13-8-E-3

D. IOANNIS DE MEDINA. S. THEOLOGIAE DOCTORIS, ET IN COMPLVTENSI achademia profeſſoris de reſtitutione & contractibus tractatus.

AD AMPLISSIMVM PATREM, PRINcipemq́ illuſtriſsimum. D. Ferdinandum Ninnum, Seguntineñ. Epiſcopum, noui orbis Patriarcham, Caſtellæ præfectum ac procuratorem ſummum.

Innumeris mendis iam recens caſtigatum, locupletatumq́.

IN HOC OPERE CONTENTA.

De
- Rerum dominiò, atq; earum reſtitutione & de aliquibus contractibus.
- Vſura.
- Cambiis.
- Cenſibus.

SALMANTICAE,

Excudebat Andreas de Portonariis.

M. D. L.

Cum Priuilegio.

Eſtan taſſados en marauedis.

EL PRINCIPE.

POR quanto vos el Doctor Iuan de Medina, canonigo y cathedratico de prima, en la facultad de Theologia, en la vniuerſidad de la villa de Alcala de Henares: me heziſtes relacion, que vos aueys compueſto ciertos tractados, ſobre el quarto libro de las ſentencias, de ciertas materias muy vtiles, aſſi de penitēcia & ayuno, como limoſna y reſtitució. Y me ſupplicaſtes vos dieſſe licēcia para q̃ los pudieſſedes imprimir, y vēder por el tiēpo, que fueſſemos ſeruidos, o como la mi merced fueſſe. Lo qual viſto por los del nueſtro Conſejo, y cierto pareſcer dado por el doctor Miranda, por nueſtro mandado vido los dichos tractados: fue acordado, q̃ deuia mãdar dar eſta mi cedula en la dicha razon, & yo tuuelo por bien. Y por la preſente por os hazer merced, doy licēcia y facultad a la perſona, o perſonas, q̃ vueſtro poder tuuieren para ello: para q̃ por tiempo de diez años primeros ſiguientes, que corran y ſe cuentē, deſde el dia de la hecha deſta mi cedula, puedan imprimir y vender en nueſtros reynos el dicho tractado, ſiendo primeramente taſſado por los del nueſtro Cõſejo, el molde del, y no en otra manera. E mãdamos, que durãte el dicho tiēpo de los dichos diez años, ninguna pſona lo pueda imprimir ni vēder, ſin tener el dicho vueſtro poder: ſo pena que pierda la impreſſion que aſſi hiziere, y vēdiere, y los moldes y aparejos cõ q̃ lo hiziere. Y mas incurra en pena de diez mil marauedis, los quales ſe repartã: la vna parte para la perſona q̃ lo accuſare, y la otra parte para la juſticia, q̃ lo ſentēciare, y la otra tercia parte para la nueſtra camara y fiſco. E mãdamos a los del nr̃o Conſejo, preſidente, y oydores de las nueſtras audiēcias, alcaldes, alguaziles de la nueſtra caſa y corte, y chãcillerias, y a otras qualeſquier nueſtras juſticias de los nueſtros reynos y ſeñorios, & a cada vno dellos en ſu juridicion, q̃ vos guarden y cumplan y hagan guardar y cumplir eſta mi cedula, por el dicho tiēpo de los dichos diez años: y cõtra lo cõtenido en ella no vayã ni paſſen, ni cõſientã yr, ni paſſar. Fecha en Valladolid, a treynta y vn dias del mes de Octubre. De mil & quinientos & quarenta y quatro años.

YO EL PRINCIPE.

Por mandado de ſu Alteza.
Pedro de los Cobos.

AMPLISSIMO PATRI, PRINCIPIQVE ILLVSTRISSIMO. D. FERDINANDO Ninno Seguntincn̄. Epiſcopo, noui orbis Patriarchæ, Caſtellæ præfecto, ac procuratori ſummo Andreas Portunarius typographus. S.

OMNIBVS hoc iniunctum eſt, præſul ampliſsime, qui publicæ ſtudent vtilitati, ad id præſertim animi & corporis conatum dirigere, in quo de rep. quàm optimè mereantur. Quo fit vt ſupremum dignitatis culmen pene innumeris ſollicitudinibus obnoxiū ſit, quo enim maiore rex dignitate præfulget, eo profundioribus curarū pelagis mergi neceſſe eſt. Eoq́; oculus reipub. rex appellatur, quòd ea, quæ reipub. conducunt inconniuentibus oculis quaſi ex ædito proſpectans aciem huc atque illuc circunducat, ne quod ſubditi detrimentum patiantur. Quòd cum omnibus aliis ſit compertum. Quorum humeris aliqua ex parte reſpub. nititur, tum maximè tibi, qui vniuerſum Hiſpaniarum regnum incorruptiſsimè moderaris. Cùm igitur mei muneris eſſe animaduerterem aliquid in communem vtilitatem producere quod muſarum cultoribus non ſolùm gratum, ſed neceſſarium reputaretur: videremq́; tam Theologiæ quàm vtriuſque iuris candidatos codicem de reſtitutione Ioannis de Medina in ſacra Theologia doctoris impenſè deſiderare adeò vt quotidiano conuitio à me frequenter efflagitaretur, vt quamprimum noſtris typis excudendum curarem: inhumanum arbitratus ſum eorum deſideriis non ſatisfacere. Quòd meritò quidem ab omnibus expetitur, ea eſt enim authoris in eruenda veritate dexteritas, in componendis aliorum ſententiis facilitas, in explicando quidquid conceperit perſpicuitas, vt planè reſtitutionis materiam nobis reſtituiſſe videatur. In qua æditione te patronum aſciſcere placuit multis nominibus. Cui enim opus de reſtitutione (quę pars eſt iuſtitiæ potiſsima) potius q̄ tibi, qui eam ſanctiſsimè ſemper coluiſti, dicandum eſſet: quiq́; eam vt cęteras virtutes iure tuo tibi ſic vendices, vt quæ in te præter proprium decorem aliquid adhuc nitoris habere videantur. Quem Deus optimus maximus Hiſpaniarum regnis voluit illuxiſſe, vt tantam rerum molē ſuſtineres, quæ vel Herculeis humeris eſſet impar, tantū ſplēdorē affers, vt ad eum vel ſtellatus argus caligaret

quæ enim prudentia, quæ denique plura quàm quæ Iani, & Vertumni ſunt capita ad intelligenda examinandaq́ tot, ac tanta populorum (quæ tibi negotia deferūtur) ſufficerēt. Sola tui animi magnitudo eſt, quę nec laboribus defatigatur, nec reruum pondere opprimitur, nec infinita fermè negotiorum multitudine frangitur. Sola tui animi vis nec debilitatur, nec concutitur, nec relaxatur. Sola tandem tui animi promptitudo cuncta expedit, explicat & abſoluit. Ideo ſolus meritò viſus es Carolo Imperatori orbis monarchæ, ac eius conſeſſui dignus, qui Hiſpaniarum tractares habenas, vt pote qui ſis omnium con ſenſu πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. Propter raras & eximias animi dotes, quas cum ſumma nobilitate coniunctas; magis omnes admirantur quàm verbis exprimi queant. Quàm latus patebat campus ſi per tuas laudes expatiari quis vellet, ſi generis ſplendorem, ſi morum integritatem, ſi corporis dotes perſequi eſſet in animo, Quę omnia quis non ſuſpiciat, aut potius admiretur? hęc omnia perſequetur alius, qui vt ornatius poſſit præſtare, ſic etiam fortaſsis cum minore adulationis ſuſpitione. Accipe igitur Pater ampliſsime argumentum mei erga te animi opus vtroq; nomine & authoris & materiæ (vt ſpero) tibi gratum futurum, ſtudioſis certè (quia ſub tuo nomine mittitur) per quam gratiſsimum. De me hoc autē auſim tuę amplitudini polliceri, me in emēdando (ne quid amplius dicā) vel maximam diligentiam adhibuiſſe. Et ſi hoc gratum tibi intellexero, dabo operam, vt alia tuis fœliciſsimis auſpiciis excudantur. Vale.

AD REVERENDISSIMVM PATREM, AC PRINCIPEM ILLVSTRISSIMVM. D. IOANNEM MARTINEZ

Siliceum Archiepiſcopum Toletanum, Hiſpaniarum primatem, ac regnorum Caſtellæ maiorem Cancellarium, Præceptorem, ſereniſſimi, ac potentiſſimi. D. Philippi principis & domini noſtri, dominum ſuum. Franciſcus de Medina Complutenſis canonicus ſalutem & parem cum votis in omnibus fœlicitatem.

CVM multæ ſint cauſæ: præſul ampliſſime, quamobrem hoc fratis mei hominis doctiſſimi, tuæq; dignitatis obſeruantiſſimi, opus non ſolùm ſub tui nominis protectione in publicum emitti conueniat, ſed neceſſe omnino ſit tuę celſitudini eſſe dicatum: tamen illa inter omnes vel maxima eſt vel pręcipua, quòd author ipſe, adhuc viuens, hoc quicquid eſt ſuarum lucubrationum tibi iam deſtinauerat, tibi inſcribere decreuerat: vt non tam nos amplitudinem tuam nouo nunc officio demereri, quàm quòd ſuum alioqui erat, id ipſum referre, & veluti reſtituere videamur. Neq; enim aut alio iam ego huius operis nuncupationem retuliſſe cùm dignitate potuiſſem, quàm quo ipſam cõtulerat frater, aut ſi maximè poſſem, nunquam certè mea me ſineret pietas, qua chariſſima fratris pignora complector, vt non amplitudini tuę fouenda traderem, & ſub tuo ſplendore in lucem proditura commendarem. Vt enim interim de parentis in te obſeruãtia, ac reuerentia, deq; tuo viciſſim, præſul digniſſime, in ipſum amore & benignitate taceam, quorum vtrumuis ad iuſtam liberorum commẽdationem ſatis eſſe poterat, cui merito magis Theologicum opus nuncupari debuit, cuius pręſidium, atque fauorem potiſſimum ambire, quàm ſummi inter Theologos antiſtitis, pręſtantiſſimi inter antiſtites Theologi? Nam quòd docti omnes de te verè exiſtimãt, doctorum omnium labores tibi in primis deberi, quos illuſtri ſemper exemplo incitaueris, magna animi propenſione ſis proſequutus, benigno quoque fauore aſſiduè promoueas: id etiam non leuiter nos mouit, ne ſi non celſitudini tuę hoc opus eſſet oblatum, publica eruditorum omnium, ac iuſta querela foret, merito indignãtium, non eodem diſciplinarum omnium gratitudinem redire, vbi præſidium maximum ſit collocatum: non tibi rependi eam gratiam, quęcunque ea ſit, quę plurimum ſtudioſorum interſit, vt ſit abundè relata. Demum huc accedit, quòd quum iam ęditio per hoſce dies inſtaret, & ipſe tuus liber prope diem ad te peruenire geſtiret, ſubito fauſtiſſimum nuntiũ nos mirùm in modum exhilarauit, quo te in ſummũ Toleta-

nę ſedis faſtidium euectū accepimus. Id ipſum tuę celſitudini penitus hoc opus aſcripſit: & quãuis antea tuũ nõ fuiſſet, peculiari tamẽ iure, quo iam huius cõple ctor ditionis omnia tua ſunt, abs te abalienari nõ poteſt. Ego quoq; vehemẽter, peroportunè me hoc tempore hanc nuncupationem habuiſſe, qua veluti poſſem ſummę tuę dignitati gratulari, quę tanta nunc in iocunditate habet omnium animos, vt nemini dubium eſſe poßit, cęleſti beneficio hoc eſſe comparatum, quod tanto omnium conſenſu, approbatione & plauſu ſit in terris exceptum. Et de ſereniſsimi Principis Philippi ingenti lętitia, procerumq; omnium, aulę, curię, atque adeò totius Hiſpaniæ gaudio, quid attinet dicere, cùm id omnes præſeferant, vel bene conſpicuũ, vel abundè teſtatum? Quis verò huius tui Coplutenſis opidi, Achademięq; noſtrę in primis immẽſam lętitiam dignè cõmemorare queat? Illa tantam de tua bonitate, præſul amplißi. munificẽtia, eruditionis præſtantia, literarum amore expectationem concepit, vt nunc iam non reſpirare modò ſe credat, ſed incertam etiam incrementi, ac propagationis ſpem erecta videatur: neque aliter in tuam celſitudinem oculos animumq; conuertat, quam ſi conditor eius, ac parens in omne æuum celebrandus Franciſcus Ximenius Cardinalis redi diuus aduẽtaret. Illa etiam in hoc opere amplitudini tuæ ſe inſinuat: & hanc ſuam fœturam, qua, nequid arrogantius dicam, non immeritò gloriatur, offert, quàm eò libentiùs, vti ſpero, humanitas tua & ſuſcipiet, & ſuo ſemper fauore dignabitur, quod, qui eam fuerit enixus, fratrem meum doctorẽ de Medina, dignum ſemper, dum viueret, iudicauerit, quem non tam ſolita in omnes benignitate complecteretur, quam peculiarem in ipſum amorem, familiaremq; beneuolẽtiam ſæpe declararet. De cuius viri laudibus, vt hic multa dicerẽ pietas hortabatur, niſi eius virtus, vitęq; ac morum circunſpectio, ingenium prętera & eruditio magis eſſent conſpicua, quàm vt vllius cõmendatione illuſtrentur: & tibi pręſertim tam ſint nota atq; perſpecta, vt nullũ apud te epiſtolæ noſtræ prçconiũ expectẽt. Quæ ne te diutiùs, præſul dignißi. remoretur tãtum hoc vnum inſuper dicã, quęcũque ſint reliqua fratris mei ſcripta, ea omnia ſub prçſtãtiſsimo tui nominis patrocinio in in lucem à me fore proferenda, ſi gratum ſibi futurum hunc noſtrum laborẽ amplitudo tua iudicauerit, eadem benignitate noſtram ſollicitudinẽ, atque operam in hac parte exaccuens, qua præſens hoc opus proſequendum ſperamus.

Chriſt. opti. max. Celſitudinem tuam diu ſeruet incolumen, vt quantum piè factorum nunc mente complexa eſt, tantum exequi valeat: quodq; nunc omnium de te vota concipiunt, bonitatem tuam beneficiendo poßis explere. Vale. Antiſtes celeberrime. Copluti. Cal. Martij. Anno Dñi. M.D.XLVI.

Tabula principalium contentorum in hoc opere.

Reſtitutio capitur largè & ſtrictè. fo.1.co.1.
Iniuſtitia ſit duobus modis.ibidem.

De rerum diuiſione.
Quæſtio.j.

AN conuenienter iuſtè & neceſſariò facta fuerit rerum diuiſio, & certis dominis earũdem apptopriatio?fo.1. col.2. per totum, ſequens fol.
An iure naturali,diuino, an humano facta ſit rerum diuiſio?fo.2.col.4.
Per quos fuit facta rerum diuiſio.fo.3.col.3.
Quibus modis cõtingit dominium alicui perdi,& in alterum transferri.fo.3.co.4. hic vide an tuti ſint,qui legis authoritate aliqua poſsident
An qui propter crimen hæreſis,vel aliud,ipſo facto perdit ius ad res ſuas ex legis diſpoſitione,poſsit eas retinere licitè,vſque ad ſententiam declaratiuam iudicis,& eis vti? Et an tales cum bona conſcientia ante declarationem iudicis,poſt iam commiſſum crimen poſsint res illas aliis donare, aut vendere.fo.4.col.2.
An ad hoc quòd per tale crimen perdat quis dominium ſuarum rerum,requiratur quòd tale crimen ſit probabile in foro iudiciali, aut ſatis eſt,quòd comitatur quantuncũq; occultiſsimè.Et per conſequens in cõſcientia non poterit res illas alienare,eſto ſit peccatum occultum.ibidem.
An ſufficiat priuati domini conſenſus, vt res ſua in alterius dominium transferatur?folio.4.col.4.
An cõſenſus debitus domini priuati ſufficiat, ad hoc ꝗ licitè alter res illiꝰ accipiat. ibidẽ.

De rebus alienis neceſſariò reſtituendis.
Quæſtio.ij.

AN ſit de neceſsitate ſalutis aliena reſtituere.fo.5.col.2.
Cui reſtitutio facienda?an expoliato, an vero domino.fo.6.co.2.
An ſi res donata eſt ob cauſam turpem, vt quòd iniuſtam ferat ſententiam, aut flagitium aliquod committat, modò cauſa ſubſequuta ſit,modò non,habeat reſtitui danti,an alicui alteri.fol.6.col.2.
An ſi res ſymoniacè data eſt, vel alio illicito modo,puta fraude, metu, cõcuſsione reſtitui habeat danti?fo.eod.col.3.&.4.
In quo loco reſtituenda eſt res, reſtitutioni obnoxia,an in loco vbi accepta fuit,an vbi creditor reperiatur.Et cuiꝰ expenſis an mittentis,an illius cuius res eſt.fo.7. co.2.&.3.
Caſus quidam ad hoc propoſitum de expenſis ponitur.fo.eo. co.3.
Si debitor rem debitam mittat ad creditorem, & nuncius ſe habeat infideliter, an debitor maneat ita obligatus ad reſtituendum ſicut prius?fo.8.col.1.
Quando eſt reſtitutio facienda.fo.8.co.2.
An ſi dominus rei actu illicito, vel debito conſentiat in retentionem ſuę rei pro tempore, an debitor ꝓ tũc teneatur reſtituere. ibidẽ.
Quo ordine facienda eſt reſtitutio, quãdo debitor pluribus creditoribus teneatur ſatiſfacere.fol.eod.col.3. & per ſequens fol. Vbi de debitis certis & incertis, de perſonalibꝰ, realibus, & de perſonalibus modò ſint ex delicto, & maleficio contracta, modò ex licito contractu, legato, promiſsione &c. inter quæ omnia ponitur ordo,quo ad reſtitutionem ſeruandus.
Quibus modis contrahitur obligatio reſtituẽdi?fo.9.col.3. Vbi,de duplici obligatione, ciuili,& naturali.

De duodecim cauſis liberantibus debitorem,ab obligatione reſtituendi.
Quæſtio.iij.

AN per inopiam debitoris excludatur obligatio reſtituendi.fo.10.col.1.
An exiſtens in extrema neceſsitate, res alioquin alienas,quas tunc conſumit, teneatur poſtea reſtituere, ſi ad pinguem fortunam peruenerit.fo.eod.col.2.
An ſi diues habens ſuperflua naturæ,& ſtatui non dat pauperi exiſtenti in extrema neceſſitate eleemoſynam, qua indiget, teneatur tantundem reſtituere eidem pauperi,poſtꝗ euaſerit dictam neceſsitatem per totum.folio.10.col.3.
An remiſsio debiti à creditore facta,liberet debitorẽ reſtituẽdi?fol.12.col.1. Vbi & ſequẽti fo.agitur de tali remiſsione,ſi libera & ſpõtanea ſit,ſi ex metu,ſi ex ignorantia.
An ceſsio,qua debitor bonis cedit, liberet debitorem ab obligatione reſtituẽdi?& an in ipſa ceſsione debeat deduci ne egeat? & an

ſi facta ceſsione bona illius non ſufficiãt ad ad ſoluendũ creditori, teneatur debitor ſi peruenerit ad pinguem fortunã, quòd deſecerat reſtituere? fo.13.co.2. &.3.

An dãnũ quod (ſi fiat reſtitutio) timetur veriſimiliter euẽturũ, liberet debitorẽ à neceſsitate reſtituendi? exẽplũ ſit de vxore, q̃ partum alienũ ſibi ſuppoſuit. Aut de adultera, quæ filiũ ex adulterio (inſcio marito) concepit, quæ ſi reuelat, vt non defraudẽtur filij legitimi in hęreditate, timet mortẽ à marito inferendam. fo.13.co.4.& fol.ſequenti.

An talis adultera debeat ſpurio manifeſtare veritatẽ rei, ne defraudẽtur legitimi. Et an ſpuri' teneatur credere matri dicẽti? & ſi nolit credere. & recipit partẽ hęreditatis patris nõ veri, ſed reputati, an maneat tut' in cõſciẽtia? fo.15.col.2.&.3. Vbi q̃dã remedia ponuntur, q̃ poterit illa adultera apponere, ne in tantum filij legitimi defraudentur.

An maritus poſsit vxorẽ adulterã licitè interficere? & hoc anteq̃ cõuicta ſit in iudicio de adulterio, eſto in adulterio maritus illã cõprehenſerit. Et etiã poſtq̃ in iudicio de adulterio ſit cõuicta. fo.16.co.1. per totum fol.

An ſolutio debiti facta creditori creditoris, liberet debitorem à reſtitutione? vt ſi ego cõduxi domum à Petro. x. qui eandem à Ioanne conduxerat eodem precio. An ſatisfaciã ſi Ioanni illa decem ſoluam, & non Petro. fo.16.co.4. Vbi diſputatur etiam ſi talia debita ſint occulta.

An ſi res debita pereat in poteſtate debitoris, liberet ipſum debitorem à debito reſtituendi. fo.17. col.4.

An ſi dicta res debita, quæ in poteſtate debitorum periit, erat eodem modo peritura in poteſtate creditoris, deobligetur debitor à reſtitutione. fo.18. col.2.

An qui iuris, aut iudicis authoritate aliquid tenet, alioqui non ſuum, aut debitum alteri, liberetur in conſcientia à debito reſtituẽdi. fo.eod. col.3.

An qui in lite habet ſententiam iudicis pro ſe, ſit tutus in conſcientia detinendo, & poſſidendo rem, ſupra quam erat lis & lata eſt ſententia. ſo.eod.co.4.

An qui fauore, vel aliàs, iniuſtam cõſequutus eſt ſententiam condemnato non appellante, tutus ſit in cõſcientia, detinendo rem, ſupra quam erat lis. fo.19.col.1.

An debitor p religionis ingreſſum, liberetur à pecuniario debito reſtitutiõis. ſ.eo.co.ea.

An dato quòd talis intrans religionem non maneat liber à reſtitutione pecuniaria, teneat profeſsio, ſi eam faciat. Et ſi tenet, an teneatur exire à monaſterio, & mutato habitu quærere ſuo labore, vel aliâs, vnde debitori ſoluat. Et an teneatur ſuus prior, vel guardianus, dare licentiam illi, vt exeat. fo. 19.col.2.&.3.

Quare illius debitoris profeſsio tenet, debitore non cõſentiente? & tñ profeſsio ſerui nõ valet, domino illius inuito. ibidem. col.4.

An excõmunicatio creditoris liberet debitorẽ ab obligatione ſoluẽdi illi debitũ. ſ.20. co.3.

Diſtinguitur de excõmunicato generaliter, de excõmunicato denũciato nominatim. Diſtinguitur etiã de debito, an ſit ex re, vt ex furto, accõmodato. An nõ ex re, ſed verbis, vt ex contractu, ſtipulatione, promiſsione, iuramento &c. fo.21.col.1.2.3.

An debitor liberetur ab obligatione reſtituẽdi, ob id ꝙ incerti ſunt creditores, quorum bona retinet. fo.eod.col.3. vbi multiplex diſtinctio de bonis ſic incertis ponitur.

An dato, ꝙ talia bona incerta ſint pauperib' eroganda? requiratur epi, aut ſuperioris authoritas, ad ſic erogandum. fo.22. col.4.

An debitor liberetur à debito reſtituendi per prælati diſpenſationem, aut cõpoſitionem, ſuper debitis cum ipſo factam. fo.23. col.2.

An debitor liberetur à debito reſtituendi, ſi creditor tãtundem illi debeat. fol. 24. col.1.

An in omnibus aliis dẽpto depoſito, cõpenſatio habeat locum. fo.eod.col.2.

An cõpenſatio habeat locũ, quando is, qui cõpenſatione vtitur eſt dubius an tantũdẽ illi ſuus creditor debeat. ſo.eo.col.ead.

An emphiteota, qui penſionem per bienniũ nõ ſoluit, eò ꝙ dñs cui ſoluturus erat, tenebatur ſibi in tanta quantitate, cadat in cõmiſſum in foro conſcientiæ? fo.24.col.3.

An cùm debita hinc inde ſint diuerſimodè cõtracta, alterum ex mutuatione, vel cõtractu alio, alterum ex promiſsione firmata iuramento, vel aliis modis, compenſatio habeat locum? fo.25.col.1.

De rebus furtiuis, & primò de furto. Quæſtio.iiij.

QVo differant furtum, rapina, quo fur, raptor: de fure nocturno, diurno: de furto occulto, manifeſto: de multiplici ſpecie furti. ſ. ſacrilegio, peculiatu, abigeatu, plagiatu &c. fo.25.col.2.3.&.4.

An pro ſimplici furto poſsit iudex iuſtè furẽ ſuſpen-

ſuſpendere.fol.eod.col.4.
An furtum ſit peccatum mortale.fol.27.col.1.
An omne furtum quantuncunque paruum, ſit mortale.fo.eo.col.4.

De rebus furtiuis integrè reſtituendis.

Quæſtio. v.

AN ſit neceſſarium omnia aliena per furtũ ablata,aut alioqui debita integrè reſtituere? Et an liceat ea paulatim,& per partes creditori ſoluere.fol.28.col.1.
An in præfata reſtitutione integrè agenda, ſit deducendum ne egeat debitor,aut ne mẽdicate cogatur? & in hoc foro conſcientiæ. fo.29.col.1.
An in caſu quo debitor nolit ſimul, ſeu integrè reſtituere totum debitum, cùm tamen poſsit, ſed tantùm paulatim, áut annuatim, ſit à confeſſore abſoluendus? ſi videt quòd alitet non ſoluet.fo.eo.col.3.

De rebus furtiuis in poteſta te furis deterioratis,ſeu deſtructis.

Quæſtio. vj.

AN fur teneatur rem furtiuã reſtituere ſecundum valotem,quem habebat quãdo eam eſt furatus? an ſecundum illum,quẽ habet tempore reſtitutionis, modò meliorata ſit, modò deteriorata in poteſtate furis. fo.29.col.4.
Ponuntur ſex caſus,de tebus diuerſis fructiſeris,& non fructiferis,in poteſtate detentorum variatis,quoad valorem. fol. 30. & determinantur ibidem.& fo.31.&32.

De currentibus cum fure in actu poſitiuè.

Quæſtio. vij.

AN currentes cum fure poſitiuè, teneantur ſicut ipſe fur ad reſtitutionem? à fol. 33. col.1.vſque ad folium.35.per totum. Vbi de de cooperantibus manu, verbo, mandato, conſilio, & de aliis minutis & particularibus,& de ratihabitione circa furtũ, an obliget ad reſtituendum.
An qui in capitulo, vel collegio ſua vota poſtremò dant,quando per maiorem partem aliquid iam eſt deffinitum,in præiudicium alicuius,teneantur ad reſtitutionem, ſicut primi,qui maiorem partem capituli conſtituebant.fol.34.col.4.

De currentibus cum fure.

An teneantut omnes in ſolidum.

Quæſtio.viij.

AN quilibet currentium cum fure, teneatur reſtituere totum furtum in ſolidũ? fol.35.ferè per totum.
An qui ſuo conſilio, vel præcepto furem ad furandũ induxit deobligetur à reſtitutione ſi ipſi ſuadeat,vt furtum reſtituat, & in tali firmo ꝓpoſito furẽ relinquat.f.35.co.4.
An vnà currentium cum fure in ſolidum reſtituere totum furtum, alij currentes obligentur illi ſatisfacere? ita vt vnuſquiſque pro rata ſoluat.fo.36.co.1.&.2.
An aduocatus pro iniquo patrocinio, á clientulo accipiens aliquid,teneatut illud clientulo teſtituere? vel pauperibus, aut aliis date.ibidem col.2.
An ſi multi per violentiam à diuite magnam ſummam pecuniæ auferant, & omnes dictus diues à debito reſtitutionis deobliget, vno dempto, quem odit, iſte vnus teatur totum furtum reſtituere? vel tantùm pro rata.fo.36.co.3.

De currentibus cum fure, in actu nẽgatiuè.

Quæſtio.ix.

AN currentes cum fure negatiuè,puta non prohibendo cùm poſsint, non manifeſtando,&c.teneantur ad reſtitutionem furti commiſsi? à fol.37.co.2.vſque ad foliũ 38.per totum. Ibi diſtinguitur inter eos, ad quos ex officio publico expectat, aliorum damna vitare, & inter alios particulares.Ibi de illis,qui ex dolo,aut ſine dolo, non prohibent.

De participantibus in re furtiua.

Quæſtio. x.

AN qui poſt furtum factum participãt, in re furtiua,eam à fure recipiẽdo, per donationem,aut emptionem, aut alio modo, teneatur illam ſtatim reſtituere? & ſi ſic an furi,an vero domino rei,non obſtãte quòd iſte ſecundus poſſeſſor, perdat preciũ,quod furi pro re illa dedit. à fol. 38. col.4. per totum. Et facit fo.ſequens.

An ſi ſecundus detentor cum bona, aut mala fide acquiſiuit rem illam, vel etiam ſi cum bona fide acquiſiuit, & poſtea cũ mala cõſeruat, teneatur reſtituere? ibidem.

An qui de manu furis rem furtiuam emit, dubitando, an ſit furtiua, necné, peccet? & teneatur reſtituere. fo. 40. co. 1.

An in præcedenti caſu ſit licitum tali emptori exiſtenti cum dicto dubio, rem illam vendere, & alienare, & ſibi ſeruare preciũ, pro illa acceptum. An precium illud teneatur reſtituere? ibidem col. 2.

An ſi multi ingreſsi vineam Petri omnes fructus vineæ comedant, ſic tamẽ quòd vnuſquiſq; nõ niſi vuã vnã accipiat, teneãtur ſatisfacere ſub pœna peccati mortalis? & ſi ſic an quilibet in ſolidum. fol. eo. co. 4.

An ſi Petrus tempore vindemiæ diſcurrendo de vinea in vineam, collegit de ſingulis vineis, ſpectantibus ad diuerſos dominos, ſingulas vuas, ita vt notabilem quantitatem cõgregauerit, teneatur ſub mortali reſtituere, an nõ? Et ſi ſic an dominis vinearum ſatisfaciat, dando pauperibus. fo. 41. co. 1.

An ſi aliquis pauper (qui aliâs non habet vnde ſe, aut familiam ſuam ſuſtẽtet) diſcurrendo modo dicto per agros, nullum notabiliter damnificando, ſe & ſuam familiã ſuſtentet, peccet mortaliter non reſtituendo ſic ablata? ibidem. col. 2.

An ſi accipere. xx. vuas à vinea Petri non ſit notabile damnum, accipere autem. xxj. ſit notabile damnum, ſatisfaciat, qui. xxj. accepit reſtituendo vnam tantùm? an teneatur xxj. reſtituere? ibidem. col. ead.

De rebus per creditorem in recompenſam debiti ablatis.

Quæſtio. xj.

AN in caſu, quo Petrus ſuam propriam veſtem, aut rem aliam à Ioanne occupatam, clàm ſurripiat, teneatur eam eidẽ Ioãni reſtituere, & an peccet ſic faciẽdo. f. 41. co. 3.

An in caſu, quo creditor de bonis debitoris clàm accipiat, quantũ debitor illi debebat, licitè faciat? an teneatur reſtituere? ibidem.

An famuli, ſeruitores, factores, qui ſuam mercedem & ſtipendia à dominis recuperare nõ poſſunt, poſsint clàm accipe. ibidẽ. col. 2.

Sex cõditiones, aut ſeptem debet ſeruare, qui ſine peccato tantùm occultè accipit, quantum ſibi debetur. fo. 42. col. 1.

An ſi illas cõditiones nõ ſeruet omnes, dato ꝙ peccet ſic accipiendo poſsit in conſcientia tutus, retinere ſic acceptũ? ibidem. col. 2.

An ſi currentibus dictis omnibus conditionibus, poſtquã creditor occultè ſuum debitũ accepit, ſit manifeſtũ, illum tale debitũ accepiſſe: & iudex ad inſtantiam partis, vel ex officio ſuo profert ſentẽtiã cõtra creditorẽ, vt acceptum reddat, & iuris pœnã ſoluat, an inquam tenebitur in cõſcientia aparere ſententiæ? ibidem. col. 3.

An in dictis caſibus, modò concurrant dictæ cõditiones, modò nõ, ſi à prelato ſit ſententia excõmunicationis lata cõtra eos, qui ſic in recõpenſam aliquid acceperũt, liget illos talis lata excommunicatio? an nõ. ibidem.

An qui ſciunt res præfatas, in recompenſam eſſe ab aliquo ablatas, teneantur ad præceptum prælati denunciare. ibidem. col. 4.

De rebus per venationem captis. Quæſtio. xij.

AN venatio de ſe ſit ſatis licita. fo. 43. col. 2.

An epiſcopis, monachis, clericis, laicis ſit prohibita venatio? ibidem. col. 1.

An licitè poſsit prohiberi venatio, per dominos temporales, in locis communibus ſuorum populorum, cùm illorum, vel ſine illorum cõſenſu? & etiã in ſuis proprijs locis & nemoribus. ibidem. col. 4.

An præſuppoſito, tales prohibitiones venationis eſſe iuſtas, ſit mortale contra eas venari? fo. 44. col. 1.

An capta per venationẽ in locis proprijs circũcluſis, vel proprijs non circuncluſis alicuius domini, vel etiam in locis cõmunibus, & publicis, ſint neceſſariò reſtituenda? à fo. 44. col. 2. vſque ad col. 1. fo. 45.

An venator, qui arte aliqua facit feras exire à nemore proprio alicuius domini, in locum cõmunem, vbi eas venatur & capit, & qui columbas à colũbario alieno eſca, arte, vel ſimili alio modò facit exire, teneatur reſtituere? fo. 45. col. 1. & 2.

An qui in locis vetitis venantur, reſtituant ſufficienter, ſoluendo pœnam contra illic venantes inſtitutam? ſimiliter qui de monte alieno abſq; domini cõſenſu ligna ſcindũt, & qui piſcantur, & qui paſcunt oues in locis alienis &c. ibidem. co. 4.

An cuſtodes quibus cuſtodia dictorum locorũ cõmiſſa eſt, & ſub iuramẽto quod fideliter dicta loca cuſtodiẽt, & venatores, piſcatores, lignorũ inciſores &c. apprehendent, & denun-

denunciabunt, ſemper teneantur ſic facere, vt iurarunt.ſol.46.col.1.&c.2.

An dicti cuſtodes in aliquibus caſibus poſsint cum talibus venatoribus diſsimulare?& ſi in quibus non poſſunt licitè diſsimulare diſſimulant, an teneantur reſtituere ſuo domino damnum, per alios illatum.ibidem.col.3.

An cuſtodes abſcondentes ſe, vt venatores libere vetita capiant, vt ipſi eos poſtea aprehendant, & puniri faciant pecent? & an teneantur de damno, ſua diſsimulatione illato ſuo domino ſatisfacere?ibidem.

De gabellis non de fraudandis.

Quæſtio. xiij.

QVO differant hæc & ſimilia ſcilicet collecta, tallia, ſindagium, vectigal, ſeu guidagium, theloneum, & quod gabella eſt comune ad hæc omnia.ſol.46.col.4.

Quis poſsit de nouo impónere gabelas an. ſ. concilium, Papa, Imperator, Rex, conſuetudo.&c.ſol.47.col.1.

Propter quam cauſam an. ſ. propter bonum regni, aut regis?&c.ibidem.

Quæ forma ſeruanda ſit in gabellarum impoſitione, an ſit attendendum ad ſacultatē ſubditorum?an ad alia.ſol.47.col.2.

An vetères gabellas de quarum initio non eſt memoria, dominus poſsit eas exigere, & recipere?ibidem & columna ſequenti.

An poſtquã iuſtè tales gabellæ impoſitæ ſunt obligent, ſubditos in foro conſcientiæ, ad earum ſolutionem: vel an ſi tranſeuntes per loca, vbi colliguntur non ſoluant, ſed receptores decipiunt, teneantur reſtituere? ibidem.col.4.

An tranſeuntes per loca vbi vectigalia colliguntur, quorum conſcientiæ committitur à receptoribus, vt ipſimet maniſeſtent quantitatem rerum ſeu mercium quas aſſerunt, teneantur aliquid reſtituere ſi non totum maniſeſtant?ſol.48.col.1.&.2.

De gabellis ſoluendis cauſa earum ceſſante.

Quęſtio. xiiij.

AN ceſſante cauſa ob quam tales gabellæ fuerunt impoſitę ceſſet gabella, ita ꝙ in conſcientia ſubditus non teneatur eam ſoluere? & an in dictis gabellis ſic propter cauſam impoſitis, poſsit perſcriptio cadere? ſol.48.col.3.& ſol.ſequenti.

An ſi domini pro viarum aſſecuratione pedagia ſeu ſindagia recipientes, ſint negligentes in aſſecurando dictas vias, teneantur ſic recepta pedagia reſtituere? & etiam an ſubditi non ſoluentes dicta pedagia dominis negligentibus, ſint tuti in conſcientia? folio. 49.col.3.

Et quia ſundamentum quoddam tactum eſt in precedenti.q.ſcilicet ꝙ ceſſante cauſa debet ceſſare effectus, inquiritur.ſol.50.col.2. per totum.ſol.quare cum ieiunium ſit inſtitutum pro maceratione carnis, ſi caro alias ratione complexionis, vel medicaminis ſedata eſt, obligamur ieiunare? & ponuntur ſimiles aliæ paruæ quęſtiunculæ notandæ, vbi diſtinguitur de lege punitiua, præmiatiua, ad virtutum actus allicitiua.

De immunitate clericorũ à ſolutione gabellarũm,

Quæſtio. xv.

AN perſonæ eccleſiaſticę teneantur ad ſolutionem gabellarum, quæ imponuntur per poteſtatem ſecularem.ſol.51.col.1.

An dato ꝙ dictæ perſonę eccleſiaſticę ſint exēptæ à dictis gabellis, competat illis hóc ex iure humano vel diuino, vel naturali.ſol.eõ. â col.1.per totum & per ſequens.ſol.

An ſorenſes (hoc eſt qui aliunde res venales ad ſorum aſſerunt) teneantur tributa aſſueta ſoluere de his quę vendunt. ſol.52.col.4.

De vectigalibus quæ rebus ad vſum Portatis imponuntur, an licitæ imponantur? ibidē.

An gabella quæ aſsiſsium dicitur, ſeu lingua hiſpana ſiſa, iuſtè imponatur? ſol.53.col.2.

An qui contra regiam prohibitionem de non transferendo pecunias, aut equos, de regno in regnum, ſub pena perditionis pecuniarum aut equorum, transferunt neſcientibꝰ cuſtodibus, aut diſsimulantibus aut pecunia corruptis, teneantur in cõſcientia ſic trãſlata reſtituere?ibidem.col.3.

De rebus per perſcriptionem poſſeſsis.

Quęſtio. xvj.

PErſcriptio & vſucapio quid ſint, quod diſſerant.ſol.53.col.4.

Quis poteſt perſcribere, & an emphiteota qui

 per

per quadraginta annos ceſſauit à ſolutione penſionis preſcribat? ſic ꝙ in conſcientia ſit tutus poſt quadraginta annos non ſoluendo penſionem.fo.54.colu.1.

Contra quem poteſt fieri perſcriptio, quia nõ poteſt contra quemcunq; fieri ibibem.colũna.2.&.3.

Quo tempore non curit perſcriptio.ſ.an tempore belli ſeu peſtis, ſeu cum iudex nõ eſt? ibidem.colu.3. vbi ponitur caſus quidam de certo legato per teſtatorem facto.

Quæ res ſunt quæ poſsint perſcribi, an res ſacræ, res eccleſiæ, tributa, homo obediẽtia ſic de alijs, ibidem.colu.4.

Ponitur quidam aduertendus caſus, de quodã conuentu pretendente perſcriptionem, contra quendam epiſcopum, ſupra preſentatio nem perſonarum dicti conuentus, ad quedam beneficia.fol.55.colu.1.per totum.

Quando incipit currere perſcriptio? & quæ requiruntur ad legitimè perſcribendum.fol. eodem.col.4.

Quando interrumpitur perſcriptio? fol. codẽ. colu.4.

De fide ad perſcribendum neceſſaria.

Quæſtio. xvij.

AN cum conſcientia dubia currat ſeu valeat perſcriptio.fol.56.col.2.

An qui rem aliquam alienam detinet dubitando an ſit aliena peccet, & ſe exponat periculo furti?fol.eodem.col.3.

An perſcriptio currat, & valeat cum mala fide. fol.eodem.col.eadem.

An debitor non ſoluendo per magnum tempus quod debet, quia creditor nõ petit, perſcribat? fol.eodem.col.4.

An ſi illi qui arrendadores dicuntur decimam ſeu reditum ab aliquo ſibi debitum non petant, infra triennium, ſit tutus in conſcientia debitor poſt triennium non ſoluendo, ſuppoſito ꝙ ſecundum iura poſt triennium non habent actionem dicti collectores contra talem debitorẽ?fol.58.col.2. vbi alij particulares caſus ponuntur de preſcriptione.

Quæſtio. xviij.

AN qui (ſeruatis omnibus requiſitis ad perſcribẽdum) legitimè perſcripſit rem aliquam, putando eſſe ſuam, ſi poſtea ſit certus, illam rem non fuiſſe ſuam tempore perſcriptionis, maneat tutus in conſciẽtia eam retinendo? an potius teneatur priori domino reddere? fol.59.col.1.

De rebus per meretricium aut alias turpiter acquiſitis.

Quæſtio. xix.

AN omnis vagus concubitus ſit peccatum mortale, & an ſit iure diuino & humano prohibitus.fol.60.col.2.

An ſimplex fornicatio ſit mortale peccatum prohibitum iure naturali, eſto nec diuinũ nec humanum ius illam prohiberet? folio. 61.col.2.

An mulieres quas Matthæ' in genealogia chriſti cõmemorat vt Tamar Berſabe.&c. fuerit peccatrices.fol.eodem.col.4.

An fœmina ſciens non eſſe ſuum maritum illum cum quo in facie eccleſię contraxit excuſetur à peccato, parendo iudici, & eccleſiæ, ſub cenſuris præcipienti vt cum illo cohabitet, & petenti concubitum, pareat? fol.62.col.1.

An coniux teneatur ſuo coniugi reddere debitum quoties petierit.fol.eodem.col.2.

Quæſtio. x x.

AN lucrum ex meretricio acquiſitum ſit de neceſsitate reſtituendum, & vniuerſalius an ſit de neceſsitate totum reſtituendum, ꝙ eſt acquiſitum per actum peccaminoſum? vt eſt quod aduocat' à cliẽtulo recepit, vt in cauſa iniuſta & iniqua patrocinaretur. fol. 62.col.3.& per quatuor ſequentia folia ſatis diffuſſe, vbi tractatur quæſtio, modo turpitudo ſe teneat ex parte dantis tantum, modo ex parte recipientis & dantis.

An ſi in lucro meritricio non concurrat liberalis donatio, ſed alius contractus.ſ. locationis, quo corpus ad actum fornicarium loquitur, vel emptionis quo fornicator pretendit exoluere precium quod putat eſſe debitum meretrici, ob opus turpe, teneatur meretrix reſtituere tale lucrum?fol.64.col.3.

Quare eſto teneat donatio facta meretrici, per hominẽ particularem propter concubitũ, non tenet ſi fiat per militẽ.fol.65.col.2. alias particulares quęſtiones hanc materiam tangentes vide in dicta quæſtione.xx.

De rebus per ludũ acquiſitis.

Quæſtio. xxj.

Quod

QVOD ludus ſit multiplex ex parte finis.ſ.quidam fit ad deuotionem excitandum, quidam ad corpus ſeu ingenium exercendum, quidam ad delectationē dandum, vel capiendum, quidam ad lucrum acquirendum, & de ludis propter tres primos fines factis, an ſint liciti.fol.66. col.2. & per totum ſequens.fol.

Dato ꝙ aliquis ludus ſit illicitus, & per conſequens ſic ludētes peccēt, an eſſet aſsiſtentes & conſpicientes ludū peccēt?fol.67.col.2

An ludus de taurorum agitatione ſit licitus, & an peccent reipublice rectores, quorum authoritate tauri agitātur? & ſimilr̃ an tauros agitātes mō pedeſtres, modo equeſtres ſint & etiam aſsiſtentes, & circunſpicientes dictum ludum peccent?fol.eodem.col.4.

An ludus qui fit propter lucrum, & eſt ludus qui potius fortunę q̄ induſtriæ innititur, vt eſt ludus alearum ſit licitus: à fol.68.col.1.& per duo ſequentia folia. Et adiuuant deciſa in hac quæſtione, ad iudicandum an ſint liciti contractus humani qui fortunæ innitū tur, vt ſunt vadiatio, ſortiaria diuiſio, ludus ollę, mercium aſſecuratio.&c.

An dato (vt aliqui tenēt doctores) quòd ludus alearum eſſet illicitus, lucrum inde acquiſitum ſit de neceſsitate ſalutis reſtituendum? fol.69.col.3.

An tale lucrum reſtituere teneatur quis propter legem humanam, aut ciuilem, prohibētes talem ludum, & hoc ante vel poſt ſentētiam latam à iudice, ꝙ reſtituat illud? folio.70.per totum.

Quid facere debeat aleator, cum multos adierit doctores, inquirendo ad eis an acquiſitā per tale lucrum teneatur reſtituere, ſi ſunt inter ſe diſſentientes, aliquibus dicētibus ꝙ tenetur, alijs vero oppoſitum.fol.71.col.2.

An perdens in ludo teneatur in conſciētia ſoluere lucranti perditum, non obſtante ꝙ habeat actionem contra lucrantem ad repetēdum in iudicio?fol.ibidem.

Si ex mutuo vel alias debeo ſocrati decem, & per ludum perdo decem quæ illi ſtatim ſoluo, ad quę in iudicio contra ipſum habeo actionem, an potero ſecurus in conſcientia, per recompenſam mihi retinere decem, quæ per mutuum accepi ab ipſo non recurrendo ad iudicem.fol.eodem.col.3.

Si colludentes non ſunt in ipſo ludo pares ſed alter alterum in arte ludendi ſuperar, an teneatur excedens, alteri reſtituere, quod fuerit lucratus.fol.72.col.1.

Si duo luſores inter ſe ignoti de ludendo conueniant, & qui in rei veritate excedens eſt, lucretur centum, non tamē cognoſcit exceſſum tempore quo ludit, an ſi poſt ludum cognouerit exceſſum, teneatur reſtituere lucrum?ibidem.col.2.

An qui inter duos colludentes certus eſt ſecundum regulas ludi, quod non poteſt æquari, nec ſuperari ab altero in cartarum qualitate, (I echa el reſto ſobre ſeguro que el contrario no le puede ganar) poſsit tutus in cō ſcientia tale lucrum retinere? poſt quam nihil fortunæ committit, nec ex parte vtriuſq; cætera ſunt paria, quod ad cognitiōem euētus circa lucrum.fol.eodem.col.3.

De rebus condicionaliter datis deſiciente conditione.

Queſtio .xxiij.

AN inualida ſit donatio ſub cōditione, ſcm per ꝙ conditio deficit.fol.eo.col.3. & determinatur queſtio, quantum ad ius naturale, & diuinum.fol.eo.col.4.

An non adimpletio conditionis inualidet donationem & contractum in foro cōſcientiæ, eſto in foro contentioſo, reputentur aliquę tales conditiones pro non adiectis. folio.73.col.2.&.3.

Quare conditio impoſsibilis in contractu matrimoniali, pro non adicta reputatur ſecundum canonicum ius.fol.eodem.col.4.

An eccleſia per tale ius faciat matrimonium huiuſmodi (ſcilicet appoſita impoſsibili cōditione contractus) eſſe verum matrimoniū an tātum declaret illic eſſe verum.folio.74.columna.1.

An huiuſmodi iura quæ volunt dictas conditiones pro non adiectis haberi, ſuppleant id quod in conſenſu ſic cōtrahentium deficit? An potius interpretentur voluntatem ſic cōtrahentium.ſ. quid vellent ſic conditio deſficeret.ibidem.

Si teſtaror reliquit legatum Petro, & hæres legatum illud Petro ſoluit, credens ſufficere hęreditatem ad omnia ſcilicet ad ſoluendū Petro legatum, & ad hoc quod ipſe falcidiam conceſſam ſibi, ſecundum legem, detraheret, quam in rei veritate non detraxit, an talis legatarius teneatur hæredi reſtituere?fol.75.col.2. Falcidia lex eſt quę amputat legata, quando ſaltim quarta pars bonorū non ſuperſit hæredibus.

An ceſſāte fraude, ſeruatis ceteris alijs reqſitis

in contractu, dempta ſolennitate, quę ſecũdum leges ſeruari debebat, ſecure poſsit Petrus retinere in conſcientia, quod per talem contractum acquiſiuit? folio. eodem. col. 3.

De rebus ob cauſam datis cauſa ſubſiſtente.

Queſtio. xxiiij.

AN res data ob cauſam, cauſa non ſubſiſtente, nec ſubſequuta, ſit de neceſsitate reſtituenda. fol. 78. col. 4.

Aduertenda diſtinctio cauſæ in hac materia. ſ. duplex eſt cauſa impulſiua, & finalis. folio. 11. & infra. 76. col. 1. ſatis diffuſè.

An ſi Petrus aliquid ob cauſam donauit, & ante cauſæ complementum ipſum pœniteat, teneatur donatarius acceptum reddere? fol. 76. col. 4.

An ſi Ioannes legauit Petro decem, vt in ſe domum vel fundum ſibi Petrus emat. Petrus autem non emit, teneatur Petrus reſtituere legatum? fol. 77. col. 1.

Donauit Petrus Vxori Ioannis, mun⁹ aliquod vt ipſa ſuum maritum ad proficiſcendũ Romam cum Petro prouocet, non ſubſequitur finis pretentus, an teneat donatio, vel poti⁹ illa donum teneatur reſtituere? ibidem.

Si Petrus fingit & ſimulat ſe pauperem, aut infirmum, aut claudum, ratione, cuius ſimulationis alij multa illi dant, an teneatur ea reſtituere? fol. eodem. col. 3. Vbi de illo qui pretextu ſanctitatis aliquod legatum impetrat.

An res ex errore donatæ, ſint reſtituendę? fol. 78. col. 1. vbi de errore circa perſonam, & circa qualitatem perſonæ, & circa rẽ donatam.

An ille cui prelatus confert beneficium credẽs eſſe caſtum & ſanctum, cum tamen non ſit, teneatur beneficium ſic acceptũ reſignare? fol. eodem. col. 2.

An ille cui Epiſcopus propter turpem cauſam (puta quia cum ſorore illius rem habet) cõfert beneficiũ teneatur illud reſignare. fol. eodem. col. 3.

De rebus ob cauſam neceſſariam datis cauſa ſubſequuta.

Quæſtio. xxv.

AN teneamus Proximum defendere (ſi poſſumus) à morte gladij, quę ſibi iniuſtæ infertur, vel etiam ab alijs iniurijs circa perſonam, aut res ſuas iniuſtè illatis. fol. eodem. columna. 3.

An iudęi videntes Chriſtum iniuſtè à principibus tractari, & occidi, peccauerũt ipſum nõ defendendo, & quare Petrus reprehẽſus eſt à Chriſto, cum voluit ipſum defendere. fol. eodem. col. 4.

An acceptum ab aliquo, vt faciat id quod alias ex precepto tenetur facere, ſit reſtituendum fol. 79. col. 2. per totum folium, & per ſequẽs vbi de iudice qui pro iudicando rectè, de teſte qui pro veritate dicenda, de Epiſcopo qui pro hoc, vt prouideat beneficium, de depoſitario qui pro hoc vt ſeruet depoſitum, aliquid recipiunt, de militibus, aduocatis, cathedraticis, ſtipendiatis, qui iam pro ſuis laboribus, & operis collocandis conuenerunt & de multis alijs determinatur.

De rebus ob cauſam honeſtam acceptis.

Quæſtio. xxvj.

AN ſit licitum pecuniam ſeu bona temporalia appetere? fol. 82. col. 1.

An bona intentio tollat aut minuat malitiam electionis, quæ aliâs mala eſſet. & an mala intentio minuat bonitatem electionis, q̃ alias bona eſſet? fol. eodem. col. 2.

An ſtet eundem actum ſimul eſſe bonum & malum? fol. 83. col. 2. vbi reijcitur lutherana hæreſis aſſerens omnia noſtra opera peccata eſſe.

An ſtet eundem actum humanum, eſſe moraliter malum & meritorium. fol. 84. col. 2. per totum & fol. ſequenti. & tractatur ad longũ an actus quo Iacob voluit reddere debitum Lyę, credendo eſſe ſuam, cum tamen non eſſet, potuit eſſe moraliter bonus.

An ſit licitum pecunia vel aliquo munere incitare, & mouere aliquam, ad faciendum bona opera. vt quod intret religionem, aut audiat miſſam die dominico, ſic de alijs ſimilibus. fol. 85. col. 2.

An dictum opus aliâs bonum deprauetur per hoc ꝙ ſit ob pecuniam, ſeu ob aliud temporale munus. fol. ibidem.

An ſit neceſſario reſtituendum, quod ſic recipitur ab aliquo. ſ. vt faciat dicta bona opera & honeſta. fol. eodem. col. 3.

An licitè ſiant legata, quę à multis ſiunt cum pacto ꝙ legatarius intret religionẽ, vel ſiat clericus

clericus, & teneant legata, & ſic accepta (ſi conditio adimpleatur) licitè retineãtur. fol. 86.col.3.

De rebus ob cauſam turpem datis ſeu promiſsis.

Quæſtio. xxviij.

AN datio pecuniarum vel alicuius doni, vel eorum promiſsio ob turpem cauſam, ſit vicioſa? fol.87.col.1.

An promiſsio talis doni, vel pecuniæ ob turpem cauſam comiſſam, vel comittendam ab ailqua, ſit obligatoria in foro conſcientiæ, poſt talem cauſam adimpletam, ſeu ſubſecutam? ibidem.col.2.

De promiſsione conditionali qua aliquis aliquod bonum honeſtum promittit, ſub conditione inhoneſta, vt ſi cupiens coitum alicuius virginis, promittat peregrinationem, aut dationem eleemoſynæ, ſi (vt appetit) cõſequatur, quęritur an ſit obligatoria talis ꝓmiſsio, adimpleta conditione? fol.eo. col. 4.

An quod accipitur ex promiſsione ob turpẽ cauſam. ſ. quia interfecit hominem ſit neceſſario reſtituendum? fol.88.col.1.

De rebus per tranſactionem acceptis.

Quæſtio.xxix.

AN iniuriam paſſus, poſsit tranſigere (hoc eſt ab actione iniuriarum ceſſare) propter aliquod donum ſibi datum? vbi diſtinguitur ſi faciat hoc ante vel poſt accuſationem.fol.88.col.2.

An iniuriam paſſus teneatur iniuriam acceptã remittere? fol.eo.col.3.

An iniuriam paſſus teneatur damnum quod cum iniuria paſſus eſt, condonare? fol. eodẽ. columna.4.

An iniuriam paſſus teneatur ceſſare ab actione, quam in foro iudicij habet contra iniuriantem? fol.89.col.1.

An quod accipitur pro iniuria remitienda, ſit neceſſario reſtituendum? fol.eo.col.2.

De rebus per mercationẽ acquiſitis.

Quæſtio.xxx.

AN negociatio & mercatio ſit licita? fol. 89.col.3.

Qualiter ex parte rei quæ vẽditur, poteſt multis modis vẽditio viciari? vt ſi ſit ſacramentũ ordo, beneficium.&c.fol.90.col.2.

An ſit licitum vendere quædam ornamenta, quæ ſolent homines ad laſciuiam prouocare? etiam taxillos, inſtrumenta luſoria, arma offenſiua.&c.fol.eodem.col.3.

An ex parte perſonę poteſt venditio aut negociatio viciari, vt ſi ſit clericus.&c.fol. eod. colum.3. &.4. Vbi de triplici negotiatione ſcilicet, Economica, Polityca, lucratiua, & q̃ iſtarum clericis poſsit conuenire.

An clericus poſsit (ſi diues ſit) illas negotiationes quas per ſuam perſonam exercere non poteſt, per conſanguineũ, aut famulum, aut alium exercere? Ita vt ſibi lucrum talis negociationis datur.fol.91.col.2.

Qualiter ex parte perſonæ ementis poſsit viciari negociatio, & venditio.fol.91..col.3.

Ex parte loci qualiter negociatio poteſt viciari, vt ſi fiat in loco ſacro.fol.eodem.col.4.

Quæ & qualis eſt negociatio, quæ prohibetur fieri in loco ſacro.fol.92.col.1.

Ex parte temporis an vicietur negociatio, ſi fiat in diebus feſtiuis, aut dominicis diebus, poſt vel ante auditionem miſſæ.fol. eodem. columna.2.

Ex parte modi qualiter vicietur negociatio, vt ſi miſceantur peccata, vt mendatia, periuria, & ex alijs particularibus modis. fol. eodẽ. columna.4.

Similiter ex monopolio põt viciari, vt ſi mercatores aliqui, inter ſe conueniant, de non vendendo iſtas aut illas merces, infra tale & tantum precium, aut quod non emant merces vltra tale precium, & ſic de alijs ſimilibꝰ monopolijs.folio.93.col.1. Vbi alia minuta tanguntur.

An ex parte finis reddatur negociatio vitioſa? vt ſi mercator ſolum intendens lucrum, & nullam vtilitatem reipublicæ, negocietur. folio.eodem.col.3.

De iuſtò precio rerum venalium.

Quęſtio.xxxj.

QVAE æqualitas ſeruanda ſit inter rem emptam, & precium, & quomodo cognoſcetur quod eſt iuſtum preciũ rei venalis, per tria documẽta ſatis diffuſe expoſita. fol.93.col.3. & per totum ſequens fol.

An pre-

An precium quod datur pro rebus, quæ per vocem preconis venduntur, en almonedâ, modo ſit paruum, modo magnum, debeat iuſtum iudicari in conſcientia?fo.95.col.2.

Si tam emptor quam venditor, ſciant fructuũ qui venduntur quantitatem, aut ſi ambo ignorent æqualiter, aut ſi emptor ignoret, venditor autem ſciat, quia vidit ſcripturam quæ vulgo dicitur, tazmia, aut per aliam viã an poſſit talis emptio & venditio excuſari, & precium ſic datum debeat in conſcientia iuſtum iudicari, modo paruũ ſit modo magnum.fol.eodem.col.3.

De triplici precio rerum venalium, ſcilicet rigido, pio, ſeu infirmo, & medio. folio. eodem. columna.4.

De mercatione in qua iuſtum precium non datur.

Queſtio.xxxij.

AN quando in emptione & venditione, eſt defraudatio facta, citra, vel vltra dimidium iuſti precij, ſic defraudans teneatur defraudato reſtituere.fol.96.col.2. Et per duo ſequentia folia. Vbi ſex argumenta ponuntur pro iuriſtis, in quibus diuerſæ tanguntur difficultates.

Ponuntur & examinantur tres caſus, in quib' licet rem pro exceſſiuo precio vendere, & talis exceſſus in precio receptus, non eſt neceſſario reſtituendus.fol.98.col.1.

De validitate aut nullitate venditionis, in qua emptor defraudatur.

Quæſtio. xxxiij.

DIſtinguuntur de dolo, q ſcilicet aut dat cauſam contractui, aut non dat cauſam cõtractui, ſed dat cauſam quod emens maius precium det, quam daret ceſſante tali dolo. fol.99.col.2.

An contractus ſit nullus in conſcientia, quando bona fide ſit ex parte ementis, vendentis, & mediatoris? quibus omnibus neſcientibus, dolus dat cauſam contractui, modo defraudatio ſit vltra, vel citra medium, iuſti precij.fol.ibidem.

An in foro exteriori iudicabitur nullus dictus contractus venditionis, modo dolus proueniat ex parte contrahentis, modo ex parte ſui mediatoris.fol.eodem col.3.

Dato quod ſi dolus proueniat ex parte mediatoris, & non ex parte principalis contrahentis, in foro conſcientiæ talis contractus eſt nullus: & defraudatus non tenetur in foro conſcientiæ ſtare contractui. Quæritur, an poſſit venditor principalis, ſine peccato agere contra defraudatum, vt faciat eum inuitum ſtare contractui, quando iam talis venditor certioratus eſt poſt dictum contractũ, de dolo facto per ſuum mediatorem. folio. eodem.col.4.

Quando omni dolo ſecluſo ex parte vendentis, emptor ſe ipſum decipit (modo decipiatur inuincibiliter modo vincibiliter) vt ſi putat, quod emit, eſſe lapidem precioſum, cum tamen ſit vitrum, aut certæ infirmitatis curatiuum, cum tamen non ſit, quod ſi ſciret, non emeret, an talis contractus in conſcientia ſit nullus.fol.100.col.1.per totum.

De venditione rei defectuoſæ.

Queſtio. xxxiiij.

AN qui vendit rem defectuoſam, teneatur ad aliquam reſtitutionem? vel teneatur ad aliquid aliud? Et quãdo contractus talis eſt nullus in conſcientia? & quando tenet? fol.100.&.co.1.ſeqnti. Vbi de triplici defectu ſcilicet, in ſubſtantia, quantitate, qualitate, item de deffectu maniſeſto, de occulto, & de occulto, ſi vergat in periculum ementis, aut non vergat, & de alijs diſtinctionibus, & item de venditore ſciente rei deffectum, aut non ſciente.

An qui vendit vinum quod ſcit, cito eſſe corrumpendum alicui, de quo dubitat an velliſ illud per magnum tempus ſeruare, & non maniſeſtat diſpoſitionem in qua vinum eſt, teneatur reſtituere damnum alteri illatum ex tali rei conſeruatione.fol.102.col.3.

An qui vendit vinum lymphatum aut medicinas non puras peccet, & teneatur reſtituere.ibidem.

De eo qui vendit merces pro precio currenti, ſciens alias ſimiles cito ſuperuenturas.

Queſtio. xxxv.

AN poſſit venditor vendere merces pro precio nunc currente, ſi ſciat aut probabiliter

ſiter credat, ſimiles merces breui ad eundē locum peruenturas.fol.102.col.3. per totum.

An caſu quo venditor ſolus ſcit obſidionem ciuitatis(in qua ſuas merces habet) cito euē turam,alijs omnibus de ciuitate id ignorantibus: & vendit ſuas merces cito pro precio tunc currenti ante obſidionis aduentum, peccet?& teneatur ad reſtituendum. fol. eodem.col.4.

An ſciens monetam currentem (quam copioſiſsimam habet)cito ex decreto,principis in valore diminuendam, & ante decreti promulgationem alijs hoc ignorantibus, dictā monetam tradit vel per viam mutui, vel cābij,vel per mutationis, vel emptionis. &c. peccet? & teneatur reſtituere aliquid. ibidē. & col.4.

De eò qui vendit triticum carius quàm ſit per pragmaticam ordinatum.

Quęſtio. xxxvj.

AN ad principem & gubernatorem reipublicę ſpectet, iuſtum precium rebus venalibus imponere.fol.103.col.4.

Determinatur an qui vendit triticum carius, quam per pragmaticam eſt ordinatum, peccet?& ad reſtitutionem teneatur?& ſoluuntur multa argumenta, poſita contra determinationem.fol.eodem.col.3. per totum & folio ſequenti.

An dicta lex & pragmatica obliget in foro cōſciētiæ,& quare?cum pœnalis videatur eſſe. fol.105.col.2.

An ſi qui dictam pragmaticam violauit, luat pœnam legis, in qua per ſententiam iudicis eſt condemnatus, maneat ad aliam reſtitutionem obligatus?eodem.fol.col.3.

An prætextu donationis admixtæ factæ à mercantibus triticum per preciū excedens pragmaticam,excuſentur in conſcientia à reſtitutione ſic vendentes?& violantes pragmaticam.ibidem.col.4.

An cum clerici non ſint ſubditi legibus laycorum, excuſentur in conſcientia vendentes triticum, pro precio excedenti pragmaticæ precium.ibidem.

An ſi in diuerſis partibus regni, diuerſę currant pragmaticæ,vt ꝙ Toleti faneca valeat. 5.& burgis valeat. 8. poſsit exiſtens Toleti, vendere pro.8.hac lege quod ipſe venditor deferet ſuum triticum in burgenſem ciuitatem vbi valet.8.ſuis proprijs expenſis,& ibidem tradet emptori.fol.106.col.1.

An Princeps & reipublicæ gubernator poſsit condere legem, ne quis tempore Auguſti quando pro vili precio venditur triticum, emat vltra quam ſibi,& ſuæ familiæ, ſit neceſſarium.eodem fol.col.2.

An qui menſe Auguſto quando vili venditur triticum,magnam emit tritici quantitatem, vt poſtea in aprili vel menſe madio quando carius valet,vendat, & ditetur peccet, & ad reſtitutionem teneatur. Et ſi ſic quantū reſtituere debeat,& cui.fol.eo.col.2.

De his qui res alienas vendunt.

Quęſtio. xxxvij.

AN vendere rem alienam inuito domino aut neſciente, poſsit licitè fieri? fol.106. & folio ſequenti per totum, vbi explicatur natura contractus venditionis,& quid operatur dicta vēditio rei alienæ,an ſcilicet trāſferat dominium in illum cui venditur.

An dicta venditio rei alienæ teneat in foro cōſcientiæ.Et modo teneat,modo nō,ad quid obligatus manet, qui ſic rem alienam vendidit.fol.eodem.col.3.

De venditione ad terminum & de cauſis precium augendi.

Quæſtio. xxxviij.

AN ſit licita venditio ad terminum, pro maiori precio, quam ſit precium communiter currens,in promptu ſolutum? proponitur hęc.q.fol.109.col.1.

Recitantur ſex cauſæ, propter quas ſic vendētes pretendunt,ſe in conſcientia excuſare,& tutos eſſe.fol.ibidem.

Prima cauſa eſt, quia precium cōmuniter currens in promptu ſolutum, ſępiſsimè eſt tenue,ꝓ quo ſi venditor ſuas merces daret nō ſolùm non lucraretur ſed potius pateretur damnum,attentis laboribus & expenſis factis.At videtur iniuſtum,ꝙ ſeruiēs reipublicæ,habendo merces & vendendo,ſuis expēſis debeat facere. Diſputatur iſta cauſa an ſufficiens ſit pro illorum excuſatione.folio. eodem.col.1.&.2.

Secunda cauſa aſcendendi in precio, quæ eſt

ratione

ratione intereſſe lucri ceſſantis, diſputatur. fol.eodem.col.3.

Tertia cauſa quæ eſt periculum cui capitale exponitur, vt quia forſam morietur, aut fugiet emptor, & etiã ſuus fideiuſſor, diſputatur. fol.eo.col.4.& per folium ſequens.

An ſi venditori eſt nimium graue & moleſtũ merce ſua priuari, & ad inſtantiam emptorum ad terminum vendit, & eſt ſibi veriſimile quod ſuum capitale exponitur periculo, poſsit in precio aſcendere, dato quod precedens quæſtio terminetur negatiuè. fol.110 col.3.&.4.

Quarta cauſa quæ eſt conditio emptoris vt ꝙ litigioſus eſt, qui ſine lite non ſolet ſoluere, & ita probabiliter illi vendens, timet expenſas faciendas in rehabendo ſuum capitale, diſputatur. fol.111.col.2.per totum fol.& ſequens.

Quinta cauſa aſcendendi in precio eſt ratione dubitationis valoris mercis venditæ, quem probabiliter eſt habitura tempore ſolutionis precij. Vt ſi Socrates in Ianuario vendit tritici menſuram valentem quinq;, recepturus pecuniam in menſe Maij, in quo eſt veriſimile quod valebit vltra quinq;, poterit ꝓ maiori precio quam quinq; vẽdere, ſi ſit dubium quod tempore ſolutiõis valebit vltra quinq;. Et tractatur hæc cauſa & quæſtio, etiam ſi venditor non erat illam rem ſeruaturus vſq; ad Maium, ſed illico diſtractur⁹. fol.112.col.2.& per duo ſequentia ſolia.

Exponitur ad iſtud propoſitum.cap. Nauigãti.& cap. In ciuitate. ſatis diffuſe. & reijcitur intelligentia Caietani, & Conradi, loco citato, & ſignanter. fol.113.per totum.

Reſoluitur contractus capituli Nauigãti, quãdo vendens triticum in Ianuario pro precio quod probabiliter curret tempore Maij (ad quod tempus ſeruaturus erat triticum, & tunc venditurus) in duos contractus. ſ. venditionem, & alium innominatũ. ſol.eod.col.3.

Ponitur caſus alterius capituli. ſ. in ciuitate, in quo mercis traditio expectatur, & precium anticipatur. Et declaratur dicti caſus iuſtitia fol.eodem.col.4.

Exponitur iterum cum argumentis & obiectionibus intentio capituli nauiganti, circa hoc, an pro maiori precio ꝗ nũc currat, poſſim vendere triticum ſi ſeruatur⁹ eram illud & venditurus pro menſe Maij, ſatis diffuſe. fol.eodem.col.4.& per totum ſol.

An ſi tempore ianuarij mẽſura tritici valet.x. poterit venditor vendere non pro.x. nec taxando precium, ſed indeterminate pro precio curſuro die ſolutionis? exẽpli gratia prima die menſis Maij, ad quod tempus ſeruaturus, & in quo venditurus erat ſuum triticum. Et ſi dicta die valet.15.an potuit licitè. 15.ſuſcipere. ſol.eodem.col.4.

An ſi ſecundum iudicium omnium ſperatur in hoc anno magna olei abundantia: & iudicatur ab omnibus ꝙ non valebit metreta olei colligendi, vltra quattuor argenteos in toto ſequenti anno, imo ꝙ minus quã quattuor. Et conuenio cum Petro vt hodie vendat mihi totum oleum, quod ex ſuis poſſeſsionibus colliget, quattuor argenteos nunc dãdo ꝓ qualibet metreta, an ſi poſtea preter omnium ſpem, tẽpore quo oleũ mihi dandum eſt valet.x.argenteos, potero licitè recipere dictum oleũ pro dicto precio quattuor argenteorum, ſine obligatione ad aliquid reſtituendũ. fol.114.col.2. Et ſequenti fol. Vbi alij ſimiles caſus de vitalicio, & de iactu retis in mare, tractantur.

Sexta cauſa cari⁹ vendendi ad terminũ ꝙ̃ ad ſtatim ꝙ̃ eſt (ſecundum aliquos) quia merx ad terminũ vendita, plus valet ꝙ̃ ad ſtatim, diſcutitur, & reijcitur, tanꝗ̃ vana. fol.115. ꝑ totũ.

Epilogatur, quãdo, & quomodo, erit iuſta emptio, & venditio, modo ſtatim ſoluatur preciũ aut detur merx, modo differatur mercis traditio, aut precij ſolutio. ſol.116.col.2.

An ſit iuſtus contractus, cum duo inter ſe conueniunt, vt vnus alteri hodie mutuet triticũ & ꝙ in eadem menſura alter reddet tantum triticum, in certo & ſignato tempore? Cum Diſtinctione reſpondetur. fol.eodem.col.3. per totum fol. Vbi tractatur ſi triticum nouum reddatur, ſi vinum pro vino, pecunia pro pecunia, ſic de ceteris, cum pacto ꝙ idẽ in ſpecie, numero, pondere menſura poſtea reddatur.

An ſit iuſtus cõtractus quo Petrus mutuat Ioanni ducatum nunc valentem.x. hac lege vt poſtea reddatur ſibi ducat⁹, etiam ſi principis authoritate tempore ſolutionis ducatus valeat.12.fol.117.col.2.

An mercatores lanarum, qui tempore natiuitatis lanas prouenturas ex tonſura facienda menſe Iunij emunt, pro precio diminuto, puta vno regali, cum certum ſit ꝙ tempore tonſurę. ſ. in Iunio, valebit quelibet lana vel vellus regale cum dimidio, addentes etiam in contractu ꝙ ſi lanæ pręfatæ, aut oues tẽpore ſolutionis deffecerint, reddentur alio anno, ſint tuti in conſcientia? & liberi à reſtitution-

ſtitutione.folio. eodem.col.2. &. 4.

An licitè & iuſtè faciãt dicti mercatores eaſdẽ lanas pro regali emptas,ſtatim poſt emptionem vendendo alijs mercatoribus pro regali cum dimidio? quas ſecundi mercatores tempore Iunij ſunt recepturi.ibidem. columna.4.

An iuſtus ſit contractus, quo Ioannes dat petro.90.ducatos ſtatim, pro debito centum ducatorum quos Paulus debet ipſi Petro, ſoluendos ipſi in fine vnius anni. ſol. ibidẽ. & per duo ſequentia folia.

De rebus per vſuram acquiſitis.

QVID vſura,& quia in eius diffinitione includitur mutuum,& lucrum, quid mutuum,& ꝙ eſt duplex.ſ. formale & interpretatiuum.Quid nomine lucri intelligendum eſt? an omne commodum temporale, an beneuolentia,amicitia, ſpiritualia, ſalus corporalis,ſic de cęteris.fol.120. totum & folio ſequenti.

Lucrum duplex formale & virtuale. fol. eodẽ. columna.3.

An ſi mutuo meo debitori, centum, hac lege vt vltra capitale ſoluat decem, quæ alias mutuatarius mihi debebat, ſit contractus vſurarius? vel ſaltim peccaminoſus? ibidẽ.

Suppoſito (vt eſt probabile) ꝙ ex teſtamento minus ſolemni(in quo conſtat nullam interueniſſe fraudem) teneatur hæres ad ſolutionem legatorum,quæ facta ſunt per teſtatorem. Quęritur an ſi talis legatarius mutuat Ioanni hæredi centum,hac lege vt Ioãnes hæres ſoluat illi ſimul cum capitali legatum: &.Ioannes acceptat & ita ſoluat, ſit vſurarius, aut illicitus contractus. folio. eodem.col.4.

An ſi infirmus mutuat Petro medico centum hac lege vt illum à ſua infirmitate curet cũ alium medicum qui vellit,aut poſsit illum curare,non inueniat,ſit vſurarius contract⁹? folio.ibidem.

Añ tunc in mutuo dicatur lucrũ principaliter intendi,quando mutuatio aliter non fieret, niſi lucrum ſperaretur?ſol.121.fere per totũ, & fol.ſequenti. Vbi de illo qui ſine hoc qđ deducat in pactum exterius,mutuat,& ſperat aliquid vltra fortẽ, & multa alia tãgũtur Vbi etiam de cauſa impulſiua & finali & quo differant ſatis diffuſe tractatur & hoc ſupra.fol.76.col.1.

De vſura an ſit: vel vnquã fuerit licita.

AN vſura ſit ptohibita iure naturæ, & diuino veteri & nouo, Et iure humano canonico & ciuili. fol.123.col.1.& per ſe ſex ſequentia ſolia.

An vſura ſit de ſe mala & habeat maliciam ex obiecto,an ex circunſtantijs.fol.125.

Quod prohibitio vſuræ ſit morale, & non ceremoniale, & de diuerſitate quantum ad ceſſationem ceremonialium,& legalium,& moralium, veteris legis per aduentum nouę fol.eodem.col.3.

An iudæis in veteri lege fuerit conceſſa vſura cum alienigenis, vel tantum permiſſæ? Et an illa vſura quam iudæi cum gẽtibus exercebant fuerit vera vſura, vel tantum ſimilitudinaria.ſol.eodem.col.4.&.ſol. ſequenti.

An liceat chriſtianis vexare vſuris(ſaltem ſimilitudinarijs)iudęos,ſarracenos, & eos quos authoritate principis armis de bellare licitè? fol.126.col.2.

An mutuator particularis homo,poſsit accipere fructus pignoris feudalis,quoaduſq; capitale reddatur, non computando eos in ſortem. Et an dato ꝙ homini particulari hoc non liceat, liceat eccleſiæ, vr gloſa videtur ſentire in capitulo conqueſtus de vſuris. ſo. eodem.col.3.

An gener poſsit licitè percipere & conſumere fructus poſſeſsiones per ſocerum ſuum ſibi impignorate,quouſq; dotem promiſſam illi ſoluat,& quod non computet in ſortem dictos fructus gener tempore ſolutionis dotis. Et communiter iuriſtæ tenent partem affirmatiuam in capitulo ſalubriter de vſuris, dum modo ſeruentur quattuor conditiones. Qui cum ſuis conditionibus reijciũtur, & ponitur opinio communis Theologorum, & poſtea alia particularis reſpõſio relicta communi.fol.127.per totum.

In precedenti caſu tangitur per doctorem ꝙ ibi eſt donatio pre ſumpta ſoceri in ordine ad generum, Ideo tractatur quomodo ibi poſsit eſſe talis donatio preſumpta,& quod modis poteſt contingere præfactus caſus.folio eodem. columna. 4. & per totum ſequens ſolio.

In quibus caſibus licet mutuanti vltra ſortem recipere.

AN liceat ab illo cui mutuo centum, accipere cum capitali decem, quæ alias mea erant, aut mihi debita, aut de iure meo facta. fol. 129. col. 1.

An ratione intereſſe mutuantis. ſ. damni emergentis, licitum ſit ipſi mutuanti aliquid vltra capitale accipere à mutuatario. folio eodem col. 3.

An ratione intereſſe lucri ceſſantis, liceat mutuanti aliquid vltra ſortem accipere. folio eodem. columna. 4. cum quatuor folijs ſequentibus.

An qui vult antecedens bonæ conſequentiæ, neceſſario debeat velle conſequens? Et qui vult cauſam neceſſario debeat velle effectũ. fol. 130. col. 2. 3.

Examinantur octo conditiones, quas Conradus ponit requiri, ad hoc ꝙ mutuans poſsit aliquid recipere vltra ſortem ratione intereſſe quod patitur, ex hoc ꝙ mutuat. folio. 127. colu. 2. & per duo ſequentia folia, & ponitur reſolutio doctoris circa dictas conditiones. fol. 131. col. 2.

De duplici intereſſe propinquo & remoto. ibidem. col. 4.

An ratione donationis factæ ex parte mutuatarij, poſsit mutuator aliquid vltra ſortem recipere? Et quod conditiones requiruntur, ad hoc ꝙ virtute talis donationes licitè ſic donatum, recipiatur. Et examinantur iſtę requiſite conditiones. fol. eodem. col. 4. & folio ſequenti.

In ſequenti caſu paſsim à principibus exercitato, quid dicendum? Rex aut alius dominus, ſuis militibus alijſq; ſeruitoribus eſt obligatus, ſoluere certum ſtipendium in termino ſignato, non habet vnde ſoluat, adijt mercatores, & alios diuites. cum quibus conuenit, vt pręfati mercatores & diuites ſoluãt dictis militibus ſummam delitam io termino ſtatuto: & promittit præfatus rex mercatoribus, ꝙ vltra capitale. ſ. centum, aliquam certam ſummam prout ſibi placet dabit libere, & ſponte. ſ. decem, & rex addit in ſua ſchedula, ſe ex nunc, pro tunc gratis & liberaliter facere donationem præfati incrementi? An inquam tuti ſint præfati mercatores in conſcientia, recipiendo dictũ incrementum. folio. 133. columna. 3. 4. & in ſequenti folio.

An pœna quę ponitur à mutuante ipſi mutuatario, ꝙ ſi mutuatam pecuniam non ſoluerit in termino præfixo, ſoluat decem, vltra capitale, licitè ponatur. Et quę conditiones requiruntur, vt dicta pœna licitè imponatur, & vt poſtea exigatur. fol. 134. col. 2. & 3. & folio ſequenti.

Triplex pœna, ſcilicet, legalis, iudicialis. conuẽtionalis. Et quo differant. & quæ illarũ poteſt mutuatario imponi. fol. 135. col. 4.

Differentia inter præfactam pœnam, & intereſſe. fol. 136. col. 3.

De vſura reſtituenda.

AN omnis vſura vera inducat obligationẽ ad reſtituendum. fol. 136. col. 3.

Aliud eſt mutuationem eſſe vſurariam, aliud lucrum eſſe vſurarium. Et ſtat alterum eſſe ſine altero. fol. 137. col. 1.

Vſura duplex, pactionalis, & mẽtalis. ibidem.

An ſi Petrus mutuat Ioanni centum, hac lege ꝙ Ioãnes teneatur remutuare Petro alia centum, vel hac lege vt ex ſua officina medicinas in poſterum emat, vel ad ſuum molendinum deferat triticum ſuum, ſit vſurarius contractus. fol. eodem. col. 4.

An mutuare centum, & recipere vltra capitale decem, ꝓ hoc ꝙ mutuator ſuſcipit in ſe periculum capitalis, ſit vſurarium? ibidem.

An mutuare cũ pacto, quod mutuatarius conferat mutuanti aliquod officium vel veneficium, ſit vſurarium. ibidem. & fol. ſequenti.

An fideiuſſor poſsit aliquid exigere & recipere pro eo quod fideiubet. Nam ibi videtur includi mutuum, per hoc ꝙ ſoluere pro debitore eſt quodammodo mutuare debitori. fol. 138. col. 1.

Dato ꝙ mutuare cum pacto de ineundo alium contractum, ſit vſurarium, quęritur an ſic acquiſita ſint reſtituenda, & cui, & quomodo? Et an qui ex hoc ꝙ mutuauit, ex pacto acquiſiuit beneficium, vel officium, teneatur reſignare & reponere in poteſtatem ſuperioris prælati, aut principis, qui contulit? &c. fol. eodem. col. 2. & 3.

An mutuare colono, cũ pacto ꝙ terras mutuãtis colat, ſoluendo illi debitum ſtipendium pro ſuo labore ſit vſurariũ. fol. 139. col. 1.

An vſura mentalis cũ opere ſubſequuto inducat obligationem ad reſtituendum, ſicut pactionalis inducit. fol. eodem. col. 2. per totũ & per ſequens fol.

Quare ſi vſura mentalis inducit obligationem ad reſtituendum, non inducat etiam ſymonia mentalis? vel an eadem de vtraq; ſit ratio folio. 140. col. 1. & 2.

An vſurarius acquirat dominium vſurarum.

rum.fol. eodem.col.3. & per duo ſequentia folia.

An vſurarius ſine cõſenſu verò vel perſumpto mutuatarij, poſsit in aliquibus caſibus res vſurarie acquiſitas diſtrahere?donando, vẽdendo,permutando.&c.modo alias maneat potens,ad ſoluẽdum acquiſita vſurarie, nio do non.fol.142.col.2.& ſol.ſequenti.

An aliquis poſsit de manu vſurarij aliquid cũ bona conſcientia recipere, pet modum donationis,emptionis.&c.fol.eo.col.4.

An ſeruitores ipſius vſurarij,baruitõſores, ſuo rum filiorum preceptores, & alij huiuſmodi, poſsint ab vſurario recipere mercedem ſuo obſequio dignam,quando eam recipiẽdo manet vſurarius impotens ad reſtituendum acquiſita per vſuram. Similiter quæritur de alijs creditoribus vſurarij,ex contractu,vel ex delicto. &c. ſol.ibidem.

Cui periculo ſe exponant, qui cum vſurarijs (quos ſciunt debiris grauatos) contrahunt mutuando illis, aut vendendo, ſolutionem precij expectando.&c.ſol.143.col.2.

An ſicut vſurarius tenetur reſtituere lucrum vſurarium, teneatur etiam reſtituere ſecundum lucrum,quod acquiſierit cum pecunia vſuraria.fol.eo.col.3.per ſequens fol.

An idem ſit aliquem ſtimulo conſcientiæ agitari,& per iudicium conſcientiæ ad aliquid obligari.fol.144.col.1.

An obligatio reſtituendi vſuras ſolis vſurarijs conueniat,an etiam hæredibus? Et ſuppoſito ꝙ ſint duo hæredes, & vnus illorum fiat pauper,& impotens ad ſoluendum,an alter qui manet potens teneatur reſtituere in ſolidum totum acquiſitum vſurariæ (an tantũ ſecundum portionem hæreditatis.ſolio eodem.col.3.

An cooperantes cum vſurarijs ad exactionem retentionem,aut non reſtitutionem vſurarum,teneantur ad reſtitutionem, ſicut vſurarij,vltra hoc ꝙ peccent.fol.145.col.1.

An iudices aut domini,qui in terris ſuis verbo opere,aut alio modo,iuuant vſurarios in receptionem vſurarum,compellentes mutuatarios,vt vſuras ſoluant, teneantur reſtituere & quantum? Et ſimiliter an qui permittunt,vſurarios exercere vſuras,in populis & terris ſibi ſubditis, etiam ſi nullum eis præſtent fauorem aut auxilium.ibidem.

An Tabellio qui ſcripturam vſurarij contractus facit, ſi nil aliud facit, quam factum pro vt ſit ſcribere,peccet? & ad reſtitutionem teneatur.ſolio.eodem,col.2.

De cambijs,& lucro per eadem acquiſito.

QVID cambium, quo differat à venditione,& à mutuatione.fol.145.col.3.

Cambium duplex. ſ. purum, & impurum ſeu mixtum.ibidem.col.4.

Omnia genera cambiorum reducũtur ad tria, ſecundum tres diuerſitates.ſ. numiſmatum, temporis,loci,ibidem.col.4.

An cambium ſecundum ſe,ſit contractus licitus & rei publicæ vtilis.fol.146.col.1.

Ex parte circunſtantiæ perſonæ, loci, temporis,modi, finis, ex parte & iam immoderati lucri, quod campſor à campſuarijs recipit, poteſt viciari cambiendi contractus. fol. eo. columna.2.

Duæ cauſæ ſunt,propter quas campſor poteſt lucrum recipere ponuntur & explicantur. fol.eodem.col.3.

De cambio in quo ſola temporis diuerſitas interuenit.

AN ex cambio multum in Hiſpania vſitato, in quo ſola temporis diuerſitas interuenit,quod proprius mutuum, quam cãbium habet dici,ſit licitum lucrum quærere,& accipere?fol.146.col.4.& fol. ſequenti: vbi contra plurimum ſententiam deffendũtur ſic cambientes.

De pecunia an vendi poſsit.

AN campſores poſsint lucrari ratione qualitatis numiſmatum. Vt quia dant pecuniam auream, pro argentea. fol. 148.col.1. per totum fol.& ſequens.

De duplici valore pecuniæ,legali.ſ. & non legali,ſed ex parte plurimum aliarum vtilitatum,quæ ab vna pecunia prouenientе poſſunt,& non ab alia.ibidem.

De cauſis ob quas ſolent campſores lucrum augere.

AN iſte quatuor cauſæ ſufficiẽtes ſint ipſis campſoribus ad augendum, vel minuendum lucrum in cambiendo. ſ. cambire ad diſtantiorem vel non ita diſtantem locum. Dare in cambio maiorem, vel minorem quantitatem pecuniæ: per maius tempus, aut minus ſolutionem pecuniæ campſæ expectare. Abundantia, aut penuria pecuniæ, in tali loco, in tali tempore. fol. 149. col. 2. per totum. fol. & ſequens.

An paucitas aut pluralitas campſorum aut campſuariorum ſufficiat ad augendum aut minuendum lucrum. fol. 150. col. 2. & 3.

An ſequens cambium ſit licitum? Campſor dat Petro mille ducatos. Toleti, quos Petrus habet ſoluere valentiæ, & hac lege dat, vt pro cambio ſoluat Petrus. xxx. ducatos intra duos menſes cum capitali. Si tamen Petrus petit, ꝙ tempus ſolutionis dupletur. ſ. ad quattuor menſes, campſor duplat etiam lucrum ad. lx. ducatos, vel ſaltim auget. fol. eodem. col. 3.

De quibuſdam cambijs in particulari.

DE cambio reali ſine litteris quod ſolet dici minutum, ſcilicet, dat campſor Petro (qui pecunijs paruis indiget) paruas pecunias puta argenteos, pro pecunijs groſsis. ſcilicet, ducatis quos Petrus dat campſori, & pro tali permutatione ſeu cambio recipit campſor certum lucrum. Aut ẽ contrario, ſi campſor dat groſſas pecunias pro paruis, & minoribus. fol. eodem. col. 4.

De cambio reali per literas, in quo campſor prius dat pecuniam, ſolutionem expectans, exempli gratia, campſor dat Petro centum ducatos Toleti, ſolutionem Romæ recepturus ad terminum deſignatum, pro quo aliquod lucrum campſor recipit. ibidem.

De cambio, alio reali per literas, in quo campſor recipit prius pecunias à Petro campſuario, exempli gratia, campſor Toleti recipit à Petro mille ducatos, quos (demptis quinquaginta pro cambio) facit per ſuam ſchedulam dari à ſuo factore ipſi Petro Romæ, Petrus namq; Romæ dicta pecunia eget, ꝑ ſuis negocijs. fol. 151. col. 2.

Sequens contractus an ſit licitus, qui communiter eſt in vſu mercatoribus. Petrus mercator Toleti exiſtens, tenetur ſoluere mille ducatos Flandriæ, propter merces inde allatas, quærit alterum mercatorem, cui Toleti illos mille ducatos ad cambium tradat, adeſt ſecundus mercator, qui illos ad cambium recipit, illos pro Petro Romæ ſoluturus, & vltra capitale dat Petro certum lucrum. fol. eodem. col. 3.

De cambio quod ſicum dici ſolet, exempli gratia campſor dat Petro compluti mille ducatos, hac lege vt totidem flandriæ ſoluat, vbi certum eſt ducatos plus valere, quam compluti. fol. eodem. col. 3.

Quid ſentiendum in caſu ſequenti. Campſor dat Petro Methimnæ tempore nundinarũ centum ducatos, hac lege vt in fine menſis ſoluat, quantum infra decem dies valuerint centum ducati. Et ſit ita ꝙ in illis nundinis quotidie variatur valor ducati, aliquando valet. 375. vt valet etiam tempore contractus, aliquando valet. 370. aliquando. 380. attamen vt in plurimum valet pluſq̃. 375. fol. eodem. col. 4.

An diuites qui pecunias ſuas per emptiones & venditiones licitas acquiſierunt, poſsint (vt multoties fit) cambiẽdo lucrum aliquid accipere, ibidem.

De caſu ſimili monti pietatis.

CASVS ſimilis monti pietatis conſiſtit principaliter in hoc, ꝙ quędam magna ſumma pecuniæ poſita & deputata eſt, pro ſuccurrendo pauperibus, mutuando eis certam portionem dictæ pecuniæ. Et vt non pereat præfata ſumma pecunię, deputantur officiales, qui curam illius habeant: & poſſint diſtribuere pauperibus: & ab illis mutuatum recipere. Et imponitur pauperibus, ꝙ pro ſuſtentatione & ſalario dictorum officialium, pauperes ſoluant vltra capitale aliquid. An ſit in tali caſu vſura, folio. 152. columna. 1. & per tria folia ſequentia vbi caſus diffuſe ponitur, & recitatur reſolutio Cayetani, quam habet in ſuis opuſculis tomo. 2. per. 15. cap. & impugnantur aliqua ſua dicta, & ponitur bulla concilij lateranenſis ſub leone approbans huiuſmodi montem, & ſimiles. fol. 152. col. 1. & ꝑ duo fol. ſequẽtia.

De cenſibus quo ad eorũ inſtitutionem.

QVID cenſus ſit, quo differat ab emphiteoſi, ꝙ cenſus dupliciter capitur, mamaterialiter, & formaliter. fol. 154. col. 3.

An cenſus inſtitui poſsit in re fructifera, & nō fructifera, in re vſu conſumptibili vel non cōſumptibili, in rebus mobilibus, an immobilibus. fol. 155. col. 1.

Cenſus poteſt tripliciter inſtitui. ſ. ex voluntate ſuperioris, ex volūtate cenſualiſtæ, ex voluntate ipſius qui cenſum ſoluit. ibidem columna. 3.

An cenſus poſsit inſtitui ſupra perſonam hominis, qui dicatur cenſus perſonalis, ſicut alius ſupra poſſeſsionem inſtitutus dicitur realis. fol. ibidem.

De cenſibus quo ad eorū emptionem & venditionem & primo de perptuo.

DVPLEX cenſus, purus, & impurus, Purus quidam perpetuus, quidam tēporalis. Temporalis quidam determinata temporalitate, quidam temporalis indeterminata temporalitate, ſeu vitalicius, quod idem eſt, quidam pecuniarius quidam, fructuarius. fol. 156. col. 4.

An cenſus tam fructuarius, quam pecuniarius tam perpetuus, quam temporalis, ſit venalis ſecundum ſe. fol. 157. per totum & per ſequens ſol.

De cenſu temporali, determinata temporalitate.

AN cenſus temporalis determinata temporalitate, ſit vendibilis? & quod eſt eius iuſtum precium, an debeat eſſe tantum quātum in dicto determinato tempore erat percipiendum? vel ſufficiat minus ad iuſtè emēdum? exempli gratia, eſt vnus cenſus percipiendi decem ducatos ſingulis annis, ex decem annis immediate ſequētibus, quæritur an precium iuſtum ad emendum dictum cēſum, debeat eſſe totum percipiēdum per decem annos. ſ. c. ducati? An liceat pro minori emere puta pro nonaginta. fol. 158. col. 3. & per duo ſequentia. fol.

De cenſu temporali indeterminata temporalitate hoc eſt de vitalico.

AN cenſus vitalicius licitè poſsit inſtitui, & vendi pro iuſto precio, tam pro vita ementis, quam vendentis, quam alicuius alterius, ſeruatis circunſtantijs. fol. 160. col. 3. & 4. & fol. ſequenti.

Qualiter poteſt iuſtum precium taxari pro cenſu vitalicio? ponuntur diuerſi modi. fol. 161. col. 2. 3.

De cenſu redimibili.

AN primum pactum (inter quattuor pacta quæ in cenſu redimibili ſolent apponi) licitè ponatur? & eſt pactum redemptionis. ſ. ꝙ vendatur cenſus perpetuus, hac lege qđ quoties venditor reddiderit emptori preciū acceptum, extinguatur cenſus, & maneant bona debitoris à cenſu illo libera. fol. 162. co. 3. & per totum ſequens ſol.

Dupliciter pactum redemptionis in fauorem venditoris poteſt apponi. ſ. cū temporis determinatiōe, vt ꝙ vēditor poſsit intra duos annos aut tres redimere ꝙ ſi non ſecerit maneat irredimibilis. Aut ꝙ intra duos annos nō poſsit redimere, poſt vero ſit: ſic de alijs modis determinando tempus. Aut ſine temporis determinatione, vt ꝙ ſemper quod voluerit redimere, redimat. fol. 163. col. 2. & 3.

An ſi facultas redimendi cenſum exiſtat in poteſtate venditoris, teneatur emptor tempore redemptionis computare in ſortem fructus medij temporis. fol. eo. col. 4.

An quoties emptio cēſus ob aliquam cauſam eſt inualida & nulla, teneatur emptor cēſus fructus iam perceptos, in ſortem computare. An licitè poſsit eos retinere. fol. ibidem.

An ad iuſtificationem contractus cenſus redimibilis, ſit neceſſarium ꝙ precium tempore redemptionis, ſit æquale precio prius dato tempore emptionis. An licitum ſit paciſci de alio precio. ſ. maiori q̄ fuit precium emtionis. Aut ſaltim licitum ſit paciſci ꝙ tempore redemptionis dabitur precium, quod tunc res ipſa valuerit? nā eſtat ꝙ valeat plus tempore redemptionis quam valebat tendore prioris emptionis. fol. 164. col. 2. per totum. fol. & per ſequens.

An in emptione cenſus cum pacto redemptionis appoſito per venditorem, licitum ſit in precio deſcendere. ſ. dando minus quam daretur, ſi cenſus eſſet irredimibilis. fol. 165. co. 4. per totum & per duo ſequentia folia.

Quantum ſit deſcendendum in precio ratione

pacti de redimendo.fol.167.col.1.

Si Petrus pro decem emit cēſum valentē quindecim,& per multos annos percepit penſionem, nunquid tenebitur fructus perceptos reſtituere in partem?an ſatiſfaciet ſi diminutum precium per eum olim datum,ad ęqualitatem reducat.fol.eodem.col.2.

An ſi cenſus fructuarius ſoluendi ſingulis annis certas menſuras tritici, fuit tempore pręterito emptus pro iuſto precio , quod tamē in rei veritate fuit precium nimium paruū, quia faneca tritici tempore contractus valebat vnum regale,& ſucceſſu temporis aſcendit,ita ꝙ faneca valet hodie vnum ducatum poterit cenſualiſta tutus in conſcientia modo omnes illas menſuras tritici percipere. fol.eodem.col.4.

An pragmatica regia(qua ſtatutum eſt, ꝙ qui cenſus fructuarios redimibiles habebāt, nō amplius exigerent penſionem fructuariam ſed eam in pecuniam commutarent , ita vt pro.14.perciperent tantum vnum,quolibet anno) immpediat , quominus cenſus pecuniarius redimibilis pro minori precio poſſit emi. ſ. ꝙ pro duodecim , aut pro vndecim , poſſit vnū percipi quolibet anno.fol. 168.col.1.

De pacto reuenditionis appoſito in fauorem emptoris,an.ſ.tale pactū poſſit licitè apponi?Et an fructus medij temporis ſint computandi in precio , tempore redemptionis. fol.eodem.col.2.

An appoſito dicto pacto ſit idem precium ſeruandum, quod ſeruari debuiſſet ſi non apponeretur.Et quod erit iuſtum precium tali pacto appoſito.fol.eodem.col.3.

Ponitur magna differentia ſi pactum apponatur in fauorem emptoris aut venditoris.fol. 169.col.2.

An licitus ſit contractus quo(cęteris paribus) cenſus ſeu fundus emitur , appoſito vtrinq; pacto redemptionis.ſ.quod emptor habeat facultatem ad reſcindendum contractum, quando vellit,ſimilitet & venditor eandem habeat facultatem fol.eodem.col.3.

An ſecundum pactum cum quo cenſus redimibilis emitur. ſ. quod venditor obligatur poſſeſsiones (in quibus cenſus eſt inſtitutus)bene cultas,& reparatas tenere;& quod non poſsit eas ſine conſenſu cenſualiſtæ vēdere;& ꝙ de venditis ex conſenſu cenſualiſtæ teneatur eidem decimam ſoluere, poſsit licitè apponi.fol.170.col.1

An Tertium pactum conſuetum apponi in cēſu redimibili.ſ.de pœna commiſsi , ꝙ ſi cenſuarius per duos annos penſionem non ſoluerit ipſi cenſualiſtæ , eo ipſo integrum dominium predictarum poſseſionum transferatur in ipſum cenſualiſtam,licitè poſsit apponi.fol.eodem col.3.per totum fol.

An quartum pactum quo emptor cenſus venditorem obligat,vt penſionem quolibet anno ſoluat(non obſtante quocunq, caſu fortuito,etiam ſi res in qua cenſus eſt inſtitutꝰ omnino pereat)poſsit licitè apponi.fol. 171. col.2.per totum fol.

An clauſula quæ in contractibus huiuſmodi ſolet apponi.ſ.quod cenſualiſtę ſoluetur dictus cenſus quocunq; caſu fortuito accidente,ſe extendat ad hoc,ꝙ eſto res in qua fundatus eſt cenſus pereat omnino. An ſolum hoc ꝙ ſi talis res deſinat fructificare.&c. fol. eodem.col.4.

FINIS TABVLAE.

MAGISTRI ALVARI GOMECII

IN COMPLVTENSI ACHADEMIA LITERARVM GRÆCARVM PROFESSORIS, IN CELEBERRIMI DOCTORIS IOANNIS DE MEDINA PRÆCEPTORIS SVI OBITVM ELEGIA.

NVNC ſi quando meis veniſti ſedula curis
  Solatrix luctus, nunc elegia veni.
Ille Metimneæ clariſſima gloria gentis
  Occidit. & ſomno iam grauiore cubat.
Luſtri ſacra domus mæret, doctumq; Lycæum
  Compluti mæret, ſancta Minerua dolet.
Certatim plangunt, dolor hic emanat ad omnes,
  Irreparabiliter quòd ſua ſigna cadunt.
Mors ô dura nimis nimium crudelia fata,
  Et tantùm magnis inuidioſa viris.
Quæ caput attollunt, vix hæc permittitis vltra
  Surgere, ſed ſæua carpitis illa manu.
Occidit ignauus, pariter ſolertia magni,
  Atque vtrunque ſimul puluis & vmbra tegit.
Quid vigilare iuuat? Quid famam extendere factis?
  Vnica nox cunctis imminet vna quies.
Deſeris heu mæſtos tu nos Metymnæ, magiſtrum
  Quo rapitis parcæ? Quem petit ille locum?
Digna ſuis meritis recipit nunc præmia, verbum
  In ſpeculo cernit, numina clara videt.
Quam tibi diuerſis fulgent nunc illa figuris,
  Vt reſponſa voles nunc meliora dare.
Summe Deum rector veniam concede magiſtro
  Ad noſtros redeat, vel ſemel ille choros.
Erudiat rurſus, præſcit quòd ſumma poteſtas
  Non præſciſſè tamen, quo queat eſſe modo.
Numinis vnius quæ ſit diſtinctio trina,
  Vt diuiſa manens eſſe feratur idem.
Iſta tamen non ſanus ego quid mente reuoluo?
  Inconceſſa rogas improbe ſiſte furor.
Ad nos non redeunt mortis quos vincla coercent
  Cerberus hos terret, duraque fata negant.
En liber, en prodit quo ſoſpite nempe Metymnæ
  Pars melior viuit, qua cupit ille magis.
Huc properent omnes cruciat quos vita peracta
  Quos ſchedulæ vexant, quosque tributa ligant.
Quos turpis quæſtus, quos ſordida techna peruris
  Fraudatæ mercis, quós ve retenta ceres.
Reſpondet cunctis, habet hic oracula doctus
  Quæ legat, indoctis hic quoque fructus ineſt.
Præſulis ecce gerit numen, qui maximus orbi
  Præſidet Hiſpano, liuide cede procul.

Eiuſdem Epitaphium.

COmplutenſe decus iacet hîc,attende viator,
Ter tumulum luſtra,ter pia thura crema.
Hoc moriente ſilet vox,qua non clarior vnquam
Compluti fulſit,nec fuit vlla prior.
Induit en noſtrum velamina pulla licęum,
Et dixit,Cedrus nunc mea magna ruit.
Henarus ipſa pater placidis qui voluitur vndis,
Turbidus inſanos iactat ad aſtra ſonos.
Sed ceſſent gemitus,ceſſent ſuſpiria,luctus,
Nunc fruitur cælo, nunc viget ille magis.

AMBROSII DE MORALES CORDVBENRIS DE OBITV ERVDISTISSIMI VIRI Doctoris Ioannis de Medina præceptoris ſui Epicedion.

SI quando aut lachrymis miſerorũ, aut dura querelis
Fata piis: iuſtisve queant ſi corda ſororum,
Humanæ quæ penſa trahunt, quæ ſtamina vitę,
Fletibus, & meritis valeant molleſcere dictis:
Si gemitu, aut vllis precibus Libitina moueri
Immotáſve ſciat mortis ſuſpendere leges:
Nunc ſaltem flecti gemitu crudelia fata
Debuerant, ſtabilesq́; obitus nunc rumpere vices,
Cùm tibi poſtremos ætas iam clauderet annos,
Atque seneſcenti inſtarent cùm debita fata,
O decus, ô ſæcli lux, ô præclara Medina,
Heu raperis, ſeraq́; licet nunc morte quieſcas,
Sera tuis nulla aſt vnquam tua contingit ætas,
Heu ſtudia heu paribus tecum conſumpta ruinis
Mæſta iacent: pariter ſtudiorum & concidit ægra
Spes, quondam ſimili nunquam viduata marito,
Non ſimili poſthac vnquam ſocianda marito,
Si fidibus, muſicisq́; modis in luminis auras
Euridyce reuocata venit: furiisq́; nouercę
Iam Phlegentotæas ęternum miſſus ad vndas
Poſt referens potuit bis actæ nomina vitæ
Virbius hæc iterum mortalia viſere regna,
Cur tua non ſaltem licuit vt vita redempta
Morte foret, poſſesq́; alieno viuere læthò?
Aut, quæ lędæis fratribus permiſſa poteſtas,
Non datur alternis te viuere poſſe diebus?
Noſtra tibi quales animos tunc ſchola tuliſſet:
O quos tunc iuuenes, deuotaq́; pectora cerno,
Certatim illuſtri cupiant quæ occumbere morte,
Nec rediduia velint partiri tempora tecum,
Vtraque poſcant viuas ſed luce ſuperſtes,
Interrupta vllo nec tempore vita fatiſcat.
Vtilitas tanti, ſunt publica commoda tanti.
At tibi nunc, venerande pater, dum ſydera calcas,
Et non inſuetum limen tranſcendis olympi,
Quote curarum ſemper dum vita manebat
Summa tulit, cæliq́; dedit ſecreta tueri
Non vacat ad noſtras animum præbere querelas.

REſtitutionis materiam, quam nimis diffuſam, amplamq́; eſſe conſtat, conuenit paucis abſoluere, nõnullas quęſtiones tangendo, per quas facilius poſſit attendens. quàm pluribus alijs ſatiſfacere. Eſt autẽ huius materiæ notitia omnibus, maximè autẽ confeſſoribus, neceſſaria: vt ſciant quos debeant ad beneficiũ abſolutionis admittere, quoſq; ab eodẽ repellere. Nam iuxta Auguſtini ſententiam in epiſtola ad Macedonium: Non dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum.

Accipitur autẽ reſtitutio dupliciter, largè & ſtrictè, primo modo extendit ſe ad omnem recõpenſam alicui loco damni illati agendam. Quaquam hęc potiùs ſatiſfactio dicenda eſſet, quàm reſtitutio, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum eſt, iure ſuper his ſatiſfacere oportet. tit. De iniurijs, & damno dato. Secundò modo accipitur pro redditione rei alicui debitæ, prout cõmuniter ſolet reſtitutio deſcribi, cùm dicitur, ꝙ eſt iteratò aliquem ſtatuere in poſſeſſionem, vel dominium rei ſuę. Vndè apertum eſt, reſtitutionem eſſe actum iuſtitiæ, quæ iubet vnicuiq́; quod ſuum eſt, aut ſibi debitum, reddi.

Hæc autem duplex reſtitutio, ex duplici naſcitur iniuſtitia, quam homo homini facere ſolet. Duobus enim modis contingit nos proximis iniuſtitiã facere, ſcilicet, bonum eorũ auferẽdo, & malum, ſeu damnũ illis inferendo. Ad quem modum reducitur tertius modus, quo ſolemus proximos damnificare, eos ab aſſequutione alicuius boni impediendo: quæ omnes iniuſtitiæ per reſtitutionẽ, aut condignam ſatiſfactionem veniunt emendandę. Nomine igitur reſtitutionis, omnem talem emendam ad præſens complectamur. Habebit igitur præſens codex duas partes, alteram de rebus reſtituendis, alteram de damnis reparandis: quibus addemus tertiã, de bonis eccleſiaſticis diſponendis, vt de his particularem habeamus conſiderationem. Et quoniam, vt in plurimum, reſtitutio ſolet ex iniuſtis cõtractibus oriri, addemus (deo dante) quartam partem, in qua de contractibus nonnullas quęſtiones tangemus.

¶ De rerum diuiſione: an fuerit iuſtè introducta.

QVAESTIO PRIMA.

PRimũ quod inquirendum occurrit eſt, an ſit de neceſſitate ſalutis aliena reſtituere. Quæ quęſtio, immo tota reſtitutionis materia pręſupponit homines in particulari rerũ dominiũ, & proprietatem habere, & non omnia omnibus communia eſſe, vti ab initio fuiſſe cognoſcimus. Ideo in primis illud quęrendum occurrit. An ſcilicet iuſtè, & conuenienter facta ſit rerum temporalium diuiſio, & certis dominis earundẽ appropriatio: deinde quo iure huiuſmodi diuiſio facta ſit. Poſtremò quibus modis contingit dominium alicui perdi & in alterum transferri. Ad primum ergo veniendo pro parte negatiua arguitur primò, quia non poteſt conuenienter fieri, quod iuri naturæ repugnat, qualiter rerum diuiſio repugnare videtur: nam iure naturę omnia ſunt communia, vt habetur. 12. q. 1. cap. Dilectiſſimis. & d. 1. cap. Ius naturale. Vbi inter ea, quæ ſunt de iure naturæ, textus cõnumerat communẽ rerũ omnium poſſeſſionem. Sequitur ergo rerum diuiſionem non ſatis iuſte introductam eſſe.

Secundò idẽ videtur auctoritate Clementis in citato cap. Dilectiſſimis. vbi ait: Communis enim vſus omnium, quę ſunt in hoc mundo, omnibus hominibus eſſe debuit. Et addit. Sed per iniquitatẽ alius dixit hoc eſſe ſuũ, alius iſtud: & ſic inter mortales facta eſt diuiſio. Si igitur per iniquitatẽ factum eſt vt hoc dicatur meum, illud tuum, ſequitur iniuſte factã eſſe rerum diuiſionem.

Tertiò idem videtur ex ſententia Ambroſij, & habetur. 47. diſt. cap. Sicut hi. vbi ait: Nemo dicat propriũ, quod cõmune eſt, quod plus quàm ſufficeret ſumptui etiam violenter obtentum eſt. Quod ait contra auarum ſtomachatus, qui ea, quæ poſſidebat, propria eſſe dicebat. Cui conſonat, quod ait Hieronymus. Aliena conuincitur rapere, qui vltra neceſſaria ſibi retinere probatur. Et habetur. 42. diſt. cap. 1. In quibus videntur hi ſancti ſignificare, nemini in rebus temporalibus aliud dominium, aut ius conceſſum eſſe, quàm ipſarum rerum vſum, prout cuiuſq; neceſſitas poſtulauerit. Quibus & Chriſoſtomus cõſentire videtur ſuper Lucam. 16. dicens. Opinio quædam erronea aggrauata mortalibus auget crimina, & minuit bona. Ea verò eſt, opinari, ꝙ ea quæcunq́, poſſidemus in vſu vitæ, poſſideamus vt dñi, & ideo etiam oppor-

tunè apprehendimus tanquàm bona pręcipua. Sed contrarium eſt. Non enim nos vt domini in vita præſenti collocati ſumus in propria domo, ſed tanquàm hoſpites & aduenæ, quo nolumus ducimur, & quo tempore non putamus, qui nunc locuples eſt, in breui fit mendicus. Ergo quicunq; ſis, noueris te eſſe diſpenſatorem alienorum, non dominũ. &c. Et rurſus ſuper Lucam. 6. ait. A deo percepimus omnia: quod autem dicimus meum & tuum, mendacij ſunt verba. Si namq; domum tuam aſſeris, emiſiſti verbum catens ſubſtantia rei. &c. Ad eundem modum iterum Ambroſius loquitur ſuper Lucam. 16. diſt. Ex hoc diſcimus non ipſos eſſe dominos, ſed potiùs villicos alienarum facultatum.

Quartò, huiuſmodi rerum diuiſio videtur contra primæuam dei inſtitutionem, qui cùm multa bona temporalia creaſſet, omnia in communi hominibus conceſſit, nemini quicquàm appropriando: Idq; non ſolùm in ſtatu naturæ integræ, quando dixit, dominamini piſcibus maris. &c. Sed etiã in ſtatu naturæ corruptæ, quando poſt diluuium ad Noe, reliquoſq; mortales dixit, omnes piſces maris manui veſtræ traditi ſunt. vbi in communi dedit eis dominium rerum omnium, quas deus propter hominem creauerat, vt habetur Geneſis. 9.

Quintò, ad idem videtur facere, quòd Chriſtus patris voluntatem & inſtitutum per omnia volens adimplere, rerũ temporalium dominium penitus abdicauit: nec ſolùm vitæ exemplo, ſed & doctrinę verbo hoc nobis luculenter tradidit, quando vt ait Lucas. 14. dixit: Niſi quis renunciauerit omnibus, quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Et rurſus ad iuuenem alium, qui ſe diuina mandata cuſtodiſſe gloriabatur, dixit: Si vis perfectus eſſe, vende omnia quæ habes, & da pauperib⁹, & veni, & ſequere me. Et quanquàm hoc Chriſti dictum ſoleat inter Euangelica conſilia computari, inde tamen apparet expedire hominibus rerum temporalium cõmunitatem potiùs quàm dominium ſeu proprietatem. Quandoquidem Chriſtus non niſi quod melius eſt, & ſalubrius verbo docuit, & exemplo firmauit. His alijsq; huiuſmodi nõnulli moueri poſſent ſicut & olim ſuadere conati ſunt ad opinandum, nõ ſatis iuſtè rerum proprietatẽ inductam eſſe, ſed debere potiùs omnia in communi poſſideri.

His tamen non obſtantibus tenendũ eſt, licitè, & iuſtè fuiſſe factam rerũ diuiſionem, ita vt non omnia in communi poſſideantur, ſed certis hominibus certa rerum dominia competant. Nec ſolum conueniens id fuit, ſed & neceſſarium. Quod probatur ex tribus. Primò, quia magis ſolicitus eſt vnuſquiſq; ad procurandum aliquid, quod ſibi ſoli competit, quàm id, quod multis commune eſt. Secundò, quia ordinatius res humanæ tractantur, ſi ſingulis propria cura alicuius rei procurandæ conueniat: eſſet enim confuſio, ſi quilibet ſingula procuraret. Tertiò, quia per hoc pacificus hominum ſtatus meliùs cõſeruatur, dum vnuſquiſq; rem ſuam ſeorſum poſſidet. Vnde videmus, ꝙ inter eos, qui communiter & ex indiuiſo aliqua poſſident, frequentiùs iurgia oriri ſolent. Et inde propter iurgia, quæ ſerui Loth cum ſeruis Abrahæ habebãt, legitur Abraham diuiſiſſe omnia, quæ cùm Loth communia habuerat. Oro, inquit, te, ne ſit inter me & te, inter paſtores tuos & meos iurgium. Geñ. 13. Itaq; attenta hominũ conditione, qua homo ab adoleſcentia ad malum pronus eſt, poſt naturam peccato corruptam nõ poſſet reſpublica pacifice permanere ſi omnia communia eſſent. Qui enim eſſent potentiores, ac robuſtiores, ſibi ipſis, quæ appeterent, vſurparent, & ditiſſimi fierent, alijs debilioribus inopia preſſis. Et eſtò id ceſſaret, facilè deſtrueretur politia in republi. neceſſaria: tolleretur enim debita ſuperioribus obedientia, ſi omnes æquales eſſent, qualiter eſſe præſumerent, ſi omnia omnibus cõmunia forent. Nullus inſuper paupertatem aut inopiam timeret. Inde nullus terras colere, nec manibus operari vellet, vnde communem rerum penuriã neceſſe foret euenire. Ac proinde ad huiuſmodi & alia inconuenientia tollenda, opportunum & neceſſarium fuit, rerum diuiſionẽ, atq; appropriationem fieri. Et oppoſitum dicere, eſt error, & tanquàm hæreticum cõdemnatum, vt Auguſt. in libro de hęreſibus ait illos, ſcilicet qui oppoſitum dicunt, hęreticos eſſe, cùm putent nullam ſpem eos habere, qui rebus his temporalibus vtuntur, quibus ipſi carent. In Concilio etiam Conſtantieñ. damnatus eſt error Ioan. Hus, qui tenuit clericos nõ poſſe aliquid proprium poſſidere. Quòd ſi de clericis dictũ error eſt, & damnãdus, à fortiori erit, ſi dictum huiuſmodi ad laicos extẽdatur.

Ad rationes ante oppoſitum, dicendum ad primùm, ꝙ illud dictũ, ſcilicet iure naturæ omnia cõmunia ſunt, admittit triplicẽ ſenſum, vnus eſt, limitando illud ad tempus naturæ integræ, quando omnia

omnia omnibus hominibus in communi dominus conceſſit. Secundus eſt, intelligendo illud in caſu extremę neceſſitatis. Nam tunc omnia ſunt communia quoad vſum, quia omnia ſunt indigentibus cõmunicanda: quòd fieri poteſt, ſalua rerum proprietate. Verùm textus citatus, nec primũ ſenſum, nec ſecundum videtur prætendere, ſed potiùs declarare videtur, quid dicatur ad ius naturæ pertinere: nempè illud, quòd omni humana aut poſitiua inſtitutione ſecluſa, omni nationi commune foret, qualia ſunt viri & fœminæ coniunctio, & propriæ perſonæ defenſio, & filiorum educatio, & etiam cõmunis omnium rerum poſſeſſio: qualiter omnia in cõmuni poſſiderentur, ſi poſitiua hominum diſpoſitio circa rerum dominia & poſſeſſiones non ſuperueniſſet. Et hoc eſt, quòd doctores volunt, cùm dicunt de iure naturæ omnia eſſe communia negatiuè: quia ſcilicet ius naturæ nemini rem aliquàm appropriauit, ſed omnia communiter, & ſine diſcretione poſſidenda reliquit.

Ad ſecundum ex Clemente citatum dicendum, ꝙ illic hortatur fratres, vt in cõmuni viuant: quemadmodum mos erat in primitiua Eccleſia, vt ex actis Apoſtolicis paret. Et inter alias ſuaſiones, quas illic affert, vna eſt: quia omnium vſus debuit eſſe cõmunis, ſi ſcilicet, iniquitas aut peccatũ introductum nõ fuiſſet. Per iniquitatem enim inductam, alius dixit hoc meũ, alius illud. In quo non ait Clemens iniquam fuiſſe rerum diuiſionẽ, aut proprietatem, ſed ꝙ cauſa quare fuit facta rerum appropriatio fuit iniquitas hominum, iniquitas inquàm vel per primos parentes inducta: quia ex tunc homines rerum cupidi eſſe cœperunt, vel ab ipſis hominibus committenda, ſi non vnicuiq; res ſua deputaretur. Vtcunq; id ſit, certum eſt peccata hominum cauſam eſſe ꝙ multa inter homines rectè ſint inſtituta: qua inſtitutione nil opus fuiſſet, ſi natura humana integra permanſiſſet.

Sed obijcies, id non eſſe ad mentem Clementis dictum, cùm per hoc perſuadere velit, ꝙ homines illi, ad quos ſcribebat, deberent in cõmuni viuere: quod minimè ſuadere videretur, ſi ſenſiſſet rectè & iuſtè factam fuiſſe rerum diuiſionem. Reſpon. Immo rectè Clementis ſuaſio procedit. Quia cùm hoc, ꝙ rectè fuerit rerũ diuiſio facta, ſtat hominibus alicuius religionis conuenire, vt in cõmuni viuant, eo ꝙ illa rerũ diuiſio nõ per ſe recta fuit, ſed per accidens, ſeu occaſionaliter, occaſione ſumpta ex hominũ iniquitate, quæ longè ſuperabundaret, ſi rerũ diuiſio nõ fieret. Per ſe tamen ſumpta rerum in cõmuni poſſeſſio, hominibus religioſe viuere volentibus, multò magis conueniret, ꝙ proprietarios eſſe. Et hoc eſt, quod Clemens illic prætendere videtur.

Ad tertium ex ſanctorum auctoritatibus ſumptũ dicendum, vt ait Thomas, ꝙ nõ contra rerum diuiſionẽ, ſeu appropriationẽ loquuntur, quam cõſtat licitã eſſe & fuiſſe, multosq; ſanctos viros diuinitùs ditatos proprietarios fuiſſe, ſed loquuntur contra diuitũ auaritiam, qui res, quas poſſident, ita retinent, vt nec quoad vſum velint eas alijs indigẽtibus cõmunicare, cum earũ vſus in neceſſitate omnibus debeat eſſe cõmunis. Illi autẽ ita res, quas poſſident, ſuas eſſe dicunt, quaſi propter ipſos ſolùm eſſent creatæ, & nõ alijs ſuo tempore cõmunicandæ. Vnde Paulus ad Timotheum ſcribit, vt diuitibus huius ſęculi pręcipiat, facilè tribuant, & cõmunicent bona, quæ à domino acceperunt. 1. ad Timotheum vltimo.

Ad quartum dicendũ, deum tam in ſtatu naturæ integræ, quam etiã corruptæ, dominiũ rerum omnibus in cõmuni cõtuliſſe vt citatum eſt. Cui cõſonat, quod ait Pſalmiſta. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. &c. Non tamen ita omnia in cõmuni contulit, vt pręciperet omnes homines in communi viuere: ſed ita omnia omnibus ad eorũ ſuſtentationẽ conceſſit, vt modũ poſſidendi humanæ diſpoſitioni, prout ratio & neceſſitas poſtularet, relinqueret. Vnde apertum eſt, huiuſmodi rerum diuiſionẽ, prout facta eſt, non eſſe contra dei inſtitutionem, ſed præter. Sicut enim non iuſſit, vt omnes in communi viuerent, ita nec prohibuit, ne rerum fieret diuiſio.

Ad quintum dicendũ, paupertatẽ, quam Chriſtus docuit, nõ ſub pręcepto traditam eſſe, vt perperam dogmatizat Lutherus, qui ait: Omnia quæ Chriſtus docuit, nobis ſub præcepto tradita eſſe, excepto cœlibatu: ſed multa ſub conſilio tradidit, è quibus eſt Euangelica paupertas, quam nõ omnibus iniunxit, ſed his tantùm, qui volũt eſſe perfecti. Sic enim dixit, ſi vis perfectus eſſe, vende omnia quę habes. &c. vbi ſatis inſinuat huiuſmodi paupertatẽ voluntatis eſſe nõ neceſſitatis. Adde, quòd non minus Chriſtus continentiam verbo docuit, & exemplo firmauit, quàm paupertatẽ, ſed nõ ideò damnandũ eſt coniugiũ: igitur nec inde damnanda eſt rerum poſſeſſio, ſiue proprietas. Quod autẽ per Lucam dixit: Niſi quis renunciauerit omnibus quę poſſidet. &c. Procedit, vt ait Auguſtinus, de renunciatione re-

rum quoad affectum,& mentis præparationẽ, non quoad effectum,taliter enim res poſſidendæ ſunt, vt ipſæ ab homine, nõ homo ab ipſis poſſideatur,quod fit, quando homo non illis fruendo,ſed vtendo in ſui & aliorum indigentium ſubſidium eas tenet. Et hoc eſt,quod innuit Pſalmiſta,quando ait:Diuitię ſi affluant, nolite cor apponere.Pſal.61.

Si contra obijcias: Non ſolùm quoad affectum, ſed etiam quoad effectum eſſe rebus temporalibus renunciandum, ex eo, ꝙ Ananias quia non omnia quæ habebat ad pedes attulit apoſtolorum,ſed partem ſibi reſeruauit,diuinitus mortuus eſt ipſe, & vxor eius,vt habetur actuum.5.Tum etiam, quia Chriſtus etiam quoad effectũ omne rerum temporalium dominium abdicauit, & abdicandum docuit: & cùm Chriſtus non niſi, quod meliùs eſt, verbo & operè docuerit, conſequens eſt, expedire magis ad hominum ſalutem omnes in communi viuere, nil proprium poſſidendo.Reſpon. Quod de Anania dicitur,non obſtat, quia non per hoc pręcipuè mortem meruit incidere,quòd proprietarius eſſe vellet,ſed quia ſpiritui ſancto mentitus eſt,vt dicit illic textus.Et fortè tunc inter nouiter conuerſos mos talis erat,vt paupertatem vouerent: & ita poſt tale votum aliquid propriũ velle retinere, mortale peccatũ erat: ſecus ſine tali voto.Nec obſtat aliud, quod ſecundo dictum eſt. Nam conſilia & ſi de melioribus tradita ſint, quæ ſecundum ſe ſunt magis expedientia,nõ tamen in cõmuni veniunt ab omnibus de neceſſitate ſeruanda,ſed nec cõuenit,quòd ab omnibus obſeruentur.Id apparet de continentia,quæ à deo in ſcriptura commendata eſt, vt dicat Sapiens: Non eſt digna ponderatio animæ continentis. Chriſtus etiã commendat eunuchos,qui ſe propter regnum cœlorum caſtrauerunt Matth.19. tamẽ huiuſmodi continentia nec toti communitati, nec fortè ſingulis de communitate conuenit.Nam in republica chriſtiana neceſſarium eſt quoſdam humanę generationi operam dare.Deinde cùm Chriſtus eunuchos commendaſſet, vt dictum eſt,ſubiungit: Non omnes capiũt hoc verbum. In quo multi catholici intelligunt, Chriſtum ſignificaſſe, non omnes eſſe huius continentiæ capaces:cum multis expediat potiùs vxorem ducere,quàm continentiam cum magno animæ periculo ſeruare, iuxta illud Pauli: Melius eſt nubere, quàm vri. 1. ad Corinth.7.Prætereà vita contemplatiua in ſe melior eſt, quàm actiua, prout Chriſtus de Maria loquens ſignificauit, dicens: Maria optimam partem elegit.Lucæ.10.& tamen aliquando vita cõtemplatiua eſt propter actiuam deſerenda,exemplo Pauli,qui ſciens ſibi meliùs fore diſſolui,& eſſe cum Chriſto,maluit tamẽ ad tempus in corpore viuere mortali, à Chriſti viſione ſeparatus, vt fratribus, de quorum ſalutẽ ſolicitus erat, ſuam operam impenderet,ad Phili.1. Ita igitur quànuis in paupertate, omni abdicata proprietate, viuere, multis conſilium ſit,& ſalutare:quale erat,& ſeruabatur in primitiua Eccleſia, non inde fit, vt expedientius & melius ſit, omnes homines in communi viuere.

Nec obſtat quod ait Paulus.2.ad Timothe.2.Nemo militans deo,implicat ſe negotijs ſecularibus, quaſi inde colligatur, aut ſecularia negotia omnibus eſſe interdicta, aut rerum temporalium dominia nemini ad ſalutem animæ proficua,ſed nociua eſſe: cùm tamen Paulus illud propter epiſcopos dixit, quibus ex officio & dignitate incumbit, vt à negotijs temporalibus abſtracti,deo militent, & oues ſibi commiſſas deo lucrari curent:Nec obſtat, quod iterum ait.1.ad Corinth. 7. Vellem omnes eſſe ſicut ego ſum, hoc eſt, caſtos. In quibus videtur ſignificare,non ſolùm quibuſdam, ſed omnibus conuenire continenter viuere. Verùm hoc dixit Paulus,docens excellentiam continentiæ ſuprà coniugium, quæ ſecundum ſe conſiderata, omnibus hominibus foret conuenientiſſima, niſi vel communis neceſſitas, vel cauſa particularis cõiugium aliquando exigeret.

ESTO igitur iuſtè fuerit rerum diuiſio facta,eſſet dubium,quo iure:naturali diuino,an humano ſit facta?Et quòd naturali iure facta ſit, apparet. Quia iure naturali id agendum, & diſponendũ eſſe videtur, ſine quo pacificus hominum conuictus ſeruari non poteſt: talis eſt rerum diuiſio, nam ſine hac, nec pacifica hominum conuerſatio, nec amicitia, & mutua charitas poteſt inter homines vniuerſaliter cuſtodiri.In ſtatu nanq; naturę corruptę,creſcente hominum iniquitate,ſimul & ociandi appetitu, ſi res inter homines diuiſæ non eſſent, ſed omnia omnibus eſſent cõmunia,apertum pateret oſtium tyrannis & robuſtis ad omnia rapiendum, omnes opprimendum.ac ſuppeditandum,omniaq; conturbandum,exemplo Nemroth, qui cępit eſſe robuſtus venator,hoc eſt hominum oppreſſor.Ad quorum malorum euitationem multum confert ſingulis hominibus res ſuas appropriare.

Adde,

Adde, quòd Ariſto. lumen naturale ſequutus, hoc idem docuit .1. Politicorum, neceſſariam. ſ. eſſe rerum diuiſionẽ: è contra verò rerum communitatem maximè rei publicæ nociuam.

Quod autem iure diuino ſit huiuſmodi rerũ diuiſio facta, apparet exemplis ſcripturæ. Nam terra promiſſionis specialiter Hebræis fuit à domino conceſſa, Dauidi, & Salomoni, & priùs Sauli fuit ſimiliter regnum Iuda, & Iſrael, à domino traditum. Salomon etiam cum regia poteſtate multas ſimul diuitias diuinitus eſt cõſequutus. Conſtat etiã de Iob, quàm diues à dño factus fuerit, poſt tot calamitates, & miſerias, quas domino permittente ſuſtinuerat. Idem patet de Iacob, qui illis ſeptem annis, quibus ſeruierat Laban ſocero ſuo pro Rachel ſibi dilecta, mirabiliter fuit ditatus. Deinde primogenituram, & cum ea multa bona temporalia ex diuina prouidẽtia obtinuit. Ad hunc modum de multis alijs regibus, & perſonis poſſemus exemplificare, quos conſtat regna temporalia, & multas diuitias, domino concedente, poſſediſſe. Ac proinde videri poſſet, de iure diuino ſactam fuiſſe regnorum & rerum diuiſionem.

Quibus non obſtantibus, tenendum eſt, non naturali iure, nec diuino, ſed humano ſolùm hanc rerum diuiſionẽ eſſe introductam. Id patet ex decreto Auguſtini, & habetur diſt. 8. vbi dicitur. Quo iure defendis villas eccleſiæ? diuino, an humano? Diuinum ius in ſcripturis habemus, humanum, in legibus regũ, vnde quiſq; poſſidet quod poſſidet? nõne iure humano? & infra. Tolle iura imperatorũ, quis audet dicere, hęc villa eſt mea?

Quod autem iure diuino ſacta nõ fuerit, ex dictis apparet. Nam deus omnia ad omnium neceſſitatibus ſubuueniendum creauit, nemini primitus rem aliquã appropriando, ſed in cõmuni tantum omnibus hominibus ſunt conceſſa: prout inquit Pſalmiſta: Cœlum cœli domino, terram autem dedit filijs hominum. Et quanquàm, vt dictum eſt, quibuſdam hominibus multa bona temporalia tradiderit: hanc tamen generalem rerum poſſeſſionem, aut dominium, quale homines per orbẽ habere videmus, vt hoc regnũ ſit huius, illud illius, hæc res mea, illa verò tua, non deus, ſed homines, & populi inſtituerunt. Nec legimus iure diuino alicui particulariter dominium aliquod competere, præterquàm quòd Papæ conuenit dominium eccleſiaſticũ. Perſonis etiam eccleſiaſticis altari miniſtrantibus, eodem iure ſimul & naturali conuenit ius capiendi temporalia ad debitam naturæ ſuſtentationem. Nam & decimæ & primitiæ quoad quotam, non iam diuino, ſed humano iure illis debentur. Quòd ſi olim diuino iure decimarum ius ſacerdotibus deberetur, ſicut poſteritati Dauidis regnum Iuda, & Iſrael: adueniente tamen verò rege & ſacerdote in lege promiſſo, antiquum regnum & ſacerdotium ſimul cum lege veteri (lege Euangelica ſuccedente) expirarunt, quæ nil de regnis temporalibus, nil de rebus caducis, cui, ſcilicet ſint appropriandę determinat. De regni quidem ceſſatione patet, quia ſuã habuit periodum, iuxta illud Geñ. Non auferetur ſceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus eſt, id eſt, Chriſtus. De ſacerdotij ſimul & legis ceſſatione, idem patet ex Paulo ad Hebræos. Tranſlato ſacerdotio, neceſſe eſt legis tranſlatio fiat. Itaq; certum eſt, nec diuino iure antiquo (quod iam expiraſſe cõſtat) nec nouo poteſt quiſquàm dicere, hanc rem ſibi competere, illam illi.

De iure etiam naturæ idem patet, ſi de illo ſtrictè loquamur, quod quànuis dictet poſſe hominem in neceſſitate exiſtentem de bonis propter hominem creatis ea accipere, quæ ad vitæ ſuſtentationem illi neceſſaria fuerint: quis tamen quam rem debeat poſſidere, non determinat. Si tamẽ de iure naturæ largè loquamur, vt ſe extendit ad omne dictamen, quo naturalis ratio dictat de aliquo medio ad finem naturalem conuenien te, fateor de iure naturæ eſſe rerum diuiſionẽ, ſaltem in genere, ex quo medium quoddam eſt non parum conferens ad pacificum hominum conuictum ſimul & naturæ ſuſtentationem. Ac proinde nil impedit, quominus duo oppoſita pro diuerſis ſtatibus & temporibus ſint de iure naturæ largè ſumpto, quandoquidem ſtante hominum innocentia, de dictamine rationis naturalis erat, vt omnia ſorent cõmunia. Natura autem per peccatũ corrupta, & hominum cupiditate ſuperueniente, ratio eadem naturalis dictat, vt iam rerum diuiſio fiat, in quibus ipſa ratio naturalis eundem finem prætendit, nempè vt homines conuenientiùs viuant. Quis tamen, & quantum quis debeat habere, nec diuinum ius, nec naturale determinat, ſed humanum. Inde tam varium in diuerſis mundi partibus eſt ius regnandi, & in regnis boniſq; alijs temporalibus ſuccedendi, prout diuerſa eſt hominum in diuerſis regionibus inſtitutio. Itaq; occaſionaliter ex hominum iniquitate rerum diuiſio eſt introducta:

directiuè verò ex ratione naturali, quæ in genere dictat, vt bona temporalia diuerſis poſſeſſoribus approprientur. Completiuè autem & particulariter ex hominum inſtitutione, vt ex decreto Auguſtini ſuprà citaro apertum eſt.

Si quęras per quos homines fuerit facta huiuſmodi diuiſio. Dicendũ, quòd potuit fieri per parentes, per populũ, per regem à populo electum. Per parentes quidem, quia naturaliter habebant poteſtatem ſuper filios, quibus & filios naturali & diuino iure conuenit obtemperare. Filij enim parẽtibus immorigeri & inobedientes in lege naturæ damnandos eſſe Paulus docet ad Rom̃.1. Et in lege veteri lapidabantur, vt habetur Deutero.21. Et ideò ab initio potuerunt parentes, qui ſuperiores tunc temporis non habebant, filijs ſuis leges facere, & inter eos temporalia bona diuidere. Potuit etiam populus hoc idem primitus facere, antequàm populus aliquẽ ſuprà ſe præfectum, aut rectorem haberet. Habet enim populus auctoritatẽ & iuriſdictionem ſuper ſuppoſita & indiuidua ipſius, cui iuſtum eſt naturaliter ipſa ſuppoſita obtemperare, & eiuſdem legibus ſubijci, vti iuſtum eſt, & à natura inſtitutum, vt membra corpori non rebellent, ſed illi ſeruiant, & obſequantur. Hoc patet. diſt.2. cap. Lex eſt conſtitutio populi, qua maiores natu ſimul cum plebibus aliquid ſanxerunt. Deinde poteſtate ac iuriſdictione populi per ipſum in regem aut principem tranſlata, potuerunt reges à populis electi, ſicut leges dare, ita & bona temporalia inter eos diuidere. In quo reges à populis electi, conſenſum & auctoritatem, quam populus à natura habebat, accepiſſe videtur, vt habetur Inſtituta. de iure nat. §. ſed quòd principi. An autem ita populus ſuã auctoritatem in principem tranſtulerit, vt in ſe iuriſdictio non maneret, non ita certum eſt, cùm multis pars negatiua placeat, vt tangit glo.23.q.3.cap. finali.

Inde quibuſdam viſum eſt eſſe probabile pręſcriptionem currere, etiam cũ mala fide, & eum qui rem plus iuſto vendiderit, citra tamen dimidium iuſti precij, dominũ effici eius, quod ſic lucratur & ita in alijs multis. Quorũ ratio eſt, quia ita legibus principum, & imperatorum eſt inſtitutum, in quibus populi conſenſerunt, ex quo ſuam auctoritatem & conſenſum ad leges condendum regibus tradiderũt. Sed de his poſteà. His igitur modis cõſtat potuiſſe fieri rerum diuiſionem.

Putari autem poteſt, filios Adæ ante diluuium, & filios Noe poſt diluuium ex parentum conſenſu, aut ipſorum voluntate, & conuentione, hos has, illos verò illas terras obtinuiſſe, prout cuiq; ſors ſua contingebat. Quòd enim quiſq; ab alijs diuiſus, ſeu recedẽs ca[illegible]bat, ſuum eſſe dicebat, ex quo à neminè priùs eſſet occupatum. Inde inſtituta de rerum diuiſione dicitur: Quod in nullius fuit poteſtate, primi occupantis efficitur, idq; ratione naturali dictante.

Si obijcias, nullum hominẽ habere potuiſſe dominium ſeu auctoritatem ſupet alios ratione cuius potuerit populis leges dare, & ad earum obſeruantiã eoſdem aſtringere. Nam deus omnes homines fecit pares, de eadem terra eos plaſmauit, omnes eos eadem terra ſuſtentat, omnibus tandẽ animam & naturam in ſpecie dedit: quomodo igitur verum eſt, vnum hominem cæteris præeſſe potuiſſe, de cuius voluntate & auctoritate, leges, & rerum diuiſiones fierent? Dicendũ, quòd deus in natura omnes homines fecit pares, ſed non in iure dominandi. Nam patrem in hoc iure filijs præfecit, virum vxori, prudentem inſipienti. Deinde & ſi omnes homines deus pares feciſſet, fieri tamen potuit, vt ipſi homines ſua voluntate, aut neceſſitate ſe impares efficerent. Non enim ita eos pares fecit, vt imparitatem inter eos fieri prohiberet modò tatione ſit moderata. Sic enim conſtat Hebręorum populum, regem à domino petijſſe, cui ſe ſubijcere elegerunt: vt habetur. 1. Regum ſic etiam legimus potuiſſe homines, cùm à natura liberi ſinr, ſeipſos in ſeruitutem redigere, & alijs dominis priuatis ſe penitus ſubijcere, non modò ſpontanea voluntate & liberaliter, ſed etiam pro precio, vt patet ex Exodo, vbi de ſeruis emptitijs mentio fit. &c. De quo habetur etiam inſtituta. de iure perſonarum.

POST RERVM dominium hominibus acquiſitum, dubitari poteſt, quomodo poſſint homines ab huiuſmodi rerum dominio cadere. Dicendum breuirer id poſſe fieri tripliciter, ſcilicet, ex voluntate iuris, ex voluntate iudicis ſententiam ferentis, & ex voluntate ipſius poſſeſſoris. Quòd enim ex voluntate iuris ſeu legis poſſit dominium rerum alicui tolli, & in alterum tranſferri, patet ex dictis. Nam lex iuſta ab initio potuit dominia rerum iuſtè diuidere, & ea certis hominibus appropriare: ſed non minor eſt auctoritas principis ſeu legis poſt rerum diuiſionem quàm anteà fuerat: igitur iuſta cauſa ſubſiſtente, poterit nunc homo rei ſuæ dominio ex voluntate legis priuari, & in alterum tranſferri.

Confirma-

Confirmatur hoc, quia vt ſuprà tangebatur, ex quo populus ſuam auctoritatem & iuriſdictionem regibus & principibus conceſſit, conſenſum ſuũ legibus iuſtis à principe condendis præbuit: ac proinde ſi lex ob cauſam iuſtam aliquem re ſua priuat, & alteri eandem cõfert, in hoc ipſo totus populus conſentit, ſicut & cõſentire debet, in quo conſenſus ipſius domini particularis includitur: ac proinde in caſu nulla illi iniuria fit, ſi per legem huiuſmodi dominio rei ſuæ priuetur. Pro hac ratione eſt textus ad literam in.l. De quibus.ff.de legibus. vbi dicitur. Ipſæ leges nulla ex alia cauſa nos tenent, quàm quòd judicio populi ſunt receptæ.

Hinc corollariè ſequitur, vt leges non ſolùm ſuffragio legiſlatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per diſſuetudinem abrogentur: quoniam nil intereſt ſuffragio, an factis, populus voluntatem ſuam declaret.

Nota tamen non omnes in rebus aliquibus poſſidendis ſeu retinendis tutos eſſe in conſcientia per hoc, quod eas legum auctoritate retineant. Sunt enim leges de his rebus diſponentes in duplici differentia, quædam concedunt aut negant actionem ſeu repetitionem tantum, quædam verò cõcedunt aut negant ipſarum rerum dominium, & iſtæ ſunt vigore quarum poteſt aliquis re ſua priuari, & eius dominium in alterum transferri: & tunc is, cui lex ipſa dominium confert, tutus erit in conſcientia rem illam tanquàm ſuam iam factam poſſidendo. Qui autem legibus prioris ordinis tutum ſe eſſe in rerũ poſſeſſione quoad conſcientiam putat, fallitur, etiam ſi quoad forum contentioſum ſit tutus. Id ſatis apertè docet Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium, quæ eſt numero. liiij. vbi ait. Inter hæc toleratur iniquitas malè habentium, & quædam inter eos iura conſtituuntur, quę appellantur ciuilia, non quòd hinc fiat, vt benè vtentes ſint, ſed vt malè vtentes, minùs moleſti ſint. & cæt. Multa enim iure fori permittuntur, ac defenduntur, quæ tamẽ iure poli damnantur, vt Auguſtinus iterum ait in ſermone de vita clericorum, & habetur.17.q.4.cap. finali, dicens. In poteſtate habet Epiſcopus non reddere, ſed iure fori, non iure poli.

Si contra hæc obijcias, quòd, ſcilicet, nõ ſolùm tutus eſt in conſcientia, qui legibus ſecundi ordinis vtitur, ſed etiã qui legib' prioris ordinis vtitur. Nam ex quo omnes eas iuſtas eſſe ſupponimus, omnium conſenſu ſont approbatæ, & ex conſequenti non opus fuit inter has, & illas leges ſic diſtinguere. Dicendum. Imò in diſtinctione poſita ſtandum eſt. Et conceſſo quòd omniũ ad has & illas leges conſenſus accedit, non tamen eódem modo, ſed conſenſus eſt diuerſus, ſicut & leges ipſæ diuerſæ ſunt: in legibus enim, quæ dominium rerum concedunt, conſentit populus taliter, vt dominium illud concedatur, & ei, cui cõceditur, acquiratur. In legibus autem, quæ actionem cõcedunt, aut negant, cùm huiuſmodi leges forum iudicij concernant, determinantes quid quiſq; in iudicio poſſit, cõſentit populus in eo, quod lex ipſa diſponit, hoc eſt in actione alicui conceſſa, qua poterit in iudicio vti. Itaq; conſenſus populi circa leges non ſe extendit pluſquàm leges ipſæ: ac proinde eſtò quòd populus his & illis legibus ſuum præbeat conſenſum, non inde fit, vt qui legibus his vtuntur, ſint in conſcientia, res alienas retinendo ſecuri, etiam ſi ſecundum leges fuerit pro illis iudicatum, vt patet, ſi iudex iuxta allegata & probata, vni ex litigantibus rem ſuper qua lis eſt mota, adiudicet, cùm re vera ius ad eam non haberet, talis nõ eſt in cõſcientia tutus: exceptione rei iudicatæ, etiam ſi leges illi actionẽ concederent. Et ita de multis alijs poſſet exemplificari.

Ad propoſitum igitur redeundo, certum eſt, quòd princeps, aut lex, ex ſufficiẽti cauſa poteſt rem vnius contra eius voluntatem in alium transferre, vt notant doctores in cap. Qui in eccleſiarum.de conſtituti. & in.l. finali.cod. Si contra ius.&c. Et in hoc non eſſet licitum poteſtati ſublimiori rebellare, quia hoc eſſet diuinæ ordinationi reſiſtere, vt ait Paulus ad Rom.13. Huius exemplum eſt in præſcriptione, quando, ſcilicet, ex iuris diſpoſitione res vnius ab alio per tempus lege diffinitum, cùm bona fide poſſeſſa efficitur poſſidentis. Similiter iure gentium res in bello captæ, efficiuntur capientium, modo bellum ſit ex parte capientiũ iuſtum. Similiter idem apparet, quando lex hominem ob culpam ſuam, rebus ſuis ipſo facto priuat: vt ſi incidat quis in hæreſim, aut crimen leſæ maieſtatis committat: nam ob hanc cauſam, rerum ſuarum dominium ex legum voluntate perdit, & fiſco applicatur, vt habetur cap. Cùm ſecundũ leges. de hæreticis, lib.6. Aut etiam ſi quis cadat in commiſſum, puta in agro vectigali, ipſo vectigali nõ ſoluto. Aut ſi quis occultauit merces, quarũ vectigal erat ſoluendũ, quia ipſo facto, rerum illarum do-

minium perdunt,& acquiritur fiſco. Etiam ſi in his caſibus res huiuſmodi licitè retineri poſſint ante ſententiam declaratiuã ſine qua ſententia res huiuſmodi poſſeſſoribus auferri nõ poſſunt, poſſeſſores tamen non poterunt eas alienare, cùm ſuæ non ſint: quòd ſi eas alienẽt titulo gratioſo, puta per viam donationis, minùs peccant, quàm ſi titulo oneroſo eas alienarent, puta per viam venditionis: quia in hoc ſecundo caſu, vltrà quòd quę non ſua ſunt vendendo alienant, ipſum emptorem inſuper aggrauant: quia res, quam emit, & preciũ, quod pro ea dedit, periculo ſunt expoſita, ex quo res illa empta ipſo iure cõfiſcata, apud quemcunq; fuerit, excuti & euinci poteſt. An autem ſit neceſſarium, crimen, ratione cuius aliquis ipſo facto à rerum dominio cadit, eſſe in foro iudiciali probabile: an ſufficiat illud eſſe etiã occultiſsimè commiſſum, vt hæc pœna locum in conſcientia habeat, dubitant aliqui. Mihi tamen non videtur eſſe neceſſarium, quòd iuris ordine probari poſſit, niſi ad finem hunc, ſcilicet, vt fiſcus poſſit effectualiter huiuſmodi delinquentem conuenire, & eidem bona eius confiſcata auferre. Quod inde apparet, quia ſi quis in hæreſim lapſus, adeò vt iudiciario ordine id probari non poſſit, ipſemet ſuum crimen in iudicio confiteatur, iuſtè poterit ad rerum amiſſionẽ damnari, & currit pœna à die patrati criminis.

Poteſt ſecundò aliquis rei ſuæ dominiũ amittere ex iudicis volũtate, ſententia eius interueniente. Exemplum eſt clarum. Si quis furtum, aut aliud delictum perpetrauit, propter quod incidit in pœnam dupli, aut quadrupli, aut aliam alterius quantitatis: & probato crimine, iudex illum ad pœnæ ſolutionem condemnat, & alteri iuxta legis diſpoſitionẽ eam applicat: tunc res illa, ad quam ſoluendam condemnatur, ſua eſſe deſinit, & alterius efficitur, etiam ſi ante ſententiam non eſſet in conſcientia ad pœnę illius ſolutionem obligatus, vt eſt communis doctorum ſententia, iuxta cap. Fraternitas. 12. q. 2. Et glo. ibidem. Et procedit hoc, quando iudex non ex præſumptione, ſed ex veritate ſufficiẽter per probationem, aut partis confeſſionẽ cognita, ſententiam tulit: alioqui nec reus tenebitur pœnam illam, ad quam condemnatus eſt, ſoluere: nec ſolutam poterit actor tutè in conſcientia retinere, eſtò in foro iudiciali ſit tutus. Et his duobus modis prædictis dominus rei inuitus re ſua priuatur, & in ius ac dominium alterius transfertur.

Poteſt tertiò quis à rei ſuæ dominio cadere, per voluntatem propriam, vt per viam donationis, aut alteriùs cõtractus, aut legati, aliiſque modis de iure permiſſis. Hanc enim facultatem res ſuas in alterius ius & dominium transferendi, habent omnes, qui in rebus huiuſmodi liberum habent dominiũ ex iure gentium, vt habetur inſtituta. de iure naturali. Et inſti. de rerũ diui. dicitur. Nil tam conueniens eſt naturali æquitati, quàm per voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferri, ratam haberi.

ESSET TAMEN dubium, an ſufficiat priuati domini conſenſus, vt res ſua in alterius dominium transferatur. Reſpõ. Quod non ſufficit, ſi leges maiorum contradicant. Patet id de rebus eccleſiæ, quæ alienari non poſſunt, etiam ſi ipſa particularis eccleſia id velit. Patet etiam de rebus à furioſo, vel minore donatis, quorum donatio per leges minimè approbatur, ſed efficitur nulla. Patet de mutuatario vſuram ſponte ſoluente, quæ non ideò efficitur ipſius vſurarij. Patet de muneribus, quæ litigantes iudicibus conferunt, vt iuſtam, ſiue vt iniuſtam ferant ſententiã. Et vniuerſaliter de rebus voluntariè ad aliquod flagitium perpetrandum datis, quarum traditio, ſeu donatio inde inualida eſt, nec tutum reddit donatarium, quia talia retineri non poſſunt, ſed de neceſſitate ſunt reſtituenda: à quarum reſtitutione non ſemper donatarius per liberam donantis remiſſionem eximitur, vt patet ex capitul. Exigit. de cenſibus libro. 6. & alibi.

Et ſicut voluntas elicita domini priuati non ſemper ſufficit, vt res ſua in alterius transferatur dominium, ita nec ſufficit eiuſdem voluntas debita, vt rem illam accipiens, à reſtitutione eiuſdem ſit liberatus. Id patet de mutuatario, qui iurauit ſe vſuram ſoluturum, & tempore adueniente, vſuram, prout iurauit, ſoluit: talis conſentit actu debito in datione illius vſuræ, ex quo debet eam ob iuſiurandum ſoluere, iuxta capitulo. Debitores. de iureiurando. Et tamen non inde releuatur mutuator à debito reſtituenda. Idem patet de eo, qui latronibus in via occurrentibus, vt mortem euadat, iurat ſe illis certam pecuniarum ſummam daturum, qui poſteà dat, ſicut dare debet: & tamen latrones pecuniam accipientes, tenentur eandem reſtituere, vt habetur ſententialiter. De his, quæ vi metuſúe cauſa fiunt. capitul. Ad audientiam. Horum & ſimiliũ ratio eſt, quia ſicut ab initio iura principum

cipum vim habuerunt, res temporales ſingulis appropriandi: ita & nunc vim retinent, ad impediendum ipſarum rerum alienationem. Vnde & in multis caſibus donationes non tenent, nec contractus omnes validi ſunt, qui priuatorum conſenſu & voluntate fiunt, legis, aut legiſlatoris voluntate reclamante. Et meritò id quidem, quia iuſtum eſt, vt inferiorum voluntas, quæ facilè obliquari poteſt, ſuperiorum voluntati, ac diſpoſitioni ſubijciatur, quorum eſt inferiorum actiones dirigire. Hæc etiam eſt cauſa, quare Papa poteſt in votis & iuramentis inferiorum diſpenſare, & interdum irritare, quia, ſcilicet, ſępè vouentes & iurantes ab eo, quod meliùs eſt, aut magis expediens, deuiare ſolent.

Illorum igitur conſenſus elicitus, aut debitus, valebit ad rem ſuam in alterius dominium transferendũ, qui rem illã poſſunt alienare: quales ſunt, qui mentis compotes ſunt, & quibus iure res ſuas alienare non eſt interdictum. De quibus vide doctores.

Hæc præmittere volui, quia ſunt velut fundamẽtum generale totiùs materiæ de reſtitutione: qui enim aliquam rem detinet, & non ex legis aut iudicis auctoritate nec prioris poſſeſſoris voluntate, non iure, ſed iniuſtè eam retinere videtur, ac proinde reſtituenda eſt. Secus ſi eam ex iuris, ſeu iudicis auctoritate, aut prioris poſſeſſoris, ipſam alienare potentis, conſenſu retineat. Quibus addendum eſt in præſenti materia non tam attendendum eſſe conſenſum elicitum domini, quàm debitum: quia ſæpe accidit, vt res aliena accipiatur, aut retineatur domino actu elicito diſſentiente, actu tamen debito conſentiente, vtpotè qui debeat conſentire: & tunc licita eſt huiuſmodi rei acceptio & detentio: vt ſi pauper in extrema exiſtens neceſſitate aliena, ad ſui ſuſtentationẽ, domino reclamante capiat licitè eam accipit: quia & ſi actu dominus non conſentiat, debuit tamen conſentire, ex quo pauperi alia via, qua ſuæ indigentiæ poſſet ſubuenire, minimè patebat. De quibus, & alijs fundamentis infra particulariùs agetur.

¶ De rebus alienis neceſſariò reſtituendis.

QVAESTIO SECVNDA.

QVibus pręmiſsis, expedienda ſunt breuiter ea, quæ in genere de reſtitutione tractari ſolent, antequàm ad materias & caſus particulares deſcendamus. Solẽt autem aliqua generaliter inquiri. Primò, an ſit de neceſſitate ſalutis aliena reſtituere. Secundò, cui reſtituenda ſunt. Tertiò, vbi. Quartò, quãdo. Quintò, quo ordine ſit huiuſmodi reſtitutio facienda. Poſtremò, quibus modis reſtituendi obligatio contrahatur. Et inde patebit, quis teneatur reſtituere.

Ad primum de neceſſitate reſtituendi arguitur, quòd non ſit de neceſſitate ſalutis. Primò, quia ad vitam æternam obtinendum, ſufficit homini mandata ſeruare, iuxta id, quod Chriſtus dixit, ſi vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. In mandatis autem legis, ſeu decalogi, de quibus Chriſtus videtur eſſe loquutus, nõ apparet datum præceptum de reſtituendo: quia maximè contineretur ſub pręcepto de non furando, ſed illic non præcipitur actus poſitiuus, qualis eſt reſtitutio, ſed ſolùm videtur actus prohiberi, puta furtum committere: alioqui dabis quòd præcepta negatiua obligant ad actus poſitiuos, ſicut & affirmatiua, quod tamen inde videtur falſum: quia negatiua obligant ſemper, & pro ſemper, affirmatiua autem non ita pro ſemper obligant. Cùm igitur actus reſtituendi non cadat pro ſemper ſub obligatione, ſequitur quòd nec ſub præcepto negatiuo.

Secundò, nullus peccat alienum detinendo, ſi de cõſenſu elicito, aut debito ipſius domini illud detineat, quandoquidem actu elicito, aut debito conſentienti iniuria non fit: ſed dominus rei ſciens ſuę rei detentorem non alioqui paratum eſſe reſtituere, debet in hoc ipſo cõſentire, quòd detinens eã poſſideat, & teneat. Id probatur: Quia vnuſquiſq; debet rem ſuam pro fratris ſalute, pro eiuſq; peccato euitãdo exponere, ex quo plus animam fratris, quàm propria bona fortunæ tenemur diligere. Cum ergo fur peccatũ, alienum detinendo, euaderet, ſi dominus rei ad id cõſenſum adhiberet, ſequitur dñm rei debere

conſentire,ne fur rem aliter detinendo peccet. Quod autem per conſenſum debitum fur ille peccatum iniuſtę retentionis euaderet, apparet: quia ſi dominus rei actu elicito liberè conſentiret, fur peccatum iniuſtę retentionis euaderet: igitur ſimiliter euadet per cōſenſum debitum, cùm idem videatur operari conſenſus debitus quod elicitus operatur.

Tertiò arguitur, quia ſæpè accidit, vt reſtitutio ſine notabili detrimē to famæ, aut corporis, aut familię, fieri nō poſſit: vt ſi re reſtituta prodatur, ſeu infamatus maneat, qui eam furtiuè abſtulerat, aut ſi inde timeatur probabiliter mortem alicui euenturam, ſiue per viam vindictæ: in his & alijs caſibus huiuſmodi non eſt neceſſarium reſtitutionem facere: eſſet autē, ſi reſtitutio eſſet de neceſſitate ſalutis.

Quibus non obſtantibus tenenda eſt cōcluſio cōtraria. Quod probatur ex Auguſtino in epiſtola ad Macedonium, dicente: Si res aliena propter quàm peccatum eſt, reddi poteſt, & non redditur, pœnitentia non agitur, ſed ſimulatur, & ita non dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum. Et habetur. 14. q. 6. cap. ſi res.

Secundò, idem patet ex Paulo ad Romañ. 13. dicente, reddite omnibus debitum, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem: cui timorem, timorē: & nemini quicquàm debeatis. &c. vbi omne debitum reddendum eſſe dicit, quod verbum neceſſitatem importat.

Tertiò, idem patet. Qui ſcit furtum ab alio perpetratum, & domino quærenti nō indicat, cum id abſq; propria iactura poſſit, peccat, & reus eſt furti, vt ait Hierony. ſuper illud Prouerb. 29. Qui cū fure participat. &c. vbi ait. Non fur ſolum, ſed ille reus tenetur, qui furti conſcius, quærente poſſeſſore, non indicat. Et habetur de furtis. capitu. Qui cum fure. & cæt. Igitur à fortiori qui rem alienam, domino inuito detinet, peccat, niſi reſtituat.

Quartò, idem patet ratione, rem alienam contra domini voluntatem occupare, certum eſt eſſe mortale peccatum, & contra ſalutem animæ ipſius occupantis, idq; ideò, quia dominus rei iniuſtè per furem damnificatur, cùm re ſua iniuſtè priuatur: ſed qui rem alienam contra domini voluntatem retinet, non minùs ipſum dominum damnificat, quàm rem eius de nouo occupando, vt conſtat: igitur non minùs mortaliter peccat alienū retinendo, quàm ipſum de nouo occupando.

Corollariè ſequitur, eū qui bona habet reſtitutioni obnoxia, non poſſe ea alienare, nec in dote, nec in donatione propter nuptias, nec propter ingreſſum religionis, nec pro alimentis filijs impendendis, nec pro captiuis redimendis. Contrà quoſdam, qui intuitu pietatis, & ad finem aliquod bonum tam notabile alicui quærendum, eos, qui taliter aliena expendunt, à peccato excuſant: cùm ſtet contrà ſententia Pauli ad Romañ. 3. non eſſe facienda mala, vt eueniant bona.

Ad rationes ante oppoſitum. Ad primum dicendum, quod illo præcepto: Non furaberis, tacitè præcipitur rei ablatæ reſtitutio: nō enim qui rem alienam capere prohibet, eam contra dominum eius retineri concedit, vt conſtat. Nec inconuenit per præceptum negatiuum interdū actum poſitiuum iuberi, vt quando ad obſeruantiam negatiui eſt aliquis actus poſitiuus neceſſarius. Cuius exemplum clarum eſt in præcepto de non occidendo, quod cùm in ſe negatiuum ſit, obligat tamen ad actum poſitiuum, ſine quo proximum, aut noſipſos à morte liberare non poſſumus, qualis eſt actus quo proximū à morte iniurioſa illi parata defendimus, aut quo panē fame pereunti porrigimus. Non enim minùs reus eſt homicidij, qui fratrem à morte, cùm poteſt, non eripit, quàm qui eidē mortem infert, iuxta Symachi decretum: Nil refert mortem inferas, vel admittas, mortem enim languentibus videtur infligere, qui hāc, cùm poteſt, non excludit. Ita igitur in propoſito, quàmuis præceptum de non furando negatiuum ſit, ſi tamen finis præcepti ſine actu poſitiuo ſaluari non poteſt, eodem præcepto iubemur actum huiuſmodi poſitiuum facere: finis autem præcepti de non furando eſt nemi nē rebus ſuis iniuſtè priuari, ideò ſequitur. &c.

Ad ſecundum videtur in tribus deficere. Primò, quia præſupponit, quòd dominus rei furtiuæ intus in hoc conſentire debeat, quòd fur rem furtiuam detineat, idq; ad vitandum peccatū iniuſtæ detentionis: quod tamen falſum eſt, quia non per hoc vitaretur peccatum ipſius furis, qui nil de conſenſu domini curans, parati animi eſt, modo cōſentiat dominus, modo diſſentiat, rem furtiuam apud ſe retinere.

Secundò, quia non eſt vniuerſaliter verùm, quòd teneatur homo res ſuas

res ſuas exponere, ſeu donare ad vitandum peccatum proximi, maximè quando proximus ex malitia peccat, iuxta doctrinã Chriſti, Matth.15. Sinite eos, quia cæci ſunt, & duces cęcorum. Si autem ex ignorantia peccatum euenire timetur, ſufficienter ignoranti prouidetur, ſi veritatem, quàm ignorat, doceat, abſque hoc, quòd quæ ſua non ſunt, illi condonentur: tunc enim de veritate inſtructus ſi peccet, iam non ex ignorantia, ſed ex induſtria peccabit, & ſibi ſoli erit id imputandũ. Si verò timetur fratrem ex fragilitate peccaturum, an neceſſarium ſit ad huiuſmodi peccatum impediendũ illi fragili bona noſtra temporalia donare, hoc haberet aliquid difficultatis, extra caſum propoſitum deſerre. Et pro nunc dicendum, quòd vbi aliquis habet rerum abundantiam, alij verò ob inopiam, qua pręmuntur, parati ſunt in aliqua peccata ex fragilitate potiùs quàm ex malitia incidere, & certus ſit homo ille, quòd per donationem aliquam illi à caſu illo præſeruabuntur, deoq; poſtmodum ſeruire curabũt, crederem in caſu neceſſarium eſſe talem donationem facere. Raro tamen hæc omnia concurrent ad huiuſmodi obligationem inducendũ: De quibus tamen aliâs. In caſu autem præſenti non video dominum rei furtiuę ad cõdonandum furi, quod iniuſtè abſtulit teneri, ad finẽ liberandi illum à peccato, cùm certũ ſit, illum qui reſtituere non vult, ex induſtria, & animo determinato, aliena, etiam domino inuito, velle retinere.

Tertiò quia præſupponit ratio conſenſum debitũ idem operari, quod operaretur elicitus: quòd ſi vniuerſaliter intelligatur, conſtat in multis falſum eſſe. Nam confeſſor poteſt confeſſionem detegere ad conſenſum expreſſum confitentis, quam detegere nõ poteſt ad conſenſum eiuſdem debitum, vt ſuprà codicè de confeſſione deduximus. Similiter, ſi qui verbis exterioribus matrimonium contrahant, ſi adſit interior actualis cõſenſus, verùm eſt matrimonium, quale non eſſet per ſolùm debitum conſenſum. Similiter in eo, qui baptizatur, verus conſenſus in baptiſmo, cauſa eſt, vt verùm ſit ſacramentum, quale nõ eſſet, eo ſecluſo, etiam ſi conſentire deberet. Similiter diſpenſatio Papæ in gradibus prohibitis ex actuali conſenſu facta, valet, vt diſpenſati poſſint contrahere, ad quod tamen minimè valeret conſenſus debitus diſpenſandi. Sicut ſi actu excommunicatum abſoluat, manebit abſolutus, nõ tamen ſi non abſoluat, etiam ſi abſoluere debeat. Similiter ſi mutuatarius iurauit ſe vſuram ſoluturũ, liberabitur ab vſura ſoluenda, ſi mutuans actu remittat, non tamen liberabitur per hoc ſolùm, quòd remittere debeat. Et ita patet non idem operari conſenſum debitum, quod operaretur conſenſus actualis & elicitus. Quanquàm in diſtractione ſeu poſſeſſione rerum temporalium ſecus ſit. Ratio diſcriminis videtur, quia in exemplis ſuprà citatis, quæ ſacramenta diſpenſationes atq; abſolutiones concernunt, ad rei validitatem neceſſarius eſt conſenſus eius, qui debet conſentire, nec in illis caſibus de iniuria cuiuſquàm agitur, ſed potiùs impertinens eſt in illis alicui iniuriam fieri, aut non fieri, vt res valida ſit, aut inualida. In rebus autem alienis accipiendis, retinẽdis aut alienandis vt factum teneat, & reſtitutio locum non habeat, ad iniuriam, ſeu iniuſtitiam per ſe reſpectus habetur, ita ſcilicet, vt tunc ſit rei alienæ reſtitutio neceſſaria, quando eius acceptio, ſeu retentio iniuſta eſt, aut iniurioſa. Eſt autem talis, quando dominus ipſius rei, nec actu elicito, nec debito in ſuæ rei occupatione, aut detentione conſentit. Non autem eſt talis, ſi dominus actu elicito, aut debito conſentiat: quia quomodocunq;, conſentiat, iam non eſt rationabiliter inuitus in hoc, quòd res ſua ab alio detineatur, & per conſequens tunc non eſt iniuſta talis detentio.

Ad tertium ex dictis patet ſolutio, quòd tunc eſt reſtitutio neceſſaria, quando is, cui facienda eſt, eſt rationabiliter inuitus, ſi ſibi nõ reſtituatur. Ecõtra verò, ſi in rei ſuæ detentione actu elicito, aut debito conſentiat, quia illi iniuria non fit, ceſſat, aut ſuſpenditur obligatio reſtituendi. Ac proinde cum rationabile non ſit eum velle rem ſibi cum tanto damno & periculo reſtituentis, ſeu alterius reſtitui, conſequens eſt, ꝙ quando ſine tali damno, aut veriſimili periculo res reddi non poteſt, ceſſat obligatio reſtituendi: Reuiuiſcit tamen, illo damno & periculo ceſſante. Et per hoc poterit ad multos caſus reſponderi.

DE EO, quod ſecundo loco quærebatur, cui ſcilicet ſit reſtitutio facienda, ſpoliato, an verò domino? Reſpon. abſq; diſputatione, ꝙ non poteſt vnica regula generalis tradi. Nam aliquando eſt res ſuo dño reſtituenda, aliquando pręhabenti, etiam ſi ſua non fuerit: aliquando Eccleſiæ: aliquando pauperibus: aliquando fiſco, aut cameræ apoſtolicæ, prout iure ſunt talia bona huic, vel illi applicata. Quanq̃ regulariter ſit ſpoliatus reſtituendus,

vt patet

vt patet de reſtitutione ſpoliatorum, per totũ. Et cap. Reintegranda. 3. q. 1. non tamen ſemper. Pro quo aduerte, rem reſtituendam eſſe in duplici differentia pro nunc, quædam eſt ſine voluntate poſſidentis ablata, quædã verò ab ipſo poſſidente data. Et primò dicamus de re ablata. Preſuppoſito ergo, ꝙ aliquis rem ablatam detineat, quæ ab eodem retineri non poteſt, ſi is, qui præhabuerat, furtiuè, aut per vim, aut notoriam iniuſtitiam eam tenebat, non eſt illi reddenda, ſed ei, qui ius ad rem habere dignoſcitur. Ratio, quia fur nullum ius ad rem illam habebat, ideò illi nulla fit iniuria, ſi res huiuſmodi non illi reſtituatur. Nec obſtat, quod dicitur cap. In literis. de reſtitutione ſpoliatorũ, ſcilicet, quòd predo ſecundũ iura eſt reſtituendus. Nam hoc non procedit de predone notorio, ille enim non reſtituendus, ſed ſuſpendendus eſt: ſed procedit de predone, qui de facto erat in poſſeſſione ipſius rei, ad quem pertinet de re ipſa rationẽ reddere: & ita interim, quòd non conſtat ad quem res ipſa pertineat, ſi predo reſtitui petat, & non ſimul rei verus dominus eandẽ petat, in foro contentioſo reſtituendus venit, ſed nõ in cõſcientia, ſi certũ ſit, predonem rem illam non niſi per rapinã obtinuiſſe.

Si autem res, quæ retineri non poteſt, fuerat ei, cui ſubtracta eſt, accommodata, locata, impignorata, ſeu depoſita, aut vendita, tunc res illi, cui ſubtracta eſt, venit reſtituenda, etiam ſi verus rei dominus nõ ſit. Ratio, quia ille rem illam cũ bona fide poſſidebat, & titulo honeſto eam tenebat, & ad ipſam tenendum, ſeu ipſa re vtendum, ius aliquod habebat, vnde & in iudicio poteſt eam repetere: ideò illi, non verò domino, eſt reſtituenda: etiam ſi rem illam vltra tempus accommodationis ſeu locationis poſſideret. Quia ex quo titulo honeſto eã tenebat, ad ipſum pertinet de re ipſa rationem ſuo domino reddere.

Inde ſequitur, quòd ſi is, cui res ſubtracta eſt, & ſi rerum, quas tenebat, dominus non eſſet, earum tamẽ adminiſtrationem habebat, illi eſt res huiuſmodi reſtituenda, vt ſi ſit tutor, ſeu curator. Similiter ſi diſpenſator ſit, aut procurator, aut theſaurarius, frumentarius, aliusúe officialis, cui res aliquæ commiſſę ſunt conſeruandæ, diſpenſandæ aut recuperandæ, aut aliter diſtrahendę, quibus ratione officij incumbit de huiuſmodi rebus rationẽ reddere, & illis aliquid ſubtrahatur, eiſdem, non dominis ipſarũ, eſt facienda reſtitutio. Quòd ſi quis contra hoc, quod dicimus, verò domino velit rem reſtituere, & inde aliquod damnum, his, qui præhabebant, euenit, tenebitur de huiuſmodi damno, niſi per fidem bonam excuſetur.

Sed ſi is, cui aliquid ſubtractum eſt, erat verus dominus, liberam ſuarũ rerum adminiſtrationem habens, tunc verò domino eſt ſic ſubtractum reſtituendum. Et procedũt hæc de rebus alicui ſubtractis cõtra ipſius poſſidentis voluntatem.

Contingit autem, ꝙ quis rem, quam retinere nõ poteſt, eam habeat ex voluntate præhabentis, quia. ſ. præhabens eam illi dedit: ſed refert qualiter eam dedit, quia vel liberè & ſponte donando, abſolutè, vel conditionaliter, vel ob cauſam. Si abſolutè donata eſt, & donatio non valet, donanti eſt reſtituenda. Ratio, quia ex quo donare nõ potuit, perinde eſt, ac ſi nõ eſſet donatio facta, & ita ad donantem res donata deuoluitur. Si conditionaliter, conditione non exiſtente, ſimiliter ad donantem redire debet, ex quo non niſi ſub conditione donauerat. Idem dicatur ſi quis rem dedit ob cauſam honeſtam, non liberaliter, ſed aliqua neceſſitate motus, vt qui dat iudici, vt iuſtitiam ei faciat, aut qui dat diuiti, vt illi mutuet: nam in talibus danti eſt reſtituendum.

Si ob cauſam turpem fuit facta donatio, vt ſi quid datũ eſt alteri, vt aliquid indebitum agat, puta iniuſtam ferat ſententiã etiam, aut falſum deponat, aut flagitium aliquod cõmittat: tunc cõmunis videtur ſententia doctorum, ꝙ res illa non eſt danti reſtituenda, eo quòd obſtat ſibi ſua turpitudo. Contra quos facit ratio (loquendo in foro cõſcientię.) Nam leges, quæ in odiũ turpitudinis ſtatuunt res illas turpiter datas non eſſe dantibus reſtituendas ſunt pœnales, & ita in conſcientia nõ obligant ante ſententiã latam: iuxta glo. approbatã cap. Fraternitas. 12. q. 2. ac proinde dantis turpitudo non obſtat, quominus datũ poſſit ante ſententiã contra dantem latam, eidem reſtitui. Verum in hoc caſu videtur diſtinguendum: quia vel cauſa turpis, ob quam res donata erat, poſtmodũ eſt ſubſequuta, & tunc non danti eſt taliter acceptũ reſtituendum, ſed pauperibus. Si tamẽ cauſa turpis nõ eſt ſubſequuta, tunc eidẽ danti eſt reſtituendũ, quod ob illã cauſam fuerat acceptum. Ratio primi eſt, quia qui ob cauſam illam donauit, cauſa ſubſequuta viſus eſt à ſe omnino dominiũ rei datæ abdicare, igitur non eſt ſibi reddenda. Ratio ſecundi eſt, quia non donauit niſi ob cauſam illam, igitur illa cauſa non ſubſiſtente, non eſt viſus à ſe rem

ſe rem ſic donatam abdicare: igitur ſibi eſt in conſcientia reddenda. Et quãuis homo ob turpitudinem ſuam dignus ſit, qui re ſua priuetur, non tamẽ ideò eo ipſo priuatus eſt, cùm aliud ſit, hominem dignum eſſe priuari, aliud verò ipſo facto priuatam eſſe, cùm ſecundum Auguſtinum peccator non ſit dignus pane, quo veſcitur.

Deinde ſi res data eſt ſimoniacè, tunc non danti, ſed eccleſiæ, in cuius iniuriam res data eſt, venit reſtitutio facienda, iuxta iuris diſpoſitionem. de ſimonia. cap. De hoc autem. Quanquàm aliquando eſt reſtituenda ei, qui dedit, vt habetur cap. Veniẽs, ibidem, quod accidit, quando quis cupit deo in monaſterio ſeruire, & fratres eum ſeducentes, aliquid ab eodem extorquent, quaſi alioqui de conſuetudine debitum, cùm debitum non ſit, tunc venit ille reſtituendus. Talis videtur fuiſſe caſus in cap. Veniens contentus. Et ob eandem cauſam ſi aliquid datũ eſt, ob cauſam nocendi alicui, volunt aliqui illud eſſe reſtituendum non danti, ſed ei, in cuius iniuriã eſt datũ. Quòd mihi non omnino placet. Nam res illa nõ eſt debita illi, in cuius iniuriam data eſt, nec enim eſt ei debita ex voluntate dantis, nec ex voluntate legis, quæ ſuper hoc nil diſpoſuit, etiam ſi ſuper caſu de ſimonia diſpoſuerit. Ac proinde quãuis in foro iudiciali poſſit res huiuſmodi illi applicari, ante tamen quàm illi adiudicetur poterit res illa pauperibus erogari. Secus poſt ſententiam adiudicationis latam, quia tunc res erit illi, ex auctoritate iudicis debita.

Inde fit, ꝙ ſi res data, eſt ipſo facto per legem, aut per iudicis ſententiã fiſco, vel alicui communitati, ſeu perſonæ applicata, illi eſt res huiuſmodi reddenda.

Si deniq; non eſt cognitus is, cui reſtitutio eſt facienda, præmiſſa ad id ſciendũ diligentia, aut ſi tam abſens eſt, ſeu diſtans, ꝙ ſine maiori diſpendio res illi reddi non poteſt, tunc reſtitutio deuoluitur ad pauperes: maximè ſi res modici precij eſt, alioqui ſeruetur, vel deponatur, quouſq; reſtituendus ſit de re ipſa certioratus. Et ſic venit limitandum cap. Sicut dignum. de homicidio. vbi dicitur, quòd aliena non ſunt pauperibus eroganda, quando poſſunt ſuis dominis reſtitui: quia procedit, quando debitum eſt notabile.

Si deniq; res aliena vi, aut metu, dolo, aut fraude, ſeu cõcuſſione extorta eſt, danti eſt reſtituenda. Ratio clara eſt. Quia in his caſibus nõ videtur ex libera voluntate, res illa data, ſed inuoluntariè. Excepto, niſi dans nõ obſtante fraude, aut ſimulatione accipientis, velit, & intendat liberè, & liberaliter donare: quia tunc res non danti, ſed ei, cui donare intendebat, venit reſtituẽda. vt ſi quis fingit ſe pauperẽ, aut conſanguineũ dantis, ratione cuius illi aliquid liberaliter donatur, videtur illud ſic acceptum reddendũ pauperi, vel conſanguineo, cui donator dare intendebat. Cuius ratio eſt, quia ex quo liberè & gratis intendebat donare, quod dedit, viſus eſt à ſe dominium rei donatæ abdicare: & ideò nõ oportet eidem reſtitutionem fieri.

Si obijcias, ꝙ nõ voluntariè rem illam dedit in caſu cũ fuerit ſeductus, & ex errore illud dederit: & cũ error voluntariũ tollat, ſequitur ꝙ danti eſt reſtituendũ. Reſpõ. Quòd ea partè, qua donatio ex errore proceſſit, voluntaria nõ fuit, hoc eſt, ſi errauit in perſona, vel qualitate perſonæ, ex quo errore motus fuit illi perſonæ donare, donatio illi facta non valet: attamẽ in eo, ꝙ intendebat dare pauperi, aut cõſanguineo, nõ error, ſed ſpontanea voluntas fuit. Itaq; errauit in perſona, cui dedit, & non in perſona, cui dare intendebat: ſciebat enim eſſe pauperes in mundo: ſciebat etiam ſe conſanguineos in illo gradu ſimulato habere, & his, quos tales eſſe ſciebat intendebat donare, ideò quoad illos valuit donatio, non quoad hunc accipientem, de quo error habebatur. Secus ſi nullum talem conſanguineum haberet, qualem ſe eſſe ſimulator fingit, quia nõ ſolùm datio huic facta, ſed intentio conſanguineo dandi ex errore procedent, ideò tunc datum eſt eidem reſtituendum.

AD ID, quod tertio loco quęrebatur, ſcilicet, vbi eſt reſtituenda res, quę reſtitutioni eſt obnoxia. An. ſ. in loco, vbi accepta fuit, an vbi creditor fuerit? Reſpondetur. Quòd regulariter in loco, vbi res fuit accepta. vt habetur capitulo. Epiſcopis. & capitu. Reintegranda. 3. q. 1. Particularius tamen reſpondendo, eſt diſtinguendũ. Quia ſi creditor & debitor ſunt in eodem loco, vbi res accepta fuit, ſeu ablata, tunc ibidem eſt reſtitutio facienda. Si autẽ in eodem loco nõ ſunt, diſtinguendũ iterum eſt. Quia ſi debitor ſic erat bonæ fidei poſſeſſor, ꝙ rem ſuã eſſe, & nemini eam debere putabat, tunc ſatiſfacit, ſi quando ſciuerit ſe debitorem eſſe, rem illic ſoluat, ſeu reſtituat, aut reſtituendã deponat, vbi ſe repererit. Nec tenetur rem ſuis expenſis ad creditorem mittere, ſatis eſt ei ſignificare ſe debitorem eſſe, & rem debitam ſeruare, vel in loco tuto eam depoſuiſſe.

Si autem

Si autem erat malæ fidei poſſeſſor, & ſciebat ſe debitorem eſſe, vt ſi furto, vel dolo malo rem abſtulerat, dicunt aliqui, ꝙ tenetur rem ad creditorem proprijs expenſis, & nõ ipſius creditoris mittere, vt ait Caietanus. Alij verò cũ Panormi. in cap. Cùm tu: de vſuris, diſtingũt. Quia vel debitor huiuſmodi receſſit à loco, vbi res fuerat ablata, vel creditor inde receſſit. Si primum, debitor tenetur ſuis expenſis ad creditorem rem debitam mittere. Si ſecundum, nõ ſuis, ſed creditoris recedentis expenſis res illi venit mittenda.

Verùm aliter diſtinguendum eſſe videtur in hoc caſu de malæ fidei poſſeſſore. Si enim debitor à loco præfato receſſit, & nõ creditor, ſuis expenſis, & nõ creditoris eſt illi ſuũ debitũ mittendum. Ratio eſt clara, quia culpa furis, aut moroſi debitoris, creditori nocere nõ debet, noceret autẽ, ſi in recuperatione rei ſuæ cogeretur expẽſas facere.

Si autem creditor receſſit à loco præfato, videatur an ſecum erat rem ſublatam, ſeu debitam portaturus, vel nõ: & ſi ſic, an eſſet expenſas in rei illius portatione facturus, vel nõ. Et quidẽ ſi rem ſecum erat ſine expenſis portaturus & alibi diſtracturus, tunc debitor tenetur rem debitã proprijs expenſis ad creditorẽ mittere, & nõ expenſis creditoris. Ratio eſt eadẽ, quia non debet creditor expenſarũ ſolutione ex culpa debitoris grauari, qualiter grauaretur, ſi deberet creditor expenſas ſoluere, quas alioqui facturus non erat.

Si autem rem erat cum expẽſis ſecum portaturus, tunc debitor tenetur rem debitam ad creditorem mittere, expenſis creditoris, & nõ proprijs. Ratio eſt clarã, quia ſicut creditor in reſtitutione illi facienda grauari nõ debet, ita nec ab expenſis, quas alioqui eſſet facturus, eſt de neceſſitate per debitorem releuandus, quia tunc lucrum ex reſtitutione reportaret, quod nõ eſt iuſtum. Verùm hoc procedit, quãdo debitor, qui ſuis expenſis rem debitam creditori mittit, ſperat ſe expenſas, quas fecit, à creditore recuperaturũ: ſic enim ſuis expenſis mittere tenetur. Secus vbi non ſperaret ſe expenſas huiuſmodi recuperaturum, quia tunc ſatis eſt, ſi in loco, vbi rem iniuſtè accepit, eandem reſtituat, creditore de hoc cerciorato.

Similis dubitatio eſt, de debito ex contractu, vt ſi mercator mihi Compluti mutuauit aliquid, & Hiſpalim abijt, fortè non rediturus, an ego teneor illuc mutuatũ meis expenſis mittere, an ſuis, an nec meis, nec ſuis, mittat huc ipſe ſi velit aliquem qui ad ipſum rem mutuatã, & per me ſolutam afferat. Videtur de rigore cõſcientiæ, ſuppoſito quòd nulla ſit ex parte mutuantis donatio, ꝙ mutuatarius debet mutuantem ſeruare indemnẽ, ita vt nec damnum ex mutuo patiatur, nec lucrũ, alioqui acquirendũ perdat, nec grauamen aliquod inde ſentiat. Quo ſuppoſito, eſt diſtinguendũ, vt ſuprà. Quia vel mercator erat rem, quã mutuauit, ſecum in Hiſpalim cũ expenſis portaturus, ſi eam ad inſtantiã mutuatarij nõ mutuaſſet, vel nõ. Si non, certũ eſt mutuatarium nõ teneri mutuatũ ſuis proprijs expenſis in Hiſpalim mittere: ſatiſfacit, ſi Compluti, vbi mutuum acceperat, reddat ſeu deponat. Si primũ, tenebitur mutuatarius mutuatum expenſis creditoris, quas alioqui facturus erat in rei deportatione, in Hiſpalim, vbi eſt, mittere, ſi ſperat ſe à mutuante eaſdem recuperaturũ, vel eas poterit à mutuato defalcare. Id patet, quia alioqui mutuator ſentiret grauamen, ſi deberet ab Hiſpali aliquem in Complutum mittere, qui mutuatum recuperet, & ad ipſum deferat, à quo grauaminè tenetur eum mutuatarius exonerare. Et procedit reſponſio ſiue mutuarius fuerit in mora, ſiue nõ, quia vtcũq; ſit, tenetur ad omne intereſſe mutuãtis, vt ſuo loco patebit.

Itaq; in huiuſmodi reſtitutionibus agẽdis, quando creditor à loco præfato receſſit, quibus, ſcilicet expenſis debitũ ſit mittendum, attendendũ eſt ad id, quòd ſuprà tactũ eſt, ſcilicet ſpoliatũ, mutuantẽ, accommodantẽ, ſeductum, vi aut metu ad aliquid dandum inductũ, & alios huiuſmodi, quibus eſt aliquid reſtituendũ, nec lucrũ in reſtitutione debere ſentire, nec damnũ pati: ideò ab expenſis, quas alioqui facturi non erant, per debitores ſunt releuandi, nõ ab his, quas alioqui feciſſent, res ſuas alibi deportando. Secus in depoſito reddendo, quia illud nõ oportet ad dominum, qui à loco receſſit, expenſis depoſitarij mittere. Immo nec tenetur depoſitarius mittere, ſed ſatiſfacit, ſi paratus ſit domino petenti illud reddere. Domino tamen incumbit pro re ſua apud aliũ depoſita mittere, alioqui depoſitarius iniuſtè grauaretur, qui potiùs mercede quàm grauamine dignus ſit.

Corollariè ſequitur, quid ad caſum ſequentẽ dicendũ ſit, in quo quendã confeſſorẽ anxium eſſe cognoui, cùm mercator Hiſpaleñ. merces de Medina ſecum in locum ſuum per viam portaret, fuit rebus illis in parte ſpoliatus: ſed predo pœnitentia ductus,

ductus, cõfeſſus eſt, paratus quidem ſpolia ad locum,vnde rapuerat, reducere,nolebat tamẽ in Hiſpalim ea omnia ſuis expenſis mittere, niſi inde defalcaretur, quantum ad reſiduum mittendum neceſſarium foret. Cum quo confeſſor contentus,illum abſoluit,ſeipſum excuſans quia rem ſpoliati, vtiliter egit, quia alioqui nil de præfato ſpolio recuperaſſet. Dicendum, ꝙ ſi predo nõ habebat vnde integrè ſpolia ſuis expenſis mitteret, benè quidem. Si autem habebat,tenebatur omnia ſpolia ſuis proprijs expenſis in Hiſpalim mittere, etiã ſi multæ eſſent expenſæ: deductis tamen inde expenſis,quas alioqui ſpoliatus in portandis illis rebus, quibus ſpoliatus fuit,facturus erat: quòd ſi id facere recuſabat,indignus erat abſolutione,cùm nollet facere,quod tenebatur. Ac proinde pręfatus cõfeſſor nõ releuatur à peccato, indignè, & perperam illum abſoluendo per hoc,quòd rem creditoris vtiliter egerit.

Sequitur iam non ſatiſfacere ſpoliatorem, ſi ſpolia ad locum,vnde ea ſumpſerat, reuocet: ſed tenetur ea mittere, quo alioqui dominus ea erat portatur⁹, quòd ſi in cap. prædicto Reintegranda.3.q.1.dicitur, ꝙ ad eundem locum ſpolia reuocentur, vnde epiſcopi ſpoliari diſceſſerũt,ideò eſt,quia epiſcopi nõ erãt bona illa alibi portaturi,nec inde extracturi, ideò nõ pugnant cum ſupradictis.

Occurrit tamen vna dubitatio, ſi debitor rem debitam ad creditorem mittat,& nuncius infideliter ſe habeat,an debitor maneat in eadẽ obligatione, qua pri⁹. Reſpon. Videtur cum Panormi. tenendum in cap. Significante,de pignoribus. diſtinguendo de re debita,& per debitorem miſſa,an ſcilicet res in ſpecie debita erat, aut non. Si primum, iterum eſt videndũ, an nuncius, per quem debitor rem illam mittebat,erat in communi hominum opinione fidelis,cui tutè res huiuſmodi committi poterat, vel nõ. Si primum,tutus manet & liber in conſciencia,qui rem alienam ſuo domino per nunciũ fidelem miſit, de quo ſuſpitio iuſtè haberi non poterat. Ratio, quia cùm res aliena eſſet: eius ſcilicet cui mittebatur, & non mittentis, ſi pereat, non mittenti, ſed domino,cui mittebatur, debet perire, cùm ipſe mittens in culpa non fuerit. Nam malitia nuncij mittenti nocere non debet,vt in eodem cap. communiter dicunt doctores. Si autem nuncius talis erat, de cuius fidelitate meritò poterat ſuſpicari, tunc ob culpam mittentis ipſi,& nõ domino,cui mittebatur, rei interius eſt imputandus. Quemadmodum ſi res commodata, aut depoſita, aut locata, ſiue culpa commodatarij, aut depoſitarij pereat,non ipſi, ſed domino, cuius erat, perit. cap. vnico. de commodato.

Si autem debitũ alterius generis erat, puta pecunia, aut res alia, q̃ functionem admittit, tunc ſiue nuncius fidelis eſſet, ſiue non, ſi infideliter ſe habeat, non manet debitor ab obligatione, qua creditori tenebatur, immunis. Ratio eſt, quia res huiuſmodi ad creditorem miſſa, nondum ad dominium creditoris, ſed debitoris pertinebat: ideò nõ creditori,ſed debitori perire debet. Quemadmodum ſi quis debeat decem Platoni, & antequàm Platoni ſatiſfiat, alius illa decem debitori auferat: non inde liberatur debitor à ſolutione creditori facienda. Et procedunt hæc, quando debitor rem debitam per aliquẽ nuncium mittit, qui à creditore ad id determinatus non erat. Secus ſi ex voluntate creditoris per nuncium certum res debita fuerit miſſa: quia tunc ſi pereat, qualiſcunq; ſit, creditori perit.

AD ALIVD, quod quarto loco quęrebatur, quando, ſcilicet eſt reſtitutio facienda. Reſpon. quòd ſtatim, ſeu quàm primũ commodè poteſt: nec licitum eſt eam differre, ſi illico abſq; incõuenienti aliquo fieri poteſt. Id patet, quia quod abſq; termini præfixione debetur, id ſtatim debetur. ff. de re. iudi. & in. l. eum qui. §. quoties. de verborum obligationibus. Idem patet Leui. 19. Non morabitur opus mercenarij apud te vſq; manè. In quo docemur ſtatim, & abſq; mora debere ſolui, quòd proximo debetur. Idem patet à ſimili de voto, quod ſine mora eſſe ad implendum cõſtat, ex Deutero. 23. vbi dicitur. Cùm votum voueris deo, non tardabis reddere, quia requiret illud dominus deus tuus: & ſi moraberis, imputabitur tibi in peccatum. Patet inſuper idem ex dictis, quia cùm detinere rem proximi eo inuito ſit peccatum mortale, & contra præceptum decalogi, vt ſupra diximus, & neceſſariũ ſit homini à peccato ſecundum actum quàm primum poteſt recedat, conſequens eſt, teneri hominem, quàm primum poteſt, rem ablatã, aut debitam reſtituere.

Habet tamen hoc ſuam, Epicheiam, ſicut & alia multa dogmata, quæ ad mores pertinent, ſcilicet niſi dominus rei, ſeu creditor, cui res erat reſtituenda, in eius detentione, actu elicito aut debito conſentiat. Quandiu enim in rei ſuæ detentione conſentit, licitum eſt rei reſtitutionem differre.

Cuius

Cuius limitationis ratio eſt aperta: quia domino volenti, & conſentienti, non fit iniuria. Dicitur autem conſentire ſaltem actu debito, aut non rationabiliter diſſentire, quando adeſt aliqua cauſa, quæ debitorem excuſet, vt ſi debitor inuincibiliter ignoret ſe teneri, aut ſi adeò inops ſit, quòd ſine notabili damno rerum ſuarum reſtituere non poteſt, puta niſi domum, aut veſtem, qua indiget, vili precio vendat. Aut ſi reſtitutio ſtatim fieri non poteſt, ſine notabili damno reipub, aut eius, cui facienda eſt reſtitutio, aut ipſius reſtituentis. Exempla ſunt nota. Exemplum de damno reipub. vt ſi miles arma habet aliena, quæ ſi tempore belli reſtitueret, magnam reſpub. iacturam pateretur. Exemplũ de damno creditoris: vt ſi quis enſem alienum teneat, quem petit creditor furioſus ad ſe, vel alium iniuſte occidendũ. Exemplum de damno ipſius debitoris: vt ſi quis in populo vita & moribus ſit approbatus, qui tamen rem furto ſuſtulit, quam ſine famæ detrimento ſtatim reſtituere non poteſt: in his & huiuſmodi caſibus licitum eſt reſtitutionem differre, nec in dilatione eſt dominus rationabiliter inuitus, his, & præfatis cauſis dilationis exiſtentibus, vt de ſe ſatis conſtat. Et quàmuis actu in dilatione reſtitutionis diſſentiat, non eſt de tali diſſenſu elicito curandum, ſed de conſenſu iuſto & rationabili, quo in caſu debet conſentire, vt ex dictis patet. Et procedunt hęc de reſtitutione, cuius obligatio contracta eſt ex delicto. Secus ſi ex contractu, cui ſi terminus ſolutionis non eſt appoſitus, poterit reſtitutio differri, vſq; quo creditor petat, quia vſq; tunc præſumitur non eſſe inuitus in debiti retentione. Si autem fuit terminus appoſitus, ex tunc debitor dicetur moroſus, ſi termino adueniente, debitum non ſoluat. An autem poſſit debitor anticipare ſolutionem, ita vt eam anticipatã teneatur creditor acceptare. Dicendũ ꝙ ſic, ſi terminus fuit in fauorem debitoris appoſitus. Secus ſi in fauorẽ creditoris. De quo aliàs.

AD ALIVD quod quinto loco quęrebatur, ſcilicet, quo ordine facienda eſt reſtitutio, quando debitor pluribus tenetur creditoribus ſatiſfacere. Reſpondetur. Si facultates ſuppetunt ad omnibus ſatiſfaciendum, nil refert, cui prius, cui poſterius ſatiſfactio fiat. Si autem facultates non ſufficiunt ad omnibus ſatiſfaciendũ, tunc videtur hic ordo ſeruandus. Et ſit primum dictum. In primis bona aliena, ſi quæ habet debitor, ſuis dominis reddantur, ſiue ſint pignora, ſiue accommodata, ſiue depoſita, ſiue inuenta, ſiue aliter occupata. Ratio eſt manifeſta, quia ex quo domini ab illarum rerum dominio non ceciderunt, nec in dominium debitoris tranſierunt, non debent inter bona debitoris computari, ſed ſuis dominis reddi: quibus iniuria fieret, ſi alijs, & non illis traderentur.

Secundum dictũ. Deinde debita certa ſunt incertis præferenda. Ratio etiam clara eſt, quia eccleſia & pauperes non habent tantam actionem & ius ad bona debitoris, quantam habent creditores certi. Nam actio pauperum & eccleſiæ eſt generica, ita ꝙ ſi pauperibus dentur & non eccleſiæ, non fit eccleſię præiudicium, nec ècontra. Et ſi his pauperibus bona illa incerta dentur, & non illis, nulla fit illis iniuria. Actio autem creditorum certorum ſpecifica eſt, & naturalis, & ciuilis.

Tertium dictum. Debita certa ſunt in duplici differentia. Quædã dici poſſunt realia, quædam verò perſonalia. Et dico realia debita, quando creditor habet directè ius ad rem, vt ſi res à debitore poſſeſſæ ſint ſpecialiter & expreſſe obligatę ſeu hypothecatę alicui creditori, & non ſolùm perſona debitoris. vt ſi debitor apud ſe retinet merces, quas emerat, & nondum precium ſoluit, manent illæ merces ſpecialiter emptoribus hypothecatæ, quouſq; earum preciũ ſoluatur, idq; de iure ciuili, non naturali. Nam ſecluſa iuris humani diſpoſitione, eo ipſo, ꝙ res venditur, & emptori traditur, ſiue preciũ illico reddatur, ſiue differatur, efficitur emptoris, & inter bona propria emptoris poterunt computari, nullo iure reali ad rem venditam in ipſo venditore manentè, pluſquàm ad alia bona ipſius emptoris. Iura tamen ita inſtituerunt ad obuiandum fraudibus emptorũ, quibus vti poſſent, res aliquas ad terminũ ementes. Dico autẽ debita perſonalia, quando creditor directè habet ius, ſeu actionem contra perſonã debitricẽ, & mediatè ad bona ipſius. Dico igitur inter debita, certa debere debita realia perſonalibus præferri. Cuius ratio ſimiliter eſt clara. Quia in realibus maius ius, & maiorem actionem habent creditores ad res ipſas, quàm in debitis perſonalibus: ex quo talia bona ſunt ſpecialiter certis creditoribus obligata. Ac proinde illis videretur iniuria fieri, ſi res, quę ipſis ſpecialiter hypothecatę ſunt, non ipſis, ſed alijs reſtituantur.

Quartum dictum. Inter debita perſonalia eſt etiam differentia.

Quædam

Quædam enim ſunt debita ex delicto contracta, vt ex rapina, ex furto, ex mutuatione vſuraria. Quædam verò ex licito contractu, vt ex venditione, aliouè innominato contractu. Quædam autē ex legato, ſeu promiſſione non completa. Et inter hæc, illa debita ſunt prius ſoluenda, vt placet doctori ſeraphico, quæ cū maiori iniuria ac peccato fuerunt contracta, eo quòd quando nō poteſt ſimul ab omnibus peccatis recedi, ſed ordinatim recedendum eſt, conuenit prius à grauioribus, quàm à leuioribus recedere. Cùm igitur maius peccatū fuerit in rapina commiſſum (cæteris paribus) quàm in furto, & maius in furto, quàm in vſura: cùm inter hæc tria minùs iniurioſa eſt vſuræ receptio, quàm furti, aut rapinæ perpetratio, eo ꝙ magis inuitus eſt, qui re ſua, per rapinam aut furtum ſpoliatur, quàm qui per mutuationē vſurariam, vt conſtat: ideò inter hæc debitum ex rapina contractum præferatur. Deinde debitum ex furto. Deinde debitum ex mutuatione vſuraria. His ſolutis, veniunt alia debita ex licito contractu. Ratio, quia hæc poſtrema nō ſunt cum iniuria creditorum ſicut priora contracta. Poſtremò autē veniunt debita ex legato ſeu promiſſione: ſiue promiſſio præceſſerit alia prædicta debita, ſiue ſubſequatur. Huius ratio etiam eſt clara, quia legata & promiſſa, alioqui indebita, alijs creditoribus, quibus bona debitoris debita ſunt, præiudicare non debent, vt conſtat.

Quintum dictum. Si ſint debita diuerſa numero, eiuſdem tamen rationis, vt ſi multa furta commiſſa ſunt, aut multæ vſuræ extortæ, aur multa mutuo accepta. &c. Tunc cæteris paribus, ad antiquitatem eſt recurrendum debitorum, vt inter debita ex furtis contracta illud præferatur, quod prius contractum fuit. Ad eundem modum de cæteris, quia qui prior eſt tempore, potior eſt iure, vt habetur in regulis iuris in. 6. Dixi notanter, cæteris paribus: quia ſi non ſunt cætera paria, non videtur in conſcientia hæc antiquitas ſeruanda, vt ſi creditor poſterior eſt longè pauperior priori, tunc debitum poſterioris videtur pręferendum, quia maiori damno prius occurrendum eſt, quàm minori. Modo autem ſtat multo maius damnum euenire poſteriori creditori, ſi ſibi debitū nō ſoluatur, ꝗ priori, vt cōſtat, igitur. Hoc dico quādo nō iudicis auctoritate, ſed priuata debitoris voluntate ſit reſtitutio: nam iudex eā faciet, prout iure tenetur.

Illud tamen, quod quartò dictum eſt, ſcilicet, debita ex maleficio eſſe præferenda debitis ex licito cōtractu, vt prius ſoluendæ ſunt vſuræ, quàm id, quod mutuo acceptum eſt, videtur habere difficultatē. Nam mutuans gratis non debet eſſe peioris conditionis, quàm is, cui per furtum, aut vſuram aliquid ſubtractum eſt. Imò naturaliter videtur debitor magis obligatus ei, à quo beneficium accepit, quàm alteri: cùm ergo beneficium à mutuante gratis acceperit, quale non accepit ab alio, cuius rem eo inuito accepit, ſequitur quòd priùs debet ſatiſfacere mutuanti quàm ſpoliato.

Secundò, quia vt ſuprà tactum eſt, à maiori iniuria priùs recedendum eſt, quàm à minori: ſed maior iniuria fit ei, qui mutuauit, aut ad terminū vendidit, ſaltem ab eo tempore, quo debitor eſt in mora, quàm mutuatario, qui vſuras ſoluit: cū primus magis inuitus eſt in eo, quòd illi id quod mutuauerat aut vendiderat nō ſoluitur quàm ſecundus, qui voluntariè dedit vſurā, nec propoſuit eam vnquàm repetere, igitur priùs eſt ſoluendum debitū ex mutuo honeſto & venditione cōtractum, quàm debitum ex mutuo illicito, puta vſurario.

Tertiò, reſtitutio fit ad tollendū damnum creditoris, qui damnificatur per debitorem debita non ſoluentem: ſed ſtat venditorem ſeu mutuatorem multo magis damnificari, ſi eis ſua debita nō ſoluantur, quàm alij, per rapinā aut furtum ſpoliati: nam hi fortè ſunt diuites, aut amici ſeu propinqui, aut quod illis eſt ſubtractum, eſt lōgè minus, quàm quod alijs creditoribus debetur. Igitur tunc præferendum eſt debitum ex licito contractu, debitis ex maleficio contractis.

Reſpondeo ſtando in dictis. Ad primum, quòd duobus modis dicitur aliquis alteri teneri, ſcilicet, ex lege charitatis, & gratitudinis, & ex lege iuſtitiæ: ſed lex iuſtitiæ fortius obligat: nā quæ ex gratitudinis lege debentur, contra legem iuſtitiæ ſolui non debent: ſicut & opera iuſtitiæ officijs charitatis ſunt præferenda. In propoſito, debitor magis tenetur ei, à quo beneficiū accepit, lege gratitudinis, quàm ei, quem ſpoliauit, à quo nullum beneficium accepit. Lege tamen iuſtitiæ magis tenetur ſpoliato quàm mutuatori, cæteris paribus: ex quo cùm aliquid æquale vtriq; debeatur ratione rei debitæ: debetur tamen magis ſpoliato ob iniuriam eidē illatam, qualis mutuanti illata non fuit. Et per hæc patet ad primum, quòd, ſcilicet mutuator melioris cōditionis eſt, quàm ſpoliatus in his,

quæ legẽ gratitudinis concernunt, non in his, quæ legem iuſtitiæ.

Ad ſecundum dicendum, quòd quànuis ei, qui vſuras ſoluit, volens iniuria tanta nõ fiat quanta mutuanti, aut vendenti, quibus inuitis ſua debita retinentur, hoc verùm eſt, quoad iniurias perſonales. Si tamen de iniuria legali, quæ, ſcilicet, legi fit, reperiemus, ꝙ retinere vſuram magis iniurioſum eſt, quàm mutuatum, aut aliud debitum ex cõtractu ad tempus retinere. Nam primum magis & frequentius per leges, naturalem, diuinam, & humanam prohibetur, quàm ſecundum. Magis etiam & cum maiori infamia primum ſecundum leges punitur, quàm ſecundũ, vt conſtat: ideò primum peius, & turpius, & legibus magis iniurioſum, quàm ſecundum: ideò non mirum, ſi debitũ ex vſura veniat priùs reſtituendum, quàm debitum ex contractu licito.

Ad tertium, ita videtur ſtando intra metas ratiõis naturalis, quòd ſicut diximus in debitis eiuſdem generis aliquando debitum poſterius eſſe priori præferendum, vbi cætera nõ ſunt paria: ita in debitis ratione differentibus idẽ videtur, ex quo cætera nõ ſunt paria. Ac proinde quę dicta ſunt de reſtitutione certorum ordinate facienda, procedunt vbi cætera ſunt paria.

Sequitur nõ ſatis rationabiliter dixiſſe Caietanum, cùm ait, debita ex licitis contractibus eſſe præferenda vſuris. Nec valet ratio, quã facit, dicens, quia alioqui in caſu deberent accipi aliena ad ſoluendũ vſuras, quia debita ex contractibus aduenien te termino ſi creditoribus non ſoluantur, ſed mutuatarijs, perinde eſt, acſi aliena accipiãtur, vt mutuatarijs ſatiſfiat. Fallitur (ſalua pace) quia pecuniæ mutuo acceptæ, aut pro mercibus iam diſtractis receptæ & ſi debitæ ſint, nõ ſunt aliena, ſed bona ſunt ipſius debitoris, nec creditores ad eam maius ius habent, quàm mutuatarij, de quibus ſunt vſuræ extortæ, ideò videtur in dictis ſtandum.

AD ID, quod poſtremo loco quærebatur, quibus. ſ. modis contrahatur obligatio reſtituendi, vt ſciatur quis ſit reſtitutioni obnoxius. Dicendum breuiter aliam eſſe obligationẽ ciuilem, aliam naturalem. Prima eſt, qua contra obligatum in iudicio agi poteſt, & multipliciter cõtrahitur, verbis, literis, & re. Verbis quidẽ & literis, vt in ſtipulatione, aut promiſſione. Re autẽ dupliciter cõtrahitur, ſ. ex delicto, vt ex furto, rapina, extorſione, & ex contractu, vt ex mutuo, cõmodato, depoſito, &c̃. De quibus vide inſtituta, quibus modis obligatio contrahatur. De quo ad iuriſtas. Secunda obligatio eſt naturalis, & currit in foro conſcientiæ, etiam ſi cõtra obligatum in iudicio agi non poſſit. Et hæc ex tribus radicibus cõtrahitur, loquendo de obligatione rem aliquam reſtituendi, ſ. ex iniuſta rei alienæ acceptione, ex iniuſta rei alienæ retentione, & ex cauſa data iniuſtæ acceptioni, aut retentioni. De iniuſta acceptione exẽplifica de fure, raptore, vſurario. De iniuſta retentione, exemplifica de moroſo debitore, qui ex quo incipit eſſe in mora, eſt iniuſtus rei alienæ detentor, etiam ſi rem primo nõ iniuſtè, ſed de voluntate domini acceperit, vt patet in re ad certũ tempus mutuata, ſeu cõmodata. De cauſa data iniuſtæ acceptioni, aut retentiõi, exẽplifica in his, qui verbo, aut operè dant cauſam vt aliquis alterũ dãnificet, rem eius accipiendo, ſeu retinendo: quales cõmuniter in his verſibus notati ſolẽt.

Iuſſio, conſilium, conſenſus, palpo, recurſus.
Participãs, mutus, nõ obſtans, nõ manifeſtãs.
Currere cum fure faciunt, furtiq; reatum.

De quibus ait Pſal. Si videbas furem, currebas ſimul cum illo. Et Eſa. cap. 1. Principes tui, infideles, ſocij furum, omnes diligunt munera. Exempla ſunt clara. Iuſſio, vt ſi quis ſubdito, aut famulo ſuo præcipiat alienũ arripere, aut debitum non ſoluere. Conſilium, vt ſi quis ſuo conſilio, aut exhortatione incitat aliquem, vt furtum vſuram, ſimoniam, aliudúe huiuſmodi committat, aut hæc licita eſſe aliquando cõſulit, vnde ad actum proceditur. Conſenſus, vt ſi quis ſuũ aſſenſum alicui præſtat, vt aliũ damnificet, quem alioqui non damnificaſſet, aut etiam ſi actu illi ad damnificandum cooperatur. De quo dici ſolet, ſatis excoriat, qui tenet pedem. Palpo, vt quando quis adulando commendat factum furis ſeu raptoris, quia ſubtiliter aut fortiter egerit, vnde mouetur ad ſimilia perpetrandum, vel ablata non reddendum: quod eſt parietem peccati linire luto abſq; palea, ſeu temperamento, qui in die imbrium diuinæ iræ ſubſiſtere non poterit, ſed cum pluuia diuini furoris, ad ima ſeu profunda inferni ruet. Ezech. 13. Recurſus, vt ſunt hi, apud quos fures, & raptores cũ ſpolijs latitant, & hi qui pro homine apud principem, vel iudicem interueniunt, ne male ablata reſtituere cogatur, aut aliâs fauorem impendunt, quominus poſſint aliena recuperari, factũ excuſando, & hominem defendendo: vt paſſim aduocati facere ſolent. Vnde Vrbanus Papa ait. Qui aliorum defendit errorem, multò amplius damnabilior

lior eſt illis, qui errant.24.q.3. Et Auguſtinus. Illud fidẽter dixerim, eum qui ad hoc pro homine interuenit, ne malè ablata reſtituat, & qui ad ſe confugientem, quantum honeſtè poteſt, ad reddendum non compellit, ſocium eſſe fraudis, & criminis.14.q.cap.Si res. Participãs. vt ſi quis de furtis, vſuris, rapinis aliter, ſeu partem accipit. Mutus. vt ſi quis potens eſt mouendo, terrendo, corripiendo, aut clamando impedire, ne quis furtum ſeu rapinam cõmittat, & tacet. De quibus Eſa.56. Canes muti, nõ valentes latrare. Non obſtans. vt qui poteſt reſiſtere operè, ne quis alium iniuſtè damnificet, & non reſiſtit: quia perinde eſt, ac ſi ipſe damnificaret. Vnde Eccleſiaſtici.4. dicitur: Libera eum, qui iniuriã patitur, de manu ſuperbi, & ne acidè feras in anima tua. Non manifeſtans. vt ſi quærente domino rei, cõſcius, vbi res ipſa ſit, nolit indicare. Vnde Hiero. tractãs illud Prouerbiorum.29. Qui cum fure participat, occidit animã ſuam, ait: Non enim fur ſolùm, ſed ille reus tenetur, qui furti conſcius, quærenti poſſeſſori, non indicat. Hinc patet, quis ſit, qui ad reſtitutionem tenetur, is, ſcilicet, qui alienum iniuſtè accepit, aut detinet, & qui verbo, aut opere, aut omiſsione cauſam præſtat, vt alienum iniuſtè capiatur, aut retineatur. Sed de his infra, quãdo de currentibus cum fure agetur.

¶ De duodecim cauſis debitorem ab obligatione reſtituendi liberantibus.

QVAESTIO TERTIA.

NVnc videre conuenit, quibus modis poſſit aliquis à debito reſtituendi liberari, & duodecim cauſas proponam de quibus inquirendum eſt, an liberent debitorẽ: quarum prima eſt inopia debitoris. Primò igitur occurrit quæſtio. An, ſcilicet, per inopiam debitoris excludatur obligatio reſtituẽdi. Quod non quæritur, quãdiu inopia durat, quia pro tunc non dubium obligationem reſtituendi dormire, ſicut actio creditoris, de qua dicitur. Inanis eſt actio, quam inopia debitoris excludit. Sed quęritur pro tempore, quo inops ad pinguem fortunam venerit, an tenebitur tunc ea reſtituere, quæ cũ aliena eſſent, in extrema neceſsitate conſumpſit. Ad quod Ricardus, & Scotus, & alij reſpondent diſtinguendo. Quia vel talis inops antequàm extremam incideret neceſsitatem, rem alienam, quam in neceſsitate conſumpſit, occupauerat, vel exiſtente neceſsitate eam accepit, & conſumpſit. Si primum, ex ipſa iniuſta rei alienæ occupatione, orta fuit obligatio tantundem reſtituendi, quæ quidem obligatio ſuperueniente extrema neceſsitate ſopita fuit, nõ extincta: ideò tali neceſsitate ceſſante, reuiuiſcit prior obligatio: & ita veniente pingui fortuna, tenebitur quod conſumpſerat reſtituere. Si ſecundum, ex quo ob neceſsitatem actu exiſtentem res, quæ alterius erat, facta eſt ipſius indigentis, cùm in extrema neceſsitate omnia communia ſint: tunc nõ alienum, ſed quod ſuum erat, accepit & conſumpſit, & ita non eſt inde orta obligatio taliter acceptũ reſtituendi: ac proindè etiam ſi ad pinguem venerit fortunam, non tenebitur quicquàm pro re accepta, & conſumpta reſtituere.

Alij verò vt Adria. impertinẽs eſſe putant, hominem inopem ante extremam neceſsitatem, aut in ipſa neceſsitate rem alienam occupaſſe, ſed indiſtinctè dicunt, quòd ſi huiuſmodi inops ad pinguẽ venerit fortunam, tenebitur rem conſumptam in æquiualenti reſtituere. In cuius ſententiæ probationem arguitur à ſimili. Si quis in manus latronum inciderit, quibus niſi centum ducatos largiatur, manus eorum euadere non ſperat, ſcit hic locum, in quo pecunię amici ſui defoſſæ ſunt, quas effodit, & de illis ſoluit latronibus ſummam, de qua inter eos conuentum eſt: ille in hoc caſu, cùm in extrema eſſet vitæ neceſſitate, aliena accepit, & conſumpſit, vt patet: & tamen manet obligatus poſtmodum, quando poterit, tantundem reſtituere, & dominus, cuius pecunias expendit, iure poterit ab eo repetere, & iure etiã quod ſic expenderat, reddere compelletur.

Secundò, ſi ſit fames in terra, & Petrus habeat frumenti copiam, vicinis extrema famis neceſsitate laborantibus, poterit eiſdem frumentum tradere, facta proteſtatione, quòd repetet ab eis precium, quando ſoluere poterũt, vt notatur in.l. Necennius, & in.l. Alimenta.ff.de rebus geſtis. Igitur à fortiori ſi quis in extrema exiſtens neceſsitate, aliena, domino inuito, accipiat, & conſumat, tenebitur poſteà quando ad pinguem venerit fortunam tantundem reſtituere: non enim in

hoc eſt melioris conditionis, qui ſine conſenſu domini aliena capit, quàm qui ad ea capiendum conſenſum domini habet.

Tertiò, Indigens inopia preſſus, alienũ occupando, nõ acquirit ad rem ſic occupatam maius ius, aut dominiũ, quàm dominus ipſius teneatur in ipſum transferre: ſed dominus in tali caſu non tenetur rem in inopem donãdo transferre, cùm obligationi, qua tenetur inopi in tali neceſsitate ſubuenire, ſatiſfaciat, ſi mutuet illi ea, quibus indiget: & poterit proteſtari ſe repetiturum, quando inops ad pinguem venerit fortunam. Id patet, quia ſi inopi in extrema neceſsitate exiſtenti diues offerat per viam mutui pecunias, quibus indiget: ipſe autem pecuniã mutuo oblatam accipere nolit, ſed clam, aut per vim bona illius diuitis inuadat, apud omnes tanquàm fur & raptor reputabitur: quia cùm ſuæ indigentiæ ſufficienter poſſet per mutuum oblatum ſubuenire, & noluit, nõ ex neceſſitate, ſed ex voluntate viſus eſt aliena inuadere.

Quartò, idem patet per aliud exemplum. Si ſcholaris extrema infirmitate laboret, aut quiuis alius, quànuis medicus ſuam operam, & pharmacopula ſuas medicinas ad curationem illius expendere teneantur, nõ tamen ea tenentur gratis expendere, ſed poterunt proteſtari, quòd cùm fuerit ſoluendo repetent, hic operas, ille verò medicinas, vt eſt communis doctorum ſententia.

Poſtremò, idẽ probari poteſt ex cap. Si quis propter neceſsitatẽ famis, aut nuditatis aliena occupauerit, ſi poſtea ablatum reddiderit, non cogatur ieiunare. Vnde à contrario ſi non reddiderit, ieiunare cogatur. Extra. de furtis. cap. Si quis. Quòd argumentum eſt illum inopem à reſtitutione facienda tei, quam in neceſsitate exiſtens vſurpauit, minimè releuari. Quanquàm textus hic parum Adriano ſuffragatur: nam non procedit textus de extrema neceſsitate, vt ait ibidẽ glo. & communiter doctores. Sed nec etiam loquitur de rebus alienis in neceſsitate conſumptis, ſed de rebus furto ſublatis, & permanentibus.

Quidquid igitur ſit de textu hoc, videtur opinio ſatis probabilis, & rationi magis, quàm ſua oppoſita, conſona. Eſt enim ratio clara, quia in caſu, quo inops in extrema neceſsitate alienum capit, & conſumit, dominus rei licet cõſentiat actu elicito aut debito in rei ſuæ acceptione ſimul & conſumptione, quando aliam viam ipſe inops ad ſibi prouidendum non habet, non tamen propterea dominus ipſe conſentit actu debito donatiuo, ita vt debeat velle donare liberaliter ea, quibus inops indiget, cùm ſatiſfaciat debito ſubueniendi ſi conſentiat conſenſu mutuatiuo, maximè ſi res ſic ab inopè occupata, ſit notabilis quantitatis, aut valoris. Nam poteſt adeò parua eſſe, vt merito præſumatur dominus velle donare, ſi occupantis inopiam ſciret. Pro quo facere videtur quod habetur Deutero. 23. Ingreſſus in vineam proximi, comede vuas, quantum tibi placuerit: & ſi intraueris ſegetem amici tui, frange ſpicas, & manu conteres, falce autem non metes. Et Matth. 12. Chriſtus approbaſſe videtur, quòd eius diſcipuli per ſata incedentes, eſurientes ſpicas euellerẽt & manducarẽt. In quibus docemus, ob neceſſitatem, etiam ſi extrema non ſit, poſſe hominem de alienis accipere & comedere, modo nõ ſit magnę quantitatis id, quod accipitur.

Hanc igitur opinionem tenendo, videtur ad caſum propoſitum reſpondendum, quòd vel conſtat de voluntate domini rei à paupere conſumptæ, vel non. Si cõſtat quòd dominus conſentit in rei ſuę acceptione donando, liber eſt pauper à debito reſtituendi, ſiue rem illam in neceſsitate, ſiue ante neceſsitatem occupauerit. Si conſtat quòd dominus conſentit non donando, ſed vel mutuando, vel accommodando, tenetur reddere tantundem, quando poterit. Si autem de voluntate domini non conſtat, recurrendũ eſt ad præſumptionem. Quòd ſi rationabiliter & nõ temere præſumitur, quòd dominus ſi occupantis indigentium agnoſceret, donaret, non tenebitur pauper acceptum reſtituere. Secus, ſi rationabiliter præſumitur oppoſitum. In dubio autem, quod tutius eſt, venit eligendum, ſcilicet, vel reſtituatur, vel remiſsio impetretur. Si quęras quando hoc vel illud eſt rationabiliter præſumendũ. Dicendum, quod ex quantitate rei occupatæ, & domini conditione & qualitate pẽdet, ſi. ſ. ſit diues, ſi liberalis, ſi amicus ipſius occupantis, ſi aſſuetus eleemoſynas facere, vel non. Per hæc poterit hæc, vel illa præſumptio formari, cui poterit homo ſe conformare.

Sed cõtra hanc opinionẽ, & pro priori argui poteſt primò: Quia in extrema neceſsitate omnia cõmunia ſunt, idq; de iure naturæ, vt ſupra in prima quæſtione patuit, cui quidem iuri naturæ humanum ius præiudicare non debet, iure autem humano factum eſt, vt hoc ſit meum, illud verò tuum: igitur in

extrema neceſsitate ceſſat rerũ appropriatio, quæ iure humano inducta eſt: & vim habet naturale ius, & ita in caſu pauper in extrema neceſsitate exiſtens, & aliquid alterius accipiens, non alienum, ſed quod ſuum eſt accipit, & ita non tenebitur illud reſtituere. Reſpon. quòd in neceſsitate omnia ſunt communia, id eſt, cõmunicanda. Vel omnia dicuntur communia quoad vſum, cùm quo ſtat rerum dominium & proprietas: & ideò humanum ius, quod rerum induxit diuiſionem, naturali iuri minimè cõtrariatur, vt ſupra diximus: & ideò quànuis ante rerum diuiſionem res ab aliquo occupata, non erat de neceſsitate alteri reddenda, bene tamẽ poſt. Adde, quòd eſto res in extrema neceſsitate accepta efficiatur ipſius accipientis, etiam quoad dominium, nõ inde ſequitur accipientem deobligatum eſſe à reſtitutione facienda. Cùm mutuatarius pecuniæ mutuatę dominium acquirat, & tamen reſtituere ſuo tempore tenetur.

Secundò, homines exiſtentes in naue alienis mercibus onerata, & illas ob tempeſtatem obortam in mare proijcientes, nõ tenentur domino mercium poſtea ſatiſfacere, vt notatur ad. l. Rhodiã. de iactu. l. 1. §. cùm in eadem naue. Igitur nec in cauſa præſenti tenebitur inops ea, quæ in neceſsitate cõſumpſit, reſtituere, cùm in vtroq; caſu ob extremam neceſsitatem res aliena conſumatur. Reſpon. non eſſe ſimile, quia in caſu tempeſtatis pro mercibus in mare proiectis, ſi non oportet ſatiſfacere: ideò eſt, quia merces illę erãt alioqui cum hominibus perituræ: ac proinde ex tali proiectione non manſit dominus merciũ damnificatus pluſquàm ſi ab hominibus proiectæ non eſſent, ſecus in caſu noſtro.

Tertiò, illa rerum alienarum conſumptio in caſu quem diſputamus, facta eſt de cõſenſu domini ſaltem debito, cùm non aliter poterat neceſsitati pauperis ſubueniri: igitur liber manet inops à debito reſtituendi. Reſpon. vt ſupra dixi: Quànuis dominus conſentiat actu debito in ſuarum rerum conſumptione ad vitam pauperis neceſſaria, non tamen donando, cùm ſufficienter illi ſubueniatur mutuando.

Quartò, ſi præfata ſententia cum fundamento eſſet vera, ſequitur quòd diuites nunquàm tenerentur eleemoſynam dare pauperibus, quantacunq; neceſſitate prĕſsis, ſuppoſito, quòd eleemoſyna ſit liberalis propter deum donatio, ad pauperis indigentiam releuandam, eo quòd diuites poſſunt cuilibet neceſsitati ſubuenire mutuando, vt opinio aſſerit. Reſpõ. negando ſequelam, quia poteſt, vt dictum eſt, res, qua pauper indiget, adeò modici precij eſſe, vt impium ſit, & inhumanum illam pauperi extremè indigenti dare cũ onere ipſum obligandi ad eam, vel ęquiualentem reſtituendum. Secus, ſi res eſſet notabilis quantitatis & precij. Poteſt etiam eſſe pauper adeo deſtitutus, vt nulla ſit ei ſpes ad pinguem veniendi fortunam, quem impium eſſet obligare ad accepta reſtituendum. Poteſt etiam pauper à mundo deſtitutus promittere ingredi religionem, & promiſſum adimplere, quem velle obligare, vt prius in ſęculo quærat, vnde ea, quæ in neceſsitate acceperat, reſtituat, eſſet ſimiliter impium. In quibus caſibus non videtur habere locum neceſſaria illis indigentibus miniſtrare mutuando. Sed quia de his in codice de eleemoſyna diſſeruimus, vbi modum quendam inter Adrianũ & alios mediantem poſuimus, quem etiam probabilem eſſe diximus, vt ibidem videre poteris, ideò ſuperſedendum eſt ad præſens.

Eſt alia quæſtio è regione præcedenti oppoſita, & ex eadẽ quodammodo manans, ſuper qua his diebus nonnulla erat inter quoſdam contentio, ſcilicet, ſi diues habens ſuperflua naturę & ſtatui, pauperi extremam neceſſitatem patienti, eleemoſynam, qua indigebat, non dedit, cùm dare debuiſſet. An teneatur eidem pauperi præfatam neceſsitatem euadenti tantundem reſtituere: Qui partem affirmatiuam tenebãt, mouebantur: quia in extrema neceſsitate omnia ſunt cõmunia, & ita res illius diuitis, qua pauper indigebat, non tam diuitis quàm pauperis erat, qui etiam in extrema neceſsitate exiſtens, aliquid à diuite exigit, non alienũ, ſed quod ſuũ erat exigit: quandoquidem pauper ius habet ad quamcunq; rem, qua indiget, à quocunq; poſsideatur. Ac proinde, ſi quod pauperi tempore, quo indiget, debitum eſt, nõ illi reddatur, erit eidem poſtmodum reſtituendum: maximè ſi diues erat, & ſuperflua habebat is, qui eleemoſynam debitam denegauit, iuxta illud Hierony. Aliena conuincitur rapere, qui vltra neceſſaria ſibi retinere probatur. Pro quo & Ambroſius ait, pluſquàm ſufficeret ſumptui violenter obtentum eſt, Et poſt, Tantorum ergo ſcias bona inuadere, quantis poſsis quod velis præſtare. Et faciunt alia multa, quæ codice de eleemoſyna adduximus. Vnde colligunt, quod prætendunt, ſcilicet, diuitem, qui extrema laborans egeſtate, quod illi debitum erat,

non dedit, teneri tantundem poſtmodum eidem reſtituere: cùm perinde ſit, ac ſi à paupere illud rapuiſſet.

Oppoſitum tamẽ videtur tenendũ. Quàmuis enim prȩfatus diues contra charitatem ad proximum habendam peccet, qui illi viſcera miſericordiæ in neceſsitate claudit, non tamen ob id tenetur eidẽ aliquid in vim reſtitutionis reddere. Id probatur primò, ſi res, qua pauper indigebat, ſit res, quæ non conſumitur vſu, vt equus, veſtis, enſis, & alia huiuſmodi. Nam eſto his rebus aliquis ad ſaluandum vitam indigeat, eaſq; in tali neceſsitate iure naturȩ vnde poſsit valeat accipere: hæc tamen neceſsitas non facit, vt huiuſmodi res ſint de dominio indigentis: quandoquidem in tali neceſsitatè dominio harum rerum non indiget, ſed vſu: ac proinde res tales non efficiuntur ſuæ in caſu, ac proinde ſi huiuſmodi res illi, cùm eis indiget, denegentur, non erunt de neceſsitate, cùm ceſſauerit indigentia, illi in vim reſtitutionis reddendæ.

De rebus etiam, quæ vſu conſumuntur, pauperi in neceſsitate denegatis, videtur idem, quòd, ſcilicet, nõ ſint, ceſſante neceſſitate, idem reſtituendȩ. Quia reſtitutio rei propriè ſumpta, præſupponit rem ipſam aliquando fuiſſe eius, cui reſtituenda eſt (ſaltem vt in plurimum, eſtò quòd aliquando res non domino, ſed alteri eſt reſtituenda, vt ſupra diximꝰ) ſed res huiuſmodi nunquàm fuerant de dominio pauperis: quia non ante indigentiã ipſius, vt ſuppono, nec etiam exiſtente indigentia. Nam quæro quo iure tunc res à diuite poſſeſſæ, erant de dominio pauperis? Dices fortè, quòd iure naturæ, quod tunc omnia communia facit. Sed eo admiſſo, ſcilicet, quòd ius naturæ omnia communia faciat, non inde fit, quòd res diuitis ſunt propriæ ipſius pauperis. Aliud enim eſt iure naturæ omnia communia eſſe: illud verò iure naturæ aliquid ab alio iuſtè poſſeſſum, eſſe pauperi proprium. Imò ex quo ius naturȩ omnia communia facit, fit vt iure naturæ res diuitis non ſit propria ipſius pauperis potius quàm diuitis eam poſsidentis.

Deinde, ſtando in iure naturæ, non maius ius, aut dominium habet pauper in re à diuite poſſeſſa, quàm habuiſſet in ſimili neceſsitate cõſtitutus ante rerum factam diuiſionem: ſed ante rerum diuiſionem ſi quis re aliqua indigeret, nõ ideò res illa fuiſſet de dominio eius facta, ſed ſolùm illi competeret ius ad re illa vtendum, prout eius neceſsitas poſtulaſſet. Et ſi alius impediuiſſet, ne indigens re ſibi neceſſaria vteretur, nõ ideò impediens manſiſſet obligatus ad eam reſtituendum ipſi indigenti, poſtquàm indigentiam euaſiſſet. Igitur nec nunc poſt factam rerum appropriationem: ex quo ius humanũ, per quod rerum diuiſio facta eſt, non tradiderit indigenti maius ius ad rem, qua indiget, ꝗ ipſe habuiſſet ratione iuris naturalis.

Prætereà, ſi opinio eſſet vera, ſequitur quòd infirmus opera medici & medicinis extremè indigens, & eiſdem in norabili quantitate vtens, non teneretur, ſi cõualuerit, aliquid pro dictis operis & medicinis reddere: quia per opinionem infirmus ille nil ab illis, niſi quod ſuum erat accepit, ſibiq; ratione neceſsitatis extremȩ debitum: & ita nec medicꝰ pro opera, nec pharmocopola pro medicinis conſumptis, poſſent ab infirmo ad pinguem fortunam & ſanitatem veniente, aliquid exigere, quod nemo cõcedit. Nec refert, vt videtur in caſu, infirmus ille ſit diues, aut pauper: nam ex quo eſt in extrema neceſsitate medicinarum, ipſa neceſsitas facit, vt medicinæ, quibus indiget, ſuæ ſint, & ſibi debitæ. Si enim iure neceſsitatis extremȩ illi medicinæ, debentur, hoc ius minimè tollitur per hoc, ꝙ alia habeat bona temporalia.

Prætereà eſtò ita eſſet, quòd ius naturæ ob extremam neceſsitatem pauperis rem diuitis ſuam efficeret: hoc tamen non facit niſi ob cauſam tantæ neceſſitatis, ſecluſa tamen neceſsitate, non ità: & ita ſi pauper ſit à præfata neceſsitate liberatus, iam ceſſauit cauſa dominij, & iuris, quod ad rem diuitis habuiſſe dicitur, & per conſequens non amplius res illa eſt ſua, aut ſibi debita.

Adde, quòd ſi vnus ſit pauper extremè indigens, vbi multi ſint diuites, non potiùs habet ius & dominiũ ad res vnius, quàm ad res alterius: & ita vel ómnes res ſuperfluæ illorum diuitum ſunt in caſu de dominio pauperis, vel nullæ. Si primum, omnia igitur ſuperflua omnium illorum diuitum eſſent illi pauperi, poſtquàm conualuerit reſtituenda, quod eſt abſurdum. Si ſecundum, ſequitur intentum, nil eſſe illi pauperi egeſtatẽ euadenti in vim reſtitutionis reddendum.

Itaq; in hac quæſtiuncula illud videtur tenendum, quòd non omne debitum, qualitercunq; alteri debitum fuerit, eſt abſolutè de neceſsitate ei, cui aliquando debebatur, reddendum. Eſt enim quoddam debitũ certum & perſonale, quod alicui determinatæ

perſonæ

perſonæ debitum eſt, puta ratione contractus, teſtamenti, ſeu legati, aut promiſsionis.&c. Et tale debitum reddendum eſt ei cui debetur, ſiue pauper ſit ſiue diues, cùm ſit ei debitum ex iuſtitia. Aliud verò eſt debitum generale & indeterminatũ & vagum: quale eſt, id quod pauperibus, quandiu indigent, debitum eſt, quod nec ab vno determinato, nec vni determinato, nec niſi neceſsitate exigente debetur & tale debitum ſoluendum quidem eſt, ſed nõ niſi cauſa ob quam debetur exiſtente, ſcilicet, ipſa neceſsitate: ea autem non exiſtente, ſicut nil debetur alicui antequàm eã incidat, ita nec poſtquàm eam euaſerit: ac proinde poſtea nil eſt illi reſtituendum. Et ſic veniunt intelligendæ auctoritates ſupra citatę, in quibus ſancti ſignificant, ſuperflua diuitum aliena eſſe, id eſt, pauperum, quia.ſ. ſibi debita & communicanda, quãdo neceſſitas pauperum poſtulauerit. Et qui hoc omiſerit, perinde peccat, ac ſi aliena raperet. Aequiparãtur igitur diuites auari, qui indigentibus nolunt ſubuenire, raptoribus in culpa & peccato, non tamen in debito reſtituendi.

SECVNDA cauſa eſt remiſsio partis, & eſt quæſtio. An remiſsio debiti à creditore facta, liberet debitorem à neceſsitate reſtituendi. Et dixerunt aliqui quòd non, niſi fiat actu rei debitæ reſtitutio, qua facta, poterit creditor donare ſi velit. Pro qua ſententia, & ſi multa afferri ſoleant, quæ autem apparentiam habent, ſunt hæc. Primò, arguitur ex regula iuris. Res per quas cauſas naſcitur, per eaſdem diſſoluitur. Sed obligatio reſtituendi naſcitur ex actuali rei alienæ acceptiõe: quãuis enim animi præparatio ſufficiat ad peccandum, non tamen ſufficit ad obligationem reſtituendi inducendum ſine actuali rei alienæ acceptione: igitur obligatio reſtituendi ſine actuali rei ablatę reſtitutiõe auferri nõ poteſt.

Secundò, ex decreto Auguſtini dicentis: Non remittitur peccatũ, niſi reſtituatur ablatum. Igitur quacunq; creditoris remiſsione facta, niſi actu ablata reſtituantur, nunquàm debitor erit in conſcientia tutus.

Tertiò, quãuis ſpoliatus in fauorem ſpoliantis iuri ſuo renunciet, non ideò ſpoliator manet liber à debito ſpolia reſtituendi, vt apertè habetur cap. Solicite. extra. de reſtitutione ſpoliatorum. Quia qui renunciat ſpoliatus, vt inquit textus, non videtur ſpontè renunciare. Igitur ita in præſenti.

Alij verò dixerunt, ꝙ libera remiſsio per creditorem facta, liberat debitorẽ, dummodo debitor actu offerat creditori, id, quod illi debet: quod ſi in promptu id creditori non offerat, non erit valida remiſsio. Ratio huius opinionis vt videtur eſt, quia remiſsio ſi ſponte non fiat & liberè, non valet. Quãdo autem ad preces debitoris vel alterius fit, non oblata in promptu pecunia debita, nõ ſpõtè fit remiſſio, eo quod ſi pecunia in promptu eſſet oblata, fortè remiſsio, ſaltem in toto, non fieret, qualis fit ea non in promptu oblata, cùm videatur ex importunatiõe debitoris, aut deſperatione recuperationis fieri.

Alij verò dixerunt, ꝙ ad hoc ꝙ dicta remiſsio valida ſit, quãuis nõ requiratur quòd debitor actu reſtituat, nec ꝙ rem debitã in promptu offerat, requiritur tamen, ꝙ ſecundum animi pręparationem paratus ſit debitum planè ſoluere, in caſu, quo creditor remittere nolit: alioqui non videtur cum bona conſcientia alienum detinere, etiam facta illa remiſſione.

His nõ obſtantibus, videtur oppoſitum tenendum.ſ. ꝙ libera & ſpontanea remiſsio liberat debitorẽ à neceſsitate reſtituendi, modò creditor talis ſit, qui remittere & donare poſsit. Nam remiſsio facta per mente captum, aut minorem non valet, ſicut nec donatio. Concluſio patet ex ſæpè dictis, quia obligatio reſtituendi ſuſpenditur & ceſſat ex libero conſenſu elicito, aut debito creditoris, vt ſi actu liberè conſentiat, ꝙ res ſua apud debitorem per menſem, aut per annum retineatur tutus erit debitor illo tempore, rem illam detinendo: igitur ſi liberè conſentiat quòd debitor rem debitã ad ſemper detineat, erit tutus, etiam ſi rem debitam nunquàm reſtituat. Et confirmatur, quia non minus operatur domini cõſenſus, vt alter rem ſuam detineat, quàm vt rem ſuam de nouo alter accipiat: ſed ex conſenſu domini libero poteſt alter rem ſuam occupare, igitur & detinere. Vnde in rapina, & furto, & vſura, purgatur vitiũ furti, & rapinæ, ſi res rapta manet apud raptorem de conſenſu domini, vt habetur.l. ſi fur.ff. de vſur. & alibi.

Deinde res aliena ideò eſt de neceſſitate reſtituenda, quia eius retentio eſt iniuſta: quandoquidem reſtitutio actus iuſtitiæ eſt & cõtra rem retinere alienam contra iuſtitiam eſt: ſed quando res aliena domino ſpontè conſentiente ab alio retinetur, non eſt iniuſta retentio, vt patet in accommodato, locato, depoſito.&c. Igitur ſi dñs liberè cõſen-

tiat in hoc, ꝙ res ſua à debitore ad ſemper retineatur, & ea velut propria vtatur, ex tūc nunꝗ erit iniuſta aut iniurioſa talis rei retentio, & ita ex tunc expirat obligatio eam reſtituendi.

Poſtremò, ad idem ſumitur argumentū ex iure: Nam in iure ſunt quidā ſpeciales caſus, in quibus remiſsio creditoris nō liberat debitorē, vt patet in iudice munera extorquente, quem ſpontanea partis remiſsio à reſtitutione non liberat. de reſcriptis cap. ſtatutū. lib. 6. Et in viſitante, munera ſimiliter extorquente. de cēſibus. cap. Exigit. lib. 6. Et de inquiſitore aliquid ſimiliter extorquēte. Clementina. Nolentes. de hęret. Quos ſpontanea partis remiſsio à reſtitutione non liberat. Igitur his caſibus iuris exceptis, in alijs liberabitur debitor ob ſpontaneam creditoris remiſsionem: alioqui quid opus erat in iure certos caſus excipere?

Corollariè ſequitur in caſu, non eſſe neceſſariā actualem reſtitutionē, vt valida ſit remiſsio, vt prima opinio dicebat. Nec valent motiua pro illa opinione adducta. Ad primum dicendum, ꝙ regula illa. Res per quas naſcitur, nil cōtra noſtrā ſententiam agit, immo pro nobis agere videtur: quia obligatio reſtituendi alienum, naſcitur ex detentione iniuſta rei alienæ: eſt autem iniuſta, quando cōtra domini voluntatem detinetur, & ideò accedente libero cōſenſu domini, ceſſat iniuſtitia detētionis, & ex cōſequenti ceſſat cauſa, vnde naſcebatur obligatio reſtituendi.

Ad ſecundum dicendū, ꝙ dictū Auguſtini intelligi non poteſt de actuali reſtitutione. Patet, quia ſępè peccatum remittitur, anteꝗ res ablata actu reſtituatur, vt ſi homo veram de peccato pœnitentiā, proponens ſe alienū reſtituturū quando poterit, vel quando opportuerit. Dicendū ergo ad mentem Auguſtini, ꝙ loquitur de reſtitutione ſecundum mentis præparationem, & de illa reſtitutione, quam facere neceſſe eſt, qualis eſt reſtitutio rei iniuſtè retentę: ſed quia domino liberè remittente deſinit eſſe iniuſta detentio, vt patet ex dictis, ideò de reſtitutione rei ablatæ ex libero conſenſu domini retentę non poteſt dictum Auguſtini intelligi.

Ad tertium, de ſpoliato iuri ſuo renuncianre dicendum, ꝙ textus ille citatus procedit ex præſumptione, vt ex ipſomet apparet, ait em̄ ꝙ p̄ſumitur nō ſpōte renūciare, qui ſpoliatus renūciat. Si tamē ſpōte verè renūciaret, teneret in cōſciētia renūciatio, vt patet ex ca. immediate ſequēti ibidē.

Sequitur non eſſe neceſſariam oblationem rei debitæ in promptu, vt dicebat ſecunda opinio. Nec valet ratio pro illa facta: quia procedit ex pręſumptione, qua pręſumitur, ꝙ ſi creditori in promptu res debita offerretur, eā acciperet. Contra quam præſumptionem poteſt eſſe veritas, vt cōſtat, & tunc veritati eſſet ſtandum. Vnde ſicut verè poteſt dominus rei eam ſponte donare, & à ſe dominiū eiuſdem penitus abdicare, ita poteſt hoc idē facere de actione, quam habet ad rem ab alio retentam.

Sequitur nō eſſe neceſſarium, debitorem eſſe parati animi ad reſtituendum ad hoc, ꝙ à debito reſtituendi liberetur, vt dicebat tertia opinio. Nec valet ratio ibidem facta, qua dicitur, non eſſe alioqui debitorem in conſcientia tutum, etiam remiſsione illi facta. Aliud enim eſt debitorem nō eſſe tutum & liberū à peccato, quod fateor, ſi præfatam animi præparationē non habeat. Aliud verò eſt eum nō eſſe tutum & liberum à reſtitutione facienda. Exemplū eſt clarum, ſi ego rem meā quam habeo liberè & ſpontè dono Petro, quàm tamen Petrus erat alioqui paratus ſurari: certum eſt durante hac peruerſa animi intentione, Petrum non eſſe à peccato liberum, eſſe tamen à reſtitutione rei donatæ liberum. Ideò in caſu magis attendenda eſt voluntas creditoris remittentis, quàm debitoris diſpoſitio. Si enim creditor ſpontè & voluntariè remittit, tutus erit debitor à reſtitutione faciēda, non obſtante qualicunq; mala voluntatis eius diſpoſitione. Si autem non ſpontè & voluntariè ſit præfata remiſsio, nō erit debitor liber à reſtitutione, quamcunq; bonam habeat voluntatem. Eſt itaq; ad voluntatem creditoris remittentis recurrendum, nō ad animi pręparationem debitoris, vt ſi cōſtat, quòd voluntariè ſit remiſsio, aut ſaltem de hoc rationabilis habetur præſumptio, tunc erit liber debitor, quia ex tunc nō eſt rei alienæ iniuſtus detentor, ſecus aliàs.

Si quęras quid requiratur, vt remiſsio huiuſmodi fiat ſpontè, & voluntariè? Reſpō. ex Ariſto. cōſtat tria eſſe, quæ tollunt voluntariū, & cauſant inuoluntariū, ſcilicet, vim, metum, & ignorantiā. Ac proinde ſi remiſsio ex vi, aut metu, aut ex ignorantia ſiat, inuoluntaria erit, nec debitorem liberabit. Poteſt tamen creditor ex multiplici metu remittere. Poteſt enim eſſe metus incuſſus ſeu illatus. Poteſt etiam eſſe metus ab ipſo creditore conceptus. Incuſſus etiam poteſt eſſe ad id,

ad id, vt remiſsio fiat, aut non ad id incuſſus. Deinde poteſt eſſe à magiſtratu incuſſus, vel à debitore, ſeu ab alio vice debitoris. Poteſt deinde eſſe metus damni maioris, quàm ſit non ſolutio debiti: aut minoris, aut æqualis. Et rurſus poteſt eſſe metus probabilis, aut leuis. Poteſt denique metus eſſe cauſa principalis remiſsionis factæ: poteſt etiam eſſe minus principalis.

Et iuxta hæc poſſent multi caſus particulares decidi. Si facta eſt remiſsio ex metu non ad id incuſſo, vt remiſsio, vel donatio fiat, videtur valida remiſsio & donatio, vt ſi quis in naue exiſtens, ſuborta tēpeſtate metu mortis promittit aliquid alicui ſancto, aut eccleſię, valet promiſsio, ſicut in ſimili caſu valeret votum emiſſum ex communi ſententia. Et ita ſimiliter in eodem caſu valeret remiſsio, ſi fortè actionem aliquam contra eccleſiam habebat.

Si fiat remiſsio ex metu à magiſtratu iuſtè incuſſo, ad id, vt remiſsio fiat, valebit remiſsio, ſicut in eodem caſu valeret donatio, aut promiſsionis adimpletio, ſi alioqui tenebatur homo remittere, donare, & promiſſum complere: nam talis metus ad id inducit, ad quod homo alioqui tenebatur. Sicut valet matrimonium contractum ex metu à magiſtratu, vel iudice iuſtè incuſſo: vt ſi fidem dederat, ſi corruperat, & ita in aliis.

Si fiat remiſsio ex metu probabili damni notabilis ad id incuſſo à perſona priuata, qui ſit cauſa principalis, ſeu ſine qua non, remiſsio eſt inualida, ſicut in eodem caſu eſſet inualida donatio. Secus ſi eſſet metus leuis, & non probabilis, qui nec matrimonium impedit, nedum donationem, aut remiſsionem.

Si fiat remiſsio, aut donatio ex metu non acquirendi bonum, aut lucrum, quod remiſsione facta obtinere ſperat, ſiue ſit metus ad id incuſſus, ſiue non, non vitiatur remiſsio, nec donatio: quia talis donatio non metui in caſu, ſed cupiditati lucri ſperari videtur imputanda: donatio autem ex cupiditate facta non ita vitiatur, ſicut ea, quæ ex metu fit. Hæc dixerim, vt occaſionem curioſis darem rem particularius inueſtigandi, & inter metum & metum in variis caſibus diſtinguendi.

De ignorantia etiam, quę inuoluntarium cauſat, poſſet multipliciter diſtingui. Vt in propoſito poteſt aliquis debitum remittere, credens nil ſibi deberi, aut non tantum, quantum remittit: & dicitur ignorantia debiti. Poteſt ſimiliter ex ignorantia perſonæ fieri, vt ſi is, cui remittit eſt Petrus, cùm putet ſe Ioanni remittere. Poteſt ex ignorantia qualitatis fieri, vt ſi is, cui remittit, nec pauper ſit, nec conſanguineus, nec ſcīs, cùm putet eſſe talem. Poteſt etiam ex ignorātia iuris, ſeu facti remiſsio fieri, vt ſi remittit, quia putat ſe ad id teneri, cùm non teneatur. Poteſt denique remiſsio fieri ex ignorantia, ſeu errore ab ipſo debitore cauſato, aut ab ipſo creditore concepto, vt de metu dicebamus. Poteſt finaliter remiſsio fieri ex ignorantia inuincibili, ſeu lata, aut craſſa. Et refert ad validitatem remiſsionis ex qua ignorantia, vel errore fiat. Verùm quamuis in foro iudiciali poſsit habere locum hæc tam multiplex ignorantiæ diſtinctio, in conſcientia tamen, & iuris humani diſpoſitionem pręueniendo, illa finalis diſtinctio videtur attendenda, ſcilicet, an remiſsio ſit facta ex ignorantia inuincibili, aut ex craſſa, ſeu lata. Si primum, ſiue ſit de debito, quod remittitur, ſiue de perſona, ſiue de qualitate, aut cauſa principali, ob quam remiſsio, vel donatio fit, tunc vitiatur remiſsio ſimiliter & donatio. Secus ſi ignorantia erat de cauſa minus principali, aut ſi de principali erat, tamen lata & craſſa: quia tunc ſicut voluntarium non tollit, ita nec remiſsionem, nec donationem inualidat. Pone exemplum. Si Petrus realiter mihi debet decem, & ad tantam inopiam deuenit, quòd notabilem patietur neceſsitatem, ſi illum cōpellam, vt mihi reſtituat, remitto illi ob ſuam inopiam principaliter, quāquam minus principaliter, quia cōſanguineum eum eſſe puto, cùm non ſit, aut quia doctum illum eſſe puto cùm nō ſit: etiam ſi hæc ignorantia in me ſit inuincibilis, non vitiat remiſsionem: cùm circa principalem cauſam nō errem. Sed de hoc poſtea, quando agatur de rebus ob cauſam datis.

TERTIA cauſa eſt ceſsio, qua debitor bonis cedit. De qua an liberet debitorē ſolet dubitari. Similiter & an in ipſa ceſsio ne debeat deduci ne egeat. De quibus infra quæſt. quinta agendum eſt, ideo non eſt quòd in præſentiarum debeamus immorari. Et diſtingunt communiter vnde fuerit orta obligatio in eo, qui vult cedere bonis, quia vel ex delicto, puta furto, rapina, ſeu violentia, aut ex contractu alioqui honeſto. Si primū, talis debitor iuris beneficio gaudere nō debet, ſed potius vel officio iudicis, vel ad inſtātiam partis venit corporaliter, aut aliâs ſecundū iura pu-

niendus,& meritò poteſt compelli, vt in integrum reſtituat, etiam non deducto inde ne egeat, idq; in foro iudiciali, vt dicunt doctores ſuper cap. Quanquam de vſuris lib. 6. Secus ſi obligatio debitoris fuerit orta ex contractu, quia tunc admittitur ad ceſsionem, & gaudet iuris beneficio: quia, ſcilicet, facta ceſsione, nõ poteſt incarcerari, & expirat actio creditoris contra eum: & in ipſa ceſsione deducitur ne egeat, vt ſuprà fuit allegatum.

Præueniendo tamen iuris diſpoſitionem, ſtãdo in metis fori conſcientiæ, parum refert debitor obligationem contraxerit ex cõtractu, aut ex maleficio quoad reſtitutionem faciẽdam, & quoad hoc, quod eſt, eſſe deducendum ne egeat. Nam ſi aliud non ſequatur inconueniens ex reſtitutione integrè facta, quàm quòd debitor maneat inops, & egeſtate preſſus, ſi vult cedere bonis, videatur, an bona quæ habet, ſua ſunt, an creditoris. Si creditoris, omnia ſunt illi reſtituenda: nec deducendũ eſt de neceſsitate ne egeat, niſi quantum creditor per viam eleemoſynæ tenetur illi debitori inopi remanenti dare. Si autem bona quę habet, ſua ipſius debitoris ſunt, & in illis habet inſtrumenta ad vitam neceſſaria, illa ſunt illi relinquenda: nec iuſtum eſt, quòd creditor debitorem illis inſtrumentis priuet, cuiuſcũque precij, ſeu valoris ſint. Ratio diſcriminis clara eſt, quia ſi omnia, quæ habet debitor, non ſua, ſed creditoris ſunt, nulla videtur iniuſtitia fieri, ſi illa omnia illi auferantur, & creditori, cuius ſunt, reddantur. Si autem præfata inſtrumenta ipſius debitoris ſunt, inhumanum videtur, & contra Domini præceptum ea ſibi auferri, vt creditori ſatisfiat, vt ſuprà fuit quodã modo probatum.

Facta autem ceſsione, ſicut debet fieri, puta in manu creditoris, aut in defectum eius in manu iudicis, & debito cõfeſſo, ſi contingat eum poſtmodum ad pinguem venire fortunã, tenebitur tunc id, quod debebat, integrè reſtituere. Id patet ex cap. Odoardus. de ſolutionibus, vbi ſtatuitur, vt huiuſmodi debitor cautionẽ det de ſoluendo, quando ad pinguem venerit fortunam. Qui textus quanuis non apertè loquatur de eo, qui bonis ceſſerat, ſatis tamen id ibidem ſignificatur. Idem patet ex ſuprà dictis in quæſtione, qua de inopia debitoris agebatur, vbi concluſum eſt, pauperem in extrema neceſsitate aliena capientem, & eadem conſumentem, teneri cùm ad pinguem venerit fortunam ſatisfacere &c.

Ac proinde hæc tertia cauſa, qua debitor bonis cedit, ipſum à debito reſtituendi, cùm poterit, non liberat.

QVARTA cauſa eſt damnũ, quod ex reſtitutione facta timetur veriſimiliter euenturum. An tale liberet debitorẽ à debito reſtituendi. Et ſit caſus cõmunis de vxore, quæ falſò ſibi partum alienum ſuppoſuit, aut de adultera, quę filium ex adulterio inſcio marito concepit, vnde accidit, vt maritus & alij filij legitimi defraudẽtur: mulier hæc pœnitudine ducta ſatisfacere volens, nullã aliam reperit viam, quàm factum manifeſtando, in quo & ſeipſam infamabit, & vitam ſuam periculo probabili exponet, eſt quæſtio communis, an non obſtantibus his incommodis teneatur ſe prodere, an potius ne illa mala eueniant, tacere debeat, & an erit ſic à reſtitutione libera? Dixerunt aliqui, quòd his non obſtantibus tenetur in caſu factum prodere, nec reuelatur à debito ſatisfaciendi illo modo, ſi non poteſt aliter ſatisfacere. Pro qua ſententia, quam tenet Adrianus, arguitur primò. Quia ſi talia pericula non timerentur, deberet mulier illa factum reuelare: igitur etiam ad idem tenetur, eſtò quòd talia pericula timeantur: quia quod iure naturali & diuino agendum eſt, non eſt propter timorem mortis omittendum, ſed iure vtroque tenetur damnificans ſatisfacere læſis, ſicut & vtroque iure fur tenetur rem furtiuam ſuo domino reddere, quod certum eſſe ſuppono.

Secundò, pro vitanda morte, aut ſcandalo, non eſt licitum furari à diuite, vt pauperibus ſubueniamus, etiam ſi pauperes ipſi alioqui parati ſint furta, vel homicidia, aut alia peiora mala committere: igitur nec filij legitimi ſunt defraudandi, vt ſpurio prouideatur, ſicut defraudarentur, ſi præfata mulier ſuum crimen non manifeſtet. Vnde in caſu perinde eſt, ac ſi illa adultera à diuitibus furetur, vt pauperem ditet, cùm paria ſint, alienum auferre, & ablatum non reddere.

Tertiò, ex regula iuris, vtilius ſcandalum naſci permittitur, quàm quòd veritas relinquatur. Si igitur ſcandalum fratris poſtponendũ eſt pro veritate vitę, qualis eſt læſis ſatisfacere, à fortiori igitur fama & mors propria poſtponenda eſt pro eadem veritate vitæ, ex quo pro vitando ſcandalo poſt ponenda, iuxta regulam vulgatam, ſi vinco vincentem te, à fortiori vincam te. Nec valet dicere, quod ait Innocent. & Panormi. in cap. Officij

Officij.de pœniten.& remiſsi.quòd ſcilicet,illa regula,vtilius ſcandalum &c.intelligitur de teſte,vel iudice; qui propter ſcandalum contra veritatem nil facere debent. Non, inquam, valet, vt patet ſi attendas gloſſam Marci.9. vnde regula illa ſumpta eſt, vbi dicitur. Nota, ꝙ in bono opere noſtro aliquando cauendum eſt ſcandalum proximi, aliquando pro nihilo habendum. Inquantum ſine peccato poſſumus vitare proximorum ſcādalum, debemus. Si autem pro veritate ſcandalum ſumitur, vtilius naſci permittitur, quàm veritatis relinquatur. Vnde manifeſtum eſt, Bedam, cuius eſt gloſſa, intēdere loqui de veritate, quæ ſine peccato non relinquitur, qualis eſt veritas vitæ, & non ſolùm de veritate in iudicio dicenda. Cùm ergo reſtituere alienum, & his, qui per nos læſi ſunt, ſatisfacere ſit veritas vitæ, cū ſit de principiis moralibus, naturalibus, & diuinis, ſequitur &c.

Quartò, quia ſi quis falſum teſtimonium contra aliquem inſontem in iudicio dixit, tenetur ſuum dictum in iudicio retractare, & inſonti ſuam famam reſtituere, non obſtante, quòd in tali reſtitutione ipſe reſtituens maneat infamatus, imò etiā non obſtante, quòd pœna talionis veniat in capite puniendus. Igitur infamia & mors, quę ex reſtitutione euentura timentur, non liberant debitorem, quominus teneatur.

Quintò, creditor ſiue læſus poteſt rē ſuam, quam alius furto abſtulit, in iudicio petere, non obſtāte, quòd ex huiuſmodi repetitione ſit mors furis veriſimiliter ſequutura. Similiter principes poſſunt terras ſuas & iura ſua ab vſurpatoribus auferre, & eos per bellum compellere, vt quæ iniuſtè retinent, reddāt, etiam ſi ſit veriſimile multorum mortem inde ſequuturam. Igitur à fortiori mulier præfata in caſu poterit ſuum crimen prodere, ad finem ſatisfaciendi lęſis, non obſtante mortis periculo, maximè cùm ſua repetere, voluntatis ſit: læſis autem ſatisfacere, neceſsitatis: & ideo ſi poteſt in caſu mulier ſatisfacere, tenetur.

His non obſtantibus, oppoſitum videtur tenendum, quòd ſcilicet, mulier illa non tenetur cum iactura vitæ, aut famæ ſuæ crimen prodere, nec illo modo defraudatis ſatisfacere. Probatur hoc primò ex cap. Officij. de pœnitentiis & remiſs. vbi quæſtio mouetur in terminis de ea, quæ filium ex adulterio ſuſcepit, aut partū ſuppoſuit, quæ id marito reuelare non audet, an ſit ad pœnitentiam admittenda. Et dicit textus quòd ſic. Igitur non peccat in caſu, exiſtente in ea iuſto timore, ſi factum marito non reuelet: nam ſi in hoc peccaret, ad pœnitentiam admitti non deberet.

Si dicas, quòd non intelligitur textus de pœnitentia ſacramentali, quæ eſt abſolutio à peccatis, ſed de pœnitentia iniuncta per ipſum pœnitentem adimplenda, quæ poteſt his, qui in peccato ſunt, iniungi: hoc non videtur ſufficienter dictum. Tum, quia dicit textus, quòd in hoc caſu non eſt illi pœnitentia deneganda, ſed exhibēda. In quo innuitur, quòd pœnitētia eſt illi debita: quod de pœnitentia iniuncta dici non poteſt, cùm hæc non ſit neceſſaria, nec debita, vt codice de confeſsione diſcuſsimus, ſed voluntaria, tam ex parte pœnitentis: quia liberum eſt ei eam petere, quàm ex parte cōfeſſoris, cui liberum eſt eam iniungere. Igitur de pœnitentia ſacramentali eſt textus intelligendus. Tum etiam, quia ſi mulier in peccato permaneret, ratione cuius pœnitentia ſacramentalis eſſet illi deneganda, nil illi prodeſſet pœnitentiam ſatisfactoriam pro peccatis iniungere: nam hęc locū habere non poteſt, antequā culpa ſit quoad Deum remiſſa. Igitur eſtò ꝙ pœnitentia hæc ſatisfactoria & iniuncta, non eſſet illi deneganda, adhuc ſequitur illam nō permanere in peccato mortali quoad Deum, non reuelādo crimen ſuum marito. Tum etiam, quia ſubiungit textus, quòd ſacerdos illi mulieri diſcretā imponat ſatisfactionem, idq; poſtꝙ fuerit ad pœnitentiam admiſſa. Iam quæro de qua ſatisfactione diſcreta loquitur textus, vel enim de ſatisfactione pro peccato commiſſo, vel de ſatisfactione defraudatis agenda. Si primū, igitur pœnitentia, quæ illi non eſt denegāda, non eſt pœnitentia iniuncta pro peccatis: quandoquidem textus de pœnitentia non deneganda, & de ſatisfactione diſcreta imponenda, tanꝙ de diuerſis, loquitur, vt conſtat, cùm dicat textus, priùs debere pœnitentiam exhiberi, deinde diſcretam ſatisfactionem imponi. Ac proinde ſi de ſatisfactione pro peccatis loquatur, neceſſe eſt, pœnitentiam non denegandam, abſolutionem ſacramentalem eſſe. Et ita illa mulier non erat in peccato mortali, non reuelando crimen ſuum marito. Si autem de ſatisfactione diſcreta defraudatis facienda loquatur textus, ſequitur idem, ſcilicet, non teneri mulierem illam in caſu factum marito prodere. Nam ſi ad id teneretur ad finem ſatisfaciendi defraudatis, certè hoc illi eſſet ne-

ceſſariò per confeſſorem & Papam iniungendum & præcipiendum. Itaque non dubito textum prætendere illam excuſare à debito reuelandi crimen ſuum marito,iuſto timore eam tenente, & ita intentum. Hanc rationem volui extendere pro intelligẽtia textus, quem iudicio meo nonnulli iuriſtæ non ſatis ſufficienter exponunt, cum quibus & Adrianus falli videtur.

Secundò, idem patet ex ſæpe tactis: quia reſtitutionis obligatio ceſſat, quando is,cui agenda eſt, conſentit actu elicito, ſeu debito, aut quando non eſt rationabiliter inuitus in rei ſibi debitæ retentione:ſed quando reſtitutio fieri non poteſt ſine maiori diſpendio & damno,quàm ſit rei reſtituendæ iactura,non eſt rationabiliter inuitus is,cui res debetur,ſi ſibi nõ fiat reſtitutio.Hoc accidit in caſu præſenti. Nam ſi vxor illa crimen ſuum marito reuelet, eſt periculum animæ mariti, qui inde ſcandalizabitur: eſt periculum vitæ ipſius vxoris, quia fortè maritus zelotypus eam occidet: eſt etiam periculũ & iactura famæ ipſius vxoris. Tacẽdo autem,ſolùm eſt iactura rei temporalis, puta hæreditatis integræ, in qua manebunt hæredes defraudati. Si autem cum his omnibus damnis vellent hæredes ſibi ſatiſfieri,cõtra ordinem charitatis hoc velle viderentur,qui exigit,vt temporalia ꝑ vita ſpirituali proximi, & corporali amittantur,ſeu poſtponãtur. Et ita non eſt in caſu hæres rationabiliter inuitus, ſi illo modo ipſi non ſatisfiat.

Tertiò, facit ad idem cap. Duo mala. & cap. Nerui teſticulorum. di. 13. vbi in ſententia dicitur:quòd de duobus malis,quorum alterum neceſſe eſt eligere, quod minus eſt, eſt eligendum. Modò minus malũ eſt, hæredem re temporali defraudari, quàm mulierem fama & vita priuari:ergo mulier in caſu non peccat tacendo. Nec valet ſolutio Adriani, dicentis textum procedere in caſu, quo neceſſe ſit alterum ex duobus malis facere:cùm in præſenti caſu alterum ſit malum facere, quod ſit non reſtituendo: alterum verò ſit,malum aliarum permittere. Non valet, inquam, quia ſicut tacendo permittit hæredes defraudari,ita loquendo, ſeu ſe prodẽdo permittit mala grauiora à marito euenire, etiam ſi ipſa ea non faciat. Et ſicut tacendo efficit, vt illi defraudentur, ita rem reuelando efficit, vt maritus indignetur, & indignatus, maiora inferat mala. Adde, quòd peius eſt malum poſitiuè cauſare, quàm malum permittere. In caſu autem factum reuelando, poſitiuè cauſat malum infamiæ, & mortis inde ſequentis: tacendo autem, ſolùm permittit hæredum defraudationem.

Quartò, pro vitanda proximi morte, aut etiã propria, ſiue ſit mors famis, ſiue gladij, licitum eſt panem alienum, aut arma aliena, aut rem quãcunque alienam qua in caſu opus eſt, arripere, quando alia via tali neceſsitati ſuccurrendi non apparet. Similiter res taliter captas licitum eſt retinere quãdiu durat præfata neceſsitas extrema, qua durante, obligatio rem illam reſtituendi ceſſat. Igitur pari forma mulier in caſu eſt à reſtitutione obligata, quando ex reſtitutione mors illi ſequeretur, qualiter ſequeretur in caſu propoſito:nam tacendo perinde eſt, ac ſi ablata retineat,ad propriam infamiam & mortem euadendum.

Iam reſpondetur ad rationes pro priori ſententia adductas. Ad primum dicendũ, quòd ſupponit falſum, ſcilicet, quòd in caſu ius naturæ & diuinum obliget mulierem illam cum præfatis damnis ſatisfacere defraudatis,quod falſum eſt. Cuius falſitatis ratio eſt aperta. Quia ius naturæ & diuinũ obligat ad reſtituendum alienum, & læſis ſatisfaciendum,tunc ſcilicet quando iniuſtè, ſeu iniurioſè alienum retinetur. Quando autem ex cõſenſu domini elicito, aut debito res eius detinetur, non eſt iniuſta, nec iniurioſa detẽtio: ideo tunc ceſſat obligatio reſtituendi.

Ad ſecundum dicendum, quòd ſi pauper ſit in tali & tanta neceſsitate, quòd veriſimile eſt, morietur, niſi illi prouideatur, licitum eſt mihi, propria vnde ſubueniam non habenti, aliena à diuite accipere, vt indigentiæ extremę illius pauperis ſubueniam. Nec in hoc erit diues ille rationabiliter inuitus, cùm id de ſuis rebus agam, quod ipſe facere debuiſſet. A fortiori ergo id ipſum poterat ipſe pauper, vt propriam mortem euitaret, facere. Et ita ratio hæc potius militat pro nobis. Nam in caſu ipſa mulier eſt in extrema neceſsitate, qua extremè indiget non reſtituere illo modo. Si autem pauper non ſit in tali extrema neceſsitate, non eſt licitum aliena arripere, & illi ea dare: nec peccata illa, quæ alioqui facere paratus eſt, faciat: nam in illa non neceſsitate, ſed voluntate ſua nequam incidet.

Ad tertium admiſſo, quòd regula procedat non ſolùm de veritate iuſtitiæ, ſed de veritate vitæ, falſum tamen

men eſt, quòd in caſu ſit de veritate vitæ illo modo ſatisfacere defraudatis. Sunt enim ea opera de veritate vitæ ſpiritualis, ſine quibus charitas haberi nõ poteſt, ſeu ſine quibus verè Dei voluntatem, prout tenemur, non adimplemus. In caſu autem non eſt voluntas Dei obligatoria, vt illo modo ſatisfiat hæredibus læſis, vt ex dictis ſatis patet, & ita falſum eſt, ꝙ illo modo ſatisfacere ſit de veritate vitæ.

Ad quartum dicendum, quòd ſi ex falſo teſtimonio data eſt cauſa, vt inſontis fama, ſimul & vita periclitetur, non multum, ſi falſarius, cui propriæ famæ iactura læſum ab infamia ſimul & morte liberet, ſicut tenetur: imò & cum vitæ propriæ diſpendio, ſi id ad liberandum inſontem à morte ſit neceſſarium. Exemplum eſt clarum. Si debitor & creditor ſunt in æquali neceſsitate, qua re, quæ debetur indigent, & cætera paria ſint, tenetur debitor creditori debitum reddere, non obſtante neceſsitate debitoris. Nam in hoc caſu æqualis neceſsitatis, nõ eſt licitum pro reuelanda propria neceſsitate, alium ſimili neceſsitate laborantem, rebus ſuis ſpoliare. Ita nec æquali hinc inde neceſsitate exiſtẽte, erit licitum aliena, ſeu alteri debita retinere. Ita in propoſito, ſi læſus in fama extremè indiget, quod ſibi ſua fama reſtituatur, qua non reſtituta, ad mortem eſt condemnandus, tenebitur qui eum infamauit, famam eidem reſtituere, etiam ſi inde veniat capite plectendus. Idem dicendum, ſi ex infamatione, ſeu falſo teſtimonio mors infamato nõ immineat, nec aliud malum, præter infamiam, aut rerum temporalium amiſsionem, tenebitur infamator cum periculo ſimilis diſpendij famam iniuſtè ablatam reſtituere. Secus in caſu noſtro, in quo id, quod debetur, non eſt niſi bonum aliquod temporale, quòd læſis ad vitam, vt ſuppono, neceſſarium non eſt. Damnum autem, quod ex reſtitutione huiuſmodi fieret in caſu eſt longè maius, ſcilicet, infamia reſtituentis, ſimul & mortis probabile periculum.

Ad quintum dicendum, quòd repetere in iudicio rẽ furto ſublatam illicitum non eſt: quanquam inde mors furis ſit euentura, quando iuſtè euentura eſt, hoc eſt, iudicis autoritate interueniente. Sicut enim reum iuridicè eſſe occidendum non obſtat, quominus poſsit alius eum accuſare, & cõtra eum deponere, aut delictum denunciare: ita non obſtat, quominus læſus poſſit rem ſuam in iudicio petere, nec mors damnificatoris imputabitur læſo agenti, ſed ipſi reo, qui fecit, vnde damnari mereretur. Secus eſſet, ſi aliundè eſſet mors lædentis euentura, ſcilicet, iniuſtè, & ex idignatione, ira, aut ignorantia occidentis: tunc enim illicitum eſt, rem debitam cum tanta debitoris iactura petere. Sicut in caſu præſenti, ſi vxor crimen marito reuelet, iuſtè timetur mors ex indignatione mariti euentura. Idem dicatur de principe bellum cõtra rerum ſuarum vſurpatorem mouente: quia hoc licitum eſt, non obſtante, quòd inde ſit veriſimile multorũ neces euenturas, eò quòd ſuppoſita iuſtitia belli, damna quæ inde aduerſarijs eueniunt, iuſtè illis euenire conſtat. De quo poſtea in codice de damnis reparandis.

Si obiicias, quòd ad minus ſi præſumatur, quòd maritus non de facto vxorem crimen prodenrem occidet, ſed iuridicè contra eam in iudicio procedet vſque ad iuridicam condemnationem, quòd tunc debebit vxor crimen reuelare, vt læſis ſatisfaciat. Dicendum negando ſequelam. Quia quãuis læſo licitum ſit contra reum in iudicio agere, nõ ſolùm ciuiliter, ſed criminaliter, modò non zelo vindictę, ſed iuſtitię id faciat: non tamen qui reus eſt, tenetur ſponte ſe prodere, & crimẽ ſuum nec in iudicio, nec extra publicare, antequã cõtra eum agatur: cùm nemo ſeipſum accuſare teneatur. Et ex conſequenti vxor ĩ caſu nõ tenetur marito aliqđ reuelare, vñ ĩ iudicio poſsit cõtra eã criminaliter agere.

Quid autem ſit illi fœminę agendũ, qui ex adulterio, inſcio viro, filios ſuſcepit. Reſpõ. Nõnulla ſolẽt remedia illi dari. Primũ eſt, ſi ipſa fœmina habet bona paraſernalia, ſeu propria aurea habere poteſt, ꝙ poſſit pro ſuo arbitrio diſtribuere: tunc de hmõi bonis tenetur defraudatis ſatisfacere. Si hoc mediũ locũ nõ habeat, eſt ſecũdo remedium, quòd hmõi fœmina nitatur prout poſsit, filiũ ſpuriũ inducere, vt religionẽ ingrediatur, aut talẽ viuẽdi ſtatum accipiat, quatenus ad eum portio hæreditatis, alijs debita, ad eum nõ perueniat. Quod ſi hoc medium locum non habeat, eſt tertium remedium, quòd hmõi fœmina reuelet factũ filio ſpurio: & hoc eſſet de neceſsitate agendum, ſi aliud mediũ deęſſet, concurrẽtibus tribus. ſ. quòd ſit veriſimile, ꝙ filius credet matri, & ꝙ inde ſequatur ſcandalũ, aut aliud maius damnum: & ꝙ per hoc veriſimiliter ſperetur indẽnitas eorum, qui defraudati ſunt. His autẽ, aut aliquo eorum ceſſantibus, non tenetur filio ſpurio crimen ſuũ reuelare.

An

An autem filius teneatur fidem adhibere matri necne. Dicẽdum, quidquid ſit de foro iudiciali, quòd in foro conſcientiæ non tenetur ei credere, niſi cauſam ſufficientem ad credendum habeat. Si enim mater durè illum tractauerit, odioq; eum habuerit, è contra verò alios legitimos filios amãter fuerit proſequuta, illiſque ſigna dilectionis oſtenderit: tunc poterit ſpurius, audita narratione matris, præſumere, quòd mater ex odio contra ipſum habito, & vt cæteris filiis proficiat, id velit ſpurio perſuadere. Si tamen benignè & amanter eum tractauerit, ipſaq; ſit moribus reformata, timoratæ conſcientiæ, & propriæ famæ amica, nec mentiri ſolita, maximè ſi in articulo mortis ſit, aut tẽpore ſacro, puta hebdomada ſancta, quando factum filio ſpurio reuelat: tunc filius videtur, quòd debeat illi fidẽ adhibere, cùm cauſam ad oppoſitum credendum non habeat efficatiorem.

Verùm ſi hoc tertium medium locum non habeat, eſt quartum remedium, quòd id reuelet marito, vt ipſe cautè det operã quò melius poſsit, ne legitimi hæredes defraudẽtur. Et hoc remedio videtur eſſe vtendum, concurrentibus tribus, ſcilicet, quòd maritus fidem adhibebit vxori, & quòd nõ inde timeatur veriſimiliter ſcãdalum, aut aliud notabile damnum euenturum, & ꝙ ſperetur filiorum legitimorum aliorumvè hæredum indemnitas: quibus deficientibus, non opus eſt hoc remedio vti. Quod ſi nullum ex his remediis locum habere poteſt, non video, quid illi fœminæ agendum ſuperſit, niſi acta pœnitentia, rem Domino commendare.

Illud tamen addẽdum eſt pro intelligentia Adriani, quòd, ſcilicet, periculum probabile mortis ex reuelatione marito facta euenturę, non ſemper liberat vxorem à debito reuelandi, ſi ex reuelatione hæredum indemnitas ſperatur: & hoc eſt, quando non ex ira, aut indignatione, ſed ex malitia mariti mors præſumitur euentura, vt ſi vxor cognoſcat virum per eam facilè placari poſſe crimine reuelato, nec ob id eum fore iracũdia commouendum: ſcit tamen alios viri conſanguineos ipſam vxorem odio habentes, occaſione ſumpta (quam fortè quærebant) virum commoturos, vt vxorem interficiat: tunc occiſio non ex fragilitate, aut ignorantia mariti, ſed ex malitia, nec data occaſione, ſed accepta fiet, tunc verum eſſe putat, quòd vxor tenetur crimen prodere, non obſtante periculo mortis probabili. Quæ enim de præcepto ſunt, prætermitti non debent ad vitandum ſcandalum paſsiuum, aut damnum ex malitia aliorum euenturum. Idem dicatur de infamia vxoris, ſi non ex paſsione mariti, ſed ex malitia eius euentura timetur, quòd hoc non obſtãte, debet ſe marito prodere, ſi vt dixi inde ſperatur defraudatorum indemnitas. Et ſi hoc verum eſſet, non eſt difficile has poſitiones concordare. Sed hoc quid veritatis habeat ſtatim videbitur.

Quantum ſit dãnum ex reſtitutione euenire potens, quòd obligationem reſtituendi excludat, non puto poſſe regulam generalem tradi. Si tamen tale & tantum eſt, quod is, cui eſt reſtitutio facienda tenetur euitare, ſeu impedire nec aliter vitari poteſt, niſi per rei debitæ detentionem, ſeu per non reſtitutionem, tunc illa cauſa exiſtente, ceſſat obligatio reſtituendi. Huius ratio eſt clara, quia in tali caſu debitor rem alienã contra volũtatem creditoris nõ detinet, immò eam ex conſenſu eiuſdem ſaltem debito tenet. Sed cùm homo teneatur proximum ſuum ab iniuſta morte, ſi põt defendere: modò illi mors ex paſsione, modò ex malitia inferatur, ſi non aliter illum defendere poſsit, niſi cum iactura rei temporalis, tenebitur talem iacturam pati, vt proximum ab iniuſta occiſione defendat. Et ex conſequenti ſi in caſu ſupra diſputato vxor timeat veriſimiliter ſe à marito occidendam, ſiue ex paſsione, ſiue ex malitia, ſi crimen adulterij illi prodat, non tenetur illud prodere, nec illo modo hæredibus reſtituere, ſeu ſatisfacere, ex quo illi debent cum ſuarum rerum iactura illam à morte, etiam ex malitia euentura liberare, ſi poſſunt. Et ita nec limitatio nuper in fauorem poſitionis Adriani poſita videtur tenenda. Et quamuis nõ ſit de ſcandalo, quod ex malitia euenit, curandum, quominus debeamus agere, quæ alioqui eſſent per nos agenda, hoc verum eſt, quando ſcandalum in malum ipſius ſcandalizati redundat. Secus ſi in damnum alterius, vt in propoſito caſu, in quo licet de malitia mariti & aliorum non eſſet curandum, nec ſufficeret impedire reſtitutionem: quia tamen huiuſmodi malitia, vt creditur in mortem vxoris redundat, ideo propter mortem illã vitandã, etiã ex malitia ꝓuenturã, eſt à tali reſtitutione ceſſandũ.

Illud etiã addẽdum, ꝙ quis dãnũ ex reſtitutione ſubſequuturũ ſuſpẽdat, vel excludat obligationẽ reſtituendi, non tamen eam ſuſpẽdit, lucrum ex reſtitutione ceſſans, qñ huiuſmodi lucrũ non ſit ad naturę ſuſtentationem

tationem neceſſarium:nam ſi ad id eſſet neceſ-
ſarium,ſuſpendet præfatam reſtitutionẽ,ſicut
& damnũ. Quod dictum, quia in ſe ſatis notũ
eſt,non opus eſt probationem apponere.

EX DICTIS vna oritur dubita-
tio, quæ obiter nunc tangenda eſt. An,ſ.
maritus poſſit licitè vxorem adulteram inter-
ficere. Ad quam doctores cõmuniter reſpon-
dent, quòd ántequàm ſit in iudicio de adulte-
rio conuicta, à marito interfici non poteſt ſi-
ne peccato mortali, etiam ſi eam in adulterio
deprehendat. Cuius ratio aperta eſt. Quia qui
proximum ſine legitima auctoritate occidit,
peccat contra præceptum decalogi: ſed mari-
tus in caſu non habet auctoritatem eam occi-
dendi, antequàm per iudicis ſententiam ſit illi
tradita, ad occidendũ eam ſi velit. Leges enim
permittunt maritum vxorem in adulterio de-
prehenſam occidere, ita vt interfectores non
puniant:in foro tamen dei puniendus ęterna-
liter venit, quanquàm vehemens paſſio mari-
ti multum extenuet culpam. Poſt ſententiam
autem iudicis contra adulteram latam, pote-
rit maritus eam licitè occidere,vt tenet Tho.in
4.diſt.37.q.1.quem cęteri doctores ſequuntur,
vbi ait, nõ eſſe dubium maritum illum in hoc
caſu culpa & pœna carere, ſi vxorem ex zelo
iuſtitiæ nõ ex appetitu vindictæ eam occidat.
Ratio eſt, quia ille iam nõ ſua, ſed publica au-
ctoritate id agit ex licentia & ſentẽtia iudicis,
iubentis eam marito tradi,vt ſi velit,eam occi
dat. Pro quo facit quod dicitur.33.q.2.cap. In-
terfectores ſuarum coniugum ſine iudicio,ho
micidæ ſunt.

Verùm contendebant nõnulli virum
mortaliter peccare, etiam ſi cũ
iudicio & ſententia à iudice lata, vxorem adul-
teram interficiat, hac ratione moti: Quia non
habet maiorem auctoritatem ad eam occiden-
dum poſt iudicis ſententiam,quàm ante. Nam
quæro vnde habet illam auctoritatem,vel à le
ge diuina veteri,quæ iubebat adulteram lapi-
dari,vel à lege diuina noua, vel à lege humana
canonica,vel ciuili,vel ab ipſo iudice ſententiã
ferente? A lege diuina veteri non,quia illa iam
per legem nouam ſpecialiter quoad ceremo-
nialia & iudicialia reuocata eſt:igitur illa nũc
nullam auctoritatem præſtat ad cõiugem oc-
cidendum: & ſi pręſtaret, nõ ſolùm poſſet ma-
ritus eam occidere,ſed teneretur:quandoqui-
dem lex illa præceptiua erat, quæ adulterã la-
pidari iubebat. Conſequens tamẽ eſt falſum,
vt patet. Nec habet auctoritatem à lege noua,
quia hæc nuſquàm iubet nec concedit mari-
tis,vt vxores adulteras interficiant. Imò Chri-
ſtus adulteram accuſatam clementiſsimè ab-
ſoluit. Nec à lege canonica,nam hæc nulli con
cedit, vt adulteram coniugem occidat:horret
enim ſanguinem,& viros ſanguinolentos irre-
gulares efficit,etiam ſi iuſtè quenquàm occidi
faciant. Nec à lege ciuili,nam hæc in hac re nõ
aliud diſponit, ꝙ quòd iudex in ſententia ſua
iubeat vxorem de adulterio conuictam, viro
ſuo tradi, vt ſi velit,eam interficiat, & ſi velit,
ſecũ retineat. In hoc autẽ nec lex, nec iudex
videtur dare marito auctoritatẽ eam occiden-
di,cùm nec illi id iubeat,nec concedat,ſed rem
ſuo arbitrio committit, ita, vt ſi eam occidat,
impunè id feciſſe iudicabitur, nec ob id pœna
vlla erit à iudice puniendus. Hoc autem non
releuat eum à culpa, cum nõ neceſſitate legis,
ſed ſua propria voluntate eam interficiat.

Reſpon. quòd maritus coniugem oc-
cidit in caſu auctoritate iudi
cis,iuxta leges iudicantis. Vnde dupliciter po
teſt aliquis auctoritatem à iure, vel iudice ad
aliquid habere, ſcilicet, cum iuſsione & præ-
cepto iuris,aut iudicis,& ſine præcepto & iuſ-
ſione. Primam habent miniſtri iuſtitiæ, quia
iudices tenentur iuxta leges iudicare:executo
res autem,vti ſunt ſpiculatores, tenentur iux-
ta mandatum iudicis, quod iudicatum fuerit,
exequutioni mandare. Secundam autem au-
ctoritatem cum libertate habent mariti ad oc-
cidendum coniuges adulteras: & dicuntur
etiam miniſtri iuſtitiæ, ſed voluntarij. Quem-
admodum princeps, qui ſupra leges eſt, po-
teſt, ſi vult, reum condemnare, aut etiam ſi
vult,abſoluere. Sic etiam ſacerdos à curato li-
centiatus,auctoritatem habet ſine iuſſione ta-
men aut neceſsitate ad pœnitentes in confeſ-
ſione audiendum, ſi velit, & ad eoſdem abſol-
uendum, ſi velit. Sic etiam multi iudices dele-
gari auctoritatem habent ad excommunican-
dum ſi velint,etiam ſi id facere non teneantur.
Itaq; ꝙ relinquatur in voluntate mariti, vt ſi
velit, vxorem adulteram occidat, nõ impedit,
quominùs iuris, aut iudicis auctoritatem ad
eam occidendum habeat.

Quòd autem ſine iudicio maritus vxo
rem adulteram licitè poſsit in-
terficere,arguitur primò ex cap. Interfectores.
33.q.2.vbi Nicolaus Papa ait: Interfectores ſua-
rum coniugum ſine iudicio,ſi non addas,adul
terarum, quid aliud cenſendi ſunt, quàm ho-
micidæ? In quo ſignificat, quòd interfectores
ſuarum coniugum adulterarum non ſunt ho-
micidæ:alioqui impertinenter dixiſſet, ſi non
addas

addas adulterarum. Et ibidem cap. Admonere, ait Srephanus Papa, Aſtulphũ quòd vxorem ſuam interfeciſſet, tanquàm homicidam reprehendens, pro cauſa aſſignat, quòd nõ inueniſſet eam cum alio viro rem nephariam facientem. Vnde à contrario videtur colligi, ꝙ homicida nõ eſſet, nec reprehenſione dignus, ſi eam cum alio viro rem nephariam facientẽ inueniſſet.

Secundò, licitũ eſt patri, filiam in fornicatione deprehenſam, occidere, idq́; ex lege ciuili. l. nec in ea. ff. de adulteris. Igitur etiam licet marito vxorem in adulterio deprehenſam occidere. Conſequentia videtur, quia magis excuſabile eſt factum ſi maritus vxorem adulterantẽ occidat, quàm ſi pater filiam interimat fornicantem, ex quo vehementius mouet maritum dedecus & infidelitas vxoris, quàm culpa filiæ moueat patrem. Nec tam naturale eſt marito vxorẽ, quàm patri filiam diligere.

Tertiò, Nemo peccat auctoritate legis, vt inquit Auguſtinus, & habetur. 23. q. 4. Qui peccat. Vnde ſi quis furem nocturnum occidat, nõ peccat, cùm ad id legis habeat auctoritatem: ſicut nec peccat quis, ſi pro ſui defenſione inuadentẽ occidat, cùm lex ad id auctoritatem concedat. Igitur nec maritus vxorem adulteram occidendo peccabit.

Reſpon. hæc minimè contra propoſitam ſententiam concludere. Ad primũ dicendum cum glo. quòd non ideò dixit (ſi non addas adulterarũ) quia velit ſignificare homicidam nõ eſſe, qui adulteram ſine iudicio occidit, ſed innuit quòd homicida ſit, qui vxorẽ ſine iudicio occidit: maximè ſi adultera non ſit. Aut dicatur Papam id dixiſſe, habito reſpectu ad leges ciuiles, ſecundum quas qui vxorem in adulterio deprehenſam occidit, non haberi pro homicida quoad pœnam. Quòd videtur ſignificare idem Nicolaus Papa. in cap. immediate ſequenti, vbi ait licere ſecundum mundanam legem vxorem adulterã interficere, non tamen ſecundum legem eccleſiaſticam. Ad cap. Admonere, quod eſt Stephani Papæ, dicendum quòd nõ aſſignat pro cauſa homicidij, quòd vxorem adulterantem inuenit, ſed pro cauſa huius, quod eſt Aſtulphũ tam crudeliter vxorem occidiſſe, cum cauſam mortis in ea non inuenerit, & ita illi textus nõ procedunt.

Ad ſecundum dicendum, quòd lex nec patri ad occidendum filiam, nec marito ad occidendum vxorem ſine iudicio auctoritatem pręſtat, ideò vterq; occidendo peccat. Sed obijcitur contra hoc, quia lex facit differentiã inter patrem in occiſione filiæ, & inter maritum in occiſione vxoris. Si patri nõ daret auctoritatem, ſed tantùm permittit eum impunè filiam occidere, cum hoc idem permittat marito, quando vxorem in adulterio deprehendit, nullam videretur inter patrem & maritũ differentiam lex facere. Dicendum, quòd differentia hæc eſt, quòd patri permittitur filiam in actu turpi deprehenſam occidere ſine vlla pœna: marito autem non ita ſimpliciter ſine omni pœna id permittitur, ſed cum longè mitiori pœna quã alioqui mereretur. Cuius diſcriminis cauſa videtur eſſe, quia maritus non habet vxorem tanquàm aliquid ſuum ſeu infra ſe, ſed tanquàm ſociam: pater autem habet filiam non tanquâm ſociam, ſed tanquàm aliquid ſui, & infra ſe: & etiam quia pater filiam coeuntem occidendo, nulli videtur iniuriam facere: maritus autem vxorem occidendo facit iniuriam legi matrimonij, per quod illi ſociata eſt, vt innuitur cap. Admonere, ſupra citato. Similiter parentibus ipſius. &c.

Ad tertium dicendum, quòd illud ait Auguſtinus de auctoritate legis diuinæ: & eſtò id ad legem humanam velimus extendere, debet inrelligi de lege iubente aut concedente, non de lege ſolùm permittente. Nam leges humanæ multa permittũt quæ puniri nolunt, cûm tamẽ apud deum iniqua ſint & peccata: & qui huiuſmodi legibus vtitur, non excuſatur à culpa, licet excuſetur ab humana pœna.

QVINTA cauſa, eſt ſolutio debiti facta creditori creditoris, quæ ſi fiat de ſcientia & conſenſu creditoris, non dubium, quin liberet debitorem. Si autem fiat creditore inſcio, aut eo inuito, eſſet quęſtio, an liberet debitorem, vt ſi ego debeo Petro decem, Petrus autem tantundem debet Ioanni, an ego ero liber, ſi quod Petro debebam, ſoluã Ioanni, qui eſt ſecundus creditor. Et diſtinguit Barto. Quia ſi ſecundus creditor, puta Ioan. & ego debitor ſumus ex eadem cauſa debitores, ſatiſfacio, ſi Ioanni ſoluam, quod Petro eram ſoluturus. Vt ſi ego conduxi domum à Petro, qui eandem à Ioanne conduxerat, aur ſi ego mutuo accepi à Petro decem, qui Petrus à Ioanne mutuo acceperat, ſatiſfacio, ſi ſoluo Ioanni, cui Petrus debitor erat: ſecus ſi ex cauſa diſparata ego & Petrus ſumus debitores: vt ſi ego debeo Petro decem, quæ mihi mutuauit: Petrus verò tantundem debet Ioanni propter rem, quę ab

eodem

eodem emerat: tunc ſi Petro inuito, aut inſcio ſoluo Ioanni, non liberor à debito, quo tenebar Petro. Dimitto iura, quæ pro hac ſententia ipſe citat.

Sed eſto hæc opinio vera ſit in foro contentioſo, an ſit ſimiliter vera in foro conſciētiæ? Super quo clamoroſam ſatis contentionem inter quoſdam audiui ſuper caſu ſequenti, in quo præfata quæſtio inuoluitur. Ego debebam Petro decem, & totidem debebat Petrus Ioanni: ſed Ioannes ob defectum probationis non poterat iuridicè, nec alia via ſua decē recuperare: defunctus eſt Petrus, cui ego decem debebam, quod meum debitũ occultum erat, quia clam illa decem à Petro abſtuleram: ſed ego ſciens Petrum tantundem Ioanni debere, ſolui Ioanni decem, quæ ego Petro debebam, an potui illud, ſalua conſcientia facere, manens à reſtitutione liber. Pro parte affirmatiua arguebatur.

Primò, quia ego in caſu id ſeci, quod Petrus facere debuiſſet, & rem eius vtiliter egi; ex quo id ad ſalutem animæ ipſius Petri expediebat: & in hac ſolutione per me facta conſenſit, aut ſaltem conſentire debuiſſet Petrus, ſi ſciret me pro illo ſuum debitum ſoluiſſe. Igitur nec peccaui, nec maneo obligatus illa, quæ ſemel pro Petro ſolui, iterum illi, aut hæredibus ſuis ſoluere: quando quidem in ſoro conſcienciæ iniuſtum eſt, vt quod ſemel ſolutum eſt, iterum ſoluatur.

Secundò, idem videtur à ſimili. Si diues pauperi in extrema neceſsitate exiſtenti, nolit, cùm debeat, ſubuenire: ego non habens vnde illi ſubueniam, potero, etiam diuite inuito, bona ſua inuadere, & dare pauperi, ne fame pereat, idqué potero abſq; peccato, & abſq; debito reſtituendi, vt ex ſuprà dictis, ſimul & cõmuni ſententia doctorum patet. Igitur etiam in caſu ego videns, quòd Petrus nec ſoluit, nec ſoluere vult Ioanni, quod illi debet, potero quod Petro eram ſoluturus, ſoluere Ioanni: & ſpecialiter in caſu hoc, quo Petrus defunctus eſt, qui ſi in gloria ſit, aut in purgatorio, non dubium eum conſentire in hoc, quòd Ioanni ſoluatur, quod ille debebat. Si autē in inferno ſit, quanuis non actu conſentiat, non dubium debere iuxta rationem conſentire.

Tertiò, ego illo modo in caſu ſoluens Ioanni, nulli facio iniuriam: quia non defuncto cõſtat, ex quo facio quod ipſe, ſi viueret, facere deberet. Nec etiam hæredibus defuncti iniuriam, ſeu præiudicium facio, quia ſicut ſuccedunt in bonis defuncti, ita etiam ſuccedunt in obligarione, qua defunctus tenebatur, & ita defuncto, & hæredibus ſuis beneficium ſacio eos à debito, quo Ioanni tenebatur, exonerando, porius quàm preiudicium.

Qui verò contrariam tenebant opinionem dicebant, me in caſu peccare, id quod alicui perſonæ determinatæ debeo, eo inuito, alteri ſoluendo: iniuſtum eſſe putantes, quæ aliena ſunt, ſine domini conſenſu alienare: nec creditorem amittere actionem contra me, ſi quæ illi debebam, eo inuito, alteri perſolui. Nec verum eſt, vniuerſaliter me à culpa & reſtitutione liberum eſſe, ſi id facio, quod creditor facere debuiſſet: Sicut culpa non caret homo priuatus homicidam occidendo, quod iudex facere debuiſſet. Nec confeſſor ſi alienum abſoluat, quod proprius ſacerdos facere debuiſſet. Nec qui aliena inuadit contra domini voluntatem, ad ſibi, aut pauperi ſubueniendum, etiam ſi id dominus ipſe facere debuiſſet, ſi monitus ſponte feciſſet.

Deinde, ſi ego in caſu id quod debeo Petro, eo inuito, poſſem Ioanni ſoluere, ſimiliter poſſem ſi nil Petro deberem, ſciens quòd Petrus debet Ioanni, bona Petri clàm, aut palàm arripere, vt Ioãni detur, quod illi per Petrum debitum eſſe ſcio, quod tamen videtur falſum: quia non ſunt facienda mala vt eueniant bona.

Nec valet, quod in ſecunda ratione tangebatur, quia ſi caret culpa, quæ aliena accepit, vt pauperi ſubueniat, ideo eſt: quia non poteſt pauperi extremè indigenti ſubueniri. In caſu autē præſenti Ioannes non eſt in tanta neceſsitate, vt ſine ſolutione debiti viuere non poſsit. Sed nec pertinenter adductum eſt, ſi defunctus ſit in gloria, aut in purgatorio, aut in inferno. Nam ex quo defunctus eſt actu, & ius, quod defunct⁹ cõtra me habebat, in hęredes trãſijt, ideo non dafuncti, ſed hæredum voluntas in caſu erat attendenda.

Ad tertium etiam reſpondebant, non expirare actionem hæredum contra me per hoc, quòd eos à debito, quo Ioanni tenebantur, liberaui, cum id non de eorum conſenſu feci: imo & ipſis rationabiliter inuitis, videtur me id feciſſe: quia fortè ſi rem illis aparuiſſem, ipſi conſenſiſſent, aut per ſe ipſos Ioanni ſatisfeciſſent: & ideo quia clàm, & illis inſciis rem illis debitam alteri red-

do, non liberat me, vt dicunt, à culpa, nec à debito ſatisfaciendi hæredibus.

His non obſtantibus, videtur dicendum aliud eſſe debitorē in caſu à culpa liberari, aliud verò à debito reſtituēdi, ſeu īmediato creditori ſoluendi. Et quidem ſi res debita in ſpecie eſſet reddenda, ita vt functionē non admittat, culpa eſſet immediato creditori non reddere, niſi ad alteri mediato creditori reddendum, cōſenſus prioris, aut iudicis autoritas adeſſet. Si autem res debita functionē admittat, nec ſit res in ſpecie reddenda tunc culpa non eſt debitum creditori, creditoris ſoluere. Excepto, niſi huiuſmodi ſolutio in fraudem, aut damnum fiat immediati creditoris: nam tunc non ſolùm eſt culpa in debitorem, ſed tenetur de damno. Si autem ſine fraude & damno fiat creditoris, tunc non video debitorem peccare, ſi pro creditore immediato, alteri debitum ſoluat, etiam eo inuito: quia ſic nemini præiudicat, niſi ſibi ipſi, ſi forte immediatus creditor cōtra eum agere velit, vt quod ſibi debebatur, ab ipſo recuperet, cui periculo potuit debitor ſine peccato ſe exponere.

Quantum verò attinet ad reſtitutionem agendā, facta vt præfertur ſolutione, dicendum quòd in conſcientia tollitur obligatio. Cuiꝰ ratio videtur aperta: quia per præfatam ſolutionem res eſt iam ad æqualitatem redacta, ſumpta ſecuritate, ꝙ ſecundus creditor non aget cōtra priorē. Nam ſecundus creditor habet iam, quod ſibi à priori debebatur: prior autē eſt iam à debito, quo ſecundò tenebatur, liberatus: debitor etiam iam reddit, quod debebat. Vnde conſtat omnes æquales manere, vltra quod forus coſcientiæ, ſeu iuſtitia nil aliud exigit.

Secundò idem apparet, quia ex quo debitor ſoluit Ioāni pro Petro præfata decem, quæ Petrus Ioanni debebat, cùm Ioanni ſit ſatisfactum iure naturæ, videtur debitor ſuccedere in actione, quā Ioan. contra Petrum habebat, & ita caſu fit vt tantum debeat Petrus debitori, quantum debitor ipſi Petro. In quo caſu certum eſt locum habere recompenſam.

Corelariè ſequitur, impertinens eſſe, in foro conſcientiæ debitores ex eadem cauſa teneri: aut ex diuerſis, ſed ex eadem ſiue diuerſa facti ſint debitores, currit præfata reſolutio, ſimul & ratio.

Sequitur amplius ad caſum propoſitū eſſe, cū prima opinione reſpondendum, quòd ego ſine culpa potui Ioanni pro Petro defuncto ſoluere, hæredibus inſciis, & inuitis, & quòd per talem ſolutionem ſum à debito, quo tenebar in conſcientia deobligatus, cùm debitum tale eſſet, quod functionem admitteret, non ſolùm vbi meum debitum eſſet hæredibus notum, ſed etiam & à fortiori vbi incognitum eſſet.

SEXTA cauſa eſt rei debitæ interitus. Et eſt quæſtio, an ſi res debita pereat in poteſtate debitoris, liberet ipſum debitorem à debito reſtituendi, ſeu ſoluendi. De qua quæſtione, quia inferius latius fortè tractabimus, quando de rebus furtiuis agetur, ideo nunc breuiter dicendum, diſtinguendo de re debita: Quia vel eſt res in ſpecie debita, qualis eſt res aliena, quæ functionem non recipit. Aut eſt res debita in genere, vt Iuriſtæ loquuntur, ita vt nulla determinatè debita ſit. Si primū, iterū diſtinguatur: quia vel debitor eſt in mora, tempore quo res apud eum perit, vel non. Similiter eſt videndum, an res huiuſmodi pereat ex culpa debitoris, vel non. Et tunc dicendum, quòd ſi res eſt in ſpecie debita, & debitor non eſt in mora, nec ex culpa eius res huiuſmodi periit, liberatur à debito reſtituendi, ſeu ſoluendi: nec creditor habet actionem amplius contra talem debitorem. Ratio, quia creditor immediatè & directè habebat ius ad præfaram rem, & non ad perſonam debitoris, niſi mediatè & indirectè: ac proinde pereūte re, & non ex culpa debitoris, perit actio, quam creditor contra debitorem habebat. Secus ſi ex culpa debitoris res periiſſet: quia tunc debitori eſt imputandus interitus, & tenebitur ad æſtimationem rei debitæ. Exemplifica in commodato, locato, depoſito, impignoraro de qua autem culpa debitor teneatur, videbitur poſtea codice de damnis reparandis &c̄.

Si autem debitor fuit in mora, & nunquam fuit mora purgata, & periit res in ſpecie debita, tenebitur ſimiliter ad æſtimationē eius. Quia ex quo fuit in mora, fuit illius rei iniuſtus detentor, & creditorem iniuſtè damnificauit, rem eius eo inuito retinendo, & perinde eſt, ac ſi pro tunc rem furtiuam retineret. Dico niſi mora ſit purgata: quia ſi purgata ſit, ex tunc deſinit eſſe in mora: & ſi poſtea res pereat, liber erit debitor, ac ſi nunquam in mora fuiſſet. Purgatur autem, ſi debitor offerat rem ſuo domino, volens eam, vti debet, illi reddere, & creditor, ſeu dominus eam recipere nolit.

Si quæras quando dicitur debitor eſſe in mora. Dicendũ, quòd quando tenetur rem reddere, & non reddit, quia tunc eſt iniuſtus rei alienæ detentor. Hoc autem eſt, quando obligatio eſt ex delicto orta, vt ſi debitor rapuit, vel furatus eſt, aut ſi ex contractu, & aſsignatus eſt dies ſolutionis, adueniente die deſignato, ſi non ſoluit, eſt in mora: aut ſi dies aſsignatus non eſt, creditor tamen petit rem ſibi reddi, aut ſolui, ſi tunc non ſoluatur, erit in mora ipſe debitor, ſuppoſito, quòd ſit ſoluendo.

Si autem res non in ſpecie, ſed in genere debita ſit, tunc quãuis pereat, etiam ſine culpa, aut mora debitoris, non excluditur obligatio reſtituendi, ſeu rem debitam ſoluendi, vt ſi res debita ſit pecunia, vel veſtis, vel equus non determinatus, aut aliud huiuſmodi, & pereat, manet debitor obligatus. Ratio eſt clara. Quia obligatio directè & immediatè erat non in re aliqua debitoris, ſed in perſona eius, licet mediatè ſit in re, ideo pereunte re, manet eiuſdẽ perſonæ obligatio. Excepto, niſi res debita fuerit obſignata, & creditori oportunè oblatá, quam tamen recipere noluit, ſi deponatur illa res ſic determinata, & pereat, tunc liberatur debitor. Ratio, quia ex quo res obſignata, & determinata eſt, & tanquam res creditoris apud aliquem depoſita, perinde eſt, ac ſi eſſet in ſpecie debita. Et etiam, quia debitor rem illam creditori offerendo, quando ſoluere tenebatur, videtur ſoluiſſe, vel quaſi: & quia creditor ſolutum accipere noluit, illi imputabitur, ſi res poſtmodum perierit, non debitori, qui id fecit, quod debuit.

Dixi notanter, ſi res fuerit oportunè creditori oblata. quia ſtat quòd debitor rem debitam in genere, aut in ſpecie offerat creditori, & eo nolente eam recipere, debitor rem illam apud aliquem deponat, vbi ſine culpa debitoris pereat, & quòd debitor nõ ſit à debito liberatus, vt ſi non oportunè, ſeu non quando debuit, eam obtulit. Pro quo notandum videtur, quòd ſi res debita eſt cùm termini præfixione, adueniente termino, oportunè offertur: quam ſi tunc creditor accipere nolit, & poſtea ſine debitoris culpa pereat, imputabitur creditori, non debitori.

Si autem offeratur ante termini præfixi aduentum, videatur an terminus fuit appoſitus in fauorem debitoris, vel creditoris. Si debitoris, vt in commodato & mutuo &c. poterit debitor terminum præfixum, præuenire, & ſoluere debitum: quod ſi creditor recipere nolit: & res pereat, iterum non debitori, ſed creditori imputabitur. Si autem fuit terminus in fauorem creditoris adiectus, vt in locato, tunc ſi debitor rem illam locatam velit ante terminum reddere: non tenebitur creditor eam recipere: nec tunc liberabitur debitor, ſi res debita ante terminum oblata pereat. Si tamen elapſo termino præfixo debitor rem debitam offerat, & obſignet, & pereat, ex quo moram, ſi qua fuerit, tunc purgat, rei interitus creditori imputabitur, vt ſuprà. Si autem terminus non fuit appoſitus, quocunque tempore rem ſoluat, ſatisfacit: quam ſi creditor recipere nolit, & pereat, iterum creditori non debitori imputabitur. Quæ omnia cùm ſatis ſint nota, non opus eſt in eorum probationem iura citare.

Eſſet tamen dubium, ſi res, quæ in poteſtate debitoris periit erat eodem modo apud creditorem peritura, an teneatur debitor eodẽ debito. Ad quod quãuis ſoleat diſtingui vnde fuerit huiuſmodi debitum ortum, ex delicto, ſcilicet, an ex contractu, ſeu alio titulo non inhoneſto, ſi ex delicto, non excluditur obligatio, ſecus ſi ex contractu, videtur tamen ad præſens parum referre ex delicto, vel contractu huiuſmodi debitum proceſsiſſe, ſi ita eſt, quòd res illa erat abſque dubio alioqui apud dominum ſaltem ſtatim peritura: nam tunc in conſcientia liberatur debitor ab obligatione, qua tenebatur. Cuius ratio eſt clara. Quia ſi poſt huiuſmodi rei interitum nil creditori pro re, quæ interiit, ſoluatur, nullum illi ſit præiudicium, nec in bonis animæ, nec corporis, vt patet, nec in bonis fortunæ: quia per non ſolutionem, non minus habet in bonis fortunę, quàm alioqui eſſet habiturus, ſi res ante interitum reddita fuiſſet, vt cõſtat ex caſu, dempta vtilitate, ſi quam ex re illa percepiſſet, ſi illi ante interitũ reddita fuiſſet: nam ad hanc tenebitur moroſus debitor. Aut ſi rem erat dominus alioqui venditurus: nam tunc moroſus debitor tenebitur ad rei æſtimationem. Et in his caſibus refert ex contractu, an ex delicto res fuerit poſſeſſa.

Deinde reſtitutio actus iuſtitiæ eſt, quæ æqualitatem requirit. Si autem debitor in caſu poſt interitum rei teneretur ad eius æſtimationem, etiam ſi dominus rem venditurus non erat, non ſeruaretur huiuſmodi æqualitas: quia creditor plus habe-

beret, quàm alioqui eſſet habiturus, idq; cum damno debitoris. Modò autē iuſtum nō eſt quenq́ cum iactura alterius velle locupletari. Pro quibus facit. l. 1. ad legem Rhodiam. de iactu. vbi dicitur. Si nauta cum ſciret domi num nolle poſuit res in naui deteriori, quàm cum domino mercium conuenerat, & perierint, tenetur: niſi fortè illa nauis melior, in q̄ fuerant ponendæ, perierit. In quo caſu licet nauta in culpa fuerit, rem contra conuentionem in peiori naui ponendo, non tamen tenetur res, quæ perierunt, reſtituere, ex quo alioqui non minus erant perituræ. Sed de his latius inferius, vbi alia ponetur reſponſio rigori iuris magis conſona. infrà. q. 6.

SEPTIMA cauſa eſt iuris, aut iudicis autoritas, de qua eſt quæſtio, an qui iuris, aut iudicis autoritate aliquid tenet, alioqui non ſuum, aut alteri debitum, liberetur in conſcientia à debito reſtituendi. Et eſt ratio dubitandi pro parte affirmatiua: quia ſecundum Auguſtinum nemo peccat legis autoritate vtens. 23. q. 4. Qui peccat. Qui ergo iuris autoritate rem aliquam poſsidet, non peccat: & per conſequens eam reſtituere non tenetur. Præterea talis rei retētio non eſt iniurioſa, nec iniuſta, ſi iure retinetur. Quia non naſcitur iniuriæ occaſio, vnde iura naſcuntur. C. Vnde vi. l. meminerunt. Et quod iure fit, iuſtè fit. 14. q. 4. Quid dicam. Igitur ſi res iure retinetur, iuſtè retineretur: ſi iuſtè, igitur nulla culpa eſt eam retinere, & per conſequens non eſt neceſſariò reſtituenda. Quod etiam ea, quæ per iudicis ſententiam ſecundum iura latam iuſtè retineantur, apparet: quia ex quo leges iuſtæ ſunt, & iudex ſecundum eas pronuntiat, iuſta igitur erit ſentētia iuxta eas lata: & is, pro quo ſententiatum eſt, tutus erit rem illam poſſidendo, & per conſequens liber à reſtitutione exceptione rei iudicatæ.

Oppoſitum tamen videtur, ſcilicet, quòd non ſemper tutus ſit, nec à reſtitutione liber, qui ſecundum ius, aut iudicis ſententiam aliquid tenet. Patet hoc de eo, qui rem ſuam vendendo, emptorem citra dimidium iuſti precij defraudauit, ſecundum ius & in foro exteriori tutè retinet exceſſum precij iuſti. Nam in contractibus naturaliter licet contrahētibus ſe circumuenire, vt iura dicunt. l. in cauſæ. ff. de minoribus. & ff. locati. l. Item ſi pro precio, vbi dicitur, Quēadmodum in emendo, & vendendo naturaliter conceſſum eſt, quod pluris ſit minoris emere, & quod minoris ſit plus vendere, & ita ſe inuicem circumſcribere. Idem in locationibus & conductionibus iuris eſt. Et tamen in conſcientia talis venditor tutus non eſt, exceſſum precij iuſti retinendo. Similiter ſecundum iura, qui alienum per tempus lege diffinitum poſsidet, etiam ſi cùm mala fide poſſederit, poteſt illud retinere: in conſcientia tamen à reſtitutione non erit liber: quia præſcriptio cum mala fide non currit, vt habetur cap. finali. de præſcriptio. & in regula iuris, Poſſeſſor malæ fidei, nullo vnquam tempore præſcribit. Ad hunc modum poſſet de aliis exemplificari. Huius dicti ratio eſt: quia iura multas iniquitates, & mala permittunt, vt maiora vitentur: ſed non protinus eas committentes, ſunt à peccato coram deo immunes, vt conſtat. Ita etiam iura defraudatis ſæpe actionem contra defraudantes negant: quia ſic ad debitum reip. regimen conuenit, non tamen ideo ſunt ipſi defraudantes à culpa & reſtitutione liberi. Iuſticia etiam cōſcientię id exigit, ſcilicet, quòd vnuſquiſque quod ſuum eſt, aut ſibi debitum habeat, iuſtitia autē humana lites, prout expedit, impedire curat.

De ſententia etiam iudicis in fauorem alicuius data, q̄ eum à debito non ſemper liberet, patet: quia non ſemper in conſcientia tutus eſt, qui ſententia pro eo lata vtitur. Nam contingit ſæpe iudicem ex errore, aut præſumptione iudicare, aut ex falſa teſtium depoſitione: & tunc ſi conſtet, quòd veritas ſit in contrarium, non ſententiæ, ſed veritati ſtare oportet. Inde eſt, quòd ſi iudex ſententiam ferat pro matrimonio in facie eccleſiæ cum ea, quæ clam virum de pręſenti acceperat contracto, non eſt iudicis ſententiæ parendū: nec excuſatur ipſa coniux à culpa, ſi debitum ſecundo viro petenti ad mandatum iudicis reddat, nec fortè excommunicatio ſuper hoc contra non reddentem lata, erit de neceſsitate tenenda.

Tunc autem erit homo tutus & à reſtitutione agenda liber, iuris autoritate vtens, quando ius non permiſſiuum eſt, ſed conceſſiuum ex intento volens rem alicui applicare: nam tunc res illa in dominium tranſit eius, cui iure applicatur. Secus ſi ius ſit permiſsiuum, aut ſi ſolùm actionem concedat, aut repetitionem neget: quia talia non releuant in conſcientia debitorem, vt in prima. q. notauimus.

Quando autem ſententia pro aliquo lata eum à reſtitutione, ſeu ſolutione

ſolutione liberet, diſtinguendum videtur. Quia ſi eſt ſententia ſolùm declaratiua, etiam ſi ſecundum iura & allegata & probata ſit lata, non releuat debitorem, ſi præſumptioni, aut falſæ probationi innititur: ſecus ſi veritati innitatur, & hoc conſtat ei, pro quo lata eſt. Si autem ſit ſententia non declaratiua iuris alterius partis, ſed priuatiua ex cauſa, aut punitiua, per quam, ſcilicet, beneficium, ſeu res alia à poſsidente aufertur, & alteri applicatur: tunc ille alter tutus erit, rem ſibi per ſententiam huiuſmodi applicatam retinendo: nec tenebitur eam reſtituere, niſi à parte rei ſit iniuſta. De his vide Panor. cap. 1. de conceſsione præbendarum.

Corollariè ſequitur eũ, pro quo iniuſta ſententia lata eſt, à qua condemnatus minimè appellauit, non eſſe tutum in conſcientia, quominus ſi ſciat iniuſtam fuiſſe ſententiam teneatur condemnato ſatisfacere: maximè ſi appellationem, aut eius proſequutionem ob timorem, vel paupertatem, aliámve cauſam eum excuſantẽ omiſit. Secus ſi ſponte & voluntariè in ſententia conſenſit: quia tunc iuri, quod habebat, videtur renunciare.

Ex his patet ad rationem dubitationis, quòd ea, quæ illic dicta & allegata ſunt procedunt de lege conceſsiua, non de permiſsiua. Similiter de ſententia iuſta, & iuſtè lata, non de iniuſta: qualis eſt ea, quæ ex errore, aut falſa teſtium depoſitione lata eſt. De quibus hæc obiter dixiſſe ſufficiat.

OCTAVA cauſa eſt religionis ingreſſus. De quo quęritur, an debitor per ingreſſum religionis liberetur à debito reſtituẽdi. Et loquor de debito pecuniario. Dixit Tho. 22. q. vltima, quòd talis debitor poteſt cedendo bonis, religionem ingredi, & liberatur à debito, quo prius tenebatur. Pro qua opinione arguitur primò. Quia propter pecuniã perſona liberi hominis non eſt obligata, ſed res: ideo ſi bonis cedat, incarcerari non poteſt, nec alteri ſubiici ſeruituti. Nam perſona liberi hominis ſuperat omnem æſtimationem pecuniæ.

Secundò, ſi talis debitor de conſenſu creditorum religionem ingrediatur, poterit ingredi, & erit à debito reſtituendi liber: ſed in caſu creditores conſentiũt ſaltem actu debito in hoc, ꝙ relicto ſeculo altiorem ſtatum pro ſalute animæ ſumat. Iniuſtum enim, aut contra charitatem videretur, creditorem malle pecuniam ſibi debitam rehabere, quàm alium vitæ perfectiorẽ, & ſpiritualem ſtatum aſſumere.

Tertiò, non obſtãte debito, quo vxor tenetur viro, poterit vxor, ſaltem ante matrimonium conſummatum religionem ingredi, & per ingreſſum liberatur à debito coniugali. Ergo non obſtante debito pecuniario poterit debitor religionẽ ingredi, per ingreſſum liberatur à debito pecuniario.

Quartò, qui iurauit, aut promiſit ſe dare Petro centum, conſtituit ſe Petri debitorẽ, & ante iuramenti complementum poterit ingredi religionem, & liberatur à debito. Ergo ſimiliter liberabitur ab alio debito pecuniario, ex delicto, vel contractu orto. Idem patet de magiſtro, qui iurauit per tempus aliquod legere, hoc non obſtante, poterit religionem ingredi: cùm tamen non minus ſit ſeruandum iuramentum, quàm pecuniarium debitum ſoluendum.

Quintò, quicquid ſit de facultate licitè ingrediẽdi, arguitur quòd poſt ingreſſum ſit liber à priori debito. Nam factus eſt omnino impotens & pauper, nil habẽs, nec habere poteſt, vnde reſtituat, cùm mũdo ſit mortuus: & ſi quid accidat eum acquirere, non ſibi, ſed monaſterio acquiritur. Igitur extincta eſt in eo prior obligatio: maximè cùm ſe totũ religioni debeat. Vel igitur profeſsio non valuit, vel poſt factam manſit à debito pecuniario liber.

His non obſtantibus, videtur oppoſitum tenendum, prout tenet Gerſon in parte. 2. reſpondendo ad caſum in terminis, cui ſubſcripſerunt multi doctores Pariſieñ. ſcilicet, quod debitor, qui in ſeculo poſſet creditoribus ſatisfacere, ſi per ingreſſum religionis ſe impoſsibilitat ad ſatiſfaciendum, malè agit, nec releuatur poſtea quominus teneatur ſi poſsit debita prius contracta ſoluere. Probatur primò, quia debitor in caſu iure naturæ & diuino tenebatur debitum ſuis creditoribus ſoluere, ſi facultates habebat, aut artem, ſeu induſtriam, per quam poſſet acquirere, & ſatisfacere: igitur non potuit licitè ſe aſtringere ad id, quo redderetur impotens ad debita ſoluendum, quia incauta eſt obligatio, qua quis ſe obligat ad aliquid, ad cuius oppoſitum iure ſuperiori tenetur. Talis eſt in caſu ingreſſus religionis, igitur &c.

Secundò, ſi talis excuſaretur religionem ingrediendo, ex eo eſſet, quia volat ad meliorem vitam, hoc tamen

non excuſat: quia non eſt licitum quærere lucrum temporale nec ſpirituale cum præiudicio tertij: cùm non ſint facienda mala, vt eueniant bona, vt ait Paulus. Nec iuſtum ſit quẽquam cum aliena iactura locupletari, vt eſt textus cap. Suam. de pœnis. Nunc autem huiuſmodi profeſsio eſt in præiudicium creditorum. Adde quòd religionem ingredi eſt de conſilio, debita ſoluere, de præcepto: conſilia autem ſecundum omnium doctrinam intelliguntur, ſaluis præceptis.

Tertiò. Non eſt licitum aliena ſurripere, vt inueni in ſtudio literarũ ſubueniatur, de cuius profectu in literis theologicis magna ab omnibus habetur ſpes, vt determinatum eſt Pariſiis contra quoſdã, qui oppoſitum dogmatizabant. Igitur nec licitũ eſt aliena arripere, ad procurandum alicui meliorem ſtatum, puta religionẽ: ſed in caſu debitor, qui vt in religione viuat, debita omittet ſoluere perinde eſt, ac ſi aliena rapiat, vt ad meliorem aſcendat ſtatum, cũ aliena non reddere, & aliena rapere æquiparentur.

Quartò idem patet à ſimili. Quia non eſt licitum ſeruo ſine conſenſu dñi. religionem ingredi, nec vxori ſine conſenſu viri. Imo ſeruus ſine domini cõſenſu ingrediens, extrahetur à monaſterio, vt declaratum eſt in Concilio Triburieñ. Et habetur diſtin. 54. Vxor etiam ſine viri conſenſu ingreſſa, compelletur ad virum redire, & profeſsio declaratur nulla. cap. Placet. & cap. Quidã intrauit. de conuerſione coniugatorum. Igitur non eſt licitum debitori ſine conſenſu creditorum. Et conſequẽtia apparet: quia vtrobiq; eſt eadem ratio, puta, quia ingreſſus huiuſmodi eſt in præiudicium tertij.

Confirmatur ex dictis doctoris ſancti, qui tenet filium non poſſe religionem ingredi, patrem ſuum in extrema, aut quaſi neceſsitate relinquẽdo: ſi illi poteſt ſubuenire. & non ob aliud, niſi quia ad ſubueniendum patri iure naturæ & diuino tenetur. Sed eiſdem iuribus tenetur debitor ſuis creditoribus ſatisfacere, idq; ex vi præcepti decalogi. Non furtum facies.

Poſtremò quidquid ſit de facultate licitè ingrediendi religionem, arguitur poſt ingreſſum manet adhuc eadem obligatio reſtituendi, ſi qua via honeſta pateat. Quia non minus liberum eſt totum monaſterium à debitis pecuniariis, quàm ſit religioſus aliquis, qui pars monaſterij eſt: ſed ſi monaſterium, aut tota religio aliqua debita contraxit per viam furti, aut mutui, aut alterius honeſti contractus, tenetur ſine dubio ea ſoluere: igitur qui religionem ingreditur, tenebitur debita cõtracta ſimiliter ſoluere, ſi illi aliqua alia via honeſta pateat.

Confirmatur, quia obligatio poſterior nõ poteſt præiudicare priori, vt patet ex cap. Veniens. & cap. Intellecto. de iureiurando, & his, quę ibi dicunt doctores. Cùm ergo ille profeſſus antea erat creditoribus obligatus, ſequitur ꝙ profeſsio ſuperueniẽs, eum à tali debito non liberat.

Confirmatur iterum, quia profeſſio non liberat profeſſum à debito ſuccurrendi patri in extrema neceſsite exiſtenti, vt ait Henri. quodli. 11. ſicut nec liberatur à debito leuandi extra puteum aliquẽ, qui alioqui in aqua ſuffocaretur. Nec per votum, liberatur à debito dandi eleemoſynam exiſtenti in extrema neceſsitate, etiam prælato inuito, vt ait Tho. in. 4. diſtinct. 15.

Ad rationes ante oppoſitũ reſpon. ad primum. Si ita eſſet, vt ratio innuit, ꝙ ſ. perſona ꝓpter pecuniam nõ eſt obligata, ſed tantũ res debitoris: igitur pereuntibus rebus, periret actio, & ius creditoris: & ita perſona illa maneret à debito libera, etiam ſi vellet in ſeculo permanere: nec teneretur ex arte, aut induſtria q̃rere, vnde creditoribus ſatisfaciat, qđ minimè doctor ſanctus concederet. Sequeretur etiam, quòd malè facerent iudices, incarcerãdo perſonas, quæ cùm res habeant, vnde ſatisfacere poſsint, nolunt, quia non contra perſonam, ſed cõtra res eſſet procedendum, ex quo res ſolùm & non perſona, ſit per opinionem obligata. Sequeretur amplius, ꝙ quilibet debitor liberaretur ab obligatione, per hoc ſolùm, quòd cedit bonis ſuis, quod tamen eſt falſum: quia tenetur in conſcientia, cùm ad pinguem venerit fortunam, ſatisfacere, & dare operam, vt habeat vnde debita ſoluat, vt ſuprà diximꝰ. Adde quod ſuprà etiam tetigimus, ꝙ quando ſunt debita generica, & non in ſpecie debentur, perſona indirectè obligata, cõtra quam creditor directam habet actionem, non ita contra rem. Eſt itaq; perſona libera, quia ſi bonis cedat, nõ eſt incarcerãdus, nec alij ſeruituti ſubiiciẽdus: ſed non per hoc liber eſt in conſcientia ab obligatione quærendi modum, quo ſatisfaciat.

Ad ſecũdũ, negandũ eſt creditorẽ in caſu debere cõſentire in hoc, quòd cum ſua iactura debitor religionẽ ingrediatur

ingrediatur. Sicut enim non tenetur creditor ſua bona dare, vt alter religionem ingrediatur, ita nec tenetur ſua debita remittere, vt alter religioſus fiat, nec id exigit neceſſariò charitas, cùm religio illi debitori ad ſalutem neceſſaria non ſit.

Ad tertium, fateor quòd ante conſummationem matrimonij poteſt coniux religionem ingredi, & per eam diſſoluitur coniugium ratum, non conſummatum. iuxta cap. Ex publico. de conuerſione côiugatorum. Sed hoc ideo eſt, quia ſic creditur Chriſtum inſtituiſſe, & ſi in lege noua expreſsè non ſit, docemur tamen ita eſſe per exempla ſanctorum, quos ante cõſummationem legimus mundum & vxores reliquiſſe, & perfectiorem ſtatum aſſumpſiſſe. Et illud eſt ſpeciale in coniugio rato. Non ſic legimus in caſu propoſito exceptionem à iure naturali & diuino factam eſſe. Dico ſecundò non eſſe ſimile, quia & ſi matrimonium ratum ſit, interim quòd conſummatum non eſt, non eſt alter alteri ſui corporis debitor, cùm de iure illis liberum ſit religionem ingredi, per quam talis contractus diſſoluitur. In caſu autem noſtro debitor realiter eſt alteri creditori debitor.

Ad quartum, conceſſo quòd non obſtante iuramento & promiſsione, de quibus in caſu argumenti, poſsit is, qui iurauit, aut promiſit religionem ingredi, dimiſſa iuramenti adimpletione, non ſequitur, quòd in caſu propoſito poſsit idem fieri: quia qui promiſsionem, aut iuramẽtum in melius commutat, non dicitur iuramentũ violare, aut peierare, vt dicitur cap. Peruenit. De iureiurando. Nec etiam poteſt quis iuramento ſe aſtringere ad aliquid, quod ſit melioris boni impeditiuum, nec erit obligatorium, ſi illo animo iurauit, vt ſcilicet, melius bonum excluderet. Ideo abſq; hoc, quòd obligationi iuramenti pręfati contraueniat, poterit intrare religionem. Secus in noſtro caſu, in quo non poteſt religionem intrare, quin contraueniat debito, quo creditoribus tenebatur. Si vrgeas quòd ſimiliter qui iurauit ſeruire, aut legere, ſi religionem intrat, contrauenit debito, quo tenebatur his, quibus ſeruiturus erat, aut lecturus. Reſpon. id eſſe falſum, quia obligatio iuramenti naſcitur ex voluntate iurantis, nec metas eius excedit: & quia iurans non intendebat ſe aſtringere aliis, quin liberum ſibi maneret ad religionem volare, ideo cùm religionem ingreditur, non egit contra debitum, quo aliis tenebatur, vt conſtat. In pręſenti autem caſu obligatio reſtituendi ablatum, vel mutuò acceptum, non ex voluntate debitoris naſcitur, ſed ex altiori iure, puta diuino & naturali, vt patet.

Ad quintum, quod tangit difficultatem, an ſi de facto debitor ille religionẽ ingrediatur, teneat profeſsio: maximè ſi poſt ingreſſum, nulla ei pateat via debita ſoluendi. Dicendum quòd tenebit profeſsio, non obſtante quòd per eam ſe omnino impotẽtem faciat, ad creditoribus ſatisfaciendum. Ratio, quia ſi facultates, per quas ſatisfacere poſsit aliis diuerſis, quibus velit, donet, tenebit donatio, etiam ſi inde debitor ille maneat omnino impotẽs ad reſtituendum. Ita igitur ſi ſuam perſonam ſponte alteri ſubiiciat, & ſeipſum alteri tradat, tenebit traditio, cùm in hac re non minus libera ſit perſona illius, quàm res: & ita ſi ſeipſum per profeſsionem religioni tradat, tenebit traditio: ex quo ſua perſona non erat ſerua creditorum, nec erat creditoribus debita, ſed res ſunt, quæ in genere debebantur: quanquam perſona eſſet creditori obligata ad illi ſatisfaciendum. Et ita in hoc tenet verum, quod Tho. pro ſe citabat, ſcilicet, quòd propter pecuniã perſona liberi hominis non obligatur: quia, ſcilicet, liberè poteſt de ſua pſona facere, quod velit: ita, vt ſi perſonam tradat, teneat traditio, quamuis per circunſtantiam poſsit huiuſmodi traditio vitiari. Religionem tamen ita de facto ingreſſus, tenebitur, ſi poteſt, curare: vt creditoribus ſatisfaciat, artem aliquam intra monaſterium exercendo, vnde aliquid lucretur, idq; ex conſenſu pręlati ſui, qui illi tenetur ad id licentiam dare, vel pro eo debita eius creditoribus ſoluere. Quòd ſi intra monaſterium quicquam lucrari nõ poteſt, quod poſſet extra, tenetur extra monaſterium id quærere, vnde ſatisfaciat, idq; de licentia ſui prælati, vt ſuprà. Cauendum tamen illi eſt, ne talia exerceat, vnde ſcandalum præſtet, aut religio deriſioni exponatur. Nam his inconuenientibus exiſtentibus, ceſſat obligatio pręfata. Quòd ſi monaſterium pro illo non ſatisfacit, quia nõ vult, vel potius quia non poteſt, nec apparet aliud mediũ creditoribus ſatisfaciendi, quàm quòd dimiſſo habitu in partes aliquas ſecedat, vbi ſine ſcandalo, & ſine omni inconuenienti poſsit honeſtè acquirere vnde debita ſoluat, crederem conſequenter ad id ipſum teneri, & ſuum pręlatum ad hoc debitam licentiam eidem debere tradere. Si tamen prælatus

eam deneget, erit iam debitor impotens, & durante tali impotentia, ceſſat obligatio prædicta. Sed non erit prælatus tutus, ſi cauſam iuſtam eum denegandi non habeat. Verùm ea data, aut denegata, tenebitur talis debitor vbi ſe repererit, ſeruare, prout poterit, ea, quæ in profeſsione promiſit.

Hinc patet ratio, quare ꝓfeſsio per ſeruum ſine conſenſu domini, & per vxorem ſine conſenſu mariti facta, non tenet, & tales reuocantur à religione: & tamen profeſsio à debitore facta tenet, nec reuocatur. Quia, ſcilicet, ſeruus & vxor non habent perſonas liberas, quia ſeruus eſt aliquid domini, & vxor in corpus ſuum poteſtatem non habet, ſed vir, & è contra: & ita ſuæ perſonę alienæ ſunt, ideo reuocantur. Perſona autem debitoris non eſt ob pecuniam debita ipſis creditoribus, vt cõſtat, ſed libera, ideo tenet profeſsio, nec reuocatur.

NONA cauſa eſt excõmunicatio creditoris. De qua quęritur, an excommunicatio creditoris releuet debitorem ab obligatione ſoluendi illi debitum. Et videntur quidam iuriſtæ tenere partem affirmatiuam, vt etiam tenet gloſ. cap. Abſolutos. de hæreticis. Pro opinione facit.

Primò, quia monachus, qui abbati obedientiam ſe pręſtiturum promiſit, non tenetur eam illi reddere, ſi abbas ipſe poſtmodum excommunicetur, vt colligitur ex cap. Sacerdos. 2. q. 7. vbi ab obligatione obediendi epiſcopis, & pręlatis excipitur, niſi in fide errauerint. Nam extunc quia excommunicationem incidunt, cum illis communicare non licet. Vnde nec clerici tenentur epõ excõmunicato debitam ſoluere obediētiam.

Secundò vaſalli, qui iureiurãdo ſe obſtrinxerunt ad fidelitatē ſuo domino præſtandam, non tenentur eam reddere domino in excommunicationem ſeu hæreſim incidenti, vt habetur. 15. q. 6. cap. Nos ſanctorum. & cap. Iuratos. vbi decretum eſt, ſubditos non teneri ad obediendum ſuis dominis, vſquequo pœnitentiam egerint.

Tertiò extrà. de ſententia excommunicationis. cap. Quod in dubiis. & cap. Inter alia. vbi dicitur in ſententia, nullos à culpa excuſari, cum excõmunicatis communicando, niſi eos, quos Gregorius excipit in cap. Quoniam multos. 11. q. 3. ſed in illo cap. nõ excipiũtur debitores pecuniarij, vt cõſtat.

Quartò facit ratio, cui etiam gloſ. in præfato cap. Abſolutos innititur. Quia ſi quis alteri obligatione, aut iuramento, ſeu promiſsione tenetur, intelligitur eum teneri, ſi alter talis permanſerit, cui communicare liceat, vt colligitur ex capit. Quemadmodum, de iureiurando. vbi dicitur, quòd ſi quis vxori ſuæ iurauit ſe illam perpetuò in vxorem habiturum, aut ſi quis iurauit ſe cum aliqua contracturum, & illa poſtmodum cum aliis fornicetur, abſolutus eſt vir à debito iuramenti. Et ita colligunt debitorem non teneri ad debiti ſolutionem, ſi creditor excommunicetur.

His non obſtantibus, oppoſitum videtur tenendum. Et in primis ſi libeat de creditore excommunicato diſtinguere, ſecundũ quòd poteſt eſſe excommunicatus generaliter, non tamen ſit nominatim denunciatus, & tunc non dubium, quin debitores teneantur illi debita reddere, cùm poſsint cum eodem licitè communicare, non ſolùm in humanis actibus, & commerciis, ſed etiam in ſacris, vt conſtat per limitationem ſeu inſtitutionem concilij Cõſtañ. & Baſilieñ. & Lateraneñ. ſub Leone. 10. vbi in ſententia dicitur, quòd taliter excommunicati non ſunt magis euitandi, quàm ſi excommunicati non eſſent, anteq̃ declarentur. Excepto caſu, de violenta manuũ in clericum iniectione adeo notoria, vt nulla poſsit tergiuerſatione cęlari.

Si obiicias, quòd tunc ſequitur curatum ad illi excommunicato ſacramenta miniſtrandum teneri, cùm in eiſdem Conciliis dicatur taliter excõmunicatos non eſſe, etiam in ſacramentorum perceptione, aut miniſtratione vitandos, conſequens videtur contra præceptum Chriſti, dicentis, Nolite ſanctum dare canibus. Adde, quòd curatus in caſu videretur ad peccatum ipſius excommunicati cooperari, ex quo indignus eſt, cui ſacramenta miniſtrentur. Reſpon. Curatus in occulto illi ſacramenta miniſtrando peccaret, cùm legitimam contra eum habeat exceptionem, qua poteſt eum ſine ſcandalo, aut alio inconuenienti repellere, idq; non ratione præfatæ excõmunicationis, ſed quia cum in peccato adhuc ſit, indignus eſt ad ſacramenta accedere. Secus ſi in publico, & tempore, quo alij communicant euchariſtiam ſibi miniſtrari inter alios petat: quia tunc non ita poſſet ſine ſcandalo repelli. Sed de his alibi latius.

Si autem creditor ſit nominatim excommunicatus & declaratus, tunc habet locum propoſita quæſtio. Et videtur iterum ex parte rei debitæ diſtinguendum. Eſt enim

quoddã

quoddam debitum naturale aut diuinum, re ipſa contractum, & per viam reſtitutionis ſoluendum: vt ſi quis alienum furatus eſt, aut mutuum ſeu commodatum accepit: quo facto, obligatio tantundem creditori reddendi non ex voluntate naſcitur debitoris, nec humani legiſlatoris, ſed ex iure naturali & diuino. Aliud debitum eſt, non ex re, ſed ex verbis cõtractum, puta ex ſtipulatione, promiſsione, aut iuramento, de aliquid dando alicui. Et ſi de hoc ſecundo debito loquamur, probabilis eſt opinio ſuprà recitata, ꝙ. ſ. tale debitum ſuſpenditur per excommunicationem creditoris ſuperuenientem, cum verba promiſsiua, etiam iuramento firmata, iuris interpretationem admittant. Et etiam quia promiſsio & iuramentum intelliguntur, ſalua, ſeu excepta ſuperioris autoritate. Nec promiſsio aut iuramentum de re illicita & prohibita valida ſunt: ideo ſi ſuperueniat caſus, in quo licitum non ſit cum creditore communicare, iure etiã humano id prohibente, promiſsio aut iuramentum præfatum ad talem caſum non venit extendendum, quia his, qui iurauit, vel talem non habuit intentionem, vel ſi habuit, in cautum fuit tale iuramentum, & non obligatorium.

Si verò loquamur de primo debito reipſa non verbis contracto, videtur tenendum, ꝙ excommunicatio creditoris ſuperueniens, non liberat debitorẽ, quo minus debitum ſoluere teneatur. Huius ratio videtur aperta, quia prior & maior obligatio per poſteriorem & minorem non tollitur, vt ſuprà in cauſa octaua deduximus: modo autẽ obligatio rem alienam, aut debitam reſtituendi eſt prior excommunicatione & maior quã ſit obligatio vitandi excommunicatum, cùm illa ſit naturalis & diuina, hæc autem ſit humana, quamuis enim iure diuino teneamur excõmunicatum vitare, ꝙ autem hic creditor ſit excommunicatus, & per nos vitandus, non iuris diuini, ſed humani eſt. Quemadmodum licet iuris diuini ſit prælatis obedire, hodie tamen ieiunare (quod prælatus iubet) non diuini iuris, ſed humani eſt, vt conſtat.

Pręterea, non minor eſt obligatio pecuniarium debitum ſoluendi, quàm ſit obligatio debitum vxorium, aut [illegible] atq; filiale reddendi, quale vxor marito, ſeruus domino, filius patri debere dignoſcitur: ſed hæc debita non expirant, nec ſuſpenduntur per excommunicationem ſuperuenientem mariti, domini, aut patris, vt patet ex cap. Quoniam. 11. q. 3. Familia etiam licitè communicare poteſt ei, cui ſubijcitur, eſto ſit excõmunicatus, vt dicitur cap. Si verò. de ſententia excommunicationis. Sicut clerici poſſunt epiſcopo ſuo communicare, et monachi ſuo abbati, eſto ꝙ epiſcopus & abbas ſint excommunicati. Nec ſtandum eſſe videtur ſententię Ricardi, & Petri de palude, qui oppoſitũ tenẽt, moti ex cap. Sacerdotes. 2. q. 7. quod ſuprà citaui: nam ex illo textu non colligitur, ꝙ clerici epiſcopis excommunicatis communicare non poſsint, ſed ꝙ in his, quæ ſuperioris dignitatem reſpiciunt, obedire non tenentur, cùm eorum iuriſditio ſit per excommunicationem extincta.

Pręterea, contractus cum excõmunicato celebratus, non eſt nullus, & debita inde contracta ſunt adimplẽda, igitur contractus ante excommunicationẽ celebratus, per ſuperuentum excommunicationis non anullatur, nec debita inde contracta extinguntur, etiam ſi ipſis excommunicatis actio ad repetendum in iudicio non detur. Id apparet ex cap. Si vere. de ſententia excommunica. vbi in ſententia dicitur, ꝙ illi cruceſignati, qui cum Venetis antequàm excommunicationem inciderent, conuenerant, poſſent cum eiſdem excommunicatis, & in eorum naui ſimul nauigare, ſecũdum ꝙ cum illis antea conuenerant, aut tunc conuenirent.

Ex dictis facile eſt ad rationes prioris opinionis reſpondere. Ad primum & ſecundum de clericis, qui epiſcopo excommunicato, & de monachis qui abbati excommunicato, & de vaſallis, qui domino excommunicato obedientiam & fidelitatem reddere non tenentur, ideo eſt, quia in illis maioribus per excommunicationem expirat iuriſditio, & poteſtas dominandi: & etiam, quia debitum, quo præfati ſuis maioribus tenebantur parere, non naturale nec diuinum erat, ſed humanum, canonicũ, ſeu ciuile: ideo per ius humanum potuit tale debitum ob cauſam legitimam extingui. Non ſic in caſu noſtro, in quo debitum pecuniarium, nec iuriſditionẽ in creditore pręſupponit: nec humanũ eſt, ſed potius naturali & diuino iure debitũ.

Ad tertium, fateor illic non excipi expreſſè debitores pecuniarios, ſed nec opus fuit eos excipere, cùm ſufficienter iure neceſſario ſint excepti in his, quæ neceſſitatis ſunt, quale eſt, reddere vnicuiq;, quod ſuum eſt. Nec etiam Grego. illic gratiam facere intendit ſuper communicatio-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

ne alioqui neceſſaria cum excommunicatis, vt ꝙ vxor debitum viro excommunicato petenti reddat: ꝙ filius parentibus in neceſsitate ſubueniat, et ita de alijs, in quibus gratia locũ non habet, ſed declaratio. Super alia verò cõmunicatione, qui iuri naturali & diuino non innititur, locum habet beneficiũ iuris: ac proinde nec decretum Grego. nec decretales citatæ quicquàm contra concluſionem poſitam faciunt.

Ad quartum, dicendum, ꝙ ratio illa procedit de obligatione, quæ non re, ſed verbis contracta eſt. Et quãuis obligatio, qua vir tenetur vxori, ſit re ipſa contracta virtute coniugalis contractus, & per vxoris fornicationem ſubſequentẽ tollatur, non tamen per excommunicationem ſubſequentem tollatur, non tamen per excõmunicationem, eo ꝙ ex dei inſtitutione, vnde vinculum coniugale ſuam habet firmitatem, in caſu fornicationis ſaltem quoad thorum extinguitur.

DECIMA cauſa eſt creditorum incertitudo. De qua eſt quæſtio, an debitor liberetur ab obligatione reſtituendi, ob id, ꝙ incerti ſunt creditores, quorum bona retinet, & ſuppoſito ꝙ talia bona, quæ incerta dicũtur, ſint pauperibus eroganda, an ad id ſit epiſcopi autoritas, ſeu licentia neceſſaria. Reſpõ. Ad primum diſtinguunt doctores cõmuniter de huiuſmodi bonis, quæ incerta dicũtur. Quia aut illorum bonorum eſt, aut fuit aliquis domin⁹, cui iure deberentur, ſi cognoſceretur ipſe, aut hæres ſuus: & tunc quia nec cognoſcitur, nec cognoſci ſperatur, debita diligentia adhibita, aut etiam ſi cognoſcatur, nullatenus ſperatur rem ſibi reddi poſſe, de neceſſitate ſunt talia pauperibus eroganda, aut in pias cauſas in vtilitatem ſpiritualem domini, ſeu creditoris, cui debentur, expendenda. Si autem ita ſunt incerta, ꝙ fuit quidem illarum aliquis dominus etiam à debitore cognitus: attamen quia rem illam turpiter dederat, vnde à rei ipſius dominio & iure cecidit, perinde eſt, ac ſi non eſſet certus dominus, cui debeat reddi, & tunc non ſunt de neceſsitate pauperibus eroganda, ſed poſſunt licitè à poſſeſſore retineri. Exemplificant, ſi quis aliquid ſimoniacè alteri dedit, aut ad corrumpẽdum iudicem vel teſtem, ſeu alium officialem, aut vt alter furtum, ſeu delictum ad inquiſitionem epiſcopi non denunciaret, aut deniq; ad aliquod flagitium perpetrandũ: in quibus & alijs caſibus poterit ipſe, qui res huiuſmodi accepit, eas retinere, & de conſilio, non tamen de præcepto, aut de neceſſitate veniunt pauperibus eroganda. Mouentur ad id, quia ex quo dans & accipiens ambo ſunt in turpitudine, & in pari turpitudine, melior eſt conditio poſsidentis, vt habetur. ff. de dona. ob turpem cauſam, ſequitur ꝙ iure poterit is, qui accepit, eas retinere.

Secundo, ad idem facit ratio, quia ex quo is, qui dedit, à rei datæ dominio & iure cecidit, videntur res taliter datæ manere velut cõmunes, & ita primo occupantis efficiuntur, vt habetur Inſtituta. de rerum diuiſiõe: & ita is, qui ea occupat & tenet, poterit ea ſibi retinere, ad modum, quo is, qui rem ab alio olim poſſeſſam, ſed pro derelicta habitam, inuenit, dominium eius acquirit, nec tenetur eam pauperibus dare, ſed ſibi eam poterit retinere.

Tertio, pro eiſdem videtur facere Innocen. capit. Quia plæriq;. de immunitate. vbi ait, ꝙ officiales aliquid indebitum extorquentes, prudenter facerent, ſi illud pauperibus erogarent: non tamen inquit damnarent, ſi illud ſuis hæredibus relinquerent. Et iterum ait ibidem, ꝙ mathematicus, aut meretrix, ſiue alij dolo, aut fraude, aliquid à quoq; extorqueant, non tenentur illud reſtituere, ſed poterunt retinere. Et cauſam dat, dicens: quia in pari cauſa turpitudinis melior eſt conditio poſsidentis. Quod dicit debere ſeruari, etiam in foro pœnitentiali.

Oppoſitum, tamen videtur tenendum, quoad ſecũdũ membrum, in quo opinio videtur in multis deficere. Primo, quia dicunt ea, quæ turpiter data, & turpiter accepta ſunt, ea bona incerta, cum tamẽ his ratio bonorum incertorum nõ conueniat. Sunt enim bona incerta, quæ quidem dominum habent, ſed neſcitur quis ſit: ta lia autem non ſunt bona à quorum dominio cecidit, qui ea turpiter dedit. Sicut nec bona incerta dicuntur, quæ dominum habuerunt, ſed iam pro derelictis habentur. Secũdo, quia exemplificant de re ſimoniacè data, & dicunt eam poſſe retineri ab eo, qui ſimoniacè eam accepit: exceptis fructibus beneficij ſimoniacè habiti. Quod tamen eſt cõtra omnium ſententiam, vt patet ex cap. De hoc autem. de ſimonia, & alijs pluribus, vbi præcipitur reſtitui, quidquid prælati, monachi, reges, aut principes ſimoniacè acquiſierunt. Tertio, quia ſignificant in prima ratione, quam faciunt, rem turpiter datam, nunq; debere danti reſtitui: quod ſupra oſtenſum eſt eſſe falſum, Quando

aliquoi

aliquid datum eſt ob cauſam turpem, cauſa non ſequuta, in conſcientia eſt danti reſtituendum, anteq̃ iure ſuo per iudicis ſententiam priuetur. Secus cauſa ſubſequuta. Quartò, quia vniuerſaliter videntur accipere quod dicunt. ſ. quòd in pari cauſa turpitudinis potior eſt conditio poſsidentis, ita vt licite poſſit rē huiuſmodi poſsidere, atq; retinere, cum tamen ipſimet oppoſitum teneāt in ludo alearum, de quo dicunt, quòd lucrans tenetur lucrum reddere perdenti, & tamen ambo fuerunt in pari cauſa turpitudinis. Quintò, quia dicunt rem turpiter datam & ſimiliter turpiter acceptam poſſe retineri ab eo, qui accepit: quod eſt aperte falſum, cum eo ipſo, quod eſt res turpiter accepta, retineri non poteſt. non enim minus illicita eſt rei detentio, q̃ eiuſdem acceptio: imo tanto peior, quanto diutius detinetur: & ideo ſecundum iura meretrix non tenetur lucrum ex cauſa turpi acquiſitum, reſtituere: quia vt iura dicunt, q̃uis cauſa ſit turpis, non tamen turpiter accipitur. ff. de donatio. ob turpem cauſam. l. 4. vnde ſi turpiter acciperet, reſtituere teneretur. Inde etiam iudex, qui ob cauſam iniuſte iudicandi mun⁹ accipit, tenetur illud reſtituere. Sicut aduocatus, qui vt iniuſte patrocinaretur, aliquid accepit, non poterit illud retinere, vt ait Auguſtinus, vbi ſupra, quia. ſ. turpiter ea acceperunt. Inde etiam vſurari⁹ tenetur vſuras reſtituere, quia eas turpiter & iniuſte accepit. Quòd ſi ignoret qui ſint hi, a quibus eas accepit, tenebitur eas pauperibus erogare, vt habetur cap. Cum tu. de vſuris. in antiquis. Et cap. Quanq̃ de vſuris. in. 6. & alibi.

Aliorum eſt alia opinio, quam Adrianus in ſuo. 4. videtur amplecti, et cæteris præferre. ſ. ꝙ bona turpiter à turpiter dante accepta, retineri quidem non poſſunt, ſed non ſunt neceſſario pauperibus eroganda: quia liberum eſt accipienti ea, ei, qui dederat, reſtituere, aut ſi mauult, pauperib⁹ erogare. Et quidquid, inquit horum faciat, erit liber. Mouetur ad dicendum, quòd poſsit illi, qui dederat reſtituere. Tum, quia leges, quæ determinant turpiter dā ti non eſſe reſtituendum, ſunt pœnales, & in odium turpitudinis ſtatuæ: igitur anteq̃ per iudicis ſententiam is, qui dedit, ab iure qđ habuit, priuetur, poterit rem, quam dederat, rehabere, & accipiens poterit eam illi reddere. Eſt autem. l. 3. ff. de conditionibus ob turpem cauſam. Vbi diſponitur in hoc caſu conditioni locum non eſſe.

Tum etiam, quia ait Auguſtinus in pręfara epiſtola ad Macedoniū, ꝙ aduocatus, qui pecuniā à clientulo, vt iniuſte patrocinaretur, acceperat, debet eā cliētulo reddere: igitur non tenetur accipiens rem taliter acceptam pauperibus erogare, ante ſaltem q̃ per iudicis ſententiam illis applicetur.

Verum nec opinio hæc omnino placet. Nam vt ex prima eius ratione colligitur, ſentit, ꝙ is, qui aliquid ob turpem cauſam dedit, habet ius ad ſic datum, anteq̃ per iudicis ſententiam tali iure priuetur. Quod tamen verum non eſſe apparet, quia ex quo ille rem illam ob cauſam turpem alteri dedit, ſi cauſa illa eſt ſubſequuta, iam videtur is, qui dedit, à ſe abdicaſſe omne dominium & i⁹, quod in re ſic data habuerat: ſecus ſi cauſa nō eſſet adimpleta. Sicut qui dat alteri aliquid cōditionaliter ſub conditione turpi, conditione ad impleta, nullum danti relinquitur ius ad rem ſic datam. Et patet, quia alioqui ante iudicis ſententiam, is qui rem accepit, nō ſolum poſſet, ſed deberet rem ſic acceptam danti reſtituere, ex quo ius ad rem ſic datam ante ſententiam iudicis habet. Quod tamē eſt falſum, et contra ipſum. Inde ſequitur, ꝙ ſi accipiens poſſet rem ſic acceptam, ei, qui dederat, reddere, eadem ratione poſſet eam dare cuicunq; alteri: ex quo cauſa, ob quam fuit data, ſubſequta eſt, non habet is, qui dedit, maius ius ad rem ſic datam, q̃ quicunq; alius, vt patet: & ſi ſic eſſet, ſequitur ꝙ ſimiliter poſſet eandem rē ſibi retinere. Si enim poteſt alteri non habenti ius ad rem eam dare, quare ergo non ſibi? Et ita ſequitur amplius, ꝙ etiam ſi ei, qui dederat, non reſtituat, ꝙ non tenebitur rem pauperibus dare. Et ſic patet ſolutio ad rationem eius primam.

Quod ſecundo citat ex Auguſtino, nō illi ſufragatur, cū ſanū & alium ſenſum poſsint verba Auguſt. habere, Quādo ait, ꝙ aduocat⁹ debet reddere clientulo, qđ ab ipſo vt iniuſte patrocinaretur, accepit. Nam poteſt hoc procedere anteq̃ iniuſte patrocinetur, quia vt ſupra tactum eſt, datum ob cauſam turpem, cauſa non ſequta, reddendum eſt danti. Poteſt etiam ſecundo intelligi, quòd debeat clientulo reſtitui, quando. ſ. clientulus ex ignorantia dedit, vt aduocatus ſuam cauſam, quæ reuera eſt iniuſta, quam tamen ipſe iuſtam putabat, defenderet, aut quia forte fuit ab ipſo aduocato ſeductus. In his caſibus clientulo reſtituendum eſt. Adde, quòd ſi hic textus faueret opinioni, non ſolum inde con-

cluderetur

cluderetur poſſe rem turpiter datam, danti reſtitui, ſed debere eidem reſtitui, quod eſt contra ipſum opinantem.

Videtur ergo tertia opinio tanq; ſecurior tenenda. ſ. ꝙ bona incerta ſunt pauperibus de neceſsitate eroganda, vel in alias cauſas pias expendenda. Et id nõ dubitatur loquẽdo de bonis incertis propriè: qualia ſunt, quę dominum, ſed incertum habent, quem. ſ. poſsidens nec agnoſcit, nec debita appoſita diligentia, cognoſcere poteſt. Et idem dicendum, ſi dominum cognoſcat, eſt tamen adeò diſtans, aut in tali loco, ꝙ nulla habetur ſpes poſſe rem ſibi reſtitui, nec hęredib9 ſuis, tunc perinde eſt, ac ſi eſſent bona incerta, & debent in pias cauſas expendi. Si autem loquamur de bonis incertis largius, vt ea, quæ turpiter à turpiter dante accepta ſunt, de quib9 hacten9 loquuti ſumus, videtur ſiſt tenendum, ꝙ ſint de neceſsitate pauperibus erogan da: quia nulla talia ob illam cauſam accepta, poſſunt ſalua conſciẽtia retineri, & velut propria poſſideri, cùm Auguſtinus in præfata epiſtola ad Macedonium, in qua ait, talia bona turpiter accepta retineri non poſſe in foro conſcientiæ, loquatur, vt patet eam legenti. Et cùm taliter data, non ſint danti reſtituenda, ex quo earum ius omnino à ſe abdicauit, cau ſa ob quam dederat ſubſequuta, reſtat, vt bona illa ad pauperes deuoluantur. Et videtur eſſe de mente doctoris ſancti. 2. 2. q. 62. Similiter & Petri de palude in ſuo. 4.

Iam ad rationes primæ opinionis reſpõ. Ad primum, quod allegatum eſt. ſ. ꝙ in pari cauſa turpitudinis, melior eſt conditio poſsidentis, non obſtat: quia id procedit quoad forum iudiciale, in quo titulus poſſeſſiõis eſt fauorabilis. Et ita in illo foro qui poſſidet, defendetur in poſſeſsione, ita vt non cogatur rem turpiter acceptam, ei, qui turpiter dederat, reſtituere. In foro tamen conſcientiæ cogendus videtur eam pauperibus erogare.

Ad ſecundum dicendum, ꝙ eo, qui turpiter dedit, dominium, & ius rei datæ amittente, quod ſic datũ eſt, nõ ita manet commune, vt vnicuiq; liceat illud occupare, ſicut liceret, ſi res à nemine antea fuiſſet occupata. Sed eò ipſo, ꝙ eſt turpiter acquiſitum, ſicut & turpiter datũ, iure videtur pauperibus applicatũ. Nõ ſic res amiſſæ, quę pro derelictis habẽtur, quia tales ex tunc cõmunes eſſe incipiunt, neq; cuiq; iuris diſpoſitione applicantur, ſed cũ alijs rebus cõmunibus primo occupanti relinquuntur.

Ad tertiũ ex Innocentio ſumptum, dicendum, ꝙ theologi cõmuniter ab illo huiuſmodi recedũt. Vnde falluntur, qui regulam vniuerſalem ponũt, ſumpta occaſione ex dictis Innocentij. ſ. ꝙ quandocunq; aliquid ab aliquo poſſeſſum, nõ eſt alicui certæ perſonæ, ſeu loco reſtituendum, de cõſilio eſt, illud pauperibus erogare, & põteſt licitè retineri. Cuius oppoſitum conſtat de vſuris extortis, quando ignorãtur hi, à quibus extortę ſunt: quas neceſſe eſt pauperibus erogare, vt ſuprà alegatum eſt. Similiter de rebus ſimoniacè acquiſitis. Similiter de rebus, quæ re vera alienę ſunt, & ſi dominus eſſet certus, eſſent de neceſſitate eidem reſtituendę, ſed cùm incertus ſit, debent pro eo, ſeu in vtilitatem animæ eius expendi, vt tenet doctor ſanctus, & cæteri.

Nec etiam tenenda eſt limitatio, quam Silneſter eidem regulæ apponit, dicens, regulam eſſe veram de rebus à turpiter dante turpiter acceptis, quas dicit de conſilio eſſe, pauperibus erogare, & poſſe licitè ab accipiente retineri. Contra quod procedũt, quæ ſuprà allata ſunt.

ESTO igitur ita ſit, ꝙ bona incerta ſunt de neceſſitate pauperibus eroganda, eſſet dubium, an in illis erogandis, ſit neceſſaria au toritas epiſcopi. Et dixerunt quidam, ꝙ ſic. Pro quo citant cap. Cum ſit. de iudęis. Vbi dicitur, ꝙ bona, quæ à chriſtianis iniquè acceperant, ſunt per prouidẽtiam diœceſſani pauperibus eroganda. Et cap. Quamq; de vſuris in. 6. vbi dicitur, ꝙ vſurarij bona reddantur his, à quibus ea acceperunt, ſi ſuperſtites ſint, aut hę redibus: ſin autem dẽtur ordinario, vt per manum eius pauperibus erogentur. Adde, ꝙ epiſcopi ſunt patres, & procuratores pauperum: igitur eis incumbit bona incerta pauperibus diſtribuere.

Contrarium tamen tenetur ſecundum communem ſententiam. ſ. ꝙ non eſt neceſſaria epiſcopi autoritas. Pro qua ſentẽtia facit cap. Sicut dignũ, de homicidio. §. eos autem. Vbi de quodam, qui bona defuncti iniquè detinebat, et ex ipſis quędam pauperibus erogauerat. Dicitur, quòd quæ aliena erant, ſi poterant eis, quorum fuerant, reſtitui, non debebat pauperibus erogare. Vnde à contrario colligitur, quòd ſi non poterant his, quorum fuerant bona illa, reſtitui, quòd poterat ea pauperibus erogare. Vbi nulla ſit de Epiſcopi autoritate mentio.

Secundò,

Secundò facit cap. Cum tu. de vſuris. vbi dicitur in ſententia, ꝙ vſurarij cogendi ſunt, vſuras reſtituere his, à quibus eas acceperunt, vel hæredibus ſuis, & his deficiētibus, pauperibus erogare. Vbi ait textus nō aliter poſſe illis peccata remitti. Quod facit pro opinione tertia nuper diſputata. Ex quo textu colligitur, non competere Epiſcopo ius bona incerta pauperibus erogandi, licet ei conueniat ius compellendi vſurarios, vt vſuras incertas pauperibus diſtribuant. Igitur ſi vſurarij non compulſi, ſed ſpōte velint vſuras reſtituere, vel pauperibus dare, non opus eſt epiſcopi autoritate.

Tertiò hoc idē videtur ex cap. Religioſus. De teſtamētis. li. 6. vbi in ſententia dicitur, ꝙ exequutor teſtamenti liberè debet mandata exequi teſtatoris. Si liberè igitur nulla opus eſt epiſcopi autoritate. Quod ſi exequutor ſine epiſcopo poteſt mandata exequi teſtatoris: à fortiori ipſe teſtator, ſi viueret, poterat per ſeipſum reſtitutionem, tam certorum, q̃ incertorum facere.

Nec obſtant, quę pro priori ſententia ſunt allegata: nam illud cap. Cum ſit. de iudęis, loquitur de iudęo, cui cum eſſet inter dictum officium publicum dari, ipſe tamen illud exercens, multa à chriſtianis extorſit, quæ cum incerta eſſent, erant pauperibus chriſtianis eroganda. Nec erat iuſtum huiuſmodi erogationem fidei illius iudęi cōmittere, cum & alienarum rerū cupidus eſſet, & chriſtianos odio haberet, quos ſpoliare, prout poterat, conabatur: ideo ordinatum eſt, vt diœceſani manu, aut autoritate diſtribuerentur. Et ſimile agēdum eſſet, vbi diſtributio fidei debitoris cōmiſſa, haberetur ſuſpecta, ob eandem rationē, capit. Quamq̃. de vſuris. li. 6. nō fauet pfatę ſententiæ: quia in illo textu non dicitur, ꝙ reſtitutio fieri non poſſit ſine ordinario, immo potius ſignificatur contrarium. ſ. ꝙ ipſi vſurarij p ſe, aut p exequutores ſuos, vſuras oēs reſtituant his, quibus debentur: & in defectum eorū, ad quos attinebat reſtitutionem facere, datur actio ordinario, vt ſacerdoti parochiano, aut publico ſeruo, ideſt tabellioni, vt huiuſmodi bona accipiant, ſeu cautionem petant ad finē hunc, ne. ſ. hi, quibus reſtituenda ſunt, illis defraudentur. Ratio in ſuper facta, nil eis ſuffragatur, quia taliter ſunt patres pauperum ipſi epiſcopi, vt de bonis ſibi ſuperfluis illis curent ſubuenire. Et ſi quę legata, aut incerta bona ſciuerint pauperibus, non ſicut debent, erogari cōpellāt eos, ad quos attinet, ne pauperes defraudent. Et in defectum exequutoris, ſi de pauperibus non curat, aut negligēter ea facit, quę pro pauperibus agenda illi commiſſa ſunt, poterit ſe intromitere.

VNDECIMA cauſa eſt diſpenſatio, ſeu compoſitio cum prælato. De qua eſt quęſtio, an debitor liberetur à debito reſtituendi per prælati diſpenſationem, ſeu compoſitionem ſuper debitis cū ipſo factam. Quod poteſt tam debitis certis, quàm de incertis dubitari. Similiter, an poſſit huiuſmodi compoſitio fieri cum epiſcopis, an cum ſolo Papa, & his, quibus ipſe vices commiſerit. Loquendo de compoſitione ſuper debitis certis facta, aut etiam de diſpenſatione, communis eſt ſententia eam fieri non poſſe, cum eſſet in præiudicium creditoris. Nec Papa poteſtatem habet quenq̃ rebus ſuis, aut ſibi debitis, inuitum priuare, qualiter creditorem priuaret, ſi debitorem à debito, in toto, vel in parte per diſpenſationem, aut compoſitionem liberaret. Excepto, niſi per culpam taliter puniri mereatur: nam ſic per viam pœnę poſſet aliquem inuitū rebus ſuis priuare. Quēadmodum legitur regna, dominia, & iuriſdictiones à nōnullis ob hæreſim, apoſtaſiam, aut aliud crimen abſtuliſſe, vti paſsim fieri videmus, quando bella contra perſequentes eccleſiam mouet.

An autē ſuper incertis poſſit huiuſmodi cōpoſitio fieri. Et vt video multi ſentiūt ꝙ cum Papa, aut cōmiſſarijs eius talis compoſitio tute fieri non poteſt, quin is, qui ſuper incertis cum cōmiſſarijs, aut Papa componit, maneat in conſcientia obligatus, ad integre omnia incerta pauperibus erogandum: non minus, q̃ ſi compoſitio facta non eſſet. Ad quod dicendum moueri poſſunt hac ratione, quia Papa in huiuſmodi bonis incertis dominium temporale non habet: non igitur poteſt de huiuſmodi, gratiam, ſeu donationem facere. Nemo enim poteſt dare, quod non habet. Antecedens apparet: quia ſi Papa eſſet rerum temporalium dominus, aut hoc eſſet ratione ſucceſſionis, qua Chriſto, qui dominus omnium eſt, ſuccedit, aut ob aliquam legem diuinā, naturalem, aut humanā, aut ex voluntate ipſorū dominorum incertorum: ſed nullum ex his videtur dicendum. Non enim ratione prefatę ſucceſſionis, quia Chriſtus ſecundū ꝙ homo, dominium rerum temporale nō habuit, ſed ſummam habuit paupertatem, de cuius inopia, ac paupertate ſcriptura ſæpe mentionem facit, cum de Chriſto dicat. Pauper ſum ego, & egenus. Ipſe etiam de ſeipo dixit. Filius hominis non

nis non habet, vbi caput ſuum reclinet. Pau-
pe:tatem etiam verbo docuit, cum apoſtolis
iniungeret, vt nil proprium poſsiderent. Et
alteri ad perfectionem auhelanti dixit, Si vis
perfectus eſſe, vade, vende omnia, quæ habes,
& da pauperibus, & ſequere me. Ac ſi dixiſſet,
ſi vis me pauperem ſequi, & immitari, ſac vt in
paupertate, ſicut ego, viuas. Ita in ſuper per ec
cleſiam eſt declaratum, Chriſtum paupertatē
verbo docuiſſe, & opere confirmaſſe. Nō igi-
tur Papa vicarius Chriſti iure ſucceſsionis ha-
bet rerum temporalium dominum. Sed nec ra
tione legis naturalis, aut diuinę: nam lex diui
na, aut naturalis nemini rem aliquam tempo-
ralem appropriat, cum lege, ſeu iure naturali,
& diuino omnia ſint cōmunia, vt ſupra dictū.
Humana etiam lege non conuenit Papæ do-
minium bonorum incertorū, quę à laicis poſ-
ſidentur. Tum, quia nulla talis lex dari po-
teſt. Tum etiam, quia ſi ſic eſſet, errarent igitur
hij, qui bona incerta pauperibus erogāt, abſq;
libero pontificis conſenſu. Poſſet etiam Pa-
pa, omni alia cauſa ſecluſa, bona incerta libere
cui vellet, donare: quod tamen à nemine con-
ceditur. Et eadem ratione apparet, huiuſmo-
di rerum dominium Papę, non ex voluntate
ipſorum dominorum incęrtorum competere,
cum hoc in nullo iure, nec vlla ratione funda-
ri poſsit. Ac proinde videtur, ꝙ Papa non poſ
ſit pręfacta bona, nec in toto, nec in parte ali-
cui donare: & ita, facta compoſitione, non ma
nebit debitor tutus, niſi omnia integre paupe
ribus elargiatur.

Pręterea Papā gratiā facere alicui non
poteſt in pręiudiciū tertij. Si
autem in compoſitiōe partem huiuſmodi bo
norum incertorū debitori remitteret, eſſet in
pręiudiciū pauperū, quib' talia bona iure ve-
niūt erogāda. Igitur nec talis gratia fieri poteſt
nec ſi fiat, manebit tutus is, cui ſacta fuerit.

Verùm ſi alia motiua efficatiora nō af-
ferāt, non video, quare pręfata
cōpoſitio fieri nō poſsit, ipſis debitoribus ſal-
uis in cōſciētia manentibus, & ab vlteriori re
ſtitutione liberis. Et probatur id. Primo, quia
ſi aliquid obſtaret, quominus poſſet talis cō-
poſitio fieri, maximè, quia Papa nō eſt domi-
nus incertorum bonorum, vt prima ratio tan
gebat: aut quia ius queſitū eſt pauperibus, ſed
hęc non obſtant: nā Papa non eſt dñs theſauri
eccleſię, & tamē poteſt huiuſmodi theſaurum,
quibus velit, cōcedere: maximè aliqua exiſtē-
te cauſa, et tenebit cōceſsio, ſeu diſpēſatio, vt vi
dem' eū paſsim per bullas & indulgētias ipſū
theſaurum diſpenſare, cum tamen ſuus nō ſit.
Similiter non eſt dominus beneficiorum ec-
cleſię, ſicut nec ſacramentorum, & tamē ea po-
teſt conferre, & tenebit collatio.

Secundò Papa diſpēſat in iure huma-
no, maximè cauſa exiſtente,
& teneet diſpenſatio, etiam ſi ius huiuſmodi à
Concilijs vniuerſalibus emanauerit, imo ſtatu
ta per Cōcilia facta, intelliguntur, excepta Ro
mani pōtificis autoritate, vt dicitur cap. Signi
ficaſti. de electiōe. Modo autem bona incerta
humano tātū iure pauperibus debita ſunt, &
per conſequens ob cauſam poterit Papa in il-
lo diſpenſare. Maior ſupponitur, & minor pa
tet: quia i' naturale & diuinum, quo tenemur
pauperibus ſubuenire, nō obligat nos, vt illis
bona incerta largiamur, ſed tantum vt de no-
ſtris proprijs, ſi habemus, eorum indigentiam
ſubleuemus, non de alienis qualia ſunt bona
incerta. Et ita ſupereſt, vt ſi hęc bona ſint pau
peribus eroganda, ideo eſt, quia iure humano
ita videtur inſtitutum, vt ſuprà allegatum eſt,
de vſuris incertis, & idē videtur de alijs reb' in
certis iudicium. Ac proinde ob iuſtā cauſam
poterit conditor iuris in eodem diſpenſare.

Tertiò, non minus ius acquiritur deo
in voto eidem emiſſo adimplē-
do, quàm ſit pauperibus acquiſitum in bo-
nis incertis diſtribuendis: cum primum perti-
neat ad ius naturale & diuinum, ſecundum au
tem non niſi ad humanum: ſed Papa poteſt ꝓ
cauſa diſpenſare in voto deo facto, & illud in
aliud cōmutare, vt patet de voto & voti redē-
ptione, ita vt is, qui vouit, maneat à debito ad
implendi votum liber. Igitur ob cauſam iu-
ſtam poterit diſpenſare cum eo, qui bona poſ
ſidet incerta, ne ea omnia pauperibus eroget,
& ſic diſpenſatus erit tutus.

Prętèrea quartò, non minus debentur
clericis Eccleſiæ miniſtranti-
bus decimę ac primitiæ, ꝙ̄ debeantur paupe-
ribus bona incerta: ſed Papa pro cauſa poteſt
decimas in toto vel in parte á miniſtris Eccle-
ſiæ aufert, & laicis applicare: quemadmodum
ſummi pontifices regibus Caſtellę tertiā par-
tem decimarum Eccleſię conceſſerunt: alijſq;
multis perſonis ſicularibus, ſeu ius patronat'
in illis contulerunt, qui ex pontificum cōceſ-
ſiōe & gratia decimas omnes illarum eccleſia-
rum percipiunt, modo miniſtris de neceſſaria
ſubuentione prouideant. Igitur ob cauſam iu
ſtam poterit in huiuſmodo bonis incertis pręſ
fata fieri compoſitio. ita, vt debitor ab vlterio-
re reſtitutione liber permaneat.

Per hæc

Per hęc patet reſpõſio ad ratiões in principio factas. Ad primũ q̃uis Papa dñs nõ ſit bonorũ icertorũ, eſt tñ diſpẽſator eorũ, ſeu diſpoſitor, cui conuenit de illis prout vtilitas, aut neceſsitas poſtulauerit, diſponere. Et quia tamẽ pauperũ pater. Chriſt⁹, cuius vicarius eſt, imitatus qui diſcipulis curam pauperũ ſpecialiter iniũxit, bona incerta voluit pauperibus erogari. Ita ſi qua cauſa iuſta, & rõnabilis ad huiuſmodi bona alijs pijs & neceſſarijs rebus applicandũ ſe offerat: poterit ipſum facere, & tenebit factum. An autem in huiuſmodi compoſitionibus ſufficiẽs cauſa ſemper ſubſit, ipſe viderit.

Ad ſcđm dicẽdũ, ꝙ in caſu nullũ fit pauperib⁹ p̃iudicium, qui nõ aliud ius ad bona incerta habẽt, q̃ ſit illis per ius canonicũ cõceſſum, qui autẽ ius condidit, poterit abſq; alterius præiudicio ob cauſam iuſtam res illas in alium finem ordinare.

DVODECIMA cauſa eſt recõpenſa, ſiue cõpenſatio. De qua eſt quęſtio, an debitor liberetur à debito reſtituendi: ſi creditor tãtũdẽ illi debet. Dixit panor. cap. Bona fides, de depoſito. Si res hinc inde debitę, cõſiſtũ in põdere, numero, & mẽſura, ita vt functionẽ admittãt, locũ eſſe cõpẽſationi. Secus verò, ſi res hinc inde debitę, ratione differãt. vt ſi debeo tibi equũ, tu autẽ debes mihi quinquaginta ducatos, non habet locũ recompenſatio: quia forte tua intereſt, tuum equum habere potius, q̃ pecuniam debitam: aut è contra mea intereſt, pecuniam mihi debitam habere magis, q̃ equum. Verum q̃uis hoc teneat in foro contentioſo, ſimiliter & in foro conſcientiæ, quando creditor poteſt aliter ſine incommodo rem ſuam recuperare: ſi tamen eam ſine incõmodo recuperare non poteſt, tunc qui pecuniam debet, poterit eam tute retinere, etiam in foro iuditiali. vt habetur, C. de compenſatio. l. vltima. vt refert glo. prædicto cap. Bona fides. Qui aũt equum debet, illum per viam recompenſe, niſi autoritate iudicis retinere ſecundum iura nõ poterit. Quia, vt dicunt, iniuſtum eſt quenq̃ in rebus ſuis propter pecuniam debitam diminutionem pati.

Attamẽ in foro conſcientię indiſtincte videtur tenẽdum, locũ eſſe cõpenſationi, ſiue res hinc inde debitę, eiuſdẽ, ſiue differẽtis rationis ſint, modo is, qui cõpenſatiõe huiuſmodi vtitur, ſatisfacit ſuo debitori ſi forte inde aliqd intereſſe patiatur. Et ꝓcedit hoc, caſu, quo is, qui recõpẽſatione vtitur, rẽ ſibi debitã aliter ſine iactura recuperare nõ poſſit: alioqui culpa nõ careret, rẽ alienam, aut in certa ſpecie debitã, creditore inuito, cũ merito & rationabiliter in tali caſu eſſet inuitus, qualiter nõ eſſet, ſi alter creditor aliter non poſſet ſine incõmodo rem ſibi debitam recuperare.

Sed quęri poteſt, in quibus habeat locũ compenſatio. Dicendum, ꝙ in omnibus debitis, dempto depoſito, quod in hac re eſt priuilegiatũ, vt habetur in cap. Bona fides. citato. Et hoc propter fidelitatẽ in contractu depoſiti maximẽ ſeruandam, in quo res ſoli fidei depoſitarij committitur. Ac proinde in cõmodato habet locum compenſatio, eſto res commodata non ſit de his, quæ in numero, pondere, & menſura conſiſtunt, quod à depoſito in hac ratione compenſationis differt. Quia commodatum fit gratia commodatarij, ratione cuius nonnullum ius, ſaltem ad rei vſum, acquirit, quod non fit in depoſito, ſed ſolum gratia deponentis fit, vltra quòd fidei depoſitarij confiſum eſt. Habet etiam compenſatio locum in delictis ſeu actionibus, quæ ex delicto oriuntur. vt ſi ambo coniuges adulterium commiſerint, neuter in alterum actionem ad coniugale debitum perdit, nec alter alterum debet repudiare: quia paria delicta, mutua compenſatione tolluntur. vt habetur cap. vltimo, & penultimo. de adulterijs. Habet etiam locum in pœnis. vt ſi vterq; contrahentium venerit contra contractum, vterq; poteſt pœnam promiſſam ex conuentione exigere: & vterq; poterit à pœna abſolui. vt habetur cap. Conſtitutis. de pœnis.

Quæri ſecundo poteſt, an habeat locum compenſatio, quando is, qui compenſatione vtitur, dubius eſt, an tantundem ſibi ſuus creditor debeat, quia cum certus ſit, eum olim ſibi debitorem fuiſſe, dubitat tamen, an ſibi debitum ſoluerit. Dicendum, quæſtionem ſolui ex præfato cap. Bona fides. ꝙ tunc locus non eſt compenſationi. Ratio, quia oportet cauſam compenſationis liquidam eſſe, aut ꝙ breui liquidari poſsit, vt dicit textus. Quanq̃ ad forum conſcientiæ impertinens eſt, quòd breui poſsit liquidari, ſi ipſi qui compenſatione vtitur, liquidum eſt debitum. Eſt igitur diſtinguendum. Quia vel vtrunq; debitum eſt liquidum, vel vtrunq, incertum, & dubium: vel alterum liquidum, alterum verò incertũ aut dubium. Si vtrunq; liquidum eſt, locum habet compenſatio. Ratio, quia tunc æqua eſt vtriuſq; conditio facta: huiuſmodi compenſatione, nec alteri debitorum pręiudicium fit,

ſit, cum vterque habeat, quod habere debet. Si vtrunq; debitum eſt incertum aut dubium, ſimiliter locum habet compenſatio ob eandē rationem. Si autem alterum liquidum eſt, alterum verum dubium, aut incertum, tunc nō habet locum compenſatio, iuxta regulam cōmunem. Liquidi ad non liquidum non eſt cōpenſatio. Et ratio eſt aperta, quia tunc obſtat mala fides, ne quis compenſatione vtatur, cū certus ſit ſe debitorem eſſe, & incertus, an è cōtra altet aliquid ſibi debeat. Et ita ſicut poſſeſſor malæ fidei culpa non caret, niſi reſtituat, ita nec retentor alieni debiti cū mala fide, niſi debitum ſoluat, erit à peccato immunis.

Ex dictis ſoluitur illa quæſtio, de emphiteota, qui penſionem per biennium nou ſoluit, eo qnòd dominus, cui ſoluturus erat, tenebatur ſibi in tanta quantitate, an cadat in commiſſum. Et dicendum, ꝙ non in foro conſcientiæ, eo quòd pœna, vbi culpa non eſt, locum habere non debet. Cum ergo in conſcientia præfatus emphiteota penſionem non ſoluendo, à culpa in conſcientia per compenſationem excuſetur, ſequitur. &c. q̄; quam in foro iudiciali forte non erit tutus, niſi ante completum biennium compenſationem oppoſuerit. De quo tamen varie ſentiūt iuriſtæ, ad quos attinet iudicare, an, et quomodo in huiuſmodi caſu valeat compenſatio in humano foro. De quo vide doctotes in præfato capit. Bona fides. de depoſito.

Tertio quæri poteſt, an cū debita hinc inde ſint diuerſimode contracta, alterum ex reali mutuatione, alioue contractū, alterum vero ex promiſsione iuramento firmata. vt ſi ego iuraui me tibi daturum decem, tu autem alia via, debes mihi totidem. Similiter ſi vtriuſq; debitum ſit reale, alter tamē iurauit ſe ad terminum ſoluturum, cum tamē ſuus creditor non iurauerit ſe ſimiliter ſoluturum, vt ſi ego à te mutuo decem accepi, quæ ad certum terminum me tibi ſolnturum iuraui, è contra tu alioqui debes mihi alia decem: an poſſim ego, non obſtante iuramento, compenſatione vti.

Ratio dubij eſt, quia iuramentum de re licita factū, videtur in forma de iure diuino ſeruandum, prout conſtat ex præceptis decalogi. Tum etiam, quia ſi aliquid obſtaret, quominꝰ in caſu eſſet promiſſum ſoluendum, maximè quia is, cui ſoluendum eſt, tenetur tantundem iurāti per ſoluere, ſed hoc non, vt patet ex cap. Debitores, de iureiurando, vbi mutuatarius, qui iurauit vſuras ſoluere mutuanti, tenetur propter iuſiurandū eas ſoluere, non obſtante, ꝙ mutuator eas teneatur mutuatario reddere.

Idem in ſententia, & magis ad propoſitum habetur cap. Ad noſtram, ibidem, vbi in ſentētia dicitur, quod debitor, qui creditori pignus fructiferum pro debiti ſecuritate dederat, pręſtito iuramento, de non inferendo creditori grauamē aliquod ſuper huiuſmodi pignore, aut fructibus eius: & tamen contra iuramentum pignus autoritate iudicis male iudicantis de poteſtate creditoris rehabuit, talis compellitur propter iuſiurandum pignus creditori reddere cum frutibus inde perceptis, & integrum debitum ſoluere: eſto ꝙ creditor poſt ſolutionem debiti illi factam, teneatur idem pignus cum fructibus debitori reſtituere: vbi non permittitur pręfacto debitori quicq̄; in recompēſam fruuctum per creditorem perceptorum reſeruare.

Similiter quæri poteſt, ſi vterq; debitor ſe alteri ſoluturum iurauit, & èontra, an habeat locum compenſatio. Si. n. alter ſolum iuraſſet ſe ſoluturum, tenetur iuramentum adimplere: ergo ſimiliter tenebitur, ſi ſuus debitor ſimiliter iuraſſet: quia iuramentum vnius, alterius iuramentum non infirmat. Et ita apparet, quòd in his caſibus, in quibus debitor ſe ſoluturum iurat, nō poteſt compenſatione vti.

In oppoſitum pro altera parte videtur, quòd remittere debitum, & debitorem à debito abſoluere, & tantundem illi donare, ęquiparantur: igitur qui iurauit ſe daturum decem Petro, ſibi tantundem debenti, ſi illum à debito abſoluat, aut debitum illi remittat, ſatisſacit iuramēto. Talis eſt, qui compenſatione vtitur. Item cōpenſatio, quędam ſolutio eſt: alioqui debitor nō maneret à debito liber. Igitur debitor, qui iurauit ſe ſoluturum, quod debet, ſatisſacit, ſi compenſatione vtatur.

Reſpondetur, Iuramētum licitum ſeruandum eſt ſecūdum intentionem iurantis in foro conſcientiæ, in quo non obligat, niſi ſecundum metas voluntatis ipſius, qui iurat. Ac proinde in caſibus pretatis ad intentionem iurantis eſt recurrendum. Primus caſus eſt. Si quis iurauit dare decem, alteri ad tantundem illi reddendū obligato, eſt diſtinguendum, an abſolute, & cathegorice iurauit ſe illa decem dare, nil de remiſsione debiti intendendo, tunc compenſatio locum non habet, quia obſtat iuramentum

tum cathegorice factum. Si autem intentio iurantis fuit non determinata ad dandum decẽ, ſed in genere ad faciendum alteri gratiam decem, ſiue de nouo dando, ſiue debitum remittendo, tunc quidquid horum fecerit, ſatisfacit iuramento, nec eſt illic recompenſa, quę fieri poſsit, ſed iuramentum tantum eſt adimplendum. Et procedit hoc, ſiue ille alter eſſet debitor iuranti tempore iuramenti, ſiue poſtea factus ſit debitor.

Ad ſecundum caſum, quo eſt hinc inde debitum, re, non verbis contractum, & alter tantum iurat ſe ſuum debitum ſoluturum, tunc ſimiliter ad intentionem recurratur. Quia vel intendit ſe iuramento obligare ad debiti ſolutionem abſolute, ſciens alterum ſibi tantundem debere, & tunc tenetur ſoluere, nec habet locum compenſatio propter iuramentum ratiõe cuius viſus eſt iurans credere iuri, quod habebat ad compenſandum. Si autem intendebat ita ſe ad ſoluendum obligare, vt non intendat iuri compenſandi cedere, tunc iuramẽtum eſt interpretandum, ꝙ iurat ſe ſoluere debitum, ſi tenebitur illud ſoluere: & quia abſolute non tenetur cum facultatem habeat compenſandi, ſi velit, cui facultati cedere non intẽdit, ideo habebit locum in caſu compenſatio, ac ſi iuramentum non eſſet appoſitum.

Ad tertium caſum, quo ambo debitores mutuo iurant, ſe inuicem debita ſoluturos. Dicendũ, ꝙ illis conſentientibus locus eſt compenſationi, ſecus ſi ambo non conſentiant, ſed vterq; vult ſuũ debitum ſibi ſolui: tunc enim vterq; tenetur, qđ iurauit, adimplere. Secus aliâs, quia iuramẽtum in fauorem alicuius factum, illo debitum remittente, diſſoluitur. Ideo ſi debiti ſolutio per creditorem differatur, vel ſuſpendatur, vel omnino remittatur, ceſſat obligatio ſoluendi. Quæ omnia cum clara ſint, non eſt, ꝙ amplius immoremur.

Ex dictis patet rõ, quare in caſu cap. Ad noſtram. ſupra citati, nõ eſt permiſſa compenſatio debiti cum fructib⁹ à creditore perceptis, quia. ſ. debitores iurauerant, ſe nullum grauamen ſuper pignore, nec ſuper fructib⁹ inde perceptis illaturos: in quo apertum eſt, eos iuri compenſationis ceſsiſſe, cum iuraſſent, ſe creditori pignus & fructus pignoris dimiſſuros, vſq; quo illi integram debiti ſolutionem facerent.

Ad aliud poſt oppoſitum adductum, reſponſio patet: quia licet æquiparentur debitum remittere, & de nouo aliquid dare, non tamen ſunt idẽ: ideo qui abſolutè & cathegoricè intendit, ſe iuramento obligare ad dandum, non obſtante debito donatarij, non ſatisfacit remittendo debitum: quia iuramentum ſecundum intentionem iurantis eſt in forma adimplendum. Quod ſecundo dicebatur compenſationem eſſe quandam ſolutionem, fateor, ſed non inde liberatur à debito, qui illud in forma ſoluere iurauit, vt patet ex dictis, & qui ſecluſo iuramento per compenſationem quodammodo ſoluiſſet iurando ſe obligat ad realiter ſoluendum, & non compenſandum. Ex dictis patet, quando & quomodo in debitis locum habeat compẽſatio, per quam debitor à debito reſtituendi liberatur. Eſſet aliud dubiũ, an ſicut licitum eſt debitum per viam recompenſæ retinere, ita ſit licitum aliena per viam recompenſæ ſine iudicis autoritate, & ſine debitoris conſenſu capere. Sed de hoc vide infra, quando de rebus furtiuis agetur. q. 11.

De rebus furtiuis, & primo de furto.

QVAESTIO QVARTA.

HIs vtcumq; præmiſsis, quæ & ſi in genere dicta ſint, valent tamen ad cognoſcendum etiam in particulari, quid in numeris caſibus ſit de reſtitutione tenendum, conuenit tamen ad nonnullas materias, & caſus particulares deſcendere. Quatuor enim modis ſolent acquiri res de quibus an reſtitutioni ſint obnoxiæ merito dubitatur. Sunt enim quæ contra voluntatem domini ſimul & contra legem acquiruntur vt res per furtum & rapinam ablatæ, quædam q̃ contra voluntatem domini ſed non contra legem vt res per preſcriptionẽ acquiſitæ quędam, q̃ ex voluntate domini ſed prohibente lege acquirũtur vt eſt lucrum per meretricium & ludum acquiſitũ, quędã deniq; quę ex voluntate domini conditionata ſeu modificata ſunt obtẽta de quib⁹ paulatim nõnulla ſunt inquirenda. Et primo occurrit inquirendum de rebus furtiuis reſtituẽdis, prius tamen de furto nõnihil dicamus opportet. Premittamus in primis quid nomine furti intelligam⁹. Eſt enim furtum iniuſta

contrectatio rei alienæ & ſic large ſumitur, & comprehendit rapinam: proprie autẽ accipiẽdo vtrũq;. Furtum eſt occulta ſeu fraudulenta contrectatio rei alienę, inuito dño. Rapina vero eſt violenta rei alienę contrectatio. Vnde fur & raptor conueniunt, quia vterq; rem alienam inuito domino contrectat. Differunt autem, quia fur per fraudem, ſeu aſtutiam, raptor verò per vim aliena capit. Dicitur verò fur vt ait Iſidorus, à furno ob obſcuritatem, eo ꝙ fures tenebras quęrunt, vt furentur: ideo vt in plurimum nocte furta committuntur.

Eſt autem duplex fur, ſcilicet, nocturnus, & diurnus. Quæ diſtinctio ad id deſeruit, quia.ſ. perſonæ priuatæ licitum eſt furem nocturnum occidere, vt habetur Exod.22. Et de homicidio.capit. Si per fodiens. Cuius ratio eſt, quia fur nocturnus timet, ne agnoſcatur, aut infametur, aut in furto deprehendatur, & ita pręſumitur, quòd venit paratus occidere, ne depręhendatur: ac proinde iure conceditur facultas illum impunè occidendi: maximè ſi dominus rei ad ſuarum rerum defenſionem alio remedio vti non poſſit. Diurnum autem furem occidere, non ita iure perſonæ priuatæ permittitur: quia alia habet remedia is, cui bona ſur ripiuntur: nam poteſt furem cognoſcere, & contra eum cognitum in iudicio agere. Poteſt etiam clamore, & viciniorem conuocatione, furtum impedite. Quæ remedia non ita ſolent nocte occurrere.

Eſt etiam furtum manifeſtum, quale eſt id, cum quo fur ipſe deprehenditur antequam rem furtiuam in domum deportet. Et eſt furtum occultum, cum quo, ſilicet, fur non ita deprehenditur. Et deſeruit hæc diſtinctio non ad reſtitutionem, ſicut nec pręcedens, ſed ad pœnam iuris furi inferendum, quæ diuerſa contra furẽ manifeſtum & occultum legitur inſtituta. Verum quamuis fur teneatur ad reſtitutionẽ, ad pœnæ tamen ſolutionem, antequam per iudicem condemnetur, minime tenetur, vt tradunt doctores cum glo.cap.Fraternitas.12.q.2. Eſt enim regula, ꝙ lex pœnalis nõ obligat ad pœnam in foro conſcientiæ ante ſententiam latam. Excepto, niſi lex talis ſit, quæ pœnam ipſo facto imponat. Quemadmodum aliquãdo datur lex ſub pœna excomunicationis latę ſententiæ, ſeu ipſo facto, aut ſub pœna cadendi in commiſſum ipſo facto, aut ꝙ bona ſint ipſo facto confiſcata. In quibus & alijs huiuſmodi caſibus qui legem violat, eo ipſo pœnam incurrit: quãquam ad eius exequutionẽ neceſſaria ſit ſententia ſaltem delicti declaratiua, ſed de his alibi.

Eſt deniq; furtũ multiplex ex diuerſitate rei furtiuę. Dicitur enĩ aliquod furtum ſacrilegium, vt cum quis furatur ſacrum de ſacro, ſacrum de non ſacro, non ſacrum de ſacro. Dicitur aliud peculiatus, vt cum quis bonum reipub. ſuratur. Aliud verò dicitur abigeatus, vt cum quis diſperſo grege furatur ouem, aut pecus. Aliud vero dicitur plagiatus, vt ſi quis hominem furetur. De quibus vide, ſi placet, ſummiſtas & doctores. Et deſeruit hæc diſtinctio non ad reſtitutionem, ſicut nec pręcedentes, ſed ad furem iudicandum: nam ſecũdum iura ad diuerſa ſupplicia ſunt huiuſmodi fures iudicandi in quibus non inſiſto.

OBITER tamen poteſt in pręſentiarum quæri, an iuſte poſsit iudex furem pro ſimplici furto ſuſpendere, vti alicubi talis viget conſuetudo. Et dixerunt quidam cũ Scoto ſentientes ꝙ non. Quorum ratio talis eſt: quia tam veteri quàm noua lege conſtat, præceptum eſſe diuinum de non occidendo proximum: igitur non licet quenquam occidere, niſi eos, quos dominus à dicto ſuo præcepto exceptos eſſe voluit. Deus autem licet in veteri lege aliqua crimina notauit, propter quæ voluit criminoſum morte puniri qualia ſunt blaſphemia, homicidium, adulterium. &c. Cuiuſmodi delinquentes voluit à præcepto de non occidendo excipere: fures tamen non ita excepiſſe videtur, ex quo deus ipſe pœnam pro furto infligendam inſtituit, vt habetur Exod. vigeſimo ſecundo. ſ. vt fur aliquando in duplum, aliquãdo in quadruplum, aliquando verò in quintuplum eſſet puniendus. vt ſi furtiuam rem nondum cõſumpſerit, reddat eandem & vltra ſoluat duplum. Si bouem furatus eſt ſoluat quintuplũ, ſi ouem, quadruplum.

Cuius diſcriminis ratio aperta eſſe videtur, quia ſi res ſolum ablata eſt & nondum conſumpta, iniuſtum videtur, vt tanta pœna illi ſit infligenda, ac ſi rẽ conſumpſiſſet, cum referat culpam ſimplam, aut duplã commiſiſſe. Alia eſt enim culpa rem alienam occupare, alia verò eandem conſumere, ſeu diſtrahere. Quod ſi pro oue furtiua quadruplum, pro boue autem quintuplum reddi iubebatur, ideo eſt, quia vltra furti quantitatẽ ratione cuius maior temeritas eſt, non tanta ſolet cuſtodia bobus adhiberi, quanta ouibus: nec

bus: nec boues adeo gregatim eſſe ſolent ſicut oues: vnde facilius eſt bouē q̃ ouem furari. Inde maior pœna debuit contra furantem boues, q̃ contra furantem oues imponi. Et quantò res magis eſt periculo expoſita, tantò maiorem pœnam conuenit eos ſuſtinere, qui rem illam ſurripuerint. Vnde Ariſto. cauſſam quęrit in problematib⁹, quare qui ex balneis, aut ex paleſtra furatus eſt, aut ex foro, in nonnullis locis morte multatur: qui autem ex domo priuata furatur, furti duplum exoluit. Reſpōdet inter alia, An quia in domibus rem cuſtodire melius poſſumus: nā & paries firmus, & clauis eſt: et familiaribus res domeſticæ curæ omnibus ſunt, vt tutò ſeruētur. At in balnęis, cęteriſq; publicis locis, facilis cuiq; facinoris perpetratio eſt. Nil enim ad cuſtodiam ſatis, quia ſua poſuerit, habet pręter oculos. Redeū do igitur ad rem, ſi abſolute deus precępit, dicens. Non occides, & inde fures nō excipit, ſed alios malefactores, ſequitur ꝙ exceptis his, quos deus voluit excipere, pręfatū pręceptum manet in ſuo vigore, & ita pro furto ſimplici non erit licitum furem occidere.

Verùm quantum attinet ad hunc modum dicendi, videtur fundamētum pręfatum, ad id quod pretendunt, maximè valere. Nam præceptum illud, Non occides, ſi intelligatur, vt intelligendum eſt. ſ. priuata ſeu propria autoritate, certum eſt tūc & nūc abſq; aliqua exceptione eſſe obſeruandum, nec à tali præcepto ſic intellecto deus quenq̃ in lege ſua excipere voluit.

Tum etiam, eſto deus ſimpliciter tale pręceptum dederit, ꝓq; ab eodem de⁹ quoſdam voluit excipere, quos ob certa delicta occidendos eſſe decreuit, cum tamen conſtet huiuſmodi exceptiones legales ad pręcepta iudicialia pertinuiſſe, conſequens eſt, eas oēs ceſſaſſe, lege euāgelica ſupueniēte: & pcōſeqns ſi ad legē veterem reſpectus eſſet habendꝰ, opus eſt pceptū decalogi de nō occidendo, abſq; aliqua exceptiōe nūc debere obſeruari, cū legalis exceptiōes à pcepto de nō occidēdo iā ſint anullatę, nec hęreticos alioſq; huiuſmodi eſſet in lege grę licitū occidere, vt patet intuēti. Qđ ſi ad hūanas leges atq; cōſuetudines per maiores approbatas velis haberi reſpectū, & nō ad exceptiones legales, ſequitur poſſe iuſte furem pro ſimplici furto, ſicut & pro alijs delictis ad mortem damnari.

Pręterea contra idem fundamentum videtur, quòd in lege veteri ſtatutum erat, vt qui audierit vocem iudicis ſeu ſacerdotis, & obedire noluerit, ex decreto iudicis moriatur homo ille. Deutero. 17. Similiter filios immorigeros, & parentibus obedire nolentes, iubebat lapidari. vt habetur Deuterono. 21. Si genuerit homo filium contumacem, qui parentibus obedire contempſerit, ducent eum ad ſeniores, & lapidetur. Vnde apparet in lege veteri iudicis autoritatem habuiſſe quoſdam delinquentes occidendi, & etiā contumaces, & inobedientes, etiam ſi ſpecialiter & expreſsè à præcepto de non occidēdo non fuerint diuinitus excepti.

Ideo aliter & pro eadem Scoti ſententia arguo, quia nulli licitum eſt hominem etiam iniquum occidere, niſi ad id legitimam habeat iuris, aut iudicis autoritatem: hanc autem humanus iudex ad furem occidendum pro ſimplici furto non videtur habere; igitur. Nam quæro vel eam habet à lege diuina veteri, vel à noua, vel à lege canonica ſeu Eccleſiaſtica, vel à lege ciuili, vel deniq; à conſuetudine. Et quidem à lege diuina veteri talem autoritatem non habet. Tum, quia lex vetus fures non pœna capitis, ſed pecunaria, aut alia, citra tamen mortem puniebat, vt ſuppono (loquor de ſimplici furto) Tum etiam, quia eſto lex illa capite delinquentem puniret, iam tamen vim ſuam amiſit, & per legis Euangelicæ ſuperuentum eſt reuocata, vt apertè ait Paulus ad Hebre. 10. Aufert primum. ſ. vetus teſtamentum, vt ſequens ſtatuat. Ac proinde iudex nunc nō habet ex illa autoritatem, ꝗ quēq̃ pœna capitis puniendi. A lege etiam euangelica talis autoritas non habetur. Nam lex euāgelica non lex mortis eſt, ſed vitę. Nec Chriſtus quenq̃ pro peccato iuſsit occidi, ſed pœnitere: nam adulteram, quæ ſecundum legem erat lapidanda, miſericorditer abſoluit. A lege inſuper eccleſiaſtica pręfata autoritas non habetur: quando quidem Eccleſia ſanguinem horret, ſanguinolentos etiam iudices irregulares facit: non igitur lex eccleſiaſtica autoritatem iudici tribuit, vt furem occidat. A lege pręterea ciuili talis autoritas ad furem ꝓ ſimplici furto occidendum non habetur, ſed citra mortem venit puniendus. vt habetur. C. de ſeru. fug. autem. Sed nouo iure. &c. Secus ſi armis aggrediatur in itinere, aut in mari, aut etiam in domo, quia tunc plus eſt, q̃ fur, & poteſt iure ſuſpendi. l. capitalium. §. graſſatores. &c. §. famoſos. ff. de pœnis. A nulla igitur lege iudices autoritatem habent pro furto ſimplici quenq̃ occidendi.

Supereſt ergo, vt ſi quam habent, eam à conſuetudine habeant. Hęc autem cõſuetudo, an in pręſenti ſufficiat ad p̄fatam autoritatem habendũ, non omnino certum eſſe videtur. Tum quia talis videtur iniq̃, de iniuſta conſuetudo: nam ſecundum veram iuſtitiam; pœna, non debet culpã excedere: mors autem pro furto inflicta, culpam furti excedere videtur, ex quo per ſurtum non fuit proximus dãnificatus niſi in bonis fortunæ: mors autẽ, quæ furi infligitur, lõgè maius malũ eſt, q̃ pręfata dãnificatio, vt conſtat. Tũ etiã: quia id ſonat diuina lex, dicens, ſecundũ quantitatẽ delicti, erit & plagarũ modus. Et iterum. Quantùm glorificauit ſe in delitijs, tantum ei date tormenti. Apoca. In quibus voluit diuina iuſticia pœnam culpæ eſſe proportionatã. Tum etiã quia talis conſuetudo ab initio fuit vitioſa, quando. ſ. iudices ſua autoritate ceperunt ſures pro ſimplici ſurto ſuſpendere, cum pro tunc ad id nullam habuerint autoritatẽ: & ita huiuſmodi conſuetudo ſui: ab initio cõtra legem diuinam et naturalem introducta, q̃ ĩubet neminẽ occidendum propria auioritate Ac proinde q̃tumuis antiq̃ ſit pręfata conſuetudo, cùm legi diuinę videatur eſſe contraria, non videtur pręſcribi poſſe, nec vim vllam obtinere: quandoquidẽ conſuetudo legem vincere non poteſt. d. 11. cap. Conſuetudinis.

Pro eadem ſententia facit Auguſtin⁹, & habetur. 23. q. 5. Si non licet, dicens, his exceptis, quos vel lex iuſta generaliter, vel ipſe ſons iuſtitiæ deus ſpecialiter iubet occidi quiſquis hominem vel ſeipſum, vel alium occiderit, homicidij crimine innectitur. In caſu autem nec id iubet deus, nec lex generalis concedit, igitur.

His tamen nõ obſtantibus, videtur, ꝙ poſſint principes legem facere de furib⁹ ſuſpendendis, maximè ſi ſint incorrigibiles: nã propter illa crimina, q̃ in perniciẽ reip. perpetrantur, licitum eſt ſtatuere, delinquẽtes è medio tollere: talia ſunt ſurta etiã ſimplicia, q̃ niſi acriter puniãtur, facile ſomentum & cauſam pręſtarẽt diſsidijs & iurgijs, ac ſuſpitionibus pernicioſis: indeq; lites, & contentiones q̃ plures orirentur: imo facilè ſi talia permittantur, homines occaſionem aſſumerent diuites expoliandi, & cæteros ad inopiam cogendi, vnde neceſſe eſſet plurimorum vitã periclitari,

Deinde pręlati eccleſiaſtici poſſũt pro ſimplici ſurto fures ipſos excõmunicare, ꝙ eſt, eos ſathanę traddere, vt indubitatum eſſe ſuppono, vt docet Paulus ad Corinth. & ſi poſſent maiorẽ pœnam infligere, infligerẽ. Igitur ſimiliter principes laici, poſſunt leges facere, per quas fures, potiſsimũ incorrigibiles, poſsint morte afficere. Q̃nquidẽ ſi membrũ non niſi in damnũ corporis viuit, ſatius eſt ipſum p̄ſcindere, q̃ cum tanto periculo corporis ipſum viuere permittere.

Inde fit, vt iudices, qui iuxta patriæ conſuetudinem huiuſmodi fures ſuſpendunt, non veniant condemnandi. Id patet, quia quòd lege à principibus & maioribus ſtabiliri, poteſt ſimiliter conſuetudine fieri, ſi ipſis principibus de huiuſmodi conſuetudine conſtet, & eidem minime contradicant. Cum igitur poſsint principes prefatam legẽ facere, conſequẽs eſt, vt cõſuetudinẽ introductam velint approbare, q̃ cum cognita & approbata fuerit, non dubiũ, quin legis vim obtinebit. Et non obſtante, ꝙ talem conſuetudinem introducentes ab initio forte peccauerint, eo ꝙ ad fures ſuſpendendũ autoritatem legitimam non habuerint, poſtea tamen temporum ſuceſſu, conſuetudine ipſa vim legis obtinente, excuſabũtur iudices iuxta conſuetudinem opperantes, à qua velut à lege ciuili autoritatem habere dicẽtur. Et ꝓcedit ratio, non ſolùm vbi fur aliquis frequenter ſurtum cõmiſerit, ſed etiam ſi conſuetudo ſit pro vnico furto qualificato furẽ ſuſpendere. Secus vbi conſuetudo non ſit niſi ad frequẽtiam furti pœnam augere.

Et per hæc patet reſponſio ad rationes ſupra in oppoſitum factas, ꝙ ſ. pœna mortis non excedit culpam latronis, quia in tali punitione non habetur reſpectus ad damnum priuatum domino rerum illatum, quod ſola rerum iactura eſt, ſed ad dãnum publicum, non ſolum rerum, ſed corporum, & animarum quod ex tollerantia talium furum poſſet veriſimiliter euenire.

Ad aliud de autoritate iudicum patet ex dictis, iudices eam à conſuetudine per maiores cognita & approbata, habere: quæ quidem conſuetudo in initio vitioſa eſſe potuit, & contra legem diuinam & naturalem, ob id. ſ. quia autoritas deerat: hęc autem poſt principum approbationem minime deeſſe videtur, & ita tollitur id, vnde præfata punitio vitiabatur. Hæc autem, quæ dicta ſunt, procedunt ſtando ſolum in iure communi, nam in nonnullis regnis vltra ius commune, ſunt ſtatuta facta de ſuſpendendis furibus, vt in Italia, Galia, & Germania, quapropter nimiam frequentiam, &

tiam,& aſſuefactionem prefati delicti, videntur rationabilia, vt qui virtutis amore à malo non retrahuntur, ſaltem pœnæ formidine coherceantur. l. j. in principio. ff. de iuſtitia & iure. Ita etiam in Lombardis conſtitutionibus per Imperatorem approbatis, ſtatutum eſt furem pro primo ſimplici furto fuſtibus puniri, pro ſecundò mutilari, pro tertiò vero ſuſpendi. Quod inde rationabile videtur, quia creſcente contumacia, creſcere debet & pœna. Vnde hoc idem in alijs regnis obſeruatur, ad quæ præfatæ cõſtitutiones imperiales per extenſionem quandam peruenerunt. Siue igitur per extenſionem legis imperialis Lombardis traditę, ſiue per couſuetudinem à principe cognitã,& approbatã, ſiue per iurium cõmuniũ, quandam interpretationẽ, ſiue per municipalia ſtatuta pręfacti fures pro ſimplici furto ſuſpendantur, non eſt huiuſmo di factum damnandum.

SOLET deinde quæri, an furtum ſit peccatum mortale. In quo nil opus eſt immorari, quando certa ſit pars affirmatiua que ſtionis. Tum, quia furtum duo dicit, quæ digna ſunt condemnatione. ſ. contrectationem iniuſtam rei alienæ, pro qua cõcluſum eſt, poſſe iuſtè furem pœna moris puniri: & dolũ ſeu fraudem, cũ qua furtum cõmittitur, de qua ecclesiaſtici. 34. Qui effundit ſanguinẽ, & qui fraudẽ facit, fratres ſunt. Et de vtroq;, tanq̃ de diuerſis peccatis dominus videtur eſſe loquut' Marci. 10. docens, quid ad vitam ęternam eſſet agendũ, dicens. Mandata noſti, ne fureris. Et poſt, Ne fraudẽ feceris. &c. Vnde couſtat mortale eſſe peccatum furari, ex quo furtum ingreſſum ad vitam ęternam impedit.

Deinde idem patet ex Ariſto. tertium Ethicorum. vbi tradit eſſe aliqua, quæ ſtatim nominata inuolutam habent malitiam, & exemplificat de furto.

Idem etiam patet ex teſtimonio Zachariæ. 5. dicens. Hæc maledictio data eſt ſuper omnem faciem terræ, ꝙ. ſ. omnis fur iudicabitur, hoc eſt, cõdẽnabitur. Et ita certa eſt pars affirmatiua queſtionis.

Poſſet tamẽ quoſdã ad oppoſitũ mouere. Primò, qa hebrę i de ęgypto egrediẽtes, ęgyptios frauduleter expoliauerũt, idq; ex dñi precepto, vt habetur Exo. 12. Fecerũt, inquit, filij Iſrael, ſicut pceperat dñs Moyſi, et expoliauerũt ęgyptios. Deus aũt nemini vnq̃ pcepit, qđ peccatũ eſſet, vt dicitur Eccleſiaſtici. 15. Nemini mandauit impie agere.

Secundò, eſto peccatum ſit furari, nõ tamen videtur, quòd ſi mortale, prout dicitur. Prouer. 6. Non grandis eſt culpa, cum quis furatus fuerit, mortale autem peccatum, grande peccatum eſt.

Tertiò, ex pœna idem apparet, quia deus, qui iuſtus iudex eſt, pro furto, ſaltem ſimplici, non niſi pœnam temporalem infligi ſtatuit, puta vt ſolueret fur duplum, quadruplum, aut quintuplum. &c. vt ſupra dictum eſt. vnde argu. ſumitur, furtum non eſſe morte dignum.

Quartò, idẽ apparet rõne, Quia mortale peccatũ non eſt, qđ cũ charitate dei & proximi ſtat: ſed hęc ſimul ſtãt, vt ego velim proximo meo ſalutẽ ęternã, & ꝙ cũ deo amicitiã habeat & charitatẽ, & ꝙ velim ſubſtãtiã ſuã diminuere. Et non ſolum hęc ſimul ſtãt, ſed alterum ex altero procedere poteſt. Si enim videam nocere proximo rerum abundãtiã, quã poſsidet, quia inde occaſionẽ ſumit, vt perdite viuat, ego ſimul ſalutem eius optans, poſſum ex hac ad eum habita charitate bona ſua eidem tollere. Quod perinde eſſet, ac ſi furioſo gladius tolleretur.

Ad hæc dicendum, argumentum pręſſuponere falſum. ſ. ꝙ filij Iſrael cõmiſerunt furtum, quãdo ęgyptios expoliauerunt. Nã quãuis ex parte ſua ob cupiditatem ſeu dolum peccare potuerunt, ipſa tamen rei acceptio, nec furtum fuit, nec peccatum, cũ ad id agendũ, dei autoritatem habuerit. Quod ſi iuris, aut iudicis autoritas ſufficit à furto excuſate, ſi quis rem alterius, eo inuito, accipiat, à fortiore dei autoritas ad hoc ipſum ſufficiet. Adde, ꝙ illa bona ægyptiorum & multo plura erant hebręis ob obſeqa, q̃ ęgyptijs impẽdebant, debita. Nec paſſus eſt dñs, vt populus ſu', qui tam onerosè ægyptijs ſeruierat, mercede debita prorſus careret.

Ad ſecũdum, quis dici poſſet ideo dictum eſſe furtũ nõ eſſe grande peccatum, eo ꝙ, vt in plurimum, eius culpa per inopiam furtum alleuiatur: attamen ad mẽtẽ textus dicitur, nõ eſſe grande peccatũ, ſi ad alia peccata conferatur, puta ad adulterium, nã ſtatim ſubiũgit, Fur ſoluet ſen tuplũ, adulter autem perdet animã ſuam.

Ad tertium dicendum, ꝙ argumentũ ex pœna per iudices inſtituta, nõ valet ad cognoſcẽdum peccati grauitatẽ, cũ videamus nõnulla pc̃tã in rep. tolerari, q̃ leuiora ſunt reſpectiue, vt ſunt meretriciũ vſura citra cẽteſimã, defraudatio citra dimi-

ciū. Similiter & alia, quæ grauiora ſunt apud deum, vt ſuperbia et inuidia, aliaq; q̄ plura. Videmus ſimiliter interdum quæ grauiora ſunt leuius, quæ autem leuiora grauius puniri, nō ſolum per iudicium humanum, ſed etiam per diuinum, idq; in hoc ſeculo. Cuius ratio aperta eſt, quia iudices cum peccata puniunt, non tam grauitatem peccati in ſe attendunt, q̄ eius qualitatem, puta ſi talè ſit, ꝙ ſoleat in reip. perniciem cedere, & contra pacificum hominum conuictum. Deus etiam iuſtam peccatorum punitionem pro alio ſeculo ſeruat, vbi vnuſquiſq; reportabit ſecundū ea, quę in proprio corpore geſsit. Et q̄uis in hoc ſeculo ſæpe de peccatis vindictam ſumat, non tamen ad cōdignum, ſed vt ſuę maieſtati videtur ad hominum ſalutem expedire. Vnde & ſepe Pſalmiſta admiratur, homines peſsimos in hoc ſeculo proſperitate ſublimari, è cōtra iuſtos & ſanctos aduerſitate deprimi, multamq; inopiam, atq; dedecus vt in plurimùm pati. &c.

Ad quartum dicendum, quòd charitas conſiſtit in dilectione Dei et proximi: dilectio autem Dei nō qualiſcunq; ſufficit, ſed debet eſſe verbo, & opere, & veritate, vt dicit Ioan. in Canonica. iuxta dictum chriſti dicentis, Qui diligit me: ſermones meos ſeruat. Et hæc eſt dilectio, quæ dici ſolet obedientialis. Conſtat iam, ꝙ furtum non ſtat cum huiuſmodi dei dilectione, cum conſtet eſſe contra mandatum dei. Similiter dilectio proximi charitatiua dicitur non ea ſolum, qua ꝓximò bonum animę volumꝰ, hoc eſt gratiam & gloriā, ſed qua etiam nullū illi malum volumus inferre, nec in perſona ſua aut ſibi coniuncta, nec in ſama, nec in bonis fortunæ, cum dicitur, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies. &c. per quæ dominus nobis ſignificauit, in quo charitas ad ꝓximum habenda conſiſtat: nempe in hoc, qđ propheta vno verbo nobis exponit, dicens, Declina à malo, & fac bonum, inquire pacem. &c. Argumentum autem probat furtum ſe compati cum voluntate hac, qua proximo bonum aliquod volumus, puta animę aut corporis, quæ inchoata & imperfecta dilectio proximi eſt, non autem probat ſe compati cū vera dilectione eiuſdem, quę in his quę dicta ſunt, conſiſtit. Vnde repugnat, ꝙ ex vera proximi dilectione furtum poſsitꝰ procedere. Sed nec furtum proprie dicitur, ſi ad hunc finem bona fratris auferimus, vt ipſi arma iniquitatis tollamus, cum de ratione furti ſit, rem alienam fraudulentut ſibi vſurpare.

Queres fortaſſis vltra, an ſuppoſito, ꝙ furtum mortale peccatum ſit, an omne furtum etiam modicum ſit mortale. Et pro affirmatiua parte videtur ratio, Quia generaliter in decalogo omne furtum prohiberi videtur: omne autem illic prohibitum, eſt ęternę vitę impeditum, iuxta dictum Chriſti, Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.

Secundò, quia quantitas rei furtiuę licet culpam augeat, ſpem tamen peccati nō variat. Quemadmodum in ceteris rebus videmus per quantitatis varietatē rerū ſpeciē minime variari. Ac ꝓinde licet paruitas furti culpā eius minuat, ſpeciē tamen nō inde mutat. Et ita ſi furtum magnum eſt mortale, pariter erit paruum. &c.

Oppoſitùm tamen videtur probabile. ſ. quòd tam paruum ſit furtum, vt mortale non ſit. Tum, quia poteſt eſſe adeo paruum, vt nullum peccatū ſit, vt ſi dominus rei nil prorſus curaret, ſe re illa priuari, cum in nullo per hoc reputet ſe dānificari, eſto etiam aliquale damnū id eſſet, attamen quia pto nihilo illud reputat.

Tum etiam facit, vt quidam probant. cap. Er ſi queſtiones. de ſimonia. Vbi in ſententia dicitur, quòd munus acceptum ab epiſcopo ordinante, aut beneficium conferente, poteſt eſſe tam paruum, vt non ob id ſimoniam cōmittat. Quamuis textus hic nō aperte intentum probare videatur, cum textus intentum ſit, quòd quādo munus eſt adeo paruùm, de quo veriſimiliter preſumitur, ꝙ non inde mouetur Eṗs ad ordinis, ſeu beneficij collationem, ꝙ tunc per talis muneris acceptionem ſimoniam non committit. Et ita in re parum refert magnum, aut paruum eſſe huiuſmodi munus, q̄uis quantum ad p̄ſumptionem referat.

Deniq; idem ex ſententia doctorū videtur, qui dicunt, quòd contingit venialiter, etiam deliberate contra omnia decalogi pręcepta peccare. Qđ inde rurſus apparet, nam in decalogo prohibetur omnis iniuria proximi, & tamen non omnis tallis peccatum mortale eſt, vt ſi quis dicat fratri, racha, aut fatue. Nec etiam omnis irreuerentia filij contra patrem, mortalis eſt, ſicut nec omnis inobedientia cōtra pręlatum.

Secundum hoc poteſt ad ratiōes priores dici, ꝙ et ſi omne furtū in decalogo prohibeatur, non inde omne tale eſt mortale peccatum, niſi notabile ſit.

Ad ſecundum

Ad ſecundum dicendũ ꝙ licet quãtitas furti naturam & ſpeciem non mutet q̃tum ad hoc, quod eſt, eſſe furtum, attamen quantum ad quantitatẽ culpe attinet, variat. Et quamuis vnum in re non excedat in infinitum reliquum, excedit tamen in ratione malitiæ ſecundum dei imputationem, qui vnum ad pœnam ęternam, alterum ad temporalem tantum dignatur imputare. Sicut tanta, aut tanta deliberatio in homicidio perpetrando ſpeciem peccati nõ variet, ſtat tamen tam paruam eſſe deliberationem, vt quod alioqui foret mortale, ſit veniale. Ad hunc modum de cęteris.

De rebus furtiuis integre reſtituendis.

QVESTIO QVINTA.

IAm ad noſtrum propoſitum redeuntes, inquirimus, an ſit neceſſariũ omnia aliena per furtum ablata, aut etiam alio qui debita, integrẽ reſtituere, & an liceat ea paulatim, & per partes creditori ſoluere. Et quæritur id propter caſum communiter euenientẽ, qualis his diebus dicitur eueniſſe. Nobilis quidam nulla bona propria habens, modis iniqs multa bona aliena vſurpauit, quibus ſe, & familiam, atq; ſtatum ſuſtentabat. Ad confeſsionem veniens, cogebatur per confeſſorem, vt omnia reſtitueret. Tandem pręcibus à ſacerdote obtinuit, vt paulatim reſtitueret, quẽ videns ſacerdos paratum non aliter reſtiturum abſoluit. &c. Quęſitum eſt, an talis teneatur ſine mora omnia integre reſtituere, præſuppoſito, ꝙ ſi integram reſtitutionẽ faciat, ipſe & familia ſua forte mẽdicare cogetur, aut ad extremã peruenient egeſtatẽ. Secundò, an caſu, quo reſtitutiõem debitã faciat, poſsit & debeat deduci ne egeat. Tertiò, an confeſſor in caſu conuenienter & recte illum abſoluit.

Ad primum, an. ſ. teneatur omnia ſine mora integrẽ reſtituere, reſpondent multi doctores diſtinguendo: Si enim dominus, cui reſtitutio facienda eſt, eſt in neceſsitate, eo quòd rebus ſuis aut ſibi debitis ad naturæ, ſeu ſtatus ſuſtentationem indiget, iniuſte res ſuæ ab illo nobili detinentur, ac proinde neceſſe eſt ea illi reſtituere. Si verò in tali neceſsitate non ſit, ſed potius ſit competenter diues, ita vt rebus ſuis à nobili præfato poſſeſsis non indigeat, non tenetur pręfatus nobilis omnia, quę debet, integrẽ, & ſimul reſtituere, ſatis eſt, ſi paulatim reſtituat, modo ſuperflua naturæ & ſtatui ipſius occupantis illico reddat, nec ad aliud eſt in conſciẽtia cõpellendus, vt ait florentinus, & alij.

Oppoſitum tamen videtur tenendũ. ſ. ꝙ non obſtante egeſtate, in qua nobilis, facta integra reſtitutiõe, permaneret, tenetur omnia, q̃ debet, ſuo domino reddere. Probatur, quia ſicut fuit illarum rerum iniuſtus occupator, ita eſt earundem iniuſtus detentor, eo ꝙ res alienas apud ſe retinet, creditore nõ conſentiente actu illicito, nec debito. De illicito ſuppono. De debito autẽ probo. Primo, quia dominus illarum rerum iuſte poteſt velle, res ſuas, aut ſibi debitas, eidem reddi: igitur nõ debet conſentire, ꝙ alter debitor eas retineat, Antecedens inde apparet, quia iuſte poteſt ſibi, & familię ſuę egeſtatem timere, & alia mala, quæ ſolent ex egeſtate prouenire, fortuna enim varia eſt, & quos hodie exaltat, cras deprimit, & humiliat. Patet etiam ex dicto ſalomonis, qui cum filius regis eſſet & diues, egeſtatem ſibi euenire poſſe cognoſcẽs, à dño petijt, quę illi ad victũ neceſſaria forent. Et cauſam petitionis aſsignans, ait, ne egeſtatę compulſus furer, & periurem nomen domini. Prouerbiorum. 3. Igitur etiam in caſu pręſenti creditor, & ſi ad pręſens diues ſit, poteſt idem, quod Salomon, ſibi ipſi timere. Neq; enim ſatis iuſta videretur præfata Salomonis petitio, niſi diues poſſet iuſte egeſtatem timere. Ac proinde in caſu propoſito iuſte poteſt creditor velle res ſuas ſibi reſtitui, & ita non cõſentit actu debito, ꝙ res ſuę ab alio occupatæ detineantur, & conſumantur.

Secundò, eſto in caſu creditor egeſtatẽ ex non reſtitutione non timeret ſibi euenturã, poteſt tamẽ iuſte res ſuas velle habere, & eis libere frui, vt poſsit ſuis domeſticis, propinquis, & conſanguineis, ſi forte indigent, prouidere: ad quod eum charitas magis obligat, q̃ ad res ſuas extraneo relinquendum, qualis eſt ille nobilis in caſu. Aſſumptũ patet, ex eo, quod ait Paulus. ad Timo. 5. Qui ſuorum curam non habet, & maximè domeſticorum, crudelis eſt, & infideli deterior. Nõ igitur debet in caſu in rerum ſuarum alienationem contra charitatem ad ſuos habendam conſentire.

Præterea, eſto ꝙ creditor ille diues ſit & conſanguineos indigentes non habeat, ſunt adhuc multi alij paupe-

res,quamnis extranei, & viduæ, virgines innuptæ, quibus ex charitate poteſt ille creditor de ſuis rebus prouidere, cum magis ad id ex ordine charitatis teneatur, quàm ad dicto nobili res ſuas relinquendum, nan inter extraneos præſendi ſunt meliores & boni malis,iuſta illud Eccleſiaſtici. 12. Da bono, & nõ receperis peccatorem: bene fac humili, & nõ dederis impio, qualis in caſu nobilis præfatus eſſe videtur.

Demus prętereа non eſſe alios pauperes meliores illo nobili, cui alios in eiſdem ſubueniendo debeat pręferre, non tamen ille creditor ita tenetur illi nobili, alioqui pauperi prouidere, ꝙ ex toto eum ab egeſtate pręſenti & futura liberet, familiamq; & ſtatum eius ſuſtentet. hoc enim onus non illi creditori ſolum,ſed etiam cęteris diuitibus incumbit. Ac proinde, eſto ꝙ creditor illi debeat conſentire in hoc, ꝙ nobilis pręfatus de ſuis bonis retineat,erit hoc ad ſummum verũ in ea & tanta quantitate,quantam in eleemoſynam illi erogare tenebatur, non tamen ea omnia,quæ nobilis ille perperam vſurpata tenet,debet creditor illi relinquere. Et ita dempta parte, qua teneretur ei in eleemoſynã dare, omnium aliorum bonorum erit iniuſt⁹ detentor,ex quo in omnium aliorum detentione creditor nec actu conſentiat,nec conſentire debeat,& ita reliqua omnia tenebitur nobilis ille ſine dilatione reddere.

Pro hac ſententia facit cap. Si quis, de furtis. vbi qui ex neceſsitate famis furtim aliena accepit, ea iure Canonito cogitut reſtituere, non obſtante, ꝙ in eandem famis neceſsitatem reincidat.

Facit etiam cap. Cum tu. de vſuris. vbi compellitur vſurarius omnia,quę per vſuram acquiſiuit, ſuis dominis integrè reſtituere,etiam ſi nil habet,præterea, quæ per vſuras acquiſiuit, non obſtante, ꝙ in ſumma relinquatur egeſtate.

Facit etiã,qđ habetur de verbórũ ſignificatione cap. Exijt. vbi in ſentẽtia dicitur, nemini licitum eſſe de alienis viuere, etiã nec in extrema neceſsitate,ſi liberali oblatione,humile mendicatione, vel manuum labore poſsit vitæ neceſſaria acquirere.

Contra hanc ſententiam obijciunt quidam. Primo illud cap. Quoniã. 16.q.1.vbi Hieronymus ad Damaſum ſcribens ſuper decimis,quas laici per aliquot annos detinuerant,ait,ꝙ de conſenſu Epiſcopi poterãt eas firmiter retinere. Igitur ita in præſenti poterat nobilis ille ſaltem de epiſcopi conſenſu bona illa aliena retinere. Reſpon. Hoc nil obſtat,quia textus non ait, ꝙ laici ob egeſtatem poterant decimas retinere,cum intentum queſtionis,quę illic tangitur,longe diuerſum ſit à preſenti caſu. Intẽditur illic queri, an ſit licitũ laicis,ſiue diuites ſint, ſiue pauperes, decimas accipere, et acceptas apud ſe tetinere. Et dicitur,ꝙ non. Si tamen ſic retenta, monachis & ſpiritualibus viris conferantur,ſi Epiſcopo cõſentiente id fiat,tenebit ſactũ. Adde ꝙ illa bona ſic male per laicos retenta, poterant indigẽtibus autoritate Epiſcopi erogari,nec erant alicui certo domino perſonaliter debita, vt eſt caſus noſtet. Itaq; non eſt ſimile.

Secundò obijciunt cap. Sicut hi. 47. diſtin. vbi ſignificat Ambroſius,ꝙ bona ſuperflua diuitum,non ipſorum, ſed pauperum ſunt: & per conſequens, ſi in caſu creditor habet vnde ſui, & ſuorũ naturã & ſtatum valeat ſuſtẽtare,reliqua quę nobilis ille retinet ſuperflua eſſent ipſi creditori, & ita nõ iam creditoris ſunt dicẽda, ſed potius ipſi⁹ nobilis poſsidẽtis,& rebus illis indigẽtis. Reſpõ.ꝙ Ambroſi⁹ illic intendit diuitũ auaritiam reprehẽdere,qui ea,quę illis ſuperſunt, pauperibus cõmunicare nõ volunt. Nõ tamẽ intẽdit dicere,ꝙ ſuperflua,quę diuites habent, ſint de dominio & proprietate pauperum.

Tertiò obijciunt, quod legitur Exod. 22. Si pignus à proximo tuo acceperis veſtimentum, ante ſolis occaſum reddes ei. ipſum enim ſolum eſt indumẽtum, quo operitur indumentum carnis, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudiam eum, quia miſericors ſum. Similiter Deuterono. 24. Non accipias loco pignoris ſuperiorem,aut inferiorem molam, quia animã ſuam appoſuit tibi. &c. Cuius prohibitionis ratio videtur, quia illa ſunt inſtrumenta vitæ illius neceſſaria. Et idem iudicium eſt de alijs vtẽſilibus neceſſarijs. ſ. quòd creditor nõ poteſt ea loco debiti à debitoribus accipere, quando illis indigeant. Igitur pari forma in præſenti caſu non poterit creditor iuſte à debitore paupertate opſſo ea, quæ illi debet, exigere, ſed quandiu indigerit, debet ipſi debitori ea relinquere. Reſpon. negãdo ſequelam, nec eſt ſimile, quod pro ſimili adductum eſt. Nam in caſu illorum textuum illa pignora ſunt ipſius debitoris, ſunt etiam illis ad vitam neceſſaria: ac proinde nõ ſunt ob debita à creditorib⁹ rebus illis priuandi, ſi nil aliud illis relinquitur. vnde victum & veſtitum habere poſſint.

poſsint. In caſu autem præſenti omnia, quæ nobilis p̄fatus habet, aliena ſunt, & per ipſum iniuſtè occupata, & detenta. Inde patet verum eſſe, quod communiter dicitur, ſi debitor habet inſtrumenta artis, ſine quibus ſibi & ſuis neceſſaria prouidere non poteſt, non tenetur in conſcientia illa inſtrumenta vēdere, aut ea creditoribus loco debitorum reddere. Secus ſi illis datis, aliqua via honeſta viuendi illi relinqueretur.

EST iam dubitatio, quæ ſecundo loco poſita eſt, an in præfata reſtitutione integrè agenda ſit, deducendum ne debitor egeat, aut ne mendicare cogatur, idq; in foro conſcientiæ. Et arguitur quòd ſic, quia ſecundum iura ſi aliquis ceſsit bonis, deducitur inde ne egeat, ait enim lex. Ei, qui condemnatur in id, quod poteſt, deduci debet, ne egeat. l. in condemnatione. ff. de regulis iuris. Inhumanum etiam videtur ſpoliatum fortunis ſuis, in ſolidum condemnari. Vt habetur inſtituta, de actionibus. cap. Vltimo. Item. ff. de ceſsione bonorum. l. Qui bonis. dicitur quòd bona eius, qui ceſsit bonis, non ſunt ſecundario vendenda, quia non debet fraudari alimentis. Cùm igitur leges huiuſmodi iuſtæ ſint, erit homini licitum eiſdem vti. Ac proinde tales debitores non tenentur inſolidùm reſtituere, ſed eſt inde deducendum ne egeant.

Secundò idem apparet in caſu propoſito: quia Imperator, vt fertur, ſolet ad inſtantiam huiuſmodi nobilium, qui nil niſi ꝙ reſtitutioni eſt obnoxiū, habet, ſolet eiſdē ſchedulā dare, q̄ poſsint paulatim creditoribus ſatisfacere. Dicere autē hoc fieri non poſſe, videtur difficile: maximè cùm nobiles & milites ſecundum iura cogēdi non ſunt, vt bonorum ceſsionē faciāt, ſed in reſtitutione creditoribus agenda, deducitur ne egeant, vt habetur. l. miles. ff. de regulis iuris.

Tertiò facit lex. 4. titulo. 4. partitione quinta in legibus Hiſpanorū, vbi de eo, qui alteri rerum ſuarum donationem fecit, dicitur quòd tenetur donatum tradere, modò donatori relinquatur vnde competenter viuere poſsit. Ergo in propoſito caſu non ita integrè eſt reſtitutio facienda, quin debitori relinquatur aliquid ne egeat.

Reſpon. quòd iſtæ & aliæ huiuſmodi leges procedunt in foro exteriori, & debitoribus in hac parte ſuffragatur, ne ſcilicet, per iudices compellantur inſolidū ſimul reſtituere, quæ debent, ſed retinere permittantur (ſi bonis cedere velint) quæ illis neceſſaria fuerint, ne egeāt. In conſcientia tamen videtur, quòd tales tuti non ſint, huiuſmodi legis beneficio vtentes, ſed tenentur inſolidū reſtituere, niſi cauſa aliqua eos ab integra reſtitutione excuſet. Et quòd ita ſit, apparet: quia leges humanæ neminem in conſcientia contra legem diuinā & naturalem excuſant. Diuina autē & naturalis lex eſt, vt quidquid homo alteri debet, reſtituat. Tū ex eo, quòd præceptum eſt: Non furtum facies, in quo, vt diximus, non minus prohibetur rei alienæ detentio, quàm acceptio. Cùm ego pro ſuſtentenda natura, aut ſtatu non liceat aliena, inuito domino, auferre: vbi aliter poſſet homo ſuæ indigētiæ prouidere, ſequitur ꝙ nec ob eandem cauſam poterit aliena retinere.

Tum etiam idem patet ex dicto Pauli ad Roma. 13. qui cùm præmiſerit vnicuiq; ſuum debitum eſſe reddendum, addit dicens: Nemini quidquam debeatis. In quo docemur, vnicuiq; debere inſolidū reddi, quod illi noſcitur eſſe debitum, nedum ſi ablatum fuerit.

Tum etiam idem apparet Ezechie. 33. vbi dominus impio viam, qua viuere poſsit, demonſtrans, ait. Si egerit pœnitentiam à peccato ſuo, feceritq; iudicium, ac iuſtitiam, pignus reſtituerit, rapinamq; reddiderit, in mandatis vitæ ambulauerit, nec fecerit quidquam iniuſtum, vita viuet, & aliâs ſaluari non poterit. Vnde gloſ. cap. Cùm tu. de vſuris. ait, quòd vſurarius debet inſolidū vſuras reſtituere, nec debet aliquid deduci, ne egeat, quod etiam Panormitanus ait in foro conſcientiæ procedere. Et quãquam alij dicant id in vtroq; foro de vſurario procedere in odium vſurarum, in conſcietia tamen videtur non ſolùm de vſurario, ſed etiam de quocunq; alio iniuſto detentore eſſe tenendum, cùm in conſcientia eadem ſit vtrobiq; ratio nempe, vt vnuſquiſq; quod ſuum eſt, aut ſibi debitum habeat, prout iuſtitia exigit.

Dixi notanter, niſi cauſa aliqua eos excuſet, vt ſi cùm debitor aliena retinet, non potens ſimul creditoribus ſatisfacere, ſperat autem ſe paulatim ſatisfacturum, ſi tempus ad id illi conferatur: tunc videtur ob huiuſmodi ſpem poſſe debitorem reſtitutionem differre. Similiter, ſi in dilatione reſtitutionis rem creditoris vtiliter agit, poteſt reſtitutionem differre. Similiter, ſi nulla alia via licita debitori patet, qua poſsit naturæ ſubuenire, niſi aliena in toto, vel in parte retineat. Aut ſi debitor tam neceſſarius eſt reip. ꝙ

ſi omnia reſtituat, reſpub. notabile damnum ſuſtinebit. Aut ſi ex tali reſtitutione infamia, aliúdve notabile damnum timeatur euenturum. Aut ſiqua alia iuſta differendi cauſa concurrat, tunc licitum eſt iuxta regulam ſuprà poſitam, reſtitutionem differre. Alias autem & ſi poſsit legis beneficio in foro iudiciali vti, non tamẽ erit in conſcientia tutus, niſi illicò in ſolidum reſtituat. Dempta ea parte, quã creditor debitori indigenti in eleemoſynam dare deberet. Quæ quanta debeat eſſe, prudentum iudicio, attentis hinc inde qualitatibus relinquatur.

NVNC ad id, quod tertio loco quærebatur, an ſcilicet, caſu, quo debitor nolit ſimul, ſeu integrè (cùm poſsit) debita creditori ſoluere, ſed annuatim, aut paulatim, an confeſſor poſsit ei huiuſmodi dilationem concedere eumq; non aliter ſoluturum abſoluere. Reſpon. Vt video ſumuliſtæ communiter tenent partem affirmatiuam in vtroque, ſcilicet, quòd poteſt confeſſor præfatam dilationem cõcedere, & ſic parato ad terminum ſoluere, ſacramentalem abſolutionem impendere. Eorũ ratio hæc eſt. Nam alioqui hęc damna ſequerentur, ſcilicet, decederet pœnitẽs ſine abſolutione deſperatus, & maneret ſemper in peccato, debita non ſoluendo, maneret etiam creditor ſemper lęſus, nulla eidem facta debitorum reſtitutione. E contra verò data per ſacerdotem dilatione, impenſaq; abſolutione præfata incommoda vitantur, & vltra agitur vtiliter negocium creditoris.

Verùm his non obſtantibus videtur oppoſitum in caſu tenendum. Et dicendum primò, quòd ſacerdos peccat in caſu, illum abſoluendo, & abſolutio eſt nulla. Cuius ratio eſt clara: quia ex quo ille pœnitens animum debita integrè ſoluendi prout debet, non habet, niſi paulatim, cùm illicò & ſimul ſatisfacere poſſet, peccat: & ita indignus eſt, qui ſacramentaliter abſoluatur, ob obicẽ malæ voluntatis, quem ponit. Nec excuſatur confeſſor ob bonum, quod ex data dilatione ſubſequitur, quia iuxta Paulum, ad Roma. 3. Non ſunt facienda mala, vt eueniant bona. Dare autem ſacramentum ei, qui obicem malè voluntatis ponit, perinde eſt, ac ſi daret ſanctum canibus, contra dictum Chriſti, Nolite ſanctum dare canibus, nec mittatis margaritas ante porcos. Matth. 7.

Secundò videtur, quòd cõfeſſor in caſu præfatam dilationem debitori concedens, non tenetur in aliquo creditori, eò ꝙ ex data huiuſmodi dilatione nullũ ſequitur creditori damnum, ſed potius bonũ, ex quò illo modo res ſuas recuperabit, quas fortè alioqui penitus amiſiſſet.

Tertiò, videtur quòd talis dilatio per confeſſore md ata non liberat debitorem à reſtitutione integrè & ſtatim facienda, cùm poſsit: quia talis dilatio nec datur à creditore, nec datur omnino voluntariè, ſed ob cauſam maioris damni creditoris vitandi. Et ita patet ad ea, quę in quęſtione propoſita ſunt.

In qua videbor quibuſdam inhumanè reſpõdiſſe, compellendo nobilẽ pręfatum ad integrè reſtituẽdum, nec permittendo inde deduci ne egeat, ſed tantùm id eſſe deducendum, quod creditor alioqui in eleemoſynam illi tradere debuiſſet. Fateor duram eſſe ſententiam, ſed loquendo ſecundum rigorem conſcientiæ, non video aliter ad quæſtionem reſpondendum eſſe. Nec tutum eſſe arbitror, hominem aliena retinere, & conſumere, vt mendicitatem & egeſtatem euadat, quãdo per mendicimonium viuere poſſet: quod non modò turpe non eſt, ſed ſi patienter ſuſtineatur, apud Deum magni meriti eſt.

De rebus furtiuis in poteſtate furis deterioratis, ſiue deſtructis.

QVAESTIO. VI.

QVia cõtingit rem furtiuam poſt perpetratum furtum in valore aſcendere, ſimiliter & deſcendere, ſeu deteriorari, & etiam rem in eodem valore permanere, eſt quæſtio ſecundum quem valorẽ teneatur fur rem furtiuam reſtituere. Et video paſsim doctores dicere, quòd tenetur rem furtiuam, aut eius æſtimationem ſecundum meliorem ſtatum, ſeu maiorem valorem, quem habuit à tempore furti ꝑpetrati, reſtituere. Excepto, niſi moram purgauerit, hoc eſt, niſi rem furtiuam, aut alioqui debitam, ſuo domino prius obtulerit, per quem ſtetit, & non per furem, quominus rem ſuam haberet. Ita ex tunc non manebit obligatus fur niſi talem reddere rem, qualem habuerit, etiam ſi poſtmodum deterioretur.

Quidquid ſit de hac ſecunda parte, in prima videtur aliqua diffi-

difficultas. Quia fortè in poteſtate dñi, cui reſtitutio facienda eſt, res ad tantum valorem non perueniſſet, ad quantum in poteſtate furis peruenit. Deinde ſi in poteſtate furis res deteriorata eſt, fortè fuiſſet in poteſtate domini æquè, aut plus deteriorata: imo fortè in poteſtate domini periiſſet. Dicere igitur indiſtinctè furem rem furtiuam ſecundum maiorem valorem, quem res à tempore perpetrati furti habuit, teneri domino reſtituere, eſt dicere, teneri furem rem cum lucro reſtituere, quod in foro conſcientiæ non videtur verum, ſi tale lucrum dominus non fuiſſet habiturus. Quod inde apparet: quia reſtitutio in conſcientia venit agenda ſecundum iuſtitiam commutatiuam, quæ æqualitatem requirit: hæc autem æqualitas in hoc conſiſtit, quòd ita fiat reſtitutio, vt dominus, ſeu creditor in tantũ ſit reintegratus, quantum eſſet habiturus, ſi furtum perpetratum non fuiſſet. Non obſtante, quòd iura humana in odium delicti furem condemnent, vt rem ſecũdum maiorem valorem, quē habuit à perpetrato furto reſtituat.

Ac proinde dimiſſo rigore iuris contra furem, aut moroſum debitorem inſtituti, eſſet ſecunda reſponſio iuxta naturalem æquitatem talis. Quod ſi res furtiua erat vſu cõſumptibilis, & de his, quæ functionem admittunt, ſiue poſt furtum perpetratum in valore creuerit, ſiue decreuerit, ad ſciendum quantum ſit creditori pro re illa reddendum dici poteſt, ad hoc eſſe habendũ reſpectum: an, ſcilicet, dominus læſus, erat rem illam citò venditurus, conſumpturus, aut diſtracturus, aut erat in poſterum, vt carius eam venderet ſeruaturus. Si primùm, eſt reddendum pro illa, quantum illa tempore furti valebat, ex quo dominus ex re illa non erat maiorem vtilitatem habiturus. Si autem erat rem illam ad tempus ſeruaturus, eſt reddendũ, quãtum erat veriſimiliter valitura ad tẽpus illud ſeruata. Et ita ſecundum hoc parum refert, ꝙ aſcenderit, aut deſcedenrit res illa in valore, poſtquam fuit furto ſublata. Huius ratio eſt: quia iniuſtitia furti ſufficienter ad æqualitatem hoc modo reduci videtur, ex quo tãtum redditur domino læſo quantum ipſe alioqui erat habiturus. Pro quo etiam facit cap. Nauigãti. de vſuris. vbi in ſentẽtia dicitur, quòd ſi mercator mercẽ, quã ad terminũ vendit, non erat ſaluaturus nõ poteſt preciũ maius pro re illa accipere, quàm valet in promptu. Secus ſi erat rem ſeruaturus ad tempus, in quo veriſimiliter præſumebatur plus valitura.

Si autem res furtiua non ſit vſu conſumptibilis, & in poteſtate furis eſt meliorata, tenetur fur eam talem reddere, deductis tamen laboribus, & expenſis, ſi quas fecit, in ipſius rei melioratione, quæ in omni caſu ſunt deducendæ, vt ait gloſ. in cap. Ad noſtram. de iureiurando.

Si autem res furtiua in poteſtate furis deteriorata eſt, qualiter erat in poteſtate domini deterioranda, non tenetur fur huiuſmodi defectum in reſtituendo ſupplere, ſed ſatisfacit, ſi domino ſoluat, quantum dominus, ſi rem ſuam habuiſſet, lucraturus erat. Et ſic videtur res ad ęqualitatem eſſe redacta, quãuis humana iura ad plus ipſum furem obligabunt. Pro quo facit exemplum de illo, qui orta maris tempeſtate, alienas merces accipit, vt eas in mare proiiciat, etiam inuito dño, qui nõ tenetur valorẽ earũ ſoluere, nec in aliquo earũ domino ſatisfacere: quia, ſcilicet, illę merces erant alioqui periturę. Aut ſi alienas merces in naue peiore contra dñi volũtatẽ poſuit, vbi perierunt, qnádo ſimiliter periiſſent, ſi in meliori naue poſitę fuiſſent, vt notatur ad. l. Rhodiã. de iact. l. 1. Secus, ſi res ſit deteriorata, aut deſtructa ob culpã ipſius furis: nã tunc aliter venit domino ſatisfactio facienda.

Hanc ſecundam reſponſionem nõnulli docti cùm ſuper hac quæſtione contenderent, approbarũt. Verũ vt appareat quid veritatis habeat, opponitur contra eam. Primò, quia non ſatis pertinens eſſe videtur, rem furto ſublatã vſu conſumptibilẽ eſſe, aut non ſicut etiam videtur impertinens dominũ rem illam venditurum fuiſſe, aut ſeruaturum. Si enim res extat, dominus eius ad eam quandiu extat, ius habet, & dominium: ac proinde ſi in poteſtate furis ſit meliorata, ipſa qualis eſt, venit ſuo domino reſtituenda, ſiue alioqui eam fuerat venditurus, ſiue non. Si autem conſumpta eſt, aut in poteſtate furis deſtructa, tenetur fur eius ęſtimationem ſecundum meliorem ſtatum, quẽ res habuit, reſtituere. Id probatur, quia ex quo fur fuit in mora, & noluit rem quando ad maiorem volorem aſcendit, ſuo domido, cùm poſſet reſtituere, perinde eſt ac ſi tũc rem illã cùm magni valoris eſſet, de nouo auferret: & per conſequens tenetur rem tanti valoris, aut eius æſtimationem reddere, aliâs non reducitur res ad æqualitatem: quæ quidem æqualiras in hoc cõſiſtit, vt tantùm reſtituendo fur reddat, quantum furando damnificauerat. Cùm autem non minus fur damnificauerit dominum rem ſuam detinendo,

nendo, quam de nouo eam occupando, conſequens eſt, quòd ſi res multum in valore, cùm in poteſtate furis eſſet, aſcendit, multum dominus tunc damnificabatur: ac proinde reſtitutio debet correſpondere illi maiori damno: quidquid ſit de hoc, an ſcilicet, dominus rem illam alioqui erat venditurus, vel non.

Secundò, ſpoliato reddenda eſt res, qua fuit ſpoliatus, ſimiliter & fructus rei, non tantùm quos furem percepiſſe conſtiterit, ſed quos poſſeſſor de re ſua habere potuiſſet, vt habetur ca. Grauis. de reſtitutione ſpoliatorum. in rubro, & nigro. Et in glo. Idem habet glo. cap. Conquerente. ibidem, & cap. Cùm cauſam. de officio delegati. Et cap. Non liceat. 12. q. 2. Igitur cùm dominus ſi rem ſuam habuiſſet tempore, quo ad maiorem valorem aſcendit, eam pro magno precio vendere potuiſſet, ſequitur quòd fur tenetur rem tanti valoris reſtituere, quantum in meliori ſtatu res ipſa habuiſſet, etiam ſi de facto dominus rem illam vendjturus non fuiſſet.

Tertiò, facit ad idem cap. Quantò. de iureiurando, vbi cùm rex quidam monetam, quam pater ſuus cudi fecerat, poſtea tamen diminutam ad tempus ſeruare non ſine reip. iactura iuraſſet, mandauit eidẽ Papa, vt monetam de nouo cuderet legitimã, quæ reduceretur ad ſtatum meliorem, quem habuit tempore patris ſui, qui eam primò cudi fecerat. Igitur pari forma res furto ſublata, eſt reſtituenda ſecundum meliorem ſtatum, quem habuit à tempore furti perpetrati.

Quartò facit cap. Cum canonicis. de cẽſibus. & cap. Olim cauſam. eodem, vbi penſiones annuatim ſoluendæ in moneta, quæ à principio maioris valoris erat, cùm poſtmodum eſſet in valore diminuta, iubentur ſolui ad æſtimationem antiquę monetæ. Idem etiam decretum eſt de menſuris, quæ ab initio maiores erant, quã poſtea: quod. ſ. ſoluerentur ſecundum antiquam menſuram.

Quintò, ſi ita eſſet, quòd fur non tenetur reſtituere quod furto abſtulit, niſi ſecundum æſtimationem & valorem, quem habuit tempore furti perpetrati, ſi tunc dominus rem illam erat venditurus, ſequitur, quòd ſi furat᷑ eſt viginti fanecas, quãdo dominus erat eas vẽditurus, quæ pro tunc valebant decem ducatos, quæ poſtea in precio & valore aſcenderunt vſq; ad viginti ducatos quòd fur non teneretur reſtituere niſi decem ducatos, aut decem fanecas, quæ tempore reſtitutionis valent decem ducatos, aliis decẽ ſibi reſeruatis. Sequela patet, quia illic ſeruatur æqualitas, cum illa reſtitutione facta tantum habeat dominus ſpoliatus, quantũ alioqui erat habiturus. Sed conſequens videtur abſurdum: quia non minus tenetur fur domino, quem ſpoliauit, reſtituere, quàm teneretur: ſi res, quas furatus eſt, mutuo accepiſſet: ſed ſi fanecas illas viginti mutuo accepiſſet, rotidem teneretur eidem reſtituere, etiam ſi in precio & valore aſcenderint. Ergo etiam ſi eas furatus fuit, non ſatisfacit, æſtimationem earum ſecundum quòd tempore furti valebant reſtituendo: alioqui in hac ratione reſtituendi, meliotis cõditionis eſſet fur, quàm mutuatarius, quod non videtur.

Sextò, ſi præfata reſponſio eſſet in alio dicto vera, ſequitur, quòd ſi quis equum furatus eſt, qui tempore furti valebat centum, & poſtea in poteſtate furis naturaliter eſt deterioratus, ita vt non valeat niſi decem, quòd ſatisfaceret fur, ſi equum valentem decem ſuo domino reddat, ſuppoſito quòd dominus equum non erat venditurus, nec ex eo aliquam vtilitatem habiturus: quia in caſu iam tantum habet dominus ſpoliatus, quãtum alioqui habiturus erat. Conſequens videtur falſum: quia ſi fur centum ducatos fuiſſet furatus, totidem tenebitur reſtituere: ſed cùm equũ valẽtem centũ ducatos furatus eſt, perinde eſt, ac ſi cẽtũ ducatos abſtuliſſet, cũ de equiualentibus idem ſit iudicium. Ac proinde ſi equus illo modo eſt deterioratus, non ſatisfacit reddendo equum valentem decem, ſimiliter ſi equus in poteſtare furis ad valorem ducentorum ducatorum aſcendit, tunc tenebitur equum ſuo domino reddere, & ita ſi non reddidit, perinde eſt, ac ſi tunc ducentos à domino equi auferret. Et per conſequens ſiue poſtea equus deterioretur & pereat ex culpa, ſiue ſine culpa ipſius furis, tenebitur ducẽtos ducatos ſpoliato reſtituere. Et ita pro priori & communi ſententia apparet, quòd res furtiua venit reſtituenda ſecundum maiorem valorem quem habuit, quandiu fur fuit in mora.

Hic caſus poſtremus, per famulum cuiuſdam comitis nobis propoſitus, difficultatem auxiſſe videtur. Petrus enim equum de domo domini furatus eſt, qui dominus cũ morbo incurabili laboraret, nulla erat illi ſpes ſuo equo vtẽdi, nec erat illi animus equũ vendere, ſed eum domi ſemper paratum habere volebat. Accidit vt Petrus ob cauſam aliam diu in carcere detineretur, adeo, vt nec equo, quem furto acceperat, vti potuerit: tandem equus

equus in domo Petri furis mortuus eſt. Quęſitum fuit, quid Petrus in conſcientia loco equi reſtituere teneretur. Confeſſor enim ad equi ſolutionē ſecundū maiorem valorē, quem in poteſtate furis habuit, ipſum Petrū compellebat, his fortè rationibus motus, quas ſuprà fecimus. E contra verò Petrus pro ſe allegabat equum eodem modo in poteſtate ſui domini fuiſſet periturum, ſicut & apud ipſum periit.

Deinde, ſi quis doliū vini alieni vſurpauit, & diu apud ſe retinuit, quod tandem in acetum verſum eſt, ita vt nil quaſi valeret, cuius deteriorationis cauſam ſupponitur vſurpatorem non fuiſſe, dominumq; ipſum ante minimè vendere propoſuiſſe, cùm aliud tempus oportunus expectaret. Talis vſurpator dolium ſuo domino reddendo in conſcientia ſatisfacit, nec defectum viri deteriorati ſupplere tenetur, ex quo vinū non minus fuiſſet in poteſtate domini deterioratum. Nec in conſcientia neceſſarium eſt ſpoliatum facta reſtitutione commodum reportare, qualiter reportaret, ſi illi redderetur plus quàm ipſe alioqui eſſet habiturus.

Deinde, ſi quis vineā alterius per vim occupauit, quæ tunc cū nouella eſſet, grādiuſculi precij erat. Tandē ſucceſſu tēporis cùm vires fructificādi per naturā amiſiſſet, parui valoris facta eſt. Pręfat⁹ occupator penitudine ductus, vineam ſuo dño reſtituit, ſimul & fructus inde perceptos: attamē vineæ deteriorationem ſupplere non eſt cogēdus, eò ꝙ non fuiſſet minus apud dñm deteriorata.

Præterea quidam cùm in bello eſſet, ſciens ſuperuenire hoſtes, res omnes vnius populi deuaſtaturos, præuenit ipſe, & multa bona vnius diuitis eiuſdem populi ſurripuit, ſi fortè aliqua eorum poſſet ſibi ipſi è manibus hoſtiū liberare, quod nec ipſe, nec dominus proprius per humanam diligentiam efficere potuerunt: nam ipſum net illicò hoſtes ſpoliauerunt. Talis non tenetur pro rebus ſic ablatis ſpoliato aliquid reſtituere, eò ꝙ illicò illis fuit ſpoliatus, quēadmodū dñs eatum erat alioqui ſpoliandus. Ad hunc modum poſſemus in fauorem Petri alia proponere exempla. Si igitur in his caſibus rerū alienarū occupator non tenetur ſpoliato rei interitum, aut etiam deteriorationem in reſtituendo ſupplere, quando res eſſent non minus in domini poteſtate interituræ, aut deteriorandæ, apparet quòd præfatus Petrus non eſt in conſcientia cogendus pro equi interitu, aut deterioratione quicquā in caſu reſtituere.

Ad propoſitam quæſtionem iuxta ſecundā reſponſionem eam amplius explicando, dicendum, præmiſſo prius quodam certo fundamento. ſ. tria eſſe conſideranda in reſtitutione facienda in prædictis & ſimilibus caſibus, ſcilicet, res, quæ furto ſublata eſt, fructus, quos fur inde percepit, & intereſſe domini, ſi quod paſſus eſt ex hoc, quòd re ſua fuerit ſpoliatus. De fructibus à fure ex re furtiua perceptis non dubitatur, quin teneatur eos domino rei reſtituere. Cuius ratio eſt, quia cui conuenit dominiū rei fructiferæ, conuenit ſimiliter dominiū fructuum ex re ipſa euenientiū. Et loquor de fructibus realibus ex re, quæ fructifera eſt, prouenientibus, non de induſtrialibus, quæ ex induſtria perſonali ſolent prouenire: nam hos nō opus eſt reſtituere, vt videbitur. De intereſſe etiam domini, ſi quod ex ſpoliatione paſſus eſt, non etiam eſt dubium, quin ſpoliator teneatur pro eo ſatisfacere, ſiue ſit intereſſe lucri ceſſantis, ſiue damni emergentis, vt infrà patebit. iuxta cap. ſinale. de iniuriis. Si culpa tua damnum illatum eſt. Et cap. Grauis. de reſtitutione ſpoliatorum.

De re autem ipſa ſublata, eſt quæſtio perplexa, ob multiplicem diſtinctionem, qua ad quæſtionis elucidationem opus eſt. Quia vel res extat meliorata, vel in eodem valore manet, quem habuit, quando fuit furto ſublata, vel extat deteriorata, vel periit, ſeu conſumpta eſt. Et rurſus, ſi deteriorata eſt, aut periit: vel igitur fur fuit in culpa deteriorationis & interitus, aut non, ſed ſimiliter fuiſſet in poteſtate domini deteriorata, aut interitura, ſicut in poteſtate furis. Tunc præueniendo iuris humani diſpoſitionem, ſtādo ſolùm intra limites fori interioris, dicendum videtur per propoſitiones.

Prima propoſitio. Si res eadē extat, ſiue meliorata, ſiue deteriorata, ſpoliatus habet idem dominiū, quod prius, & ius ad rem illā: ac proinde ſi eam exigat, tenetur eandē fur ſpoliato reddere. Et ſi laborib⁹, & expenſis furis ſit meliorata, hæc debent in foro cōſcientię deduci, prout ſuprà allegatum fuit. cap. Ad noſtram. de iureiurādo. Et ratio eſt: quia nemo debet locupletari cum iactura alterius, qualiter locupletaretur ſpoliat⁹, ſi deberet eidē res meliorata reſtitui, non deductis laboribus & expenſis meliorantis: quanq̄ in foro exteriori deduci non debēt. Eſt enim differētia inter forū conſcientiæ & exteriorem: quia forus conſcientiæ æqualitatem reſpicit,

ita

ita vt vnuſquiſq; quod ſuum eſt, aut ſibi debitum, habeat: & ideo ſicut iuſtum eſt & ęquũ, vt ſpoliatus rem ſuam habeat, ita ſimiliter æquum eſt, vt ſpoliator laborem ſuum, & expenſas ſuas habeat. Forus autem exterior non ſolùm æqualitatem præfatam reſpicit, ſed ſæpe culpam delinquentis punit, qualis eſt fur, aut moroſus debitor, & in hoc etiã ſuã ęqualitatẽ attendit, puta inter culpam, & pœnam, de qua forus conſcientiæ non ſe intromittit.

Secunda propoſitio. Si res eadem extat in bonitate & valore immutata, eandem reddendo, ſatisfacit fur, & creditor cum tali ſatisfactione debet eſſe contentus, habito reſpectu ad fundamentum ſuprà poſitum.

Tertia propoſitio. Si autem res extat, & deteriorata eſt, aut in precio diminuta, cuius deteriorationis, aut diminutionis fur cauſa non fuerit, & dominus læſus erat rem illam vſq; tunc ſeruaturus: ſatisfacit fur rem illam deterioratam reddendo, habito ſemper reſpectu ad fundamentum ſuprà poſitum de intereſſe domini, & fructibus perceptis. Huius propoſitionis ratio eſt clara: quia tunc in iuſtitia ex furto orta, ad æqualitatem reducitur, vt conſtat.

Quarta propoſitio. Si tamen res eſt deteriorata, aut in valore diminuta ex culpa ipſius furis, qualiter in poteſtate creditoris diminuta non fuiſſet, & creditor erat rem illam vſq; tunc ſeruaturus, tenetur fur ad vnum de duobus, vel rem illam reddere, & defectum valoris ſupplere, vel æſtimationem rei ſoluere, ſecundum valorem, quem tunc res in poteſtate ſui domini fuiſſet habitura: & electio erit apud creditorem iniuſtè læſum. Huius ratio etiam eſt clara: quia quocunq; modo ex his ſatisfactio fiat, inæqualitas ad æqualitatem reducitur, cùm creditor illo modo nihil amittat de his, quæ alioqui erat habiturus.

Quinta propoſitio. Si verò creditor rem fuiſſet venditurus, & ſit iam in valore diminuta, ſiue ex culpa furis, ſiue ſine culpa eiuſdem, tenetur ad vnum de duobus, ſcilicet, vel ad reddendum rem ſupplendo defectum eius, & pro intereſſe ſatisfaciendo, vel ſoluendo æſtimationem rei ſecundum valorem maiorem, quem res habuiſſet, quando vendita à ſuo domino fuiſſet: & electio erit ſimiliter in creditore læſo. Patet eadẽ ratione: quia illo modo inęqualitas iterum ad æqualitatem reducitur.

Sexta propoſitio. Si autem res in poteſtate furis periit, qualiter omnino in poteſtate domini peritura fuiſſet, ſatiſfacit fur, ſi iuxta fundamentum poſitum fructus perceptos, & quos dominus percepiſſet, reſtituat: & pro intereſſe, ſi quod domin⁹ paſſus eſt, ſatisfaciat. Huius ratio etiam eſt clara: quia hoc facto, nil minus creditor læſus habet, quam alioqui habiturus fuiſſet. Sed ſi creditor rem ſuam venditurus erat, & periit res in poteſtate furis, ſiue ex culpa, ſiue ſine culpa eius, tenetur reddere æſtimationem rei ſecundum valorem, quem res habuiſſet, quando dominus eam vendidiſſet: quia per hoc iterum res ad æqualitatem reducitur. Et pro hac ſexta propoſitione facit exemplum ſuprà poſitum de dolio vini in poteſtate furis deteriorato, & de vinea in poteſtate occupatoris deteriorata, aut deſtructa, qualiter deſtructa fuiſſet in poteſtate domini.

Per hæc poteſt conſequenter ad rationes contra ſecundam reſponſionem ſuprà poſitas reſponderi. Ad primum, quòd nõ tenetur fur rem furto ſublatam reſtituere, ſemper ſecundum maiorem valorem, quem à tempore perpetrati furti habuit, niſi prout ſuprà in propoſitionibus dictum eſt. Nec etiã neceſſarium eſt reſtitutionem rei, quæ in poteſtate furis periit, indiſtinctè facere ſecundum valorem, quem habuit, tempore quo furto ſublata eſt. Ac proinde eſto quòd tempore, quo ad maiorem valorem aſcendit res, non fuerit reſtituta, ſi dominus tunc eam venditurus nõ erat, non opus eſt eam ſecundum illum valorem reſtitui, ſed ſecundum quòd ſuprà dictũ eſt, habito reſpectu ad fundamentum ſuprà poſitum.

Ad ſecundum dicendum, quòd ratio fundatur in falſo, ſcilicet, furem teneri ſpoliato de omni lucro & prouẽtu, quem ex re potuiſſet habere, ſiue vendendo rem ſuam, ſiue ea ad ſui cõmoditatẽ vtendo, & ſi ita eſſet, ſtãdũ eſſet in prima reſpõſione ſecũdum cõmunem opinionẽ data. Nos autem non ad commoditatem, quã dominus ex re ſua potuiſſet percipere attẽdimus, ſed ad eam, quam actu percepiſſet, ſi re ſua priuat⁹ nõ fuiſſet. Sed nec in cap. Grauis. de reſtitutione ſpoliatorum, pręcipitur, quod fructus, quos læſus percipere potuit, illi reſtituantur, ſed quos veriſimiliter percepiſſet: quidquid illic, & in alijs capitulis ibidem citatis dicat gloſ. Quemadmodum quando dicitur, ꝙ debitor moroſus tenetur ad intereſſe credi-

creditoris non habetur reſpectus ad intereſſe poſsibile,ſicut nec haberi debet, ſed ad actuale,quod.ſ.creditor ex dilatione ſolutionis paſſus eſt:ſiue loquamur de intereſſe dãni emergentis,ſiue lucri ceſſantis.Secus ſi rem eo tempore venditurus erat, quoad maiorem valorẽ aſcendit.Pro qua reſponſione facit Tho. qui in caſu,quo quis ſuffodit ſemina in cãpo proiecta, ait quòd non tenetur reſtituere quantum agri fructus valere potuerint,ſed quantũ ager ſic ſeminatus valere conſueuit, cum multis de cauſis potuit agrorum fructus impediri.Idem dicitur de debitore moroſo, qui non tenetur reſtituere creditori quantum lucrari potuiſſet, ſed quantũ veriſimiliter fuiſſet lucratus,vti lucrari communiter conſueuerat.

Ad tertium ſumptum ex cap.Quanto.&c.Dicendum quòd nil agit contra reſpõſionem datam: nam illic Papa reſpectum habuit ad iuramẽtum, quod ſanam admittebat interpretationem. Similiter & damnum, quod ex diminuta moneta populus patiebatur:ideo ne fruſtra iuraſſe videretur,ſimul & ne populus iacturam ex moneta pateretur,iuſsit papa, vt iuramentum de ſeruãda moneta,quam pater cudi fecerat ſeruaretur, ſed monetam cudi faceret in eo valore integro,in quo pater primò eam cudi fecerat. Hoc enim exigebat reuerentia iuramento debita, & indẽnitas populi. In caſu autem noſtro cùm non ſit ſecundum conſciẽtiam ad aliud reſpectus habendus, niſi ad ſpoliati indemnitatem, quando ipſe facta reſtitutione, vt ſuprà dictum eſt,ſeruatur indemnis, id eſt, quando id habet, quod alioqui erat habiturus,non opus eſt reſpectum habere ad meliorem ſtatum, quem res poſt patratum furtum habuit,aut habere potuit.

Ad quartum ſumptũ ex cap. Cum canonicis.& capitu. Olim cauſam. de cenſibus. Dicendum illa nil contra datam reſponſionẽ facere:nam in penſionibus ſoluẽdis, ad primam inſtitutionem, ſimul & conſuetudinem eſt attendendum, & tales, & taliter ſoluendæ ſunt,qualiter inſtitutum eſt eas ſolui:maximè ſi inſtitutio fuerit per conſuetudinem cõfirmata, contra quã præſcriptum non ſit. Et quia in caſibus illorum textuum penſiones certi valoris antiquitus ſoluebantur,iubet Papa,vt hi,qui penſiones diminutas ſoluere volebant,ſecundum antiquum valorem eas ſoluant. In.2.tamen Clementina.de decimis.iubetur vt decimæ ſoluãtur ſecundum curſum & menſuram pro tempore currente: quia taliter eſt inſtitutũ decimas ſolui. In caſu autem propoſitæ quæſtionis loquendo ſecundum forum conſcientiæ ad æqualitatem ſeruandam eſt habendus reſpectus,quæ ſeruatur etiam ſi res furto ſublata non reſtituatur ſemper ſecũdum maiorem valorẽ,quem habuit poſt patratũ furtũ,maximè ſi tunc dominus non erat eam vẽditurus.

Ad quintum dicendum,quòd non ſatis eſt ſemper res reſtitui ſecundum valorem, quem habuerunt, tempore commiſsi furti, quãdo dominus eas venditurus erat:ſed ſi poſtea ad maiorem valorem aſcenderint,& fur tunc noluit eas reſtituere,quas tamen tunc dominus, ſi ſibi redderetur,vendidiſſet,reſtituendæ ſunt ſecundum illum maiorem valorem, vt ſuprà dictum eſt. Secus ſi eas erat dominus ſeruaturus. Ad caſum autem in hoc quinto argumento poſitũ, dicendum,quod fur non poteſt lucrum ex fanecis prouenientis ſibi retinere, ſed debet ſpoliato illud reddere, cùm videatur ad dominũ ipſarum fanecarum pertinere, ſicut & ipſæ fanecæ.Nec obſtat, quod dominus læſus lucrũ ex culpa furis per accidens reportet: quia dominus fauecas illas erat pro decẽ ducatis venditurus, ſi illis ſpoliatus non fuiſſet: ſed quia ex culpa furis ſpoliantis eas non vendidit, & ſucceſſu temporis valuerunt viginti ducatos, quando dominus eas vendidiſſet, ſi reſtitutæ illi fuiſſent,ideo lucrum in caſu per ſe ex re in valore aucta prouenit per accidens tamen ex culpa furis,qui cauſa fuit,ne pro vili precio fanecæ venderentur.

Ad ſextum in quo caſu de equo furtim per Petrum ſublato proponitur. Dicẽdũ conſequenter, quod ſi ita eſt,vt proponitur,quod domin' equi nullam ex equo commoditatẽ erat habiturus, & Petrus ſimiliter poſt captum equũ nullam ex eo cõmoditatẽ percepit, & equus deterioratus eſt ſine culpa Petri, qualiter in poteſtate domini omnino deterioratẽ fuiſſet, aut interiiſſet,quod Petr' nil tenebitur ſpoliato in conſcientia.Quia non ratione vtilitatis perceptæ,cùm nullã perceperit. Non ratione commoditatis, quam dominus potuit habere: quia reſtitutio non facienda eſt ſecundum commoditatem,quæ percipi potuit,ſed quæ percepta fuiſſet, vt dictum eſt. Non etiam facienda eſt reſtitutio ſecundum valorem maiorem, quem equus habuit, ex quo tunc non erat à domino vendendus.Non etiam tenetur Petrus deteriorationem, aut interitum equi ſupplere,

ſupplere, cùm ſimiliter omnino erat in poteſtate domini deteriorandus, aut interiturus, vt ponitur: igitur ſatisfacit in caſu, ſi equum talem reddat, qualem habet. Quod apparentiſsimè ſuadēt exempla ibidem pro Petro adducta: maximè cùm in caſu poſt mortuum equum nil minus ſpoliatus habet, quàm non ſpoliatus habuiſſet. Et quanquam illo tempore intermedio à tempore furti commiſsi vſq; ad mortem equi manſit dominus ſuo equo priuatus, talis tamē priuatio in caſu nec damnum aliquod domino cauſaliter intulit, nec lucrum aliquod eidem ceſſare fecit. Et procedunt hæc maximè quando equus furto ſublatus ſtatim in poteſtate furis perit, qualiter ſtatim ſimiliter in poteſtate domini periiſſet, quia tunc equus tali periculo expoſitus, parui, aut nullius eſſet valoris.

Et quando arguitur, ſi equus quando furto ſublatus eſt valebat centum ducatos, perinde eſt, ac ſi centū ducatos furatus eſſet. Reſpon. quod quantum ad debitum reſtituendi non ſunt idem furari centum ducatos, & furari equum valentē centum ducatos: quia qui centum ducatis ſpoliatus eſt, habet actionem contra furem ad centum ducatos in genere, ideo nil refert ducati illi pereāt in poteſtate furis, vel non, nam ſemper manet eorundem debitor: quia vt iuriſtæ dicunt, genus nunquam perit. Ideo fur ſemper tenebitur centum reſtituere. Si autē quis equo valente centum ducatos ſpoliatus eſt, habet actionem ad equū illum, qualiſcūq; ſit, quandiu equus extat. Quod ſi perit: & nō ex culpa furis, ex quo non minus erat in poteſtate domini periturus, perit præfata actio, & correſpondens obligatio, & manet actio ad fructus à fure perceptos, & ad eos, quos dominus ex equo percepiſſet, & ad valorem equi, ſi illum vendidiſſet: ſed ſi omnia hæc ceſſant, nō videtur ad quid habeat actionem.

His tamen non obſtantibus, ſi quis velit cum prima reſponſione tenere, ſcilicet, rem in poteſtate furis deterioratam, ſiue deſtructam, aut conſumptam debere reſtitui ſecundum meliorem ſtatum, quem à tempore commiſsi furti res ipſa habuit, non contradico. Pro qua ſententia facit hæc ratio vltra ſupra, quæ ad id citari poſſent. Quia fur ab eo tempore, quo rem furatus eſt, ſemper eſt in mora, niſi eam purget, igitur tempore, quo res furtiua ad maiorem valorem tam intrinſecū, quàm extrinſecum aſcēdit, tenebatur rem reſtituere ſi extabat, vel eius æſtimationē ſi non extabat, & ab illa obligatione rem ſecundum illam æſtimationem ſoluendi non poſtmodum liberatus: quia nec per remiſsionem, nec donationem, nec ſolutionem, aut quaſi: ſed nec per moram continuatam, alioqui ex propria culpa, id eſt, ex mora continuata reporta ret commodum.

Similiter reſtitutio rei debet fieri ad æſtimationem ſecundū valorem rei conuenientem tempore, quo ſolui debuit, non tempore, quo de facto ſoluere velit debitor. Cùm ergò fur debuerit rem furtiuam ſoluere tempore, quo ad maiorem valorem aſcendit, ſi ante non ſoluerat, ſequitur intentum. Et ita non ſolùm tenetur fur perceptam ex re furtiua commoditatem reſtituere, & fructus, quos rei dominus alioqui percepiſſet: ſed etiam rem ipſam furtiuam talem, qualis fuit, cùm in meliori ſtatu eſſet, vel eius pro tunc æſtimationem. Idq; de rigore iuris, & de rigore conſcientiæ. Secus de æquitate.

Et ſecundum hoc non inconuenit aliquem ſpoliatum facta reſtitutione manere ditiorem, q̃ ſi ſpoliatus non fuiſſet. Patet, ſi ſpoliatus de re furtiua parum, aut nil commoditatis percepiſſet: quia ſcilicet, parum de hoc curaſſet, ſpoliator autem multum vtilitatis percepit. Patet etiam idem caſu, quo ſpoliatus rem ſuam erat venditurus tempore, quo minoris erat valoris, quam tamen non vendidit: quia illa fuit ſpoliatus: & ſuperueniente tempore, quo longè plus valet, reſtituatur, vti debet: & tunc pro magno precio vendit, vel eius æſtimationem accipit. Patet etiam caſu, quo bona cuiuſdam erant per ignem, vel aquam, vel bellum, aut per aliam cauſam penitus deſtruenda, & Petrus præueniens, multa eorum occupauit, ratione cuius ab illo periculo ſunt ſeruata, & poſtea ſuo domino reſtituta. Et ita hoc idem in multis caſibus accidit. Ac proinde non videtur regula certa, quòd quādo dominus rem ſuam erat pro vili venditurus, & furetur eam quis, eamq; detineat, quouſque ad duplum in valore creſcat, quòd ſatisfacit tunc fur, ſi reddat ſolum, quod dominus ex præfata venditione erat habiturus.

Sequitur amplius in caſu ſuprà poſito, quo Petrus equum rapuerat, vnde nec fructum percepit, nec dominus erat percepturus, quòd ſi equus periit, aut in ſua poteſtate deterioratus eſt, tenebitur equū talem reddere, qualis equus furto ſublatus in meliori eius ſtatu fuit, vel æſtimationē eius

eius ſecundum illum ſtatum: eſto ꝙ alioqui erat equus ſimiliter in poteſtate domini deteriorandus, eò ꝙ quãdo equus ad maiorem valorem aſcendit, tenebatur fur eum ſuo domino reſtituere, nec à reſtitutione equi ſecundũ illum valorẽ videtur per morã excuſari. Nec releuatur fur ob id, quòd dominus equi nullã erat ex equo vtilitatẽ accepturus. Quodq; per hoc, quòd equus furto ſublatus eſt, nec damnum eſt illi domino illatum, nec lucrum impeditum: non inquam, per hoc releuatur: quia hoc ipſum quod eſt dominum inuitum ſuo equo priuare, ita vt illo pro libito vti non poſſet, eſt ſufficiens damnum domino illatũ, quod venit ad ęqualitatẽ reſarciendum: quod niſi reſtituatur qualis dictus eſt, fieri poſſe nõ videtur. Duas propoſui reſponſiones, liberũ erit lectori eam eligere, quàm iuſtiorẽ eſſe cognouerit. Hæc ſecunda planior, nec multis diſtinctionib⁹ indiget, ſed rigidior & iuſta, altera verò ſuprà extenſa humanior eſſe videtur.

De currentibus cum fure in actu poſitiuè.

QVAESTIO. VII.

VIdeamus nũc, an præfata reſtituendi obligatio ſoli furi, qui alienum iniuſtè accepit, conueniat, an etiã aliis, qui furti verbo, aut opere cauſa fuere, quos ſuprà dixim⁹ his verſibus contineri. Iuſsio, conſilium, cõſenſus, palpo, recurſus. Participãs, mutus, non obſtãs, non maniſeſtans. De quib⁹ ſuprà etiam exempla poſuimus. Inter hos autem, qui cum fure dicuntur currere, eſt differẽtia. Nam quidam currunt poſitiuè, verbo, ſcilicet, aut opere furi cooperantes, quales ſunt, qui in ſex primis dictionibus continentur. Alij verò cum fure currunt negatiuè, quales ſunt, qui per tres vltimas dictiones præfati verſus ſignificantur. Et iterum ex his, qui poſitiuè cum fure currunt, quidam ſunt, qui cum eo participant in actu furandi, quidam, qui in re furtiua, quidã verò, qni in actu ſimul & in re. De quibus omnibus quæri ſolet, an teneantur ſicut ipſe fur ad reſtitutionem, & an teneantur inſolidùm: & vno eorum ſatisfaciente, an reliqui eidem teneantur: & ſi læſus alteri eorum debitum remittat, an cæteri eo ipſo ſint à debito liberi? De quibus omnibus eſt breuiter inquirendũ.

Et primò de participãtib⁹ ĩ actu poſitiuè an teneantur. Et eſt communis doctorum ſentẽtia quòd ſic, quãdo talis participatio eſt cauſa ſine qua non ipſius furti: alioqui ſi eſt impertinens ad furti cõmiſsionem, non inde naſcitur in concurrente obligatio reſtituendi. Vtrunq; apparet. Primùm ex cap. fina. de iniuriis. & damno dato. vbi dicitur. Si culpa tua damnum illatum eſt, iure ſatisfacere oportet. Similiter ibidem. Qui cauſam damni dat, damnum dediſſe videtur. Igitur qui cauſam verbo, aut opere dat, vt furtum cõmittatur, tenebitur reſtituere, ſicut & ipſe fur. Et Exo. 22. Si egreſſus ignis inuenerit ſpicas, reddet damnũ, qui ignẽ ſuccẽderit. Secundũ etiã patet, quia qui nec manualiter, nec cauſaliter aliena accipit, ſeu detinet, non tenetur reſtituere, quod certum eſſe ſuppono.

Sed contra occurrit ratio, quia impertinens eſſe videtur, quòd præfata participatio ſit cauſa ſine qua nõ, cùm ſtat aliquẽ furi realiter cooperari ipſum opere iuuando, & tunc non teneri: & è contra ſtat aliquẽ non fuiſſe cauſam, & tamen teneri. Aſſumptum patet, ſi fur paratus eſt multa precioſa alicui⁹ furari, ego autem adhortatione mea, ſeu precibus meis ipſum moueo, vt illa dimittat, & aliã rem capiat, quæ minoris eſt valoris, quod vt faciat, illi opem præbeo, & illum iuuo, rem illam ſecum in domum furis portãdo. In hoc caſu verbo & opere cooperor ad furtũ illud, & tamen non teneor. Nam ego in caſu nõ ſolùm nõ damnifico ſpoliatum, ſed potius rem eius vtiliter ago, cùm alioqui rebus aliis pluribus & precioſioribus fuiſſet ſpoliatus.

Præterea ſi ego cõſilium alicui do, vt rem ſuam pro tanto precio vendat, credens hoc ipſi venditori conuenire: & ita ad conſiliũ meum rem illam vendit, in quo tamen realiter manet defraudatus, ego non teneor illi defraudato, ex quo cõſilium, quod dedi fraudulentũ non fuit: modò iuxta regulam iuris ex conſilio, niſi fraudulentum fuerit, non naſcitur obligatio de qua in lib. 6. Et tamen in caſu verbo cauſaliter cooperor ad præfatam defraudationem.

Pręterea idẽ patet caſu, quo quis ęit determinatus veſtẽ alterius rapere, ego autem in eius comitatu pergo animo impediendi eum, ne veſtẽ alterius rapiat, alter verò, qni per ſe p̃fato raptori ſi ſolus iret ſufficeret reſiſtere, vidẽs tamen me raptorem

mitari, relicta veſte, fugit, timens ne à nobis euntibus occidatur:iam in caſu ego meo comi ratu ſum cauſa, vt ille alter maneat veſte ſpoliatus,qualiter ſi ego nō irem,non maneret,& tamen non ſum obligatus ad veſtis reſtitutionem,ex quo ego in culpa non fui, ſed potius ibam, vt ipſum ſpoliatū à damno defenderē. Similis caſus poni ſolet de bellatorib⁹,qui ſpolia aduerſariorū fugientiū accipiunt,qui tamē non fugerent,niſi quia viderunt multos alios cum bellatorib⁹ ire, cùm tamē illi alij nō animo bellandi, ſed potius bellum impediendi ibant. Tales fuerūt cauſa poſitiua præfatę ſpoliationis, & tamen non tenētur reſtituere. Ex quibus & aliis ſimilibus apparet non eſſe ad reſtituendum obligatum omnem, qui verbo, aut opere poſitiuè cum fure concurrit.

Quod autem teneatur quis, etiā ſi verbo, aut opere perpetrati furti, ſeu illati dāni cauſa ſine qua non fuerit, apparet in caſu, quo poſt dānum illatum, aut furtū cōmiſſum dominus furis, aut ſuperior eo ratū habet, quod factum eſſe cognouerit : nam ſecundum iura ratihabitio retro trahitur,& mādato cōparatur, & tamen talis ratihabitio nō eſt cauſa delicti perpetrati, vt conſtat.

Deinde idem patet caſu, quo in capitulo tractatur aliquid in dānum alicuius,& omnes qui ſunt in capitulo vnanimiter ſua prēſtant ſuffragia, vt id, de quo tractant, exequutioni mādetur (quod tamen, vt ſuppono, cedat in damnum tertij) vnuſquiſq; eorū tenetur:& tamen hii, qui poſteriori loco ſufragia præſtant, non ſunt cauſa ſine qua nō illius facti, ex quo ipſis oppoſitū defendentibus non minus res exequutioni mādaretur, cùm iam fuerit à maiori parte capituli determinatū, illud de quo agitur eſſe complendū.

Tertiò, idem apparet, ſi Petrus erat determinatus aliquid rapere, etiā ſi meus aſſenſus non accederet, & tamen ego illi aſſenſum præbeo, ſeu conſulo, exhortor, aut iubeo, vt ita faciat, vnde ille animum ſuū amplius firmat, & ob meum conſilium quod propoſuerat exequitur. Iam ego teneor reſtituere, ex quo fur ille ex meo aſſenſu, ſeu conſilio motus fuit ad furtum committendum: & tamen meum conſilium, ſeu exhortatio, ſeu iuſsio non fuit cauſa ſine qua non, imo & me non conſulente, nec exhortante non minus ille furtum erat commiſſurus. Hoc idem apparet in caſu, quo Ioannes & ego ſimul, vel ſucceſsiuè iubemus, aut conſulimus Petro, vt certum furtum committat, aut certum damnum alicui inferat, & Petrus ad vtriuſq; mandatum, ſeu conſiliū ſufficienter ſe ad damnum illud inferendum determinaſſet. Iam ex quo vtriuſq; mandato fuit motus ad damnū illud inferendum, vterq; Ioannes, ſcilicet, & ego ad ſatisfaciendū tenemur, cùm non ſit maior de vno, quàm de altero ratio:& tamen ego meo mandato, aut conſilio non fui cauſa ſine qua nō præfati dāni: quia me nō mandante, nec cōſulente, ad ſolum mandatū Ioannis fuiſſet præfatū furtū admiſſum, vt in caſu pono.

Reſpon. Cùm certum ſit realē, ſeu manualem rei alienæ acceptionē ſimiliter & cauſalem, obligationem ſatisfaciēdi, aut reſtituendi inducere, conſequēs eſt eū, qui furi verbo, aut opere cauſaliter cooperatur, teneri ad reſtitutionē, etiam ſi non ſit cauſa, ſine qua non, modò cauſa ſit furti, ſeu illati damni. Id patet de his, qui re ipſa æqualiter cooperantur ad furtum committendum, vel aliud damnum inferendum vnuſquiſque tenetur de damno, etiam ſi vno eorum non concurrente, cæteri idem damnum intuliſſent. Inde vnus fur non releuatur per hoc, q̄ eo quieſcente idem furtum fuiſſet per aliud perpetratum. Nec vnus vſurarius à culpa, & reſtitutione releuatur per hoc, quòd eo non mutuante ad vſuram, eadem vſura per alium mercatorem fuiſſet commiſſa. Nec vnus homicida per hoc, quod idem homicidiū fuiſſet ab alio committendum, & ſi duo ſimul ignem alterius domui apponunt, alter à ſatiſfactione non releuatur per hoc, quòd per ignem ab altero appoſitum, nō minus fuiſſet domus combuſta. Et ita in ſimilibus. Huius ratio eſt clara, quia eſto huiuſmodi damnificatores non ſint cauſa ſine qua non illati damni, ſunt tamē cauſa, eò quòd per eorum actionem fit præſata damnificatio. Ita ſimiliter dicēdum eſt, de his, q̄ cauſaliter dānificāt mādato, cōſilio, aſſenſu, aliòve modo, etiā ſi cauſa ſine qua nō, nō ſint.

Si obiicias, cauſa eſſe nō poſſunt, niſi ſint ſine qua nō, iuxta vulgatam cauſæ deſcriptionem, qua dicitur, Cauſa eſt, qua poſita, ponitur effectus: & qua nō poſita nō poneretur effect⁹. Igitur ſi abſq; horum cooperatione nō minus fuiſſet idē furtum perpetratum, aut damnum illatū, quàm ipſis cooperātibus, nō poſſunt verè dici cauſa huiuſmodi damni. Reſpon. illam deſcriptionem non omni cauſæ competere, vt patet ſi duo ignes ſimul eidem ſtupæ applicentur, vterq; erit cauſa combuſtionis ſtupæ, cùm tamē neuter ſit cauſa ſine qua nō, quia quocūq; eorum

eorum ſemoto, ab altero fuiſſet combuſta. Similiter in cauſis finalibus idē patet in eo, qui ad eccleſiam vadit, tum vt diuina audiat, tum etiā vt diſtributiones lucretur, ita vt propter quencunq; ex his finibus iret, altero ſecluſo. De quibus cōſtat, quòd vterq; eſt cauſa illius motus, & tamen, quocunq; eorum ſecluſo, non minus motus ille poneretur. Itaq; illa deſcriptio competit cauſæ præciſæ, non tamen vniuerſaliter competit cauſæ ſufficienti: cùm ſtet dare plures cauſas eiuſdem effectus, quarum quælibet ſine altera ad effectum, illū ſufficeret: licet nō ſtet dare plures cauſas præciſas, vt de ſe ſatis conſtat. Habet etiam præfata deſcriptio alias limitationes, quas ex conſulto prętereo. Erit igitur alia magis propria cauſæ deſcriptio, quam Ariſto. 2. Phyſi. tradit, dicens. Cauſa eſt, vnde eſt motus, vel à qua eſt motus. Et facit magis ad propoſitum pręſens de his, ſcilicet, qui verbo cooperantur, vt quis furtum cōmittat, ſeu damnum aliud inferat. Si quis de ſe, vel de conſilio, ſeu mandato alterius paratus erat furtum committere, & ante rem patratam accedit, ſeu ſuperuenit conſiliū meum, ſeu mandatum, ex quo etiam ille mouetur ad exequendum, quod decreuerat, non dubium me cauſam eſſe talis exequutionis, licet non ſim cauſa ſine qua non. Et ita in aliis exemplis ſuprà poſitis idem videre licet.

Ex his patet, quid ad rationes ſuprà factas dicendum ſit, quarum tres primæ probare intendunt non teneri ad reſtitutionem eum, qui cauſaliter cooperatur ad furtum, ſeu aliud damnum inferendū: etiā ſi ſit cauſa ſine qua non. Quod cōcedendum eſt, quando cauſa non eſt ex parte eius iniuſtè data, nec poterit læſus eſſe contra eum rationabiliter inuitus, vt in caſu primi argumenti, in quo is, qui cooperatur ad furtum, etiam opere ipſo furem iuuādo, nec in culpa eſt, nec tenetur ad reſtitutionem, cùm tamen fur ipſe culpæ & reſtitutioni ſit obnoxius. Ratio inter eos diſcriminis eſt aperta, quia fur iniuſtè rem alienam capit, eam ſibi ſine domini conſenſu volēs vſurpare: cooperator verò nō illo animo, ſed animo maiora damna vitandi auxilium præſtat, ideo læſus contra primum eſt rationabiliter inuitus, & nō contra ſecundū.

Ad ſecundum, in quo de conſilio dato tangitur, dicendum breuiter. Vel conſiliū datum eſt in delicto, vel in cōtractu. Si in delicto, vel ergo is, cui cōſulitur, erat illud delictum alioqui cōmiſſurus, vel non: & dicunt multi, ꝙ ſi alioqui erat illud delictū cōmittere paratus, nō tenetur is, qui conſilium dedit. Verū hæc reſponſio procedit ſecundū eos, qui tenēt currentes cum fure non teneri de damno, niſi quando ſunt cauſa ſine qua nō illius damni. Quod dictum eſt eſſe falſum. Ideo aliter de cōſilio dato in delicto diſtinguatur. Quia vel conſilium eſt cauſa delicti, & tunc tenetur conſulens ſicut & agēs. Secus aliâs. Loquor in foro conſcientiæ: nam in foro iudiciali ex ſolo conſilio ſine ope, nō tenetur, ſaltem ſecundum leges: vt apertè habetur Inſtituta, de obligatione, quæ naſcitur ex delicto. §. certè qui nullam opem &c. Dicetur autem eſſe cauſa, quando ob conſilium ipſum mouetur agens ad furandum, vel damnum aliud inferendum. Secus quando agens nil de conſilio curat, ſed ob aliam cauſam ad agendum mouetur. Sed hoc ſciri non poteſt, niſi cognito animo ipſius agentis. Et interim quòd animus agentis ignoratur, ego non obligarem conſulentem ad ſub pœna peccati mortalis reſtituendum modò paratus ſit reſtituere, quando ſciuerit ſe cauſam furtò dediſſe.

Si autem conſilium non datum eſt in delicto, videtur diſtinguendum: ſunt enim multiplices, qui conſilium præſtant. Quidam, quibus ex officio, ſeu ratione eminentiæ, aut ſtipendij incūbit aliis conſulere, quales ſunt aduocati, theologi, quibus fides ſolet, aut debet adhiberi, confeſſores docti, medici, aliiq; huiuſmodi: & tales in conſulendo tenētur prius dare operam, quatenus rectè, & ſalubriter conſulant: alioqui ſi damnum inde alicui ſubſequatur, illis imputabitur, ſiue ipſi ſe ad conſulendum intromittant, ſiue exacti prius. Alij ſunt, qui conſilia præſtant, non tales quales dixi, vt idiotæ, aut mulieres inexpertæ, & in his refert, quòd conſilium præbeant ante vel poſtquam fuerit ab eis poſtulatum: nam ſi ſe ad conſulendum ingerant, & conſulendo noceāt, illis venit damnum imputandum, qui ex imperitia nociuū præbuerunt conſilium, & officium alienum vſurpauerunt. Nec in tali caſu releuantur per bonam fidem, quæ vbi culpa, vel imperitia, vel negligentia imputabilis adeſt, non excuſat damnificantem iuxta cap. Si culpa tua, vel imperitia, vel negligētia damnū illatū eſt &c. Si autē huiuſmodi perſonę non ſe ad cōſulendum ingerant antequam ab illis petatur cōſiliū, tunc per bonam fidem potuerūt excuſari, & dānum petentibus imputabitur, qui cū haberent viros expertos, aut doctos, à quibus de veritate, quam quærunt, poſſint informa-

ri,imperitorum quęrũt cõſilium.Secus ſi fraudulenter,ſeu cum dolo datum ſit.

Itaq; illi quibus ex officio, vel ratione eminentiæ,ſeu experientiæ, aut ratione ſtipẽdij pro cõſulẽdo ſuſcepti,& etiã illi qui ſe ad cõſulendũ ingerũt,ſi ſciẽter, vel ignoranter,ignorãtia craſſa,debita diligẽtia ad rectè cõſulendũ nõ pręmiſſa,prout qualitas negotij poſtulauerit,cõſilia nociua præſt: u ,tenentur de damno.Non ſic imperiti & idiotæ ad aliorũ inſtantiam conſilia dantes: nam tales facilius per ignorantiam excuſantur. Quę enim in aliis eſt vincibilis,in his ſolet inuincibilis eſſe.

Sed obiter obiiciet aliquis impertinens eſſe conſilium cum dolo,aut ſine dolo dari ad obligationem ſatisfaciendi:nam huiuſmodi obligatio non ex dolo naſcitur, ſed ex cauſali, aut reali dãnificatione: modo autẽ non minus dãnificat,qui ſine dolo conſulit, q̃ qui cum dolo.Deinde videtur impertinens,ꝙ conſilium nociuum detur ante,vel poſtq̃ petatur,cùm non minus ſit cauſaliter dãnificatiuũ datum poſt,quàm ante. Reſpon. Reſtituendi obligatio nõ ex nuda dãnificatione naſcitur. ſed ex iniuſta & culpabili,qualis eſt, quę per conſilium fraudulentum euenit:nam tunc læſus rationabiliter eſt contra conſulentem inuitus,non ſic quando cum bona fide datum eſt, maximè ſi prius ſit poſtulatum.

Ad tertium de his,qui damnificato tes comitantur animo impediendi damnũ, cùm tamen inde damnũ, euenire cõtingat.Reſpõ. In caſu illo cõmuniter diſtingui ſolet. Quia vel hmõi comitantes ſuũ animũ dãnificato intimarũt, ſeu intimari fecerũt:& tunc nõ illis imputabitur dãnũ,ſed læſis,qui timiditate fugerũt, quib⁹ pręfat⁹ comitat⁹ fugiẽdi cauſa nõ fuit,cùm eſſet illis intimatũ comitãtes non niſi in eorũ fauorẽ alios comitari.Secus ſi lęſi animũ comitãtiũ præfatorũ ignorarẽt:nam tunc iuſtè poterãt p̃ſumere nõ pro ſe,ſed cõtra ſe aduerſarios comitari, & tũc tenebũtur de dãno: quia q̃uis eorũ animus eſſet rem damnificatorũ vtiliter agere,nõ tamen id prudẽter & vtiliter egerũt tacentes. Quẽadmodum ſi quis verbis ęquiuocis alteri mãdat,ſeu cõſulit,vt pecunias mutuet, ei, quẽ ſcit inidoneũ eſſe ad eas reddendũ, cùm ſciat illũ fugitiuum eſſe nõ ſignificans quo animo id mandet,aut cõſulat, cùm eius animus ſit in oppoſitũ,certũ eſt mandantẽ teneri.Et ita hęc & alia hmõi exẽpla nil infirmãt quod dictum eſt.ſ.eum,qui cauſaliter iniuſtè alterũ dãni facit teneri, ſicut & ipſe damnificator tenetur. Secus ſi cauſaliter dãnificat, ſed non iniuſtè.

Ad quartum, in quo de ratihabitione tangebatur, dicendum ꝙ per ſolam ratihabitionem non cõtrahitur obligatio reſtituendi in foro conſciẽtiæ. niſi ipſa ratihabitio cauſa ſit alienũ detinẽdi, aut pro damno illato non ſatisfaciendi.Ratio eſt clara, quia aliâs per ſolã ratihabitionẽ nec realiter nec cauſaliter dãnificatur proximus. Quia tamen is,qui prohibere debuerat,ne nomine ſuo delictũ perpetraretur, ipſumq; perpetratum punire,approbauit potius & ratũ habuit,dignus eſt qui puniatur,ac ſi eius mãdato fuiſſet perpetratum delictum.

Ad quintum, de his, qui in capitulo vltimo loco ſua vota præſtant,dicendũ,quòd non obſtante, ꝙ à maiori parte capituli ſit iam per vota decretum,quid in caſu ſit agendũ, & ex conſequenti,qui vltimo ſua vota cõferunt cum antiquioribus conueniẽtes,non ſint cauſa ſine qua nõ damni inde euenturi,ſunt tamẽ cauſa ſicut reliqui,ex quo de eorum volũtate, & ſufragio, ſeu voto,eorumq; nomine id,quod decretum eſt,exequutioni mãdatur,ex quo ipſi cum reliquis facultatem ad rei exequutionẽ cõferũt. Secus ſi de votis huiuſmodi, quæ poſtremò dantur, nil alij curent, qui prius vota ſua dederant:nec etiam decreti exequutor curet niſi de priorum votis: nam tunc poſteriorũ vota nullo modo eſſet cauſa damni præfati. Et ita videtur limitandum, quod in hoc caſu ait Caieta.in ſummula. Et eſt caſus, qui frequenter in communitatibus occurrit vti ſimilis inter conſiliarios regis aliquando dicitur accidiſſe, cùm in certa lite plures eorum ad eam determinandum congregati ſententiam iniuſtam (vt poſtmodum apparuit) tuliſſent: & quidam,qui ſimiliter à conſiliis erat.poſt ſententiam latam ſuperueniſſet,& quam latam reperit,approbauit, cui cum reliquis ſubſcripſit: de quorum omni conſenſu exequutioni tradita eſt. Quærebatur, an ille ſuperueniens eſſet reſtitutioni obnoxius.In cuius fauorem dicebatur,quod ait Caietanus,ſcilicet, rem iam fuiſſe irreuocabiliter ſententiatam, quam ipſe mutare minimè valebat, quodq; non minus fuiſſet iniuſtitia illa agenda,etiam ſi ipſe non ſubſcripſiſſet &c. Iudicio tamen meo, quamuis ille non fuerit cauſa ſine qua non præfatæ iniuſtitiæ,fuit tamen cauſa cum cæteris,vt exequutioni traderetur. Quod ſufficit ſecundũ dicta, vt ſit cum cæteris obliga-

tus pro

tus pro quo facit Innocen. de his quæ fiunt à maio. pat. ca. quòd exiſtens in Capitulo niſi contradicat ſi ibi aliqua malè agerentur habetur pro conſentiente quoad peccatum & pœnam à fortiori igitur ſi actu votum ſuum his, qui malè agunt præſtat.

Ad ſextum & poſtremum dicendũ, quòd probat noſtrum principale intentum, ſcilicet, non eſſe neceſſarium cooperantem, ſeu cõcauſantem eſſe cauſam ſine qua non furti, vel damni illati, ſed ꝙ ſatis eſt eſſe cauſam vti in caſu eſt, ad hoc, ꝙ reſtitutioni ſit obnoxius.

Eſt itaq; reſolutio, quòd qui cum fure currit ad iniuſtam rei alienæ acceptionem, eſt videndũ, an per ſe operetur cum fure, manum, ſcilicet, applicando, an ſolo verbo, puta mandato, conſilio, conſenſu &c. & quocunq; modo concurrat, eſt videndũ, quo animo concurrat, an. ſ. rem propriam, vel furis curet, an vt rem læſi vtiliter agat, & ſi rem læſi vtiliter agere intendit, & id prudenter & vtiliter agit, nõ tenetur, ſiue ſit cauſa, ſine qua non, ſiue nuda cauſa ipſius furti. Si autem concurrit, vt rem propriam, vel furis agat, tenetur ſicut fur, ſiue ſit cauſa, ſine qua non, ſiue nuda cauſa. Si autem nullo modo eſt cauſa nec nuda, nec ſine qua non, quocunq; animo cõcurrere intendat, non tenetur. Si quæras quando dicetur eſſe cauſa nuda, ſeu ſimplex. Reſpon. quòd quando mandato, vel conſilio, vel conſenſu, alióve modo mouet animum exequentis, mouet inquantum, vel nouam voluntatẽ ſurandi in eo cauſando, vel veterem firmãdo, ſeu augendo, ita vt ipſe fur inde ad furandum moueatur, etiam ſi alioqui ob aliam cauſam eſſet ſuraturus.

De currentibus cum fure, an teneantur, omnes inſolidùm.

QVAESTIO. VIII.

Correlariè ſequitur reſponſio ad aliã quæſtionem ſuprà tactã. ſ. ſuppoſito ꝙ cum fure in actu participantes teneantur, an teneatur vnuſquiſq; in ſolidũ, & pro affirmatiua eſt ratio, quia læſus iuſtè poterit contra vnumquẽq; eorũ agere ad totius dãni refactionẽ, & iuſtè per leges vnuſquiſq; poterit in totũ condẽnari quod iuſtè nõ fieret niſi vnuſquiſq; in ſolidũ teneretur. Pro negatiua eſt etiã ratio quia non eſt vnuſquiſq; cauſa totius damni. Ad quod breuiter dicendum. In tantùm aliquis tenetur de damno, quantũ fuit dãnum, quod ipſe ſuo cõcurſu cauſaliter iniuſtè intulit. Vnde ſequitur, quod ſtat plures cum fure concurrere, & vnus teneatur inſolidũ, alter verò in nullo. Patet hoc, ſi primus fuit cauſa motiua, ſeu actiua totius damni: maximè ſi eo nõ cõcurrente, nullum fuiſſet illatum dãnum, talis tenetur inſolidũ. E cõtra verò ſi ſecũdus dedit furi præceptũ, conſilium, ſeu aſſenſum, ſed omnino impertinens ad damnũ datum, cùm non inde motus fuerit fur ad furtum cõmittẽdum, quod non minus alioqui commiſiſſet, talis in nullo tenetur ipſi læſo. Stat etiam, ꝙ vnus teneatur inſolidũ, alter verò in parte, vt ſi ad vnius conſilium omnes ſimul ad furandum cõcurrerunt, & cùm ad locũ vbi furtum eſt committendũ, vnuſquiſq; certam partem rerum alienarum arripuit, iam ille, qui conſiliũ dedit, tenetur inſolidũ, alij verò ab eo inducti tenentur vnuſquiſq; pro parte, quã ſurripuit. Stat deniq;, quòd omnes teneãtur inſolidũ, quando. ſ. vno ſolo nolente alios comitari, cæteri omnes à propoſito deſiſterent. Tunc vnuſquiſq; ſuo comitatu eſt cauſa, ꝙ omnes ad furandũ eant: & ex cõſequenti vnuſquiſq; etiam ſi non niſi partem ſurripiãt, tenetur inſolidũ, ex quo vnuſquiſq; totius damni cauſa ſuiſſe in caſu dignoſcitur.

Correlariè ſequitur, non eſſe in conſcientia tenendum, quod nonnulli iuriſtæ ſententialiter dixerũt, vt Innocentius cap. Sicut dignum. de homicidio, quòd qui dat furi, aut damnificatori cõſiliũ, tenetur inſolidũ: qui autem dat auxilium, nõ tenetur niſi in parte. Quorũ motiuũ eſt: quia vt dicunt conſilium vagatur in totũ, & ita qui conſulit, videtur cauſa eſſe totius damni. Qui verò auxilium præſtat, non ita ad totum damnum concurrit, ſed ad partem, cui ipſe manũ apponit. Verùm ex dictis apparet impertinens eſſe aliquem cõſilio, aut auxilio cum fure in actu cõcurriſſe ad quantitatẽ eius, quod per eum eſt reſtituendum. Nam quod ad debitum reſtituendi pertinens eſt, eſt cauſalis damnificatio: ac proinde cùm ſtet conſilium non totius damni cauſam eſſe, ſed partis: è contra verò auxilium cauſam totius eſſe: ſtat etiam tam conſilium, quàm auxilium toti damno cauſam dediſſe, conſequens eſt non eſſe certũ præfatum diſcrimen, quod inter conſilium, & auxilium poſitum eſt.

Sequitur etiam non eſſe cum illis in conſcientia tenendum, qui dicunt omnes cum fure currentes indiſtinctè teneri in ſolidũ, vt videtur Hoſtiñ. dicere. Nec leges, quas pro ſe citant, illis in foro conſcientiæ ſuffragantur, quia vel ſunt pœnales culpã concurrentium punire volentes, & procedũt in foro iudiciali: vel veniunt intelligẽdæ, quãdo concurrentes cum fure, ſuo concurſu cauſam toti dãno dederunt, vt colligitur ex. l. vulgarius. §. ſi duo. ff. de furtis. vbi ponitur exemplum de duobus, qui ſimul alienũ tignum deportauerũt, quod neuter ſeorſum portare ſufficiſſet tunc quilibet eorum tenetur in ſolidũ. Et ratio id oſtẽdit, quia obligatio reſtituendi, ſeu ſatisfaciendi non maior ex actu naſcitur, quã ſit damnum cauſaliter illatum, vt cõſtat.

Sequitur amplius, qualiter ſit accipiẽdum, quod Adrianus ait in caſu ſequenti, quo, ſcilicet, fur erat paratus & determinatus ſurripere centum ducatos, quibus indigebat. Petrus autem illi conſulit, ſeu aliter eum inducit, vt furetur ducentos: talis, inquit, conſulens tenetur in ſolidùm reſtituere ducentos ducatos, etiam ſi fur alioqui non niſi centum eſſet furaturus. Tum, quia conſilium ſuum fertur in totum. Tum etiam, quia conſulens ſuo conſilio mutauit priorem voluntatem furis, & nouam furandi ducentos cauſauit: & ita eius conſilium vagatur ſuprà totum furtum.

Cuius deciſio quibuſdã doctoribus videbatur dura. Nam ſi fur priorem voluntatem, qua centum furari decreuerat, non mutaſſet, ſed aliam nouam, qua velit alios cẽtum furari ad conſilium Petri conciperet, & ducentos furetur, non tenebitur Petrus niſi ad centũ: ex quo ſolùm cauſauit voluntatem nouam furandi centum, igitur non tenebitur Petrus conſulens niſi ad centum: eſto ꝙ ad conſilium eius fur vnico voluntatis actu velit ducẽtos furati. Nam ad illationem damni, & quantitatem furti, cui cauſa data eſt, eſt attendendum, non ad numerum actuum voluntatis, quibus fur aliena ſurripit. Et ita ex quo fur alioqui centum erat certiſſimè furaturus, appatet quòd conſulenti non eſt imputandũ totum damnum, ſed illud, quod eius conſilio cauſatum eſt. ſ. damnum aliorum centum.

Reſpon. Ratio hęc procedit, ſi teneremus cõcurſum cum fure non inducere obligationẽ reſtituẽdi, niſi ſit cauſa ſine qua nõ dãni dati. Ad quod, cùm multi in præſenti materia principaliter reſpiciãt, non curantes rem amplius ſcrutari, multos caſus decidunt aliter fortè, quam decidendi ſunt. Nobis autem ſtando in his, quæ ſuprà dicta ſunt, videtur in præſenti caſu diſtinguendum, non tantùm curando ſi vnico actu voluntatis, an diuerſis fur ille velit ducentos furari, quantum de animo ipſius furis. Si enim fur ita determinatus erat ad furandum centum, quòd ad id fuerit ſibi impertinens conſilium ei datum de furando ducentos, ita quòd ob conſilium nullo modo fuerit motus ad furandum illa centum, quæ furari decreuerat: nec in hoc eius volũtas firmior, aut maior ex conſilio facta ſit, non obſtante nouitate vnici actus ad conſilium à Petro datum ſuperuenientis, non tenebitur Petrus niſi ad centum, quibus ipſe cauſam dedit. Secus ſi ad conſilium Petri animus furis firmior, aut maior factus fuerit reſpectu illorum centum, quæ furari decreuerat. Nam tunc conſilium non ſolùm ad noua centum, ſed ad centum, quæ furari decreuerat, cauſam dedit, & ita tenetur in ſolidùm. Quod inde patet, ſi fur erat paratus centum furari, & ſuperueniat Petri conſilium, quo eum in illo propoſito firmet vnde fur amplius mouetur ad centum tantùm ſurripiendum, prout ipſe propoſuerat, certum eſt ex dictis Petrum teneri ad illa cẽtum, quæ fur alioqui erat furaturus. Igitur ſi ad conſilium de furando ducentum animus furis in eo, quod ante ipſe propoſuerat, amplius firmatur, & vltra ſe ad alia centum furandũ determinat, tenebitur conſulens in ſolidùm.

Sequitur amplius eum, qui ſuo præcepto, aut conſilio furẽ ad furandum induxit, non ſatisfacere, ſi perpetrato furto illi conſilium oppoſitum. ſ. de reſtituendo ablatum dederit, etiam ſi furi voluntatem reſtituendi inducat, niſi actu reſtitutio fiat. Ratio eſt clara: quia ſicut conſilium datum cauſa fuit, vt fur non ſolùm furandi voluntatẽ haberet, ſed vt actu aliena ſurriperet: ita ſi per oppoſitũ conſiliũ ſatiſfacere vult, opus eſt, vt cõſiliũ de reſtituẽdo illam habeat efficatiam quam habuit conſilium de damnificãdo. Vnde qui præfatum conſilium in delicto dedit, duos læſit, furem. ſ. in quo iniquam furandi voluntatem cauſauit: & alteri, cuius res actu ſublatæ ſunt. Vtriq; igitur tenetur præfatus conſulens, furi, dando operam, vt voluntatem reſtituendi, quæ ſurripuit habeat: ſpoliato autem, vt res ſuæ ſibi actu reddantur.

Si obiicias dictum Chryſoſtomi. Res per quas cauſas naſcitur, per

per eaſdem diſſoluitur. 27. q. 1. omnis res. Igitur cùm obligatio reſtituendi ex conſilio in caſu dicto ſit orta, ſequitur quòd per oppoſitum cõſilium ſufficiẽter diſſoluitur. Pro quo etiã facit inſtituta, quibus modis tollitur obligatio. lib. 3. vbi dicitur, Cõſentaneum enim viſum eſt verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Reſpon. admiſſa Chryſoſtomi & Iuſtiniani autoritate, nil tamen contra dicta: quia ratio hæc præſupponit, quòd in cõſulente ex ſolo conſilio naſcitur obligatio, cùm tamen non ita ſit, ſed ex conſilio efficaci, id eſt, ex cõſilio cum opere, ſeu damno inde ſubſequuto. Nam vbi ſolùm eſſet conſiliũ, aut præceptum furi datum, ſi non inde damnum eſt ſubſequutum, nulla eſſet in conſulente reſtituendi obligatio.

PRæſuppoſito ergo quod omnes cum fure currentes, qui totius damni cauſa fuerunt, tenentur in ſolidum, eſſet dubium, an vno eorum in integrum reſtituente, reliqui teneantur eidem. Et video plures doctores dicere ꝙ nõ, eò quòd ille, qui reſtituit, fuit in cauſa turpitudinis vnde orta fuit obligatio reſtituendi. Et generaliter dicunt, quòd eſto res aliqua reſtituenda ſit, non tamen ei, qui fuit in turpitudine, vt ſi quis munus dedit iudici, aut aduocato animo illum corrumpendi. Iudex munus acceptum & ſi reſtituere teneatur, non tamen danti, ratione turpitudinis ipſius. Aut ſi quis dedit alicui pecunias ad aliquod facinus perpetrandum, is qui eas accepit, tenetur reſtituere, ſed non ei, qui dedit, ob eius turpitudinem. Huius rationem aſsignant. Quia qui turpiter dat, ratione turpitudinis meretur rem perdere. Ita igitur in propoſito. Ad hunc modum putant mandantem aliquid iniquum & iniuſtum, in cuius exequutione ipſe mandatarius aliquod damnum patitur, non teneri mandatario de damno, ſed illi potius eſt imputandum, quod paſſus eſt, qui ſciens mãdatum iniquũ eſſe, illud turpiter eſt exequutus.

Mihi tamen, cum eorum bona venia, oppoſitum videtur tenendum, tam in primo caſu, quàm in ſecũdo de mãdatario. Vnde pro primo & præſenti caſu diſtinguendum videtur de his, qui cum fure currũt. Quia vel eſt inter eos aliquis, qui ſit cauſa principalis illati damni, qui. ſ. alios ad damnificãdum, ſeu furãdũ induxit: aut omnes in hac re ſunt æquales qui. ſ. æqualiter cauſam dederũt damno. Si primũ, ille, qui principalis cauſa fuit, tenetur ſimpliciter ad reſtitutionem, cæteri verò non ſimpliciter, ſed cõditionaliter, ſcilicet, principali non reſtituẽte. Inde fit, vt principali reſtituente, cæteri maneant ſimpliciter liberi à reſtitutione facienda, Excepto, niſi cæteri in re furtiua participes fuerint, quia quantũ reliqui acceperunt, tenebuntur reddere principali, poſtquam ipſe in integrum reſtitutionem fecerit. Iniquũ enim eſſet participes furti lucrum ex ſuo facinore reportare. Si autem principalis non reſtituat, quia vel non vult, vel non poteſt, tunc vnuſquiſq; aliorum tenebitur in ſolidũ ſpoliato. Et altero ſoluente, tenebitur ille principalis in conſcientia eidem tantũdem reddere. Huius ratio clara eſt, quia non obſtante turpitudine concurrentium, is qui principalis eſt, & cæteros ad damnum induxit, tenetur in conſciẽtia eos indemnes reddere. Nam per hoc res reducetur ad æqualitatem, ſi is pro quo alter aliquid, non tam volũtate quàm neceſsitate ſoluit, vt in caſu præſenti ſit, tantundem ipſi ſoluẽti reddat. Modo autem cùm aliquis ex concurrentibus in integrum, quod principalis debebat, reſtituit, pro ipſo principali reſtituere videtur.

Si autem inter concurrẽtes nemo eſt principalis, ſed omnes æqualiter cauſam damno dederunt, obligatio reſtituendi omnes ſimul pariter concernit, ſuppoſita æqualitate in damnificatione. Ac proinde ſi vnus in integrum reſtituat, reliqui tenebuntur eidẽ, vnuſquiſq; pro rata ad eum attinente: & non veniunt ad plus in conſcientia compellendi. Quanquam in foro contentioſo ſoluent pro omnibus tam in primo caſu, quando principalis totum reſtituit, quam in ſecundo, quando nemo eſt principalis, ſed oẽs in damno dato ſunt æquales, nulla contra alia actio concedatur.

Quod autem turpitudo dantis nõ obſtet quominus in conſcientia ſit illi reddendum, quod turpiter dedit, apparet in exemplo ſuprà citato, ſi clientulus dedit aduocato aliquod munus, vt malè patrocinaretur: talis aduocatus tenetur eidem clientulo acceptum reddere, vt videtur dicere Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium, quæ eſt. 54. vbi ait: aduocatum ſi non rectè vitæ rectiſſimè penitet præmium debere clientulo reſtituere, quod vt malè patrocinaretur accepit, ne iniquitatis habeat mercedem &c. Quam ſententiam veram eſſe puto, ſcilicet, aduocatum teneri id quod à cliẽtulo ob illam cauſam acceperat, eidem reſtituere, antequã aduocatus iniquũ patrociniũ, pro quo data erat pecunia exerceat. Poſt datũ autẽ iniquũ patrocinium

non ita tenetur acceptum dáti reſtituere, ſed pauperibus erogare. Diſcrimen clarũ eſt, quia cum pecunia à cliẽtulo non fuerit data niſi ad effectum iniquum, illo non ſequuto, reddẽda eſt: quia non intendit eam cliẽtulus dare, niſi ob illam cauſam. Si autem cauſa ob quam data fuit ſubſequatur, retineri pecunia non poteſt, danti tamẽ reddẽda non eſt: quia eam à ſe abdicauit, nec ad eã ius ſibi reſeruauit. Secus ſi cauſa ob quã eã dedit, actu non ſubſequatur.

Ratio autem prioris ſententiæ parũ valet, in qua dicebatur ꝙ ob turpitudinem merebatur homo rem ſuam, & ius, ſi quod habebat, perdere. Nã hoc dato, aliud eſt mereri rem perdere, aliud de facto eam perdere. Et iterum eſto mereatur eam perdere, opus eſt iudicis ſentẽtia, vt eam perdat. Et antequam ſententia feratur, res nondum eſt perdita, ſed ſibi reddenda.

OCCVRRIT hìc caſus quidã. Cùm multi inter ſe cõuenirẽt, vt à diuite quodam certam pecuniæ ſummam per vim auferrent, ſicut & cùm ad nũdinas iret abſtulerũt: inter quos nonnulli erant eius propinqui, alij verò potentiores illo: obtinuerũt tandẽ, vt cæteris debitũ remitteret, eiſdẽq; parceret dẽpto vno, quẽ odio habebat, à quo omnẽ rem propoſuit repetere. Dubitatũ eſt, an ille vnus, cui parcere noluit, teneatur inſolidum. Pro negatiua parte arguebatur. ꝙ alij erãt principaliores in rapina illa, & illis remittit: igitur hìc nil in conſcientia illi remittẽti debet: quia ceſſante principali, ceſſat & acceſſoriũ. Extra de fi. inſtru. cap. Inter dilectos. Tum etiam, quia remiſſio aliis facta, æquiparatur donationi. Si autem ſpoliatus donationẽ aliis debitoribus feciſſet, ille alius cui non pepercit, non tenetur læſo pro eo, quod aliis donauit, cùm vnũ eſſet omnium eorum debitum, vt ſi multi furati ſunt equum, quem vnus eorum tenet, & illi vni dominus equi ipſum equũ ſponte donat, certè alij liberi erunt à debito ſatisfaciẽdi domino pro equo per eum donato. Hanc partem tenuerũt multi ſummuliſtę poſt Innocẽ.

E contra verò pro parte affirmatiua arguitur, quia vbi ſunt diuerſæ obligationes, quarũ vna ex alia nõ neceſſariò dependet, ſed vna eſt ab altera ſeparabilis, vna remota, non eſt neceſſariũ alterã remoueri, vt ſi ex odio fornicationis, aut ludi iuraui à fornicatione abſtinere, ſimiliter à ludo, poteſt obligatio ex iuramento proueniẽs Papa, vel prælato diſpẽſante remoueri, manente obligatione pręcepti, ſeu legis de nõ fornicando. Sed in pręſenti caſu diuerſę ſunt obligatio

5 nes, quibꝰ illi, qui ad rapinam illam concurrerunt, obligati ſunt, cùm diuerſas concernant perſonas, igitur ſtat remoueri obligationem vnius illorum, manente aliorũ obligatione: talis autem obligatio remoueri poteſt per volũtatem creditoris igitur. Sicut ſi plures ſimul voueruut caſtitatem, mutuo ſe ad id inducentes, diuerſæ ſunt obligationes, quæ quia poſſunt per diſpẽſationem tolli, ſtat quòd vnius obligatio Papa cum eo diſpenſante tollatur, & non alterius, cum quo non diſpenſat.

Confirmatur. Quia ſtat, quòd de multis ad rapinã cõcurrentibus aliqui eorum efficiantur omnino impotentes ſatisfacere: iam eorum obligatio per impotentiam tollitur, & tamen in aliis potentibus manet. Cùm ergo non minus valeat remiſſio ſpontanea creditoris ad tollendum obligationem debitoris, quàm inopia debitoris, ſequitur quòd creditore nonnullis ex concurrentibus remittente, & non aliis, erunt illi à debito ſatisfaciendi liberi, & non hij.

Confirmatur iterum, ſi omnes ad præfatam rapinã cõcurrentes coram ſpoliato conueniant, poterunt ab eo precibus impetrare, vt principali raptori remittat, & contra acceſſores agat, qui ſi illorum precibus annuat, erit principalis liber, & non acceſſores. Quod igitur poteſt facere lęſus ad preces illorum, quare non poterit facere ſponte. Quod ſi ſponte id poſſit facere, & faciat, habetur intentum, quòd in caſu cæteri erunt liberi, etiam principales, & ille ſolus, cõtra quem ſolùm vult ſpoliatus agere tenebitur inſolidùm.

Reſpon. Aliud eſt læſum, ſeu cre litorem gratiam facere debitori in actione, aliud verò in re debita. Et cũ in caſu læſus ille actionem habeat cõtra omnes illos dãnificatores, liberum erit ſibi debitum à quo ipſe velit repetere. Ac proinde ſtat, quòd cõtra cæteros agere nolit, ſed cõntra hunc determinatum. Hæc autem gratia cæteris facta, & ſi illos liberet à debito reſpondendi in iudicio, ſi cõſtet læſum actioni iudiciali ceſsiſſe, qua cõtra illos agere poterat, non tamẽ in conſcientia liberat illos à debito ſatisfaciendi. Et ideo facta prædicta gratia quo ad actionem, manent in conſcientia omnes obligati ſatisfacere illi, ac ſi gratiam talem non feciſſet.

Si autem gratia remiſsionis, quam cæteris fecit erat de re debita, illa æquiparatur donationi, & tunc habet locũ dubitatio

tatio propoſita. Et dicendum q ſi omnes damnificatores in damnificando fuerunt ęquales, & nemo pricipalior, remiſſio rei debitę alicui eorum facta, non debet alijs præiudicare: prę-iudicaret autem ſi alij tenerentur illi leſo in ſolidum ſatisfacere, illo cui remiſsio eſt facta penitus libero manente, ideo vt illa remiſsio aliquid operetur, neceſſe eſt vt ille maneat liber, à rata, quę illum attinebat: alij verò pro ſuis ratis teneantur, q ſi omnibus alijs remiſit dem pro hoc vno, tunc hic vnus in conſcientia non tenebitur niſi ad ratam, quę illum attinebat.

Si autem inter illos fuit vnus principalis, qui cæteros induxit: tunc puto veram eſſe primam ſententiam, q.ſ. ſi leſus illi remiſsionem debiti ſpontaneam fecerit, q cęteri eo ipſo manent ſicut & principalis à debito ſatisfaciendi in conſcientia liberi: perinde enim eſt, ac ſi debitum condonaſſet.

Iam patet reſponſio ad rationes pro parte affirmatiua factas. Ad primam dicendum, Quãuis in caſu ſint diuerſę obligationes pſonales, quia diuerſę ſunt perſonę obligatę, quo ad rẽ tamen debitam vna eſt, quia vnũ eſt debitum, cui omnes illi in caſu ſunt obnoxij: & ideo ſi illud ſemel ab ſpoliato remittatur, ceſſant obligationes omnes illę pſonales. Secus eſt in eo, qui lege dei, & iuramento ſeu voto ſuper addito tenetur ad aliquid: quia ſi illud non compleat, diuerſa debita apud deũ contrahit: aliam enim pœnam ſubſtinebit pro violatione diuinæ legis, aliam verò pro violatione voti. Et tunc ſtat deum alteram obligationem remittere, ſi in altero eorum diſpẽſet, altera remanente.

Ad primam confirmationem dicendum, non idem operari in caſu inopiam alterius debitoris, & remiſsionem creditoris: nã per inopiã ceſſat obligatio in ipſo impotẽte, manet tamen in reliquis condebitoribus. Per remiſsionem autem debiti, quę principali debitori fit, expirat obligatio in omnibus, cum perinde ſit, ac ſi debitum condonaſſet. Et cum non ſit diuerſum debitum, quo omnes illi inſolidum tenebantur, ideo illo condonato, nõ relinquitur amplius debitum illud.

Ad ſecundam confirmationem dicendũ, q ſi in præcibus illis de remittenda actione iudiciali tantum agatur, & nõ de remittendo debito, fateor q ſicut creditor ad illorũ preces ita de ſpontanea voluntate poteſt præfate actioni cedere in fauorẽ eius, quẽ ipſe elegerit, in conſciẽtia tñ idẽ manebit debitum. Si autẽ agatur de remittendo debito principali, tunc ad intentionem deprecantium & creditoris remittentis eſt recurrendum. ſ. an ipſi intendant obligationem principalis in ſe ipſis in toto vel in parte ſuſcipere: & cognita remittẽtis intentione, facile erit in caſu iudicare.

De currentibus cum fure in actu negatiuẽ.

QVAESTIO NONA.

De alijs verò qui cum fure negatiue currũt, puta mutus, non obſtans, non manifeſtans, eſt maius dubium, an tales teneãtur de damno. Et de his ſolet communiter diſtingui. Nam ſunt quidam, quibus ex officio aut ſpeciali obligatione incumbit indemnitate aliorum proſpicere, eorumq; dãna vitare. & tales tenentur damnũ ſua negligẽtia datũ reſarcire. Excepto, niſi ipſorũ leſorũ vtilitas exigat diſſimulare, ne. ſ. maiora damna eueniãt, quãliter euenirẽt, ſi minora non permittãtur: tũc enim ipſe leſus cuius vtilitas per pręfatos diſsimulãtes realiter procuratur, nõ eſt in eorũ diſſimulatione rationabiliter inuitus, ſicut nuper de eo, qui furẽ ope iuuat dicebam. Hi ſunt reip. gubernatores, duces belli, aduocati, procuratores, aliq; publici officiales, atq; medici, cęteriq; cõducti, ſeu ſtipẽdiati, qui. ſ. ſpeciali obligatione tenentur operã & ſolicitudinem adhibere, vt aliorũ proſpiciant vtilitati, & damnorũ vitationi. Et teſtes, quibus cum in ius vocãtur, ex officio tenentur dicere veritatẽ. Tales negatiue cum fure aut damnificatore concurrẽtes, omnium ſententia tenentur de damno. Huius ratio eſt, quia qui alienam rem, aut alteri debitam quando tenetur non reddit, oportet illũ pro intereſſe ſatiſfacere, quod alij ex eius non redditione patiuntur. Cum ergo pręfatę perſonę ſpecialiter & obligatiõe perſonali teneãtur operam & diligentiam in aliorum vtilitatem apponere, & non apponunt, perinde eſt, ac ſi rem alijs debitam, idq; cum eorum, quibus debita eſt, iactũra retineant: ac proinde tales tenentur ad intereſſe, & ratio eſt clara.

Similiter tenetur rei alienæ detentor eam reddere, non ſolam, ſed cum fructu eiuſdem rei, quẽ dñs alioqui percepiſſet, ſi res ſibi debita, ſuo tempore eidẽ reddita fuiſſet. Id patet ex dictis. Sed opera pręfatorum officialium publicorũ, ſeu ſtipendiatorum eſt

rum eſt debita his quorum curam gerunt, & eorum indẽnitas eſt velut fructus ex opera illis debita procedens: quandoquidem indẽnitas illa eſt effectus in præfacta opera virtualiter contentus. Suppono enim, ꝙ opera illa exhibita fuiſſet cauſa præfatę indemnitatis, ac ꝓinde ſi ſuo tempore operam debitam non reddant, neceſſe eſt fructum ſeu effectum illius operis, quem alij percepiſſent reſtituant: & ita certum eſt eos teneri ad pręfatam indemnitatem. &c.

Sunt alij negatiue cum fure ſeu damnificatore currentes non ita ſpecialiter obligati vt pręcedentes, etiam ſi omnes lege charitatis damna proximi cum cõmode poſſunt, euitare teneantur, vt Codice de Eleemoſina diximus. Hæc tamẽ obligatio nec ſpecialis eſt, nec perſonalis, cum omnes reſpectum omnium indiſtincte reſpiciant. De his tamen maius dubium eſt, nec omnes in eodem conueniunt. Dicunt quidam, ꝙ ſi tales cum furtũ vel damnum proximi poſſunt ſine proprio damno vitare, & non vitant, ſed doloſe proximum ledi permittunt, non ſolum peccant, ſed tenentur de damno, ſicut & principales dãnificatores. Alij vero dixerunt eos teneri ad ſatiſfaciendum pro permiſſo damno, ſiue cum dolo, ſine dolo proximum ledi, ſeu damnificari permittant. Alij autem tenent omnino è contrà, ꝙ ſiue cum dolo, ſiue ſine dolo damnificari proximum permiſerint, quanquam peccẽt, reſtituere tamen minime tenentur.

Primus modus dicendi non placet, in eo, quod de dolo ait, ꝙ ſi ex dolo aliquis damno alterius non obuiet, tenetur ſatisfacere. Primò, quia impertinẽs videtur dolus in caſu ad debitũ ſatisfaciendi. Quod enim impertinens eſt ad damnificandum proximũ, etiam impertinens eſt ad obligationem pro damno ſatisfaciendi. Talis eſt dolus, quia ſiue ex dolo, ſiue ſine dolo non obuiantis damno proximi quis deſinit obuiare, non minus proximus damnificabitur, vt ſuppono,

Deinde ex capit. Si culpa tua, ſuprà citato, non minus colligitur oriri debitum ſatisfaciendi, ſi ex negligentia ſit damnum datũ, q̃ ex dolo, aut culpa: igitur nihil facit in præſenti caſu ad debitum reſtituendi dolus, & ſi faciat ad peccatum.

Deinde aliud eſt iniuriam cuiq; facere, aliud verò in bonis, aut perſona eum damnificare, Sepe autem ceſſat iniuria ceſſante dolo, vbi damnificatio non ceſſat. Poteſt etiam remitti iniuria ex dolo illata, nõ remiſſo debito pro damno ſatisfaciendi, vt conſtat.

Præterea, ſi debeo ſuccurrere vni ex duobus, cum vtriq; æquam patiantur neceſsitatẽ, & alteri deſino ex odio ſubuenire, & alteri ſuccurro, iam ex dolo permitto proximum mori, nõ tamen inde teneor pro huiuſmodi damno ſatisfacere.

Secundà, etiam propoſitio non tenetur communiter, quæ ait omnem hominem qui negatiue currit cum fure, aut damnificatore, ſiue cõ dolo, ſiue ſine illo, quando obuiare tenetur et non obuiat, ad ſatisfaciendum tenetur, Ratio eſt quam ſuprà tetigimus. Quia ſola lex charitatis, qua proxim⁹ proximo tenetur, non inducit obligationem reſtituendi, ſed lex iuſticię commutatiuę hanc inducit obligationem. In præſenti autem caſu ſola lege charitatis tenentur homines proximorum damna vitare, cum ſine propria iactura id poſſunt: & id non agentes, peccant contra charitatem ad proximum habendam, non tamen contra iuſtitiam. Hoc patet exemplo, Si diues videns pauperem extrema neceſsitate laborantem, cui ex lege charitatis per panis aut vini veſtitu ſue largitionem ſubuenire tenetur, & non ſubuenit, peccat quidem, ſed vt ſuprà diximus, quod elargiri omiſit, minime eidem pauperi, nec alij reſtituere tenetur: & multo minus tenetur illi ſatisfacere, ſi forte pauper ex eleemoſynæ debitæ negatione membrum aliquod corporis amiſit, aut notabilem morbum inuadit. Erat enim hęc obligatio ex lege charitatis proueniens, omnibus indiſtincte communis, & non perſonalis. Ac proinde tales peccant quidem, & deo ſatisfacere tenentur, non autem homini.

Et ita cum antiquis doctoribus ſimul & modernis. ſ. Altiſiodorenſi. Præpoſitiuo. Et Alexandro de hales, & Thoma placet tertiæ opinioni adhęrere, q̃ ait, eos qui negatiue ſolum cum fure aut damnificatore currunt, niſi ſpeciali obligatione, vt dictum eſt, indemnitati leſorum proſpicere teneantur, non eſſe ad reſtitutionẽ obligatos, etiã ſi contra charitatem peccent.

Contra tamen hanc tertiam & communem opinionem videntur aliqua militare. Primò quod ait Ambroſius, & habetur. 86. diſtin. Paſce fame morientem, ſi nõ paſciſti, occidiſti. Vbi æquiparet eos, quorum alter occidit, alter verò fratrem occidi permittit. Et cap. Non inferenda. 23. q. 3. & eſt eiuſdem Ambroſij, dicitur. Non minus eſt in vitio, qui

iniuriam ſocio illatam non repellit,ꝙ ipſe, qui infert.Et.83.diſtin.ait Simachus. Nihil refert mortẽ inferas,vel admittas. Et Auguſtinus ſu per illud Leuit,5. Anima ſi peccauerit,& audie rit vocem iurãtis.&c. ait, ꝙ tenemur fratrem à periurio aliòve peccato, cum poſſumus reuocare:alioqui ſi tacemus, portabimus iniquitẽ. Et habetur.22.q.5.cap.Hoc videtur.

Reſpondetur, Hæc et multa alia huiuſmodi probare hominem peccare mortaliter: qui cum poſsit fratrem ab iniuſta morte animæ aut corporis eripere, non eripit: non tamen inde fit, vt teneatur pro damno ſi quod permiſerit, ſatiſfacere. Excepto niſi, vt dictum eſt, ratione officij aut ſtipendij ſpeciali obligatione teneatur læſorum indemnitati proſpicere. Itaque parificantur qui occidit, & occidi permittit, in hoc,quòd permittens perinde peccat, ac ſi per ſe occideret: quia vterq; contra charitatẽ peccat: alter verò vltra contra iuſtitiam peccat,ideo non eſt ſimile.

Secundò de homicidio volũtario cap. Sicut dignum.&c. dicitur, ꝙ qui aſſociat homicidam animo occidendi, licet non apponat manum, pari pœna vel quaſi venit cum ipſo homicida puniendus. Similiter ibidem dicitur de eo, qui aſſociat homicidã animo prohibendi ne impediatur, licet nõ ipſe occidat,nec aliquid poſitiuum ad occidẽdum faciat,venit vt homicida puniendus. Vnde patet,ꝙ æquè eſt in culpa, ſicut ipſe homicida,ac proinde videtur eſſe in ſimili obligatione.Reſpon.Licet ſit in pari culpa,vel quaſi, eò ꝙ pari pœna vel quaſi venit puniendus, vt ait textus, non tamen inde ſequitur, ꝙ in vtroq; eadẽ ſit obligatio pro damno ſatiſfaciẽdi:Saltem non ſequitur ex hoc, ꝙ ambo ſint apud deum in eadem culpa,vel quaſi: cùm longè aliud ſit teneri deo,aliud vero proximo. Secundò, eſto in caſu textus eſſent in debito ſatiſfaciendi pares,non tamen fuit illic pura damni permiſsio,ſeu negatiua cauſalitas,ſed poſitiua ipſa aſſociatio ac comitatus, quibus ipſe aſſocians autoritatem ſeu animum ipſi homicidæ contulit ad facinus perpetrandum. Tertiò textus ille eſt pœnalis, & extendit ſe ad forũ exteriorem,in quo ſocius homicidæ,ſicut ipſe venit puniendus. Et nil ad reſtitutionem,quæ in foro pœnitentiali venit agenda, ſecluſa humani iuris pœnali diſpoſitione.

Hinc patet ad cap. Quantè, de ſententia excommunica.Supra citatum,ꝙ ſi quis non obuiet clerici percuſsioni, cũ poſsit, excõmunicatur:nõ quidẽ ob debitũ ſatiſfaciẽdi, ſed ob culpã negligentiæ, maximè ſi dolus interuenit.Ideo inde nullo modo infertur eũ, qui nõ obuiat,teneri ad ſatiſfaciendũ.Adde ꝙ vt gloſa ibidem ait, procedit textus, & multi alij huiuſmodi de illis,qui facinori non obuiant cùm poſsint,hoc eſt ; cùm ad obuiandum publicam habeant poteſtatem. Et hoc modo limitãt illud cap.de iniurijs & damno. Si culpa tua damnum illatum eſt,aut imperitia, aut negligentia,iure ſatiſfacere oportet. De negligentia eorum, quibus ex officio, aut ſpeciali obligatione damnis aliorum obuiare incumbit. Mihi tamen huiuſmodi limitatiões, quas gloſæ his iuribus apponunt,non omnino probantur,vt poſtea oſtendetur,vbi agetur de rebus ob cauſam datis,cauſa non ſubſequuta.

Tertiò Exo.21.dicitur de habẽte ciſternam,& eam non cooperientẽ,& de habente bouẽ cornupetã, & nõ eũ ligantẽ, ſeu includẽtẽ,ꝙ tenetur de dãno ſua negligẽtia dato.Reſpõ. Ideo illos de damno teneri, quia ſpeciali obligatione tenebantur ſuper res ſuas inuigilare,ne per eas alij dãnificentur,ſi nõ ratione publici officij,attamen ratiõe rei poſſeſſæ.Quãquidẽ vnuſquiſq; rẽ,quã poſsidet,ita debet poſsidere, vt ſine aliorum præiudicio eam poſsideat: ſiue res illa vnde alteri nocumentũ poteſt euenire ſit puteus,ciſterna,animal ferũ aut quodcunq; aliud, quod homini ſimplici nocere poteſt. Hinc patet quid de his dicẽdũ, qui ceruos poſsident,cuniculos,lepores,colũbas,aliaq; huiuſmodi animantia, quę quia nõ includuntur, vicinas proximorum poſſeſsiones ſolent deuaſtare.

Quartò Prouerbio. 29. dicitur. Qui cum fure participat, occidit animam ſuam,adiurantem audit,& nõ indicat. Super quo Hiero.ait, ꝙ nõ ſolùm fur reus eſt, ſed etiã qui furti conſcius poſſeſſori quærenti nõ indicat.De furtis.cap. Qui cum fure. Hinc nõnulli moti ſunt ad dicendum ob textũ præſentem indiſtinctè teneri ſatiſfacere eum, qui veritatẽ,quã ſcit,non indicat,ſiue in iudicio, ſiue extrẽ,poſſeſſore,hoc eſt eo,ad quem pertinet, requirente. Quanquã ex textu citato nõ video horum ſententiam ſufficienter probari: cùm dici poſsit, quod ſuprà dictum eſt, ꝙ,ſilicet,reus eſt furti,qui furem ſeu rem furtiuam nõ indicat,idest,perinde peccat, ac ſi ipſe furtum commiſiſſet, idq; apud deum. Cum quo ſtat,quòd non ſit in conſcientia obligatꝰ læſo quicquã reſtituere. Secus ſi perſona publica eſſet, cui ex officio incumberet læſi indẽ nitati

nitati proſpicere. Si tamen in teſtem productus, & in iudicio requiſitus veritatem taceat, falſum iurando, etiam ſi iuret ſe neſcire cum ſciat, & inde manſit aliquis iniuſte leſus, qui eo veritatem dicente fuiſſet reſtitutus: tunc tenetur ſatisfacere, non ſolum quia falſum iurauit, & ex conſequenti poſitiue cauſam damno dedit. &c. ſed etiam quia veritatem quam ſciebat, non manifeſtauit: ad quod cum in iudicio eſſet, ex iuſticia tenebatur, contra quam fecit, veritatem in ius vocatus occultando. Ac proinde multum refert rem furtiuam non manifeſtare in iudicio, vel extra. Quia & ſi vtrôbiq; peccetur, non tamen eſt vtrobiq; reſtituendi obligatio, eo ꝙ in iudicio contra iuſticiam ſimul & charitatem peccatur: extra verò non niſi contra charitatem.

Quintò obijcitur ratione. Quando aliquid impertinens eſt ad damnificandum proximum, etiam eſt impertinens ad obligationem ſatisfaciendi pro damno huiuſmodi. Cum ergo impertinens ſit ad damnum proximi actus poſitiuus cooperantis, ſi non minus ad eius puram permiſsionem eſſet tale damnum ſequuturum, ſequitur ꝙ ſi poſitiue ad damnum proximi concurrens tenetur ſatisfacere, etiam tenebitur qui negatiue ſeu permiſsiue concurrit. Parum enim refert, quo inſtrumento aut modo proximum occidim⁹, ferro. ſ. aut pugno, modo eum occidamus. Inde etiã ſuprà arguebamus teneri, qui proximũ cũ dolo ledit, ſimiliter & ſine dolo, cum dolus ſit ad damnũ inferendũ impertinẽs, modo idẽ damnũ ſine dolo inferatur quod cum dolo.

Reſpon. ad maximam eam concedendo. Si enim actus poſitiuus impertinens eſt ad damni illationem, non cauſat obligationem ſatisfaciendi, ſi non minus erat damnum alioqui euenturum, iuxta ea, q̃ ſuprà poſita ſunt, ſed nil contra opinionem, q̃ impugnatur. Quia quod dictum eſt. ſ. ꝙ damnum illatum cauſat obligationem ſatisfaciendi & non permiſſum, procedit quando tale dãnum cauſatur opere aut verbo alicuius: maximè quando alioqui minime cauſaretur: & ita actus poſitiuus in caſu non erit impertinens, ſed cauſa ſine qua non damni illati. &c. Et quãuis pura negatio aliquando ſit cauſa ſine qua non eiuſdem damni, non ita parit præfatã obligationem ſatisfaciendi leſo: cum aliud ſit damnum cauſaliter inferre: aliud verò ipſum permittere. Satisfactio autem reſpondet illationi damni, non permiſsioni. Nam vbi eſt pura permiſsio, alia cauſa per ſe damni illatiua reperietur, cui damnum venit imputãdum: quæ quidem cauſa nullatenus fuit ab ipſo permittente adhibita, ſicut adhibetur ab eo, qui poſitiue concurrit ad damnum.

Sextò obijcitur. Si duo concurrunt ad damnũ, alter immediatus, alter verò remotius: vt ſi alter ab altero incitetur, ſi qui remotius ſe habet ad damnum tenetur de damno, à fortiori qui immediatius ad illud ſe habet. Iam pono caſum, quo Ioãnis videt damnum inferri proximò, & paratus eſt illud impedire cum poſsit: Petrus autem ſuadet eidẽ vt quieſcat, & damnum illud non impediat, & ita Ioãnes quieſcit. Petrus in hoc caſu tenetur de damno, cum poſitiue videatur ad damnum concurrere, cauſa per eum data, vt patet ex caſu: igitur à fortiori tenebitur Ioannes de eodẽ damno, ex quo Ioannes fuit à petro incitatus, vt quieſceret: & ita Petrus remotior cauſa eſt illius damni, Ioannes verò propinquior vt patet, igitur.

Reſpon. Primo nil inconuenit eũ qui immeditate damnificat, non teneri de damno, & tamen teneri eum, qui illũ ad damnificandum incitauit, vt ſi is qui incitauit fraudulenter id fecit inductus autem cũ bona fide. Ita in propoſito Ioãnes ad non impediendum damnum inductus non tenebitur ſatisfacere. Quod inde patet: Quia ſi non inductus, ſed ſponte damnum illud permitteret, nõ teneretur iuxta dicta: igitur à fortiori non tenebitur inductus, & tamen is, qui induxit tenebitur, quia cauſam poſitiuã dedit dãno illato. Non enim is ſolum cauſat damnũ qui illud infert, ſed qui impedimẽtũ tollit, quo alioqui damnum fuiſſet impeditum. &c.

De participantibus in re furtiua.

QVAESTIO DECIMA.

DVobus modis dicitur aliquis cum fure participare. Vno modo in actione, ſeu actu furandi, ꝙ ſit vel ante furtum eidem cauſam præſtando, vel ad ipſum furtum perpetrandum opere concurrendo, de quo ſuprà dictũ eſt. Alio modo in re furtiua, quod ſit, quando poſt perpetratum furtum res ipſa furtiua vel aliquid eius ad manus venit ipſius, & hoc eſt

quod

quod nunc queritur.ſ.An qui participat in re teneatur. Eſt autem diſtinguendum de re illa furtiua: quia quædam eſt de his, quę vſu conſumuntur, in quibus dominium ab vſu non ſeparatur. Alia verò eſt de his, quę vſu non conſumuntur,& de his diuerſa eſt ratio, diuerſaq; reſponſio, Et vt in ſumma & abſq; diſputatione dicam,ſi res ſit de his, quæ non vſu cõſumuntur,quam.ſ.alius à ſure de manu ipſius furis accepit, potuit hoc tripliciter fieri. Quia vel ille cum mala fide rem illam accepit, ſciēs. ſ.rem furtiuam eſſe. Vel cũ bona fide,credens. ſ.non furtiuam eſſe, ſed eum à quo eam accepit,iure potuiſſe rem illam alienare. Vel cum conſcientia dubia,qua.ſ.dubitat furtiua ne ſit re illa,nec ne.Si cum mala fide accepta eſt,tũc res illa reſtituenda eſt eadem,ſi extat:vel ſi cõſumpta ſit,valor ipſius eſt reſtituendus: idq; ſiue res illa per viam donationis , ſiue per viam emptionis , alteriuſue contractus ad ſecũdum peruenerit poſſeſſorem. Eſt autem tunc res verò domino reſtituenda , non furi. Vtriuſq; ratio eſt clara. Quia cum ſecundus ille detentor ſciuerit rem illam alienam eſſe, eam ſibi ipſi accipiendo, furtum commiſit , rem alienam iniuſtè contrectando. Nec minus damnificauit dominum rem eius accipiendo , & apud ſe retinendo , quam prior fur primo ſurripiēdo, vt ex dictis conſtat. Nec minus fuit in mora, non eam reddēdo,quam prior fur fuerit,quãdo eam detinebat. Ac proinde vt iniuſticia illa ad æqualitatem reducatur , neceſſe eſt hũc ſecundum detentorem rem illam verò domino reddere , ac ſi per ſe ipſum eam primitus fur abſtuliſſet. Quod autem res illa non ſit priori ſuri reddenda inde patet,quia ſecundus ille detentor per rei detentionem non furem, ſed verũ dñm dãnificat,rē ipſius iniuſtè detinēdo, & dominũ ne re ſua vtatur impediēdo.

Vnde ab opinione Alexandri videtur recedendum , qui ait in caſu ſecundum detentorem poſſe rem illam priori furi reddere , ne precium , quod pro re dederat , amittere cogatur : quia vt ait. Vnuſquiſq; magis tenetur ſuæ indemnitati conſulere,quam alienę. Contra quod videtur ratio. Sicut enim non licet proprię indemnitati conſulere rem alienam iniuſtè accipiendo, aut detinendo : ita nec rem alienam inuito domino diſtrahendo. Sicut in caſu fieret,rem illam furi reddendo. Nec etiam ſunt facienda mala, vt eueniant bona : qualiter in caſu fieret. Nec dominus verus ipſius rei debet ſecundum rationem conſentire in hoc, quòd ſecundus detentor rem priori furi reddat , vt ſuum precium rehabeat,quia imputet ſibi iniquus emptor,qui ſcienter rem alienam à fure emit. Et lõge rationabilius & iuſtius eſt, vt qui re ſua iniuſtè fuit ſpoliatus rem ſuam rehabeat, quã quòd ſecundus detentor precium quod iniquè & ſcienter pro re furtiua dederat, recuperet. Ac proinde rationem ſequendo in caſu dominus rei rationabiliter eſt inuitus , ſi ſecundus detentor rem præfatam priori furi , & nõ ipſi domino reddat.Quod ſi precium quod furi dederat vult rehabere , id curet ſine veri domini præiudicio:conueniat furem coram iudice, vel faciat dominum rei ipſum ſecũdum detentorem coram iudice conuenire , vt rem ſuã per iudicis ſententiam recuperet, & tunc poterit contra furem allegare. Quod ſi hæc remedia locum nõ habeant, quia forte rem ad iudicium deducendo fur alioqui occultus infamabitur , aut alia dãna ſeu ſcãdala ſubſequutura timeantur,rem alienam ſuo domino reddat.& ipſe preciũ,prout melius poterit,à fure recuperet:alioqui imputet ſibi precij dati iacturam.

Si autem ſecundus detentor rem furtiuam de manu furis neſcienter, ſeu cum bona fide accepit,putans rem non eſſe furtiuã (ſuppoſito ꝙ ſit de his , quæ non vſu conſumũtur: nam de his nunc loquor)dicendum ꝙ durante bona fide talis detentor non tenetur quicquam reſtituere,vt cõſtat : quia ipſa ignorãtia inuincibilis eũ excuſat,ſicut à peccato iniuſtę detētionis , ita etiã à debito reſtituēdi pro tũc. Si autē bona fides ceſſet,& incipiat ſcire veritatem,rem.ſ. illam furtiuã eſſe , tenetur vt ſuprà rē illam domino reſtituere,& non furi.Si autē ſecundus ille detentor rem illam cõſumſit, ſeu durante bona fide eam diſtruxit,vendidit, ſeu alienauit,tunc cum fides bona ceſſauerit,tenetur verò domino reſtituere, quantum ipſe factus eſt locupletior. Si enim nullum lucrum ſibi acquiſiuit,vt ſi tantum preciũ dederat furi , quantũ res ipſa valebat:aut ſi per viam donationis rē illam à fure acceperat , & ſimiliter ipſe per viam donationis eãdem poſtmodum alienauit : aut res ipſa in ipſius poteſtate nullo inde commodo percepto perijt, in his & ſimilibus caſibus nil tenetur ceſſante bona fide reſtituere. E contra verò ſi factus eſt locupletior,vel inde cõmoditatem aliquã eſt eſſequutus,vt ſi tantundem erat de ſuis bonis conſumpturus,ſi rem illã conſumpſit, aut donaturus ſi rem donauit,aut ſi precium aliquod vel aliã commoditatem ex rei alienatione percepit, idipſum tenetur domino reſtituere.

Inde fit

Inde fit, vt ſi res illa fructifera erat, & fructus aliquos inde ſecundus detentor percepit, illos ſi extant reddere debet in eodem caſu.ſ.ceſſante bona fide. Si autẽ eos conſumpſit, donauit, alienauit. &c. Vnde aliquid eſt lucrum ſeu commodum aſſequut' illud ſimiliter reddat. Itaq; idem eſt de fructibus, ſeu commoditatibus ex re prouenientib' quod de re ipſa iudicandum, quantum ad debitum reſtituendi.

Hic haberet locũ dubitatio in priori membro poſita, caſu quo ſecundus detentor, qui cum bona fide rẽ furtiuam emerat, eãdem integram habet poſt malę fidei ſuperuentum, an poſsit tunc rem illam furi reddere, vt precium, quod pro ea dederat, recuperet. Er ratio dubitationis eſt: quia ex quo hic ſecundus detentor non fuit in culpa, ſed cum bona fide rem illam emit, non eſt dign', qui precium ab eo datum amittat: qualiter amitteret, ſi rem ſic emptã, ſuo dño & nõ furi reſtituat. deinde põt ſuę indẽnitati cõſulere: qualiter non conſuleret, ſi rem illam domino reſtitueret & non furi. Præterea bona fides non patitur, vt idem bis reſtituatur: qualiter in caſu reſtitueretur, ſi res domino & non furi eſſet reddenda: quia ſemel fuit ſaltem in valore reſtituta, quando precium ipſius rei furi, à quo res fuit empta, fuit traditum: & iterum quando res ipſa domino reſtituitur. Poſtremò idem apparet ex communi doctrina, quæ tenet, ꝙ quando res reſtitui non poteſt ſine notabili damno ipſius reſtituentis, tunc ceſſat obligatio reſtituẽdi, quouſq; reſtitutio ſine huiuſmodi damno fieri poſsit.ſ. ſi maius damnũ aut ſaltem tantum eueniat reſtituenti ex ipſa reſtitutione, quam ſit damnum, quod creditori fieret, non facta eidem reſtitutione. Quod quidem valde æquum eſſe videtur in his ſaltẽ, qui non fuerunt in turpitudine, nec in mora. Nam ſi is, qui reſtituere debet, ſit fur, aut raptor, aut alius iniuſtus rei alienæ vſurpator, tunc non ceſſat obligatio ob damnum, quod reſtituenti ex reſtitutione eueniret, niſi maius eſſet, quã damnum leſi. Itaq; in caſu pręſentis dubij durum videtur multis condemnare ſecũdum detentorem, qui cum bona fides ceſſauerit, rem furtiuam per eum emptam, furi à quo emerat reddat, ſi non poteſt cõmode aliter precium per eum datum recuperare. Nec in hoc videtur rei dominus rationabiliter inuitus vt videtur, idq; in fauorem bonæ fidei. Sic tenet Alexander de Hales. parte. 4. Et directorium. & Gabriel, qui eos imitatur

Verum quãuis hoc videatur pie dictũ, in rigore tamen conſcientię oppoſitum dicerem eſſe tutius & agendum.ſ. ꝙ ſi ſecundus detentor veriſimiliter credit ſi rem furi reſtituat, rem ipſam ad eius dominum nũquam peruenturam, tenetur rem illam domino reddere, & non furi, non obſtante dati precij iactura. Id apparet ex dictis, quia non ſunt facienda mala, vt eueniant bona.

Tum etiam ſi rem furi reſtituat, credẽs rem nunquam ad manus domini peruenturam, eſt cum fure poſitiue concurrere ad proximò damnificandum, vt conſtat: & ex conſequenti facta tali reſtitutione, tenebitur de damno huiuſmodi ipſe ſecundus detentor.

Tum etiam, quia ſi ob hãc cauſam eſſet res illa furi reddenda, ne.ſ. ſecund' detentor precium datum amittat, ſequitur quòd ſi fur mortuus eſt, aut abſens, aut omnino pauper factus, poſſet ſecundus detentor rem præfatam apud ſe detinere, aut eam alij vendere, ne.ſ. damni precium amittat, quod tamen ſuppono falſum.

Tum etiam dominus ipſius rei ſciens rẽ ſuam apud ſecundum detentorem eſſe, poterit iuſte rem illam tanquam ſuã propriam petere, & nolentem reddere per iudicẽ compellere, vt eam ſibi reddat. Nec in hoc poteſt rationabiliter ab aliquo condemnari, tanquam aliquid indebitum faciat: igitur talis dominus in caſu non tenetur conſentire in hoc, quòd ſecundus detentor rem ſuam detineat, aut vendat, aut priori furi reſtituat, & ita quicquid ex his agat, iniuſte aget, cum ſpoliatus in his omnibus ſit rationabiliter inuitus: & per conſequens tenetur rem illam domino reddere, non obſtante ꝙ pro ea precium æquale furi dederit. Adde ꝙ ex quo ceſſãt bona fides, incipit eſſe malę fidei poſſeſſor. Secus ſi re priori furi reddita, ne precium quod dederat amittat, eſt certum ſpoliatum in re ſua reſtituendum: nam tunc poterit ſecundus poſſeſſor rẽ venditori reddere.

Si verò rem furtiuam aliquis de manu furis accepit, nec bonã nec malam habens fidem, ſed dubitans de re ſit furtiua necne dicit Hoſtieñ. lib. 4. de pœnitentia. Et poſt eum multi alij, in huiuſuodi caſu peccare, qui rem taliter accipit, & teneri eam domino reſtituere, ac ſi cum mala fide eam accepiſſet, idq; ſiue per viam donationis, ſiue emptionis, alteriuſue contractus rem illam acceperit. Horum ratio eſt, quia ex quo conſcientia ſic

tia ſic accipientis dubia eſt, videtur accipiens ſe periculo peccati exponere: nec minus peccatum eſt contra conſcientiam dubiam quam contra poſitiuam aliquid agere. Qui autem amat periculum, peribit in illo. Et quod nõ eſt ex fide, id eſt conſcientia peccatum eſt.

Aliter tamen videtur in præſenti articulo reſpondendum, ſilicet, ꝙ is, qui dubitat rem illam furtiuam eſſe, poteſt eam de manu furis accipere, per viam donationis, emptionis, aut permutationis, dummodo huius animi ſit, quo, ſilicet, intendat veritatem inquirere, & cum conſtiterit furtiuã eſſe rem illam ſuo domino tradere. Et cùm rem illam in ſimili dubio acceperit, poterit eã tutè retinere, interim quòd conſtat cui ſit res illa reddenda: modo ad id ſciendum debitam apponat diligentiam: nec contra taliter & tali animo rem furtiuam accipientem aut retinentem poterit dominus rationabiliter eſſe inuitus, & ita in conſcientia non erit reus furti. Imo in caſu videtur rẽ domini vtiliter agere, cuius res forte alioqui ad manus eius nunquã perueniſſet. Secus ſi oppoſitum animum habeat, qui rem illam in dubio accipit.

Iam quando arguitur. Cõtra conſciẽtiam dubiam non eſt licitum alienum accipere, aut retinere. Reſpon. De conſcientia dubia diſtinguendum eſt. Stat enim ꝙ rem illam accipiens dubitet, an ſit furtiua nec ne, non dubitando de licentia rem illam ſeu accipiẽdi retinendi: & tunc nõ eſt peccatum, nec contra conſcientiam rem illam cũ præfata animi preparatione accipere & retinere, ex quo talis rei acceptio & detentio in caſu poteſt eſſe conſcientię poſitiuæ conformis, non obſtãte ꝙ de facto dubitetur. Aliud enim eſt dubitare de re, an furtiua ſeu aliena ſit: aliud verò, an poſsit licitè retineri. Multum itaq; refert qualis ſit in caſu dubitatio.

Eſſet tamen dubiũ, an in eodem caſu, quo de re ipſa dubitatur ſit furtiua nec ne, ſit licitum huic ſecundo detentori rem illam vendere & alienare. Et generalius occurrit hęc quæſtio, quando aliquis cum bona fide rem furtiuam emit, & poſtea ceſſante fide illa incipit dubitare, an ſit res furtiua, eo ꝙ rumor ſuper hoc incipit ſeminari, an poſsit tunc rem illam vendere, ne cogatur per iudicem eam ſuo domino reddere, non reddito illi precio, quod furi pro re ipſa dederat. Et eſt caſus, qui frequenter occurrit.

Dixerunt aliqui quòd in tali caſu nõ obſtante dubio iſto poſſeſſor ille detentor ſecundus rem illã vendere, nec tenebitur preciũ pro illa acceptũ reſtituere. Mouentur ad dictũ, quia talis adhuc manet bonę fidei poſſeſſor, iuxta illud Auguſt. Et habetur. 34. q. 2. cap. Si virgo. Vbi dicitur, ꝙ bonę fidei poſſeſſor rectiſsimè quiſq; dicitur, quãdiu ſe poſsidere ignorat alienũ. Cum ergo in caſu quo poſſeſſor dubitat, an res illa furtiua ſit, ſeu aliena, ignoret eam alienam eſſe, ſequitur ꝙ eſt bonę fidei poſſeſſor: & ita poterit tutè rẽ illam vendere, ac ſi ſua eſſet, nec tenebitur preciũ pro illa acceptũ poſtmodum reſtituere.

Ego tamen aliter dicerem. Si ſecundus hic poſſeſſor habuit rem illam de manu furis per viam donationis, & poſtea, eã ob præfatum dubium vẽdit, tenebitur preciũ acceptum domino ſpoliato reddere, quando conſtiterit verè rem illam alienam fuiſſe. Id patet, quia ad hoc idẽ teneretur, etiam ſi rem cũ bona fide poſitiua, qua credebat rem non eſſe furtiuam vendidiſſet: ex quo accepto precio factus ſit locupletior. Igitur à fortiori ſi ſtante dubio præfato rẽ illam vendat, tenebitur. &c.

Dico ſecundò, quòd ſi rem illam per viam emptionis, ſeu permutationis, etiam cum bona fide de manu furis accepit, & poſtea incipit veriſsimiliter dubitare, an ſit furtiua, poterit rem illam vendere ſine peccato, dummodo emptori rei conditionem exponat, dicens eſſe dubium an furtiua ſit alioqui perinde eſt, ac ſi rem defectuoſam venderet, non propalato defectu. Et eſſet emptorem defraudare, qui vel rem illam cognito eius defectu ſeu vitio nullatenus emiſſet, aut precium longe minus pro ea dediſſet. Qua lege ſeruata, poterit emptori quem re perierit vendere, paratus tamen precium verò dño reddere, ſi cõſtiterit rẽ furtiuã eſſe. Huius ratio etiam eſt clara: nam ſi rẽ illam haberet, & apud ſe ſeruare vellet, oporteret illum parati animi eſſe, rem illam verò domino reſtituere, ſi conſtiterit cuius ſit. Igitur cum eam vendendo, & precium pro ea recipiendo perinde ſit, ac ſi rem apud ſe ſaltem in valore ſeruaret: ſequitur ꝙ debet parati eſſe animi preciũ illud domino reddere, quando conſtiterit rem ſuã fuiſſe: & per conſequẽs cognito verò domino precium rei venditæ tenebitur reſtituere. Nec facit ad oppoſitum ratio ſuprà facta: nam falſum eſt ꝙ ſtante præfacto dubio in poſſeſſore dicatur bonę fidei poſſeſſor. Nec cap. Si virgo. probat qđ voluit: quia illud intelligitur nõ de ignorantia negatiua, qualem habet qui dubitat rem furtiuam eſſe, ſed de ignorantia poſitiua, qua

na, qua poſſeſſor credit ſe non alienum poſsidere: qualis nō habetur in caſu præfati dubij. Exemplum huius eſt: quia ad iuſtè bellandū, non ſufficit dubitare de iuſtitia belli, ſed opus eſt credatur eſſe iuſtum. Sufficeret autē illud dubitare, ſi illud dubium bonam fidem non excluderet. Sed de hoc poſtea. Itaq; in caſu pręſenti quando poſſeſſor dubitat rem quam tenet furtiuam eſſe, id operatur huiuſmodi dubitatio, ꝙ ea ſtante non tenetur rem reſtituere, ſed poterit poſſeſſor eā tenere, paratus ſuo domino reddere, ſi conſtiterit alienam eſſe. Et eodem modo poterit ſtante eodem dubio rē illam vendere, paratus ſimiliter precium reddere, quando conſtiterit rem alienam fuiſſe: nec rationabile eſt bonam fidem conſcientiæ dubiæ ęquiparare.

Si deniq; res furtiua, quā quis de manu furis accepit, ſi res vſu cōſumptibilis: tunc aliter quam prius reſpondēdum eſt. Et breuiter diſtinguatur. Nam rēfert ſcienter an ignoranter rem furtiuam de manu furis acceperit, & an per huiuſmodi acceptionem fur factus ſit impotēs ſatisfacere, an non. Si verò fur de cuius manu alius rem aliquam accepit, non manet potens ad ſoluendum omnia quę debet, ſed potius per pręfatā rei acceptionem redditur imporēs ad reſtituēdum, tunc qui accepit rem illam tenebitur illā in ſe vel in ęquiualenti reſtituere. Et procedūt hæc de eo, qui ſciēter in re furtiua participat. Si fur de cuius manu huiuſmodi rem alius ſciēter accipit, manet potēs omnia debita ſuis creditoribus ſoluere, tunc ille ſecundus non tenetur acceptum reſtituere, ſiue illud acceperit p viam donationis, ſiue emptionis, ſeu alterius contractus: ſicut teneretur, ſi res accepta non eſſet vſu conſumptibilis. Ratio diſcriminis eſt clara: quia ſi res illa non eſt vſu conſumptibilis, dominus ſpoliatus habet ius ad rem illam eandem numero. Si autem ſit vſu conſumptibilis, non ſic habet ius ad rem illam eandem numero, cum in huiuſmodi rebus dominium ab vſu non ſeparetur. Ac proinde in tali caſu perinde eſt, ac ſi fur daret illi ſecundo de ſuis proprijs bonis, cum illa bona furtiu. functionem admittant, vt ſuppono: & hoc maximè verum eſt, quādo res huiuſmodi furtiuas alijs ſimilibus rebus miſcuit.

Correlariè ſequitur, ꝙ quādo aliquis ſcienter in re furtiua vſu conſumptibili participat, parum refert, quod fiat vel non fiat inde locupletior. Nam ſi ex tali participio fur ipſe non manet impotens ad plenè omnia ſua debita ſoluendum, tunc participans etiam ſi fiat inde locupletior, non tenetur de rigore conſcientię acceptum reſtituere: cum res ſic accepta non erat eadem numerō debita, nec inde manſit fur impotens ad ſatisfaciendū: teneretur autem etiam ſi locupletior factus non ſit, ſi ex huiuſmodi participio ipſe fur maneret impotens plene ſatisfacere.

Si verò neſcienter, ſeu cum bona fide factum ſit huiuſmodi participium, & fur inde manet impotens ad plene ſatisfaciendum, tunc habet locum, quod dictū eſt. ſ. ꝙ participans tenetur quātum factus eſt locupletior, ſecus alias.

Correlarie ſequitur, ſi participans in re furtiua vſu conſumptibili dedit furi tantum precium, quantum res valuit, non tenebitur participans quicquam reſtituere: ex quo ex tali participio non manſit fur impotens ad plene ſatisfaciendum, cum tantum in precio à participante receperit, quā tum illi in re dedit.

Notanter ſuprà dixi hæc verà eſſe quādo res furtiuas vſu cōſumptibiles fur ipſe alijs ſimilib' miſcuit: quia tunc cum res furtiuę diſcerni à nō furtiuis nō poſsint, videtur dominium, quod in rebus illis ipſe ſpoliatus habuerat, extinctum eſſe: & ita perinde eſt, ac ſi res omnes illæ ſint de dominio furis eas poſsidentis factæ. Si tamen res furtiuę eędem numero non ſunt alijs commixtæ, ſed ſeorſnm ſunt, ita vt à cęteris diſcerni poſſint, ſecus eſſet: quia tunc dominium & ius certum ad illas eaſdem, quod prius ſpoliatus habebat, nondum amiſſum eſt, & tunc idem eſt de participantibus in rebus huiuſmodi: dicendum quod dictum eſt de participātibus in rebus furtiuis, quę vſu non conſumuntur.

OCCVRRIT hic caſus communis quidem, ſed intricatus, de his, qui participaut in actu ſimul & in re. Si multi vineam Petri ingreſsi, omnes fructus eiuſdem comedunt, ita vt vnuſquiſq; non niſi vnum racemū accipiat. Anteneantur hi ſatisfacere ſub pœna peccati mortalis. Pro parte negatiua videtur, ꝙ quia ob furti modicitatē videtur, ꝙ nullus eorum racemū accipiendo mortaliter peccauit: & per conſequens non erit mortale non ſatisfacere: quandoquidem non maius peccatum eſt rem ablatam detinere aut conſumere, quam rem ipſam inuito domino auferre. Pro affirmatiua etiam eſt ratio: quia dominus vineę manet notabiliter damnificatus, cui iuſtū eſt ſatisfactio fiat.

Eadem

Eadem dubitatio eſt, ſi Petrus de vi-
nea proximi paulatim omnes
racemos tranſeundo colligat, ſic quòd vna die
ſingulis horis vnum colligat: alia die tantun-
dem, & ita de alijs: idq; cæteris paribus ex
parte voluntatis, quæ eſt non lædere notabi-
liter, ſed quia feſus eſt, naturam fouere, ſeu
guſtui complacere intendit. &c. Omnes a-
ctus illius videntur ſimiles & æquales: & pri-
mus non fuit mortale peccatum, nec ſecun-
dus, nec tertius: nec videtur maior ratio de
his, quàm de alijs, igitur nullus fuit morta-
le peccatũ: ac proinde Petrus in caſu fructibus
vineę cõſumptis non tenebitur domino ſub
pœna peccati mortalis quicquã teſtituere.

Aliud ſimile his. Petrus tempore meſ-
ſis de agro in agrum, de area in
aream diſcurrens, aut de vinea in vineam, col-
ligit de quolibet agro, ſeu congerie tritici vnã
ſpicam, aut vnum racemum de ſingulis vineis
ad diuerſos dominos pertinentibus. ita vt no-
tabilẽ quantitatẽ congregauerit. An teneatur
ſic congregata ſub pœna peccati mortalis do-
minis agrorũ, ſeu vinearũ reſtituere, an ea pau
peribus erogare: cũ omnia illa furta ſeorſum
ſumpta non videãtur niſi peccata venialia. Ad
minus nõ erunt mortalia: & ita nec retẽtio ſpi-
carũ aut racemorum erit mortalis. E cõtra ve-
rò ſi liber ſit à reſtitutione in caſu, daretur poſ
ſe Petrũ toto anno ſe & familiã ſuam de rebus
furtiuis ſine peccato mortali & ſine obligatio
ne ſub pœna peccati mortalis accepta reſtituẽ
di ſuſtentare. Hęc patent inductiue. Quia non
tenetur huic domino, nec illi, nec alij ſub pœ-
na peccati mortalis ſatisfacere: igitur nulli.
Nec valet dicere, ꝙ tenetur omnibus & nulli,
quia nõ cohęrẽt, vt alias in ſimili oſtendimus.

Ad primum caſum ex his, qui poſiti ſunt
diſtinguatur. Quia vel ita omnes il-
li ſocij ad furtum concurrunt, vt alter alteri
cauſa ſit damnum illud inferendi, ſic. ſ. ꝙ alte-
ro non eunte, nec alter iret: & tunc vnuſquiſq;
tenetur in ſolidum cõditionaliter. ſ. ſi alter nõ
ſatisfaciat. & de hoc ſuprà dictũ eſt. Vel ita cõ-
currunt, vt nullus ſit alteri cauſa quicquam ra
piendi, & diſtinguatur iterũ. Quia vel omnes
ſciunt de damno per alios illato vel non, ſed
vnuſquiſq; putat ſe ſolum racemum accipere.
Si primum omnes tenentur per eos accepta re
ſtituere, vnuſquiſq; pro eo, quod accepit, idq;
ſub pœna peccati mortalis. Et omnes illo mo
do vineam ſcienter ſpoliantes, peccant morta-
liter, etiam ſi vnuſquiſq; non niſi granum vnũ
acceperit. Id patet, quia omnes illi cooperan-
tur ſcienter ad notabiliter proximò damnifi-
cãdum. Quod ſi modicitas furti reddit ipſum
veniale, erit hoc, quando nõ ita notabiliter dã
nificatur proximus. Si autẽ vnuſquiſq; ex dã
nificantibus damnum per alios illatum igno-
rabat, durante hac inſcitia ſi inuincibilis ſit,
excuſatur à mortali, tam accipiendo, quam
etiam non reſtituendo. Si tamẽ poſtea notitia
veritatis acceſſerit, ideſt dãni notabilis dati co
gnitio, tenebitur vnuſquiſq; quantum accepit
in ſe, vel in ęquiualenti reddere.

Ad ſecundum caſum dicendum, maiorẽ
eſſe difficultatem iudicare quod ſit
notabile damnum, quam ad caſum reſponde-
re. Quod enim vni notabile damnum eſt, alte-
ri tamen eſt leue. Et ita regula certa dari non
poteſt quantũ dicatur, & ſit notabile damnũ:
ſed attẽta paupertate ſeu facultate ſpoliati, re-
linquitur hoc arbitrio boni viri determinãdũ.
Cognito igitur quantũ alicui ſit notabile dã-
nũ, Petrus in caſu dicetur tunc primò mortali
ter peccare, quã primũ ad notabile damnũ do
minus vineæ peruenerit, & eo illato, tenebitur
lęſo ſub pœna peccati mortalis ſatisfacere.

Sed pone quòd accipere viginti racẽ
mos non ſit notabile dam-
num, accipere. 21. ſit notabile damnum, quan-
tum tenebitur reſtituere ſi. 21. acceperit? An ſa-
tisfaciat vnum in valore reſtituendo, cum ali-
os viginti poſſet ſine mortali, ſi eos tantum ac
cepiſſet, retinere. Crederem ꝙ tunc teneretur
omne ablatum reſtituere. Tũ quia perinde eſt
ac ſi ſimul. 21. acciperet, quod eſt notabile dam
nũ ex hypotheſi. Nihil enim refert paulatim
vel ſimul quẽquã interimas vel ſpolies, inquit
Hieronymus. Tum etiã quia reſtitutio conſi-
ſtit in ęqualitate: ac proinde tantum eſt ſpolia
to reddendũ, quantum fuit damnũ notabile il
latũ. Hoc autẽ nõ erat vltimi racemi acceptio,
ſed vltimi cum pręcedentibus omnibus: & ita
vltimus cum omnibus pręcedentibus eſt red-
dendus in ſe, vel in valore.

Ad tertium caſum videtur, ꝙ ſi hõ ille id
in fraudem legis de non furando non
faciat: ſed quia forte nõ habet alias vnde ſuffi-
ciẽter ipſe & familia ſua viuat, excuſari poterit
ſaltẽ à mortali. Et tunc nõ video rationẽ, qua
veniat ad reſtitutionẽ ſub pœna peccati mor-
talis cogẽdus: ex quo neminẽ illo modo nota
biliter damnificauit. Si autẽ diues ſit, qui hæc
facit, aut habet vnde cõpetẽter viuat, arbitror
illum mortaliter peccare, ſi ea intentione illa
particularia furta cõmittat, aut notabilem ac-
quirat quantitatem. Et ita puto eum omnia

ſic ablata debere ipſis ſpoliatis reſtituere : niſi vnuſquiſq; ob rei modicitatem debitum condonet. Sed quandiu de hac voluntate condonandi non cõſtet, merito prędumitur, ꝙ in huiuſmodi furtis modicis ob pręfatum finem factis, erunt domini rationabliliter inuiti. Vide etiam, an perinde ſit, ac ſi plures domini habeant ſua bona ſimul in vno loco aggregata , & Petrus de bonis huiuſmodi congregatis furtiuè notabilem quantitatem capiat: in quo caſu non dubium eum de furto teneri, ſed ab huiuſmodi minutis caſibus diſſoluendis temporis penuria, animuſq; ad vlteriora progrediendi abſtinere hortatur.

De rebus per creditorem in recompenſam debiti ablatis.

QVÆSTIO XI.

ESt quoddam furtum ſimilitudinarium potius, quam verum, de quo idem quod ſuprà quęri ſolet. An ſit de neceſsitate reſtituendum. Vt in caſu, quo quis ſuam propriam rem ab alio occupatam clam ſurripiat. Aut ſecundo in caſu, quo creditor de bonis debitoris clã quantũ eidẽ debebat accipiat. Et de priori caſu facilis eſt reſponſio, pręmiſſa diſtinctiõe, qualiter. ſ. res illa ad detẽtorem deuenerit, an. ſ. per viam depoſiti, accõmodati, locati, aut per aliã iniquã viã, puta furti, rapinę. &c. Et quidẽ ſi per viã honeſti tituli ad eũ peruenerit, peccat dñs, qui rẽ ſuã ꝓpria autoritate de alterius poteſtate, ſine detinẽtis cõſenſu capit, et quodam modo furtũ cõmittit: nõ quia rẽ accipit cũ ſua ſit: ſed quia detinẽtẽ iure, quod ad rẽ vel vſum eius habebat furtiuè priuat: & detinens erit cõtra dominum ſic rem ſuam ſurripientem rationabiliter inuitꝰ. Et etiam accidere ſolet ipſum detentorem ex tali facto damnificari: quia defuncto domino rei ſic acceptę, poterunt eius hæredes rẽ pręfatam à detentore repetere. Aut ipſemet detentor ſcrupulo conſcientiæ agitatus ſi decedat, iubebit valorem rei pręfato domino, aut ſuis hęredibus reddi: putans pręfatã rem ob culpam fortè ſuam fuiſſe amiſſam. Ac proinde præfatus dominus peccat in caſu, & tenebitur ei, cui rem abſtulit, in conſcientia ſatisfacere, ſi conſtiterit eum inde damnificari. Rem tamen reddere non tenebitur cum ſua ſit. Excepto ſi is, qui rem detinebat, ius ad ipſius rei vſum haberet : vt ſi, res erat illi locata, quia tunc locator tenetur ſtare contractui. Si autem non cum honeſto titulo, ſed per viã furti, aut rapinę res ad detẽtorem peruenit, poterit dñs clã eã accipere: modo ab ſcãdalo, & infamia, aliſq; notabilibus dãnis caueat, ſi nõ ſperet aliter rem ſuam poſſe recuperare.

In ſecundo caſu ſolent maiorem difficultatem facere: & eſt caſus, qui frequenter accidit. Famuli, ſeruitores, factores, cõducti, ac deniq; omnes creditores, quibus alius aliquid debet: cũ debitũ vix poſsint planè à debitore recuperare, clam de bonis creditoris tantundẽ capiunt. Similiter ſi defunctus de debitis in teſtamento non meminit, ſolẽt creditores ſuperſtites (ſit vxor, ſint filij, ſint famuli, aut alij extranei) de bonis defuncti clam tantundem ſurripere. Deinde ad inſtantiam debitoris ſeu hęredum ſolet pręlatus pręcipere, vt omnes qui de bonis defuncti quicquam acceperint, aut detinent, reſtituant, aut denuncient, idq; ſub pœna excõmunicationis : quę etiã ad ſcientes ſolet extendi, ſi non quod ſciuerint, denunciauerint. Iam eſt dubium duplex. Alterum eſt, an ſit licitum quod propoſitũ eſt. Alterũ verò, an pręfata cęſura eos, qui res huiuſmodi abſtulerint, eoſq; qui ſciunt quis eas abſtulerit niſi vel reddant, vel denuncient, liget. &c.

De primo diſtingunt aliquid rebus ſic acceptis, an ſint tales, quæ functionem admittunt: quales ſunt, quæ conſiſtunt in pondere, numero, & menſura, quæ vſu conſumuntur: an è contra ſint de his, quę vſu non conſumuntur. Si primum, dicunt licitum id eſſe, ſeruatis conditionibus ſtatim dicendis, eò ꝙ recompenſa in rebus, quę functionẽ recipiunt, locũ habet. vt ſi per vnam viã tu debes mihi centum aureos, ego etiam aliunde tibi totidem debeo: licitè poſſum quod debeo loco alterius debiti retinere.

Si tamen ſit res nõ conſumptibilis vſu, nõ habet locum compenſatio : nec licitum eſt loco debiti clã de bonis nõ vſu conſumptibilibus quicquã capere. Pro qua parte videtur ratio: quia ſi creditor huiuſmodi res, vt dictũ eſt, ſurripiat, rem alienã inuito domino capit, nec dominium eius acquirit : quia dominium rei de vno in alium ſine cõſenſu prioris domini particularis, aut ſine conſenſu domini ſuperioris, ſeu legis autoritate, vt ſuprà diximꝰ, nõ tranſit. In caſu autem, nec adeſt conſenſus domini particularis, vt ſuppono, nec conſenſus aut autoritas iudicis, aut iuris, cùm potius iura reclament, & eos, qui propria autoritate alie

tate aliena aggrediuntur, vt ſua recuperent, puniũtur, vt habetur. l. 1. C. ne quis in propria cauſa. Igitur in caſu huiuſmodi rei dominiũ in creditorem eam ſurripientem non tranſit: & ita peccabit, & rem illam reddere tenetur.

Secundò. Dñs re pręfata ſpoliatus, cũ rẽ ſuam alicubi eſſe cognouerit, ſiue creditor eam teneat, ſiue alteri donauerit, aut vẽdiderit, poterit eam repetere, & rehabitam iuſtè retineri: & nolentẽ eam reddere poterit iudicis autoritate ad reddendũ cõpellere. Igitur nec tutus erat pręfatus creditor rem illam accipiendo, nec eandem detinendo: non obſtante, ꝙ in recompenſam debiti acceperit.

Quibus non obſtantibus videtur dicendum, ꝙ ſeruatis ſeu cõcurrentibus conditionibus, quæ communiter ſolẽt aſsignari, poterit crediror loco debiti tantundem in valore de bonis creditoris clam abſq; peccato & abſq; debito reſtituendi capere: ſiue id, quod capit, ſit res vſu conſumptibilis, ſiue non. Quas conditiones annumerat ſanctus Bernardinus, & cęteri poſt eum. Prima, ꝙ debitum ſuũ ſit liquidũ, & non dubium: alioqui peccaret propria autoritate volens ſibi ſatiſfacere. Secunda, ꝙ non ſperet debitum ſuum per viã iudicij recuperare ſine notabili iactura ſua, vt ſi deſunt teſtes idonei, ſi creditor eſt potens, quem iudices timere ſolent, aut eidem volunt complacere, aut ſi res ad iudicium delata magnis eget expenſis, ſeu laboribus. &c. Tertia, ꝙ nõ ſit veriſimile inde ſequi infamiã propriam, ſeu damnũ corporale, cum iudices talia ſimilitudinaria furta ſi probentur, ſoleant punire. Quarta, ꝙ non immineat inde ſcandalũ, aut grauamẽ alicui, quod debeat ex charitate ſaltem euitari. Quinta, ꝙ conſciẽtia creditoris hoc modo ſibi ſatisfacientis ſit ſana, & non læſa, ſed credat id in caſu ſibi licere. Sexta eſt, ꝙ ſit illi veriſimilè, ꝙ ad debitum recuperandũ nil ſibi proderit à debitore id petere. His cõcurrentibus, licitè poteſt creditor de alienis ſibi ſatisfacere. Sed ſi res, quam ſic capit, ſit non cõſumptibilis vſu, vt licitè eam per viam recompenſę capere poſsit, opus eſt ſeptimam addere conditionem. ſ. ꝙ non potuit de alijs rebus vſu conſumptibilibus accipere: & ſi poſſit de facto, forte tamen grauamen aliquid ſeu damnum fieret creditori maius, quàm rem nõ vſu conſumptibilem accipiendo. Huius ratio clara eſt, quia ſi poſſet creditor de alijs rebus ſibi ſatisfacere, & non vult niſi de rebus, quæ non vſu conſumuntur, merito in talis rei acceptiõe debitor erit rationabiliter inuitus: quia forte res illa multum ſibi grata eſt. Si omnia hæc concurrant, aperta eſt ratio huius ſententię: quia in tali caſu nulli facit iniuriã: imo rem ad ęqualitatem reducit, cùm non aliter poſſet nec ſperatur ad ęqualitatem venire. Debitori enim iniuriam nõ facit, cum debitor ipſe hoc idem facere debuiſſet, reddere. ſ. creditori qđ debet. Iuſtitiæ publicę iniuriam nõ facit: quia tunc fit publicę iuſtitiæ in caſu iniuria, quando per viam iuſtitiæ poſſet ſuum debitum ſi vellet recuperare, & non vult, ſed propria autoritate ſibi ius dicit: quod cũ in caſu deficiat, ſequitur ꝙ in defectũ iuſtitiæ poterit ipſe creditor ſibi ſatisfacere.

Si tamen non omnia hæc concurrant, peccabit quidem creditor in caſu ſibi in cauſa propria ius faciens: attamen reddere acceptum non tenebitur, ſi certũ erat ſibi tantundẽ deberi, eo ꝙ iam res ſit ad ęqualitatem reddacta. Hanc ſententiã tenent doctores cõmuniter, Alexander de Hales, Altiſiodorenſis. glo. in cap. Ius gẽtium. 1. diſt. & Innocẽ. cap. Olim cauſam. de reſtitutione ſpoliatorũ. Adria. quolibet.

Ex his patet reſponſio ad ea, quę obiecta ſunt contra creditorem, qui rem vſu non conſumptibilẽ vt ſibi ſatisfaciat ſurripit. Ad primùm, probat ꝙ dominium huiuſmodi rei in caſu non tranſit in creditorem, & eo dato, non inde fit vt creditor peccet, rem illam capiendo, aut retinendo, concurrentibus ſuprà dictis conditionibus: eo ꝙ dñs rei non eſt caſu rationabiliter inuitꝰ, cum creditor tot habeat cauſas in re aliena agendi, quod agit.

Ad ſecundũ, Eſto ita ſit, ꝙ dominus rei poſsit rem ſuã vbi repererit repetere cum ſua ſit, nõ inde ſequitur creditorẽ in facto ſuprà picto peccaſſe, nec rẽ ipſam reſtituere debuiſſe, cum conſtet iura in multis caſibus actionẽ concedere: quãdo in cõſcientia res petita reddi non debet: non ſolum in pœnis ſtatutis, ſed etiã in rebus alijs de quibus principaliter contenditur.

Quid tñ ſi cõcurrẽtibꝰ oibus pręfatis cõditiõibus apparet creditorẽ rẽ alienã ꝓpria autoritate in recõpẽſam accepiſſe, & iudex ad inſtãtiã debitoris, ſeu ex officio ſentẽtiã contra creditorem profert, vt rem acceptã reddat, & iuris pœnam ſimiliter ſoluat, an tenebitur in conſcientia parere ſententię? Ratio dubitandi eſt, quia ſententia huiuſmodi fundari videtur in culpa damnati: in caſu autem non fuit in culpa ſtantibus dictis conditionibus: è contra verò ſententia lata eſt ſecundum

iura,& ita iuſtè, ac proinde eidem parendum.

Reſpō. in caſu huiuſmodi nō teneri in conſcientia eum, qui de alienis ſibi ſatisfacit, parere ſentētię. Et quāuis iudex iuxta iura iudicauerit,& ſentētia per eum lata ex parte ferentis iuſta ſit: parte tñ rei, & illius in quē fertur videtur iniuſta, eò ꝙ talis in caſu nō fuit in culpa, nec iniuriā fecit debitori, nec publicę iuſticiæ, vt dictū eſt: ac proinde nō eſt dignus, vt cōtra eū talis ſententia feratur. Exēplū eſt clarū, de ſentētia lata cōtra eū, qui clam verè cū aliqua cōtraxerat, poſtea publice cum ſecūda viuēte priore cōtrahit:& per ſentētiā ille iubetur, vt cū ſecūda maritaliter cohabitet, eſt quidē ſentētia ex parte ferentis iuſta, nō tñ ex parte rei, q̄ iubetur, & ideo nō eſt illi parēdū. Nec obſtat ꝙ in ꝓpoſito caſu ille creditor propria autoritate, & contra legē publicā aliena acceperit, Nam quāuis ad literam videatur contra legem egiſſe, non tamen contra mentē legis. Erat enim ratio legis, ne ſi permiteretur vnicuiq; ſibi ius dicere,& in recompenſam ſibi debitorum aliena clā ſurripere, facile daretur occaſio iniurijs, furtis, infamiæ, & ſcandalis, eò ꝙ multi fingerent rem ſibi debitā eſſe. Multi etiam putarent debitum ſuum liquidū eſſe, cum liquidum non ſit. Multi etiam ſe de iuſtitia deſperare dicerent: aliaq; multa poſſent vel fingere, vel obijcere, per quę furta vellent defendere. Ad quibus omnibus obuiandum, iuſtè lex pręfata ſtatuta eſt. Cum tamen in pręſenti caſu hæc omnia, propter q̄ lex facta fuit, ceſſent vt conſtat, ideo ratio legis in caſu locū habere nō videtur. Ac proinde abſq; iniuria legis potuit fieri, qd' dictū eſt. Nec enim iuſta fuiſſet legiſlatoris intentio, ſi vellet præcludere creditori omnen viam rem ſuam recuperandi, quando ſine aliquo incommodo nō ſperans à iudice remedium eam poſſet à debitore recuperare: ac proinde abſq; legis iniuria potuit fieri quod factum eſt.

AD aliud verò quod quęrebatut de ſententia excōmunicationis à pręlato in huiuſmodi caſibus lata, an liceat eos, qui ſic ablata non redunt,& eos, qui cum factum ſciant, nō denunciant.&c. Id videtur pendere ex tenore cenſuræ & intentione iudicis ſententiam fulminantis. Nam poteſt cenſura ferri cōtra eos, qui verum furtum in caſu commiſerunt, aut etiam contra eos, qui ſimilitudinarium. Si primum, aperta eſt reſpoſio cenſuram huiuſmodi obligare auferentes vt ablata reddant, & ſcientes vt rem denuncient, ſi verè furtim aliquid indebitum ſit ablatum. Si ſecundum, hoc eſt quando res ablata eſt per viam recompenſæ: ſi debitum non fuit liquidum & certū, iuſtè poteſt per cenſuram compelli ablata reddere, is qui propria autoritate ea ſurripuit: & tunc tenebitur talis creditor ſententię parere. Similiter ſi potuit abſq; incommodo notabili per viā iudiciariā ſuū debitū recuperare, dign⁹ eſt, qui in pœnam reddere cogatur acceptum: & ita in alijs huiuſmodi, in quibus & ſi ablata reddere in conſciētia ante iudicis pręceptū nō tenetur, poſt ſententiam tamen latam tenebitur: ſuppoſito hanc fuiſſe ferentis intentionē, ligare. ſ. eos, qui cum debitum non eſſet liquidū, aut ſi eſſet, illud per viam iuridicā recuperare potuiſſent, aut in recuperatione clancularia exceſſerūt.&c. ſibi ipſis de alienis propria autoritate ſatisfecerunt.

Sed quomodo cognoſcetur prælatum de furto veró, aut ſimilitudinario tuliſſe mandatum Reſpon. Ex tenore ipſius mādati, quia aliquando fertur mandatum huiuſmodi contra eos, qui per furtum, aut deprauato animo aliena ſurripiunt & retinent non timētes deum.&c. Et tunc videtur ſentētia de verò furto interpretanda, & non de ſimilitudinario: quod ſepe cōſtat licitum eſſe, & abſq; conſciētiæ præiudicio, & diuinorum pręceptorum cōtemptu fieri poteſt.

Aliquando vero fertur pręfatum mādatum cōtra eos, qui clā aliena ceperūt, etiā in recōpēſam debiti: & tūc extēdit ſe ad furtū ſimilitudinariū, in quo caſu varia vidētur tenere doctores. Quibuſdā enim viſum eſt huiuſmodi ſentētiā iniuſtā eſſe & nō eſſe, illi parendum, eò ꝙ errorē videatur continere, cum iubeat reddi, quod in conſciētia reddi non debet: quale eſt, quod in recōpēſam debiti acceptum eſt.&c. Alijs autē viſum eſt ſentētiā iuſtā eſſe, eò ꝙ vt in plurimū cōtingit eos, qui ſibi propria autoritate ſatisfaciunt, in ipſa ſatisfactione vel decipi, vel excedere, vel non ſatis circunſpectos eſſe, vnde digni ſint, qui debita amittant, & adhuc vlteriorem pœnam ſuſtineant. Ac proinde pręfata ſententia errorē minime continet, cum propterea lata ſit, quę vt in plurimum accidere ſolent.

Sed dimiſſa cōtētione videtur tenendū, quòd præfata ſententia etiam ſi contra eos feratut, qui aliena in recompenſam acceperunt, non ſe extendit ad cauſam, quo pręfatæ conditiones concurrunt, eò quod cum illis concurrentibus res ſit ad equalitatem redacta idquè abſquè culpa ipſius creditoris, iniuſtum videretur inſontem re ſua, aut ſibi

debita

debita inuitu.u priuare, qualiter per præfatã
ſententiam,ſi in conſciẽtia valeret,priuaretur.
Deinde ſi ſenteutia ſonaret prefatum credito
rem debere reſtituere ablatum, etiam ſi illud
acceperit per viam recompenſę quantumuis
iuſtificatæ, eſſet ſententia errorem intollerabi
lem continens, nec eſſet ſeruanda. Igitur eſto
ꝙ in genere dicat,ꝙ res in recompenſam debi-
ti ablata reſtituatur,non erit in conſciẽtia ſer-
uanda,caſu, quo pręfatæ conditiones concur-
rant:ſed talis ſentẽtia ſeu pręceptum interpre-
tandum eſt,caſu quo pręfatæ conditiones,ſal-
tem quę ad rem pertinentiores ſunt deſint.

Ad id facit ratio aperta: quia vel pręfa-
ta ſentẽtia iubet rem ablatã prio-
ri poſſeſſori,aut eiuſdẽ hęredib⁹ reddi, per viã
reſtitutionis aut per viã punitionis ob culpã
cõmiſſam rẽ propria autoritate ſurripiendi.
Primum nõ videtur dandum, quia re ad ęqua
litatem redacta, reſtitutio locum non habet,
etiam ſi in huiuſmodi reductione nonnulla
culpa interuenerit. Secundum etiam non eſt
dandum, quia in caſu culpa non interuenit,
& per conſequens non iuſtè pœna inſonti im
fligitur. Secus ſi ſententia lata ſit contra eos,
qui cauſam iuſtam,vt ſibi ipſis de alienis, ſatiſ
facerent,non habuerunt.

Adde ꝙ res illa per viam pœnę non eſt
de neceſsitate reddenda niſi præ-
lati ſentẽtia id ſignificaret.ſ.ꝙ teneatur is, qui
in caſu alienum accepit,in pœnã pręuaricatio
nis rem ablatã priori poſſeſſori reddere: & tũc
haberet vim contra eũ,qui iuſtã cauſam rẽ ac-
cipiẽdi non habuit. Secus in caſu propoſito.

Addo amplius, ꝙ poſſet Iudex etiã ſub
cenſura precipere,vt qui per viam
recõpenſę aliquid alienũ accepit,illud reddat,
hac intentione, vt priore poſſeſſore in ſua poſ
ſeſsione reſtituto,creditor audiatur,& eidẽ iu-
ſtitia fiat. Et in tali caſu ſi ſperat homo ſe iuſti
tiã aſſequuturũ,non dubito illum ad rei abla-
tę reſtitutionem teneri.Secus ſi re reſtituta nõ
ſperet ſe debitum recuperaturum.Ex his aper
tum eſt,quam neceſſarium eſt ad tenorem prę
fatę ſentẽtię ſeu pręcepti p̄lati recurrere vt ei⁹
intẽtio,quidq; in caſu ſit agẽdũ cognoſcatur.

Correlariè ſequitur quid de his dicẽ
dũ, qui ſciũt res pręfatas
in recompenſam eſſe ab aliquo ablatas, an te-
neantur ad pręceptum pręlati rem denuncia-
re.Pro parte negatiua arguebatur,quia crimi-
na penitus occulta non ſunt ad mandatum ſu
perioris detegenda. Cum igitur res alienæ clã
fuerint acceptæ,ſequitur. Tum ętiam, quia ne
mo compelli poteſt ad ſeipſum infamandum:
qualiter ſe infamaret,ſi is,qui rem accepit, de-
nunciaret. Tum etiam, quia denunciatio tunc
neceſſaria non eſt, quando cederet in oppo-
ſitum eius,quod ſuperior in ſuo præcepto in-
tendit:pręlatus autem in caſu pręſenti,quo de
nunciationem pręcipit,intendit neminem in-
iuſtè rebus à ſe poſſeſsis ſpoliari: ſi autem fie-
ret denunciatio in caſu, cogeretur creditor re
ſua aut ſibi debita carere. Reſpon. Quantũ ad
denunciationem attinet, videtur diſtinguẽdũ.
Quia ſi pręlati pręceptum intelligitur de vero
furto,& verum fuit furtum,tenebuntur ſcien-
tes ad pręceptum pręlati illud denũciare, etiã
ſi occultum ſit:maximè ſi in iudicio humano
probari poſsit. Si verò intelligitur de furto ſi-
militudinario,in quo cauſa iuſta ad aliena au-
ferendum defuit,videtur idem dicẽdum,quod
de furto vero. Si autem intelligitur de furto
ſimilitudinario per iuſtam cauſam in recom-
penſam debiti facto,tũc ſicut principalis abla
tor nec reſtituere,nec denunciare tenetur,quã
do denuntiatione facta rem ſibi debitam recu
perare non poſſet. Ita nec ſcientes tenebũtur
denunciare. Secus ſi denunciatione facta reme
dium ſperaret. Secus in caſu, qui nuper acci-
dit. Mercator quidam cum plures haberet cre
ditores,quibus omnibus fortè ſatisfacere non
potuit:mille ducatos,quos habebat, ſuæ vxo-
ri dedit,hac lege, vt ſi ſententia excommuni-
cationis contra occultantes bona illius merca
toris fulminaretur, præfatos ducatos ex tunc
donaret vxori. Quo facto fugam arripuit, Po-
ſtea fuit ſentẽtia vt præfertur fulminata. Quæ
rebatur,an vxor, alijq; qui facti notitiam ha-
bebant,tenerentur factum reuelare. Dicendũ
ꝙ ſic, cum non potuit vxor verè prætendere
pręfatos ducatos ſuos per viam donationis eſ-
ſe,eo ꝙ donatio non valuit, cum in fraudem
creditorum facta fuerit. Sed hoc ad aliam ſpe-
ctat conſiderationem.

De rebus per venationem captis.

QVAESTIO XII.

ET quoniam non
ſolum in rebus mobilib⁹,
ſed etiam in ſe mouentib⁹
furtum committi contin-
git, vti per venationem &
piſcationem ſæpe vident⁹
accidere. Similiter & in li-

guorũ de aliquo monte ſciſsione,& herbarum paſtu i loco alieno,& alijs huiuſmodi,ideo cõuenit de his aliqua inquirere. Occurrit igitur quęſtio de his,quę per illicitã venationẽ capiũtur,an ſint reſtituenda. Idẽ erit de piſcatione iudiciũ. De qua primò id videndũ eſt, an.ſ. ſit venatio licita,& loquamur de venatione,quæ ſaltuoſa dicitur,qua animalia fera, & volucres capi ſolent. Et dicendum ꝙ venatio huiuſmodi de ſe licita eſt, & ab initio omnibus hominibus ius venandi conceſſum eſt, prout in Geneſi ſcriptum eſt ad homines eſſe dictum. Dominamini piſcibus maris,volucribus cæli, & beſtijs terræ.&c. Et iterum in Pſal. Omnia ſub ſeciſti ſub pedibus eius, oues, & boues, volucres cæli & piſces maris. Inſuper & peccora campi. Poteſt tamen venatio ex multis vitiari, puta ſi fiat cum damno proximis illato: vti fieri ſolet,quando per alienum agrum,aut fundum gratia venandi diſcurritur, aut ſi fiat cum periculo perſonę, vt fit, quando inter animalia ferocia ipſi venatores non ſatis circunſpectè verſantur,aut ſi fiat tempore,quo venator alijs rebus inſiſtere deberet,vt fit, quando tempore quo diuina audiri deberent, venationi inſiſtitur, aut ſi fiat à perſonis,quibus iure vetita eſt venatio, vti clericis vetita eſt.extra. de clerico venatore, vbi dicitur, omnibus ſeruis dei venationes & ſiluaticas fatigationes cũ canibus & accipitres aut falcones habere interdicimus. Pœna tamen illic appoſita non niſi contra clericos, qui venationem prohibitam frequentant, imponitur. Eſt autem pœna, vt ſi Epiſcopus ſit, tribus menſibus à cõmunione ſuſpendatur. Si presbyter,duobus. Si diaconus, officio ſuſpendatur. Quamquã venatio quieta cauſa neceſsitatis, aut etiam recreationis clericis permiſſa eſt. Monachis etiam à fortiori vetita eſt venatio, ſaltem perſonalis,id eſt, per ſeipſos facta: nam per alios venari poſſunt, & canes ad venandum extra monaſterium habere: ſi ſaltus,viuaria, aut garenas proprias habeant,aut ius in terminis alienis venandi, vt habetur Clemen. 1. de ſtatu monachorum.§.Porro.&c.

Eſt inſuper laicis illicita venatio, ratione prohibitionis, prout in nonnullis caſibus iura regalia & ſtatuta dominorum, aut etiam ipſorũ populorum: maximè ſi ſint per reges confirmata, venationem interdicũt idq; ob publicam vtilitatem fieri poſſe videtur. Si enim paſsim hominibus venari permitteretur,& inſtrumentis quibus velint ad venandũ vti, breui tempore animalia terræ, quę deus in cibos hominum creauit, deficerent. Ideo certis temporibus iuſtè prohiberi potuit venatio,quando.ſ.huiuſmodi animalia ſunt fecundata:aut quando terra niuibus eſt cooperta. Iuſtè etiam potuit inſtitui, vt homines à certis inſtrumentis aut à modis venandi abſtineant, idq; in locis publicis. Nec obſtat iure naturę omnibus hominibus ius venandi competere. Nam eo dato,poteſt huiuſmodi ius, ſeu facultas venandi per eos, qui ad id autoritatem habent,limitati: quales ſunt, qui rem publicam gubernant,quibus incumbit reipu. cõmoditatibus conſulere.

Sed quid de dominis temporalibus, qui non ob publicam vtilitatem venationem & piſcationem prohibent, ſed ob ſuam propriam commoditatem vel recreationem, an iuſtè poſsint ſubditis prohibere, & quidem in locis, quæ ſunt de dominio ipſorum dominorum non dubitatur quin domini poſſint venationem prohibere, quemadmodum quilibet alius priuatus poteſt alijs defendere ne in fundum ſuum ad venandum ingrediantur, vt dicitur Inſtituta. de rerum diuiſione. Extra tamen loca propria in locis.ſ. publicis venatiõem animaliũ, quę ad nullius dominiũ pertinere dignoſcuntur ob propriam vtilitatẽ aut recreationem ipſius domini prohibere,nõ ita iuſtũ videtur: ſpecialiter ſi generaliter omniũ quę capi poſſunt venatio cũ ſubditorum prę iuditio interdicatur:hoc enim non ad principatum ſeu iuſtam dominationem,ſed ad tyrãnidem potius pertinere videtur, cùm in publicũ damnũ huiuſmodi prohibitio cederet. Non enim populus propter regẽ aut dominũ, ſed rex aut dominus propter populũ eſt creatus:& ita propriam cõmoditatem cum ſubditorum iactura quærere non debent.

Sed nec negandum eſt de conſenſu populi totius quorundã animaliũ aut volucrũ venationẽ etiã in locis publicis domino ipſius populi poſſe appropriari: & ex tũc poſſet talis venatio cęteris prohiberi. Huius ratio eſt clara:quia ex quo terra inter populos diuiſa eſt,& vniuſcuiuſq; populi terra ſuis terminis eſt concluſa, illi populo conuenit ius in terra illa venãdi,& non extraneis, qui ad populũ illũ nõ pertinẽt. Sicut enim terra illa illi populo eſt appropriata,ita & ius terra illa vtendi & in eadem venandi eſt eidem populo apropriatũ Nec dubium eſt poſſe populum huic iuri venandi cedere, ſi velit, & illud in regem aut dominum ſuum transferre, & eidem appropriare. Præterea poteſt vnus de populo iuri ve-

nandi

nandi in fauorem alterius priuatæ perſonę cedere: igitur idem poterit in fauorem domini ſeu principis:& hoc idem poterit alius eiuſdē populi facere,& alius,ſimiliter quicunq; : igitur totus populus poterit in fauorem ſui domini ius venandi à ſe abdicare. Et quemadmodum hoc venandi ius poteſt ex gratioſa & ſpōtanea populi voluntate domino ipſius appropriari, ita ſimiliter poteſt id fieri per viam cōtractus, vt ſi in huius recompenſam dominus alia iura ſeu tributa populo remittat, q̄ alioqui ab illis poſſet exigere. Poteſt tertio idipſū fieri ob conſuetudinem antiquiſsimam, de cuius initio nulla eſt memoria. Ac proinde ſi in regno aut dominio aliquo talis reperiatur cōſuetudo, aut aliꝰ titulus ex dictis, quò, ſcilicet, dominus terræ ſolus, aut alij de licentia ipſius in locis publicis lepores cuniculos, perdices, ceruos, aliaq; huiuſmodi venantur, non eſt facile talis dominus condemnandus: nec ob id, quod venationem huiuſmodi prohibet, venit ei abſolutio deneganda. Nam ius venandi,& ſi iure naturæ omnibus conueniat, non tamen de neceſsitate, quin poſsint illo ob cauſam iuſtam ad tempus vt laici, vel ad ſemper vt clerici, etiam inuiti priuari. Ac proinde falluntur, qui dicunt hoc venandi ius in publicis locis ita iure naturæ omnibus competere, vt nullatenus eodem priuari poſsint.

Quòd ſi hoc verum eſt loquendo de locis publicis, à fortiori erit verū loquendo de priuatis aut proprijs locis, quæ certis dn̄is ſunt appropriata. ſ. ꝙ multas ob cauſas poſſunt domini terrarum ſubditis venationem in locis illis prohibere, in quibus ius venandi ipſis ſolis poteſt appropriari, vel ex conſenſu gratioſo populi, vel ex vi contractꝰ, vel ex antiquiſsima conſuetudine, vel ex priuilegio conceſſo ab eo, qui autoritatem ad illud conferendum habet. Hoc modo videmus in Hiſpania prohibitā eſſe à regibus, alijſq; multis dominis in certis locis ipſis apꝓpriatis venationem, etiam in ipſorum dominorum vtilitatem & recreationē. Et tunc ob prohibitionē erit illicita & peccaminoſa venatio.

An autem tunc ſit peccatum mortale cōtra prohibitionem venari. Et dixerūt aliqui ꝙ non. Tum quia ipſa venatio notabile pręiudicium non affert. Tum etiam quia lex aut ſtatutum, quo aliquid prohibetur, non obligat ad mortale, niſi illud tale ſit iure diuino aut canonico prohibitum. Quod tamen non ſatis caute nec vere dictum eſſe arbitror. Nam contra ſolam legem naturæ contingit mortaliter peccare, vt docet Paulus ad Roma. 1. loquens contra eos, qui in pura lege naturæ viuentes creaturas potius quam creatorem adorabant, & crimina nephanda committebāt, & contra filios parentibus inobedientes: de quibus & alijs concludit dicens. Qui talia faciunt: digni ſunt morte, non ſolum qui faciūt, ſed qui facientibus conſentiunt. Stat etiam mortaliter peccare contra legem ciuilem aliquid agendo, etiam ſi iure diuino aut Canonico prohibitum non ſit. Vt ſi Imperator aliquid ſub pœna capitis, aut membri mutilationis, aut publicæ flagelationis, ſeu perpetui carceris iubeat: ſuppoſito ꝙ ad id iubendum iuſta cauſa ſubſit, certum eſt huiuſmodi pœnas non niſi pro peccato mortali infligi. Idē docet Paulus ad Roma. 13. dicens. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Nam qui poteſtati reſiſtit, dei ordinationi reſiſtit. Et loquitur illic de poteſtatibus ſecularibus, nam ſtatim addit, timendam eſſe poteſtatem non tantum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam: Non enim ſine cauſa gladium portat. Dicere ergo nil eſſe peccatū mortale, niſi quod diuina, aut Canonica lege prohibitum eſt, eſt error. In propoſito autem an ſit mortale peccatum contra prohibitionē venari, non dubium eſt, ſi ad alterius dominiū id quod venatione capitur pertineat, cum ſit furtum, quod de ſe mortale peccatum eſt: quāuis id, quod taliter capitur, poſſet tā parui valoris eſſe, vt mortali non ſit. Deinde, eſto ꝙ res ſic capta ad nullius dominium antea pertineret, ſtat huiuſmodi venationē mortalem eſſe, ſi ſub tali pœna prohibeatur, quæ mortalem culpam pręrequirit. vt de ſe ſatis conſtat: etiā ſi lex illa ſolum ciuilis ſit. Sed de his vide Codicem de ieiunio, vbi quędam regula traditur, ad cognoſcendum quādo humanæ leges obligant ad mortalem.

QVIBVS pręmiſsis breuiter videndum eſt, an capta per venationem ſint de neceſsitate reſtituenda. Et pendet quęſtio ex hac alia, an taliter capta pertinebant prius ad dominum alicuius, an non. Et quantū ad hoc ex dictis patet animalia terrę, & volucres cæli, & piſces maris iure gentium communia eſſe: fiūt autem propria his, qui primò ea occupauerint. Dicuntur autē ab aliquo occupata & apprehenſa non ſolum quando manu alicuius apprehenduntur, ſed quando in tali loco ipſius concluſa retinentur, vt non habeant ipſa animalia ſuam libertatem naturalē eundi quò velint contra voluntatem domini

loci in quo detinētur:cum dominus huiuſmodi loci facile ſi vult poterit ea manu apprehendere,foramina occludendo, ne poſsint exire.Exemplũ eſt clarũ de apibus, quę in alueo continentur,de columbis, quæ in columbario concluduntur,de ceruis, alijſq; animalibus feris, quæ in nemore aliquo muro aut ſepe circũcluſo continentur. Iam talia videntur ad dominium ipſius cuius eſt locus ille pertinere:non ſolũ quandiu ſunt intra locum huiuſmodi,ſed etiã ſi inde cũ animo redeũdi egrediãtur.Cum animo autē redeũdi egredi dicuntur, quãdiu conſuetudinē redeundi in eundē locum non amiſerũt. Ac proinde qui talia acceperit contra domini loci voluntatem, furtũ committit,& tenebitur reſtituere. Quę omnia ſatis colliguntur ex inſtituta de rerum diuiſione,& ex partita.3.titulo.28.

Si autem venatio fiat in locis alijs nõ ita circunclusis, quin animalia ipſa ſuam habeant naturalem libertatem eundi quo velint, vt ſunt quę nec aprehẽſa ab aliquo,nec concluſa in loco alicuius ſunt:talia efficiuntur ipſius capientis,eo ꝙ ad nullius dominium antea pertinere videntur.Et hoc certius eſt,ſi in locis publicis venatio fiat,non obſtantę domini prohibitione.

Si tamen venatio fiat in loco alicui appropriato,non tamen circunclusо,ſed penitus aperto,eſſet dubium, an qđ illic contra domini loci voluntatem captum fuerit,ſit reſtituendũ, an pertineat ad dominũ loci.Et video nõnullos dicere, ꝙ taliter capta ſunt de dominio illius,cuius eſt locus.Mouentur ex hoc,quia illa animalia in loco illo genita & nutrita,ſunt velut fruct⁹ illius loci: modo aũt ad eiuſdē dñium pertinēt fructus rei,& res ipſa,cuius eſt fruct⁹: & ita qui dominiũ habet loci,ex conſequenti habet dominiũ pręfatorũ animaliũ, etiã ſi locus circunclusus non ſit.

Secundò, quia ſi quis contra voluntatem domini fundi ingrediatur ad venandũ,& venatiõe aliquid capiat,taliter captũ eſt de dominio dñi ipſi⁹ fundi, vt expreſſe videtur dicere lex.16.titu.28.Partita.3.& ita dñs nemoris etiã aperti dominiũ habet ad cuniculos,& alia animalia illic exiſtentia.

Tertiò idem probant, quia tales domini paſsim vendunt ius venãdi in pręfatis locis, & inde ſuos reditus annuos habent:nec ab aliquo compelluntur huiuſmodi reditus reſtituere:qualiter compellēdi forent,ſi non ſua ſed aliena, aut communia eſſent quę ſic vendunt.

Aliter tamen ego in præſenti dubitatione reſpõderē, pręmiſſa hac diſtinctione, ſcilicet, aliud eſt habere ius ad venãdũ, aliud verò eſt habere ius ad rem ipſam, quæ venatione capitur. Quód ita ſit apertum eſt: quia dominus fundi ius habet ad actum venandi in fundo ſuo, ſi forte illuc appuleſit fera aliqua, ſeu auis à nemine prius occupata: non tamen eo ipſo habet ius ad feram illam vel volucrem antequam eam capiat, ſed tam communis manet ac ſi ad fundum illum non perueniſſet. Hoc enim dicunt iura ſuprà citata. Hoc etiam idem patet, quia ante rerum factam diuiſionem.vnuſquiſq; habebat ius ad capiendum rem aliquam de comunibus, non tamen,ob id res illa erãt ſua,nec ad dominium & proprietatem eius pertinebat.Similiter nũc vnicuiq; conuenit ius venãdi in loco publico (ſecludo iuris huiuſmodi appropriationem) & tamen nõ ob id vnuſquiſq; habet dominiũ & proprietatē in rem quę in loco publico venatione capi poteſt antequam eam capiat, vt conſtat. Poteſt igitur alicui appropriari ius venandi in certo loco abſq; hoc, qđ feræ in loco illo exiſtentes eidem approprientur. Loquēdo igitur de locis proprijs non tamen circunclusis,dico dominum loci ius habere ad in loco illo venandum,& iure poteſt alijs prohibere & defendere,ne illic venentur.Quod autem in feris illic exiſtẽtibus aut in volucribus illic nidificantibus dominium habeat & proprietatem,ego nõ video: ſed talia antequam ab aliquo occupentur,cõmunia ſunt, & primo occupanti iure appropriantur.

Nec obſtante quæ ſuprà pro alijs in oppoſitum aduximus.Ad primum, in quo dicunt huiuſmodi feras eſſe fructum illi⁹ loci,dicendum id falſum eſſe: non enim ex terra illa ſponte,aut appoſita hominum cultura generantur, ſed per maris & fœminæ coniunctionem fiunt:aliud etiã eſt ex terra illa, aliud verò in terra illa huiuſmodi animalia generari.Nec ex loco illo aliquid habent, preterquã ꝙ forte herbas,aut ramuſculos comedũt: imo nec hoc forte,ſed ad montes certis horis vt comedant,ſeu ad alienos agros egrediuntur. Forte etiam alibi genita ſunt & nutrita, & illic cõueniunt, vbi commodiorem reperiunt defenſionem ſeu paſtum.

Ad ſecundum dicerem, legē illã pœnalē eſſe,q̃ in recompenſam iniurię ſeu violentiæ quam venator domino fundi facit,illic eo inuito venãdo vult rem taliter captam ad dñm fundi pertinere:

Nec

Nec obſtat, quòd in titulo allegato in præſenti materia non de legibus pœnalibus agitur, ſed de rerum dominiis, vt poteſt per alias leges illic poſitas videri. Quia eſto ita ſit, nõ ita in aliis legibus fit de culpa capientis mentio, ſicut in hac, ideo non mirum ſi hæc pœnalis ſit, & inter alias nõ pœnales interſeratur. Nec enim inſtituta de rerũ diuiſione videtur aliud dominium in huiuſmodi feris domino fundi præbere, præterquam quòd poſsit prohibere venatoribus ne in illo loco venentur: capta tamen etiam contra prohibitionem domini capientis efficiuntur. Quanquam poterit dominus, qui prohibuit, contra ingredientem agere, & iudex compellet eum reddere quod cœperat: & tunc dicetur res ad dominium loci pertinere.

Ad tertium dicendum, quòd domini nemorum non feras illic capiẽdas vẽdũt, ſed ius venãdi: quod qdẽ ſicut eſt appropriabile alicui dño, ita & venale eſt: & ĩ alios gratis & ꝑ p̃cio trãsferibile.

Correlariè ſequitur eos, qui in huiuſmodi locis propriis cõtra voluntatem domini venantur, non teneri in conſcientia capta reſtituere, niſi per iudicem condemnentur, nec ob id debere illis abſolutionẽ denegari, ſi antequã per iudicem cõpellantur, nolint quæ ceperunt reſtituere.

Correlariè ſequitur, ſi poteſt dominus cõtra illos venatores agere actione furti, nõ eſt, quia furtũ fuerit verum per rei alienæ ablationem, ſed per alieni iuris venandi vſurpationẽ: quia ius venãdi in loco proprio non niſi dño conuenit: ac proinde qui contra eius voluntatem illic venatur, vſum iuris alieni ſibi vſurpat, propter quod ſua certa pœna contra tales eſt inſtituta.

Vnum tamen videtur notãdum, quòd quamuis huiuſmodi feræ non ſint de dominio ipſius, cuius eſt locus, & ita non propriè committat furtum, qui feras in loco alieno ſine licentia domini ipſius capit, ac proinde non teneatur capta per viam reſtitutionis reddere: attamẽ quia ius alienum ad venandum ſibi illicitè vſurpauit, & venatione cepit, quæ dominus fortè ſuo iure vtendo cepiſſet, ideo videtur dominum loci in hac parte damnificaſſe, à lucro iuſto eum illicitè impediendo. Quare ſi ita ſit, quòd dominus loci ea cepiſſet, quę hic venator accepit, tenebitur in conſcientia tantundem reddere. Secus ſi non eſt veriſimile, quòd dñs ſuo iure vtendo eadẽ cepiſſet. Et inde eſt, quòd quia hi, qui præfatum ius venãdi pro certo precio à domino loci emunt, ad id emunt, vt ea, quæ potuerint, venatione apprehẽdant, neceſſe eſt eos dãnificari, ſi alij furtiuè in eodẽ loco venantur, & tenebũtur in cõſcientia reddere, quãtũ hi, qui à lucro iuſto impediuntur veriſimiliter cepiſſent.

Nec hoc dicere, eſt cum opinione ſuprà impugnata coincidere: nam ſi præfatæ feræ ad dominium domini loci pertinerent, reſtituẽdę forẽt, ſiue dominus alioqui eas capturus fuiſſet, ſiue non: nec opus eſſet ſententiam iudicis expectare, qui rem captam domino loci reddi iuberet. Nec ſatisfaceret venator, re exiſtente, aliam æquiualentem reddendo, ſed eandem reddere deberet. Nec ad id eſſet neceſſaria dñi loci prohibitio, ſed eo ipſo quòd venator ſine licentia domini rem illam caperet, teneretur reddere, cùm tamen iura oppoſitum determinẽt. Et ſi feræ ſponte egrederentur, & aliquis in loco publico eas caperet, teneretur eas domino loci reſtituere, ſi ad eius dominiũ pertinerẽt: quæ tamen omnia videntur falſa. Secundũ tamen hanc poſtremã ſententiam ad damnum datum eſt ſolùm habendus reſpectus, & ſecundum damni quantitatem eſt domino loci ſatisfaciendũ, aut ei, cui dominus loci ius venandi conceſsit.

Correlariè ſequitur, ſi venator prędictas feras arte ſua etiã vetita faciat in locum publicum exire, & ibi eas venetur, non tenetur eaſdem per viam reſtitutionis reddere, ſed tantùm teneretur de dãno ſicut teneretur is, qui venatorem impedit, ne in locis publicis venetur: & ipſe impediens in eiſdem venetur locis: non quidem tenetur per viam reſtitutionis, ſed per viam damni illati reparandi, prout dictum eſt. Quanquam qui huiuſmodi artibus vetitis feras de locis propriis ad cõmunia loca extrahit, vbi ea capit, poſſet ſecundum ſtatuta & cõſuetudinẽ puniri, ac ſi intra locum prohibitum venaretur.

Si tamen abſque arte aliqua venatoris feræ ad loca publica egrediantur, & eas in publicis locis venetur, ſuæ efficiuntur, & non tenetur nec per viam damni reparandi, nec per viam rei reſtituendæ feras captas domino loci reddere: ex quo in locis publicis ius habet huiuſmodi venator ad venandum ea, quæ ab alio non prius fuerint occupata. Secus autem de animalibus in loco proprio circunncluſo exiſtẽtibus: quia talia nec intra locum in quo ſunt, nec extrà, poſſunt ab aliquo capi ſine licentia domini ipſius loci: ex quo tam loc⁹, quàm res in loco

contētæ ad ipſius dominium pertinere digno ſcuntur, quādiu vel ferè ibidē incluſę ſunt, vel egreſſę animū habent redeūdi, vt dictum eſt.

Correlariè ſequitur, eos qui in locis, aut columbariis ſuis certa ſemina, aut certas eſcas ſpargunt, aut arte alia vtūtur, vt columbas ex aliorum columbariis illic attrahant, & ibidem conuenire aſſueſcāt, furti reos eſſe, & ad reſtitutionem teneri. Huius ratio ex dictis eſt aperta. Quia ex quo prę fatæ columbæ ad aliorum dominium pertinerent, ſicut domino inuito à nemine apprehendi poterant, ita nec eodem inuito arte aliqua in damnum ipſius, vt locum priorem deſerant, prouocari. Secus ſi columbæ ipſę ſua ſpōte priorem locum deſerant, & in alio nouo cō morentur. Idem de piſcibus, & ceruis, & cuniculis, aliiſq; feris in loco alicuius circuncluſo exiſtentibus eſt dicendum, quòd, ſcilicet, ſicut ea inuito domino loci apprehēdi non poſ ſunt, ita nec arte aliqua, vt in alium locum ſe conferant, prouocari.

Eſt itaq; reſolutio, quòd eſt triplex locus venationis, ſcilicet, proprius ipſi domini, muro, vel ſepe circunclufus, ita vt animalia intus exiſtentia, ſuam libertatem naturalem eundi, quo velint, non habeant, contra voluntatem domini ipſius loci, qui facilè poteſt illis viam egrediendi accludere: & tunc dominus loci poteſt aliis ingreſſum ad venandū prohibere: & ſi contra prohibitionem ingrediantur, & aliquid capiant, tenebuntur ea reſtituere: ex quo dominus loci in caſu non modò ad actum venandi, ſed ad feras ſic incluſas, ius habeat & dominium.

Eſt alius locus proprius quidē alicuius, non tamen circunclufus, ſed apertus, & patens, ita vt liberum ſit feris illic exiſtentibus egredi & ire quò velint: & tunc dominus loci poterit prohibere & defendere ingreſſum ad venandum. Quæ autem capta fuerint ante iudicis ſententiam capientis efficiuntur. Secus poſt ſententiam contra eum de reddendo datam. Et ita per viam reſtitutionis rem captam reddere in conſcientia non tenebitur, quanuis de damno, ſi quod intulit, teneatur ad ſen ſum dictum.

Eſt tertius locus venationis publicus, ſeu communis: & in his venationem fieri animalium & volucrum à nemine antea occupatorum per dominos ad ipſorum vtilitatem prohiberi non poteſt: bene tamen ob cauſam publicè vtilitatis, ſeu honeſtatis maximè ad tempus, vt ſuprà diximus. Et ſi ſuper hoc prohibitio fiat, quod captum fuerit antequā per iudicis ſententiam fuerit alicui applicatum, ipſius capientis efficitur, nec venit de neceſſitate reſtituendum.

EST tamen dubitatio, an quí in locis vetitis venatur, ſatisfaciat ſoluendo pœnam contra venantes inſtitutam, an vltrà etiam ad reddendum, quod venatione ceperunt in ſe, vel in æquiualenti teneantur. Et quidem ſi venatio fiat in locis publicis, aut etiam propriis non circunclufis, quæſtio dubium nō habet, quia vt ex dictis patet in huiuſmodi venationibus nemini fit iniuria niſi legi, ſeu legiſlatori, cuius lex, ſeu ſtatutum perperam per venatorem violatur: ac proinde tunc res taliter capta, niſi ſuper hoc ſententia feratur, non eſt in conſciētia reſtituenda, ſed ſatisfacit venator, ſi pœnam ad quam fuerit condemnatus, ſoluat.

Si verò venatio fiat in locis circunclufis, aut etiam extrà: ſi venatione capiantur feræ ad locum illum pertinentes, videtur talis venatio furtum eſſe, iuxta ea, quæ dicta ſunt: & in his habet locum propoſita dubitatio. Et videtur quòd venator in caſu non ſatisfaciat pœnam ſoluendo, niſi etiam ipſum principale reſtituat, eò quòd omne furtum in conſcientia eſt reſtituēdum: ſed venatio in caſu eſt furtum, cùm ſit rei alienæ iniuſta cōtrectatio igitur. Deinde in caſu venator ille legi de non furando iniuriam fecit: & domino ſimiliter, cuius erant ferę venatione captæ, iniuriam fecit. Legi quidem, ſeu legiſlatori, quia legem violauit. Domino vero, quia rem ſuam eo inuito occupauit. Oportet ergo vtriq; iniuriam paſſo, ſatisfacere: domino rem ſuam reddendo: legi verò, ſeu publicæ iuſtitiæ pœnæ legis ſe ſubiciendo. Et ſicut ſi domino rem ſuam reſtituatur à pœna legis nō manet immunis, ſi iudex legem exequi velit: ita ſi pœnam legis ſoluat, & legi ſatiſfaciat, non inde remanet liber à reſtitutione domino per eum damnificato facienda. Et procedit hoc, excepto niſi dominus læſus ſit cum pena legis contentus, ſiue ſit pœna perſonalis, ſiue pecuniaria: aut ſi ſtatuto ſit cautum, vt qui talia contra prohibitionem ceperint, non ad aliud, quàm ad pœnam teneantur: nam tunc ſoluendo pœnam erit à reſtitutione facienda liber. Si tamen per ſtatutum id ſciri non poſſit, ad conſuetudinem in talibus ſeruari ſolitam eſt recurrendum. Si enim domini venatione læſi non ſoleant feram captam, aut eius æquiualentiam petere, ſed ſolùm ad pœnam legis cōtra huiuſmodi venatores agere ſolēt, ſignum eſt dominos huiuſmodi cum

ſola

ſola pœna eſſe contentos: ex quo de principali re furtiua non curant. Si verò domini ſolent de re furtiua cōtra venatorem agere vltra pœnam legis, tunc argumentum eſt dominos nō eſſe cum pœna contentos: maximè ſi ex pœna nulla illis commoditas eueniat, vt ſi ſit ſolùm perſonalis &c.

Similis dubitatio eſt, de his, qui de mōte alieno ligna abſq; domini conſenſu ſcindunt: & de his, qui in loco vetito piſcantur: & de his, qui oues in locis prohibitis paſcūt, an. ſ. ſatisfaciāt per pœnæ ſolutionem. Dicendū quòd ad ſtatuta & conſuetudinem patriæ in his videtur recurrendū, vt inde conſtet de voluntate domini læſi, ſi ſit vel eſſe debeat cum pœna ſtatuta contentus, vel non. Nam niſi per ſtatuta, aut conſuetudinē domini læſi debitum remitti non cōſtet, generalis regula conſcientiæ eſt iuxta quantitatē damni dati reſtitutionē eſſe faciendā, ſiue alia pœna ab huiuſmodi furibus exigatur, ſiue non.

ALIA hinc oritur dubitatio de his, quibus cuſtodia locorum, in quibus feræ, aut piſces, aut volucres, aut ligna contra prohibitionem dominorum, ſeu legum capi ſolent, commiſſa eſt, appoſito per eos iuramento, ꝙ fideliter ea cuſtodient: & quos venari, piſcari, aut ligna de monte ſcindere viderint, apprehendent, & denunciabunt. An teneantur huiuſmodi cuſtodes ad id, quod iurarūt, ſemper. An poſsint cum quibuſdam diſsimulare, & diſsimulantes, an teneantur aliqui domino loci, ſeu mōtis reſtituere. Et ſi pecunia ad id corrupti ſunt, an teneantur eam reſtituere, & cui. Si verò cuſtodes ipſi tēpore furti ab aliis perpetrandi ſe abſcondant, & potentes furtum ſua præſentia, aut voce vitare, illud tacendo fieri permittunt, vt fures apprehendant, & ab eiſdem pœnam legis exigant, aut recipiāt, an teneantur &c.

Ad hęc breuiter dicendum, diſtinguēdo de huiuſmodi ꝓhibitione. Quia aut facta eſt iuſtè ab eo, qui ad id poteſtatē habet, aut tyrannicè: qualiter nonnulli domini ſolent in terris ſuis, etiam in locis publicis venationem prohibere, & piſcationem cum iure non poſſint. Si tyrannicè, aut iniuſtè vetita eſt venatio, dicendū quòd cuſtodes ad id deputati nec tenentur venantes apprehendere, nec eos denunciare, non obſtante iuramēto per eos pręſtito, qod in caſu hoc obligatorium non eſt, quandoquidem vinculum iniquitatis eſſe nō debet, & in malè promiſsis fides venit reſcindenda. Cùm ergo ſecluſo iureiurando prædicto iniquum eſſet taliter venantes in locis publicis apprehendere, aut punire, qui iure venandi per præfatos dominos inuiti, priuati non potuerunt, ſequitur cuſtodes ad eos apprehendendum, ſeu denunciandum non eſſe aſtrictos. Perinde enim eſſet, ac ſi iuraſſent ſe daturos enſem, venenum, taxillos, ornamenta, arma, aliaq; huiuſmodi his, quos ſciūt illis malè vſuros. Aut ſi quis iuret tyranno illi denunciare viros, qui ex legitima coniuge prolem habent, aut qui ex arte licita cibū quærunt, ſciens denunciationis huiuſmodi finem, eſſe illorum punitionem.

Si autem præfata prohibitio legitimè facta eſt, tenentur cuſtodes ſuum officium fideliter agere: poſſunt tamen prædicti cuſtodes aliquando cum venātibus, aut piſcantibus, ſeu ligna ſcindentibus diſsimulare, modò hæc concurrant, ſcilicet; quòd hi, qui taliter aliena de locis vetitis capiunt tanta ſunt neceſsitate conſtricti, vt à crimine, ſeu culpa excuſentur. Secundò, quòd eorum neceſsitas, ſeu indigentia ſit ipſis cuſtodibus nota. Tertiò, quòd non niſi quantum neceſsitas exigit, capiant. Ratio primi eſt, quia ſi neceſsitas tāta non ſit, quæ eos à culpa furti excuſet, digni ſunt, qui puniantur: ac proinde ſunt denunciandi, iuxta fidelitatē & iuramentum cuſtodum. Ratio ſecūdi eſt. Quia ſi cuſtodes præfatam neceſsitatem capientium ignorent, aut etiam dubitent, tenebuntur propter officium & iuramentum eos apprehendere, & denunciare, quouſq; neceſsitas conſtet. Ratio tertij etiam eſt nota. Quia ſi vltra quam eorum indigentia poſtulat, capiunt: non erūt à crimine furti immunes, & per conſequens nec à pœna. Quanta autem debeat eſſe huiuſmodi neceſsitas, ob quam poſsint cuſtodes cum capientibus diſsimulare, non cadit ſub regula certa. Excepto niſi ſit extrema, vel quaſi, ita vt vix poſsint aliter vitam ſuam & ſuorum conſeruare: nam tunc dominus ipſe deberet in ipſa ſuarum rerum captura conſentire. Similiter quando iuſtè, aut veriſimiliter præſumitur, quòd dominus in huiuſmodi rerum captura conſentiret, vt ſi capiens ſit amicus, aut propinquus, aut alius, cui dominus ipſe gratiam ſimilem faceret ſi ſciret. Multi tamen ſunt, qui ſi à domino licentiam venandi, & alia prædicta capiendi peterent, eam obtinerent: & tamen ſi eam non petunt, cùm facilè poſsint, non ita dominus in venatione per eos facta conſentiret, & tales poterūt per cuſtodes apprehendi, & denunciari.

Si verò

Si verò præfati cuſtodes extra dictos caſus cum quibuſdam diſsimulent, vt in locis vetitis ſi cùm circunclusa ſint venentur, aut de monte alieno ligna ſcindãt, an teneantur domino loci, ſeu montis tãtundem reſtituere? Reſpon. Si certum eſſet ipſum venatorem, aut lignorum ſciſſorem teneri in conſcientia, capta ſuo domino reſtituere, non eſſet dubium quin cuſtodes diſsimulantes ſimiliter tenerẽtur, eò ꝙ licet ad p̃fatũ furtũ nõ poſitiuè, ſed negatiuè concurrant: attamen ex officio & ſpeciali obligatione tenentur ſua cuſtodia dominum loci illęſum ſeruare. Si tamẽ principalis eorum captor non tenetur in conſcientia niſi ad pœnam, idq; poſtquam in ea condemnatus fuerit, videri poſſet, quòd nec pſi cuſtodes teneantur per alios capta ob ſuã diſsimulationem reſtituere. Pro nunc tamen non dubito cuſtodes in caſu teneri de damno ſuo domino ob eorum iniquam diſsimulationem illato ſatisfacere: etiam ſi principales captores iuxta ſtatuta & conſuetudinem patriæ in conſcientia ante condemnationem nõ teneantur.

Et hîc eſt vnus caſus, in quo cùm principalis damnificator in cõſcientia non teneatur: tenetur tamen concurrens, eò quòd principalis captor diuerſa obligatione tenetur ab ea, qua cuſtodes tenẽtur. Nam illi non niſi iuxta ſtatuta & mores patriæ tenẽtur, cuſtodes autem tenentur ſpeciali obligatione, ratione officij, ratione fidelitatis, & ratione iuramenti ad indemnitatẽ pręfatorum dominorum proſpiciendum. Cùm ergo dominus ex dicta diſsimulatione maneat læſus, ſequitur eos teneri, eſto quòd principalis læſor in conſciẽtia non teneatur. Et etiam, quia dominus iuſtius eſt contra cuſtodes inuitus, quã contra principales, quia hi poterant furari in caſu cum periculo pœnæ, cui ſe expoſuerũt: nec amplius debet dominus ab illis exigere, illi autem nullatenus contra officium, fidelitatem, & iuramentum diſsimulare potuerunt. Adde quòd ad id ſunt ſtipendiati, vt fideliter præfata loca cuſtodiant: ideo tenebuntur domino iuxta quantitatẽ illati damni, aut iuxta quantitatem pœnæ, quæ de iure erat domino applicanda, ſi ipſi non diſsimulaſſent, & optio erit apud dominum.

Si deniq; cuſtodes cum venatoribus diſsimulent ſe abſcondentes, vt alij liberè vetita capiant, vt ipſi poſtmodum eos apprehendant & puniri faciant, peccant huiuſmodi cuſtodes. Primò contra præceptum de corrigẽdo fratrem: non enim minus tenemur fratrẽ à peccato ſeruare ne cadat, ſi poſſumus, quam poſtquã ceciderit eum à peccato eleuare. Peccant etiam cõtra fidelitatem, domino loci debitam: quia tenẽtur damnum eiuſdem prout poterunt, euitare. Peccant. 3. cõtra charitatem ad proximum habendam, qua tenentur, dum abſq; propria iactura poſſunt, illius damnũ euitare: modò autem ex pręfata diſsimulatione hæc omnia accidunt, venatores in peccatum reale incidũt: dominus loci rebus ſuis iniuſtè ſpoliatur: & ipſi ſpoliãtes in pœnam ſtatuti, ſeu legis contra tales inſtitutam ſimiliter incidunt: quæ omnia cõmodè poſſent per cuſtodes, ſi diſsimulare noluiſſent, euitari. Ac proinde non ſunt à culpa immunes, & ſi pœna cõtra venatores appoſita ſit perſonalis, aut talis, quæ in commoditatem domini loci ſpoliati non cedat, tenebuntur domino de dãno ſua diſsimulatione illato. Secus aliâs. Venatoribus autem, qui pœnam luent, quã non ſoluerent, niſi cuſtodes diſsimulaſſent, non tenebuntur de damno, ex quo ipſi huiuſmodi pœnam meruerunt. Nec obſtat, quòd cuſtodes præfati ad prædictum damnum ſua diſsimulatione negatiua concurrerũt, cùm ex officio tenerentur non diſsimulare: non inquam obſtat, quia mutus, qui ex officio ad loquendũ tenetur, ſi inde læditur is, ad cuius indemnitatem officium ſuſcepit, tenebitur illi, non tamen aliis, pro quibus tale officium minimè ſuſceperat.

De gabellis non defraudandis.

QVAESTIO. XIII.

SOlet pręterea in gabellarum ſolutione furtum committi, ſicut è contra in earundem impoſitione, & exactione multos indebitè grauari: cum quibus qualiter ſe confeſſores habere debeant, à multis eorum eſt dubitatum. Ideo nunc breuiter quædã ſunt inquirenda, tam de his, qui gabellas imponere & exigere poſſunt, quã de his, qui eas impoſitas ſoluere tenentur, vt inde pateat, quãdo in his locum habeat reſtitutio. Et accipio gabellam largè, vt ſe extendat ad collectas, tallias, guidagia, ſindagia, pedagia, thelonea, aliaq; huiuſmodi,

modi, quæ ex diuerſitate rerum ſoluẽdarum: ſeu perſonarum, diuerſa nomina ſortiuntur. Nominibus tamen omiſsis, apparet gabellam aliquãdo ſolui de bonis ab homine poſſeſsis, idq; iuxta ſubditorum facultatem, & dicitur collecta. Aliquando de bonis venditis, quam quidem vẽditor ſoluit, & dicitur vulgariter, alcabala. Aliquando de bonis emptis, quam emptor ſoluit, de rebus ad cibum & potum pertinentibus, & dicitur, aſsiſium. Aliquando de bonis, quæ per certa loca portantur, ſeu vehuntur, & dicitur, vectigal, ſeu guidagium, ſeu pedagium. Aliquãdo de bonis ex mari acquiſitis, & dicitur theloneum. Aliquando de bonis inuentis, ſeu aliter conquiſitis, quæ varias habẽt nũcupationes. Hæc autem ſi iuſtè impoſita ſint, ſoluẽda in conſcientia veniunt: ſecus ſi iniuſtè. Et refert loqui de gabellis nouiter impoſitis, aut de veteribus, de quorum initio nulla eſt memoria.

Vt igitur, quæ nouiter imponuntur iuſtæ ſint, tria ad minus requiruntur; ſcilicet autoritas, cauſa, & forma. Autoritatem eas imponendi habent Imperator, Papa, Concilium, & Rex, & antiquiſsima conſuetudo, de cuius initio nulla eſt memoria, vt declarat Innocentius cap. Super quibuſdam. de verborum ſignificatione. vbi dicitur. Duximus declarandum illa eſſe pedagia, guidagia, ſalinaria interdicta, quæ non apparent Imperatorum, vel regum, vel Lateranen. Concilij largitione conceſſa, vel ex antiqua cõſuetudine à tempore cuius non extat memoria introducta. Idem habetur in ſententia de cenſibus. cap. Innouamus. in antiquis. In hoc tamen locum habet præſcriptio iuxta communem doctorum ſententiam: quia multi reges, aut ciuitates, aut populi, aut domini temporales iura principis in hac re præſcripſerunt, qui poſſunt nouas gabellas imponere: quod quidem ius potuerunt ex antiquiſsima cõſuetudine eas imponendi acquirere.

Secundum requiſitum eſt cauſa. Hęc autem eſt neceſsitas, vel vtilitas publica: nõ enim talia imponẽda ſunt ob principis, ſeu domini priuatam vtilitatem: quãdoquidem non populus propter regem, ſed rex propter populũ eſt inſtitutus. Poſſet tamẽ tanta eſſe principis, aut domini inopia, ſeu rerũ penuria, cui cõmunes reditus nõ ſuffi cerẽt, qui pro ipſi⁹ debita ſuſtẽtatione poſſet gabellam ſubditis imponere, quod non tam in priuatã domini, quàm totius regni, ſeu in reip. vtilitatem redundaret: maximè ſi rex illam inopiã incidit, rem ſui regni vtiliter agendo, puta ſi in bello pro ſui regni defenſione habito, aliámve ob cauſam, quæ ad regni vtilitatem attineret, depauperatus eſt.

Vnde ſi rex bellaturus, aut rem aliam acturus à ſuo regno egrediatur, & inde conſumptis facultatibus in penuriam deueniat, eſſet videndum, an neceſsitate, an voluntate ad bellum proceſſerit, ſi neceſsitate, aut publica vtilitate motus fuerit, vt ad iniuriam ſibi, aut regno ſuo illatam vindicandam, ſeu inferẽdam impediẽdum, aut ad hoſtiũ potentiam extenuãdum, aut ad iuſſum, ſeu exhortationem Papæ pro eccleſiæ defenſione contra infideles proceſſerit, aut deniq; ob alias neceſsitates, ſeu cauſas fidei, eccleſię, aut regno ſuo conuenientes ſuas conſumpſerit facultates, vti regem noſtrũ Carolum zelo ſanctiſsimo aliquoties motum eſſe credendum eſt, iuſtum eſt, vt ſubditi cõtribuant: & tunc iuſtè poterit gabella imponi, & collecta à ſubditis exigi. Si tamen non ſic egreſſus eſt, ſed animo. ſ. alia regna, ciuitates, & loca ſubiũciendi, aut laudem & gloriam humanam acquirẽdi, & ſui conatus poſteris memoriam relinquendi: vnde nulla ſuo regno creſcat vtilitas, tunc & ſi in penuriã incidat, ſubditi nõ ita tenẽtur eidem vltra communes reditus cõtribuere, ſi ipſe alioqui poteſt ſibi de neceſſariis prouidere. Similiter ſi reditus ſuos inaniter & non in bonum ſuę reip. cõſumpſerit, aut aliis prodigè donauerit, aut ſi ad bellũ progreſſus temerè in eo ſe geſſerit, & in aliis huiuſmodi caſib⁹ ad egeſtatẽ deueniat, id illi venit imputandũ: nec iuſtũ eſt in talibus caſibus nouis exactionibus ſubditos grauare, ſi, vt dixi, ipſe poteſt aliter ſuis neceſsitatib⁹ ſubuenire. Hęc in ſententia Tho. in epiſtola ad duciſſam Brabantię.

Tertium requiſitum eſt forma, qua ſcilicet, omnia debent ęqualiter ſecũdum proportionẽ geometricã ſubditis imponi, attẽta. ſ. ſubditorũ facultate. Adde huic moderamẽ: nam non maiores præſtationes debent imponi, quã cauſa, propter quam imponuntur exigat: alioqui in ea parte, qua exceditur, iniuſta eſt exactio, ob cauſæ iuſtę defectum: & exceſſus venit reſtituendus, vt habetur cap. Quia plæriq;. de immunitate. vbi taliter extorta vltra quam cauſa exigat, reſtitui mandantur, & tantũdem pauperibus reddi. His igitur cõcurrentibus iuſtificãtur gabellæ, ſeu præſtationes impoſitę, & ita iuſtè poterunt recipi ſicut & imponi: ac proinde quæ ſic fuerint acquiſita, non veniunt reſtituẽda.

Ecõtra

E contra verò aliquo ex his deficiente, iniquę ſunt & iniuſtæ exactiones, & ita nec tutè imponi, nec recipi poſſunt, ſed ſi recepta fuerint, ſunt reſtituenda. Nouas inſuper gabellas, aut pedagia non tenētur homines ſoluere, niſi cōſtet ea legitimè & pro cauſa iuſta impoſita eſſe: alioqui ius ea iniqua eſſe pſumit. Pro quo facit cap. Quanquam. de cēſibus. lib. 6. & cap. Peruenit. de cenſibus in antiquis. Vbi dicitur, quòd vt cenſus ſolui debeat, oportet ad quid, & quando ſoluendus ſit præſciatur.

De veteribus autem gabellis, de quarum initio nulla eſt memoria, dicendum quòd dominus poteſt eas exigere, & recipere. Neq; curandum eſt, quam ob cauſam fuerint impoſitæ, nec ſi ceſſauerit, vel non ceſſauerit cauſa, propter quam inductæ fuerint: cùm de earum initio & cauſa nulla ſit hominum memoria: vnde in caſu iuſtè pro recipientib' pręſumitur, quòd ob iuſtam cauſam, & cum debita autoritate fuerint impoſitæ. Itaq; in his nō video cauſam ſcrupulos ingerendi, & eos, qui in antiquiſsima cōſuetudine ſunt, & pſcripta inquietandi: maximè ſi eos ab exactione gabellæ præfatæ ceſſaturos non ſperatur.

Sed fortè aliquis obiiciet, quòd quando non conſtat quam ob cauſam & ex cuius autoritate fuerit aliqua gabella impoſita, non poteſt tutè exigi, non obſtante antiquiſsima conſuetudine. Nam cap. Super quibuſdam ſuprà citatum videtur declarare, quis poſsit gabellas imponere, dicens in ſententia, quòd Imperator, Rex, & concilium, & qui id ex antiquiſsima habent conſuetudine: modò autem aliud eſt aliquem habere ius imponendi gabellas ex antiquiſsima conſuetudine eas imponendi: aliud verò eſt ius exigendi gabellas. Multi enim domini eas ex antiquiſsima conſuetudine exigunt & recipiunt, qui tamē eas imponere, aut impoſitas augere non poſſunt. Reſpon. Imo textus ipſe de vtroq; videtur loqui, ſcilicet, de gabellarum impoſitione, & de earū receptione, & in ſententia ait, quòd imponi niſi ab Imperatore, Rege, & conſilio non poſſunt: & niſi ab his impoſita fuerint, aut niſi ex antiquiſsima conſuetudine introducta ſint, iure recipi, aut exigi non poſſunt, cùm ſint interdicta. In quo innuitur, quòd etiam ſi non conſtet cuius autoritate ſint impoſitæ, ſi tamen conſuetudo eas exigendi, & recipiendi ſit adeo antiqua, de cuius initio nō conſtat, iure recipi poſſunt. Quod eſt in fauorem multorum dominorum particularium, qui ex antiquiſsima conſuetudine gabellas, collectas, pedagia, aliaq; obſequia ī terris ſuis exigunt, non aliam cauſam præter huiuſmodi antiquiſsimam conſuetudinem habentes, qui non ſunt in hoc facilè condemnandi: niſi fortè talis eſſet exactio, quæ in notabile ſubditorum grauamen cederet: nam tunc per tēporis tractum non eſſet excuſanda talis exactio.

Iam eſt quæſtio, an poſtquam aliquæ talesexactiones iuſtæ impoſitæ fuerint, obligent in conſcientia debitores ad earum ſolutionē, an poſsint potius ſubditi, ſeu tranſeuntes, ſalua conſcientia eas defraudare, ita vt non teneantur ad reſtitutionem. Video quoſdā doctores tenere, quod licitè poſſunt homines gabellas & pedagia ſalua conſcientia defraudare, quodq; poſtea non tenentur in conſcientia eas reſtituere, eò quòd putant leges de pedagiis & gabellis, aliiſq; huiuſmodi impoſitionibus pœnales eſſe: leges autem pœnales in cōſcientia non obligant ante condemnationem, vt vulgariter ad id citatur glo. cap. Finitas. n. q. 2. &c. Ad ſciēdum autē quando lex aliqua humana in conſcientia ad culpam obligat, aut non, ſic diſtingunt. Quia vel lex eſt pręceptiua & non purè pœnalis, etiam ſi pœnam apponat, & tunc quodāmodo duo ſtatuuntur: alterum eſt id de quo principaliter lata eſt lex: alterum verò eſt pœnę ſolutio, vt ſi forma legis ſit talis, præcipimus, mandamus, ſtatuimus, &c. vt homo aliquid tale faciat ſub pœna decem aureorum. Et ita poteſt de aliis exemplificari. Et tunc dicunt certum eſſe legem illam obligare in conſcietia ad id, de quo primò lex ipſa lata eſt. Eſt alia lex, quam purè pœnalem eſſe dicunt, vt ſi non duo, ſed vnum tantùm per eam ſtatuatur, vt ſi forma talis ſit. Qui tale, aut tale fecerit, ſoluat tantùm: aut qui non manifeſtauerit omnia, quæ in via portat, cadat in commiſſum, vbi non ponitur verbum aliquod præceptiuum, ſed ſola pœna ſoluēda: & tunc tales leges non obligant ad culpam. Probant hoc exemplo. Si dominus cum ſeruitore legē fecerit, quòd die, qua non affuerit menſæ ſui domini, certā partem ſalarij ſibi deputati perdat, nemo diceret ſeruitorem illum menſæ deficientem peccare, quamuis pœnę ſtatutæ obnoxius ſit.

Verum aliter in præſentiarum videtur dicendum, quòd lex eo ipſo ꝙ lex eſt iuſta, obligat in conſcientia ad culpā, vel mortalem, vel venialem ſecundum cōdentis intentionem & materiam ſubiectam, vt alibi explicuimus. Si enim lex eſt & iuſta, conſona eſt rectè rationi: ac proinde ſi legiſlator intendat

tendat per eam obligare, ſubditi tenentur: alioqui contra legem,& contra rectam rationem, & contra intentionem legiſlatoris agentes, non peccarent, quod eſt contra omnem philoſophiam moralem, eſt contra doctrinã Chriſti, qua iubemur, vt noſtris ſuperioribus obediamus, prout Paulus apertè ad Roma.13. dicit: Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Et illis ſtatim docet eſſe parendum, non ſolùm propter iram, ſed propter conſcientiam. Vbi loquitur de poteſtatibus ſecularibus, vt conſtat, cùm dicat non ſine cauſa, gladium portant &c.

Deinde ſi lex pœnalis iuſta eſt, iuſtè igitur pœnam illam ſtatuit: pœna autem iuſtè nemini niſi propter culpã debet infligi: igitur qui in pœnam legis incidit & iuſtè, prius opus eſt culpam incurrat veram, vel præſumptam, imo veram. Quamuis enim iudex aliquando pœnam infligat ſine culpa vera, ſed tãtùm præſumpta, ſeu falſe probata. Lex tamẽ vnde non debet iniuria naſci, culpam veram præſupponit, vt locum habeat pœna per legem ſtatuta, iuxta regulam de excommunicatione à iure, quæ nunquam ligat, vbi culpa vera non præceſſit.

Preterea ſpecialiter in præſenti materia patet culpam eſſe & contra conſcientiam gabellas defraudare iuxta doctrinam Pauli ad Rom.13. dicentis. Reddite omnibus debita: cui tributũ, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorẽ, honorem: & nemini quicq̃ debeatis. Talia etiã regibus & temporalib⁹ dñis deberi Chriſtus ſignificauit, quãdo dixit Reddite q̃ ſunt Cæſaris, Cæſari: & q̃ ſunt dei, deo. Ac proinde q iuſtas gabellas, aut pedagia defraudat, peccat: & reſtituere tenetur.

Confirmatur hoc idẽ. Quia ſi ſubditi non tenerentur huiuſmodi tributa ſoluere, ſed tantùm eſſent ſub diſiunctione obligati ad ea ſoluendũ, vel ſe pœnæ contra non ſoluentes inſtitutę exponendum: iniuſtè ergo compellerentur per iudices ea ſoluere. Iniuſtè etiam reges ea exigerent, vel reciperent, ſi non abſolutè, ſed ſub diſiunctione deberentur. Nam ſi debitor ad duo ſub diſiunctione tenetur, liberum eſt ei quod ex illis maluerit ſoluere. Iniuſtè etiam domini temporales tributa huiuſmodi his, qui vulgo arrendadores dicuntur, venderent. Nam aut vendunt quod ſuum eſt, aut ſibi debitum, vel quod alienum eſt. Si ſecũdum, iniuſta eſt venditio. Si primum, igitur iniuſta eſt harum exactionum defraudatio, & ita intentum.

Nec obſtant, quæ pro altera ſententia ſolent afferri. Primũ, ꝙ lex pœnalis non obligat ante ſentẽtiã latã: nam in hoc intelligitur de obligatione ſoluẽdi pœnã, & verũ eſt. Secus de obligatione id agẽdi, quod lege ſtatutum eſt. Adde quod lex de hmõi tributis ſoluẽdis non purè pœnalis, ſed poſtquã legitima autoritate ſunt alicui appropriata, ſua ſunt, & ſibi debita, & per conſequens lex naturalis eſt, quæ dictat, & iubet, vt ſoluãtur ei, cui debentur, & pœna contra non ſoluentes apponitur tanquam contra eos, qui ea, quæ debent ſoluere nolunt.

Secundò. Exẽplum quod de ſeruitore allegatũ eſt, non eſt ſimile. Illud enim nõ dicitur lex, ſeu ſtatutũ ſuperioris ſubditis datum, ſed eſt pactũ quoddã, ſeu contractus inter dñm & ſeruitorẽ initus, quo ſeruitor ſe obligat ad ſemp mẽſę dñi pro certo ſtipendio aſsiſtẽdũ: ꝙ ſi vnq̃ defuerit pro rata de ſtatuto ſtipẽdio tollatur. In caſu autem noſtro nõ eſt pactũ, vel contractus inter dñm & ſubditos, ſed lex illis tanq̃ ſubditis impoſita, ad cuius obſeruantiã poſſunt inuiti compelli.

Tertiò, quod poſſet aliquis obiicere eſt: quia ſi ſubditi tenerẽtur in conſcientia huiuſmodi tributa ſoluere, ſequitur quòd ſi ſe pœnæ exponant, & pœnam legis incidant, & ſoluant, manerent obligati ſoluere gabellam omiſſam. Dicendũ conſequẽs eſſe concedendum, niſi is, cuius intereſt, pœna ipſa contentus ſit, vt ſuprà de his, qui fraudulenter in locis alienis venantur, piſcantur, & ligna ſciudunt, dicebamus.

Neq; tamẽ vniuerſaliter negò poſſe dari legem pœnalem, quæ ad ſolam pœnam & non ad culpam obliget, ſi ſcilicet, ipſe legiſlator animum ad aliud, quàm ad pœnam obligandi non habeat: qualia ſunt multa ſtatuta collegiis, religionibus atq; communitatibus tradita. Talia enim non ſunt ſub pœna peccati, ſed ſub pœna ipſius legis ſeruanda, etiam ſi id quod fieri ſtatutum eſt, ſit rationi rectæ conſonum. Nec enim omnis recta ratio obligatoria eſt, nec opus eſt legiſlatorẽ aliquid iuxta rectam rationem ſtatuentem habere animum obligandi abſolutè.

Hîc tamẽ videtur notandũ, ꝙ in certis locis, in quibus pedagia, ſeu vectigalia ſolui ſolẽt trãſeuntes, nõ plenariè veritatẽ rerũ manifeſtãt, nec ob id indiſtinctè ſunt obligãdi ad reſtituẽdũ quod ſuſſtulerũt. Poteſt enĩ pedagiorum collector cõmittere debitorib⁹, vt ipſimet dicãt rerum, ſeu mercium quãtitatem.

tem. Quod ſi id illis in conſcientia eorum, aut ſub iuramento cõmittatur, non dubium, quin teneantur totã veritatem manifeſtare, & eam non plenè dicentes peccant, & id in quo collectorem defraudant, reſtituere tenentur. Similiter ſi collector ita illis veritatem dicendam cõmittat, vt nec ſub iuramento, nec iuxta eorum conſcientiam aliquid exquirat: ſed ſimpliciter illis remittit, vt rem manifeſtent, idq; cõfidens eorum fidelitati, ex qua fiducia non niſi ſimplicem manifeſtationem ab eis exigit, tenentur totam veritatem dicere, alioqui peccant, & tenentur integram gabellam ſoluere, ſeu reſtituere. Si autem collector ideo ſimplicem loquelam ab illis exigit: quia non intendit ab eis totum debitũ recipere, ſed illis condonare intendit: quia, ſcilicet, amici ſunt, aut viam illam frequentant, vnde frequens lucrũ ipſi collectori accreſcit, aut ne illi per aliã viã res ſuas deportent, aut ob aliã huiuſmodi cauſam: tunc nec tenentur totam rem manifeſtare, nec occultatum tenẽtur reſtituere, eò quòd interuenit collectoris expreſſa, aut tacita condonatio. Caueant tamen debitores à mendacio: quod in hoc caſu frequenter ſolet interuenire, & ſi interueniat, peccatum erit. An tamẽ teneantur occultata reſtituere nécne, ad animũ collectoris, cuius intereſt, eſt recurrendũ, ſi ſcilicet, donare intendat aliquid, aut nil.

De gabellis ſoluendis cauſa earum ceſſante.

QVAESTIO. XIIII.

QVæritur vltrà an ceſſante cauſa, ob quã fuerunt gabellæ, ſeu pedagia impoſita, ceſſet ipſa gabella, ita vt nõ amplius ſit neceſſarium eam ſoluere. Et video paſſim doctores dicere, quòd ceſſat in caſu gabella, ſeu pedagiũ. Pro qua ſententia arguitur. Primò, quia ceſſante cauſa, ceſſat effect9, vt habetur cap. Poſt tranſlationem. de renunciationibus. Et cap. Cum ceſſante. de appellationibus, & aliis multis iuribus. Specialiter. l. Cùm pater. §. dulciſſimis. ff. de legatis. 2. vbi eſt textus ad literam, ꝙ dictum generale reſtringitur ad rationem diſpoſitionis, & contra tenorẽ verborũ. Exempli gratia. Legauit mulier omnia bona materna fratribus, ne cum auunculis ſuis quandam controuerſiam filius habeat. Quod legatũ generale ad ea bona ſolùm reſtringitur, quæ cõmunia cum fratribus habebat, eò quòd communitas ſolet controuerſiam parere. Ex ratione enim & cauſa diſpoſitionis, ſumitur noticia intentionis ipſius legiſlatoris, ad quam potius, quã ad verborum ſonum eſt attendendum, iuxta regulam iuris. Non dubium eſt in legem impingere &c. Nec refert vtrũ lex cauſam exprimat, vel probabili ratione, ſeu indubitatis coniecturis colligi poterit. Quod dixerim propter eos, qui dicũt, quòd ceſſante cauſa legis, ceſſat & ipſa lex, quando cauſa eſt in lege expreſſa: imo ſi expreſſa non ſit, modò ſit ꝓbabili coniectura cognita, procedit maxima huius rationis.

Secundò idem patet de præcepto euãgelico, quo tenemur fratrẽ peccãtem corrigere. Matth. 18. Cuius cauſa eſt emenda, ſeu correctio fratris. Si tamen cõſtat noſtram correctionem minimè illi profuturam, ceſſat obligatio illum corripiendi, iuxta illud Auguſtini. Si ſcirem tibi non prodeſſe, non te terrerem, non te admonerem. De pœnitentia diſtinct. 7. Si quis. &c. Ita etiam quod ait Paulus. 2. ad Theſa. vltimo. Denunciamus vobis fratres in nomine domini, vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè. Quod præceptum communiter limitatur ad rationem præſcriptam, quantum, ſcilicet, ad noſtram, vel aliorum cautelam, aut fratres reductionem vtile, aut neceſſarium fuerit. Si igitur pedagium, ſeu guidagium ob aliquã cauſam finalem fuit impoſitum, ſequitur quòd ea ceſſante, ceſſat & impoſitio atq; lex. Et ita ſi huiuſmodi cauſę ceſſatio nota ſit hominib9, peccant qui pedagia exigunt, & non peccant qui ea defraudant, nec reſtituere tenentur.

Tertiò idem videtur ex dictis: quia ad hoc, quòd gabella, ſeu pedagiũ iuſtè imponatur, vltra autoritatem, & æquitatem, ſeu moderamen, requiritur cauſa legitima, quæ ſi defuerit, non dubium impoſitionem eſſe iniuſtam, & non obligatoriam. Ac proinde eo ipſo quòd cauſa ceſſat, locum impoſitio non habet.

His tamen non obſtantibus, viſum mihi aliquando eſt, & nunc etiam videtur aliter reſpõdere diſtinguẽdo, ſuppoſito nãq; quòd pedagiũ ob certã cauſam fuerit inſtitutum, certũq; ſit cauſam illã ceſſante, eſſet videndum, an cauſa illa ceſſauit à paucis annis, qui non ſufficiant ad præſcribendum ius exigendi & recipiendi huiuſmodi pedagium: &

tunc

tunc ceſſat obligatio ſoluendi tale pedagium. Quia ſicut pedagium ſine cauſa iuſta ſubſiſtēte de nouo inſtitui non poteſt, ita & eadē lex cōtinuari ſine cauſa iuſta non poteſt: alioqui cum cauſa & ratio legis ſint anima legis, conſequens eſt, ratione hac & cauſa ceſſante, legem ipſam mortuam manere. Si tamen cauſa illa ceſſauit à multis annis, qui ad prę̨ſcribendum ſufficiunt, & interim pedagium ſolutum eſt, tunc licet non vi legis primeuæ, tamen vi prę̨ſcriptionis veniunt pedagia huiuſmodi ſoluēda, ſi ſcilicet, tantùm ſit tempus, per quod cauſa ceſſauit, vt de initio ceſſationis non extet memoria: tunc enim ſicut iuſtè ob antiquiſſimam conſuetudinē recipiuntur, ita & ob eandem præſcriptam iure debentur: nec defraudari poſſunt: & defraudata ſunt reſtituenda. Hoc enim videtur ex dictis colligi: ſicut enim antiquiſſima conſuetudo dat facultatem huiuſmodi gabellas & exactiones imponendi: à fortiori dat facultatē eas ab antiquo impoſitas, & receptas exigēdi, & recipiendi. Et ꝙ ius eas exigendi ſit præſcriptibile, patet: quia oēs res & iura prę̨ſcribi poſſunt de ſe, exceptis his, quæ iure excipiuntur: qualia non ſunt huiuſmodi iura gabellarū. Quod ſi id verū eſt, pedagia. ſ. non ceſſare in caſu, quo certū ſit cauſam ceſſaſſe, à fortiori erit verum caſu, quo de cauſa impoſitionis dubitetur, & de ipſius cauſæ ceſſatione: cùm ſola antiquiſſimi tēporis prę̨ſcriptio ſufficere videatur.

Fortè cōtra quis obiiciet, ꝙ in p̄ſenti caſu p̄ſcriptio nō habeat locū: tum, quia in tributis publicis præſcriptio non currit, vt notare ſolēt doctores. cap. Dilectio. 16. q. 3. §. Poteſt. Tum etiā, quia cū mala fide nō currit. Si igitur domini temporales præfata pedagia exigentes, ſciunt cauſam ob quam fuerūt impoſita ceſſaſſe: ſeqtur eos malę fidei poſſeſſores eſſe. Tum etiam, quia contra ignorantes non currit præſcriptio. Cùm ergo ſubditi, vel omnes, vel multi eorum ignorēt cauſam ſubſiſtere, ſequitur &c.

Reſpon. hæc non militare cōtra propoſitā reſpōſionem. Nam in caſu poſſunt oīa cōcurrere, quæ ad præſcribēdum requiruntur. ſ. titulus exigendi præfatas gabellas. Quia licet de initio illius impoſitionis non cōſtet, iure & iuſtè p̄ſumitur ab habēte autoritatē factā eſſe. Secūdò bona fides poteſt illic cōcurrere, etiā cognito ꝙ cauſa ceſſauerit, p̄ſuppoſito ꝙ bona fides dicatur ea, qua homo ꝓbabiliter credit, ſe licitè rem poſſidere, quā poſſidet, vt poſtea quādo de p̄ſcriptione agetur patebit. Tertiò temporis lōgitudo. in caſu non deeſt, vt ſuppono. Nec obſtat cap. Peruenit. de cēſib' in antiquis: quia ꝓcedit de cēſib' nouiter impoſitis. Vide ipſum, & nota glo. ibidem, quæ huic noſtræ ſententiæ fauet.

Quando ergo in oppoſitū arguitur, quòd in tributis non currit præſcriptio, id procedit de debitoribus tributorum, quæ cum reip. debita ſint, debitor ab eorum ſolutione per temporis tractum non excuſatur. Secus autem de iure ea exigendi, hoc enim præſcribi poteſt.

Quando ſecundo dicebatur præſcriptionem non currere cum mala fide &c. eo admiſſo dicendum quòd in caſu præſenti, eſto quòd domini temporales ſciant cauſam impoſitionis ceſſaſſe, poſſunt bonam fidem habere, credentes ſe iuſtè & iure poſſe talia tributa exigere, ſi nō ob cauſam primæ impoſitionis, ſaltē ratione præſcriptionis, quanquam hoc non curreret de illis dominis, qui viuebant eo tempore, quo illis ſcientib' cauſa impoſitionis ceſſauit, aut paulò ante: currit tamen de ſucceſſoribus tēpore quorum non extat memoria ceſſationis cauſæ.

Quando tertiò arguebatur quòd prę̨ſcriptio nō currit cōtra ignorantes, eo admiſſo, in caſu noſtro procedimus, quando certum eſt cauſam primeuæ impoſitionis ceſſaſſe, ideo obiectio non habet locū. Et eſto multi ſubditi ignorent, an cauſa ſubſiſtat nécne, facilè tamen poſſunt ab aliis peritioribus ſi volunt, informari, quod cùm non velint, perinde eſt, ac ſi in gabellarum ſolutione conſentiant. Itaq; videtur probabilis p̄fata reſponſio, q. ſ. quanuis cauſa primeuæ impoſitionis ceſſauerit, ſucceſſit tamē alia cauſa, qua iure poteſt & debet ſolui gabella præfata. ſ. prę̨ſcriptio. Adde ꝙ ſucceſſu temporis dominorum ſtatus & expenſę, & per conſequēs neceſſitas creſcūt, vt vix poſſint cum antiquis, & propriis redditib' ſtatum ſuum ſuſtinere, vnde ſi præfatæ gabellæ, aut tributa illis amouerentur, eſſet fortè neceſſarium ſubditos per aliā viā aggrauare, aut neceſſaria ab eiſdē exigere, vt hmōi neceſſitatib' dñorū ꝓuideatur.

Correlariè ſequitur nō eſſe opus iudicē adire ad hoc, ꝙ ſubditi ob ceſſationē cauſæ præfatę impoſitionis à ſolutione pedagiorum hmōi ſint immunes. Nam ſi à paucis annis cauſa ceſſauit, ſubditi id ſcientes, tutè poterunt pedagia defraudare, nec tenētur ea in cōſciētia ſoluere, abſq; iudicis ſentētia. Si autē à multis annis ceſſauit, de

cuius initio non extat memoria, tenẽtur ea in cõſciẽtia iure pſcriptionis ſoluere, abſq; etiam iudicis ſentẽtia. Quanq̃ adire iudicẽ qui ſuper re ſentẽtiã ferat ad hoc deſeruiret, vt ſciãt ſubditi, an poſſint in ſoro exteriori cõpelli ad eorum ſolutionẽ, an non. Deſeruiret etiã, ſi dubitarent ſe teneri, aut nõ teneri ad ea ſoluendũ.

Ex his patet ſolutio ad rationes ſuprà factas. Ad primũ, ceſſante cauſa, ceſſat effectus, procedit de cauſa præciſa ſine qua non. Vt ſi non eſſet niſi vnica cauſa ipſius effectus. In caſu autem præſenti aliæ ſunt cauſæ ſuperuenientes vltra cauſam primam impoſitionis pręſatæ, ſcilicet, præſcriptio, & ſuccedẽtes dominorum neceſsitates &c.

Quod in ſecundo arguebatur de præcepto corripiendi fratrem, non eſt ſimile, quia in illo vnica datur cauſa pręcepti de corripiẽdo, ſcilicet, correctio ipſius delinquentis, ideo ſi illa non ſperatur, ceſſat pręceptum pro tunc.

Quod tertiò arguebatur. ſ. ꝙ hmõi gabellę requirũt cauſam, quæ eſt publica neceſsitas. Reſpon. ꝙ ad gabellas imponendum cauſa talis requiritur, poſt impoſitionẽ verò ſatis eſt aliam cauſam legitimã ad eas exigendum cõcurrere, etiã ſi eadem cauſa primæ impoſitionis non ſubſiſtat, vt in caſu.

ALIVD dubium de pedagiis, ſeu guidagiis, quæ pro viis aſſecurandis ſunt inſtituta, ſi domini in viarũ aſſecuratione ſint negligentes, an teneantur tranſeuntes pedagia in conſcientia ſoluere. Loquor de pedagiis & guidagiis iuſtè impoſitis, ſicut & imponi poſſunt: nam quanuis dominus temporalis ex officio teneatur prouinciam ſibi cõmiſſam purgare & vias aſſecurare: nam ad id illi communes reditus ſunr ſtatuti: ſtar tamen huiuſmodi reditus non ſemper ſufficere, ideo tunc poterit accedente legitima autoritate iuſtè pedagium, aut guidagium imponi, aut etiam ob alias cauſas rationabiles, & tunc procedit dubitatio. Gabriel cum Angelo & Baptiſta, aliiſq; multis dicit quòd non, ſed poſſunt ea nõ ſoluere & occultare, modò à mẽdacio caueãt: nec defraudata reſtituere tenentur. Pro quibus facit ratio ſuprà facta, quia ceſſante cauſa finali legis, ceſſat lex. Cùm ergo cauſa legis in præſenti fuit, vt dominus vias aſſecuraret, ſequitur &c. Tum etiam, data ob cauſam, cauſa non ſequuta reputatur. ff. de conditionib' ob turpem cauſam. Pedagia autem præſata dantur ob cauſam illam, ſcilicet, vt viæ aſſecurentur. Tum etiam, ſi ex contrahentibus alter id, ad quod ratione contractus tenetur nõ cõplet, alter erit à debito immunis: in caſu autẽ perinde eſt, ac ſi domini cum tranſeuntibus contraxiſſent, ille de aſſecurandis viis: hi autẽ de ſoluendis pedagiis. Ac proinde dominis nõ aſſecurantibus vias, non tenebuntur tranſeuntes ad pedagiorum ſolutionem.

Præterea domini, qui in viis aſſecurãdis ſunt negligẽtes, non poſſunt tutè pedagia recipere, ſed ſi acceperint, tenentur ea reſtituere: igitur nec tranſeuntes in caſu tenebuntur ea in conſcientia ſoluere: ex quo illis dominis negligentibus debita non ſunt. Antecedẽs probatur à ſimili: nam clericus beneficiatus ſuum officiũ negligens adimplere, non poteſt tutè redditus beneficij percipere, ſed ſi perceperit, tenetur eos reſtituere, quos ſuos ob negligentiam officij minimè fecit. Similiter ſtipẽdiatus pro opere aliquo ab eo agendo, tenetur ſtipendium reddere, ſeu reſtituere, ſi opus pro quo fuit ſtipẽdiatus omittat, vt patet de aduocato, de cathedratico, & de quocunq; alio ad opus aliquod conducto, ſeu locato &c. Igitur ſic erit in propoſito.

Contra horum tamen ſententiam videtur in primis doctores ſuprà citatos non ſatis ſibi cohęrere. Nam dicũt præfatos dominos temporales in viarum aſſecuratione negligentes poſſe pedagia recipere, & ad eorum reſtitutionẽ non teneri, & quòd ſubditi in caſu poſſunt talia pedagia non ſoluere, ſed poſſunt ea defraudare, & defraudata non tenentur reſtituere ſic videtur tenere Gabriel in. 4. Nam quęro vel dominus, vt pręfertur neglıgẽs habet ius ad exigẽdum & recipiẽdũ præfata pedagia, vel non. Si ſic, igitur trãſeuntes tenentur ea dominis ſoluere, nec poſſunt ea defraudare. Si non, igitur domini tenẽtur, ſi ea receperint reſtituere: ex quo nullo iuſto titulo ea recipere potuerunt: cùm nec ratione donationis (quã trãſeũtes facere nõ intendunt, quando pedagia ſoluunt) nec ratione debiti, cùm ea debita non ſint.

Poſſet igitur pręfatam opinionẽ in parte defendẽdo probabiliter teneri, quòd præfati domini poſſunt pedagia recipere, & recepta non tenentur reſtituere, non obſtante quòd in viis aſſecurandis ſint negligentes, nec ob id trãſeuntes à debito ſoluendi pedagia deobligantur, eò quòd vt videtur ex doctoribus poſt Hoſtiẽſem collegi, & tenet Gabriel vbi ſuprà quęſtione. 8. obligatio dominorũ de aſſecurãdis viis nõ eſt cathegorica, ſed diſiunctiua, qua tenetur diligẽtiam & ex-

&expenſas ſi oporteat apponere quatenus viæ ſint tutæ: vel in defectu huius tranſeuntes reddere indemnes: & quodcunq; horũ faciat, tutus eſt pedagia recipiendo, & ſatisfacit debito, quo tenetur. Supponimus enim legem de tali pedagio ſoluendo iuſtam eſſe. Obligat igitur dominum, vt vias aſſecuret, vel ſi negligẽs ſit, tranſeuntes reddat indemnes. Tranſeuntes autem obligat, vt inſtituta pedagia ſoluãt. Et ſicut domini diligentiam in viis aſſecurandis adhibentes ſatisfaciunt debito, quo tenentur, etiam ſi tranſeuntes contingat ſpoliari abſq; hoc quòd huiuſmodi damna reparẽt, ita è cõtra ſi damna reparent, ſatisfaciunt: etiam ſi in viarum aſſecuratione expenſas non faciant, nec diligentiam adhibeant. Si tamen nec vnũ, nec alterum faciant, non video quo pacto à peccato ſimul & reſtitutione receptorum excuſentur: nec video quo pacto tranſeuntes ad ſolutionem pedagiorum teneantur, ſi certum ſit pręfata pedagia ob cauſam illam, ſcilicet, vias aſſecurandi eſſe inſtituta.

Et ſecũdum hoc poteſt ad priores rationes reſponderi. Ad primum, ſcilicet, ceſſante cauſa &c. dicendum vt ad propoſitũ attinet, quòd cauſa finalis præfatæ inſtitutionis eſt, vt tranſeũtes ſecurè poſsint peregrinari, à periculo ſpoliationis tuti: ceſſat autem huius inſtitutionis cauſa, quando ceſſat periculum rerũ & perſonarũ per viam illam trãſeuntiũ: & illo ceſſante, ceſſat lex, & per conſequẽs pedagium, tam quoad ius exigendi, quã etiã quoad debitum illud ſoluendi: & hoc cum limitatione ſuprà poſita, ſcilicet, niſi tandiu antea periculum ceſſauerit, vt non extet de initio ceſſationis memoria. Ceſſat ſecundò pedagium quoad vtrunq;, quando quancunq; diligentiam dominus pro viis aſſecurandis apponat, aut expenſas faciat, nulla ſecuritas rerũ, & perſonarum illac tranſeuntium ſperatur. Durante tamẽ periculo viarum cum ſperata, ſeu poſsibili ſecuritate ob domini diligentiã apponendam durat lex præfati pedagij, quæ tam dominum quàm tranſeuntes obligat, vt ſuprà dictum eſt: & tunc negligẽtia dominorũ non releuat trãſeũtes à ſolutione pedagij.

Ad aliud quod allegatur, data ob cauſam, cauſa nõ ſequuta, repetũtur &c. procedit de his, quæ voluntate dãtur alicui, vt is, qui ea accipit, aliquid operetur. Non tamen de his, quæ legis neceſsitate debentur, qualia ſunt pedagia, quæ durãte periculo viarum legis neceſsitate reddi debẽt, nec repeti permittũtur, niſi conſtaret dñm, nec vias velle aſſecurare, nec tranſeuntes indemnes reddere.

Ad aliud de contrahentibus, quorum altero quod ad eum attinet non complente, alter eſt à debito cõtractus abſolutus. Eſto id ita ſit, in præſenti tamen caſu pedagiũ non per viam contractus, ſed per vim legis debetur: ideo durante lege, tenentur trãſeuntes pedagia ſoluere, prout dictum eſt, etiam ſi dominus expenſas in viis aſſecurandis nõ faciat. Quemadmodum homines ex prouẽtibus tenentur decimas ſoluere, etiam ſi curatus officium ſuum vti debet non compleat, vt habetur cap. Tua. de decimis.

Ad aliud, quo arguitur à ſimili: quia, ſcilicet, curatus officium negligens non facit, reditus ſuos &c. dicendum eo conceſſo, non eſt ſimile caſui præſenti: quia curatus, ſeu beneficiatus non poteſt ſuæ obligationi aliter ſatisfacere, quàm officium illi iniunctum adimplendo: ideo ſi negligit, non facit fructus ſuos. Idem dè ſtipendiato pro opere aliquo agendo. Dominus autem tẽporalis poteſt aliter ſuæ obligationi ſatisfacere, etiam ſi expenſas & diligentiam non apponat, ſcilicet, ſi tranſeuntes reddat indemnes: ex quo: vt dictũ eſt diſiunctiuè eſt obligatus, & non cathegoricè, ſeu abſolutè. Accipe exemplum de his, qui merces aſſecurant, etiam ſi diligẽtiam pro carum aſſecuratione non adhibeant.

SVNT tamen qui difficultatem faciunt in eo, cui hæ dubitationes nuper poſitę innituntur, quod eſt velut iuris principium, ſeu regula, ſcilicet, deficiẽte cauſa deficit effectus: contra quod videntur multa militare. Primò quia lex de ieiunando ad ſubiiciendum corpus ſpiritui, ne ex carnis rebelione ſpiritus ad carnales affectus trahatur, aut ad deo pro peccatis ſatisfaciendum: ſtatuta eſt, & tamen ſunt & poſſunt eſſe multi, qui carnem domitam habent: ſiue per virtutis exercitium, ſiue per medicamina, ſiue per naturalem complexionem: & tamen lex præfata non ceſſat quo ad illos, ſed illam ſicut & cæteri ſeruare tenantur. Multi etiam ſunt, qui pro peccatis ſuis alia via plenè ſatisfecerunt, erga quos non minus vim habet lex, quàm ſi non ſatisfeciſſent. Adde quòd multi ſunt, qui in diebus ieiunij vehementius à carne tentantur, & tunc caro magis ſpiritui repellat, quàm ſi non ieiunarent: in quibus omnibus ceſſat cauſa legis pręfatæ, & tamen lex ipſa, & ipſius obligatio non ceſſat.

Pręterea cauſa, ob quam lege ſtatutũ eſt delinquentes puniri, eſt

eorum culpa: non enim iuſtè ſine culpa poſſent homines pœnã ſuſtinere, ſed per pœnitentiam delinquentis ceſſat culpa, & tamẽ nõ ceſſat pœna per iudicem infligenda, nec legis diſpoſitio, vt conſtat. Videmus enim homicidas, fures, hæreticos, alioſq; criminoſos propter culpam cõmiſſam, de qua tamen penitus contriti ſunt, pœnam legis ſuſtinere.

Præterea finalis cauſa inſtitutionis baptiſmi eſt, vt homo remiſsionem culpę originalis aſſequatur, & innocentiam amiſſam recuperet: & tamen ſi homo per veram cordis pœnitentiam remiſsionem præfatam ſit aſſequutus: ſimiliter & innocentiam, ita vt culpa ſit ſimul & pœna omnino condonata, manet adhuc obligatus baptiſmum ſuſcipere. Idem patet de pœnitentia ſacramentali, quæ ad finem aſſequendi peccatorum remiſsionem eſt à deo inſtituta, & tamen obligatio eam ſuſcipiendi nõ ceſſat, eſto quòd homo prius ſit omnimodam remiſsionem per contritionem conſequutus.

Præterea, decimæ inſtitutæ ſunt ob cauſam ſuſtentandi miniſtros eccleſiæ eidem deſeruientes, & tamen curatis ſuum officium vti debent non complentibus, non inde deobligantur ſubditi à ſolutione decimarum. Oblationes etiam ac dotationes in eccleſia à fidelibus fiunt ad hunc finem, vt.ſ. clerici ſuis ſacrificiis & orationibus deũ placent, & fundatores præfatos deo, recõcilient: & tamen etiã ſi clerici deũ non placẽt, qui in peccato mortali & indignè ſua officia cõplent, tenẽtur laici, ſeu alij ad quos diſtributio pertinet, clericis bona relicta diſtribuere.

Pręterea iudicibus data eſt lex, vt inter litigantes iudicent ad finem hunc, ſcilicet, vt quiſq; quod ſuũ eſt, aut ſibi debitum, habeat: & tamen teſtibus falſè deponentibus ceſſat cauſa illa finalis, cùm nõ ceſſet in iudice obligatio iuxta allegata & probata iudicandi. Igitur.

Præterea lex cõiugij inducta eſt ad finẽ procreãdi prolẽ, ſeu vitãdi fornicationem, & tñ vbi nec ſperatur proles nec fornicatio timetur, altero debitũ petẽte, tenetur alter iuxta legẽ cõiugij illud perſoluere.

Præterea vota tempore peſtis emiſſa ad finem placãdi deum, aut tempore ſiccitatis ad finem impetrãdi pluuiã, aut tempore infirmitatis ad finẽ ſanitatẽ obtinendi, aut tempore tempeſtatis in mari ſquietis, ſeu alterius periculi notabilis ad finem illud euadendi, obligant vouẽtem, etiam ſi cauſa finalis ceſſet & non ſubſequatur.

Præterea ſi tempore, quo ciuitas eſt ab hoſtibus obſeſſa, iubeat dux, ſeu cuſtos ciuitatis, ne aliqs ab vrbe egrediatur ob hanc cauſam, ſcilicet, ne egreſſus aliquid aduerſariis reuelet, valebit huiuſmodi præceptum, aut lex contra omnem egredientem, etiam ſi egrediens nil ſit aduerſariis reuelaturus. Ad hunc modum poſſent quamplura alia ad hoc propoſitũ afferri. Ex quibus apparet præfatã regulam, quæ ait: Ceſſante cauſa &c, nõ nihil difficultatis habere, non ſolùm in materia de pedagiis, ſed in aliis multis.

Ad hæc tamen & alia huiuſmòdi non eſt diffile reſpondere, ſi de legibus diſtinguamus. Sunt enim leges punitiuæ, ſunt præmiatiuæ, ſunt etiam, quæ ad virtutũ actus homines alliciunt, ſunt verò, quæ ad deum religioſè certo modo colendum ſunt inſtitutę: aliæ deniq; ſunt, quarum finis eſt homines ab illicitis reuocare. Et in his cauſa ipſarum legum non momentanea eſt, ſed continua: quãdoquidem ſemper conuenit homines à malo abſtinere, & bonum operari, deum religioſè colere, & ipſum placare, atq; eum gratum & acceptum habere: ideo talium legum obligatio non ceſſat, eſto quòd effectus per eas intẽtus non ſemper ſubſequatur: ſatis eſt, ſi frequenter eueniat, quodq; ſemper euenire poſſit, ſi velint homines prout conuenit viuere. Aliæ ſunt leges & præcepta, quæ data ſunt ad aliquem particularem finem, per quas intenditur talis, aut talis finis ſubſequutio, idq; prĩcipaliter, aut præciſè: & tunc illa cauſa ceſſante, ceſſabit & lex. Tale eſt præceptum de corripiendo fratrẽ delinquentem, per quod id ſolùm intenditur, vt frater corrigatur. Ac proinde ſi talis finis intentus nullatenus ex correctione ſperetur, aut ſi iam ſit in eſſe poſitus, tunc ceſſat obligatio huiuſmodi præcepti de fratre corripiendo. Talis eſt lex de ſoluendis certis pedagiis, vel aſsiſiis ad finẽ particularẽ præciſè inſtituta.ſ. ad reparandum muros ciuitatis, aut pontem ædificandũ, aut ſtratas præparandum, aut aliis huiuſmodi publicis neceſſitatibus occurrẽdum: quibus non ſtantibus, leges huiuſmodi latę non eſſent: tunc quidem cùm finis intentus fuerit in eſſe poſitus, aut ſi nullatenus per illud medium ſperatur, ceſſat lex de tali medio lata. Cuius ratio eſt aperta: quia legiſlator in huiuſmodi caſibus non intẽdebat homines ad talia media obligare, niſi ob cauſam finẽ intẽtum obtinendi. Alię verò ſunt leges ad certũ finem particularem datæ,

ſed

ſed non præciſe,ſed etiam ob cauſam aliam,& tales non ceſſant,eſto ceſſet cauſa illa particularis: qualis eſt lex de ſuſcipiẽdo baptiſmum, aut pœnitentiam, quæ quanuis ad hunc finẽ particularem eſt inſtituta,ſcilicet, vt homo veniam conſequatur,ſed non ſolùm ob id inſtituta eſt,ſed etiam vt deus colatur, & deo ſatiſfactio fiat.Sacramentorum enim ſuſceptio ad cultũ dei pertinere dignoſcitur. Similiter lex de ſoluendis decimis ad finem ſuſtentandi eccleſiæ miniſtros eſt data,ſed non ſolùm ob id, ſed etiam in recognitionem dominij vniuerſalis, quod deus in omnibus rebus habet. Et ideo quanuis vna cauſa particularis ceſſet, quandiu altera manet,manet & lex. Ita etiam in lege de reddendo debitum coniugale, quãuis finis ipſius eſt prolificatio, ſeu fornicationis vitatio,& aliquãdo ceſſet huiuſmodi cauſa,non ideo tollitur obligatio reddendi, eò ꝙ manet alia cauſa,ſcilicet,vnicuiq; eſſe reddendum,quod ſuum eſt: modò viri corpus ad ius pertinet vxoris,& è contra. Similiter de voto emiſſo ad hunc finem particularẽ, ſcilicet, vt vonens aſſequatur aliquid,quod optat:& ſi hoc ceſſet,manet tamen alia generalis cauſa.ſ. vota & promiſſa eſſe deo reddenda. Quod eſt de iure naturæ & diuino. Et per hæc patet ad exempla ſuprà dicta.

De immunitate clericorum à ſolutione gabellarum.

QVAESTIO. XV.

ALiud prꝍterea inquirendum eſt, an clerici, ſeu pſonæ eccleſiaſticꝍ teneãtur ad exactiones prꝍfatas per poteſtatem ſecularem impoſitas, ſicut laici. Et reſponſio eſt certa quod non, quia eccleſiꝍ & perſonꝍ eccleſiaſticꝍ,quales ſunt omnes, qui ordinẽ aliquẽ ſuſceperũt, etiã ſi ſolam tonſurã primã acceperint, & omnes religioſi & religioſꝍ ſimul & res eorum ſunt à poteſtate & ſeruitute laica exẽptꝍ: nec laici poſſunt de illis, nec de rebus ſuis cenſum,aut tributũ aliquod exigere & recipere, vt eſt textus.cap.Nõ minus.de immunitate eccleſiarũ.& cap.Aduerſus.ibidẽ.Et ca. Quanq̃. de cẽſibus.in.6. & in aliis innumeris locis, vbi pœnæ,& cenſurꝍ cõtra laicas poteſtates infliguntur,ſi hmõi impoſitionibꝰ perſonas eccleſiaſticas,aut res eorum grauauerint. Excepto ob publicas neceſsitates laicis & clericis communes: quia tunc debent & ipſi ſubuenire, idq; concurrentibus duobus, ſcilicet, ſi laicorum facultates non ſufficiunt,& epiſcopus cõſulatur: quanquam ſecundum iura ciuilia id non voluntati clericorum, aut epiſcopi relinquitur,ſed vtriſq; neceſsitas imponitur clericis,vt contribuant, epiſcopis autem, vt clericos contribuere nolentes compellant.l. liiij. partita.1. titulo. vj. Similiter ſi negotia exercent,ſcilicet, emendo aliqua, quæ immutata poſtea vendant,tenentur tributum ſoluere ſicut laici,quod vulgo dicitur Alcauala.Similiter & pedagiũ, quia clerici negotiantes in his æquiparantur laicis.cap.Quanquam. de cẽſibus.lib.6.& per conſequens ſi huiuſmodi tributa defraudent,tenentur reſtituere,ſicut laici. Verùm de his vide ſummiſtas.

Eſt tamẽ in prꝍſenti dubitatio cõmunis, an clericis cõpetat hmõi exẽptio de iure diuino,an humano: nam ius canonicum ait,ꝙ iure diuino id illis cõpetit. cap. Quanq̃. de cenſibus.in.6.Ius verò ciuile,ꝙ ab imperatoribus & aliis dominis temporalibus eſt illis huiuſmodi exemptio conceſſa.l.quinquageſima. partita & titulo ſupra citatis. Quod autẽ iure diuino ſint clerici ab huiuſmodi tributis ſimul & poteſtate laica exempti,probant primò ex eo, quod habetur Geneſis.47. vbi legitur quòd Ioſeph ſubiecit omnem terram Aegypti cũ populis & terminis ſuis regi Pharaonis:exeptis ſacerdotibus cum terra ſua. Et ſequitur quòd ex tunc factum eſt velut in legem, vt cunctus populus tributum ſolueret, exceptis ſacerdotibus. Quod autem id fuerit à Ioſeph dictum domino pronunciante apparet ex cap. Tributum.23.q. 8.

Secundò afferunt quod habetur.1.Eſdrꝍ.7.vbi legitur ſacerdotes, leuitas,ianitores, cæteraſq; perſonas eccleſiaſticas à tributis eſſe exemptas.

Tertiò afferunt quod legitur Pſalm. 104. Nolite tangere Chriſtos meos &c. vbi per Chriſtos ſacerdotes videtur intelligi. Chriſtus enim vnctum ſignificat.

Quartò afferri poteſt, quod de ſacerdotibus in Exodo & Leuit. ſcriptum eſt, quòd deus elegit in obſequium ſuum,& deo oblati ſunt, & cõſecrati:ac proinde non debent poteſtati ſeculari eſſe ſubiecti. Facit capi. Duo.12.q.1.Pro quo etiam facit, quod legitur numerorum.18. Decimas & primitias dedi filiis Leui, vt ſeruiant mihi in altari. In

quo innuit dominus eos in ſuum ſeruitium elegiſſe,& per conſequens eos à ſeruitute alio rũ hominũ exemiſſe. Vnde Hieremias Threnorum . 1. præuidens eccleſiæ ſubiectionem, deplorat dicens. Princeps prouinciarum facta eſt ſub tributo. Et citatur cap. Non minus. de immunitate eccleſiæ.

Quintò afferunt ex nouo teſtamento, quod Chriſtus dixit, quãdo cenſus ab eo exigebatur, dicens: Reges terræ à quibus accipiunt tributum à filiis ſuis, an ab alienis? Reſpondit Petrus, ab alienis. Concludit Chriſtus dicens: Filij ergo liberi ſunt. Ne autem eos ſcandalizemus, vade, & ſtateram, quã in piſce reperieris, ſolue pro te, & pro me. Vnde apparet Chriſtum & Petrum, qui caput eſt eccleſiæ, ac proinde totam eccleſiam liberos eſſe à tributis Cæſari, ſeu domino temporali ſoluendis.

Sextò facit cap. Si Imperator. 96. d. vbi Ioan. Papa decernit Imperatorẽ non iudicem, aut præſulem eccleſiæ eſſe, ſed filium. Et poſt. Ad ſacerdotes deus voluit, quæ eccleſię diſponẽda ſunt, pertinere, non ad ſeculi poteſtates, quas eccleſiæ ſuæ ſacerdotibus voluit eſſe ſubiectas. Et poſt. Non à legibus publicis, non à poteſtatibus ſeculi, ſed à pontificibus, & ſacerdotib⁹ omnipotens deus chriſtianæ religionis clericos, & ſacerdotes voluit ordinari, & diſcuti, & recipi de errore remeantes. Et ibidem cap. Nunquam. decernitur, non eſſe humanarum legum de pontificibus ferre ſententiam abſq; eccleſiæ conſtitutis.

Præterea. 11. q. 1. cap. Relatum. Decernit Alexander Papa omnia negotia eccleſiarum ad ſedem apoſtolicã ab ipſo domino traditam eſſe, ipſo dicente. Tu es Petrus, & ſuper hanc petram &c. Similiter ibidem cap. Placuit, & eſt Concilij Carthaginen̄. decernitur clericũ à laico iudicari non poſſe. Et pro cauſa traditur, cùm priuatorum etiam cauſas apoſtolus ad eccleſiam deferri, atq; ibidem determinari præcipiat. Et iterũ ſunt ibidem alia decreta patrum dicẽtia clericos à laicis iudicari non debere, ſed honorari à regib⁹. cap. Sacerdotibus. Et cap. Continua &c. Vbi legitur Conſtantinum Imperatorẽ de clericis dixiſſe. Vos à nemine iudicari poteſtis: quia ad dei ſolius iudicium reſeruamini. E quibus apparet clericos nõ humana diſpoſitione, ſed diuina ordinatione à poteſtate ſeculari exemptos eſſe ipſos, & res ipſorum.

Interim tamen quòd alia fundamẽta efficaciora nõ occurrũt, videtur oppoſitũ eſſe verum, ſcilicet, quòd non ſit de iure diuino poſt legem veterem abolitam obligante clericos, ſeu perſonas eccleſiaſticas à poteſtate ſeculari eſſe exẽptas, ſed hanc exẽptionem dicerem clericos ex conceſſione poteſtatis ſecularis obtinuiſſe & obtinere. Id apparet primò, quia tempore legis veteris, aut legis naturæ primogeniti erant ſacerdotes, & ad cultum dei atq; ſacrificia & rerum oblationẽ dedicati: non tamen ob id erant à ſuis maioribus (ſiue reges eſſent, ſiue iudices) exẽpti, quãdo nondũ erat aliquis ſummus ſacerdos inſtitutus, cui reliqui eſſent ſubiecti. Et quanquã de re hac pro tempore legis naturæ ſcripturã non habeamus apertam, ratio tamen ipſa docet, antequam poteſtas eccleſiaſtica à ſeculari eſſet diſtincta, eiſdem legibus tam hos, quàm illos fuiſſe ſubiectos. Tempore etiam legis ſcriptæ, quamuis dominus inter hos, & illos quoad officium, & rerum, ſeu terrarum poſſeſſionem differentiam fecerit, eò quòd leuitas & ſacerdotes voluit ſacra tractare, & ſolis decimis & primitiis, aliisq; deo oblatis debere eſſe contentos: attamen viuente Moyſe, illius iudicio cæteri omnes tam qui ex Leui, quàm qui ex aliis tribubus deſcendebant, erant iudicandi. Nec in hoc videtur repugnantia aliqua, ſcilicet, quòd nonnulli eſſent ſpecialiter ad ſpirituale miniſterium deputati, & tamen quòd in ciuilibus, imo & criminalibus poſſent per laicum iudicari: maximè ſi leges ſeculares tales eſſent, ꝙ omnes obligarẽt. Nam tunc ad hmõi legiſlatoris attineret præuaricatores ipſarum legum punire. De quo. 11. q. 1. cap. Sicut.

Quod ſi ad legem nouam, & ea, quæ poſt eius aduẽtum legimus, deuenimus, apparet Chriſtũ, qui omniũ caput eſt, Pilato fuiſſe ſubiectum, in eumq; poteſtatẽ habuiſſe, dicẽte Chriſto. Non haberes poteſtatẽ in me vllam, niſi tibi datũ eſſet deſuper. Paulus etiam cùm cauſam ſuam non vti debebat tractari videret, ad Cæſarem appellauit, à quo eum iudicari oportere dixit Actuum. 25. Idem etiam Paulus ad Rom̃. 13. ait. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Qui cùm omnem animam dicat, neminem etiam clericum excipere videtur. Quinimo omnes inferiores principibus, & regibus ſecularibus ſubiectos eſſe ſignificat, cùm apertum ſit Paulum illic de poteſtatibus ſecularibus eſſe loquutum. Deinde ius poſitiuum nõ diſſoluit obligationem naturalem, aut diuinam, quæ præerat, ſicut nec lex euangelica debita prius contracta tollit, ſiue ſit debitum

carnis

carnis,ſiue debitum pecuniarium,ſiue ſeruitutis,ſiue alterius obediētiæ. Hoc patet de ſeruo, qui ad fidem conuertitur, baptiſmus non reddit illum à ſeruitute priore liberum, vt docet Paulus.1.ad Corinth.7. Et Petrus.1.c.2. Similiter debitum coniugale per baptiſmum ſubſequentem non tollitur. Baptiſmus enim, vt ait Ambroſius, peccatum tollit non coniugium. Debitum etiam pecuniarium per baptiſmū, aut legem Chriſti de nouo ſuſceptam non tollitur, ſicut nec per ſacerdotium, aut alium ordinem poſtea ſuſceptum. Ac proinde nec debitum ſubiectionis, & obedientiæ, quam quis alteri certa ſpeciali lege debet, tollitur eo ipſo, quòd quis ordinē clericalem accipit, niſi maiorū autoritate interueniente. Præterea ſi per ordinem liberaretur eo ipſo homo à ſeruitute in qua erat prius, maximè eſſet: quia per ordinem homo dedicatur ſpecialiter cultui diuino, & per conſequens eo ipſo eximitur à ſeruitute alteri debita, ſed hoc non: quia tunc à fortiori vxoratus ſi ordinē ſuſcipiat, eo ipſo eximetur à ſeruitute, qua tenetur vxori debitum reddere poſtulanti, cùm hoc non minus diuinum cultū impediat, quàm ſeruitus, ſeu ſubiectio, qua homo homini ſubiectus eſt.

Deniq; hac ratione vnica videtur tenendum quod dicimus: quia, ſcilicet, nil debet dici eſſe de iure diuino quòd ex ipſo iure diuino oſtendi non poſsit. Cùm ergo præfata clericorum exemptio non poſſit, ex iure diuino oſtēdi, ſequitur &c. Id patet, quia maximè ex his, q̄ ante oppoſitū ſunt allegata, ſed illa nil probāt. Patet ad ea reſpōdendo. Ad primum, eſto Ioſeph omnē terrā Pharaoni tributariā fecerit, excepta terra ſacerdotum, nō inde fit, vt iure diuino ſint ſacerdotes exēpti: quia quod Ioſeph ſtatuit, non fuit diuinū, ſed humanū ius. Nō enim videtur ꝙ deus iure ſtatuerit: vt ſacerdotes gentilium, qui idolis ſacrificabant, hanc immunitatem & exemptionē haberent, quam minimè merebantur. Fuerunt igitur immunitatē adepti Ioſeph ordinante, & rege approbante, ſeu confirmante.

Ad ſecundum de Eſdra citatum, ex ipſo textu apparet ſimiliter regem Artaxerxem gratiam illam ſacerdotibus, ac leuitis illius populi feciſſe, vt nec vectigal, nec tributum aliquod illis imponeretur in gratiam ipſius Eſdræ.

Ad tertium ex Pſal. citatum, dicendum ꝙ illic ad literā non de ſacerdotibus ſolùm loquitur, ſed de toto populo ipſius dei, quādo duxit eos in terram promiſsionis per multa bella contra impios reges habita, quos & deus ipſe puniuit & deſtruxit, vt ſuū populum ſaluaret, quē Chriſtos ſuos appellat, quia ab eo erant electi, & vnctione ſuæ gratiæ vncti, in quibus etiam erat implicita fides Chriſti venturi, ideo dicebat eos Chriſtos ſuos. Vnde patet id impertinenter citari ad probandū clericorum immunitatem.

Ad quartū dicendū, ꝙ eſto deus leuitas in ſuū ſeruitium elegerit, vt. ſ. in templo miniſtrarent, non ſequitur eos omnino à poteſtate ſeculari cum reb⁹ ſuis eſſe exēptos: quia ſtat bene vt de multis poteſtati ſeculari ſubditis, nonnulli determinati eſſent ad ſpirituale miniſteriū deputati, & nō alij, ſalua ſubiectione poteſtati ſeculari debita. Quēadmodum bene cohærēt quoſdam ex vaſallis regis eſſe ad ſuæ domus ſeruitium in aliquod deputatos, & ꝙ ſi furantur, vel homicidia & alia flagitia perpetrēt, veniāt per iudices alios iudicādi. Excepto, niſi rex ipſe eos omnino à cæteris iudicibus exemptos faciat. Et quod ex.1. Threnorū citatur. ſ. Princeps prouinciarū facta eſt ſub tributo. parū ad propoſitum cōfert: quia ad literam illic loquitur Hieremias de ciuitate Hieruſalem, quam prophetabat agentibus conculcādam, & tributis, aliiſq; miſeriis ſubiiciendā, ſicut & adimpletū fuit: & ita nō de clericis tātùm loquebatur. Adde ꝙ quādo deplorabat principem prouinciarū fore tributariā, non de tributo legitimè impoſito loquebatur, ſed de tyrannicè & per violentiā poſt crudum bellū impoſito: cum quo ſtat, ꝙ clericis poſsit à ſuis legitimis regibus tributum aliquod imponi niſi iura humana reclamarent.

Ad quintum. Illud videtur in ſe difficultatem habere. Primò, quia in cōfabulatione illa, quā Chriſtus cum Petro habuit, non ſe habuit velut inſtituens clericorum immunitatem, ſed argutiuè viſus eſt colligere, quod prętēdebat: id autē potuit colligere ex humanis legibus, ſeu ex more & conſuetudine inter homines vſq; tunc obſeruata, ſic ēm vt quod volebat inferret, dixit. Reges terræ à quibus accipiunt tributum, à filiis ſuis, an ab alienis? Vnde patet ex conſuetudine, ſeu more fuiſſe Chriſtū argumētatū. Deinde cùm intulit, filij ergo liberi ſunt. ſ. à tributo, eſſet dubium, an loqueretur de filiis regum temporaliū, an de filio regis æterni. Et vtcunq; ſit, nec Petrus nec alij clerici ſunt filij regis temporalis, aut æterni, vnde illis hæc immunitas debita ſit. Sed quantum ad loci huius intelligentiam attinet, aliâs copioſius.

Ad ſextum, quod ex patrũ decretis ſumptum eſt, dicendum quod non apparet vbi & quando dominus perſonas eccleſiaſticas à poteſtate ſeculari in perſonis & rebus exemerit; conſtat tamen in veteri lege dominum quoſdã ex ſuo populo, puta eos, qui ex tribu Leui erant, in ſui obſequium, ac miniſterium elegiſſe, diuerſamq; fuiſſe pontificum & regum poteſtatem, ac iuriſditionem, diuerſaq; huius & illius poteſtatis officia fuiſſe. Nec dubitandũ eſt hmõi differentiam à domino, vel inſtitutã, vel potius approbatam fuiſſe. Verũ demus id ita tempore legis illius fuiſſe obſeruatam, non inde fit, vt in lege euangelica hoc ipſum ſit de iure diuino neceſſariò obſeruandum: eò ꝙ ſicut ceremonialia præcepta illius legis ita & iudicialia per aduentũ nouæ legis ceſſauerunt. Ac proinde in hoc pũcto ad legẽ euangelicam eſſet recurrendũ: in qua tamen non videmus Chriſtũ clericos à poteſtate ſeculari exemiſſe. Itaq; ſi patrum decreta dicũt, domino diſponente & iure diuino ſtatuente, clericos eſſe exemptos, referatur id ad veterẽ legem. Quemadmodũ de decimis decreta patrum definiunt eſſe de iure diuino ſoluendas. Quod ſi quoad quotam intelligatur, referendum eſt ad tempus legis veteris: cùm tamen in lege noua decima quoad quotam ceſſauerit. Similiter & patrum decreta dicunt de iure diuino vetitum eſſe in ſecundo gradu conſanguinitatis, aut affinitatis contrahere: quod ad legem veterem relatum, verum eſt: in lege autem noua hæc omnia iudicialia ceſſarunt. In multis tamen, quæ in lege veteri à dño erant diſpoſita eccleſia legem illã imitatur ex diuina illius temporis ordinatione exemplum ſumens, & illa ſolent dicere eſſe de iure diuino. Ea etiam, quæ pontifices allegãt pro perſonarum eccleſiaſticarum libertate, nõ adeo apertè ſentẽtiam illam probant, vt refelli tanquã impertinẽtia nõ poſsint, ſed quia quodã modo videntur ad hoc ipſum alludere citantur.

Videtur igitur in quæſtione præſenti Imperatorẽ cõceſsionem potius, quã legis diuinę inſtitutionem locũ habere, etiam ſi rationi conſentaneum ſit clericos in dei ſortẽ electos ab omni tributo laicis ſoluẽdo ſimul & à poteſtate ſeculari exẽptos eſſe debere. Vnde de multis Imperatoribus legitur, ꝙ hanc immunitatem perſonis eccleſiaſticis dederint, vt Cõſtantinus, & Cõſtãs, & Iuſtinianus. C. de ſacro ſan. eccleſię. l. Sãcimus. Hoc idem legitur in Cõcilio Pariſieñ. à regibus eccleſiã obtinuiſſe, vt habetur cap. Tributum. & cap. Secũdum. 23. q. 8. & in multis iuribus tam canonicis, quàm ciuilibus. Vtcunq; autem ſit, certum eſt perſonas eccleſiaſticas ab exactionibus laicorũ eſſe immunes, exceptis excipiẽdis. Ac ꝓinde nec tenẽtur pedagia, nec vectigalia, nec aſsiſsia ſoluere, nec ĩ domib⁹ ſuis hoſpites dñorũ tꝑaliũ admittere. Si autẽ oppoſitũ illis inuitis fiat, aut non habito Romani põtificis cõſenſu, ad tyrãnidem pertinere videtur.

Aliud dubium de forẽſibus, an teneantur ſicut & ſubditi ad gabellarũ ſolutionẽ. Silimiter vectigalia an ſint debita pro rebus, quæ ad vſum vehuntur. De aſsiſsiis etiam, ſeu gabellis, quæ in vino & carne ſolẽt imponi, eſſet dubiũ, an ſint iuſta: habẽt enim hæc ſpecialem difficultatem. Et videntur iniqua. Primò quidem: quia quãuis domini poſſint gabellas ſubditis ſuis imponere, quæ collectæ ſolent nuncupari, & ſi iuſtè ponantur, ſunt per ſubditos ſoluendæ. Forenſes tamen cùm ſubditi non ſint, ſicut nec cæteri peregrinantes tranſeuntes, non ita apparet eos ſicut ſubditos ad ſolutionem teneri.

De vectigalibus etiam ſuper rebus, quæ ad vſum vehũtur impoſitis, ratio iniquitatis apparet, vt arguit Caieta. in ſumma. quia tunc accideret vt plurimũ, ꝙ qui pauperiores ſunt, plus contribuerent: quã qui ditiores, quod in ſe videtur iniquũ. Et ſequela patet: quia illa, quæ vehũtur ad vſum, nõ niſi ob indigẽtiã vehũtur: & ita qui plus indiget, plus vtitur, & pluries: & ita plus ſoluit: onera autẽ debẽt æqualiter ſecundũ proportionẽ imponi. Adde ꝙ ſecundũ leges ciuiles pœna capitis plectuntur exigentes pro his, quæ ad vſum feruntur. C. de vectigalibus. l. vniuerſi.

De aſsiſsiis, ſeu gabellis, quæ in vino & carne ſolent imponi, ſimiliter apparet ratio iniquitatis. Tum quia illa ementes non niſi ad vſum ea emunt, vt ſibi & ſuis de vitę neceſſariis prouideant: igitur non minus iniqua ſunt huiuſmodi aſsiſsia, quàm vectigalia in rebus ad vſum deportatis impoſita. Tum etiam, quia per huiuſmodi aſſiſsia fit, vt ditiores minus contribuant, quàm alij indigẽtes, eò ꝙ multi ſunt, qui vina & carnes & alia neceſſaria in ſuis propriis bonis habent, vt non ſit illis opus ea emere, & tales aſſiſsium non ſoluũt: alij autem rebus illis indigentes ſoluut. Tum etiam, quia per hoc cõtigit non ſolùm ſubditos, ſed etiam extraneos & tranſeuntes talia aſsiſsia ſoluere. Similiter & clericos, & ſcholares exẽptos: & vbi eſt magna ſcholarium copia accidit, vt ipſi longè plus

ge plus ſoluant quàm naturales, quibus ſuæ reip. neceſsitatibus ſubuenire incumbebat, nõ extraneis nec exemptis.

Verum cum in his & ſimilibus locum habeat pręſcriptio, vt ſuprà dictum eſt, ſi talis & tanta conſuetudo gabellas huiuſmodi exigendi & eaſdem ſoluendi viget, de cuius initio non cõſtat, ego eis, qui hęc exigunt & recipiunt vt ſuprà dicebam, ſcrupulos ingererem, nec ad reſtituendum accepta compellerem, nec ad reſtituere nolentibus abſolutionem ſacramentalem denegarem. Secus ſi eſſent nouæ impoſitiones in loco aliquo introductę, nã tunc opus eſt cõditiones, quas ſuprà poſuimus, obſeruare, vt huiuſmodi nouę gabellę iuſtè imponãtur, & ab oĩb⁹ ſolui debeãt.

Per hæc patet ad dubia propoſita. De forenſibus, qui dicuntur hi, qui ad forũ res venales aliunde afferunt, dicendum ꝙ tenentur de his quæ vendunt, tributa aſſueta ſoluere, non tamen tenẽtur ad collectas: quia hæ ſolis ſubditis veniunt imponendæ, in quarũ impoſitione habendus eſt reſpectus ad bona, quæ quiſq; ſubditorum poſsidet, & ſecundum portionẽ bonorũ eiſdẽ collectę quantitas debet imponi. Alioqui iniuſtè imponẽtes, tenebũtur reſtituere his, quos plus ęq̃ grauanerũt.

Ad aliud de vectigalibus, quæ rebus ad vſum portatis imponuntur, fateor illa inhumana eſſe, & merito per ius reprobata: poſſunt tamen in certis caſibus iuſtificari. Primò ſi tanta ſit neceſsitas reip. ſubueniendi, vt alia remedia ſine hoc ad reip. conſeruationem ſeu defenſionem minimè ſufficiant: nam tali neceſsitate exiſtente, non ſolùm res, ſed perſonam & vitam deberent homines pro ſua rep. exponere: quod longè maius eſt, quàm de rebus quæ ad vſum afferantur aliquid ſoluere. Secundò videtur rem poſſe excuſari, ſi ex conſenſu totius communitatis ſtatuatur, vt de huiuſmodi rebus, quæ ad vſum vehũtur, aliquid ſoluatur: ſed tunc huiuſmodi obligatio non ſe extendit niſi ad ipſos conſentientes, qui ad cõmunitatem illam pertinere noſcuntur, Nil enim obſtat, quominus poſsint homines ſponte ſibi ipſis onera imponere. Poteſt tertiò excuſari, ſi locus per quem res ſunt vehendæ adeo ſit periculis expoſitus, vt vix poſsint homines nec in rebus, nec in perſonis tuti tranſire: & tunc pro aſſecurandis vijs, perſonis, & rebus, non videtur iniuſtum de ſe aliquid de rebus, quæ ad vſum vehuntur contribuere. Excepto, niſi perſonæ ſint adeò pauperes, & miſerandæ, quibus ex debito charitatis ſit à potentibus ſubueniendum: talia enim vectigalia in caſu iuſtè poſſunt ab eo, qui habet autoritatem imponi, & iuſtè exigi, & recipi poterunt. Nec obſtat, ꝙ qui ditiores ſunt rebus deportandis non indigentes, minus quam hi, qui indigent ſoluant. Quia in hoc caſu nõ niſi trãſeuntibus, ſeu res aliquas vehẽtibus vectigalia imponũtur, eò ꝙ propter vehẽtiũ aſſecurationẽ, non propter quieſcentiũ ſunt ordinata. Poteſt pręterea quarto res excuſari ob antiquiſſimam cõſuetudinem, de cuius initio nõ extat memoria, quę etiam principibus ſcientibus & conſentientibus eſt obſeruata. Excipio ſemper caſum notabilis paupertatis ipſorum, qui res ad vſum vehunt.

Ad aliud de aſsiſsio, quod lingua Hiſpanica dicitur, ſiſa, dicendum ꝙ ſi de nouo debeat alicubi imponi, iuſtũ eſt, vt ad illa omnia, quę dicta ſunt habeatur reſpectus. Et ſi directè & ĩmediatè prętenditur bonũ illius reip. non deberet exigi, niſi a ciuibus illius populi. Si verò ad aliorũ etiã vtilitatẽ pertineret, poſſet ab alijs ſimiliter exigi. Si tamen tã antiqua cõſuetudo eſt aſsiſſium imponere abſq; perſonarum diſcretione, nõ auderẽ rẽ cõdẽnare: maximè ſi conſuetudo in populis inuicẽ obſeruetur, vt.ſ. aſsiſſiũ ſoleat exigi ab emẽtibus ad aliũ populũ pertinentibus. & è contra in illo alio populo exigantur ab his, qui ad hunc populum ſpectãt. Deniq; quod in huiuſmodi gabellis attendendũ eſt ſi nouiter imponuntur eſt, vt videatur in quorum vtilitatem inſtituuntur: nam ab illis poterunt regulariter exigi, non ab alijs, Ideo aſsiſſiũ videtur inter alias gabellas diſcõuenientius, eò ꝙ in illo vix poteſt ęqualitas obſeruari, quin plus grauentur qui minus grauandi ſunt, & è contra. Quæ autem conuenientior eſt ad populi neceſsitatibus iuſtè occurrendum, eſt collecta, quę ſolis ſubditis aut ciuibus illius populi imponitur, ſeruata debita proportione.

Correlariè ſequitur non inde vitiari, nec condẽnari debere gabellam ob id.ſ. ꝙ qui plus indiget plus ſoluit. Nam ſępe accidit, vt qui pauperiores ſunt, plura ex indigentia vendant, quã alij, qui ditiores ſunt: & tamen iuſtè ab illis exigitur gabella, q̃ dicitur. Alcauala. Contingit etiam vt qui in nundinis negotiantur pauperiores ſint, & magis indigentes, quàm alij, qui non ita negotiãtur, & ita plus ſoluunt, quàm ditiores: nec hoc ſolet, nec debet condemnari. Sicut etiam accidit in ſolutione decimarum, ꝙ qui pauperiores ſunt & magis indigentes plus in decimis

de prædijs ſoluunt, quam alij, qui cum ditiores ſint, non habent vnde decimas ſoluere debeant: & tamen eccleſiæ miniſtri non minus illis ditioribus decimā non ſoluentibus miniſtrāt, quam alijs indigentibus fructus ſuos deciman tibus. Ac proinde ratio Caietani ſuprà facta, qua condemnat veſtigalia ſuper rebus, quę ad vſum afferuntur, non videtur concludere, eo ꝙ in veſtigalibus, theloneis, pedagijs, alijſq; gabellis, quæ alcauala dicuntur, atq; aſsiſijs, non habetur reſpectus ad quantitatem ſeu facultatem rerum, quas homines poſsident, quemadmodum in collectis: ſed ad quantitatem eorū, quæ venduntur, & emuntur, aut vehuntur: de illorum enim agitur vtilitate & cōmodo. Nā qui vendunt & emunt, iudice indigent, qui inter eos iuſtitiā faciat, ſi forte aliqua in ſuis negotiationibus cōtrouerſia ſeu lis oriatur. Qui etiam res per viam deferunt, aſſecuratione viarum indigent, vt tuti ſint viatores, ſiue diuites ſint, ſiue indigentes. Ad hunc modum poteſt de alijs ſua ratio aſsignari.

Sequitur reſponſio ad dubium quoddam. Cum prohibitum ſit, ne quis pecunias aut equos de regno in regnū ſub pœna perditionis pecuniarum aut equorum transferat: multi autem cuſtodibus neſciētibus, aut corruptis, aut diſsimulātibus, equos & pecunias transferunt: an tales teneantur in conſcientia equos ac pecunias clam tranſlatas reſtituere, quęadmodum qui gabellas defraudat, eas reſtituere tenetur. Et ratio dubij eſt, quia collectores, qui dicūtur arrēdadores, maius precium dederunt pro gabellis ſimul, & ꝓ iure leuandi pœnam ab his, qui clam res prohibitas transferunt, quā ſi ſolas gabellas emiſſent: & ita videntur hi in caſu defraudari, ſi illis reſtitutio debitæ pœnę non fiat. Reſpon. Si in transferendis de regno in regnum pecunijs aut equis nulla gabella impoſita eſt, ſed ſola commiſsi pœna contra illos eſt impoſita, præfati traſlatores nil tenentur collectoribus reſtituere, eo ꝙ illa lex de rebus illis non trāſferendis purè pœnalis eſſe videtur, ideo non obligat ad pœnam ante ſententiam latam. Secùs de gabellis defraudatis, quia hę reſtituendę ſunt, vt patet ex dictis. Si autem cuſtodes, quos collectores poſuerūt, pecunia aut aliter corrupti diſsimularunt, & res prædictas transferri permiſerunt, tenebuntur ipſis collectoribus ad pœnam, ſi qua erat, præfatis collectoribus de iure applicanda, niſi cuſtodes diſsimulaſſent, vt ſuprà de cuſtodibus montium dicebamus. Quāquam ſanctus Bernardinus & alij poſt ipſum teneant oppoſitum, dicentes: ꝙ ex quo ante ſententiam latam non teneantur ad pœnam ipſi, qui prǽfatis ſtatutis cōtrauenīūt, ꝙ ex conſequenti ipſi cuſtodes ad eandem nō tenebuntur, etiam ſi eorum incuria, aut certa ſcientiā & voluntate prǽfata violētur ſtatuta. Verum cum ad hunc finem ſint præfati cuſtodes inſtituti ſimiliter ſtipendiati, vt fideliter loca cuſtodiant, & quod illis iniunctum eſt diligenter faciant, quatenus dominus aut eius collector nec debitis defraudetur gabellis, nec pœna ſiure illi debitas amittat: non video quo pacto poſsint in caſu à ſolutione gabellarum ſimul & pœnarum iure collectoribus applicatarum excuſari: etiam ſi ipſi trāſeuntes ad pœnam minimè teneātur, cum ipſorū collectorū interſit cuſtodes in ſuo officio diligentes & fideles eſſe: ideo non mirū ſi intereſſe, quod collectores ex culpa cuſtodum patiūtur, ipſis cuſtodibus imputetur.

Iam ad rationem dubij dicendum, ꝙ ſi gabellarum emptores maius preciū contulerūt, quā ſi ſolas gabellas emiſſent, ideo eſt, quia datū eſt illis ius ad leuandum pœnā contra huiuſmodi translatores impoſitam: quam ſi lucrari volunt, opus eſt inuigilent, ne aliquis res transferat illis neſciētibus, alioqui pœna non erit illis debita.

De rebus per preſcriptionem poſſeſsis.

QVAESTIO. XVI.

ET quoniā de preſcriptiōe ſæpe tactum eſt, videre conuenit de his rebus, quæ per preſcriptionem acquiruntur, an ſint de neceſsitate reſtituendę, ſi lapſo tēpore preſcriptionis ſciat poſſeſſor rem ad alium dominū pertinere, ſeu alienam fuiſſe. Et primò de præſuppoſito, hoc eſt de præſcriptione quærendum eſſet quid ſit, quis poſsit preſcribere, quæ etiā res preſcribi poſſunt. Et quæ & quot requirūtur ad legitimè præſcribendum. Nam his ignoratis, non poterit homo, quantumuis doctus ſit, aſt caſus preſentem materiam concernētes, legitimè reſpondere. Sed cum materia hæc iuridica ſit potius quā theologica, ſatis erit hæc in ſumma perſtringere, exactiorem rei cognitionem ad iuriſtas remittendo. Accipitur ergo

præſcriptuo

præſcriptio large, vt ſub ſe vſucapionem comprehendat, & è contra: quę ſi proprie ſeu diſtinctè accipiantur, in hoc differunt, ꝙ vſucapio in rebus mobilibus, præſcriptio verò in immobilibus reperitur. Diffinitur autem vſucapio communiter ſumpta ſic, Eſt acquiſitio dominij per continuam poſſeſsionem temporis lege diffiniti. ff. de vſuca. l. 4. Præſcriptionē etiam communiter ſumptam diffiniunt qui Panor. ſequũtur ſic, eſt ius quoddam ex tempore congruens autoritate legum vim capiens, pœnam negligentibus inferens, & finem litibus imponēs. Quam deſcriptionem doctores communiter approbant.

Quanquam id quod dicunt, pœnā negligentibus imponens, non omnibus placet, quia dicunt, iura non in pœnam negligentiæ, ſeu potius ad obuiandum negligentię hoc inſtituerunt, vt declaratur in legibus hiſpanorũ partit. 3. tit. 29. l. 1. Et notat illic glo. Verum nullam video in hoc repugnantiam. ſ. ꝙ præſcriptio ſit inſtituta ad obuiandum negligentiæ ſimul & in pœnam negligentium. Imò pœne vt plurimũ ad vtrunq; inſtituuntur, vt conſtat.

Præſcribere autem non poteſt omnis homo, ſed is, qui ꝓprio nomine rem poteſt poſsidere, vt habetur cap. Si diligẽti. de pręſcrip. Inde fit. vt nec ſeruꝰ nec mẽte captꝰ, nec poſsidēs p̃cario, nec colonꝰ nec vſufructuarius, nec creditor, cui pignus aliqđ cõmiſſum eſt, poſſunt pręſcribere: nec hi qui capaces nõ ſunt rerum, ſeu iuriũ, quę tenent: quorũ omnium vna ratio eſt: quia de ratione pręſcriptionis eſt poſſeſsio, hi autē prænominati aut nõ poſſunt poſsidere, aut nõ poſſidenr nomine ſuo. Seruus tamē poteſt pręſcribere dño ſuo: tutor ſiue curator, pupillo ſuo: mente captus tamē poteſt pręſcribere, modo in initio quo rē alienā poſsidere cepit, vſum ratiõis habuerit: ſimul & in fine, eſto ꝙ medio tẽpore in dementiā inciderit. Secus ſi in initio, vel in fine fuerit mẽte captus. vt habetur Partit. & titulo ſuprà citaris. l. 2.

Hinc patet ad caſum, quo emphiteota per quadraginta annos à ſolutione penſionis ceſſauit an poſsit exceptione pręſcriptionis ſe tueri. Et videtur ꝙ non vt notant doctores in. l. male agitur. C. de p̃ſcrip. Cuius rõ eſt, quia ēphiteota poſsidet nie dñi nõ ſuo. Si tñ emphiteota venderet fundũ alicui tertio, irrequiſito dño, tertius ille poſsideret pro ſuo, & tãquã ſuũ: & tũc curreret præſcriptio illi tertio. Pro quo allegant. l. 2. ff. pro ſuo. &c.

Verum eſto ita ſit, vt Emphiteota in eū fundum ſibi nõ pręſcribat, eo ꝙ illum non ſuo, ſed domini nomine poſsideat, an tamen per non ſolutionem penſionis per quadraginta annos maneat liber ab eiuſdem ſolutione. Aliud enim eſt fundum, aliud verò libertatem à penſionis ſolutione pręſcribere. Dicendum tamen ꝙ neutrum ſibi præſcribit. Et de fundo conſtat ob cauſam prædictam. De libertate autem inde patet, quia emphiteota in tempore illo non videtur bonam fidem habere, cum ſciat, vt ſuppono, ſe teneri ad ſolutionem penſionis, etiam ſi dominus eam non exigat, cum terminus ſolutionis ſit aſsignatus, qui pro domino interpellat. Ex parte tamen domini triplex cauſa poteſt aſsignari quare adueniente termino penſionem non exigerit. Vna, quia ignorabat penſionem illam ſibi deberi. Alia, quia voluntarie diſsimulabat, volens in hoc gratiam facere debitori. Tertiā vero, quia negligēs fuit in rei ſibi debitę recupetatione. In primo & ſecũdo caſu nõ valuit cõtra illum pręſcriptio. Et quãuis i. 3. valeret, attamē obſtabat mala fides emphiteotę. Et quod in hac re dico de emphiteota, videtur dicẽdum de quocunq; alio cēſum, ſeu tributum annuatim ſoluere obligato, ꝙ. ſ. per nõ ſolutionem nõ acquirirur titulus præſcriptiõis ad nõ ſoluẽdum. Excepto niſi talis eſſet cõtractui cõditio appoſita, ꝙ debitor nõ teneatur etiã adueniẽte termino exactiõis p̃ſionem: nam tũc dño nõ petẽte, cum bona fide poſſe debitor p̄ſionem nõ ſoluere: & ſi dominus ſimul negligēs ſit, poterit in cõſcẽtia cõtra illum præſcribi.

Sed nec poteſt quis contra quencũque præſcribere, quia non contra eum, qui adeo impotens eſt aut impeditus, vt rem ſuam in iudicio petere non poſsit, eò quòd in eo non reperitur cauſa cõtra illum præſcribendi, ſcilicet, negligẽtia. Inde eſt, quòd contra mente captum, cõtra minorem, āte, ſcilicet, vigeſsimum quintum annum, contra ignorãtem, contra filium ſub poteſtate patris exiſtentem, cõtra vxorem, cuius vir non eſt adminiſtratione priuatus: & denique; contra omnem, qui legitimam, ſeu iuſtā cauſam habet, ſeu impedimentum, ne contra poſſeſſorem agat. Et ita ſi dominus rei iuſto timore non eſt auſus rem ſuam à poſſeſſore repetere: non præſcribitur contra illum. Secus eſſet timor leuis: aut eſſet ignorantia craſſa, & culpabilis, aut impedimentum fragile, quod ipſe impeditus poſsit, ſi velit amouere, quia tunc nõ

tunc non excuſantur tales à negligẽtia, & per conſequens poteſt contra illos præſcribi. Inde eſt, ꝙ contra abſentem non currit pręſcriptio, ſi abſentia talis eſt & per tantam diſtãtiam, vt infra tempus lege definitum, rem ſuam petere non poſsit. Secus ſi abſentia non ſit per tantã diſtantiam. Si tamen ab initio præſcriptionis erat præſens dominus rei, & potuit contra detinentem agere, & noluit, iam fuit in negligentia: & ita tunc currit præſcriptio, etiam ſi ſe abſentet. Nec etiam contra excommunicatũ pręſcribitur, quia agere non poteſt. Excepto niſi fuerit in mora petendæ abſolutionis. Nec currit pręſcriptio tempore belli, nec tempore peſtis, nec tempore, quo vel non eſt iudex: vel ſi eſt, eſt malignus, qui iuſtitiam non facit.

Inde patet ad caſum, quo teſtator certa legata mandauit pauperibus diſtribui pro bonis incertis, quę ex vſuris, aut aliter illicitè acquiſiuerat, penitus ignorans qui eſſent, quibus illa deberentur. Hæredes autem non credentes defunctum bona aliqua per vſuras, aut aliter turpiter aggregaſſe, ea omnia per triginta annos cum bona fide poſsident (quod tempus ſupponitur ad pręſcribendum ſufficere) Elapſis tamen triginta annis, cæperunt hæredes credere teſtatorem multa bona turpiter acquiſiſſe, dubitatur, an hæredes pręfati teneantur poſt triginta annos pręfata legata pauperibus ſoluere. Excuſabant ſe ratione pręſcriptionis: & etiem, quia Epiſcopus, cui pro pauperibus agere incumbebat, illo tẽpore eos ad legata complendum minimè compulit. Et ita viſus eſt Silueſter verbo reſtitutio. 7. illos à debito ſoluendi legata excuſare.

Mihi tamen talis reſponſio non placet, cum pręſcriptio contra miſerabiles perſonas, quibus negligentia imputari nõ poteſt, minimè currat: quales ſunt pauperes, qui per ſe hæredes compellere non poſſunt: maximè cum ignorent vt in plurimum quod per defunctos ſit illis legatum. Et quãuis Epiſcopus in huiuſmodi ſit pauperum ad miniſtrator ſeu procurator, qui in caſu negligens fuerit in compellendo hæredes ad legata ſoluendum, eius tamen negligentia pauperibus nocere non debet, ſicut negligentia tutoris pupillo minimè nocet. Ac proinde in caſu iniquum eſſe videtur præſctiptionem contra pauperes currere: ex quo non currit contra minorem, pupillum, aut filium ſub patria poteſtate exiſtentem, nec contra ignorãtem, nec cõtra eos, quibus negligentia imputari non debet; igitur nec contra pauperes miſerabiles: maximè in caſu pręſenti, in quo ſimilia legata non adimplere eſt in notabile præiudicium animę teſtatoris, qui per talia pretendebat ſe à peccatis exonerare, cum non tam pauperum intererat legata ſolui, quàm animę ipſius teſtatoris.

Nec etiam omnes res præſcribi poſſunt, illę. ſ. quæ iure ſtatuta ſunt, ne præſcribantur. ſ. res ſacrę pręſcribi non poſſunt. Si enim quę principi debentur, vt tributa, & res fiſci pręſcribi non poſſunr, à fortiori quæ dei ſunt, & deo ſunt conſecrata præſcribi non debent. Inſti. de rerum diuiſ. §. ſacra.

Res eccleſię præſcribi non poſſunt ſaltẽ à laicis, quia eorum alienatio prohibita eſt. Nec ius decimarũ poteſt à laicis pręſcribi. Ratio, quia ius illud poſsidere non poſſunt: de ratione autẽ pręſcriptionis eſt, rei p̃ſcriptæ poſſeſsio. Secus ab alijs perſonis eccleſiaſticis, qui iura ſpiritualia poſſũt poſsidere. Et generaliter à laicis ea pręſcribi nõ poſſunt quę per eos non poſſunt poſsideri. Oportet enim præſcribentem rei pręſcriptæ capacem eſſe. Inde religioſus, qui votum ſecit paupertatis, rem alienam non poteſt pręſcribere, cum illius capax non ſit.

Contra obedientiam præſcribi nõ poteſt, ratio quia iure naturæ & diuino ſubditum oportet ſuo prælato obtẽperare. de pręſcriptio. cap. Cum non liceat,

Contra procurationem ratione viſitationis debitam præſcribi non poteſt. capitu. Cum ex officij. eodem. Quia viſitantibus & eccleſię miniſtrantibus naturali iure & diuino temporalia ad eorum ſuſtenrationem debentur. Nemo enim, vt ait Paulus ſuis ſtipendijs militat. dico notanter de procuratione debita ratione viſitationis: nã alia ſeruiria, quæ ratione conſuetudinis, aut ob aliam cauſam prælatis traduntur, præſcribi poſſunt. vide glo. cap. Cum non liceat. eodem titulo.

Tributa ſeu functiones publicæ, quæ principi debentur in recognitionem dominij ſeu principatus, præſcribi nõ poſſunt. l. Comperit. C. de præſcriptionibus. Ratio eſt, quia iure naturæ & diuino ſubditi tenentur non ſolum verbo, ſed opere principẽ ſuum recognoſcere, iuſta dictum Chriſti. Qđ eſt Cæſaris, date Cæſari. Nec conuerrit, vt quę in bonum publicum ſunt principi debita, per tempus illi denegentur, res tamẽ ſeruatę principi in ſignum ſpecialis priuilegij acquiri poſſunt conſuetudine tanti temporis de cuius initio non eſt memoria vnde & domini inferiores & ciuitates pręſcribere poſſunt poteſtatẽ legitiman-

legitimandi, reſtituendi famę & creandi tabelliones quæ principi ſunt reſeruata ſi ſubeſt tãtum tempus de quo in.c. ſuper quibuſdam & vt illic notat Panor.

Res publicæ, quæ ad publicum vſum ciuitatis ſunt inſtitutę, vt vię, plateæ & pontes.&c. pręſcribi non poſſunt. Huius ratio eſt, quia cum præſcriptio ſit in odium negligentium inſtitutę, & in pręſenti caſu negligentia locum non habeat, cum liberũ ſit homini platea, aut põte vti ſi vellit: ideo nec pręſcriptio locum habet.

Liber homo pręſcribi non poteſt. Ratio quia cum ſeruitus hominis tã grauis ſit, vt nemo ſit, qui libertatem non optet, de nemine præſumitur, niſi voluntatem ſuam exprimat, ꝙ velit tam miſerabilem conditionem ſubire, ſed ſua libertate ſi poſsit vti. Ac proinde impotentia illius impedit pręſcriptionem. Inſtitu. de vſucap. §.1.

Res vitioſa, quæ per furtum, aut vim eſt acquiſita, præſcribi non poteſt: ſaltem per tempus minus, quam ſint triginta anni. Id inſtitutum eſt in odium furti. Inſtitu. de vſucap. §. quod autem. &. §. furtiuæ. Fructus autem rei furtiuæ, quam aliquis bona fide emit, qualiter pręſcribi poſsint, declaratur Partit.3.titu.29.l.5. Quod.ſ. ſi durante bona fide res ſic empta conceperit fœtum, aut fructum dederit, poterit talis fructus præſcribi. Secus ſi tempore conceptionis, ſeu fructus dati, ceſſauit in tali poſſeſſore bona fides.

Limes parochiarum ſeu prouintiarum præſcribi non poteſt. Extra. de parochi. cap. Super eo. Ratio vt ex iure colligitur eſt, ne termini prouintiarũ cõfundãtur. Et hoc verũ, qñ conſtat certè de limitibus: ſec⁹ ſi de illis legitimè non conſtet, quia tunc præſcribi poſſunt. Secus etiã de limitibus agrorũ ſeu terminorũ, qui ad perſonas priuatas attinent. Hęc igitur, quæ dicta ſunt præſcribi nõ poſſunt, prout eſt cõmunis doctorum ſententia. In quibus, & in alijs hanc materiam cõcernentibus, ad iuriſtas recurratur.

Patet ex dictis reſponſio ad caſum, ſuper quo nonnulla his diebus orta eſt contentio. Conuentus quidam ex antiquiſsima conſuetudine, de cuius initio nulla eſt memoria, ſolet perſonas eiuſdem conuentus Epiſcopo præſentare, vt illis Epiſcopus de quibuſdam beneficijs in certis eccleſijs vacantibus collationem faciat, & canonicam inſtitutionem, idque abſq; hoc, ꝙ Epiſcopus vllum de pręſentatorum idoneitate examẽ faciat, cum conuentus eos quos pręſentat, prius examinauerit. E contra Epiſcopus prætendit ſe beneficia præfatis non collaturum, niſi per ipſum fuerint prius examinati. Dubitatur, an conuentus per præfatam conſuetudinem contra Epiſcopum præſcripſerit, ita vt teneatur Epiſcopus ſine pręuio per eum facto examine, pręſentatis beneficia conferre, cum nec ſui prędeceſſores huiuſmodi examen fecerint. Reſpon. quod non. Primò, quia iure diuino aut naturali conuenit Epiſcopis eos, quos ad ordines ſeu beneficia, maximè curam animarum habentia, promouerint, prius examinare, & an tales idonei ſint, nec ne, agnoſcere. Quod ſatis docet Paulus.1. ad Timoth.3. & ad. Titum.1. Idem etiam colligitur ex eo, quod in Ezechiele legimus, dominum, ſcilicet, exactiſsimam rationem ab Epiſcopis de ouibus ſibi commiſsis petiturum, ſi forte aliqua ex Epiſcopi culpa aut negligentia perierit. Ac ꝓinde iure ſaltem naturali Epiſcopis conuenit inquirere & examinare, an idonei ſint hi, quos ad ouibus neceſſaria miniſtrandum admiſerint de quorum idoneitate niſi prius certiorentur, conſtat promotionem periculoſam eſſe, cum ex eorum idoneitate ouium ſalus quodammodo pẽdere videatur. Itaque officio paſtorali videtur diuino & naturali iure annexum eſſe officium examinandi, quos ad miniſterium eccleſiaſticum debeat admittere. Cum ergo ab eo onere, ad quod quis iure diuino aut naturali tenetur, per ſolum tractũ tẽporis de obligari nõ poſsit, ſequitur pfatũ cõuentũ cõtra epm non pręſcripſiſſe quominus poſsit pręſentatos examinare, vt de eorũ idoneitate, ſicut debet certioretur.

Secundò facultas examinandi eos, qui promouendi ſunt, non Epis ob ipſorum vtilitatem conceſſa, ſed potius ob vtilitatem ouium ſibi commiſſarum: & ita ſi in caſu conuentus præſcripſiſſet, non tam cõtra Epiſcopum, quàm contra oues Chriſti Epiſcopo commiſſas præſcripſiſſet, eò ꝙ ipſarũ ouium intereſt idoneus an non talis miniſter illis conferatur. Talis autem pręſcriptio legitima & iuſta eſſe non poteſt. Tum, quia eſſet in perniciē ſalutis ipſarũ ouiũ. Tũ quia in ouibus ipſis nulla eſt negligentia, ob quã contra illas pręſcribi poſsit. Et quãuis fuerit in Epiſcopis prędeceſſoribus negligentia, qua ſine p̃uio examine pręſentatos ad beneficia promouebant, hæc tamen negligentia ouibus nocere non debet, ſicut ſuprà de negligẽtia tutoris & Epiſcopi circa legata dicebamus, quòd pupillo &

lo & pauperibus nocere non debet: qualiter in caſu noceret ouibus, ſi epiſcopi abſq; examine & probatione preſentatos, ad curam animarum indiſtincte admitterent.

Tertiò, conſuetudo quantumuis antiqua, niſi rationabilis ſit & pręſcripta, legem vincere non valet humanam, nedum diuinam aut naturalem, vt iura declarāt. Hæc autem conſuetudo, quam pręfatus conuentus pręendit, rationabilis non eſt, cum nil magis rationi ſit cōſentaneum, quam ꝙ is, cui ex officio incumbit idoneos miniſtros promouere, de eorum prius idoneitate certioretur: & ſi oportuerit, eos prius probet, & examinet.

Quartò, quid aliud eſt conuentū pręfatum pręendere compellere Epiſcopum, vt beneficia pręſentatis non prius per eum examinatis conferat, quam ꝙ Epiſcopus eccleſiaſticum miniſterium oculis (vt ita dixerim) clauſis, eis, quos idoneos eſſe ignorat committat: in quo non ſolum epiſcopus peccabit, ſi id fecerit: ſed & hi, qui eum ad id cōpellere intendunt cum Epm ab iniuncto ſibi officio impedire pręendat.

Pro quo etiam alia ratio facit. Quia non minus fauorabilis eſt in iure vltima voluntas, quam conſuetudo contra legem inducta: ſed ſi teſtator ſuum teſtamentum & legata fecit, quæ omnia cuiuſdam fidelitati cōfeſſus eidem ad implenda cōmiſit, addita clauſula, ꝙ non poſſet Eps ab illo rationem exequutionis exigere, talis clauſula non valet, nec teſtatoris voluntas in hac re debet adimpleri, quia.ſ.eſt impeditiua officij Epiſcopalis, quale inter alia eſt teſtamentorum exequutores ad eorum complementum compellere, vt tradūt doctores in Clemen.i.de teſtamentis. Sit igitur vnuſquiſq; iure ſuo contentus. Conuentus ſi ad præſentandum ex conſuetudine vel ex priuilegio ius habet, pręſentet. Si conſuetudinem habet pręſentatos examinādi, examinet. E cōtra Eps ſi iure aſtrictus eſt pręſentatos promouere, promoueat, modo ad id ad quod promouentur idonei ſint; & de ipſorum idoneitate ſit ſufficiēter certioratus. Si tamen per ſe ſciat pręſentatum non eſſe idoneum, aut à viris fidedignis audiuerit, aut conſcientię ſcrupulo ſuper eius idoneitate agitetur, non prius eum promoueat, quam ipſum examinet: alioqui nec officium ſibi iniunctum debite complet, nec propriæ conſcientię ſatisfacit, nec ouium ſibi cōmiſſarum ſaluti, vti debet conſulit. Nec tamen negandum eſt poſſe Epiſcopū ab obligatiōe ſimul & facultate examinādi eos, quos promotur' ē, exonerari. vt ſi Papa illi iubeat, ꝙ eos promoueat, qui per regem, aut conuentum, aut vniuerſitatem illi præſententur: nam tunc obligatio examinandi præſentātibus iniungitur: & Epiſcopus, qui paſtor inferior eſt, per ſupremum paſtorem ab illo onere videtur exemptus. Solus tamen tractus temporis, aut antiquiſsima conſuetudo Epiſcopum exonerare non ſufficit. Sic videmus multos per vniuerſitates ad beneficia nominari, ſeu pręſentari, quibus pręlati abſq; vlteriore examine beneficia ex Papę ordinatione conferre tenentur. Nec obſtat in caſu propoſito præſentatos prius per conuentum examinari, quia cū hoc ſtat quod dictum eſt.ſ. Epiſcopum de pręſentati idoneitate probabiliter dubitare.

Si queras quādo incipit currere præſcriptio. Reſponde. facilis eſt quæſtio, ſi præmittamus ea, quæ requiruntur ad legitime præſcribendum. Hęc autem ſunt, bona fides, poſſeſsio, & negligentia illius, contra quē præſcribitur, & titulus, de quibus ſtatim dicitur. Si igitur ita eſt, ꝙ hæc omnia ſimul requiruntur, ita vt quodcūq; horum deficiat, præſcriptio currere non poteſt. Aperta eſt reſponſio, ꝙ tunc incipit currere, quando primum illa requiſita concurrunt, ſic.ſ. ſi illa omnia ſimul apponuntur, tunc incipit currere. Si ſucceſsiue, quādo id, quod poſtremò aduenit, alijs requiſitis permanētibus, tunc incipit currere. Vt ſi quis primo rem alienam poſsidet, & deinde habet bonam fidem, deinde accedit titulus, & in hoc interim dominus rei eſt à negligentia excuſatus, vel quia neſcit factum, vel quia non poteſt contra detentorem agere. &c. Et tandem de re certioratus cum agere poſsit, non agit, iam incipit eſſe negligens, tunc incipit currere præſcriptio. Aut ſi primo incipit poſsidere etiam cum titulo, & dominus negligit contra detentorem agere, & deinde accedit bona fides in ipſo detentore, cæteris eodē modo permanentibus, tunc præſcriptio incipit currere, qñ hæc bona fides accedit: quia tunc primo omnia requiſita ad curſum pſcriptiōis concurrunt, & non ante, idq; in conſcientia.

Interrumpitur autem pręſcriptio, quando ceſſat aliquid de requiſitis, ſiue ceſſet bona fides, ſiue poſſeſsio, aut etiam ſi intra tempus lege definitum is contra quem præſcriptio currebat, aliquam facit diligentiam pro rei ſuæ recuperatione, vt culpa negligentiæ nequeat illi imputari, ſiue detentorem coram iudice conuenien do, ſiue

do', ſiue aliquam proteſtationem faciendo, aut aliquid aliud, quod de iure illi ſuffragetur. De quo vide gloſa cap. Illud autem, de præſcriptio. Præſcriptione autem interrupta opus eſt ſi debeat currere ſeu procedere, quòd iterum de nouo incipiat, maximè ſi à poſſeſsione cecidit, aliâs non procederet ob defectum continuę poſſeſsionis. Excepto ſi interrupta poſſeſsione ante eius interruptionem & poſt recuperatam rem, bonam fidem ipſe poſſeſſor habeat, quia tunc, vt cõmuniter tenent doctores, interruptio poſſeſsionis non impedit quo minus currat præſciptio.

Ea autem, quæ ad legitimè pręſcribẽdum de iure requiruntur, ſunt bona fides, continua poſſeſsio per tẽpus lege definitum, & titul', & ꝙ res ſit pręſcriptibilis ab ipſo, qui præſcribere pretendit.

Quibus ſuppoſitis, videtur concluſio hæc tenenda. ſ. Legiſlator potuit talem ſtatuere legem. ſ. præſcribẽs rem aliquam ſeu vſucapiens ſeruatis pręfatis cõditionibus incipiat eſſe dominus eiuſdem rei completa præſcriptiõe, atq; is, cuius res prius erat deſinat eſſe dominus. Probatur dupliciter. Primò, quia illud iuſtè per Principẽ ſtatui poteſt, quod eſt neceſſarium ad pacificam ſubditorum conuerſationem: talis eſt lex prædicta, quæ niſi ſeruaretur, fierent lites innumerabiles, vel odia plurima. Nam prior dominus vel eius hęres ſi dominio rei priuatus non eſſet, poſſet talem rem poſt quantuncunq; tempus repetere: & cum vt plurimum accideret, ꝙ deeſſent teſtes ad ſuum dominium probandum eſſet valde difficile, vel impoſsibile priori domino iuſtitiam facere, cum non poſſet ſecundus poſſeſſor à poſſeſsione ſine ſufficiente probatione eijci, & ita multa inter partes odia orirentur, periclitaretur iuſtitia maneret impurgata: & per conſequens pax in republica turbaretur. Secundò princeps legiſlator iuſtè potuit & poteſt aliquem dominio rerum ſuarum priuare, ſi talis commiſit vel committit delictum reipublicę damnoſum: ſed ille cõtra quem quis præſcribit, committit tale delictum, cum ſit negligens, de rebus ſuis nõ curando, nec eas colendo, nec fructus & vtilitates ex ipſis per ſe, nec per alium capiẽdo, quãtum in ipſo eſt: hoc autem reipu. conſtat eſſe damnoſum. Et per eandem negligentiam eſt ſimiliter cauſa, ꝙ creſcat materia litigiorum, pacem reipublicę perturbãtium, vt ſatis de ſe conſtat. Igitur.

De fide ad pręſcribendum neceſſaria.

QVAESTIO. XVII.

CIrca dicta tamen inquirenda. Primùm, An cum conſcientia dubia currat, ſeu valeat præſcriptio. In primis ſupponatur, qđ ſuper hoc iure diſpoſitum ſit. In regulis juris lib. 6. dicitur. Poſſeſſor male fidei nullo vnquam tẽpore pręſcribit. Et de pręſcriptionibus cap. finali. in antiquis dicitur. Quoniã omne, quod non eſt ex fide peccatum eſt, ſynodali iudicio diſtinim', vt nulla valeat abſq; bona fide pręſcriptio, tam canonica quam ciuilis. Cum generaliter ſit omni conſtitutioni atq; conſuetudini derogãdum, quæ abſq; mortali peccato nõ poteſt obſeruari. Vnde oportet vt qui pręſcribit, in nulla temporis parte rei habeat conſciẽtiam alienę. Hæc ibi. Quo ſuppoſito, dixerunt aliqui, vt habetur in glo. pręfati. cap. ꝙ bonæ fidei poſſeſſor dicitur, qui conſciẽtiam habet dubiam: ac proinde ſequitur ꝙ cum conſcientia dubia currit & valet præſcriptio. Id probant per. l. Qui ſcit. §. bonæ fidei. ff. de vſucap. vbi dicitur. Emptor bonę fidei poſſeſſor eſt, donec fundus euictus fuerit. Sed ſtat ꝙ detentor interim conſcientiam dubiam habeat an ſit fundus alienus. Igitur.

Secundò, Panormi. idem tenens probat ex capit. Si virgo. 34. q. 1. vbi dicitur. In iure prediorum tandiu vnuſquiſq; bonę fidei poſſeſſor dicitur, quandiu poſsidere ſe ignorat alienum. Cum igitur qui conſcientiam habet dubiam ignoret, vt conſtat, ſequitur. &c.

Tertiò idem probant ex cap. domin'. de ſecundis nuptijs. vbi de vxore, quæ de morte prioris mariti dubitat, dicitur quòd reddat debitum ſecundo viro poſtulanti: debitum autem coniugale ſine bona fide reddi non poteſt: igitur conſcientia dubia non tollit bonam fidem.

E cõtra alij dixerũt, vt Adrianus & Antoni in. d. cap. finali, ꝙ conſcientia dubia in caſu excludit bonã fidem. Tum, quia bona fides credulitatẽ ſeu aſſenſum interiorẽ importat: dubium autẽ aſſenſum excludit de eo, de quo dubitatur. Qui enim dubitat: nec credit vnum nec alterum ei oppoſitũ:

& ita

& ita dubitatio tam bonam quam malam fidē videtur excludere.

Secundò. Qui agit contra conſcientiam dubiam, ita peccat, ſicut ſi contra conſcientiam poſitiuam ageret. eo ꝙ exponit ſe periculo peccandi, cōtra illud Eccleſiaſtici.3. qui amat periculum, peribit in illo. Vnde regula magiſtralis ſumpta eſt. Qui ſe exponit periculo peccandi, peccat. Hoc idē ſignificat Paulus ad Ro.14. dicens. Omne qđ nō eſt ex fide, peccatum eſt, hoc eſt ex conſciētia, qua illud, quod fit, licitum eſſe putetur. Quæ expoſitio magis textui ipſi cōuenit, quā alia communis, & ſi vera ſit, in qua dicitur, nō eſſe ex fide, quod contra conſcientiam fit.

Tertiò qui dubius eſt, maximè ex probabili cauſa, an res ſit aliena, peccat eam detinēdo, ſi velit eam abſolute ſeruare, quia exponit ſe periculo furti: igitur tale dubium excludit bonam fidem, & per conſequens cum illo dubio pręſcriptio non valet. Cum igitur intentio Decretalis inualidantis præſcriptionem, cui non adeſt bona fides, ſit amouere occaſionem peccandi mortaliter rē alienam poſsidendo: & non minus peccet qui alienum detinet contra conſcientiam dubiam quam ſi cum mala fide rem alienam detineret ſequitur pręſcriptionem cum conſcientia dubia nō valere: Nec valet quod ait Panor. diſtinguendo de dubio poſſeſsionis, & de dubio ꝓprietatis. Quia ſine is qui alienum detinet, dubitet rem ſuam eſſe, an alienam: ſiue dubitet, an in ea poſſeſsionem habeat licitam, peccat eam detinendo, ſequitur impertinens eſſe in propoſito de proprietate aut de poſſeſsione dubitare.

Et ſecundum hoc facile eſt ad rationes prioris ſententiæ reſpondere. Ad primum, ꝙ lex illa nō illis ſuffragatur. Primò, quia per illum textum ęque probaretur præſcriptionem valere cum mala fide, ſicut cum conſciētia dubia: quia interim ꝙ fundus euictus fuerit, poterit ſcire fundum illum alienum eſſe ſicut & dubitare. Secundò, quia lex ipſa expreſſe loquitur in caſu, quo emptor ſciat rem fuiſſe alienam, & non illius, qui vendidit. Lex igitur illa procedit quantū ad fructus percipiendos, qui in caſu legis cum bona fide percipi dicuntur, vt ait Adria. Vnde lege ſtatutum eſt, vt ſi quis rem fructiferam emit, ſciens rem illam alienam & non vendentis eſſe, dummodo neſciat an furtiua ſit ſeu vi rapta, quod poteſt fructum rei à ſe poſſeſſę vſu capere. De quo parte & titulo ſuprà citatis. l.5. cum glo. Ratio autem quare in caſu dicatur bonæ fidei poſſeſſor eſt, quia cum hoc, ꝙ ſciat rem illam non vendentis fuiſſe, ſtat ꝙ credat eam nō eſſe vitioſam, ſed facultatē habuiſſe eū, qui eam vendidit, ad vendendum. &c.

Ad ſecundum ex cap. Si virgo. Dicēdum, ꝙ ille textus ꝓcedit non de ignorantia negationis, ſed prauæ diſpoſitionis. Id apparet, quia Auguſtinus ibidem æquiparat virginem illam neſcire virum alienum eſſe quo ad releuari ab adulterio, & poſſeſſorem rei ignorare eam alienā eſſe quoad releuari ab iniuſta detentione. Sed certū eſt, ꝙ ſi virgo dubitat, an vir ille aliam habeat vxorem, & manente hac conſcientia dubia illi nubit, & eidem carnaliter commiſcetur, peccat ſi non per adulterium certum, tamen per adulterandi periculum, cui ſe exponit, peccat. Igitur vt illa per neſcientiam excuſetur, opus eſt neſcientia illa ſit prauę diſpoſitionis, quæ licet errando putet illum non eſſe alias vxoratum. Ita igitur in propoſito, ex quo parificantur, peccabit, qui rem alienam retinet, dubitans an ſit aliena. Ac proinde vt per ignorātiam ab iniuſta rei detentione excuſetur, oportet ꝙ ſit ignorantia prauę diſpoſitionis.

Ad tertium ex capit. Dominus. Dicendum, ꝙ textus ille ꝓcedit quātum ad forum iudicialem, in quo cōpelletur vxor debitum reddere poſtulāti, quādiu de morte prioris coniugis probabiliter dubitatur. Ipſa autem quandiu in conſcientia dubia perſeuerat. tenetur abſtinere ob periculum adulterandi, vt nuper dicebatur. Qđ autem illa conſcientia dubia excludat bonam fidem apparet, quia vxor, quæ cum bona fide cum aliquo contrahit, ea durante, poteſt non ſolum reddere, ſed exigere cōiugale debitum, Vtrunq; enim per bonā fidem venit excuſandum, cum tamen textus inter exigere & reddere differentiam faciat.

Aliter tamen videtur ad quæſtionem reſpondēdum, ſecundum ꝙ dubium, de quo quęſtio propoſita eſt, poteſt eſſe diuerſum. Quia vel eſt ſpeculatiuum, vel formaliter practicum. Poteſt nanq; eſſe dubium de qualitate rei ſeu de facto: & poteſt eſſe dubium de licentia retentionis ipſius rei. Aliud enim eſt dubitare de re poſſeſſa, an ſit aliena, aliud verò an ſit licitum eam tenere, vt ſuprà tetigimus, & alias latius diſcuſsimus. Et quidē ſi dubitatio ſolum ſit circa rei conditionem, & non attingat ad licentiam rem ipſam detinendi: tunc illa dubitatio non excludit bonam fidem, in

dem, in qua quis dicitur eſſe, quandiu inuincibiliter credit eſſe ſibi licitum rem illam detinere. Exemplum eſt clarum. Si emi rem à Petro, Dubitans an eſſet ipſius, an alterius, putans tamen probabiliter Petrum poſſe rem illam alienare & vendere, tunc hæc ſimul ſtāt. ſ. dubito de re, an aliena ſit an ipſius Petri: & probabiliter credo me poſſe illam emere & retinere: & non ſolum hoc, ſed ſtat me ſcire rem illam non Petri vendentis eſſe, ſed alterius, domini. ſ. ipſius & ſimul probabiliter credere ꝙ Petrus facultatem habet eam vendendi, ꝙq; ego poſſum ab eo eam licitè emete, & emptā poſsidere. Iam conſtat, quomodo conſcientia dubia de re aliena, imò & ſcientia de eadē ꝙ aliena ſit, non tollit bonam fidem hominis eām ementis & poſsidentis: & ita tunc licitè poterit res illa detineri, & currit pręſcriptio cū conſcientia dubia de conditione rei. Si autem dubitatio non in conditione rei ſiſtit, ſed etiā de licentia ſeu faculte eam licitè retinendi habetur, tunc non ſolum eſt dubitatio ſpeculatiua, ſed practica, & reddit conſcientiam læſam, & retentionem rei illicitam & iniuſtam: & tunc huiuſmodi dubitatio excludit bonam fidem, nec permittit valere præſcriptionem in ſoro conſcientię, vt capit. finali ſuprà citato aperte colligitur.

Inde patet, qualiter poteſt text⁹ cap. Dominus, de ſecūdis nuptijs, ſaluari in conſcientia. Similiter & vxor dubia de morte prioris ab adulterio excuſari, ſi ſecundo poſtulanti debitū reddat, quia. ſ. ſtat ꝙ eius dubitatio ſiſtat in cōditiōe rei ſeu in facto. ſ. ſi prior vir mortuus ſit, nec ne, non procedendo ad dubium de licentia reddendi. Stant enim hęc ſimul, ꝙ dubitet de morte prioris, & credat probabiliter à viris doctis inſtructa, ꝙ debeat reddere ſecūdo poſtulanti, iuſta textum citatū.

Correlariè ſequitur non eſſe indiſtinctè verū, quod ait Adria. & tangitur in ratione tertia, quam ſuprà pro eò fecimus. ſ. ꝙ qui rem aliquā detinet, dubius an ſit aliena peccar, quia ſe periculo furti exponit. Si enim dubitat an ſit ſua, an Petri, vbi dubium eſt ęquilibre, non tenetur rem Petro dare, etiam ſi tute poſsit, eo ꝙ fortè id cederet in pręiudicium ſuū, quia ſortè res eſt ſua: modo autē magis tenetur homo ſuę indemnitati quā alienę cōſulere, vbi cætera ſint paria. Exēplum eſt notum de eo, qui contraxit cum Berta ancilla, putans eam liberam eſſe, de qua poſtea dubitare incipiat, an libera ſit, nō tenetur eidem poſtulanti debitū reddere, etiā ſi ex affectu vxoris poſsit, eo ꝙ reddendo ſibi pręiudicaret, quia cogeretur ſeruam in vxorem tenere. Perinde enim eſt debitū nō reddere, & alienā rē detinere. Et ita ſicut in hoc poſtremò caſu vir coniugale debitū non ſoluendo nō peccat per iniuſtitiam, ita nec in propoſito caſu peccat, qui alienum retinet: vtrôbique ſimili dubitatione exiſtente. Si autem debitam diligentiam faciat, vt ſciat ſi libera eſt, an ſerua, & in fine ſimilis manéar dubitatio, non tenetur debitū illi ſoluere, ita in caſu ſi alienum detinens, ſit dubius an ſit alienum, debet diligentiam facere, vt de veritate inſtruatur, in cuius fine, ſi maneat eadem dubitatio, quę prius poterit rem poſsidere, paratus eam vel ęquiualentem reddere, quando eam alienam fuiſſe cōſtiterit, & tunc poterit pręſcriptione iuuari, cū conſtet illū in mala fide non eſſe. Secus vbi poſidens rem ſcit non eſſe ſuam, dubitat tamē an ſit Petri, an Ioannis: tunc non poteſt iuſtè rem illam ſibi ipſi retinere, niſi de conſenſu illorū, qui ſuam eſſe prętendunt.

Deinde quęritur. An pręſcriptio valeat & cutrat cum mala fide. Et eſt ratio dubitādi, quia ſupponimus ſecundū iura ciuilia pręſcriptionē aliquam, ſaltem longiſsimi temporis currere cum mala fide: è contra vero videmus diffinitum eſſe oppoſitum cap. finali, de pręſcriptionibus in antiquis. Vnde apparet pręſentem quęſtionem tam apud iuriſtas vētilatam quodāmodo pendere ex hac. ſ. An iura Canonica poſsint abrogare, & annullare leges ciuiles, & de facto in materia pręſcriptiōis eas irrittent. Et dixerūt multi, vt referūt doctores in dicto capit. finali. & in regula poſſeſſor. in. 6. quod Papa non poteſt inualidare leges ciuiles & Imperiales in terris, q̄ nō ſunt ipſi Papæ ſubditę. Secus in terris ſuis, Et ita inferunt, ꝙ leges Imperiales de pręſcribendo cū mala fide valent, & ſeruādę ſunt in terris Imperij. Quodq; capit. finale pręallegatum valet in terris ipſius Papę. Imperiū enim & ſacerdotiū ex eodē principio prodſerūt, vt in aucten. Quomodo oportet. & diſtinctas habent poteſtates quarū altera alterā iuuare habet, non deſtruere, illa in ſpiritualibus locum tenet, hæc autem in temporalibus.

E cōtra vero aliorum ſententia eſt, ꝙ leges ciuiles in hac re ſint ſimpliciter abrogatæ per iura canonica, quia vbi vergit periculum animarum, prævalent vbique leges Canonicæ, quas non dedignantur imitari ciuiles. Vnde diſtin. 10. capit. Conſtitutiones, dicitur. Conſtitutiones contra canones

& decreta præſulum romanorum, vel bonos mores nullius ſint momenti. Et ꝙ de facto p̃ſcriptionem cum mala fide à lege ciuili conceſſam inualidet, apparet quia Canon ait, vt nulla valeat abſq; bona fide prǽſcriptio tam canonica quam ciuilis, & ſecundũ hanc ſententiam prǽfatum cap. finale non ſe extendit ad præterita: quia antequam leges ciuiles eſſent per Canonicas abrogatę, vim habebant, & currebat prǽſcriptio cum mala fide, ſecus poſt determinationem eccleſiæ.

Aliorum veró alia eſt ſententia, quæ diſtinguit inter res prǽſcriptibiles. & iura realia ſeu perſonalia præſcriptibilia. In rebus enim non currit prǽſcriptio cũ mala fide poſſeſsis, eo ꝙ huiuſmodi res poſſideri ſine peccato cum mala fide nõ poſſunt. Præſcriptio autem cum peccato non currit, vt Decretalis intendit. In iure autem perſonali ſeu reali non ita, quia poteſt aliquis perdere ſeruitutem ruſticam per tempus, ſi iure quod habet negligit vti. idq; ſine peccato ipſi⁹ prǽſcribentis, eo ꝙ huiuſmodi præſcriptio nõ requirit factum ex parte prǽſcribentis, quod illi peccatum ſit: quia ſi bebitam ſeruitutem non reddat, non peccat, niſi petatur, & ita huiuſmodi iura extinguuntur ad tempus in fauorem debitoris, etiam ſi debitor malam habeat fidem, ſciens. ſ. ſe talis ſeruitutis debitorẽ eſſe. Quam ſententiam Hoſtieñ. communiter ſummiſtę ſequuntur.

Adrianus his opinionibus vtcunq; recitatis, tenet leges ciuiles in hac re non eſſe per Canonicas abrogatas: quãuis illis ſit derogatum, hoc eſt in parte ſunt inualidatæ, in parte verò in ſua ſunt efficatia relictæ, ita. ſ. ꝙ vbi mala fides ſine pecato ipſius poſſeſſoris ſeu debitoris habetur, poteſt prǽſcriptio cum mala fide currere. Secus ſi malę fidei ſit peccatum annexum, quia tunc prǽſcriptio non valet, vt iure canonico diffinitum eſt: per quo non prætenditur obuiari omni præſcriptioni, quæ cum mala fide fit, ſed ei, quæ cum peccato fit: vt patet rationem ipſi⁹ textus attendendo. Poteſt enim, vt ait aliquis, alienum poſsidere, vel etiam debitum non ſoluere, ſciens alienum eſſe, quod poſsidet, aut ſe debitorem eſſe, abſq; hoc, ꝙ peccet. Vt ſi ſit ei probabile, ꝙ dominus rei, ſeu creditor conſentit in rei poſſeſsione, aut debiti non ſolutiõe, vel ſimpliciter, vel ad tempus, ob cauſam aliquam, vel ob voluntatem ſuam, aut ſi alienum poſsidens, ſciens alienum eſſe proponat efficaciter dominum quęrere, paratus rem illi reddere cũ reperierit: & poſtea id à memoria eius excedit per longum tempus: iam ille poſſidet alienum cum mala fide actuali. ſ. quã ab initio poſſeſsionis habuit, & habituali per totum tempus lege diffinitum, & ſine peccato, ideo in caſu currit illi præſcriptio.

Confirmat hãc ſuam ſententiã, quia Canon non vtitur verbo tollendi, vel abrogandi, ſed derogandi, cum dicat, omni conſtitutioni derogandum eſſe. &c. Igitur nõ damnat omnem prǽſcriptionem cũ mala fide currentem: alioqui ſimpliciter deberet conſtitutionem ac legem ciuilem abrogare, qua ſtatuitur, vt valeat cum mala fide præſcriptio. Nec oportet legem ob id reddere nullam, ꝙ extendit ſe ad aliquos caſus iniquos, vt patet de lege generaliter data, quæ quidẽ ſuas opus eſt habeat exceptiones & epicheias. Igitur eſto ꝙ lex ciuilis, qua ſtatuitur vt prǽſcriptio valeat cũ mala fide in certis caſibus non ſit obſeruanda, non ideo efficitur nulla.

Hæc controuerſia fortaſſe ex nominis ęquiuocatione pendet. Ego enim ſicut ſuprà de conſcientia dubia, ita nũc de mala fide diſtinguerem. Nam mala fides poteſt accipi pro ſciẽtia ſeu credulitate, qua quis credit ſe alienum poſsidere, aut ſe debitorem alicuius rei eſſe, vt per innumera iura patet. ff. de verborum ſignifi. l. bonæ fidei. Et cap, Si virgo. ſuprà citato. & alibi. vbi bonæ fidei poſſeſſor dicitur, qui credit nõ alienum, ſed ſuum eſſe, quod poſsidet. Ideo è contra malę fidei poſſeſſor eſt, qui credit aut ſcit alienum eſſe, qđ poſsidet. Et hęc fides magis ſpeculatiua eſt, quam practica. Alio modo accipitur fides pro conſcientia practica, q̃ dictat quid agendum, quid non agẽdum, aut quid liceat agere, quid non, quid liceat retinere, quid non. Et mala fides dicetur ſecundum hoc in prǽſc··i materia in aliquo eſſe quãdo alienum poſsidet aut detinet contra conſcientiam hanc dictantem rẽ illam reddendam eſſe, & non detinendam. Et prima mala fides ſola non ſufficit reddere rei detentionem illicitam, bene autem ſecunda. Et de hac ſecunda dixit Paulus, omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt, non de prima.

Decretalis autem citata, de fide mala videtur loqui, ſumpta fide ſecundo modo: ex quo in initio Decretalis pro fundamento p̃fatę diffinitionis Concilij ponitur dictum Pauli, cum ait. Quoniam omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt, Synodali iudicio diffinimus, vt nulla valeat abſq; bona fide prǽſcriptio. Et de hac fide puto procedere regulam iuris. Poſſeſſor malæ

ſor malæ fidei nullo vnquam tempore pręſcribit, ideſt, qui contra conſcientiam alienũ poſſidet. Quæ conſcientia non eſt, qua putat rem alienam eſſe pręciſe, ſed qua id putans, ſimiliter putat, aut credit rem illam eſſe reddendã & non detinendam.

Per hęc patet ꝓpoſitionē Adriani ĩ bono ſenſu veram eſſe, ſeu probabilem, cum ait, poſſe pręſcriptionē currere cũ mala fide, id eſt, cum credulitate, aut ſciētia de re, ꝙ aliena ſit, cui peccatum non ſit annexum eo ꝙ illa fide ſtante, ſimul ſtat, ꝙ credat licitũ eſſe ſibi rem illam detinere: vel quia pręſumit dominum non eſſe inuitum, vel quia non adeſt, & paratus eſt eum inquirere vt reddat, vel quia qui alienum emit, oblitus eſt ſe emiſſe, et vult illud domino ſuo reddere, & poſt recordatur ſe vere emiſſe. Certum eſt in his & ſimilibus, malam fidem primo modo ſumptam, ſed ſine peccato, interuenire. Conſequenter etiam patet veram eſſe aliam ſententiam, quę vniuerſaliter aſſerit nullam præſcriptiõem valere cũ mala fide interueniente, ſi fides pro conſcientia practica, vt dictum eſt, accipiatur: quia talis ſemper habet annexum peccatum. ſ. rei poſſeſſionem contra conſcientiam.

Correlariè ſequitur pręfatas opiniones in quibuſdã deficere. Primà, in eo, quod ait non poſſe Papam leges ciuiles abrogare, niſi in terris ſuę iuriſditioni in tēporalibus ſubiectis. &c. Deficit in hoc, ſimul & in eo, ꝙ ait, ꝙ valet cum mala fide pręſcriptio in terris imperij. Primum vniuerſaliter dictũ videtur falſum eſſe, quia papa habet à domino officium paſtorale totius orbis, quod ſibi collatum eſt, Chriſto dicēte. Paſce oues meas & agnos. &c. Igitur ei incumbit proſpicere ſaluti animarum ſibi cõmiſſarum: & per conſequens ſi ſint aliquæ leges ciuiles, quę cedãt in periculum aut perniciē animarũ, quales ſunt, q̃ peccata fouent, ſequitur ꝙ poterit eas nõ ſolum limitare, ſed penitus abrogare, & annullare, ſi tales ſint, quæ magis in perniciem cedant animarum, quam in vtilitatem.

Deinde ipſi reges & Imperator in his, quæ animam concernunt, ſunt ſubditi Papæ, & poteſt illis multa, etiam ſub cenſura prohibere. Igitur ex conſequenti ſi leges iniquas eos facere contingat, quæ in perniciem animarum cedant, poterit papa eas annullare, & valebit annullatio, alioqui non eſſet Papæ pleniſſima poteſtas conceſſa, contra id, quod ei dictum eſt. Quodcũq; ſolueritis ſuper terram. &c.

Secundò deficit in eo, ꝙ ait præſcriptionem cum mala fide currere in terris Imperio ſubditis, & non in terris ipſius Papæ. Cuius falſitas ex dictis eſt nota, tum quia Papę incumbit ſaluti omnium fidelium proſpicere, & non ſolum eorum, qui in ſuis terris cõmorantur. Igitur cum Concilij p̃fata difinitio omnibus ſit neceſſaria, igitur ad omnes fideles ſe extendit. Tum, quia ſi Papa nullas terras ſibi in temporalibus ſubditas haberet: poſſet diffinire quod diffiniunt, & ad omnes fideles eius preſens diffinitio ſe extenderet. Igitur non obſtante ꝙ terras habeat, pręfata diffinitio ad omnes ſe extendit, ex quo omnium ſalutem concernit. Et dicere oppoſitum eſt penitus irrationabile,

Secundà opinio ſimiliter videtur ĩ duobus deficere. Primò, quia ait leges ciuiles in hac re ſimpliciter eſſe abrogatas. Cuius oppoſitum apparet ex ratione facta pro Adriano, cum Decretalis non verbo abtogandi, ſed derogandi vtatur: modo aliud eſt legem abrogare, quod eſt eam in toto annullare. Aliud verò legi derogare, quod eſt eam limitare, ita vt in parte teneat, in parte verò non teneat. Secundo defficit in eo, ꝙ ait pręſcriptionem cum mala fide curriſſe ante Decretalem illã, ſed non poteſt. Contra quod videtur, quia hæc Decretalis non inducit nouum ius, ſed declarat. Non enim ait, ſynodali iudicio ordinamus, volumus, ſtatuimus. &c. Quę verba ſunt noui iuris inductiua, ſed ait, diffinim⁹, hoc eſt, declaramus. Et per conſequens ſicut pręſcriptio cum mala fide poſt illam declarationē nõ valet, ita nec ante illam.

Tertià opinio, quæ ponit differentiam inter præſcriptionem rei poſſeſſæ, & iuris realis, aut perſonalis, in certis caſib⁹ eſt vera, in alijs autem non ita. Eſt enim quędã præſcriptio ad acquirendum ius reale ſeu perſonale: & eſt pręſcriptio ad extinguendum huiuſmodi ius, & ſi ſit perſonale ius, ad huc eſt duplex præſcriptio ad illud extinguendum, ſecundum ꝙ duplex ſeruitus eſt alicui debita. Quædam eſt certa, quę debetur, etiam ſi dominus non exigat, ita vt debitor teneatur ſingulis annis, ſeu mēſibus, ſeu temporibus aliquid in ſeruitium alterius facere. Alia verò eſt ſeruitus incerta, ad quam quis tenetur, quando dominus eam exegerit. De prima pręſcriptione, q̃ fit ad acquiſitionē iuris in perſona, vel p̃dio, vel monte, vel paſcuis alienis, ad piſcandũ, venandum ligna ſcindendum, oues paſcendum, & alia huiuſmodi, quia factum requi-

rit præſcribentis, idem eſt iudicium, quod de præſcriptione rerum alienarum. Itaque vtrobique requiritur bona fides ad legitimè præſcribendum: alioqui furtum ſeu violentia cômitteretur. De alia verò præſcriptione, quæ fit ad extinguendum ius huiuſmodi ſeu ſeruitutem, per quam debitor ſibi libertatem acquirit, ſi ſeruitus erat certa, & debebatur, etiam ſi à domino non exigatur, ſimiliter eſt neceſſaria bona fides. Non enim minus peccatum eſt debitum retinere, & creditori, vel domino, cui debetur, non ſoluere, quam rem alienam auferre & retinere: id quæ ſi debitor ſit in mora. Quod fieri poteſt die pro homine interpellante, etiam ſi homo ſeu creditor debitum non exigat. Ac proinde ſi bona fides non interueniat, quæ cenſum vel ſeruitium, vel rem aliam debitam non ſoluentem à peccato excuſet, nō video quomodo valeat illi præſcriptio in foro conſcientiæ: cum Decretalis omnem præſcriptionem ſine exceptione cum mala fide inualidet. De pręſcriptione verò ad extinguendum ius, ſeu ſeruitutem incertam, quæ non debetur niſi domino exigente, ſeu iure ſuo vti volente, videtur procedere hæc tertia poſitio. Nam in hac non requiritur factum ſeruitutem perſonalem aut realem præſcribentis: ſic enim pręſcribēs nec alienam rem, nec aliquid alteri debitum retinet, vt conſtat, ſed ſolum concurrit non vſus ipſius domini, qui iure ſuo non vtitur, vt quia cum habeat ius venandi, piſcandi, paſcēdi per agrum alterius tranſeundi, aquam per alienū fundum ducendi. &c. hæc tamen omittit ad tēpus. In hac præſcriptione non exigitur bona fides in eo, qui ſuæ perſonę, aut rerum ſuarum libertatē pręſcribit: nec eſt in peccato per hęc, quod dominus iure ſuo non vtatur, nec alienum poſsidet, nec rem debitam retinet, perditur ius per non vſum eius, & ſibi libertas acquiritur, modo ex negligentia dominus iure ſuo vti deſinat. Vnde multis modis contingit aliquem iure ſuo, quod in agrum ſeu rem alterius, aut in perſona habet, non vti, quia. ſ. non poteſt, vel quia ſe ius illud habere ignorat, & tunc contra illum non pręſcribitur. Vel quia & ſi poſsit, vult tamen in gratiam debitoris ad tempus ab exactione ſeruitutis ceſſare, tunc etiam non pręſcribitur contra illum, ſi de tali gratia conſtet. Si autem ſuo iure vti deſinit ob negligentiam ſuam, tunc non mirum ſi ad tempus certum huiuſmodi ius amittat. Et tunc nil refert, quam fidem habeat, bonam aut malā, is qui talem ſeruitutē ſeu libertatem à ſeruitute pręſcribit. Vnde quantuncū que malam fidem habeat, qui ſeruituti obnoxius eſt, puta ſi putat ſe teneri ad reddendum ſeruitutem tempore, quo verè non tenetur, nō deſinit præſcriptio currere, quia vbi nō requiritur bona fides, mala pręſcriptionem non impedit. Nec obſtat Decretalis citata, quę ait, ꝙ nulla pręſcriptio valet cum mala fide, quia ꝓcedit de pręſcriptione rei alienę ſeu alteri debitę, cuius retentio & non redditio in ſe peccatū eſt, & non ob ſolam conſcientiam.

Correlariè ſequitur debitorem nō ſoluentem quod debet, non pręſcribere ſibi debitum, etiam ſi per notabile tēpus creditor illud non exigat. Niſi ex parte debitoris adſit bona fides, & ex parte creditoris negligentia. Et dicitur quis in repetēdo debitum negligens, quādo poteſt repetere & nō volens gratiam facere, ex incuria repetere deſinit. Et multo minus valet præſcriptio, ſi debitor deſinat ſoluere cum mala fide, nō obſtāte lege vel ſtatuto aliquo in cōtrariū. Vnde quāuis per ſtatutū caueri poſsit, ne creditor actionē habeat ad rē debitā petendum, niſi infra certum tēpus eam petat, nō tamē id ſufficit, vt debitor ſibi rem debitam præſcribat. De hoc vide Adrianum. quotlib. 5.

Sequitur inde, ꝙ ſi hi qui reditus colligunt, qui vulgo dicuntur, arrendadores, decimam, ſeu redditum ab aliquo ſibi debitum infra triennium non petat, non ideo debitor liber eſt in conſciētia à debiti ſolutione, eſto ꝙ præfatus collector actionē contra illum amittat. Excepto, niſi veriſimile ſit, ꝙ velit debitum condonare: quod tamē nō facile præſumendum eſt quia de nemine præſumitur, ꝙ velit rem ſuam perdere. l, Qui vas. ff. de furtis. §. vetare.

Correlariè ſequitur impertinens eſſe ad rem poſſeſſam præſcribendum, ex quo errore quis eam poſsideat. Nam diſtingunt communiter de errore facti, aut iuris: & iterum de errore iuris obſcuri, vel clari. Et dicunt ꝙ error facti non error iuris ſaltem clari excuſat poſsidentem, & facit valere pręſcriptionem. Videtur tamen ſtādo in dictis, quòd ſiue poſsideat quis rem alienam ex errore facti ſiue iuris clari, ſiue obſcuri, ſtat ꝙ habebat bonam fidem, ſi error ſit inuincibilis vnde putet ſibi licitum eſſe rem illam poſſidere. Qui autem dicunt, ꝙ error iuris ſaltem clari non releuet poſsidentem, procedunt ex præſumptione, quia præſumitur ꝙ ius illud non niſi ex culpa ſeu negligentia ignoretur,

cum

cum facile poſſet homo, ſi inquireret, illud ſcire. Stat tamen huic præſumptioni veritatē opponi, & tunc ſtabitur veritati nō præſumptioni in foro conſcientiæ.

Sequitur amplius ad bonam fidem nō ſufficere credere ſuū eſſe qđ quis poſsidet, niſi credulitas ſit probabilis, & inuincibilis. Si enim craſſa ſit, aut affectata huiuſmodi credulitas, non excuſat eum, qui alienum poſsidet, à peccato: & per conſequens ille rem præſcribere non poteſt, cum tali credulitate, etiam ſi credulitatem practicā habeat, qua credat non eſſe rem illam alteri reddendam. Correlarium patet ex intento præfatę Decretalis.

Correlariè ſequitur prælatū, aut aliū temporalem dn̄m, quibus ſubditi in eorū promotiōe ſolēt ſpōte ſeruitiū aliquod facere per ſpontaneā oblationem alicuius muneris non præſcribere contra illos ius tale ſeruitium exigendi etiam ſi in multis annis illud obtulerint. Ratio eſt clara. Quia præſcriptio non niſi contra negligentes currit. In præſenti autē ſubditi non negligentes, ſed munera ſpōte & gratioſe ſunt offerentes. Nec obſtat cap. Seruitiū. 18. q. 2. vbi dicitur, ꝙ ſeruitia cōſueta dari eccleſijs aut prælatis reddantur. Nā hoc procedit, quando conſuetudo eſt antiqua, & dubitatur, an ſit debita talis præſtatio: & quādiu neſcitur an indebita ſit, præſumitur ꝙ ſit debita. Sec⁹ ſi ſubditi aſſueta ſeruitia reddere cogantur, quia tunc ſi poſſunt ſe à præſtatione eximere, & negligunt ſtante in prælato bona fide, valebit præſcriptio. Et ſicut nō currit præſcriptio contra eos, qui ſponte munera frequenter offerunt, ita nec contra eos qui putātes ſe ob cauſam aliquid debere, annuè illud ſoluunt, quia poſſunt, cum ſciuerint cauſam nō ſubeſſe à ſolutione ceſſare, ignorātia enim videtur eos releuaſſe.

QVAESTIO. XVIII.

Vpereſt quæſtionem propoſitam brebiter abſoluere. An qui legitimè rem aliquam præſcripſit cū conditionibus ad præſcribēdum requiſitis, & poſtea inſtruatur, & credat rē illā alienā fuiſſe, quā ſuā eſſe putauerat, ſit poſtea in cōſciētia tut⁹, eā retinēdo: an teneatur eā priori dn̄o reddere. In qua quæſtiōe varia ſentiūt doctores. quorū ſentētias, & per eos allegata referre, longū eſſet: ſatis erit paucis, quid ſentiāt oſtēdere. Quidam indiſtinctè tenent illum eſſe tutum rē illam ſibi tanquam propriā retinendo. Pro qua ſentētia arguitur. Primò, quia lex iuſta ab initio potuit rerū dominia diuidere, & ea diuerſis perſonis applicare. Augu. & habetur diſtin. 8. Quo iure, ſed nō minor eſt autoritas principis ſeu legis poſt diuiſionē, quā antea fuerat, igitur nunc poterit per legē iuſtā res vnius alteri tradi: talis eſt lex præſcriptionis, quę propter bonum publicū, & ad lites dirimendum eſt inſtituta.

Secundò, quia legiſlator poteſt iuſtè punire tranſgreſſorem legis pœna corporali: ergo à fortiori pœna pecuniaria. Cum ergo negligentia hominum in rebus ſuis non repetendis detrimentum afferat reip: cum ſit pacis impedimentum, ergo poteſt in pœnam negligentium rem eorum fiſco applicare, & per conſequens ei, qui tempore à lege difinito eam occupauit.

1 Tertiò. Res alicuius poteſt in alterius dominium tranſire ex conſenſu licito, vel debito ipſius domini particularis, vt ſuprà diximus: ſed omnes qui principi ſubditi ſunt conſentiunt in legibus iuſtis, & ad pacem & vtilitatem publicam neceſſarijs, & ita conſentiunt in lege præſcriptionis: & per conſequens cum huiuſmodi lex rem negligentis in poſsidentem transferat, ſequitur ꝙ in hoc ipſo conſentit antiquus ipſi⁹ rei dominus, ſaltem actu debito.

Quartò. Nemo obligatur reſtituere, ꝗ iuſtè poſsidet: ſed in caſu homo ille poſt lapſum tempus præſcriptiōis iuſtè rē illā poſsidet, quia iure poſsidet tā Canonicō, quā ciuili. Si iure, iuſtè. ſi iuſtè, bene. Augu. & habetur. 14. q. 4. Quid dicam. Et confirmatur, quia nemo legis autoritate peccat. 23. q. 4. Qui peccat. Id etiam poſſumus, quod iure poſſumus: ſed homo in caſu legis autoritate rē illā tenet & poſsidet: igitur eā tenendo & poſsidēdo nō peccat, & ita nō tenetur ideo reſtituere.

Aliorum ſententia eſt in oppoſitum. ſ. ꝙ qualitercunq; quis præſcripſerit, ſi lapſo tēpore præſcriptionis adueniat mala fides, qua ſciat rem quam tenet alienam fuiſſe, tenetur illā reſtituere, ſi nullo alio, quā præſcriptionis titulo eam poſsideat. Pro quo arguitur. Quia fundamentū præſcriptionis eſt bona fides, vt ex dictis patet: igitur deficiente bona fide, corruit ipſa præſcriptio: & ita titulo præſcriptionis retineri nō poteſt. Sicut vbi non eſt mutuum, vſura locum non habet.

Et vbi character baptiſmi non eſt, ordo locū habere non poteſt. Et vbi deficit cōſenſus maritalis, coniugium non valet. &c.

Secundò ex regulis iuris in. 6. Locupletari cum iactura aut detrimento alterius non debemus. Sed in caſu alienum poſsidens locupletior ſieret cum alterius detrimento, ſi nullum alium titulum habet, quam pręſcriptionem: igitur tenetur tē illam reddere.

Tertiò ex curſu temporis nulla oritur obligatio, cum nec tollatur tēpore. ff. de actioni & obligatio. obligationū. §. placet. Vnde Auguſtinus, ſi nunquam tenuiſſes eius aſſenſum, nullus te defenderet numerus annorum. 23. q. 5. Quod deo pari. Igitur ſi quis alienum retinet ſine domini conſenſu, non poterit ex temporis longitudine excuſari.

Alij media via incedere volentes, diſtinguentes dixerunt. Vel homo ille rem acquiſiuit titulo oneroſo, puta per viam emptionis, aut permutationis, & tunc non tenetur rem reſtituere, cum iuris autoritate adiutus, magis teneatur ſuæ indemnitati conſulere, quam alienæ. Nec bona fides patitur ꝙ idē bis reſtituatur. Et ita ſi bona fide ꝓ re illa aliena tantundem in valore dederat, ſequitur, &c. Si autem rem habuit titulo gratioſo, vt per viā donationis, aut legati, aut hęreditariæ ſucceſſionis, ſeu per rei inuentionem tunc tenetur rē ſuo domino cognito reſtituere: quia non debet cum alterius iactura locupletari.

His tamen nō obſtantibus videtur aliter ſub diſtinctione reſpōdendum. Quia vel ſubeſt iuſta cauſa. ob quam iuſtè poſsit rei dominus antiquior ipſa priuari: & tunc tutus eſt in conſcientia, qui rem illam legitimè pręſcripſit, etiam ſi poſtmodum ſciat rē illam alienam fuiſſe. Iuſta autem cauſa videtur & eſt ſi dominus rei fuit negligēs, vt ſuprà factum eſt, quam negligentiam lex punire intendit. Si tamen dn̄s rei pręſcriptę in negligentia aut culpa nō fuit, ob quam ſit re ſua dignus priuari, tunc iniquum eſſe videtur pręſcribentem rem illam ſuo dn̄o non reddere, & cum alteri⁹, qui culpa caret, iactura locupletari, idq; in caſu, quo is qui cum bona fide preſcripſit, factus eſt locupletior: alioqui bona fides excuſabit eum ne rem cum bona fide conſumptam reſtituere teneatur. Secus ſi res eadem pręſcripta conſumpta non ſit: quia tunc quocunq; titulo ſiue gratioſo, ſiue oneroſo eam acquiſiuerit, tenetur eam ſuo domino reſtituere. Quanquam in hoc caſu, quo rei dominus negligens non fuerit, datur ei actio, vt intra quatuor annos poſt completam pręſcriptionem rem ſuam petat, & audietur.

In hoc igitur articulo, quo de reſtituenda re pręſcripta agitur, illud attendendum eſt, an præſcriptio fuerit legitima, hoc eſt, in qua omnia ad præſcribendum neceſſaria concurrerint: & tunc lapſo tempore præſcriptionis abſq; ſcrupulo conſcientiæ poteſt pręſcribens eam tanquam propriā poſsidere: non obſtante, ꝙ cōpleta pręſcriptione ad notitiam eius perueniat rem illā alienā fuiſſe. Secus ſi aliquid de neceſſarijs ad pręſcribendū defuerit. Ideo p̄miſimus ſuprà ea, quę ad p̄ſcribendū requiruntur, & cōtra quem poſsit, aut non poſsit p̄ſcribi, & quę res ſunt p̄ſcritibiles: & illis cognitis, facile eſt ad quamplures caſus in præſenti materia reſpondere.

Nunc reſpondendū eſt ad rationes pro prioribus ſentētijs ſuprà factas. Et dicendū ad primā opinionē eā verā eſſe, ſi in p̄ſcribēdo ſint omnia q̄ requirūtur ſeruata: alioqui non eſt legiſlatoris intentio quēquā re ſua priuare, nec ad id poteſtatē habet abſolutam, niſi iuſta culpa, vel cauſa concurrat.

Tertia tamen ratio & quarta videntur ſuas habere difficultates. Nam in Tertia innuitur, ꝙ ex quo ſubditi conſentiūt in legibus iuſtis, ſunt in conſcientia tuti, qui completa pręſcriptione, rem quā ſciunt alienā fuiſſe, ſibijpſis retinent, cum conſenſus dominorum concurrant, ex quo Legi iuſtæ conſentiunt. Verum ex hoc ſequeretur paritate rationis hominem ſemper tutum eſſe, quando rem ſibi à iure, vel à iudice adiudicatam retinet, cum tamen oppoſitum ſit verum: cum ſecundum iura poſsit homo vſuram citra centeſimam accipere & retinere. Et qui citra dimidium iuſti precij contrahentem defraudat, poteſt lucrum retinere acquæſitum. Et ſæpiſsime ſecundum iura datur alicui actio ad rem, quam etiam ſententia in fauorem eius ſubſequuta retinere non poteſt: maximè cum ſæpe contingat iudices iuxta allegata iudicantes indignum damnare, damnatione autem dignum abſoluere, eſto quòd iudex iuſtè, & ſecundum leges iuſtas iudicauerit: & tamen hi, pro quibus ſit iudicatum eſt, non ſunt ideo in conſcientia tuti. Pro quo eſt manifeſtū exēplum de executione ſententię delegati, quæ tranſijt in rem iudicatam, quam ordinarius tenetur exequi: quamuis eam ſciat iniuſtam eſſe cap. paſtoralis, de officio legati, & tamen non ideo tu-

ideo tutus eſt in conſcientia is, in cuius fauorē lata eſt ſententia: Itaq; populus conſentit, ꝙ legiſlator faciat leges iuſtas, & ꝙ iudices iuxta eas iudicent, ex quo ita ad publicam expedit vtilitatem: non obſtāte, ꝙ leges huiuſmodi in damnum quorundam aliquando cedant, non tamen inde opus eſt, ꝙ populus conſentiat in hoc, ꝙ hi, qui huiuſmodi legibus in foro exteriori iuuantur, dominium rerum alienarū acquirant. Aliud enim eſt conſentire in legū iuſtarū inſtitutione, earūq; obſeruatione, ad qđ ſubditi ob cōmunem pacem tenentur. Aliud verò in ſuarū rerum iactura & amiſsione quo ad forū conſcientiæ.

In quarta ratione idem in ſententia ſignificatur, quod modo impugnatū eſt. Ideo quod dicitur, Nemo legis autoritate peccat. Quamuis id Auguſtinus de lege diuina dicat, eſt etiam de lege humana verū, quę ſi vere lex ſit, nō preſtat autoritatem ad perperā aliquid agendum, eſto ꝙ ſæpe aliqua peccata permittat, ea non puniendo.

Rationes etiam ſecundę opinionis directe videntur procedere cōtra p̄ſcriptionem, etiam ſi legitima ſit, ideo ad eas videtur reſpondēdum. Ad primum fateor bonam fidem fundamentum eſſe præſcriptionis: ſed hoc intelligitur pro tempore, quo p̄ſcriptio currit, vt ex dictis patet. Poſt completam autem pręſcriptiōem, res q̄ antea alterius erat, iā facta eſt poſsidētis, etiā ſi poſtea ſciat tē illā alienā fuiſſe, cum qua ſcientia adhuc ſtat bona fides, iuxta ea, q̄ ſupra de fide loquuti ſumus, accipiendo fidem pro conſcientia, quę dictat de licentia poſſeſsionis.

Ad ſecūdum ex regula iuris, Nemò debet cum alterius detrimēto locupletari, verū eſt autoritate priuata, ſec⁹ autoritate publica legis, vt in præſenti.

Ad tertiū, eſto ex curſu tēporis p̄ciſe obligatio nō oriatur, attamē ſicū temporis curſu alia concurrāt, q̄ ad pręſcribendū ſufficiant, iā non ſolus temporū curſus, ſed legiſlator ad id poteſtatem habens concurrit.

Quòd etiam, Tertia opinio dicebat de titulo gratioſo et oneroſo, videtur quodāmodo impertinēs ad quęſtionē p̄ſentē. Nā poſt completā præſcriptionē, quandiu bona fides habetur, res tute retineri poteſt, q̄cunq; titulo fuerit acquiſita. Si autem mala fides habetur, pratica, qua. ſ. credit ſe illicite, ſeu iniuſtè rem illam detinere, hac ſtante, tenetur rem reddere, ſiue titulo oneroſo, ſiue gratioſo eam obtinuerit, vt patet.

De rebus per meretricium aut alias turpiter acquiſitis.

QVAESTIO XIX.

SOlet p̄terea quęri de turpi lucro, quale eſt, quod per meretricium acquiritur, an ſit de neceſsitate reſtituendum. Et quoniam hæc quęſtio præſupponit act⁹ meretricios turpes eſſe, inquirere conuenit, an ita ſit ſemper, an potius vnquam licitum fuerit, aut ſit mulierem extra legem coniugij alicui viro copulari, vt quæſtio hæc ad meretricium, ad concubinatum, & ad ſimplicem fornicationem ſe extendat. Et pro parte affirmatiua, ꝙ. ſ. pręfatus actus ſit vel fuerit aliquādo licitus, multiplex eſt ratio dubitandi. Primò exemplo ſumpto de Thamar, quæ cum ſoluta eſſet à lege viri, ſe Iudæ carnaliter ſuppoſuit. Et ꝙ in hoc nō peccauerit, inde apparet, quia cum illa eſſet ad cōbuſtionem iuxta legem condemnata, eam tamen ipſemet Iudas, qui tunc temporis Iudex erat, à pœna, ad quam condemnata fuerat, abſoluit, eanq; inſuper à culpa excuſauit, dicens. Iuſtior me eſt, quia non tradidi illi ſelam filium meum. Gene. 38. Igitur ob cauſam aliquam licitum eſt fornicari. Idem apparet de Raab meretrice, & de Ruth Moabitide, de quibus euangelium meminit Matth. 1.

Secundò idem apparet de fœmina, cui iudex pręcipit, vt viro, quem actu habet, debitū coniugale perſoluat, quem tamen ſcit ſuum legitimū maritum nō eſſe, publice tamen cum eo contraxit. Talis fœmina non videtur reddendo peccare, maximè ſi ex non redditione videat ſcandalum imminere. Tum, quia iudici iuſtè aliquid pręcipienti parendum eſt, iuxta illud Chriſti Matth. 23. Super cathedram Moyſi ſederunt ſcribę & phariſęi, quęcūq; dixerint vobis, facite. Quod tūc maximè procedit, quando Iudex iuxta legem iudiciū tulerit, vt in caſu huius rationis ſuppono. Tum etiā, quia magis obligat pręceptū de non ſcandalizando, quam pręceptum de non cognoſcendo virum alienum. Quando autem duo pręcepta ſimul ſeruari non poſſunt, quod minus eſt, maiori cedere debet, vt dicitur. 13. diſtin. cap. Duo mala.

Tertiò idem apparet. Quia aliquando licitum eſt vxori ſuo marito de

bitum poſtulanti denegare : igitur aliquando erit licitum ob cauſam aliquam viro non ſuo commiſceri. Non enim minus peccatum eſt aliquid contra iuſtitiam facere , quale primum eſt , quam contra temperantiam, quale ſecundum eſt.

Quartò ad idem facit ratio. Quia ſtat quòd fœmina nullam aliam habeat viam , qua mortem famis , aut gladij poſsit euadere,quam viro non ſuo in actu illo conſentire : igitur tunc adminus erit ei licitũ fornicari.Et conſequentia apparet, quia ob ſimilem & eandem cauſam licitum eſt aliena, domino inuito,ſurtipere,non obſtante pręcepto de non furando.

Poſtremò idem apparet. Quia actus, qui per ſe malus nõ eſt,nec aliqua lege prohibitus,eſt licitus:talis eſt ſimplex fornicatio,ſeu copula huius viri ſoluti cũ hac ſoluta. Quod autem talis actus lege aliqua vetitus non ſit,apparet : quia maximè in præcepto decalogi,de non mœchãdo , ſed hoc non,cum conſtet aliud eſſe mœchiam,quę lege etiam ciuili prohibita eſt aliud verò ſimplicem fornicationem,ſeu meretricium, quod ſecundum legem toleratur.

Et de concubinatu idem apparet. Tum, quia in lege veteri licitum erat cõcubinas habere, quas ſanctos patres habuiſſe legimus,vt patet de Abraham. Gene.25. Et de leuita. Iudicum.19. Et de alijs pluribus idem ſcripturam per currenti cõſtare poteſt , & etiã per leges ciuiles videtur concubinatus approbari,p quas determinatur quis poſsit , & qualem concubinam habere,vt habetur in partit. 4.titulo.14.

Occaſione huius poſtremę ratiõis ꝓpter contentioſos moueo quæſtionem.An meretricium ſeu ſimplex fornicatio ſit peccatum mortale iure naturali,diuino,aut humano prohibitũ. Quod enim ſit peccatum,omnes fatentur. Et probat Durandus,Quia vel talis actus ordinatur ad delectationem,& ſic malus eſt,cum in malum finem ordinetur.Aut ordinatur in prolem, & ſic etiã malus eſt,quia vt implurimum cedit in malũ prolis,eo ꝙ cum parentes lege coniugali vinculati non ſint,non eam adhibent curam in liberorum educatione, quã adhiberent , ſi vinculati eſſent.Sed quidquid ſit de huius ratiõis efficatia,ſolet dubitari , an ſimplex fornicatio ſit lege diuina prohibita,an etiã naturali: nam ꝙ peccatum mortale ſit,& lege canonica prohibita,nõ dubitatur,cũ id certum eſſe non ambigitur , vt patet.22.q. 1. cap. vltimo , vbi dicitur,ꝙ pro periurio debet talis pœnitentia imponi,qualis pro homicidio voluntario,& pro fornicatione,& pro cęteris criminibus mortalibus imponi ſolet , vbi huiuſmodi fornicatio inter mortalia peccatá connumeratur.Omnis etiam concubitus,pręter vxoriũ, iure Canonico eſt reprobatꝰ.32.q.4.cap.Nemo.& cap.Meretrices.Similiter iure ciuili omnis talis coitus eſt reprobatus per autenticam de lenonibꝰ, & auctenticam.ſcœnicas mulieres. In quibus Imperator ait,ꝙ eſt caſtitatis amator,& ꝙ in iſtis ſpiritualibus vult diſpoſitionem canonum ſequi.Quanquã iure ciuili cõcubinatus permittatur,vt maius malum euitetur,puta vagus cõcubitus,quem in multorum perniciem cedere experientia commonſtrat.

An autẽ fornicatio ſit lege diuina prohibita,poſsit alicui videri ꝙ non. Tum, quia concubinatꝰ non eſt lege diuina prohibitus,cum vt ſuprà diximꝰ,multos viros amicos dei concubinas habuiſſe legamus.

Tum etiam, quia ſi in lege diuina ſimplex fornicatio reprobaretur, mximè in pręcepto Decalogi,quo dicitur.Nõ mœchaberis.Sed hoc non , quia mœchię nomine non ſimplex fornicatio, ſed adulterium venit intelligendum,vt leges ciuiles declarant & Auguſtinus idem ſuper Exodum capitu. 20.dicit. Quia ait concubitum coniugis cum cõiuge alterius reprobatũ eſſe. Similiter cõcubitũ ſoluti cũ ea,q̃ virum habet,& è contra. At tamen concubitum eius, qui vxorem non habet,cũ ea,quę virũ nõ habet , non inquit legitur per ſcripturam ſacram eſſe prohibitum.

Tum etiam. Quia ex communi conſenſu hoc differt inter hoc præceptum.Non mœchaberis,& illud.Non concupiſces vxorem proximi tui.Quia.ſ. in primo prohibetur actus, in ſecundo verò animus. Sicut idem diſcrimen ſolet aſsignari inter hoc præceptum. Non furtum facies, & illud aliud. Non concupiſces rem proximi tui. Cum ergo in illo ſecundo prohibeatur animus accedendi ad vxorem alienam,non ad ſolutam:igitur in pręcepto de non mœchandò nõ prohibetur actꝰ cum ſoluta,ſed cum aliena : & per conſequens lege diuina non ſimplex fornicatio , ſed adulterium prohibetur.

Reſpõ. His non obſtantibus tenẽdum eſt,ꝙ lex diuina damnat non ſolum adulterium,ſed etiam fornicationem,quę ſit inter ſolutum & ſolutam.Hoc patet primo in pręcepto decalogi de non mœchando , vbi mœchiæ

mœchiæ nomen ad omnem fornicationẽ extenditur, vt Chriſtus innuit dicens. Qui viderit mulierem ad concupiſcendũ eam, iam mœchatus eſt in corde ſuo, vbi mœchari dicitur omnis, qui mulierem non ſuam concupiſcit. Idem ſenſus patet ex Auguſtino ſuper Exod. 20. cap. vbi cùm proponat. vbi in diuina lege ſimplex fornicatio ſoluti cum ſoluta prohibeatur, cõcludit quòd in hoc præcepto de nõ mœchando prohibetur omnis illicitus concubitus, qui, ſcilicet, præter legem coniugij fit, & omnis talis venit nomine mœchię intelligendus. Idẽ ſenſus patet ex gloſa interlineali ibidem dicente, quòd per mœchiam intelligitur omnis concubitus extra legem cõiugij factus: quia, vt ait, à parte totum intelligitur. Idem ſenſus colligitur ex ſententia Ambroſij, & habetur. 32. q. 4. cap. Nemo. vbi dicit adulterium eſſe omnem concubitum factum extra legem coniugij. Cùm ergo ſimplex fornicatio ſit extra legem coniugij, vt conſtat, ſequitur eam nomine adulterij, & mœchiæ venire intelligendam. Non enim illud potuiſſet Ambroſius dicere, niſi nomen mœchiæ, & adulterij ad omnem concubitum extra legem coniugij factum extenderetur.

Præterea ex doctrina Pauli hoc idem patet, ad Teſalo. 4. vbi ait. Scitis quę præcepta tradiderim vobis per dominum Ieſum, & addit. Hæc eſt voluntas dei ſanctificatio veſtra, vt abſtineatis ab omni fornicatione, vbi notatur præceptũ domini fuiſſe, vt homines ab omni fornicatione abſtineant. Si ab omni, non igitur à ſolo adulterio eſt ex domini pręcepto abſtinendum, ſed etiã à ſimplici fornicatione. Et iterum ad Ephe. 5. Omnis fornicator, aut immũdus, aut auarus, non habebit hæreditatem cum Chriſto. Sed quia fortè dicerent aliqui, quòd in hmõi autoritatibus per fornicationem non ſimplex fornicatio, ſed adulterium intelligitur, ideo induco dictum Chriſti Matt. 15. vbi ait. Non quod intrat in os coinquinat hominem, ſed quod à corde exit. A corde exeũt cogitationes malæ, fornicationes & adulteria &c. vbi apertè de fornicatione & adulterio tãquã de diuerſis loquitur: & hęc peccata ait hominẽ coinquinare. Igitur non ſolũ adulteriũ, ſed etiã ſimplex fornicatio in lege Chriſti eſt reprobata.

Idem etiam patet ex. 1. ad Corin. 6. vbi dicit Paulus. Nolite errare, quia nec fornicarij, nec idolis ſeruientes, nec adulteri, neq; molles regnum dei poſsidebũt. Vbi apertè notat fornicationem ſpiritualem, quæ eſt idololatria, & adulterinum & ſimplicem & omnes has ſignificat eſſe mortalia peccata.

Quod etiam lex diuina antiqua huiuſmodi ſimplicẽ fornicationẽ reprobet, cõſtat Deuter. 21. vbi dicitur. Non erit meretrix de filiabus Iſrael, nec ſcortator de filiis Iſrael. Idem patet ex Tobię. 4. vbi ſenex iuſtus ad filium ſuum ait. Attẽde fili, & caue ab omni fornicatione, & non admittas tale crimen cum aliqua, quæ nõ ſit tua vxor. Ex quo conſtat tunc etiã fuiſſe crimen, id eſt, mortale peccatum alicui extra legẽ cõiugij copulari.

Secundò reſtat videre, an ſimplex fornicatio ſit peccatum mortale iure naturali prohibitum etiam diuino, & humano iure ſecluſis. Et videtur dicere Durãdus quòd non. Ratio quam dat hæc eſt. Quia lex naturæ ſola non poteſt quenquã ſub pœna æterna obligare, eò quòd lex naturæ nil de æterna pœna docere, aut attingere poteſt, niſi deus eam reuelaſſet. Tum etiam, quia nullus poteſt ſuis legibus quenquam ſub aliqua pœna obligare, quã trãſgreſſoribus infligere nõ poſsit: ſed tota natura naturata nemini poteſt ęternã pœnam infligere, igitur lex naturę nõ poteſt quẽq̃ ſub tali pœna obligare. Itaq; ſentit, ꝙ ſimplex fornicatio non eſt peccatũ mortale, niſi ex ꝓhibitiõe iuris diuini & humani.

Verùm, ſalua pace, fundamentum ſuũ niſi ſanè intelligatur, videtur falſum. ſ. ꝙ lex naturæ non poteſt ſub pœna peccati mortalis quẽq̃ obligare, quod falſum eſſe patet ex doctrina Ariſt. in. 3. Ethi. vbi docet eſſe aliqua peccata morte digna & de ſe talia, pro quibus vitandis eſſet mors ſuſtinẽda, exẽplificat de homicidio, de adulterio, de mẽdacio &c. & hæc dixit, cùm in ſolo lumine naturali interius viueret.

Idem etiam patet ex doctrina Pauli ad Rom. 1. reprehendentis gentiles in ſola lege naturali viuentes, & eam per idololatriam, & immunditias & inobedientias, contra id, quod deo & ſuperioribus debetur, pręuaricantes. Concluditq; quòd non ſolùm digni ſunt morte qui huiuſmodi faciũt, ſed qui facientibus conſentiunt. Igitur omni iure diuino & humano ſecluſis, poſſunt peccata mortalia contra legem naturæ committi.

Deinde idem Paulus ad Rom. 7. apertè docet, ante legem à deo datam fuiſſe peccatum quanuis mortuum, & per legẽ ſuſcitatũ. Nec enim lex induxit peccatum, ſed illud, vt ait, manifeſtauit. Et loqnitur de peccato mortali, vt patet intuenti.

Hoc etiam idē patet de Caim, qui mortaliter peccauit, fratrem ſuum Abel occidendo. De quo diuina lex, quę fratricidiū prohiberet, nondum erat tunc diuinitus pręter naturalem rationem data, Deus etiā mundum diluuio deſtruxit propter peccata mortalia ab hominibus commiſſa. De quibus legem vltra eam, quæ naturaliter mentibus hominum inſita erat, nondum acceperāt. Igitur dicere, quòd ſecluſa lege diuina, & humana lex naturæ neminem ad actum aliquem ſub pœna æterna obligat, eſt error.

Ad rationem pro Durando factam facilè eſt reſpondere. Quia quanuis natura naturata pœnam æternam nemini valeat infligere, præcipit tamē, aut prohibet aliquid per legem naturæ, cui niſi obtemperetur, pœnam ęternā deus pręuaricātibus retribuet. Quēadmodum quamuis humana poteſtas pœnam ęternam efficere non poſsit, poteſt tamen legem facere, cuius violator pœna æterna torquebitur. Nec ad hoc, quòd lex naturæ ad aliquid ſub æterna pœna obliget, neceſſarium eſt per legem naturæ ęternam pœnam poſſe cognoſci. Satis eſt per legem naturę culpam agnoſci, vt dignus ſit, qui culpā cōmiſerit, æternaliter puniri. Sed de his vide codicem de ieiunio.

Nec obſtant ea, quæ pro ratione dubitādi obiecta ſunt. Nam concubinæ, quas patres veteris teſtamenti habuiſſe legimus, vxores eorum erant, ſed minus principales, cùm vnam principalem haberēt vxorem, cui vxoris nomē appropriabatur. Et vxor Leuitę, de qua Iudicum. 19. concubina illic appellata eſt, cùm tamē verè vxor illius eſſet. Quādo rurſus inquirebatur, vbi in lege diuina ſit prohibita ſimplex fornicatio. Dicendum id ſatis ex dictis patere, quòd in Decalogo, vbi dicitur: Non mœchaberis. Et quanuis nomen mœchiæ ſtrictè nō niſi pro adulterio accipiatur, ex dictis tamen conſtat etiam ad omnem illicitum concubitum extendi, vt expreſſè ait Auguſtinus, & habetur. 32. q. 4. ca. Meretrices. Et ſicut nomine furti omnis illicita rei alienæ vſurpatio intelligitur, quando in Decalogo furtum prohibetur, ita omnis illicitus concubitus prohiberi intelligitur, quando mœchia prohibetur. Per idem patet ad tertium obiectū. ſ. q quādo ꝓhibetur vxoris alienę cōcupiſcētia, omnis mulieris, q̄ propria vxor nō eſt, concupiſcentia intelligitur prohiberi, idq; ex ſana ſanctorum doctorum intelligentia.

Iam ad rationes in principio propoſitas, in quibus ſuæ tanguntur difficultates, reſpōdeamus oportet. In prima tangitur difficultas, an mulieres illæ, quas Mattheus in genealogia Chriſti cōmemorat, fuerint peccatrices. Faber omnes illās à peccato excuſat, & inſignes eas & ſtudioſas fuiſſe aſſerit. Thamar à culpa inceſtus cum ſocero ſuo commiſsi excuſat, quia ſe illi zelo iuſtitię ſuppoſuit, ſcilicet, vt Iudas traderet illi alterum filium, qui de lege in virum illi tradendus erat, vt ſemen defuncto fratri ſuſcitaret: quod tamē pater implere recuſauerat. Item quia Iudas re comperta eam iuſtificauit, dicens: Iuſtior me eſt. Item. quia illa, quæ duos filios in vtero habuit, duorum populorum figura fuit, ſcilicet, iudaici & gentilis. Raab etiam excuſat, quia de illa multa bona leguntur Ioſue. 6. Similiter ad Hebręos. 11. in Cathalogo ſanctorum de fide commendatur. Quod ſi Ioſue. 2. & 6. & ad Hebræos. 11. meretrix appellatur, ipſe nomen meretricis hoſpitam interpretatur, quaſi non ſit nomen vitij, ſed officij, quæ merebat quidpiam ab hoſtibus, ex his, quę illis apponebat. Quod probat ex Chaldeo paraphraſte, qui loco meretrix, legit cauponam, ſeu cauponariā. Item ſi ſordida fuiſſet, Salomon princeps de tribu Iuda, eam in vxorem non accepiſſet. Ruth verò excuſat. Tum, quia de illa multa pia leguntur Ruth. 1. Quod ſi ad pedes Booz noctu iacuit, id ait pudicè feciſſe, iure propinquitatis illum in virum petens. Tum, quia de hoc ipſo fuit à Booz commendata, cùm dixit. Benedicta filia tu à domino, quia priorem miſericordiā poſteriore ſuperaſti. Berſabee excuſat. Tum, quia violentiam paſſa fuit, quæ regis iuſſui reſiſtere nō potuit. Tum, quia in ſolo Dauid legitur illud peccatum punitū, non in Berſabee. Tum, quia Nathan propheta ad Dauid Berſabee loquens, comparat eam oui innoxię, cui violentia allata eſt. Tum deniq;, quia illa fuit figura ſynagogę, de qua Canticorum. 3. Egredimini filiæ Sion, & videte Salomonem, quē mater coronauit diademate. &c.

Sed quoniam hæc omnia maiorem exigunt diſcuſsionem, quibus ſi in pręſentiarum ſatisfacere vellemus, magna à noſtro inſtituto digreſsione opus eſſet: ideo cū communi ſanctorum ſententia dicendū, prædictas mulieres, ſi non omnes, ſaltem aliquas earum peccatrices fuiſſe, ſcilicet, Thamar & Berſabee, è quibus ſicut prima à culpa inceſtus per bonam intētionem excuſari non potuit, cùm malum, vt bonū eueniret, facere non debuiſſet: ita ſecunda per metum humanum à culpa adulterij non eſt omnino excuſanda;

cùm

cùm debuiſſet potius mortes mille ſuſtinere, quàm fidem coniugij contra dei legem violare. Nec Iudas ſimpliciter dixit Thamar iuſtã eſſe,ſed ſeipſo iuſtiorem. Nec illam caſtam eſſe dixit, & à culpa inceſtus immunem, ſed iuſtius eſſe,quod illa prætendebat, quàm quod Iudas fecerat. Illa enim prætendebat ſibi dari filium Iudæ in virum,qui de lege illi debebatur,& hoc iuſtè:Iudas autem filium,quem dare debuerat,denegauit, & hoc iniuſtè. Et ita Iudas non iuſtificat Thamar nurum ſuam in facto,ſed in intentione. Berſabee etiam culpa non caruit,quanuis per metum,quo regi contradicere timuit, fuerit eius culpa valde extenuata:quæ ſi legem & timorem dei ipſi Dauid obieciſſet, fortaſsis eius animum ab illo ſcelere reuocaſſet. Nec obſtat ſolũ Dauid punitum eſſe,non Berſabee,quia nõ Dauid, ſed Berſabee nõnullam ſui erroris excuſationem videtur habuiſſe,ſed nec omniũ crimina, nec omnes peccatores deus in hoc ſeculo punit, puniturus tamen cùm mundum iudicauerit, niſi per pœnitentiam deleantur.

In ſecunda ratione alia tangitur difficultas,ſcilicet,an in caſu argumenti ſit neceſſarium iudici parere. Et videtur magiſter ſententiarum in. 4. diſtinct.38. tenere partem affirmatiuam,quam ſimiliter tenuit Hugo de ſancto Victore lib.2.de ſacramentis. Similiter alij doctores recentiores,qui dicunt, quòd in caſu illa fœmina excuſatur propter obedientiam,quam eccleſiæ debet, & propter timorẽ ſcandali. Pro quorum ſententia videtur facere cap.Literas. de reſtitutione ſpoliatorum. vbi videtur Innocentius innuere,quòd poteſt fœmina à peccato excuſari,ſi viro, quem conſanguineum eſſe in gradibus lege humana prohibitis cognoſcit, debitum ad iudicis mandatum reddat, quemadmodum tenet Hoſtieñ. in cap.Propoſuit.de cõiugio ſeruorum. quòd tempore litis pendentiæ poteſt quis commiſceri ei,cui mouet quæſtionem ſtatus ad mandatum eccleſiæ abſq; hoc, quòd in eam velut in vxorem de nouo conſentiat.

Sed cum eorum bona venia oppoſitum videtur tenendum,ſcilicet, non poſſe licitè ad præceptum iudicis fœminam ei carnaliter commiſceri, quem cõſtat virum ſuum non eſſe,ſiue inter eos ſit impedimentũ,quod lege diuina contractum impedit coniugalem, ſiue quod lege humana eundem impedit:& in caſu tenetur potius excõmunicationis ſententiam ſuſtinere, quam actum carnalem extra legem coniugij contra ius diuinum exercere. Et quanuis in caſu eccleſiæ videatur inobediens, non tamen ita eſt,ſi mentem iudicis, aut iuris attendimus, qui ſi ei ſufficienter de impedimento in ſuo foro conſtaret,talem ſententiam nũnimè contra legem diuinam tuliſſet. Itaq; quanuis verbis iudicis contrauenire videatur non parendo, non tamen eiuſdem intentioni contrariatur. Quod ſi iudex intendat eam in caſu obligare, etiam ſi ipſa præfati impedimenti ſit conſcia, tunc deo obediendũ eſt potius quàm hominibus. Nec propter iudicis ſententiam debet,imo nec poteſt propriç conſcientiæ cõtrauenire. Nec obſtat cap. Literas.ſuprà citatum, quia illic Innocentius refert aliorum opiniones, de quibus illic ſententiam ferre non intẽdit. Adde quòd illic modum tradi à iudice in ſimili caſu ſeruandum, vt ſcilicet,ſi probationes de impedimento iuris diuini paratæ ſint,talis fœmina viro petenti non reſtituatur. Secus ſi ſolùm fuerit humani iuris impedimẽtum. Modum etiam tradit, quo in foro cõſcientiæ ipſa fœmina ſe debeat habere, ſi conſcia ſit impedimenti: nempe vt propter ſententiam propriç conſcientię minimè cõtraueniat. Similiter dicatur ad id,quod ex Hoſtieñ.eſt allegatũ, quòd.ſ.vir, qui vxori quęſtionem ſtatus mouet, non tenetur ad mãdatum eccleſiæ, lite pendente, illi vxori, quã ancillam eſſe credit,carnaliter cõmiſceri. Nam ſi ei vxorio affectu carnaliter cõmiſcetur, ſibi præiudicium facit,ex quo ipſo facto cogetur eam tanquam vxorem retinere. Si autem non vxorio affectu id agit, fornicabitur. Et ita nec hoc,nec illo modo tenetur ad mandatum eccleſiæ illi commiſceri. Sed de his alibi latius.

In tertia ratione hęc alia tangitur difficultas. An cõiux teneatur ſuo cõiugi,quoties debitũ petierit,reddere. Quod cùm ad materiam de matrimonio directius pertineat, ad eam eſt reſponſio remittẽda. Nunc tamen breuiter reſpondendũ,quòd non ſemper tenetur alter alteri debitum coniugale perſoluere, vt ſi petens adulteriũ commiſit. Si morbũ contagioſum,ſeu periculoſum habet, ita vt carnale cõmertium in notabile damnum corporis alterius eorũ,aut etiam prolis cederet. In his & ſimilibus non tenetur debitũ reddere poſtulãti,nec debitũ denegãdo vllã petẽti facit iniuriã:cũ in talib' caſib' ipſe poſtulans in debiti negatione nõ ſit rationabiliter inuit'. Ac ꝓinde conceſſo, ꝙ vxor poſsit aliquãdo viro petẽti debitũ denegare, non inde fit, vt eidẽ licitũ ſit alieno viro aliquãdo cõmiſceri, cùm id lege diuina negatiua conſtet eſſe prohibitum.

Et per

Et per etiam patet ad quartū, in quo id quæritur. Quare pro vita ſaluanda licitum eſt aliena bona, domino inuito, ſurripere: & tamen pro eadem vita ſaluanda non eſt licitum alieno viro commiſceri. Ad quod dicendum huius cauſam hanc eſſe: quia aliena bona auferre peccatum non eſt, niſi quia talis ablatio eſt iniuſta & iniurioſa, quæ cauſa cū ceſſet, ſi dominus in ſuarum rerum ablatione actu elicito, aut debito conſentiat, vt ex ſæpe dictis patet, ideo in caſu licita redditur alienarum rerum ablatio. Attamen alieno viro commiſceri, malum & peccatum eſt ex lege diuina illud prohibente, cuius malitia per humanam voluntatem auferri non poteſt, ſicut poteſt auferri ab actu, quo aliena bona capiuntur. Ac proinde niſi ad fornicandū diuina accedat diſpenſatio, licitè fieri non poteſt. Quintum & vltimum ſatis ex dictis arbitror eſſe ſolutū. Et per hæc patet ad id, quod in quæſtione de turpi lucro ſupponebatur.

QVAESTIO. XX.

SVpereſt ad id, quod principaliter q̄rebatur reſpōdere, an ſcilicet, lucrum ex meretricio acquiſitum, ſit de neceſsitate reſtituēdū. Et arguitur ꝙ ſic, primò, pro opere peccaminoſo non eſt licitum p̄cium accipere, nec acceptum detinere. Probatur à ſimili. Quia precium acceptum pro teſtimonio falſo ferēdo, aut pro patrocinio iniuſto, aut pro ferenda iniuſta ſententia eſt de neceſsitate reſtituēdum, vt tradit Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium. Et habetur. 14. q. 5. Non ſanè. Igitur fœmina precium accipiens turpitudinis, tenetur illud reſtituere.

Secundò. Non minus iniquum eſt fœminam corpus ſuum alieno viro pro precio tradere, quàm proprio: ſed ſi precium à viro proprio accipiat, vt illi corpus ſuum præbeat vltra quòd peccat, tenetur precium reſtituere: igitur à fortiori ſi adultero pro precio corpus ſuum tradat. Si enim corpus fœminæ venale non eſt reſpectu mariti, igitur nec reſpectu adulteri. Similiter arguit Auguſtinus, quòd non eſt licitum iudici ſententiam iniuſtam vendere, ex quo nec iuſtam vendere poteſt.

Tertiò ad idem. Precium pro re ſpirituali acceptum eſt reſtituendū, igitur etiam precium acceptum pro corpore fœminæ tradito ad vſum carnis. Conſequentia patet. Quia ſicut res ſpiritualis venalis nō eſt, vt conſtat de ſimonia per totum, ita nec corpus fœminæ ad talē vſum eſt venale: nam viro ꝓprio de neceſsitate eſt gratis reddēdū, alieno autem pro nullo precio eſt cōcedēdū.

Quartò, vbi inter datum & acceptū nō ſeruatur æqualitas, quàm iuſtitia requirit, eſt exceſſus de neceſsitate reſtituendus, vt ſuppono: ſed in traditione corporis & precio dato æqualitas reperiri nō poteſt, eò quòd precium datum alicuius valoris eſt: corporis autem traditio, cùm peccatum ſit in caſu, nullius valoris eſt: igitur tale precium eſt integrè reſtituendum, & quo precium ſe toto excedit valorem præfatæ traditionis.

Quintò facit pro eodēm, quod habetur. ff. de iure fiſci. l. Luciꝰ Titius, vbi dicitur. Mortua rea crimine extincto, proſequutionē eorum, quæ ſcelere acquiſita probari poſſunt, fiſco competere &c. Per quem textum tenent communiter doctores, quòd meretrix non publica tenetur in foro animæ turpiter acquiſita reſtituere. Et æqua ratio videtur de meretrice publica, ex quo in ea maior eſt turpitudo, quā in occulta: ſaltem ratione ſcandali. Nec per maiorem turpitudinis frequentiam culpa publicæ meretricis alleuiatur, ſed potius augetur.

Sextò facit, quod habetur in. l. affectionis. de donationibus. vbi in ſententia habetur, quòd non valet donatio meretrici à milite facta, & conuenit ipſi repetitio. Igitur pari ratione non valebit donatio meretrici facta, à quocunq; fiat.

Septimò facit ratio. Quia ſi meretrix poſſet licitè lucrum ex turpitudine acquiſitum tanquam proprium retinere, ſequitur quòd poſſet de illo oblationē facere, contra id, quod habetur Deutero. 23. Nō offeres mercedem proſtibuli in domo domini &c. Et Eccleſiaſtici. 34. vbi dicitur. Oblatio ex iniquo, oblatio eſt maculata, & dona iniquorum non probat altiſsimus. Et addit, Nec in multitudine ſacrificiorum repropitiabitur peccatis eorum. Et procedit textus de his, qui ex turpi & iniquo lucro volunt ſacrificare. Quod etiam citat ad hoc propoſitum Auguſtinus, & habetur. 14. q. 5. in principio.

Vniuerſalius autē quæri poſſet, an ſit de neceſsitate reſtituendum,

tuendum,quod per actum peccaminoſum eſt acquiſitũ,quocunq; illud ſit. Et videntur quidam doctores tenere quòd ſic, vt Innocen.ca. Quia plæriq;. de immunitate eccleſiæ. Quem etiam ibidem ſequitur Panor.10.q. concluſione.3.& Hoſtienſis cap. Cùm ſit. de Iudæis. Ad quos etiam videtur Palude declinare.pro qua ſententia faciũt quæ dicta ſunt in parte. Tum etiam facit ca.Cùm ſit.de Iudæis &c.vbi in ſententia dicitur, quòd Iudæi ſecundum prouidentiam diœceſanorum in eleemoſynas pauperum Chriſtianorum conuertant quidquid ratione publici officij inter Chriſtianos fuerunt aſſequuti, & vt ex textu apparet,videtur huius ratio eſſe,quia Iudæi illa officia licitè exercere non poterant.

Facit præterea cap. Ad liberandam. eodem titulo. vbi in ſententia dicitur, quòd non ſunt ab excõmunicatione abſoluendi hi,qui arma & alia vetita vẽdunt Sarracenis, quouſq; quidquid illa illicita negotiatione lucrati ſunt, in ſubſidium terræ ſanctæ expenderint. Vnde apparet cauſam,quare lucra illa expendere tenebãtur in pias cauſas fuiſſe,quia per illicitam & peccaminoſam negotiationem ea quæſiuerant.

Tertiò facit dictum Pauli ad Roma.11. Si radix ſancta,& rami:& è contra.Si radix infecta,& rami. Quod cõſonat ei, quod Chriſtus dixerat. Arbor mala non poteſt fructus bonos facere. Et ideo lucrum ex opere peccaminoſo proueniens erit vitioſum, & infectum,ac proinde dimittendum.

Facit quarto.Quia ſi quis iurauit ſe nullum munus accepturũ, & poſtea contra iuramentum præſtitũ munus accipiat, tenebitur illud reſtituere, ne iuramento contraueniat. Igitur pari forma, qui cõtra legem obligantem aliquid lucratus eſt,tenetur illud reſtituere,ne legi obliganti contraueniat.

Quintò facit ratio. Quia ſi datio precij pro opere peccaminoſo eſſet valida,& teneret,etiam eſſet valida promiſſio aliquid dandi pro peccato patrando,conſequens videtur falſum: quia promiſſio, aut ſtipulatio turpis inualida eſt de iure, vt habetur.l.generaliter.ff.de verborum obligationibus.Nec refert quod promiſſio fiat pro ſcelere perpetrato,aut pro perpetrando, vt habetur.l.Si plagij.eodem titu.vbi dicitur, ſi plagij faciendi,vel facti cauſa cõcepta ſit ſtipulatio, ab initio non valet.

In oppoſitum tamen video doctores cõmuniter declinare, qui in quæſtione hac de re turpiter acquiſita ita diſtingunt. Quia vel turpitudo tenet ſe ex parte recipientis ſolùm, ita vt illi ſit illicita huiuſmodi lucri acceptio:& tunc tale lucrum iuſtè retineri nõ poteſt,ſed reſtituendum eſt danti ex parte cuius nulla fuit turpitudo,vt ſi litigator putans ſe iuſtam cauſam habere,timetq; quod iudex non illi iuſtitiam faciet,offert illi munus,vt iuſtè iudicet, aut ſi timet teſtem, niſi precio illi dato veritatem non dicturũ &c. Tunc eſt turpis lucri acceptio, ſed nõ datio. Similiter in vſura,vbi lucri acceptio turpis eſt, & non datio.Ideo in his, & ſimilibus eſt facienda reſtitutio danti. Si autem turpitudo ſe tenet ex parte dantis,& recipientis ſimul,tunc reſtitutio non debet fieri danti: quia obſtat illi ſua turpitudo (vt in ſimonia, in qua non ſolùm qui recipit,ſed qui dat aliquid pro ſpũali)peccat,ſed eſt pauperibus reſtituẽdũ. Quod cum ius non præcipiat,erit id de conſilio, vt dicũt. Si verò turpitudo ſe tenet ex parte modi, aut circunſtantiæ,ita vt lucri acceptio in ſe prohibita non ſit,tunc ſic turpiter acquiſitum non eſt reſtituendum, vt exemplificant de meretricio lucro,in quo licet modus, ſeu medium, per quod acquiritur, ſit illicitum, non tamen ipſa lucri acceptio, ſicut habetur. ff. de conditionibus ob turpem cauſam .vbi dicitur. Licet meretrix turpiter facit in eo quòd eſt meretrix.non tamen turpiter accipit.Ita conſequenter dicunt,de eo,qui mercatur in die feſto,aut in loco ſacro, vbi & quando prohibitum eſt negotiationes exercere, quòd quanuis lucra ſic acquiſita ſint turpia ratione loci, aut temporis,non ſunt tamen reſtituẽda, ſuppoſito quòd aliqua iuſtitia & æqualitas inter datum, & acceptum ſeruetur.Durum enim eſſet eos ad reſtituendum compellere, qui non vltra quod iuſtum fuit pro ſuis mercibus receperunt. Durum etiam eſſet compellere eum, qui negotia cum hæretico, aut excommunicato exercet, ſeruata mercis & precij æqualitate, vt precium reſtituat, aut lucrum iuſtum. Ad hunc modum de aliis. Itaq; quando lucri acceptio illicita non eſt, iuſtè retineri poteſt, etiam ſi modus acquirendi fuerit,ob aliquam circunſtantiam illicitus. Secus vbi ipſa lucri acceptio eſt illicita, vt in ſimonia,in vſura,in muneribus iudici oblatis.

Sunt tamen in hac præfata reſponſione aliqua,quę difficultate non caret. Primùm,quia dicunt,quòd quãdo turpitudo ſe tenet ex parte dantis, non eſt illi acceptum reſtituendum,quia obſtat ſibi ſua turpitudo. Nam

Namquamuis qui turpiter dedit, dignus ſit, qui rem datam amittat, non tamen ob id ꝙ turpiter dedit, perdit ius ad rem datam in conſcientia. Vt ſi clientulus dedit aliquid aduocato, vt malè patrocinaretur, debet aduocatus quod ſic accepit, clientulo reddere, vt ait Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium. Quod ſpecialiter verum eſt ſi ſcienter dedit aduocato ad hunc finem, ſcilicet, vt iniuſtè patrocinaretur: & poſt rem acceptam per aduocatum antequam iniuſtum ferat patrocinium pœnitet rem perperam accepiſſe, tenetur clientulo rem illam reddere, etiã ſi turpiter dederit, antequam is, qui turpiter dedit, per iudicem ad dati amiſsionem condemnetur: nam poſt ſententiam contra eum latam non erit illi res reſtituenda.

Secundum, quia præſupponunt, ꝙ quando lucri, ſeu rei acceptio illicita eſt, ſimiliter ſit illicita eiuſdẽ rei detentio. Contra quod ſtat ratio in caſu, quo creditor potens rem ſibi debitam iuridicè recuperare ſi velit, tamen ipſe propria autoritate de reb⁹ debitoris clàm, aut per vim ſibi ipſi ius dicit, & ſibi ſatisfacit: certum eſt huius rei acceptionem illicitam eſſe & iniuſtam, & tamen poteſt ab ipſomet poſtmodum licitè retineri. Sicut qui rem apud alium depoſuerat, clam illam ſibi accipiat, peccat eam ſic accipiẽdo, & tamen acceptam non tenetur in conſcientia depoſitario reddere. Similiter ſi Petrus detinet rem, quam ego dubito meam eſſe, an ipſius, qui eam tenet: ſi eam ſtãte dubio accipio, pecco: acceptam tamen illi reſtituere non teneor, quandiu eſt dubium probabile quòd mea ſit. Non enim in caſu huius dubij teneor Petri indemnitati potius quàm meæ propriæ conſulere, idq; ante ſententiam contra me latam: nam in his caſibus iure poſſum cõpelli ſic ablata reſtituere, ſiue reddere priori poſſeſſori: imo & iuſtè ad rei amiſsionem damnari poſſum. Ante tamen ſentẽtiam contra me latam, ea quæ illicitè accepi, licitè potero retinere. Sicut in matrimonio eſt etiam clarum exemplum, ſi voui, aut iuraui vxorem non accipere, eam accipiẽdo pecco, acceptam autem retinẽdo non pecco. Ad hunc modum poteſt de aliis exemplificari. Ac proinde ad propoſitum non eſt validum argumentum. Lucri acceptio eſt turpis ex parte accipientis: igitur res ſic accepta eſt de neceſsitate reſtituẽda. Cũ multa ꝓhibeãtur fieri, q̃ tñ ſacta tenẽt.

Tertium, quia quod indiſtinctè dicũt poſſe meretricẽ lucrum turpiter acquiſitum retinere, dubium habet, cùm tale lucrum ſit mercis iniquitatis, quam Auguſtinus vbi ſuprà ſignificat retineri non poſſe. Cùm enim dixiſſet aduocatum debere reddere, quod vt iniuſtè patrocinaretur, acceperat, cauſam huius tradens, addit dicens, ne iniquitatis habeat mercedem. Adde, quòd non declarant, quando eſt turpis lucri acceptio, & quando non, vbi vtrobiq; ob turpem cauſam illud lucrum accipitur.

Quartum, quia dicunt, quòd quando turpitudo ſe tenet ex parte dantis & recipientis, quòd de conſilio eſt, lucrum tale pauperibus dare, ſed poteſt licitè retineri. Cõtra quod faciunt rationes, quę ſtatim ſubiungentur.

Aliquando mihi viſum fuit generaliter cum illis tenere, qui dicũt, quòd pro nullo opere peccaminoſo, ſiue commiſsionis, ſiue omiſsionis, quando tale opus in ſe peccatum eſt, & non ſolùm ob circunſtantiam deprauantem, licitum eſt preciũ recipere, nec ob illam cauſam lucrũ huiuſmodi retinere, niſi alius titulus iuſtus, vel honeſtus concurrat: tum propter rationes ſuprà ante oppoſitum factas. Tum etiam, quia opus peccaminoſum nõ eſt venale, ſicut nec res ſpiritualis: hæc, quia non eſt precio comparabilis, cùm bonorum temporalium valorem excedat: illud autem, quia nullius eſt valoris, ſed omnino tanquam vile & turpe, & inutile fugiendum. Pro quo etiam facit Auguſtini ſentẽtia vbi ſuprà, qui ſignificat mercedem iniquitatis retineri non poſſe, cùm nec Iudas, cùm peſsimus eſſet, auſus eſt precium, quod acceperat, pro eo quod Chriſtum tradiderat, retinere, ſed illud reſtituit.

Secundò idem patet argumento Auguſtini ſuprà ſignificato. Quia ſi ſententia iuſta à iudice lata non eſt venalis, nec pro ea poteſt iudex precium accipere, nec acceptũ retinere: à fortiori ergo ſententia iniqua non erit venalis, nec poterit pro ea precium recipi, nec receptum retineri: quãdo quidem in vtroq; caſu iudex preciũ recipiẽs, reciperet aliquid ob illam cauſam indebitũ. Idem de aduocato, qui vt iniuſtè patrocinaretur, mercedem accepit. Ait enim in epiſtola ad Macedonium. nume. 54. Si iuſtitia ſincerius conſulatur, iuſtius dicitur aduocato, redde quod accepiſti, quando contra veritatẽ ſtetiſti, iniquitati affuiſti, iudicem feſelliſti, iuſtã cauſam oppreſsiſti, de falſitate viciſti, quàm cuiquam in quolibet officio militanti, redde quod

quod accepiſti, quando iubẽte iudice cuicũq; cauſæ hominem neceſſarium tenuiſti, ne reſiſteret vinxiſti, ne fugeret incluſiſti. Poſtremò autem permanente lite, exhibuiſti, aut finita dimiſiſti. Et tandem concludit dicens, niſi fortè reſtituendum eſt alienum, quod per furtũ clanculò auſertur, & reſtituẽdum non eſt alienũ, quod in ipſo foro, vbi peccata puniũtur, decepto iudice, & circumuentis legibus obtinetur. Vbi apertè dicit precia pro iniuſto patrocinio, & pro iniqua ſententia receptum eſſe reſtituendum. Nec tales à reſtitutione deobligantur in foro conſcientiæ, etiam ſi leges ciuiles ſint, quæ contra illos actionem negant. Quia, vt ait Auguſtinus ibidem. Pecunia à malis malè habetur: & à bonis tanto melius habetur quanto minus amatur: ſed inter hæc toleratur iniquitas malè habentium, & quędam inter eos iura conſtituuntur, quę appellantur ciuilia, non quòd hinc fiat, vt bene vtẽtes ſint, ſed vt malè vtentes minus moleſti ſint &c. In quibus docet eos, qui mercedẽ iniquitatis habẽt, per leges ciuiles minimè excuſari, quominus teneantur ea reſtituere, quãuis per huiuſmodi iura humanam pœnã poſsint euadere.

Tertiò idem videtur ex hoc, quod habetur de ſimonia capi. Nemo presbyterorum. vbi dicitur. Qui emolumentum aliquod temporale accipit, vt peccatum alterius epiſcopo, vel eius miniſtris cęlet, aut pro reſpectu cuiuſcunq; perſonæ, familiaritatis, vel conſanguinitatis innoteſcere detractat, gratia, vel fauore minus dignè pœnitentẽ ad reconciliationẽ adducit, aut liuore aliquo dignè pœnitentem à reconciliatione impedit, ſimoniam committit. Vbi docemur precium, ſeu emolumentum receptum ab aliquo pro opere peccaminoſo, aut pro omiſsione operis, ad quod alioqui tenetur eſſe reſtituẽdum.

Quartò idem videtur. Quia pro opere, ad quod quis de præcepto tenetur, nõ eſt licitum aliquid recipere: igitur nec pro opere peccaminoſo, ad cuiꝰ oppoſitũ ex præcepto tenetur. Antecedẽs patet. ff. de cõditionibꝰ ob turpẽ cauſam. Si dedi tibi ne ſacrilegium facias, ne furtũ committas, ne hominem occidas, condici poteſt. Item ſi tibi dedero, vt mihi reddas rem depoſitam apud te. l. 5. titulo allegato, teneris acceptum reſtituere.

Dixi notanter, niſi alius titulus honeſtus, ſeu cauſa concurrat, puta libera & ſpõtanea donatio, aut emptio, ſeu venditio, aliúsve iuſtus cõtractus: nam tunc nõ obſtãte turpitudine actus, vel modi, quo aliquid eſt acquiſitũ, poterit licitè retineri. Vt ſi quis in die feſto, vel loco ſacro negotia alioqui licita exerceat, quod illic peccatũ eſt, eſt violatio feſti & loci prophanatio: pro qua nõ licitũ eſt preciũ accipere. Secꝰ pro re ipſa, quæ vẽditur, quę propter locũ, aut tempus, in quo vẽditur valorẽ ſuũ non amittit: ideo preciũ rei cum lucro inde iuſtè recepto licitè retineri poteſt. Nec precium illud naſcitur ex loci prophanatione, ſed ex re ipſa, quę vẽdita eſt, & ex voluntate contrahentiũ. Similiter ſi quis negotietur cum excõmunicato, quod illic peccatũ eſt, eſt extra neceſsitatem cum illo cõmunicare: pro quo non eſt licitũ mercedẽ accipere, ſeu pciũ, bene tamen pro re, vel obſequio, quod illi impẽſum eſt. Similiter ſi quis iurauit ſe rem ſuã non vẽditurum, & poſtea illam vendat, peccat quidem vendẽdo, quia iuramentũ violat, pro quo precium non recipit, ſed pro re vendita: & ſi iuramentum non ſe extendit niſi ad non vendendum, quamuis peccet vendendo, venditio tamen tenebit, & poterit iuſtum precium licitè retinere. Similiter ſi quis iurauit ſe non ſeruiturũ Petro, & poſtea eidem ſeruiat, licet peccet contra iuramentum poterit tamẽ ſine violatione iuramenti, ſeruitij mercedem recipere, & retinere. Secus ſi iuraſſet ſe pro ſeruitio nullum recepturũ preciũ: nam tunc ob iuramentũ teneretur preciũ acceptũ reſtituere. Sicut qui iurauit ſe vſuram ſoluturũ, tenetur eam ſoluere. ca. Debitores. de iureiuran.

Eſt itaq; in hac quæſtione de opere peccaminoſo diſtinguendũ. Nam quoddam eſt tale ratione ſui: quia, ſcilicet, vel per ſe malum eſt, vel in ſe prohibitum. Aliud verò eſt illicitum, non ratione ſui, ſed ratione circunſtãtiæ, ſcilicet, loci, temporis, ſcandali, voti, aut iuramenti &c. Pro primo non eſt licitũ precium recipere nec retinere, bene tamẽ pro ſecundo, vt patet ex dictis: maximè ſi opus tale ſit, quod ſecluſa illa circunſtantia, eſt precio comparabile.

Et per hæc patet ad primam quæſtionem, quod ſcilicet, meretrix nec publica, nec occulta non poteſt precium proſtibuli recipere, nec retinere, velut precium illi nephario operi correſpondens, niſi alia cauſa concurrat, qualis eſt donatio ipſius dantis, qui liberè vult illi donare, non obſtante quòd opus ipſum turpe ſit, cauſa ſine qua non talis donationis. Nec placet eorum ſententia, qui dicunt meretricem poſſe licitè mercedem proſtibuli recipere per viã mercedis, etiam via donationis ſecluſa. Quod probant

probant exemplo Iudæ & Thamar, qui de fidelitate commendatur, quòd hędum prout promiſerat, ipſi Thamar miſit. Geñ. 38. Quod, vt dicunt, minimè feciſſet, ſi Thamar promiſſum hædum recipere non potuiſſet, eò quòd ad iniquam receptionem videretur cooperari. Verum mihi paruam fidem facit hæc ratio ad probãdum poſſe meretrices precium proſtibuli recipere. Tum, quia ſicut Iudas à culpa non excuſatur in hoc quod ad Thamar acceſſit, ita poterat in alio peccare cooperando, ſcilicet, ad iniquã hædi receptionem. Tum etiã, quia eſto Thamar peccaſſet hædum in preciũ proſtibuli recipiendo, non ideo peccaſſet Iudas hædum dando: cùm ſtet lucri acceptionẽ iniquam eſſe, & eiuſdem traditionem licitã, vt patet de ſolutione & receptione vſuræ, vbi peccat qui recipit, non qui ſoluit. Similiter quando peccator occultus publicè à ſuo curato euchariſtiam accipit, peccat accipiens, & non curatus dans.

Ex dictis patet, qualiter poſſunt à debito reſtituendi turpiter acquiſita excuſari lenones, hiſtriones, adulatores, & reliqui ad opera nepharia conducti, vt ad occidendum, percutiendum, infamandum, aliáſve iniurias, ſeu damna iniuſta inferendum. Nam quamuis huiuſmodi operum iniquorum mercedẽ recipere non poſsint per viam precij ob ipſa opera debiti, poſſunt tamẽ per viam donationis.

Sed obiicies. Quia in lucro meretricio non videtur concurrere donatio liberalis, ſed alius cõtractus locationis, quo corpus ad vſum fornicarium locatur, vel innominatus, ſcilicet, dabo vt facias, vel conſentias in hoc, vt in exemplo ſuprà ex Gene. citato apparet, in quo Iudas & Thamar expreſſè ſuper precio conuenerunt. Igitur talia lucra ex ſimili contractu acquiſita tenebuntur meretrices etiam publicæ reſtituere. Reſpon. Eſto ita ſit, quòd talis contractus & pactum interueniat, adhuc eſt in illo contractu admixta donatio, qualis reperitur in contractu emptionis, aut locationis, in quo quis dat precium excedens valorem rei, in cuius datione nec metus, nec coactio, nec ignorantia interuenit, ſed ſpontanea voluntas: & ideo qui ſic dat exceſsiuum precium, totum exceſſum videtur cõdonare: & ideo recipiens plus cùm minus dederit excuſatur à reſtitutione ſuper accepti ob donationem contractui mixtam, modò eius anim⁹ talis ſit, vt precium illud exceſsiuum recipiat non ſolùm in vim precij ſibi pro re vendita debiti, ſed etiam ob donationem, quam videt ementem velle illi facere exceſsiuè donando. Ita in propoſito, cùm is, qui ad meretricẽ ingreditur, ſciat opus ipſum fornicarium illicitum eſſe, & animæ ſaltem ad nil prodeſſe, ſed mortaliter obeſſe, & ſciens & volens dat aliquid, quod valorem operis nepharij cognoſcit excedere, videtur condonare quod dat: & ita poterit à meretrice non turpiter, ſed licitè recipi & retineri, modò illud non tanquã precium ſuo operi fornicario debitum accipiat. Nam ſi ſic illud quia ob ipſum opus ſibi debitum accipiat, peccat accipiendo: & ſi vult illud ſic acquiſitum licitè retinere, opus eſt animum mutet, quo ſcilicet, velit illud tenere eo modo, quo poteſt, ſiue velut precium corporis, ſiue velut donatum. Ac proinde non parũ refert, quo animo hæc turpia lucra accipiuntur, aut retinentur.

Correlariè ſequitur, quòd ſi ipſe fornicator non intendit dare quod dat per viam donationis, niſi per viã precij, quia fortè putat meretrici eſſe debitũ precium ob opus ipſum turpe, & hoc conſtet ipſi meretrici, quòd tale turpe lucrum recipi non poteſt, nec retineri, cùm deſit donatio, & alius honeſtus titulus illud retinendi. Sicut qui dat precium exceſsiuũ pro re aliqua empta, putãs rem tanti valoris eſſe cùm non ſit, nec ipſe intẽtionem habeat donãdi: tunc ipſe venditor tenebitur exceſſum reſtituere.

Correlariè ſequitur, quòd cùm huiuſmodi turpia lucra nõ videantur niſi per donationem poſſe accipi, & retineri debere attẽdi, an donatio ſic facta, ſit per iura reprobata & inualida: nam tunc certum eſt talia lucra eſſe reſtituenda. Vt ſi is, qui dat, eſt mẽte captus, aut minor annis, qui donare non poſſunt. Sunt etiam qui aliquid ob cauſam indebitam dant, qui & ſi intendãt & poſsint donare, non valet donatio. Sicut nec poſt rem datam valet ſpõtanea per eos facta remiſsio. Exempla patent de his, quę inquiſitores ab hæreticis, & iudices à partib⁹ litigantibus, & viſitatores à clericis accipiunt: qui à reſtitutione acceptorũ minimè ob ſpontaneam partium remiſsionem liberantur. De quibus habetur Clemen. Nolentes. de hæreticis. & cap. ſtatutum. de reſcriptis. & ca. Erigit. de cẽſibus. lib. 6. Pro quo facit quod habetur Exod. 23. & Deute. 16. vbi iudicibus interdicitur munerum receptio. Ac proinde in præſenti negotio non eſt idem iudiciũ de omni turpi lucro, cùm aliquid ſit cuius receptio illicita eſt, & eſt reſtituendum aliquid verò, cuius receptio

ceptio licita,& permiſſa eſt,ſeu conceſſa, &
tale non opus eſt vt reſtituatur.

Sequitur amplius contra Innocẽ.cap.
Quia plæriq;.de immunita-
te &c. Quod cùm donatio liberalis liberet me
retricem à debito reſtituẽdi donatum,quod ſi
meretrix fraude, vel dolo aliqui ab ſcortatore
extorſerit, tenetur illud eidẽ reſtituere, vt ait
Tho.2.2.q. 62. Similiter ſi donatio ſit exceſsi-
ua,ita vt donãs maneat depauperatus,qui vix
ſe & familiam poſsit ſuſtẽtare,tenetur reſtitue
re:quia donatio non valuit.Similiter ſi mere-
trix ſuis pſuaſionib⁹ aliquid extorſit ab amí
co,qui amore illi⁹ inflãmatus dat illi, quod a-
lioqui non daret,videtur reſtituendum: quia
non minus obcęcat hominem amor exceſsi-
uus, quàm vinum, ita vt huiuſmodi donatio
non videatur omnino ſpontanea, ſeu volũta-
ria.Et hęc fortè ratio mouit multos doctores
ad dicendũ,quòd publica meretrix,quæ pro-
pter quæſtũ corpus exponit, non tenetur re-
ſtituere:alia verò non publica, quæ non pro-
pter quæſtum, ſed propter libidinem corpus
exponit,tenetur reſtituere:quia.ſ.nõ ita obcę
cantur homines amore publicę, ſicut occultę,
vt experientia docet. Vide Bapti. reſt.14.§.14.

Per hæc patet reſponſio ad rationes in
priori quæſtione de lucro meretri-
cio factas.Ad primũ,quando arguitur à ſimili
eſſe tale lucrum reſtituendũ, ſicut & merces à
iudicibus,teſtibus,& aduocatis, pro iniuſtitia
facienda,ſeu facta recepta. Dicẽdum quòd nõ
eſt ſimile:quia his interdictũ eſt ob illam cau-
ſam preciũ accipere, & meritò cùm talia pec-
cata ſint contra publicã iuſtitiã, propter quę
nõ ſolũ veniũt rei acceptæ amiſsione puniẽdi,
ſed acrius puniri deberẽt. Secus in lucro mere
tricio,quod ſecundũ iura permittitur,& decla
ratur ꝙ non turpiter accipitur, maximè ob
donationem per legem non reprobatam.

Ad ſecundum in quo arguitur de vxore,
quæ ab alieno precium corporis re-
cipere non poteſt,ſicut nec à proprio. Dicen-
dum quòd quantum attinet ad obligationẽ
reſtituẽdi lucrũ turpe,parum refert mulierem
ſolutam eſſe,aut maritatam: ſi enim vtrobiq;
interuenit donatio facta ab eo,qui eam facere
poteſt,vtraq; poteſt tale lucrũ retinere. Si ve-
rò neutrobiq; hmõi donatio interuenit, neu-
tra poteſt lucrum retinere,cùm humana iura
non ita permittant adulteria ſicut meretricia.
Imo potius ne adulteria cõmittantur,meretri
cia permittuntur. Si tamẽ vxor nolit viro cor
pus ſuum ſine precio tradere, extorſio eſt, &
ſic acceptum tenetur reſtituere. Excepto niſi
maritus velit donare.De quo poſt.

Ad tertium dicendum ꝙ non eſt ſimile,
quod pro ſimili adducitur: quia in
ſimonia vetita eſt ꝑcij acceptio & retentio, vt
ſuppono,ideo eſt taliter acceptũ reſtituẽdum.
Sec⁹ in lucro meretricio,ĩ quo licet mod⁹,quo
acq̃ritur ſit turpis, non tñ eſt turpis acceptio.

Ad quartum dicendum quòd ratio pro-
cedit, vbi eſſet purus cõtractus loca-
tionis,& nulla interueniret donatio: quia tũc
vt dictum eſt,non poſſet preciũ pro actu pec-
caminoſo recipi,nec retineri. In propoſito au
tem ſemper interuenit donatio,quæ per leges
non reprobatur,vide legem.

Ad quintũ de lucro turpi ab occulta me
retrice acquiſito, dicendũ ꝙ quantũ
ad forum cõſcientiæ attinet, nil refert publicã
eſſe meretricẽ,vel occultã:quanq̃ ad rationem
vocabuli attẽdẽdo illã dicimus meretricẽ,quę
plurium libidinibus patet, vt habetur.34. diſ.
cap.vidua. Et ita ſi meretrix eſt, ſatis publica
debet eſſe.Iura tamen differentiã ponunt in-
ter hanc & illam.Nam ſi occultè ſint meretri-
ces,lucra quæ ſic acquirunt, admittere meren
tur,& datur actio fiſco,vt poſsit ea à talib⁹ au
ferre. Verùm ante ſententiam condemnatio-
nis contra eas latã, dominiũ lucri apud ipſas
eſt non ſic de publicis.Et non ſolùm id de oc-
cultis meretricibus verum eſt, ſed de aliis car-
nalibus,quorum turpitudinem leges non per
mittunt,ſed puniunt. Vt ſi nuptæ ſint, aut vir
gines,aut conſanguineæ &c. lucra per eas ac-
quiſita per fiſcũ repeti poſſunt. Sed antę ſen-
tentiam licitè retinentur. Ratio autem quare
diuerſa ſit iuris diſpoſitio de occultis,& de pu
publicis videtur eſſe. Quia ſi occultè permit-
tantur,multa incommoda in re publica oriri
poſſent,rixæ.ſ.& conrẽtiones inter ribaldos,
vt experientia docet. Similiter tales occultæ
ſub habitu honeſtatis magis alliciũt homines
ad ſui amorem,vnde apud eas longè ſunt libe
raliores,& plus quàm conuenit illis largiun-
tur,& inde eos turpiter in paupertatem inci-
dere accidit &c. Quæ inconuenientia non ita
ex publicis ſequuntur,vt patet.

Ad ſextum dicendũ. Aliud eſt tenẽdũ de
lucro,quod miles meretcici donauit,
aut concubinæ:aliud verò de lucro, quod alij
meretricibus donant.Nam primum,ſalua pa-
ce Adriani,recipi à meretrice non poteſt, nec
retineri,ſi ſciat iuris diſpoſitionem. Vide legẽ.
Quia nõ ratione operis peccaminoſi, vt dictũ
eſt:nec ratione donationis à milite factę: quia

talis donatio ſecúdum iura eſt nulla, ſeu inualida: quod ſpeciale eſt in militibus, ſicut in minoribus, & non in aliis, vt communiter dicũt doctores. C. de donatione inter virum & vxorem. l. ij. & l. miles. ff. de teſtamen. Hoc autem inſtitutum eſt in fauorem militum armatę militiæ, qui pro republica pugnant: quibus ſi donare concubinis permitteretur, accideret eos non habere, quæ illis ad pugnandum ſunt neceſſaria: quod in notabilem reipub. perniciẽ cederet.

Ad ſeptimum, dicendum conſequentiã non valere: ſtat enim quòd lucrũ turpe, de quo loquimur ſit de dominio ipſi⁹ meretricis, & quod non liceat ei oblationem de illo publicæ facere. Nam etiam in lege non licebat oblationem domino facere de precio canis: eſto tale precium ad dominum hominis, qui canem vẽdiderat, pertineret, vt in eodem textu dicitur, ſcilicet. Non offeres mercedem proſtibuli, nec precium canis in domo domini: quia vtrũq; abominatio eſt &c. Illud, quia in irreuerentiam dei meretricium prohibẽtis fieri videretur. Hoc autem, propter vilitatem canis ſimul, & ſignificationis. Significat enim homines voraces, & rapaces, vt ſignificaret rapinam & fornicationem deo eſſe abominabilia. Sed de hoc aliâs.

Ad aliud ſecundum in quo vniuerſalius quærebatur, an ſit neceſſariò reſtituẽdum, quod per actũ peccaminoſum eſt acquiſitum, puta per illicitam negotiationẽ, patet ex dictis reſpõſio. Nã ſi negotiatio, ſeu cõtractus in ſe illicitus eſt, niſi interueniat donatio. lucrũ ſic acquiſitũ retineri non poteſt. Si verò ſit contractus, ſeu negotiatio in ſe licita, & iuſta, vbi. ſ. æqualitas inter datum, & acceptum ſeruetur, ſit tamen ex circunſtantia illicita, ratione. ſ. tẽporis, loci, perſonæ, aut ſcandali &c. tunc non eſt ſic acquiſitũ neceſſariò reſtituendum. Huius ratio eſt nota. Quia reſtitutio nõ eſt neceſſaria, vbi nil contra iuſtitiã cõmutatiuam actum eſt, cùm reſtitutio actus iuſtitię cõmutatiuæ ſit: ſed in huiuſmõi caſibus nil contra iuſtitiam cõmutatiuã ſit, eò quòd in talibus negotiationibus ſeruatur, vt ſuppono, ęqualitas inter mercem & precium. Igitur quamuis aliũde vitium in negotiatione eueniat, non inde naſcitur obligatio reſtituendi.

Secundò idem colligitur ex cap. Cùm ſit. de Iudæis. vbi in ſentẽtia dicitur, ꝙ Iudęi cõuertãt in eleemoſynas pauperum quidquid ratione publici officij inter Chriſtianos ſunt aſſequuti. Supponitur enim eos illicitè illa officia publica exercuiſſe. Qui textus ſpecialiter ſonat de Iudæis, nec debet extendi ad omnes alios vniuerſaliter, qui aliquid ex officio, aut negotiatione illicita acquirunt. Id paret, quia ſi ad omnes tales eſſet textus extẽdendus, non ergo eſſet neceſſariũ eum expreſſè ad Sarracenos extendere, ſicut textus ipſe ſonat. Ait enim. Hoc idem extendimus ad Paganos. Ac proinde à Iudæis, & paganis non tenebuntur illicitè acquiſita in eleemoſynas expendere.

Per hæc patet ad rationes ſuprà factas. Ad primũ ſumptũ ex hoc textu. Cũ ſit, dicendum quod illùd procedit ſolùm de Iudæis, & Paganis, & pœnale eſt in pœnam. ſ. eorum, qui multa prætextu officij à Chriſtianis extorquebant, ſeu iniuſtè accipiebant.

Ad aliud ſumptum ex capi. Ad liberanda. dicendum ſimiliter quod pœnale eſt, & non eſt illis iniunctum in vim reſtitutionis, ſed in pœnam delicti, vt non abſoluantur à cenſura, niſi quæ ſic acquiſierũt, in ſubſidium terræ ſanctæ expenderint: & tunc ideo in conſcientia tenebuntur ea ſic expendere: quia non aliter ab excõmunicatione veniunt abſoluendi, vt ait textus. Vnde fit, quòd ſi de facto abſolutionem à cenſura obtinerent, non manerent in cõſcientia obligati ad ea, quæ acquiſierunt per illicitã negotiationem in ſubſidium terræ ſanctæ expẽdere, ſed poſſent ante ſentẽtiam latam ea retinere, iuxta cap. fraternitas ſæpe citatum. 12. q. 2.

Ad tertiũ ex Paulo ſumptũ, dicẽdũ, q̃d q̃d ſit de dicto Pauli, quod veriſſimũ eſt, & ſi ad aliud propoſitũ dictũ. In p̃ſenti tñ, vt ait Adrianus illicita negotiatio nõ eſt radix lucri inde eueniẽtis, ſed volũtas, vel donãtis, vel cõtrahentis eſt velut radix, q̃ cauſat, ſeu efficit tranſlationẽ dñij rei ſic acquiſitæ. Verũ opponi poteſt, ꝙ illa volũtas cõtrahẽtis etiã eſt peccaminoſa, ſicut & ipſe cõtractus: nã circũſtantia, q̃ vitiat opus, ſimiliter vitiat volũtatẽ operis, vt cõſtat: & ideo per hãc ſolutionẽ nõ tollitur quin radix illi⁹ lucri ſit infecta, & per cõſequens lucrũ ipſum. Ideo videtur, ꝙ p̃cũ illud, aut lucrum non eſt fructus ex illicito contractu ortus, nec ex voluntate contrahendi, quæ ſimiliter in caſu vitioſa eſt, ſed potius ex mercis valore ſuo modo, quis impropriè procedere videtur. Sicut equus locatus parere dicitur pecuniã dño equi, ita res vendita ob ſui valorem dicitur ſimiliter vendenti dare, ſeu parere preciũ. Modò autẽ quãuis negotiatio humana vitietur, res tñ vẽdita nõ ob id valorẽ ſuum

admittir,

admittit,nec in ſe inficitur.

Ad quartum dicendum, quòd valet ratio,vbi cætera eſſent paria, ſcilicet, quòd ſicut iurauit quis ſe munus non accepturum,ita lex iubeat alicui ne munus accipiat:tunc ſicut primus ob iuramentum non poteſt munus recipere, & acceptum tenetur reddere,ita & ſecundus, cum vtrobique eſſet turpis, & illicita receptio. Modò autem aliud eſt legem prohibere negotiationem in tali tempore, aut loco fieri. Aliud verò ſi fiat precium pro merce accipere, vt de ſe ſatis conſtat.

Ad vltimum dicendum, quòd nil obſtat dicere promiſſionem eſſe inualidam,& tamen ſi fiat donatio, quòd teneat: quia promiſsiò facta lenoni non valet,& ſi tradatur promiſſum, valet donatio,vt habetur.l.mercalem. C. de conditionibus ob turpem cauſam. Adde quòd promiſſio facta ob cauſam turpem, antequam opus, pro quo facta eſt,fiat,eſt inualida,& reſcindēda cùm turpis fuerit, de qua procedit dictum illud.In malè promiſsis reſcinde fidem. Si tamen opus,pro quo facta eſt, fiat, extunc in cōſcientia videtur adimplendum promiſſum ratione fidelitatis.Pro quo facit exemplum Iudæ & Thamar ſuprà citatum,qui de fidelitate commendatur, eò quòd id, quod ob turpem cauſam promiſerat,adimpleuit.

Ex dictis ſequitur reſponſio ad dubium aliud,ſcilicet. An qui prædicat ſine licentia prælati,& inde bona aliqua acquirit, teneatur illa reſtituere.Ratio dubij eſt:quia videtur turpe lucrum eſſe,cùm per actum peccaminoſum ſit acquiſitum.Dicendum,ꝙ quanuis ille prædicator in caſu peccet,culpa tamen non tam prædicationi quàm negligentię,qua licentiam obtinere neglexit,ineſt:ideo non tam commiſsiuè, quàm omiſsiuè in caſu peccat,cùm actus ipſe prædicationis de ſe bonus ſit:ideo quod ratione prædicationis fuerit acquiſitum,non turpiter eſt receptum,& per cōſequens nec reſtituendum. Secus ſi illud fuerit prædicatori datum, vt prædicet ſine licentia prælati:nam tunc cum cauſa,ob quam datum eſt,expreſſè contineat culpam, erit turpiter acquiſitū, veluti merces iniqtatis, quæ retineri non poteſt, vt ſuprà de alijs fuit exemplificatum.

De rebus per ludum acquiſitis.
QVAESTIO. XXI.

Solet pręterea cōmuniter quæri, an lucrū per ludum acquiſitum ſit de neceſsitate reſtituēdū. Et cùm tale lucrū rationē ludi, per quē acquiritur, turpe ſoleat appellari, prius breuiter videre conuenit,an ludus ſit turpis,an licitus. Et in primis ſupponendum eſt ludum multiplicem eſſe,maximè ex parte finis. Eſt enim quidā factus ad deuotionem excitādum, quidā ad corpus, vel ingenium exercendum. Quidā ad delectationem dandum,vel capiēdum, quidam verò ad lucrum acquirendum. Ludus autem, vt in plurimum de ſe illicitus nō eſt, quicquid horum,quæ dicta ſunt,prætendatur. Poteſt tamē multipliciter vitiari,videlicet ratione prohibitionis: qualiter ludus torneamentorū ſimiliter & alearum prohibitus eſt. Poteſt etiā per circunſtantiam deprauari, vt ſi fiat cū verbis,aut factis turpibus, ſi cum periculo vitæ, ſeu ſalutis corporalis, ſi cum ſcandalo fratris, ſi tempore, aut loco minimè conuenientibus ſi à perſonis grauibus, & in dignitate conſtitutis: ad hunc modum de aliis variis circunſtantiis dici poſſet.

Vt autem ludum primum & ſecundum omittamus,qui.ſ. ad deuotionem excitandum,vel corpus, ſeu ingenium exercendum fiunt,quos ob huiuſmodi cauſas nō turpes,ſed licitos eſſe conſtat: de tertio tamen ludo, qui gratia delectationis animalis dandæ, vel capiēdæ fit,poſſet aliquis dubitare, an ob huiuſmodi finē deprauetur, etiam ſi aliæ prauæ circunſtantiæ non apponantur. Dico inquam de ludo ob animalem delectationē facto:nam de eo, qui fit ad delectationem ſpiritualem,non dubitatur quin licitus,& ſanctus ſit:qualem exercuit Dauid coram arca domini.2.Reg.6.Et pro parte affirmatiua,ꝙ.ſ. pręfatus ludus ob delectationem animalem factus ſit inde illicitus,arguitur primò. Quia non videtur licitum in hoc ſeculo huiuſmodi animales delectationes prætendere, ſicut nec ridere, iuxta illud Lucę.6.Væ vobis,qui ridetis:quia flebitis. Super quo Ambroſius. 1. li.de officiis ait:Non ſolùm ergo profuſos, ſed etiā omnes iocos declinandos arbitror.

Facit ad idem, quod legitur Prouer. 14. Riſus dolere miſcebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Quod gloſa exponit de luctu perpetuo. Facit etiam Chryſoſtomus ſuper Gene. dicens. Non dat deus lude-

 re,ſed

re, ſed diabolus, audi quid ludẽtes paſsi ſunt. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexit ludere.

Pręterea. 2. facit Auguſtinus li. de pœnitẽtia: dicens. Cohibeat ſe à ludis, à ſpectaculis ſeculi, qui perſectã cõſequi vult remiſsionis gratiã. Idem etiã lib. de vnica pœnitẽtia ait. Quotidie dolẽdum eſt de peccato, quod declarat ipſa dilectionis virtus. Et infrà. Pœnitere, eſt pœnam tenere, vt ſemper puniat in ſe vlciſcẽdo, quod cõmiſit peccando. Et poſtea. Pœnitẽtia eſt vindicta ſemper puniẽs in ſe, quod dolet cõmiſiſſe, vbi dolor finitur, deficit pœnitentia: ſi verò pœnitentia finitur, quid relinquitur de venia? Et habetur de pœnitẽtia diſt. 3. cap. Pœnitẽtia eſt. &c. Ex quibus apparet peccatori nunquam licitum eſſe delectationẽ quærere, & ita nec ob delectationem ludere, nec ob eandem cauſam ludis aſsiſtere.

Præterea tertiò, ꝙ à ludis tam agẽdis, quã ab ſpectandis abſtinendum ſit, apparet exemplo ſanctorũ, de quibus legitur ĩ hoc gloriatos eſſe, quòd à ludis abſtinuerint. Vnde Hiere. 15. Non ſedi in cõſilio ludentiũ. Et Tobię. tertio dicitur. Nunq̃ cum ludentibus miſcui me, nec cum his, qui in leuitate ſenſus ambulant participem me præbui.

Pręterea quartò ſi licitus eſſet ludus propter delectationẽ factus, licitũ ergo eſſet homini ſe in hmôi ludis exercere, & ſimilitet inde victũ quęrere, & per conſequens licitũ eſſet de hiſtrionatu viuere, & hiſtrionibus res noſtras donare: quod tamen videtur falſum. Nam cõtra primũ ait Tullius. 1. de officiis. Non ita generati à natura ſumus, vt ad ludũ, & ad iocũ facti eſſe videamur, ſed ad ſeueritatẽ potius, & ad quędã ſtudia grauiora atq; maiora. Et contra ſecundum ait Auguſtinus ſuper Ioãnẽ, quòd donare res ſuas hiſtrionibus, vitium eſt immane. Et ita videri poſſet ludũ cauſa delectationis factum illicitũ eſſe.

His tamen non obſtantibus tenendũ eſt oppoſitum. ſ. ludum ob delectationem animalẽ factum, non ob id eſſe dãnandũ, ꝙ per eum delectatio quæritur: modo homines in ipſa animali delectatione finẽ ſuum nõ collocẽt. Id patet ex Ariſtotele. 2. & 4. Ethic. vbi in ſententia ait. Sicut excedere in ludo vitiũ eſt, ita & in ludo deficere vitioſum eſt: ſed mediũ in illo ſicut in cęteris humanis actionibus tenendũ eſt: quod medium vocat virtutẽ eutrapeliæ. Ibidem etiam appellat duros & agreſtes eos, qui nec ridiculum aliquid dicũt, nec aliorum moderatos ludos recipiunt. Senęca etiã ita cõſulit, dicẽs. Sic te geras ſapienter, quòd nullus te habeat tanquam aſperum, nec contemnat quaſi inutilem. Tulius etiã 1. dè officiis ait: Ludo & ioco vti quidem licet, ſed ſicut ſomno, & quietibus cæteris tunc cum grauibus, ſerioſiſq; rebus ſatisfecerimus.

Facit ad idem Auguſtinus 2. Muſicæ, dicens, volo tãdem tibi parcas: nam ſapientem decet interdum remittere aciem rebus agendis intentum, vbi docet interdum, expedire recreationem aliquam atque delectionem ſumere.

Facit etiam quod legitur in collationibus patrum, quòd beatus Ioannes euangeliſta cùm quidã ſcandalizaretur quòd eum cum diſcipulis ſuis ludentem inueniret, dicitur mandaſſe vni eorũ, qui arcum gerebat, vt ſagittã traheret: quod cùm pluries feciſſet, quæſiuit vtrũ hoc continuè facere poſſet? qui reſpondit, ꝙ ſi hoc continuò faceret, arcus frãgeretur. Vnde beatus Ioãnes ſubintulit, quòd ſimiliter animus hominis frangeretur, ſi nunquam à ſua intentione relaxaretur.

Legitur etiam in vitis patrum quòd beato Paphuntio reuelatum eſt, quòd quidam ioculator futurus erat ſibi conſors in vita futura.

Facit deniq; ad idẽ ratio. Quia ſicut corpus labote fatigatum indiget quiete & recreatione ad ſui refocillationem, vt poſtea ad laborẽ redire poſsit, ita & animus, qui a finitę virtutis eſt, ſolet fatigari, & recreatione indiget, vt ad debitas operationes poſtea expeditior redire valeat. Maximè cùm experientia cõſtet ex animi fatigatione corpus ſepe debilitati, & vtrunq; ineptũ ad debitè operãdum teddi. Cùm igitur quies animi, ſeu recreatio non videatur in alio quàm in delectatione conſiſtere, ideo licitũ aliquando erit huiuſmodi delectationem quærere, ad quam maximè præfati ludi conducere videntur.

Dixi notanter in concluſione, modò homines in ipſa animali delectatione finem ſuum non conſtituant. Nam vt Ariſto. 10. Ethicorũ docet, delectatio non propter ſe, ſed propter operationem quærenda eſt. Ideo qui delectationem animalem tanquam finem intenderet, delectatione ipſa abuti videretur, & ea fruẽdo peccaret, iuxta Auguſtini, & vulgatam ſententiam, qui ait totam hominis perverſitatem conſiſtere in vtendo fruendis, & fruendo vtendis. Vnde fit, vt intantum liceat delectationem in ludis quęrere, quantum ipſa mẽtis fatigatio, & debita opatio poſtulauerit.

uerit. Et ſicut ab hoc deficere vitium eſt, ita & ſuperfluam & excedentem delectationẽ quęrere vitioſum eſt. Si quæras in quo eſt maius vitium? in excedendo, an in deficiendo? Puto quòd in excedendo, iuxta ſententiam Ariſto. 9. Ethicorum, dicentis, quòd pauci amici propter delectationem ſunt habendi, quia parũ de delectatione ſufficit ad vitam quaſi pro cõdimento, ſicut parum de ſale ſufficit in cibo.

Per hæc patet ad rationes ante oppoſitum factas. Ad primum, dicendum quòd Chriſtus illic loquitur contra homines, qui non niſi in deliciis & voluptatibus volũt in hoc ſeculo viuere, voluptatem & delectationem ſibiipſis finem pręſtituentes. Quod autem illic ait Ambroſius, omnes, ſcilicet, iocos declinandos eſſe, procedit quando perſonæ, dignitas, ſeu qualitas poſtulauerit. Nam illic de eccleſiaſticis perſonis loquitur, quos ſacræ doctrinæ potius quàm ludis inſiſtere conuenit. Sed non negat eis interdum licitum eſſe ludere. Ait enim ibidem. Licet interdum honeſta ioca, ac ſuauia ſint, tamen ab eccleſiaſtica horrentur regula. Similiter dicatur ad aliud ex Prouerbiis citatum, quòd ſapiens illic loquitur de riſu ſtultorum, quales ſunt, quos ſuprà diximus non niſi voluptates huius ſeculi quærere. Ad aliud ex Chryſoſtomo ſumptum dicẽdum, quòd loquitur de his, qui inordinatè ludis vtuntur, delectationẽ ac voluptatem ſibi finem præſtituẽtes. Quod ſatis innuit, quando ait illos homines poſtquam cibo & potu ſaturati ſunt, ad ludendũ inſurrexiſſe.

Ad ſecundum ex Auguſtino allegatum, dicendum, quòd loquitur ſecundum congruentiam pœnitentium, quibus conuenit à ludis quantum commodè poſſunt abſtinere. Secus ſi ratio ſuadeat recreationẽ interdum capere. Quod vltrà ait peccatori nũquã à fletu & pœnitentia eſſe ceſſandum, intelligitur per ſuperuentum contrariæ voluntatis, vt ſuprà latius. C. de pœnitentia explicuimus.

Ad tertium ex Hieremia citatum, dicendum, quòd propheta illic loquitur ſecundum congruentiam hominis, cuius ſtatus magis luctum requirebat, cùm eſſet amaritudine plenus, vt ipſe innuit ſtatim ſubiungens: Solus ſedebam, quoniã amaritudine repleſti me. Quod ex Tobia citatum eſt, procedit de ludis ſuperfluis, & vanis, vt patet ex eo, quod ſtatim ſubnectit, neque cum his, qui in vanitate ambulant participem me præbui.

Ad quartum dicendum, quòd hiſtrionatus, prout ordinatur ad ſolatium hominum nõ eſt de ſe illicitus: nec hiſtriones ob id condemnandi ſunt, modo illo officio moderatè vtantur, & aliæ circunſtantiæ, quæ ludũ vitiare poſſent amoueantur, & ſuo tẽpore ea, quæ viro Chriſtiano neceſſaria ſunt, faciant. Concedo inſuper poſſe hiſtriones ex huiuſmodi officio victum quærere, & licitum eſſe mercedem moderatam eiſdem tribuere. Nec vniuerſaliter damnãdi ſunt, qui hiſtriones ſuſtentant, ſed qui ſuperfluè, ſeu exceſsiuè cum illis bona ſua conſumunt, maximè ſi turpiter ſuo ludo, ſeu officio vtuntur. Et de his intelligatur dictum Auguſtini ibi citatum.

DEMVS iam aliquem ludum illicitũ eſſe, ſeu turpiter fieri, cùm certum ſit peccare eos, qui taliter ludunt, eſſet tamen dubiũ de aſsiſtentibus huiuſmodi illicitis ludis, an peccent ſicut exercentes. Ad quod dubiũ breuiter dicendum diſtinguendo: nam aliud eſt ludis aſsiſtere, aliud in eiſdem delectari, quæ conſtat diuerſa eſſe, & ab inuicem ſeparabilia. Si de ſola aſsiſtentia quæratur, eſt iterum ſubdiſtinguendum. Nam aut eſt perſona publica, cui ex officio, dignitate, aut conditione incumbit eos, qui ludũt, ab ipſo ludo illicito retrahere. Aut eſt alia perſona priuata. Si primùm, talis peccat aſsiſtendo, eò quòd ſua aſsiſtentia videtur ſic ludentibus autoritatẽ præſtare, ſed eorum peccatum potius in hoc conſiſtit, quòd cùm deberet homines ab illicitis ludis retrahere, & eos impedire, non ſolùm nõ retrahit, ſed aſsiſtit. Si autem ſit perſona priuata, iterum ſubdiſtinguatur. Nam vel eſt talis, qui ſua aſsiſtentia cauſam præſtat, vt ludus illicitus fiat, ſeu continuetur: & tunc velut cooperatores peccati, peccant ſicut & ipſi ludentes, ſi id aduertant, aut auertere debeant. Nam per inconſiderationem non dubito multos à culpa excuſari. Si tamen eorum aſsiſtentia nõ ſit cauſa ludi, vt prędictum eſt, tunc per ſolam aſsiſtentiam, aut viſionem non videntur eſſe in culpa, ſi alia circunſtantia huiuſmodi aſsiſtentiam non deprauet.

Si autem quæſtio ſit de delectatione voluntaria, qua in ludo, cui aſsiſtunt delectantur, dixit Gabriel, cũ Baptiſta, & Angelo & cæteris, ꝙ non peccant, eò ꝙ id, de quo delectantur, non eſt de ſe malũ, nec lege diuina, aut naturali prohibitũ, ſed humana lege: qualiter ludus alearũ prohibitus eſt. Nec etiam delectantur in tali ludo ea ratione, qua prohibitus, aut malus eſt.

Mihi tamen non omnino hic dicēdi modus placet. Imo videtur, ꝙ qui ſcienter & deliberatè lętatur in ludo, ſeu opere mortaliter peccaminoſo, peccat mortalr: ſiue opus ipſum mortale ſit ex obiecto, ſiue ex eccleſiæ prohibitione, aut ex alia quacunq; circunſtātia. Si enim videam clericum, aut religioſum debitum officium ſuū abſq; cauſa prætermittere: ſi in hoc ipſo deliberatè gaudeo, pecco. Si videam hominem ſanum, robuſtū in quadrageſima carnibus ſaturari, & in hoc ipſo voluntariè lætor, pecco ſicut ipſe. Et ſi video peccatorem ita nou confeſsionem & euchariſtiā contemnere, vt ea ſemel ſaltem in anno, quādo tenetur, non recipiat, & eo ipſo lętor, pecco. Nec ego ſcirem huiuſmodi volūtarias delectationes in his & ſimilibus caſibus à mortali excuſari. Nec minus peccant, qui de alienis lętantur peccatis, quàm qui lætantur cûm malè fecerint. Idem ergo de ludis dicēdum, quòd. ſ. ſi peccata mortalia ſunt ratione obiecti, aut circunſtantiæ, aut ratione prohibitionis, ſicut peccant ludentes, ita qui in ipſis ludis ex propoſito lætantur, ſimiliter peccant: cùm ſecundum Paulum non ſolùm facientes, ſed qui facietibus cōſentiūt, digni ſunt, qui pœuas luāt.

Confirmatur id, quia ſi aſpicientes poſſent licitè ī talib' lætari, igitur ipſi, qui huiuſmodi ludos faciūt, poſſent ſimiliter in eiſdē gaudere, cùm delectatio operantium & aſsiſtētium eiuſdem rationis eſſe videantur. Sed conſequens inde apparet falſum: quia tunc nō oporteret eos, qui huiuſmodi ludos vetitos exercent, de eiſdē poſtmodum pœnitere, quod eſt falſum: Nō enim hæc cohęrent. ſ. quòd tenētur dolere quòd fecerint, & quòd gaudeant ſe feciſſe: ac proinde ſi ludus illicitus eſt, ſicut eum facere peccatū eſt, ita & in ipſo deliberatè lętari peccatū erit: ſiue is, qui lætatur ſit ipſe, qui ludit, ſiue qui ludentibus aſsiſtit.

Fortè obiicies multa eſſe opera de ſe bona, & hominibus ad corporis, ſeu animæ ſalutem proficua, quæ tamen contingit per aliquam circunſtantiam deprauari, vt prædicatio veritatis, ſubuentio proximi in neceſsitate, comedere carnem, qua natura indiget, in quibus quatenus bona ſunt lætari, nulla videtur culpa, modò lætitia hæc de illis quatenus cum tali deprauata circūſtantia fiūt non habeatur. Reſpon. Duo ſunt in præfatis operibus conſiderāda. ſ. operis qualitas, & effectus inde ſubſequutus. De opere in ſe vndecunq; deprauato gaudēdū nō eſt, nec ipſi operanti, nec aliis aſsiſtentibus, cùm hmōi opus quantūuis ex obiecto bonū deo minimè placeat. De effectu autē & vtilitate ſi qua inde aliquibus eſt ſubſequuta, licitè & meritoriè poſſumus gaudere, vt facilè eſt exēplificare. Similiter poſſet aſsiſtēs in induſtria & modo ipſi' ludentis lætari, quia ludēdo non iraſcitur, nō mētitur, non peierat: à quibus & ſimilibus tarò ſolent ludentes abſtinere.

Correlariè ſequitur, quid de ludo, qui per taurorum agitationem fit, eſt tenendum, an. ſ. licitus ſit: qualē in Hiſpania fieri videmus. Pro quo dubio breuiter aduertendū triplices eſſe perſonas, quas prēſens dubiū concernit. Sunt enim quidam, quorū autoritate tauri agitantur, vt ſunt, qui rempub. regunt. Sunt aliqui, qui per ſe tauros agitāt, ſiue eqſtres, ſiue pedeſtres. Sunt deniq; alij, qui pſatę agitationi aſsiſtūt. Ad primos attinet diligentiā & ſolicitudinē præmittere, ne in loco, vbi tauri ſunt agitādi, ſint pſonæ, quibus periculum veriſimiliter timeatur euenturum: quales ſunt pueri, ſenes, fœminę, mēte capti, claudi, ſeu infirmi, aliiq; qui veniēte tauro fugere, & ſe in loco tuto ponere nō poſſunt: hoc enim periculo exiſtēte peccāt hi, quorum autoritate taurus in plateā publicā emittitur. Sec' aliâs. Quod ſi interdū mors alicui, aut dānum aliud, prēter intentū, & ſcientiā prēfatorum rectorum acciderit (modò debitā prēmiſerint diligentiā) non venit illis imputādum. Nec ob id, quod raro & per accidens euenit, ſunt humani actus vniuerſaliter cōdēnandi, vt poteſt in aliis tam ludis ꝗ ſerioſis exemplificari. Ad ſecūdos, qui. ſ. per ſe tauros in platea agitant, & ad currendū cōtra ſe eoſdē irritāt, pertinet non temerè id agere, ſed prope ſecuritatis locum habere, vbi ſe facilè poſsint veniēte tauro recipere: alioqui peccant temerè taurū irritantes, & eundem ſperantes, viribus, aut induſtriæ propriæ fidentes. Ad tertios, hoc eſt ad aſsiſtētes attinet, ſi recreationem, aut delectationem capere volunt, non de peccato, aut negligētia, ſi qua in rectoribus fuit, nec de currentium temeritate, nec de dāno alicui ex taurorum agitatione eueniente lætentur. De cæteris autem factis illic contingentibus, quæ culpa carent, lætari licitè poterunt.

Correlariè ſequitur poſſe ſub ſtatuto iuramēto firmato taurorū agitarionem cadere, cùm per ſe mala nō ſit, ſed tales poſſunt apponi circunſtantiæ, ꝙ bona & ſtudioſa reddantur. An autē ſit apta materia voti, alia quæſtio eſt. De qua alibi.

Quæſtio.

QVAESTIO. XXII.

NVnc de quarto ludo, qui. ſ. cauſa lucri fit, ſpecialiter de ludo alearũ, qui fortunæ potius quàm induſtriæ innititur, videndum eſt, an. ſ. talis ludus licitus ſit, & an lucrum inde quęſitum ſit de neceſsitate reſtituẽdum. De lucris enim per alios honeſtos ludos acquiſitis non loquor, cûm citra cõtrouerſiam ſit ea nõ eſſe de neceſsitate reſtituenda, ſi perdens potuit rem, quã perpididit alienare: & fraus omnis, ac dolus in ludo ceſſauit. Sed nec de quocunq; ludo alearũ loquor, in quo pecunia fortunæ exponitur: nõ enim omnis talis cauſa lucri fieri dicitur: quia non obſtante ꝙ pecunia etiã in notabili quantitate interueniat, ſtat ꝙ ludus non grã lucri, ſed recreationis exerceatur. Poteſt enim pecũtia interuenire, nõ tanq̃ finis principaliter in ludo intentus, ſed tanq̃ ſtimulus, ſeu medium quoddam ad recreationem capiẽdam ordinatum, quæ ſine pecunia interueniente minimè caperetur: tunc enim non cauſa lucri, ſed recreationis ludere dicimur, & de tali ludo cũ lucro inde pcepto idẽ quod de aliis honeſtis ludis videtur eſſe iudicium. Loquor igitur de ludo alearum, quod cauſa lucri fit. Et ſunt, qui non ſolùm ludum, qui fortunæ innititur, damnant: & lucra inde acquiſita neceſſariò reſtituẽda eſſe dicunt, ſed etiam omnes alios cõtractus & humana commercia, quæ fortunę innituntur, ſimiliter damnanda eſſe dicunt, vt ſunt vadiatio, ſortiaria diuiſio. Ludus olæ, mercium aſſecuratio in terra, vel in mari, & alia huiuſmodi, in quibus tẽporalia bona, quæ deus hominibus pro ſuis neceſsitatibus conceſsit, fortunæ ob cauſam lucri exponuntur. Quanquam de aſſecuratione non ita id affirmare audent. Conradus tamen idem de aſſecuratione, quod de aliis prædictis ſentit: quanuis an lucrum per aſſecurationem acquiſitum ſit de neceſsitate reſtituẽdum, non ita vt de cæteris lucris affirmat: vide ipſum. q. 71.

Pro hac igitur ſentẽtia arguitur primò. Quia per ludos præfatos nutritur otium, quod videtur iure diuino vitandum, iuxta illud Geñ. 3. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. Et Iob. 5. Homo naſcitur ad laborem, & auis ad volatum. Et Paulus ad Ephe. 4. Qui indiget, laboret, operando manibus ſuis, quod bonũ eſt, vt habeat vnde tribuat neceſsitatem patienti. Et rurſus. Qui non laborat, nõ manducet. Adde quòd vna de cauſis, ob quas vſura ſolet per doctores reprobari eſt: quia fouet otium: ſi enim hæc licita eſſet, omnes diuites vſuras exercerẽt, vnde & in otio viuerent.

Secundò, quia omnis diſtractio rerũ prodigalis eſt damnanda: talis eſt ea, de qua ludenres inter ſe conueniunt: Nam ſi lucrantur, accipiunt vnde non oportet. ſ. ab amicis. Si perdunt, dant quibus non oportet. ſ. diuitibus. Propter quod dãnat Ariſto. aleatores, tanquam prodigos, qui res ſuas non vt oportet expendunt.

Tertiò, bona temporalia, quæ nobis deus pro noſtris & noſtrorum neceſsitatibus conceſsit, periculo, & maximè ex cupiditate exponere, videtur eſſe peccatũ: nam inde ſæpe accidit homines depauperari, & familiam ſuam fame perire. Quod ſi non ſemper eueniat, eſt tamen aptum natũ ex cõditione ipſius contractus euenire. Vnde qui perſonam ſuam, aut famã ſine neceſsitate: aut publica vtilitate periculo fortunæ exponit, peccat. Sicut enim vita nobis neceſſatia eſt, ita & fama noſtra noſtris proximis eſt neceſſaria. Igitur peccatũ erit vitæ inſtrumenta, qualia bona temporalia ſunt, fortunæ exponere: qualiter in ludo alearum exponuntur.

Quartò. Concupiſcere res alienas peccatũ eſt, & iure diuino prohibitũ: ſed talis cõcupiſcẽtia interuenit in p̃fatis ludis fortunę, imo ipſa cupiditas dat cauſam ludo, cũ lud' nõ niſi cauſa alienũ acqrẽdi fiat.

Quintò, illa cõmercia ſunt hoibus illicita, per q̃ periculo blaſphemãdi & peierãdi, & alia nephãda verba dicendi ſe exponunt: tales ſunt cõtractus prædicti. Nam cùm lucrũ ſoli fortunæ, q̃ deus eſt, innitatur, hanc autẽ vtriq; ludẽtium ſuccedere eſt impoſsibile: ſupereſt vt is, cui fortuna nõ arridet, cõtra fortunã loquens, contra deum, qui fortuna eſt, loquatur: imo & directè in deum inſurgunt, tanq̃ qui cauſa fuerit perditionis.

Sextò, & currit ſpecialiter de ludo alearum, quem cõſtat lege ciuili eſſe prohibitum, alearum vſus. C. de religioſis. Et aucten. de ſanctis epiſcopis. §. interdicimus. & ff. de aleatoribus per totũ. Quæ leges quanuis ratione ſui regna q̃ nõ ſunt iperio ſubdita nõ ligent, bene tamẽ eos, qui imperatori ſubditi ſunt. Vniuerſaliter etiam videtur alearum ludus omnibus eſſe prohibitus: quia leges ciuiles, quæ legi diuinæ, aut naturali nõ aduerſantur, per canones cõfirmãtur, vt habetur. 10. diſ.

cap.De capitulis.cum ſequẽtibꝰ.Canones autem eccleſiaſtici omnes vniuerſaliter ligãt. Eſt autem hmõi ludus clericis ſpecialiter interdictus,vt habetur de vita & honeſtate clericorum.cap.Clerici. Similiter & ad laicos extenditur,vt habetur.35.diſt.cap.Epiſcopus.

Poſtremò hæc ſententia videtur autoritate doctorum confirmari,qui pro maiori parte in materia de ludo dicunt,quòd alearum ludus illicitus eſt,& lucrum inde quęſitum communiter dicitur eſſe turpe,& turpiter acquiſitum.

Quod autem lucrum per aleam acquiſitum ſit de neceſsitaee reſtituẽdum, etiam ſi lucrans non ſit ad id per iudicẽ condemnatus,arguitur primò.Quia legis intẽtio nõ ſolùm eſt ludum prohibere, ſed lucrũ, quod per ludentes prætenditur inualidare. Si enim quis ad aleã ludat, vbi pecunia non interueniat,non ageret contra legem,ageret autem ſi cauſa lucri luderet,igitur legis intentio potius eſt lucrum quàm ludum prohibere, ac proinde lucrum hmõi cõtra legem accipitur, & contra legem retinetur, & per conſequens eſt de neceſsitate reſtituendum.

Secundò in ludo gratia lucri facto is, qui perdit,iniuſtè per lucrãtem dãnificatur,ſi lucrum perditum ab eo accipiat,ex quo is, qui lucratur,alterũ rebꝰ ſuis per medium illicitũ,ac vetitum ſpoliat. Igitur iniuſta eſt huiuſmodi lucri acceptio, & per cõſequens reſtituendum,iuxta cap.finale.de iniuriis.Si culpa tua damnum illatum &c.

Tertiò, vbi prohibetur rei alienę concupiſcentia, à fortiori prohibetur rei alienę acceptio.Cùm ergo ludẽti prohibitum ſit,ne rem alienam concupiſcat, vt patet ex Decalogo præceptorum: à fortiori igitur erit eidem prohibita rei alienæ acceptio, qualiter accipitur, quando colludenti fortuna non ſuccedit: & ita ſicut contra proximi charitatem eſt res eius concupiſcere,ita & contra eandem erit,res eius ab eo inuito accipere. Nec valet dicere, ꝗ ludens non deſiderat damnũ proximo colludenti, ſed deſiderat ꝗ fortuna illi ſuccedat. Nam in caſu, qui hoc deſiderat,nõ niſi vt rem proximi lucretur deſiderat: & per cõſequens principalius deſiderat de rebus proximi ditari,iuxta Ariſt.Propter quod vnum quodq; tale,& illud magis. Sed nec iuſtum eſt quęquam cùm alterius iactura locupletari,vt habetur cap.Suam.de pœnis &c.

Quartò ſi perdẽs lucrãtem coram iudice conueniat,iudex ſecũdum leges cõpellat lucrantẽ, vt lucrũ perdenti reſtituat: hoc autem iuſtè pręcipere non poteſt,niſi quia præfatum lucrũ ipſius perdentis eſt,aut ſibi debitum:alioqui ſi nec ſuũ eſt,nec ſibi debitum,quo pacto iuſtè compellitur lucrans id quod lucratus eſt perdenti reddere?

Quintò. Lex quæ perdenti repetitionem cõcedit, nõ eſt pœnalis: nã ſi pœnaalis eſſet,cũ perdẽs nõ minus in culpa fuerit,ꝙ̃ qui lucratus eſt,cũ vterq; ludũ vetitum exercuerint,res perdita non eſſet perdenti per iudicẽ reddenda, cùm æquè fuerit ſicut & lucrans in cauſa turpitudinis: non igitur in pœnam lucrantis per leges ſtatutum eſt,vt lucrum perdenti reſtituat. Supereſt ergo, vt per vim reſtitutionis, & non per vim pœnæ lucrum ſit perdenti reddendum.

Et confirmatur hoc ex auctentica. Alearum vſus.C. de reſcriptis. vbi præmiſſa lege ludum prohibente, dicitur. Si contra factũ fuerit,nulla ſequatur cõdẽnatio,ſed ſolutum reddatur,& cõpetentibus actionibꝰ repetatur ab his,qui dederunt. Vnde colligi videtur,quòd talis ſolutio perdẽti ſit inutilis ipſo iure,quodq; non transferat dominiũ rei perditæ in lucrantem.

Sextò, in re dubia tutior pars eſt eligenda:nec in cõſcientia tutus eſt,qui dimiſſa tuta & certa via,incertam eligit: ſed certum eſt quòd lucrãs reſtituẽdo eſt tutus in conſcientia,& tamen dubium eſt,ſi illud retinendo ſit tutus, idq; ob cõtrarietatem opinionum.Igitur qui lucratur,niſi reſtituat, periculo damnationis ſe videtur exponere.

His non obſtantibus aliter videtur ad vtrunq; articulum reſpondendum, & ſit primum dictum. Quod ludus alearũ de ſe ſecluſa iuris humani prohibitione, non eſt illicitus,nec ex obiecto, nec ex fine. Primum patet. Quia ſi de ſe & ex obiecto eſſet illicitus, ob nullã cauſam poſſet licitè exerceri,etiã nec cauſa recreatiõis,quod ſupp[illegible]ono falſum: quia quæ de ſe & ex obiecto maliciam habẽt, ſunt intrinſecè mala,ac proinde per nullum bonũ finẽ poſſunt à malicia denudari, vt ait ſententialiter Ariſto.3.Ethicorũ.Secundũ etiã patet. Quia ſola intentio lucrandi, ſi tamen moderata ſit,non ſufficit vitiare ludum: alioqui non ſolùm ludus alearum hac ratione redderetur illicitus,ſed etiã quicunq; alius quantũuis honeſtus,contractus vitiaretur,ſi cauſa lucri fiat, quod eſt contra communem ſententiam.

Secundum dictũ. Non redditur ſufficiẽter hmõi ludꝰ illicitus

per hoc

per hoc, quòd bona tẽporalia ſimpliciter fortunę exponuntur. Nam in ſorte diuiſoria bona quodammodo fortunę committuntur: nã in hæreditate diuidenda, aut diuidiendis animalibus, alijſq; rebus, quæ finita ſocietate diuidi ſolent, licitum eſt ſortiari, maximè ſi non aliter concordari poſſunt, vt tenet Thomas. 2.2. & poſt cum reliqui doctores: ſpecialiter ſuper illud Prouerbiorum. 17. Sortes mittuntur in ſinu, & à domino temperantur. Ita etiam ſæpe ſi qua eſt indignitatibus & honoribus acquirendis controuerſia, ſorte dirimi ſolet: eſto ꝙ huiuſmodi bona fortunę exponantur. De vadiatione eſt idem iudicium: nam ſępe contentiones & rixæ per vadiationem, quã vulgo, apueſta, dicimus, dirimuntur. In quo caſu licita eſt vadiatio, ſicut & diuiſoria ſors, De aſſecuratione certius eſt eam non eſſe illicitam, immo videtur rebus publicis maximè proficua. Multi nanq; mercatores non auderent merces in longinquas regiones, aut de longinquis locis ad eis prouidendum transferre, niſi pręuia aſſecuratione, qua ſecluſa, notabilem rerum penuriam multæ ciuitates & regna paterẽtur. Ac proinde huiuſmodi aſſecurationis contractus tanto magis quàm ludus licitus eſt, quanto magis rebus publicis eſt neceſſarius aut vtilis. Non obſtante, quòd in aſſecuratione bona tẽporalia hinc inde fortunę committuntur.

Tertium dictum. Eſto præfatus Ludꝰ alearum de ſe, aut ratione finis illicitus non ſit, poteſt tamen ex multis circunſtantijs, ſicut cęteri humani contractus viciari, etiam humani iuris prohibitione ſecluſa. Vt ſi ludentes, rerum, quas ludunt, nec domini ſunt, nec veri earũ adminiſtratores. Aut ſi ſint, fraude aut dolo cùm ludunt vtuntur. Aut ſi fraus non ſit, frequentius tamen quàm deceat ludunt: & eo tempore quo ab alijs actibus ſeu officijs, quibus tenerentur incumbere, impediuntur. Et ſi hæc ceſſent, in tanta tamen quantitate ludunt, ꝙ ex rerum amiſsione depauperantur, & ipſe cum eis, qui eorum curæ commiſsi ſunt, notabiliter patiũtur. Aut ſi hęc ceſſent, ludunt cum aliorum ſcandalo, cęteris occaſionem prę ſtantes, vt huiuſmodi ludos inmoderatè exerceant.

Ac proinde ſecluſis huiuſmodi circunſtantijs ludus pręfatus ſi humanis legibus prohibitus non eſſet, nõ videtur eſſe dãnandus, maximè propter ratiões ſuprà factas, quæ vt patet prætendunt non ſolum ob humanam prohibitionem ludum alearum eſſe damnandum, ſed etiam ea ſecluſa: ideo ad rationes breuiter reſpondeamus.

Ad primum quãdo arguitur, ꝙ per ludum huiuſmodi fit, vt homines in otio viuant. Dicendũ ꝙ otiũ quod cõmuniter reprobatur, nõ qualiſcũq; aut quãtacũq; quies eſt, niſi tãta ſit, qua homo ea quę debet, negligat operari. Pręceptum enim de aliquid corpore aut animo operãdo, cum affirmatiuum ſit, non pro ſemper obligat: ac proinde daro illo tempore, quo ab opere ceſſare licet, poterit homo abſq; vitio otiã di ludum aliquem exercere: & ita ludus alearum pro illo tempore non debet ob illam cauſam damnari, niſi eo tempore fiat, quo alijs rebus deberet homo incumbere.

Ad ſecundum, quando arguitur, ꝙ taliter ludentes ſunt prodigi. Reſpon. Quod Ariſto. pro tanto dãnat huiuſmodi ludentes, quia accipiunt vndè non oportet, puta ab amicis, aut alijs indigentibus, quibus ipſi dare debuiſſent potius, quã ab eiſdem accipere: ideo in caſu ex circunſtantia reddetur vicioſus. Verum cum hæc circunſtantia non ſemper ludo alearum adſit, ſequitur non eſſe vniuerſaliter ludum ob illam circunſtantiam damnandum.

Ad tertium de expoſitione, qua per ludum res fortunæ exponuntur, reſponſum eſt ſuprà, hoc non ſufficere ad deprauandum ludum, ſicut nec ſufficit ad multos alios contractus deprauandum, in quibus res temporales fortunæ committũtur. Adde ꝙ non ita res in ludo pereunt, quin alteri colludenti acquirantur, cui ipſe qui perdit, eaſdem ſi vellet poterat alioqui abſq; aliqua conditione donare. Non igitur repugnat, ꝙ eaſdem conditione aliqua eueniente colludenti donet. Ac proinde nõ eſt de ludente idẽ iudicium, quod de illo, qui vitã aut famam aut temporalia bona ita periculo exponit, vt eorũ interitus nulli prodeſſe valeat.

Ad quartum quando arguitur ꝙ ludus fit ex alienarum rerum cupiditate. Dicendum hoc nõ debere doctos mouere, vti mouere video ad indiſtinctè damnandũ ludũ alearum ob hanc cauſam. Putant enim ludentes gratia lucri agere contra pręceptum Decalogi. Non concupiſces rem proximi tui: in hoc tamen diſtinguẽdum eſt. Nam duobus modis poſſumus rem alienam concupiſcere. Vno modo per media licita, puta ex conſenſu domini rem illam poſsidentis, & hoc de ſe niſi per aliud vitietur, illicitum non eſt. Alio mo-

do per media illicita,puta per furtum, rapinã, fraudem,aliòve modo iniuſto, in quo domin⁹ rei ſit rationabiliter inuitus. Et hoc peccatum eſt,& in illo pręcepto prohibitum. In caſu autem præſenti ſi ludens rem alterius concupiſcit non per furtum, aut fraudem ſeu vim cupit rem illam habere, ſed de ſcientia & voluntate colludentis ideo voluntarie & ſponte contrahunt,vt is cui fortuna ſuccellerit, rem alterius lucretur:& ita ſola cupiditas lucri ludum damnare non debet : dum modo ſit cupiditas ratione moderata , ita vt colludens non maneat ex perditione notabiliter de pauperatus.Alio qui omnes alij honeſti contractus in quibus homo res aliorum habere pretendit,eſſent ſimiliter damnandi,cum vtrobiq; ſigulis ſit rei alienæ in conttahente cupiditas.

Ad quintùm dicendum φ licet in ludis talia iuraměta, fraudes,mendacia,& blaſphemię interueniãt, hęc tamen vitia ſunt ludentium non ludi, nec per ſe ex ludo proueniunt,ſed ex ludentium malitia accidũt,vt in ſimili ait Auguſtinus, de mẽdacijs & fraudibus,quæ in alijs licitis negotiationibus accidere ſolent,φ.ſ.negotiantium vitia ſunt,non ipſius negotij. Et ita patet rationes illas,quæ ſecluſa legis prohibitione procedunt,non ſufficienter probare intentum. Nã ſi attendas,videbis rationes illas pariter de cęteris ludis probare eos, ſ.illicitos eſſe ſi de ludis alearum probaret intentum,vt de ſe patet. Supereſt ergo,φ ſi ludus alearum illicitus eſt, remotis omnibus circunſtantijs , per quas deprauari poſſet,ideo ſit,quia lege aliqua prohibitus eſt : quemadmodum in ſexta ratione tãgebatur.de quo ſtatim dicetur.

ILLVD videtur difficilius, & ad propoſitum noſtrum pertinentius, quod in ſecundo articulo tangebatur.An. ſ. ſuppoſito φ ludus alearum illicitus ſit , lucrum inde acquiſitum ſit de neceſsitate reſtituendum. Et quæritur hoc in caſu,quo ludentes liberam ſuarum rerum adminiſtrationem habeant omniſq; dolus & fraus ceſſet,nec aliqua ex ſuprà dictis circunſtantijs,quas diximus ludum deprauare, interueniat.In qua quæſtione cum tot & tam varię ſint opiniones,quas omnes referre moleſtum foret.ideo illis dimiſsis,quid magis rationi conſonat,in pręſentiarum dicemus. Et quidem videtur,φ nulla cauſa occurrit,vnde obligatio huiuſmodi lucrum reſtituendi oriatur. Nam aut eſſet propterea,φ turpiter acquiſitũ eſt,ideſt per actus peccamiñoſos , quales ſunt, ludum vetitum exercere,& hoc non : nam lucrum per meretricium acquiſitum non eſt de neceſsitate reſtituendum,vt ſuprà viſum eſt,& tenent doctores tam theologi quam Iuriſtæ. Lucrum etiam ex emptione & venditione tẽpore aut loco prohibitis facta , modo iniuſtitiam non contineat,reſtituendum nõ eſt , eſto φ turpiter,id eſt per actum turpem & peccaminoſum ſit acquiſitum. Lucrum etiam ex participatione cum excommunicato alioqui licita acquiſitum,aliaq; lucra per donationem prodigalem aut lenocinium acquiſita: quamuis medium,quo acquiſita ſunt ſit illicitũ , nõ tamen ſunt reſtitutioni obnoxia. Igitur non ideo reſtituendum eſt , quod per ludum alearum eſt acquiſitum,quia,ſcilicet, talis ludus illicitus ſit.

Secundò non etiam ſunt præfata lucra neceſſario reſtituenda , quia.ſ.ex fortuna ſunt acquiſita. Patet hoc de piſcatoribus,quibus aliquando fortuna ſuccedit,aliquando non. Patet de poſſeſſoribus agrorum,quorum fructus aliquando ex fortuito euentu notabiliter creſcunt. Patet etiam in caſu , quo Petrus promiſit ſe Paulo daturum centum,ſi quis cras capitollium aſcenderit : in quo caſu lucrum Paulo euenturum ex futuro & caſuali euentu pendet vt conſtat, & tenet ꝓmiſsio, & conditione ſubſiſtente eſt adimplenda,vt habetur in.l.Atticio. ff. de verborum obligationibus.Sicut ſi quis promiſsit Petro ſe illi daturum centum,ſi cras pluerit, tenet promiſsio & conditione eueniente eſt adimplenda :& taliter acquiſitũ non eſt reſtitnendum ſicut nec reſtituere oportet,qnod quis per aſſecurationis contractum acquiſiuerit. Et ita in alijs quã pluribus caſibus poteſt homo ex caſu fortuito lucrum acquirere, quod tamen reſtituere minime tenetur.

Tertiò, Nõ etiam ſunt neceſſario pręfata lucra reſtituenda, quia ex cupiditate ludentis ſunt procurata,etiam ſi cupiditas immoderata fuerit:modo res ex voluntate prioris poſſeſſoris acquiratur. Nã in omni contractu oneroſo ſeu illiberali poteſt contrahens rei alienæ immoderatam habere cupiditatem,non tamen ideo rem ſic acceptam tenebitur reſtiture,modo nullam in re iniuſtitiã commiſerit. Si equum alienum mihi concupiſco,paratus ſi dominus non dederit,eũ per vim arripere,& tamen ſponte dominus mihi ęqui donationem fecerit,non tenebor illum reſtituere,etiam ſi immoderatè illum concupiuerim.Itaq; immoderata rei alienæ cupiditas,reſtitutionem inducere non ſufficit , ſi in re ipſa nulla

nulla iniuſtitia cõmittatur. Quemadmodum
nec immoderatus affectus, quem ad res meas
habeo, inducit in me obligationem ad res me
as alienandum.

Quartò, non etiam ſunt prẹfata lucra
neceſſario reſtituenda, quia
is, qui perdit, non omnino volũtarie ea perſol
uit, ſed cum pœnitudine quadam aut dolore.
Nam ſẹpe debitor vel mututarius quod debet
cum dolore ſoluit. Qui rem ad terminũ emit,
ſẹpe ſimiliter termino adueniente precium de
bitũ cũ dolore creditori reddit. Donatio etiam
ſponte facta, ſæpe cũ dolore ſuo tẽpore adim-
pletur: ſicut & vir cũ ſpõſalia contraxit, ſæpe
ſponſam in vxorem inuitus accipit. Et promiſ
ſa ſæpe inuoluntarie ſoluuntur. Attamẽ in his
omnibus tenet cõtractus: & qđ per contract⁹
huiuſmodi fuerit acquiſitũ, nou eſt neceſsitate
reddendum. Imnó vniuerſaliter quando prẹ-
ceſsit volũtaria obligatio, q̃ quis ad aliquid ſe
obligauit, ſiue abſolute, ſiue cum conditione,
parum refert ad hoc ꝙ factum teneat eum qui
ſe obligauerat poſtea inuitum aut ſpontaneũ
id reddat quod debet.

Quintò non etiam ſunt præfata lucra
neceſſariò reſtituenda ob id,
quòd qui perdit, nil loco eius quod ſoluit à lu
crante recipit. Nam in omni donatione libe-
rali idipſum reperitur: non tamen ob id venit
reſtituendum quod, donatarius accepit. Simi-
liter idem reperitur in aſſecuratione mertium,
pro qua aſſecurator mercedem recipit, loco
cuius nil de bonis ſuis aſſecurato reddit. Et in
multis alijs hoc idẽ ſẹpe contingit, vbi acceptũ
non eſt de neceſsitate reſtituendum.

Sextò, Præfatum lucrum non eſt de ne
ceſsitaté reſtituẽdum ratione le-
gis humanẹ ludum prohibentis. Nam de lege
diuina & naturali ex dictis apparet talem obli
gationẽ non prouenire. De Canonica lege pro
batur intẽtũ: nã hẹc ſpecialiter clericis data eſt,
& eſto ꝙ Laicis data ſit, vt ex fine cap. Eṕs. col
ligitur. 35. diſtin. Illic tamẽ lucrũ reſtitui prẹci-
pitur, ſed Ludus alearum interdicitur: & non
qualiſcunq;, ſed frequentia eius. Nam textus
ille contra eos, qui ludo deſeruiunt, procedit:
verbum autem, deſeruire, frequentiam impor
tat, vt etiam illic ait gloſator.

Quod etiam lex ciuilis non vniuerſali-
ter obliget ad reſtitutionem lu-
cri per aleam acquiſiti, apparet. Primò quia
non procedit de gabellis cẹteriſq;, qui ſupe-
riorem non recognoſcunt, cum lex principis
non niſi ad ſubditos debeat extendi. Nec
obſtat ꝙ leges ciuiles per Canones confirman
tur ea in parte, qua legi diuinæ & naturali nõ
aduerſantur. Nã legis confirmario nõ ſe exten
dit pluſquã lex ipſa, aliud enim eſt legis exten
ſio, aliud verò legis confirmatio: & ita legis ci-
uilis cõfirmatio q̃ per Canones fit, non plures
obligat, quam lex ipſa alioqui obligaſſet.

Secundò, Quia lex illa ciuilis in mul-
tis regnis dicitur eſſe per cõ
trariã cõſuetudinẽ reuocata, quã principes &
eorũ officiales ſciunt, & tamen nec contradi-
cunt, nec contraueniẽtes in aliquo puniunt.

Tertiò, Eſto lex illa ciuilis reuocata nõ
ſit, non tamen iubet lucri ex a-
lea prouenientis reſtitutionem fieri. Nam in le
gibus ſuprà citatis, alijſq; q̃ de hac materia lo-
quuntur id videtur eſſe diſpoſitum, vt perden
tes contra lucrãtes actionem vſq; ad quinqua-
ginta annos habeãt, vt apparet alearum vſus.
C. de religioſis. Et in conſtitutione græca. Et
quamuis illic epiſcopo & officialibus ſuis con
cedatur, vt à lucrantibus lucrum accipiant, &
pauperibus diſtribuant: non tamen ex hoc ſe-
quitur, ꝙ in conſcientia, teneãtur hi, qui lucra-
ti ſunt, lucrũ reſtituere. Nam lex illa repetitio
nem concedit. Alia verò q̃ de Epiſcopis loqui
tur, pænalis eſt, ideo vt ait de Palude ante ſen-
tentiam contra lucrantem datam minimè cur
rit iuxta gloſam ſæpe citatam, 12. q. 1. fraterni-
tas. Imò aliud addit præfatus doctor, ꝙ ſi lu-
crans id quod lucratus eſt pauperibus eroga-
uerit, & poſtea contra illum agatur, poteſt co-
tam iudice excipere; dicens ſe illud iam paupe
ribus diſtribuiſſe, & erit liber. Imò alij docto-
res adhuc aliud addunt, ꝙ lex illa etiam eſt in
multis regnis abrogata, quo ad repetitionem
illam: quia vt refert Baptiſta, iam non audiun-
tur perdentes, nec illis actio contra lucrantes
conceditur. Quicquid tamen de hoc ſit in prẹ-
fatis legibus, nec negatur dominium lucri in
lucrantem tranſire, nec ſic lucratum præcipi-
tur reſtitui, ſed ſolum videtur actio perdenti
concedi, ſi ea velit vti. Ac proinde fortè minus
rationabiliter loquuntur, qui dicũt prẹfatam
legem eſſe per ſolum non vſum abrogatam,
quia cum lex non neceſsitet perdentem vt cõ
tra lucrantem agat, ſed liberum ſit ei agere &
non, conſequens eſt, vt ſi non agatur contra lu
crantem, non inde aliquid contra legem fieri
ocatione cui⁹ debeat abrogari, vt notat Panor
mi. in capit. Iohan de clerico coniugaro.

Prẹterea ſi lucrantes tenerentur lucrũ
ante ſenteniã iudicis reſtitue-
re, maximè pauperib⁹, vt hi, qui cõtrariũ tenet
affirmant

affirmant,cum perdenti obſtet ſua turpitudo: quod ſi ſic eſſet,ſequitur ꝙ ſi perdenti reſtituant,non releuantur quominus pauperibus tã tundem erogare teneantur,iuxta illud de iure iurando cap.ea te.vbi dicitur,ouus non remittitur,ſed augetur,cũ cuiq; improuide ſoluitur, quod alij ex debito eſt pręſtandum.

Poſtremò. Si lucrum ad ludum alearum acquiſitum ob id eſſet neceſſario reſtituendum,ꝙ ludus ille prohibitus eſt, ſequitur ꝙ à ſimili eſſet reſtituendũ, id quod quis vltra vnũ ſolidum per alium ludum honeſtum acquiſiuerit:nam in eadem autentica.Alearum.cauetur,ne quis vltra vnum ſolidum ad alios ludos honeſtos ludat.Conſequens ſuppono falſum,& contra cõmunẽ doctorum ſententiam.

Correlariè ſequitur,ꝙ ſi in terris,quę legibus imperialibus ſubditę ſunt,in quibus lex alearum ludum prohibet,& repetitionẽ concedit, lucrum inde acquiſitum non eſt de neceſsitate reſtituendũ, à fortiori reſtituendum non erit in terris imperio non ſubditis, nec etiam in ſubiectis ſi lex ſit per contrariam conſuetudinem quantum ad reſtitutionem ſeu repetitionẽ reuocata. Sic enim doctor ſanctus ſignificat.2.2. q.32. arti.7. Quod.f.ſi nulla eſſet legis humanę circa ludos prohibitio,non eſſet neceſſario reſtituendum lucrum inde acquiſitum,ſi is qui perdidit, ſui iuris erat,liberam habens rerum ſuarum adminiſtrationem, nec perdens fuit per vim attractus,nec fraus aliqua in ludo interuenit. Similiter extra hos caſus reſtituendum non eſt, ſi lex humana, inquit, ſit per contrariam conſuetudinem reuocata. Itaq; ex ſola vi legis huiuſmodi lucrum prohibentis put at lucrum eſſe neceſſario reſtituendum : ſed cum leges huiuſmodi ſolum videantur perdẽti repetitionẽ cõcedere,vt ſuprà dictum eſt,videtur iuxta cõcluſa talem obligationem reſtituendi non ſufficienter in legis prohibitione fundari.

Ex dictis patere poteſt reſponſio ad rationes pro parte oppoſita ſuprà factas.

Ad primum dicendum , ꝙ lex prohibet alearum ludum cauſa lucri notabilis factum : non tamẽ prohibet lucri acceptionẽ nec eo ipſo ꝙ ludum prohibet ; ipſum inualidare intendit. Quod per exempla facile eſt cognoſcere: ſi Petrus & Maria votum continentiæ emiſerunt, non dubium eſt lege diuina illis interdictum eſſe,ne inter ſe maritaliter contrahant ,ſibi inuicem corpora ſua tradentes: & tamen ſi de facto contrahant , non inualidatur. contractus, & teneat mutua ſuorum corporum traditio. Similiter ſi quis ex officio habeat libros ſcribere,& inde ſoleat ſibi victum quęrere,interdicitur eidem ne in diebus feſtiuis librum cauſa lucri ſcribat:qđ minimè interdicitur , ſi abſq; illa cauſa ſcriberetur:& tamen ſi ob lucrum cõtra pręceptum ſcribat , non interdicitur ei lucri acceptio.Itaq; non lucrum,ſed artis vſus lucratiuus prohibetur. Quemadmodum negotia lucratiua intra eccleſiam fieri vetitum eſt, ſed ſi fiant,nõ ideo lucri acceptio prohibetur. Ita in propoſito lex prohibet ludum cauſa lucri factum,ſed non lucri acceptionem.Et quãuis legis intentio,quæ ludum illo modo factũ ꝓhibet,ſit ne homines res ſuas inutiliter amittant,aut ne rebus ſuis inutiliter admittant,aut ne rebus ſuis inutiliter ſpolientur: hæc tamen legis intentio non cadit ſub præcepto,aut prohibitione eiuſdem,ſed ludum ipſum ob illam cauſam exercere,eſt qđ lege prohibetur.

Ad ſecundum, dicendum falſum eſſe,ꝙ is,qui lucratur,perdentem damnificat,lucrum ab eo accipiendo:nec propriè in caſu is,qui perdit, dicitur damnum pati,cum ipſe ſponte velit,aut ratione contractus velle debeat, ſi quid perdiderit,lucranti ſoluere:non enim omnis patrimonij diminutio damni nomine venit intelligenda,ſed ea , quæ ex culpa alterius alteri inuito euenit.Hæc enim differentia ſolet inter damnum & iacturã poni, ꝙ iactura ſit propria voluntate:damnum autem cõtra voluntatẽ ipſiꝰ damnificati,vt notant doctores in cap. Quia ſæpe.de electiõe.lib.6. Alioqui donatarius aliquid à donante per viam donationis accipiẽs diceretur donantem damnificare , cum ex tali acceptione maneat donantis patrimonium diminutum. Nec obſtat,ꝙ ex culpa ipſius lucrãtis perdenti pręfata diminutio eueniat,ex culpa iniquam , quam contra legem ludendo cõmittit.nõ obſtat,quia in illa culpa ambo ſunt pares,in contractu illo alearum ambo ſponte conſenſerunt,ambo etiam æqualiter ad id,qđ perdiderint ſoluendum ſe obligarunt: ac proinde ſi alter perdit,non lucranti,ſed ſibi debet iacturam ſeu damnum , ſi quod patitur , imputare.

Ad tertium ex dictis patet ſolutio, ꝙ id,quod lex diuina prohibet, dicens. Non concupiſces rem proximi: eandem habet limitationem & intelligentiã, quam habet illud aliud. Non capias opere rẽ proximi tui. Vbi ſicut nõ prohibetur omnis rei alienę acceptio, ſed ea in qua dominꝰ ipſiꝰ eſt ratio-

eſt rationabiliter inuitus, quæ dicitur iniuſta rei alienæ contrectatio: ita non prohibetur omnis concupiſcentia rei alienę, ſed ea qua concupiſcimus rem proximi contra eius voluntatem poſsidere, quod eſt rem alienam iniuſtè, aut iniurioſè concupiſcere. Qualiter non concupiſcit qui cauſa lucri ad aleam ludit. Modo autem is, qui perdit, non eſt cum ratione inuitus, ſi lucrãs id, quod lucratus eſt, habeat. Immo rõe contractus & tacitę promiſsionis videtur debere ſoluere, quod perdiderit. Adde, ꝙ ſi rõ valeret, non ſolum de ludo alearum, ſed de quocunq; alio honeſto & licito contractu, cauſa alicuius lucri facto procederet: quod tamen non eſt concedendum.

Ad Quartum dicendum, ꝙ lucrum quod quis in ludo acquiſiuit, nec perdentis eſt, nec in conſcientia eſt perdenti debitum: cum hoc tamen ſtat ꝙ habet actionem ad repetendum: vt ſi quis rem valentem decem vendidit pro quindecim, illa quindecim nec ipſi⁹ vendentis ſunt, nec in conſcientia illi debẽtur: attamen poterit contra emptorem agere, & iudex compellet emptorem ad ſoluendum illa quindecim, etiam ſi emptor fuerit defraudat⁹, ſed citra dimidium. Idem patet in pœnis alicui iniuriam vel damnum paſſo per iudicem applicandis, quæ ante latam ſententiam, nec ſuæ ſunt ipſius, qui iniuriam paſſus eſt, nec ipſi in conſcientia debitę: eſtò ꝙ actionem habeat ad repetẽdum, & iudex iuſtè poterit reũ ad pœnę ſolutionem compellere.

Ad Quintum dicendum, ꝙ lex illa pœnalis eſt, quæ perdenti repetitionem contra lucrantem concedit, & in pœnam vtriuſq; colludentium fit, vt perdente petente, lucrans teneatur id, quod fuerat lucratus perdenti reddere, etiam ſi perdẽs fuerit in eadem cauſa turpitudinis. Nec arbitror minorem eſſe pœnam ipſi perdenti ad eius petitionem lucrum reſtitui ꝙ̃ ſit ipſius reſtituentis: quia eo ipſo ꝙ perdens repetit, notam infamię videtur incidere, nec homines poſtmodum eum dignum iudicabunt, cum quo humana cõmercia fiant, tãquã qui promiſsionem & fidem tacitè datam pro re caduca non neceſſaria violauerit.

Ad confirmationẽ dicendum, ꝙ lex illa nil agit contra concluſionem propoſitam, cũ in ea id prætendatur. ſ. ꝙ iudex nullam aliam ludentibus pœnam inferat, quã ꝙ ad petitionẽ perdẽtis is qui lucratus fuerat, lucrum reddere cõpellatur: non tamen diſponit, ꝙ caſu quo non repetatur, debeat perdenti reſtitui.

Ad ſextũ & vltimum, quod grauem tãgit difficultatem. ſ. Quid agẽdum in caſu, quo Doctores varia opinantur. De qua infra, deo dante, videbitur. Pro nunc tamen dicendum, ꝙ ſi is, qui lucratus eſt, dubiam habet conſcientiam, debeat ne lucrum reſtituere, an non. Fateor durante dubio eum teneri ad illud, quod tuti⁹ eſſe cognouerit, puta ad reſtituendum. idq; ne diſcrimini aut periculo peccandi ſe exponat: qualiter ſe exponeret, contra conſcientiam dubiam lucrum illud retinendo. Poterit tamen dubio depoſito illi opinioni adhęrere, quam viderit, aut audiuerit à doctoribus fide dignis approbari, quibus ſe tute poterit conformare. Et quia non vidi autoritatem aut rationem conuincentẽ ad tenendũ eſſe de ſalutis neceſſitate pręfatũ lucrũ reſtituendum, opinioni liberanti potius quã condemnati arbitror adhęrendum: attẽtis modificationibus ſuprà tactis. ſ. ꝙ nulla fraus interuenerit, nulla ad ludendum coactio, ꝙq; ludentes ſint ſui iuris, qui res ſuas donare & alienare libere poſsint, ꝙq; ad quantitatem eius quod luditur, ſimul & ad ludentium patrimonium, ne. ſ. notabiliter diminuatur, habeatur reſpectus. Raro tamẽ, vt fertur, hęc omnia per ludentes attenduntur. Ideo prudentis erit confeſſoris antequam ludentes liget vel abſoluat, rem prius vt debet perpendere.

Correlariè ſequitur impertinens eſſe ad obligationem lucrum reſtituendi alterũ ex colludentibus per alterũ ad ludendum eſſe attractum, vt infert Adrian. contra Thomã, & alios. Ratio, quia talis attractio non intulit vim perdenti: ac proinde huiuſmodi attractio non reddit contractum luſoriũ inualidũ, ſicut nec inuoluntariũ: alioqui ſi alter alterum ad emendum ſeu vendendũ aliũue cõtractũ celebrandũ attraheret, eo ipſo redderetur inualidus huiuſmodi contractus, qđ⁹ nõ eſt dicendũ. Refert tñ qualis & quanta ſit colludentis attractio: nã poteſt vis ſeu coactio, ſeu metus tantus interuenire, vt tollat voluntariũ, & tunc nec cõtractus erit valid⁹, nec lucrũ inde acquiſitum poterit retineri. Secus ſi attractio ſit per leues preces aut aliquas ſuaſiones omni vi, coactione, & metu ceſſantibus.

Correlariè ſequitur contra ipſum Adrianũ, perdentẽ teneri in cõſcientia ſoluere perditũ, nõ obſtante actiõe, quã ad repetendũ habet, per quã à debito ſoluendi minimè liberatur. Ratio, quia naturale eſt vnũquẽq; promiſsionem & iuramentum de re licita factum, debere adimplere: cũ ergo

colludẽtes

colludentes ratione contractus luſorij tacitè promittant ſe quod perdiderint ſoluturos, & ad id per huiuſmodi contractum ſe obligant: ſequitur eos teneri. Nec obſtat turpitudo lucri quę non tam in lucro quam in modo, quo acquiritur, reperitur. Exemplum eſt clarum in lucro meritrici promiſſo: quod quãuis turpe ex modo illud acquirendi ſit, ob promiſsionem tamen venit ſoluendum. Quemadmodũ Iudas ne mendacij aut perfidię argui poſſet, id quod promiſerat ei, quam meretricem putabat, per famulum fideliter miſit. Quod autem actio repetendi perdenti conceſſa non obſtet, apparet à ſimili de mutuatario, qui promiſit aut iurauit ſe vſuram ſoluturum: is enim tenetur promiſſum complere, iuxta capit. Debitores. de iureiurãn. Eſto φ illi ad repetendum cõpetat actio, & vſurarius vſuram acceptã teneatur eidem reſtituere.

Prӕterea ex contractu iure non inualidato naſcitur obligatio: cum ergo ius quamuis præfatum contractum prohibeat, ipſum tamen non inualidat, ſed tantũ perdenti repetitionem, ſi ea vti velit, concedit: ſequitur φ anteq̃ contra lucrantem agat, & cõtra ipſam ſententiam feratur, tenetur perdens lucranti ſoluere. Et quamuis ex contractu luſorio per legem prohibito obligatio ciuilis nõ oriatur, bene tamen naturalis.

Præterea vel lucrans acquirit ius ad id, qđ in ludo lucratur vel non. Si ſic, igitur perdens tenetur lucrãti reddere id, ad quod ius habere dignoſcitur. Si nõ igitur lucrans non poterit iuſtè retinere, quod in ludo fuerit lucratus: ex quo non alio titulo illud tenet, quam quia illud lucratus fuit: ideo ſi hoc nullum ius illi ad lucrum præſtat, nõ iure ſed iniuria lucratum retinebit, & per conſequens tenebitur illud in conſcientia reſtituere quod eſt contra ipſum Adrianum. Aut igitur fateatur perdentem teneri ad id, quod perdiderit, lucranti ſoluere, aut lucrantem lucrum ex ludo acquiſitum teneri perdẽti reſtituere etiã ante condemnationem.

Correlariè ſequitur contra eundem doctorem ſi ludens ſoluit lucranti quod perdidit, compenſationem locum non habere. Vt ſi Petrus in ludo admiſit x. quę Ioanni lucranti ſoluit, cui idem Petrus aliunde alia decem ex mutuo alioue cõtractu debebat, nõ poterit Petrus loco. x. quæ ſoluit, alia. x. quæ aliunde debet retinere, ſed facta rei admiſſæ ſolutione, tenetur ſicut prius. x. quæ mutuo acceperat reſtituere: & multo minꝰ poterit loco. x. quæ in ludo admiſit & ſoluit, tantundem propria autoritate de bonis lucrantis eo inuito capere ante ſententiam pro admittẽte latam: non obſtante φ Petrus ex lege actionem contra lucrantem ad id, quod in ludo admiſit, habeat. Correlarium patet: quia compẽſatio locum non habet, niſi hinc inde aliquid ſit inuicem debitum. Cum ergo is, qui. x. lucratus eſt, non teneatur in cõſcientia lucrũ admittenti reſtituere: è contra veró qui in ludo. x. admiſit aliunde teneatur. x. lucranti reddere, ſequitur in caſu compenſationem locum non habere.

Nec obſtat motiuum, quod pro ſe affert, dicens, φ quãdo pœna ipſo iure, vel ipſo facto venit alicui certę perſonę applicanda, poteſt talis perſona de æquipollentibus cõpenſare, quaſi lex eo ipſo φ quis ad ludum alearũ aliquid admittit & ſoluit, ipſum lucrum ſolutum eidem admittenti applicet: cum tamẽ huiuſmodi applicatio ipſo iure, aut facto non fiat, ſed tantum admittẽti datur actio, vt intra quinquaginta annos id quod perdidit, in iuditio repetat, & ad eius inſtantiam iudex lucrantem compellet, vt quod lucratus fuerat, eidem reddat. Vnde patet admittentem nõ habere iꝰ ad id, quod admiſit, anteq̃ facta repetitiõe per iudicem reſtituatur. Quod enim ſemel admiſit & ſoluit, nec ſuum eſt, nec ſibi debitum ante iudicis ſententiam. Vnde notant doctores ſuper cap. Ecclicis. de pœnis. lib. 6. φ in pœnis executio fieri non poteſt, niſi iudicis ſententia præcedat. Quod ſi verum eſt de pœnis ipſo iure inflictis, à fortiori verum erit de pœnis per iudicem infligendis. Si enim ante iudicis ſententiã lucrum acquiſitum eſſet in conſcientia admittenti debitum, quo pacto poſsit lucrans à debito reſtituendi liberari, non video. Liberatur autem ſecundum hunc Doctorem. vel ergo fateatur lucrum ad aleam acquiſitum in conſciẽtia ante ſententiam latam eſſe reſtituendum, vel neget in caſu ante ſententiam compenſationi locum eſſe.

Itaq; in pœnis, quæ alicui certæ perſonæ per legem ipſo facto, aut ipſo iure etiam ſine iudicis ſententia applicantur, crederem compenſationi locum eſſe, ſiue ſit pœna conuentionalis, ſiue legalis. Vbi tamen pœna huiuſmodi non ſic alicui certæ perſonę ipſo facto applicatur, niſi pręmiſſa partis repetitione, & iudicis ſententia interueniente: tunc ſicut pœna antequam repetatur illi non debetur, ita nec locum habet compenſatio in conſcientia. Cum ergo in ludo alearum non eo ipſo φ

ipſo ꝙ alter aliquid lucratur, ipſum lucrum admittenti applicatur, niſi admittens repetat, & iudex lucrum reddi precipiat, ſequitur intentum. Et ꝙ nõ eo ipſo lucrum prętatum per legẽ admittenti debeatur, conſtat ex dictis: quia ſi lucrans anteꝗ coram iudice conueniatur, lucrum pauperibus erogauerit, nõ compelletur per iudicem tantundẽ admittẽti reddere, vt ait Petrus de Palude, & ſuprà tetigimus. Quæ omnia ſunt per confeſſores diligenter attendenda vt ſciãt quos in huiuſmodi caſibus, qui frequẽter accidunt, debeant abſoluere, aut abſolutionem denegare.

Vt igitur in ſumma dicam, tria ſunt in genere, ob quæ lucrum per ludum acquiſitum venit reſtituendum: quorum vnum ſe tenet ex parte admittentis. At ſi rei perditæ dominiũ nõ habuit, nec liberã adminiſtrationem nec facultatem, ꝗ rẽ illam poſſet donare, aut alienare. Secundũ ſe tenet ex parte lucrãtis. Vt ſi colludẽtem vi, aut metu ad ludendũ attraxit aut illum in arte ludendi notabiliter excedit, aut dolo, ſeu fraude in ludo vſus eſt. Tertium ſe tenet ex parte ipſius rei lucratę. Vt ſi talis fuit, quam perdens alienare non potuit, aut tãtæ quantitatis reſpectiuè, vt perdentis patrimonium maneat notabiliter diminutum, & ipſe notabiliter depauperatus. Ac proinde caueant ludentes cum pueris ludere, cum minoribus, cum ſcholaſticis ſub poteſtate conſtitutis, cum religioſis. qui nil proprium habere poſſunt, cum mente captis, cum furibꝰ atq; vſurarijs, cęteriſq;, quorum bona ſunt reſtitutioni obnoxia, alijſq; huiuſmodi, ſi volũt à debito reſtituendi lucrum per ludum acquiſitũ liberi eſſe.

Sequitur ex dictis parum aut nil differre inter lucrum per aleã, aut per alios licitos ludos acquiſitũ quãtum ad debitũ reſtituendi lucrũ taliter acceptũ, eſto differẽtia ſit quo ad rationẽ culpę. In caſibus em̃ in quibus lucrum per aleam acquiſitum eſt reſtituendũ, in eiſdem per alios honeſtos ludos acquiſitum eſt ſimiliter reſtituendum.

Correlariè ſequitur, quid ad dubiũ hoc reſpondẽdum eſt. ſ. ſi colludentes non ſunt in ipſo ludo pares, ſed alter alterum in arte ludendi ſuperat, an teneatur excedens ſi quid fuerit lucratus reſtituere. Et habet hæc dubitatio locum magis in ludis, qui viribus & ingenio ſeu arti innitũtur, quã in his, qui principaliter aut pręciſe ex fortuna dependent. Et dicendum, ꝙ ex quo in caſu nõ eſt vtriuſq; ęqua conditio, ſed alter cum ludit eſt in tuto, vel quaſi, alter verò vt in plurimũ eſt in periculo, conſequens eſt ludum illũ gratia lucri factum, de ſe illicitũ eſſe, & lucrum ab eo, qui inferior eſt, per lucrantem, qui in tuto eſt, iniuſtè recipi, & per conſequens debere admittenti reſtitui, etiam iudicis ſententia nõ expectata. Excepto niſi is, qui inferior eſt, exceſſum alterius colludentis ſciat, & ſciens & volẽs ludat: quia tũc perinde eſt, ac ſi id quod admiſerit, donare velit: nam tunc nec iniuſtè recipitur, nec iniuſtè retinetur, & ita non eſt de neceſſitate reſtituendum.

Quid tñ ſi duo, qui ante à ſe minimè cognouerãt, nec alter alteriꝰ ſuperioritatẽ in ludo vnꝗ fuerit expertus, ſibi occurrant, & de ludẽdo cõueniant, & eadem ignorãtia in eiſdẽ exiſtẽte, is qui alterũ excedit lucretur, an poſtea cũ alter alterũ excedere cognouerit, teneatur id quod lucratus eſt illi reſtituere. Et rõ dubij eſt, quia in caſu ęꝗ erat vtriuſq; conditio, quantũ ad eorum exiſtimationem, cũ neuter alterius ſciret exceſſum, & ita vterq; ęqualiter lucro & damno in caſu ſe expoſuerunt. & ex conſequenti neuter erit rõnabiliter inuitus, ſi alter aliquid fuerit lucratꝰ, & per cõſequens ceſſat obligatio reſtituẽdi. Secus ſi exceſſum alter, altero ignorante ſciret, vti communiter doctores tenent in caſu ꝗ breui ſunt certę merces in abundantia ſuperuẽturę, & antea ꝗ ſuperueniant mercatores ſuperuentũ ignorantes, merces ſuas ꝓ pręcio cõmuniter currente vendunt, valet cõtractus, nec eſt aliquid reſtituendum: eſto ꝙ ſi mercium ſuperuentus cognitus eſſet, tantum precium pro pręfatis mercibus traditum non fuiſſet.

E contra verò facit ratio etiã in ſimili de cõtractu, in quo defraudatio re ipſa incidit vtroq; ex contrahentibꝰ bonã fidem habente, qui. ſ. defraudationem interuenire penitus ignorent, tunc defraudatione cognita, reſtitutione opus eſt in conſciẽtia, igitur pari forma in pręſenti.

Reſpon. Lucrum in caſu durante præfata ignorantia acquiſitũ iuſtè recipitur & retinetur, ex quo libere in contractu conſenſerunt, & quouſq; ſe inuicem in ludendo probarent ſucceſſu ludi rẽ quã ludebant voluntarie expoſuerunt, nec de reſtituendo cauerunt, vbi de alterius exceſſu cõſtaret. Secus ſi de hoc cauiſſent, maximè quòd ludi euentus, quo alter alterum ſuperauit, non erat caſus inopinatus: cũ ſępiſſimè accidat ludentẽ colludentem ſuperare, eſto ꝙ ab initio ſe impares eſſe neſcirent. Nec obſta ſimile adductũ de vendi-

de venditione, in qua reipſa incidit defraudatio: quia de iuſtitia & natura contractus emptionis & venditionis eſt, ꝙ inter datum & acceptum ſeruetur ęqualitas. Ideo quando conſtiterit hanc ęqualitatem ſeruatam non fuiſſe, exceſſus eſt reſtituendus. Secus in caſu propoſito, in quo non eſt ratio dati & accepti, & habet contractus luſorius leges differentes à legibus aliorum contractuum.

Si obijcias in caſu non eſſe ęquam colludentium condicionem à parte rei, cum in re ipſa alter ſit in tuto, alter verò in periculo ſeu damno. Quod ſi admittēs ſciret, minime cum excedente contraxiſſet, Reſpon. Conceſſo illo, nil contra reſponſionem ſequitur, quia ludentium intentio hæc fuit, rē. ſ. quam ludebant ſpōte ſucceſſui exponere, interim ꝙ de alterius exceſſu conſtaret, quemadmodum de vadiatione poteſt exemplificari: vt ſi duo contendant turcam mortuum eſſe, & cum res ipſis vadiantibus incognita ſit, in re tamen ſit certum turcam illum, de cuius morte contendunt, mortuum eſſe, conſtat eum, qui eum mortuum eſſe contendebat, in re ipſa tutum eſſe, alterum verò in periculo: & tamen lucrum per huiuſmodi vadiationem acquiſitū non eſt de neceſsitate reſtituendum, ſicut eſſet ſi is, qui lucratus eſt, certus eſſet de morte illi⁹ Turcę, & ſe certum eſſe ſupprimeret: nam tunc cum mala fide ſeu dolo videtur cum alio vadiare. Sed ſi ſe certum eſſe de morte Turcę alteri conuadianti affirmaret, & eius certitudine nō obſtante alter putans Turcam viuere vadiare contendat, tunc rei iactura ipſi admittēti venit imputanda, non lucranti, qui veritatem, quam ſciebat, aperuit. Et tūc q̄uis nō ſit ęqua vtriuſq; conditio, cum alter certò ſciat ſe lucraturum, alter verò non, non ideo vitiat contractum, eo ꝙ admiſcetur quodāmodo ex parte admittentis donatio, qui cum ſibi Turcam mortuum eſſe affirmetur, volens tamen vadiare, contēdit, & rem quam deponit volens vult periculo exponere. Quanquā in his & huiuſmodi caſibus in quibus admiſsio alterius colludentis ſeu vadiantis ex ignorantia prouenit admittentis, tutius eſſet lucrum taliter acquiſitum reſtituere, eo ꝙ ignorantia dedit cauſam ludo & vadiationi huiuſmodi. De rigore tamen conſciētiæ ſtādum videtur in dictis.

Correlariè ſequitur ex dictis, quid dicendum ad caſum, qui in ludis chartarum communiter euenit. Alter certo ſcit ſe in qualitate chartarum, aut punctorū quantitate alterum excedere: alter tamen id neſcit: & qui de lucro certus eſt, ſumam pecuniæ, quam coram habet in ſortem mittit, qđ vulgo dicitur, embidar el reſto, alter verò ex ignorantia hoc ipſum acceptans, quicquid coram habet, admittit. An is, qui lucratus eſt, teneatur reſtituere, ex quo in caſu non erat vtriuſq;, æqua conditio, cum lucrans eſſet in tuto ſcienter: alter verò in periculo, & ignoranter. Dicendum conſequenter ad ea, quæ ſuprà dicta ſunt, non eſſe huiuſmodi lucrum de rigore reſtituendum, eo ꝙ hac lege ab initio ſponte cōtraxerunt, vt qui certus eſſet de lucro, poſſet ſummam pecunię, quam coram habet, in toto, vel in parte in ſortem mittere, quæ lex cū ęqualiter pro vtroq; colludentium poſita ſit, per vtrunq; venit ſeruanda. Et non obſtāte ꝙ pro illa vice melior ſit lucrantis conditio, ſatis tamen eſt, ꝙ pro toto tempore, quo ludus continuatur in lege illa ęquales ſint. Nam quod vni nūc accidit, hoc idem poterit alteri accidere. Hoc idem in ludo ſcachorum fieri & ſeruari videmus ꝙ, ſ. alter anteq̄ ſuum moueat calculum, videt, & certus eſt ſe lucraturum, quod tamen alter minimè videt: & qui certus eſt, ſortē ſuper qua luditur, auget, quod alter ex ignorātia acceptat, & ſortem ipſam ex eadem ignorātia perdit, In quo caſu iterum melior eſt lucrātis conditio, qui certus eſt de lucro, q̄ admittētis, qui ſe vincendum non videt: & tamen lucrum taliter acquiſitum non eſt de neceſsitate reſtituendum, eo ꝙ hac lege ab initio contraxerunt, vt quilibet eorum, quando velit, poſſit ſortem, ſuper qua luditur, augere, etiā ſi de lucro ſit certus. Ideo cum lex pro vtròq; ſit inſtituta, iuſtum eſt per vtrumq; ſeruetur, cū certum ſit contractus ex conuentione legem, & vim accipere.

De rebus conditionaliter datis, conditione deficiente.

QVAESTIO. XXIII.

CVm ſepe accidat aliquid alicui ſub aliqua conditione donari. Quæritur an deficiente conditione, ſit taliter acceptum ſemper reſtituēdum. Supponatur multiplicem eſſe donationem abſolutam, conditionalem, modalem, & cauſalem. Quid autem conditio ſit, quid modus, quid cauſa. Vide. glo. cap. verum de condi-

de conditionibus appoſitis. Et doctores ibidē. In quorum explicatione ad præſens non eſt immorandum. Nunc de donatiōne cōditionali loquamur. Et propoſita quæſtio videtur ex hac alia pendere. An.ſ.inualida ſit donatio cōditionalis.ſemper ꝙ conditio deficit. Et arguitur ꝙ defectus cōditionis donationem nō reddat inualidam. Primò quia ſi donatio non teneret ob defectum conditionis,ſequitur ꝙ contractus factus ſub conditione impoſsibili nō teneret,conſequens videtur falſum, in contractu matrimoniali ſub conditione impoſsibili facto,qui validus eſt,cū talis cōditio habeatur pro non adiecta.vt habetur.cap.ſi.de conditionibus appoſitis. vbi dicitur. conditionem impoſsibilem,aut turpē,q̃ non ſunt cōtra ſubſtātiam coniugij haberi pro non adiectis. Idē etiā probatur in caſu,quo quis Titiū hæredē inſtituat ſub hac conditione,ſi celum digito tetigerit,valet inſtitutio,etiam ſi non ſubſiſtat cōditio,vt habetur inſtituta.de hęredibus.§.Impoſſibilis,vbi dicitur. Impoſsibilis conditio in inſtitutionibus,in legatis,in libertatibus,& fide commiſsis,pro non ſcripta habetur.

Secundò idem arguitur de conditione honeſta poſsibili. Si aliquis donauit p̄dium eccleſię ſub conditione aliqua poſsibili & honeſta,tenet donatio,etiā ſi cōditio deficiat.vt habetur cap.verū de conditionibus appoſitis,nec reuocatur donatio,niſi donator expreſſe adiecerit,ꝙ conditione nō exiſtente reuocetur vt illic dicit textus.

Tertiò idem apparet in legatis. Si quis legat Titiæ ducentos ſi nō nubſerit, ſi autem nupſerit legat ei centum: ſi tamen poſtea nubat, debet habere ducentos,vt probat Panormita.ex.l. Titiæ. Si non nubſerit.ff.de conditio.& demonſtratio. Et tamen conditio minimè adimpletur. Idem etiā dicūt Doctores in caſu, quo quis relinquit centum filiæ ſuę ſi nubſerit,ſi autem religionem ingrediatur,nō relinquit ei niſi quinquaginta: & tamen ſi illa religionē fuerit ingreſſa debet habere centum, cum tamen conditio ſub qua centum erant legata,non adimpleatur.

Quartò. Donatio facta ſub conditione honeſta aliquando nō tenet,etiam ſi conditio compleatur, vt patet in ſubſtitutione,qua quis Petrum ſubſtituit ſub hac conditione,ſi hæres inſtitutus ſine filijs deceſſerit, poſtea verò hæres inſtitutus fiat monachus, & ibidem ſine filijs decedat: iam completur conditio, & tamen non valet ſubſtitutio,ſed expirat,quia nō Petrus ſubſtitutus,ſed monaſterium ſuccedit, vt cōiter tradūt Doctores,vt refert Baptiſta.verbo legatū.§.24. Et ſilueſter,verbo hęreditas.4.§.vltimo. Si ergo donatio ſub honeſta conditione facta, cōditione completa nō tenet,igitur à contrario donatio ſub honeſta facta,cōditiōe deficiēte tenebitur.

Quintò. Non minus neceſſarium eſt cauſam ſubſequi vel modum compleri ad hoc ꝙ legatum ob certā cauſam ſeu modum factum teneat, quàm conditionē exiſtere ad hoc quod donatio cōditionalis ſit valida,iuxta legem vulgarem.data ob cauſam, cauſa non ſequuta repetuntur. Sed datum ſeu legatum ob cauſam, cauſa non ſubſequuta aliquando tenet. Vt ſi quis legat Petro.x.vt inde domum vel fundum ſibi emat,tenet legatum, etiam ſi modus non compleatur, igitur etiam tenebit in ſimili donatio conditionalis, etiam ſi conditio deficiat.

His non obſtantibus aliter videtur dicendum. Refert enim loqui ſtando intra metas iuris naturalis,& diuini,ſecluſa.ſ. humani iuris diſpoſitiōe,aut ea ſtante. Si enim ſtādo intra metas iuris naturalis aut diuini loquamur,certa eſt concluſio & cōiter approbata,ꝙ donatio ſub conditione & non aliter facta nō tenet niſi exiſtente conditione. Id patet ex ratione cōditionis,quę à natura ſua habet ſuſpēdere actum, vel contractum vſq; ad ſuperuentum eius,vt in ipſius diffinitione ſatis ſignificatur. Eſt enim conditio actus vel cōtract⁹ ſuſpenſio ex euentu incerto futuro ei appoſito, in quem euentum eius diſpoſitionis facta eſt collatio.vt habetur.ff.ſi certum.l.Itaq;. Aut vt Bartolus diffinit.conditio eſt futurus euentus, in quem diſpoſitio ſuſpenditur. Sed ſecundū hoc conditio impoſsibilis,aut de præterito ſeu de præſenti propriè & ſtrictè non eſt dicenda conditio. Nos tamen quantum ad pręſens attinet, largius conditionem accipimus, vt nō ſolum ad euentum futurum, ſed etiam ad pręteritum,& ad impoſsibile ſe extendat.

Secundò idem patet ex concluſione à theologis cōmuniter approbata.ſ.quādo promiſsio vel cōtractus ex mera naſcitur voluntate,eius obligatio non excedit metas ipſius voluntatis,vt patet in voto, iuramento,& promiſsione: quæ in conſcientia nō niſi ad mentem eius qui vouit, iurauit, aut ꝓmiſit eundem obligat. Vnde falluntur, qui inter votū & iuramētū hanc differētiā aſsignāt, vt votū obliget ſecundum intentionem voučtis, iuramentum autem ſecundum deliberatā verborum atteſtationem, vt Codice de pœni-

tentia tetigimus. Cum ergo donatio fiat ſecundum meram voluntatem donantis, ſequitur ꝙ eius obligatio non excedit metas ipſius donãtis excederet autem, ſi ipſe non intendes ſe niſi ſub certa conditione obligare, deficiente conditione maneat obligatus.

In iure tamen humano ſtando videmus in nõnullis contractibus conditionalibus, conditiones q̃ apponuntur, pro non adiectis haberi. Vt ſi ſunt turpes, aut impoſsibiles: quẽadmodum in matrimonio & religione, legatis, aliisq; cõtractibus, qui de cauſis fauorabilibus fiunt, vt ex iuribus ipſis patet, & tenet huiuſmodi contractus, pręfatis conditionibꝰ deficientibus. Videmus ſimiliter in quibuſdam contractibus honeſtas & poſsibiles conditiones apponi, ob quarum tamen defectum ipſi contractus minimè vicientur, vt patet de quibuſdam legatis, aut donationibus factis, vt inter arguendum tetigimus: Eſt iam dubium, an in foro conſcientię ſtandũ ſit huiuſmodi iuribus, tam ante ſententiam iudicis ſuper his lata, q̃ poſtea. Et rõ dubitãdi eſt, quia iura humana in humanis cõtractibus poſſunt obligationem ponere, & remouere, idq; in pœnam contrahentium, vel in odium turpitudinis, vel in fauorem cauſę ſuper qua contractum eſt, vt dicit Durãdus in.3. Sed queritur in quo foro huiuſmodi iura locum habeant.

Et videtur ꝙ pręfata iura procedunt in foro iudiciali, non autem in foro conſciẽtię. Quod ita, ſit apparet. Quia ſi de intentione eorum, qui ſub conditione contrahũt, certa & ſufficiens haberetur cognito, ꝙ.ſ. conſentire non intenderint, vbi cõditio deficeret, iura nõ dicerent contractus tales tenere, vbi conditionem, ſub qua contractum eſt, certum eſſet deficere, vt ſi is, qui ſub aliqua conditione aliquid donauerit, expreſsiſſet ſe non aliter donare intendere, niſi ſubſiſtente conditione: tunc non teneret donatio, ſed reuocaretur cõditione deficiente, etiam ſi donatio fuerit eccleſiæ facta, vt aperte habetur in cap. Verum. ſuprà citato, de conditionibus appoſitis.

Secundò idem apparet. ff. de donationibꝰ. l.2. vbi dicitur. Si Titio. x. donaui, vt inde ſtichũ emeret, qui priuſq̃ emeret mortuus eſt, an illa. x. repetam, quęſtio facti eſt magis, q̃ iuris: quia ſi illa de cauſa dedi, aliter non donaturus, repetam, In quo aperte ius ad mentem donantis recurrendum eſſe ſignificat, in caſu, quo modus vel conditio nõ fuerit adimpleta. Ac proinde ſi ſub conditione impoſsibili contrahit, expreſſe dicens ſe nõ aliter conſentire, niſi conditio compleatur, cũ per hoc ſufficiens de mente contrahentis certitudo habeatur, ſequitur ꝙ tunc non eſt reijciẽda conditio.

Tertiò, idem apparet in contractu matrimoniali ſub impoſsibili conditione facto, in quo & ſi ius cõditionẽ reijciat nõ ideo in conſcientia manet verum matrimoniũ, eo ꝙ de ſubſtantia huius contractꝰ eſt verus contrahentiũ conſenſus, adeo, vt ſi conſenſus deſit, cætera etiã cum ipſo coitu celebrata fruſtrentur. vt dicitur. cap. Cum locũ. De ſponſalibus. Cum igitur iura huiuſmodi contrahẽtium conſenſu ſeu eius defectum ſupplere nõ poſsint, conſequens eſt in caſu non eſſe validũ coniugium. Inducunt igitur iura in huiuſmodi caſibus obligationem in foro iudiciali, non tamen in foro conſcientiæ.

Verum adhuc remanent tria dubia. Primum. Quare ſecundũ iura conditio impoſsibilis contractui matrimoniali appoſita reijcitur, & pro nõ adiecta reputatur: cũ illa ſciẽter appoſita potius videatur diſſenſum cõtrahentiũ ſignificare, q̃ eorũ conſenſum. Si iuriſtę reſpondeãt, ꝙ ideo hoc eſt, quia ius p̃ſumit cõditionẽ illã ioco & non ſerioſe per cõtrahentẽ apponi, cum ſciat contrahens illã impoſſibilẽ eſſe. Cõtra ſtat rõ. Quia tunc ob eandem cauſam deberet cõditio impoſsibilis, cuicunq; cõtractui apponatur, reijci, & pro non adiecta haberi. Si dicũt nõ eſſe idẽ in cęteris prophanis contractibus: nã cauſa matrimonialis eſt in iure fauorabilis, ideo in fauorem matrimonij talis cõditio reijcitur. vt dicitur. cap. finali. de cõditionibus. Cõtra. Quia tunc eſſet ſimiliter cõditio impoſsibilis reijcienda contractui matrimoniali appoſita, etiam ſi expreſſe qui cõtrahit, diceret ſe non aliter conſentire, niſi conditione illa ſtante. Quod contra cõmunem ſentẽtiã. quia tunc nõ reijcitur, ſicut nec reijceretur, quãdo qui cõditionẽ appoſuit, neſciebat eam impoſibililẽ eſſe, ſed potius eam poſsibilem eſſe putabat: reijceretur autem, ſi cauſa reiectionis eſſet ſolum fauore matrimonij.

Vnde merito Durandus cum cæteris theologis mirantur, quo modo accleſia iudicet matrimonium eſſe, quod ſub conditione impoſsibili contractum eſt, cum talis conditio ab his ſoleat apponi, qui nolunt id, de quo agitur, facere, vt ſi non habeo animũ dãdi tibi veſtẽ, quã à me petis, ad ſignificandũ me nolle dare, dico, ſi cælũ digito tãgas dabo.

Si dicãt ꝙ non iudicat eccleſia in caſu verum eſſe matrimonium, ſed obligationem

obligationem inducit, vt perſonæ illę, quæ ſub conditione impoſsibili contraxerunt, vere & abſolute contrahant, ne videantur impune ſacramento irridere, vt videtur dicere Petrus de Palude. Contra. Quia tunc Eccleſia nõ compelleret illos, qui ſic contraxerunt, maritaliter viuere, ſed potius deberet eos compellere, vt de nouo contrahant: nam ſine verò & abſoluto cõſenſu viuere maritaliter nõ poſſunt. Conſequens eſt falſum, cum eccleſia in caſu ꝑ huiuſmodi matrimonio iudicat, & eos abſq; hoc, ꝙ de nouo contrahant, compellit vt maritaliter viuant. Vnde cap. 1. de conditionibus appoſitis ita dicitur. Quicunq; ſub conditionis nómine aliquam deſponſauerit, & eam relinquere voluerit, dicimus ꝙ frangatur conditio, & deſponſatio irrefragabiliter teneatur. Et quàmuis intelligatur cõmuniter de conditiõe turpi, q̃ non eſt contra ſubſtantiã coniugij, eadē penitus eſt rõ de conditione impoſsibili, cũ eę q̃ pro nõ adiectis ambę habeãtur. Et tamē hic textus non dicit eſſe renouandũ contractum, ſed ipſum irrefragabiliter eſſe ſeruandum.

Hinc oritur ſecundum dubium. An eccleſia per huiuſmodi ius faciat illud eſſe verum matrimonium ſub tali conditione contractum, an ſolum declaret eſſe illic verum matrimonium. Primum dici nõ poteſt. Quia ius humanum non poteſt efficere, vt matrimonium ſit, quod humano iure ſecluſo, verum matrimonium non eſſet, ſtante eadē perſonarum legitimatione aut illegitimatione: matrimonium enim conſenſu efficitur contrahentium, non lege ſuperiorum. Secundum etiam dici non poſſe apparet. Quia tunc ante iuris humani inſtitutionem, aut eo ſecluſo verum eſſet coniugium ſub impoſsibili conditione ſcienter contractum quod eſt contra reſponſionem datam, & contra cõmunem Doctorum ſententiam. Hoc idem dubitari poteſt in alijs contractibus & legatis ſub conditione aliqua factis, quę tamen ſecundum iura tenēt, etiam ſi conditio deficiat, prout inter arguēdum ex parte tangebatur.

Tertium dubium, & quęro iterum. Iura q̃ huiuſmodi condiciones contractibus aut legatis appoſitas pro non adiectis haberi volũt, an procedant per viã diſpoſitionis, ita vt diſponant & velint huiuſmodi contractus eandem vim habere, quam non appoſitis præfatis conditionibus habuiſſent. Et ſi ſic, videtur tales contractus validos eſſe, & in foro conſcientiæ ſicut & in iudiciali ſeruãdos, eo ꝙ iura videntur defectum conſcẽſus in contrahentibus ſupplere. Aut procedunt per viã interpretationis, eo ꝙ contrahentes non ſufficienter exprimunt, quid ſi conditio deficeret, vellent: & iura in fauorem quarundã cauſarum in meliorem partem verba contrahentium interpretantur, quatenus ſuum ſortiãtur effectum. Et ſi ſic, videtur obſtare caſus in tertio argumento ſuprà adductus. ſ. ſi quis legat filiæ centum, ſi nubſerit: ſi autem religionem ingrediatur legat ei quinquaginta, & tamen ipſa religionem eligente, debent ſecundum iura dari ei centum. Quod non videtur ex iuris interpretatione prouenire, cum ipſe legans ſuum animum ſufficiēter expreſſerit, idem de alio caſu ibidem tacto in quo legans ſimiliter ſuum animum ſufficienter explicuit, ita, vt interpretatione non indigeret: & tamen contra animum legantis iura in his & alijs caſibus rē ipſam diſponunt.

Reſpon. Saluo meliori iudicio, videtur ad hæc dicendum, ꝙ in contractibus in quibus conditio aliqua reijcitur, & in alijs in quibus de iure nõ requiritur conditionis ſubſiſtentia, ius ipſum verba conditionalia interpretatur, non in ſenſu quem contrahentes de facto habent, nec in ſenſu, quem verba ipſa faciunt, ſed in ſenſu in quo fiunt, ſeu fieri rationabiliter poſſunt: idque quando non habetur expręſſa de animo contrahentis certitudo, nam hac habita, non opus eſt contrahentium verba aliter interpretari: quia vt habetur in regulis iuris. De incertis, non de certis opus eſt conietura. Et ita verba matrimonialia ſub conditione impoſsibili dicta, iuris interpretatione accipiuntur in ſenſu abſoluto, ac ſi conditio illa appoſita non fuiſſet. Vnde quia non ſatis certum eſt, an serioſe, an iocoſe illa conditio fuerit per contrahentes appoſita, ideo in fauorem matrimonij voluit ius verba illa ſenſum cathegoricum ſeu abſolutum habere, qualem haberent, ſi conditio appoſita non eſſet, ita vt cõditio appoſita nil penitus operetur. Similiter ob eandem cauſam inſtitutio hęredis per verba conditionalia ſub conditione impoſsibili facta, iuris interpretatione in fauorem vltimę voluntatis accipiuntur in ſenſu, quem verba illa ſecluſa conditionis appoſitione feciſſent. Similiter in donatione, quę eccleſię ſub conditione poſsibili & honeſta per aliquam facta eſt, quando non exprimit, quòd non aliter donare intendit, iuris interpretatione accipiuntur verba illa donatiua in ſenſu abſoluto, eo quòd non ſatis certũ eſt, an habuerit animum donationem reuocã-

 di, ſi

di,ſi modus aut conditio non compleretur. Similiter ſi Petrus legauit Titiæ.cc. ſi non nubſerit. illa verba iuris interpretatione accipiuntur;ac ſi talis conditio non eſſet appoſita. Pro quo videtur eſſe ſpecialis ratio. Quia illa conditio videtur in grauamen Titiæ cedere, cùm legans videatur eam quodammodo ad perpetuo continendum obligare, & videtur conditio matrimonij impeditiua. Quemadmodum ſi legato apponatur conditio, quę de ſe retrahit legatarium ab ingreſſu religionis, talis cõditio iure reijcitur: idque vt dixi, quando ipſe legans non ſufficienter expreſsit, quid eſſet acturus, ſi conditio deficeret: tunc enim ius ipſum verba legantis in fauorem matrimonij & religionis interpretaretur, Similiter ſi quis ſubſtituat Petrum ſub conditione, ſcilicet, ſi hæres ſine liberis deceſſerit, & non amplius mentem ſuam explicet, quid, ſcilicet, acturus eſſet caſu quo hæres religionem ingrediatur, an vellet monaſterium tali hæreditate priuare,nec ne, ideo locum habet iuris interpretatio,qua verba illa intelligantur,excepto ſi hęres religionem profiteatur.

Itaq; quatuor conditiones iure ſolent probari,& pro non adiectis haberi ſ. impoſsibilis,turpis, & ea quę à matrimonio retrahit,& quę religionis aut maioris boni eſt impeditiua:quę quidem in nonnullis contractibus reijciuntur,puta quia cauſas concernũt quæ iure fauorabiles ſunt.Differenter tamen, quia impoſsibilis & turpis ſimpliciter reprobantur, & pro non adiectis habentur. Aliæ verò poſsibiles & licitæ non reijciuntur,niſi ex ſuppoſitione, ſcilicet, ſi alter velit religionem ingredi, vel coniugem accipere.Reijciuntur autem non preciſe ob qualitatem ipſarum conditionum: quia tunc ſiue contrahentes explicent ſufficienter animum ſuum ſiue nõ, eſſent reijciendæ. Nec preciſe ob fauorē prædictarum cauſarum ob eandem rationem, ſed propter vtrunq; ſimul, & quia animus contrahentium non fuit in prędictis conditionibus apponendis ſufficiẽter expræſſus: quibus omnibus concurrentibus locum habuit pręfata iuris interpretatio.

Correlariè ſequitur,ꝙ donationis,legata, & contractus ſub dictis conditionibus facti tenent non ſolum in foro iudiciali, ſed aliquãdo & ſæpe in foro cõſcientiæ. Id patet,ſi animum contrahentis,qñ verbis vtitur conditionalibus attendamus.Nã vel intendit ſtare contractui in ſenſu quē verba faciunt,vel in ſenſu in quo à iure accipiuntur & interpretantur. Si primum, non valent in foro conſcientię, & hoc eſt,quod ſuprà concluſum eſt.Secus ſi ſecundum,quia tunc perinde eſt,ac ſi abſolute cõtraherent, ex quo tales volunt iuris ſtare interpretationi.

Hinc datur modus defenſandi conditionem propriè accipi,in capitu.Verum.de conditionibus appoſitis,& nõ pro modo,licet ſit contra cõmunem Doctorum expoſitionem. ſ. ſi is,qui rem eccleſię conditionaliter donauit,nil exprimens, quid in defectu cõditionis eſſet acturus,velit iuris interpretationi ſtare,vt patet intuenti.

Ex dictis patet ad tria dubia ſuprà poſita. Ad primum dicendum,ꝙ in matrimonio reijcitur impoſsibilis cõditio, propter qualitatem conditionis ſimul & cauſę,quę fauorabilis eſt,& etiam quia contrahens non ſatis expreſsit quo animo conditionem, quam impoſſibilem eſſe ſciebat,appoſuit ioco.ſ.an ſerio.Si tamen intus verè & abſolute in coniugium nõ conſenſerit,verum in conſcientia matrimoniũ non erit,ſed ſola iuris interpretatione,& in foro iudiciali.

Ad ſecundum dicendum,ꝙ eccleſia ſeu ius humanum in caſu non facit coniugium validum quod in ſe inualidum eſt,ſed iuris præſumptione in fauorem coniugij iudicat illic verum eſſe matrimonium,ex quo iuditio procedit ad compellendum ſic contrahentes,vt maritaliter viuant:in conſcientia tamen ſi maritaliter ob eccleſię iudicium viuere velint,neceſſe eſt denuo vti debent contrahant.

Ad tertium dicendum, quòd iura in præfatis conditionibus reijciendis procedunt, vt dictum eſt,per viam interpretationis,nec intẽdunt aliquid contra mentem cotrahentium diſponere, ſed mẽtem eorum ab ipſis non ſatis expreſſum in meliorem partem interpretari. Et quando obijcitur ꝙ in caſibus tertij argumenti ſufficienter teſtator mentem ſuam explicuit,& tamen ius contra mentem eius diſponit: quod cõtra dicta vehementer vrgere videtur. Vide tamen ſi poſsit conuenienter dici,ꝙ in illis caſibus ſunt duo legata, quorum quilibet apponitur conditio quodammodo reijcienda: alteri apponitur cõditio grauis,perpetua inducens continentiam & à matrimonio retrahens: alteri verò aponitur conditio melioris boni impeditiua. Vnde quando ait teſtator, Lego Titiæ.cc. ſi non nupſerit,per conditionem illam vult Titiã perpetuo continere. Et quia non addidit expreſſe dicens,

ſe, dicens, & non alias. Ideo eſto quòd Titia contrahat, de conditione minimè curatur. Quando verò ait, ſi nupſerit lego ei centum, per hanc conditionem videtur eam ad nubendum obligare, & eam à meliori bono. ſ. à perpetua continentia impedire. Nec etiam expreſſe addidit, & non aliàs, ideo talis conditio ſimiliter repellitur. Itaq; in huiuſmodi caſibus, vbi non ſimplex, ſed multiplex eſt legatum, fortè voluit ius illa legata ſeorſum interpretari, ac ſi vnumquodq; eorum ſeorſum factum fuiſſet, idq; in fauorem coniugij & continentiæ, vt ſiue nubat, ſiue non nubat, ſemper habeat. cc. idq; in foro iuditiali. In foro tamen conſcientiæ ad animum legantis eſt recurrendum, qui ſi certus ſit illi in conſcientia ſtabitur, ſi autem incertus ſit, tute poterit iuris interprętationi ſeu præſumptioni ſtari. Si tamen hæres probabiliter de animo legantis dubitat, non eſt per confeſſorem ad ſolutionem legati aſtringendus, antequam per iudicem cōdēnetur: quia vbi dubiū eſt ęquilibre, an legatum debeatur legatario, nec ne, melior eſt conditio poſsidentis. Et per hęc patet ad rationes in principio quęſtionis factas, dempta vltima, in qua de donatione modali tangitur. De qua paulo poſt videbitur.

Ex eiſdem etiam patet reſponſio ad prīcipale, quod de rei conditionaliter donatę reſtitutiōe quęrebatur. Ex quo enim donatio condicionalis, condicione deficiente nō tenet, reſtituendum eſt, quod per donationem illam fuerit acceptum. Nec donatario ſuffragatur ius, quia id valet vt dictū eſt in foro contentioſo, nec erit ipſe donatarius tutus per exceptionem rei iudicatę, ſi res ad iudicium delata fuerit pro eo ex iuris interpretatione iudicatum, quando ipſe donatarius certus eſt, ꝙ animus donantis fuerit non aliter donare, niſi ſubexiſtente ſeu adimpleta conditione per eū appoſita: idq; ſiue donator tempore donationis, ſiue aliàs animum ſuum donatario explicuerit. Secus tamen ſi animo nō explicato voluit ipſe donator ſtare iuris interprętationi: nā tunc vt ſuprà dicebatur, illi etiam in foro conſcientiæ erit ſtandum.

Ad cognoſcendum autem quid donator ſeu legans, aut aliter ſub conditione q̄ iure reijcitur, intenderit, non parum cōſert huiuſmodi contrahentes ſcire aut neſcire pręfatam iuris interprętationem. Nam ſi ſciunt, & in contractibus huiuſmodi verba non apponant, per q̄ ſe à iuris interprętatione recedere ſignificent, iuſtè preſumitur eos velle iuris interprętationi ſtare, & ſenſum iuris in ſuis contractibus conditionalibus pretendere, Si autē iuris interprętationem ignorant, tunc dure cū illis ageretur, ſi in foro iudiciali iuris interprętationi, quam nunquam audierunt, ſtare cogātur, maximè ſi hęc ignorantia non illis inuincibilis fuerit. Quemadmodum dure (ne dicam iniuſtè) ageretur, ſi iudex eum, qui ſub conditione impoſsibili, quam tamen bona fide. poſsibilem eſſe putabat, cum aliqua contraxit, compelleret ſecundum iuris interprętationem contra eius animum ſtare contractui.

Inde patet ad caſum, de quo Iuriſtæ tam variè ſentiunt. Teſtator reliquit legatum quoddam Petro: hæres legatum illud integrè legatario ſoluit, & credens ſufficere hæreditatem ad omnia: falcidiā, quam ſecundum leges detrahere potuit, non detraxit, an legatarius teneatur hæredi reſtituere. Pro afirmatiua apparet, Quia hæres ex errore facti ſoluit legatum integrum, & per conſequens illi nocere non debet, cum non error facti ſed iuris nocere ſoleat. Pro altera parte facit. Quia teſtatoris voluntas videtur eſſe completa. Dicendum cum Antonio de Butrio, cuius ſolutio videtur alijs præferenda, quòd in hoc caſu non tam de errore hæredis curandum eſt, quam de teſtatoris voluntate. Vel ergo teſtator cum legatum illud mandauit, ſciebat iuris diſpoſitionem, quod diſponebat à legato poſſe per hæredem falcidiā detrahi: aut id ignorauit. Si primum, & non addidit ne locum in caſu haberet falcidia, cum id addere potuit, argumentum eſt teſtatorem à iuris diſpoſitione noluiſſe recedere: ac proinde non erat legatario totum legatum debitum, niſi quod detracta falcidia ſupereſſet: & per conſequens legatarius in caſu tenebitur quod ſuper accepit, hæredi reſtituere. Si autem teſtator ignorauit iuris diſpoſitionem de detrahenda falcidia, tunc merito præſumitur eius voluntatem fuiſſe, legatum integrum legatario mandare, & ita in caſu non obſtante errore hęredis, non tenebitur in conſcientia legatarius quicquam reſtituere. Secus in foro iudiciali, cum hęres ex facti ſolum ignorantia non in iuris integrum legatum ſoluerit.

Sequitur amplius in foro conſcientiæ nil referre, conditionē appoſitam impoſsibilem eſſe à natura, vel ex lege, vel de facto ad hoc, quòd donatio, legatū, vel contractus teneat: quamuis ſecundum iura, & in foro iudiciali referat. Correlariū pro prima parte patet. Quia in foro conſcientiæ ad

mentem donantis ſeu aliter contrahentis eſt recurrendum, & non ad iuris præſumptionẽ, ſeu interpretationem. Pro ſecundâ etiam patet: quia ſecundum iura, quamuis cõditio impoſsibilis à natura, vel à legis prohibitione habeatur pro non adiecta, conditio tamen, quæ de facto impoſsibilis eſt, non ita. vt ſi lego Petro fundum, ſi mihi dederit montem aureum eſt conditio impoſsibilis de facto, & tamen vitiat legatum, & non tenet, nec habetur conditio pro non adiecta, vt patet Parti.6. titulo.4. l.4. vbi aperte hoc dicitur.

Sequitur præterea impertinẽs eſſe quo ad forum conſcientiæ, in huiuſmodi donationibus conditionalibus conditionem de repetendo, deficiente conditione expreſſe ponere, aut eam ſola mente tenere ad hoc, quod donatarius teneatur vel non teneatur donatum reſtituere, ſi ipſi conſtet ſufficienter aut veriſimiliter animum donantis fuiſſe non aliter donare, niſi conditione exiſtente, etiam ſi lex in præfatis caſibus actionem ad repetendum donanti minimè concedat. Patet hoc ex dictis: quia non ad iuris preſumptionem, ſed ad mentem contrahentis ſeu donantis eſt in conſcientia recurrendum, vt etiam à ſimili patet. Quia quamuis lex defraudato citra dimidium iuſti prçcij contra defraudantẽ actionem non concedat, non ideo defraudans eſt in conſciencia à debito reſtituendi de obligatus. Tum etiam, quia quo ad metas iuris naturalis aut diuini, nil refert conditionem tacitam, aut expreſſam eſſe, modo conſtet donatario de animo ipſius donantis: quia expreſsio fit ſolum propter certiorationem, eum autem qui certus eſt, cerciorare nõ amplius oportet.

Inde iterum fit, vt non obſtante nullitate contractus ob defectum ſolẽnitatum, quæ de iure adhiberi deberent, poteſt quis quod ſic fuerit adeptus, licitè in conſcientia retinere, modo fraus & deceptio non interuenerit. Ratio huius clara eſt. Quia ſolemnitates adinuentæ ſunt, vt fraudibus & dolis obuietur: ac proinde his ceſſantibus, ſi de animo contrahentium conſtat, nil in foro conſcientię impedit ſolemnitatum defectus.

Vnde iterum fit, hæredem teneri in foro cõſcientię ad ſoluendum legata teſtamenti minus ſolemnis, ſi ſciuerit nullam fraudem interueniſſe, & ſibi conſtet illam fuiſſe teſtatoris mentem, vt ait Panor. poſt Innocẽtium cap. Quia, pleriq;, de immunitate.

De rebus ob cauſam datis, cauſa non ſubſiſtente.

QVAESTIO. XXIIII.

Iam de donatione, q̃ modalis dicitur modo non ſubſequuto facile eſt ex dictis cognoſcere, ſi tenet nec ne, et an taliter acceptum ſit de neceſsitate reſtituendum. Verum vt donationem cauſalem etiam in hoc titulo includamus. Quæri poſſet vniuerſalius. An res data ob cauſam, cauſa non ſubſiſtente nec ſubſequuta, ſit de neceſsitate reſtituenda: nomen cauſę extendendo ad pręteritam & preſentem quæ proprie ſeu ſtrictè cauſæ dicũtur, & ad futurã quę proprius dicitur modus. Et pro parte negatiua arguitur primo de cauſa futura vt ſuprà ex capitu. verum. de conditionibus, vbi conditio pro modo accipitur ſecundum communem & veriorem intellectum, vbi in ſententia habetur, ꝙ ſi quis aliquid prędium eccleſię ſub modo donauit, ꝙ tenet donatio, etiam modo non ſubſequuto.

Secundò facit, quod ſuprà in quinto argumento adduximus. Si quis legauit Petro.x. vt inde domum vel fundum ſibi emat, tenet legatũ, etiã ſi Petrus modum appoſitum non ſeruet, niſi de repetendo cauerit, vt eſt cõmunis doctorum ſententia.

Facit tertio. l. ſi repetendi. C. de donatio. ob caſam. Vbi dicitur. Qui aliqua donauit vxori alterius, vt huiuſmodi liberalitate eius maritum ad ſecum proficiſcendum prouocaret, quia conditionem repetendi non adiecit, debet integra manere donatio, cauſa ſeu modo non ſubſequuto.

Quartò arguitur de cauſa pręterita ex Inſtituta de legatis. §. Lõge magis, vbi dicitur. Longe magis legato falſa cauſa non nocet, veluti cum quis ita dixerit. Titio quia me abſente negotia mea currauit. Stichum do, lego. Vel ita. Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum. Stichum do, lego. Licet enim neq; negotia teſtatoris vnquam geſſerit Titius, neq; patrocinio eius liberatus ſim, legatum temen valet. hęc ibi. Vnde patet donationem ob cauſam factã, cauſa non exiſtente, validam eſſe.

Quintò arguitur de cauſa præſenti. Si qs paupertate p̃ſſus ſingat

ſe inter chriſtianos peregrinum aut infirmum aut inter infideles mutato habitu ſe infidelem eſſe ſimulet, vt facilius eleemoſynam, qua indiget, conſequatur: & ob illam cauſam hi qui eũ vident, eleemoſynam illi porrigunt: talis donatio tenet, nec ſic acceptum eſt neceſſario reſtituendum: & tamen cauſa ob quam factam eſt donatio, verè non ſubeſt: & ita defectus cauſæ, ob quam aliquid donatum eſt, non inualidat donationem: ſiue loquamur de cauſa futura, ſiue de præſenti aut præterita.

His tamen non obſtantibus, videtur ſub diſtinctione reſpondendũ. Eſt enim cauſa, ob quã aliquid datum eſt duplex. ſ. Impulſiua, vt iuriſtæ loquuntur, & finalis. Primã eſt, vnde animus donantis ad dandum mouetur. Secundã verò eſt, quam is, qui donat, finaliter intendit, vt ſi ad preces Petri medicus infirmum curęt, eum alioqui minimè curatur⁹, Cauſa motiua ſeu impulſiua ſunt preces à Petro præmiſſe. Cauſa verò finalis eſt infirmum ſanare. Similiter ſi quis ad prędicationē alicuius pœnitentiã egit, cauſa motiua ad pœnitendũ eſt prędicatio, finalis tamen eſt grę remiſſionis impetratio. Tunc dicendũ, ꝙ ſi donatio fiat ob cauſam finalem, illa non ſubſiſtēte, nõ tenet in cõſcientia donatio: & ex cõſequẽti qđ taliter fuerit acceptum, venit reſtituendũ. Cuius ratio eſt. Quia cũ quiſq; poſsit rei ſuę modum, vel pactũ imponere legibus aut iure nõ improbatum, naturali iuri contrarium eſt, & valde iniquum, vt qui modum, legem, ſeu conditionem rei impoſitam ſeruare noluerit, rem ipſam nihilomin⁹ teneat. Ratio hæc fundatur. ff. de pactis. l. in traditionibus, &. C. de contractu emptionis. l. 3.

Facit ad id, quod legitur Matthęi. 25. de ſeruo cui pater familias talẽtum dederat, vt cum eò aliquid lucraretur. Et cum pater familias veniret rationem talentorum à ſeruis exacturus, & ſeruus ille nil lucratus eſſet, talentum quod illi dederat ab eodem abſtulit. Igitur ita in propoſito qui rem ad finem aliquem donatam acceperit, ſi id nõ fecerit, ad quod res illi donata erat, tenebitur reddere qđ accepit. Et habet verum non ſolum in foro cõſcientiæ, ſed etiam in iudiciali, iuxta legem cõmuniter allegatam. Data ob cauſam, cauſa nõ ſequuta, repetuntur.

Facit etiam ratio in quęſtione pręcedenti tacta cum ibidem illatis. Quia cũ donatio ex mera voluntate donantis fiat, non debet metas ipſius voluntatis excedere, qualiter excederet, ſi res quam non aliter niſi cauſa ob quam donauerat ſubſequuta donare intendebat, cauſa non ſubſequuta efficeretur donatarij. Vnde Inſtituta. de rerum diuiſione. §. Per traditionem dicitur nil tam conueniens naturali ęquitati, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre ratam haberi, Et procedunt hæc nõ ſolum de rebus ob cauſam futurã datis, ſed ob pręſentem & pręteritam, ita vt ſi aliquid ſit ob talem cauſam principaliter datum, & non alias, illa non ſubſiſtente, non tenet donatio, ſed taliter acceptum eſt reſtituendum.

Hoc idem confirmatur à ſimili de legibus, quę quidem earum cauſa finali ceſſante, ceſſant & ipſę, vt habetur cap. Poſt translationem. de renunciationibus. & cap. Cum ceſſante cauſa, ceſſare debet effectus. de appellationibus. Nec tam ad verba legis, quã ad eius intentionem eſt attendendum: quia non intentio verbis ſed verba intentioni ſeruire debent. Nec ſermoni res, ſed rei ſermo debet eſſe ſubiectus, vt ait Hylarius. Vnde fit vt ſæpe quis verbis legis ſe conformans, legem ipſam violet, iuxta regulam iuris in. 6. Non dubium eſt in legem impingere, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem.

Inde etiam eſt, ꝙ præceptum de fraterna liter proximum corripiendo ceſſat, quando finis intentus, qui eſt delinquentis emenda minimè ſperatur, iuxta decretum Auguſtini dicentis, ſi ſcirem tibi non prodeſſe, nõ te terrerem, non te admonerem. De pœnitentia diſtinctio. 7. capit. Si quis. Inde etiam gabellarum ſolutio ceſſat, quando cauſa ob quã principaliter fuit impoſita, ceſſat, vt ſuprà ſuo loco diximus.

Inde etiam eſt vt in conſcientiæ foro in legatis complẽdis, animus teſtatoris eſt inueſtigandus, vt eſt cõmunis doctorũ, etiam iuriſtarum practica: de quo ſi conſtiterit ille ſeruandus eſt, ſin autem ad pręſumptionem recurratur. Vt ſi accidat caſus, quo quidam in teſtamento legauit. x. cuidam puellæ maritandę: puella autem antequam modus cõpleretur mortua eſt, quęrunt doctores, an tũc expiret legatum, ita vt heres illud ſoluere nõ teneatur, ſed poſsit ſibi ipſi retinere, an potius debeat alij puellę maritandę tradere. Et cõiter diſtinguunt. Quia vel certum eſt teſtatorem illud legatum præfatæ puellę mandaſſe, habendo reſpectum ad puellam. Vel certũ eſt illud mandaſſe habẽdo reſpectum ad animam ſuã. Vel dubium eſt ad quod horum habuerit re-

 ſpectum.

ſpectum. Si primum, expirat legatum, modo non completo, qui nec compleri iam in caſu poſſe ſperatur. Si ſecundum non expirat, ſed alia puella querenda eſt, cui ad eam maritandum legatum tradatur, vt animus teſtatoris compleatur, cum ad huc compleri poſsit. Si tertium, locus eſt coniecturis, & poterit tutè iuris preſumptioni ſtari. Hoc eſt quòd illud ad ſuam animam exonerandum mandauit. Sic tenet Panot.in cap, Nos quidem.de teſta.

Quod verum eſſe non dubito, ſi legatū eſſet conditionale, & non modale. Nam ſi modale ſit, & in ſolam præfatæ puellæ vtilitatem factum, tunc etiam ſi puella ante modum completum deceſſerit, non videtur expirare legatum, niſi de hoc ipſe teſtator cauerit dicens, ſeu ſignificans ſe non aliter niſi ad modi illius complementum legatum facere, Si tamen de hoc non cauerit, tenebitur hæres in conſcientia legatum quod puellæ nō tradiderat, illud ſuis hæredibus reſtituere, nō ſic ſi legatum fuiſſet conditionale. Cuius diſcrimen videtur clarum. Qui ſi conditionale fuit ſuſpenditur vſq; ad conditionis euentum, nec vſq; tunc debetur: & ita ea non eueniente, legatum legatario minimè debetur. Quando autem legatum modale eſt, non ſuſpenditur vſq; ad euentum modi, ſed illico legatario debetur: & ita mortuo legatario ius legati ad legatarij hæredes deuoluitur: etiam ſi modus non fuerit adimpletus. Idq; quando legatum fuit factum in ſolam vtilitatem ipſiꝰ legatarij, ſecus ſi in vtilitatem alterius tertij, ſeu in honorem ipſius teſtatoris. Secus etiam ſi modus ille per teſtatorem appoſitus, fuit cauſa principalis & finalis legandi, quia tunc modo non ſubſequuto, repeti poſſet. Colligitur autem teſtatoris intentio ex verbis quibus in legando vſus eſt, vt ſi dixit. Titiæ lego decem, vt maritum accipiat talem vel talem perſonam, qualem teſtator nominauerit, iam agitur de iure tertij, tunc modo non ſubſequuto, expirat legatum, Si verò dicat. Titię lego decem, vt maritum, quem velit, accipiat: ſeu vt habeat cum quo poſsit maritari. Tum videtur, quòd non mariti aut alterius vtilitatem teſtator ipſe prætendit, ſed ipſius puellæ: & tunc cum legatum huiuſmodi poſſet in vtilitatem ipſius puellæ cedere, ſiue maritum accipiat, ſiue religionem ingrediatur, ſiue aliter velit in ſæculo continenter viuere, viſus eſt teſtator rem illam ſimpliciter illi puellæ donare. Secus ſi de oppoſito cauiſſet, vt ſuprà dixi.

Fortè quęret aliquis. An qui aliquid ob cauſam donauit, ante cauſæ complementum, poſsit pœnitere, & donatarius teneatur acceptum reddere. Dicendum ꝙ ſic. In hoc enim donatio modalis à contractu locationis alicuius rei differre videtur: quia in contractu locationis altero nolente non relinquitur alteri pœnitentiæ locus, cum hinc inde fuerit obligatio orta. Secus in donatione modali, in qua ſicut liberum eſt donatario id quod acceperat reddere, & dicere ſe nolle modum adimplere: ita ęquum eſt, vt donanti liceat ante modi complementum id quod donauerat repetere, ſi donatarius nolit, aut non poſsit modum adimplere, modo ipſum donatarium indemnem reddat. Pro quibus legem ipſam afferamus, quæ rem ſatis explicare videtur, & eſt l. Si pecunia. ff. de conditio. cauſa data. in principio. vbi dicitur. Si pecuniam ideo acceperis, vt Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiſcendum conditio temporis, vel valitudinis impedimento fuerit quo minus proficiſcaris, an condici poſsit? Videri poſſet quòd cum per te non ſteterit, poſſet dici repetitionem ceſſare: ſed cum liceat pœnitere ei, qui dedit, proculdubio repetere poteſt id, quꝺ datum eſt, niſi fortè tua interſit non accepiſſe te ob hanc cauſam pecuniam, nam ſi ita res ſe habet, vt licet nondum profectus ſis ita tamen rem compoſueris, vt neceſſe habeas proficiſci, vel ſumptus qui neceſſarij ſunt ad profectionē iam feciſti, vt manifeſtum ſit te plus fortè quā accepiſti erogaſſe, conditio ceſſabit: ſed ſi nūnus erogatum ſit, conditio locum habebit. Ita tamen, vt indemnitas tibi prꝺſtetur eius, quod expendiſti. Hæc ibi.

Per hęc patet reſponſio ad ea, quàm ante oppoſitum ſunt allegata. Ad primum ſumptum ex capit. Verum. de conditionibus. &c. patet ex dictis reſponſio, quòd ſcilicet, illa determinatio procedit ex iuris præſumptione ſeu interpretatione, qua iure præſumitur, quòd is, qui Eccleſiæ prædium, aut aliud quid cum modo aliquo donauit, quòd nō erit inuitus, ſi eccleſia donatum retineat, etiam ſi modus ſeruatus non fuerit. Et quòd textus ille procedat ex huiuſmodi pręſumptione apparet, quia ſi donator cauiſſet de repetēdo, modo non ſubſequuto, tunc eccleſia id, quod per donationem acceperat, ſi modus nō fuerit ſubſequutus, tenebitur reſtituere, vt illic ait textus. Et ideo ſi de repetendo non cauit, ius in fauorem eccleſię donationem illam interpretatur. Vnde fit, vt ſi donatore de repetendo non cauente

uente æquè certũ foret ſe nõ aliter donare intendiſſe,niſi modo ſubſequuto,non magis teneret in cõſcientia donatio, quã ſi de repetendo cauiſſet,cùm certum ſit præſumptionẽ debere cedere veritati:& hoc eſt, quod ſuprà diximus.ſ.impertinẽs eſſe,quo ad forũ conſcientiæ,eum,qui cõditionaliter,aut modaliter donat,ſeu legat,expreſſè, aut tacitè de repetẽdo cauere,conditione,vel modo non completo.

Ad ſecundum quod in ſecundo argumẽto tactum eſt.ſ.Legauit quis Petro.x. vt inde domum, vel fundum ſibi emeret, ipſe autem nec domum, nec fundum emit, an teneatur illa decem, quæ ſibi legata fuerãt, reſtituere.Dicendum, quòd ſi certum eſt teſtatorem in præfato legato non habuiſſe reſpectum niſi ad vtilitatem legatarij, tenet legatũ, nec tenetur illud,modo non ſubſequuto,reſtituere:quia tunc iuſta eſt præſumptio,qua pręſumitur teſtatorem non emptionem domus, aut fundi finaliter prætendiſſe, ſed vt legatarius haberet,vnde ſibi commodius prouidere poſsit. Secus ſi legatum fuiſſet cum modo, qui aliorum reſpiceret vtilitatem, vt ſi legaſſet.x.Petro, vt inde Titio ignaro fundũ emat, aut vt inde capellam, vel hoſpitale ædificet, ſeu dotet:tunc modo illo non ſubſequuto reuocatur legatum,nec poterit illud Petrus ſalua conſcientia retinere,

Ad tertiũ de eo,qui aliquod mun⁹ vxori alterius donauit, vt ipſa maritũ ſuũ ad ſecum proficiſcendũ, aut ad maiorem amicitiam cum illo habendum prouocaret. Communiter tenetur,ꝙ etiam ſi illa cauſa, ſeu finis non ſubſequatur,tenet donatio: quia non eſt cauſa finalis,ſed impulſiua.Contra quod aliquis obiiceret,quòd,ſcilicet,illa cauſa ob quã in caſu munus datum fuit, ſit cauſa finalis, cũ ſit id,gratia cuius fit donatio. Vnde finis,quẽ donator prætendit videtur in caſu duplex,remotior,qui & principalis eſt: & eſt quòd maritus illius vxoris ſecum proficiſcatur, ſeu illi amicior fiat, & propinquus, quem tanquam medium ad principalis aſſequutionem prætendit, & hoc eſt vxorem maritum ſuum ad præfatum finem prouocare,ideo illi donationem præfatam facit: & ita prouocatio per vxorem facienda finis ſub fine eſt ipſius donationis.Quod ſatis ex morali doctrina certũ eſſe ſuppono.

Ac proinde poſſet aliter, & fortè clarius ad id,quod quæritur,reſponderi,pręmittendo quòd duobus modis poteſt donatio modalis fieri. Vno modo per iniunctionem oneris,quod donans intendit donatario ad modi complementum imponere, non aliter donare intendens. Alio modo ſine oneris iniunctione,vt ſi non intẽdat donatarium ad modum appoſitum obligare, ſed vel eum ad modum allicere, vel eum ad eundem irritare. Si primũ,modo non adimpleto,non tenet donatio.Secus ſi ſecundum. Et fortè hanc domini iuriſtæ finalem cauſam appellant,ſcilicet,finem propinquum,quem principaliter is, qui donat,aut legem condit,intendit,quo deficiẽte,donare,aut obligare minimè vult. Et ſecundum hoc,ſi primo modo facta eſt pręfatę vxori donatio,intendendo,ſcilicet,ei onus hoc iniungere, vt maritum ad id, quod dictum eſt, prouocet, vxore non prouocante, donatio eſt reuocanda, & non tenet. Si tamen non cũ onere facta eſt præfata donatio, ſed vt inde vxor illa moueatur ad prædictam mariti prouocationem: tunc ſiue prouocet virum ſiue non,tenet donatio, nec eſt de neceſsitate taliter acceptum reſtituendum.Quia tunc cauſa, ob quam donatio fuit facta poteſt dici impulſiua,& non finalis:quia,ſcilicet, donator ideo donauit, vt vxorem illam ad prouocandum maritum ſuum incitaret. Huius exemplum eſt. Si quis iuuenem,quem diligit, honeſtum, aut literatum fieri deſiderat, ad quem finem multa illi bona tribuit, vt viros honeſtos,& literatos comitetur, nõ quidẽ animo ei onus, aut obligationem ad illos comitandum iniungendi,ſed vt eum datis muneribus alliciat, vt viros honeſtos comitetur:tunc ſiue illos comitetur,ſiue nõ,non tenetur is, qui munera pręfata accepit, reſtituere,etiam ſi cauſa, ob quã data fuerunt, non ſit ſubſequuta:quia non finalis ad ſenſum dictum,ſed impulſiua fuit. Secus ſi cum oneris iniũctione, vel expreſſa, vel tacita fuerint illi res illæ donatæ:quia tũc cauſa illa finalis eſſet.

Ad quartũ de donatione ob cauſam falſam facta. Dicẽdum cõſequẽter ad ea, q̃ dicta ſunt,ꝙ ſi ſit cauſa finalis & principaliter à donãte intẽta,ſine qua animũ donãdi nõ habuit,& de hmõi donãtis animo conſtet, nõ tenet donatio, & taliter acceptũ eſt reſtituẽdum.Ratio eſt,quia ſi cauſa illa finalis fuit ad ſenſum dictũ,quodãmodo eſt cõditionalis donatio:nam hæc cõditio tacitè, vel expreſſè in animo donãtis appoſita eſt.ſ.ſi nõ ita eſt,ꝙ Titius negotia mea curauerit, aut me à capitali crimine liberauerit non do. Quod ſi in donatione exprimeret, nec in conſcientia, nec in iudicio compelleretur ſtare donationi.Prę-

tereа,qui ob cauſam falſam finalem, quam verã eſſe putat,aliquid donat , ex errore donat, alioqui non donaturus, & cùm nil magis voluntarium impediat,quã error,ſequitur in caſu præfatam donationem ex errore cauſæ factam,voluntariam non fuiſſe:& ita in conſciẽtia non tenuit. Ad textum autem citatum dicendũ quòd procedit iu ſoro exteriori , & ex præſumptione,qua ius pręſumit in caſu cauſam illam non finalem, ſed impulſiuam fuiſſe,ex quo donator de repetẽdo non cauit , cũ potuit:quod ſi voluiſſet , explicuiſſet. Et hoc eſt,quod ait.l.ſi repetendi.C.de donationibus ob cauſam.Conditio in corde retenta,non inducit repetitionem.Inde patet ad caſum, quo Petrus putans ſe debere centum Platoni,cùm non ita ſit,ſoluit eidem illa centum, nil exprimendo. An teneatur Plato ſic acceptum reſtituere. Dicẽdum quòd in conſcientia tenetur, ſi nulla cauſa appareat,ob quam voluerit Petrus illa centum liberè Platoni donare . Pro quo facit apertè Inſti. Quibus modis recõtrahitur obliga.§.is quoq;.

Ad quintum de his, qui cauſas falſas fingunt, ratione cuius ſimulationis aliquid impetrant , quod alioqui non impetrarent.Diſtinguendum videtur.Quia vel cauſa, quam ſimulant , eſt principalis , ſeu finalis ad ſenſum dictum:vel ſolùm impulſiua,& minus principalis.Si primũ,non valet donatio,& acceptum eſt reſtituendum.Vt ſi quis dictis,aut factis ſe pauperem,aut infirmũ,aut aliâs qualificatum eſſe fingat, vnde alij multa eidẽ donant , tunc non valet ex parte recipientis donatio , ſed reſtituere tenetur : quia quidquid dolo,vel fraude aliquis extorſerit,ſi fraus,ſeu dolus ſit circa cauſam finalem & principalem donationis,reſtituendum eſt: quia eſt datum ob cauſam non ſubſiſtentem. Dixi notanter ex parte recipientis:nam in caſu ex parte donantis valet donatio,quia is, qui donauit liberè id propter deũ facit : & ita qui propter deũ aliquid dedit,deo dediſſe videtur , iuxta dictũ Chriſti . Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis.Matth.25. Ac proinde taliter acceptum,non ei,qui dedit, ſed deo, hoc eſt, alicui pauperi reddendum eſt.

Si autem fictio,ſeu ſimulatio ſit circa cauſam aliam minus principalem , ſeu impulſiuam,modò cauſa finalis vera ſit, tunc donatio tenebit,nec per defectum cauſæ ſimulatæ vitiabitur,vt patet in caſu ipſius argumenti,in quo cauſa finalis,ſeu principalis eleemoſynę eſt releuatio indigentiæ ipſius donatarij. Si tamen in caſu is,qui donat,non ad paupertatem,ſed ad cauſam ſimulatam principaliter reſpicit,vt ſi quis ſimular ſe amicum , ſeu conſanguineum,aut in officio,ſeu religione ſodalem,cùm non ſit,& ob id illi aliquid donatur, tunc an ſic acceptũ ſit de neceſsitate reſtituendum,diſtinctione opus eſt.Quia vel illud erat alioqui ob aliam cauſam veram ſibi debitum, ſeu ex neceſsitate dandum , vt ſi talis donatarius erat paupertate notabili hoc eſt extrema, vel quaſi p̃ſſus : & tunc nõ eſt ſic acceptũ reſtituendum,cùm eſſet aliás debitum , etiam ſi ob cauſam falſam,& ſimulatam datum fuerit. Huius ratio eſt clara : quia aliquid eſt alicui debitum,& creditor tantũdem clàm,ſeu furtiuè,aut per vim,ſeu per viam mutui à debitore accipiat , non tenetur in conſcientia ſic acceptum reſtituere. Igitur nec à fortiori quando per ſimulationem cauſæ falſæ aliquid aliàs ſibi debitum impetrat.Secus ſi taliter impetratum non erat alioqui debitum.

Correlariè ſequitur contra Angelũ reſtitutio.j.§.8.eum , qui ſimulatione ſanctitatis legatum aliquod , aut bonum impetrat , teneri ad taliter acceptum reſtituendum,eò quòd dolo & fraude videtur illud extorſiſſe.Et procedit hoc,vt præcedentia,quando.ſ. cauſa principalis,ſeu finalis donationis eſt ſanctitas,quam ſimulat:alioqui ſi appareat eſſe aliam cauſam principalem donationis,tunc ſanctitas ſimulata non erit finalis,ſed impulſiua.

Si arguas,vt arguit Angelus in ſentẽtia. ſ. Id quod alicui ſanctitatẽ ſimulanti donatur,dari principaliter propter deum, & ita cauſa principalis,& finalis non ſanctitas ſimulata eſt,ſed deus:& ita taliter acceptum nõ eſt neceſſariò reſtituendum.Reſpon. Negando vltimam conſequentiam : quia eadẽ ratione ſequeretur datum ob paupertatem ſimulatam non eſſe reſtituendum, cùm ſimiliter propter deum principaliter donetur , quod tamen eſt contra ipſum Angelum.Ideo dicẽdum , quòd quamuis deus ſit in huiuſmodi donationibus cauſa principalis,& finis, eſt tamen finis vltimus,& remotus , cauſa tamen finalis propinqua nõ deus,ſed paupertas,aut ſanctitas , quã quis ſimulat,eſt.Et procedunt hæc contra hypocritam,qui ſe ſtudioſum fingit, cùm nõ ſit, & contra eos,qui ſe religioſos fingunt, & nõ ſunt:& contra eos,qui fingunt ſe captiuos redimere,& puellas maritare , & alia ſimilia pia opera facere,& non faciunt, ſi ob hanc cauſam tanquam principalem, & finalem aliqua

illis

illis donentur, reſtituenda ſunt.

Sequitur iam quid de rebus ex errore donatis dicendum. Poteſt enim hoc multipliciter accidere, prout error poteſt multiplex eſſe. Nã vel eſt error in perſona, vt ſi quis donat Petro putans ſe donare Ioanni: vel eſt error in re donata, vt ſi quis dat aurum, putans ſe dare aurichalcum, vel ſi dat rem alienam putans ſe dare ſuam. Aut eſt error in qualitate perſonæ, ſeu rei donatæ. Exẽplum primi, vt ſi quis donat Petro peccatori putans eum ſanctum eſſe, aut laico putans eũ clericum eſſe, aut diuiti putans eum pauperem eſſe. Exemplum ſecundi, vt ſi quis dat veſtem nouam, putans ſe veterem, & ruptam dare. Itaq; vel error eſt circa ſubſtantialia contractus donationis, qualia ſunt perſona, & res quæ donatur: & tunc non dubium donationem non tenere, & taliter acceptum præfato errore cognito debere reſtitui ei, ſcilicet, qui donauit, vel alteri, cui donator intendebat donare. Aut eſt error in qualitate, & tunc dicũt aliqui donationem vitiari: quia exiſtentibus omnibus, quæ ſunt de ſubſtantia donationis, tenet donatio, ſed cum errore qualitatis, ſeu accidentis ſtat omnia ſubſtãtialia ſeruari, cùm accidens ſit, quod poteſt adeſſe, & abeſſe prçter ſubiecti corruptionem. Et patet à ſimili in cõtractu matrimoniali, in quo ſi oĩa ſubſtantialia cõcurrant, tenet coniugiũ, etiam ſi error qualitatis interueniat, vt ſi vir putat vxorem, quam accipit, caſtam, aut diuitẽ eſſe, cùm non ſit. Verũ quidquid ſit de contractu maritali, de quo aliàs. Loquẽdo ad propoſitum de donationibus ex errore factis, etiam ſi ſit error cõdirionis, aut qualitatis videtur diſtinguẽdũ. Quia aut illa qualitas, de qua hmõi error habetur, eſt cauſa finalis, & ſine qua non præfatæ donationis ad ſenſum ſuprà dictũ, vel non. Si primũ, non tenet donatio in foro conſcientiæ. Cuius ratio eſt, quia non concurrunt oĩa, quæ ſunt de ſubſtantia donationis: nam inter hæc quod potiſsimum eſt, eſt libera & ſponta nea dandi voluntas, hæc autem non habetur quando cauſa finalis & principalis, ob quam donatio fit non ſubſiſtit, quãuis per errorem ſubſiſtere putetur: nec aliquid magis dicitur volũtarium tollere, quàm error. Secus ſi quali tas in qua erratur non ſit principalis & finalis, & ſine qua non.

Correlariè ſequitur ſtando intra metas naturalis, & diuini iuris impertinens eſſe errorẽ illum, qui de qualite habetur, eſſe ex dolo, ac ſimulatione donatarij cauſatum, aut ab ipſo donãte cõceptum ad hoc, quòd donatum ſit, vel non ſit reſtituẽdum: quia quomodocunq; hmõi error habitus ſit, ſi q̃litas de qua habetur ſit cauſa principalis, & finalis ad ſenſum dictum, donatio nõ valet, & per conſequens re cognita venit taliter acceptum reſtituẽdum. Si tamen illa qualitas in qua erratur, cauſa finalis non ſit, poterit ſic acceptum retineri, vt ſi quis donat alicui, quem pauperem eſſe putat, cùm non ſit, & ob illam cauſam principaliter donat, nil valet donatio, ſiue donatarius fingat ſe pauperẽ eſſe, ſiue non fingat: è contra verò ſi non ob illam cauſam principaliter dat, ſed quia conſanguineus eſt, & ſit verè talis, tenebit donatio. Quãquam in foro exteriori refert vnde præfatus error ſit cauſatus: quia contra doloſum, & ſimulantem iudicabitur in fauorem donantis, ſi dolus probetur.

Correlariè ſequitur quid dicendum in caſu, quo prælatus beneficium alicui ex errore confert, putans. ſ. illum caſtum, vel ſanctum eſſe cùm non ſit, an talis teneatur beneficium taliter acceptum reſignare. Et dixit Alexãder de Hales. parte. 4. diſtinguendum eſſe: quia vel error ille proceſsit ex ſimulatione clerici, qui ſe talem ſimulauit, vt beneficium impetraret, vel aliundè. Si primũ, ait illum teneri ad beneficij reſignationem: quia dolo, & fraude illud obtinuit: & ingrediens & ingreſſus eſt vitioſus: quemadmodũ, & legatum illo modo acquiſitum, ſeu procuratum eſt reſtituẽdum. Secus (inquit) ſi error ille fuit aliundè in prçlato cauſatus: quia tunc licet ingrediens ſit malus, ingreſſus tamẽ non eſt vitioſus, ſuppoſito quòd clericus ille ſit ad tale beneficium alioqui idoneus.

E contra verò Adrianus ait in caſu nõ eſſe de neceſsitate tale beneficiũ reſignandũ. Cuius ratiò eſt, quia beneficium non tam conferri debet pro præcedẽtibus meritis, quàm pro futuris: ideo ſatis eſt, ſi clericus ille poſtea mores in melius cõmutet. Quæ reſpõſio inde confirmatur: quia beneficium datur propter officium, non quidẽ propter officium præteritum, ſed propter exercendum per ipſum beneficiatum. Poteſt etiã pro hac ſententia alia cauſa aſsignari: quia quanuis ob ſanctitatem, quæ vere in illo hypocrita non exiſtit, prælatus eidem beneficiũ dederit, illa tamen cauſa non eſt, ſicut nec eſſe debet principalis, ſeu finalis, ſed impulſiua: finalis autẽ cauſa p̃ſatę collationis eſt idoneitas ad tale beneficiũ: & cùm ſupponatur clericum

ricum illum promotum, eſſe ad illud beneficium idoneum: ideo taliter acceptum reſignare non tenebitur. Adde amplius in confirmationem eiuſdem, quòd eſto prælatus ob ſanctitatem ſimulatam principaliter, ac finaliter beneficiũ illud cõtulerit, non inde erit obligatus is, qui promotus eſt, illud reſignare, eò ꝙ erat alioqui ſibi ex iuſtitia diſtributiua debitum, ſuppoſita eius idoneitate, vti ſupponimus: eſto quòd non plus illi, quàm aliis clericis æquè idoneis fuerit debitum præfatum beneficium. Huius exemplum eſt notum, vt ſi alicui certa pecuniæ ſumma, vt eam pauperibus eroget, ſit commiſſa, & ſint multi pauperes, è quibus occurrit vnus ſimulans ſe ipſius eleemoſynarij propinquum eſſe cùm non ſit, ob illam tamen cauſam principaliter illi eleemoſyna erogetur, non tenetur præfatus pauper eleemoſynam cum præfato dolo acceptã reſtituere, eo. ſ. quod alioqui ratione veræ paupertatis, & indigentiæ eſſet eidem debita, etiam ſi non magis illi, quàm aliis æquè pauperibus deberetur.

Sequitur inde, quòd etiam ſi clerico illi fuerit beneficiũ ob turpem cauſam collatum clerico id ſciente, non tenetur beneficium taliter acceptum reſignare: contra eundem Alexandrũ, ſuppoſita ſemper eiuſdem clerici idoneitate, vt ſi epiſcopus habet rem cum matre, aut ſorore ipſius clerici, ob quam cauſam principaliter prælatus illum ad tale beneficium promoueat.

De rebus ob cauſam neceſſariam datis, cauſa ſubſequuta.

QVAESTIO. XXV.

DEinde videre cõuenit de rebus ob cauſam datis, cauſa ſubſequuta. An ſint aliquando reſtituendæ. Eſt autem triplex cauſa, ob quã aliquid dari ſolet, puta neceſſaria, honeſta, & turpis. Loquor autem nunc de cauſa neceſſaria, non de ea, quæ per naturam, ſeu rei præteritionem facta, eſt neceſſaria: nam de datis ob huiuſmodi cauſam, non dubium, quin retineri poſsint, vt ſi dono Petro. x. quia Deus ęternus & omnipotẽs eſt, aut quia Petrus anno elapſo cauſam meam defendit, ſuppoſita cauſæ veritate, non dubium donationem validam eſſe: ſed loquor de cauſa neceſſaria neceſſitate præcepti, ita vt cauſa neceſſaria ob quã aliquid datum eſt, ſit opus humanũ, ad quod ipſe donatarius erat alioqui obligatus. De rebus igitur ob huiuſmodi cauſam neceſſariam datis prius videamus, & ſit caſus. Petrus vidẽs Ioannem in tanta eſſe neceſsitate, quòd niſi ſuam operam illi impendat, aut aliàs eum ab iniuria defendat, bona ipſius Ioannis periclitabuntur, aut perſona ſua notabilem iniuriã patietur: vult quidem Petrus Ioannem iuuare, & defendere, non tamen niſi pecunia data, qua accepta, operam alioqui debitam Ioanni impẽdit. Quæritur an taliter acceptum ſit de neceſsitate reſtituendũ. Verùm, quia præſupponit quæſtio Petrum in caſu teneri ad proximum ſuum defendendum, & illi in ſuis neceſſitatibus ſuccurrendum. De hoc præſuppoſito prius videndum eſt, an ita ſit, vt ſupponitur. Quod ſpecialiter quęritur de obligatione proximum ab iniuria, ſeu morte iniurioſa defendendi. Nam quod teneamur proximũ à morte famis illi noſtra bona communicando eripere. ſupra. C. de eleemoſyna latius oſtenſum eſt, iuxta vulgatum Ambroſij decretũ. Fame paſce morientem, ſi non pauiſti, occidiſti. Et iterum. Non minus criminis eſt, quàm habenti tollere, cùm poſsis, & abundans ſis, indigentibus denegare. Vbi ęquiparat furto hoc, quod eſt eleemoſynam indigenti non erogare, & homicidio hoc, quod eſt fame perienti cibũ nõ porrigere. Sicut & Hiero. rapinã dicit eſſe vltra id, quod nobis eſt neceſſarium retinere, & ea pauperibus non elargiri. 42. diſt. cap. 1. Quod propter diuites dictũ eſt, qui cùm videant pauperes ſępiſsimè neceſsitate premi, claudunt viſcera ſua apud eos, quos à Dei charitate remotos eſſe. Ioan. in ſua Canonica docet. & Iaco. cap. 5. ad diuites loquens, ait. Agite nunc diuites, plorate vlulãtes in miſeriis, quæ aduenient vobis. Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt, aurum & argentum veſtrum eruginauit, & erugo eorum erit vobis in teſtimoniũ, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis, theſaurizatis vobis iram in nouiſsimis diebus.

His tamen dimiſsis, quæ neceſsitatẽ ſubueniendi proximis fame pereuntib⁹ ſufficienter nobis incumbere docent, eſſet dubium de morte gradij aliiſq; iniuriis proximo illatis, an teneamur ab his proximũ cùm poſsimus defendere. Et ratio difficultatis eſt: qnia Petrum volentem Chriſtum ab iniuria, & morte per Iudæos illi pata defendere, Chriſtus

ſtus

ſtus ipſe reprehendit dicēs. Mitte gladium in vaginā. Nam omnis, qui gladio occiderit, gladio peribit Matth.26. Deinde non magis tenemur proximū ab iniuria & morte gladij defendere, quàm ipſemet ſeipſum, ſicut nec tenemur eū magis diligere, quā ipſemet ſeipſum: ſed ipſemet poteſt abſq; vlla defenſione ſui ipſius mortem iniurioſè illatam, ęquo animo pro Chriſto, & fide eius ſuſtinere, cùm legamus ſanctos gaudentes ad ſupplicia iuiſſe, aliosq; morti pro Chriſto ſe ſponte obtuliſſe, cùm poſſent ſilendo, vel fugiēdo, aut arma capiēdo mortem illam iniurioſam euadere. Pro quo facit Chriſti conſilium Matth.5. Si quis te percuſſerit in vna maxilla, præbe ei alteram. Et Paulus ad Roma.12. Non vos defendētes, ſed date locum iræ.

His tamen non obſtantibus oppſitum videtur eſſe tenendum. ſ. ꝙ tenetur homo proximum ſuum ab iniuria defendere, & à morte iniuſta ſi poteſt eripere. Huius ratio eſt clara, quia tenetur homo non occidere proximū, nec illi iniuriam inferre: igitur tenetur non permittere proximū ſuum iniuriā pati, & per conſequēs tenetur eū defendere. Antecedēs patet ex præcepto decalogi, Non occides. Et conſequentia ſatis certa eſt ex decreto Symachi diſtin.83. Non grandis differentia eſt mortem inferas, vel admittas: mortē enim languentibus videtur infligere, qui hanc, cùm poteſt, non excludit. Idem patet ex decreto Geláſij.7.q.1.cap. Omnis. vbi dicitur. Qui negant fugientibus & neceſsitatem patientibus faciēdam eſſe miſericordiam, ipſum Chriſtum negant, qui eſt miſericordia, & veritas.

Pro quo etiam facit decretum Ambroſij ſuprà citatum. Et habetur. 86. diſt. cap. Paſce. Quiſquis paſcendo hominem ſeruare poteris, ſi non paueris occidiſti.

Facit etiam Auguſtinus, vt habetur. 23. q. 4. cap. Omnis. vbi ait. Si quiſquam inimicum ſuum periculoſis febribus phreneticum factum currere videret in præcipitium, nónne tunc potius malū pro malo redderet, ſi ſic eum ire permitteret? Vnde patet teneri hominem ſi viderit proximum ſuum ſeipſum occidere velle, illū ne ſe interimat impedire: igitur etiam tenetur proximū ab iniuria & iniuſta morte aliundè illata, ſi poteſt, defendere.

Facit etiam cap. Non inferenda. 23. q. 3. vbi dicitur. Qui à ſocio non repellit iniuriā, cùm poteſt, tam in vitio eſt, quàm ille qui facit. Quod cùm ita ſit, eſſet dubium. An hæc obligatio fratrem ab iniuria defendendi, his ſolùm conueniat, qui in poteſtate ſunt conſtituti, in alios iuriſditionem habentes. An potius generaliter omnibus, qui viribus poſſunt iniuriam paſſum defendere. Et vt refert glo. in cap. præallegato. Non inferenda. Sunt qui tenent, quòd huiuſmodi obligatio non niſi maioribus poteſtatem iuriſditionis in alios habentibus conuenit, cæteri verò & ſi poſsint fratrem ab iniuria defendere, & recte agerent, non tamen tenentur. Pro quo allegant capitu. Fortè. eadem cauſa & quæſtione, vbi in ſententia decernitur, his, qui poteſtatem habent iudicandi competere delinquētes coercere, corripere, & degradare. Allegant etiam capitu. Duo iſta nomina. 23. q. 4. vbi in ſentētia ſignificatur illi competere delinquētes corripere, cui cura, ſeu regimen eorum conuenire dignoſcetur. Allegant etiā capitu. Quantæ. de ſententia excommunicatio. vbi in ſententia dicitur, pari pœna puniendos eſſe eos, qui cùm poſsint clericum ab iniuria defendere, non defendunt, & eos, qui iniuriam inferunt. Quod ſecundum communē, & verum intellectum procedit de his, qui poteſtatem habent iuriſditionis, non de perſonis priuatis. Poſtremò rationem afferunt ſic arguentes. Si quilibet teneretur alium defendere: igitur ſi quis pecuniam pro defenſione alterius reciperet, teneretur eam reſtituere, quod eſt falſum &c.

His tamen non obſtantibus, videtur oppoſitum eſſe tenēdum iuxta ea, quæ ſuprà allegauimus. Quia defendere proximum ab iniuſta morte, & illi in ſuis neceſsitatibus ſubuenire, officium charitatis, & ad præceptum fraternæ charitatis pertinens: charitatem autem ad proximum indigentem habere, cuilibet homini conuenit, quemadmodum cuilibet iniunctum eſt proximum ſicut ſeipſum diligere, vnicuique etiam mandauit dominus de proximo ſuo. Nec ſatis eſt proximum indigentem affectu diligere, niſi affectum, & operam noſtram, qua indiget, illi impendamus, iuxta dictum Ioan. in Canonica. Fratres diligamus non tantùm verbo, ſed opere & veritate.

Confirmo idem ex capi. Non inferenda ſuprà citato, vbi dicitur. Qui à ſocio non repellit iniuriam cùm poteſt, vbi ſi ly, poteſt, diceret poteſtatē iuriſditionis, & non viriū poteſtatem, non dixiſſet textus. Qui à ſocio iniuriam non repellit. Sed debuiſſet dicere. Quia ſubdito iniuriam cùm poteſt non repellit. Hoc idē patet per exēplū, quod

quod ibidē Ambroſius affert de Moyſe, qui Hebrçum iniuriam ab Aegyptio patientē defendit, cùm tamē tunc Moyſes nullam in Hæbræos, nec Aegyptios iuriſditionis poteſtatem haberet, nec diuinam, nec humanam, vt ſuppono ex Exo. cap. 2.

Confirmo iterum ex cap. Dilecto. de ſententia excommunica. lib. 6. vbi dicitur. Licet vnicuiq; ſuo vicino, vel proximo, pro repellenda iniuria, ſuum impartiri auxiliū. Imo ſi poteſt & negligit, videtur iniuriantē fouere, ac eſſe particeps eius culpę.

Iterum idem confirmo ex Prouerb. capi. 24. vbi dicitur. Erue eos, qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne ceſſes. Si dixeris, vires non ſuppetunt. Qui ſcrutator eſt omnium ipſe intelliget, & ſeruatorem animę tuæ nil fallit, reddetq; homini iuxta opera &c. Vbi apertum eſt prophetam loqui de potentia virium corporaliū, & non de poteſtate iuriſditionis.

Nec valent allegata contra hanc ſententiam. Nam ca. Fortè. ſuprà citatum, impertinens eſt huic propoſito, cùm illic loquatur Auguſtinus de correctione iudiciali, & delinquentium punitione, vt ex textu ipſo conſtat. Quod officium fateor non niſi iuriſditionem habenti competere. Secus de ſuccurrendo proximo indigenti, & de ipſum ab iniuria defendendo, quod etiā priuatis perſonis competere oſtenſum eſt.

Nec obſtat ſecundò cap. Duo iſta nomina. ſuprà citatum. Quia illic docet Auguſtinus, cui ex officio conueniat delinquentes corrigere & increpare, eorumq; curā habere. Et dicit id competere regētibus eorū, ſiue ſint epiſcopi reſpectu ſubditorū, ſiue patres reſpectu filiorum, ſiue domini reſpectu famulorum, ſiue mariti reſpectu vxorum: nō tamen id negat cæteris ex charitate competere: quandoquidem fratrem corrigere, præceptū eſt charitatis vnicuiq; datū, iuxta illud Matt. 18. Si peccauerit in te frater tuus. Vbi nōn dixit. Si peccauerit in te ſubditus tuus, ſeu famulus tuus, ſed frater tuus. vt intelligamus hoc præceptum de fratrē corrigendo, omnibus indiſtinctè traditum eſſe. Quanquam quibuſdā ob eorum officiū ſpecialius delinquentes corrigere conueniat. Adde, quòd non loquitur illic decretum de defenſione proximi ab iniuria eidem illata, vt conſtat, & ita textus impertinenter videtur allegatus.

Nec obſtat tertio cap. Quantæ. de ſentētia excommunica. & cōmunis gloſa eiuſdem. Quia eſto ita ſit, quòd pœnam illam canonicam non incurrāt omnes, qui cùm clericum defendere poſſunt, non defendunt, ſed tantùm hi, quibus ex officio, & iuriſditionis poteſtate id conuenit. Omnes tamen, etiā ſi priuati ſunt, culpam incurrunt, qui ſine incommodo proprio poſſunt iniuriam paſſum defendere, & non defendunt.

Nec obſtat poſtremò ratio ſuprà facta: quia eſto de præcepto charitatis teneatur vnuſquiſq; alterum ab iniuria defendere, iuſtè poteſt pro ipſa defenſione mercedem accipere, vt ſtatim patebit. Relinquitur ergo obligationem defendendi proximum, & illi in ſuis neceſsitatibus operam, qua indiget impendendi omnibus vniuerſaliter conuenire, tam his, qui poteſtatem habent iuriſditionis, id eſt, perſonis publicis quàm priuatis, licet differenter: quia perſonæ publicæ ad id duplici titulo tenentur, ſcilicet, ratione officij publici, & ratione charitatis ad fratrem habēdæ: perſonæ autem priuatæ ad id ex ſola charitate generaliter tenentur.

Ad ea verò, quæ pro ratione dubitandi ante oppoſitum tacta ſunt, dicendum ad primum de Petro, qui volens Chriſtū defendere fuit reprehenſus à domino. Quod quemadmodum principes peccauerunt Chriſtum crucifigendo, ita & reliqui cognoſcentes Chriſtum iniurioſè à principibus tractari, & occidi peccauerunt ipſum non defendendo, vt ait Auguſtinus ſuper pſal. 81. & habetur. 23. q. 3. cap. fin. Quod ſi Petrus fuit à domino reprehenſus, quādo gladio ſeruum Malchi percuſſit, facilem habet reſponſionem. Quia cùm apoſtoli interrogaſſent Chriſtum, an percuterent in gladio eos, qui contra Chriſtum venire videbant, debuerat Petrus ſicut cæteri, quid Chriſtus reſponderet expectare: quòd non fecit, ſed præueniendo propria voluntate gladium exemit. Deinde Petrus non tam animo defendendi Chriſtum, quàm vindictā ſumendi videtur gladium exemiſſe, vt ait gloſ. interlinea. Matth. 26. Vnde quod Chriſtus cū reprehendendo ſubiunxit. Qui gladio percuſſerit, gladio peribit. de his intelligitur, qui propria authoritate percutiunt ad vindictam ſumendum, vt patet per Auguſtinum ſic illud exponentem. Et eſt eius expoſitio canonizata, & habetur. 23. q. 4. cap. Ille gladium accipit &c. Adde quod Petrus prius fuerat à domino reprehenſus, eò quod vellet Chriſtum à paſſione retrahere, quando ſuadebat ei, ne iret in Hieruſalem, cùm illi Chriſtus intimaſſet,

hanc

hanc eſſe patris voluntatem, vt, ſcilicet, Chriſtus pateretur. Ac proinde volens Petrus ſecũdo Chriſti necem impedire, meritò fuit à domino reprehenſus. Itaq; id ſpeciale fuit in Petro, aliisq; apoſtolis, quibus Chriſtus prædixerat Dei patris voluntate decretum eſſe, vt ipſe pateretur, ideo minimè debebant gladiis necem Chriſti impedire.

Ad aliud in quo arguitur non teneri nos ad defendẽdum proximum, ex quo ipſe non tenetur ſeipſum defendere, vt exemplificatur de ſanctis martyribus, dicendum, fateor quòd in caſu ſancti illi patienter mortem ſuſtinebant, quodq; ſeipſos defendere non tenebãtur, eò quòd pro tũc ſic fortiter pati expediebat, vel ad alios fideles in fide cõfirmandum, vel ad alios ad fidem conuertendum: & ordo charitatis id poſtulabat, vt animã ſuam pro amicis, & proximis poneret. Cùm hoc tamen ſtat, quòd alij potẽtes à morte illa iniurioſa eos eripere tenerentur ad id ex prçcepto charitatis. Si obiicias, ſicut expediebat illos ſanctos pro publica fratrum ſalute patienter mortem ferre, ita expediebat, vt alij permitterẽt eos ſic pati, ad publicam fratrum ſalutem. Reſpon. negando ſequelam. Quia quemadmodum Chriſtus non tenebatur ſe à morte ſibi illata defendere cùm poſſet, & eum pati pro publica ſalute expediebat, alij tamen tenebantur eum defendere, ne Chriſti neci conſentirent, prout apertè ait Auguſtinus, pſal. citato, ſcilicet. 81. Ita & in propoſito. Quod autem citatum eſt ex Matth. 5. & ad Roma. 12. ad probandum non debere quenquam ſeipſum defendere, non probat intẽtum, eò quòd illæ autoritates non defenſione, ſed de vindicta ſunt accipiendæ, prout paulus ibidẽ explicat, ſtatim ſubiungens. Scriptum eſt enim. Mihi vindictã, & ego retribuam. ſtandum igitur eſt in cõcluſione ſuprà probata: & non ſolùm proximo opera noſtra indigẽti tenemur eam pro ipſius defenſione impendere: ſed etiam, vt eũdem res ſuas à dãno notabili illis alioqui euenturo eripiamus ex eadem charitate tenemur, prout Exod. 23. præceptum eſt. Si videris aſinum odientis te iacentem ſub onere, nõ pertranſibis, ſed ſubleuabis cum eo &c. Et ſic patet de ſuppoſito.

Iam de eo, quod quærebatur, breuiter videndum eſt, an. ſ. data ob cauſam alioqui neceſſariam neceſsitate præcepti, ſeu ad quam homo alioqui tenetur, ſint reſtituenda. Et arguitur pro parte affirmatiua. Primò de iudice, qui ſi aliquid recipiat, vt iuſtè iudicet, tenetur acceptũ reſtituere, vt ſuprà ex Auguſtino in epiſtola ad Macedonium deduximus, quando agebamus de rebus per actum peccaminoſum acquiſitis. Idem etiã patet de teſte, qui in ius vocatus tenetur deponere veritatem ſuper qua fuerit à iudice interrogatus: & ſi pro ea deponenda aliquid extorſerit, tenetur illud reſtituere: quia ſicut ſententia iudicis venalis non eſt, ita nec teſtimonium veritatis ex eodem Auguſtino.

Secundò de his, qui alioqui ſufficienter ſtipendiati ſunt, ratione cuius ſtipendij tenentur aliquid agere, ſi pro eo, ad quod ratione ſtipẽdij tenẽtur, aliquid à partibus amplius exigũt, & recipiunt, peccãt, & reſtituere tenentur: quia id ad crimen pertinet concuſsionis: & patet ex Auguſtini ſentẽtia ſuper illud Ioan. Baptiſt. quod ad milites dixit. Eſtote contenti ſtipendiis veſtris, neminem concutiatis. Lu. 3. ait. Non de his tantùm militantibus ſcriptura loquitur, qui armata militia detinẽtur, ſed quiſquis militiæ ſuæ cingulo vtitur, dignitatis ſuæ miles aſcribitur. Atq; ideo hçc ſentẽtia poteſt dici verbi gratia militibus protectoribus, cũctisq; rectoribus, quicũq; ſibi ſtipẽdia publicè decreta cõſequũtur: ſi amplius quçrit tanq̃ calũniator, & concuſſor. Ioan. ſentẽtia condẽnatur. Et habetur. 23. q. 1. militare. De eodem etiam habetur. 1. q. 1. Iubemus. cum reliquis ibidem ſequentibus.

Tertiò de his, qui alienum detinẽt, puta commodatum, vel depoſitũ ſi aliquid extorqueant, vt huiuſmodi res ſuis dominis reddant, tenentur accepta reſtituere ex ſententia omnium, non ſolùm in foro conſcientiæ, ſed etiam in iudiciali, vt habetur. ff. de conditio. ob turpem cauſam. l. 2. & l. vltima. in quibus in ſententia dicitur, pecuniam extortam ob cauſam reddendi alicui, quod illi debitum eſt, repeti poſſe. Et exemplificat de commodato. Item ibidem ſic dicitur. Si dedi tibi ne ſacrilegium facias, ne furtum, ne hominem occidas condici poteſt. Et tamen conſtat cauſas illas neceſſarias eſſe neceſsitate præcepti, puta non facere ſacrilegium, non furari, neq; occidere. Idem patet de vxore, quæ non vult marito debitum coniugale perſoluere niſi pro pecunia, quæ vltra quod peccat, tenetur pecuniam reſtituere tanquam turpiter, & iniuſtè extortam, cùm ipſa alioqui teneretur debitum reddere.

Quartò pro eodẽ facit ratio. Quia inferior nõ põt aliqd exigere, ſeu recipe, vt ſuo ſuperiori debitã exhibeat obedientiam,

dientiã,cùm ad hanc alioqui velit, nolit tenea
tur.Similiter ſi quis votũ fecit,non poteſt ali-
quid exigere , vt ipſum votum compleat.Di-
ues etiam videns pauperem in extrema neceſ-
ſitate , non poteſt aliquid exigere , vt illi rem,
qua indiget,largiatur , cũ ad id alioqui tenea-
tur.Et facit pro hoc ſpecialis ratio:quia vel di
ues ille tenetur illi pauperi ſuccurrere donan-
do,vel mutuãdo.Si primũ,nil igitur poteſt ꝓ
eo,quod donat extorquere:quia tunc nõ do-
naret.Si ſecundũ,vſuram videretur cõmittere.

Poſtremò idem appatet de prælatis, qui pro cõferendis benefi-
ciis nil exigere poſſunt,cùm ad id ipſi alioqui
teneantur,cùm non domini beneficiorũ ſint,
ſed diſpenſatores,& ſimoniã committerent:&
ita acceptum ob illam cauſam tenerentur re-
ſtituere.Similiter domini temporales, quibus
conuenit ſecundũ iuſtitiam diſtributiuã offi-
cia publica cõferre,ſi ob hanc cauſam aliquid
exigant,aut recipiant,tenẽtur reſtituere,tanq̃
hi,qui quod non ſuum eſt,vendunt.

Ex quibus omnibus aliquib⁹ viſum eſt, ꝙ vniuerſaliter ſunt omnia illa reſti-
tuenda,quæ ob cauſam alioqui neceſſariã ne-
ceſſitate præcepti, ſeu ad quæ quis alioqui te-
netur,recepta ſunt : eò ꝙ vniuerſaliter dicunt
nil poſſe à quodam recipi , ſeu exigi pro eo,
quod ipſe alioqui debet. Quia omne quod de
betur,gratis eſt perſoluendum.

His non obſtantibus videtur aliter ſub diſtinctione reſpõdendũ. Sunt enim
præcepta,quę homo adimplere tenetur,in du
plici differentia. Quædam enim pertinent ad
iuſtitiã ſeruandã, q̃ intendit reddere vnicuiq;
quod ſuum eſt,aut ſibi debitũ. Quædam verò
pertinẽt ad charitatẽ,& hæc iterum ſunt tripli
cia.Quædã pertinent ad charitatẽ,q̃ ad Deum
habẽda eſt.Quædã ad charitatem , quæ ad ſe.
Quædã verò ad charitatẽ ad proximũ haben-
dam.Iterum præcepta, quæ proximi vtilitatẽ
reſpiciunt,ſunt duplicia.Quædam enim ſunt,
in quorum adimpletione nec magna opera
noſtra neceſſaria eſt,nec pecunia , ſed in vno,
aut paucis verbis conſiſtunt,vt eſt delinquen-
tem verbo corrigere, triſtem conſolari , infir-
mum viſitare &c.Alia ſunt,in quibus notabi-
lis opera , ſeu labor eſt neceſſarius , aut etiam
pecunia,ſeu aliud pecunia comparabile, ſecũ-
dum quod proximi indigentia poſtulauerit.
Rurſus de proximo indigente diſtinguere cõ-
uenit.Quia aut eſt inops omnino,qui,ſcilicet,
non habet,nec habere ſperat:vnde ei,qui ope
tam,vel pecunia in ſibi impenderit, retribuat.
Aut non tam inops,eſt quin habeat , aut ha-
bere ſperet,vnde pro accepto beneficio æqui-
ualentiam reddat.

Quibus premiſsis reſponſio patet per tria dicta.Primum eſt.Non po
teſt homo aliquid extorquere,aut exigere ob
cauſam neceſſariã neceſsitate præcepti , quod
ad iuſtitiam pertinet. Hæc patet. Quia opera
iuſtitiæ venalia non ſunt,ſed gratis agẽda, ſi-
ue ſint opera iuſtitiæ miniſtrandæ, aut exercẽ
dæ,ſiue ſint opera iuſtitiæ vnicuiq; quod ſuũ
eſt reddentis.Hoc videtur ſufficienter proba-
tum per ea,quæ ante oppoſitũ, ſunt allegata.

Secundum dictum.Non poteſt ho-
mo aliquid extorquere,
vel exigere ob cauſam neceſſariam neceſsitate
præcepti charitatis , quod Dei honorem atq;
cultum concernit,nec quod ad propriã ipſius
hominis attinet vtilitatem. Hoc etiam certum
eſt, quia non poteſt aliquis vendere cultum,
& honorem ipſi Deo debitum, quẽ Deus ſibi
impendi iure præcepit. Vnde quanuis homo
Deum colẽs & honorans vti debet , poſsit in-
de ex Dei liberalitate , & gratia pręmium ſpe
rare,non tamen hoc ipſum vendere. Sicut nõ
poteſt aliquid exigere , ne ſacrilegium faciat,
ne nomen Dei peieret , ne votum violet , ne
Deum blaſphemet, quod notum eſſe ſuppo-
no:ſimiliter non poteſt homo aliquid exige-
re, ne ſeipſum ſecundum animam , aut ſecun-
dum corpus occidat,ne ſeipſum infamet : nec
poteſt aliquid exigere , vt de peccatis doleat,
& confiteatur,vt mores prauos in meliores cõ
mutet,abſurdum enim omnino videtur homi
nes operã alteri vẽdere,quę non niſi in ipſius
operantis vtilitatem fit.

Tertium dictũ. Homo poteſt aliquid exigere ob cauſam neceſſa-
riam neceſsitate præcepti, quod proximi vti-
litatem concernit,ſcilicet, quando operam, ac
laborem notabilem, ſeu pecuniam pro proxi
mo exponit,ſi proximus ille habeat, vel habe
re ſperat vnde retribuat, etiam ſi actu non ha
beat,ſed pauper ſit. Hoc patet quantũ ad ope
tam impenſam:quia ex ſententia Pauli. Nemo
tenetur ſuis ſtipendiis pro alio militare. Sic
enim.1.ad Corinthios.9. ait. Quis militat vnq̃
ſuis ſtipendiis?Quis plantat vineam,& de fru-
ctu eius non edit?Quis paſcit gregem,& de la
cte eius non manducat? Quod teſtimonio le-
gis ſtatim cõfirmat,dicẽs, ſcriptum eſt in lege
Moyſi. Non alligabis os boui trituranti . Et
iterum hoc idem ex Chriſti ordinatione di-
ſpoſitum eſſe declarat , dicens . Ita dominus
ordinauit

ordinauit his, qui euangelium annunciant, de euangelio viuere, prout Chriſtus dixerat Lu. 10. Dignus eſt operarius cibo ſuo. Nec valet dicere hæc procedere, quando aliquis non neceſsitate, ſed voluntate in alterius vtilitatẽ operatur: non inquam valet, nam Paulus præceptum Chriſti habuit, vt euangelizaret: ad id enim ſe à domino miſſum eſſe ipſe teſtatur, dicens. Non enim miſit me baptizare, ſed euangelizare, & tamen non tenebatur gratis miniſtrare, ſeu officium prædicationis exercere: ac proinde poterat ob huiuſmodi miniſterium ſuum exigere ſtipendium.

Hoc idem patet ex cap. Precariè. 10. q. 2. vbi dicitur, neminem eſſe cogendũ de ſuo altari beneficiũ facere. Inde eſt, quod medicus ſicut operari⁹ poſſunt mercedẽ ſui laboris exigere, ſimiliter & aduocatus poteſt ſuum patrocinium vendere, ſicut & iuris conſultus ſuum conſilium, vt apertè habetur cap. Non ſanè. 14. q. 5. Non ſolùm quando id ſine neceſsitate faciunt, ſed etiam ſi cum neceſsitate præcepti id faciãt, vt ſi infirmus eſſet alioqui periturus, nec ſit niſi vnus medicus, qui illum poſsit curare, tenetur ſub pœna peccati mortalis eum curare, ſed non gratis. Similiter ſi non ſit, qui valet inſontem à iudicio condẽnationis eripere, niſi aduocatus, teneretur ad id operam ſuam impẽdere, ſed non gratis. Similiter ſi non ſit, qui domum proximi à ruina, vel incendio prope veniente poſsit liberare, niſi Petrus, tenetur operam ſuam prout poteſt, apponere, ſed nõ gratis. Poterit enim mercedem ſui laboris exigere, ex quo vtiliter geſſit negotium illius, pro quo facit. l. Pomponius. ff. de negotiis geſtis.

Hoc etiam idem patet de teſte, qui ſi ſit in ius vocatus, licet teneatur veritatem gratis deponere, non tamen tenetur operam, laborem, & expenſas factas eundo, ſtando, & redeundo gratis exponere, ſed pro illis poterit, quod iuſtum fuerit, exigere: vt patet cap. Statutum de reſcriptis. §. pro teſtimonio. Etiam ſi operam & expenſas illas de neceſsitate præcepti faciat.

Idem etiam patet de eo, qui alterum ab iniuria, vel alio damno defendit, qui licet ad id aliquando ex charitate teneatur, nõ tamen gratis, ſed poteſt mercedem exigere, ne repeti poteſt, vt citari ſolet. l. ſi pater. ff. de dona. §. primũ. Ex quibus & multis aliis patet ꝙ poteſt quis exigere aliquid ob operã proximo impẽſam, ad quam alioqui de præcepto charitatis tenetur, eò quòd non tenetur gratis huiuſmodi operam impendere.

Quod etiam nec pecuniã teneatur gratis donare, etiam ſi eam ex præcepto charitatis indigenti cõmunicare teneatur, patet ex his, quæ nuper dicta ſunt, & ex his q̃. C. de eleemſyna dixim⁹. Si enim operã ꝓximo ex neceſsitate charitatis impẽdo, poſſum extimationem exigere, vt ex dictis conſtat. Igitur etiam ſi pecuniam ex eadem neceſsitate rem impendã, potero illam poſtmodum exigere, nec teneor illam ſicut nec operam gratis donare. Pro quo facit exemplum, ſi non poſſum proximum ab aduerſariis ſuperuenientibus liberare, niſi equum, quem habeo, illi tradã, vt fugiat: teneor quidẽ equũ illi ex charitate tradere, nõ tñ donare, ſed potero poſtea equũ, vel æſtimationem repetere.

Pro quo facit. l. Nencenius. &. l. alimẽta. ff. de rebus geſtis. vbi in ſententia dicitur, quod ſi ego habeo tritici abundantiam, quod ſuperueniente famis neceſsitate, teneor his, qui huiuſmodi neceſsitatem patiuntur, triticum meum communicare, non tamen donãdo, ſed potero proteſtari quod mutuo illis, ꝙq; repetam ab eis, quando ſoluere poterũt.

Hoc idem probat Adria. ex cap. Si quis. de furtis. vbi dicitur. Si quis per neceſsitatem famis, aut nuditatis furatus fuerit cibaria, vel veſtem, aut pecus, pœniteat hebdomadas tres, & ſi reddiderit, non cogatur ieiunare, vbi ſecundum vnã lecturam doctorum, quamuis neceſsitas fuerit maxima, ſi poſtea pinguiorem fortunam ſortitus non reſtituerit, peccat: ſi verò neceſsitate ceſſante ſtatim reſtituit, in nullo delinquit, & nõ cogitur pœnitere. Vnde colligit nos minimè teneri paſcere fame moriẽtẽ gratis donãdo, ſed poſſumus ꝓteſtari de dati repetitione, qñ ad pinguẽ veniret fortunã. Sed de hoc vide. C. de eleemoſy.

Iam facilè patet reſpõſio ad ea, quæ pro priore ſentẽtia ſunt allegata. Si eñ iudex pro ſentẽtia iuſta, & teſtis pro teſtimonio ferẽdo non poſſunt aliquid exigere, ideo eſt: quia ad id tenetur ex præcepto ad iuſtitiã pertinente. Similiter ſi hi, qui ſufficiẽter ſtipẽdiati ſunt, nõ poſſunt ampli⁹ exigere ꝓ eo ad quod ratione ſtipẽdij, ſunt obligati: ideo eſt, quia ex quo de ſtipẽdio cõuenerũt, & ratione ei⁹ ſe ad aliquid obligauerũt, tenẽtur ad illud ex præcepto iuſtitiæ, etiam obligatione ciuili. Id enim iuſtitia poſtulat, vt pacta, & cõtractus ſeruẽtur, quos homines ex cõſenſu faciunt. Ac proinde milites, aduocati, iuris cõſulti, & chatedratici, & reliqui, ſi ſemel de ſtipẽdio conuenerunt,

nerunt,ratione cuius ſe obligarũt ad ſuas operas impendendum, non poterunt poſtea amplius exigere,ſine crimine concuſsionis. Excepto,niſi innitus contractus de alterius partis conſenſu reſcindatur.

Sequitur inde nõ ſatis certam eſſe ſententiam Innocentij in cap. Quia plæriq;.vbi in ſumma ait medicum, aduocatum,& minores officiales,ſi nõ dolo malo,ſed publicè,immoderatè tamen aliquid extorquent, quod non tenentur reſtituere, niſi ſic extortum ſit in notabili quãtitate. Et probat ex capitu. Non ſanè. 14. q. 5. Nam textus ille potius eſt contra ſententiam Innocentij, quam pro eo patet. Quia loquens de officialibus inferioris ordinis quam ſint iudices, ait textus, quod extorta ab eis per immoderatã improbitatem repeti ſolent. Vnde apparet quod ea, quæ per immoderatam improbitatem extorſerunt, tenẽtur reſtituere. Quod autem fefellit Innocentiũ hoc eſſe videtur, quia illam particularem, per immoderatam improbitatem, putauit copulãdam eſſe cum ſequentibus, ſcilicet, repeti ſolẽt, non cum præcedenti, ſcilicet, extorta ab eis, ita vt fuerit eius ſenſus. Quod extorta à præfatis minoribus officialibus repeti ſolent per immoderatam improbitatem. Nam ſtatim additur in textu, magiſq; reprehẽdimus eos, qui talia inuſitatè repetierunt, quã qui ea de more ſumpſerunt. Quod autem non ea fuerit mens Auguſtini, cuius eſt decretum, patet. Quia Auguſtinus non excuſat eos, qui aliquid indebitum extorſerunt, ſed eos, qui illud de more ſumpſerunt, vt ipſe textus ait: mos autem non corruptelam, ſeu extorſionem dicit, ſed conſuetudinem & vſum licitum, vt patet. Adde quod Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium vnde hic textus ſumptus eſt, poſtquam dixit. Extorta repeti ſolent, addit data per tolerabilem conſuetudinẽ non ſolent. Et deinde ſubiungitur clauſula citata, ſcilicet, magiſque reprehendimus eos, qui talia inuſitate repetierunt &c. Ac proinde textus ille truncatus eſt in Gratiano. Quidquid igitur fuerit extortũ, ſiue à maioribus, officialibus, ſiue à minoribus, ſiue in magna, ſiue in parua quãtitate reſtituendum eſt: quemadmodum ſi quis vendit rem vltra quam valet, etiam ſi exceſſus modicus ſit, tenetur reſtituere in foro cõſcientiæ: quanquam ſecundum iura repeti non poſsit, niſi fuerit vltra dimidium iuſti precij, de quo inferius ſuo loco videbitur. Et per hæc patet ad primum & ſecundum.

Eodem modo ad tertiũ eſt reſpondendũ, quod. ſ. qui alienũ detinet, ſiue ſit furto ſublatũ, ſiue accõmodatum, ſiue depoſitũ, tenetur de neceſsitate & gratis illud reſtituere, eò ꝙ hmõi reſtitutio actus iuſtitiæ eſt. Sicut & vxor tenetur gratis ſuo marito debitũ reddere cõiugale, qa corpꝰ vxoris ſub viri poteſtate eſt, ſicut & corpus viri ſub poteſtate vxoris. iuxta Paulũ. 1. ad Cor. 7. Similiter pro eo ꝙ eſt nõ ſacrilegiũ facere, nõ furari, nõ occidere &c. nil exigi, aut recipi poteſt, cũ hęc alioqui debita ſint ex pcepto ad iuſtitiã pertinẽre, q̃ ſicut iubet vnicuiq;, quod ſuũ eſt, reddere: ita iubet nemini dãnũ, aut iniuriã inferre. Et eſto illa ad pceptum charitatis fraternæ ptineãt, ex quo tñ talia ſunt, q̃ adimpleri, ſine expẽſis facilè poſſunt, ideo gratis ſunt adĩplẽda. Ad quartũ pari ſorma dicẽdũ, ꝙ pro eo ꝙ homo obediat ſuperiori nil exigi, aut recipi poteſt: quia obediẽtia ſuperioribꝰ ſpecialiter debita eſt, & ideo ex iuſtitia eſt illis gratis reddẽda. Nõ enim minus ad iuſtitiã pertinet, debitam obedientiã reddere, q̃ rem alienam ſuo dño, & corpus ſuo marito reddere poſtulanti. Verum quãuis operã noſtrã & pecuniã indigẽti impendere ad obedientiã pertineat, non ideo neceſſe eſt id gratis facere. In illo enim opere duo ſunt cõſideranda: alterum eſt Deo id iubenti obedire, quod ad iuſtitiam pertinet, & ob hanc cauſam non eſt licitum aliquid exigere.

Alterum eſt, bona noſtra proximo indigenti communicare, & hoc ad charitatem attinet potius quàm ad iuſtitiam: ideo hoc non tenemur gratis & cum damno noſtro facere. Patet etiam ad id, quod de voto dicebatur: quia votum adimplere tenetur homo gratis, cùm id ex præcepto charitatis ad Deum habendę fiat: quandoquidem Deo promiſſum eſt quod homo vouit. Imo etiam videtur ad præceptum iuſtitiæ pertinere, ex quo ipſe vouẽs ſe deo ex voto debitorem fecit, non minus quàm homo homini ſe debitorẽ ex contractu facit. Si obiicias, quòd ad talis voti adimpletionẽ neceſſaria eſt opera & pecunia in vtilitatẽ pauperum, vel eccleſiæ expẽdenda. Vt ſi vouit quis perſonaliter per mẽſem, vel annũ ſeruire eccleſiæ alicui, & in fine dare illi decẽ aureos. Igitur cũ nõ teneatur quis alteri beneficiũ cum iactura, aut damno proprio facere, ſequitur ꝙ poterit pro hmõi voti adimpletione aliquid exigere. Dicendũ conſequentiã non valere, ex quo ipſe ſe obligauit ſponte ad illud gratis expendendum.

Secus

Secus in aliis caſibus ſuprà poſitis. Cùm etiã arguitur de diuite, qui eleemoſynam facit exiſtenti in extrema neceſsitare, qui tamẽ nil ob id recipere, aut exigere poteſt. Dicendum, ꝙ licet non poſsit aliquid vltra id, quod in pauperis vtilitatem expendit, exigere: quia id foret vſura, poteſt tamen cùm dat, ptoteſtari ſe repetiturum, quando is, cui ſubuenit, ad pinguem venerit fortunam: idq; tunc maximè quando id, quod taliter eſt expẽſum eſt notabilis quãtitatis: & tunc poterit, quod dederat, repetere: vt ſuprà tactum eſt. Nec tenetur diues ſemper, & cuicunq; pauperi donando ſubuenire, cùm poſsit eius indigentiam mutuando releuare, vt C. de eleemoſyna diſputatum eſt.

Ad poſtremum ex dictis ſolutio patet: quia ad iuſtitiam pertinet prælatos beneficia, & dominos publica officia bene meritis diſtribuere: ideo ob id nõ poſſunt aliquid exigere. Sed de hoc poſtea, & ita patet ad quæſtionem.

Eſſet tamen dubium, an eſto non poſsit homo aliquid exigere pro eo, quod alioqui ex officio, aut ſtipendio, aliáve cauſa renetur gratis agere, an poſsit alius eidẽ ob eandem cauſam aliquid offerre, & ipſe oblatum recipere abſque debito reſtituendi. Sed & hoc infrà.

De rebus ob cauſam honeſtam acceptis.

QVAESTIO. XXVII.

DEinde videamus, an ſi cui pecunia data eſt, vt bonum aliquod honeſtum agat, qui accepta pecunia opꝰ ipſum, ob quod data eſt, compleat: an teneatur pecuniam taliter acceptam reſtituere. Et in primis obiiceret aliquis titulum quæſtionis vanũ eſſe, cùm præſupponat poſſe hominem opus honeſtum ob pecuiam facere, cùm videatur eo ipſo, quòd opus aliquod propter pecuniam fit, honeſtatem, quam alioqui haberet, amittat: ideo de hoc in primis videndum, an opus humanum propter pecuniam factum, deſinat honeſtum, & bonũ eſſe. Et arguitur ꝙ non. Primò, quia intentio, quæ de ſe mala nõ eſt, non viriat opꝰ ex illa intentione factum: ſed pecuniam, aut bonũ aliud temporale appetere, nõ eſt de ſe illicitum, maximè ſi moderatè appetatur, cùm hmõi bona ſint ad vitam neceſſaria, iuxta illud Salomonis. Diuitias & paupertatẽ ne dederis mihi, ſed victui meo tribue neceſſaria. Igitur opus ex appetitu pecuniæ factum non ideo honeſtatem ſuam amittit.

Secundò, eſto præfata intentio immoderata, aut illicita eſſet, non ideo vitiatur opus ex ea factũ, ſi opus alioqui bonũ ſit. Quod à ſimili patet: quia intẽtio bona nõ retificat opus, ſeu electionẽ ex ea procedentẽ, ſi ipſa electio alioqui eſſet vitioſa & mala. Imo nec eius malitiã minuit: alioqui in tantũ poſſet intẽtio in bonitate creſcere, ꝙ totam electionis malitiã excluderet. Pro quo facit Ariſt. dicẽs. Cõtingere ſæpe intentione exiſtente bona, electionem eſſe vitioſam.

Tertiò, eſto mala intentio vitiet opus ex ea factum, nõ inde fit opus ſuã bonitatẽ amittere: cũ contingat vnũ & idẽ opus ſimul malũ eſſe & bonũ. Quod patet, ſi opus illud ex duabus volitionibꝰ imperetur, quarum altera bona ſit, altera verò mala: tale enim eſt opus impetratum, qualis eſt actus à quo imperatur & fit iuxta dictum ſaluatoris in ſentẽtia dicẽtis: talem eſſe fructũ, qualis eſt arbor vnde naſcitur. Cũ igitur ſtet in caſu vnũ opus ex duabus radicibus procedere, bona. ſ. & mala, participabit qualitatem vtriuſq;.

Quartò, ſi mala intentio ita vitiaret opus, ꝙ nõ maneret bonum moraliter nec meritoriè, ſicut illicitum eſt tale opus ob illã cauſam. ſ. pecuniã, facere: ita illicitum eſſet pecuniã dare, vel offerre alicui, vt illud opus faciat, quod alioqui bonũ eſt: quia hoc eſſet hoĩem ad peccãdũ irritare, & illi ad peccatũ cooperari. Cõſequens videtur falſum. Quia nõ eſt peccatũ Deũ imitari: legimus autem Deũ offerre, & promittere hominibꝰ multa bona, nõ ſolùm ſpiritualia, ſed tẽporalia, vt & ea faciãt, quæ faciẽda ſunt, vt patet ex multis ſcripturæ locis, ſpecialiter Deuterono. 28.

IN his rationibus diuerſę tangũtur difficultates, quas cõuenit abſoluere prius q̃ ad id, quod ꝓpoſitũ eſt, reſpõdeamꝰ. In prima, illa dubitatione tãgitur. An ſit licitũ pecuniã, ſeu bona tꝑalia appetere. Et dixerũt nõnulli hæretici id minime licitũ eſſe his, q Chriſti volunt eſſe diſcipuli, iuxta illud Luc. 14. Niſi quis renũciauerit omnibus, quæ poſsidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Pro quo etiã facit, quod dicitur Mat. 19. Difficilius eſt diuitẽ ingredi regnum cælorũ, quàm Camelũ per foramẽ acus tranſire, Vbi difficilius videtur impoſsibilitatem

tem dicere,ſicut & impoſsibile eſt camelũ per foramen acus tranſire.Facit ad idẽ, quia vt legitur Mat.10.& Marc.6.Chriſtus iniunxit diſcipulis ſuis ne poſsiderent aurum,nec argentum.Et iterũ Matt.6.dixit.Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra.Et infrà.Ne ſolliciti ſitis animæ veſtræ, quid manducetis, neq; corpori veſtro,quid induamini &c.In quibus & ſequentibus videtur Chriſtus præcipere, vt homines omnem affectum,curã,& ſolicitudinem rerũ tẽporalium deponãt, rem hanc totã ſoli diuinæ prouidẽtiæ cõmittentes.Facit etiã, quod ait Auguſtin⁹ ſuper dictũ Chriſti.Matt.6.Primò quærite regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.Vbi Auguſtinus ait, bona tẽporalia nõ eſſe quærenda,ſaltẽ quæ neceſſaria nõ ſunt.Cui etiã cõſonat Paul⁹.1.ad Tim.6.Habentes alimenta, & quibus tegamur,his contenti ſimus.Ex quibus & aliis hmõi hæretici homines condemnant,qui diuitias,ſeu bona tẽporalia poſsident,quærũt,aut appetunt. Et ſecundũ hos non dubium eos peccare, qui opera alioqui bona propter pecuniã faciunt.

Ab horum tamen opinione tanquam erronea,& meritò condemnata,recedẽdum eſt:cùm conſtet multos viros vitę ſanctitate probatos,& Dei amicos,diuitias poſſediſſe.Vt patet de patriarchis, de iudicibus, de regibus,aliiſq; multis, ex quib⁹ plures Dei amicos fuiſſe conſtat.In pluribus etiã Conciliis id declaratum eſt,poſſe.ſ.homines nõ ſolùm laicos, ſed clericos bona temporalia poſsidere, vt poſtea de eccleſia, & perſonis eccleſiaſticis latius oſtendetur. Sicut igitur licitum eſt bona temporalia poſsidere,ita licitum eſt eadem appetere, non ſolùm quæ ad vitam appetentis neceſſaria ſunt,ſed etiam alia naturę ſuperflua,modò propter ipſamet non appetantur, ſed propter alium finem bonum. Quanq̃ huiuſmodi ſuperflua appetere multis periculoſum ſit. Vnde nõ immeritò Chriſtus diuitias huius ſeculi ſpinis comparanit, quippe quæ animam pungunt, & illi ſæpe occaſio ſunt in multa vitia cadendi.

Quæ autem pro parte hæreticorũ ſunt allegata, nil illis ſuffragantur. Quod enim dictũ eſt. Niſi quis renunciauerit &c.procedit non de renuntiatione quoad effectũ,ſed quoad affectum: qualiter renunciãt hi,qui non adeo bonis temporalibus ſunt affecti,quin parati ſint quando,& quomodo,& quibus ea oportuerit expẽdere. Nam Nicodemus,Lazarus,& Ioſeph ab Arimathia diſcipuli fuerunt Chriſti, & tamen diuitias poſſederunt.Quod dicitur, impoſsibile eſt diuitẽ ingredi regnum Dei,de illis eſt accipiendũ, qui non ſolũ re,ſed affectu & ſpiritu diuites ſunt, qui.ſ. ita diuitiis animo adhærent, vt in eiſdẽ glorientur,eiſdem fruantur,in eiſdemq; ſuam fœlicitatem collocent. Quod autem dicitur, Chriſtum diſcipulis præcepiſſe, ne aurum & argentũ poſsiderent,fateor id Apoſtolis Chriſtum iniunxiſſe,quando primò eos ad prædicandum per Iudæam & Galilæam miſit:illud tamen præceptum Chriſtus relaxauit, quando ſecundò eos ad prędicandum gentibus miſit,vt ait Chriſoſtom̃.iuxta illud Luc.22.Quãdo miſi vos ſine ſacculo, nunquid aliquid defuit vobis?& ſubiungit.Nunc qui habet ſacculum, tollat:ſimiliter & peram. Quod rurſus dixit Chriſtus.Nolite theſaurizare vobis,in terra &c.contra eos procedit, qui non tam æterna,& cæleſtia bona,quàm hæc,quæ videmus, temporalia,caduca, atq; interitura procurãt, ea primò & principaliter quærentes, quos docet Chriſtus quid primò debeant quærere,dicens.Primò quærite regnum Dei &c.Quod vltimò ex Paulo allegatum eſt,cùm ait,Habentes alimenta &c.conſilium eſt,non præceptũ. Quæ omnia ex ſerie ipſius textus euangelici ſatis nota eſſe videntur.

IN ſecundo argumento illud tangitur. An ſcilicet,intentio bona tollat,aut minuat malitiã electionis,q̃.ſ.alioqui mala eſſet, & mala intẽtio bonitatem ſimiliter electionis minuat. In qua q̃ſtione partem affirmatiuam elegerũt multi.ſ.ꝙ licèt bonitas intẽtionis nõ oĩno tollat malitiã electionis,eã tñ minuit.Pro qua facit:quod ait magiſter in ſecũdo ſententiarum 40.dicẽs, peior inquit eſt,qui cõcupiſcẽdo q̃ qui miſerãdo furatur.Facit etiã Auguſt.vt habetur.22.q.2.cap.Primũ.vbi cũ octo ponat genera mẽdaciorũ ait in ſentẽtia, ꝙ peius eſt mẽtiri libidine mẽtiendi, q̃ recreationis cauſa: & peius recreationis cauſa, q̃ ad ſaluandũ bona tẽporalia proximi: & adhuc peius ad ſaluandum bona tẽporalia,q̃ ad ſaluandũ vitam corporalem.Inde apparet, quo melior eſt intentio,eò magis culpã, ſeu malitiã electionis minuere:& ita cõformiter ad hoc, quo peior eſt intẽtio, eò magis electionis bonitatẽ minuit.

Cõtra tñ hanc poſitionẽ facit ratio, qa ſi mala intẽtio bonitatẽ electionis minueret,ſeq̃retur hominẽ ob venialẽ culpã p̃mio aliquo ęterno in ꝑpetuũ priuari, & per cõſequẽs pro ſolo veniali ęternaliter puniri,idq; nõ ſolũ in inferno, ſed etiã in cælo.Et ſeq̃la probatur,ſi homo det eleemoſynã propter

pter Deũ ſimul,& propter vanã gloriã venialem. Si hæc intẽtio, q̃ de vana gloria habetur, minueret bonitatẽ illius operis, aut ex toto eã auferret, ſequitur hominẽ illũ ſic operãtẽ nõ habiturum tantam gloriã & gratiã, quantam habiturus eſſet, ſi intentionem illam venialẽ non appoſuiſſet, & ita intentum.

Prçterea ſecundò, ſi bona intẽtio maliciã minueret electionis, ſtaret igitur hominẽ furando, aut mẽtiendo ſciẽter, & deliberatè non peccare. Patet, quia ſi furetur vt vni pauperi ſubueniat, aliquis gradus maliciæ tollitur per opinionem: igitur ſi furetur vt duobus ſubueniat, plus de malicia aufertur, & ita cum malicia furti finita ſit, tantùm poteſt bona intentio augeri, vt tota electionis malicia excludatur. Nec valet, quod ſolent ad id reſpondere, dicentes maliciam in caſu non ſecundum æqualitatem, ſed ſecũdum proportionẽ diminui, vt dicere ſolent, qui tenent charitatem infuſam per peccata venialia remitti: nõ enim valet, nam pono quòd ille multæ intentiones bonæ, per quarum quamlibet erat malicia electionis diminuenda, ſimul apponãtur, tunc non habet locum, quod de diminutione maliciæ ſecundum proportionem dicitur. Nec valet ſecundò dicere, quòd non eſt eadem electio, ſed diuerſa: quando noua & diuerſa intẽtio apponitur, eò quòd electio habet pro obiecto non ſolùm materiam de qua eſt, ſed finẽ ob quem fit. Non inquam valet, quia ſtat electionem diuerſam eſſe ab intẽtione, & tunc currit ratio facta: quia eadẽ electione manente, quæ ſuum proprium habet obiectum, ſtat diuerſas intentiones ſuperuenire.

Confirmatur, ſuppoſito ꝙ remiſſio conatus cõducat diminutionẽ maliciç. Sit igitur ita, ꝙ volitio furãdi ex conatu vt duo, ſit maliciæ vt duo: & ſi remitteretur conatus ad vnũ, volitio p̃ſata perderet vnũ gradum maliciæ, ita vt maneat actus ille malus vt vnum. Ex opinione etiam ponamus, ꝙ ſi certa bona intentio appoſita fuiſſet, tolleret ab actu maliciã vt vnũ. Iam ſi ſimul concurrãt prçfata bona intentio, & remiſſio conatus vt vnum, erit ablata malicia tota prçdictç volitionis furandi, & ita intẽtum.

Præterea tertiò, ſi bona intentio aliquem gradũ maliciæ in electione, q̃ mortale peccatum eſt, tolleret: ſequitur ꝙ à fortiori tolleret omnem maliciam electionis, quæ ſolũ eſſet veniale peccatũ, cũ incõparabiliter peior ſit gradus quicunq; electionis mortaliter culpabilis, q̃ electionis venialis: & ita ſtaret hominem ex bona intentione mentiri, & tale mẽdacium omni culpa carere.

Quidquid ſit de rationibus his poſſumus ſententiam ſuprà poſitam tenere, ſed tamen ſine ipſius prçiudicio aliter, p̃miſſa de electione mala diſtinctione, videtur reſpondendum. Nam ſi electio mala eſt ex obiecto, ſeu per ſe, eius malicia, quã ex obiecto habet, per bonitatem intentionis nec tollitur, nec minuitur. Si verò electio non ex obiecto, aut per ſe mala eſt, ſed aliundè, poteſt omnino eius malicia per bonam intentionẽ excludi, & multò magis minui.

Primum patet. Quia ſi actus de ſe malus eſt, & non ſolũ quia prohibitus maliciam ſecum habet inuolutam, ſeu annexam: & quã ſic habet, exiſtentibus eiſdẽ cauſis, eam ſemper habet. Et pro hoc faciunt rationes ſuprà factæ.

Secundum etiam patet de violatione ieiunij & ſabbati, quç nõ niſi quia prohibita mala eſt: poteſt tamen ex tali intentione & cauſa fieri, vt ſuá denudetur malicia, & bona et laudabilis fiat. Idẽ patet de cõmunicatione cũ excõmunicato, q̃ ſi ſine bona intentione & cauſa fiat, peccatum eſt, & tamen ex tali intentione & cauſa fieri poteſt ꝙ peccatum non ſit, ſed meritũ, & ita de aliis.

Quid tamen dicendum ad motiua pro priore ſentẽtia allegata: nam magiſter & Auguſtin⁹ de electione mala ex obiecto loquũtur: quia alter de furto, alter verò de mẽdacio loquuti ſunt, quorũ maliciam ob bonam intentionem minorẽ eſſe dicũt. Reſpon. ꝙ dictum magiſtri ſaluatur per hoc, ꝙ eius, qui concupiſcendo furatur, electio mala eſt ſimul & intentio: eius autem, qui miſerando furatur, ſola electio mala eſt, ideo non mirum ſi primus magis quàm ſecũdus peccet. Ad dictũ Auguſtini, quod magis vrget, dicendũ ꝙ mendacium maliciã, quã ex obiecto habet, per ſuperuentum bonæ intẽtionis minimè amittit, ſi quam tamẽ maliciam habet ex fine, ſeu intẽtione aliq̃, illa poterit variari & minui huiuſmodi intentione variatã, ſeu in meliorẽ cõmutata. Verũ cùm non ſit animus in his nũc inſiſtere, ſed ad alia pertinentiora tranſire, ſatis ſit hæc obiter tetigiſſe.

IN tertio argumento illud quæritur. An ſtet eundẽ actũ ſimul bonũ malum eſſe. Et dixerunt Lutherani non ſolùm actũ malum ſimul & bonum, ſed etiam malum & meritorium eſſe poſſe. Cùm enim conſtet aliq̃ humana opera Deo grata eſſe, & ex gratia & acceptione

ipſius Dei meritoria eſſe, & ex ipſorū Lutheranorū dogmatibus conſtet hominē in omni opere ſuo quantumuis bono peccare, ſequitur eundē actum meritū eſſe ſimul & peccatum. Quidquid ſit de ipſorū dogmatizātium mente, verba tamen eorum id, quod dictū eſt, apertè ſignificant. Quod autē homo in omni opere quantūuis iuſto peccet, probāt. Quia cùm ſcriptura dicat non eſſe hominē in terra, qui peccator nō ſit, iuxta illud Eccleſiaſtes. 7. Nō eſt homo iuſtus in terra, qui non peccet. Et Pſal. 142. Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuēs, Chriſtus etiam in euāgelio dicat. Non poteſt arbor mala (qualis omnis homo eſt) fructus bonos facere, ſequitur nullam eſſe hominis operationem, quæ mala non ſit.

Idem probant per illud Geñ. 6. Omne deſideriū cogitatuū cordis humani vanū & prauū omni tēpore. Et Eſa. 9. Omnes hypocritæ ſunt, & neq̄, & vniuerſum os loquutum eſt ſtultitiā. Et cap. 41. Ecce omnes vani, & vana opera eorū, ventus, & inania conſilia eorum. Et cap. 53. Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſq; in viam ſuam declinauit, & poſuit Deus iniquitatem omnium noſtrorum. Et cap. 64. Omnes iuſtitiæ noſtræ velut pannus menſtruatæ.

Et Pſalmiſta. Non eſt qui faciat bonum, non eſt vſq; ad vnum. Omnes declinauerunt, & inutiles facti ſunt. Et iterum. Omnis homo mendax. Hæc & alia ſcripturæ teſtimonia ſolent afferre. Quibus dictū Gregorij addunt, qui ſuper Iob. 9. ait: Sāctus vir omne meritum virtutis noſtræ vitium eſſe conſpicit, ſi ab interno arbitrio diſtrictè iudicetur. Auguſtinus etiam lib. 9. confeſſionum ait, væ hominum vitæ quantumcunq; laudabili, ſi remota miſericordia iudicetur. In quibus ſignificant omne opus quantumuis bonum in ſe malum eſſe & vitioſum. Ex quibus putant hi dogmatizantes ſe ſuum probaſſe intētum. ſ. opus hominis ſimul eſſe peccatum, & ex gratia Dei eſſe vitæ æternę meritorium.

Attamen nec verū eſt, ſed erroneum, quod iſti aſſerūt, nec teſtimonia ſuprà citata illis ſuffragantur. Primum patet. Quia error eſt dicere, oēm humanū actū eſſe peccatū. Vt enim Chriſtū. & virginē glorioſam omittam', in quib' certū eſt nullū fuiſſe peccatū, nec actuale, nec originale, cū tamen multa opera humana fecerint, de cæteris ſanctis, aut viris iuſtis patet eos multa opera feciſſe, aut facere, quæ peccata nō ſunt, vt patet ex Paulo ad Cor. qui quædā opera humana comparat auro, & argento, & lapidibus precioſis, eò ꝙ pura ſint, & ab omni ſorde peccati aliena, nec habēt aliquid admixtū, quod igne veniat cremandum. Quædam verò ſunt combuſtioni proxima & ĩpura, qualia ſunt illa opera, quæ comparat ligno, fœno, & ſtipulæ, per quæ Auguſtinus venialia peccata intelligit.

Deinde certum eſt iuſtorū opera grata eſſe Deo, & illi accepta, quę tamen ſi peccata eſſent, Deo minimè placerēt, cū Pſalmiſta teſtetur Deum peccatores odio habere, ſimiliter & peccata omnia.

Deinde ſi omnia humana opera peccata eſſent, oīa igitur talia eſſent cōtra legē Dei, prout inquit Pſalmiſta. Præuaricātes reputaui oēs peccatores terrę. et Auguſtinus, Peccatū eſt dictū vel factū, vel cōcupitum cōtra legē Dei. Cōſequēs eſt abſurdū, cū multa opera fiant cōformiter ad legē Dei, vt patet de operib' factis ab his, qui timent Deū.

Deinde ſequitur hominē in lege Dei eſſe perplexū, & ad impoſsibile obligari. Nā vnuſquiſq; tenetur omne peccatū vitare, & per legē Dei tenetur multa opera facere, q̄ oīa ſi peccata eſſent, teneretur ea nō facere, & nō facere, cōtra id, quod ait Hier. de eccleſiaſticis dogmatibus. Anathema qui dixerit Deum hoīes ad impoſsibile obligare.

Poſtremò non eſt negandū eſſe aliqua opera humana rectè rationi conſona, & in nullo ab ea diſcrepātia: quādoquidem poteſt volūtas id, & eo modo agere, quod & quo modo per rationē agēdū eſſe cognouerit. Quo in eſſe poſito, ille actus erit bonus, & non malus, cum humani operis militia non niſi in difformitate e recta ratione conſiſtat: quæ omnia cùm de ſe notiſsima ſint, non eſt quòd in his amplius immorari debeamus.

Quod etiā teſtimonia ſuprà citata horū ſententiæ minimè faueant, patet. Quod enim ait Eccleſiaſtes. Nō eſt iuſt' in terra, qui nō peccet. Non intelligitur ita, vt ſemper & in omni opere peccet, vt iſti volūt: ſed ꝙ nemo eſt quātūuis iuſt', qui gloriari poſsit, ſe nunq̄ peccaſſe, aut peccato ſubiacuiſſe, etiā ſi ſit infans vni' diei, vt ait Iob. 13. ſimiliter accipiēdū eſt, quod ex Pſal. citatū eſt. Nō iuſtificabitur in cōſpectu tuo oīs viuēs. Cui cōſonat Ioā. 1 Cañ. Si dixerim': qa peccatū nō habem', noſmetipſos seducimus, cùm hoc tñ ſtat hominem aliqū bona, & pura opera facere. Quod etiā ait Chriſtus de arbore mala, ꝙ nō poteſt fructus bonos facere, hoc nō ad perſonā operātē, ſed ad volūtatē operātis eſt referendum.

Stat enim hominem in peccato eſſe, & aliquã do opus bonum quanuis non meritorium facere, vt.C. de ſatisfactione deduximus : nõ tamen ſtat ex peruerſa voluntate bonum opus ꝓcedere, nã de hac arbore loq̃batur Chriſt⁹.

Quod ex Geñ. citatũ eſt, nil pro illis facit : nam illic loquitur ſcriptura de hoĩbus carnalib⁹, qui carnis inclinationem ſequebãtur, ob quorũ demerita diluuiũ inductũ eſt. Vnde ait ibidẽ, omnis caro corruperat viam ſuã. Vbi per carnẽ homines carnales, ſeu carnis inclinationi dediti intelliguntur. Vnde Geñ. 8. dicitur. Omnis homo ab adoleſcentia ſua in malũ pronus eſt. Quod etiã ex Eſa. allegatũ eſt, omnes hypocritæ ſunt &c. de Iudęis procedit, & non de quibuſcũq;, ſed de illis, qui ſimplices ſeducebant fingentes ſe prophetas, aut ſanctos eſſe, cùm nõ eſſent, qui etiã multa falſa docebant, exhortantes potius hominum traditiones, quàm Dei. Sed pręter hos erant, aut eſſe poterãt, qui aliqua bona opera & pura facerẽt. Quod etiã ait. Omnes iuſtitiæ noſtræ quaſi pãnus menſtruatæ. Secundũ gloſam interlinealem non de omnibus operibus humanis eſt accipiendum, ſed de operibus legalib⁹, quæ Iudæi faciebãt, & faciũt poſt Chriſti paſsionẽ, poſtq̃ legalia opera facta ſunt immunda, & mortifera: cùm tamẽ Iudæi in ipſis vſq; adhuc ſuã collocẽt iuſtificationem. Quod deniq; ait Pſalmiſta. Nõ eſt qui faciat bonum &c. de Gẽtilibus, nõ Deũ, ſed idola colentibus loquitur ibidẽ, ſecũdum Auguſtinum, & glo. Itaq; ſi verã ſcripturæ intelligentiam attendamus, facilè cognoſcemus, quàm impertinẽter præfata teſtimonia ab his hæreticis allegẽtur.

Hac igitur aſſertione dimiſſa, dixerũt alij doctores catholici poſſe eundẽ actũ humanũ ſimul eſſe malũ moraliter, & meritorium. Vt ſi quis eleemoſynã verò pauperi debitã, largiatur diuiti, quẽ inuincibiliter putat pauperẽ eſſe. Et ſiquis amore prolis in cultũ Dei educãdæ ad non ſuã accedit, putãs inuincibiliter eam ſuã eſſe, vt accidit Iacob, quando primo ad Liã acceſsit. Quod enim tales apud Deũ mereãtur, apparet : quia opera à Deo acceptantur ad p̃miũ, ſeu ſuppliciũ ſecundũ animum ex quo fiunt. Cùm ergo in hmõi caſibus animus operãtis ſit Deo obſequi, ac ſeruire, videtur ꝙ talis animus cũ opere inde ſubſequuto debeat à Deo acceptari, nec iuſtũ eſt, ꝙ propter cõſcientiã inuincibilẽ mercedẽ, quam alioqui apud Deũ homo mereretur, amittat. Quod verò talis actus ſit moraliter malus, inde probant: quia eſt cõtra rectã rationẽ. Nam ex quo eſt cõformis conſciẽtiæ erroneæ quãuis inuincibili, opus eſt ſit difformis rectæ, & verę cõſcientiæ oppoſitæ: & ita erit actus malus moraliter, & ſi non ad pœnam imputetur, cùm per ignorantiã inuincibilẽ excuſetur. Sic videtur Martinus lib. de temperantia ſenſiſſe.

Sed quidquid ſit de opere illo modo propter Deum facto, an ſit meritorium, nécne, videtur tamẽ hanc opinionẽ eſſe falſam in eo, quod ait, actũ ex pręfata cõſciẽtia factũ, eſſe malum moraliter. Vnde cõtra eam arguitur, ſit caſus cõmunis, quo quis inuincibiliter putet vxorem, quã de facto tenet ſuam, legitimam eſſe, cùm non ſit: cui reddat debitum poſtulãti, ſi in aliquo caſu verificaretur, quod ait opinio, maximè in hoc: ſed hoc non, quia illa redditio in caſu nõ eſt actus malus moraliter, cùm ſit actus factus cõformiter ad rectã rationẽ, qualis eſt ea, quę dictat eſſe illi in caſu reddendum debitum, cùm ita ſit, vt ſignificat : eò ꝙ ſtante præfata conſcientia inuincibili, tenetur debitum reddere poſtulanti.

Si dicas imo falſam eſſe pręfatam cõſcientiã: quia cùm ſibi liberũ ſit eam deponere, ſi deponat, nõ tenebitur reddere, & ita falſum eſt ſimpliciter in caſu ꝙ tenetur reddere, ex quo poteſt nõ reddẽdo peccatũ euitare, ſi cõſcientiã deponat. Contra hoc. Nam pono ꝙ ſit cõſcientia inuincibilis, quam non poſsit vincere, nec habeat vllã cauſam ad eam deponendũ, nec ſine temeritate eam deponet, tunc excluditur ſolutio data, vt patet intuenti.

Si rurſus dicas præfatam cõſcientiam adhuc eſſe falſam, quia putat per eam ſe teneri ex lege debitũ reddere, cũ nõ ita ſit, ſed ex conſcientia tantùm. Sed hoc ſimiliter excludi facilè poteſt, ponẽdo quòd putet inuincibiliter ſe teneri, nil inter legem, & conſcientiam diſtinguendo, ſed indiſtinctè.

Quod autem præfata cõſciẽtia recta ſit, inde apparet : quia ſequitur ex veris in bona conſequẽtia ſic arguẽdo. Ei, quã puto inuincibiliter eſſe meã, eſt per me debitum reddẽdum : hanc puto inuincibiliter eſſe meam: igitur per me eſt illi reddendũ. Cõſtat maiorem, & minorem veras eſſe, ſimiliter & conſequẽtiam bonam, igitur certum eſt concluſionem veram eſſe, quod prætendimus.

Nec valet dicere eſſe aliam rationem rectam, cui pręfata operatio difformis eſt, quod ſufficit ad malitiã eius moralẽ : talis eſt lex Dei, quę iubet nõ debere: virũ mulieri cõmiſceri extra legẽ cõiugij. Quod enim hoc nõ valeat, apparet: tũ quia in caſu lex diuina

non dictat, nec iubet nō eſſe debitū reddēdū, quia cū oppoſitū dictet cōſciētia inuincibilis ꝓſata, quā verā eſſe concluſum eſt: falſa igitur eſſet lex illa diuina, q̄ oppoſitū dictaret, quod eſt abſurdum. Tū etiā, quia vel lex diuina vniuerſaliter dictat & iubet, ꝙ nemo vnq̄ nō ſuā carnaliter cognoſcat, vel dictat, & iubet, ꝙ nemo vnq̄ cognoſcat, quā non ſuā eſſe cognouerit. Si primū dicant, lex illa diuina illo modo generaliter ſumpta, falſa eſſet: nam ex ea cum vna vera ſequitur vna falſa, ſic arguēdo. Nunq̄ eſt aliena cognoſcēda, ſed hæc (in caſu ꝓpoſito) eſt aliena, igitur hæc in caſu nō eſt à tali cognoſcēda. Cōſequens eſt falſum, cùm oſtēſum ſit ſuprà cōcluſionē oppoſitam eſſe verā. Cùm ergo minor ſit vera, vt cōſtat, reſtat maiorē eſſe falſam. Si dicāt ſecundū, ſequitur ꝙ in caſu ꝓſata debiti redditio non eſt cōtra legē Dei rectè intellectā, vt patet intuēti: ac proinde actus ille in caſu nulli rectę rationi cōtrarius eſt, & per cōſequens nullā habet moralem malitiā.

Secundò ille homo in caſu ꝓpoſito, qui cōſcientiā illā inuincibilem deponere ſimpliciter nō poteſt, vel ſaltim nō ſine temeritate, vnū de duobꝰ debet ſecundū rectā rationē eligere. ſ. reddere, vel negare. Nō ſecūdū, quia tūc peccaret cōtra cōſcientiā: igitur primū eſt illi eligēdū ſecūdū rectam rationē, & ita intētū. Quod iterū inde patet: quia in tali caſu vir prudens hoc ipſum illi conſuleret. ſ. vt ſi conſcientiā habet inuincibilem, quā deponere ſine temeritate non poteſt, ſe illi cōformet: & ſi ipſe prudēs ſit, hoc ipſum ipſemet ex prudentia eligendum eſſe cognoſcet. & ita redditio debiti in caſu prudēter ſit, & per cōſequēs non malè moraliter. Ac proinde nō verificāt in caſu actū eūdē meritorium eſſe, & malum moraliter. Quanquam eſſet difficultas de actu contra legē facto cōformiter ad conſcientiā inuincibilē erroneā, quā aliâs probauimꝰ poſsibilem eſſe, & ſi multi oppoſitum opinentur. Similiter de actu ex obiecto malo ex ignorantia, ſeu conſcientia inuincibili facto, quod ex obiecto videtur ſuam habere malitiam, & ex conformitate ad conſcientiā inuincibilem ſuā bonitatē. Verū de his alibi latius agēdum, cum noſtro intento principali ſint peregrina.

Alij verò, vt Caietanus in opuſculis, dixerunt non poſſe eūdem actum ſimul eſſe meritorium, & malum, poſſe tamen eſſe bonū moraliter, & malū venialiter, quod inquit, frequēter accidere, vt quādo facimꝰ aliqua opera moraliter bona ex ſuo genere cum aliqua circunſtantia moraliter mala, vt ſi mutuatū reddam, non tamē cū debita hilaritate.

Contra hanc ſentētiam videntur multa militare. Primo moralium Philoſophorum doctrina, qui in ſententia tradunt, humanum actum bonum moraliter, aut ſtudioſum non eſſe, quacunque ſit mala circunſtantia veſtitus. Quod facilè eſt videre in 3. Ethicorum, vbi Ariſtoteles de fortitudine loquens vera, & ſimilitudinaria ait, quinq; eſſe modos fortitudinis ſimilitudinariæ. Primus, dum quis ſubit pericula propter metum. Secundus, dum propter honorem, vel fugiendam vituperationem. Sed primi, inquit, deteriores ſunt, quòd non pudore, ſed metu ducti, illud agunt. Nam præfecti recedētes à pugna, verberibus redire compellunt. Tertius, quia peritiis rerū iuuatur fortitudo. Quartus, cum ira fortitudo dicitur. Videntur enim fortes, qui per iram, ſeu feræ beſtiæ in percuſſores feruntur. In quo modo fatetur, quôd cōcitatio, ſeu ira fortes adiuuat, ſi faciunt propter decus. Non eſt igitur fortitudo, ſi dolore, aut ira concitati, in periculum deferuntur, nil præuidentes eorum, quæ incurrunt: nam ſic aſini quoq; fortes eſſent, cùm nec verberibus quidē à pabulo remoueri poſſent. Quintus, neq; fiducia: nam ebrioſi tale aliquid faciunt, fidentes enim fiunt: cùm ebrij ſunt: cùm verò non ſunt ebrij, pericula fugiunt. Verè autem fortis eſt, quæ terribilia hominibus vidētur, & ſunt, ea ſubire: quia decoris eſt ita facere, & turpe non facere. Similiter in. 6. Ethicorum idem in ſentētia tradit, humanū. ſ. actū, virtutis actū nō eſſe, nec moraliter bonū, ſi ob aliū finem quēcunq; fiat, qui decus nō ſit. Idē ſimiliter tradit Seneca ad Lucilium epiſtola. 81. dicēs. Omnia agēda ſunt, vt quàm gratiſsimi ſimus. Noſtrū enim hoc bonū eſt. Quemadmodū iuſtitia nō eſt, vt vulgo creditur, ad alios pertinēs, magna pars eius in ſe redit. Nemo non cū alteri prodeſt, ſibi profuit. Non eo nomine dico, quo. ſ. adiuuare adiutus, protegere defenſus: quod bonū exēplū circuitu ad faciētem reuertitur: ſicut mala exēpla recedūt in autores, nec vlla miſeria contingit his, qui patiuntur iniurias, quas poſſe fieri faciendo docuerunt: ſed quod virtutū omniū precium in ipſis eſt. Non enim exercentur ad ꝓmium. Rectè facti, feciſſe merces eſt. Gratus ſum, nō vt alius mihi libentius ꝓſtet, priori irritatus exēplo: ſed vt rem iocundiſsimā, ac pulcherrimā faciam. Gratus ſum, non quia expedit, ſed quia iuuat hoc, vt ſcias ita eſſe gratū eſſe nō licebit, niſi videat ingratus. Si reddere beneficiū non aliter quàm per

ſeipſum

ſeipſum iniurię potero, ęquo animo ad honeſtum conſilium per mediam infamiam tendã. Nemo enim mihi pluris ęſtimare videtur virtutem, nemo illi magis eſſe deuotus, quàm qui boni viri perdidit famam, ne conſcientiam perderet. &c. Itaq; quòd hi philoſophi prætendunt, hoc eſt, nullum humanum opus bonũ moraliter dici poſſe, hoc eſt bonum virtutis, quod ob alium finem, q̃ decus, ſit factum, aut aliter, q̃ prudentia, & recta ratio dictauerit. Taliter autem non fiunt opera, quę ſunt mala venialiter ob finem non talem, aut cum circunſtantia deprauante facta.

Facit ad idem Dionyſius. lib. de diuinis nominibus. Bonum eſt ex integra cauſa, malum autem vnde ſariam, ſeu ex ſingulis defectibus. Igitur vbi eſt aliqua macula moralis, & non bonorum circunſtantiarum integritas, non poteſt actus moraliter bonus dici, ſed ſimpliciter malus. Quod etiam Ariſto. 2. confirmat, dicens. Bene agere contingit vno modo, male autem multiphariam.

Videtur igitur non ſtare eundem actum bonum moraliter eſſe, de quali bonitate morales philoſophi loquuti ſunt, ſimul & malum venialiter quanq̃ non puto Caietanum de integra bonitate morali fuiſſe loquutũ. Multo minus ſtat actum eſſe meritorium apud deũ ſimul & malum venialiter, nã vltra ꝙ id Pariſijs damnatũ eſt, facit autoritas euangelij Matth. 6. Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioqui mercedem non habebitis. Vnde patet, quòd apponere circunſtantiam vanæ gloriæ, viciat actum, & excludit mercedem, & ita ĩpedit, ne ſi meritorius. Et iterum ibidem. Neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua. Vbi ſecundum doctores per ſiniſtram appetitio laudis, per dexteram autem voluntas mandara ſeruandi ſignificatur. Et illic docemur actus noſtros debere mũdos eſſe ac puros, abſq; vllius maculę mixtione, ſi velimus eos nobis ad vitam prodeſſe. Quod prius dominus Geneſis. 3. ſignificauerat, dicens. Si rectè offers, rectè autem non diuidis, peccaſti, quieſce. Quod Auguſtinus extendit ad omnem hominem iuſta & recta operantem, non tamen omnes quas debet circũſtantias apponentem. Eſſet tamen difficultas de actu imperato ex dobus actibus elicitis procedente, quorum alter bonus, alter malus ſit, an erit ſimul bonus & malus: cum actus imperatus talis ſit, qualis eſt imperans. Sed de his alibi.

IN QVARTO argumento illud tangebatur. An. ſ. ſit licitum pecuniam alteri dare, vel offerre, vt aliquod opus alioqui honeſtum faciat, etiam ſi factũ ob illam cauſam vitietur. Et habet locum hęc quęſtio non ſolum de oblatione pecunię vt opus honeſtum volũtarium fiat, ſed etiam vt quod alioqui neceſſarium eſt, ſeu de pręcepto fiat, ad quod. ſ. homo erat alias obligatus. Et pro parte negatiua eſt ratio dubitandi. Primò. Quia vt ibidem arguebatur, offerre pecuniam alteri vt opus peccaminoſum aut vitioſum faciat, eſt eum ad peccãdum inducere, & eidẽ offendiculum ponere, & peccato eius conſentire, cum tamen Paulus ad Ro. 1. damnet non ſolum eos, qui mala faciunt, ſed qui facientibus conſentiunt.

Secundò ſi pecuniam ob illam cauſam recipere peccatum eſt, ergo & pecuniam ob eandẽ cauſam offerre peccatum erit, per locũ à correlatiꝰ, quẽ inter alios tradit philoſophus. 2. rhetori. Nam ſi vni iuſtè ac bene agere intereſt, & alteri pati intererit: quemadmodum Nichomedom publicanorum princeps arguebat dicens. Si vobis locare turpe nõ eſt, nec nobis conducere.

Tertiò idem apparet ex capitu. Quam pio. 1. q. ſecunda, vbi concludiditur, ꝙ omne datum optimum, & omne donum perfectum à patre luminum eſt deſcendens. Reſtat ergo qui pro eccleſię ſuſceptione munus acceperit, donum dei, quod à patre luminum deſcendere debuit vendat, munus autem largiendo emat. Vnde videtur non ſolum damnari eos, qui munus recipiunt, ſed etiam qui offerunt ob hanc cauſam. ſ. vt eccleſiam aliquam habeant.

Nõnulli iuriſtæ ſuper cap. Dilecto de ſimonia, ad id reſpondẽt, dicẽtes poſſe pecuniam alicui offerri, vt ea agat, q̃ ſuę ſaluti neceſaria ſunt, non tamen vt ea agat, quæ ſupererogationis ſunt: quale eſt religionẽ ingredi. Nec aliud, vt videtur, pro diſcrimine aſſignant, quam ꝙ illa ſunt ad ſalutem hominis neceſſaria: hæc autem nõ quaſi hoc ſufficeret, vt in illis ſimonia non cõmittatur, in his autẽ ſic: cum neceſsitas operis, eius ſpiritualitatem non tollat. Ideo pręfatis non obſtantibus videtur aliter ſub diſtinctione reſpondendum, Quia duobus modis poteſt aliquis alteri pecuniam aut munus aliquod offerre, vt aliquid operetur. Vno modo per viam diſpoſitionis, intendens, ſcilicet, alterum diſponere & inclinare, vt opus quod ab offerente prætenditur, agat: qualiter homines alioqui duri mol-

leſcere, & per præces, aut obſequium aliquod illis gratum, aut etiam per oblata munera flecti ſolent: & hoc modo licitum eſt aliquid offerre, promittere & dare in caſu. Sic enim deus per promiſsiones non ſolum rerum ęternarũ, ſed etiam temporalium ſolet homines allicere, & inuitare, vt ea, quæ debent, agant, & operẽtur: quod genus alliciendi maximè valet, vt homines ad bonum excitentur, ſicut experientia docet. Nam homines cum in re aliqua, quam ſummè optant, aliquid proſpere ipſis ſuccedere vident, feruentius ad deum recurrunt, & eidem feruentiori conatu ſeruire proponũt. Sic matres excuſantur, quę datis vel promiſsis muneribus liberos ſeu filias inducunt, vt vel religionem ingrediãtur, vel maritis ſuis, vti debẽt, obſequantur, vel vt ſacramenta frequenter accipiant. Sic etiam ſępe legata fiũt, vt legatarij aliqua agãt, quæ vel neceſſaria eis ſunt, vel valde ſalutaria: qualia ſunt opera ſuper erogationis, & taliter data, donari dicuntur donatione ſimplici, quando nec pro opere agendo tanquam precium ipſius operis datur, nec onus ſeu obligatio illud agendi ipſi accipienti imponitur.

Secundo modo poteſt aliquid talte offerri per viam cauſæ finalis, vt. ſ. homo pro munere conſequẽdo tanquam pro cauſa finali ſeu principali ad opus illud faciendum inducatur, vt ſi ſic oblatio fiat. Accipe hoc, vt facias illud: quod datur per viam cõtractus innominati, & tunc eſt diſtinguendũ de opere, ad quod inductio fit. Quia ſunt aliqua opera, quę gratis agenda ſunt. Vt mutuare, ſpiritualia dare aut recipere, iuſtitiam facere, veritatem deponere, neminem lædere: & pro his & ſimilibus aliquid per viam cauſæ finalis ad ſenſum dictum offerre, vt in plurimum peccatum eſt: ſicut & pro eiſdem mercedem recipere illicitum eſt. Dico vt in plurimum, quia propter ſalutem ipſius inducti, aut aliorum, imò ad releuandum corporalem alicuius indigentiam licitum eſt munus alicui offerre, vt tale quid faciat, ſiue ſit de neceſſarijs ad ſalutem, ſiue non. Nec hoc eſt directè, & per ſe hominẽ ad peccandum inducere, ſed per accidens: quia aliud eſt dicere, dabo tibi aliquid, vt baptiſmũ ſuſcipias: aliud verò, vt baptiſmum pro munere ſuſcipias. Primum in caſu eſt licitum, ſecundum nunq̃. Alia verò ſunt opera, quæ non tenetur homo gratias agere, & ad illa non ſolũ poteſt homo per munera inuitari per viam donationis, ſed pro munere & mercede induci, & per viam cauſę finalis & cõtractus: qualia ſunt ędificare, nunçium deferre, & alia huiuſmodi. Vnde fit non eſſe diſtinguendum inter opera, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, & inter opera ſuper erogationis, quantum ad hoc, quod eſt aliquem mediante munere ad bona opera inducere. Nam vt dictum eſt, per viam diſpoſitionis vtrunq;, per viam autem cauſæ finalis neutrum videtur eſſe licitum. Quod autem licitum ſit homines ad ea, quæ illis ad ſalutem neceſſaria ſunt, pro munere inuitare, patet ex Auguſtino ad Macedonium. Et habetur. 23. q. 4. cap. penultimo vbi ait. Debet homo diligere proximum ſuum ſicut ſeipſum, vt quẽ potuerit hominem beneficẽtia, conſolatione, vel informatione doctrinæ, vel diſciplinę coertione adducat ad colendum deum. Idem contra Petilianum ſcribens ſignificat dicens. Quod autem nobis obijciunt, ꝙ res eorum concupiſcamus & auferamus non rectè obijciunt, ſed vtinam catholici fiant, & non ſolum quę dicũt ſua, ſed etiam noſtra in pace & charitate poſsideant. Inde fit, vt poſsimus aliquam in vxorẽ ducere, ſi chriſtiana fiat. 28. q. 1. Caue. Inde damnatis ad mortem licitum eſt vitã donare, vt ſacramentum fidei ſuſcipiant. Idem legitur Silueſtrum Papam feciſſe, qui omnibus, qui illo tempore vellent ad fidem conuerti, pecunias & munera offerebat. Nec videtur minus licitum homines ad fidem oblato munere inuitare, q̃ minis, & terroribus, & oneribus iniũctis eos ad eandem trahere: hoc autem licitum eſſe Grego. docet. 23. q. 6. cap. Iam verò. In quo differũt ea, quæ neceſsitatis ſunt, ab his, quæ ſunt voluntatis: quia ad prima poteſt aliquãdo homo non ſolum muneribus inuitari, ſed minis & terroribus atrahi: ad ea verò, quæ voluntatis & ſupererogationis ſunt, quenq̃ per minas & terrores atrahere, non ita licet, ſicut precibus & muneribus licitum eſt, eos ad huiuſmodi inuitare.

Nec obſtant, quæ ante oppoſitum ſunt obiecta. Ad primum enim dicendũ, ꝙ non eſt illicitum hominem ad aliquod opus, quod in ſe bonum eſt, inuitare: eſto ꝙ accidat ipſum malem fieri ob prauam intentionem, aut circunſtantiam per operantem appoſitam maximè ſi ex huiuſmodi inuitatione aliqua notabilis vtilitas ſpiritualis, aut corporalis ſperetur. Quemadmodũ licitum eſt delinquẽtem corripere, etiam ſi ſciatur inde ira, aut indignatione ipſum, qui corripitur commouendum, quando tamen eius emẽda ſperatur, vt tradũt doctores cõmuniter, Nec hoc eſt peccato ipſius inducti conſentire, ſed potius ipſius, vel aliorũ vtilitati

vtilitati proſpicere.

Ad ſecundum dicendum ꝙ locus ille à correlatiuis in multis deficit. Nã qui vſuram iurauerit ſoluere,& poſtea eam ſoluit, licitè agit,iuxta cap.Debitoris,de iure iu. & tñ vſurarius illicitè recipit. Similiter ſi maritus cõtra votum decontinentia per eum emiſſum,debitum ab vxore exigat , peccat exigẽdo,& tamen vxor non peccat reddendo. Eodem modo de aliis poſſet exemplificari.

Ad tertium ex cap. Quam pio. pro nunc dicendum illud procedere de munere dato per viã cauſę finalis,non per viam diſpoſitionis ſeu inuitationis,vt dictum eſt,vt etiam ibidem gloſa ait in verbo interuentu , vbi ait, non illic prohiberi niſi pactionem: nam & dãdo,honorando,& loquendo poſſumus homines blandiri,vt ibidem dicitur. Hæc obiter dixiſſe ſufficiat ad difficultates in ratiõibus quęſtionis ſupra poſitis tactas.

Nunc breuiter ad propoſitam quæſtionem,in qua querebatur. An opus alioqui bonum deprauetur per hoc, ꝙ fit ob pecuniam,ſeu ob aliud temporale munus. Dicendũ.Si opus tale ſit, quod debet gratis fieri, non dubiũ,quin deprauetur, ſi propter pecuniam fiat,modo affectus operantis in ipſa pecunia ſiſtat,modo in alium bonum finẽ appetitus operantis tendat. Si autem opus tale ſit, quod homo non teneatur gratis facere, tunc ſi propter pecuniam fiat,non erit illicitum, niſi pecunię appetitus ſit inmoderatus:quia tũc ob deprauatam intentionẽ deprauabitur opꝰ ex ea factum. Solutio autem rationum,quę illic factę ſunt,ſufficienter pattet ex dictis.

Correlariè ſequitur, non parum referre,qualiter homo opus alioqui bonum facturus oblatum munus accipiat.Nam refert qualiter illi datum,vel oblatũ ſit. Si enim per viam diſpoſitionis tantum illi donatum eſt,non video quare non poſſit donationem acceptare , & donatum accipere eo modo,quo à donãte datur: nõ quidẽ in preciũ ſeu mercedẽ operis,quod facit , aut facturꝰ eſt, ſed quia alter illi ſponte & liberaliter donauerit,etiã ſi cum intentione mouendi hominẽ ad bene agendum:quo accepto, liberum erit ei operari,& ab operatione abſtinere. Si autẽ per viam cauſę finalis pecunia offeratur,ſeu detur, tunc ob illam cauſam ſicut dari non poteſt ꝓ opere alioqui gratis agendo , niſi vt ſuprà, ita nec pro huiuſmodi opere poteſt ſic datum ſeu oblatum recipi. Secus ſi detur pro opere , qdꝫ quis non tenetur gratis operari.

Hinc patet reſponſio ad principale q̃ſitũ.An.ſ.ſit de neceſsitate reſtituendum,qdꝫ ob cauſam,ſeu opus honeſtum,& nõ neceſſariũ receptum eſt. Si enim libere & ſponte donatũ eſt,per viam tantũ diſpoſitionis, ſicut ex illa via recipi potuit,ita ex eadem poterit retineri , nec neceſſario eſt reſtituẽdum. Si autem per viam cauſę finalis datum eſt ad ſenſum dictum,tunc ſicut recipi nõ poteſt,ita nec retineri,quando opus eſt alioqui gratis agendum. Secus alias.

Hinc patet quid dicendũ,ſi aliquis oblatam pecunã accipiat vt vxorẽ ducat,vt cõtinenter viuat, vt religionẽ ingrediatur,vt clericus fiat,an ſic acceptum teneatur reſtituere, ſimiliter ſi quis vt ſuſcipiat onus iuſtitiã miniſtrandi,aliquid accipiat,vt ſententiam iuſtam pronunciet,vt in teſtem productus verũ deponat,& ita de alijs: quod doctores ſolẽt cõmuniter damnare,& ad muneris accepti reſtitutionem obligare,cum tamen diſtinguẽdũ ſit,vt ſuprà tactum eſt.

Correlariè ſequitur non eſſe ſimoniam quoties in beneficij aut ordinis collatione pecunia interuenit,patet,ſi quis per viam diſpoſitionis ſponte & liberaliter pecuniam prælato donat,hac.ſ.intentione,vt moueatur ad dignis & idoneis beneficia & ordines conferendum, modo ipſe pręlatus pecuniam ſponte oblatam nõ accipiat tanq̃ cauſam principalem, pro qua collationes faciat,ſed tanq̃ ſponte donatam. Nam licitum eſt ſponte dare & recipere aliquid etiam notabilis valoris,hac intentione, vt ſpiritualia miniſtrentur,modo non inde velut ex cauſa animꝰ miniſtrantis moueatur , vt colligitur ex cap. Ei ſi quęſtiones,de ſimonia.

Correlariè ſequitur per interuentum pecunię aliquẽ fieri religioſum ſine ſimonia, & ſine debito reſtituendi,vbi pecunia ſit cauſa ſine qua nõ, modo data ſit per viam diſpoſitionis,qua pręlatus monaſterij,aut animus ingreſſuri diſponatur , dũ tamen abſit pactum. Eſſet tamen dubium, An interueniente pacto, talis ingreſſus ſit ſemper ſimoniacꝰ. Vt ſi ſit caſus,quod Petrus, qui religionem ingredi appetit , eſt debitis grauatus, & ideo nolunt niſi ſolutis prius debitis eũ ad monaſterium recipere. An ſit licitũ ſic cũ illo paſciſci. Ego ſoluam tua debita,ne hoc ſit tibi impedimentum, adiecto pacto de repetendo, ſi poſtea religionem non ingrediatur. Aut ſi religionem ingreſſurus, videt ſe indoctum , & cupit literis prius incumbere ad tempus , qui tamen

tamen ſumptus ad id neceſſarios non habet: ego autem videns eius ſalutarem intentionem do illi ſumptus neceſſarios ad literis incumbē dum, adiecto pacto de repetendo, ſi poſtea nō ingrediatur religiōem. An id fieri licitè poſsit. Et videtur ꝙ non. Quia vel datur per viam diſpoſitionis, & hoc non: quia ipſe Petrus ſufficiē ter diſpoſitus eſt ad religionis ingreſſum ex parte ſua, cū id appetat. Aut datur ob cauſam tollendi impedimentum, ratione cuius Petrus voluntatem ſuam adimplere non poterat: & ſi ob hanc cauſam pecunia daretur, licita eſſet datio, ſi liberū maneret Petro ingredi religionem, & non ingredi, quę libertas illi per pactum interpoſitum auferri videtur: ideo in caſu videtur pecunia illo modo data, dari ob ingreſſum religionis, & hoc videtur illicitum, tā ex parte dantis, q̄ ex parte beneficium recipiētis, vt apparet ex cap. Quam pio. ſupra citato. Ac proinde dare aliquid Petro religionem ingreſſuro per viam diſpoſitionis licitum eſt, & habet locum, quando Petrus alioqui indiſpoſitus eſt ad religionem, alijs rebus & finibus intendens. Dare etiam ad remouendum impedimentum ſimiliter licitum eſt, ſi pactum de intrando non apponatur. Et remoto tali impedimēto, tenebit datio, etiam ſi Petrus poſtea animum ingrediendi religionem mutauerit. Dare autem ei aliquid ad remouendum impedimentum, vt eo remoto religiōem ingrediatur tali lege, vt ſi nō ingrediatur, datum repetatur non eſt licitum: & taliter acceptum eſt reſtituē dum, non danti, qui ſimoniacè dedit, ſed religioni, quam erat ex pacto ingreſſurus.. Secus ſi ob inopiam monaſterij ego dē aliquid monaſterio ob cauſam tradendi Petro religionē ingreſſuro quę illi fuerint in manaſterio neceſſariamam licitę poterit pactum de repetendo apponi, ſi Petrus religionem non fuerit ingreſſus, eo ꝙ tunc ceſſat cauſa, ob quam erat data pecunia, ſcilicet, alimentare Petrum in monaſterio. &c.

Quod tamen, ꝙ ſępe legata fiunt cum pacto, ſi legatarius continenter viuat, ſi religionem ingrediatur, ſi clericus fiat & tenent legata: & taliter accepta, adimpleta conditione, nec repetuntur, nec reſtitui debēt: quę quidem legata ſæpiſsimè fiunt non ſolū per viam diſpoſitionis, ſed per viam cauſæ finalis: & tamen ſecundum. cap. Quā pio. ſuprà citatum, hæc omnia viderentur condemnanda & taliter accepta reſtituenda: cum hæc omnia, ſcilicet, continenter viuere, religionem ingredi, & clericum fieri, inter dei dona connumerē tur, ad quæ non eſt licitum homines per pecuniam prouocare, vt textus innuir. Dicendum talia excuſari, quia vt plurimum legantur, vt legatarius in illo ſtatu decentius viuat & ideo modo, vel conditione non impleta, repetūtur, quia deficit finalis cauſa, quam legans prætendebat. ſ. decentius legatarium in tali ſtatu ſuſtētari. Secundò poſſunt excuſari propter neceſſitatem, aut notabilem vtilitatem ſpiritualem ipſius legatarij, dè quo veriſimilius & certius eſt, ꝙ in cultu dei atq; operibus bonis exercebitur in tali poſitus ſtatu, q̄ alias.

Has & alias plures difficultates nobis ingerit illud. cap. Quam pio. 1. q. 2. ratione cuius communiter doctores damnat nō ſolum eos, qui emunt & vendunt ſpiritualia, ſed etiam eos, quia ea non gratis accipiunt, ſed pecunia oblata ad ea accipiendum inducuntur: çum tamen hi non videātur ſpirituale aliquid vēdere, aut emere. Qui enim accepta peccunia religionem ingreditur, non aliâs ingreſſurus, non dicitur propriè vēdere religionem nec religionis ingreſſum. Sicut nec is, qui pecuniam illi offert, vt religioſus fiat, non propriè dicitur emere religionem. Nam de ratione vēditionis eſt, vendentem id, quod vendit, alteri. ſ. emptori, velle tradere. Qui autem pecuniam obtulit Petro vt religioſus fieret, nullam religionem à Petro accipit: nullam etiam Petrus pro pecunia eidem oblata dedit, ſed gratiam à prælato illi factam accepit. Si enim prælatus acciperet pecuniam vt Petrum ad monaſterium admittat, eſſet illic rei ſpiritualis emptio & venditio. Si tameu pecunia detur Petro, non vt aliquid ſpirituale gratis det, ſed vt illud recipiat, nō ita ꝓpriè eſt illic emptio & venditio, ſed nec Chriſtus dixit gratis accipite, & gratis date, ſed gratis accepiſtis, gratis date. vbi prohibuit aliquid pro datione rei ſpiritualis dare, non prohibuit aliquid pro receptione rei ſpiritualis accipere. Si obijcias, ꝙ tunc non peccaret, qui pecuniā prælato offert, vt ab eo promoueatur, ſed ſolum peccabit promouens. Conſequentia non valet, quia ſcriptura nō minus emptores q̄ vēditores condemnat: quales ſunt in caſu promotus, & promouens. In caſu autem, is qui ordinē pecunia per eum accepta accipit, nec ordinem emit, nec vendit, quia ordinem non dat, ſed accipit, pecuniam etiam non dat, ſed accipit.

Præterea ſi in caſu Petrus ob pecuniā per eum acceptam promot⁹ dicitur venditor, ſimiliter qui pecuniam eidē ob illam cauſam obtulit, diceretur emptor, & cum ſcriptura pariter emptores & venditores

res rerum ſpiritualium condemnet, ſequitur ꝙ ſicut ſemper eſt illicitum vēdere, ita ſemper eſſet illicitum emere. Cōſequens apparet falſum ex dictis. Nam licitum eſt nō modò pecunias offerre, etiam cum tali lege aut conditione vt alter baptiſmum recipiat, ſed etiam vt vitam conſequatur, vt patet de Iudęis ad mortem cō demnatis, quibus eccleſia conſueuit offerre illis vitam, ſi tamen baptizari velint, vt ſuprà tactum eſt. Quod argumentum eſt eum, qui pecunias ob illam cauſam offert, non eſſe emptorem rei ſpiritualis, quem ſcriptura cōdemnat: & per conſequens nec eum eſſe venditorē per ſcripturam condemnatum, qui pro pecunia illi oblata ſpiritualia ob alio eidem collata recipit. Sed quoniam hæc alterius negotij ſunt, & ad Codicem de ſimonia pertinentia, pro nunc cū his, quę cōmuniter dicuntur, tranſeamus.

De rebus ob cauſam turpē datis ſeu promiſsis.

QVAESTIO. XXVIII.

REſtat inquirēdū de rebus ob cauſam turpē datis, ſeu promiſsis, atq; receptis. An. ſ. huiuſmodi datio aut promiſsio ob illam cauſam vitietur, & an quæ ob eādem cauſam accepta fuerint, ſint obnoxia reſtitutioni. Et quòd ad dationem attinet, facile poteſt ex dictis cognoſci, quando. ſ. ſit huiuſmodi datio vitioſa, & qñ non. Eſt enim de cauſa turpi, ob quam aliquid datur, diſtinguēdum. Quia aut eſt in ſe turpis. ſ. ratiōe obiecti, ſeu ex prohibitione, quia. ſ. in ſe prohibita eſt, aut eſt turpis ſolùm eſt circūſtantia aliqua ipſum opus deprauante, quę tamen ab ipſo opere ſeparabilis eſt. Si primum, tunc non dubitatur, quin datio deprauetur, ſi fiat ob cauſam turpē illo modo. Tum quia dare aliquid alteri vt opꝰ in ſe turpe cōmittat eſt hominē directè ad peccandū inducere quod apertum eſt eſſe contra charitatē ad deū & ad proximum habēdam. Tum, quia dare aliquid ob illam cauſam eſt remunerare aliquid. quod nulla remuneratione nullo precio, nulla mercede dignum eſt, ſed vituperio, atq; ſupplicio. Tum etiam, quia huiuſmodi datio in caſu videtur ex deprauata volūtate procedere, quia. ſ. ex affectu ſeu appetitu talis cauſę pro qua mercedem vult dare. Et tenet verum concluſio, ſiue datio huiuſmodi fiat ob cauſam turpem committendam, ſiue iam cōmiſſam. Si autem opus turpe, ob quod aliquid datur, ſit turpe ſecundo modo, iterum diſtingatur, quia vel id, quod ſic datur, datur ob opꝰ ipſum in ſe, aut ob qualitatem operis. Si primū, licita eſt datio, dūmodo opus illud non ſit ex his, quę gratis agenda ſunt. Si ſcdꝫm. ſ. ſi quis alteri aliquid det, vt opꝰ illud taliter faciat, qualiter. ſ. fieri niſi male nō poteſt, tūc perinde eſt, ac ſi datio fieret ob cauſam per ſe turpē: quę omnia cum clara ſint, nil opus eſt per exēpla amplius ea explicare. Eſt tamen dubium de promiſsione modali & de conditionali, quando cauſa ſeu conditio ſub qua promiſsio de aliquo alioqui honeſto ſit, an ſit licita, & in conſcientia adimplenda, poſita, vel adimpleta conditione. De quibus videndum eſt, & primo de modali.

DE promiſsione igitur ob cauſam turpem facta, an licita ſit, videtur ſimiliter dicendum, ꝙ non eſt licitum promittere aliquid ob cauſam per ſe, ſeu in ſe turpem nec ob cauſam cum circunſtantia deprauante factam, ſi fiat promiſsio propter operis qualitatem, vt de datione fuit exēplificatum. Poteſt tamen fieri promiſsio ob cauſam in ſe honeſtā, etiā ſi per accidens ex circunſtantia eam deprauari continguat. Et in hoc parua eſt difficultas. Maior autem eſt de vi talis promiſsionis, an. ſ. obligatoria ſit.

SIT IGITUR caſus, quo quis alteri promittit certā pecuniæ quantitatem ob cauſam per ſe turpem, puta vt hominem occidat, vt ſacrilegium faciat, aut aliud cōmittat flagitium. Eſſet quęſtio, an talis promiſſio ſit in conſcientia obligatoria poſt cauſam adimpletam ſeu ſubſequutam. Nam in foro iudiciali certum eſt ex ſtipulatione turpi nullā oriri obligationem. Et dixerunt aliqui ꝙ ſic, & iudicio meo probabiliter. Quia omnis promiſſio, maximè ſi iuramento ſit firmata, q̃ poteſt ſine detrimento ſalutis adimpleri, eſt in conſcientia adimplenda, modo non ſit maioris boni impeditiua: talis eſt promiſsio, de qua in caſu. Hęc minor apparet. Quia id, quod in caſu promiſſum eſt, eſt aſsignatam pecuniam dare, quod in ſe licitum eſt, & non contra ſalutem dantis, nec recipientis, vt conſtat. Nam ſi opus turpe commiſſum non ſit, nec committendū, & illa pecunia detur, licita eſt talis datio. Qđ autem ſubſequatur operis turpis commiſsionem, non ideo efficitur vitioſa. Opus enim iā commiſſum & pręteritum non tollit bonitatem ſeu licentiam operis ſubſequentis.

Secundò

Secundò idem apparet, quia ſecũdum iura conditio turpis habetur pro non adiecta, vt habetur de conditionibus appoſitis cap. finali. cum etiam turpis conditio ſit de iure impoſsibilis: conditio autem impoſſibilis etiam à contractu reijcitur ſecundum iura, vt habetur in cap. vltimo. de pactis. Igitur tenebit in caſu promiſsio, ac ſi ſine illa conditione turpi facta fuiſſet: ſed ſi ſine conditione aut cauſa turpi facta fuiſſet, eſſet in conſcientia obligatiua, igitur.

Et confirmatur. Quia ille qui dotauit eccleſiam, & fecit eam conſecrari appoſita conditione, ꝙ res talis eccleſiæ non eſſent ſub ordinatione epiſcopi tenetur reddere promiſſum, non obſtante turpitudine cõditionis, quę quia mala eſt, & iniuſta reijcitur.

Tertiò idem apparet exẽplo Iudę, qui ꝓmiſit Thamar ob cauſam turpem. ſ. vt conſentiret ſe ab eo carnaliter cognoſci, vnum hœdum, quem poſtmodum vt promiſſum compeleret, eidem miſiſſe legitur. Gene. 38. In quo de fidelitate commendatur.

Quicquid ſit de harum rationum efficatia, quæ ſuas habẽt difficultates, dico ſententiam hanc probabilem eſſe diſtinguendo, quemadmodum poſtea diſtinguetur. Itaq; ſtando in hac opinione, quãdo promiſsio completur, non debet compleri ob cauſam turpem commiſſam, ſed ob fidelitatem ad proximum ſeruandam: & hoc modo adimpletio promiſsionis licita eſt: eſto ꝙ promiſsio facta fuerit turpis, eo ꝙ proximum ad peccandum inducebat.

Et ſi primo arguas, Turpis promiſsio nõ eſt adimplenda, dicente Iſidoro. & habetur. 22. q. 4. In malè promiſsis reſcinde fidem in turpe voto muta decretum. Dicendum id procedere de promiſsiõe turpi ex obiecto ſeu re promiſſa, qualis non eſt promiſsio pręſentis caſus: quia licet ſit turpitudo in cauſa, non tamen in eo, quod agendum promittitur poſt cauſam ſubſequutam.

Et ſi ſecundo arguas, ꝙ in caſu nõ poteſt is, qui promittit, promiſsiõem complere niſi ex cauſa & motiuo turpi: nã ſi promiſſum complet ex vi promiſsionis, & ipſe nõ niſi ob illam cauſam turpem promiſsit ſe rem illam daturum, igitur non poteſt promiſſum cõplere niſi ob cauſam illam turpem, & ita ſine peccato non poteſt promiſſum complere: & per conſequens promiſsio nõ eſt obligatoria. Hoc argumento putat Durandus in ſuo. 3. præfatam ſententiam de falſitate conuincere, ſed fallitur vt puto. Vnde dici poſſet conſequẽter loquendo, ꝙ quamuis in caſu cauſam illã turpem eſſe completam ſit cauſa ſine qua nõ adimplendi promiſſum, non tamen eſt cauſa finalis, ſed impulſiua ſolum. Nam cauſa finalis non eſt, nec eſſe debet, niſi fidelitatem ſeruare, quam minimè ſeruaret, niſi promiſſum compleret ad exemplum Iudę, qui ſimiliter ne de mendatio aut perfidia argueretur, miſit quod ob turpem cauſam ſe miſſurum promiſerat. Stat enim cauſam illam turpem fuiſſe cauſam finalem promiſsionis, & ꝙ ſit ſolum impulſiua cauſa ipſius adimpletionis.

Si tertio arguas, ſi licita eſt promiſsiõis adimpletio, licita igitur fuit facta promiſsio, & è contra: nam licentia promiſsionis videtur ex licẽtia ipſius adimpletionis pendere. Dicendum verum id eſſe ſi cætera eſſent paria, hoc eſt ꝙ cauſa turpis ſit cauſa finalis dationis rei promiſſę, ſicut fuit cauſa finalis ipſius promiſsionis. Quod tamen in pręſenti non oportet: quia quando ille in caſu ſe daturum promittit, ideo finaliter & principaliter promittit, vt opus illud turpe ab altero fiat. Quando autem poſt cauſam ſubſequutã dat quod promiſsit, ideo dat, vt fidelis ſit in ꝓmiſsis, ideo ſtat ꝙ promiſsio fuerit turpis & adimpletio licita & debita. Si tamen promiſiſſet ſe illud daturum ob cauſam illam turpem, ita vt hoc quod dico, ob cauſam illam turpem, ſit determinatio dationis, & ſimul cum datione ſub obiecto cadat promiſsionis, tunc promiſſio eſt turpis, non ſolum ex cauſis dictis, ſed ex obiecto: quia ſit de datione ob turpem cauſam, & tunc non eſt adimplenda, ſed peccatũ eſt eam adimplere. Secus ſi. ly. ob cauſam illã, ſit determinatio promiſsionis, & non dationis promiſſę, & tunc currit quod dictum eſt.

De promiſsione autem conditionali, qua aliquid alioqui bonum & honeſtum promittitur ſub conditione inhoneſta, an ſit vniuerſaliter huiuſmodi promiſsio damnãda, ſicut damnatur promiſsio modalis, & an ſit obligatoria, adimpleta conditione. Quamuis videatur eadem quęſtio cum pręcedenti, & ꝙ eodem modo ſit reſpondendum, non tamen omnino ita eſt. Vnde dicendum breuiter, ꝙ talis promiſsio conditionalis poteſt dupliciter fieri. ſ. in odium turpitudinis, quæ ſub conditione ponitur, aut ex affectu, vel appetitu ipſius conditionis appoſitæ. Exemplum primi, vt ſi quis ſenties ſe fragilem, & ad vitia carnis procliuem, odiat eadem vitia, & promittat, ꝙ ſi in vitium illud ceciderit, faciet certam peregrinationem

tionem, aut certam eleemoſynam erogabit: tunc promiſsio eſt licita & de neceſsitate in cõſcientia adimplenda: exemplum ſecundi vt ſiquis cupiens cùm quadam virgine rem habere promittit ſe peregrinaturum.l. certam eleemoſinam daturum ſi res ad vota ſuccedat:tũc promiſsio eſt turpis, ex prauo appetitu procedens,& adimpletio ſimiliter erit turpis,ſi ex ſimili prauo affectu fiat:erit tamen licita adimpletio & debita, ſi ex fidelitate ſeruanda ſicut fieri debet.fiat. Excepto ſi conditio apponatur tanq̃ cauſa finalis adimpletionis, & ſe teneat ex parte obiecti ipſius promiſsionis. Vt ſi taliter promittat.ſ.Si hęc res pro voto ſuccedat, promitto me ob eandem cauſam aliquid daturum,vel facturum, nam tunc nec promiſſio poteſt licitè fieri,nec licitè adimpleri. Et in hoc idem iudicium eſt de promiſione modali ob cauſam turpem facta,& de cõditionali ſub conditione inhoneſta facta.

Si obijcias, ꝙ tunc ſequeretur ꝙ votũ peregrinationis ſub conditione inhoneſta,& ex eius appetitum facta,eſſet obligatoria, adimpleta conditione, ſaltem quando ipſa inhoneſta conditio nõ informet promiſſam peregrinationẽ. Conſequens videtur falſum, quia votum tale eſt turpe, igitur non eſt à deo acceptatum, & per conſequens nec obligatorium. Dicendum conceſſa conſequentia prima,ꝙq; votum fuit turpe.Diſtinguo quòd deus illud non acceptauerit, vel ad remunerandum huiuſmodi votum turpiter factũ,& fateor nõ eſſe ſic deo acceptum: vel ad promiſſum honeſtum ipſi deo redendum, & ſic nego illud non acceptari à deo. Exemplũ huius eſt clarum de omni voto, & iuramento abſolute in peccato mortali facto, de aliquo honeſto opere in honorem dei agendo: tale enim votum quia in peccato mortali fit, non acceptatur à deo ad remunerandum illud acceptatur tamen quo ad obligationem & debitum illud adimplendi.

Id verò, quod ſecundo in quæſtione q̃rebatur. An acceptum ob turpem cauſam ſit reſtituẽdum,ex dictis ſatis notum eſſe arbitror. Nam ſi ob cauſam per ſe turpem pręciſe aut principaliter ſit acceptum,ſicut licitè recipi non potuit, ita nec ob eandem cauſam retineri, & per conſequẽs reſtituendũ eſt.Secus ſi interuenit donatio dantis, ſuppoſito ꝙ donare illud potuit:nam tunc cauſa donatiõis recipi & retineri poteſt. Si autem illud acceptum eſt ob cauſam non de ſe, ſed ſolum ex circunſtantia turpem,tunc ſuppoſito ꝙ tale opus nõ eſſet de his, quæ gratis agẽda ſunt, licitè fuit acceptum:& ita non eſt de neceſsitate reſtituendum. Sed quia de hoc articulo ſuprà latius dictum eſt,quando agebatur de turpi lucro,ideo nunc ſuperſedendum.

De rebus per tranſactionẽ acceptis.

QVAESTIO. XXIX.

CVm hæc ſcriberẽ occurrit caſus præſẽti materiæ non impertinens. Cum quidam ab alio iniuriam accepiſſet, & eum à quo acceperat criminaliter accuſaſſet, amicorum precibus,ſimul & pecunia interueniẽte,à querella receſsit.De pecunia autẽ ſuper qua cõuenerunt,medietas fuit ſtatim ſoluta,reliqua medietas erat ad annũ ſoluenda.Et tẽpore ſolutionis adueniẽte.is qui iniuriã paſſus fuerat,petijt ſibi reliquã medietatẽ reddi.E contra verò qui iniuriã intulerat,petijt ab eodẽ,vt medietatẽ,q̃ acceperat,ſibi reſtituere. Prim⁹ cõuẽtioni innitebatur.Scḋs verò obligatiõi, qua iniuriã paſſus,eã gratis remittere tenebatur in foro cõſciẽtię:ac ꝑinde medietatẽ illi ſolutã eũ indebite recepiſſe.Quęſitũ eſt,qḋ in cõſciẽtia agendũ.

Reſpon. Non eſt in pręſentiarum animus de trãſactione ex propoſito loqui,cum iuridica ſit potius q̃ theologica quęſtio de tranſactionibus.An.ſ.iniuriam paſſus,poſsit tranſigere,hoc eſt ab actione iniuriarum aliquo ſibi dato ceſſare,niſi quãtum quęſtio propoſita nunc exigit.Er dicendum, ꝙ ante accuſationem poſitam licita eſt tranſactio: poſt accuſationem verò non ita,ſaltem vniuerſaliter. Diſcrimen eſt, quia anteq̃ cauſa ad publicam iudicis cognitionem perueniat, nulli fit pręiudicium,ſi partes inter ſe, componant. Poſtea verò publicę iuſtitię videretur pręiudicium fieri,cum ſit iam iudici acquiſitum ius in cauſa illa cognoſcendi, eandẽq; ſententiandi. Ideo ſine iudicis autoritate tranſactio fieri nõ deberet: quod ſatis rationabile videtur. Excepto, ꝙ iura ipſa tranſactionem in quibuſdam concedũt,puta in criminibus,ſeu cauſis priuatis,non ita in delictis publicis, vt videri poteſt in legibus Hiſpanorum, parti.7. titulo de accuſationibus, cum glo. & iuribus ibidem citatis. Cum igitur in præſenti caſu delictũ fuerit

priuatum,

priuatum,& non publicum, ſequitur poſſe in eo trãſactionem fieri:maximè ſi iniuriator ꝓcedente actore veniret iure occidendus, mutilandus,flagellandus, aut perpetuo infamãd⁹, pro quibus pœnis redimendis licitum eſt aliquid dare,vt dicitur vbi ſuprà.

Verum hæc dominis iuriſtis relinquẽdo,duo in caſu propoſito ſunt explicanda.Primùm.An iniuriam paſus teneatur iniuriam acceptam remittere, iuxta illud, quod in oratione dominica quottide petimus dimitte nobis debita noſtra,ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Et ſubiungitur in euangelio.Niſi dimiſeritis,pater veſter non remittet vobis.&c. Et Eccleſiaſtici.28. Relinquè proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi,peccata ſoluentur.

Facit pro eodẽ parabola patrisſamilias, qui omne quod ſeruo ſuo dimiſerat,repetijt: eo ꝙ ſuo conſeruo ipſe ſimiliter remittere noluerit. Matthei.18. Vnde & Chriſt⁹ docens hanc remiſsionem proximis agendam nobis neceſſariam eſſe,ait. Qua menſura menſi fueritis, remetietur & vobis. Vnde Cyprianus conrra eos, qui remittere nolũt proximis ſuis ait. Excuſatio tibi nulla in die iudicij ſupereſt,cum ſecundum tuam ſententiam iudiceris,& quod feceris,ipſe patiaris.Facit & beatus Auguſtinus in Enchiridion,dicens.Qui roganti peccati ſui veniam, & petẽti ex corde nõ dimittit, nullo modo exiſtimet à domino ſua peccata dimitti, quoniam mentiri veritas nõ poteſt: ideo ſubdit dominus, ſi autem non dimiſeritis hominibus, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra: Facit & beatus Gregor. dicens.Bonum quod à deo compuncti petim⁹ hoc ipſum primo proximis faciamus.Qua ꝓpter nõ docuit nos dominus prius petere peccatorum remiſsionem,& poſterius peccata dimittere alijs,ſed ſimul petere,dimitte nobis debita noſtra,ſicut & nos dimittimus.&c. Facit ſimiliter Chriſoſtomus, dicens Chriſtum docuiſſe,vt prius remittamus debitorib⁹ noſtris, & ita dimitti nobis debita oremus. Et oppoſitum agentes ait, propria ſententia ipſorum cõdemnari.Pro eodem eſt,quod Chriſtus tradit Matth. 5. Si offers munus tuum ad altare, & frater tuus habet aliquid aduerſus te, vade prius,& reconciliare fratri tuo, & tunc veniẽs offeres munus tuum.Ex his alijſq; multis poſſet aliquis moueri ad dicendum iniuriam paſſum teneri ſub pœna peccati mortalis illatas ſibi iniurias condonare, nec poſſe iniuriãtem accuſare,nec contra eum procedere.

His tamen non obſtantibus aliter ſub diſtinctione reſpondendum eſt. Aliud enim eſt offenſam & rãcorem dimittere: aliud damnum,quod quis ex iniuria paſſus eſt,condonare. Aliud verò actioni contra iniuriantẽ habitę cedere ſeu ab actione ceſſare. Et ſecundũ,hoc dicẽdũ ꝙ iniuriã paſſus tenetur pctũ & offenſam,ſeu iniuriam ſibi illatã remittere, ex corde omne odium, iram, & rancorem aduerſus iniuriantem conceptum deponendo. Hoc videtur ſufficienter ex autoritatibus ſuprà citatis probatum, quæ omnes de huiuſmodi remiſsione,quæ ex corde fit, communiter intelliguntur: ita vt neceſſarium ſit nullã in eo,qui iniuriam paſſus eſt, aduerſus iniuriãtem inimicitiam retineri.Sic ait Chryſoſtom⁹, locum ſuprà citatum exponens. Qui inimicitiam in corde & in ore ſeruat,aduerſus lędentem,non deum orat,ſed irritat: apum deũ gratiam non obtinet, ſed æternam dãnationem ſibi poſtulat. Sic etiam Bernard⁹ ait. Venia dei peccatori non datur,cuius cot rancore inuidię aut liuore afficitur. Et addit. Si igitur vis vt tibi à deo peccata remittantur, omnis rancor & diſcordia à corde tuo euellatur.Hoc idẽ ſignificatur Eccleſiaſtici.28. Homo homini reſeruat iram,& à deo quęrit medelam. Et addit, quod ſuprà citatum fuit.Relinquè proximo tuo nocenti,& tunc deprecanti tibi peccata ſoluẽtur. Facit quod ait Caſsianus,collatiõe. 9. poſt alia concludens. Quiſquis ergo in ſe delinquenti fratri non ex corde dimiſerit, nõ indulgentiã, ſed condẽnationem deprecatione hac ſibimet impetrabit. Sic etiam Auguſtinus in Enchiri. de peccatis proximis remittendis loquutus eſt de præfata remiſsione,quę ex corde fit.

Et facit aperta ratio pro hac ſententia. Quia vnuſquiſq; tenetur proximũ ſuum ſicut ſeipſum diligere, non ſolum amicum, ſed etiã inimicum,iuxta Chriſti præceptum de charitate datum.Audiſtis quia dictum eſt. Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis. Diligite inimicos veſtros.&c.Matth.5.Igitur neceſſarium eſt ei,qui iniuriam paſſus eſt,rancorem & inimicitiam de corde deponat.

Sit ſecundum dictum.Quod iniuriam paſſus,aut aliter læſus non tenetur iniuriã remittere,damnum,quod paſſus eſt, condonãdo.Hoc patet,quia vnuſquiſq; poteſt iure ſuã indemnitatem procurarè, & damnum, quod iniuſtè paſſus eſt,coram iudice petere: nam ad hoc ſtatutę ſunt leges, tam diuinæ, q̃ humanę, ac deputati iudices,quorum officio compell

pell

pelli poſsint hi, qui damnum intulerunt, ſiue in corpore, ſiue in honore, fama, aut rebus quenquam damnificauerunt: petere autem iuſtitiam non eſt iniuſtum. Antecedens certum eſt ex libris Moyſi, vbi leges traditæ ſunt, de damnis per iudices reparandis. Patet etiam de legibus tam ſecularibus, quàm canonicis, per quas damnificantes læſis ſatisfacere compelluntur, iuxta cap. finale. de iniurijs, & damno dato. Si culpa tua damnum illatum eſt, iure ſatisfacere oportet.

Sit tertium dictum, Quod iniuriam paſſus non tenetur de neceſsitate iniuriam remittere ab actione iniuriarum ceſſando, ſeu actioni cedendo. Id patet. Quia iuſtè poteſt contra iniuriantem corã iudice agere, non ſolum vt ſibi debita fiat ſatisfactio, ſed etiam vt iniurians condignam penam ſuſtineat. Vtrunq; patet. Primùm ex. cap. Si il lic. 23. q. 4. vbi in ſententia dicitur, liberum eſſe ei, qui iniuriam paſſus eſt, ignoſcere iniurianti, aut cõtra eum agere ſi velit, aut ſupplicatione flecti, ne agat. Vnde colligunt neminem cogi debere ad remittendum iniuriam. Patet etiam ex eo, quod ait Auguſtinus in Enchirid. dicens. Et qui emendat verbere, in quem poteſtas habetur, vel coercet aliqua diſciplina, & tamen pctm̃ eius, quo ab illo læſus aut offenſus eſt, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non ſolum in eo ꝙ dimittit ex corde atq; orat, verum etiam in eo ꝙ corripit, & aliqua emendatiori pœna plectit, eleemoſynam facit quia miſericordiam præſtat. Multa enim bona praeſtantur inuitis, quando eorum conſulitur vtilitati, non voluntati. Et habetur. 45. diſtin. cap. Et qui emendat. Idem dicitur 23. q. 5. de occidendis. vbi in ſententia dicitur iuſtè ſæpe homines puerſos occidi poſſe: & ſantius eſſe eos punire, q̃ parcere. Idem in ſentẽtia ad longum ait Auguſtinus in epiſtola ad Vincẽtium, qui poſt alia ait. Non omnis qui parcit, amicus eſt: nec omnis qui verberat, inimicus eſt. Meliora ſunt vulnera amici, q̃ fraudulenta oſcula inimici. Melius eſt cum ſeueritate diligere, q̃ cum lenitate decipere. Vtilius deſipienti panis tollitur, qui de cibo ſecurus iuſtitiam negligebat, quàm eſurienti frangitur, vt iniuſtitiæ ſeduct⁹ acquieſcat. Ex quibus ſatis docemur expedire ſæpe iniurias hoc modo non remittere, ſed contra iniuriantes agere & procedere, cum id ad eorum correctionem, ſeu ad aliorum exemplum nouerimus conuenire. Dummodo agentis intentio non ſit contra iniuriantẽ vindictam ſumere, & ſuo appetitui ſatisfacere: quia hoc charitati proximi videretur repugnare, ſed ex zelo iuſtitiæ poteſt id per iniuriã paſſum fieri, ſicut ex eodem poteſt per iudicem pœna condigna iniurianti infligi. Sic tenet Tho. 2. ſecunde. q. 108. argu. primo. de vindicta. Et cæteri theologi. Et ita patet de primo. Ait enim. Eſt ergo in vindicatione conſiderandus animus vindicantis. Si enim eius intentio feratur principaliter in malum illius, de quo vindicta ſumitur. & ibi quieſcit, non eſt omnino licitum: quia delectari in malo alterius pertinet ad odium, quod charitati repugnat: qua omnes homines diligere debem⁹. Nec aliquis excuſatur, ſi malum intendat illius, qui ſibi iuſtè intulit malum: ſicut non excuſatur aliquis per hoc, ꝙ odit ſe odientem: nõ enim debet homo in alium peccare propter hoc, quòd ille peccauit prius in ipſum: hoc enim eſt vinci à malo, quod apoſtolus prohibet ad Roma. 12. dicens. Noli vinci à malo, ſed in bono vince malum. Si verò intentio vindicantis feratur principaliter ad aliquod bonum, ad quod peruenitur per pœnam peccantis, puta ad emẽdationem peccantis, vel ſaltem ad cohibitionem eius, & quietem aliorum, & ad iuſtitiæ conſeruationem, & dei honorem, poteſt eſſe vindicatio licita, alijs debitis circunſtantij ſeruatis. Hęc ille.

Erat ſecundum, quod in caſu querebatur. An. ſ. accepta pro iniuria remittenda, ſint de neceſsitate reſtituenda. Et ex præmiſſa diſtinctione patet reſponſio. Si enim iniuriam paſſus pecuniam pro remittenda iniuria primo modo. ſ. ex corde accepiſſet, non dubium quin eſſet reſtituenda: cũ talis remiſsio venalis non ſit, ſed potius ex charitate debita: & ipſe remittenti potius q̃ iniurianti vtilis & necaſaria, vt de ſe paret: ideo pro tali remiſsione nil recipere potuit. Si tamen loquamur de remiſsione iniuriæ alijs modis facta, cedendo. ſ. actioni, qua etiam criminaliter contra iniuriantem agere poterat, nedum ad damni ſibi illati refuſionem, non dubium eſt iniuriatũ poſſe iuxta quantitatem damni, quod paſſus eſt, ad arbitrium boni viri ſatisfactiõem recipere: nec receptam tenebitur reſtituere. Id patet. Quia damnificans tenetur damnificato ſatisfacere iure naturæ, diuino, & humano. Vt etiam aperte habetur. cap. Si contriſtatus. 90. diſtin. in textu & glo. Et cap. ſi illic. 23. q. 4. ſuprà citato. Dico notanter iuxta quantitatẽ damni, qđ paſſus eſt, quia ſi vltra id ipſe iniuriam paſſus aliquid ab iniuriante exigat, ne contra illũ criminaliter agat cum poſsit, illud nec iuſtè exigi

M nec reci-

nec recipi, nec ob illam cauſam retineri poteſt cum nō ſua, ſed reip. interſit criminoſos publice puniri, ac proinde in caſu talis iniuriatus non quod ſuum, ſed quod alienum eſt, videretur vendere. Et licet iniurianti ſit licitum pœnam redimere, vt dictum eſt, iniuriato vero illam vendere minimè licet, ſicut nec liceret iudici. Et ſi illam ob cauſam iniuriatus aliquid exigeret & reciperet, forte ſecundum iura eſſet infamis. vt ait glo. cap. Si illic, vigeſima tertia. q. quarta.

De rebus per mercationem acquiſitis.

QVAESTIO. XXXI.

PRęterea in negotiationibus, ſeu venditionibus, & emptionibus ſolet aliquando interuenire iniuſtitia, vnde locum habeat reſtitutio, ideo de his aliqua ſunt inquirēda, ſpecialiter duo in genere. Primum attinet ad licentiā negotiationis. Secundum verò ad reſtitutionem lucri inde euenientis. De primo ſolet q̄ri. An negotiatio, ſeu mercatio ſit licita. Et pro parte negatiua poſſet aliquis obijcere factum Chriſti, qui eiecit de templo ementes & vendētes. Matth. 21. Super quo Chryſoſto. ait. Chriſtus eijciens ementes & vendentes docuit nos mercatores Chriſto placere nō poſſe, ideo chriſtiani non debent eſſe mercatores.

Secundò pſal. 70. dicitur, quia non cognoui negotiatiões, introibo in potentias dñi. Vnde docemur negotiationē impedire ingreſſum regni cœlorum. Dicūtur autem negotiatores, vt hic exponit Caſsiodorus, qui vili emunt, vt carius vendant.

Tertiò de pœnitentia diſtin. 5. cap. Qualitas. ait Leo papa. Qualitas negotij vel arguit, vel excuſat negotiantē. Et ſequitur. Difficile eſt inter ementes & vendentes nō interuenire peccatum. Vnde argui poteſt, peccatum eſſe negotia exercere, eo ꝙ negotiatores periculo peccandi ſe exponunt.

Quartò eadem. d. cap. Falſas. ait beatus Gregorius. Ad veram pœnitētia peruenire non poſſunt, qui negotia non relinquunt. Et ibidem ex Concilio Aureliano damnantur, qui ad ſecularia negotia poſt actā pœnitentiam redeunt.

His non obſtantibus, tenendum eſt oppoſitum. ſ. ꝙ negotiatio de ſe non eſt illicita, ſiue loquamur de negotiatione largè, vt ſe ad emptiones & venditiones omnes ſe extendat: ſiue ſtrictè, vt illa dicatur negotiatio quàm quis rē emit, vt eam poſtmodum carius vendat. Et probatur concluſio. Primo ex Aug. & habetur. d. 88. fornicari ſemper nō licet negotiari aliqñ licet, aliquando non. Antequā fias clericus licet, facto clerico non licet. Iterū Aug. ibidem excuſat mercatores, & negotiatores, etiam lucrum ex negotio querentes, quia laboris ſui mercedē, q̄ digni ſunt, querunt: iuxta dictū Chri. Dignus eſt mercenarius mercede ſua. Conſonat etiam beatus Cle. qui in epiſtola ſua ait negotia mundana, & ſecularia opera ſibi inuicem exhibeāt vacantes laici, qui eccleſiaſticis non deſeruiunt.

Secundò idem probatur ratione. Quia ſi damnanda eſſet negotiatio, aut eſſet rōe ſui: & hoc nō, vt ex dictis conſtat, cum illa iuſtè poſſint exerceri, ſeruata æqualitate inter preciū & mercem. Aut ratione mendaciorum, periuriorum, fraudum, & aliorum peccatorum, q̄ illic ſolent cōmiſceri: & hoc nō, quia illa vitia, vt inquit Aug. vitia ſunt negotiātis, non negotij. Negotium, inquit Aug. nō facit me malum, ſed iniquitas mea, &c. Et habetur diſtin. 88. cap. Quoniam. Alioqui, vt idem arguit. Similiter eſſent damnādæ oēs artes mechanicę, cum in earum exercitio ſoleant ſimilia pctā cōmiſceri. Aut eſſet illicita negotiatio rōne lucri, ꝙ negotiatores intendūt: & hoc nō quia iuſtè poteſt quis intēdere lucrum pro eo ꝙ ſuis laboribus, & expenſis, & periculis ad cōmunitatis ſeu aliorū vtilitatem agit: tales ſunt mercatores, qui aliunde merces afferunt, & cōſeruant, vt huic, vel illi reip. ſubueniant, & cæteris indigentibus neceſſaria miniſtrent. Qñquidem nulla prouincia rebus omnib⁹, quib⁹ indiget, abundat: nec vnus quiſq; facultates habet, quibus poſsit aliunde de omnibus neceſſarijs ſibi & ſuis prouidere. Neceſſe igitur eſt eſſe aliquos, qui his rebus operam impendāt: & talibus licitum erit lucrum prętendere, modo vltimate finem in lucro non collocent.

Tertiò, Illud non eſt tanquam illicitum damnādum, ſine quo reſpublica ſubſiſtere non poteſt: talis eſt negotiatio, ſeu emptio & venditio. Tolle humana commercia, & tūc neceſſe erit homines aliena rapere, vt ſuſtentari poſsint, aut certè fame, nuditate, aut aliàs miſerabiliter q̄ plures perire. Si dicas negotiatiões nō dānari ſimpliciter

ſed eas,

ſed eas, per quas lucrum quæritur. Cõtra hoc procedit ratio ſuprà facta, quæ inde amplius cõfirmatur. Quia ex quo mercatores reipub. ſeruiunt: ſi reſp. vellet eos conducere & obligare, vt ſuis laboribus, expenſis, & periculis, merces aliunde afferant, & pro ciuibus indigentibus eaſdem conſeruent, nõ dubium rem publicam debere illis ſuum iuſtum ſtipendiũ conferre, & illi poſſent iuſtè illud recipere. Cùm igitur reſpublica illis tale ſtipendium de rebus publicis non aſsignet, iuſtè igitur poterunt mercatores id, quod per ſuum miniſterium merentur, ab illis, quibus miniſtrãt & ſeruiunt, recipere ſuis mercibus iuſtum & rationabile precium aſsignando, vnde aliquid lucrentur.

Per hæc patet ad rationes ſuprà factas. Ad primum dicendum, quòd ex facto Chriſti, quo ementes & vendentes de templo eiecit, non ſequitur ipſam emptionem in ſe Chriſto diſplicere, ſed ſolum ratione loci, quem ſuis negotiationib9 prophanabãt. Id patet, quia ſtatim dixit Chriſtus. Nolite domum patris mei facere domum negotiationis. Ad Chryſoſto. & alia, quę citata ſunt, dicendũ ꝙ procedunt de negotiationibus, quæ cũ peccatis, mendacijs & periurijs fiunt, vt patet ex cap. Eijciens. 88. diſtin. Similiter ex capit. Quid eſt aliud. vbi ait Caſsiodorus. Negotiatores illi abominabiles exiſtimantur, qui iuſtitiam dei minime conſiderantes, per immoderatum pecunię ambitum polluunt merces ſuas, plus per iurijs onerãdo, quam precijs. Tales, inquit, eiecit domin9 de templo. Et de talibus procedũt capitu. falſas. cum capitu. ſequenti. de pœnitentia, diſtin. 5.

Ad illud, quod in. 3. ratione tactum eſt. ſ. ꝙ qui ſe exponit periculo peccandi, peccat. &c. Dicendum ꝙ procendit de periculo obruenti, non de eueniente ſeu accidente. Dicitur autem periculum obruens, quando tale eſt, quod non eſt in poteſtate eius, qui ſe illi exponit, illud euitare, ex quo ſe illi expoſuit: aut ſaltem non ſine magna difficultate poterit illud poſtmodum euitare. Exemplum primi. ut ſi quis ſe proijciat in foueam tempore, quo celebraturus eſt, aut aliud quid facturus, quod poſt eius protectionem non eſt in ipſius poteſtate adimplere. Exemplũ ſecũdi, vt ſi quis volens vires ſuas experiri, nudum ſe cum nuda in lecto aſſociat, tentans an ſit potens tentationem carnis ſuperare: quod in caſu perquam difficile eſt. Talibus periculis ſe exponere peccatum eſt. Dicitur autem periculum eueniens, ſeu accidens, ꝙ ex quo ſe illi aliquis exponit, poterit illud non cum notabili difficultate ſuperare, ſeu vitiare, ſi vult: qualia ſunt mendacia, periuria, aliaq; huiuſmodi, quæ in venditionibus ſolent interuenire. De quibus ait Auguſtinus, vt ſuprà induxi, quod hæc vitia ſunt hominis nõ artis, quæ ſine his vitijs exerceri poteſt.

POTEST tamen negotiatio ſeu venditio multipliciter vitiari. ſ. ex parte rei, q̄ vẽditur. ſecũdo ex parte vendentis, ſeu negotiantis, Tertiò ex parte eius, cui res venditur. Quartò ex parte loci. Quintò ex parte tẽporis. Sextò ex parte modi. Septimò ex parte finis. Similiter ex alijs cauſis, ſeu circunſtantijs, de quibus breuiter eſt inquirendum, & particularia dubia proponenda.

Primò igitur vitiatur negotiatio, ſeu vẽditio ex parte rei, quæ venditur, vt ſi talis ſit, quę vendi ſine peccato nõ poteſt, quod fit dupliciter. Primò, quia venalis nõ eſt, vt ſi ſit ſacramentum, ordo, beneficium eccleſiaſticum, ſeu aliquid ſpirituale, quorum venditionem conſtat ſimoniam eſſe. Similiter iniuſtitia, teſtimonium, aut etiam quodcũq; op9 peccaminoſum, quæ ſimiliter venalia nõ ſunt, Secundò modo vitiatur negotiatio, quia eius venditio per leges humanas prohibita eſt. vt patet de frumẽtis publici canonis, vt habetur. C, q̃ res vendi non poſſunt. l. 3. vbi talia vendi ſub pœna capitis prohibetur. Idem patet de filio & libero homine, qui vendi non poſſunt; excepto ꝙ pater poteſt vendere filium neceſſitate famis vrgente. l. 1. & 2. C. de patribus qui filios diſtraxerunt. Quod quamuis patri concedatur, non tamẽ matri: ſicut nec marito permittitur vxorem uendere, etiam ſi famis neceſſitate prematur. Cuius diſcrimen eſt, quia non ita eſt vxor in poteſtate viri, & filius in poteſtate matris: ſicut eſt filius in poteſtate patris, vt habetur Codice de patria poteſtate lege ſi fili9 & partira. quarta. titulo. 17. lege ſeptima. Idem patet de veneno, quod nec per ſe, nec alteri rei admixtum, poteſt ad humanos vſus prodeſſe ſed ſolum nocere. De quo iure ciuili diſpoſitũ eſt, ꝙ flagitioſę rei, ideſt, q̃ nullo modo per additionem alterius rei poteſt eſſe vtilis vſui humano, nec emptio, nec mãdatum, nec ſocietas valere poteſt, vt habetur. l. ꝙ ſæpe. de cõtrahenda emptiõe. Idẽ patet de libello famoſo, qui ad nil eſt vtilis, ſed perniciosſus: & huiuſmodi libelli inuentor debet non diffundere ad alios, ſed ipſum deſtruere, alias grauiter peccat, vt habetur. 5. q. 1. per totum. & ita de alijs.

Eſt tamen dubium de alijs rebus, quibus cōtingit homines bene & male vti, an ſit earum venditio licita: quales ſunt ornamenta quędam, quę ſolent homines ad laſciuiā prouocare, & taxilli, & inſtrumenta luſoria. Similiter & arma offenſiua. &c. Et ratio dubij eſt. Quia qui talia vēdunt, videntur cooperari ad peccatum ementium inſtrumenta iniquitatis illis miniſtrando. Et Innocē. de ſagitarijs. cap. vnico, dicit artem illam mortiferam & odibilē balliſtariorum, & ſagitariorū aduerſus catholicos, & chriſtianos exerceri de cętero ſub anathemate prohibemus. Quod ſi ars illa mortifera & odibilis eſt, & non niſi, quia ſolent homines balliſta & ſagittis ad malum vti, eadem ratione cætera prænominata dicentur mortifera & odibilia.

Dicendum ꝙ in huiuſmodi hæc regula videtur tenenda. ſ. ſi vēditores viderint, aut præſumpſerint, ſeu præſumere debeant, ꝙ emptores illarum rerū eas emunt ad aliquod facinus ſeu malum per ſe vel per alios agendum, peccant, ſi eas res vendunt cum perinde ſit, ac ſi furioſo arma miniſtrent, & ad fratris peccatum cooperentur. Si tamen ementes ſint perſonæ honeſtæ, de quibus venditor iuſtè præſumere non poteſt, ꝙ res illa velint ad illis abutendum, tunc etiam ſi poſtmodum accidat eos rebus illis abuti, non peccat venditor res illas vendendo. Sic enim ait Auguſtinus ad Publicolam. Abſit, vt ea, quæ propter bonum ac licitum facimus, aut habemus, ſi aliquod per hoc præter noſtram voluntatem cuiquam malum acciderit, nobis imputetur. Vnde fit, vt qui præfatas res indiſtinctè vendunt, nil, ſcilicet, inter ementes diſtinguendo, peccant, nec tales ſunt abſoluendi, niſi vel officia deponant, vel debita ſolicitudine qualitatem ementis conſiderent, vt ſi meretrix ſit, vel famę læſę, & emit fucos, monilia, & alia ornamenta. Aut ſi puella ſit, ſeu innupta & fœcunda, & emit venenum, vt prolem conceptam interimat. Aut ſi venefica ſit, & emat ea, quæ ad maleficium perpetrandū conferunt. Aut ſi luſor ſit, & emat chartas, & taxillos: maximè ſi ſit ſcholaris, aut eccleſiaſticus, aut minorennis, aut mente captus. Aut ſi furioſus ſit, ſeu vindicatiuus, habens inimicos, aut inſanus, aut temerarius, aut ebrioſus, & emat arma offenſiua, de quibus veriſimile eſt, ꝙ ea emunt ad facinus aliquod perpetrandum. Cùm vēditor hęc cognouerit, aut rationabiliter pręſumpſerit, peccabit res huiuſmodi vendendo. Secus quādo nullam cauſam habuerit ad aliquid ſiniſtrū de ementibus pręſumendum: tunc enim nō opus eſt venditorē nimis eſſe curioſum, ſed poterit ſine peccato res pręfatas vendere. Nec enim facile de aliquo præſumere debet, quod malus ſit.

Et per hæc patet ad rationem dubij, quia tunc dicetur venditor ad ementis peccatum cooperari, quando habita predicta cognitione, ſeu rationabili pręſumptione, res pręfatas vendit emptori: tunc enim non excuſatur venditor ſicut nec emptor. Et quamuis nō minus cooperetur ad peccatum ementis, qui re illa eſt abuſurus, etiam ſi vendens conditionem ementis ignoret, illa tamen cooperatio eſt præter intentum vendentis, & per ignorantiam inuincibilem excuſatur.

Ad aliud de ſagittarijs ex Innocentio allegatum, dicendum quòd non ſimpliciter condemnatur ars ſagittariorum & balliſtarum, niſi quando indiſtinctè exercetur ad bonum & malū, ſpecialiter quando exercentur & arma venduntur aduerſus catholicos & chriſtianos in bello iniuſto, vt illic ſignificat textus.

SECVNDO modo redditur illicita negotiatio ex parte perſonę negotiantis, vt ſi ſit clericus, cui negotiari prohibitum eſt. Pro quo breuiter notandum negotiationem eſſe triplicem. Quandam œconomicam, quæ fit ad ſuſtentandum ſe, & domum ſuam prout neceſsitas poſtulauerit: & talis negotiatio clericis non eſt inter dicta, ſed conceſſa, dicente Paulo ad Timoth. 3. Oportet epiſcopum ſuæ domui eſſe bene prępoſitum, cui conuenit ſpecialem curam ſuorum gerere, eodem dicente. Qui ſuorum curam non habet, & maximè domeſticorum, crudelis eſt, & infideli deterior. 1. ad Timot. 5. Ac proinde clericis conceditur ea emere, q̄ domui ſuę ſunt neceſſaria. Similiter ea, q̄ de redditibus aut alijs bonis eiſdem ſuperſunt, vendere, vt neceſſariora emant.

Alia eſt negotiatio politica, cuius finis eſt publicis populi neceſsitatibus ſuccurrere, & hæc gubernatoribus ciuitatum conuenit, non clericis, qui à ſecularibus negotijs debent eſſe remoti, iuxta dictum Pauli 2. ad Timoth. 2. Nemò militans deo implicat ſe negotijs ſęcularibus. Et 88. diſtin. decernitur deijciendus eṕs, ſacerdos, vel diaconus ſeculares curas aſſumens.

Alia eſt negotiatio lucratiua, qua. ſ. quis aliquid emit, vt illud poſtea carius vendat. Et hoc fit dupliciter. Vno modo ſi emptor rem, quam emit, aliquo artificio

ſeu

ſeu induſtria mutat & meliorat: & rem ſic melioratam poſtea carius vendit, & hoc non tam negotiatio, quam artificium dicitur. Et licita eſt clericis, vt habetur de vita & honeſt. clericorum cap. Clerici. Et ex Concilio Carthagineñ. idem patet. & habetur. 91. diſtin. cap. Clericus. Et in alijs capitulis. Et de conſecratione diſtin. 5. cap. Nunquã. vbi & in multis alijs cõceditur clericis, vt de ſuo artificio honeſto ſibi, et ſuis, & pauperibus victum, & cętera neceſſaria querere poſsint, ad exemplum Pauli, qui cũ Chriſti apoſtolus eſſet, artem ſcenophatoriã exercuiſſe cum Aquila & Priſcilla legimus. Actuũ. 18. Similiter poſſunt clerici opera ruralia (ſine tamen ſui officij clericalis preiudicio) exercere vt habetur de celebratione miſſarum. Poſſunt etiam iumenta emere, & nutrire, vt poſtea ea meliorata carius vendant, ſaltem ex conſuetudine, quę in multis locis ſeruatur & toleratur: maximè ſi fœnum aut blada propria habeãt, non tamen habent iumenta propria, quę illa cõmedant. Et poteſt tãta eſſe clerici neceſsitas, quod etiam ſi fœnum & propria blada nõ habeat, poſsit iumenta emere, vt poſtmodum mèliorata vendat. Alias autem negotiationes in quibus clericus artificium non apponit, vnde res totum valorem ſuum, vel maiorem partem ſortiatur, exercere non poteſt, vt ait Conradus. Verum hæc limitatio non videtur in iure fundata, nec rationabile videtur, quod liceat clericis emere ligna, ferrum, corium, pannum, vt illa ſuo artificio appoſito, mutata vendant: & quod non liceat eis emere aurum, argentum, ſericum, vt ea per eorum artificium variata vendant: etiam ſi longe maior ſit rei valor ex natura ſua, quã ex ſuperpoſito artificio.

Alio modo poteſt aliquid emi vt carius vendatur abſq; aliquo artificio appoſito, aut rei melioratione ſeclusa, q̃ ꝓpriè dicitur & talis negotiatio lucratiua eſt, quæ clericis eſt interdicta, vt habetur. 88. diſtin. fornicari. vbi ait Auguſtinus, Fornicari ſemper non licet, negotiari aliquando licet, aliquando non licet. Antequam clericus fias, licet: facto autem clerico non licet. Hierony. etiam, vt ibidem habetur, ait. Clericum negotiatorem ex paupere diuitem, ex ignobili nobilem factum, tãquàm peſtem fuge. Et Gelaſius ibidem capitul. Conſequens. ſub pœna ſuſpenſionis iubet clericis, vt à negotiationibus abſtineant. Quod autem hęc ſit negotiatio clericis prohibita, apparet ex Chryſoſtomo ſic eam exponente Matthæi. 21. dicente. Quicunq; rem comparat, non vt integram & immutatam vendat, ſed vt materia ſit ſibi inde aliquid operandi, ille non eſt negotiator. Qui verò rem comparat, vt integram & immutatam vendendo lucretur, ille eſt mercator, qui de templo dei eijcitur.

Eſſet tamen dubium. An illas negotiationes, quas clerici per ſeipſos facere nõ poſſint per alios exercere, ſuppoſito quod alioqui in ſe licitę ſint. Vt ſi clericus habet pecunias naturæ & ſtatui ſuperfluas, aut etiam neceſſarias. An poſſit eas factori conſanguineo, aut famulo tradere, vt cum illis negotietur, & ipſi clerico aliquid lucretur? Reſpondetur, abſq; diſputatione. Tria ſunt, propter quæ clericis interdicitur negotiatio. Primùm, quia finis eius eſt lucrum temporale, quod clerici contemnere debent: & habentes alimenta, & quibus tegantur, debent eſſe contenti, vt ait Paulus primo ad Timoth. Sexto. Vnde & dominus cum terram promiſsionis inter filios Iſrael diuideret, ſacerdotibus & leuitis terram nullam, nec poſſeſsionem aſsignauit, ſed de decimis & primitijs per laicos illis offerendis, voluit eos viuere. Secundum eſt. Quia raro huiuſmodi negotiationes ſine peccato fiunt, vnde & periculoſæ ſunt valde. ait Sapiens Eccleſiaſtici vigeſimo ſeptimo. Dicens, duæ ſpecies difficiles & periculoſæ mihi apparuerunt. Difficile exuitur negotians à negligentia, & non iuſtificabitur caupo à peccatis labiorum. Hoc ait. Quia negotiatores vt plurimum ſuę ſpiritualis ſalutis ſunt negligentes, & mendacia & periuria ſæpe ſuis negotiationibus intermiſcent. Et Leo Papa, vt ſuprà induxi, ait, Difficile eſt inter ementes & vendentes non interuenire peccatum. Tertiùm eſt. Quia huiuſmodi negotia retrahunt homines à rebus ſpiritualibus, quibus incũbere, clericorum eſt officiũ proprium, iuxta Pauli ſententiam. Nemò militans deo implicat ſe negotijs ſęcularibus. Vnde & clerici dicuntur, quod vocabulum, ſortẽ, ſonat: quia ſunt in ſortem domini electi, vt dicitur. 12. q. 1. Inde debent coronam raſam habere, ad ſignificandum, quòd inter ipſos & deũ non debent temporalia interponi, ſed potius debent ſtudio literarum incumbere, vt habetur. 16. q. 1.

Hæc tamen nõ obſtant, quominus poſſint clerici per alios negotiari. Hoc patet diſcurrendo per tria, quę prędicta ſunt. Quod enim primo de lucro dicebatur, non obſtat. Quia quamuis non omne lucrum poſſint clerici appetere, vt ſi turpe & illicitum ſit,

poſſunt tamen multa lucra licita & honeſta prętendere, & appetere, illa in bonum finem ordinando, & ſi ratio illa prima valeret, nullũ lucrum quantumuis honeſtum poſſent clerici procurare, nec per ſe, nec per alios: quod ſuppono ſalſum. vt ex dictis aparet. Secũdum nõ obſtat quin poſsit clericus per alios negotiari: nã quamuis pctã per negotiatorẽ ipſi negotio cõmiſceãtur nõ inde clerico imputantur, ſi nõ ipſe, ſed alius negotiatur, vt ſatis de ſe conſtat. Tertiũ etiã nõ obſtat, quia ex quo cleric⁹ per ſe negotia nõ exercet, liber omnino manet, vt poſsit cõplete officiũ eccleſiaſticorũ ſibi iniunctum adimplere: ac proinde rationes pręfatæ non ſufficiunt ad dicendum clericum non poſſe per alium negotia exercere.

Facit pręterea pro hac ſententia. Quia in iure non eſt clericis negotiatio interdicta, niſi perſonalis, quam.ſ. ipſi perſonaliter exercent, vt habetur Clemen. 1. de vita & honeſtate clericorũ. vbi prohibetur illis, ne officiũ tabernarij, aut macellarij perſonalirer faciant. Nec abſq; cauſa dicitur perſonaliter, nẽpe vt intelligamus id clericis per alios facere minime prohiberi.

Facit ad idem cap. Significante, de appella. vbi dicitur, ꝙ canonici habebant ſtallos, in quibus carnes incidebantur. Quanquã hoc potius faciat ad dicendũ clericos poſſe loca & inſtrumenta taberne, aut marcelli locare, vt ibidem talia per alios exerceantur officia. Directius facit Clem̃. 1. de ſtatu monachorum. §. Porro. vbi dicitur, ꝙ monachi, quibus ꝑ ſe venari prohibitum eſt, poſſunt tamẽ id per alios facere. Et ita vt fertur multa ſunt monaſteria, & eccleſię, quę de ſuorum reddituum prouentibus, ea quę ſuperſunt mercatoribus tradunt, vt negotiantes illis cum certo vel cum incerto lucro reſpondeant.

Nota tamen, ꝙ ſi clerici, quibus negotia aliqua prohibentur, illa exerceãt, peccant mortaliter, ſaltẽ ſi publice & perſonaliter. Quod ex pœna illis appoſita apparet. Nã de illis dicitur, ꝙ niſi abſtineãt, excõmunicẽtur aut ſuſpẽdãtur. Quę pœnę nõ niſi ꝓ mortali ſolent & debẽt infligi. Extra, ne clerici, vel monachi, & ꝓcedit hoc de clericis ĩ ſacris: nã ſi in minoribus ſint, nõ peccãt mortaliter illa exercẽtes, vt multi ſentiũt, qui de his benignius interpretantur iura. De alijs pœnis. vide Clemen. 1. de vita & honeſtate. & doctores ibidem.

TERTIO redditur illicita pręfata negotiatio ſeu vẽditio ex pate emẽtis, vt ſi quis vendat res aliquas (alioqui venales) illis perſonis, quas ſcit vel veriſimiliter conijcit rebus illis ad peccatum abuſuras, vt patet ex ſuprà dictis in primo modo, quo venditionem vitiari diximus. Idem poteſt dici de his, qui cibos vẽdunt in quadrageſima, aut diebus ieiunij his perſonis, quas ſciunt, vel veriſsimiliter preſumunt, ꝙ cibos volunt ad ieiunium violandũ, vbi nulla appareat cauſa eos ab obligatione ieiunandi excuſans, vt alias in Codice de ieiunio diſeruimus. Idem etiam dicendum de his, qui vinum vendunt his, quos ſciunt facile inebriari. Idem dicendũ de Chriſtianis, qui vendũt ramos Iudęis volentibus ſuum feſtum tabernaculorum celebrare. Et de his, qui vendunt eiſdem agnum, ſeu arietem ad feſta ſeu pręcepta ceremonialia legis veteris celebranda. Similiter idem dicendum de chriſtianis, qui vendũt ſarracenis arma, ferrum, galeas, naues, lignamina pro nauibus, vel galleis ędificandis, equos, victualia, aut etiam quecunq; mercimonia, vt patet extra. de Iudęis, & ſarracenis. Et ex extrauagan. Nicolai quarti, quę incipit. Olim tam in generali. Et ex alia Clementi. quæ incipit. Multa. Et ex proceſſu papę, qui fit annuatim in cœna domini. Colligitur illa omnia, quę dicta ſunt, non poſſe ſarracenis vendi: tunc maximè, quando ea emuntur ad expugnandum chriſtianos, etiam ſi non hac intentione à chriſtianis vendantur, ſatis eſt ꝙ vendentes ſciant talia poſſe Sarracenis deſeruire ad chriſtianos impugnandum, vt inuitur capit. Significauit. de iudęis & ſarracenis. Veneti tamen dicuntur habere diſpenſationem, vt eis liceat vendere Sarracenis alia ab armis, ferro, nauibus, & lignaminibus. vt ait Conrradus. q. 51. Similiter vendere vaſa ſacra in eadem forma laicis illicitum eſt: quanquam fracta, aut forma mutata illis vendi poſsint. Similiter res pupilli ipſi tutori vendi non poſſunt, Venditio etiam redditur illicita, ſi res vendatur excommunicato, eo quòd non eſt licitum cum eo communicare, exceptis caſibus, qui communiter excipiuntur, de quo alias.

QVARTO redditur vitioſa vẽditio, ſeu negotiatio ex parte loci, vt ſi ĩ loco ſacro, puta in eccleſia aut cœmeterio huiuſmodi negotiationes prophanę fiant, vt patet Matt. 21. Chriſtus eiecit de templo ementes & vendẽtes. Quod autem non ideo eos eiecerit, quia cum mendacijs & periurijs illa in templo exercebant, vt aliqui dicunt, apparet ex dictis ipſius Chriſti, qui ſtatim cauſam adiungens, ait. Nolite facere domũ patris mei domũ negotiatiõis. Vbi ſolũ videtur reſpectum habuiſſe ad

ſe ad

ſe ad locum deo ſacratum. Idem habetur de im
munitate Eccleſiarum. lib. 6. capitu. Decet do-
mum dei, vbi iubetur, vt ceſſent negotiatiões
in eccleſijs, & earũ cœmeterijs, & prçcipue nũ-
dinarum, ac fori cuiuſcumq; tumultus. &c.
Nec ſolũ peccant, qui negotia in eccleſia exer
cent, ſed hi, qui ea illic exerceri faciũt, aut etiã
permittunt, quibus id prohibere ex officio in
cumbit: quia error, cui non reſiſtitur, appro-
batur. 83. diſtin. cap. Error. Nec refert qua intẽ-
tione talia negotia illic fiant. ſ. cauſa lucri, aut
cauſa pietatis, ſeu deuotionis. Tum, quia in di-
ctis textibus non animus, ſed opus ipſum illic
factum prohibetur. Tum, quia bonitas inten-
tionis non tollit electionis malitiam, vt ſuprà
tangebamus. Tum deniq;, quia bonum eſt ex
integra cauſa, malum autem multipliariam.
Itaq; circunſtantia loci ſufficit opus ipſum vi-
tiare, quod alioqui ratione ſui, ſimiliter & ra-
tione finis licitum eſſet.

Vnde infertur contra Caietanum in o-
puſculis, circunſtantiam loci indu
cere nouam culpam, etiam ſi opus in loco fiat
eo tempore, quo non eſt impeditiuum officio
rum eccleſiaſticorum, de quo alibi Codice de
confeſsione nonnihil tetigimus. Id patet ex
modo dictis. Nam vẽdere res aliquas venales
propter bonum finem. &c. licitum eſt: quę ta-
men, ſi in eccleſia vendãtur, peccatum eſt, etiã
extra tempus talium officiorum. Nam cauſa
per Chriſtum aſsignata quare ementes de tẽ-
plo eijceret, non erat, prçfata officia impediri,
ſed domum dei domum negotiationis facere:
quę cauſa locum habet, quocunq; tempore ne
gotia in eccleſia fiant, ſiue diuina officia impe
diantur, ſiue non. Vnde rurſus fit, vt qui in ec-
cleſia contra deum peccat, duplici peccato pec
cet. ſ. ratione obiecti, & ratione loci: cum non
minus prophanetur domus dei per opera alio
qui peccaminoſa, quam per venditionem alio
qui licitam. Nec ad id neceſſarium eſt, ipſum
peccantem, ſeu vendẽtem habere locum ſacrũ
pro obiecto, quando peccat aut vẽdit: ſatis eſt,
ꝙ ſi aduertat, facilè ſcire poterit, locum ſacrũ
eſſe, in quo illa committit.

Eſſet dubium. Qualis ſit illa negotiatio,
quę in loco ſacro fieri ꝓhibetur.
Nam poteſt ea dupliciter fieri. Vno modo te-
nendo in loco ſacro res ipſas, quę vendũtur &
emuntur. Alio modo ſolum verbis aut ſcriptu
ris, contrahendo, ſeu conueniendo: res tamen,
quæ venduntur, alibi tenendo. Et dicit Conr-
radus vbi ſuprà, ꝙ intelligitur prçfata prohi-
bitio de negotiatione prima, non de ſecunda.

Pro quo videtur facere, quia illi, quos Chriſt⁹
de templo eiecit, in templo tenebant ea, quæ
vendebant. Similiter & menſas, de quibus ait
Matth. ꝙ menſas nummulariorum euertit. Vi
detur tamen, ꝙ etiam ſi in eccleſia res, quæ ven
duntur, non teneantur: negotiationes tamen
ibidem factas culpa non carere. Tum, quia ne
gotiatio non rei detentionem, ſed rei conuen-
tionem & contractum ſignificat. Tum, quia ſa
cer locus non per rem illic poſitam prophana
tur, ſed per negotiationes illic factas: quando-
quidem non rei, ſed negotiationi ſolent men-
dacia & peccata cõmiſceri. Tum etiã, quia do-
mui dei & orationis, non tam venales res, quã
ipſę negotiationes, quę illic fiunt, diſconueni-
unt: ipſa enim negotiatio eſt, quæ homines ab
oratione & cultu deo in eccleſia exhibendo di
ſtrahit, non res ipſa. Adde ꝙ cap. Decet, ſuprà
citato, ſimpliciter prohibentur negotiationes
in eccleſia fieri, quamuis prçcipue nũdinarum
& cuiuſcunq; fori tumultum.

Inde fit, vt reprehenſibililitate nõ careat,
quod paſsim videm⁹ intra eccleſiãs
per mercatores & negotiãtes fieri, qui cum ad
deum colendum, & ſuæ ſaluti ſpirituali pro-
uidendum ad Eccleſiam deberent conuenire,
ad negotia potius tractanda ſecularia conue-
niunt, & illic ſuas negotiationes exercent, ſua
mendacia & periuria non minus, quam ſi in
platça ea exercerent, committunt. Idem vide-
tur iudicium de eo, quod ſoliti ſunt canonici
& viri eccleſiaſtici in ſua eccleſia facerẽ, tempo
re, quo de reddituum ſuorum venditione tra-
ctare ſolẽt, qui diẽ deſignãt, in quo emptores,
qui vulgo, arrendadores, dicũtur, in eccleſia cõ
ueniãt, vbi ipſi clerici, aſtãte tabelliõe, ſuos red
ditus vẽdunt, & reuẽdũt, & nõ ſine clamore ſæ
pe & ſępi⁹ repetitio, preciũ per emptores auge
ri faciunt. In quo dupliciter peccatur, & quia
in loco ſacro, & quia ꝑ eccleſiaſticas perſonas
hęc fiũt. Sed vtinã hęc ſola eſſent, q̃ per ꝑlatos
perperam in eccleſijs fieri tolerantur.

QVINTO redditur negotiatio vitioſa
ex parte temporis. Vt ſi mercatores
negotientur in diebus feſtiuis, de quibus in le-
ge dei. Exod. 20. dicitur. Omne op⁹ ſeruile non
facietis in eo. Et extra. de ferijs, idẽ iubetur ob-
ſeruandum non tantum in diebus dominicis,
quæ ſabbato ſucceſſerunt, ſed etiam in quibuſ
cunq, alijs diebus feſtiuis ab eccleſia inſtitutis.
Et procedit hoc, excepto niſi lex de aliqua fe-
ſtiuitate obſeruanda ſit abrogata: nam poteſt
per contrariã cõſuetudinẽ abrogari, ſiue ſit ab
rogata quo ad hoc, quod eſt ſeruilia opera in

ea non facere: fiue etiam quo ad hoc, quod eſt rē diuinā in ea audiri: quorū alterū conſtat ab altero diuerſum eſſe. Inde, vt inquit Palude in ſuo.4.ſit, vt licitū ſit in nundinis, auditis diuinis negotiari, quando quidē hoc habet cōmunis hominum conſuetudo, ſiue dominica ſit, ſiue alia feſtiuitas: quę conſuetudo eſt per prælatos cognita, & per eoſdem tolerata: & tunc humana conſtitutio de feſtiuitate ſeruanda in parte eſt abrogata, in parte non. Vbi tamen in toto eſſet abrogata, liceret negotia etiam diuinis non auditis exercere. Quod enim cōſuetudo ſufficiat huiuſmodi feſtiuitatibus derogare, ſeu eas tollere, conſtat: quia non ſunt niſi humano iure inſtitutę: ius autem humanum per conſuetudinem oppoſitam poteſt abrogari, vt habetur in Decreto diſtinctio.4. In eo enim quod eſt conſuetudo tolerata, rationabiliter pręſumitur Pontifices eam ſcire, & in eadem conſentire.

Vnde fit contra Henricum Gandauen. in fine primi. Quod lib. non ſolū alijs diebus feſtiuis, ſed etiam in dominicis poſſe negotia exerceri, ſaltem poſt audita diuina, vbi talis vigeat conſuetudo: quia ſeruare dominicam hoc vel illo modo non diuini, ſed humani iuris eſſe conſtat.

Sequitur etiam contra Innocen. & contra Conradum. quęſtio.51.im pertinens eſſe quale fuerit conſuetudinis initium, rarionabile. ſ. an vitioſum. Quāuis enim primi, qui feſtū violare cęperunt, peccauerint: non tamen inde fit vt ſucceſſores, qui conſuetudinem iam diu introductam reperiunt, eam obſeruantes peccent.

Quod ſi obijcias. Quia vel pontifices conſenſerunt in violatione feſtorum per primos violatores facta, vel non. Si primum, igitur primi non peccauerunt ſicut nec ſucceſſores. Si ſecūdum, igitur lex manet in ſuo vigore, ac ſi violata non fuiſſet: & ita non minus peccant ſucceſſores, quā primi violatores, Et ita videtur, ꝙ ſi conſuetudinis in.i.ū fuit vitioſum, quod ſucceſſores conſuetudinē ſequentes, non excuſantur.

Confirmatur, quia non minus peccauit ſecundus violator, quā primus: nec tertius quā ſecūdus, & ſic conſequenter: igitur ſi initiū fuit vitioſum, igitur & continuatio. Antecedēs patet, quia alias ſola vnius hominis violatio ſufficeret excuſare omnes ſucceſſores legem ſimiliter violantes.

Reſpon. neceſſarium eſſe aſsignare tēpus aliquid citra quod pctm̄ fuit legem violare. & vltra illud peccatum non fuit, etiam ſi in particulari illud determinare non ſufficimus. Interim tamen ꝙ lex per homines, ſuperiore ignorante, violatur, peccatū eſt legem violare: poſt quam autem ad notitiā legiſlatoris violandi conſuetudo peruenerit, non ſtatim quod legiſlator agnoſcit, culpa violationis purgatur: ſed ſi eo ſciente per aliquod tempus violatur: & cum prohibere ſeu punire id poſsit, non punit, ſed potius diſsimulat, aut voluntarie tolerat, ex tunc lex ſuam vim videtur amittere per tacitam prælati diſpenſationem, & ita ſucceſſores erunt ex tunc à culpa liberi. Sed quoniam de his nōnihil diximus Codice de ieiunio. vide ibi.

Correlariè ſequitur, ſicut per conſuetudinem poteſt lex deferiādo abrogari, ita & per eandē conſuetudinē annullatur pœna excommunicationis etiam latæ ſententiæ contra violatores inflicta. Cuius ratio eſt manifeſta: quia excommunicationem nemo poteſt verè incurrere, ſpecialiter ſi ſit à iure, niſi propter peccatum mortale. Si igitur legis violatio per conſuetudinem caret culpa mortali, vt ex dictis apparet, ſequitur tunc pręfatam pœnam contra huiuſmodi violatores locum non habere.

Nota tamen hæc, quę dicta ſunt, de nō negotiando in diebus feſtiuis ſuā habere limitationem, pręter conſuetudinem. ſ. ſi neceſsitas publica, vel priuata oppoſitum poſtulet. Inde enim qui victualia in feſtis vendunt, etiam ante diuinorum auditionē, excuſantur. Similiter pharmacopolę, qui medicinas vēdūt ſicut & multa alia opera ſeruilia poſſunt ob neceſsitatem aliquā in diebus illis fieri. Similiter idem excuſari ſolet, ſi ob pietatem aut notabilem vtilitatem fiat: maximè ſi contemptus abſit, & non id propter lucrum principaliter fiat. In quibus non oportet confeſſores magnos pœnitentibus ſcrupulos ingerere. Sed de his vide ſummiſtas.

SEXTO redditur illicita negotiatio ex modo, idq; multis modis, vt ſi mendacia, periuria, aliaue peccata commiſceantur, ſicut à negotiatoribus ſolent cōmiſceri: quæ quidem vt ſuprà ex Auguſtino induximus, potiꝰ ſunt vitia negotiantis, quam negotij. Et periuria quę commiſcentur vt in implurimum ſunt mortalia, ſi. ſ. ſcienter & deliberate fiant: mendacia verò ſimplicia aliquando ſunt mortalia, vt ſi in damnum ementium interponantur. ſ. ad rem plus iuſto vendendum. Aliquādo verò ſunt venalia, vt ſi officioſa ſint, & à vendēte interpoſita

terpoſita,vt ſuam procuret indemnitatē: quia alioqui fortè non iuſtum precium, ſed diminutum pro ſua merce illi traderetur.

Deinde redditur negotiatio illicita. Si extraneis pluris vendatur res, quàm naturalibus: contra illud, quod in Cõcilio Albanen. decretum eſt. Presbyteri plebes ſuas moneāt, vt hoſpitales ſint, & non carius vendant tranſeuntibus, quàm mercatorib⁹ vẽdere poſsint. Sed hoc intelligitur. Si excedant latitudinem iuſti precij: alioqui intra latitudinem hmõi nil inconueniit carius rem vendere extraneis, quàm naturalibus. Deinde ſi res ad terminum carius venditur quàm in promptu ob ſolam ſolutionis dilationem: quia tunc eſſet vſura. Secus ſi ob intereſſe damni emergentis, aut lucri ceſſantis. De quibus inferius.

Deinde ex monopolio, vt ſi quis contẽdat ſibi ſoli licere certas merces vendere. Aut ſi certi mercatores inter ſe cõueniant de non vendendo merces certas infrà tale precium. Aut ꝙ non emant merces vltra tale precium. Aut ſi artifices inter ſe conueniant, vt opus, quod vnus eorum cœperit, per alium continuari, aut finiri non poſsit: qualiter chirurgi ſolẽt inter ſe non ſine vulneratorum magno periculo cõuenire. Aut ſi qui aliquam artem, aut medicinam alicuius morbi curatiuam ſciunt, inter ſe conueniunt, vt eam non niſi filiis, aut nepotibus doceant. Hęc & alia hmõi monopolia conſtat eſſe iniqua & reip. pernicioſa. Tum, quia ciues mercib⁹ illis indigẽtes, cogerẽtur eas ab illo vnico, ſeu pluribus, qui inter ſe cõuenerunt, emere, & cõpellerentur reddere preciũ, quod monopoli poſtulauerint, quantũuis ſit immoderatũ, cum mercib⁹ illis ſummè indigeāt: & ita eſt in pręiudicium ipſorũ ementium, & rebus illis indigentium, qui monopolio ſecluſo, res illas pro longè minori precio venales reperiſſent, tum etiā, quia hmõi monopoliũ de ſe eſt impeditiuum, ne alij multi beneficium indigẽtibus faciant. Nam ſi paſsim omnibus liceret ſine illis pactis merces illas vendere, multi eorum pietate erga indigentes moti, eas illis vel donarent, vel pro paruo precio vẽderent, quę tamẽ beneficia per hmõi monopolia impediuntur, contra illud Prouer. 3. Noli prohibere bene facere, eum qui poteſt, ſed ſi vales, ipſe benefac. Tum etiam, quia huiuſmodi monopolia tanquam pernicioſa per leges prohibentur & puniũtur, vt patet. C. de monopoliis vbi graues, & diuerſæ pœnæ contra monopolos inſtitutæ ſunt, ex quib⁹ facilè eſt cõiicere peccatũ eſſe mortale huiuſmodi monopolia facere.

Procedunt autem hæc ſpecialiter de his, qui propria autoritate monopolium exercent, ſecus de his, qui ad id publicam habent autoritatẽ, vel à rep. vel à principe. Hanc tamen autoritatẽ nemini prębere debent, niſi duobus concurrentibus. ſ. ſi publica neceſsitas, aut vtilitas poſtulauerit, & precium iuſtum rebus per tales monopolos vendẽdis taxetur. De publica neceſsitate exẽplum eſt clarũ, vt ſi in ciuitate aliqua deſint, qui velint merces, quibus ciuitas indiget, aliũdè ad ciuitatem portare: fortè quia cum multo labore, periculo, & expenſis ſunt deportandæ. Aut ſi deſint, qui officium certas merces vendendi ſuſcipiant, aut hoſpites & aduenas ad ſuam domum admittant; niſi illis ſolis hoc priuilegium concedatur, vt talia vendere, & talia officia exercere ipſi ſoli in ciuitate poſſint: tunc ob neceſsitatem poterit ciuitas hoc illis concedere, ſicut paſsim videmus. De vtilitate etiam eſt clarum exemplum de his, qui expenſis ſuis libros imprimi faciunt, quibus priuilegium concedi ſolet, vt nemo eoſdem libros infrà certum tempus valeat imprimere cõtra voluntatem eorũ, qui primò eos impreſſerunt. Hoc enim in publicā vtilitatem redundare conſtat, vt per hoc viri docti animentur impreſsioni operam dare: quatenus eorũ doctrina multis valeat communicari. Ac proinde non videtur damnandũ, ſi princeps aliquibus artificibus, ſeu mercatoribus hoc priuilegium pro certa pecuniæ ſumma ipſi principi conferenda, concedat, vt illi ſoli certas merces in ſuo regno valeant vendere vbi velint, taxato prius iuſto, & moderato precio: maximè ſi merces tales ſint, quæ ad hominum vitã minimè ſint neceſſariæ. Id enĩ excuſatur in principe, ſi ipſe in notabili neceſsitate ſit conſtitutus, quia tunc publica neceſsitas excuſat factum. Excuſatur etiam in mercatore ad id priuilegiato ex autoritate publica, qua monopolium exercent. In aliis tamẽ mercibus, quibus vt plurimum homines indigere ſolent, tale priuilegium mercatoribus cõcedere, & conceſſo vti, non ita videtur excuſabile, etiam ſi precium moderatum præfatis mercibus deſignetur. Quia quanuis per huiuſmodi precij taxationẽ caristia alioqui inducenda impediatur: aliud tamẽ incõueniẽs ſuprà adductũ non tollitur, quia. ſ. impediũtur multi à beneficio multiplici, ꝙ indigẽtibus facerent. Merces etiã ꝓ minori ꝑcio venderẽtur, ſi multi eſſent mercatores, q liberè vẽdere poſſent. Et multò me-

lius rebus publicis de neceſſariis mercibꝰ prouideretur: cùm vbiq; eſſent, qui talia vēderēt: & tamen ſi vni, aut paucis id licitum eſſet, venderent vbi vellent: vbi autem nollent, penuriā magnam homines paterentur.

SEptimò redditur vitioſa negotiatio ex parte finis, vt ſi non ad debitum finem ordinetur, qui eſt neceſsitas, vel vtilitas: ob id enim mercationes fieri debent, quia. ſ. vel neceſſariū eſt ad publicas, ſeu priuatas indigentias releuandum, vel ſaltem vtile. Qui igitur ob lucrū principaliter negotiantur, in lucro ipſo finem ſuum vltimò collocātes, peccant, tāquam qui rebus, quibus vtēdum eſt, fruuntur: maximè ſi eorum intentio ſit lucra ſine termino accumulare. Quamuis enim licitum ſit diuitias plurimas à Deo datas, aut iuſtè acquiſitas poſsidere, non tamen ita ſunt appetendæ, ac ſi per ſe, & ſecūdum ſe expetibiles eſſent, cùm non niſi ob aliud expetendæ ſint, vt tradit Ariſtote. 3. Ethi. & docet Pſalmiſta, dicens. Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere. Propter neceſsitatem igitur & vtilitatem ſui & ſuorum licitum eſt lucrū ex negotiatione q̄rere, & appetere, ſimiliter & theſaurizare, vt ait Paulꝰ. 2. ad Cor. 12. Parentes debēt theſaurizare filiis. Vnde ſi quis dixerit eſſe licitum negotiari propter lucrum, non eſt ſimpliciter condemnandus, cū ipſum lucrum intentum poſsit in alium meliorem finem ordinari, puta ad neceſsitatem, vel vtilitatem publicam aut priuatam.

De iuſto rerum venalium precio.

QVAESTIO. XXXI.

NVnc ad id, quod principaliter intendimus, redeamus. An. ſ. lucrum, ſeu res per contractū emptionis, ſeu negotiationis acquiſitum ſit reſtituendum, & quando. Ad quòd illud in primis ſupponamus in huiuſmodi cōtractu, vt iuſtus ſit, debere ſeruari æqualitatē inter preciū & mercem: quæ æqualitas eſt ſedes, ſeu fundamentum iuſtitiæ commutatiuæ in huiuſmodi contractibus ſeruandæ. Huius ratio de ſe ſatis clara eſſe videtur, quia vt tradit Ariſto. 1. Politicorum. Emptio & venditio videtur eſſe introducta pro communi vtilitate vtriuſq;, dum. ſ. vnus indiget re alterius, & è conuerſo. Quod autem pro communi vtilitate inductū eſt, non debet eſſe magis in grauamen vnius quàm alterius: qualiter eſſet, ſi precium excederet valorem mercis, aut è contra. Ac proinde neceſſe eſt ad iuſtitiam cōtractus præfatam æqualitatem ſeruari, qua non ſeruata, contractus remanebit iniuſtus: cùm alter eorū plus debito recipiat, alter verò minus. Et inde apertum eſt in caſu, quo præfata æqualitas nō ſeruatur, exceſſum eſſe reſtituendum, ita vt res ad ęqualitatem reducatur.

Sed quoniam hoc fundamentū & ſi certiſsimum ſit, minimè ſufficit ad de ſingulis contractibus in particulari iudicandum iuſti ſint nècne, niſi rerum, quæ venduntur, precium iuſtum agnoſcatur, ideo quærendū primò eſt, quomodo cognoſcatur rei precium iuſtum. Et vt ex pluribꝰ doctoribus colligitur, hoc in ſumma videtur multis eſſe tenē dum. Primo ſi autoritate publica principis, vel communitatis, ſeu alterius vicem eius tenētis, ſit taxatum rebus venalibus precium, illud eſt reputandum iuſtum precium. Secundò in defectum huiuſmodi taxationis communi curſui, ſeu æſtimationi videtur eſſe ſtandum, ita vt illud ſit rerum, quæ venduntur iuſtum precium, quòd ſecundum communē curſum, ſeu conſuetudinem pro rebus illis tradi, & recipi ſolet. Tertiò, vbi nec lex precij determinatiua ſit, nec communis conſuetudo, eò q̄ fortè tales merces non ſunt illic aſſuetæ vendi, ſed de nouo aliundè portantur, tunc multa eſſent conſideranda ad aſsignandum iuſtū precium illarum mercium: quorum aliqua ſe tenent ex parte vendentis, quædam ex parte ementis, alia verò ex parte ipſarum mercium. Ex parte quidem vendentium conſideranda ſunt expenſæ, labores, cura, induſtria, & pericula, quibꝰ tales mercatores ſe, & merces ſuas expoſuerūt, in res illas de loco in locum trāſportando, aut etiam ſeruando. Ex parte emētium conſiderantur indigentia, qua rebus illis indigent, paucitàs aut multitudo ementiū, complacibilitas, ſeu appreciatio ipſarum rerū. Similiter & vtilitas ex mercibus ipſis emētibus euentura. Ex parte deniq; mercium conſiderantur raritas, aut abundantia ipſarum, fertilitas, ſeu ſterilitas earundem, ſeu commoditas, quam poſsidentibus tradere poſſunt. Similiter & earundem melioratio, ſeu deterioratio, & alia huiuſmodi. Quibus omnibus rectè perpenſis, poterit prudēs mercator merces ſuas vendere, petendo id, quod illi conſtiterant, & vltra aliquod lucrum vnde valeant

competens ſtipendiū pro laboribus,expenſis & periculis,cæteriſq;,quę dicta ſunt,recipere, tantum.ſ.quātum iuſtè reſp.illi mercatori tradidiſſet,ſi illum reſp.ad ſimiles merces portandum conduxiſſet,vt ait Scotus.

De his documētis breuiter videamus, an ſufficiant ad cognoſcendum iuſtum precium,& ad conſcientias ipſorum mercatorum iuxta hæc documenta ſuas merces vendentium aſſecurandum.Et poſſet aliquis obiicere,quòd primum documentum non omnino ſufficiat,nec omnino ſit certū. Tum, quia qui publica autoritate,vel principis,vel ciuitatis precia rebus imponūt, poſſunt deficere, aut excedere in taxatione precij, idq; multis modis,odio, ſcilicet, aut fauore vendentium, aut precibus,ſeu muneribus ab ipſis vendentibus oblatis.Quibus aliiſq; multis cauſis,ſeu modis non dubium eſt,præfatos reip.rectores poſſe corrumpi.

Deinde, eſto hæc,quæ dicta ſunt, ceſſent, poterunt præfati rectores ex ignorantia, aut ex prudentię defectu, aut ex imperiria,aut etiam ex negligētia perpendendi omnia,quæ in.3.documento ſuprà poſita ſunt, à iuſto precio deficere, aut etiam excedere, ac proinde non erit iuſtum preciū, quòd ipſi aſsignauerint.

Pręterea, eſto quòd tempore taxationis optimè, & iuſtiſsimè precium taxauerint,ſtat ꝙ ſucceſſu tēporis ob varium rerū euētū ſit augendū pcium, aut diminuendū:nā poſſunt expēſæ,labores, pericula creſcere,aut etiā minui.Poſſunt merces ſimiliter variari,ſeu alterari in bonitate,aut malitia, in raritate & abūdātia.Poteſt etiā accidere, vt indigētia creſcat,aut minuatur, vt multò plures ſint emptores,q̄ prius, aut pauciores, quæ omnia paſsim accidere videmus, & valent ad alterandū mercium valorem,& iuſtū precium earū. Ac proinde irrationabile videtur in tot rerum varietatibus idē ſemper ſeruare pcium ob id.ſ.quia per legem,aut publicam poteſtatem taxatum ſit, & per conſequens primū documentum ſuas habet incertitudines.

Secundum documentum ex cōmuni hominum æſtimatione & curſu ſumptū certius eſſe videtur, eò ꝙ hmôi hominū ęſtimatio variatur ad rerū prędictarū variationē. Verum adhuc ſuas habet difficultates.Tum,quia nō eſt eadem hominū appreciatio,ſeu ęſtimatio,cùm ſępe accidat in rep.varia eſſe de his preciis iudicia:imo & cōtraria,ſeu contradictoria,ita vt quidā de re aliqua interrogati,quātū.ſ.valeat, dicāt eam valere.x.alij.xij. E cōtra verò alij nec. x.nec. xij. ſed octo, aut nouem,vt experientia docet.

Pręterea quæro,hæc communis hominum ęſtimatio,per quam iuſtum precium agnoſcitur eſt ęſtimatio ipſorū mercatorum,aut aliorum, qui mercatores nō ſunt?Rarò enim hi cum illis in ęſtimatione cōueniunt.Si primū,ſuſpectū eſt tale documentum,eò ꝙ de mercatorib⁹, qui res ſuas vēdere volūt,iuſtè præſumi poteſt,eos in tali ęſtimatione excedere,quos(vt experientia mōſtrat) ſcimus ſemper lucrū prætēdere , & rebus ſuis affectos eſſe.Si ſecūdum ſimilitet videtur documentum ſuſpectū,eò ꝙ hi,quanuis prudentes ſint,ſunt tamen vt in plurimū harū rerum ignari & inexperti, cùm per ſe neſciāt, quātū res mercatorib us cōſtiterint,quātas expenſas fecerint,quanta pericula & labores ſubierint, ſicut ipſimet mercatores ſciunt.

Deinde demus hos & illos in rerum ęſtimationę cōuenire, res tamen ipſas in eodē loco & tēpore ſtat plus,aut minus valere,ex modo.ſ. vendēdi, vt ſi venditor vltrò ſe offerat,aut roget, vt aliquis rem ſuā emat,aut rogatus ipſe potius eam vendat. Similiter ſi plures ſint, qui rem illā emere velint,aut pauci. Similiter ſi priuatim vendatur, aut publicè in foro ad pręconis clamorem, in quibus omnibus res eadē diuerſum dicitur habere valorē & precium,etiā ſi præfatæ cōmuni hominum ęſtimationi minimè concordet. Quēadmodum res eundē valorem non habet, ſaltem ipſi vendenti,vt dicit Tho. Si venditor ex rei vēditione dānum aliquod notabile patiatur,aut nullum,& ſi patiatur,rem tamē rogans vēdat,an rogatus:quia ſi rogatus, poteſt precium augere iuxta exigētiam dāni, quod patitur.Quod tamen augere non debet, ſi rogans vendat. Et ita ſecundum documentum non videtur omnino ſufficiens.

Tertium documentum, in quo dicitur omnia illa eſſe conſideranda,q̄ diximus ſe tenere ex parte vendentis & ementis & mercis ipſius. Similiter videtur incertū.Primò,quia nō videtur ſatis tutū pcij taxationē iudicio ipſorū mercatorū relinq̄re, qui quāuis ſciāt quantū res illis conſtiterint, quas expēſas fecerint, & quæ pericula ſubierint:fortè tamen non ſatis prudentes ſunt, vt cætera alia cōſiderent,quæ cōſiderāda ſunt,& etiam ſolent ex affectione,quā ad res ſuas habent, ſimul & ex lucrandi cupiditate obcæcari.Deinde non omnes mercatores eaſdem faciunt

penſis,& periculis, poſſet primus preciũ exigere lõgè maius q̃ ſecũdus. Nã ſi reſp. illos conduxiſſet, non dubiũ longè maius ſtipendium priori dediſſet, q̃ poſteriori. Et ſi duo ad nũdinas iuerint, & eaſdẽ expenſas fecerint, & labores ſubierint, dempto ꝙ alter vnum pannum emit, alter verò multos, ſequeretur illos ex vẽditione ſuarum mercium æquale quaſi lucrũ poſſe lucrari, ex quo æquale ſtipendiũ reſpu. illis tradidiſſet, aut quaſi: maximè cũm parũ referret vnam, aut plures merces à nundinis portare, quantum ad ſtipendij quantitatem illis aſsignandum, ſi ſuas operas locarent.

Tum etiam, quia ſtat merces ob aliquã cauſam in valore aſcendere, vt ſi aliorũ merces ſint cõſumptę, aut ſi plures emptores cõcurrant, aut ſi cõmunis hominũ indigentia creuerit: nam tunc licitũ erit maius precium pro illis exigere, quàm ſit ſtipendium, alioqui illis iuſtè poterat aſsignari.

Prędictis tamen non obſtãtibus, videtur p̃ſata documẽta eſſe tenẽda, ſi rectè intelligãtur. Primũ eſt, ſi lege, vel publica autoritate ſit rerũ iuſtũ p̃cium determinatũ, ſic, ꝙ vẽditores nõ vltrà ꝙ taxatũ eſt, pro mercib⁹ exigãt, aut recipiãt, illud eſt p̃ſumendũ iuſtum preciũ, interim ꝙ non conſtat taxatores fuiſſe vel corruptos, vel deceptos in p̃cij aſsignatione. Iuſtũ enim eſt pro illis p̃ſumere, qui remp. gubernãt, interim ꝙ de oppoſito non conſtat. De quib⁹ etiã p̃ſumendũ eſt, ꝙ diligentiam debitã appoſuerint ad omnia perpẽdendũ, ex quibus precium venit augendũ, aut diminuendũ. Et quẽadmodũ ad illos ſpectat primò, quando. ſ. res venditioni exponuntur precia determinare, ita ad eoſdem ſpectat ſucceſſu temporis rerũ varietatem quoad copiam, ſeu penuriam, quoad meliorationem ſeu deteriarationem attendere. Similiter & emptorum paucitatẽ, aut pluralitatẽ, atq; venditorum conſiderare: vt taxatio per eos facta cõtinuetur, aut etiam muretur. Et ſi continuetur, ſemper eſt pro illis pręſumendum, & eorũ taxationi ſtandum, niſi notabilis cauſa taxationẽ mutãdi appareat, quia tunc ceſſat præſumptio dicta, nec ex tũc erit iuſta p̃ſata taxatio, nec illi neceſſariò ſtãdũ, ex quo incipit irrationabilis eſſe. Et ita ſi pręfati rectores taxationẽ per eos factã nõ mutent, tuti erũt in cõſcientia mercatores, ſi aliud exigant precium, idq; in cõſciẽtia, quãuis fortè in foro eorum à pœna immunes non erũt. Et per hęc patet ad ea, q̃ cõtra primũ documentum obiecta ſunt. Secundũ erat cõmunis hominũ ęſtimatio, ſeu rei appreciatio, & cõmunis rerũ venalium curſus & cõſuetudo. Quod tenet locũ, qñ merces cõmuniter in rep. aliqua vendi ſolent, & apud prudẽtes & imprudentes, diuites & pauperes idẽ rerum venaliũ preciũ ſeruatur, ſuppoſita ipſarũ rerũ equalitate in bonitate intrinſeca: tunc illud reputatur p̃cium iuſtum, ex quo in tali rep. ſemper ſunt perſonæ prudentes, qui ſciant omnia p̄pendere, q̃ ad precij iuſtitiã cõducũt. Et hmõi cõmuni ęſtimatione exiſtẽte, impertinẽs eſt venditores multas feciſſe expẽſas, multa ſubiiſſe pericula, vilius aut carius merces emiſſe. Et ita accidit eos, ſi iuſtè res ſuas vendere volunt, aliqñ lucrari, aliquando perdere: talis eſt ipſorum mercatorũ conditio, vt ſicut lucro, ita & damno ſe exponant.

Et procedit hoc documentum de precio rerum, quas ipſi mercatores in ſuis dominus venales tenent, ſecus ſi ab aliis, qui id ex officio nõ habẽt, vendantur: quia vt puto non habent merces eundẽ valorem apud mercatores, qui id habẽt ex officio, & apud alios: quia mercatores cauſam habent iuſtã aliquid ratione officij amplius pro mercibus recipiendi, quàm alij non habent. Quemadmodum campſori permittitur pro cambio aliquid lucrari ratione officij, quod alij non campſori non ita permititur. Ac proinde nõ eſt damnãdũ, ſi quis merces à nõ mercatore vilius emat, quàm in domibus mercatorum venduntur. Itaq; documentum hoc, quod conſuetudini innititur, ſpecialiter videtur pro mercatoribus poſitum.

Similiter ſi merces, ſeu res aliquæ ad vocem p̃conis publicè vendantur, quod vulgò dicitur, almoneda, nõ erit illic iniuſta venditio, aut emptio, ſi non detur precium iuxta communem conſuetudinem, quã mercatores in vendendo ſeruant, id enim in illo foro publico reputatur valere res, quod pro illa fuerit repertum, ſiue maius ſit, ſiue minus q̃ precium pro quo mercatores ſimilem rem vẽdunt: habet enim forus ille leges ſuas, à legibus mercatorũ differẽtes. Nec obſtat, ꝙ in vna almoneda res ſimiles pluris vendantur, quàm in alia: quia facilè pro loco & tempore rerum valor variatur ex multitudine emptorum, & cõmuni rerum indigentia aut ex paucitate eorum, & parua rerum indigentia: hæc enim ſunt, quæ vt in plurimũ rerũ valorẽ, vel augent, vel minuũt. Idem iudiciũ eſt de rebus, quæ per perſonetas, per vicos, & plateas cum mercibus diſcurrẽtes venduntur, qui dicũtur vulgò, corredores, preciũ illarum non oportet

ret iuxta conſuetudinem præfatam mercatorum taxare, ideo ſi minoris vẽdantur, non eſt facilè condemnãdum: dummodo fraus & negligentia ipſorum curſorum eſſet, ſed fideliter & diligenter diſcurrant, quærentes emptores cum nullo eorum fraudulenter conueniẽtes.

Inde etiam fit, eos, qui redditus eccleſiaſticos, aut etiam ſeculares pro minori etiam ſcienter emunt, quando publicè venales exponuntur, non eſſe damnandos, nec ad reſtitutionem compellendos, ſi fraus & dolus ceſſet, vti fit inter eos, qui vulgò dicuntur, arrẽdadores, habet enim ille ſorus ſuas leges, ſicut ſorus publicus, qui dicitur, almoneda. Et quemadmodum emptores pro minori à culpa in caſu excuſantur, ita & ſcienter pro maiori vendentes ratione fori excuſantur, maximè ſi emptores ſciant ſe ꝓ maiori emere. Sec⁹ fortè ſi ignari ſint & ĩprudẽtes ipſi, qui emũt, & qui vendunt, ſciant rei venditæ quantitatẽ.

Vnde in hoc caſu illud videtur notandum, quòd ſi emptor ſcit fructuũ qui venduntur, quantitatem: ſimiliter & venditor, excuſari poterit emptio & venditio ſi magno, aut paruo precio emantur. Similiter ſi ambo fructuum, qui venduntur, quantitatem ignorent, poterit præfata emptio & venditio excuſari. Si tamen (quod vt in plurimum fit) venditor ſcit fructuum quantitatem vel quaſi, ex quo per ſcripturam, quæ vulgò, tazmia dicitur, id agnoſcãt: emptor autem id penitus ignorat, nec ſi diligentiam feciſſet, fructuum quantitatem attingere potuiſſet, & ex errore, aut ignorantia pro maiori quantitate, aut precio præfatos fructus reddituales emat, an erit licita venditio? Dicerem quòd non, ſed tenebitur in conſcientia venditor exceſſum reſtituere, ſi fuit emptor notabiliter læſus. Quanquã in foro exteriori cogetur emptor ſtare cõtractui. Huius ratio videtur, quia non eſt æqua vtriuſq; conditio: nam venditor rem ſciens, videtur eſſe in tuto: emptor autẽ neſciens, in periculo. Cuius exemplũ eſt, ſi is, qui rete in mare miſit, ſcit nil apprehendiſſe: alter autem id neſciens, emit iactum illum, certè non erit venditor tutus: cùm non ſit æqua vtriuſq; conditio. Sicut etiam exẽplificari poteſt de eo, qui fructum vineæ, quã alibi habet, ſciens omnino deſtructum eſſe, alteri id ignoranti vendit, peccat vendendo, & reſtituere tenetur. Sicut qui ſcit multas merces ad patriam veniſſe, & merces quas habet, carius vendit ei, qui aliarũ ſuperuentum ignorat, tenetur illi. De quo inferius. Si autem in præſenti caſu huiuſmodi emptiones & vẽditiones excuſantur ideo eſt: quia vt in plurimũ tam ementibus quàm vendentibus incerta eſt fructuum, quos vendunt. quantitas.

Tertium documentum in quo dicebatur eſſe attendendum ad expenſas, laborem, periculum, & cætera, quæ ex parte vendentis ſimiliter & quæ ex parte ementium ſe tenent, procedit de mercibus de nouo aduenientibus, ante quarum aductum in loco illo nec lex, nec conſuetudo, aut communis curſus erat, qui precium illis imponeret: tunc poſſunt illa omnia cõſiderari, & precium tale aſsignari, vt ipſi venditores nõ perdant, ſed aliquid vltrà, quàm res illis conſtitit, lucrentur, præſuppoſita mercium vtilitate ſimiliter & earum indigentia in repu. illa, ſimul & communi hominum æſtimatione & deſiderio res illas habendi. Præſuppoſito etiã quod venditores in emendo merces, & eas afferẽdo prudentes fuerint, & reip. ad quam eas afferunt, rem vtiliter geſſerint, non de loco diſtantiori eas afferẽdo, cùm de propinquiori afferri poſſent, nõ per loca periculoſa, aut cum magnis expẽſis, cùm per ſecura loca, & cum paucioribus eas portare poſſent, non etiam eas ad terminum emerint carius, quàm ad ſtatim valerent: ratione enim talium exceſſuũ non poſſunt merces per eos emptas aliis carius vendere, quàm ſi in illis non exceſsiſſent. His enim & aliis bene perpenſis, poterũt rebus ſuis precium taxare, ita vt lucrentur, iuxta regulã Scoti, quantum ſi per remp. eſſent conducti, mererentur. Secus ſi res non ſic reip. vtiles forẽt, aut nulla, aut parua illarum eſſet indigentia, ſeu apreciatio, aut complacibilitas, ſeu deſideriũ. Secus etiam ſi poſt primam precij taxationẽ alia vẽdendi conſuetudo ſuperueniat, vel aſcẽdendo, vel deſcendendo in precio ſecundum rerum, emptorum, & venditorum variationem. In quibus non videtur curioſius inſiſtendum. Nam qui multum emungit, elicit ſanguinem.

Inde illa preciorum diſtinctio communiter eſt approbata, qua dicitur precium in indiuiſibili non conſiſtere, ſed ſuã latitudinem habere, vt quidam ſit precij gradus rigidus, quidam pius, ſeu infimus, quidã verò medius: & in quocunq; horum graduũ res vendatur, dicitur pro iuſto precio vendi. Si autem pro precio totam illam latitudinẽ egrediente per exceſſum, aut per defectum vendatur, dicetur iniuſtum precium, & venditio iniuſta. Huius diſtinctionis approbatæ ratio clara eſt.

ra eſt. Quia ſi precium iuſtum ìn indiuiſibili conſiſteret, vix poſſent mercatores & emptores tuti eſſe in conſcientia, imo nunquam, eò quòd ſecluſa Dei particulari reuelatione, nūq̄ certi eſſe poſſent, an res pro precio iuſto vendant, an iniuſto, vt de ſe conſtat.

Tum etiam, quia cùm precium iuſtum vt in plurimnm ex communi hominum æſtimatione colligatur: hæc autē non eſt eadē in omnibus, vt experientia docet, ſed aliqui ſentiunt rem valere. x. alij. xj. alij verò xij. Et qui precium, ſeu valorem rei ſecundū ſuam æſtimationem determinant, dicunt rem illam valere. x. parum plus minúſve. Itaq; hominum æſtimatio non eſt ad aliquid indiuiſibile: ac proinde certum eſt, iuſtum precium in indiuiſibili non conſiſtere.

Inde correlariè ſequitur poſſe mercatorem rem vni carius, alij vilius vēdere, & íuſtè: dummodo precium vtrunq; ſit intra prædictam latitudinem. Sequitur etiā poſſe mercatorē rem carius vendere ad terminū quàm ad ſtatū: & carius pauperi quàm diuiti: dūmodo (vt dixi) ſemper preciū ſit intra dictā latitudinē. Sequitur etiā poſſe mercatorē rē pro minori emere, & ſtatim eā penitus immutatā pro maiori vēdere, vt ſi eam emit pro p̄cio infimo, & vendit pro rigido intra latitudinē iuſti precij. Nec id ſolùm, ſed etiā ſtat aliquem mercē emere pro precio in gradu rigido, & ſtatim eam pro maiori precio vendere, etiam ſi nulla in re facta fuerit mutatio, idq; licitè. Nā accidit, vt merces plus valeāt in poteſtate vnius q̄ alterius. Vt ſi is, qui emit equū ſ. pro precio rigido cōmuniter currēte, ſit peritus, ſciēs equorum, quos emit, conditionē melius quàm alij, qui nō ſolet niſi meliores emere, & de illo talis habetur opinio. Certum eſt homines communiter plus ęſtimare & appreciari equos ab illo homine emptos, q̄ alios: & per conſequēs equus in illius poteſtate eſt maioris precij, quàm in poteſtate alterius. Et correlarium patet. Et ita alia poſſent inferri.

Sequitur amplius, quòd minus periculoſa eſt negotiatio illius, cuius merces taxatę ſunt per cōſtitutionē aliquā municipalē, ſeu per rectores ciuitatis, ſeu per cōmunem cōſuetudinem, quàm illius, cuius mercium taxatio ſuo arbitrio relicta eſt. Et ſimiliter minus periculoſa eſt negotiatio illi⁹, qui merces habet, quib⁹ aliæ ſimiles in ciuitate vendūtur, q̄ illius, qui ſolus tales merces vēdit. Tū, quia facilius ſciet ſuas merces iuxta cōmunē cōſuetudinem ęſtimare, q̄ ſi ſolus eas haberet. Tum etiam, quia minorem frontem habebit ad merces ſuas ſuperuendendum, quàm ſi ſolus eas habeat, vt ſatis conſtat.

De mercatione, in qua iuſtum precium non datur.

QVAESTIO. XXXII.

FAcilè eſt iam ad quæſtionem reſpondere, in qua quæritur de contractu emptionis, & venditionis, in quo iuſtū precium non ſeruatur, an ſit iuſt⁹, & inde an obligatio reſtituendi oriatur. Et dicēdum breuiter, ꝙ ſiue res vēdatur, aut ematur carius q̄ valeat vltra, ſeu citra dimidiū iuſti p̄cij, in multo, aut in paruo ita vt p̄cium non ſit intra latitudinē iuſti p̄cij ſuprà poſitā, regulariter eſt illicitus cōtractus, & debet in conſcientia vel reſcindi, vel ad ęqualitatē reduci. Quod enim cōtract⁹ iniuſtus ſit, patet ex dictis. Quia ex quo in illo, non ſeruatur æqualitas mercis & precij, ex cōſequēti receditur à iuſtitia, imo cōtra eam agitur, & tātò magis, quantò precium datum magis excedit, aut deficit à valore mercis. Ac p̄inde niſi ſic contrahentes per aliquid excuſentur, non dubium eſt eos peccare.

Tum etiam idem colligitur ex. 10. q. 2. §. Hoc ius. vbi dicitur, quòd ſi in vēditione rei eccleſiaſticæ plus offeratur, quàm res valeat, eccleſia recipere non debet, ſed tantùm iuſtum precium. Igitur & in venditione aliarū rerū etiam ſeculariū iuſtum debet precium interuenire: quandoquidem iuſtitia cōmutatiua non minus in rerum ſeculariū venditione ſeruanda eſt, quàm eccleſiaſticarum. Tum etiā idem apparet ex Aug. 13. dę Triñ. ca. 3. dicēte. Vili velle emere, & carè velle vēdere, re vera vitiū eſt. Nec ob aliud, q̄ ꝙ æqualitas inter p̄ciū & rei valorē nō ſeruatur. Vnde ibidem cōmendat Aug. hominē tāquā iuſtū, qui cùm vēditor exiguū p̄cium pro re, quā vendebat, neſciēs poſcederet: ipſe tñ ſciēs rei valorē, amplius, quā alter poſtulauerat, tradidit. Ait enim. Scio hominē, cū venalis codex ſibi fuiſſet oblatus. p̄cijq; eius ignarū, & ideo quiddā exiguū poſcentē cerneret vēditorē, iuſtū p̄ciū quod multò amplius erat, nec opināti dediſſe &c. Procedit cōcluſio tam de eo, q ſciēter dat precium diminutum, aut recipit exceſſiuum,

quàm

quàm de eo, qui habens conſciétiam dubiam de exceſſu, aut defectu precij maius precium exigit, aut minus offert & dat: cùm nõ minus peccetur contra conſcientiam poſitiuam agẽdo, quàm contra dubiam.

Quod autem in caſu is, qui defraudat, ſiue exceſsiuum precium recipiendo, ſiue diminutum tradẽdo teneatur reſtituere defraudato, non dubitatur, ſi defraudatio ſit vltra dimidiũ iuſti precij, in quo tam Iuriſtæ, quàm Theologi conueniunt. Si tamẽ ſit defraudatio citra dimidium iuſti precij, nõ æqualiter & idem ſentiunt. Probatur tamen tunc eſſe neceſſarium reſtitutionẽ facere defraudato. Quia qui defraudat proximum non liberè conſentientem, peccat contra charitatẽ proximi, & contra legem naturæ: quia hoc facit alteri, quod ſibi nollet fieri, & ipſum iniuſtè damnificat: igitur tenetur ſatisfacere læſo, iuxta cap. Si culpa tua dãnum illatum eſt &c. In caſu autem recipit à proximo aliquid alioqui indebitum, ſecluſa libera voluntate donãdi in ipſo defraudato, quem ſuppono nullatenus donare intendere: igitur ſatisfaciendum eſt illi.

Secundò, & eſt argumentum ad hominem: nam hi, qui oppoſitum opinantur, dicunt quòd ſi quis vendat vltra dimidium iuſti precij, quòd tenetur totum exceſſum reſtituere: ſi tamen citra dimidium, nil tenetur reſtituere. Vendat igitur aliquis rem, quæ ad ſummum valet. x. pro. xv. in quo non vendit vltra dimidium iuſti precij. Quæro iam, an poteſt rem illam pro. xv. vendere, idq; iuſtè abſq; debito quidquam reſtituendi, vel non? Si primum, igitur ſi vendit vltra dimidium iuſti precij, puta pro. xvj. non tenebitur reſtituere niſi vnum. Nam reliqua. xv. benè poterat pro merce vendita retinere, & ita vendendo vltra dimidium iuſti precij non tenebitur totum exceſſum reſtituere, quòd eſt contra eos. Si ſecundum, igitur vendendo ſolùm pro. xv. vel citrà, tenebitur totum exceſſum reſtituere.

Confirmatur. Quia obligatio reſtituẽdi naſcitur ex iniuſta rei alienæ acceptione, ſeu retentione. Si igitur in caſu præcedenti, quo vẽditor rem valentem. x. vendat pro. xv. nil alienum iniuſtè accepit: igitur ſi eandẽ vendat pro. xvj. non grauabit iniuſtè emptorẽ, niſi in vno: ac proinde vendendo pro. xvj. non tenebitur reſtituere niſi vnũ, quod eſt contra eos, & contra omnes, cùm totus exceſſus ſit reſtituẽdus, quãdo eſt vltra dimidiũ iuſti precij: ac proinde ſi vendidiſſet pro. xv. illa. v. eſſent iniuſtè recepta, & per conſequens reſtituenda in conſcientia.

Nec obſtant, quæ nõnulli iuriſtæ in oppoſitum afferunt. Arguũt enim primò quod exceſſus ſi non ſit vltra dimidiũ iuſti precij non ſit reſtituendus: quia talis contractus eſt licitus & iuſtus, eò quòd naturaliter conceſſum eſt, & permiſſum contrahentibus ſe inuicem circumuenire, atq; circunſcribere, vt notant Iuriſtæ in. l. Item ſi precio. §. fi. ff. locati. Et in. l. in cauſæ. §. fina. ff. de minori. Reſpon. ſi dictum illud eſſet verum, ſequitur ꝙ non ſolùm eſſet licitum ſe inuicem decipere citra dimidiũ, ſed vltrà: quod eſt contra ipſos, & contra veritatẽ, iuxta illud Pauli. 1. ad Theſ. 4. dicentis, Ne quis ſupergrediatur & circunueniat fratrem ſuum in negotio: vindex eſt enim dominus de his omnibus. Non igitur iure naturæ, aut diuino conceſſum eſt hominibus, vt ſe inuicem decipiant, aut circunueniãt, nec in multo, nec in paruo. Ac proinde cùm dicitur naturale eſſe contrahentibus ſe inuicem circũuenire, non intelligatur quòd ſit de iure naturæ, ſed naturale eſſe dicitur: quia ſecũdum naturam corruptã natum eſt cõtingere, & ſæpe contingit homines ob rerum cupiditatem, quæ illis quodãmodo naturalis eſt ſe inuicem decipere. Quod ſi alicubi dicatur id licitũ eſſe, intelligatur, id eſt, permiſſum: quia ſ. iure ſaltem humano tales circunuentiones nõ puniũtur. Sed eſto à iure humano permittantur, non tamen à iure naturali, aut diuino.

Secundò opponunt. Quia defraudare proximum citra dimidiũ iuſti pcij videtur fieri iuris tam canonici, quàm ciuilis autoritate, patet de ciuili. Similiter etiã de Canonico. cap. Cùm dilecti. de emptione. Et talibus contractibus, in quibus fit defraudatio citra dimidium, nec vnum ius, nec aliud reſiſtit, ſed illos vtrunq; ius approbat. Quod autẽ iuris autoritate fit, iuſtè fit: & ſi iuſtè, igitur nec peccant taliter contrahentes, nec reſtituere tenentur. Reſpon. Quod nec iura, ciuile. ſ. & Canonicum, tales contractus approbant tanquam iuſtos, ac licitos, nec autoritatẽ præſtãt, vt huiuſmodi defraudationes fiãt. Quod ſi iura huiuſmodi contractus approbant, hoc eſt verum, quantum ad eorum validitatem, ita vt non ſint neceſſariò reſcindẽdi, vt habetur. l. ſi voluntate. C. de reſcindenda vẽditione. Vbi Imperator ait, quod nec bona fides, nec aliqua ratio patitur, vt contractus, in quo fit defraudatio citra dimidium, omni dolo ſecluſo reſcin-

reſcindatur.Non tamẽ illos cõtractus tanquã
honeſtos & iuſtos,aut licitos approbant,imo
eos ius ciuile quodãmodo inhoneſtos eſſe de-
clarat,vt notat glo.in.l.Semper in conuentio-
nibus.ff.de re.iuris.dicens. Non congruit ho-
neſto viro circunuenire alium infrà dimidiũ
iuſti precij. Ius etiã Canonicum idem docet.
ca.Hoc ius.12.q.2. ſuprà citato , vbi dicitur in
ſentẽtia,ꝙ in venditione rerũ eccleſiaſticarum
nõ debet vltra iuſtũ ꝑciũ recipi. Quod cũ in
iuſtitia cõmutatiua ſit fundamentũ , q̃ in om-
ni vẽditione ſeruare oportet,ſequitur iniuſtos
eſſe tales cõtractꝰ,in quibꝰ à ꝑcio iuſto excedi-
tur,aut deficitur:ſed nec humana iura autori-
tatem præſtãt præfatis defraudationibus , ſed
eas permittunt:quia non puniunt,& defrau-
datis actionem contra defraudãtes negant. Et
eſto,autoritatem ad id ꝑſtarent,nõ inde fit, vt
licitè & iuſtè fiant:cùm multa videamus ſecũ-
dũ leges humanas permiſſa,& diſpoſita , quæ
tamen ſecundum legem naturalem , & diuinã
ſunt damnanda. Vt patet de vſura citra cente-
ſimã,quæ iure ciuili tolleratur & defenditur.
Patet de præſcriptione cum mala fide,quę ali
quando iure ciuili defenditur. Patet etiã,quia
leges olim patribus pro neceſsitate filios occi
dere concẽdebant, licèt hodie ſublatũ ſit. Pa-
tet de concubinatu, quem leges approbãt. Et
multa alia afferri poſſent exempla, in quibus
leges ciuiles conſtat à lege naturali , & diuina
differre. Vnde Auguſtinus,non ſine cauſa id,
quod dicitur , quod legis autoritate fit, iuſtè
fit,non de lege humana intellexit,ſed de diui-
na,vt habetur.23.q.4.cap.Qui peccat.

Tertiò opponunt.Quia ex diſpoſitio-
ne iuris fit, vt qui rem alienam
per tẽpus lege definitũ poſſedit , poſtea rẽ illã
reſtituere nõ teneatur,etiã ſi ſuperueniat ſciẽ-
tia,ꝙ res illa fuerit aliena. Igitur ſimiliter di-
ſpoſitione iuris fieri poteſt, vt q vẽdit rẽ plus
iuſto,citra tñ dimidiũ,nõ teneatur ſuperacce-
ptum reſtituere. Antecedẽs ſuppono ex dictis
in quæſtione de ꝑſcriptione. Et conſequentia
apparet,cùm eadẽ ſit vtriuſq; diſpoſitionis ra-
tio.ſ.ne daretur ocaſio litibꝰ & cõtẽtionibus,
quæ innumeræ alioqui oriri poſſent , ſi ſuper
omni defraudatione eſſet defraudatus audien
dus.Ac proinde bonũ publicum, & cõmunis
hominũ pax videtur id exigere,vt in præfatis
defraudationibus dominiũ exceſſus in defrau
dãtem transferatur, pro eius cõſciẽtiæ aſſecu-
ratione.Sicut idẽ bonũ publicũ exigit , vt res
aliena in pręſcribentem ſimiliter trãsferatur.
Reſpon.Si hoc argumẽtum valeret , probaret
ꝙ ſuperuenditio ſcienter facta, non excuſaret
defraudãtem,quominus teneatur ſupacceptũ
reſtituere.Nam poſſeſsio rei alienæ,etiam per
totũ tempus lege definitũ cum ſciẽtia ꝙ res ſit
aliena,nõ excuſat ꝑſcribentẽ,quo minꝰ tenea-
tur,etiã tẽpore ꝑſcriptionis cõpleto,rem illam
ſuo dño reſtituere,vt ſuppono : & ita ad minꝰ
in hmõi caſu reſtituendũ eſt,quod ſuperacce-
ptum eſt,etiam ſi ſit citra dimidium:quod ta-
men ipſi arguentes nõ cõcedunt,ſicut nec cõ-
ſequenter loquendo concedere debent , cùm
ſecũdum iura non minus talis ſuperuenditio
ſcienter facta approbetur,q̃ ſi neſciẽter fieret.
Ac proinde dicendũ,ꝙ non eſt ſimile de præ-
ſcriptione & de ſuperuẽditione: quia in ꝑſcri-
ptione poſt tẽpus lege definitũ completum,ſi
alia adſint,q̃ ad legitimè ꝑſcribẽdũ ſunt neceſ-
ſaria,ius ipſum & legiſlator cõcedit, ſeu tranſ
fert dominiũ illius rei in ꝑſcribentem. Nõ ita
in ſuperuenditione,ſed in hac ſolùm ratificat
præfatam ſuperuenditionem,ita vt defrauda-
to non detur actio contra defraudantẽ , vt di-
ctum eſt in foro exteriori:qui tamen forus ſę-
piſsimè à foro conſcientiæ diſcrepat.

Quartò opponunt à ſimili. Si officia-
lis,qui operã ſuam locauit ali
quid ab his,quibus ſeruit,extorqueat, non te
netur reſtituere,iuxta Auguſtini ſententiam.
Et habetur.14.q.5.cap.Non ſanè.vbi ait,quòd
magis reprehendendus eſt,qui talia repetit , q̃
ipſe officialis , qui accepit. Igitur pari forma
qui rem ſuperuẽdit , non tenebitur exceſſum
reſtituere:cùm ſimile ſit rem ſuperuendere, &
pro opera vltra debitum aliquid extorquere,
cùm etiã hic ſit vẽditio ipſius opere. Reſpõ.ꝙ
ſiue ſit officialis minor, ſiue maior , ſi aliquid
alioqui indebitum extorquet , ſine dubio te-
netur reſtituere.Illud enim videtur ad concuſ
ſionem pertinere.De quo Ioan. Baptiſta Luc.
3.ad milites dixit,Neminem concutiatis.Eſto-
te contenti ſtipendiis veſtris. Et ſicut pro re
venali non licet vltra iuſtum precium accipe-
re,ita nec pro re locata, aut opera alicuius nõ
licet vltra iuſtum recipere. Et eſt vtrobiq; ea-
dem ratio.Quia vtrobiq; opus eſt iuſtitiã cõ-
mutatiuam ſeruare. Ad Auguſtinum autem
dicẽdũ,quòd non ait per officiales extorta
non eſſe reſtituenda,aut nõ poſſe repeti.Quæ
enim per eos extorta ſunt , repeti ſolent , in-
quit Auguſtinus,nõ ſolùm de facto,ſed de iu-
re. Quod autem ait,magis reprehẽdimus eos,
qui talia repetunt,quàm officialem,qui rece-
pit,non de extortis per officialem eſt accipiẽ-
dum , ſed de his , quæ officialis per tollerabi-

lem conſuetudinem recipit. Quod clarum eſt, ſi Gratianus integrè locum Auguſtini in epiſtola ad Macedonium trãſumpſiſſet, vt ſuprà latius explicuimus. Poſtquam enim dixit. Ab his extorta per improbitatẽ repeti ſolent, addit. Data per tollerabilem conſuetudinẽ non ſolent. Et de his, quæ ex tollerabili conſuetudine data ſunt ſubiungit, quod allegatum eſt, ſcilicet, magis reprehendendus eſt, qui talia repetit, quàm ipſe officialis, qui ea de more accipit. Itaq; defectus Gratiani infideliter transferendo locum prædictum cauſa fuit, vt Innocentius & cæteri poſt ipſum in hoc loco deciperentur, putantes extorta per præfatos officiales minores non eſſe reſtituenda.

Quintò opponunt. Quia licitum eſt vnicuiq; rem ſuam vendere, quantũ ipſa res valet: ſed res valet tantũ, quãtum vendi poteſt, vt eſt vulgatum dictũ. Si dicatur, ꝙ nõ intelligitur id, quod dicitur, quãtum vẽdi poteſt, de facto, ſed de iure: quia id poſſumus, quod iure poſſumus. Sequitur ad minus, quòd poteſt iuſtè & licitè quis rem ſuã vendere pro precio, quod non ſit vltra dimidiũ iuſti precij: ex quo iure poteſt vnuſquiſq; rem illo modo vendere, & ita non tenebitur venditor exceſſum iuſti precij reſtituere.

Confirmatur, quia in re ſua vnuſquiſq; eſt moderator & arbiter, vt habetur in. l. i re mãdata. C. mãdati. Et per cõſequẽs iuſtè, ſeu licitè poterit vẽditor ꝓcium exceſsiuum pro re ſua petere, & recipere. Reſpon. Si argumentum valeret, etiam ſimiliter probaret, quòd poſſet homo vendere rem ſuam pro precio vltra dimidium iuſti precij ſicut citra, vt de ſe patet. Ideo dicendum, quòd illud dictum. Res tantũ valet, quãtum vẽdi poteſt, limitandum eſt ad poſſe de iure, ſeu licitè, & rationabiliter. Quod fiet, ſi vendatur iuxta documẽta ſuperius poſita. Quod autẽ res poſsit pro precio exceſsiuo licitè vendi, nec ius naturale, nec diuinũ, nec humanum autoritatẽ præſtat, nec id cõcedit. Et ſi id permittat & tolleret, vt iam dictũ eſt. Aut dicatur dictũ illud vulgare eſſe limitandũ ad res venales, quarũ precium nec lege, nec cõmuni curſu eſt determinatum: & res tales ſunt, ſine quibus humana vita cõuenienter tranſigi poteſt. Addito, ꝙ venditio fiat ſine dolo & fraude, & perſonis non ignaris, ſed ſcientibus & prudẽtibus: quia tunc præſumitur iuſtũ eſſe preciũ, quod pro rebus illis fuerit repertum. Quales ſunt res, quæ ad ornatum perſonę, vel domus potius quàm ad vitæ neceſsitatem pertinent: pro quibus & ſi aliquid exceſsiuũ detur, exceſſus ob beneplacitum ipſorum ementium videtur condonari.

Sextò opponũt alij rationem hanc apparentem. Quia ſi in caſu exceſſus ꝑdictus eſſet neceſſariò reſtituendus, ideo eſſet, quia vẽditor illũ exceſſum ab emptore iniuſtè accepit, & ideo eſt velut furtũ, aut rapina, ſaltẽ largè: ſed in caſu nec furtũ, nec rapina, nec rei alienæ iniuſta acceptio locũ habere poteſt. Quia vbi cõcurrunt mutuę volũtates emẽtis & vendentis, vt res ſuas inuicem cõmutent, furtum & rapina, aut iniuſtitia locũ nõ habet. Sed ſic eſt in ꝑſenti caſu, in quo cõtrahẽtes voluntate id faciũt, deniq; ſpõte cõſentiunt, nulla preſsi neceſsitate: nulla ignorantia in eis interueniẽte: igitur nulla alteri eorũ iniuria fit. Quia volẽti & cõſentienti non fit iniuria, nec dolus: præcipuè dum ſciens & volẽs eſt ſui iuris in re ſua. Cõſenſus etiam in caſu non eſt lege aliqua irritatus, ſicut in deceptione vltra dimidium iuſti precij. Sequitur ergo venditorẽ in caſu nullam cõtra emptorem iniuſtitiã cõmiſiſſe, nec rem eius iniuſtè accepiſſe, ſed de cõſenſu ſpontaneo ipſius emptoris: ac proinde non tenetur ei quidq̃ reſtituere. Id videtur Ioannem de Gerſon mouiſſe, ad non aſſerendum in caſu eſſe de neceſsitate reſtituendum exceſſum, in tractatu de contractibus.

Reſpon. Si hæc ratio probaret, quòd venditor non tenetur reſtituere exceſſum citra dimidiũ, eadẽ probaret, ꝙ nec tenetur reſtituere exceſſum vltra dimidiũ iuſti precij: cùm nõ minus cõueniãt ſpõte in tali contractu, q̃ in alio. Nec valet dicere, nõ eſſe ſimile, eò ꝙ conſenſui in datione vltra dimidium repugnat ius, non autẽ citra. Non inquam valet. Quia ius nõ magis vni contractui repugnat, q̃ alteri cæteris paribus: dẽpto, ꝙ in vno dat defraudato actionẽ cõtra defraudãtẽ, vt. l. reſcindatur cõtractus, vel ad æqualitatem reducatur. non tñ eo ipſo annullat, ſeu irritat cõtractũ vt ſuppono. Ac proinde ſi defraudatus ſuffragio legis vti nolit, nil eſſet in cõſcientia illi reſtituẽdũ in vno cõtractu, ſicut nec in alio. Ideo dicendũ, ꝙ vel emptor, qui dat precium exceſsiuũ ad petitionẽ vẽditoris dat totũ illud per viam precij: quẽadmodũ venditor totum illud per viã precij petit. Vel exceſſum vltra iuſtum preciũ dat per viam doni. Si primũ, currit cõcluſio ſuprà poſita, q̃ in præſentiarũ defenſamus, ꝙ. ſ. eſt reſtituendus exceſſus, ſiue vltra, ſiue citra dimidium ſit iuſti precij, cùm ille exceſſus, nec donatus ſit venden-

ti, nec

ti, nec eidem ratione mercis, nec ob aliam cauſam debitus, ideo videtur eſſe extortus. Nam ſuppono in tali caſu nullũ eſſe animum ementis aliquid vendẽti donare: ſed ideo preciũ exceſsiuum dat, quia re illa indiget, quã pro minori precio habere non poteſt. Si ſecundũ. ſ. ꝙ emptor vult ſponte dare illũ exceſſum per viã doni: tunc currit, quod hæc ratio de Gerſon prætendit. Sed tunc etiã curret de precio excedente dimidiũ iuſti precij, vt tactum eſt. Itaq; concluſio, & communis poſitio procedit de emptione, & venditione pura, cui nulla eſt admixta donatio. Sed de hoc poſtea.

SEd nunquid id ſemper ſit verum, ꝙ. ſ. nõ liceat rem pro exceſsiuo precio vendere, & ſi vendatur, exceſſus ſit ſemper reſtituendus? Reſpon. quòd non, ſed aliquando licitum eſt rem vẽdere pro maiori p̄cio, quod totã latitudinem iuſti precij excedat, idq; in tribus caſibus in vniuerſali. ſ. ratione ignorantię, ratione intereſſe, & ratione donationis admixtæ. Primum fit, quando venditor credit inuincibiliter rem, quũ vendit, valere id, quod pro ea exigit. ſ. xv. cum re vera nõ valeat niſi. xij. ad ſummũ, excuſatur cõtractus à culpa & vitio. Secũdum fit, quãdo vẽditor ex rei venditione patitur dãnũ aliquod, aut impeditur ab aſſequutione alicuius lucri alioqui ſibi certi, aut probabiliter euenturi: nam tunc licebit venditori aſcẽdere in precio iuxta quãtitatem intereſſe, quod ex vẽditione patitur. Et ꝓcedit hoc, quãdo rem illã vendit ad inſtantiã emptoris: quia tunc iuſtum eſt ſe ſeruare indemnẽ. Secus ſi ipſe rogans rem illam vendat: quia tunc non ementi, ſed ipſi vendenti venit imputandum damnũ, ſi quod patitur ex rei venditione. Tertium fit, quando ipſe emens dat precium exceſsiuum, cuius exceſſum donare liberè intendit: quia tunc non eſt vẽdito & emptio pura, ſed mixta donationi, ratione cuius licitum eſt venditori illum exceſſum recipere. In his caſibus eſt licitum rem vendere pro precio excedente latitudinem iuſti precij. Quanquam differẽtia ſit quo ad debitum reſtituendi. Nam in ſecundo & tertio caſu, q̃n. ſ. exceſſus recipitur ratione intereſſe ipſius vendentis, aut ratione donationis ipſius ementis, non tenetur vẽditor exceſſum illũ reſtituere. Secus in primo caſu, quo ex ignorãtia res fuit ſupuẽdita: quia tũc durãte illa ignorãtia, excuſatur ſicut à culpa ita à debito reſtituẽdi. Superueniẽte tñ cognitione veritatis, ꝙ. ſ. rẽ plus iuſto vẽdidit, tenetur reſtituere exceſſum. Ratio huiꝰ clara eſt, quia ignorãtia nõ tollit, quin emptor fuerit defraudatꝰ, licet à culpa defraudationis excuſet. Et ideo cũ obligatio reſtituẽdi in hmõi oriatur ex reali defraudatione, ſeq̃tur intentũ. Excepto, niſi tãto tempore exceſſum illũ venditor cũ illa ignorãtia, ſeu bona fide retineat, ꝙ ſufficiat ad p̄ſcribendũ, ſeu vſucapiendũ. Nam tunc & ſi cõpleto tali tẽpore agnoſcat ſe emptorẽ defraudaſſe, non tenebitur illi quidq̃ reſtituere, ſiue in multo, ſiue in paruo illum defraudauerit. Niſi fortè emptor ignorauerit iuſtũ p̄ciũ rei emptæ: nã tunc contra ſic ignorãtẽ non currit p̄ſcriptio; aut vſucapio, vt ſuprà ſuo loco tetigimus. Aut ſi defraudatio fuit citra dimidiũ iuſti precij: quia de iure remediũ non habet ad exceſſum repetẽdũ: ideo cõtra talem in tali caſu iniuſtũ eſt ſi p̄ſcriptio, vel vſucapio currat. Secꝰ ſi fuit defraudatio vltra dimidiũ iuſti p̄cij: nã tũc ex quo agẽre cõtra defraudãtẽ potuit, & nõ egit, iam negligẽtia videtur illi obſtare, quominus alter teneatur ei exceſſum reſtituere poſt tempꝰ pręſcriptionis completum. Sed in his particularius eſſent attendendæ conditiones, quas ſuprà diximus ad præſcribendũ neceſſarias eſſe.

Circa ſecũdum illud aduertendũ, ꝙ vt locũ habeat precij augmentũ ratione intereſſe ſiue dãni emergentis, ſiue lucri ceſſantis, opus eſt cõcurrant cõditiones, quæ inferius ponentur, quãdo agemus de vſura, & mutuo. Vide ibi. Nomine autẽ intereſſe intelligo etiã grauamen quodcũq; ex venditione ipſi vendenti, aut ex emptione ipſi emẽti proueniens. Ac proinde ſi venditori moleſtũ eſt, & graue ſeipſum re ſua priuare ad emptoris inſtãtiam, quia fortè multũ illi res illa placet, tunc poteſt licitè in precio aſcendere, ratione grauaminis huius, quod ex venditione patitur. Sicut è cõtra ſi emptori moleſtũ eſt, & graue rem illã emere: quia illa fortè non indiget, & eam ad inſtantiã venditoris emit, poterit iuſtè emptor in p̄cio deſcendere iuxta quãtitatẽ talis grauaminis, vt ait Conrad. q. lvij. & lviij.

Inde infertur poſſe mutuãtem aliquid vltra fortẽ recipere ſine vitio vſurę, aut iniuſtitiæ, ratione p̄ſati grauaminis, quod ex carẽtia pecunię mutuatę patitur, ſi nõ inde ocaſio daretur infamiæ, aut ſcãdali, alteriúſve inconuenientis per ipſum mutuantem euitandi. Et ratio eſt clara. Quia ob illam cauſam, ob quam licitum eſt vendenti vltra iuſtum precium accipere, erit licitum mutuanti aliquid vltra mutuatum ſimiliter accipere.

Infertur præterea ex eodẽ ſecũdo caſu, ꝙ poteſt vẽditor vltra pre-

cium iuſtum currēs petere,& accipere. Si rem, quam in aliquo loco & tempore vēdit, erat in alio loco, aut tēpore venditurus, vnde lucrum aliquod iuſtū ſperabat,& hoc ratione intereſſe, quod ex vēditione in tali loco & tempore ad inſtantiā emptoris facta patitur. Inde iuſtificatur caſus capituli. In ciuitate, de vſuris. in quo licitū eſt venditori rem carius vendere, q̄ tunc valeat, ſi rem erat ad aliud tēpus ſeruaturus, quādo eſt veriſimile rem plus valituram. In cōputando tamen quātitatem lucri ceſſantis, debet defalcare expenſas, curas,& labores, quos in proſequēdo illud lucrū habuiſſet, & etiā dubietatē lucri, ob quā illud futurū lucrū vilius redditur, q̄ ſi eſſet omnino certum.

Et quemadmodum dico de venditore, pariter de emptore dicendum eſt, quod ſcilicet, ſi emptor in hoc loco,& tempore non erat mercē illā empturus, ſed in alio loco, aut tempore vbi & quando ſperabat veriſimiliter ſe mercē pro minori precio, q̄ nunc valet, empturū,& mercem illam hic,& nunc ad inſtantiam venditoris emat, poterit deſcēdere in precio, & dare pro illa minus, quàm ſit precium nūc,& hic currēs: idq; ratione intereſſe, quod ad inſtātiam venditoris perdit: quod nō tenetur gratis pro eo perdere. Deductis ſimiliter laboribus & expēſis, quas alioq; erat in alio tēpore, aut loco facturus, vt ſuprà de venditore dixi. Et in his aliiſq; huiuſmodi caſib[9], in quibus licitū eſt ratione intereſſe aſcendere, aut deſcendere in precio vltra, aut citra iuſtū precium cōmuniter currens, impertinēs eſt, ꝙ ſit exceſſus, aut defectus vltra dimidiū iuſti precij, aut citra: ex quo ille exceſſus non pro merce datur, aut recipitur, ſed pro intereſſe. Ideo ſi intereſſe ſit magnum, non mirum ſi exceſſus precij ſit vltra dimidium iuſti precij: ſi autem ſit paruum, erit exceſſus citra dimidium, & vterq; iuſtificabitur.

Circa tertiū quæret aliquis, quādo, aut quomodo cognoſcetur, quòd emptor dans precium exceſsiuū intendit donare exceſſum, vt vēditor ſit à reſtitutione immunis? Dixit Cōra. q. lvij. ꝙ ſi hæc quattuor cōcurrant. ſ. ꝙ emptor ſit perſona ſagax, ſciēs valorē mercis. Secūdò, ꝙ non ex mētis leuitate vera, vel ꝓſumpta det tantū preciū, per quod excluditur prodigalitas,& inordinata affectio emētis ad mercē. Tertiò, ꝙ nō ex neceſsitate, vel arctatione, qua re illa multū indiget, det tantū preciū. Quartò, ꝙ illa tria conſtent venditori de emptore ꝓbabili certitudine. His ſtātibus poterit vēditor præſumere, quòd emptor exceſſum precij iuſti intendit liberaliter donare,& tunc non tenebitur reſtituere. Horū rationē aſsignat. Quia ſi deficit prima conditio, ex errore dabit emptor precium exceſsiuum, & ita nō liberè donabit. Si deficit ſecūda, quia ſcilicet, ex prodigalitate dat, peccat venditor, preciū exceſsiuū recipiendo, quia cōmunicat emptori in vitio. Similier ſi emptor ex inordinata affectione ad mercē illā pro precio exceſſiuo emit, peccat venditor illud recipiens ob eādem cauſam: quia. ſ. videtur ad ementis peccatū cooperari. Si deficit tertia conditio: quia ſcilicet, arctatus neceſsitate dat tantū preciū, peccat vendens illud recipiendo, afflictū ampli[9], q̄ iuſtū ſit, affligēdo, & ita nō eſt illic donatio. Si deficit quarta cōditio, peccat venditor illud preciū exceſsiuū recipiēdo: quia ſcienter ſuperuendit rem, vel ſe periculo ſuperuendendi,& proximum iniuſtè defraudandi exponit: cū neſciat, nec veriſimiliter præſumat, quòd emptor velit exceſſum vēdenti donare.

Habet tamen hoc ſuā difficultatem. Primò in ſecūda conditione, in qua ait, ꝙ ſi emptor ex prodigalitate, ſeu inordinata affectione dat ꝑciū exceſsiuū, ꝙ peccat venditor illud recipiens, & impeditur donatio. Quod videtur falſum: cū ſæpe accidat dationē eſſe peccaminoſam,& nō receptionē, & è contra. Vitioſa eñ eſt donatio, qua homo dat bona ſua ſcorto, aut cōcubinæ ſuæ: maximè cū ex inordinata affectione procedat. Scortū autem, ſeu meretrix illud ſic donatū accipiendo non peccat, ſecluſa omni extorſione & dolo ipſius: nec ſic acceptū reſtituere tenetur, vt patet ex dictis ſuprà de meretricio lucro. Peccat diues, qui in publico ex inordinata affectione gloriæ humanæ eleemoſynam facit, & tamen non peccat pauper eleemoſynā recipiens, nec acceptam reſtituere tenetur. Peccant domini hiſtrionibus, adulatoribus, lenonibus aliquid donando, cùm turpiter dent, & ob turpē cauſam, ipſi autem illud accipiendo non peccāt, nec reſtituere tenentur, vt eſt cōmunis omniū ſentētia. Sicut è cōtra peccat vſurari[9] vſurā recipiēs, nō tñ peccat is, qui ſoluit vſuram ſicut peccat, qui ad vſurā mutuat, nō qui mutuū petit: quia non mutui petitio, ſed datio ad vſurā ꝓhibita eſt. Ac proinde ſi emptor q̄uis prodigaliter, aut ex inordinata affectione, quam ad mercem habet, velit preciū exceſsiuū ſponte donare, poterit venditor illud recipere, nec reſtituere tenebitur. Et ſicut taliter donatū non interueniente merce poſſet donatarius recipere abſq; debito reſtituendi, ita idem poteſt

merce

merce interueniente.

Secundò, eſto illæ tres conditiones cōcurrāt, ſtat ꝙ emptor nil intendat donare vendenti, & ſi precium exceſsiuum dat, cum dolore & pœnitudine dat: maximè ſi id ipſe exprimat, igitur vēditor cognitis illis conditionibus ex parte emptoris, non poterit ſemper iuſtè prçſumere, quòd emptor intendat exceſſum donare, maximè quia vt in plurimum emptores precium exceſsiuum ſcienter pro merce aliqua non darent, niſi illa ſimpliciter indigerent, vel ſaltē ſecundũ quid, puta ad aliquem alium finem, quem ipſi prætendunt, ſiue prætēdant lucrum ex merce illa, ſiue alicuius amicitiā, cui illam donare intendunt, ſiue ſuā propriā cōplacentiā & voluptatem, aut gloriā aliquā, ſeu famā, honorem, aut aliquid hmōi, quod non ita ſine merce illa aſſequi ſperarent. Quodcunq; horũ concurrat, impedit donationis iuſtā præſumptionem: ac proinde rarò erit tutus vēditor, exceſsiuũ preciũ accipiens, ob id, quod præſumit emptorē velle donare, niſi alia cauſa id prçſumēdi concurrat, puta quia venditor amicus eſt emptoris, aut cognatus, cui benefacere ſolet, aut ſaltē deſiderat. Alioqui mutuatarius, qui nulla notabili neceſsitate preſſus mutuum ab vſurario petit, & mutuanti vſuram ſoluens, præſumeretur vſuram ſponte donare, & per conſequens mutuatari⁹ eo ipſo eſſet liber ab vſuræ reſtitutione, quod eſt falſum &c. Quod maximè facit contra Gerſon in confirmatione ſuprà poſitæ ſentētiæ, qua dictũ eſt, teneri vēditorē exceſſum iuſti precij, etiam citra dimidium, reſtituere. Exceptis caſibus nuper expreſsis.

Sequitur ex dictis poſſe mercatorem carius vēdere, quàm ſibi conſtet, nō ſolũ qñ res in valore intrinſecè, aut extrinſecè mutata eſt, ſed etiā ſi ſit penit⁹ immutata: idq; nō ſolũ qñ fuit empta in gradu pio, aut medio, vt ſuprà dicebatur, ſed etiā extra illũ caſum, vt patet ſi res fuit empta ad inſtātiā vēditoris, ex q̃ emptione ipſe emptor aliquod dānũ aut grauamē paſſus eſt, ratione cuius rē illā emit ꝓ minori p̄cio, q̃ eſſet tota latitudo iuſti p̄cij. Aut etiā ſi pro viliori precio emit ratione donationis, ſeu remiſsionis admixtę, poterit poſtea rē illā pro p̄cio tũc currēte vēdere, etiā ſi lōgè maius ſit, q̃ quod pro re illa dederat. Et patet correlariũ de ſe. Quādo aũt Chryſuſtom⁹ & cęteri ſancti dānāt mercatorē, qui rem penit⁹ immutatā carius vēdit, q̃ emerat, loquũtur de eo, qui purè emerat, & purè vendit pro p̄cio notabiliter prius preciũ excedente.

De validitate, aut nullitate vēditionis, in qua empor defraudatur.

QVAESTIO. XXXIII.

Sed eſſet dubiũ, ſi ita eſt, quòd ſiue defraudatio ſit vltra, ſiue citra dimidiũ iuſti precij peccat defraudans, & tenetur ſuperacceptũ reſtituere, vt quid igitut ſolet poni differentia, vel in quo inter defraudationem vltra dimidium iuſti precij & citra &c. Reſpon. quòd differentia ponitur ad cognoſcendum de validitate, aut nullitate contractus, & de actione data, vel negata defraudato. Pro quo notant doctores, vt habet gloſ. cap. Cùm dilecti. de emptione, quòd defraudatio in præſenti contractu poteſt multipliciter fieri, ſcilicet, cum dolo, & ſine dolo. Si cum dolo fiat, vel igitur cum dolo dante cauſam contractui, vt ſi venditor ait mercem illam valere ad curandum talem infirmitatē, cùm ſalſum ſit, vel ad aliquē aliũ effectum, ſeu finem propter quod emptot mouetur ad emendũ, aliàs nullatenus empturus. Aut fit cũ dolo interueniēte in contractu, qui nō det cauſam illi, vt ſi vēditor fallit emptorē, dicēs mercē illā multũ illi conſtitiſſe, aut de tali, aut tali loco eam cum tāto periculo attuliſſe &c. Quod tamē eſt falſum. Vnde emptor mouetur ad dandum pro illa maius precium, quàm alioqui dediſſet, etiam ſi non minus eſſet paratus eam emere. Et rurſus hic dolus poteſt per ipſum venditorem apponi, aut per alium mediatorem ipſis contrahentibus neſcientibus, vti ſolet huiuſmodi dolus per factores mercatorum, illis ignorantibus apponi. Poteſt præterea defraudatio fieri ſine dolo, & dicitur defraudatio incidens in re ipſa, vt ſi nullus dolus, aut mendacium ex parte venditoris apponatur, attamen plus iuſto recipit ab emptore. Et poteſt hoc eſſe dupliciter. Quia vel eſt defraudatio vltra dimidium iuſti precij, vel citra.

Quibus præmiſsis ſit prima propoſitio. Loquēdo de contractibus bonę fidei, qñ fit contractus cum dolo dante cauſam contractui, ſiue apponatur per venditorē, ſiue per mediatorem, ipſis cōtrahentibus neſciētibus, ſiue ſit defraudatio vltra, ſiue citra dimidiũ iuſti precij, ſiue in pauco, ſiue in multo, contractus eſt nullus in conſcientia: &

vnuſquiſque ex contrahentibus deberet eſſe contentus rem ſuã rehabendo, reſciſo contractu. Quãq̃ in foro exteriori ſi defraudatus velit ſtare cõtractui, iudicabitur in fauorẽ ipſiꝰ, ita vt illi conueniat actio contra doloſum, ſimul & optio, & poſt latam cõtra doloſum ſententiam, tenebitur doloſus ſtare illi, etiã in foro cõſciẽtiæ. Hæc propoſitio patet quoad primam partẽ, quòd. ſ. contractus ſit nullus: quia ad validitatem contractus, in quo mutuo ſe obligant contrahentes, neceſſarius eſt conſenſus ipſorum in ipſo contractu conſentientiũ: ſed in caſu is, qui deceptus eſt ob dolum dantem cauſam contractui, non conſenſit in illo, cùm deceptus & ex errore contraxerit, aliás nullatenus contracturus: igitur nulla inde in eo fuit orta obligatio: maximè cùm obligationes priuatæ non excedant metas voluntatis ipſius, qui ſe obligat, vt pater de voto, iuramẽto, & promiſsione, quæ in cõſcientia non obligant, ſi is, qui vouit, iurauit, aut promiſit, animum ſe obligandi non habuit, vt eſt communis doctorum ſententia in. 3. Inde in matrimonio doloſè contracto nulla oritur obligatio, ſeu ratitudo contractus in foro conſcientiæ. Ac proinde ſecluſa iuris diſpoſitione, contractus emptionis doloſæ nullam parit in conſcientia obligationem, nec in decepto, nec in decipiente, cùm de ratione contractus ſit reciproca obligatio. Eſt enim contractus vltrò citroq́, obligatio. Excepto, niſi animus doloſus eſſet ſe obligare ad ſtandum contractui volente decepto: quia tunc ex parte doloſi teneret contractus in conſcientia, etiam ſi obligatio non ſit reciproca.

Secunda pars, quòd in foro exteriori ſecundum iuris diſpoſitionẽ iudicabitur in fauorẽ decepti apparet: quia iura non decipiẽtibus, ſed deceptis ſubueniunt. Vnde q̃uis etiã ſecũdum iura talis contractus ſit nullus, hæc tamẽ nullitas eſt in fauorẽ decepti cauſata: ac proinde ſi ipſe velit huic fauori, ſeu nullitati cedere, cogetur venditor doloſus ſtare cõtractui. Et ita decepto, cui iura ſubuenire intendũt, datur actio ſimul & optio contra doloſum: alioqui ſi in caſu relinq̃retur liberũ doloſo ſtare cõtractui, vel ipſum reſcindere, melior eſſet conditio doloſi, q̃ decepti: quod eſt omnino irrationabile. Et ſi quis obiiciat, ꝙ doloſus in caſu ſi non ſe intẽdit obligare niſi reciprocè, deceptus autẽ nõ manet obligatus, quomodo igitur non manebit doloſus æquè liber ab obligatione ſicut deceptus? Reſpon. Quãuis nõ maneat doloſus virtute contractus obligatus, cũ nullus ſit, manet tñ obligatus pro voto decepti virtute iuris cõmunis ipſum obligãtis ſtare contractui, ſi velit dececeptus, idq; in fauorẽ ſeducti, & in odiũ doli.

Hîc tamẽ ponẽda eſt differentia inter dolũ datũ per ipſum cõtrahentẽ, & inter datũ per mediatorẽ, quantũ ad contractus validitatem, aut nullitatem. Quia q̃uis in foro cõſcientiæ contractus ſit nullus ex dolo dãte cauſam contractui factus, ſiue per vẽditorẽ, ſiue per mediatorẽ fuerit dolus appoſitus, in foro tamen cõtentioſo ſi contrahẽtes ſunt in bona fide, & dolus ſolùm per mediatorem datus eſt, tenet cõtractus, ita vt non ſit in poteſtate decepti contractum reſcindi. Cuius ratio eſt, quia nõ eſt ęquũ ꝙ culpa mediatoris cõtrahẽtibus cũ bona fide præiudicet: maximè cum decepto ſit ſecũdũ iura ſufficiẽter prouiſum, ita vt poſsit contra mediatorem agere, & ſui grauaminis refuſionem ab eo obtinere.

Eſſet tamẽ dubiũ, ſi talis cõtractus in foro cõſciẽtiæ eſt nullꝰ, & defraudatus non tenetur in conſciẽtia ſtare cõtractui. An poſsit vẽditor ſine peccato agere cõtra defraudatũ, vt faciat eũ inuitũ ſtare contractui, etiã ſi poſt contractũ vẽditor de dolo mediatoris certioretur? Reſpon. id pendere ex iuriũ diſpoſitione. Aliud enim eſt ius diſponere, vt neutri detur actio ad reſcindendũ contractũ, & vtriq; ea detur ad alterũ compellẽdum ſtare contractui. Aliud verò eſt ius diſponere cõtractũ in ſe validum eſſe. Si primũ, non erit in conſcientia tutus, qui contra defraudatũ egerit, vt cogat eum inuitum ſtare contractui, cui nunq̃ verè cõſenſit, dolo & errore liberũ eius conſenſum impediente. Nec tutum, aut licitũ eſt beneficio iuris contra inſontẽ, aut contra eum, qui verè debitor non eſt vti, ſi iuris diſpoſitio non alia ſit, q̃ dare, aut negare actionem. Cuius exẽplũ notum eſt ex dictis in quęſtione principali, in qua concluſum eſt, ꝙ ſi alter alterũ citra dimidium iuſti precij, ſecluſo dolo defraudauerit, & ſi iure poſsit defraudãs contra defraudatum agere, vt integè precium, de quo conuẽtum eſt, ſoluat: non tamẽ id agẽdo erit in conſcientia tutus, nec per ſententiã pro eo latã erit à reſtitutione ſuperaccepti immunis. Si ſecundũ, hoc eſt, ꝙ diſpoſitio iuris talis eſt, vt velit contractum verè validũ ęſſe, & tenere, tunc quãuis contrahẽtes ex dolo mediatoris dãte cauſam contractui ex vi contractus non teneãtur ſtare eidẽ ex vi tñ iuris cõmunis ſuper hoc de validitate contractus diſponẽtis tenẽtur eidẽ ſtare, eò ꝙ ob cauſam poteſt ius

defectum

defectum conſenſus ipſius defraudati ſupplere. Cauſa autem ea eſt, quam ſuprà tetigimus: quia iniquum eſt culpam, & dolum mediatoris venditori cum bona fide vendenti pręiudicare. Ac proinde ſi ſua intereſt cõtractum valere, nõ video quare non poſsit iuris beneficio vti, vt cõpellat ſecũdũ ius ipſum defraudatum ſtare cõtractui: ex quo legiſlator facultatẽ habet ſuper cõtractuũ validitate, aut nullitate diſponere. Vnde ſi cõtractũ aliquem nullũ eſſe diſponat, & velit, vterq; contrahentium eſt ab obligatione liber, non ſolũ in foro cõtentioſo, ſed etiã in foro conſciẽtiæ: ex quo ex contractu nulla fuit orta obligatio iure reſiſtẽte. Ita igitur è cõtra, ſi ius diſponat, & velit cõtractum aliquem validũ eſſe, ita vt niſi ex partiũ cõſenſu reſcindi nõ poſsit, tenebitur vterq; ex cõtrahentibus eidẽ ſtare ad alterius voluntatem. Et ideo nõ video quare in caſu dubij pręſentis non poſsit tutè in conſcientia venditor contra defraudatum & dolo mediatoris deceptũ, agere vt cõpellat eum ſtare cõtractui: dũ modo ipſe actor reſtituat defraudato, quod ab eo ſuperaccepit. Huius exemplum eſt notũ de excõmunicatione, cuiꝰ vim & validitatẽ cõſtat ex animo excõmunicantis pẽdere, ſuppoſita, cauſæ ſubſiſtẽtia ꝙ ſi valida ſit, & non nulla excõicatio, certũ eſt eã ligare, & excõicatum teneri eidẽ parere, ſecus aliâs. Ac proinde quod in hac parte ait Conradus in hmõi caſu de dolo mediatoris contractũ venditionis eſſe in foro conſcientiæ nullum, videtur limitandum & intelligendum, ſecluſa iuris humani diſpoſitione: nam ea ſtante, idem erit in foro pœnitentiali & contentioſo iudicium, idq; dixerim de rigore iuris, ſecꝰ de ęqtate naturali.

Aliud dubiũ. Si quando dolus dat cauſam contractui per venditorem, aut per mediatorẽ appoſitus, cõtractus eſt in conſciẽtia nullus, an ſimiliter ſit in conſciẽtia nullus, quãdo omni dolo ſecluſo ipſe emptor per ſeipſum deceptus, ſiue vincibiliter, ſiue inuincibiliter emit rem illam, alioqui nullatenꝰ empturus. Vt ſi emptor per ſe putet lapidem, quẽ emit, precioſum eſſe, cùm ſit vitrũ: aut certę infirmitatis curatiuum, cùm nõ ita ſit. Et ratio dubitationis eſt: quia cum cauſa nullitatis contractus ex dolo dãte cauſam facti ſit, quia tunc deficit liber conſenſus decepti, cùm nil magis conſenſui volũtario opponatur, quàm error. Cùm autẽ idem ſit error in p̃ſenti caſu, qui eſſet, ſi dolus fuiſſet per venditorẽ appoſitus, ſequitur contractũ nullũ eſſe, ſecluſo dolo, ſicut eo appoſito. Reſpon. Videtur in pręſenti diſtinguendum de errore ipſius defraudati ſi ſit vincibilis, an inuincibilis. Si primũ, contractus non inde infirmatur: quia iniquũ eſt, vt culpa, ſeu negligentia emptoris præiudicet venditori cum bona fide vendenti. Si igitur eius error fuit vincibilis & culpabilis, nõ vendenti, ſed ipſi emptori, qui circa veritatis indagationem negligens fuit, venit imputandum. Si tamen fuit error inuincibilis, ſecus eſt: nam tunc ſecluſa iuris humani diſpoſitione, contractus in cõſcientia eſt nullus ob defectum liberi conſenſus, ſine quo contractus nullam parit obligationem. Quanquam in foro exteriori iudicabitur pro contractu, & merito, ne detur occaſio contrahentibus errorem fingendi: cùm humanus iudex non niſi per exteriora debeat iudicare. Dico ſecluſa iuris humani diſpoſitione, quia fortè in tali caſu ius ipſum ſupplet defectum conſenſus, & erit validus contractus in vtroq; foro.

Inde tamen oritur aliud dubium. Quia ſequitur quòd etiam ſi dolus eſſet per venditorem appoſitus, & dediſſet cauſam contractui, & emptor ex tali errore emeret alioqui non empturus, & error eſſet vincibilis, quem facilè poſſet emptor appoſita diligẽtia vincere, quòd talis cõtractus eſſet ſimiliter in conſcientia validus, cùm error vincibilis volũtarium non tollat, ſicut inuincibilis. Reſpon. Quod non eſt idem, quia in hoc vltimo caſu doloſo venit factum imputãdum, qui ſuo dolo cauſam dedit errori emptoris, quã cauſam venditor in priori caſu non dedit.

Secunda propoſitio. Si dolus eſt incidẽs in cõtractu, ſiue ſit defraudatio infra dimidiũ iuſti p̃cij, ſiue vltrà, cõtractus in vtroq; foro eſt validus, ita ꝙ nõ eſt eo ipſo nullus, & defraudatus habet in vtroq; foro ius ad ſuperacceptũ, ſi velit, ſtare cõtractui. Ratio primę partis eſt nota. Quia ex quo dolus non dedit cauſam cõtractui, ſed maioritati precij, ſequitur ꝙ emptor in cõtractu ipſo conſenſit ſponte, & non ex errore non tamen in p̃cij maioritate. Et inde patet ratio ſecũdæ partis. ſ. ꝙ habet ius ad p̃ſatã maioritatẽ p̃cij, ſeu ad exceſſum precij, cui dolus ipſe cauſam dedit. Eſt tamẽ dubium, an ſimpliciter habeat defraudatus ius ad exceſſum precij, an potius ad vnũ de duobus ſub disiunctione. ſ. ad hoc, ꝙ contractus reſcindatur, vel ꝙ ad æqualitatem reducatur. Et dixit Silueſter verbo. culpa. §.7. Et Angelus verbo. dolus. §.9. ꝙ defraudatus in caſu p̃ſentis propoſitionis habet actionem contra doloſum ad vnũ de duobus pręd

dictis: opitio tamen, vt aiunt, cõuenit defraudanti maximè ſi defraudatio ſit vltra dimidiũ iuſti precij. Verũ magis placet ſentẽtia Cõradi dicẽtis, ꝙ qñ interuenit dolus, etiã ſi nõ det cauſam cõtractui, ſed incidit in ipſo, ꝙ doloſo in nullo foro datur optio ꝑfata. Quod quidẽ in conſciẽtia patet, quia talis dolus nõ annullat contractũ in conſcientia, igitur non tenetur doloſus ſimplicirer, niſi ad reducendum illum ad æqualitatem: excepto ſi ex conſenſu amborum reſcindatur. In foro etiã exteriori idem videtur: quia nullum ius in hoc caſu tribuit optionẽ doloſo, alioqui melior eſſet cõditio doloſi, quàm defraudati: quod eſt incõueniẽs, & cõtra iuriũ intentionẽ. Ac proinde nec in foro conſciẽtiæ, nec contentioſo puto optionẽ dari doloſo in hoc caſu, ſed in vtroq; foro eſt compellendus doloſus id, quod ſuprà cœpit reſtituere ſi velit defraudatus ſtare contractui, etiã ſi defraudatio ſit citra dimidium, idq; in odiũ doli. Er probatur per. l. Iulianus. §. ſi venditor. ff. de acti. empti. & venditi. Et per. l. ſi quis affirmauerit. ff. de dolo.

Nec capitula, q̃ præfati doctores pro ſe citãt. ſ. cap. Cũm dilecti. & cap. Cũ cauſa. de emptione illis fauere vidẽtur, cũ non loquãtur hi textus de defraudatione cũ dolo facta, ſed de defraudatione, quæ re ipſa ſine dolo euenit, q̃uis Silueſter dicat eos ad caſum, quo fit defraudatio cum dolo extendi, cuius oppoſitum apparet ex ipſis textibus.

Tertia propoſitio. Si defraudatio eueniat in re ſine dolo contrahentiũ, & ſi defraudatio vltra dimidiũ iuſti precij in vtroq; foro datur actio defraudato contra defraudantẽ, vt patet vnum de duobus. ſ. vel quod reſcindatur contractus, vel ꝙ ad æqualitatẽ reducatur, & datur optio defraudãti, vt eligat ex his, quod velit. Et in hoc nõ diſcrepant doctores ſi memini: nam cùm in hoc contractu non interueniat dolus cõuenit, vt cõtrahẽtium æqualitas meliori modo, quo poteſt ſeruetur, abſq; ipſorũ contrahentiũ præiudicio, quale videtur fieri, ſi vni cõtrahentiũ competeret vtrũq;. ſ. actio, & optio: nam tunc non eſſet æqua vtriuſq; cõditio. Inde iuxta rectã rationẽ iure ſtatutũ eſt, vt in hoc caſu alteri cõpetat actio, alteri verò optio. Si verò defraudatio ſit citra dimidiũ iuſti precij, omni dolo ſecluſo, tunc in conſcientia tenetur defraudans contractum ad æqualitatem reducere, nec eſt ad aliud cõpellendus, niſi de ambarũ conſenſu velint contractũ reſcindi. In foro tamẽ exteriori tolleratur contractus huiuſmodi, nec reſcindi iubetur, nec ad æqualitatẽ reduci. Hæc patẽt in præfatis capitib' Dilecti, & Cum cauſa. de emptione. Quæ cap. non de doloſo contractu loquuntur, ſed de eo, in quo in re ipſa euenit defraudatio, vt ſuprà dixi. Itaq; vt apparet, quando interuenit dolus, ſiue det cauſam contractui, ſiue incidat in contractu, modò ſit defraudatio vltrà, modò citra dimidiũ iuſti precij, nunquã datur actio doloſo. Sed quando eſt dolus dans cauſam contractui, datur ſimpliciter optio defraudato. Quando verò incidit in contractu, datur actio eidem contra defraudantem, vt contractum ad æqualitatem reducat, etiam ſi ſit defraudatus citra dimidium: qualis actio non datur defraudato in foro exteriori, quando defraudatio citra dimidium euenit in re ſine dolo. Quando verò defraudatio euenit re ipſa ſine dolo & eſt vltra dimidium, datur actio defraudato, & optio defraudanti ad vnum de duobus.

De vẽditione rei defectuoſæ.

QVAESTIO. XXXIIII.

COnſequẽs eſt de emptione & venditione rei defectuoſæ aliquid, ſaltem in ſumma dicere, & eſt quæſtio ad quid teneatur vendens rem defectuoſam. Reſpon. Defectus rei in genere eſt triplex. Quidam eſt in ſubſtantia mercis, vt ſi aurum falſum pro vero vendatur, aut vitrum pro gemma. Eſt alius in quantitate, vt ſi menſura ſit diminuta, & vendatur pro integra. Eſt alius in qualitate, vt ſi medicina, herba, aut lapis vendatur pro re virtutem aliquam ad curãdum, ſeu ad alium certum effectum habente, & non ſit talis. Aut ſi equus infirmus pro ſano vendatur &c. Iterũ eſt quidam defectus manifeſtus, vt ſi equus, qui venditur, ſit monoculus. Eſt alius occultus, qui non ita patet. Iterũ ex defectibus occultis quidam vergit in periculũ, ſeu damnum emẽtis, ſi occultetur illi, quidã verò non. Et iterum ſtat defectum talẽ eſſe, quẽ ſi emptor ſciret, rem illam pro nullo precio emeret. Srat etiam talẽ eſſe, ꝙ ſi emẽs eum ſciret, non minus rem illã eſſet empturus, quãuis non pro tanto precio. Et iterum qui defectum occulttat, vel deſcendit in precio iuxta exigentiam defectus, vel non.

non. Et iterum aliud eſt venditorem aſſerere mercem ſuam non habere defectum, aliud eſt tacendo defectum rei occultare. Et valent huiuſmodi diſtinctiones ad iudicandum de validitate aut nullitatę contractus, & de culpa vẽdentis deffectum mercis occultantis, & de obligatione reſtituendi, vel non.

Sit igitur primum dictum. Si venditor ſciens defectum rei vendit illam pro non defectuoſa, dicens eam defectuoſam non eſſe, peccat mentiendo: & ſi defectus cedat in damnum notabile, ſeu periculũ emptoris, peccat mortaliter, & tenetur ad reſarciendum tale damnũ, ſi inde emptori aliquod euenerit, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum eſt, de iniurijs, & damno dato. Et ſi defect⁹ ſit talis, quẽ ſi emptor ſciret rem illam nullo modo, aut ꝑ nullo precio emeret, contractus in conſcientia eſt nullus, cum ſit doloſus, dolo dante cauſam cõtractui: ac proinde actio ſimul & optio cõuenit defraudato, vt ex dictis patet. Et ꝓcedit hoc de quocunq; defectu, ſiue ſit in ſubſtantia ſiue in quantitate, que in qualitate, ſiue ſit occultus, ſiue manifeſtus, modo ſit ab emente incognitus, qui fortè videns venditorem aſſerere rem illam defectuoſam non eſſe, non curat vlteriorem diligentiam apponere.

Sit ſecundum dictum. De ſcienter occultante defectum rei, quã vendit, ſi emptor cognito defectu quicunq; ille ſit, pro nullo precio rẽ illam emiſſet, contractus eſt null⁹, etiam ſi venditor defectum occultans deſcẽdat in precio iuxta exigentiam defectus. Et vltra peccat ipſe venditor, ſcienter defectum emptori occultans. Hoc patet pro prima parte, quia talis contractus eſt doloſus, ſaltem tacitè dolo dante cauſam contractui, & ex conſequenti tollente liberum conſenſum in emptore, igitur. Antecedens patet, quia venditot doloſe occultauit defectum illum in caſu, quẽ ſi non occultaſſet emptor, nullo modo rem illam emiſſet ex caſu. Igitur non verè in contractu conſenſit, & ita in conſcientia eſt nullus, & pro voto defraudati venit euacuandus.

Quod autem illa occultatio ſit doloſa & culpabilis, ꝑ quod patebit ſecunda pars dicti, apparet primo ex ſententia Ambroſij in lib. de officijs, vbi ait in contractibus vitia eorum quę veneunt, prodi iubentur: at niſi intimauerit vẽditor, quamuis in ius emptoris tranſierint doli actione euacuantur. Idem apparet ex. l. ſecunda de pericu. & como. rei. vẽ. ff. vbi ſic dicitur. plane ſi intelligit vẽditor non duraturam bonitatem vſque ad diem, quo tolli deberet, nec admonuit emptorem tenebitur.

Secundò idem apparet quia cum vẽditor veriſimiliter putet emptorem ſi defectum ſciret, rem illã nullatenus empturum (quia ſic in hoc caſu procedimus) ſcit emptorem deceptum rem illam emere, qui putat rẽ defectuoſam non eſſe: huic autem deceptioni ipſe venditor cauſam dedit, licet non poſitiue, tamen negatiue defectum occultũ, quẽ illi pãdere debuit occultãdo. Sicut enim teſtis in ius vocat⁹ ex officio tenetur veritatẽ, quam ſcit, dicere: alioqui peccat, & tenebitur ad intereſſe, ſi qđ inde aliquis paſſus eſt. Ita venditor rem ſuã vendens, ex officio tenetur defectum rei ementi dicere, licet nõ teneatur illum pręconem publicare. Et ſi quod damnum inde ementi eueniat, tenebitur illi.

Quod etiã ex hoc confirmatur, quia nõ facit alij, qđ iuſtè vellet ſibi fieri. Si autẽ ipſe rem alterius emerit, iuſtè vellet qđ venditor rei defectum occultum ſibi manifeſtaret: hoc igitur idem debet ipſe alijs velle.

Tertiò idẽ apparet. Quia qui ſciẽter vẽdit rem defectuoſam, emptorẽ per defectus occultationẽ grauat, quia graue & moleſtũ eſt ementi retinere rẽ defectuoſam, & graue eſt illi aliũ emptorẽ quęrere, qui illã emat, vt eam à ſe reijciat: huius autem grauaminis cauſa eſt venditor defectũ occultans, vt patet, igitur non caret culpa defectum occultãdo quicunq; is ſit in caſu, quo eſt ipſi veriſimilè quod emptor aliâs nullo modo rẽ illam emiſſet. Non obſtante, quod venditor deſcendat in precio iuxta exigentiam defectus. Ac proinde falluntur, qui indiſtinctè iuſtificant vẽditionẽ rei defectuoſę, occultato defectu per hoc quod venditor deſcendit in precio iuxta defectus exigentiam. Vnde dictum doctoris ſancti 2. 2. quæſt. 77. ſimiliter & cancellarij pariſi. in regulis moralibus, qui illud dicunt, indiget limitatione, ſcilicet, vt tunc culpa non ſit defectum occultare, quando deſcendit venditor in precio iuxta defectus exigentiam, & eſt ſibi veriſimilè, quod emptor etiam ſi defectum ſciret, rem illam eſſet empturus, & defectus talis, ſit, cuius occultatio non vergat in damnum aut periculum emptoris.

Sed fortè obijciet aliquis, quod in caſu non peccat, qui defectum occultat, quando in damnum aut periculum non vergat emptotis. Quia ſi ſic, hoc eſſet, quia carius vendit rem, quàm ſit iuſtum, & hoc non: nam in caſu deſcendit in precio iuxta exigen-

 tiam

tiam defectus, & ita precium ęquale valori rei recipit: aut eſſet, quia emptorē decipit, & hoc non, quia venditor nil dicit nec agit vnde emptor decipiatur, cum nec dicat rem defectuoſam eſſe, nec defectu carere, ſed ſimpliciter petit tantū vel tātum precium pro illa: ac proinde ſi emptor decipitur, ipſe à ſeipſo decipitur, qui per ſe putat rem defectu carere.

Sed ad hoc ex dictis aperta eſt reſponſio ꝙ peccat decipiendo negatiuè, quia. ſ.ipſi ex officio incumbebat defectum rei, quā vendit, emptori ignoranti manifeſtare, & illū in grauamen ipſius emptoris occultat. Sicut enim is, cui ex officio incumbit proximum à morte defendere non defendit, dicitur eum occidere, & ad ſatisfactionem tenetur, ita venditor, cui ex officio conuenit rei defectum emptori pandere, & non pādit, dicitur eū decipere, & tenetur eidem. Nec excuſatur venditor per hoc, quod ſi defectum manifeſtaret, non ſibi daretur precium iuſtum, ſed aliud diminutum: & ita damnum ipſe venditor ſentiret. Nō inquam, valet hoc, quia in ſua libertate eſt dānum huiuſmodi vitare, non dando rē pro precio diminuto.

Et procedit hoc dictum non ſolum quando venditor veriſimiliter ſcit emptorem ſi defectum ſciret, rem illam nullatenus empturum, ſed etiam quando de hoc ipſo dubitat. Secus ſi veriſimiliter ſciat, ꝙ ob talem defectum non minus eſſet rem eādem empturus. Quod eſſe poteſt, vel quia defectus eſt adeo paru⁹, vt de illo nil, aut parum curent emptores, aut quia talis eſt, qui vt plurimū eſt talibus mercibus connexus: aut quia eſt veriſimile, ꝙ emptor vult rem illam emere ad vendendum poſtmodum eandem, & cum ea lucrandum non obſtante pręfato defectu. Secus etiam in caſu quo emptor abſoluit venditorem à debito manifeſtandi defectum. Vt ſi dicat, hanc rē volo à te emere talem, qualis eſt, ſiue ſit defectuoſa, ſiue non, & ſuper precio cōueniunt. Nam tunc venditor defectum occultando, niſi in damnum & periculum notabile emptoris defectum ignorantis cedat, non peccabit, nec contra charitatem nec contra iuſtitiam, ſi precium iuſtum pro re accipiat.

Tertium dictum. Venditor præfatū defectum emptori ignoranti ſcienter occultādo peccat, eſto ꝙ emptor defectum ſciens, rem illam eſſet empturus, ſi pro tanto precio nullatenus eam emiſſet. Et patet hoc, quia rationes ſuprà pro pręcedenti dicto factę, hoc ipſum pręſens dictum probant: non obſtante, ꝙ venditor in precio deſcenderit iuxta exigētiam defectus. Patet etiam alia ratione, quia ex hoc, ꝙ venditor defectum occultauit, conſenſit emptor in emptione pro tanto precio in qua alioqui non conſentiret: ac proinde non voluntarie conſenſit in precij quantitate, & per conſequens eo rationabiliter inuito venditor precium illud videtur accepiſſe, & per conſequens peccauit. Exemplum huius videtur eſſe, ſi ego debeo Petro decem ducatos, paratus eos Petro ſoluere poſtulāti: Petrus autem me inuito, ſeu ignorante, loco decem ducatorum, quos illi debeo, capit de rebus meis ęquum, aut rem aliam tantundem valentem. Aut ſi debeo Petro equum valentem decē ducatos, & petrus me ignorante & diſſentiēte loco equi capit de reb⁹ meis decem ducatos, certe non caret culpa, etiam ſi tantum capiat, quātum illi debebam: idq; ideo, quia me inſcio & rationabiliter inuito illos capit, cum ſim ego paratus rem ſuam illi reddere. Ita in propoſito venditor capit, me non voluntarie conſentiente decem ducatos pro re quam vendit, quā paratus ſum illi relinquere, ſicut & de facto relinquerem, ſi defectū rei mihi manifeſtaſſet. Peccat quidem, licet non contra iuſtitiam cōmutatiuam, rem ſuperuendendo, eo ꝙ tantum in valore dedit. quantum eſt precium, quod accepit: ſed quia me non liberè conſentiente pecuniam meam accepit, quantumuis eſſet ſibi ratione mercis alioqui debita.

Et ſi obijcias, ꝙ tunc teneretur venditor precium ſic acceptum reddere emptori, & rē ſuam rehabere pro voto ipſius emptoris, aut ſaltem aliqua actio competeret emptori decepto contra venditorem, ex quo contractus fuit doloſus, dolo ſaltem incidente in contractu: & ita vel venditor teneretur contractum reſcindere, vel aliquid emptori reddere. Reſpon. Nec vnum, nec aliud in caſu ſequi. cōtractus quidem reſcindendus non venit, quia ambo in illo libere conſenſerunt. Ad ęqualitatem reduci non debet, quia tali reductione nō eſt opus: ex quo precium fuit æquale valori mercis, aliquid reddere ſeu reſtituere emptori non opportet, quia nil indebitum, ſeu exceſſiuum fuit per venditorem acceptum: Itaq; quādo dicitur, ꝙ ſi dolus incidit in contractu, datur actio decepto contra decipientem ad hoc, ꝙ contractum ad ęqualitatem reducat, intelligitur quando non fuit in contractu ſeruata ęqualitas, ſed deceptus fuit defraudatus, dādo precium exceſſiuum: quod in pręſenti non cōtingit. Nec incōuenit aliquem rem meam, me

inſcio,

inſcio, aut rationabiliter inuito capere, qui tamen nil poſtmodum mihi teneatur reſtituere, vt ſi illi debebam decem ducatos, paratus illi eos ſoluere: ipſe verò clam, aut me inuito de meis bonis decem ducatos capit, peccat quidē, reſtituere tamē mihi nō tenetur. Ita igitur qui mercem alterius valentem decem per viam emptionis accepit, tenetur venditori ſoluere decē & ſi venditor illa decem inſcio aut inuito emptore de bonis emptoris capiat, peccat quidē, reſtituere tamen illi non tenetur, & ita in caſu præſenti accidit, vt conſtat.

Et confirmatur hoc ex dictis, ſi venditor defraudat emptorem ex dolo incidente in contractu, & non dante cauſam contractui, cōtractus eſt validus, & ſolum datur actio defraudato contra venditorem, vt cōtractum ad æqualitatem reducat. Cum ergo in præſenti caſu non ſit dolus dans cauſam contractui, contractus eſt in vtroque foro validus, & per conſequens non tenetur venditor pro voto emptoris contractum reſcindere. Quod videtur contra Conradum. q. 54. concluſione. 2. vbi non ſatis conſequenter videtur loquutus ad ea, quę in additionibus dixit in principio ſui libri de contractibus.

Quartum dictum. Si venditor ignorans rei defectum eam cum bona fide vendit pro precio, quod res ſi talem defectum non haberet, valeret, à culpa excuſatur, cum tamen rei defectum cognouerit, tenebitur ad inſtantiam emptoris vel contractū reſcindere, vel eū ad ęqualitatē reducere: quia perinde eſt, ac ſi defraudatio in re ipſa eueniret ſine dolo vendentis, & ita actio competet emptori defraudato: optio verò ipſi venditori iuxta ea, quę ſuprà dicta ſunt. Excepto niſi defectus talis eſſet, quem ſi emptor ſciret, nullo modo rem illam emiſſet: nam tunc non ſolum non libere conſenſit in precio exceſſiuo, ſed nec in contractu ipſo: & ita contractus in tali caſu eſſet nullus in conſcientia, nec deberet defraudatus venditorem ad ſtandum contractui compellere ſi nolit.

Et ſicut dictum eſt in præcedentibus de venditore rem defectuoſam ſciēter emptori ignoranti vendente, ita videtur ē contra dicendū de emptore valorem mercis cognoſcēte, quem venditor ignorat, quia tunc tenetur emptor aſcendere in precio iuxta valorē mercis, cum animus vendētis huiuſmodi valorem ignorantis non ſit aliquam donationem emptori facere. Quod ſi tam venditor q̄ emptor mercis valorem ignorent, quia fortè putāt eſſe vitrum, & eſt gemma, aut lapis precioſus: tunc ignorantia excuſabit à culpa emptorem, qui rem vili precio emit, non tamen à reſtitutione, qua debet ſupplere precij defectum quando valorem mercis cognouerit, vel ſaltem tenebitur, contractum reſcindere, ſi præcij defectum nolit ſupplere, maximè ſi defraudatio fuerit vltra dimidium.

Sequitur ex dictis tutiorem eſſe venditorem, qui non ſimplicibus, ſed prudentibus, & expertis res ſuas vendit. Si cut è contra tutiores ſunt emptores, qui res nō à ſimplicibus, ſed à prudentibus venditoribus & rerum experientiā habentibus emunt: tutio res inq̄ tam quo ad culpę, q̄ quo ad reſtitutionis immunitatē, quod ſatis de ſe notum eſt.

Sequitur iam, quòd ſi quis vendit vinum ſeu triticum, ſeu rem aliam, quam ſcit ad corruptionem eſſe diſpoſitam, & non diu in illa bonitate per manſuram, & ſcit, ſeu probabiliter putat, aut ſaltē dubitat, ꝙ emptor rem illam emit ad eam conſeruandum, & nō illico expēdendum, tenetur venditor emptori intimare, ꝙ res non diu conſeruabitur: quod niſi fecerit, tenebitur emptori ad intereſſe, vt aperte colligitur ex. l. 2. de periculo & como. rei venditę, vt ſuprà allegaui. Et ratio eſt clara, quia occultatio illius defectus cedit in damnum emptoris. Secus ſi ſicut emptor ita & venditor illius rei venditę defectū ſeu talem diſpoſitionē ignorabat, quia tūc bona fides eū à culpa & reſtitutiōe excuſabit, modo precium iuſtum pro re illa acceperit.

Sequitur, ꝙ qui vendunt vinum lymphatum, aut medicinas nō puras, ſed quibus aliquid admixtū eſt, aut alia huiuſmodi id ipſis emptoribus ignorantibus aliquando peccant, & ad reſtitutionem tenentur, aliquando verò non: peccant quidē, ſi illa admixtio eſt nociua, aut periculum ſeu damnū emptori allatura, idq; ſiue deſcendat in precio, ſiue non. Peccant etiam, ſi mixtio nec damnum nec periculum eſt allatura, & tamen cū res pura non ſit, nec tanti valoris, ac ſi pura eſſet, pro pura vēditur: maximè ſi diminutio valoris ſit notabilis, ſed nec peccant, nec reſtituere tenentur, quando admixto non facit rem minoris valoris, aut bonitatis ad eum vſum, ad quem emitur: aut ſi valoris & bonitatis diminutio tam parua ſit, vt homines de illa nil curent, nec ſecundum rationē curare deberent.

Ad hunc modum de cæteris rebus defectuoſis venditis dicendum eſt, in quibus illud aduertendum, ꝙ ſi venditor ſcit

or ſcit aut conijcit emptorem rem illam ad ali
quem vſum emere credentem ad eundem vale
re & ſibi profuturam, cum in hoc ipſo decipia
tur, tenebitur venditor rei periculum & condi
tionem emptori intimare, alioqui tenebitur il
li ad intereſſe, idq; in vtroq; foro, nec ſatisfacit
ſi iuſta rei defectum in precio deſcendat, vt iã
dictum eſt. Nec excuſantur mercatores in ſi-
milibus caſibus per hoc, ꝙ res, quam vendunt
tantum valet, quantum eſt precium, quod pro
ea accipiunt: nam quamuis excuſentur à pec-
cato ſuperuenditionis, non tamẽ à dolo & cul
pa iniuſtæ deceptionis.

De eo, qui vendit merces pro precio currenti, ſciens alias ſi- miles breui ſuperuenturas.

QVAESTIO. XXXV.

EX dictis ſequitur
reſpõſio ad aliam quæſtio-
nem, quæ eſt. An poſsit vẽ
ditor vendere merces pro
precio nũc currente, ſi ſciat
aut probabiliter credat ſi-
miles merces breui ad eun
dem locum peruenturas. Ad quod dixit Tho.
2.2.q.77.arg.3. ꝙ in caſu poteſt vẽditor merces
ſuas pro currenti precio vẽdere, nec tenebitur
quicquam reſtituere. Ratio, quia tunc pro pre
cio currenti merces ſuas vendendo, nulli facit
iniuriam, cum non niſi precium iuſtum reci-
piat: pro tunc enim precium iuſtum eſt, quod
tunc currit, etiam ſi ſperetur rem minus vali-
turam.

Contra quam reſponſionem videtur
ratio procedere. Quia merces
in tali caſu decreſcunt in valore ob ſimilium
mercium abundãtiam de proximo venturam.
Nec obſtat, ꝙ illa abundantia non actu ſit in
loco illo: nam quod parũ diſtat, nil diſtare vi-
detur. Quemadmodum merces in hoc loco nõ
ſunt tanti precij quando in locis huic propin-
quis ſimiles merces venduntur, quanti eſſent,
ſi in locis propinquis ſimiles merces non ven-
derentur. Sicut enim rerum penuria earum
valorem auget, ita & earum abundantia va-
lorem minuit.

Tum etiam, quia ſi emptores ſcirent il-
larum mercium ſuperuentum, nõ
emerent merces illas pro tanto precio: rẽ igi-
tur ignorantes, dant tantum precium alias nõ
daturi, ac proinde non libere conſentiunt in
precij quantitate, & per conſequens, videtur
peccare venditor, precium illud accipiens, vt
patet ex exemplis ſuprà poſitis

Tum etiam communis hominum æſti-
matio & rerum appreciatio con-
fert ad cognoſcendum valorem rerum: & quo
maior eſt æſtimatio, cæteris paribus, maior eſt
valor rerum: ſicut è contra minor eſt valor, ſi
minor ſit hominum cõmunia æſtimatio. Hæc
autem æſtimatio, per quam rerum valor men-
ſuratur, non qualiſcunq; eſt, ſed prudens & diſ
creta, non quæ ex errore, ſeu ignorantia proce
dit, qualis eſt in caſu præſenti, in quo ſolus ven
ditor ſcit mercium ſimilium ſuperuentum, &
cæteri id ignorant: quod ſi ſcirent, non tanti
facerent merces illas, quæ in illo loco tunc ven
duntur, vt ſatis monſtrat experientia. Ac pro-
inde precium pro tunc ex ignorantia currens
non eſt verùm precium iuſtum illarum mer-
cium, ſed putatum.

Tum etiam, ſi venditor ſciens rei boni-
tatem intrinſecam, aut extrinſecã
breui diminuendam ſeu tollendam, hoc ipſũ
emptore ignorante, tenetur id emptori intima
re, vt patet ex quæſtione præcedente, vel ſaltẽ
tenetur ex ſententia omnium in precio deſcen
dere, iuxta exigẽtiam illius diſpoſitionis. Nec
obſtat dicere illud verum eſſe, quando res, quæ
venditur, eſt ad corruptionem diſpoſita: quod
in præſenti locũ non habet. Non (inq̃) obſtat,
quia non minus contra emptoris charitatem
eſſe videtur, rem in valore naturali diminutã,
ſeu breui diminuendam pro non tali, ſed pro
integra & perfecta vendere, q̃ rem in valore ac
cidentali diminutam: aut breui diminuendam
pro integro precio vendere. Cum igitur in ca-
ſu præſenti res illa per aliarum ſimilium ſuper
uentum bonitatem ſeu valorem accidentalem
breui ſperatur amittere, ſequitur intentum. Et
procedit ratio hæc tunc maximè, quando em-
ptor merces illas vendit non ad illico conſumẽ
dum, ſed ad eas ſeruandum, & poſtmodum vẽ-
dendum, quando neceſſe erit emptorem mer-
ces illas apud ſe retinere, vel in earum venditio
ne damnum pati.

In confirmationem huius poſitionis ſit ca
ſus, quo mercator ſolus ſciat obſidionẽ
ciuitatis, in qua ſuas merces venales habet, bre
ui euenturam, alijs id ignorantibus: & inde ip-
ſe ſolicite curat merces ſuas pro precio tũc cur
rente cito vendere. Et venditione facta, illico ci
uitas ab hoſtib⁹ obſidetur. Videtur in hoc ca-
ſu mercatorem illum nec à culpa, nec à reſtitu-
tione

tione immunem eſſe, merces ſuas pro precio currente vendendo, ſciens bellum imminere, alijs id penitus ignorantibus: nam merces illæ non ſunt tanti valoris tempore belli, ſicut tempore pacis.

Alius caſus. Domum ſuam locauit quidam ad annum pro. 20. ducatis, vbi curia Imperatoris reſidebat, & illud reputabatur pro tunc iuſtum precium: ſuppoſito, ꝙ certum eſſet principis curiam illic per annuu permanſuram: attamẽ qui domum locauit, ſciebat curiam breuis a loco illo receſſuram, populo comuniter id ignorãte: vnde qui domum conduxerat, manſit defraudatus, cui nec cõueniebat in domo illa habitare poſt curię reſceſſum: nec reperire potuit, cui eandem domum ſine damno proprio locare poſſet.

Alius caſus. Cum quidã tritici abundantiam tempore cariſtiæ & famis haberet, certo ſciuit principis volũtatem ad moderationem precij pro tritico tradendi determinatã eſſe, ideo ante decreti promulgatiõem alij decretum ignorantibus, totum ſuum triticum vendidit pro precio magno tunc currenti, idq; indiſtinctè, ſciens. ſ. quoſdam triticum emere ad ſui & ſuorum ſuſtentationẽ, quoſdã verò ad triticum ſeruandum, & poſtea indigẽtibus vendendum, vnde lucrum notabile ſperabant, & tam hi, q̃ illi ſuperueniente pragmatica coacti ſunt damnũ pati. Aut pone monetam nunc currentem cito ex decreto principis in valore & precio diminuendam, quod ſolus is, qui huiuſmodi monetę copiam habet, certo ſciat, & ante diminutionis promulgationẽ totam monetam, quam habet, alijs decretũ ignorantibus, vel per viam mutui, vel cãbij, vel permutationis, ſeu emptionis, alijs neſciẽtibus, tradat: quos conſtat illi damnum aliquod & notabile paſſuros. In his & huiuſmodi caſibꝰ durum videtur venditores ſeu permutatores excuſare, cum ipſi omnes ſe in tuto ſciẽter ponãt emptores autem in periculo ſeu damno, & cũ rerum emptiones & permutationes pro communi cõtrahentium vtilitate ſint inſtitutę, deberet ipſorũ contrahentiũ conditio ęqualis eſſe, qualis in his caſibus non eſt, vt conſtat. &c.

Itaq; id ſecundum hanc opinionẽ modo recitatam videtur in huiuſmodi caſibus probabile, quia vel nota eſt tã ementibus q̃ vendentibus ſuperuẽtura breui ſimiliũ mercium abundantia, aut vtriſq; eſt ignota, aut ſolis vendentibus nota, cęteris vero ignota.

Si vtriſq; nota ſit, & precium idem currat quod prius, tutus eſt venditor, nulli prę iudicium facit, cum omnes rerum ſuperuentũ ſciant, & in tali precio conſentiant.

Si vtriſq; ſit mercium ſuperuẽtus incognitus, tutus eſt venditor pro precio curren ti merces ſuas vendens: nã bona fides illum ſicut à culpa, ita & ad reſtitutione excuſat, nec erit emptor in tali caſu rationabiliter cõtra vẽditorem inuitus, & pro tunc ęqua erit vtriuſq; conditio ſecundũ omniũ exiſtimationem.

Si verò vendens ſciat rerum ſuperuentum vnde merciũ valor decreſcat, & emptores id ignorant, tunc ſi pro curenti precio merces ſuas vendat, nil de ſuperuentu ementibus ſignificans. nõ venit excuſandus, cũ ſe in tuto, emptores verò in damno aut periculo ponat, ſed deberet aliquantulũ in precio deſcendere, licet non tantum, quantum ſi mercium ſuperabundantia iam in loco illo actu exiſteret.

Sed obijciet aliquis cõtra hanc reſolutionẽ. Quia tũc ſequitur, ꝙ caſu quo vẽditor ignoraret merciũ ſuperuentũ ſicut & emptores, & merces ſuas pro precio currenti vẽderet, teneretur exceſſum precij reſtituere, eſto, ꝙ à culpa ſuperuenditionis per ignorantiã excuſetur. Sequela patet. Quia ſcientia vel ignorantia venditoris non minuit, nec auget ꝑciũ ſeu valorem mercium, ſed penuria vel abundãtia merciũ cum alijs, q̃ ſuprà dicta ſunt. Ac proinde per mercium ſuperuentum decreſcit in caſu valor ſimilium, etiam ſi talem ſuperuentum ignoret venditor, & ita intentum.

Præterea ſequitur, ꝙ qui ſciunt vel ꝓbabiliter credũt, ꝙ hoc anno fructus terrę. ſ. vinũ & triticũ abundabunt, ꝙ peccarent ſimiles fructus nunc pro precio currenri vendentes, ſed deberent in precio deſcendere propter ſimilium fructuum ſperatã abundantiã breui vẽturã: & è contra ſi nunc eſt emptori veriſimile vel certũ, ꝙ hoc anno erit magna fructuum penuria vini. ſ. olei & frumenti, ſequeretur quod non poſſet ſimilia nunc pro precio currenti emere, ſed deberet in precio aſcendere. Quia ſicut merciũ valor per ſimilium mercium ſuperuentũ decreſcit, ita & per ſimilium penuriam breui venturã augetur.

Prętere a ſequeretur, ꝙ mercatores peccarent in nundinis ſuas merces pro precio currenti vendendo, quãdo magna eſt emptorũ multitudo, & eſt illis certũ, ꝙ inde ad duos aut tres dies recedent pro maiori parte emptores. Et ſequela apparet, quia ſicut per opinionẽ valor merciũ decreſcit per ſperatum ſimilium mercium ſuperuentum, ita ſimiliter decreſcit per ſperatum emptorũ receſſum

cum

cum non minus cōferat emptorum paucitas, aut multitudo ad augendum ſeu minuendum valorem rerum, ꝙ penuria vel abundātia merciū. Ad hunc modum poſſet de alijs inferri.

Reſpon. Hæc non infirmant cōcluſionem ſuprà probatam. Vnde ad primum dicendū, negando ſequelam. Quia multum refert rem doloſe, aut cum bona fide vendere. Nam quando venditor ſcit rerum ſuperuentum, emptoribus ad ignorantibus, in nullo volens deſcendere in precio, videtur rem ſuperuendere doloſe, quia quodammodo decipit emptores, aut eorum deceptioni ſcienter & volens cōſentit, qui precium exceſsiuum pro merce tradunt, putans illud eſſe iuſtum, & perinde eſt, ac ſi venditor rem defectuoſam ſcienter emptori ignaro pro ſana & integra vēdat, qui à peccato ſuperuenditionis nō excuſatur. Aut ſicut qui vendit cumulum tritici pro decē fanecis, ſciens non eſſe ibidem niſi. 9. fanecas, vbi emptor putet decem eſſe fanecas. Quę quidem exempla ſimilia ſunt quantum ad culpā ſeu dolum venditoris ſimiliter & quantum ad reſtitutionem ſuper accepti, cum non minus minuat valorem mercium, aliarum ſimilium ſuperuentus, ꝙ defectus ipſarum merciū. Quādo autem venditor ignorat mercium ſuperuētum ſicut & emptores, tunc bona fides eum à culpa & reſtitutione excuſat, rem ſuā pro precio currenti vēdendo. Cuius ratio eſt, quia nō ita ſunt emptores rationabiliter inuiti contra venditorem, cum bona fide precium currens exigentem & recipientem, etiam ſi in re ſit aliquantulum exceſsiuum, ſicut eſſent, ſi venditor ſciens mercium valoris diminutionē illud exceſsiuum precium reciperet. Nec hinc ſequitur, ꝙ qui rem defectuoſam pro ſana neſcienter & cum bona fide vendit, ſit à reſtitutione immunis, ob bonam ipſius fidem. Nam in caſu argumenti non ſolum bona fides vendentis eum à reſtitutione ſuperaccepit excuſat, ſed quia cum bona fide concurrit communis error facti, communis inq̃ venditoribus & emptoribus, & communis curſus precij. Sicut ſi vinum, quod nunc venditur cōmuniter pro. 5. vendatur, quod omnes communiter putet diu conſeruari poſſe; & tamen accidat, vt ſubito ad temporis alterationē alteretur & ipſum, & ad corruptionem tendat: quod ſi à venditore prę cognitum fuiſſet, debuiſſet in precio deſcendere. Ex quo tamen ſibi & cæteris cōmunis fuit error, nō eſt venditor compellendus ad ſuperaccepti reſtitutionem, ſicut in conſcientia fuiſſet, ſi prę ſatā tēporis alterationē certò ſciſſet.

Ad ſecundum ſimiliter negatur ſequela, quia quod in caſu illo venditor aut emptor circa fertilitatem aut ſterilitatem anni conijcit, poſſunt homines ſimiliter conijcere, ſi attendant: ac proinde non iniuſtè datur aut recipitur precium, quod tūc communiter currit. Secus eſſet, ſi ſolus venditor eſſet diuinitus certioratus de fertilitate anni, & non reliqui: nam tunc deberet in precio deſcendere, ſi cætera, quę ad augmentum valoris, aut diminutionem conferunt, ſint paria, alioqui non careret dolo. Idem dicatur de eo, qui emit merces pro precio currenti, conijciens, aut ſciens anni ſterilitatem. Idem reſpondeatur ad tertiam, quod ſequela non valet: quia receſſus mercatorum à nundinis non ſolum eſt venditori cognitus, ſed cæteris ſimiliter eſt, aut poteſt eſſe notus, ideo non iniuſtè res venduntur pro precio tūc communiter currente.

De eo, qui vendit triticum carius, ꝙ ſit per pragmaticam ordinatum.

QVAESTIO. XXXVI.

Quia paucis ab hīc annis ob temporis ſterilitatem & tritici communem indigentiam facta fuit regia pragmatica per quam ſtatutum & iuſum fuit ſub certa pœna, ne quis fanecā tritici vltra precium à principe taxatum vēderet. Quam quidem taxationem cōſtat multos præteriiſſe: ex quibus adhuc ſunt aliqui, qui ſcrupulo conſcientiæ agitantur, & quęrunt. An teneātur ſuperacceptū reſtituere, quia vt dicunt, confeſſores nolunt eis, niſi reſtituant, beneficium abſolutionis impendere. Hi & multi alij in eorum excuſationem arguebant. Primò ꝙ non potuerūt per pragmaticam præſatam aſtringi, quominus poſſent liberè triticum ſuum vendere pro precio, quod ſecundū communem indigentiam reperirent, eo ꝙ vnicuiq; licet rebus ſuis preciū ponere: quia vnuſquiq; eſt in rebus ſuis moderator & arbiter, vt habetur in. l. in re mandata. C. mandati.

Secundò, quia iuſtum precium rerum non ſecundum voluntatem regis rebus eſt imponendum, ſed ſecundum indigentiam ſimiliter & paucitatem atq; abundantiam earum, & numerum emptorum ac vēditorum.

ditorum. Ac proinde quo maior eſt indigẽtia, maiorq; rerum penuria, maior etiam emptorum numerus, minorq; venditorum, eo magis creſcit valor rei, & precium eiuſdem. Velle igitur, vt pragmatica volebat, ꝙ his, quę dicta ſũt in dies creſcentibus, precium tritici non creſceret, ſed in eodem ſemper precio venderetur, videtur iniquum & iniuſtum. Pro qua ratione facit, quod ait Ariſto. Precium rerum humana indigentia menſurat.

Tertiò, quia illa pragmatica non erat toti regno cõmunis, ſed in parte fuit promulgata, in parte nõ, nec etiam vbi fuit promulgata per omnes obſeruabatur, cũ hi, qui reditus regios colligunt, publicè triticũ prout carius poterant, vendebant, idipſum ſcientibus his, qui pragmaticam ſecerunt, qui illos ne ſic venderent, minimè prohibebant. Ac proinde in hac parte videbatur iniqua lex illa quę nõ æqualiter omnibus tradebatur: modo autẽ, vt ait Auguſtinus. 1. de libero arbitrio, q̃ iuſta & ęqua non fuerit, non eſt lex.

Quartò, quia qui rem pub. gubernabant, & publicam iuriſditionem habebant, ſcientes pragmaticam in multis locis, & per multos violari, eos minimè puniebant, ſed cum eis diſsimulabant, in quo viſi ſunt in violatione conſentire, & pragmaticam prædictam vim poſtmodum habẽte nõ velle. Hoc enim modo ſolent humanæ leges per oppoſitam conſuetudinem abrogari, vt latius in Codice de ieiunio oſtendimus.

Quintò, quia humana lex, vt obligatoria ſit, op⁹ eſt ꝙ ſit ſufficiẽter promũlgata, & vtentium moribus approbata vt ait Auguſtinus. Et habetur diſtin. 4. ca. In iſtis. Et ex textus ad literam in. l. de quibus. ff. de legibus, vbi dicitur. Ipſæ leges nulla ex alia cauſa non tenent, quam quod iudicio populi ſunt receptæ. Pręfacta autem pragmatica, vt dicunt, non ita fuit cõmuni populi conſenſu recepta, nec vtentiũ moribus aprobata: igitur vim obligandi non habuit.

Sextò, eſto lex illa iuſta fuerit, & à populis, quib⁹ fuit promulgata, obſeruanda: non tamen videtur, quod fuerit in conſcientia obligatoria, cũ fuerit pœnalis: lex autem pœnalis in conſcientia ante ſententiam latam non obligat, vt eſt communis doctrina, iuxta cap. fraternitas adiucta glo. 12. q. 2. Igitur eſto, mercatores triticum carius, quam per pragmaticam fuerit ordinatum vendiderint, non tenentur in conſcientia ad reſtitutionem, niſi ſuper hac fuerint per iudicem condemnati, & ita nec per confeſſores eſt illis beneficium abſolutionis denegandum.

Reſpon. His non obſtantibus videtur aliter reſpondendum. Et primo ſupponamus, quod ſuprà dictum eſt. ſ. qđ ad ſuperiorẽ, qui poteſtatem habet rẽpub. gubernandi pertinet, vtilitati ſubiectorum & reipub. prouidere. ff. de officio pręſidis. l. 1. vnde i. §. cura carnis. ff. de officio pręfecti vrbis. l. 1. eſt caſus, quod ad pręfectum vrbis ſpectat, vt victualia iuſto precio vẽdantur. Idem in. l. annonam. ff. de extra ordinarijs cr[illegible]ibus, mandatur præſidibus prouintiaru[illegible] ad hoc ſuis ſtatutis & ordinationibus labor[illegible]t, quod annona non oneretur: & quia certum eſt annonam ageri, ſi ſuperiores nõ taxent precium rerum venalium venditioni expoſitarum, igitur ad hoc ſi volunt iuſti pręſidis officium exercere tenentur.

Et patet ex ratione. Quia ſi venditoribus permitteretur in tẽpore ſterilitatis annonam prout poſsint vẽdere, daretur occaſio, vt multi pauperes tantum precium, quantum pro tritico diuites exigerent, non habentes, fame perirent. Et qui nõ haberent, qui loco precij darent, pręter vineas, agros, aut domum, cogerentur huiuſmodi res prò vili precio diſtrahere, vt triticum emant, aut certè ipſis venditoribus eas pro pane commedẽdo permutare: & ita fieret, vt in repub. qui triticum venale habent, aliorum poſſeſsiones & facultates breuiſſimè exhauriant, & ditiſsimi fiant, cæteris in ſumma miſeria & inopia permanentibus: qđ quam reipub. pernicioſum ſit & iniquũ, quãq; fraternæ charitati contrarium, non eſt, qui non videat.

Præterea ad reipublicæ gubernatorẽ pertinet, dare modum, quo in rebus ad vitam neceſſarijs non inducatur cariſtia. Inde qui cariſtiam inducunt, veniunt iuxta leges grauiter puniendi. Nam hęc eſt cauſa quare monopolium ſub pœna capitis eſt lege prohibitum, eo quod eo conceſſo, cariſtia facilime induceretur: cum hominum cupiditas ſit inſatiabilis, ac proinde neceſſe eſt tempore ſterilitatis quando pauci ſunt, qui triticum venale habent venditioni expoſitum, multi autem ſunt eo ſummè indigentes, vt reipublicæ, gubernatores precium competens huiuſmodi rebus inſtituant: nec id ſolum, ſed eos, qui abundant compellant, vt triticum, quod eiſdem ſupereſt, cæteris indigentibus pro moderato precio vendant. Inde etiam prudentiſsimè fit, vt quan-

do prin

do princeps alicui ſcriptori,ſeu impreſſori,ſeu librario,aut alteri mercatori cuicunq; priuilegium concedit,vt ipſe ſolus certas merces vendere poſsit,iniūgitur illi ſub certa pœna,vt nō niſi pro precio,quod illi determinatum fuerit eas vendat.ſ.ad impediendum cariſtiam, quæ alioqui in rep. induceretur. Inde etiam commendanda eſt reſp. in qua rectores ſolicitè curant victualibus,hoc eſt,tritico,oleo,vino,pane,fructibus,piſcibus,aliiſq; rebus, quibus homines ad victum vtuntur, ſuum moderatum precium taxant. Inde etiam laudabile eſt, imo & aliquando neceſſarium, vt domibus locandis ſimiliter moderatum precium ſit per ſuperiores taxatum: quemadmodum in locis quibuſdam fieri ſolet, vbi vel Concilium congregatur,vel ſcholares ad ſtudium generale confluunt. Inde etiam iuſtè & conuenienter regia poteſtate ſtatutum eſt,vt ceſus redimibilis certo precio ematur, puta vnum pro quatuordecim. Inde etiam conuenit regibus,monetę ſuũ precium & valorem aſsignare,ſicut & aſsignāt itaq; lex,ratio,ſimul & laudabilis conſuetudo docet,ad publicam poteſtatem pertinere, reb⁹ venalibus,his potiſsimè,quæ ad vitam ſunt neceſſarię, competens precium deſignare,& eos, qui carius vendiderint,punire.

Quo præmiſſo, videtur concluſio certa, ꝙ qui triticum carius vendit, quã per pragmaticam iuſtè & rationabiliter factã, taxatum eſt,peccat peccato ſuperuenditionis, & exceſſum reſtituere tenetur. Patet prima pars. Quia qui rem vendit plus iuſto, aut pro precio exceſsiuo,peccat contra iuſtitiam,cum æqualitatem,quam iuſtitia requirit,in tali contractu non ſeruet:talis eſt,qui in caſu triticum vēdit carius,quam ſit taxatum, eo quod vt ex dictis patet illud dicitur iuſtum precium rei, quod eſt per autoritatem publicam iuſtè & cōuenienter taxatum. Supponimus autem regē, ſeu principem,& ſenatum ſuum, cum præfatã pragmaticam faciunt,omnia prudēter proſpicere,quę ad præfatam taxationem iuſtè agendam ſunt attendenda, & per conſequens iuſtè & conuenienter in re deliberaſſe. Id enim de maioribus præſumendum eſt,interim quod de oppoſito non conſtat. Si enim de fratre priuato non eſt licitum temere iudicare,& quod deterius eſt,præſumere,multo minus de principe & ſenatu ſuo quando aliqua ſtatuunt,quæ publicam regni vtilitatem concernunt. Sequitur iam ſecunda pars,quod tales,qui triticum durante pragmatica ſuperuendunt,tenentur exceſſum reſtituere,etiam ſi exceſſus fuerit citra dimidium iuſti precij:quod ſuppono ſuprà ſufficienter eſſe probatum.

Ad rationes autem ſuprà factas facile eſt reſpondere. Ad primum in quo arguitur,neminem poſſe alienis rebus precium ponere,cum vnuſquiſq; in ſuis rebus ſit moderator.&c. Dicendum, quod eſto id verum ſit de homine priuato, qui talem poteſtatem in alienis rebus non habet:non tamē de homine publicam poteſtatem habente,vt habet princeps & qui remp. regunt. Et quod dicitur,in rebus ſuis vnuſquiſq; eſt moderator & arbiter,nō eſt intelligendum,quod ſit qualiſcunq; moderator,aut arbiter,ſed iuſtus: ideo lex non verbo, taxator,vtitur,ſed verbo moderator: ſed ſupplendum eſt iuxta rectam rationem. Dico ſecundo,quod dictum illud procedit non in caſu neceſsitatis, quo.ſ. neceſſarium eſt publicã poteſtatem precium taxare,& taxationē ipſis venditoribus non relinquere, vti neceſſarium eſt tempore ſterilitatis,de quo caſus propoſitus eſt,ſed procedit in caſu,quo precij determinatio per publicam poteſtatem non peruenitur,quia publ[illegible] poteſtate precium rerum moderante,ce[illegible]at [illegible] ata poteſtas illud moderandi, cum iuſtu[illegible] pirauatam poteſtatem publicę poteſta[illegible] iuſſe.

Ad ſecundum dicendum, quod ſi ipſi vēditores per ſe deberent precium moderari,illa omnia deberent attendere, & ex cōſequenti poſſent in precio aſcendere & deſcendere iuxta illarum circunſtantiarum varietatē quę ad augmentum ſeu diminutionem rerum conducunt: vbi tamen taxatio per publicam poteſtatem(vti in caſu)facta eſt, credēdum eſt omnia illa per taxatores eſſe perſpecta, ſimiliter & tempus, per quod conueniat præfatam taxationem ſeruare: intra quod non ita erit vēditoribus liberum in precio aſcendere,etiam ſi aliquantulum ſint præfatę circunſtantię variatę: maximè quod quando pragmatica fiebat, hanc ipſam circunſtantiarum varietatem futuram ſenatus ipſe precōſiderauit,& ita maturo conſilio pragmaticã iuſtè & prudenter ad certum tempus feciſſe credendum eſt. Haberet autem ratio apparentiam,ſi ſenatus regius præfatã circunſtantiarum varietatē non attendiſſet.

Ad tertium dicendum, ꝙ præfatam pragmaticam non fuiſſe toti regno traditam,non vitiat eam,nec iniuſtam eam facit, cũ ſtet neceſſarium eſſe per huiuſmodi leges quibuſdam partibus regni ſuccurrere, in quibus neceſsitas poſtulauerit,nō ita in aliis, ſicut nec vitiat legem, quod triticum in certis partibus

regni

regni taxetur & determinetur vendi pro quinque, in alijs autem pro ſeptem, prout varia eſt harum & illarum prouintiarum indigentia. Sed nec vitiat legem, nec eam iniuſtã facit, qđ præfacti collectores, aut aliæ perſonæ triticũ carius, quam taxatum eſſet venderent: quia hoc vitium eſt vendentium, non legis iuſtum precium determinantis, quandoquidem lex omnibus venditoribus poſita fuit abſque vlla exceptione, vt mihi relatum fuit. Si tamen præfata lex aut legiſlator voluit quoſdam venditores ad tenẽdum taxationem ſtatutam aſtringere, quoſdam autem omnino liberare, legem huiuſmodi ego ab iniquitatè nunimè excuſarẽ & in tali caſu non eſſet dicenda lex, iuxta ſententiam Auguſtini in argumento citatam: ſed vt intellexi præfati collectores non fuerunt per legem, aut legiſlatorem excepti, quamuis pragmaticæ exequutores cum illis diſsimularent, illos legi contrauenientes minimè puniendo: hæc tamen diſsimulatio licet liberaret præfactos venditores à pœna pragmaticæ, non tamen à culpa ſuperuenditionis tritici, eo quod cum precium iuſtum eſſet, quod per pragmaticam fuit ordinatum, & illorum triticum non eſſet melius, aut maioris valoris, quam triticum aliorum, iniuſtè illi agebant, triticum carius, quam alij vendẽtes, quare nec illos in conſcientia à debito reſtituendi excuſarem. Suppoſito quod in tali loco vẽdiderint, & eo tempore, vbi & quãdo pragmatica erat recepta, & moribus vtentium ſaltem pro maiori parte ſeruata.

Ad quartum dicendum, quod ſi in loco aliquo ita cum venditoribus diſsimulabant, & omnibus illis loci, aut maiori parte vendentium permitterent triticum pro volũtate vendere, ſciente legiſlatore & conſentiente, non dubito in illo loco pragmaticam vim obligandi amiſiſſe. Sicut enim pro voluntate principis vim habuit obligandi, ita per eiuſdem voluntatem potuit eandem vim perdere iuxta regulam iuris. Res per quas cauſas naſcitur. &c. Si tamen non ita diſsimulabant, quin plures in eodem loco legem violantes punirẽt ſicut puniuiſſe dicuntur, non tunc videtur lex vim ſuam amiſiſſe, quin omnes in illo loco legem traſgredientes peccarent, & reſtituere tenerentur, eſto quod hi, cum quibus iudices diſsimulabant, eſſent à pœna legis immunes. Vide tamen, an ſicut de collectoribus regaliũ reddituum nuper dicebam, quod ipſi cum cæteris in vno loco commorantibus tenebantur legem ſeruare, vel nec ipſi, nec alij, ex quo de omnibus eadem videtur eſſe ratio, ita de diuerſis locis dicendum ſit, ſcilicet, quod ſi lex amiſit vim in vno loco, ſimiliter eandem in alio amiſiſſe, intelligatur ſi nulla ſit ratio quare in vno loco debeat ſeruari, & in alio non. Sicut ſi ſint duo loca, in quibus eadem eſt tritici indigentia & penuria, cæteraque quæ ad augmentum ſeu decrementum precij conducunt, ſint paria, iniuſtum videretur precium per legem vni loco taxare, alteri verò libertatem vendendi abſque taxatione prebere. Cuius iniuſtitiæ ratio videtur eſſe, quia tunc lex illa non tam rationi, quam voluntati inniteretur.

Ad quintum dicendum, quod illud dictum Auguſtini nõ ita eſt accipiendum, vt nullatenus lex poſsit obligatoria eſſe, niſi per populum ſit recepta, & vtentium moribus comprobata, cum certum ſit ſuperiores tam eccleſiaſticos quam ſeculares poſſe ſubditos inuitos ſuis præceptis, & iuſtis legibus obligare. Alioqui ſi in libera poteſtate ſubditorum eſſet legem illis datam, acceptare & non acceptare, in eorum ex conſequenti libera poteſtate eſſet, ſe à ſuperiorum ſubiectione eximere, & eiſdẽ reſiſtere, cum tamen dicat Paulus ad Romanos. 13. Qui poteſtati reſiſtit, dei ordinationi reſiſtit. Vnde quamuis iure detur populo facultas à legibus nouiter illi datis appellandi, aut ſupplicandi, vnde & audiendi veniunt, ſi fortè cauſam ſufficientem afferant, quominus lex illa illis imponatur: attamen ſi nullam talem cauſam afferant, per ſuperiores ad huiuſmodi legis obſeruantiam poſſunt compelli. Vnde quod ait Auguſtinus. Tunc legis obligant, cum vtentium moribus comprobantur, verum eſt vt iacet, cum affirmatiuum ſit, non tamen inde à contrario ſequitur, ꝙ ſi non vtentium moribus comprobentur nunquam obligent. Quanquam etiam id verum ſit, ſi ſuperiores, qui legẽ ferunt, ſciũt eam per populum non acceptari nec obſeruari, & tacent, non amplius inſiſtentes. Adde ꝙ non ait decretum Auguſtini, quod leges tunc obligant, quando per populum approbantur ſed quod tunc confirmantur.

Ad ſextum, dicendum quod ſic arguentes falluntur in duobus. Primò, quia ſupponunt legem pœnalem non obligare, niſi tantum ad penam in lege ipſa determinatam, & non ad culpam ſi violetur, quod aliâs oſtendimus eſſe falſum: maximè ſi pœna tranſgreſſoribus per legem ipſam deputata, talis & tanta ſit, q̃ non niſi pro culpa

mortali ſoleat,aut debeat infligi, & etiam ſi leuior ſit,cum pœna culpam neceſſe eſt præſupponat, ſaltem venialem. Adde quod ſi lex eſt, opportet rectæ rationi conſentanea ſit. Ac proinde qui contra legem agit, rectę rationi contrauenire conuincitur, ſimul & voluntati iuſtè legiſlatoris: quare conſequens eſt hoc ipſum culpam nonnullam eſſe. Verum demus quod volunt,ſcilicet, quod lex pœnalis, quando eſt purè pœnalis non obligat in conſcientia niſi ad pœnam, idque poſt latam contra violatores ſententiam, non tamen verum eſt præfatam pragmaticam,de qua loquimur, legem eſſe purè pœnalem: habet enim duas partes: altera eſt, quæ precium certum tritico ad tempus deſignat: altero verò,quę iubet,ne quis illo tempore & loco triticum cari⁹ vendant ſub certa pœna ibidem contenta. Modo quamuis legis violatores ad huiuſmodi pœnam non teneantur in conſcientia ante ſententiam latam,tenentur tamen in conſcientia triticum non carius,quam taxatum ſit vendere: idque ratione legis naturalis & diuinæ, per quas homo tenetur rem non carius vendere,quam valeat: valet autem quantum per publicam autoritatem fuerit taxatum, vt ex ſuprà dictis patet. Igitur qui carius quam ſit ordinatum vendiderit, non dubium quin ſuperuendendo peccet contra legem naturalem,diuinam, & humanam, & ita exceſſum tenebitur reſtituere, Alioqui da precium per legem taxatum iniuſtum eſſe, ideſt, diminutum, & aliud maius illo eſſe iuſtum: ſequeretur tunc, quod omnes, qui durante pragmatica triticū pro precio taxato emerunt, dederunt preciū, iniuſtum quia diminutum, & per conſequēs omnes tales in conſcientia tenerentur ſupplere precij defectum,nec aliter venirent per confeſſores abſoluendi,quod non credo quiſquā concederet. Ac proinde concludendum eſt p̄cium ſic taxatum iuſtum fuiſſe, & carius vendere,iniuſtum.

Vnde ſequitur impertinens eſſe legem illam pœnalem eſſe, aut ſine pœna ſtatutam. Nam eo ipſo quod per publicam poteſtatem rei venalis precium taxetur,reputandum eſt illud eſſe iuſtum,& in conſcientia ſeruandū,etiam ſi nulla pœna per legiſlatorē cōtra tranſgreſſores apponeretur, cum hęc non opponatur, niſi vt qui amore iuſti peccare nō deſinunt,timore pœnę coerceantur.

Sequitur amplius,quod ſi is, qui præfatam pragmaticā violat, pœnam legis per iudicis ſententiam luere compellatur,non inde manet à reſtitutione agenda ſu peraccepti immunis. Hui⁹ ratio eſt clara, quia pœna legis debetur propter cōtemptū ſeu violationē legis,in quo legiſlatori & legi iniuria fit:reſtitutio aūt debetur propter defraudationē,qua emptorem iniuſtè defraudauit plus iuſto ab eo pro tritico exigendo & recipiendo.

Sequitur amplius præfatos pragmaticæ violatores precium exceſsiuum recipientes minimè excuſari prętextu donationis admixtæ, quam emptores dicebant ſuper exceſſum illis facere: cum conſtet emptores non animo donandi exceſsiuum p̄cium dediſſe,ſed neceſsitate ac indigentia compulſos in precio exceſsiuo conſenſiſſe: niſi forte venditor non niſi quod taxatum erat, exigeret, emptor autem ſponte vellet amplius largiri: aut niſi poſt venditionem completam & tranſactam emptor liberaliter & ſponte exceſſum remitteret,quia tunc liber eſſet venditor à pręfata reſtitutione.

Dubitaret aliquis, an ſicut laici in ea ſu pragmaticam excedentes tenentur ſuperacceptum reſtituere, clerici ſimiliter excedentes teneantur? Ratio dubij eſt, quia clerici non ſubduntur legibus laicorum ſeu imperialibus, ſicut laici, ideo nec tenentur ſtare præfatæ pragmaticę. Sicut ſi rex Caſtellæ pragmaticam faciat, tenebuntur ſtare eidem Hiſpani, non tamen galli,aut Luſitani, quia regi Caſtellæ non ſunt ſubiecti. Reſpon. Quamuis clerici in terris Imperatoris viuentes legibus imperialibus non ſubijciātur,nec ad pœnę ſolutionen compelli poſsint ſi huiuſmodi leges violauerint, attamen legi naturali & diuinæ ſubditi ſunt ſicut laici. Lex autem naturalis & diuina, vt dixi, eſt, ne quis rem plus iuſtò vendat, ſiue ſit laicus, ſiue clericus. Ac proinde ex quo publica autoritate precium tritici iuſtè, vt ſupponitur, taxatū eſt,cōſequens eſt clericos teneri ſtare pragmaticæ ſicut & laicos, nō quidem vi imperialis legis,ſed naturalis & diuinæ.

Quod inde confirmatur, quia ad id etiam tenebuntur Galli Luſitani & extranei,ſi velint in locis Hiſpanię vbi vim habet pragmatica, triticum vēdere,tenebuntur iuxta taxatū precium illud vendere ſicut & naturales, ergo ſimiliter & clerici. Qd⁹ amplius inde apparet,quia non minorem vim habet ad determinandum precium iuſtum rerum venalium publica autoritas & inſtitutio,quam communis populi cōſuetudo & curſus: ſed ſi clerici velint res ſuas vendere vt tuti ſint in

ſint in c[illegible] tenentur ſeruare precium per c[illegible]puli conſuetudinem obſeruatum [illegible]nulli legibus ſubditi nõ ſint ergo [illegible]nentur precium per principẽ taxatum [illegible]e, etiam ſi principis legibus nõ ſubiecti.

Aliud dubium, ſuppoſito quod in diuerſis partibus regni diuerſę vigeant pragmaticæ, ita vt in regno Toleti preciũ taxatum ſit.5. in Caſtella verò ſit.8. eo quod illic ſit maior tritici penuria atq; indigentia. Toletanus in ſuo loco, vbi precium taxatum eſt.5. non vult triticum ſuum vendere pro.5. ſed pro.8. & conuenit cum emptore pro.8. hac lege, quod ipſe venditor ſuis expenſis portari faciet triticum in Caſtellam vbi valet.8. An ſit id condemnandum. Et ratio dubij eſt, quia vbi contractus fit, non valet faneca niſi.5. vbi autem triticum eſt transferendum & tradendum valet.8. Reſpon. Si venditor alioqui erat triticum ſuum in Caſtellam, vbi carius venditur, portaturus, & illic illud venditurus, iuſtus eſt cõtractus prędictus, etiam ſi ſit in loco vbi valet.5. celebratus. Cuius ratio clara eſt. Quia ſi plus recipit venditor, quam triticum in ſuo loco valeat, non ratione mercis, ſed ratione intereſſe ſui illud recipit, qui alioqui tantundẽ erat lucraturus, rem ſuam in Caſtellam portãdo. Et hoc etiam eſſet iuſtum, quamuis vt dico in ſuo loco contractus eſſet celebratus & completus, nedum ſi ſuſpenderetur cõtractus vſque ad Caſtellam, vbi erat ex conuentione celebrandus. Refert tamen ſit Toleti celebratus, an in Caſtella celebrandus. Quia ſi Toleti ſit celebratus, ex tunc periculum tritici ſicut & dominij dũ ſpectat ad emptorem. Quare ſi cum in Caſtellam etiam per venditorem portetur caſu pereat, aut per rapinam, ſeu per furtum illi auferatur, emptori perit, non venditori. Excepto niſi venditor cuſtodiam rei vſque ad traditionem ſuſceperit, vt habetur Inſtituta. de emptione. §. quod ſi fugerit. Excepto etiam ſi fuerit triticum in genere venditum, quia tunc periculum erit apud venditorem, cum genus, vt Iuriſtę dicunt, non pereat. Secus ſi contractus nõ Toleti, ſed in Caſtella ſit celebrandus, quia tunc periculũ ſicut dominium ad venditorem pertinebit.

Si autem venditor non erat alioqui triticum in Caſtellam portaturus, tunc videtur præfactus contractus in fraudem pragmaticę fieri, nec erit venditor à culpa & ſuperaccepti reſtitutione ſecurus. Nõ enim dubium eſt in legem impingere, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem, vt habet regula iuris, Quemadmodum in fraudẽ legis ageret, qui pragmaticam ad literam ſeruans, vendit triticum pro.5. hac lege, vt emptor illi emat rem aliam, puta hordeũ, aut piper, aliudue huiuſmodi pro.8. cum tantum valeat.4. Quibus fraudibus non dubium eſt quam plures tempore pragmaticæ vſus fuiſſe, quos non minus iudices punire deberent, quã ſi ad literam legem temere violaſſent, qui non ſolum ſuperaccipiunt, ſed alios indigentes res eiſdem inutiles, & quibus non indigent, emere compellunt. In quo conſtat eos multipliciter per tales venditores grauari.

Sequitur amplius ad reip. gubernatores ſpectare legem facere, & eandẽ ſolicitè exequi, qua prohibeant, ne quis tempore Auguſti, quando vili venditur triticũ vltra quam ſibi & familię ſuę neceſſarium ſit, emat: cũ videamus defectu exequutionis huiuſmodi legis diuites triticum quantum poſſunt emere & congregare, vt poſtmodum cariꝰ vendant. In quo rempub. notabiliter damnificari uidemus. Tum, quia hoc modo impediuntur, vt in plurimum indigentes & pauperiores ne poſsint illo tempore quę illis ſunt neceſſaria, emere cũ diuites & potentiores ſemper pręueniant. Tũ etiam, quia illo modo notabiliter inducitur in rep. cariſtia, vnde huiuſmodi mercatores plus ſolent reip. nocere, quam anni ſterilitas, aut locuſtę. Ac proinde venirent tãquã prædones & reip. vaſtatores exterminandi. Quod enim talis contractus illicitus ſit & turpis vltra rationem tactam, patet.14. q.4. capit. Quicunq;. vbi talis contractus damnatur, quãdo. ſ. fit cauſa lucri, & ex cupiditate, & cenſetur lucrum inde quęſitum turpe. Et talis tempore cariſtię poſſunt cogi, vt etiam minus iuſto precio vendant. vt habetur. l. 2. §. cum in eodem. ff. ad. l. Rhodiam. de iatu.

Sed an tales, qui gratia lucri, & ex cupiditate hæc faciunt, teneantur lucrum inde poſt inductam cariſtiam acquiſitũ, reſtituere? Reſpon. ꝙ ex quo iniuſtè multos læſerunt, primo eos, qui ad domus ſuę ſuſtentationem erant vitualia pro vili empturi. Secũdo totam remp. ratiõe cariſtię per eos inductæ videtur debere eos vtriſq; ſatisfacere. Primis, ſi eos agnoſcant, aut pauperibus pro illis, ſi non agnoſcant: idq; ad arbitrium boni viri. Cæteris ſimiliter, in communi aliquid pauperibus erogando, ſatisfacere debent. Quantum autem ſit, quod debeant pauperibus erogare, videtur hæc regula ſecura & tenenda, ſcilicet, quan-

tum lucrati ſunt ſuperaccipiendo vltra id, qđ᷑ triticum veriſimiliter valuiſſet, ſi triticum eo modo, quo dictum eſt, non ita congregaſſent: totum illud videtur perperàm & turpiter acquiſitum & pauperibus pro læſis erogandum, vel inter indigẽtes, qui alioqui vilius emiſſent, diſtribuendum. Quod ſi aduenĩẽte cariſtia triticum, quod congregauerant, nondum vendiderint, debent illud vendere in eo precio, pro quo veriſimiliter illo tempore venderetur, ſi ipſi triticum non ita, vt dictum eſt, accumulaſſent, Aalioqui quicquid ſuperacceperint, tenebuntur, vt dictum eſt, diſtribuere ratione damni dati ob cariſtiam per eos inductam, licet nõ per viam reſtitutionis. Poterunt tamẽ aliquid lucrari, habito reſpectu ad curam, & periculũ & expenſas, ſi quas in talium mercium ſeruatione fecerunt, idque ad arbitrium boni viri. Dura videtur ſententia, ſed tuta, & iuri communi conſona. ſ. Si culpa tua damnum illatũ eſt, ſatisfacere opportet. Quale damnum dant: qui præfato modo cariſtiam inducunt. Vnde qui dat arras in emptiõe omnium aromatum ciuitatis, vt ipſe poſtea carius vendat, cum præſciuerit naues ſimiles merces adducentes forẽ ſubmerſas, dicitur facere monopolium, & incidit in pœnam legis contra monopolam inſtitutam, vt patet in rubrica. C. de monopolijs. Et procedũt hęc de his, qui illo modo tritici quãtitatem ex cupiditate lucri, vt illud poſtmodum carius vendant, emũt. Nam ipſa emptio in ſe illicita non eſt, & poteſt ex tali intentiõe, & ob talem finẽ fieri, vt licita & meritoria ſit. Et quod dico de tritico, idem de cęteris victualibus eſt dicendum.

Sed obijciet aliquis, id quod dictum eſt eſſe veriſimile, ſi vnꝰ eſſet tantum, qui cariſtiam induxit, ſi tamen multi diuites totum triticum aggregarunt, & ita communiter cariſtiam induxerunt, quare vnus eorum non poterit ſuum triticum vendere pro precio currente ob cariſtiam per alios mercatores inductam, modo pro rata cariſtię in precio deſcendat? Sic enim qui pro ſuę familiæ ſuſtentatione tritici quantitatem emit ſi quid poſtea illi ſuperſit, poterit tempore cariſtię per alios inductæ pro precio currente vẽdere, & ex conſequenti non tenebitur tempore indigentiæ pro tam diminuto precio triticũ emptum vendere, pro quanto venderetur, ſi præfati mercatores non ita triticum apud ſe accumulaſſent. Reſpon. Quicquid ſit de eo, qui pro domus ſuę ſuſtentatione triticum emerat, quem non dubito poſtea poſſe pro precio currente id, quod ſupererit vendere. Is tamen, qui gratia lucri multa emit, vt ea carius venderet, non ita poterit ex cariſtia per alios inducta in ſuum triticum vẽdendo iuuari, eo quod hic videtur iniuſtè rempub. damnificaſſe, vt ex dictis patet, & alij mercatores ei ſimiles ſimiliter eam damnificarunt. Et quamuis vnus ſolus non totam cariſtiam induxerit, ſed omnes ſimul, & vnuſquiſq; pro rata damnificauerit, ita omnes tenentur, & vnuſquiſq; pro rata in precio deſcedere, quatenus cariſtia per eos inducta, aut inducẽda tollatur, ad illud preciũ, quod alioqui curreret, deſcendendo. Quod ſi ceteri nolint, eorum culpa non deobligat hũc quominus ad id teneatur.

De his qui res alienas vendunt.

QVAESTIO. XXXVII.

ACcidit vt qui pecunia indiget, quam fortè non aliter habere poteſt, niſi per viam venditionis, qui tamen rem propriam, quam vendere poſsint, nõ habent: vel ſi habent, nolunt eam diſtrahere, vendunt rem alienam, vt ſępe in nũdinis accidit, idq; ſine ꝓprio domini conſenſu, Dubitãt an id poſsit licitè fieri, & an huiuſmodi contractꝰ ſit validꝰ, & quid operetur. Et tenet Henrricus de Hoita in tractatu ſuo de contractibus præfatã venditionẽ illicitam eſſe, ſimul & inualidã ſeu nullam. Pro qua ſententia arguitur. Primò, quia vendere rem alienam, inuito omnino, videtur eſſe furtum, vt habetur Inſtituta. de vſucapione, vbi dicitur. Nam qui ſciens, alienam rem vẽdidit, vel ex alia cauſa tradit, furtum committit. Vnde apparet non ſolum committi furtum in caſu, rem alienam vendendo & tradendo ſimul, ſed ſecluſa traditione, in ſola rei alienę venditione videtur furtum cõmitti. Et iterum Inſtituta. Quibꝰ alienare licet. §. è contra. ponitur caſus de creditore, cui quia debitum non ſoluitur, vendit pignus. vbi dicitur, id. illi licitum eſſe, ſed nõ ſine voluntate debitoris, quia ab initio contractus pactꝰ eſt vt liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſoluatur, & per conſequens inuito domino rem eius vendere non eſt licitum.

Secundò quęro, vel venditor qñ rem alienã ſcienter vendit, intẽdit eam

eam verè vendere aut ſingit? Si ſecundum, peccat, quia mentitur, & ſi non verbo, ſaltem opere: cum aliud opere ſignificet, aliud verò mente teneat. Si primum, igitur verè intendit tradere emptori rem, quam illi vendit, cum non aliter venditio celebretur & perfitiatur, niſi per mercis traditionem, & precij receptionem intendere autem mercem alienam ſine conſenſu domini emptori tradere, eſt deprauata intentio, quia furtum mentale vt conſtat. Si dicas ꝙ verè intendit mercem illam emptori tradere, non ſimpliciter, ſed conditionaliter. ſ. ſi iure & licitè poſsit. Contra. Quia vel hanc ſuam mentem conditionalem explicat emptori, vel non. Si primum, iam non intendit vendere rem alienam inuito domino, ſed potius domino conſentiente: ex quo ſine conſenſu domini non intendit ſe obligare ad traditionẽ mercis, & ita hic non eſſet caſus de quo loquimur. Si ſecundum, videtur venditio doloſa, & per conſequens peccaminoſa, ex quo vendens decipit emptorem, ſaltem negatiuè, cum mercis conditionem emptori non explicet, ſicut debet, puta illam non ſuam, ſed alienam eſſe: quod ſi emptor ſciret, pecunias ſuas ꝓ illa minimè tradidiſſet, nec eam rem emiſſet.

Tertiò inde arguitur contractum in caſu eſſe nullũ, quia eſt doloſus, dolo dante cauſam contractui, & ita emptor in illo ex errore conſentit, alioqui minimè cõſenſurus. Vnde ſicut qui rem defectuoſam vẽdit, defectum eius ſcienter occultando, quem ſi manifeſtaret, emptor rem illam nullo modo emiſſet, peccat ratione doli, & contractus non tenet, vt ſuprà patuit: ſed rem, quam venditor vendit, eſſe non ſuam ſed alienam eſt defectus; qui ab emptore cognitus, ipſi multo magis diſpleceret, magiſq; à contractu reſiliret, q̃ ſi eſſet alius naturalis defectus ipſius rei. Et ita illa cõditio mercis ab emente incognita, & à venditore occultata, non minus impedit conſenſum ementis in contractu, quam alius defectus rei ſimiliter occultatus.

Quartò quod ſit inualidus inde apparet, quia de natura ſeu ratione emptionis eſt, vt celebrato cõtractu, dominiũ mercis, eiuſq; melioratio ac deterioratio ſicut & periculũ ſpectet ad emptorẽ: ſed in caſu dominium mercis in emptorem non tranſit, etiã ſi de facto illi per venditorem tradatur.

Quintò quod peccet, qui ſic rem alienam inuito domino vẽdit, apparet ex alio, quia talis venditio de ſe videtur occaſionẽ dare ſcandalo & indignationi, tam domino, cuius res eſt, qui cognita re facilè poteſt contra venditorem iraſci, quod eo inſcio aut inuito rem ſuam vendat, quam etiam emẽti, qui cum rem alienam eſſe cognouerit, merito contra venditorem indignabitur, qui cum deceperit, rem alienam pro propria vendẽdo. Et ſi de veritate non informetur, quod. ſ. res vẽdita non venditoris ſed alterius ſit, datur illi occaſio, vt rem illam alienam poſt celebratum contractum ſibi tanquam propriam, vbi eam reperierit, etiam alijs inuitis, capiat, vnde neceſſe eſt vel lites, vel contentiones oriri, & expenſas fieri, quę non dubium prę̄fato venditori eſſe imputanda.

Poſtremò, quod cõtractus nullus ſit, apparet, quia de ratiõe cõtractus eſt vltro citroq; obligatio, vt habetur ĩ lege Labeo. §. contractus. ff. de verb. ſignifi. ſed in prę̄ſenti caſu non interuenit talis obligatio in re. Patet de vẽditore, cuius venditio ſi valida eſſet, opporteret eũ obligari ad tradẽdũ rẽ venditam emptori, ſicut è contra emptor de natura emptionis obligatur ad tradẽdũ, imo & dãdũ preciũ vẽditori: nec aliter ſe obligat emptor ad p̃cij dationẽ, niſi venditor ęque ſe ad mercis traditionẽ obliget. Cũ ergo venditor ad mercis traditionem in caſu nõ ſe obliget, nec obligare poſsit ſine cõſenſu dñi, cũ nẽmo ad pctm̃ poſſit obligari, igitur nec è contra emptor manet obligatus ad precij dationem: & ita ex vtraq; pàrte in re ipſa deſſicit obligatio, quæ eſt de ratione contractus, & ita eſt nullus.

In oppoſitum tenet Cõrradus in ſuo opere de contractibus. q. 70. Pro quo videtur facere. l. rem alienã. ff. de contrahenda emptione, & vendi. vbi ſic dicitur. Rem alienã diſtrahere nulla dubitatio eſt: nam emptio eſt & venditio. Vbi vult dicere, quod aliquis ſic poteſt eã diſtrahere, qđ diſtractio tenet. Et qđ illa ſit legis intentio, patet ex glo. q̃ in verbo, dubitatio ſic ait, quia contractus tenet in prę̄iudicium vendentis. Item in. l. ſiquis. ff. de actioni empti. & vendi. dicitur. Si quis alienam rem vẽdiderit, & medio tempore hę̄res domino rei extiterit, cogetur vendens implere venditionem. Glo. implere. ideſt. tradere, & ea facere, q̃ in vẽditione deſiderãtur: nõ enim tradiderat, ſed ſe excuſabat propter nouũ dominum rei.

Facit etiam pro eodem. l. ſi in emptione. ff. de contrahenda emptione & vendi. §. Item ſi emptor. vbi dicitur. Itẽ ſi emptor & vẽditor ſcit furtiuum eſſe quod venit, à neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor ſolus ſcit, non obligabitur venditor, nec tamen

 ex ven-

ex vendito quicquam conſequitur, niſi vltra
quod conueniret præſtetur. Quod ſi venditor
ſcit,& emptor ignorauit, vtriuſque obligatio
contrahitur. Hæc ibi. Vnde apparet poſſe ali-
quam rem etiam furtiuam ſcienter vendere
emptori id ignoranti, & valere contractum
vtrinq;. Quod ſi de re furtiua, verum eſt, à for
tiori de alia non furtiua, Exceptis his rebus, q̃
iure excipiuntur, quales ſunt liber homo, lo-
cus ſacer,& religioſus, ſeu loca publica, De qui
bus recurre ad Iuriſtas. Quam ſententiam ex-
tendit Conrra, ad res alienas in domo & pote-
ſtate vendentis exiſtentes, vt ſunt pignora, &
commodata, depoſita, ſiue etiam in eius pote-
ſtate non ſint, ſed apud ipſarum dominum.
Extendit etiam eam ad res tam mobiles, quam
immobiles.

Pro huius breui deciſione videtur præ-
mittendum quæſtionem ex nomi-
ne magis quam ex re pendere. Si enim nomi-
na intelligantur, non arbitror magnam relin-
qui difficultatem, nec inter doctores contro-
uerſiam. Aliud enim eſt rem aliquam alteri
dare, aliud eam alteri impignorare, ſeu obliga
re: aliud eam alteri tradere: aliud verò eam al-
teri vendere. Quę in primis propono, vt horũ
nominum differentia cognita, ſciamus quid
ſit de ratione venditionis, & quæ obligatio
inde in venditore oriatur. Dare igitur rem al
teri, eſt dominium illius in alterum, cui da-
tur, transferre: & ita nemo poteſt rem ali-
quam alteri dare, qui non poſsit facere eam
de alterius dominio eſſe. Tradere rem alteri,
eſt illum in poſſeſsionem illius mittere: aut
eſt facere, quod ille alter eam habeat & cõ-
trectet. Quod conſtat fieri poſſe abſque hoc,
quod tradens transferat illius rei dominium
in alterum. Et hoc vulgo dicitur (Entregar la
coſa a otro.) Quod conſtat aliud eſſe, à datio-
ne eiuſdem rei. Nec per huiuſmodi traditio-
nem acquirit aliquod ius in re ipſa is, cui tra-
ditur, ſed quandam poſſeſsionem, quam iu-
riſtæ aſininam dicunt. Impognerare verò, ſeu
obligare rem alteri, eſt illi aliquod ius in re il
la dare, ita vt illa, durante tempore impigno
rationis, inuitus priuari non poteſt, & pote-
rit contra priuatorem agere, & rem huiuſmo-
di repetere, etiam ſi illius rei dominium non
habeat. Vendere autem rem alteri, nec eſt rem
illam dare, nec tradere, nec obligare, ſed cum
altero conuenire de tradendo illi mercem il-
lam pro precio, in quo conueniunt. Et ita cũ
huiuſmodi conuentio aliud ſit à mercis tradi-
tione, conſtat aliud eſſe vendere, aliud rem vẽ-
ditam tradere. Ex illa conuentione ſequitur
manere venditorem obligatum ad tradendum
mercem, quam vendit, emptori, non tamen
abſolute, aut cathegorice, ſed ſub diſiunctio-
ne, ſcilicet, ad tradendum rem ſi poſsit de fa-
cto & de iure, ita vt per eum non ſtet, quomi-
nus rem tradat. Et ꝙ ſit obligatus de euictione
aut ſi poſſeſsionem rei tradere non poteſt, qđ
ſit obligatus ad intereſſe, ſi ꝙ patitur emptor,
ex hoc, ꝙ merx ſibi non traditur, Nec ad aliud
iura ipſum venditorem obligant. Vnde pa-
tet diuerſam eſſe vendentis & ementis obliga-
tionem. Nam emens obligatur ad dãdum pre
cium venditori, & illius dominium in vendi-
torem transferendum: vendens autem non
ad dandum mercem, nec eius dominium in
ementem transferendum obligatur, ſed ad eã
illi tradẽdum, vt dictum eſt, Ratio diſcriminis
eſt, quia vt Iuriſtę dicunt, emptor tenetur ad p̃
cium in genere, venditor verò tenetur ad mer-
cem in ſpecie. Et procedit, quãdo merx aliqua
certa & determinata eſt, quæ venditur. Quod
ſi venditor rem in genere vendat, tenetur ad
dandum illam, ſicut emptor ad dandum pre
cium. Ac proinde ſi venditor mercem, quam
tradidit, dare non potuit, ſi eam in genere ven-
didit, tenetur aliam quam dare poſsit quęrere,
& emptori tradere.

Sequitur iam, ꝙ nemo poteſt rem alie
nam dare, cum in ea dominiũ
non habeat. Nemo enim plus iuris in alterum
trãsferre poteſt, quã ipſe noſcitur habere. Sed
nec poteſt aliquis rem alienam ſine conſenſu
domini alteri obligare aut impignorare: quia
qui impignorat, opportet ius aliquod conſti-
tuat in re impignorata, quod facere nõ poteſt,
ſi aliena ſit. Sed nec poteſt quis licitè rem alie
nam ſine conſenſu domini alteri tradere, quia
id eſſet furtum committere, rem alienam in
uito domino contrectando. Poteſt tamẽ quis
rem alienam etiam licitè vendere, ſine domi-
ni conſenſu. Patet ſi ad naturam & conditio-
nem venditionis ſuprà dictam recurram', quæ
eſt venditorem cum emptore conuenire de tra
dendo illi pro precio aſsignato mercem cer-
tam, eſto quod aliena ſit, poſsit: ſin autem
ſatisfaciet illi pro intereſſe, ſi quod emptor
ex hoc, quod merx illa illi non traditur, pa-
tiatur. Quæ omnia fieri poſſunt, nullam iniu
riam domino rei inferendo, nec inferre inten-
dendo, nec rem eius contrectando: ex quo illa
conditio obligationi appoſita, de tradenda
merce, ſi poſsit, tollit omnem contemptum &
deprauationẽ animi ipſius vendẽtis in hac rei.

Poſſu.it

Poſſunt etiam illa omnia fieri abſq; hoc, ꝙ vẽditor illudat ementi, aut eidem grauamen aliquod inferat, aut damnum faciat. vt ſi emptor ſciat rem, quã emit, alienã eſſe, & non venditoris: aut etiam ſi id ignoret, ſciat tamen naturã & conditionem venditionis eam eſſe qnam diximus, & per conſequens ſciat vẽditorem poſſe rem alienam vendere, non ſolum de facto, ſed etiã iure humano id approbante. Et ita in his caſibus von video quare non ſit licitum aliquem rem alienam ſine domini conſenſu vendere, ſiue emens ſciat rem alienam eſſe, ſiue id ipſum ignoret, modo ſciat (vt dixi) vẽditiònis naturam & conditionem. Quia ſi emptor id ſciat, non poterit rationabiliter de venditore conquæri, ꝙ rem alienam illi vẽdiderit: nec dolum poterit, aut culpam venditori imputare, etiam ſi res ſibi poſtmodum non tradatur, ob defectum poteſtatis venditoris, ſed imputet ſibi, qui voluntarie, ſciens. ſ. & volens in contractu conſenſit. Secus ſi emptor neſciat rem alienam eſſe, nec venditionis naturam & conditionem agnoſcat, quia tunc niſi res empta cum eiuſdem dominio ſibi tradatur, merito poterit de venditore conquæri: maximè ſi venditor ſimplicitatem emptoris agnouerit. Secus etiam ſi quando venditor rem alienam vẽdit, intendit eam emptori ſine domini conſenſn tradere, quia tunc eſſet mentale furtum. Secus etiam, quando venditor rem alienã vendit, ſciens, vel probabiliter credens, quòd quãcunq; ipſe diligentiam apponat, non poterit domini conſenſum obtinere ad hoc, quod rem illam emptori tradat. Nam tunc peccat non ſolum quia occaſionem pręſtat emptori, qua merito cõtra illum indignetur, ſed etiam quia videtur ſcienter inntilem contractum inire, ſciens finem huius contractus fruſtrari, qui eſt vt emptor rem, quam emit, habeat, & venditor ſimiliter precium. Et etiam quia obligat ſe ex vi contractus ad tradendum rem, quam ſcit ſe iuſtè aut iure tradere non poſſe, etiam ſi quod in ſe fuerit fecerit.

Quantum verò ad validitatem cõtractꝰ attinet, videtur ꝙ ſit validus etiam in conſcientia, ex quo ſecundũ leges validꝰ eſſe determinatur, vt ex dictis patet, & tenet in pręiudiciũ vendẽtis, eo quod cõpelletur venditor ad rẽ tradendũ ſi poteſt: ſin autẽ ad ſatisfaciendũ pro intereſſe, vt diximus ſuprà. Si autem contractus ipſo facto nullus eſſet, nulla hinc inde fuiſſet orta obligatio, ſed precium tantũ eſſet emptori reddendũ, idq; in foro exteriori, ſiue emptor ſciuerit rem alienã fuiſſe, ſiue ignorauerit. In foro tamen conſciẽtię refert, quia etiam ſi nullus eſſet contractꝰ, teneretur venditor non ſolum precium reddere, ſed emptori ſatisfacere, ſi emptor rei & contractus conditionem ignorauit. Satisfacere (inquam) pro intereſſe, ſi quod paſſus eſt, ex tali contractu: quia fortè cum precio quod dedit, aliquid interim fuiſſet lucratus, aut rem aliam legitimè emiſſet, vnde ſibi aliqua commoditas accreuiſſet, à qua per contractum fraudulentũ eſt impeditus: ad quam ſatisfactionem minimè teneretur, ſi emptor rei, conditionem, contractus naturam agnouiſſet.

Per hæc patet ad rationes ante oppoſitum factas. Ad primum dicendum, qnòd vendere rem alienam ſine domini conſenſu, non eam tradendo, nec tradere ante conſenſum domini obtentum intendendo, non eſt furtum: quia ſecluſa traditione, in ſola rei venditione nil alienum iniuſtè contractatur, nec vſurpatur, vt conſtat. Secus ſi venditio huiuſmodi fiat cum animo rem illã tradendi emptori, non prahabito domini conſenſu, quia tunc eſſet furtum, ſaltem mentale. Et ſic intelligitur Inſtituta illic citata. Et ita ſecunda Inſtituta ibidem allegata, intelligitur de vẽditione pignoris cum eiuſdem traditione, & non de ſola venditione, nam caſus illius textꝰ eſt de creditore pignus alienante & vendente, vt ex ipſo textu patet.

Ad ſecundum dicendum, quòd venditor in caſu intendit verè vendere, non tamen ob id ſequitur, quod intendat mercem abſolute ſine conſenſu domini tradere, cum aliud ſit vendere, aliud tradere, aut intẽdere tradere abſolute. Intendit tamen ſicut & intendere debet pro ſua poſsibilitate rem illam tradere, ita vt quod in ſe eſt, faciat, ad obtinendũ conſenſum domini, ſiue per viam donationis, ſiue per viam emptionis, aut permutationis, vt poſsit licitè rem, quam vendidit, emptori tradere: in defectum autem huius poſsibilitatis intendit, ſicut & intendere debet, emptori pro intereſſe, ſi quod patiatur, ex hoc, quod res empta non ſibi per venditorem traditur, ſatisfacere. Nec ad aliud poterit in conſciẽtia, nec in foro iudiciali compelli, nec ex vi contractus ad aliud obligatur. Et hæc eſt obligatio ſub diſiũctione, quæ ſuprà dicta eſt venditori ex vi cõtractus conuenire. Et quod dico venditorem teneri ad obtinendum conſenſum domini per viam donationis, aut emptionis, ſi poteſt, puto in conſcientia verum eſſe. Alioqui videretur venditio inutilis & fruſtratoria, & doloſa,

ſi ſe non intendere venditor obligare ad procurandum, prout licitè poſsit facultatem realiter mercem, quam vendidit, tradendi. Quanquam Iudex non compellet eum, vt rem à domino emat, ſed tantum vt pro intereſſe emptoris ſatisfaciat. Hunc autem animum, quo venditor ſe obligare ſub diſiunctione intendit, vt dictum eſt, poteſt emptori explicare & occultare. Si explicat, ſecurior eſt venditor à culpa & dolo, vt conſtat. Si occultat, non oportet eum condemnare, maximè ſi emptor vt dixi ſciat rem, quam emit, eſſe alienam, aut ſaltē ſciat naturam & conditionem venditionis, vt ſuprà dictum eſt. Quod ſi ratio hęc valet, procedit quando emptor vtrunque ignorat. ſ. rem illam non venditoris eſſe, ſed alienam, putans etiam vēditorem obligatum eſſe ad eam cum eiuſdem dominio tradendum: nam tunc ſi rei aut contractus conditionem emptori non explicet, videretur doloſa & deceptoria eſſe venditio, & ad indignationem ementis excitatiua.

Ad tertium dicendum diſtinguendo. Nam vel vēditor cum rem alienam vendit, dicit aut ſignificat rem illam ſuam eſſe, & non alienam, & inde emptor eam emit. Vel non hoc dicit, nec verbo, nec opere ſignificat. Si primum, contractus eſt doloſus & mēdax, & nullus, quia ex dolo dante cauſam cōtractui eſt initus. Si ſecundum, non ita eſt nullus, ſed validus vt ſuprà diximus in pręiudicium venditoris. Et quando arguitur, quod emptor non liberè in contractu conſenſit, ſed ex errore, quia putat rem, quam emit, venditoris eſſe, & ideo emit, aliâs minimè empturus. Dicendum. Eſto ita ſit, non ideo eſt contractus nullus, eo quod ius ſupplet defectum conſenſus, vt ſupra quando de dolo agebam⁹. diximus. Nec eſt ſimilè de venditione rei defectuoſæ, cuius defectum venditor ſcienter occultat. Nam tunc ſi occultatio dedit cauſam contractui, contractus eſt nullus in vtroque foro quia ſecundum iura venditor tenebatur ex officio defectum rei emptori intimare: & quia id non fecit, arguitur de dolo, & ita ius inualidat contractum, licet teneat in fauorem decepti. In pręſenti autem caſu non ita ex officio tenetur venditor rei conditionem. ſ. quod aliena ſit aut propria, nec ipſius contractus naturam emptori intimare, nec iure humano ad id compellitur, ideo ius non ita inualidat cōtractum præſentem, quo res aliena venditor, ſed cogit venditorem id complere, quod ratione contractus tenetur: ſimiliter & emptorem ad precij dationem, ſi venditor rem emptori tradat. Quod enim contractus naturam non teneatur venditor emptori intimare, certum eſt: quia non eſt officium vendentis emētes docere ea, quę ipſis incumbit agnoſcere & inquirere. Quod etiam non teneatur ex officio dicere, rem, quam vendit, alienam eſſe, patet: quia ius huiuſmodi officium illi non imponit, & ſufficienter iure emptori prouiſum eſt, etiam ſi venditor rem eſſe alienam eidem non intimet: quāquam ex charitate, & ad vitādum ſcandalum aliquando ad id teneatur.

Ad quartum dicendum, quod falſum eſt, quod de natura venditionis ſeu de ei⁹ eſſentia ſit emptorem eo ipſo habere rei emptæ dominium, vt ex dictis patet, ex quo venditor non ſe obligat ad dandum mercem, ſed ad tradendum, vt patet ex dictis, & etiam ex. l. Si ita. ff. de cōtrahenda emptione, & vendi. vbi dicitur. Qui vendidit, neceſſe nō habet fundum emptoris facere, vt cogitur, qui fundum ſtipulanti ſpopondit, & ex conſequenti non ſemper rei emptæ periculum ſpectat ad emptorem. Eſt igitur illud communiter dictum limitandum ad caſum, quo venditor rem ſuam vendit, quia ex tunc ius & dominium, quod in re illa habebat, in emptorem transfert: non ita quando rem alienam vēdit, in qua nullum dominium, quod in alterum transferat, noſcitur habere.

Ad quintum dicendum, quod quando vēditor veriſimiliter agnouerit ex huiuſmodi venditione abſq; rei conditionis intimatione aliqua ſcandala in domino rei venditæ, aut in ipſo emptore, aut etiam in alioquocunq; ex eorum ignorantia aut paſsione euentura, tenebitur vel à venditione ceſſare, vel rei, quam vendit, cōditionem intimare, ſi per hoc ſufficienter illis ſcandalis putat veriſimiliter obuiari. Quod ſi non fecerit, erit venditio culpanda, non de ſe & ratione ſui, ſed ratione ſequelę, vt de ſe ſatis cōſtat. Nos autem quęſtionem tractauimus de contractu pręfacto in ſe conſiderato, & ita nil contra dicta.

Ad poſtremum ſufficienter reſpōſum eſt quod ex tali contractu hinc inde naſcitur obligatio, ex parte quidem emptoris, ad dandum precium, ex parte autem venditoris ad tradendum mercem, ſi poſsit, ita vt per eum non eſſet, quominus eam tradat. Quod ſi non poſsit, tenebitur ad intereſſe, non obſtante, qđ aliter emptor ad ſolutionem precij obligatur, aliter vero venditor ad mercis traditionem, vt ſuprà ſatis oſtenſum eſt.

De ven-

De venditione ad terminum, & de cauſis precium augendi.

QVAESTIO. XXXVIII.

CVm hactenus loquuti ſimus de vẽditione rerũ pro precio in prõptu ſoluto, breuiter videamus de his, qui res vẽdunt pro ꝑcio poſtmodũ ſoluẽdo, quæ dicitur venditio ad terminum. Similiter de his, qui pro precio ſtatim ſoluto emunt merces poſtmodum tradendas, quæ poteſt dici emptio ad terminum, ſeu emptio per anticipatam ſolutionem, quod idem eſt. Et quæſtio eſt communis. An ſit licita venditio ad terminum pro maiori precio, quàm res valeat in promptu, ſeu quàm ſit precium communiter currens in promptu ſolutum: qua venditione, vt in plurimum mercatores vtuntur, qui pro ſui excuſatione ſolent ſex cauſas aſsignare. Prima eſt, quia precium communiter currens in promptu ſolutum, ſæpiſsimè eſt tenue, pro quo ſi venditor res ſuas venderet, nil lucraretur, ſed ſæpe damnum pateretur, attentis laboribus, & expenſis factis. Secũda cauſa eſt, quia eſto, quòd precium pro tunc communiter currẽs, ſatis competens eſſet, attamen venditor ex hoc, quod precium non ſtatim ſibi ſoluitur, cogitur aliquod intereſſe pati, ſaltem lucri ceſſantis, nam cum pecunia in promptu ſoluta, ipſe aliquid eſſet lucraturus. Tertia cauſa eſt, quia emptor ille erat fortè alienigena, aut fugitiuus, aut vitæ perditæ, vnde venditor capitale ſuum periculo exponit: ideo ratione huius periculi aſcẽdit in precio ſoluendo. Quarta cauſa eſt, quia fortè emptor eſt vir litigioſus, & non verax, vnde venditor fortè expenſas in recuperatione precij ſoluendi facere cogitur: ideo ratione expenſarum, quas facere timet aſcendit in precio. Quinta cauſa eſt, dubietas valoris, quẽ res vendita tẽpore ſolutionis habuiſſet. Sexta cauſa eſt, quia merx ad terminũ vendita plus valet, quàm ad ſtatim, cùm ex communi curſu iuſtum rei precium cognoſcatur: communiter tamen maius precium datur pro re ad terminum vendita, quàm ſi ad ſtatim vẽderetur, quancunq; ex his cauſis putant ſufficere ad eos à culpa & reſtitutione excuſandum.

Pro prima cauſa hanc aſſerũt rationem. Quia indignum, videtur & iniuſtũ, quod qui ſua arte, induſtria, & negotiatione reip. ſeruit, non ſolùm non ſentiat commodũ, ſed damnum patiatur. Si enim venditor à rep. fuiſſet conductus, vt merces illas, quibus reſpub. indiget, aliundè afferat, & domi cuſtodiat, ſuo tempore indigentibus venditurus, talis per rempu. eſſet indemnis ſeruandus, & vltra iuxta laborem, & merita ſua competenter ſtipendiandus. Cùm igitur non minus reipubl. ſeruiat non conductus, quàm ſi conductus fuiſſet: igitur iuſtè poterit ſeipſum in vendendo ad terminum indemnem ſeruare, & aliquid vltra lucrari.

Hæc tamen cauſa cum ratione pro ea facta, non videtur huiuſmodi venditores excuſare. Primò, quia ſi ratio valeret ad excuſandum venditionem ad terminum pro precio exceſsiuo, ſimiliter valeret ad excuſandum venditionem ad ſtatim pro precio exceſſiuo, quod, ſcilicet, ſit maius, quàm precium communiter in illo loco & tempore currens: quod ſuprà oſtenſum eſt eſſe iniuſtum, & iniquum. Deinde ſi ratio valeret, ſequitur quod venditores ſemper deberent aliquid lucrari, vendendo rem cariùs, quàm illis conſtiterat. Quod inde patet falſum eſſe, quia ſæpe accidit, vt merces minus valeant quando & vbi venduntur, quàm conſtiterint, idq; ob multas cauſas, vt ſuprà latius tetigimus. Ac proinde ſicut mercibus in valore creſcentibus poſſunt venditores multum lucrari, ſi eas vendãt, etiam ſi paucas, aut nullas expenſas fecerint, paruum, aut nullum laborem ſubierint: ita è contra mercibus in valore deſcreſcẽtibus, debent, ſi eas vendere velint, in precio deſcendere, etiã ſi multas fecerint expẽſas, magnumq; ſubierint laborem: ac proinde non erit tunc iniuſtum, aut indignum, ſi venditores commodum in venditione non ſentiant, ſed damnũ. Qui enim propria voluntate negotiationes huiuſmodi ſuſcipit, vtrique pariter ſe debet exponere, lucro, ſcilicet, & dãno. Quod ſi aliquando damnum ſentiat, non emptoribus, aut reipub, ſed ſibi eſt imputandum. Secus ſi ex mandato reipu. aut ex locatione, aut conuentione negotium tale ſuſciperet. Itaq; non eſt ſimile, quòd pro ſimili adductũ eſt. Exemplum eſt notum in his, qui fructus eccleſiaſticos vnius anni, eorũ quantitatem ignorantes, ad publicam vocem vendentis emunt, qui dicuntur vulgò, arrendadores. Tales cùm fructus emptos colligunt, & ſuis dominis reddunt cũ tãta cura, ſolicitudine, labore, & expẽſis, non dubium, quin dominis illis ſeruiant,

attamē ſæpe damnum,& nullum lucrum ſentiunt.Si dicas id eſſe ex conuentione, ratione cuius emptores huiuſmodi ſe ſponte obligarunt ad tantam ſummum fructuum ſoluendum.Fateor. Sed ſicut illi tenentur cōuentioni ſtare, non obſtāte eorum damno:ita & alij venditores,de quibus loquimur, tenentur legi ſtare de non vendendo rem plus quàm valeat, non obſtante eorum damno. Nec in hoc minorem vim habet lex naturalis, & diuina, quæ æqualitatem inter valorem mercis, & precium ſeruari iubet,quā conuentio,cui homines ſtare tenentur

PRO ſecunda cauſa aſcendi in precio, quæ eſt ratione intereſſe lucri ceſſantis, hanc rationem aſsignant. Quia nemo tenetur alteri beneficium cum damno ſuo, aut rerum ſuarū iactura facere,niſi neceſsitas poſtulauerit:qui autem mutuat,aut vendit ad terminum, precij ſolutionem expectans,beneficium alioqui indebitum proximo facit:& ideo ſi inde patitur intereſſe aliquod lucri ceſſantis, quod alioqui eſſet habiturus, iuſtum eſt, vt benefactus,qui cauſam efficacē ceſſationi huiuſmodi lucri præſtat,ſatisfaciat benefacienti.

Hanc cauſam non admittunt multi putantes non eſſe licitum mutuanti aliquid vltra ſortem, ratione intereſſe lucri ceſſantis recipere,eò quod tale lucrum ceſſans eſt incertum & multipliciter impedibile.Cōradus cauſam cum ratione admittit,dicens eā iuſtam eſſe:quia licitum eſt mutuanti aliquid ratione intereſſe damni emergentis, ſimiliter & lucri ceſſantis vltra ſortem recipere. Hoc tamen ita limitare videtur, quod non liceat mutuanti ratione huiuſmodi intereſſe incerti,quod prætēdit,aliquid certum exigere,aut recipere,aut paciſci, antequā actu tale intereſſe ſit paſſus.Nec poteſt id, quod ratione præfati intereſſe recipit, eſſe plus,quàm ſit ipſum verum interreſſe.Hæc in.q.30.ſignificat.

Sed videtur oppoſitum veriſimilius. ſ. quod vēdens ad terminum, aut etiā mutuans poteſt antequam eſſet aliquid cum pecunia mutuata, vel expectata lucraturus, paciſci de lucro certo loco intereſſe incerti alioqui euenturi,modò veriſimile ſit, intereſſe alioqui euēturum fore tantū, aut maius, quā ſit lucrum certum, ſuper quo loco præfati intereſſe conueniunt. Quemadmodum licitum eſt venditori rem, quam alioqui ad tempus, quo eam cariùs venderet,erat ſeruaturus, pro maiori precio nunc vendere, quā ſit precium currens in promptu ſolutum: dūmodo ſit veriſimile,quod res illa ad illud tempus ſeruata, eſſet valitura tantū,aut plus,quàm ſit preciū, de quo conuenitur, iuxta cap. Nauiganti. de vſuris. In quo caſu ratione intereſſe lucri ceſſantis & incerti,quod ex re ad tempus ſeruata ſperabatur,non ſolùm licitè conuenitur inter eos de lucro certo, ſed illud etiam licitè recipitur ante aduentum temporis,quo lucrum erat ex re ſeruata euenturum. Si igitur ratione intereſſe lucri incerti ſpectati eſt licitum aliquid certum antea recipere, à fortiori erit licitum in venditione ad terminum loco intereſſe lucri ceſſantis incerti, de lucro certo paciſci, poſtea ſimul cum precio mercis principali ſoluendo. Eſt igitur hæc ſecunda cauſa admittenda in excuſationem eorum, qui rem ad terminum vendunt pro maiori precio, quàm ſit precium tunc communiter currens: ſuppoſito quod conditiones certæ concurrant, quæ neceſſariæ ſunt ad hoc, quod licitè poſsit loco intereſſe aliquid recipi. De quib' poſtea, quādo de vſura agetur.

AD tertiam cauſam precium augendi in venditione ad terminum, quæ eſt periculū, cui capitale exponitur: talis ſolet ratio fieri. Quia nemo mutuans, ſeu precium expectās, tenetur rem ſuā extra caſum neceſsitatis pro altero periculo exponere: ſicut nec tenetur gratis abſq; neceſsitate rem ſuam iactare, etiā ſi qui mutuat, vel precium expectat, teneatur gratis mutuare, & precium ſimiliter gratis expectare, cùm aliud ſit gratis mutuare, aliud verò cum rei mutuatæ periculo eam mutuare. Ac proinde ratione huiuſmodi periculi,cui rem ſuam venditor exponit ad terminū vendendo,licebit eidem precium rei ſic vendite augere.

Hanc tertiam cauſam cum eiuſdem ratione doctores communiter non admittunt. Primò, quia ſi indiſtinctè mercatores ad terminum vendentes in precio aſcendunt,nil inter hos & illos ementes diſtinguēdo,peccant:quia non eſt eadem ementiū conditio,cùm ſint quidam, de quorum ſolutione precij aſsignati minimè poteſt rationabiliter dubitari,à quibus precium exceſsiuum exigere & recipere ratione periculi, cui ipſum capitale exponitur,videtur iniuſtum, cùm tale periculum in caſu nec verum ſit, nec veriſimile, ſed fictum.

Secundò, eſto periculum ſit veriſimile, cui venditor capitale exponit ad terminum vendendo, nō minus exponitur periculo exceſſus precij, quàm ipſum

precium principale, ideo per hoc quod carius vendit ratione præfati periculi, non ſuccurrit ſibi venditor pro huiuſmodi periculi ſuſceptione.

Tertiò, quia ſæpe contingit, quod tales, de quibus vēditor malè cōfidit, non aufugiunt, ſed fideliter ſicut debent ſoluunt: igitur tunc non poſſet venditor prædictum precium exceſſiuum exigere ratione fugæ, quæ non fuit ſuum effectum ſortita.

Quartò. Non eſt licitum mutuare cū pacto ſuſcipiendi in ſe periculum rei mutuatæ, vt habetur capitulū. Nauigāti, vel eunti ad nūdinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eò quòd ſuſtineat in ſe periculum, recepturus aliquid vltra fortē, vſurari⁹ eſt cēſendus. Sed qui ad terminum vendit, precium expectans, æquiualenter mutuat: nō igitur poteſt vltra ſortem exigere pro eo, quod in ſe ſuſcipit expectati precij periculum.

In oppoſitum tamen arguitur, quod rationes hæ minimè probent, quod prætendunt, ſed potius verum ſit, quod pro mercatoribus in hac cauſa dictum eſt, poſſe, ſcilicet, venditorem ratione periculi, cui expectātum precium exponit, aliquid amplius exigere. Nam quanuis hoc, quod eſt mutuare, aut ſolutionem expectare, venale non ſit, nec precio comparabile: cùm ex præcepto Dei, & naturæ ſit gratis agendum: hoc tamen, quod eſt hominē rem ſuam pro altero iactare, aut eam periculo ipſam perdēdi exponere venale eſt, & precio comparabile, nec eſt de his, quæ gratis agēda ſunt. Ac proinde ſi aliquis rogat me, aut petit, vt illi, aut alteri certā pecuniæ quātitatem mutuem, de cuius redditione probabiliter timetur, potero ego iuſtè reſpondere: mutuare quidem placet, & gratis, modò mihi cautionem, aut ſecuritatem de reddendo mutuatum tradas, cùm de redditione eius non ſatis certus ſim. Ille autem cùm pignus non habeat, fideiuſſorem quærit: fideiuſſor autem ſimiliter de ſolutione per mutuatarium agenda dubitans, talem obligationem, qua in ſe periculum ſuſcipiat, gratis ſubire non vult: ſicut nec tenetur: ideo conuenit cū mutuatario, vt fideiuſſori aliquid det, vel ſe ad aliquid eidem dandum obliget, & ſubiuit præfatam obligationem periculū in ſe ſuſcipiendi hic contractus non videtur damnandus, igitur nec eſt damnanda venditio ad terminum, ſeu mutuatio cum periculo perdendi mutuatum, ſi mutuator id à mutuatario exigat pro eo, quod illi rem ſuam cum periculo mutuat: quod iuſtè poſſet fideiuſſor pro eadem cauſa ab eodē exigere. Nō enim minus meretur mutuator rem ſuam pro alio periculo exponēdo, quàm mereatur fideiuſſor periculum debiti in ſe ſuſcipiēdo, modò id in fraudem vſuræ non faciat, vti faceret, ſi periculum rei mutuatæ non veriſimile, ſed fictum eſſet.

Prӕterea poſſet mutuator vel ad terminum vendēs pro eo, quod rem ſuam cum prædicto periculo mutuat, aliquid in promptu à mutuatario recipere: nam id etiā poſſet fideiuſſor in prōptu ob eandem cauſam recipere: igitur à fortiori poterit p̄ſat⁹ mutuator ob dictū periculū in ſe ſuſceptū illud idē nō in prōptu, ſed poſtmodū ſoluendū exigere. Conſequentia inde apparet: quia maiorem gratiam facit mutuatario preciū ſuſceptioni periculi correſpondens, expectando, & dilationem ſolutionis eiuſdem concedendo, quàm illud ilicò, & in promptu exigēdo.

Prӕterea ſi contractus in caſu eſſet illicit⁹, ideo eſſet: quia aliquid ſuperaccipit venditor manente ſibi iure ad capitale integrum, aut quia periculo, ceſſante, & debito eidem ſoluto non reddi, quod ſuperaccepit, ſicut reddere debet, eò ꝙ ceſſante cauſa ſuperaccipiendi, quę fuit periculum capitalis, ceſſare debet effectus, qui eſt illa ſuperacceptio, ſed hoc non videtur dicendū: quia ſi quis inducat me vt equum meum commodem, aut locem alicui in cuius poteſtate ob ſui temeritatem, ſeu fugiendi neceſſitatem, aut negligentiam præbendi equo cibum neceſſarium veriſimiliter timetur equum periturum, iuſtè poſſum cum tali conuenire, vt ipſe certum quid mihi det, & ego equum meum prout ipſe vult cum prædicto periculo commodabo, aut locabo, manente in me ipſius equi periculo: & conuentione facta ſi locationis tempore completo equus maneat ſaluus. Iam in hoc caſu licitum eſt mihi id accipere, de quo facta eſt cōuentio, manente in me iure ad equum, & poſtquam equus ad me redierit, non tenebor quod accepi reſtituere, ex quo non illud accepi hac lege. l. ſi equus eſſet peritur⁹: ſed pro eo quòd equum cum præfato periculo locaui, aut commodaui, periculo apud me ipſum remanente. Et ſi is, qui inſtat, vt equū cum præfato periculo locem, aut commodem eſt ipſe conductor, non minus ob eandē cauſam potero ab illo quàm ab alio tertio aliquid petere.

Præterea, qui alienarū merciū p mare, aut per terrā vehendarū periculum veriſimile ad inſtantiā domini ſuſcipit,

ſcipit, iuſtè poteſt ab ipſo domino aliquid exigere & recipere, eò quod ipſe, qui periculũ ſuſcipit, res ſuas proprias, quas in tuto habet, periculo eas amittẽdi exponit: ex quo ſi merces pereant, ipſe de rebus propriis tenebitur domino earum valorem ſoluere, & mercibus manentibus ſaluis, id quod pro ſuſcepto periculo accepit, non tenebitur reſtituere, vt eſt communis doctorum ſententia approbata. Igitur è contra ſi ipſe dominus mercium ad inſtantiam alterius ſuas merces per aliquem locum vehit, vbi periculo rapinæ, vel perditionis exponuntur, iuſtè poterit ab illo altero, qui ad id inſtat, aliquid exigere & recipere, eò quòd ocaſione illius merces ſuas periculo eas amittendi exponit: & mercibus ſaluis manẽtibus, non tenebitur acceptum reſtituere. Ergo pari forma ſi mercator ad inſtantiam emptoris vẽdit illi merces ad terminum precium ſoluendum periculo illud amittendi exponens, iuſtè poterit ab illo emptore aliquid exigere, & recipere pro tali veriſimili periculo, & cùm periculum euaſerit, iuſtè poterit id, quod pro illo acceperat, ſeu exegerât, retinere.

Poſtremò Conradus, qui hanc tertiã cauſam pro mercatoribus adductam non admittit, concedit quod ſi venditori graue & moleſtum eſt merce ſua priuari, & ad inſtantiam emptoris eam vendit, iuſtè poterit in precio aſcendere, iuxta exigentiam præfati grauaminis. Sicut è contra, ſi emptori graue & moleſtum eſt mercem aliquam emere, & ad inſtantiam venditoris eam emit, iuſtè poterit in precio deſcendere, iuxta exigentiã præfatæ moleſtiæ, & grauaminis, vt ſuprà ex eodem Conrado citauimus, quando de precio iuſto rerum agebamus. Idem etiam in q. 59. Correlario primo ait, quòd ſi venditor ad terminum timet ſe in recuperatione capitalis expectati expenſas facere, licitè poteſt ratione huius timoris in precio aſcendere: & quamuis poſtea timor ad effectum non deducatur, hoc eſt, eſto quod ſine expenſis capitale ſuũ ſibi ſoluatur, non tenebitur precij incremẽtũ defalcare, aut ſubtrahere: quia non pro expẽſis, ſed pro timore eas agendi illud incrementum exigit. Igitur pari forma quando venditor ad inſtantiam emptoris ad terminum vendit, timens veriſimiliter de ſolutione capitalis, poterit iuſtè, ſaltem pro huiuſmodi timore in precio aſcendere, & ſi timor ad effectum non deducatur, non tenebitur præfatũ incrementum ſubtrahere. Itaque de rigore conſcientię videtur dicendum, quòd ſi mercator merces ſuas ad inſtantiam emptoris ad terminũ vendit, & eſt ſibi veriſimile, quòd capitale ſuum illo modo, & illi emptori vendẽdo exponitur periculo amiſſionis probabili & veriſimili, ſi emptor nec fideiuſſorem, nec pignus venditori præſtat pro capitalis aſſecuratione, iuſtè poterit in precio aſcendere, & incremẽtum iuſtè poterit poſtea ſimul cũ capitali recipere, etiã ſi capitale ſuũ periculum per debitoris ſolutionem euaſerit: quia tale incrementum non pro capitalis amiſſione exegit, ſed ꝓ eo, quod venditor illud capitale ad inſtantiam emptoris veriſimili periculo exponebat. Nec id propter lucrũ, aut in fraudem vſurę fecit, ſed propter verum periculum in ſe pro alterius voto ſuſceptum. Cognoſcitur autem quando venditor non gratia lucri, nec in fraudem vſuræ in precio ob præfatam cauſam aſcendit, ſi teſte conſcientia ipſius venditoris mallet mercem pro precio currente poſtea ſecurè, & certè ſoluendo, ſeu ſufficiẽte cautione de ſolutione habita vendere, quã pro precio aucto cum periculo perdendi ſuum capitale. Aut ſi non mallet, eſt tamen ſibi indiferens hoc, aut illud eligere. Si tamẽ periculum non verum, ſed fictum eſt, aut ſi indiſtinctè cùm ad terminũ vendit, aſcẽdit in precio, non inter hos, & illos emptores diſtinguens: aut ſi magis efficitur ad vendendum ad terminum pro precio aucto, exiſtente aliquali periculo, quàm pro precio currente, nullo exiſtente periculo: tunc non eſt excuſandus contractus ab iniuſtitia, imo nec ab vſura palliata. Sed nec excuſabitur à culpa vẽditor in caſu, quo contractus iuſtus eſſet, ſi illum contractum init cùm ſui infamia: aut cũ aliorum ſcandalo, ſi fortè ex facto illius cęteri mercatores ocaſionem ſumant ad indiſtinctè, ſeu indiſcretè ad terminum pro precio exceſſiuo vendendum.

Ex his datet reſpon. ad ea, quę ante oppoſitum adducta ſunt cõtra cauſam tertiam. Ad primum patet reſpon. quod venditores in tali caſu indiſtinctè ſuperuendentes peccant, & ſæpe quod ſuperacceperunt, reſtituere tenentur, tunc. ſ. quando ob cauſam periculi prædicti ſuperuendiderunt, cùm periculum non verum, ſed fictum eſſet.

Ad ſecundum reſponſio patet, quòd nõ vitiat contractum, nec eum iniuſtum facit, quòd incrementum illud, quod vẽditor pro præfato periculo exigit, ſit ſicut ipſum capitale periculo expoſitum: quia vt ſuprà tangebamus, ſi potuit venditor pro illo vero periculo aliquid exigere, & in promptu recipere,

capitale

capitale ſuum periculo relinquendo, à fortiori potuit & cum maiori beneficio ipſius emptoris, vtrunq; ipſi emptori credere, ſcilicet, capitale, & incrementum ob cauſam periculi factum. Sicut enim capitale, quod in promptu iuſtè poterat pro merce recipere, poteſt emptori ad terminũ credere, ita & incrementum, quod iuſtè in promptu poterat pro periculo ſuſcepto recipere, poterit eidem emptori poſtea ſoluendum cõmittere. Et quod vtrũq; periculo exponat, vt argumentum ait, non in damnum cedit emptoris, ſed venditoris, quod quidem damnum euenibile, ſponte vult ipſe venditor ſubire.

Ad tertium dicendum, quod impertinẽs eſt, periculum, quod tempore contractus timebatur, ſuum ſortiatur effectum, vel non, hoc eſt, impertinens eſt emptorem in termino cõpletè ſoluere, aut non ſoluere: ſed fugere ad hoc, quod venditor pro præfato periculo in precio aſcendat: quia illud incrementũ, vt dixi, non exigitur loco amiſsionis ipſius capitalis, ſed loco periculi, cui vẽditor res ſuas exponit. Et quanuis res illæ poſt per debitoris ſolutionem periculum euaſerint, non ob id deſierunt tempore contractus in periculo eſſe, iuxta probabilem coniecturam ipſius vẽditoris & aliorum, ideo illa ratio ſicut præcedentes parum mouent.

Ad quartum, quòd magis mouere videtur, dicendum quòd caſus illius textus longè differt à præſenti caſu. Nam in caſu decretalis mutuator ille lucrum prętendẽbat: nolebat enim mutuare, niſi mutuatarius ſecum alium ſecundum contractum iniret, ad quem alioqui minimè tenebatur, ſcilicet, contractum aſſecurationis, quo daret mutuanti aliquid pro eo, quod mutuans periculum pecuniæ mutuatæ in ſe ſuſciperet, cũ tamẽ nullum eſſet in caſu periculum. Et eſto eſſet aliquod periculum in via, vel in mari, per quod erat mutuatarius pecuniã portaturus, mutuator tñ abſq; illo ſecũdo cõtractu habebat ſuũ capitale tutum, cùm aliundè poſſet mutuatarius ſoluere, quod mutuo acceperat. Et ita ſi quod erat in caſu facta mutuatione periculũ, non mutuanti, ſed mutuatario iter acturo incumbebat. In noſtro autem caſu facta venditione ad terminum, periculum precij expectati vendenti incumbit, non ementi: & ita in caſu decretalis mutuans per ſolam mutuationẽ nulli periculo debitum ſuum exponebat, ſicut exponit vẽditor in caſu noſtro. Deinde in caſu decretalis mutuator ita in ſe periculũ ſuſcipiebat, quod mutuatarium aſſecurabat: in caſu noſtro venditor non ita emptorem aſſecurat, quando in precio pro periculo aſcendit, ſicut nec ſeipſum aſſecurat, vt ſatis cõſtat. Deinde in caſu decretalis mutuans inducebat mutuatariũ, vt ſibi aliquid daret pro eo, quod mutuator periculum in ſe ſuſciperet, nec volebat aliter mutuare, & ideo non gratis mutuare volebat, ſed cum lucro, quod ex aſſecuratione ſperabat. In noſtro autem caſu venditor non volens ſuſcipit periculum precij expectati, ſed ad inſtantiam emptoris: emptor enim petit à venditore, vt vendat illi mercem ad terminum, & pro precio ſoluendo ei tẽpus aliquod concedat: quod ſi venditor annuat, precium mercis periculo exponit, vt ex caſu patet. Et ita emptor venditorem inducens, vt ad terminum vendat, ex conſequenti eum inducit, vt valorem, ſeu preciũ mercis periculo exponat: quod tamen venditor gratis facere non tenetur. In caſu autem decretalis mutuatarius non inducit mutuantem, vt rem ſuam cum periculo mutuet, ſed potius ipſe mutuãs præuenit, & mutuatarium cõpellit, vt ſi vult mutuatum obtinere, illum ſecundũ cõtractũ aſſecurationis ſecũ ineat. Ac proinde aptũ eſt, Decretalẽ illã ĩ nullo pִiudicare huic ſentẽtię.

PRO quarta cauſa excuſationis, quæ eſt: quia ob conditionem emptoris, qui ſolet non ſine lite ſoluere, quòd debet, timet venditor expenſas in rehabẽdo ſuum capitale facere. Pro quo adducitur ratio, quia nemo tenetur gratis ob cauſam alterius expenſas facere, ad quas alioqui non obligatur. Cùm ergo vẽditor in recuperãdo pִcio expectato veriſimiliter putat ſe expenſas facturum, idq; ob culpam debitoris, ad quas alioqui non tenetur, ſequitur quòd hãc ob cauſam poterit aliquid ab ipſo emptore exigere, vel loco eius in precio expectato aſcendere.

Sed nec hanc cauſam admittit Florentinus. Tum primò, quia fortè debitor ſoluet ſine lite in termino pręfixo. Tum ſecũdò, quia & ſi multi in ſolutione deficiant, multi tamen minimè deficiunt, & tamen indiſtinctè, & abſq; emptorũ diſcretione venditores ad terminum vendentes in pִcio aſcendunt: in quo accidit, inſontes pro ſontib⁹, veraces pro fallacibus indebitum ſoluere. Tum tertiò, quia eſto quòd vẽditor in recuperatione ſibi debiti expenſas ſuo tẽpore faciat, non tamen erunt tãtę, quantũ eſt incrementum ob præfatam cauſam exactum. Tum quartò, quia poteſt vẽditor alia via ſeipſum indẽnem ab expenſis

penſis ſeruare.ſ. ſi paciſcatur cum emptore ꝙ ſe obliget ex nunc ad earum ſimul cum capitali ſolutionem, ſi venditor eas fecerit.

His tamen non obſtantibus, videtur aliter reſpondendum, idq; in rigore cõſcientiæ, prout in cauſa præcedenti dicebam⁹. Præſuppoſito poſſe in caſu venditorẽ in precio aſcendere dupliciter, ſcilicet, ratione dubij probabilis, quo veriſimiliter dubitat ſe expenſas facturum, cui periculo ſe exponit. Vel ſecundò ratione timoris, & anxietatis ſuſtinẽdæ, cùm probabiliter timeat ſe cum lite & expenſis, aliiſq; inquietudinibus capitale ſuum recuperaturum.

Si primũ.ſ. quòd venditor in precio aſcenderit ratione dubij probabilis, quo veriſimiliter dubitabat ſe expẽſas facturũ, quas fortè minimè ſperat recuperare: tunc videtur venditioni alter contractus eſſe annexus, quo ſ. vẽditor cũ emptore implicitè cõuenit de certa quãtitate loco expẽſarũ, de quarũ quantitate dubitatur ſoluẽda, ſiue magnę fuerint expẽſæ, ſiue paruæ, ſiue nullæ: & ſecundũ hoc iuſtè poterit vẽditor ſup hoc cũ emptore cõponere, & in ꝑcio aſcẽdere, ſuppoſito ꝙ tẽpore cõtractus veriſimile ſit, ꝙ fient expenſæ maiores, q̃ ſit precij incrementum, aut ſaltem ſit æquilibre dubium quòd fient maiores, aut minores. Et facta conuentione, ſiue fiant maiores, ſiue minores, ſiue nullæ, poterit venditor præfatũ incrementũ ſimul cum capitali recipere: quia non pro expenſis actu faciẽdis, ſed pro dubietate expenſarum faciendarum fuit facta conuentio, in qua non magis in tuto, quàm in periculo ſe ipſe venditor expoſuit. Et loquor de expenſis abſq; culpa, & mora debitoris faciẽdis: quia de his, quæ ex culpa ipſius fient, non arbitror emptorem ſoluendo iuxta præfatã conuentionem liberum eſſe, aliòqui dolus & culpa illi ſuffragarentur, quod omnino videtur iniquum. Excepto niſi intentio vẽditoris tempore conuentionis hæc eſſet. ſ. remittere emptori omnes expenſas qualitercunq; ob defectum ſolutionis faciẽdas, volens cum eo, ſuper quo conuenerunt, eſſe contentus, quod nullum venditorẽ intendere puto. Sicut enim licitum eſt venditori in precio aſcendere pro periculo cui ſuum capitale ad inſtantiam emptoris exponit, ita videtur eidem licitũ in precio aſcendere pro periculo faciendi expenſas, cui ſe exponit.

Si ſecundum.ſ. quòd vendens ad terminũ aſcendit in precio ratione timoris, & anxietatis, quã paſſurus eſt, timens probabiliter litem ſimiliter & expenſas in recuperatione capitalis faciendas, tunc iuſtè ſecundũ exigẽtiam præfati timoris aſcẽdit in precio: nam talem timorem & anxietatem pro altero ſubire, eſt precio ineſtimabile: & ſæpe homo ſi poſſet, huiuſmodi timorem & anxietatẽ pro precio redimeret: & ad emptorẽ, gratia cuius talis timor & anxietas ſuſcipitur, conuenit ipſum venditorem ab ea liberare, vel dando venditori ſufficientem cautionem, qua de capitalis ſolutione ſine periculo, lite, & expenſis ſit tutus: vel dando, ſeu promittendo venditori certum quid, per quod ab illa anxietate illum liberet, aut ipſa anxietas compenſetur: & tunc facta conuentione, ſoluendum eſt precium cum incremento, etiam ſi expenſæ non fiant: quia non pro expenſis, ſed pro timore & anxietate fuit ſuper incremento conuentum. Si tamẽ expenſæ fiant, tenebitur debitor ad earum ſolutionem, qui cauſam efficacem ad eas faciendum dedit: ſiue per eum ſteterit, quominus in termino præfixo ſoluerit, ſiue non, eò quòd tenetur venditorem indemnem reddere. Et procedunt hæc de timore iuſto, & probabili, cui ipſe emptor cauſam præſtat, non de timore ficto, nec de leuiter concepto: nam hic non debitori, ſed ipſi emptori venit imputandus: nec pro illo eſt licitũ aliquid ab emptore vltra precium iuſtum mercis venditæ extorquere.

Et per hæc patet reſponſio ad rationes ſuprà contra hanc quartam cauſam adductas. Ad primum dicendum, impertinẽs eſſe in caſibus ſuprà diſtinctis, emptorem ſoluere ſine expenſis, aut cum eis, vt ex dictis patet: quia non pro expenſis actu faciendis fuerat in precio aſcenſum, ſed pro periculo actu ſuſcepto, aut timore actu, & probabiliter concepto. Ad ſecundum dicendum quòd probat peccare venditores, qui abſq; diſtinctione, ſeu diſcretione emptorũ omnibus ad terminum ocaſione expenſarum, quas timẽt ſe facturos, ſuperuendunt: cùm multoties talis timor ſit, vel fictus, vel leuis, & deponẽdus. Ad tertium dicendum, quòd parum refert expenſas fieri maiores, aut minores ad iuſtificandum, vel cõdemnandum dictũ incrementum, quando nõ pro expenſis actu faciẽdis, ſed pro dubio probabili atq; timore, & mentis anxietate ſuper incremento conuentum eſt. Ad quartum dicendũ, quod illa via inter alias videtur tutior, & ſimplicior, qua venditor cum emptore paciſcitur de ſoluendis eidem expenſis, quas venditor cauſa emptoris fecerit, & tunc non opus

eſſet

eſſe ad aliena remedia recurrere. Cùm hoc tamen ſtat, quod contrahentes cõueniant, vt emptor aliquid certum venditori loco expenſarum incertarũ aliundè, quàm ex culpa emptoris faciendarũ ſoluat, aut etiã loco timoris, & anxietatis venditoris, quibus emptor cauſam præſtat efficacem: ita quod illa via, & ſi iuſta ſit, non facit alias vias ſuprà poſitas iniuſtas de ſe. Secus ex circunſtantia: quia fortè inde infamatur venditor, aut cauſa præbetur ſcandali, vt ſuprà in tertia cauſa dicebamus.

Eſt itaq; reſolutio, quod licitum eſt vendenti ad terminum paciſci de maiori precio, quàm ſit precium in prõptu tunc communiter currẽs, ratione intereſſe damni emergẽtis, & lucri ceſſantis, & ratione periculi, cui venditor ad emptoris inſtantiam rem ſuã exponit, & ratione dubij, ſeu timoris probabilis de litigando, & expenſas faciendo pro capitalis recuperatione, cum limitationib' ſuprà dictis, eò quòd venditor, qui ad inſtantiam emptoris mercem ſuam ad terminum vẽdit, non tenetur gratis ob cauſam illius intereſſe aliquod pati, nec rem ſuam iactare, aut eam periculo perditionis exponere, nec timorem, & anxietatẽ, aliúdve grauamen ſuſtinere, à quibus omnibus iuſtum eſt emptorem eundem venditorem liberare, aut pro illis ſatisfacere, & de ſatisfactione, cum illo componere. Et huiuſmodi compoſitione cum venditore facta, manet emptor obligatus incrementum cum capitali in termino præfixo ſoluere, ſiue ſucceſſu temporis appareat venditorem nullum intereſſe actu paſſum eſſe, nullum periculum ſuo capitali eueniſſe, nullas etiam expenſas eum in capitulis recuperatione feciſſe: quia hanc obligationem emptor ſubiuit, non ob damnum venditori actu euenturum, ſed quia venditor ad inſtantiã emptoris præfatis damnis, & periculis probabiliter ſe expoſuit. Debuit enim damnum & periculum, cui ſe vẽditor expoſuit, eſſe probabile, vt dictum eſt.

Vnde fit, vt non liceat propter has cauſas vendere ad terminum pro exceſsiuo precio indifferenter omnibus emptoribus: quia non in omnibus præfatę cauſæ reperiuntur, nec cum omnibus, in quibus huiuſmodi cauſæ reperiuntur, æqualiter eſt aſcendẽdum in precio, cùm non in omnibus ęquales ſint cauſæ aſcendendi in precio: ſicut nec æquale periculum rem perdendi, aut expenſas faciendi in omnibus reperitur.

Illud deniq; videtur pro regula obſeruandum ad conſcientias venditorum aſſecurandum, quod tale & tantùm ſit precij incrementum ſuper quo ob præfatas cauſas conueniunt, quod indiferens ſit ipſis mercatoribus vendere ad terminum pro illo precio exceſsiuo cũ periculis ſuprà dictis, aut vendere ad ſtatim pro precio æquali communiter tunc currente: nam ſi primum eligãt potius quàm ſecundũ, iuſtè præſumitur eos non æqualitatem, quàm debent, prętendere, ſed lucrũ ex dilatione ſolutionis ſibi faciendæ quęrere: quod cõmuniter reprobatur. Super quo teſtis ſit ipſis ipſorum conſcientia.

Aliam quintam cauſam videtur Caietan' aſsignare, quare liceat vendenti ad terminum in precio aſcendere, ſcilicet, dubietatem valoris mercis venditæ, quem tẽpore ſolutionis habuiſſet. Vt ſi venditor vendit in Ianuario tritici menſuram valentem. 5. recepturus precium in menſe Maij, in quo, vt veriſimile valebit vltra. S. poteſt, vt inquit, in Ianuario vltra. S. menſuram vendere, ſi ſit dubium, an tempore ſolutionis valebit tãtum &c. Et hoc ait verum eſſe, etiam ſi venditor non erat triticum vſque ad Maium ſeruaturus, ſed ilicò diſtracturus. Si enim ſeruaturus eſſet vſque ad Maium, & tunc venditurus, non dubitatur caſum iuſtificari, & precij incrementum ratione intereſſe lucri ceſſantis veriſimilis excuſari: poſito quod ſit dubium æquilibre plus minúſve ſit menſura tempore ſolutionis valitura, quàm ſit precium auctum: ſuper quo conuentum eſt: nam tunc æqua eſt vtriuſq; contrahentium conditio, nec venditor ſe ponit magis in tuto, quàm in periculo, modò ſit ſibi indifferens velle menſuram vſq; ad Maiũ ſeruare, tunc vendere, aut in Ianuario pro precio illo aucto eam vendere, vt ante diximus. Et facit apertè pro hac parte capitu. Nauiganti. de vſuris. Vbi ponitur caſus ad literam, de mercatore cariùs, quàm in promptu merces valeant, vendente, ſi erat eas ad tempus ſolutionis ſeruaturus.

Si tamen non erat mercator merces illas vſq; ad tẽpus ſolutionis ſeruaturus, poteſt ſimiliter rem cariùs, quã in prõtu valeat, vẽdere, vt ait doctor, propter dubiũ de valore, quem res illa tempore ſolutionis haberet. Mouetur primò, quia in ca. In ciuitate. de vſuris. vbi ad literam ponitur hic caſus, nulla fit mẽtio de hoc, quòd. ſ. venditor erat mercem vſq; ad tẽpus ſolutionis ſeruaturus, ſed de ſolo pręfato dubio fit mentio: & ita diuerſum putat eſſe caſum cap. In ciuitate. & caſum poſtremũ cap. Nauiganti.

Secundò

Secundò idem cōfirmari poteſt, quia rei ad terminum venditę, vel emptæ, precium taxandum eſt, prout veriſimile eſt valebit tempore ſolutionis, vt in capitu. Nauiganti. dicitur. Ille dat. x. ſolidos, vt alio tē pore totidem ſibi grani, vini, vel olei menſurę reddantur, quæ licèt tunc plus valeant vtrum plus, vel minus ſolutionis tempore fuerint valituræ veriſimiliter dubitatur, non debet ex hoc vſurarius reputari. Hæc ibi.

Tertiò addit rationem huius. Quia vēditio ad terminum licèt tempore contractus inchoetur, tempore tamen ſolutionis perficitur, & conſummatur, ideo licitū eſt precium pro tempore ſolutionis, quando perficitur, taxare, ſiue res eſſet à vēditore vſq; tunc ſeruanda, ſiue non. Nam ſolutio per quā emptio conſummatur, videtur ad ſe venditionem trahere.

Cōtra tamen hunc modum dicendi videntur aliqua militare. Primò quidē, quia ait venditionem integrari per traditionem, & emptionem per ſolutionem, ita quòd non ſit venditio completa, niſi merx ſit tradita, & precium ſolutum. Quod ſi ita intelligatur, quòd hæc ſint de eſſentia & integritate venditionis, ſuprà dictum eſt & oſtenſum id eſſe falſum: quia contractus integrè celebratur per conuentionem, qua ſe inuicem cōtrahentes obligant, iuxta diffinitionem contractus, ī qua dicitur, quod eſt vltrò, citroq; obligatio. Et procedit de contractu, in quo eſt reciproca obligatio, vti eſt in venditione, & emptione. Hac igitur obligatione per conuentionem vtrinq; poſita, eſt contractus integer, etiam ſi mercis traditio, preciiq; ſolutio differantur: hæc enim effectus ſunt potius contractus prioris, quàm eius, aut de ratione, ſeu eſſentia eiuſdem, vt ſuprà quæſt. tetigimus.

Præterea ad rem. Mercis valor non eſt diuerſus per hoc, quod vēdatur in promptu, vel ad terminum, nec valet plus ad terminum vendita, quàm ſi ad ſtatim venderetur: ergo per hoc, quod ad terminum vendatur, non eſt licitum in precio aſcēdere plus quā ſi ad ſtatim venderetur. Et probatur: quia venditio ad terminum nil addit ſupra venditionem ad ſtatim, niſi expectationē precij ſoluendi in futurum: hæc autem expectatio eſt tacita mutuatio, vt conſtat, non igitur facit, vt merx illo modo vendita ſit maioris valoris, quàm ſi ad ſtatim venderetur: alioqui ratione mutuationis liceret in precio aſcēdere, quod eſt falſum, quia illud eſſet vſura.

Confirmatur, quia ſi res ad terminum vendita eſſet maioris valoris & precij, & ideo liceret eam cariùs, quā ad ſtatim vendere, vel ergo eſſet maioris valoris in ſe, & hoc non, cùm diuerſus modus eam vendendi, bonitatem eius intrinſecam, & naturalem non variet. Vel eſſet maioris valoris, quo ad vſum eius ipſi venditori, & hoc eſt manifeſtè falſum: nā ex quo venditor, ſiue ad ſtatim eam vēdat, ſiue ad terminū eam diſtrahit, & à ſe alienat, conſtat rem illam ad terminum venditam non valere venditori ad vſum eius plus, quàm ſi ad ſtatim eā vēdat, ex quo illam ſimul & vſum eius à ſe penitus alienat & diſtrahit. Vel eſſet maioris valoris quo ad vſum ipſi emptori ad terminum ementi, quàm ſi ad ſtatim emeret, & hoc non, cùm idem ſit ipſius vſus, & eodem modo emptor re illa vtitur, quo vteretur, ſi ad ſtatim eā emiſſet, vt ſuppono. Et eſto emptori plus valeret, non eſſet ob id licitum venditori in precio vltra quā res ipſa in promptu valet, aſcendere: quia venditor ea, quæ ex parte emptoris ſe tenent, illi vendere non poteſt, vt ſatis certum eſt, non igitur dici poteſt mercem eſſe maioris valoris ad terminum vendita, quàm ad ſtatim, cęteris parib9, & per conſequēs non licet cariùs eam vēdere ad terminum, q̄ ad ſtatim, Et confirmatur iterum. Quia oppoſito dato, ſequitur quod poſſet venditor ad terminum ſimiliter in precio aſcendere, etiam ſi nec rem eſſet ſeruaturus, nec dubium aliquod ſit, an plus, minúſve valebit tempore ſolutionis. Et cōſequentia de ſe ſatis patet. Cùm tñ cōſequēs nec ab ipſo Caietano, nec ab aliis cōcedatur.

Ad hæc fortè diceret nil cōtra eum, quia non tenet contractum iuſtificari, in quo cariùs ad terminum venditur, quàm ad ſtatim, ob id, quia ad terminum venditur, ſed ob dubium, quo veriſimiliter dubitatur res tempore ſolutionis plus, minúſve valitura. Contra ſtat ratio aperta, quod ſolū dubium hoc non iuſtificat contractum, niſi ſimul hoc aliud concurrat, ſcilicet, venditorem eſſe alioqui ſuam mercem ſeruaturum, & non ſtatim venditurū. Id patet ex textu ipſo. Dicitur em̄ cap. Nauiganti. Cùm feciſſet mentionē de dubio veriſimili, ſi plus minúſve rés tempore ſolutionis eſſet valitura, ſubiungit. Ratione huius dubij etiam excuſatur, qui pannos, granū, vinum, oleū, & alias merces vēdit, vt amplius quàm tunc valeant in certo termino recipiat pro eiſdem, ſi tamen ea tempore contractus non fuerat venditurus. Hæc ibi. Vnde manifeſtè patet, ſolam rationem præfati dubij, huiuſmodi

huiuſmodi contractum non excuſare, niſi ſimul illa conditio concurrat, ſcilicet, ſi venditor eſſet mercem ſeruaturus. Alioqui fruſtra dixiſſet textus. Si tamen ea tempore contractus nõ fuerat venditurus.

Præterea ſi venditor alioqui erat ad ſtatim ſuam mercem venditurus pro p̃cio tunc currẽte, quid ſua intereſt, mercẽ tẽpore ſolutionis eſſe plus, minúſve valituram? Certè nil. Imo etiã nil ſua intereſſet, ſi certũ eſſet, mercẽ illam ſi ſeruaretur, longè plus tempore ſolutionis valiturã, ex quo illã non erat ſeruaturus, ſed ilicò eam vẽditurus. Irrationabile igitur videtur eſſe dicere, ꝙ propter præfatũ dubiũ poſsit vẽditor rem cariùs vẽdere ad terminũ, q̃ ad ſtatim, ſi ipſe eſſet rem illam ilicò venditurus & non ſeruaturus. Dubium enim de futuro valore rei ſi venditionẽ ad terminũ pro pluri excuſat ideo eſt, quia ratione talis dubij æqualiter ſe exponit venditor lucro & damno: quia rebus ſic, vel ſic ſuccedentibus, puta ſi merces ſimiles poſtea in valore vltra, vel infra taxatum preciũ aſcenderẽt, aut deſcẽdẽt: eſſet vẽditor lucraturus, aut perditurꝰ: hoc autẽ nullo modo poteſt de eo, qui mercẽ ſeruaturus non erat verificari, vt cõſtat. Ac proinde cõcluditur ſolã præfatã dubitationem nõ excuſare vendentẽ cariùs ad terminũ, q̃ ſit preciũ tunc currẽs, ſi mercẽ illã non erat alioqui ſeruaturꝰ, ſed intereſſe lucri, quod ex rei ſeruatione veriſimiliter eſſet illi euenturã.

Si dicas decretalem non iuſtificare preciũ auctũ in caſu ratione intereſſe, ſed quia tantũ valet res ſic cum dubio prædicto vendita. Cõtra, quia res cum dubio illo vẽdita, vnicum habet valorem & precium iuſtũ, non diuerſa: & ſi illud eſſet, quod veriſimile eſt, rem poſtea valituram, non igitur poſſet iuſtè vendi pro precio nunc currente. Et ſi ſit veriſimile quod valebit .2. cùm nunc in prõptu valeat quatuor peccaret venditor, eam ſtante dubio vendendo pro quatuor, quod eſt falſum.

Nec obſtant, quę pro Caietano adducta ſunt. Nam eſto, ꝙ in cap. In ciuitate. nulla fiat mẽtio de hoc, ꝙ eſt venditorẽ mercem fuiſſe alioqui ſeruaturũ, ſed de ſola dubitatione, textus tamẽ ille eſt, ſicut dictũ eſt intelligẽdus, qui quia rẽ nõ penitꝰ explicuit, ſuppletur p alium textũ. ſ. p. c. Nauigãti. primũ textũ Alexãder ſcripſit, quẽ poſtea Grego. 9. p ſecũdũ textũ ampliꝰ declarauit. Nec eſt diuerſus caſus cap. In ciuitate. & poſtremus caſus cap. Nauigãti. ſed penitus eſt idẽ, vt doctores communiter tradunt, & ratio ipſa manifeſtat.

Ad ſecundum, in quo dicitur, quòd precium rei vẽditæ, ſeu emptæ debet taxari, prout valebit tempore ſolutionis &c. Reſpon. quòd in diuerſis venditionibus diuerſimodè taxatur precium. Vnde precium rei iuſtum taxatur, & dignoſcitur prout valet res tempore contractus quando rei venditæ dominium, ſeu ius in emptorem, transfertur. Et hoc eſt verum de vẽditione & emptione ſimplici, quæ ad ſtatim fit, in qua nec mercis, nec precij expectatio interuenit: quòd ſi ſit venditio ad terminũ, in qua ſtatim traditur merx, & precium ad tempus expectatur, precium iuſtum eſt, quod tunc communiter currit: & ſi licitum eſt tunc in precio aſcendere, non eſt ob id quod res ad terminum vendita plus valeat, quàm ad ſtatim: ſed ob aliquod intereſſe ipſius venditoris, qualecunq; ſit tale intereſſe ſiue damni, ſiue lucri, ſiue periculi, ſiue alteriꝰ grauaminis, vt ſuprà dictum eſt, pro quibus omnibus ſatisfacere incumbit ipſi emptori, ad cuius inſtantiam venditor tale patitur intereſſe. Ac proinde ſi venditor ad terminum erat mercẽ ſeruaturus, poterit eam cariùs vendere, quàm ad ſtatim, ratione intereſſe, quia eſt ſibi veriſimile, quòd eſſet aliquid lucraturus, ſi rem ſeruaſſet. Quemadmodum is, qui mercem emit, anticipata ſolutione, poterit eam viliùs emere, quàm tunc valet, ratione intereſſe, ſi ſit veriſimile, quòd ipſe merces illas tẽpore ſolutionis viliùs, quàm nunc in promptu valeant, eſſet empturus, in quo caſu precium iuſtum taxatur, prout eſt veriſimile rem tempore ſolutionis eſſe valituram. Et ſic procedit capitulum Nauiganti. §. ſecũdo de quibus poſtea.

Ad tertium, eſto quòd venditio tempore contractus inchoetur, & tempore ſolutionis perficiatur ad hũc ſenſum, quòd contractus, & obligatio ipſius iam ſit ſuum effectum completè ſortitus, non ſequitur inde, quòd tempore contractus poſsit is, qui ad terminum vendit, in precio aſcendere ob non conſummatam venditionem: nec quòd liceat ei in precio aſcendere ſecundum valorem rei, quem tempore ſolutionis veriſimiliter habebit: ſuppoſito quòd ipſe rem non erat ſeruaturus, ſed ilicò diſtracturus, quanquam poſſet precij taxationem relinquere ex valore futuro rei pendere, vnde accideret venditorẽ maius preciũ poſtea recepturum, q̃ res vendita in prõptu valear. Quod licitũ eſſet, quando eſſet veriſimile dubiũ, an res ſic vẽdita eſſet tẽpore ſolutionis plus minúſve valitura, q̃ ſit preciũ

P in

in prõptu tẽpore contractus currẽs: quia tunc ę qua eſt vtriuſq; cõditio, nec vẽditor magis ſe in tuto ponit, q̃ in periculo: & tũc nil refert vẽditorẽ rem fuiſſe ſeruaturũ, vel nõ, vt de ſe ſatis patet. Nõ tñ eſt hic caſus textus primi, nec ſecundi, nec de quo modo diſputamus, vt minus rectè videtur Conradus ſentire quæſ. lxj. deceptus fortè, quia ly, plus & minus, non ſicut debuit, eſt interpretatus.

Vnde aliquis poſſet dubitare, quid referant illa verba textus, plus, vel minus, quæ comparatiua ſunt? An. ſ. referant precium cõmuniter currens tẽpore cõtractus, an potius preciũ per contrahẽtes tẽpore contractus taxatum. Hoc enim puto cauſam fuiſſe, quare Cõradus vbi ſuprà tam varius fuerit, & tot ſenſus textus, caſuumq; diſtinctiones poſuerit, quia putauit illa verba plus, minus, precium cõmuniter currens tempore contractus referre: & ita putat mentem textus In ciuitate. & Nauiganti. eſſe excuſare venditionẽ ad terminũ, in qua venditor maius precium recipit, quàm valuerit merx in promptu tempore contractus, etiam ſi mercem non eſſet alioqui ſeruaturus. Exempli gratia. Tempore cõtractus valet merx. x. in promptu, eſt tamen veriſimile dubium, an tempore ſolutionis valebit plus, aut minus quàm. x. Conuenit venditor cum emptore pro precio curſuro tempore ſolutionis, & accidit, quòd illo tempore valeat ſimilis merx. xv. poterit tunc pro merce recipere. xv. etiam ſi mercem non eſſet ſeruaturus, ſicut ſi nõ valuiſſet niſi. 7. cum. 7. debuiſſet eſſe contentus.

Sed quoniam moleſtũ eſſet omnia eius dicta in præſentiarum referre, moleſtiusq́; ea omnia examinare, & oſtẽdere eum non ad mentem decretalium huiuſmodi fuiſſe loquutum, breuiter dicendum, quòd illæ dictiones plus, & minus, non referunt precium communiter currens tempore contractus, ſed precium per contrahentes taxatum, vt in caſu cap. In ciuitate. conuenerunt ſuper precij quãtitate, illã non relinquẽtes ad futurũ mercis valorem, ſed ita, vt cum tempore cõtractus merx valeret. 5. cõuenerũt, vt emptor ſuo tempore ſolueret. 6. & ait textus talem vẽditionẽ à peccato excuſari, ſi eſſet tunc probabile dubiũ, an plus minúſve merx illa eſſet tempore ſolutionis valitura: plus inquam aut minus, quàm ſit precium inter eos taxatũ. ſ. 6. dummodo eſſet mercem illam alioqui vſq; ad tempus ſolutionis ſeruaturus, vt expoſitum eſt per capitu. Nauiganti. in quo textu ſignificatur precium iuſtum mercis ſic venditæ, eſſe precium communiter tunc currens, non curſurum: in quo precio ſi vt dictum eſt aſcenditur, licèt ſit plus iuſto, excuſatur propter dubium prædictum, ratione cuius ipſe venditor, æquè ſe in tuto ponit, & in periculo. In caſu autem alterius decretalis emptor ſolutionem pro merce poſtea tradenda anticipat, & precium tunc ſolutũ eſt minus, quàm pro tunc valeat merx ad ſtatim empta, in qua decretali illa nomina plus, & minus non referunt precium currens tempore contractus, nec precium curſurum tempore ſolutionis, ſicut nec in præcedenti decretali, ſed referunt precium de quo inter contrahentes conuentum eſt. Et quamuis accidat mercem tempore traditionis, plus quàm ſit taxatum preciũ valere, non inde vitiatur contractus, nec emẽs peccat plus recipiendo in merce, quàm in precio dederat, idqué ob rationem dubij æqualiter pro vtroque contrahentium exiſtenti, in quo contractu cùm precium iuſtum deberet taxari ſecundum valorem mercis tempore traditionis: quia tamen ille quantus futurus ſit adęquatè neſcitur, dubium æquilibre excuſat contractum.

Quòd clariùs patebit, ſi caſus præfatos harum decretalium particulariùs reſoluamus. Primus caſus de venditione ad terminũ, in quo ſtatim traditur merx, & expectatur precij ſolutio, dẽpta precij expectatione ex duobus cõtractibus componitur, quorum alter eſt venditio mercis pro precio tunc communiter currente, quòd ſit exempli gratia. x. ſecundus eſt alius cõtractus innominatus, quo emptor ſe obligat ad certum incrementum ipſi venditori ſimul cum capitali dandum loco intereſſe lucri, quòd venditor ſi mercem ſuam ſeruaſſet, eſſet lucraturus: quòd quidẽ intereſſe: quia neſcitur quantũ adęquatè fuiſſet, cõueniunt pro certo precio, de quo eſt veriſimile, ꝙ ſit mediũ inter plus, & minꝰ, quòd vẽditor fuiſſet lucraturus. Et ideo in caſu, quo venditor rem ſuam erat ſeruaturus, & eam ad inſtantiã alterius vendit, ad taxandũ preciũ integrum rei, quæ ſic ad terminũ venditur, habetur reſpectus, ad valorem, quem res habet tempore traditionis, ſeu contractus, & ad valorem, quem res ad tempus ſolutionis ſeruata habuiſſet, parum plus, minúſve. Primus valor attenditur, vt precium rei iuſtum ſeruetur. Secundus verò attenditur, vt iuſta pro intereſſe fiat recompenſatio, itaq; ad ſaluandum ipſum venditorem indemnem. Ca-

ſus

ſus autem ſecundæ decretalis, in quo precium anticipatur, & expectactatur mercis traditio, ſimplicior eſt: quia dempta precij anticipatione, non illic reperitur alius contractus: niſi emptio, & vendito, in quo precium adæquatum eſſet taxandum ſecundum verum valorem, quem merx tempore traditionis habebit, ſi de illo certa tempore contractus cognitio haberetur, defectu cuius poſſet quantitas precij, & taxatio eius ad tempus traditionis ſuſpendi, vt ſicut tempore, quo fit contractus eſt incertus valor mercis tradendæ, ita etiam ſit incerta quantitas precij adæquati: propter tamen præfati valoris futuri incertitudinē, & animorū quietudinem ſuper precij quantitate conuenire volunt, vt certum aſſignetur precium, & tantum, quod veriſimile ſit, ipſum mediare inter plus, & minus quod res ſit tempore traditionis valitura. Quas conuentiones conſtat iuſtas, & æquas eſſe. Sequitur iam differentia inter venditionem ad terminum, in qua præcedit mercis traditio, & eam, qua præcedit precij ſolutio, quo ad precij taxationem: quia in prima attenditur valor duplex rei, ſuppoſito quod venditor eſſet rem alioqui ſeruaturus: in ſecunda verò non attēditur niſi vnus valor mercis, quem ſcilicet, tempore traditionis veriſimiliter habebit.

Et poſtquam precium tempore contractus ſic fuerit iuſtè, & æquè taxatum, nil refert tempore ſolutionis longè plus, aut longè minus mercem actu valere: quia ſtandum erit, ſalua conſcientia contractui, etiam ſi alter notabiliter lucretur, aut notabiliter perdat de eo, quod alioqui eſſet lucraturus, idq; ſecluſo omni dolo, & fraude lucrantis. Vnde fit, vt in hoc caſu etiā ſi alter ſit vltra dimidiū iuſti precij defraudat⁹ actionē illi cōtra lucrantem minimè cōuenire, quia iuſtū precium in caſu fuit ſeruatū, ob veriſimile dubium, quod pro vtroq; ex contrahentibus fuit cauſa iuſta tanxādi precium, ſicut taxatū fuit: & ita propriè non fuit vltra, nec citra dimidiū iuſti precij defraudatus, attēdendo iuſtitiā precij iuxta valorem rei, quem habuit tempore contractus, ſecus tēpore traditionis mercis. Excepto, niſi merx tradenda multum notabiliter in valore aſcendat, aut deſcēdat tempore traditionis ex caſu fortuito, qui per contrahētes præuideri potuit, vt puta qui omnino inſolitus eſt euenire. Sec⁹ ſi ſoleat euenire, & debuit per contrahentes præuideri. Hæc quodammodo per ſequentia patebunt.

Correlariè ſequitur, quid dicendum ad caſum communiter accidentem, de eo, qui emit certas metretas olei, anticipato precio, pro ſingulis metretis quatuor regalia ex cōuentione tradendo, eo tempore, quo ſecundū omnium iudiciū magna illius anni olei abundantia ſperatur, vt ſit veriſimile, quod tempore traditionis valebit metreta infrà aſsignatū precium, quemadmodū eſt poſsibile ob temporis varietatem in precio aſcenſuram. Accidit hoc anno, vt præter omnium ſpem oleum in precio notabiliter aſcenderit, puta ad octo regalia. Quærebatur an vēditor teneatur iuxta contractum metretas, quas pro quatuor vēdidit, tradere: & an inde maneat emptor reſtitutioni obnoxius: & an venditori competat actio contra emptorem, eò quòd vltra dimidium iuſti precij videtur eſſe defraudatus. Reſpon. ſtantibus circunſtantiis, caſus cōtractus videtur iuſtus: quia cùm dolus & fraus ceſſauerit, fuit inter contrahentes ſponte conuentum, vt precium taxarent, fuit taxatum ſecundum commune omnium iudicium iuſtè, & æquè, vnde vterque ſe æquè in lucro, & damno exponebat, & vtriuſque fuit æqua conditio: & per conſequens contractus fuit iuſtus, in quo precium iuſtum taxatum eſt, & ita videtur ſtandum illi eſſe in rigore conſcientiæ. Sicut enim res in commodum ementis ſucceſſit, ita potuit in commodum vendentis ſuccedere. Suppoſito quod tempore contractus dubium eſſet æquilibre pro vtroque, quod ſcilicet, eſſet tam veriſimile, quod oleum eſſet citra quatuor regalia valiturum, quàm quod vltrà. Nec obſtat caſus fortuitus ſuccedens: quia non fuit talis, qui præuideri non potuit: imo ſolet id ex tempore frequenter accidere. Quod ſi caſus eſſet bellum, aut arborū incendium, ſeu ſtrages alia, quæ nec cognita per cōtrahentes fuit, nec præuideri debuit, tunc vel reſcindendus eſſet contractus, vel ad aliqualem æquitatem iuxta conſilium prudentum reducendus.

Si verò tēpore contractus veriſimile fuit, quòd oleum eſſet in precio vſque ad quatuor regalia ad ſummum deſcenſurum, & eſſet etiam veriſimile, quod plus eſſet valiturum tunc iniuſtus eſt cōtractus, nec rectè precium taxatum, cùm melior ſit conditio ementis quàm vendentis, vt cōſtat: & tunc habet locum defraudatio, quæ ſi ſit vltra dimidium iuſti precij, cōpetet defraudato actio. Sicut enim in venditionibus, quæ ad ſtatim fiunt, preciū iuſtum eſt iuxta communem valorem rei,

quem tempore contractus habet taxandum, & defraudatio eſt iudicanda per hoc, quod alter actu minus recipit, quàm dat: ita in venditione ad terminum per precij anticipationẽ, precium iuſtum eſt taxandum ſecundum veriſimilitudinem, & probabilem coniecturam prudentum, qua veriſimile eſt mercem tempore traditionis valituram. Et ſimiliter tunc in huiuſmodi contractibus iudicabitur alter defraudatus in precij taxatione, ſi minus taxatum ſuit, quàm præfata probabilis coniectura & veriſimilitudo poſcebat: quidquid ſit de vero valore futuro ipſius rei. Et pro hoc caſu facit cap. Nauiganti. ſuprà citatum.

Simile huic quodammodo eſt, ſi emo vitalicium reditum pro. cc. ducatis, ſuper quo precio conuenimus, eò quód eſt veriſimile, & coniectura probabilis, quod viuam tot annis, pro quot præfatum precium mihi ſufficeret, eſto quod omnino incertũ ſit, plus minúſve victurus ſim, & accidit, quod lõgè plus viuam, adeo vt in fine vitæ meæ, is, qui vitalicium vendidit, mecum. cccc. ducatos conſumpſerit. Quærebatur an ego moriens tenear in conſcientia illi pro huiuſmodi exceſſu ſatisfacere, cùm videatur vltra dimidiũ defraudatus. Reſpõ. Quod in rigore nil illi tenebor, præterquam precium, de quo prius conuenimus illi dare: cúm nec meæ vitæ longitudo fuerit caſus inopinatus, qui ab illo præuideri non debuit, nec ego diminutum precium pro vitalicio tradidi, ſed precium iuſtum, cuius iuſtitia tempore contractus erat ſumenda, non ex euentu futuro, ſed ex veriſimilitudine & probabili, ac diſcreta coniectura de vitæ meæ breuitate, aut lõgitudine parum plus minúſve, ratione cuius veriſimilis dubij æqua fuit ſua, & mea conditio.

Simile huic eſt, ſi emam piſces, quos piſcator ex certo iactu retis in mare extrahet, & cùm dubium ſit, an plures, an paucos, an nullum ſit extracturus ratione dubij conuenimus exempli gratia pro. xx. aureis, quia id ſecundum probabilem coniecturam eſt veriſimile piſces extrahendos valituros parum plus minúſve. Accidit vt nullum extrahat, an teneatur venditor mihi aliquid reſtituere. Dicendum quod non, nec poſſum allegare me eſſe vltra dimidium, aut in toto defraudatum: quia vt dixi in huiuſmodi contractibus in quibus lucrum, & damnum ex dubio euentu pendent, defraudatio non ex euentu reali eſt iudicãda, ſed ex diminuta precij taxatione tempore contractus facta, quæ tamen diminuta nõ eſt, nec à iuſtitia deficiẽs, ſi fuit facta ſecundum probabilẽ & diſcretam coniecturam, vt dictum eſt.

Et quemadmodum dico de emptione ad terminum precio anticipato, ita dicendum de venditione ad terminũ precio ad terminum expectato, ad quem venditor erat alioqui mercem ſeruaturus, quòd ſi vltra precium communiter tunc currens res vendatur, ratione, ſcilicet, intereſſe lucri, quod alioqui eſſet habiturus, facta ſuper hoc diſcreta conuentione, iuxta probabile dubium, illi in conſcientia ſtandum erit, etiam ſi accidat, quod verè nil venditor fuiſſet lucratus rem ſuam ſeruando, ſicut è contra contractui eſſet ſtandũ, etiam ſi accidat, quòd venditor lõgè plus fuiſſet lucraturus, ſiue vltra, ſiue citra dimidium illius ſuper quo conuentum eſt.

SED dubitaret aliquis in eo, quod præfatum capitulum Nauiganti. dicit, prout ſuprà expoſuimus, ſcilicet, ꝙ vt vendenti liceat rem ad terminum cariùs quàm valeat in prõptu vendere, requiruntur duo, ſcilicet, quod venditor erat alioqui mercem illam ſeruaturus, & quod tempore contractus ſit veriſimile dubium, mercem illam ad terminum venditam plus minúſve tempore ſolutionis valituram, an illa duo ſemper requirantur, & ſufficiant ad excuſandum ſimiles venditores, & arguitur quòd non. Nam ex prima ſequitur, quod ſi non erat mercem ſeruaturus, paratus eam vendere, tunc ſi emptorem reperiret, quod non poteſt cariùs quàm in promptu valeat mercem illam vendere, etiam ſi precium ſpectetur poſtmodum ſoluendum. Contra quod videtur, quia non minus lucrum poterat iuſtè ſperare, ſoluto in promptu eidem precio communiter currente per ſuæ induſtriæ appoſitionem, quàm ſi rem ſeruaſſet ad tempus, quando veriſimile eſt plus eam valituram: igitur non minus poterit rem cariùs vẽdere ad terminum, ſi alioqui non erat eam ſeruaturus, quã ſi ſeruaturus eſſet, ex quo ratio quare rem ſeruaturus poteſt eam cariùs vendere ad terminũ, quàm in promptu valeat, eſt intereſſe lucri ceſſantis, vt tactũ eſt. Et in eodẽ caſu ſimiliter videtur impertinẽs rem plus minúſve valituram tẽpore ſolutionis, ex quo non erat eam ſeruaturus.

Secundò demus quòd eſſet rem ſeruaturus, nõ tñ quòd eſſet eã tẽpore ſolutionis venditurus, ſed ante, aut poſt, tunc ſequitur ꝙ imptinẽs eſt veriſimile dubiũ ſi plus minúſve ſit tẽpore ſolutionis res valitura, cùm

ra,cùm rem illam plus minúſve poſtea valitu rã eſſe,nil ſua interſit.Et ita in hoc caſu nõ poſ ſet venditor rem cariùs ad terminũ vẽdere, q̃ valeat in promptu. Conſequens videtur falſum:quia ſtat, quod maius ſit intereſſe quod patitur ex rei venditione,quàm ſi eam ad tempus ſolutionis ſeruaſſet,& tunc vendidiſſet:vt ſi alio tempore,quo plus quàm in tempore ſolutionis valeret,erat eam venditurus.

Tertiò, quia illis duabus conditionibus cõcurrẽtibus videtur vẽditorẽ non ſufficienter excuſari, cariùs vẽdẽdo, vt ſi cũ reperiat emptores, qui emerẽt res illas ad ſtatim pro precio communiter tunc currente, ipſe non vult illis modò vendere, ſed emptores quærit, quibus ad terminũ merces carius vendat,prout eſt veriſimile dubiũ res illas poſtea plus minúſve valituras eſſe,paratus alioqui ad futurum tempus ſeruare. Quod autem tales mercatores,quales non paucos eſſe audiui,nõ excuſentur,apparet. Tum quia nõ licet venditori ratione intereſſe lucri,aut damni in precio aſcendere,niſi rem ad inſtantiam aliorum vendat.Non quando ipſe vltrò ſe offert, & emptores quærit:nam tunc emptores inducti non ſunt cauſa efficax, quare vẽditor præfatũ patiatur intereſſe. Tum etiã, quia ex quo vẽditor mauult rem ad terminũ cariùs vẽdere,q̃ ad ſtatim pro p̃cio currẽte,argumentũ eſt eum ex precij expectatione lucrũ quęrere.

Quartò, ſola dubietas de valore mercis tẽp9re ſolutionis ſufficit emẽtẽ ad terminũ pro minori anticipato precio excuſare,ſiue alioqui eſſet emptur9 ad ſtatim,ſiue nõ:igitur ſola dubietas de valore mercis tẽpore ſolutionis ſufficiet ſimiliter excuſare vẽdentẽ cariùs ad terminum expectato precio.Antecedẽs patet ex pręfato cap.Nauigãti. Et cõſequẽtia apparet ex paritate rationis. Et per cõſequens ad hmõi venditores excuſandũ nõ eſt neceſſaria illa cõditio,quod.ſ.eſſet alioqui rem illam ſeruaturus & non venditurus.

Reſpon. Dicendũ quod p̃ſatæ duæ cõditiones nec ſemper requirũtur ad excuſandũ vẽditionẽ, & vẽditorem nec ſemp ſufficiũt,nec in textu ponũtur tanq̃ ſemper requirãtur,& ſufficiãt.Nec intẽtio textus fuit ad omnẽ caſum,in quo venditor ad terminũ cariùs vendit, reſpondere, ſed ad vnum.ſ. quãdo venditor erat mercem ſeruaturus vſq; ad tempus,in quo eſt veriſimile eam plus minúſve eſſe valituram,quàm ſit preciũ taxatũ. Tunc enim his ſtantibus determinatur contractum eſſe licitum.Nec inde valet argumentum à contrario,quòd his non ſtantibus, non erit licitus cõtractus,ex quo poſſunt aliæ cauſæ cõcurrere,quæ cõtractũ excuſent,vt primũ & ſecundũ argumentũ ſatis oſtendunt. Venditor enim carius ad terminũ vendẽs,poteſt duplex intereſſe pati. Alterũ ex hoc, ꝙ erat rem illam ad aliud tempus in quo plus valeret, ſeruatur9,quo pluri priuatur ob cauſam emptoris. Et in hoc caſu procedit textus. Alterũ ex hoc, quòd preciũ non ſtatim illi ab emptore ſoluitur, cum quo appoſita ſua induſtria aliquid eſſet lucraturus, quo lucro priuatur ob cauſam emptoris. Huic caſui non reſpondet textus,eò ꝙ eſt caſus periculoſior, cũ ad ei9 iuſtificationem multa requirãtur, quæ difficiliter ſolent ſimul reperiri. Illis tamẽ ſimul poſitis,iuſtificari poteſt cõtract9,ratione talis itereſſe lucri ceſſantis.Et per hoc patet ad primũ.

Ad ſecundum dicẽdum,textũ procedere in caſu,quo venditor erat mercem ſeruaturus vſq; ad tempus ſolutionis, de quo cõuenitur,& tunc eam venditurus, aut aliter diſtracturus. Argumentum verò probat ſuũ intentũ,ſed in alio caſu,quando.ſ.non erat rem tẽpore ſolutionis vẽditurus,ſed ante,vel poſt.

Ad tertium dicendum, textum iterũ eſſe limitandũ ad caſum,in quo venditor paratus erat mercẽ ad aliud tempus ſeruare,& tamẽ ad inſtantiã emptoris eam antea vendit. Nam ſi vẽditor vltrò ſe offert,& rogat, aut ſollicitat emptorẽ vt emat,nõ poterit rem cariùs vẽdere,q̃ in promptu valeat: nec poterit prætendere recõpenſam ratione intereſſe, quod tunc vendendo patitur:intereſſe inquã, quod ex diſtractione ſuæ rei tunc facta patitur,cùm eam non eſſet ſeruaturus. Secus de intereſſe, quod ex dilata ſolutione precij patietur, ſi ad inſtantiã emptoris differatur:bene enim ſtat, ꝙ vẽditio fiat ad inſtantiã vẽditoris,& dilatio ſolutionis ad inſtãtiam emptoris,& tunc poterit venditor ſe indẽnem ſeruare, recõpẽſando huiuſmodi intereſſe per aſcenſionẽ in precio.

Ad quartũ dicendũ, ꝙ non eſt par ratio de vtroq; caſu: nam in emptione ad terminũ,anticipato precio,vnus eſt cõtractus ſimplex,& ad vnicum rei valorẽ habetur reſpectus,vt iuſtum preciũ taxetur, quo facto, manebit iuſta vẽditio,vt ex dictis patet. In vẽditione verò ad terminũ,expectato precio,duplex eſt cõtractus,& duplex taxatio,& ad diuerſos valores debet haberi reſpectus, vt integrum precium iuſtè taxetur, tam pro merce vendita,quàm pro intereſſe, quod ex venditione patitur ipſe venditor. Quod locum non

haberet, niſi venditor mercem illam eſſet alio qui ſeruaturus.

SEXTAM cauſam cariùs vendendi ad terminum, quàm ad ſtatim, dicunt nonnulli nouelli eam eſſe, ſcilicet, quia merx ad terminũ vendita plus valet, quàm ad ſtatim. Pro qua ſententia arguitur primò. Quia valor mercis venditioni expoſitæ cognoſcitur ex precio communiter currente, & communi conſuetudine inter vendentes & ementes ſeruata: ſed precium communiter currens maius eſt pro merce ad terminum vẽdita, quàm ſi ad ſtatim venderetur: & communis mercatorum conſuetudo hæc eſt in precio aſcendere, quando res ad terminum venditur. Igitur.

Secundò arguitur. Quia paucitas, aut pluralitas emptorum conducit ad taxãdũ preciũ iuſtũ rerũ venaliũ, ita vt cùm abundãt emptores, cęteris paribꝰ, merces plus valent, è cõtra verò ſi deficiunt, vt ſuprà deduximꝰ. Cũ ergo lõgè pauciores ſint emptores, qui merces ad ſtatim emãt, plures autẽ, qui ad terminum emunt, conſequẽs eſt, rem ad terminum venditam, maioris valoris eſſe.

Tertiò, iuſtum precium rei vẽditæ debet æquari valoris mercis, vt de ſe conſtat: ſed precium non ſtatim traditũ venditori, ſed ad tempus tradendum minus valet, quàm ſi in promptu traderetur. Igitur ad prę fatam æqualitatem ſeruandum iuſtè poterit in precio aſcendi, quando res ad terminum venditur. Exempli gratia, valet merx ad ſtatim decem, ita vt decem in prõptu ſoluta ęquiualeant merci, ſed decem poſt annum ſoluenda minus valent, & minus appreciãtur, quàm in promptu tradita, vt experientia docet. Igitur in venditione ad terminum, ſi non augeatur precium, non erit æquale ipſi merci, & ita iuſtè poterit augeri.

Confirmatur hoc. Quia merx poſt aliquod tempus emptori tradenda minus valet, quàm ſtatim tradita, vt etiam docet experientia. Nam emptores quantũuis docti, & prudentes, & iuſti mercem aliquam ementes, puta equum, vineam, domum, aut aliud huiuſmodi, minus precium cõmuniter dant, ſi merx poſt tempus illis tradenda ſit, quàm ſi ſtatim eiſdem tradatur. Igitur ſimiliter precium mercis poſt tempus venditori ſoluẽdum minus valet, quàm ad ſtatim ſolutum: & ita vt æquale ſit valori mercis ſtatim traditæ, oportet illud augere.

Quartò, ſi merx ad terminum vẽdita nõ valeret, nec liceret cariùs eam, quàm in prõptu cõmuniter valet, vendere: oporteret mercatores, qui reipu. vtiliter ſeruiunt, perdere, & loco præmij damnum ſentire: maximè quia ob pecuniæ penuriã vix poſſunt emptores reperiri, qui in promptu dimidium precium rei emptę ſoluere poſsint: & ex conſequenti vbi tanta eſt pecuniæ penuria licitum erit cariùs ad terminum vendere, quàm in promptu pro merce reperire poſſunt, cùm non reperiãt, quod merx ipſa valet. Et ita fit, vt nullum ſit precium in promptu communiter currẽs, ſed potius quieſcens, aut dormiens.

Reſpon. His non obſtantibus oppoſitum eſt tenẽdum, nec cauſa hæc eſt admittenda: res enim venditioni expoſita nõ plus valet ad terminum vendita quàm ad ſtatim, vt ſuprà arguendo contra quintam cauſam deduximus. Nam ob id, quod ad terminum venditur, nec valet merx in ſe plus, q̃ ſi ad ſtatim vẽderetur: nec valet plus ipſi vendẽti, vt ſatis de ſe cõſtat: maximè quia vẽditio ad terminũ nil addit ſuprà venditionẽ ad ſtatim, quod venale ſit: nam nõ addit niſi dilationem ſolutionis, quæ eſt quædã tacita mutuatio, pro mutuatione autẽ nullo modo licitum eſt precium augere: quia hoc idem eſſet, quod mutuationẽ vẽdere, quod eſt vſura. Falſum igitur eſt, rem ad terminum venditam plus valere, & cariùs vẽdi poſſe, quàm valeat ad ſtatim.

Ad ea autem, quę antea ſunt pro hac cauſa adducta. Reſpon. Ad primum dicendum, quòd precium iuſtum, ſimiliter & valor rei cognoſcitur ex communi curſu & conſuetudine à iuſtis, & diſcretis obſeruata, quãdo merces ad ſtatim emunt & vendunt. Illud enim reputatur preciũ iuſtum, & inde cognoſcitur valor rei, non ex conſuetudine emendi, & vendendi ad terminum pro pluri. Nec talis conſuetudo, & cõmunis curſus vendentium, & ementium ad terminũ ipſos vẽditores excuſat. Tũ, quia vſurarij ratione mutuationis aliquid lucrantes, per nullã conſuetudinem, aut curſum cõmunem poſſunt excuſari, nec à peccato, nec à debito reſtituendi: tales ſunt, qui cariùs vendunt ob id, quod ad terminum vendunt, vt patet. Tum etiam, quia emẽtes ad terminum, ſi maius precium ſe daturos ad terminum conueniunt, ideo id faciunt: vel quia pecunias non habent, quas in promptu tradãt: vel ſi habent, eis ad alios vſus indigent, & ita non ſponte in tali maiori precio conſentiunt, ſed aliqua indigentia moti.

Ad ſecundum. Verum eſt valorem rei, & preciũ augeri, vel minui ob paucitatem

citatem, ac pluralitatem emptorum, cæteris paribus, ſed hoc de emptoribus ad ſtatim eſt intelligendum non de his, qui ad terminum emunt, cùm ex communi emptione ad terminum, iuſtum preciũ, & valor mercis minimè iudicetur, ſicut nec iuſtificatur, vt conſtat.

Ad tertium dicendum, quod pecunia de ſe non plus valet ſtatim ſoluta, quàm ad tempus ſoluenda, eò quòd de ſe nec parere, nec fructificare poteſt, & ita quatenus pecunia eſt, ſecluſo vſu ipſius, aut induſtria poſsidẽtis, nullam vtilitatem afferret venditori ſtatim tradita magis quàm tradenda Dico quatenus pecunia, quia quatenus aurum eſt, aut argentum, aliquam poſſet vtilitatem afferre. Sed nunc de pecunia loquimur, ſecluſa conſideratione qualitatis ad pecuniam impertinentis. Quod ſi ipſius venditoris intereſt precium ſtatim habere, tunc poterit cùm ad terminum vẽdit, precium aliquantulum augere: non quia res ſic vendita plus valeat, nec quia pecunia poſt ſoluenda minus valeat, ſed ratione intereſſe, quod ex dilatata ſolutione patitur.

Et per hoc patet ad cõfirmationẽ. Quod merx ad tempus tradenda minus valet, ꝙ ſi ſtatim traderetur: quia intereſt emptoris eam ſtatim habere, cùm illa non poſsit ad ſui vtilitatem vti illo tẽpore, quo ea caret, nec fructum ipſius interim percipere, ſi fructifera eſt: ideo non tam plenum dominium, & ius in re illa & ad illam acquirit, quando ex vi contractus eſt ſibi differenda traditio, quàm ſi ſtatim traderetur: ideo non mirum ſi tunc in precio & iuſtè deſcendatur, qualiter aſcendi non poteſt pro eo, quod precij ſolutio differtur. Diſcrimen eſt clarum: quia in expectatione mercis non interuenit mutuum, ſicut in expectatione precij.

Ad quartum ſuprà reſponſum fuit, non oportere mercatorem ſemper quod vendit, lucrari: ſed oportet eum aliquando ſi vendere velit, damnum ſentire: quia ex quo voluntariè tale officium eligit, ſicut ſe lucro exponit, iuſtum eſt ſimiliter ſe damno exponat. Quod de penuria pecuniæ dicitur, non obſtat: quia ſicut in republ. abundante pecunia merces plus valent, & pro maiori precio venduntur, eò quòd abundantia pecuniæ cauſa eſt, vt minus extimetur, & apprecietur, ita exiſtente pecuniæ penuria, merces minus valent, & pro minori precio vendendæ ſunt, eò quòd huiuſmodi penuria cauſa eſt, vt pecunia multum extimetur, & in maiori precio & valore habeatur: & ita fit hinc inde recompenſatio: talis eſt rerũ viciſsitudo. Nec obſtat, quod dicitur, paucos .ſ. eſſe qui pecuniã in prõptu ſoluere poſsint, aut velint. Quia ſi merx venditioni exponitur, & non reperiũtur emptores, niſi qui paucam pecuniã in promptu pro illa tradãt, ſignum eſt in illa rep. mercẽ illam paucam pecuniã valere: ſicut ſi è contra multi reperirentur emptores, qui multã pecuniã pro illa traderent, ſignũ eſt mercẽ illam multã pecuniã valere. Sicut ergo in hoc caſu illa multa pecunia diceretur iuſtum precium illius mercis, & illud poſſet iuſtè venditor recipere, in quo magnum ſentit lucrũ: ita in alio caſu pauca pecunia dicetur iuſtum preciũ eiuſdẽ mercis, & cum illo debet mercator, ſi mercẽ vẽdere vult, eſſe cõtẽtus, etiã ſi magnũ ſentiat incõmodũ lucro enim & dãno pariter debet exponi. Et procedit hoc, quãdo vel lege, vel conſuetudine eſt in illo loco cõmuniter preciũ in prõptu determinatũ. Nam aliàs poterit ipſe mercator preciũ iuxta id, quod illi merx cõſtitit, & iuxta expẽſas, & labores, & pericula ſuſcepta taxare, vt ſuprà dictũ eſt: & tunc precium iuſtum non erit, quod in promptu repererit, maximè vbi eſt magna penuria pecuniæ, ſed quod ipſe prudenter taxauerit: & in tali caſu ſi quod iuſtum eſt pro merce nõ repererit in prõptu, poterit rem carius vẽdere ad terminũ, quàm in promptu reperit, vt ſe ſaluet indẽnẽ.

EST itaq; in ſumma tenendum tunc venditionem, & emptionem iuſtam eſſe, quãdo ſeruatur æqualitas inter precium, & mercem. Tunc autẽ æqualitas ſeruatur, qñ tantũ eſt datum, quantum acceptum in valore, vt ſi venditio fiat ad ſtatim, ita vt ſtatim merx tradatur, ſtatim etiã precium ſoluatur, precium iuſtum erit, quod tunc cõmuniter currit. Si verò venditio fiat ad terminũ, ita vt præcedat mercis traditio, & expectetur precij ſolutio, tantũ debet eſſe precium tradendum, quantum valet merx tempore traditionis. Nec propter expectationem precij licitũ eſt nec in aſſe precium augere. Si è contra præcedat precij ſolutio, & expectetur mercis traditio, preciũ datum debet eſſe tantum, quantum valebit merx tempore traditionis. Si tamen velint in hoc caſu taxare precium anticipatũ, & nolint relinquere eius taxationem vſq; ad tẽpus traditionis, taxetur ſecundũ quod veriſimile eſt, mercem tempore traditionis plus minúſve eſſe valituram, & erit iuſtum precium.

Hæc dixerim, loquẽdo de vẽditione ſimplici, nõ habito reſpectu ad intereſſe. Quod ſi in aliquo ex his caſib' velit vendi-

tor in precio vltra aſcendere, aut emptor deſcẽdere, oportet cauſam aliquam æquam & iuſtam aſsignare: hæc autem erit, cum, qui ad alterius inſtantiã vendit, aut emit, ſe indemnem ſeruare, ſi fortè aliquod intereſſe damni, vel ceſſantis lucri inde patiatur, vt ſæpe tactũ eſt.

Sequitur iam quid dicendũ ſit de contractu, quo quis alteri tradit triticum, recepturus ad terminum pecuniam, aut triticum, aliámve rem. Reſpõ. Quod id poteſt tripliciter fieri. Quia aut conuenitur inter eos, quod pro tritico, nunc tradito reddetur pecunia, & eſt venditio. Aut quod reddatur triticum, & eſt mutuũ. Aut quod dabitur triticum nouum pro veteri tradito, vel è contra, & eſt permutatio. Si datur triticum pro pecunia ad terminũ ſoluenda, iuſtificatur multipliter, ſecũdum quod is, qui triticum tradit, erat illud ſeruaturus: & alterius inſtantiam vendit eidem, aut non erat ſeruaturus. Et quidem ſi ſeruatur' erat iuſtificatur primò, ſi inter ſe cõueniant, quod preciũ poſtea ſoluendũ ſit tantum, quantũ triticum valet ad ſtatim tempore traditionis, & venditor gratiã facit emptori precium expectando. Secundò, non taxando precium tempore contractus, ſed eius quantitatem ſuſpendendo ad tempus, quo triticum erat vendendum, & quod prout tunc valebit ſoluetur precium, etiam ſi ſit veriſimile plus longè tunc valiturum quam valeat tempore contractus. Tertiò ſtatuendo & taxando precium, quando contractus fit, ita vt ſit tantũ, quantum eſt veriſimile triticum eſſe valiturũ tempore, quo erat per venditorem vendendũ parum plus minúſve. Et ſi accidat triticũ tempore ſolutionis plus longè, aut minus valiturum, excuſatur contractus ratione dubij veriſimilis tempore contractus habiti.

Si autem venditor non erat triticum ſeruaturus, tunc dupliciter iuſtificari poteſt, ſcilicet, ſtatuendo preciũ ſoluendũ, quod non ſit maius, quàm triticum tempore contractus valet, & facit emptori gratiã, preciũ expectando. Secundo, ſi neſciatur an triticũ poſtea valebit plus, minuſve, quàm valeat in promptu tempore contractus, poterunt abſque precij taxatione cõuenire, vt eius taxatio, ſeu determinatio ſuſpendatur ad tempus ſolutionis: & tantum tunc ſoluetur, quantum tunc triticum valebit: ſuppoſito quod ſit veriſimile dubium, quod valebit tunc quantum valet tempore contractus. Alioqui ſi eſt veriſimile, quod plus valebit, talis contractus non eſt iuſtus, cùm melior ſit conditio vẽdentis, quàm ementis: idq; vt dico ſuppoſito quòd vẽditor non erat triticum ſeruaturus. Hæc omnia patent ex dictis. Si autem datur triticum, & ad terminũ eſt ſimiliter reddendum triticum, eſt mutuum. Eſſet tunc dubium, an ſit iuſtũ inter ſe conuenire, vt triticum reddatur ſuo tempore in eadem menſura, qua fuit receptum. Et dixerunt quidam iuriſtæ quòd ſic, nil diſtinguẽtes, an mutuans eſſet triticum ſeruaturus, an non. Mihi tamen videtur ſub diſtinctione reſpondendum. Si mutuans erat triticum illud vſq; ad tempus ſolutionis ſeruaturus, iuſta eſt conuentio: modo hinc inde recõpenſatio fiat, ſi triticum traditũ ſit melius quàm tradendũ, vel è cõtra, & deducatur quantum merebatur cuſtodire illud vſq; ad tẽp' ſolutionis illæſum. Si verò non erat triticum ſeruaturus, & certũ aut probabile eſt, quòd eadem menſura tempore ſolutionis valebit plus, quàm valeat triticum mutuatum, tunc iniuſtus eſt cõtractus & vſurarius, ex quo ex mutuo intenditur lucrum, cùm ſatis eſſet ad æqualitatem ſeruandum & iuſtitiam, quod triticum ſoluendum valebit tantum, quantum valet mutuatum, non quantum eſſet valiturum, ex quo in caſu illud ſeruaturus non erat, ſed ilicò venditurus. Vnde ſi faneca tritici tẽpore mutuationis valebat quatuor, & tempore ſolutionis ſperatur valitura octo, perinde eſt, ac ſi mutuaſſet quatuor cum pacto de recipiendo ad terminum octo, quod eſt manifeſta vſura. Ac proinde in caſu, ſi ex mutuo non intendit lucrum & vult, ꝙ pro tritico mutuato triticũ eidem poſtea reddatur, ſatisfaciet illi, ſi loco vnius fanecæ, quàm ilicò pro quatuor erat vẽditurus, poſtea reddatur dimidia faneca, quæ ſimiliter valebit quatuor. Nam pone quod reddatur faneca pro faneca, iam mutuator recipit in valore in duplo plus, quàm in valore mutuauerat, ad quod lucrum recipiendum, nec intereſſe, nec cauſa iuſta concurrit, ex quo mutuator non erat ſuam fanecam ſeruaturus. Erit igitur mutuanti licitum paciſci, vt faneca pro faneca, menſura pro menſura ſibi tempore ſolutionis reddatur, quando erat ſuum triticum ſeruaturus: aut ſi non eſt, eſt tamen veriſimile tẽpore mutuationis, quod tantum valebit triticum tempore ſolutionis, quantum valet tempore mutuationis, parum plus, minuſve: quia tunc æqua eſt vtriuſq; conditio.

Inde ſequitur, quod ſi tempore mutuationis valet faneca octo regalia, & tunc eſt veriſimile, quod tẽpore ſolutionis valebit quatuor & intrà, poterit mutuator conuenire,

uenire, vt pro vna faneca poſtea duæ fanecæ ſibi reddantur, ſuppoſito quod ſit, vt dico, veriſimile dubium plus minuſue duas ſanecas tũc valituras, quã tpore mutuatiõis valeat vna: quia perinde eſt, ac ſi mutuator daret octo regalia mutuatario pro duabus ſanecis poſtea quando duplo minus valebunt ſoluendis. Quod maximè verum eſt, ſi mutuator erat illico fanecam tritici mutuatam pro octo venditurus. An autem idem poſſet caſu, quo illam fanecam erat ſeruaturus, & non illico venditurus. Dicendum quod ſic, quia ſiue ſeruaturus erat, ſiue non, ex quo mutuat, & tempore mutuatiõis valet octo, perinde eſt, ac ſi octo mutuaret, pro quibus poterit paciſci de habẽdo ſuo tempore triticum, quod valebit octo. Idq; videtur verum, ſi mutuauit fanecam ſub extimatione precij tunc currentis, ſcilicet. 8. nã tũc per inde eſt, ac ſi fanecã vendat, & precium eius, ſcilicet, octo mutuet, loco quorum vult ſibi in tritico alio tempore tantundem reddi. Conradus, quęſtione. 38. concluſione quinta.

Si deniq; datur triticum vetus vt poſtea tantundem nouum reddatur, permutatio eſt, & atendendus eſt valor vtriuſque tempore traditionis: & ſi tantum valuit vetus quãdo tradebatur, quantum valebit nouum tempore redditionis, aut ſi eſt veriſimile dubium plus minuſue nouum valiturum quam valet vetus, iuſtificatur cõtractus, cũ æqua ſit vtriuſq; conditio. Secus ſi tẽpore cõtractus eſt veriſimile plus nouũ poſtea valiturum quam valet vetus: nã tunc vſurarius eſt huiuſmodi contractus, cum ratione mutui ſperetur lucrum.

Ex dictis ſequitur quid dicendum, quãdo aliqui tradunt ad terminum pannum pro panno, vinum pro vino, pecuniam pro pecunia; cum pacto, quod idem in ſpẽ pondere, numero, & menſura poſtmodũ reddatur nil curando quantũ valeat res tẽpore quo traditur, quantũq; valebit tẽpore ſolutionis: cum tamen oporteat diſtinguere, vt in caſu pręcedẽti, habito reſpectu ad fundamentũ ſuprà poſitũ, quod in huiuſmodi ſicut in venditionibus, quæ ad terminum fiunt, ſeruetur ęqualitas inter datum & acceptum, ita vt tantum valeat, quod primo traditur, quantũ valebit, quod ꝓ illo reddetur. Excepto, niſi ratiõe intereſſe alicuius ab huiuſmodi ęqualitate deuietur. Aut etiam ſi ob veriſimile dubiũ de valore rei poſtmodum tradendæ, inter ſe aliter iuſtè conueniant, ita vt conuentio non faciat vnius conditionem meliorem, quam alterius.

Ideo falluntur iudicio meo, qui dicunt, quod iuſtus eſt cõtractus, quo quis mutuat ducatum nũc valentem decẽ hac lege, vt poſtea reddatur ſibi ducatus, etiam ſi principis, aut comunitatis autoritate tempore ſolutionis valor ducati aſcenderit ad. 12. Secluſa ratione intereſſe ipſi⁹ mutuantis: ſiue mutuans eſſet alioqui illum ducatũ diſtracturus, ſiue nõ: cũ conſtet pactũ apoſitũ eſſe contra pręfatam ęqualitatem in huiuſmodi contractib⁹ ſeruandã. Nec aliquid confert ad eorũ aſſertionẽ tenendũ, quod mutuatarius diſtrahat ꝑfatũ ducatum ante eius auctum valorem, aut non, per quod ſummiſtę putant pręfatum contractũ iuſtificari. Nam propter ea, quę ſe tenẽt ex parte emptoris, aut mutuatarij nõ eſt plus exigendum, quã ipſa æqualitas expoſcat.

Vnde fit, vt ſi quis rem aliquã mutuet aliam æqualem in pondere, numero, & menſura recepturus, vt iuſta ſit talis mutuatio & receptio, opus eſt, vt id iuſtum ſit illud intelligere, quando res mutuata preſumitur in eodẽ valore permanſura, in quo eſt, quãdo mutuatur. Vt ſi mutuo vnũ regale, aliđ in termino receptur⁹, iuſta eſt mutuatio, ſi regale nõ ſolet in precio aſcẽdere, aut deſcẽdere. Si tñ pecunia mutuata ſolet in valore aſcendere, aut deſcẽdere, vt in nũdinis, & Florẽtię & alibi ducatus aureus ſolet nunc plus, nũc minus valere prout pecunia pro tẽpore abundat, pro tẽpore verò deficit, ſicut triticũ, oleum, & alia huiuſmodi, tunc non eſt ſemper licitum ducatum mutuare, vt ducatus talis & tantus poſtea quando plus valuerit reddatur: ſi certum eſt eum plus valiturum tẽpore ſolutionis, quã valeat tempore mutuationis, nec mutuãs erat ducatum ſeruaturus, ſed antę aſcenſum eius diſtracturus. Secus ſi tempore mutuationis dubitatur, an plus, minuſue valebit tempore ſolutionis, quia tunc iuſtificatur talis mutuatio: & quamuis tempore ſolutionis ducatus in valore aſcenderit, debet mutuanti ſic actus reſtitui, prout inter eos conuentum eſt, & excuſatur contractus, ſimiliter receptio lucri ob dubium, quod ęque pro vtroq; habebatur tempore contractus.

SEQVITVR amplius nõ eſſet excuſandos mercatores lanarũ, qui tẽpore nati uitatis lanas ex tõſura mẽſe Iunij faciẽda ꝓuenturas, ꝓ ꝑcio diminuto, puta ꝓ vno regali emũt, cum certum ſit tempore tonſuræ, aut ſolutionis vellus regale cum dimidio eſſe valiturum, & in contractu addunt, quod ſi lanæ præfatę, aut oues, & arietes tunc defecerint, reddentur alio

alio anno. Sed quo magis differtur lanarum traditio, magis ipſi mercatores in precio anticipato deſcendunt, & cum emptio facta fuerit, præfati mercatores ſtatim alijs mercatoribus aliunde venientibus, eaſdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt, & ita ex tali negotiatiõe lucrum ſubito acquirunt, eãdem rem penitus, immutatam, imo nõ dum exiſtentem carius vendendo. Volunt autem præfati mercatores tales contractus excuſare, tum quia paſtores inſtant, vt mercatores taliter emant, & cum præfato precio anticipato ſunt contenti. Tunc etiam, quia ipſi paſtores cum præfato precio ſuis famulis debitam mercedem ſoluunt, herbam pro ſuo grege, & alia, quæ ad debitum paſtum ſunt neceſſaria emunt: & ita ipſi paſtores illo modo lucrantur. Tunc etiam, quia talis eſt inter paſtores & mercatores ſatis antiqua conſuetudo.

Reſpon. Dicendum vt ſupra primum contractum, quo primi mercatores lanas futuras pro precio anticipato, ſed diminuto emunt, minimè ab iniuſtitia excuſari ob ea, quæ pto ſe allegant. Aperta enim eſt inequalitas inter precium & valorem mercis, quem tempore traditionis habebit. Quod enim paſtores inſtent, vt mercatores taliter emant, & cum tali precio contenti ſint, nõ eos iuuat: quia indigentia paſtorum cauſa eſt, vt cum tam diminuto precio contenti ſint: quia precium ęquale minimè reperiũt: nec etiam ſi diuites ſint ipſi paſtores, præſumitur, quod id, in quo defraudantur, velint liberaliter & ſponte pręfatis mercatoribus condonare: quia ſi pecunia non indigerent lanas ſuas pro tam diminuto precio nunimè venderent. Quod etiam pręfati paſtores cum accepto huiuſmodi precio anticipato ſibi & famulis & gregi de neceſſarijs ſufficienter prouideant minimè ipſos mercatores excuſat: quia tunc ſimiliter excuſarentũr vſurarij manifeſti ex hoc, quod mutuatarij cum pecunijs mutuatis ſibi & ſuę familiæ de neceſſarijs ſimiliter prouident. Conſuetudo etiam quantumuis antiqua eos minimè excuſat, quia tunc per ſimilem conſuetudinem excuſarentur vſurarij & campſores vſuras exercentes. Nec enim conſuetudo eſt, ſed corruptella: & tanto magis ipſos mercatores ipſa cõſuetudo aggrauat, q̃to diuturnior eſt.

Illa verò conditio quam contractui apponunt, ſcilicet, quod quanto tardi⁹ lanæ tradentur, eo in precio anticipato magis deſcendatur, magis contractum vitiat ſecundũ ſe, & eſt aperta conditio vſuraria, cum in huiuſmodi precij diminutione videatur principaliter ad tempus haberi reſpectum.

Secundus tamen contractus, quo primi mercatores alijs ſuperuenientibus eaſdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt, iuſtior eſt, cum in eo ęqualitas precij & mercis ſeruetur. Sed quo hic iuſtior eſt, eo iniuſtior fuit prim⁹ contractus. Cum enim merx, quæ primo & ſecundo venditor, eadem penitus eſt nullatenus immutata, & ad eundem terminum vendita, pro precij tam differentibus neceſſe eſt alterum illorum contractuum iniuſtum eſſe: & non niſi illum, in quo prædicta ęqualitas nõ ſeruatur. Vnde fit vt lucrum ſic acquiſitum in ſe vel in æquiualenti debeat pręfatis paſtoribus defraudatis reſtitui, ſi ipſi vel hæredes eorum cognoſcantur. Alioqui pauperibus in de functorum ſeu incognitorũ ſpiritualem vtilitatem erogetur.

Poſſet tamen præfatus contractus ad terminum, precio anticipato à culpa & reſtitutione excuſari in duobus caſibus, quorum alter ſe tenet ex parte paſtoris, alter verò ex parte mercatoris. Si paſtor diues eſt, & non indigens, & ſcit valorem lanę, quã vendit, ſcitque precium illud diminutum eſſe, & mercator eſt eius amicus, à quo ſolet beneficia alia recipere: tunc videtur ſciens & volens conſentire, & precij defectum illi mercatori cõdonare: tunc ratione huius admixtæ donationis poterit mercator excuſari. Quanquam raro arbitror paſtoris intendere hanc donationem facere. Raro etiam puto has omnes conditiones concurrere: ideo periculum eſt mercatoribus huic excuſationi inniti.

Ex parte etiam mercatoris poteſt præfatus contractus iuſtificari ratione intereſſe, quod ex anticipato precio patitur, ſi certum aut probabile ſit, quod ob illam anticipationem vel damnum aliquod patitur, vel lucrum alioqui illi iuſtè euenturum ceſſat: cui intereſſe cum paſtor cauſam efficacem pręſtiterit, iuſtum eſt, vt pro illo pręfato mercatori ſatisfaciat. Sed quia raro concurrunt omnes conditiones, quæ ad pręfatam compenſationem pro intereſſe faciendam requiruntur, iterum dico periculoſum eſſe huic excuſationi præſatos mercatores inniti, & à pręfata negotiatiõe & deprauata conſuetudine tenẽtur abſtinere.

SEQVITVR amplius quid dicẽdum de caſu, quo Ioannes dat Petro. 90. ducatos in promptu pro debito centũ ducatorum, quos Paulus debet ipſi Petro in fine anni vni⁹ illi ſol-

illi ſoluendos. Si enim nulla alia cauſa præter dilationem ſolutionis aſsignetur, apertum eſt præfatam ęqualitatem inter datum & acceptum minimè in hoc contractu ſeruari, cum Ioannes in promptu det.90.recepturus in fine anni centum.

Sed quoniam doctores cõmuniter in hoc caſu difficultatem faciunt,&Caietan⁹ ſpecialiter videtur hunc caſum iuſtificare,omni intereſſe ceſſante,nullo periculo in debiti recuperatione exiſtente, nullaque alia cauſa ab æqualitare recedendi exiſtente,pręterquam ꝙ dantur in prõptu.90.vt poſt tempus ſibi reddantur centum. Ait enim in caſu nec vſuram cõmitti,nec iniuſtitiã. Quod enim vſura non ſit,probatur.quia vbi non eſt mutuum, vſura locum non habet.ſed in caſu non eſt mutuum eo quòd de natura mutui eſt datio rei ab ipſo dante reuocabilis:& quod ipſe qui dat,habeat contra accipientem actionem ad ſortem,& qđ periculum ſortis ſit apud accipientem: ſed hęc in caſu minimè reperiuntur,ſed eorum oppoſita. Nam Ioannes qui Petro.90. pro præfato debito dedit, non ea dedit reuocabiliter, nec habet amplius actionem contra Petrum ad præfata nonaginta ab eo repetendum, ſed ſolum habet actionem ad centum, quæ Paulus debet. Quod ſi caſu accidat vt Paulus pereat, aut impotens omnino efficiatur ad præfatum debitum ſoluendum,periculũ debiti apud Ioãnem manet,non apud Petrum,vt hæc omnia in caſu ſupponimus.Igitur datio, qua Io,dedit Petro.90.nullo modo fuit mutuatio, & ita nec illic potuit vſura reperiri.

Secundò ad idem.Illic eſt vera emptio & vẽditio,quia cõcurrit merx ſ. actio,quam Petrus contra Paulum habebat ad eo recuperandum centum in fine anni,quã quidem actionem in Ioannem pro.90.trãsfert, concurrit etiam precium à Ioanne datum pro præſata actione.ſ.90.in promptu data:concurrit etiam contrahentium conſenſus. Igitur eſt vera emptio & venditio,& ita non eſt contractus vſurarius.

Tertiò arguitur,ꝙ iniuſtus non ſit,quia ſi ita eſſet,maximè ob id,qđ minus datur,& plus eſt ad terminum recipiendũ: ſed hoc non facit contractum iniuſtum. Tum, quia quãtum ad humanum vſum non minus valent.90.in promptu,quam centum ad finem anni ſoluenda:cum homines vt in plurimum plus apprecientur pecuniam ſtatim traditam, quam poſtmodum tradendam,quemadmodũ plus valet vinea ſtatim tradita, quam poſt annum,vel duos annos tradenda, vt ſatis de ſe cõſtat:& ita in venditione vineæ ad terminũ tradẽde deſcenditur in precio. Tum etiam, in emptione cenſus reddituális,datur precium determinatum,puta.30.& tamen temporis ſucceſſu longe plus recipietur,vt conſtat, non tamẽ ob id condemnatur contractus,eo quod illic non emitur pecunia poſtea recipienda, ſed actio pſens,quę acquiritur ad eam poſtmodũ recuperandã,ſicut in pręſenti caſu,in quo dantur.90. & pro illa ſimul acquiritur actio ad centũ ſoluenda:quęquidem actio non valet cẽtum, ſed nonaginta:quia ſupponitur illud precium & non maius cõmuniter pro illo debito reperiri, & ita manet talis emptio iuſtificata.

His non obſtãribus videtur oppoſita ſententia ſanior & verior.ſ. quod pręſatus contractus eſt iniuſtus ſimul & vſurarius, ſaltem implicite.Quod enim iniuſtus ſit,apparet ex dictis,quia in illo nõ ſeruatur ęqualitas inter datum & accipiendum,quia dantur. 90. & ſperantur centum.

Si dicas ꝙ termini huius contract⁹ nõ ſunt 90.& centũ.ſed.90. & actio ad centũ poſtea ſoluenda,quę actio aliud quid eſt ab ipſis centum poſtea ſoluendis: & huiuſmodi actio ad pdicta centũ non valeat, niſi.90. in prõptu. Cõtra ſtat rõ,quia actio ad rẽ tantũ valet,quãtũ ipſa res,ad quã eſt actio, deductis laboribus & expẽſis,vt ait Bart.l.p diuerſas.C. mand. Et Bald.l.2.C.ne lite pẽdẽte.&c. Si eñ res ad q̃ eſt actio,nullus valoris eſt,ipſa actio ſimiliter nulli⁹ eſt valoris. Si res ſit parui valoris,& actio ſimiliter erit parui:ſi magni,magni. Itaq; actio ad aliquid de ſe valorem aliũ,aut diſtinctum à valore ipſius rei non videtur habere.

Præterea ſcđ'o ſi actio ad pecuniã ſoluendã ad terminũ min⁹ valeret,q̃ pecunia ipſa in prõptu ſoluta, & inde pfat⁹ cõtract⁹ iuſtificatur,ſeq̃retur hũc cõtractũ ſilr eſſe iuſtũ.ſ.indiget Petr⁹. 90. ducatis, quos mutuo à mercatore petit:mercator aũt mutuare nõ vult,ſed actionẽ ad.100.in fine anni ſoluẽdorũ emere:& ita cõtrahit cũ Petro,dicẽs.Conſtitue mihi cõtra te actionẽ ad cẽtũ in fine anni ſoluendorũ,& dabo tibi.90.q̃ petis: & alter hoc ipſum acceptat:ſed talẽ cõtractũ nemo ab iniquitate & vſura excuſabit.Igitur nec pręſentem,de quo diſputamus:cũ videatur omnino ſimilis,& eaſdem excuſationes pro ſe habere.

Si dicas nõ eſſe ſimile. Quia in caſu noſtro actio ad cẽtũ,q̃ Ioãnis pro.90.emit.eſt antiqua,ipam ẽptionẽ pcedẽs.In caſu vero huius argumẽti non eſt antiqua,ſed cõſtituenda,& ex ipſo

ipſo contractu orta. Contra. Quia nouitas vel antiquitas actionis ad pecuniam, non tollit valorem eius, nec impedit, quominus poſsit actio noua emi & vendi, ſi poteſt antiqua: nec precium actionis ob antiquitatem vel nouitatem debet alterari, vt patet in cõtractu cenſuali, in quo non emitur niſi ius ſeu actio ad annuatim exigẽdum & recipiendũ certum quid à cenſualiſta. Nec refert cenſum illum ſic emptum antiquum eſſe, aut nouum, vt eſt cõmunis doctrina & pratica. Quicquid ſit de ſententia Innocentij in cap. In ciuitate. De vſuris.

Præter ea tertio. Si actio ad centum in fine anni ſoluenda poſſet pro minori in promptu emi, ergo etiam poſſet iuſtè pro minori in promptu ab ipſo debitore redimi. Quod enim eſt emibile eſt etiam redimibile, & ita poſſet Paulus debitor in caſu conuenire cum Petro creditore, vt recipiat in promptu ante terminum. 90. vt totum debitum illi remittat. Sed hic caſus ſolet communiter pro vſurario damnari, quia perinde eſt, ac ſi Paulus nunc mutuet Petro. 90. recepturus in termino centum.

Nec valet pro diſcrimine dicere, aliud eſſe de debitore, qui nullam actionem emit, ſed debiti ſolutionem anticipat: aliud vero de tertia perſona, quę pro. 90. acquirit actionem prędictam. Non inquam valet. Quia ad iuſtitiam & æqualitatem contractus nil refert hæc vel illa perſona emat, aut vendat: & ſi iuſtè ſit, vt Petrus actioni, quam ad centum habet, pro. 90. cedat in fauorẽ Ioannis, iuſtè etiã fiet, vt eidẽ cedat in fauorem Pauli debitoris.

Si concedas caſum etiam iuſtificari, & quamuis Paulus. 90. ſoluens, actionem non acquirat, ſatis eſt, quod ab obligatiõe, qua tenebatur Petro, & ab actione, quam Petrus contra illum habebat, liberetur: quod non minus eſt, quam ſi actionem ad centum acquireret. Contra. Quia tunc ſi Petrus mutuauit Paulo centum, ſoluenda in fine anni, licitè poſſet Paulus ſtatim poſt acquiſitam actionem Petro cõtra Paulum ipſum Petrum adire, & offerre illi de illis centũ. 90. vt maneat liber ab obligatione, & ab actione, quam contra ipſum Petrus ad centum acquiſiuit, & iuſta erit in caſu cõuentio, & ita manebit mutuatarius cũ lucro, & mutuator cum damno, vt cõſtat. Quo tamen nil turpius ipſi Paulo.

Imo aliud ſequitur, ſi ita eſt, quod actio ad centum non valet niſi. 90. in prõptu, quod ſiue ipſe debitor velit ſe à debito ante tempus ſolutionis redimere, ſiue alius tertius velit prædictam actionem emere: & creditor, qui illa centum mutuauerat, loco precij exigat centum, & tantũdem ſibi detur, quod peccat creditor ſuperuendendo, & ex illis centum teneretur decem reſtituere. Et ſequela patet. Quia actio, quam vendit, non niſi. 90. valebat per opinionem. Conſequens eſt abſurdum.

Quartò arguitur. Quia ſi pecunia ad terminum ſoluenda non valet quantum valeret in promptu tradita, ſequitur quod mercator poſſet rem carius ad terminũ vendere, quam in promptu valeat, ſiue mercator eſſet rem ſeruaturus, ſiue non: etiã ſi veriſſimile ſit rem illam non plus valituram tempore ſolutionis, quod eſt contra capitulũ. Nauiganti. de vſuris. Et cap. In ciuitate. vt ſuprà diſcuſsimus, & oſtendimus. Similiter cõtra cap. Conſuluit. de vſuris. Et ſequela patet, quia pecunia, quæ preciũ eſt, debet æquari valori mercis: pecunia autem, quę precium iuſtum eſt, eſt quæ communiter in tali loco, & tempore pro merce illa ſolet in promptu dari, quæ exempli gratia ſit decẽ. Si igitur pecunia eadem. ſ. decẽ danda ad terminum, non valet quantum valet decem ſi ſtatim ſoluatur, neceſſe eſt in tali venditiõe ad terminum, ſi precium debet ęquiualere merci, vt pecunia danda ſit maior, q̃ decẽ. Et ita vt ſuprà in ſexta cauſa ſeu excuſatione pro vendentibus ad terminum adducta, arguebatur: neceſſe eſt mercem illam ad terminum pro maiori precio vẽdere & emere, q̃ valeat in promptu, ſi iuſtum precium & valorem mercis ęquale debeat aſsignari. Idq, ob id ſolum, ꝙ res ad terminũ vẽditur, omni intereſſe hinc inde ſecluſo. Et ita videtur præfatum contractũ eſſe iniuſtum, in quo cum datum & acceptum non ſit niſi pecunia, & vna ſtatim traditur, altera verò ad tempus expectatur, nec alia cauſa illi concurrit, quare maior, quàm data ſit expectetur niſi temporis dilatio, ſequitur illic eſſe vſuram.

Rationes autem prioris opinionis & ſi apparentes ſint, non tamẽ concludunt. Vnde ad primum dicendum, ꝙ il lic, & ſi non ſit formaliter mutuum, eſt tamen virtualiter, ſeu interpretatiue. Et quamuis in Ioan, qui. 90. tradidit, non maneat actio cõtra Petrum, cui ea tradit, manet tamen cõtra Paulum, qui in ratione debitoris reſpectu illorum centum, quę in caſu debentur, non eſt alius à Petro: quia Paulus debitor Petri, ſubſtituitur loco Petri ad ſoluendum præfacta centum ipſi Ioanni: & ita petrus per Paulum ſe obligat Ioãni ad illi ſoluendum illa centum in fine anni.

Et ita

Et ita omnia, quę de ratione mutui dicta ſunt eſſe, illic ſaluantur: quia Ioan. dat. 90. Petro reuocabiliter quia poteſt ea ab eo, qui loco Petri ſubſtituitur, quem. ſ. Petrus ipſe loco ſui debitorem faciat, repetere: & contra talem ſubſtitutum habet actionem. Et ſi illud debitum pereat, perijt ſubſtituto, non Ioanni mutuanti, vt patet. Si quęras cui mutuat Ioan. illa. 90. Dicendum quod Petro, qui loco ſui Paulū debitorem conſtituit, qui ſoluat eidem Ioanni non ſolum. 90. mutuata, ſed vltra decem quæ ſunt lucrum vſurarium. Quemadmodū ſi Petrus indiget pecunia, quam mutuo à me petit, & alius rogat me, vt eidē Petro, qui pauperior eſt, mutuem: ego autem diffidens de ſolutione per Petrum ſuo tempore agenda, alium qui loco Petri ſe mihi debitorem conſtituat, quęro. Petrus autem loco ſui ipſum rogantem debitorem conſtituſit: & conſtitutus id libenter acceptat, ita vt Petrus maneat liber à debito, & ita mutuo Petro. Iam in tali caſu eſt vera mutuatio, cum conſtat illic nullam emptionem interuenire, nec venditionem, nec contractū aliū niſi prędicta ſubſtitutio, in qua ille tertius in ſe ſuſcipit obligationem, quam Petrus mutuatarius erat ſubiturus. Talis & ſimilis eſt caſus, quem diſputamus, quantum ad hoc, quod eſt Paulum loco Petri eſſe ſubſtitutum ad ſoluendum Ioanni prædicta. 90. cum vſura, puta cum alijs decem.

Ad ſecundum dicendum, quod eſto ſecūdum formam contractus illic ſit emptio, & merx ſit actio prędicta ad centum, illa tamen actio ad centum non minus valet, quā centum, vt tactum eſt. Nec intentio ementis tendit principaliter in actionem ratione ſui, ſed in centum ſoluenda: cum actio per ſe & ratione ſui nil valeat. Et ita quicquid ſit de nominibus illius contractus, ſecūdum rem tamen & affectum contrahentium nil fit, niſi ꝙ Ioannes dat in promptu nōnaginta, vt poſt annum ſibi reddantur centum: quod & iniuſtitia eſt, & vſura.

Ad tertium dicendum, ꝙ ita eſt ideo illū cōtractum iniuſtum eſſe, quia minus datur, & plus recipitur, aut recipietur. Quod conſtat, ſi ad recipiendum attendamus quod erit centum. Si autem ad actionem, quæ acquiritur, attendamus, etiam plus recipitur, quia illa actio ad centum ducatos ſoluendos ſtatim aut poſt menſem, aut poſt annum eiuſdem valoris eſt ſemper: nec per dilationem ſolutionis eſt licitum in precio dēſcendere, ſicut nec aſcēdere licet ob anticipationē precij. Quod apertum eſt in venditione & emptione aliarū mercium, in qua non minus acquiritur actio ad mercem poſtea tradendam, quam in pręſenti contractu: ſed non propter hoc debet eſſe minus precium anticipatum, quam res tempore traditionis valebit, vt ſuprà concluſum eſt. Ad exemplum autem illic adductum, dicendum, ꝙ aliud eſt de actione ad rem fructiferam emptam, aliud verò de actione ad pecuniam, quæ non fructificat: quia ſi in emptione rei fructiferę, quę non eſt ſtatim tradenda, deſcenditur in precio eſt, quia intereſt ipſius emptoris eam ſtatim, aut non ſtatim habere ratione fructuū, quibus per dilactionem traditionis carere cōpellitur. Quod quidem in emptione pręfacti debiti minimè reperitur. Quod ſi homines vt in plurimum magis ęſtimant & appreciant pecuniam in promptu datam quā ad terminum ſoluendā eſt, vel propter priculum debiti, vel propterea, quia ſua intereſt illam pecuniā ſtatim habere, quia. ſ. ipſa vſuri erant, aut ob aliud huiuſmodi. Et ita ob has cauſas licebit in precio deſcendere. In caſu autem diſputato proceditur, vbi debitum ſit liquidiſsimū, & certiſsimū, & omni hinc inde intereſſe ceſſante.

Itaq; emere huiuſmodi actiones ſeu debita realia pro minori, quam ſit id quod ad terminum ſoluendum eſt, poteſt quidem iuſtificari, quando tale debitum vel non eſt liquidum, vel non eſt certū, vel quia emens exponit ſe periculo capitale perdendi, vel expenſas in recuperatione faciendi: aut quia ex tali emptione, in qua ſtatim precium illud ſoluit, cum alterius debiti expectatione aliquod intereſſe damni, vel lucri ceſſantis patitur, & talis emptio fit ad inſtantiā creditoris. Tunc ob has & ſimiles cauſas poteſt iuſtificari. Alioqui non video quomodo ab iniuſtitia & vſura palliata excuſetur. Et palliare mutuū, nomine emptionis vtendo, qua actio ad pecuniam ſoluendā emi & vendi dicitur, & illud iuſtificare, videtur quod ſit dare apertiſsimā anſam & modum, quo mercatores non minus expollient alios rebus ſuis, illo modo actiones emēdo, ꝙ aperte & nude mutuando, vt de ſe ſatis cōſtat.

DE REBVS PER VSVRAM ACQVISITIS, ET *primò quid ſit.*

SED QVOniam de vſura dicere cœpimus, vt eorum, quæ circa venditionem ad terminum dicta ſunt, clarior poſsit haberi notitia, cõuenit de de ea nonnullas tractare quęſtiones. Prius tamen de vſura in ſe, & de eius diffinitione ſunt aliqua inquirenda. Diffinitur autem communiter ſic. Vſura eſt lucrum ex mutuo principaliter intentum. Vnde vbi non eſt mutuũ, vſura locum habere non poteſt. Quærendum igitur eſt, quid nomine, mutui, & lucri, ſit intelligẽdum, quid etiam nomine, principaliter, in, pręſentiatum ſignificetur. Eſt autem mutuũ datio reuocabilis alicuius rei vſu conſumptibilis. Si enim reuocabilis non ſit, non erit mutuum, ſed vel donatio, ſi loco eius nil rependatur, vel alius contractus. Et ſi non ſit res vſu conſumptibilis, quales ſunt, quę in põdere, numero, & menſura conſiſtunt, quęq; functionẽ admittunt, non erit mutuum, ſed vel commodatum, vel locatum, aut aliud huiuſmodi. Differunt autem mutuum & commodatum, non ſolum quia mutuum fit in rebus vſu conſumptibilibus. commodatum verò in his, quę non ſic vſu conſummuntur, ſed etiam quia in commodato reſeruatur dominium ſimul & actio ad rem commodatam eandem numero: quę ſi abſq; culpa commodatarij pereat, non ipſi, ſed commodanti perit. In mutuo verò vſus ſimul & dominium rei mutuatę in mutuatariũ tranſfertur: & ſi mutuatum ex culpa: aut ſine culpa mutuatarij pereat, ipſi non mutuanti perit, cui ſemper ſeruatur actio ad capitale mutuatum, in genere ipſi mutuanti reddendum. Pro his facit. l. 2. ff. ſi certum petatur. vbi dicitur, mutuũ damus, recepturi non eandem ſpeciem, quam dedimus: alioqui aut cõmodatum erit, aut depoſitum, ſed idem genus. An autem verum ſit quod Bartolus, & alij Iuriſtę in ſentẽtia dicũt. ſ. ꝙ de ratione mutui eſt obligatio, qua mutuatarius tenetur mutuãti idem in genere, pondere, numero, & menſura reddere, vt ſuprà tetigimus. Illud enim quamuis in foro exteriori locum habeat, non tamen ſemper in foro conſcientiæ, niſi certis conditionibus òbſeruatis. Vidę ſuprà in quæſtione de venditione ad terminum.

Eſt autem mutuum duplex, formale. ſ. & interpretatiuum. Primum fit, quãdo res mutuabilis actu de mutuante in mutuatarium traſfertur, vt eadem in genere reddatur. Secundum fit in emptione & venditiõe, quę ad terminum dicitur, in qua precium rei anticipatur, vel differtur, ſuo tempore ſoluendum, vbi licet forma contractus ſit emptio & venditio tacite, tamen ipſa precij anticipatio, aut ſolutionis dilatio eſt ſuo modo mutuatio. Ideo vſura ſolet in huiuſmodi venditionibus interuenire. Si enim ob precij anticipationem, aut ſolutionis dilationem lucrum acquiratur, vel intendatur, vſura eſt: quia ex mutuo tacito ſperatur, iuxta cap. In ciuitate. & cap. Nauiganti. de vſuris. Et cõformiter ad huiuſmodi duplex mutuum, tacitum. ſ. & expreſſum, ita etiam eſt duplex vſura, exprę́ſſà. ſ. & palliata. Sedes itaq; & fundamentum vſurę mutuum eſt.

Sed obijciet aliquis vſuram reperiri ſine mutuo prædicto. vt ſi quis veſtem cõmodauerit, adiecto pacto lucri alicuius, videtur vſura, cum tamen illic mutuum non ſit. Pro quo facit. l. pro auro. C. de vſuris. vbi dicitur. Pro auro, & argento, & veſte. facto chirographo, licitas ſolui, vel promitti vſuras iuſsimus. Reſpon. Refert, pro veſte chirographum de acquirendo lucro facere. Si enim veſtis verè commodaretur, chirographum lucri locum non haberet. Sicut enim mutuum, ita & commodatum gratis agẽdum eſt. Quod ſi pro precio, aut lucro commodatum fiat, non commodatio, ſed locatio eſt. Et hoc fit, quando quis alteri veſtem tradit, dominio eius ſibi reſeruato. Et hoc modo nec mutuum eſt, nec vſura. Si tamen veſtis ęſtimata tradatur, puta pro decem loco eius ſoluendis: tunc tacita eſt mutuatio, & ſi inde lucrum aliquid ex conuentione ſeparetur, aut acquiratur, vſura eſt. Et ſic procedit textus citatus, & nil contra dicta.

Secundum inquirendum eſt. Quid nomine lucri venit intelligendum. Reſpon. Non ſolum pecunia, vt nonnulli opinati ſunt, ſed omne incrementum, ſeu commodum temporale, quod quis habet ex voluntaria cõmutatione vltra ea, quæ ſua erãt, aut ſibi debita, vt aperte docet Hierony. ſuper Ezechielem. Et habetur. 14. q. 3. cap. Putant quidam. Et Ambro. ibidem. cap. Plęriq;. Et dico incrementum ſeu commodum temporale, precio. ſ.

cio.ſ.extimabile, ad excludendum bona cęleſtia,& ſpiritualia,qualia poteſt mutuãs ex mutuatione propter deum facta ſperare, ſicut & idem poteſt ex quacunq, operatione meritoria. Excluditur etiam beneuolentia,& amicitia mutuatarij,quam mutuans ratione mutui aſſequitur:hanc enim poteſt licitè mutuans ſperare,& aſſequi intendere abſq; vitio vſuræ. Talia enim bona in præſentiarum nominè lucri nõ veniunt intelligenda:cum bona temporalia,q̃ precio valeant æſtimari,non ſint. Sed nec bonum temporale ratione mutui acquiſitum, ſi alioqui debitum ſit, dicitur lucrum, vt de ſe ſatis conſtat. Ac proinde ſi quis mutuat debitori hac lege,vt vltra capitale ſoluat decem (ſuppoſito quod illa decem alioqui mutuatarius deberet)non dicetur vſura : cum illa decem vltra ſortem recepta,aut promiſſa,non ſint dicenda lucrum.

Sed eſto in tali caſu vſura non ſit, an ſaltẽ ſit peccatum per viam mutui cõſequi id,quod alias debitum erat,quãdo alia via poſſet mutuator debitum ſuum recupperare? Et ratio dubij eſt,quia non eſt licitum proprium debitum priuata autoritate, & clam recuperare, quando alia via iuſta poteſt debitor rem ſibi debitam recuperare,vt ſuprà in Codice de reſtitutione diſſeruimus: Igitur non erit licitũ in caſu præſenti per viam mutui debiti recompenſationẽ quęrere,ex quo talis compenſatio fraudulenter fieri videtur,nec ex cõſenſu ipſiꝰ debitoris. Hac ratione mouẽtur cõmuniter doctores ad tenendum eſſe peccatum.

Secundò, Non eſt licitum ſpiritualia conferre, cũ pacto aſſequendi aliquid aliâs debitum,nam eſſet ſimonia:igitur nec erit licitũ mutuare cũ pacto aſſequendi,quod aliàs ab ipſo mutuatario debitum eſt: quandoquidem non minus gratuita & liberalis debet eſſe mutuatio, quam ſpiritualium administratio.

Reſpon. Videtur diſtinguendum. Nã ſi mutuans mutuatario explicat,ſe illud incrementum exigere loco debiti prius contracti,ita vt dicat, mutuabo tibi hac lege,vt decẽ quę alias mihi debes, ſimul cum capitali ſoluas,& tunc nec vſura eſt,nec peccatũ,ſiue mutuans poſsit alia via iuſta ſuũ debitũ recuperare,ſiue non. Nã nec lucrum ex mutuo quærit,vt conſtat, nec fraudulenta eſt huiuſmodi recompenſatio,ſed aperta : accedente inſuper ipſius debitoris conſenſu. Si tamẽ qui mutuat,& illa decẽ vltra capitale exigit, nõ explicans mutuatario ſe illa loco debiti exigere, fraudulenta eſt exactio, & ita peccaminoſa, ſi poſſet alia via iuſta, & patenter rem debitam recuperare, quamuis ad illius reſtitutionẽ nõ teneatur. Et per hoc patet ad rationẽ primam.

Ad ſecundum dicendum, concesſo antecedente,neganda eſt conſequentia. Et diſcrimen eſt notum, quia ſpiritualia omnino gratis danda & miniſtranda ſunt,prout Chriſtus iuſsit, dicens. Gratis accepiſtis,gratis date. Qualiter non miniſtrarentur,ſi pro debito recuperando miniſtrarentur. Mutuatio aũt gratis agenda eſt,& ſine ſpe lucri,iuxta dictu Chriſti. Mutuũ date,nil inde ſperantes.

Sequitur ex dictis,contractum ſequẽtem non eſſe vſurariũ.ſ. ſuppoſito quod ex teſtamento minus ſolemni, in quo nullã fraudẽ interueniſſe conſtat,hęres ad legatorum ſolutionem teneneatur,vt vult Panor. in cap. Quia pleriq;. de im̃unitate. &c. Ego legatarius mutuo hęredi hoc pactò adiecto,vt ſoluat mihi legatum cũ capitali,& hæres id acceptet & ſoluat:in tali caſu non eſt vſura, quia illud ſuperacceptũ,& exactũ non eſt lucrũ, cũ alioqui eſſet mihi ratione legati debitum.

Sed contra obijcitur. Quia per talem cõtractum acquiro obligationẽ ciuilẽ aduerſus hæredem, quam ante mutuationem non habebam : ex quo ob defectũ ſolemnitatis teſtamenti contra illum agere non poterã, illa autem obligatio ciuilis precio poteſt comparari. Reſpon. Id non obſtat, quia acquirere nouam obligationem, quando ad hoc ipſum erat homo alioqui ipſi acquirenti obligatus, non reputatur lucrum indebitum:cũ hoc ipſũ ad quod obligatur,eſſet alioqui debitum eidẽ. Secus quando mutuans acquirit obligationẽ nouam contra mutuatariũ,nouam inq̃.i.ad id ad quod homo determinate nõ erat aliàs obligatus:nam tũc lucrum eſt & vſura, ſi vi mutui ſit acquiſita,vt ſi quis mutuat hac lege,vt mutuatarius de ſua officina emat,aut vt poſtea remutuet. Dico ſecundo, ꝙ in caſu nulla acquiritur ciuilis obligatio,qua mutuans poſsit contra mutuatarium in iudicio agere virtute illius pacti : nam cognito pacto per iudicem,cognoſcetur fuiſſe vſurarium in illo foro, & liberabitur mutuatarius.

Contra hoc iterum opponitur. Quia tunc hic non eſſet vſura. Ego morbo laborans,mutuo Petro medico centũ, vt curet me à morbo,quem patior,cum nõ ſit, alius,qui velit aut poſsit me à tali morbo curare. Nam in tali caſu opera medici, quam ab eo exigo,eſt mihi alioqui debita : nec obligatio,
quam

quam contra illum acquiro, eſt ad aliquid, ad qđ ipſe alias non ſit obligatus. Aut ſi mutuo Ioanni hac lege, vt me ab iniuria, quæ mihi parata eſt, defendat: vbi non ſit alius, qui me poſſit defendere, niſi ipſe mutuatarius. Nam opera illa defenſiua, quã ab eo exigo, eſt alias per eum mihi debita: peccaret enim in caſu potens me ab inuadentibus defendere, id omittendo. Sicut peccaret medicus in caſu priori potens me curare, id negligendo, nec pactum appoſitum inducit obligationẽ ad aliquid, ad ꝙ ipſe alias non tenetur. Sed conſequens videtur falſum: cum illa opera, quæ ſunt munus ab obſequio ſint precio comparabilia.

Reſpon. Refert qualiter mutuanti ſit aliquid à mutuatario debitũ. Nam vel eſt debitum naturaliter tantum, & in genere: quemadmodum debet benefactus lege gratitudinis regratiari, aut rebenefacere, nõ tamen huiuſmodi obligatio eſt ad certam & determinatam regratiationem: & dicitur obligatio ad antidota. Et mutuare alicui cum pacto & lege obligandi ipſum mutuatarium ad certam & determinatam regratiationem, puta ad remutuandum, aut ad de officina ipſi⁹ mutuante emendum, aut agros eius colendũ. &c. vſura eſt: & talis obligatio per huiuſmodi pactum acquiſita, lucrum indebitum eſt, vt conſtat: eſt enim aliquid precio comparabile. Et hoc eſt, quod dici ſolet, non eſſe licitum mutuanti in pactum deducere id, ad ꝙ alioqui homo naturaliter tenetur, & non ciuiliter: cum talis obligatio naturalis tam generalis ſit, cui homo multipliciter valeat ſatisfacere. Secundo modo dicitur aliquid à mutuatario debitũ, ex charitate ad proximum habenda: cuius debiti adimpletio, ſi omittatur, peccatum quidem eſt ſed non iniuſtitia: qualia ſunt opera indigenti impenſa, ad eum curandum ſi morbo laboret: aut eum defendẽdum, ſi iniuriam patiatur de quibus procedit replicat nunc facta. Et pro huiuſmodi operibus mutuare, vſura eſt: quia talia opera, quæ ſunt munus ab obſequio, precio extimantur: nec iniuſtè medic⁹ pro ſua curatione, & defenſor pro ſua defenſione ſtipendium & mercedem recipiunt, vt ſuprà Codice de reſtitutione latius diximus. Ac proinde qui pro huiuſmodi operibus mutuat, tantum lucratur, quantum iuſtè pro illis operibus erat reddendum. Tertiò modo dicitur aliquid mutuanti debitum ex iuſtitia, ita vt ſi debitor illud omittat, non ſolum peccabit, ſed iniuſtitiam faciet, negando ei, quod illi perſonaliter debet. Vt ſi mutuatarius debet pecuniam, vel rem aliam ratione delicti, ſcilicet, furti aut rapinę, ſeu ratione contractus: tũc enim mutuare illi cum pacto de ſoluendo vltra capitale, quod alias hoc modo mutuanti debitum erat, non eſt vſura, quia nec lucrum, cum ſit alioqui determinate & perſonaliter ipſi mutuanti debitum ex iuſtitia. Et tale debitum creditori ſoluere, non eſt precio comparabile: nec pro ipſa debiti ſolutione licitum eſt mercedem recipere, ſicut eſt in alijs debitis pri⁹ expoſitis. Et ita patet, quod mutuare aliquid mutuatario cum pacto eum obligandi ad id, ad quod alioqui eſt obligatus, aliquando eſt vſura, aliquando non, iuxta diuerſam obligationem, qua mutuatarius tenebatur, vt patet ex dictis. Quod autem licitum ſit mutuare cum pacto obligandi mutuatarium noua obligatione ad id, ad quod alias ſecluſo pacto tenebatur, retentione hoc tertio modo ſũpta, vt ſuprà diximus. Patet. Quia licitum eſt mutuare cum pacto, quod mutuatarius ſe iuramento aſtringat ad tempore deſignato mutuatum reddendum, vt conſtat: igitur ſimiliter licitum eſt mutuare, obligando mutuatarium ad alium cõtractum, puta, ad ſibi aliquid impignorandum: non quidem gratia lucri, ſed pro ſortis mutuatæ aſſecuratione.

Lucrum autem duplex eſt. ſ. formale & virtuale. Primùm, eſt realis acquiſitio boni. Secũdũ, eſt euitatio dãni, qñ talis dãni vitatio nõ eſt alioq debita, vt ſi quis iuſtè perſequitur me ſiue in iuditio, ſiue alias: in qua perſequutiõe ego eram damnum aliquod paſſurus, ſiue in corpore, ſiue in fama, ſiue in bonis. &c. Et ille volens, vel ad inſtantiam meã vel oblato precio, vel pecunia per me illi mutuata, à tali perſequutione ceſſat: tunc dicor lucrari virtualiter, quantum, illo me perſequẽte, eram de bonis meis amiſſurus. Ac proinde ſi ego mutuo, intendens inde à damno illo, quod alioqui paſſurus eram, liberari, intẽdo lucrũ virtuale, cum talis damni vitatio non ſit mihi alias debita, ideo talis mutuatio in caſu eſſet vſuraria. E contra vero ſi ille iniuſtè me perſequitur, & oblata vel mutuata illi pecunia, ceſſat à vexatione, damnũ quidẽ euito, ſed lucrũ non dicor cõſequi: quia illius damni vitatio ꝑ ceſſationem vexationis erat mihi debita, cum eſſet iniuſta vexatio: & ita tunc non eſſet vſura ob illũ finem mutuationem facere.

Inde fit, vt ſi quis mutuat alteri aliquid ad hũc finẽ. ſ. vt à ſolutione pœnę cui erat obnoxi⁹, aut gabellæ, quæ alioqui iuſtè eſſet illi iniungenda, liberetur, lucrum præ

Q tendit

tendit virtuale, puta vitationem præfatæ ſolutionis, quæ vitatio non eſt ei alioqui debita, vt ſuppono, ac proinde illic eſſet vſura. Secus ſi mutuet ad finem huuc ne.ſ. illi grauamen aliquod per iudicem, aut per alium fiat: quia tũc vitatio grauaminis, cum alioqui ſit illi debita, non eſſet lucrum.

Inde etiam eſt, vt ſi quis alteri mutuet, pacto adiecto de ſoluendo aliquid ratione intereſſe, quod mutuãs ob cauſam mutuatarij patitur, non prætendit lucrum: cum tale incrementum ſit ab ipſo mutuatario ob prę fatum intereſſe mutuanti debitum, & ideo nõ erit illic vſura. &c. Itaq; multum cõfert ſcire, ꝙ nomine lucri veniat intelligendũ, vt in quam pluribꝰ caſibuꝰ ſciamꝰ ſit ne illic vſura nec ne.

Tertium inquirendum eſt, quando dicatur lucrũ ex mutuo prĩcipaliter intendi. An.ſ. quando mutuatio non aliter fieret, niſi lucrum ſperaretur ita vt ſperatum lucrum, ſit cauſa, ſine qua non, ipſius mutuationis, qualiter ſolet communiter teneri & explicari. Et dixit Conradus, quæſtio. 21. & alibi quod non: quia bene ſtat lucrum ſperatũ eſſe, cauſam ſine qua non, mutuationis abſq; hoc, quòd ſit principaliter ex mutuo intentũ, & abſq; hoc, quod ſit vſura, vt ſi mutuatio fiat principaliter ob beneuolentiam & amicitiam mutuatarij, ſed minus principaliter propter lucrum, quod ab illo ſperat, etiam ſi ſit cauſa, ſine qua non. Et probat exemplo eius, qui it ad eccleſiam, officium diuinum ibi completurus, principaliter quidem propter deum, ſecundario verò & minus principaliter propter ſtipendium, ſeu propter diſtributiones: quas ſi non ſperaret, ad eccleſiam officium completurus non iret. In quo caſu ex cõmuni ſententia nec peccat, nec ſimoniam cõmittit: igitur pari forma in præſenti caſu.

Mihi tamen nõ omnino id placet. Quia ſiue principaliter, ſiue minus principaliter ad ſenſum ſuum quis lucrum ex mutuo ſperet, eſt vſurarius, & peccat contra illud Chriſti, ad hoc propoſitum communiter citatum. Mutuum date, nil inde ſperantes. Cum ergo in caſu mutuans cõmodum aliquod temporale ex mutuo ſperet, non alioqui mutuaturus, ſequitur. &c. Tum etiam. Eo ipſo, quod ex mutuo lucrum ſperat, non alias mutuaturꝰ, videtur non gratis, vti debet mutuare, & ita peccat. Deinde ſi ita eſſet, ſequitur quod ſi mutuat ob duas cauſas, quarum principalis eſt ꝑfata amicitia mutuatarij, altera verò aliquod lucrum poſſet non ſolum ſperare, ſed pactum apponere de lucro tanquam de minus principaliter ſperato. Ad hoc enim, quod lucrum ex mutuo principaliter ſperetur, impertinens eſt pactum apponi, aut non apponi: aut ſi nõ pactum apponat, poterit explicare mutuatario, dicens. Scias me tibi mutuare, non niſi ꝓpter amicitiam principaliter, & cum hoc propter lucrum minus principaliter. Er poſſem poſtea te non ſoluente lucrum illud à te ratione mutui tanquam aliquid minus principale, propter ꝙ mutuationem feci, exigere. Er ꝙ id poſsim explicare ſimul, & poſtea lucrum ex mutuo minus principaliter exigere, apparet ex exemplo per ipſum Conradũ adducto. Quia clericus cum ad eccleſiam it, ad pro aliquo celebrandum, poteſt prius eidem explicare, dicens. Ibo ſperans retributionem, & non alias. Et poſt miſſam celebratam, iure poterit retributionem temporalẽ abſq; peccato ſimoniæ exigere, vt ſuppono certum. Conſequens autẽ illatũ eſt inconueniens: nemo enim diceret, lucrũ illud ſic exactũ vſurarium non eſſe.

Rationabilius videtur Caietanus, loquutus in opuſculis, ſimiliter &. 2. 2. vbi de hac agit materia, dicẽs quod non ſemper lucrũ ſperatũ, quod eſt cauſa, ſine qua non, mutuationis, eſt vſurariũ, nec reddit mutuationem vſurariam. Vt ſi mutuãs ſperet lucrum, non quidem ex mutuo, ſed ex gratitudine ſeu liberalitate mutuatarij, nõ aliter mutuaturus, niſi illud ſperaret. Pro quo arguit primo ex communi hominũ iudicio, qui excuſant eum, qui ſciens aliquem gratum eſſe de beneficio accepto, illi mutuat, nõ autem ei, quem ingratum eſſe cognoſcit.

Tum etiam, quia licitum eſt ſpe beneuolentiæ & amicitię alicui mutuare, & ex conſequenti erit licitum recõpenſationẽ & gratuitã remunerationẽ ex tali amicitia ꝓuenturã ſperare. Cui enim licitũ eſt radicẽ deſiderare, ex conſequenti eidẽ licitũ eſt, fructũ inde euenturũ ſperare, & per conſequens lucrũ ex amicitia mutuatarij ſperare licitũ erit.

Tum etiam, quia licitum eſt ſperare ab homine aliquid iure naturali eidem debitum: tale eſt gratuita remuneratio à mutuatario mutuanti debita, omnia exteriori pacto ſecluſo. Igitur. &c.

Deinde idem probat ex rõne ſuprà pro Conrado facta, de eo qui it ad eccleſiã, diuinũ officiũ completurus ſpe remunerationis, & nõ alioqui iturus: & ita cõcludit, nec vſuram eſſe, nec pactũ mutuare ꝓpter lucrũ, nõ ex mutuo, ſed ex bñuolentia mutuarij euentu-

euenturum etiam ſi id ſit cauſa, ſine qua non talis mutuationis.

Hic tamen dicendi modus propter ſuam ambiguitatem poteſt cauſam erroris præſtare, niſi res amplius elucidetur, & diſtinguatur. Supponendo primum, aliud eſſe mutuationem eſſe vſurariam: aliud veró lucrum eſſe vſurarium. Stat enim vtrunq; vſurarium eſſe: ſtat neutrum vſurarium eſſe: ſtat etiam alterum ſine alteró vſurarium eſſe. Si enim tempore, quo quis mutuat, ideo mutuat principaliter, quia lucrum ſperat, ſiue pactum de lucro ſoluendo apponatur, ſiue non, & ſuc ceſſu temporis, non mutata huiuſmodi intentione, & animo deprauato mutuatarius cũ capitali lucrum ſoluat, vtrunque eſt vſurariũ, vt conſtat, ſcilicet, mutuatio, & lucrum acceptum. Si veró ſimpliciter mutuat ob chari tatem, nullum inde lucrum ſperans, & poſtea mutuatarius ſimpliciter, & veró animo donandi cum capitali ſimul aliquod munus ex gratitudine rependit, neutrum eſt vſurarium. Sed ſi ex animo corrupto mutuat, intendens principaliter lucrum, & poſtea hoc animo depoſito lucrum à mutuatatio ſponte & liberaliter oblatum recipit, non quia mutuauerat, ſed quia ſponte illi donatur, mutua tio fuit vſuraria, ſed non lucri acceptio. E con tra veró, ſi abſq; intentione lucri mutuauit, & poſtea animi corruptio ſucceſsit, & cum capitali lucrum ratione mutui facti exigit, & reci pit, mutuatio non fuit vſuraria, ſed receptio lucri, vt ſatis cõſtat. Et deſeruit hæc diſtinctio ad ſciendũ, quando ſit lucrum receptum, reſtituendũ, & quando non. De quo inferius.

De lucro etiam intento, ſeu potius ſperato, eſt diſtinguendum. Quia vel eſt cauſa præciſa mutuationis, quæ ob ſolum lucrum ſperatum fit. Vel eſt concauſa ipſius mutuationis: ita vt lucrum ſperatum ſimul cum alio, ſit cauſa mutuationis. Vel nec eſt cauſa, nec concauſa, ſed impertinens eſt ad hoc, quòd mutuatio fiat: quæ nõ minus fieret, quam ſi lucrum non ſperaretur. Et de primò & tertiò membro non dubitatur, quin in primò caſu lucrum ſit principaliter intentum, & mutationem vſurariam reddat. In tertio vero non ita. De ſecundo autem, quã do, ſcilicet, ſperatum lucrum eſt concauſa mutuationis, ita quòd cum eò alia cauſa concurrit, puta beneuolentia ſeu amicitia mutuatarij habita, vel ſperata, eſt videndum, vel ſunt cauſæ in eodem genere cauſæ ex æquo cõcauſantes, puta quòd ambæ ſint cauſæ finales mutuationis, quarum altera in alteram non ordinatur, ſed affectus mutuantis in vtrunque ex æquo tendit, in lucrum, ſcilicet, & in amicitiã ſperatam: & tunc non eſt dubium mutuationem vſurariam eſſe, & lucrum ſic intentum, æque principalem cauſam eſſe mutuationis, ſicut & ipſa amicitia intenta. Si autem altera ex illis cauſis in alteram ordinetur, puta mutuans in tendat immediatius amicitiam mutuatarij, non tamen illic ſiſtendo, ſed illam propter lucrum inde euenibile deſideret, non dubium eſt, tale lucrum ſperatum vitiare mutuationẽ, & eam vſurariam reddere: cum principalius & magis intendatur per mutuantem, q̃ ſperata amicitia, iuxta vulgatum dictum Ariſto. Propter quod vnumquodq; tale, & illud magis. Et in his caſibus conſtat opinionem Caietani verificari non poſſe.

Supereſt igitur aliter eſſe diſtinguendum de cauſa reſpectu mutuationis. Nam lucrum ſpetatum vel eſt cauſa finalis, ſiue ſit præciſa, ſiue non ipſius mutuationis, vel eſt ſolum cauſa impulſiua. Et dicitur finalis, quando mutuatio fit propter lucrum ipſum, ex cuius effectu procedit ipſa mu tuatio, & hoc dicitur lucrum intentum, & non ſolum ſperatum. Aliud enim eſt intendere, aliud ſperare. Multa enim ſperamus euentura, tamen non intendimus, quando, ſcilicet, non ideo aliquid operamur, vt illa eueniant: quanquam ſciamus aut credamus ex noſtro opere illa eſſe euentura. Et lucrũ taliter intentum, tanquam finis concupitus & ſperatus, vitiat mutuationem, & reddit eam vſurariam, & eſt cauſa principalis ipſi⁹ mutuationis, & eſt prin cipaliter intentũ, quia finaliter. Vicitur aũt lucrum ſperatum cauſa impulſiua ipſius mutuationis, & non finalis, quando lucrum huiuſmodi ex gratitudine & beneuolentia mutuatarij ſperatum, mouet mutuantem illi mutuandũ: qualiter non moueretur, ſi ſciret mutuatarium fore ingratum: & hoc fieri poteſt abſq; hoc, ꝙ affectus mutuantis tendat in lucrum: nam ſtat, ꝙ nullatenus lucrum concupiſcat, ſed credens ꝙ mutuatarius erit gratus, & beneficium ſibi factum recogniturus, mun⁹ aliquod à manu vel ab obſequio rependendo, complacet in hoc ipſo, & inde mouetur ad mu tuandum: & talem gratitudinem mutuatarij ſperatam, dico cauſam non finalem, ſed impul ſiuam eſſe præfatæ mutuationis: & hoc lucrũ taliter ſperatum, licet non intentum, etiam ſi ſit cauſa, ſine qua non, ipſius mutuationis, nõ dicitur principaliter intentũ, immò nullo mo-

SEd quoniam de culpa ſeu peccato vſuræ incidit ſermo, videre conuenit, an certum ſit quod ab omnibus eſt approbatum ſ. vſurã ſemper eſſe & fuiſſe peccatum iure diuino, naturali, & humano prohibitum. Et arguitur ꝙ non ſit iure naturę prohibita vſura. Quia tunc vſura eſſet de ſe iniqua & illicita, ſeu de numero eorũ, quæ ſtatim innata, intrinſecam habent maliciam: quæ quidem non ideo mala ſunt, quia prohibita, ſed ideo prohibita, quia mala: talia enim ſunt, quę iuri naturę opponuntur. Quod autem id falſum ſit, probatur, quia vel eſſet vſura de ſe illicita ex parte obiecti. vel ex parte circunſtantię. Non primũ, quia in mutuatione vſuraria duo ſunt. ſ. mutuatio ipſa, & receptio, ſeu ſpes lucri. Primũ non eſt de ſe malum, imo bonum, vt conſtat. Lucri etiam receptio de ſe iniqua non eſt, quia tunc nunquã liceret homini quãcunq; negotiationem exerceat, lucrũ ſperare, nec recipere, ſi hoc eſſet de ſe illicitũ. Conſequens ſuppono falſum. Non igitur vſura eſt de ſe illicita ex parte obiecti.

Quod autem ex parte circunſtantiæ illicita non ſit, apparet: quia quæro quę ſit illa circunſtantia, q̃ reddit mutuationẽ neceſſario illicitã? Vel enim primo eſt hoc quód eſt lucrũ ex mutuatione quęrere. Vel ſecundo hoc, ꝙ eſt lucrum ex aliena induſtria q̃rere. Vel tertio hoc, ꝙ eſt pactum mutuationi apponere, ꝙ ſit cõtra naturam eius, q̃ eſt, ꝙ debet eſſe gratuita. Vel quarto hoc, ꝙ eſt minus dare, & plꝰ exigere & ſperare. Vel quinto hoc, ꝙ eſt tẽpus vendere, quo mutui redditio ſperatur. Vel ſexto hoc, ꝙ eſt mutuatarium damnificare, eũ cõmodo aliquo tẽporali priuãdo. Hæc enim ſunt quę cõmuniter afferuntur ad probandũ vſurã de ſe illicitã eſſe, omni prohibitione diuina & humana ſecluſa.

Verum hæc non videntur rem ſufficiẽter probare. De primo patet, ꝙ eſt lucrũ eſt mutuo quęrere. Hæc enim circunſtantia non videtur ſufficienter culpã inducere de ſe: quia non eſt illicitũ lucrũ quęrere ſeu recipere ob cauſam fornicationis ſeu meretricij, vt ſuprà ſuo loco ad longum diſcuſsimus. Quãuis enim meretrix turpiter agat meretricando, non tamen turpiter agit lucrũ ob illam cauſam recipiendo. Si igitur de ſe non eſt illicitũ lucrũ quærere ſeu recipere ob cauſam turpẽ, ſequitur nõ eſſe illicitum de ſe lucrũ q̃rere ob cauſam honeſtã, qualis eſt mutuatio. Imo ſi ex maleficio licitè merces ſperatur & recipitur, à fortiori videtur retributionem & mercedẽ ex beneficio ſperari & recipi poſſe. Adde, ꝙ ex miniſterio eccleſiaſtico licitè retributio ſperatur & exigitur: igitur ex mutuatione poterit hoc idem licitè ſperari.

Secunda etiam circunſtantia nõ neceſſario vitiat contractũ. ſ. lucrũ ex aliena induſtria quærere & ſperare: alioqui eadem circunſtantia neceſſario vitiaret ſocietatem, in qua alter pecuniam, alter verò operam & induſtriam ponit, & is, qui pecuniam ponit ex alterius induſtria lucrum ſperat. Similiter conducens aliquẽ ad operas aliquas induſtrioſas, dato certo precio, ſperat temporale cõmodum, ſeu lucrũ ex alieno labore & induſtria, nec tamen ob id illa conductio vitiatur, vt notum eſt.

Tertia etiam circunſtantia nõ de ſe vitiat mutuationem. ſ. pactũ de lucro mutuationi apponere: quod eſt contra naturam mutuationis, quę debet eſſe gratuita. Nam apponere pactũ contra naturã cõtractꝰ, non vitiat contractũ ipſum, licet illũ in aliud genus cõtractꝰ trahat, vt patet, ſi quis dicat, mutuo tibi pecunias hoc pacto, vt non poſsim eas à te repetere, modo interim ꝙ eas non reddas, ſoluas mihi ſingulis annis decẽ. Clarũ eſt talẽ contractũ non vitiari ob pactũ illud appoſitũ, eſto ꝙ ſit contra naturã mutui, de cuius ratione eſt datio reuocabilis, licet tale pactũ trahat pręfatũ contractũ in aliud genus, puta in emptionem cenſus annui, vt patet intuenti. Similiter de natura donatiõis eſt liberalis & gratioſa datio, & tamẽ ſine peccato poteſt illi pactũ apponi, per ꝙ illa datio ſit donatario oneroſa & illiberalis, & tranſit in aliũ cõtractũ, Ad hũc modũ poteſt in alijs exemplificari. Ac proinde ꝙ mutuationi apponatur pactum contra naturam mutuationis, non arguit ſufficienter inde vitiari mutuationem.

Quinta etiam circunſtantia non neceſſario vitiat mutuationem. ſ. minus dare, & plus exigere, aut ſperare. Tũ, quia in contractu emptionis ad terminum ſæpe accidit, vt emptor minus det, & poſtmodum plꝰ recipiat, vt ſuprà patuit. Similiter in venditiõe ad ſtatim ſæpe idem accidit, vt merx minus valeat, & maius precium exigatur & recipiatur vt ſi venditor erat rem ſeruaturus ad tempus, quo plus eſſet valitura. Similiter in contractu cenſuali minus datur, & lõge plus ſperatur, eo quod ſingulis annis certum quid venit ſoluen

dum: vbi conſtat longe plus eſſe in futurum ſoluendum, quam fuit precium ab initio datum. Igitur hęc circunſtantia non videtur de ſe ſuficere ad vitiandum mutuationem, ſicut nec alios contractus.

Quinta etiam circunſtantia non vitiat ſufficienter.ſ. temporis venditio. Nam falſum eſt, vt ſonant verba vſurariũ vendere tempus, ex quo non vendit tempus pteritum, quod nec eſt, nec illud tradere poteſt mutuarario. Nec vendit tempus pręſens, cum illud cõmune ſit tam mutuatario, quã mutuãti. Nec vẽdit tempus futurũ, quia illud nec eſt ipſius mutuãtis, nec eſt in eius poteſtate illud tradere mutuatario: alioqui in eius poteſtate eſſet, vitam ipſi mutuatario prorogare, quod eſt abſurdũ. Et eſto ille modus loquendi ad bonũ ſenſum trahatur.ſ. quod vſurarius vẽdit expectationem redditionis ſortis, non videtur de ſe vitiare mutuationem: maximè ſi talis expectatio cedat in damnũ ipſius expectantis. In quo caſu licitũ eſt ſecundũ omnes aliquid, vltra, ſortem ſperare, & exigere ſine vitio vſuræ.

Sexta etiam circunſtantia nõ neceſſario vitiat vſuram.ſ. mutuatariũ per eã damnificari in hoc, quod cõmodo aliquo priuatur. Tum, quia ſæpę accidit, vt contractus ſit vſurarius, in quo mutuatarius nil de bonis ſuis amitrat, nec amiſſurus ſit, vt patet de vſura mẽtali. Patet etiam de vſura pactionali, in qua mutuans obligat mutuatarium, vt de officina ſua pro precio currẽti & iuſtò emat, qualiter ex alia officina alioqui eſſet empturus, ex quo nullũ mutuatario damnum euenit, vt ſuppono. Deinde ſtat contractum non eſſe vſurarium, & tamen mutuatarium inde damnificari, aliqd.ſ. de bonis ſibi acquiſitis vltra capitale reddẽdo, vt ſi illud reddat loco intereſſe ipſius mutuantis. Ac proinde hęc circunſtãtia non videtur omnino pertinens ad vitandum neceſſario omnem vſuram, ſeu mutuationem, in qua aliquid vltra capitale ſperatur.

Secundo arguitur, ꝙ vſura non ſit cõtra legem diuinam, nec ex ea colligi vſurã peccatũ eſſe. Quia nec ex lege veteri, nec noua. Primum apparet: quia maximè ex illo Ezechiel.18. vbi inter ea pro quibꝰ mortem infert, hoc conumerat, quod eſt, ad vſurã date. Aut ex eo, ꝙ Pſalmiſta ait, arguendo homines de mortali cupiditate, & iniquitate, dicẽs. Nõ defecit de plateis eius vſura, & dolꝰ. &c. Et alia huiuſmodi, quę in pſalmis, & alibi legẽtibus occurrũt. Sed hoc non cogit dicere nunc in tempore gratię vſuram eſſe peccatum. Tum quia Ezechiel vbi ſuprà, cõmemorat pręcepta non ſolum moralia, ſed iudicialia, & ceremonialia, de quibus ait. Qui pręcepta mea nõ cuſtodierit, & iudicia mea non fecerit, morietur, & non viuet. Non tamẽ inde fit, vt nũc mortale peccatũ ſit, illa pręcepta & iudicia non cuſtodire. Quod etiam ex Pſalmiſta citatũ eſt, minꝰ cogit: quia ille textꝰ loquitur de pręterito, nõ de futuro. Ac proinde non inde colligitur nũc eſſe peccatũ vſuram. Tum etiam quia autoritates veteris teſtamenti non ſufficienter probãt pro tempore gratiæ iniuſtã eſſe vſuram, cũ lex vetus per aduentum legis gratiæ fuerit extincta, & vim obligandi amiſerit, vt apertè docet Paulus ad Roma. & ad Hebræos.10.

Quod autẽ lex noua vſurã non ꝓhibeat apparet: quia maximè Lucę.6. vbi dicitur. Mutuũ date, nil inde ſperantes: ſed hoc nõ, tñ quia illud verbũ videtur eſſe conſilij, nõ præcepti, vt patet ex textu ipſo, in quo dñs cõſilia euangelica tradit, cũ ait. Diligite inimicos veſtros. Et ſi quis te percuſerit in vna maxilla, prębe ei alteram. Et omni petenti te, tribue, & ita de alis illic cõtentis, q̃ huc tendere videntur, vt ſciat homo viã, qua poſsit eſſe pfectus.

Tum etiam idem apparet. Quia non ita Chriſtus illa pręcipit, vt qui nõ ea fecerit, veniat cõdemnandus: ſed vt qui per ea mercedem voluerit obtinere, ita ea faciat, qualiter Chriſtus tradit, gratis.ſ. & amicabiliter, & non vt ſimilia à fratribus recipiat. Vnde gloſa ibidem ait. Poſtquàm dilectionem & mutuum beneficium peccatorum quaſi infructuoſa redarguit, nunc qualiter à fidelibus fructuoſe fieri debeant, oſtendit. Sic enim ait. Si diligitis eos, qui vos diligunt, quæ vobis eſt gratia? Nam & peccatores diligentes ſe, diligunt. Et ſi benefeceritis his, qui vobis bene faciunt, quæ vobis eſt gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et ſi mutuum dederitis his, à quibus ſperatis recipere, quę gratia eſt vobis? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant ęqualia. Et cõcludit dicẽs. Verum diligitè inimicos veſtros, & benefacite illis, & mutuum date, nil inde ſperantes, & erit merces veſtra multa. Ex quibus apparet, quod mutuare cum ſpe retributionis, meritorium quidem non ſit, non tamen inde fit, vt peccatum ſit, quandoquidem inter meritum & demeritum aliquid mediare poteſt.

Tum etiam. Quia ſi peccatũ eſſet mutuãtẽ inde retributionẽ ſperare, ſimiliter peccatum eſſet diligenti & benefacienti ſimilia opera inuicem ſperare, etiam vbi beneficientia

cientia non eſſet mutuum. Conſequens videtur falſum. Et tamē ſequela inde apparet, quia illa clauſula, nil inde ſperantes, nō ſolū ad mutuū videtur referenda, ſed ad dilectionē, & beneficientiā proximo factam. Nam de omnib⁹ illis in particulari mentionem fecerat, in ſentētia dicens, quod diligamus, etiā ſi redamari nō ſperemus: & benefaciamus, etiam ſi ſimilia beneficia non ſperemus: & mutuū dem⁹, etiā ſi in de nil ſperem⁹. Et ita ſub vna clauſula videtur concludere, dicens: Verū diligite inimicos veſtros, & benefacite: & mutuate, nil inde ſperantes. Vbi ſatis aperte tradit, nec ex dilectione, nec ex beneficentia, nec ex mutuo debere nos aliquid ſperare. Cū ergo ex dilectione & beneficientia ſimilia ſperare abſq; peccato poſſim⁹ etiā ſi mercedē pro tali opere non mereamur, ita igitur ex mutuo poterimus quid ſimile ſperare ſine peccato, etiā ſi mercedē pro tali mutuo non obtineamus.

Tertiò arguitur vſuram licitam eſſe, & fuiſſe, idq; ex iure diuino, & canonico, & ciuili. De diuino veteri apparet ex illo deutero. 28. vbi dicitur. Benedicet dominus cunctis operibus manuū tuarū, & fœnerabis gentibus multis, & ipſe à nullo fœn⁹ accipies. Et Deutero. 23. dicitur. Nō fœnerabis fratri tuo ad vſurā, ſed alieno. Vbi ſignificatur licitū fuiſſe tēpore legis ad vſurā mutuare, ſaltē alienis, hoc eſt gentilibus.

Si dicas vſuram illam, quam lex reſpectu gentilium Iudęis concedebat, non veram, ſed ſimilitudinariam fuiſſe, ex quo gentiles alioqui eſſent Iudæis debitores. Contra. Quia illam vſuram conceſsit Iudæis Dominus erga gentiles, quam prohibuit erga fratres, hoc eſt. Iudæos: ſed quam erga fratres prohibuit, erat vera vſura, vt ſuppono: igitur veram vſuram erga alienos conceſsit. Nec enim eſt veriſimile, quod in vna clauſula tam breui, in qua ait. Non fœnerabis fratri tuo, ſed alieno: tam æquiuoce de fœneratione loqueretur.

De iure diuino nouo idem apparet, ex eo, quod habetur. Matthæi. 25. Cum quidam homo nobilis, accepto regno reuerſus eſſet, inter alios ſeruos ſuos, quibus dederat decem mnas: venit vnus, cui domi nus vnam tantum mnam dederat, dicens. Domine, ecce mna tua, quam habui repoſitā in ſudario. Cui ait rex. Ex ore tuo te iudico, ſerue nequam. &c. Et infra. Quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego veniens cū vſuris exegiſſem eam? Erat autē rex ille iuſtus, qui Chriſtū figurabat, & increpabat ſeruū illū, quod pecuniā ſibi traditam in vſuris non exercuerit. Igitur ex iure diuino videtur eſſe licita vſura.

Ex iure etiam Canonico idem apparet eſſe. ſ. aliquas vſuras licitas, vt patet ex capitulo. Ab illo. 14. quęſt. 4. vbi dicitur. Ab illo exige vſurā, cui merito nocere deſideras, cui iure inferuntur arma, huic legitimē auferuntur vſurę. &c. Igitur licitū eſt mutuare ad vſurā, ſaltē hoſtibus, contra quos iuſtē bellare poſſumus.

Præterea ſecundo. capitulo. Quanto. de vſuris. prohibetur duntaxat, quod Iudæi īmoderatas vſuras à Chriſtianis non extorqueant. Vnde à contrario videtur Iudæis eſſe iure Canonico conceſſum, vt moderatas vſuras à Chriſtianis exigere poſſint.

Prætera tertio idem apparet ex capitulo. Conqueſt⁹. de vſuris. & cap. 1. de feudis, vbi in ſentētia dicitur, ꝙ dominus accipiens in pignus feudū à ſuo vaſallo, nō tenetur fructus deducere in ſortem. Similiter capit. 1. de vſuris dicitur, ꝙ clericus recipiēs à laicis in pignus mutui beneficiū, non tenetur fructus deducere. Igitur in illis caſibus licitum erit vltra ſortem lucrum accipere, quod eſt vſura. Similiter in capitulo. Salubriter. de vſuris. habetur, quod gener recipiens domum, vel poſſeſsionem aliquam in pignus à ſocero pro dote aſsignanda, non tenetur fructus medij temporis deducere. Et ita aparet ex iure Canonico eſſe licitum ex mutuo aliquod commodum ſperare.

Quod etiam iure ciuili licitē ſint & conceſſæ vſuræ, apparet ex lib. ff. in titulo. de vſuris. vbi ponūtur leges, quibus diſponitur, ꝙ mutuatarij ſoluant vſuras, ſuper quibus conuenerunt: & datur actio mutuantibus contra mutuatarios ad vſuram ſolutionē. Vnde dempta vſura vſurarum, & vſura vltra centeſsimam, quæ in. ff. & Codice reprobantur, cæteræ autem conceſſæ eſſe videntur. Dicitur autem vſura vſurarum, quando mutuans non ſolum lucrum ex mutuo quærit: ſed ſi mutuatarius in termino ſortem cum vſura non ſoluerit, ex illa vſura dilata, aliam vſuram quęrit. vt ſi mutuauit cum pacto, quod vltra ſortem ſolueret ad terminum decem, adueniente termino non ſoluit, apponitur pactum, ꝙ pro illis decem, quæ in termino ſoluta non fuerunt, ſoluat vnum, vel duo, & ſic de alijs. Dicitur vſura centeſima, quæ per annū

æquiparabatur ſorti, vt ſi capitale fuit decē tali pacto adiecto, quod quanto citius reddatur, minor ſoluatur vſura: & ſi per annum fuerit ſolutio dilata, vſura detur tanta, quantum fuit capitale. Et hęc lege ciuili permittitur, excedens tamen centeſimam reprobatur, vt patet. Codice de vſuris. &c.

His tamen non obſtantibus, tenendum eſt vſuram illicitam eſſe, & cōtra ius naturale, diuinum, & humanum. Quod enim contra naturale ius ſit, apparet: quia omnis cōtractus, in quo contrauenitur iuſtitiæ, eſt contra ius naturale, omni etiam lege poſitiua ſeculi ſa: talis eſt contractus vſurarius, ex quo in illo non ſeruatur æqualitas, quę ſedes & fundamētū iuſtitię cōmutatiuæ eſt: cum vſurarius minꝰ det, & plus recipiat, aut recipere intendat.

Et confirmatur, quærendo ab vſurario, quare, ſeu propter quid exigit illud incrementum. Exempli gratia, mutuat decem & exigit. n. Quia vel illud exigit ꝓpter mutuatū vel propter vſum mutuati, vel propter fructum ex mutuato euenientem, vel propter vtilitatem, mediāte pecunia mutuata ipſi mutuatario euenibilem, vel propter expectationem ſolutionis: Si propter rem ipſam mutuatam exigit incrementum, eſt aperta iniuſtitia, cum plus exigat quam det. Si propter vſum rei mutuatæ, eſt iterū clara iniuſtitia, quia pro re mutuata recipit tantundē, & pro vſus eius aliquid amplius, quod iniquum eſt, quia res, quę mutuatur, non eſt talis, in qua dominium & vſus valeant ſeparari: ſed quemadmodū tēpore mutuationis, is qui mutuat, rei dominium ſimul & vſum mutuatario concedit, ita temporis ſolutionis, quo alia tanta pecunia ſoluitur, idem dominium & vſus rei ſolutæ ipſi mutuanti reſtituitur, & tunc ſeruaretur æqualitas. Ac proinde incremētum aliud ſi pro vſu pecunię mutuatæ exigatur, ſeu ſoluatur, apertum eſt contractum ab æqualitate recedere. Si verò propter fructum pecuniæ mutuatæ illud incrementum exigatur, aperta eſt iterum iniuſtitia: quia cum pecunia parere non poſſit, non poteſt incrementum pro eius fructu exigi, & ita nō verus, ſed omnino fictus titulus eſſet ille. Si autem præfactum incrementum exigatur pro commoditate mutuatario mediante pecunia euenibile, iterum eſt aperta iniuſtitia: quia hoc eſſet mutuatario vendere, quod ipſius mutuatarij eſt, vt patet. Si deniq; pro expectatione ſolutionis illud incrementum exigatur, iterum eſt clara iniuſtitia, quia perinde eſt, ac ſi mutuator venderet tempus expectationis, eo quòd expectatio ſolutionis rei mutuatę vltra rem ipſam mutuatam nil aliud videtur importare, niſi tempus interceptum inter mutuationem & ſolutionem: & ideo ſi non ratione rei mutuatæ præfatum exigitur incrementum, ſed ratione expectationis, ſequitur quòd ratione tēporis intermedij exigitur. Et in hoc ſenſu venit ſaluandū, quod cōmuniter dicitur q. ſ. vſurarius vendit tempus: tempus autē venale non eſſe ſuprà oſtendimus. Ac proinde ſeluſo omni intereſſe, & donatione mutuatarij vbi pura & ſimplex mutuatio eſt, contra ius naturæ eſt, præfatū incrementū exigere, quod eſt ad vſuram mutuare. Et ita morales Philoſophi, in lumine naturali viuentes, docuerunt, vt Ariſtoti. 5. Eti. & 1. Politicorum apertè tradit. Et Cicero in. 2. de officijs. Ad finem (ait) fœnerari, eſt hominem occidere. Iuxta illud Auguſtini, & habetur. 14. quæſtio. 4. capitu. Quid dicam: An crudelior eſt, qui ſubtrahit diuiti aliquid, vel eripit, q̃ qui trucidat pauperem fœnore? Qua ſi dicat, non minus crudelis eſt ſecundus, quàm primus.

Quod etiam vſura ſit iure diuino prohibita tam veteri, quā nouo, patet Ezechiel. 18. vbi dominus ter, aut quater de eo, qui ad vſuram dederit & ſuperabundantiā acceperit, loquens, ait quod talis non viuet, ſed morietur. Et pſal. 14. dicitur ſeu declaratur quis ſit in tabernaculo ſeu tēplo domini habitaturus, & inter alia ait. Qui pecuniam ſuam nō dedit ad vſuram. Quem locū referens Conciliū Nicenū, ait. Quando multi clerici, auaritiæ cauſa turpia lucra ſectantes, obliti ſunt diuini præcepti. quo dictum eſt. Qui pecuniam ſuam nō dedit ad vſuram. &c. Vnde colligitur vſuram diuino præcepto eſſe prohibitam. Et habetur. 14. q. 4. Quoniam. Eundem etiam locum retulit Concilium Martini Papæ. Et habetur eiſdem cauſa & quęſtione, vbi dicitur. Si quis oblitus timorem domini, & ſanctarum ſcripturarum, quæ dicunt. Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſurā, poſt hāc cognitionē magni Cōcilij fœnerauit. &c. Vbi iterū ſignificatur in præfato loco vſurā à Dn̄o eſſe prohibitam.

De nouo etiam teſtamento locus ille vulgatus Lucæ ſexto, valet ad probandum vſuram diuinitus prohibitam eſſe: in quo dicitur. Mutuum date, nil inde ſperantes. Vnde capitulum. Conſuluit. de vſuris. dicitur. In contractibus vſurarij quid agendum ſit, manifeſte in Euangelio Lucæ declaratur, vbi dicitur. Mutuum date, nil inde ſperantes. Denique in capitulo.

Quia in omnibus. & eſt Concilij Lateranēſis. Dicitur, vtriuſq; teſtamēti pagina vſuram eſſe prohibitam. Et capitu. Super eo. dicitur, quòd vſuram vtriuſq; teſtamenti pagina deteſtatur. Extrà, de vſuris.

Quòd autem iure humano vſura prohibita ſit, & ſub grauibus pœnis, apertum eſt ex titulo de vſuris. in antiquis, & in. 6. Similiter ex cauſa. xiiij. quæſti. iiij. per totum. Et ex diſtinctio. xlvij. per multa capitula. Vide ſi vis. De iure ciuili probationem afferre non libet: quia in illo defectuosè facta eſt vſuræ prohibitio, cùm multæ vſuræ illic permittantur, vt in argumento tertio teti gimus. Colligitur ergo nō ſolùm verum eſſe, vſuram eſſe peccatum, ſed licere oppoſitum, eſſe hæreticum. Et qui oppoſitum pertinaciter aſſereret, eſſet tanquam hęreticus puniendus, vt habetur Clemē. de vſuris. Ex graui &c.

IAM ad argumenta facilè patet reſponſio. In primo enim argumento quærebatur, an vſura ſit de ſe mala, & vnde malitiam habeat, ex obiecto, ſcilicet, an ex circunſtantia. Dicendum quòd eſt de ſe mala ad hunc ſenſum, quòd mala eſt, non quia prohibita, ſed prohibita, quia mala. Eſt etiam mala ex obiecto, non partiali, ſed totali, quòd eſt accipere incrementum propter mutuum, vbi nulla alia cauſa legitima ad incremētū ſuſcipiēdū interueniat. Habet autē in ſe malitiā ex inæqlitate, q̃ iuſtitię aduerſatur, vt ſatis ex dictis patet.

Ad primum, quo arguitur poſſe licitè lucrum ex mutuo ſperari ſicut ex meretricio, & ex eccleſiaſtico miniſterio, dicendum non eſſe ſimile, eò quòd in illis exēplis nulla iniuſtitia reperitur: cùm in meretricio donatio interueniat, vt ſuo loco diximus. In miniſterio autem eccleſiaſtico ratio debiti reperitur: quia dignus eſt operarius mercede ſua.

Ad ſecundum, in quo arguitur poſſe lucrum ex alterius induſtria quæri, & ſperari, vt in ſocietate & locatione &c. Dicendum, nō eſt idem de exemplis his, & de lucro ex mutuo ſperato: quia in exemplis iterū nulla iniuſtitia, aut inæqualitas reperitur de ſe. Nec in ſocietate omnino verū eſt, quòd quæratur lucrum ex aliena induſtria, eò quòd ſicut pecunia communis eſt vtriq; ſocio, ita induſtria vtriq; ſimiliter eſt cōmunis, quod non eſt in cōtractu mutuationis. In locatione etiā & cōductione ſi lucrum ex alterius induſtria ſperatur, illa tamen induſtria perſonæ locatæ eſt ratione cōtractus ipſi conducenti debita, pro ea enim conducens preciū dedit, vt patet.

Ad tertium, in quo arguitur, quod pactū appoſitum contractui contra naturam ipſius non vitiat contractum &c. fateor hanc rationē non ſufficere ad generaliter probandum cōtractum ratione talis pacti eſſe vitioſum, in particulari tamen contractu mutuationis ſecus eſt. Et diſcrimen eſt clarum, quia hic pactum lucri appoſitum, non trahit mutuationem in aliud genus contractus, ſed manet mutuatio, ac ſi pactum non eſſet appoſitum, ſecus in aliis. Nec pactum dictum mutuationi appoſitum tollit inæqualitatem iuſtitię oppoſitam, imo potius eius turpitudinem auget & confirmat, ſecus in aliis.

Ad quartum in quo arguitur hanc circūſtanti nāon vitiare contractū, qua minus datur, & plus recipitur &c. Dicendum quòd imò in venditione, quę ad ſtatim fit, vitiat contractum, ſi ſit pura & ſimplex venditio, ſecus ſi ratione intereſſe, aut ob aliam cauſam iuſtam ab æqualitate recedatur. Et in contractu cenſuali etiam puro eadem æqualitas ſeruari debet inter precium & cenſum. Cēſus autem non eſt penſio annuatim percipienda, ſed ius quoddā actu acquiſitum ad eam poſtmodum leuandum in venditione etiam ad terminum: licēt contingat plus recipi, quàm datum fuerit, hoc eſt de per accidens, & non ex intento, nec per ſe: & id, quod per accidēs euenit, excuſatur ob veriſimile dubium, prout ſuprà latè explicuimus, quando de venditione ad terminum loquebatur. In mutuo autē per ſe, & ex intento quæritur incremētū ex mutuo ipſo, quòd eſt damnandum.

Ad quintum de venditione temporis, fateor quòd propriè loquēdo nō vēdit mutuās tēpus, niſi ad ſenſum ſuprà expſſum: quia. ſ. cum incrementū pretenditur propter expectationem ſolutionis, ſi illud ex mutuo non prætendatur, ſequitur quòd ſolū ratione temporis prætenditur, eò quòd expectatio ſolutionis rei mutuatæ vltra mutuatū nil videtur aliud, quàm tēpus dilationis importare, & ita inde ſatis conſtat iniquitas contractus.

Ad ſextū & vltimū de circunſtantia damni ipſi mutuatario eueniente. Dicendū q̃ ita eſt, quòd mutuatiò vſuraria ide vitiatur, quia fit in dānū mutuatarij, vel in re, vel in ſpe. In re quidē, ſi reddit aliqd vltra ſortē debitā. In ſpe autē, quia vſurarius etiā ſi ſolū mētalis ſit, ſperat, vel intēdit aliquid à mutuatario vltra debitā ſortem. Et cùm dico aliquid, intelligo, ſiue ſit pecunia, ſiue aliud quodcunque

Q 5 pecu-

pecunia extimabile. Et ideo quando mutuãs pactũ apponit, quòd mutuatarius veniat ad molendinum. vel officinam ipſius mutuantis, iam exigit ab illo obligationem, qua ſe mutuatarius ad aliquid indebitum obliget: & talis obligatio paſſiua aliquid eſt pecunia extimabile. Et ita patet, ea, quæ in primo argumento adducta ſunt, non ſufficere ad purgandum contractum vſurarium à culpa, ſtando in ſola lege naturali &c.

AD ſecundum argumentum principale, in quo arguitur, quòd vſura non ſit contra ius diuinum, vetus, nec nouum. Dicendum illud eſſe falſum, vt ſuprà oſtendimus. Et quando arguitur infirmando probationes ex veteri teſtamento adductas, dicendum, quòd præcepta cerimonialia, & iudicialia tempote gratiæ vim non habent, niſi quatenus nonnulla earum per eccleſiam recepta ſunt & approbata, ſeu iuſſa, ob aliam tamen cauſam, quã tunc erant obſeruanda. Patet hoc de candelis incenſis in templo, de thurificationibus, de primiciis, decimis, & oblationibus. Similiter de quibuſdam iudicialibus, pœnã pro certis delictis ſtatuentibus: quale eſt, quòd habetur extrà de homicidio. Si quis perfodiens. Et de eo, qui virginem ſeduxit. Et ita de aliis, quæ minimè nunc haberent vim, niſi quia per eccleſiam iuſſum, & ſtatutum eſt ea ſeruari. Præcepta tamẽ moralia non ita extincta ſunt, quin ſuam vim habeant nunc ſicut & tunc: quale eſt præceptum, de non dãdo ad vſuram, quòd conſtat, nec cerimoniale eſſe, nec iudiciale, ſed morale. Quòd autem illa præcepta nunc obligent ſicut & tunc inde apparet: quia alioqui impertinenter doctores ſancti, & Pontifices, & Cõcilia, authoritates veteres teſtamenti citarent, ad oſtendendum vſuram eſſe dãnandã & veluti peccatum mortale vitandum. Deinde multa in veteri teſtamento ſcripta ſunt, & mandata, & pro tempore legis gratiæ prophetata: & alia valida ſunt teſtimonia, ad oſtendẽdum multa eſſe nunc tempore gratiæ agenda, multaq; vitanda: quale eſt illud Eſaiæ. 60. quòd de eccleſia Chriſti, quæ tunc nondum erat, dictum eſt, ſcilicet, Gens, & regnũ, quod non ſeruierit tibi, peribit. Et Eſa 65. Omnes in cæde corruetis, pro eo, quod vocaui, & non reſpondiſtis. Quod de tempore poſt Chriſti aduentum ſolet interpretari. Et iterum Eſai. 66. Ad quem reſpiciam, niſi ad pauperculum contrictum corde, & trementem ſermones meos? Quod non ſolùm pro tempore legis veteris, ſed etiam pro tempore præſenti dictum eſſe conſtat. Et ita innumera ſunt huiuſmodi, ex quibus validum ſumitur argumentũ etiã pro tẽpore legis gratiæ. Tale igitur eſt, quod dixit Dauid ſimiliter de futuro prophetãdo, dicens: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in templo ſancto tuo? Et inter alia reſpondens, ait: Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram &c. Tale etiã eſt, ꝙ dixit de futuro Ezechiel. Qui ad vſuram dederit, & ſuperabundantiam acceperit, morietur. Et per hæc patet ad primum.

Quando ſecundò arguebatur nõ eſſe vſuram prohibitam iure diuino nouo. Dicendum id falſum eſſe, vt conſtat ex Conciliis, & textibus ſuprà citatis, per quos concluſum eſſe conſtat, vtriuſque teſtamenti pagina vſuram eſſe damnatam. Nec videtur in nouo teſtamento locus apertior, q̃ qui ex Lucæ. 6. citatus eſt: quem conſtat per eccleſiam eſſe præceptiuè interpretatum, id. ſ. quod dicitur, nil inde ſperantes. Ac proinde quidquid ſit de apparentia rationis in oppoſitum, captiuandus eſt intellectus, & declarationi eccleſiæ humiliter ſubiiciendus. Et quãquam in hoc loco nõ ſatis explicetur iniquitas, culpa, & reprobatio vſuræ: quòd tamẽ hic deficit, alibi in ſcriptura ſufficienter explicatur, & ſuppletur. Quantum tamen attinet ad vim & efficaciam, quam textus Lucæ ad probandum prauitatem vſuræ habet, videtur (ſecluſa eccleſiæ declaratione, ſeu interpretatione) ex textu ipſo non aliud colligi, quã quòd ratio facta prætendit. ſ. infructuoſam eſſe mutuationem, & nõ meritoriam, ſi propter ſpem ſimilia recipiendi fiat: ſicut & cætera officia charitatis propter retributionem ab homine ſperatam facta, gratiam & mercedem apud dominum non merentur.

AD tertium argumentũ principale, in quo arguitur, quod licita fuerit ſaltem Iudæis vſura tempore legis. Dicendum id falſum eſſe de vſura vera: qualis ſuprà eſt explicata. Cuiꝰ ratio eſt aperta. Quia nunquam fuit licitum Iudæis ſicut nec aliis iniuſta opera facere, legi naturæ repugnantia: ſed vſuram exercere veram, ſiue cum fratribus, ſiue cum alienis manifeſtam continet iniuſtitiam, vt patet ex deciſione quæſtionis. Igitur. Tum etiam, quia ſi tempore Moyſi, quo lex vigebat, fuit licitum ad vſuram dare, ſaltem alienis, igitur etiã fuiſſet licitum idem eiſdem vſq; ad aduentum legis nouæ, excluſiuè, eò quod lex Moyſi non erat niſi per aduentum legis Chriſti reuocanda. Sed conſequens videtur falſum, cùm con-

ſtet

ſtet ex dictis tempore prophetarum & tempore Dauid fuiſſe per ipſos prophetas annunciatum, omnem vſuram eſſe peccatum mortale, vt patet ex Ezechi.18.& ex Pſal.14. Nec valet dicere, quòd dicta prophetarum, per quæ damnatur vſura, ſint limitanda iuxta legem à Moyſe datam. Nam per Concilia, & eccleſiæ determinatione eſt declaratum vſuram indiſtinctè, & vniuerſaliter eſſe in vtroq; teſtamẽto reprobatam. Ideo dicendum ad id, quod citatum eſt ex Deutero.28. Fœnerabis gentibus multis, & tuipſe à nullo fœnus accipies, quòd fœnerari illic non eſt ad vſuram mutuare, ſed eſt idẽ, quod mutuare, ſic enim ſumitur Prouerbio. 22. vbi dicitur. Qui mutuum accipit, ſeruus eſt fœnerantis. Et ſi fœnerari non eſſet niſi ad vſuram dare, fruſtra in textu dictũ eſſet. Non fœnerabis fratri tuo ad vſurã: quia ſufficiebat dicere. Non fœnerabis fratri tuo. Eſt autem intentum præfatæ authoritatis tale, ſcilicet, quòd ſi populus Iudæorum legem Dei ſeruaſſet, tanta erit illis à Deo benedictio præſtanda, & rerum abundantia, vt ſufficerẽt de his, quæ ſupereſſent, gentibus mutuare, abſq; hoc, quod indigerent ipſi à gẽtibus mutuum petere &c.

Ad illud verò, quod ex Deutero. 23. citatur. ſ. Nõ fœnerabis fratri tuo ad vſuram, ſed alieno. Thomas, & alij dicunt id, quo ad primam partem præceptiuæ eſſe accipiendum, & inde colligi, nemini licitum eſſe ad vſuram mutuare, quicunque ſit is, cui mutuatio fit: eò quòd omnes inuicem fratres, & proximi ſumus. Verùm in loco illo non ita largè nomẽ fratris accipitur, vt ad omnem proximum ſe extendat: alioqui non diſcreuiſſet textus inter fratrem & alienum, cum illo modo alienus etiam eſſet dicẽdus frater. Quæ ad ſecundam verò partem dicunt id permiſsiuè accipiendum eſſe: itaque Deus, ſeu Moyſes permittebat Iudæis, vt vſuras cum gentibus exercerent, ne ſcilicet, illas à fratribus exigerent, quod eſſet longè peius: quemadmodum dicitur permiſiſſe libellum repudij tanquam minus malum, ad vitandũ maius, ſcilicet, vxoricidiũ. Sed quoniam hoc ſuam habet difficultatem, & alias oſtẽdimus libellum repudij in lege non eſſe per ſimplicẽ tollerantiã permiſſum, ſed etiam pro tempore illo cõceſſum, ita poteſt de vſura teneri, quod illo tempore fuit Iudæis cõceſſum, vt vſuras à gẽtibus. Deo exoſis reciperẽt, idq; per quãdam diſpẽſationem, qua dominus ius quoddã Iudæis cõcedebat, vt bona, quę gẽtiles poſsidebãt, ſibi acciperẽt: ratione cuius iuris eiſdẽ diuinitus cõceſsi, à furto fuerunt excuſati, quando Aegyptios expoliauerunt: & ratione eiuſdem iuris ab vſura vera excuſabantur, quando gentibus ad vſurã mutuabunt. Erat itaq; vſura non vera, ſed ſimilitudinaria, quàm tunc cum gẽtibus exercebant. Et quando contra hoc replicatur, quòd illam vſurã, quam cum fratribus prohibuit, cõceſsit cum gẽtibus exerceri: cùm ergo verã vſuram cum fratribus exerceri prohibuit, ſequitur &c. Dicendũ, ꝙ eadẽ fuit vſura in genere, quantũ ad quod eſt vltra ſortem aliquod incrementum recipere: non tamẽ fuit eadem quo ad omnes particulares conditiones.

Ad aliud, quo arguitur de iure diuino licitam eſſe vſuram ex parabola Matt. 25. &c. Dicendũ, quod illic nõ de vſura vera loquitur textus, ſed metaphoricè. Et intentum parabolæ eſt. Deũ velle & exigere ab his, quibus gratiam aliquam pręſtat, vt illam nõ ſub modio, aut ſudario reponant, ſed ea ad ſui, & proximorum ſalutem ſpiritualẽ vtantur: aut quòd ob eam Deo debitã gratitudinẽ, aliaq; ſpiritualia obſequia rependant.

AD ea verò q̃ ex iure canonico citata ſunt ad prohandum licitas eſſe aliquãdo vſuras. Dicendum id eſſe falſum, vt ex dictis conſtat. Ad capitu. Ab illo. xiiij. quæſt. iiij. reſpondet ibidem gloſa illud capitu. totum eſſe negatiuè intelligẽdum, ita vt nulli liceat ab aliquo vſuras exigere, ex quo nulli licet alteri nocere. Sed (ſalua pace) fallitur gloſator. Tũ, quia falſum eſt, quod nulli licitum ſit alteri nocere: cùm dicat Auguſtinus: Plectendo & ignoſcendo hoc ſolùm bene agitur, vt vita hominum corrigatur: dum nil noſcendi cupiditate fiat, ſed animo conſulendi. Et habetur. 23. quæſt. 5. capitu. Prodeſt. Tum etiam, quia ait textus: Cui iure inferuntur arma, huic legitimè auferuntur vſuræ. Conſtat autem licitum eſſe, & ſæpe bellum contra hoſtes mouere, & illis arma inſerre. Et ita videtur à gloſa recedendum. Et dicendum, quòd ſicut licitum eſt Principis authoritate bellare, & hoſtes armis macerare, ita licitum eſt eiuſdem authoritate hoſtes vſuris macerare, & bona eorũ accipere, & ſurripere, abſq; peccato furti & vſuræ. Nec erit tunc vſura vera, ſed ſimilitudinaria, quia incrementum non ratione mutuationis in caſu illo recipitur, ſed ratione iuris, quòd ad bona ipſorũ hoſtiũ habetur. Et ita textus de ſimilitudinaria vſura intellect⁹, nil veritati præiudicat. Et conſonat hoc his, quæ de vſura Iudæis in lege conceſſa dicebamus.

Corre-

Correlariè ſequitur, non eſſe Chriſtianis licitum huiuſmodi vſuras à Sarracenis, aut Iudæis ſicut nec à Chriſtianis extorquere, niſi his, quibꝰ authoritas bellandi aduerſus illos conceſſa eſt: hæc enim authoritas excuſat caſum præſentis textus. Ac proinde niſi bellum ſit contra aduerſarios indictum, non erit licitum cum hoſtibꝰ vſuras huiuſmodi exercere, ſicut nec tempore induciarum: tunc enim non iure, ſed iniuria fieret talis extorſio.

Ad capitu. Quanto. de vſuris. vnde arguitur à cõtrario ſenſu, quòd ergo liceat Iudæis vſuras leues à Chriſtianis extorquere reſpondet Conra. cum gloſ. quòd argumentũ à contrario non valet in duobus caſibus, ſcilicet, quando contrarium inuenitur in iure: modò autem leues vſuræ, imo omnes vniuerſaliter ſunt iure diuino, & canonico prohibitę, vt ex dictis patet. Similiter non valet, quãdo per illud argumentum à contrario, ſequitur abſonus ſenſus: modò abſonum eſſet dicere, quòd eccleſia concedat vſuras, quas conſtat lege diuina prohibitas eſſe, quæ & ſi vera ſint, non tamen ſatis pertinenter videntur eſſe dicta. Nam textus citatus non pręciſè prohibet Iudæis vſuras immoderatas, nec intendit eas particulariter prohibere, ſed cùm omnes prohibuerit, intendit non omnes æqualiter punire immoderatas. ſ. & leues, ſed cõtra ĩmoderatas & graues, pœnam excõmunicationis imponit, præcipiens Chriſtianis, vt cum Iudæis graues exercentibus vſuras, niſi ſatisfecerint, non cõmunicent. Et tunc valet argumẽtum à contrario in præſenti, quòd. ſ. ſi ſolùm leues exerceant vſuras, poſsint Chriſtiani cum illis communicare.

AD cap. Conquęſtus. de vſuris, & ad cap. j. de feudis, vbi dicitur, quòd poteſt mutuator recipere fructꝰ pignoris feudalis, quouſq; capitale reddatur, non computando illos in ſortem &c. Dicit illic glo. in cap. Conquęſtus. hoc inſtitutum eſſe per eccleſiam in fauorem eccleſiæ, quòd. ſ. ſi quis beneficium, ſeu fundũ eccleſiæ poſsidebat, & eidem eccleſię illud impignorauit, poterit eccleſia illa fructus medij temporis percipere &c. Hoc autem laicus facere non poſſet, niſi fructus pignoris in ſortẽ cõputando. Sed iſti, vt opinor, falluntur: quia eccleſia non poteſt facere de vſura non vſurã, nec poteſt in vſura diſpenſare. Cùm ergo vſura eſſet, ſi quis laicus mutuo dato fructus pignoris percipiat, illos in ſortem non computando, vt dicit cap. 1. de vſuris. Igitur ſimiliter eſſet vſura, ſi clericus, vel monaſterium, vel eccleſia, ſimilia faciat, cæteris omnino eodẽ modo ſe habentibus. Ac proinde, cæteris paribus, nil refert laicus ſit, an clericus, qui taliter fructus pignoris recipit. Et procedit hoc, non ſolùm de pignore, vt à feudo diſtinguitur, ſed etiam de ipſo feudo, quod in rebus immobilibus conſiſtit, pignus verò ſtrictè in mobilibus.

An autem dominus poſsit fructus feudi impignorati medio tempore percipere, non computando eos in ſortem. Dixit Henricus de Aſsia quòd nõ: quia eſſet vſura, ex quo licèt dominiũ directũ feudi ad ipſum dominum pertineat, dominium tamen vtile, quod eſt reſpectu fructuum eius, ad feudatarium pertinet. Contra tamẽ ſtat veritas ex ca. 1. de feudis, vbi determinatur oppoſitum, hac lege, vt. ſ. interim, quòd dominus feudum habet impignoratum, ipſe vaſallus liber ſit à ſeruitio, quod ratione feudi erat ſoluturus. Et hoc illic determinatur non per modum nouę inſtitutionis, ſed per modum declarationis, vt ex ipſo textu patet. Et ita de natura feudi eſt, vt quãdo vaſallus illud ſuo domino impignorauerit, dominium vtile ſimul cum directo conſideretur, & ad dominum ipſum vtrunq; pertineat. Et ita in caſu perceptio fructuum illius feudi non eſt vſuraria: quia non ratione mutui facti à domino percipiuntur, ſed quia ex natura feudalis contractus ſibi debentur, & ſui ſunt tempore impignorationis. Et ſic etiam procedit capitu. Conquæſtus. de vſuris. Quod ſicut in fauorem domini feudi ſtatutũ eſt, ita ſimiliter iuſtum eſt, vt in fauorem feudatarij ſtatueretur ipſum tempore impignorationis ab omni onere ratione feudi ſibi impoſito liberum eſſe. Et ſi feudum in poteſtate feudatarij ſit melioratum, ratione cuius meliorationis pinguiores fructus ex re feudali colligantur, & illi tempore impignorationis debeant domino appropriari: ſimiliter iuſtũ eſt, vt in fauorem feudatarij alia conditio in recompenſam præfatę meliorationis apponatur, vt hinc inde in tali cõtractu ſeruetur ęqualitas. Correlariè ſequitur, non rectè dixiſſe Panorm̃. in cap. Conquęſtus. de vſuris. dicentem proprietarium poſſe fructus non cõputare in ſortem mutui, quòd dedit vſufructuario ſuæ rei, cùm diuerſa ſit natura, & conditio feudi, & vſufructus, ſeu vaſalli, & vſufructuarij.

Ad cap. 1. de vſuris, in quo dicitur, quòd clericus recipiens a laicis in pignus mutui beneficiũ &c. nõ tenetur fructus inte-

rim perceptos in ſortem computare. Dicendũ quòd textus procedit in caſu, quo beneficiũ illud erat iniuſtè à laicis occupatum: & quia non poterat clericus aliter beneficiũ redimere, & ſibi ſatisfacere, ideo vt inquit textus illud erat eidem licitũ, eò quòd non ratione mutui fructus illos percipiebat, ſed quia ſibi debiti, & ſui erant. Itaq; in his omnibus non vera, ſed ſimilitudinaria vſura erat, vt conſtat.

AD capitu. Salubriter. de vſuris, vbi dicitur poſſe generum fructus poſſeſsionis doti impignoratæ percipere, non computando illos in ſortem &c. Dicunt cõmuniter Iuriſtę, ꝙ ille caſus iuſtificatur, & ab vſura excuſatur, ſi quatuor conditiones cõcurrant. Prima, quòd ille gener ſuſtineat onera matrimonij: nã ob illam cauſam videtur textus determinare, poſſe generum præfatos fructus percipere. Secunda, ꝙ dos ſit promiſſa ſimpliciter: nam ſi terminum ad eam ſoluẽdum dediſſet ipſe gener, iam ſocer non diceretur eſſe in mora ante aduentum præfixi termini, ideo in illo interim nil poterit gener de fructibus percipere: alioqui videretur lucrum ex dilatione quærere. Tertia, ꝙ fruct⁹ taliter percepti onera matrimonij per generũ ſuſcepta, non excedãt: quia ſi excederent, exceſſus ille eſſet reſtituendus, eò quòd non cõceditur fructuum perceptio, niſi ad cauſam ſuſtinendi pręfata onera. Quarta, ꝙ illi fructus ſubiiciãtur fortunę, id eſt, ſint incerti & indeterminati, quales ſunt fructus alicuius poſſeſsionis: quia textus de fructib⁹ poſſeſsionis exemplificat, & ita incertitudo fructuum videtur caſum ab vſura excuſare. Hæc Silueſter in titulo. De vſura poſt multos alios doctores, quos ibidem citat.

Contra tamẽ arguitur. Quòd tales cõditiones impertinẽtes ſint, aut non neceſſariæ, nec ſufficientes ad excuſandũ caſum. Nam ſuppoſito quòd fuerit ab initio certa dos inſtituta, & per ſocerũ ex obligatione ſoluenda, & ex partium conuentione ſolutio eiuſdem ad tempus differenda, qualis videtur eſſe caſus ipſius textus. Quæro iam, quæ cauſa eſt, ob quã gener fructus pignoris medij tẽporis percipit? Nam ſi eſt ſpõtanea donatio ſoceri, tunc pſatæ cõditiones non ſunt neceſſariæ, vt cõſtat. Si ſit cauſa ſolutionis dotis dilatio, vſura eſt. Nec per illas conditiones excuſatur caſus: quominus ſit vſura. Nec refert, quod ſuſtineat gener onera matrimonij, vel nõ, ex quo dilatio dotis, quæ eſt tacita mutuatio, eſt cauſa principalis accipiendi illud incrementũ. Impertinẽs etiã eſt, quòd tales fructus excedant, vel adæquent onera matrimonij. Impertinẽtius etiam eſt, quod fructus illi ſint fortunæ expoſiti, id eſt, incerti: quia hoc non excuſat, nec tollit vſuram, vt patet capitu. Cõqueſtus. vbi damnatur, qui fructus terræ impignoratæ percipit, non computando illos in ſortem mutuatam, cùm tamen fructus terræ impignoratæ ſint ſimiliter incerti. Si verò gener præfatos fructus poſſeſsionis percipiat loco intereſſe, quod patitur ex dilatione dotis: tunc impertinens eſt, quod ſuſtineat onera, vel non. Et impertinentius, quod fructus non excedant onera præfata: quia non iuxta onera, ſed iuxta intereſſe, quod patitur, deberent fructus percepti commenſurari. Nec minus impertinens eſt, quòd fructus percipiẽdi ſint incerti: quia vbi intereſſe poteſt eſſe certum, ſimiliter poteſt certum eſſe id, quod loco illius percipitur. Imo etiam ſi intereſſe ſit incertũ & indeterminatum, poteſt id, quod loco eius recipitur, eſſe certũ, ſi veriſimile ſit parum plus, minuſve eſſe intereſſe loco cuius recipitur, iuxta cap. In ciuitate. de vſuris.

Si autem dicatur, quemadmodum dicit Caietanus. 2.2. quæſtio. 78. multos in hoc Iuriſtas imitatus, quòd non ob præfatas cauſas iuſtificatur caſus ipſius textus, ſed propter onera matrimonij, quæ gener ſuſtinet, quæ ex dote, aut fructibus dotis ſuſtinere debuiſſet. Contra ſtat ratio. Tum, quia ipſe gener videtur de ſuis bonis obligatus in caſu ad onero illa ſuſtinendum, interim quòd dos ſoluitur. Nam ex quo ipſe voluntariè dedit ſocero terminum, ſeu dilationem ſolutionis, viſus eſt ad tẽpus doti, ſeu ſolutioni eiuſdem renunciaſſe. Et ſicut ſi ſimpliciter doti ad ſemper renunciaſſet, maneret de ſuis bonis obligatus onera ſuſtinere, vt conſtat: ita igitur ſi ad tempus, dotis ſolutioni renunciauit, videtur in illo tempore ſeipſum obligaſſe ad ſuſtinendum onera præfata: & per conſequens ob illam cauſam iniuſtè percipit fructus poſſeſsionis alienę, ſcilicet, ſoceri, etiam ſi omnes præfatæ conditiones concurrant. Nec poterit allegare eſſe exceſsiua onera matrimonij, quæ ſuſtinet, ex quo ipſe ex conuentione pro certa dote ad terminum ſoluenda, ſe ad omnia illa obligauerit.

Tum etiam, quia in pręfato caſu, ſtante dicta cõuẽtione, vel ſocer tenetur dare genero vnde onera matrimoij ſuſten tet vel nõ, idq; ſecluſa ratiõe ĩtereſſe. Pimũ dici nõ poteſt. Quia ex cõuẽtione nõ tenetur niſi ad ſolutionẽ dotis aſsignatę: nec tenetur plus

per

per hoc ꝗ eſt ad terminũ illã dotẽ ſoluturus, quàm teneretur, non conceſſo ei tali termino ſolutionis: ſed termino non conceſſo, non tenetur ſocer niſi ad dotem promiſſam aſsignatam, etiam ſi parua ſit, & non ad ſupplendũ, quæ fuerint neceſſaria ad præfata onera ſuſtinẽdũ, vt conſtat: cùm ſtet alia onera eſſe lõgè maiora, quàm dos ipſa ſufficiat. Igitur iniuſtè gener accipit fructus p̃dictos ob cauſam onera ferendi: maximè ſi fructus ſint exceſsiui, ſicut & ipſa onera.

Tum etiam, quia ſi ratione onerũ pręfatorũ licitè fructus pignoris percipiunt, impertinens ergo eſt, aut ſaltem non neceſſarium, quod in quarta conditione dicitur, ſcilicet, quòd tales fructus ſint incerti, & fortunæ expoſiti. Nam ex quo onera matrimonij ſunt certa, vel quaſi pro tempore illo, conſequens eſt, quòd fructus, qui loco onerũ percipiuntur, conuenit eſſe certos potius, q̃ incertos.

Tum etiam, quòd hoc, quod eſt, generum onera matrimonij ſuſtinere, non excuſet caſum, apparet. Quia q vẽdit vitalicium alicui, tenetur ſuſtinere onera vitalicij, & tamen non licet illi fructus pignoris recipere abſq; hoc, quod eos in ſortem computet. Similiter iudex, cui ſtipendiũ promiſſum eſt, ſuſtinet onera iudicialia: & cathedraticus, onera cathedræ: & miles, onera militiæ: & diſpenſator, onera ſui officij: & de quocunq; alio officiali ſtipendiato eſt verũ: quod ſuſtinet onera officij: & his non eſt licitum, ſaluo ſuo capitali debito, fructus pignoris ſtipendio obligati, percipere. Et ideo à Caietano cum ducibus ſuis eſt recedendum.

Ac proinde dicatur cum theologis, quòd cauſa præfatum caſum excuſandi eſt, intereſſe quod gener ex dilatione dotis patitur, & ita fructus taliter percepti, non iuxta quantitatem onerum, ſed ipſius interſſe ſunt menſurandi: & ſi nullum eſt intereſſe quod patitur, nullus fructus poſſeſsionis impignoratæ percipi poteſt (loquor ſemper ſeclula donatione ſoceri) ſi multũ eſt intereſſe, multos fructus percipere poteſt, ſi paruum, paruos, quidquid ſit de quantitate onerum, parua ſit, an exceſsiua. Correlariæ ſequitur, nõ ſatis pertinenter eſſe dictum, quod ait textus, ſcilicet, cúm frequenter dotis fructus non ſufficit ad onera matrimonij ſupportanda: quia loquendo iuxta veritatem rei, impertinens eſt, ad fructus percipiẽdum, quòd dos aſsignata ſit parua, aut magna: & per conſequens impertinẽs eſt, quod fructus dotis ſufficiant, vel non ſufficiant. Correlariè ſequitur, impertinẽter, imo falſè dixiſſe Baldum. C. de vſuris. priuilegium eſſe generi fructus pignoris doti obligati perceptos in ſortem non deducere. Nam ſi id haberet gener ex priuilegio, ęquè faceret fruct⁹ pignoris præfati ſuos, habito intereſſe damni emergentis, aut lucri ceſſantis, & non interueniente huiuſmodi intereſſe, contra gloſæ, & doctorum maximè Theologorum communẽ ſententiam. Adde quòd Papa in præfato cap. Salubriter. non dat genero priuilegium aliquod, quia conſultationi reſpondẽs, nil noui iuris inducit, ſed declarat generum compellẽdum nõ eſſe, vt fructus in ſortem nõ deducat.

Verum contra hoc poſſet obiici. Quia ſi hoc ita eſſet, nil ſpeciale eſſet de genero tenendum, quod non de aliis ſimiliter teneatur, quia ratione intereſſe licitũ eſt aliis ſicut & genero fructus pignoris iuxta quãtitatem intereſſe percipere. Si autem nullum tale ſit intereſſe, nec gener, nec alij poſſunt fructus percipere: cùm tamen in cap. Cõquęſtus. mandet fructus in ſortẽ deduci, in capitu. verò Salubriter. dicit generũ ad hoc compellendum non eſſe. Reſpon. Hoc ſolúm eſt, quia hic propter onera matrimonij pręſumit ius intereſſe generi, quòd videlicet vel mercimonio, vel alio honeſto lucro, ſeu penſione comparata ex dote ferre vellet onera matrimonij, in aliis non ita præſumitur intereſſe. Quod autem textus pręſumptioni innitatur, apparet: quia non determinatè aſſerit generũ non eſſe compellendum ad fructus in ſortem computandos, ſed ait, non credimus eum ad id eſſe compellendum.

Hæc ex communi ſententia, abſq; cuius præiudicio videtur dici poſſe caſum in textu excuſari, non ratione priuilegij genero conceſsi, nec ratione dilationis dotis, nec ratione intereſſe, nec ratione præſumptionis de huiuſmodi intereſſe, ſed ratione donationis pręſumptę. Et quòd textus præſens nõ fundetur in præſumptione intereſſe apparet ex verbis ibidem poſitis, cùm ait pro cauſa. Cûm frequenter dotis fructus non ſufficit ad onera ſupportãda. Quòd quidem, vt ſuprà tactum eſt impertinenter omnino diceretur, ſi ratione intereſſe præſumpti caſus concederetur. Eſſet autem pertinenrer dictum, ſi fundetur in præſumptione donationis, ſcilicet, quia cùm frequenter accidat, quod ob tenuitatem dotis fructus eius ad præfata onera non ſufficiant, meritò præſumitur ſocerum, qui dotem retinet,

retinet, & poſſeſsionem interim genero concedit, illi donare velle, vt fructus poſſeſsionis præcipiat. Et ſecundum hoc nulla relinquitur in textu ambiguitas. Nec oportet recurrere ad conditiones ſuprà enumeratas, cùm penitus videantur ſecundum hoc impertinentes.

Eſt tamen aduertendũ, multis modis poſſe caſum præfatum accidere, & deſeruit hoc, ad cognoſcendum, quando eſt mutuatio tacita, vel expreſſa, & quando non, vt inde pateat, quando ſit vſura, & quando non. Poſſunt ſic ſocer & gener ab initio conuenire, vt gener ducat filiam ſoceri cum pacto, quod ſocer ſe obliget ad ſtatim dandum eidem certā dotem, & ſocer in hoc ipſo conſentiat. Attamē poſt hanc obligationē cōtractam, & filiam à genero ductā, ſocer vel pecuniam aſsignatam non habens, vel ea indigens, conuenit ſecũdò cum genero, quòd loco dotis habeat certā poſſeſsionem, vt ea fruatur, interim ꝙ ſocer nō ſoluit illi ſtatutam dotē: & cùm ſoluerit, redeat ad eundem p̄fata poſſeſsio. Quòd ſi fiat abſq; termini præfixione, ita vt gener non obliget ſocerum ad ſolutionem dotis, & ſuæ poſſeſsionis rehabitionem in certo tempore, tunc non eſt mutuum, & per cōſequēs nec vſura, ſed eſt emptio, & venditio, qua gener à ſocero emit fructus illius poſſeſsionis, ſeu ius leuandi huiuſmodi fructus pro dote ſtatuta, cum pacto retrouendendi. Et quòd gener non mutuet ſocero dotē ſtatutam, patet. Quia de ratione mutui eſt datio reuocabilis, modò autē gener nō dat dotem ſocero reuocabiliter, cũ cedat actioni repetendi dotem, & maneat in ſocero libertas redimendi poſſeſsionem prædictam: & ita caſus hic nec vſurarius eſt, nec iniuſtus, modò leuandi prædictos fructus annuatim valeat, quantum valet ſtatuta dos. Et in hoc caſu ad eius iuſtificationem non opus eſt recurrere ad intereſſe generi præſumptũ, nec ad præſumptam ſoceri donationem.

Si autem conuentio fiat ſtantibus omnibus circũſtantiis caſus, excepto ꝙ ponatur generum poſſe dotem repetere ad certum terminũ, reddita ſocero ſua poſſeſsione, tunc mutuatio eſt dotis per generũ facta, cùm ſit expectatio dotis ad terminũ, quæ æquiparatur mutuationi: & tunc contractus ſecundũ formā eſt vſurarius in eo, ꝙ gener ſpectat integram dotē, & vltrà interim fructus percipit. Et tunc excuſatione opus eſt, & poterit excuſari ratione intereſſe, quod gener ex dilatione dotis patitur, vel ratione donationis veræ, vel præſumptę ex parte generi factę, quę præſumi meritò poteſt, ſi dos aſsignata adeò tenuis ſit, vt fructus eius ad ſuſtinendum onera matrimonij non ſufficiat.

Poſſunt ſecundò modo conuenire taliter, vt ſocer nō ſe obliget ad ſtatim dotem ſtatutā ſoluendũ, ſed promittit ſe illam ad certũ terminũ ſoluturum, & interim impignorat genero prædictam poſſeſsionem, vt ea interim fruatur &c. Et in tali caſu, inquit Conradus, non eſt mutuum, & per cōſequens nec vſura. Quòd enim mutuum non ſit, apparet: quia mutuare, eſt de meo, aut de mihi debito tuum facere: in tali autē caſu dos aſsignata, & ad terminum ſoluenda, ante aduentum termini nec ipſius generi eſt, nec eidē debita: cùm nec in foro cōſcientiæ, nec iudiciali gener actionem habeat contra ſocerum ad dotem ante terminum petendum. Et ex conſequenti non peccat gener peccato vſuræ, fructus poſſeſsionis interim percipiēdo. Quãuis peccare poſsit peccato iniuſtitiæ, ſi fructus illos inuito ſocero ſibi percipiat.

Hoc tamen videtur difficultatem habere, quòd ait. ſ. illic nec vſuram eſſe, nec mutuũ ob id. ſ. ꝙ dos aſsignata ante terminum pręfixũ, nec generi eſt, nec eidem debita. Si enim hæc ratio valeret, ſequitur ꝙ in vēditione rei ad terminũ nec vſura cōmitteretur, nec mutuũ interueniret: quia preciũ ſtatutũ non ſtatim, ſed ad terminũ ex cōuentione ſoluendũ, nec ipſius vēditoris eſt, nec ſibi ante dictum terminũ debitũ. Nec vēditor in foro cōſcientiæ, nec in iudiciali ius habet, ſeu actionē contra emptorem ad repetendũ precium ante aduentum termini. Ecce vbi omnia pono paria, & ſimilia. Et ita, vel in vtroque caſu eſt mutuum, expectatio. ſ. promiſſæ dotis, & expectatio promiſsi precij, vel in neutro.

Si dicas non eſſe ſimile, quia in vēditione ad terminũ licèt precium expectetur, merx tamē traditur emptori, ratione cuius ſtatim efficitur emptor debitor, niſi cōuētio de precij dilatione interueniret: in caſu autē noſtro gener nil dat ſocero, ratione cuius ſtatim debeatur genero tantundē. Nec aliquid eſt in caſu hoc genero debitum, niſi ex cōuentione, nō ex rei, vel obſequij traditione: & cũ cōuentio ſolũ ſit terminũ, ſequitur pro præfata Cōradi ſentētia intentum ſuum. Vide in huiuſmodi caſu ſi quid dat gener ratione cui⁹ aliud ſit ſibi rependendum, eſt corpus ſuum, quod vxori, quam ducit, dat pro corpore ipſius, vt patet ex tractatu de matrimonio. Socero tñ nil dat ratione cuius ſibi debeat ſocer repēdere.

dere. Contra videtur poſſe replicari. Quia in caſu hoc non eſt ſimplex cõtractus coniugij, de ratione cuius eſt permutatio corporis pro corpore, ſed vltrà eſt alius contractus innominatus. ſ. facio vt des, & dabo vt facias. Gener enim ſic conuenit cum ſocero, ducam filiam tuam, ſi des, ſeu vt des mihi cum ea certam dotem. Et è contra ſocer cõuenit cum genero, dicens: Dabo tibi nomine dotis certam ſummã, ſi filiam meam ducas. Ita quòd primus, & velut reflexus contractus eſt, qui fit inter generum & ſocerum, quo alter ſe obligat ad maritaliter cum filia illa contrahendum: alter verò ad filiam taliter dotandũ. Secũd⁹ contractus ſuper quem fertur prior, qui eſt velut rectus, eſt contractus maritalis, qui fit inter generum & ſponſam, quam ducit. Accipiam iam contractum primum inter generum & ſocerum, ille eſt verè contractus, & per conſequẽs hinc inde naſcitur reciproca obligatio, ita vt altero quod ſuum eſt complente, alter ad reliquum eo ipſo maneat obligatus. Ac proinde genero ducente ſponſam, manet ſocer ex natura contractus ad reddẽdum promiſſam dotem non minus, quàm ſi rem aliquam, vel obſequium per viam cõtractus à genero accepiſſet: quandoquidem generi intentio non fuit cõtrahendo cum ipſa, ſponſa gratis & liberaliter in ſe onera matrimonij ſuſcipere, nec ad id tenebatur. Quamuis enim gratis debuit maritaliter cum ſponſa contrahere, ex quo matrimoniũ, quod ſacramentum eſt, venale eſſe non debet, non tamen tenetur gratis onera ſuſcipere maritalia: & ita licitũ eſt de certa dote paciſci pro præfatis oneribus ſupportandis. Et ita apparet, quod ſtatim quòd gener in ſe pręfata onera ſuſcipit, tenebitur ſocer ex vi cõtractus ſtatim dotem tradere. Quod ſi pro ſolutione dotis gener terminum ſocero concedit, perinde eſt, ac ſi ſtatuam dotem ſocero mutuet, & per conſequens poteſt illic vſura fundari, & reperiri, niſi per aliquid fructuum perceptio excuſetur, vt dictum eſt in pręſenti caſu.

Correlariè ſequitur cõtra Ioan. Andream in cap. Conquæſtus. impertinens eſſe fructus, ſeu incrementũ, quod gener percipit quandiu ſibi non ſoluitur dos, eſſe certum, vel incertum. Ait enim, ꝙ ſi fructus incerti ſunt, excuſatur gener: quia textus Salubriter. de incertis fructibus exemplificat. Id enim dico eſſe impertinẽs, vt ſuprà dixi. Nam ſi fructus recipit ratione dilationis dotis, nec certos, nec incertos fructus poteſt recipere. Si ratione donationis, aut intereſſe, tã certos, quàm incertos recipere poteſt.

Sequitur amplius contra eundẽ Ioan. Andream, vbi ſuprà, quòd ſi gener moriatur antequam ſibi ſoluatur ſtatuta dos, poterunt hæredes eius ob eandem cauſam, qua gener, fructus pignoris pro dote dati, percipere, ita vt inter generum & hæredes eius in hoc non ſit differentia aſsignanda. Cuius oppoſitum dixit Ioan. Andreas dicens, eò quòd genero incumbebat onera matrimonij ſuſtinere, non ſic hæredibus ideo licebat genero præfatos fructus percipere, non computando illos in ſortem nõ ſic hęredibus. Hoc enim dictum in falſo fundari videtur. ſ. ideo eſſe generum licitum fructus illos medij temporis percipere: quia illi incumbit onera matrimonij ſupportare, quod tamen ſuprà oſtenſum eſt, eſſe de ſe impertinens. Cauſa autem quare id licitum ſit genero eſt, vel intereſſe, quod ex dotis dilatione patitur, vel ex donatione ſaltem præſumpta ipſius ſoceri: ſed ſi hæc cauſa in hęredibus concurrat, ſequitur hæredibus ſimiliter eſſe licitum illos fructus percipere, etiã ſi illis non cõueniat onera matrimonij ſufferre. Quod inde etiam videtur cõfirmari, ſi vxor moriatur, & gener illi in bonis ipſius ſuccedat: iam non amplius genero illi incũbit onera matrimonij ſupportare, cùm vxor deceſſerit, & tamen poterit fructus prædictos percipere ratione intereſſe, ſi quod ex dotis dilatione patitur. Et ita ſufferre onera matrimonij ſecundum ſe, non erat cauſa, quare gener poſſet præfatos fructus percipere.

Sequitur amplius, ſi gener defunctus ſit, & dos ſit hæredibus ſoluta, qui vxori defuncti ſe obligãt ad eam in termino illi tradẽdum, dato interim pignore fructifero, quòd talis mulier poterit fructus medij temporis recipere, manente capitali ſaluo, ſi eadem cauſa cõcurrat in ea, quæ in eius marito concurrerat ad fructus illos percipiendũ. Id patet de ſe. Quia ſi ſimilis donatio illi fiat, aut ſimile intereſſe ipſo ex dilatione dotis patiatur, non dubium poſſe eam illos fructus recipere, ſicut & vir eius dũ viueret, recipiebat, Et his ceſſantibus, ſicut ipſa nõ poteſt, ita nec vir eius eos recipere poterat. Cuius tamen oppoſitum dixerunt Innocen. & Hoſtieñ. & cæteri, qui illud ex priuilegio particulariter genero conceſſo, genero licitum eſſe dicebant. Sequitur amplius, quòd ſi gener tantam ſummam pecuniæ, quãta eſt dos, à ſocero ſibi debita, à Ioanne, vel alio tertio mutuo accipiat, & eidem tertio idem pignus, quod à ſocero accepe-

acceperat, tradat, poterit ille tertius etiam ſi onera matrimonij non ſuſtineat, fructus medij temporis percipere, non computãdo illos in ſortem, ſi eadem cauſa eos recipiendi in illo concurrat, quæ in genero concurrebat. Sicut aliàs. Itaque quòd in his & aliis huiuſmodi caſibus, cũ cauſa fructus pignoris recipiendi per ſe nòn ſit onerum ſuſtentatio, ſed vel donatio, vel intereſſe, aut etiam pœna ſuper hoc poſita &c. quòd aliqua tali cauſa exiſtente, non ſolúm gener, ſed alij poterunt fructus illos recipere, ſicut gener: & illis deficientibus, nec gener, nec alij abſque peccato vſuræ eos recipere poterunt.

Ad ea verò, quę vltimò in argumento illo tertio allegabantur ex iure ciuili ad probandum eſſe vſuram licitam, demptis duabus in ipſo iure exceptis. Dicẽdum, quicquid ſit de iure ciuili, ſatis eſſe nobis ius diuinum & canònicũ ad tenendum cõcluſionem ſuprà poſitam, & in hoc non legibus, ſed canonibus ſtare oportet. Sed de his hactenus.

In quibus caſibus licitum eſt mutuanti vltra ſortem recipere.

Ex dictis ſeſe offert occaſio ad inquirendum, an ſit mutuanti licitum, & in quibus caſibus, vltra ſortẽ accipere abſq; vitio vſuræ verę. Cùm conſtet multum inter ſe differre mutuare ad vſuram, & mutuãtem vltra ſortem recipere, aut exigere, vt patet, tum ex dictis in.q. præcedente, tum etiam ex diffinitione vſuræ, quam ſuprà explicuimus. Et mutuare ad vſuram, certum eſt illicitũ eſſe, vt ſuprà ex iure naturali, diuino, & humano monſtratum eſt. Recipere autẽ, aut exigere aliquid vltra ſortem, nõ ex mutuo principaliter, ſed ex alia cauſa non ita in præfatis iuribus vetitum eſt, ſed conceſſum. De his tamen cauſis impręſentiarum quæritur, quæ ſint ob quas liceat vltra ſortem accipere ſimul & exigere. Et vt intelligo videntur eſſe quatuor. Prima eſt, debitum ipſius incremẽti, vt ſi id, quod ſuperaccipitur, eſt alioqui ipſi mutuãti debitum, aut de iure ſuo factum. Secunda eſt, intereſſe mutuantis, vt ſi tale incrementum accipitur ratione intereſſe, quod mutuãs ex mutuatione patitur. Tertia eſt, donatio mutuatarij, vt ſi ſponte & liberaliter det mutuanti aliquid vltra ſortem. Quarta cauſa eſt, pœna, vt ſi pœna aliqua cõtra mutuatarium ſtatuta eſt, niſi mutuatum tempore præfixo ſoluat.

Prima igitur cauſa eſt, debitum ipſius incremẽti, quod ſuperaccipitur, vt ſi id, quod ſuperaccipitur, ſuũ eſt ipſius mutuantis, aut ſibi debitũ, aut de iure ſuo factũ. Exemplum primi, vt quando vaſallus impignorat domino poſſeſsionem feudalem, quã ab eo acceperat, idque in ſecuritatem mutui accepti. Nam tunc dominus percipiẽs fructus medij temporis, non quod alterius eſt accipit, ſed quod ſuum eſt, vt patet ex dictis in.q. pręcedenti, de quo eſt textus capi. 1. de feudis. Et cap. Conquæſtus. de vſuris. Aut quando mutuatarius rem fructiferam mutuantis iniuſtè occupatam, ipſi mutuãti impignorat. De quo eſt textus cap. 1. de vſuris. Et cap. finali, de decimis. Exemplum ſecũdi, vt ſi mutuatarius. x. accepit mutuo, & totidem mutuãti debebat, quæ tamẽ nõ aliter potuit mutuãs ab eo recuperare, niſi mutuãdo, adiecto pacto de aliis. x. ſibi ſoluẽdis, de quo ſuprà, cum de difinitione vſurę agebamus. Exemplum tertij, vt quando mutuans habet ius, ſeu authoritatẽ à iure, vel ab homine bona alterius vtcũq; etiã per vim accipiẽdi, vt bello per principem cõtra hoſtes indicto, ius habent bellatores hoſtes ſpoliãdi; & armis eos, & eorum bona aggrediendi, tunc iure poterunt bellatores ſicut mediantibus armis, ita mediante mutuo aliorum bona vltra ſortem recipere & exigere, modò abſit ſcandalum & infamia. Quia quanuis hoſtium bona, nec ipſorum bellantium ſunt, antequã ea capiant, nec ipſis debita, habent tamen ius ad ea capiendum. De quo eſt tex. xiiij. q. iiij. Ab illo &c. In quibus caſibus, & aliis ſimilibus certũ eſt vſuram veram non committi: quia incrementum ſuperacceptum, non ratione mutui, ſed ob aliam cauſam iuſtam recipitur.

Secunda cauſa eſt intereſſe ipſius mutuãtis. Eſt autẽ intereſſe iuſta vtilitas hominis, habita, vel habẽda. Vnde duplex eſt intereſſe. ſ. dãni emergentis, & lucri ceſſantis. Primũ eſt, amittere aliquid de bonis habitis. Secũdũ eſt, impediri ab aliquo bono alioqui euenturo. Iam eſt q̃ſtio, an liceat vltra ſortẽ aliquid exigere ratione intereſſe damni emergẽtis. Et dixerũt aliqui illicitũ eſſe in mutuo rationẽ intereſſe habere, ita vt q mutuat, vel non mutuet, vel ſi mutuat, nil oino vltra ſortẽ exigat, ſed liberalẽ gratiã mutuatario faciat, cùm hoc ſit de ratione mutui, ſimul & de

de damno emergenti
aut de lucro ceſſante

præcepto Dei, & naturæ. Ac proinde quicqd ex mutuo patiatur ipſe qui mutuat, gratis illud patiatur oportet. Alioqui accideret, vt in mutuando non ſolùm non faceret gratiã, aut beneficiũ ipſi mutuatario, ſed potius ipſa mutuatio cederet eidem in magnum grauamẽ, ita vt ſit plus, quòd ratione intereſſe debent ſoluere, q̃ ipſum capitale, vt ſi intereſſe ſit maius, q̃ ſit quantitas pecuniæ mutuatę, vt facilè poteſt exẽplificari. Quam opinionem Adrianus attribuit Scoto in ſuo. 4. Oppoſitum tamẽ tenetur communiter & verè à Theologis, q̃ à Iuriſtis. Et probatur, quia nemo tenetur alteri cum damno proprio beneficiũ facere, niſi fortè quando illius alterius tanta eſt neceſsitas, vt teneatur homo tale damnum pro illius ſubuentione ſuſtinere: ergo tali neceſsitate ſecluſa, iuſtum eſt, vt is, cui beneficiũ fit, ipſum benefactorem ſeruet indemnem: quod eſſe nõ poterit, niſi loco damni, quod benefactor patitur, tandem reddat eidem, & ita poterit mutuans etiam tempore mutuationis paciſci dę reſarciendo huiuſmodi damno.

Confirmatur. Quia qui cauſam efficacẽ damni dat, dãnum dediſſe videtur, & ita tenetur ſatisfacere: talis eſt mutuatarius, qui precibus ſuis cauſa efficax eſt, vt alter ſibi quod petit mutuet, ad quã mutuationẽ ſcit dãnũ ipſi mutuanti euenturum. Igitur tenebitur illi de tali damno. Ac proinde poterit mutuans loco huiuſmodi intereſſe aliquid vltra ſortem exigere. Hoc idẽ confirmatur ex cap. Peruenit. extrà de fideiuſſoribus. vbi in ſententia dicitur, quòd clericus fideiuſſor, qui pro principalibus in termino præfixo deficiẽtibus debita ſoluit, debet per principales debitores indemnis ſeruari, ita vt pecuniam quam pro eis ſoluit, reſtituant, & ipſum conſeruent indemnem, ſic, ꝙ damnum, quod ex ſolutione pertulit, ei reſarciant: alioqui de redditibus eorum, debita ipſa perſolui faciant, & damna illa reſarciri: aut redditus illos ſibi aſsignent, tandiu detinẽdos, donec de ipſis ſatisfactum fuerit. Hęc in textu. Cùm igitur fideiuſſorem pro principali ſoluere non aliud ſit, quàm eidem mutuare, ſequitur &c.

Preterea poteſt aliquis ad alterius inſtantiã rem ſuã illi vendens, petere pciũ exceſsiuũ, quod. ſ. maius ſit, q̃ res ipſa in ſe valeat, ſi ex venditione illius cogitur vendens aliquod dãnum pati, eò ꝙ res illa licèt in ſe & cõmuniter non valet tantũ, quantum à venditore exigitur, valet tamen ipſi vendenti totum illud ratione. ſ. damni, à quo per ipſius rei poſſeſsionẽ liberatur: qualiter eam diſtrahendo non liberaretur, vt eſt cõmunis omnium ſententia, & ſuprà amplius oſtendimus. Ergo ſimiliter poteſt quis pecuniam mutuãs aliquid amplius à mutuatario exigere, ſi ex tali mutuatione cogitur damnum aliquod pati: quia quanuis pecunia illa numerata in ſe non valeat plus quã ipſa ſit, valet tamen plus ipſi mutuanti: eò quod eam habendo, liberatur à damno aliquo, quod ex diſtractione, ſeu mutuatione ipſius cogitur incurrere. Et procedit hoc non ſolùm de intereſſe damni, quod mutuans patitur poſt moram mutuatarij, ſed etiam ſi ante moram illud patiatur: quod ſpecialiter per primam & tertiã rationem probatur. Quod rurſus hinc cõfirmari poteſt. Quia ſi Petrus erat ad ſtatim vẽditurus rem aliquã, vt haberet vnde creditoribus ſuis ſatisfaceret, & ad inſtantiã Ioannis rem illam illi ad terminũ vendit, ratione cuius cogitur Petrus aliundè pecunias quærere, quas non niſi ad vſuram reperire poteſt, vt creditoribus ſuis ſatisfaciat, ex ſententia omnium poterit pro re illa ſic ad terminum vendita plus exigere, q̃ in prõptu valeat, idq; ratione intereſſe damni, quod vendens ex rei venditione ad terminum patitur: & cum illa venditione ad terminũ ſit mutuatio implicita, vt conſtat, ſequitur intentum.

Nec obſtat, quòd pro priore ſentẽtia dictũ eſt. Nam quanuis mutuatio debeat fieri gratis & liberaliter, non tamẽ opus eſt, ꝙ cum dãno mutuãtis ſic fiat, vt teneatur gratis illud dãnum pati: ſed nec incõueniẽt mutuatarium plus debere ſoluere ratione intereſſe damni præfati, quàm ſit ipſum capitale mutuatum: quia ex quo ipſe mutuatarius toti illi damno cauſam dedit, iuſtum eſt, vt læſo integrè ſatisfaciat. Et ad hoc impertinens eſt tale incrementum ratione intereſſe ſolùm eſſe maius, aut minus, quàm ſors ipſa. Quòd inde patet. Quia ſi eidem damno cauſam efficacem aliter quàm mutuum petendo dediſſet, teneretur de damno, vbi nil mutuo accepiſſet: ergo ſimiliter de eodem damno tenebitur, ſi ratione mutui ſimile damnũ dedit, etiam ſi parua ſit ſors mutuata. Nec Scoti ſententia huic communi aduerſatur, imo ipſe expreſſè in. 4. diſtin. 15. idipſum tenet.

Maius dubiũ eſt de intereſſe lucri ceſſantis, an ratione eiꝰ poſsit mutuator, aliqd vltra ſortẽ exigere. Et cõmuniter dicunt Iuriſtæ quòd ſic, ſi mutuatarius ſit in mora, vnde cogitur mutuator intereſſe lucri ceſſantis pati. Secus anteq̃ mutuatarius ſit in mora.

Huius

Huius rationem eſſet, dicunt. Quia antequam ſit mutuatarius in mora, gratiam facit mutuator ipſi mutuatario, & eo volente, & conſentiente, mutuatarius pecuniam mutuatam retinet. Poſt moram autem non ita creditore conſentiente debitor pecuniam debitam retinet: & ita ſi ex tunc ratione non ſolutionis creditor aliquid intereſſe patitur, imputabitur debitori moroſo: quia debitor moroſus furi ęqparatur, fur autem non ſolùm tenetur rem furtiuam reſtituere, ſed pro intereſſe etiam lucri ceſſantis ſatisfacere. Et pro hac ſententia ſunt Ioannes Andreas capitu. Nauiganti. de vſuris. Et dominus Anto. capitu. Salubriter. eodem titulo.

Hoc tamen non omnino rationabile videtur, ſed præter rationem. Nam pecunia non eſt maioris vtilitatis poſt moram, quàm ante moram, cęteris paribus, nec minus ceſſat lucrum iuſtum ipſi mutuanti ex hoc, quod mutuatarius eſt ante moram, quã poſtquam incipit in mora eſſe, vt ſuppono: igitur non ſolùm poteſt haberi ratio intereſſe lucri ceſſantis poſt moram, ſed etiam ante moram. Et cõfirmatur. Nam debitor moroſus hoc addit ſuprà debitorẽ non moroſum. ſ. quòd eſt in culpa, nõ reddens, quod reddere tenetur, & æquiparatur furi: ſed hæc culpa non eſt per ſe cauſa obligãdi ipſum moroſum ad reddendũ aliquid vltra capitale, ſed verũ intereſſe, quod creditor ob cauſam illius patitur. Igitur ſi idẽ intereſſe patitur, anteq̃ debitor ſit in mora, & culpa, quare igitur non tenebitur pro tali intereſſe ſatisfacere, ſicut tenetur ſi in mora ſit?

Si dicas hoc ideo eſſe, quia ante moram ex voluntate, & cõſenſu creditoris mutuata pecunia retinetur, & ita viſus eſt mutuans gratiam mutuatario facere, volens gratis ſuſtinere intereſſe, quod interim patitur. Contra hoc ſtat ratio ſuprà facta de intereſſe damni emergentis, pro quo tenetur mutuatarius mutuanti ſatisfacere, ſicut ſi poſt moram illud patiatur. Adde, quòd vt dictum eſt, quãuis tempore mutuationis teneatur quis gratis mutuare, non tamẽ tenetur gratis lucrũ alioqui euenturum pro mutuatario amittere, ſiue lucrum ceſſet ante moram, ſiue poſt.

Si dicas. Qui gratis cõſentit in antecedẽte, ex cõſequẽti gratis cõſentit in eo, q̃ inde ſequitur. Cùm igitur mutuãs tempore mutuationis ſponte, & gratis conſentit in hoc, quòd mutuatarius per certum tempus ſuam pecuniam mutuatam retineat, igitur ex conſequenti conſentit in perditione alicuius boni, ſeu lucri, ipſam pecuniæ retentionem conſequẽte: & ita mutuatarius non tenetur quicquam reddere ratione intereſſe ante moram euenientis.

Verùm hæc ratio nil probat. Primò, quia ſupponit vnũ falſum, ſcilicet. Quicunq; vult antecedẽs bonę cõſequentię, vult etiã cõſequens aut. Qui vult cauſam, vult ſimiliter effectum eius. Cuius oppoſitũ conſtat eſſe verũ in eo, qui vult in amore ſuæ cõcubinæ perſeuerare, quã ſuprà modũ amat, & tamen cùm ſciat per fidem ſequi inde eius æternã damnationẽ, hoc non ſolùm nõ vult, ſed etiã odit. Ita etiã. Qui ſcit cibum aliquem guſtui delectabilẽ eſſe, eſſe ſanitati contrariũ, vult quidem (quia guloſus) eſt cibum comedere, vt guſtui ſatisfaciat, non tamen inde vult morbum incidere. Et ita de aliis multis poſſet exemplificari. Imo ſicut ſtat dolere de antecedente, & de conſequente gaudere: quòd accidit his, qui de peccato veram agunt pœnitentiam, qui de peccato dolent, & de dolore gaudent: ita ſtat ẽ contra aliquẽ gaudere de antecedente, & triſtari de effectu, & cõſequente eius, vti videmus in puella non nupta, quæ de concubitu gaudet, quo grauida fit, de grauidatione verò triſtatur.

Secundò, eſto mutuator velit illud antecedens, ſcilicet, mutuatarium retinere apud ſe mutuatam ad tẽpus pecuniam, & ex cõſequenti velit ceſſationem lucri inde conſequentem, non tamẽ opus eſt, q̃ ſicut gratis mutuare vult, ita gratis velit illud intereſſe pati, releuando mutuatarium à ſatisfactione. Id patet à ſimili. Stat enim quòd Petrus habens vineam fructiferam, ſponte conſentiat & velit gratis eam donare Ioanni, non tamen inde opus eſt cõſentiat, & velit fructus eiuſdem vineæ eidem donare, ſed poterit vineam donando, fructũ ſibi ad tempus reſeruare, ipſum donatarium ad fructuum redditionem obligando. Igitur pari forma ſtat, quòd Petrus velit gratis certam pecuniæ quantitatem ad tempus alteri mutuare, non conſentiendo, nec donãdo lucrum, quod ex pecunia erat ei alioqui ſaltẽ inſtrumentaliter euẽturũ.

Si dicas non eſſe ſimile de vinea donata, & pecunia mutuata, eò q̃ vinea parit, non aurẽ pecunia, ideo poteſt donare vineã, fructus eius reſeruando, non tamẽ poteſt mutuare, ſeu dare pecuniam, fructum eius reſeruando. Contra, quia ſecundũ hoc ſicut nõ eſt habẽda ratio intereſſe lucri ceſſantis ante moram mutuatarij, ita nec haberi deberet poſt moram

moram eiuſdem, vt conſtat: quia pecunia nec ante moram, nec poſt, parit. Adde quòd quanuis pecunia de ſe lucrum non pariar, parit tamen inſtrumentaliter, negotiantis induſtria appoſita. Et ita cõcluditur in habenda ratione intereſſe damni emergẽtis, aut lucri ceſſantis non eſſe ponendam differentiã inter hęc. ſ. mutuatarium eſſe, vel non eſſe in mora.

Poſſent igitur aliqui moueri ad dicendũ indiſtinctè non eſſe habendam rationem intereſſe lucri ceſſantis, nec ante moram, nec poſt: & mutuatariũ ſiue moroſum, ſiue non, non teneri in cõſcientia mutuãti aliquid loco huiuſmodi intereſſe reddere. Pro quibus argui poſſet. Tum primò, quia pecunia de ſe eſt res nõ fructifera. Tum ſecũdò, quia mutuãs non poteſt vẽdere quod non habet, lucrũ autem ceſſans non eſt à mutuante habitũ. Tum tertiò, etiã eſto aliquod lucrũ ex pecunia reſeruata ſperaſſet, illud eſt incertũ, & poteſt multis modis impediri, pro eo autẽ, quod incertũ eſt, aliqd certũ exigere, videtur iniuſtũ, cũ per hoc mutuãs ponat ſe in tuto, alterũ verò in dãno. Tũ q̃rtò etiã: quia oppoſito dato, ſequitur incõueniẽs, ꝙ. ſ. daretur apertũ oſtiũ vſurariis ad vſuras palliãdũ, & eas palliatas exercendũ, quia dicerent ſe incrementum exigere, non ratione mutui, ſed ratione intereſſe, quod poſſent cum ſua pecunia lucrari.

His tamen non obſtãtibus, videtur cum Theologis tenendum, eſſe licitũ mutuãti aliquid vltra ſortẽ ratione intereſſe lucri ceſſantis exigere & recipere, modò certę adſint cõditiones. Hęc cõcluſio probatur, primò qui efficaciter impedit aliũ ab aſſequutione alicuius lucri in rebus ipſius impediti cauſaliter contentum, quod alioqui eſſet aſſecuturus, tenetur impedito pro illo ſatisfacere. Hoc patet ratione & exẽplo. Ratio eſt clara. Quia qui cauſam efficacem dat, vt alter aliquod bonum iam habitum amittat, tenetur illi: ſed lucrum, de quo loquimur, licèt non ſit actu habitum, eſt tamẽ quaſi habitum: quia in rebus ipſius impediti contentum, quod aliàs eſſet actu habiturus. Igitur licèt non teneatur ad tantum ad quantum teneretur, ſi ſua cauſa alter bonum actu habitum amitteret, non tamẽ releuatur, quin teneatur. Exempla etiam clara ſunt, ſi quis detineat ruſticũ, aut mechanicũ, ne poſsint ſuã operã, aut artificiũ proſeq, ſeu exercere, vnde neceſſe eſt eos ſtipendiũ, quod aliàs lucraturi eſſent, amittere: ex ſentẽtia omniũ tenetur illis ratione intereſſe lucri ceſſantis. Idem etiã de eo, qui operã apponit, ne ſemina ſuo domino pullulent, ne arbores, aut vineæ fructificent &c. talis tenetur de damno, & de ceſſante lucro, quod illi domino alioqui eueniſſet, eò quòd lucrum illud & commodum in rebus ipſius læſi continebatur: & licèt non actu à domino poſsideretur, erat tamen quaſi habitũ & quaſi poſſeſſum, cum ſecluſa opera lædentis illi eſſet euenturũ. Talis eſt caſus præſens: excepto quòd in noſtro caſu fit lucri ceſſatio ob cauſam mutuatarij, prę ter iniuriã mutuãtis, in aliis autem fit cum iniuria læſi. Attamen quantum ad propoſitum attinet, nil videtur iniuria facere: quia alia ſatiſfactio pro iniuria debetur, alia verò pro intereſſe ceſſantis lucri alioqui euẽturi. Sed nec etiam noſtrũ intẽtũ impeditur per hoc, quod in exemplis illis læſus ipſe nullo modo cõſentit in impedimento & ceſſatione lucri alioqui euenturi, in noſtro autẽ caſu ſic. Nam ſatis eſt ad noſtrũ propoſitũ, ꝙ in noſtro caſu mutuator nõ gratis cõſentiat In ceſſatione lucri, nec de illo velit mutuatario gratiã facere, ſicut nec id vult læſus in exemplis adductis. Et in hoc, quod pertinens eſt ad obligationẽ ſatisfaaiendi pro intereſſe lucri ceſſantis, ſimilia ſunt exẽpla poſita noſtro caſui, & ſi in aliis, quæ impertinentia ſunt, ſint diſsimilia.

Adde quòd poſſunt exempla per omnia noſtro caſui aſsimilari, vt ſi quis petat à ruſtico eum in venatione, vel itinere cõmittetur, vnde à ſua opera & lucro inde euẽturo impediatur, iuſtè poterit dicere ruſticus, faciã quòd vis libenter, modò mihi pro lucro ceſſante ſatisfacias. Similiter ſi quis petat mutuo inſtrumenta artificis, vnde impeditur ab aſſęquutione alicuius lucri ſibi euenibilis, iuſtè poterit dicere, faciam, modò pro lucro ceſſante ſatisfacias. Ergo pari forma ſi mercator erat paratus ad nundinas cum ſuis pecuniis ire, vnde lucrum ſperabat, & Petrus petat ab eo illas pecunias mutuo, iuſtè poterit dicere illi mercator, faciam libenter, modò pro lucro mihi alioqui euenturo ſatisfacias, ex quo ob tuam cauſam illud amitto.

Secundò facit pro hac ſententia cap. In ciuitate. Et cap. Nauiganti. de vſuris. vbi, vt ſuprà diſcuſsimus, iuſtificatur contractus, quo quis merces vendit ad terminũ cariùs, quàm valeant in prõptu, ſi eſt veriſimile dubium tempore ſolutionis plus, minúſve eſſe valituras, ſuppoſito quòd venditor erat eas ſeruaturus: cuius precij exceſſus iuſtificatur ratione intereſſe lucri ceſſantis, qualiter ceſſaret, ſi pro precio currente merces

illas

illas vendidiſſet, & tunc conſtat illic eſſe implicitam mutuationem.

Facit tertiò cap. Reliligioſi. Clem. de priuilegiis, vbi religioſi retrahētes aliquē à legatis faciendis, coguntur ſatisfacere læſis, non niſi quia cauſam præſtiterunt, ne perſonæ, q̄ alioqui per viam legati erant aliquod lucrum aſſequuturi, illud amittā̄t, ſed talis eſt noſter caſus, vt patet. Imo inde arguitur à minori. Quia ſi in caſu textus religioſi impediētes perſonas illas à lucro non in eorum rebus cauſaliter contento tenentur illis, à fortiori in noſtro caſu tenebitur, qui mutuātem à lucro in rebus eiuſdem tento, impedit.

Facit quartò capitulum Salubriter. de vſuris. vbi concedit poſſe generū, cui dotis ſolutio differtur, fruct⁹ pignoris medij temporis percipere, non computando illos in ſortem: & ſecundum communem Theologorum intelligentiam excuſatur id ratione intereſſe lucri ceſſantis, vt etiam dicit dominus Antonius de Butrio, qui ſic ait. Quando ſocer promiſit nomine dotis genero certam quantitatem pecuniæ, & ſocer eſt in mora, vt puta, quia dos incontinenti debebat ſolui, tunc pro intereſſe poterit petere, quantum veriſimiliter fuiſſet lucratus cum illa pecunia, vt ſic habeatur ratio ad intereſſe lucri ceſſantis. Hæc ille. In quo caſu conſtat dilationem dotis ex conſenſu generi locum habere mutuationis. Nec obſtat quòd Antonius loquatur de mora ſoceri. Nam eo ipſo, quòd gener cōuenit cum ſocero, vt dotem retineat, & interim loco intereſſe aliquid illi tradat, deſinit ſocer in mora eſſe, vt conſtat: & nihilominus iuſtificatur illa fructuum medij temporis perceptio, ſaluo capitali.

Nec obſtant, quę ſuprà in contrariū adducta ſunt. Quòd enim pecunia nō de ſe fructificet, nil obſtat. Tum, quia ſi ob illam cauſam non licet aliquid ratione lucri ceſſantis exigere, ob eandem etiam non liceret idem ratione intereſſe damni emergētis. Tum etiam, quia inſtrumenta artificis de ſe nō fructificant plus quàm pecunia, & tamen ſi quis mutuo ab artifice ſua inſtrumēta petat, tenebitur artifici ad intereſſe lucri ceſſantis.

Nec obſtat, quòd ſecundò dicitur. ſ. quòd nemo poteſt vendere, quod non habet, qualiter mutuans vendere videretur, ſi pro lucro ceſſante aliquid exigeret. Nō, inquam, obſtat: quia mutuans quanuis non actu habeat lucrum à quo ratione mutuationis impeditur, habet tamē illud quaſi in actu, eò quòd ponimus abſq; dubio, aut ſaltē probabiliter tale lucrum alioqui ſibi euēturum. Secus ſi talis probabilitas non adeſſet. Huius exemplum eſt notum de piſcatore, qui anteq̄ rete in mare ad piſcandū iaciat, vēdit piſces ex iactu illo capiendos, cùm tamē illos nondum habeat, eſt tn̄ veriſimile ſe piſces aliquos inde capturū. Et eſt caſus in lege approbatus. l. Si iactum retis. ff. de actio. empti & venditi &c. Idem poteſt exemplificari de partu futuro. l. Nec emptio. ff. de cōtrahen. emptio. & vendi.

Nec obſtat, quòd tertiò obiectum eſt. ſ. lucrum ceſſans eſſe incertū, & poſſe multis modis impediri. Non, inquam, obſtat. Quia ſimiliter in caſu piſcatoris nuper poſito, incertū eſt lucrum ex iactu retis ſperatum, & poteſt multis modis ſimiliter impediri: & nihilominus pro illo incerto licitè conuenitur, aliquod certum precium dari, & iuſtificatur propter veriſimile dubium, quo dubitatur plus minúſve lucrum ſperatū, eſſe valiturum, quàm ſit precium taxatum: quia tunc æqua eſt vtriuſque conditio, cùm æquè ſe lucro, & damno exponāt. Nec obſtat quòd mutuans aliquid certum pro lucro ceſſante exigens, ponat ſe in tuto quo ad id, quod exigit: & alter ponat ſe in periculo incrementi exacti, imo in certo de illud vltra capitale ſoluendo: quia in tali caſu mutui non habetur ratio æqualitatis inter datum & acceptum, ſicut haberi debet in venditione, ſed in mutuo habetur ratio ad intereſſe, ꝙ mutuans ob cauſam mutuatarij patitur: ideo tenetur mutuatarius aliquid in recompēſam præfati intereſſe ipſi mutuanti vltra capitale reddere, etiam ſi mutuàtarius nil vltra capitale à mutuante recipiat. Et quoniam incertum eſt, quantum futurum erat adæquatè lucrum ſperatum, iuſtè pro aliquo certo cōuenitur, quod certum apud hominum extimationem tantum valeat, quantum illud aliud incertum etiam ſi plus eſſet illud incertum ſperatū &c. Vnde ſequitur, quòd mutuans aliquid ratione talis intereſſe exigens, propriè non vendit lucrum ſperatum, ſed eſt contractus innominatus. ſ. da certum quid, & perdam lucrum &c. Ac proinde non propriè dicitur vendere, quod non habet. Nec obſtat, ꝙ quartò obiiciebatur, ꝙ. ſ. daretur apertū oſtium ad vſuras palliatas exercendū &c. Non, inquā, obſtat, eò ꝙ non ſimpliciter, & abſolutè dicimus eſſe licitum ratione intereſſe lucri ceſſantis aliquid exigere, ſed conditionaliter. ſ. ſi certæ conditiones concurrant, cum quibus concurrenti-

bus, licitum erit. Secus aliàs.

CONditiones igitur ad præfatam exactionem iuſtificandum neceſſarias ponit Cõradus, dicens eſſe ſeptem, vel octo. Prima eſt, quòd à parte rei ita ſit, quòd mutuans patiatur illud intereſſe, ratione cuius aliquid vltra capitale exigit. Nam ſi non verum, ſed fictum eſſet, non excuſatur ab vſura. Secunda. Quòd illud, quod ratione intereſſe exigit, non excedat ipſum intereſſe, alioqui vſura eſſet, ratione illius exceſſus, ad cuius exactionem is, qui mutuat, cauſam præter mutuum non habet. Tertia. Quòd mutuans mallet pecuniam mutuatam retinere, & ſic vitare intereſſe, quod ob mutuum patitur, quàm mutuare, aliquid certum vltra ſortem lucrando. Nam dato oppoſito, ſignum eſt quòd mutuat ex affectu lucri: & ita erit vſura. Et procedit hæc ratio, vbi mutuans commodũ temporale reſpicit: nam ſi ex charitate moueatur principaliter ad proximo permutuũ ſubueniendum abſque damno proprio, tunc poterit malè mutuare, ſe indemnem ſeruando, quàm pecuniam retinere, lucrum inde ſperando. Quarta conditio. Quòd mutuans illud intereſſe patiatur ratione mutuationis: quia ſi ob aliam cauſam tale intereſſe incurrit, puta ex negligentia, aut neſcientia, aut malitia propria illud incurrat: vt ſi mutuatione facta vendit viliùs rem ſuam, vt creditoribus ſatisfaciat, ad quam venditionem non cogitur, cùm creditores ſolutionem expectare vellent &c. Tunc ſi viliùs vendit, imputet ſibi, non mutuatario. Aut ſi poſt mutuationem factam, pecunias habet in area, cum quibus intereſſe lucri ceſſantis euitare poſſet ſi vellet, tunc huiuſmodi intereſſe non mutuatario, ſed ſibi ipſi debet imputari. Quinta conditio. Quòd mutuatio ſit conſilij, & non præcepti. Nam ſi mutuatarius ſit in tali, & tanta neceſsitate conſtitutus, in quali non eſt ipſe mutuans, tenebitur illi mutuare, Et ſi quod inde damnum, aut intereſſe patitur tenebitur illud gratis ſuſtinere, cùm propria bona teneamur ad proximorum indigẽtias releuandum expẽdere. Pro his autem, ad quę ex pręcepto tenemur, nil in recõpenſam exigere poſſumus. Et ita in tali caſu, inquit, contẽtus debet eſſe mutuator, ſi ſors ſibi reſtituatur. Sexta conditio. Quòd exactio incremẽti non infamet actorem ſuũ, nec aliquẽ ſcandalizet actiuè, nec paſsiuè ſcãdalo ex ignorantia, aut infirmitate prouenięte. Secus ſi ex malitia ſcandalizati proueniat. Tunc enim & ſi vſura non ſit, erit tamẽ peccatum aliud contra præceptum, quo tenetur de bono nomine curam habere, & proximi ſcandalum euitare. Septima conditio. Quòd exactio, quã tempore mutuationis facit, non ſit ad hoc, quod mutuatarius teneatur refundere intereſſe iam illicò in ipſa mutuatione, cùm mutuator nõdũ ſit pro tunc intereſſe paſſus: nec enim tenetur mutuatarius pro intereſſe ſatisfacere, antequam ſit intereſſe poſitũ ineſſe. Octaua, quam ponit in intereſſe lucri ceſſantis eſt, ꝙ mutuator non exigat tantum, quantum erat lucrum ceſſans: quia debet defalcare inde expenſas, laborem, periculum, & cætera, quæ in proſequutione lucri erat expenſurus. Similiter debet defalcare quantum valet minus lucrum nondum habitum, licèt ſperatum, ob eius incertitudinem, quam valeat actu habitum: alioqui non excuſabitur à peccato iniuſtè ſuperaccipiendi, ſeu lucrandi &c. Has omnes conditiones dicit eſſe neceſſarias ad exigendum aliquid ratione intereſſe, tam damni emergentis, quàm lucri ceſſantis: dempta octaua, quàm in intereſſe lucri ceſſantis dicit eſſe ſeruandum, reliquæ communes ſunt vtrique intereſſe.

VT tamen appareat, ſit ne neceſſariũ omnes has conditiones concurrere ad præfatam exactionem iuſtificandum, pręmittamus quòd duobus modis poteſt mutuans aliquid vltra ſortem tempore mutuationis ratione intereſſe exigere. Vno modo, nil certũ & determinatum exigendo, ſed ſolam refuſionem intereſſe, ſi aliquod tale ipſum mutuantem ſuſtinere contingat. Et ad hoc certum eſt, non eſſe neceſſarias omnes illas conditiones. Patet, quia non eſt neceſſaria prima: nam ſiue verè ita ſit, quòd mutuans patiatur aliquod intereſſe, ſiue incertum ſit, aut dubiũ omnino, iuſtè poterit cum illo pacto mutuare. Imo ex forma ipſarum conditionũ apparet, quòd non dicuntur eſſe neceſſariæ niſi ad iuſtificandum cõtractum, quando apponitur pactũ de aliquo certo, & determinato ſoluẽdo loco intereſſe, & hic eſt ſecũdus modus, vt ſi mutuans dicat, nõ mutuabo, niſi vltra ſortẽ loco intereſſe aliquid certũ ſoluas. Et quod hoc non ſit de ſe illicitũ, apparet ex dictis. Nã ex ſententia doctorum pro maiori parte iuſtè poterit gener dotis ſolutionem expectans, aliquid certũ à ſocero exigere loco intereſſe, quod veriſimiliter cũ dote ſtatim ſoluta eſſet lucraturus. Similiter qui ad terminũ mercẽ cariùs, quã in prõptu valeat, vẽdit, excuſatur ſi

mercem

mercem illam erat alioqui ſeruaturus ad tempus, quo fortè plus eſſet valitura, vt hæc latè ſuprà dicuſſa ſunt. In quibus & in multis aliis aliquid certum & determinatũ tempore mutuationis ĩplicitè à mutuatario exigitur loco intereſſe futuri: eſto incertum & indeterminatum ſit tale intereſſe, antequam eueniat.

Et in hoc ſenſu eſſet dubiũ, an omnes illę cõditiones ſint neceſſariæ. Et videtur quòd prima non ſit in rigote neceſſaria, ſcilicet, quòd ita ſit à parte rei, quòd ex mutuatione ipſe mutuans aliquod intereſſe ſuſtineat. Patet, quia vel eſſet neceſſarium quòd actu illud intereſſe ſuſtineat tempore, quo mutuat, aut tempore futuro. Primũ non: vt ex exemplis in iure approbatis, & ſuprà poſitis apparet. Sed nec ſecundum, quia ſtat quòd tempore mutuationis ſit valde veriſimile, & quaſi indubitatũ, quod mutuans ſi non mutuaret, eſſet aliquid poſtea lucraturus; ratione cuius veriſimilitudinis poterit cum mutuatario, vt dictum eſt, ſuper refuſione paciſci, & tũ quòd eueniat oppoſitum, ita vt talis rerũ mutuatio poſtmodum accidat, vel in mutuãte, vel in rebus, quas erat alioqui empturus, quod nullũ lucrũ fuiſſet aſſequutus. Et procedit hoc tam de intereſſe dãni emergẽtis, quàm lucri ceſſantis. Et ita vt talis exactio iuſtè tẽpore mutuationis fiat, ſatis eſt intereſſe eſſe veriſimile, aut probabile, & hoc ſufficit vt non ſit fictum.

Secunda etiã non videtur neceſſaria. ſ. quòd id, quod exigitur, non excedat ipſum intereſſe, ratione cuius exigitur: idq; ſi intelligat de intereſſe verè & realiter eueniente, vt in prima cõditione intelligit. Id ptobatur. Tum, quia ſi ita eſſet, nunq̃ ergo pro intereſſe lucri futuri ceſſantis eſſet licitũ aliquid certũ & determinatũ exigere, eò ꝙ nõ poteſt tẽpote mutuationis certitudo haberi, an id, quod exigitur excedat lucrum, quod alioqui eſſet in re ipſa euenturũ, eò quod de tali lucro vero nulla anteq̃ram veniat poteſt haberi certitudo quantum erit in re ipſa. Tum etiam, quia in exemplis ſuprà poſitis de genero, & de vendente cariùs ad terminum, iuſtè illud certum & indeterminatum loco intereſſe indeterminati exigitur: eſto, ꝙ accidat poſtea illud exactum plus eſſe, quàm fuiſſet lucrum, quod mutuãti alioqui verè & realiter eueniſſet. Nec per hoc vitiatur cõtractus prius fact⁹, vt conſtat. Et ita hæc ſecunda conditio ſicut & prima venit intelligenda non de intereſſe verè & realiter eueniente, ſed de intereſſe veriſimili & probabili: & tunc id, quod exigitur, non ſolùm non debet excedere veriſimile & ptobabile intereſſe futurũ, ſed debet eſſe ad ſummum tantum id, quod pro eo exigitur, quod ſit veriſimile dubium lucrum ceſſans plus minuſve futurũ eſſe, quàm id, quod exigitur, idqué propter dubietatem quantitatis huiuſmodi intereſſe, iuxta determinationem capituli In ciuitate. de vſuris. &c. Et tunc quidquid in re accidat, ſiue plus, ſiue minus mutuans realiter fuiſſet lucratus, licitè id, quod exactum eſt à mutuatario recipitur: ex quo veriſimile lucrum ceſſans tantum valuit tempore contractus, quantum ratione eius fuit à mutuatario exactũ. Vnde perinde eſt, ac ſi Petrus veriſimiliter ſit aliquid cum centum ducatis lucraturus, & ante lucri euẽtum, Ioannes emit ab illo id, quod in tali negotiatione lucraturus eſt, cùm tamẽ ſit lucrum indeterminatum, cùm futurum ſit, & facta venditione pro decem tenebitur Ioannes illa decem poſtea Petro ſoluere, ſiue multum, ſiue paruin eum lucrari contingat.

Tertia conditio non videtur omnino neceſſaria, quãuis cõmuniter ſecundum illã formã ſoleat à doctoribus poni, in qua dicitur, quòd mutuãs, data ſibi optione, potius eligeret pecuniam ſuã retinere, & cum ea luctum incertum ſperare, quàm eam cum pacto de lucro certo mutuare. Nam, vt videtur ſatis eſt, data ei præfata optione, eſſe ſibi, teſte conſcientia, indifferens, hóc vel illud eligere: nam ſtante hmõi animi indifferentia, non videtur ad lucrum ex mutuo declinare, ſed æqua videtur eſſe lanx, & hoc ſufficit eũ excuſare non ſolùm ab vſura reali, ex quo in exigendo non excedit, vt ſuppono, ſed æqualitatem inter exactum, & futurum lucrum ſeruat, ad ſenſum nuper expreſſum, ſed etiã excuſatur ab vſura mẽtali, cùm nil ex mutuo lucrari intendat, ob præfatam animi ſui indifferentiam. Et ita puto intentionem doctorum hanc conditionẽ ponentium eſſe, dicere, quòd affectus mutuantis non magis ad lucrum certum, de quo paciſcitur, declinet: quã ad lucrũ incertum ex ſua negotiatione alioqui euenibile. Et ita hæc conditio nõ poſitiuè, vt ſonat, eſt intelligenda, ſed negatiuè in hoc ſenſu modò tacto. Et patet ex ratione, quam pro conditione aſsignata faciunt arguentes, ſic. Nam ad oppoſitum, tunc ſignum eſt, quòd aliquod commodum temporale ſperabat per viam mutui: quod alioqui non ita ſperabat. Quæ ratio conſtat locum non habere in caſu, quo æqua lance mutuator æquè in vtrumque

indifferenter tenderet.

Quarta conditio ſimiliter vt prima, & ſecũda intelligatur de intereſſe non verè & realiter eueniente,ſed de probabili & veriſimili,ex quo ad hoc,quod iuſta ſit præfata exactio,non ad id,quod verè eueniet, ſed quod veriſimile & probabile eſt euenire, attendendum.

Quinta conditio eſt, quòd mutuatio ſit conſilij,& non præcepti. Quia tanta poteſt eſſe neceſsitas mutuatarij mutuũ petentis,vt teneatur mutuans ex præcepto mutuare:& ſi quod intereſſe inde patitur,tenebitur gratis illud ſuſtinere, & ita debet eſſe contentus cũm hoc,quod ſors mutuata ſibi reddatur. In hac conditione, vt ſonat, arbitror Conradum decipi, & non eum ſolũ, ſed plures alios,qui eandem conditionem neceſſariam eſſe dicunt.Ratio autem contra illũ eſt in promptu.Quia vel is,qui mutuum petit,eſt in extrema neceſſitate, ſeu quaſi, ratione cuius mutuãs teneatur ei eleemoſynam facere, vel eſt citra illam neceſsitatem. Si primum, ſequitur quòd non ſolùm debet gratis præfatum intereſſe ſuſtinere, ſed ipſam ſortẽ, qua extremè mutuatarius indiget,tenetur gratis illi donare, cùm ſecundum Conradum nõ ſatisfaciat diues,mutuando ei,qui extremam patitur,ſed donare tenetur: & ꝑ cõſequẽs nec, tenebitur mutuatarius pro intereſſe ſatisfacere,nec ſortem mutuatam reddere.Si autẽ mutuatarius ſit citra extremam, vel quaſi, ita vt diues nil illi donare teneatur, ſequitur quòd ſicut mutuatarius tenebitur ſortem mutuatã reddere,ita & pro intereſſe ſatisfacere.

Si dicas, quòd mutuatarius eſt in extrema,vel quaſi,& licèt eſſet illi donandũ, ipſe tamen volens ſe obligat ad ſortẽ mutuatã reddẽdum,& ideo excuſabitur mutuator ſortem redditã exigendo & recipiendo. Contra ſtat replica. Quia ſicut poteſt ille indigens ſe ad ſortis ſolutionem obligare, cedẽs donationi eidem alioqui faciendæ, ita poteſt ſe ad ſatisfaciẽdum pro intereſſe,quod gratia ſui mutuator patitur, volens obligare, & per conſequens poterit ab illo mutuator vltra ſortem ratione intereſſe aliquid exigere. Quòd ſi charitas obligat illum ad liberandum mutuatariũ à ſatisfactione pro intereſſe facienda ęquẽ, imo plus eadem charitas obligabit illum ad liberandum indigentem à ſolutione ſortis accepte,ex quo pauper ille ſorte ipſa directius indiget,quã ſuſtinentia præfati intereſſe, quod mutuator ſuſtinet. Itaq; non videtur rationabile differentiam inter ſortem reddendam, & pro intereſſe ſatisfaciendum ponere.

Secundò, ſit Petrus in tam extrema neceſsitate,quòd niſi illi mutuem centum ducatos, vt eos latronibus tradat,eum alioqui abſq; dubio occident,ego teneor ex præcepto illi centum ducatos mutuare,ex quo vt pono, non poſſum eum aliter à morte iniurioſa eripere:& tamen poſſum paciſci de ſatisfactione mihi per illum agẽda loco intereſſe, quod ex tali mutuatione ſuſtineo:& ille tenebitur mihi poſtea ad vtrũq;. ſ. ad ſortẽ reddendum,& ad pro intereſſe ſatisfaciendum:eſto quòd mutuatio non cõſilij: ſed præcepti fuerit:quando quidem ſi poſſum illum à morte aliter, quàm donãdo eripere, nõ teneor ſortem principalẽ illi donare, nec gratis pro illo intereſſe aliquod pati.

Tertiò videtur falſum fundamentum, cui præfata cõditio innititur. ſ. quòd pro his, ad quæ de præcepto tenemur, non poſſumus recompenſam, ſeu mercedem, aut precium exigere: & inde, vt putant, eſt, ꝙ cùm mutuatarius mutuum petens,eſt in tanta neceſsitate & indigentia, quòd diues tenetur illi mutuare,& ex conſequenti tenetur in caſu intereſſe inde conſequens ſuſtinere, non poterit loco talis intereſſe aliquid exigere. Cùm tamen multa ſint,ad quæ ex præcepto tenemur,tamen non gratis ea agere tenemur, ſed iure poſſumus pro eis aliquam mercedem exigere & recipere.Patet de aduocato, qui cũ non ſit qui litigẽtem, & iuſtam cauſam defendentem ab iniuſta ſententia, & damnatione tueatur, tenetur ex præcepto partes eius defendere:& tamen poterit ſuam mercedẽ iuſtè exigere.Similiter medicus tenetur ex præcepto ægrum in periculo exiſtentẽ curare, & tamẽ nõ ad id tenetur gratis. Et qui videt in via fratris merces ob defectum adiutorij perire, tenetur illum ex præcepto iuuare,& tamẽ poterit ſuam mercedẽ exigere, vt aliàs latius diſſeruimus. Igitur eſto teneatur diues extremè indigenti mutuare,& per conſequens inde intereſſe pati,non tamẽ ad id gratis tenetur &c.

Et ita hęc cõditio nõ vti cęterę videtur eſſe neceſſaria: excepto niſi tãta ſit mutuatarij ĩdigẽtia,ꝙ nec habeat,nec habere ſperetur,vnde ꝓ intereſſe ſatisfacere poſſet:tunc enim poterit verificari ꝙ dictũ eſt.ſ. mutuatarium teneri ad ſortis ſolutionem, nõ tamẽ ad intereſſe.Et tũc inhumanũ eſt,& iniuſtum aliquid vltra ſortẽ exigere.Sed quia hic punctus videtur ex his,q̃ de eleemoſyna dici ſolẽt,pendere.

dere, vide quod Codice de Eleemoſyna ſcripſimus.

Septima cōditio, ſcilicet, quod exactio, quæ fit tempore mutuationis non fiat ita, vt ſtatim ipſum exactum ſoluatur &c. ſuam etiam habet difficultatem. Nam ſi Petrus eſt aliquid veriſimiliter lucraturus menſe ſequenti, & Ioannes velit eum in re alia occupare, vnde lucrū illud amittat, poterit cum Ioāne conuenire, dicens. Ego cedam tali lucro, ſi aliquid certum mihi in promptu des, & erit licita conuentio: & per conſequens poterit lucraturus iuſtè recompēſam lucri, cui cedit in prōptu exigere & recipere. Sicut poteſt quis fructus vineę, nondum exiſtentes, ſed ſperatos & incertos antea vendere, & pro illis in promptu aliquid certum recipere. Cum ergo mutuans in caſu non ſolum mutuet, ſed lucro veriſimiliter ſperato ob cauſam mutuatarij cedat, quod gratis facere non tenetur, ſequitur quod poterit pro huiuſmodi ceſsione aliquid à mutuatario in promptu exigere & recipere.

Tum ſecundò. Quia ſi talis mutuatio eſſet vitioſa, quæ fit cum pacto, q̄ mutuatari⁹ ſtatim aliquid certū pro intereſſe, qđ patietur, ſoluat, ideo eſſet, quia tēpore mutuatiōis nondū patitur cū effectu tale intereſſe, ſed poſtea patietur: aut ideo, quia mutuās cogit mutuatariū ad aliquid agendū, ſeu ſoluendū, ad qđ nō eſt obligatus, idq; ratione mutui quod non aliter fieret, niſi ſatisfactio pro intereſſe illico fiat. Sed neutrum videtur ſufficere ad vitiandū pręfatam mutuationē. Probatur. Non primum: tum quia qui vendit ad ſtatim carius quàm merx cōmuniter valeat, idq; ratione intereſſe, quod ex carentia ſuæ mercis veteſimiliter eſt paſſurus, licitè ad ſtatim recipit recompenſam pro intereſſe futuro, ex ſententia omnium: eſto quod tempore venditionis tale intereſſe non ſit in effectu, iam talis venditio non vitiatur hoc pactū de ſtatim ſoluēdo recompenſam pro intereſſe futuro. Ergo etiā in noſtro caſu non inde vitiatur mutuatio, qđ fit cum pacto de ſoluendo ſtatim recompenſam pro intereſſe futuro. Tum etiam. Quia quamuis tempore mutuationis mutuans non in effectu patiatur pręfatum intereſſe, attamē in effectu & realiter tunc cedit lucro veriſimiliter euenturo & ſperato: quę quidem ceſsio eſt precio ęſtimabilis, vt conſtat: igitur mutuādo poterit pro ceſsione, qua de facto lucro cedit, aliquid ſtatim ſoluendum exigere.

Quod etiam non vitietur præfata mutuatio, ſcilicet, quia mutuās obligat mutuatarium ad plus, quàm ipſe aliâs teneretur, puta ad ſtatim ſoluendum exactum, apparet. Quia ſi hæc ratio ſufficeret, pariter ſufficeret ad vitandum mutuationem factam cum pacto de ſoluendo poſtea ſimul cum capitali aliquid certum ratione intereſſe ſperati. Patet. Quia ſimiliter obligat mutuans ipſum mutuatarium ad plus, quàm aliàs teneretur: cū aliàs non teneretur niſi ad ſatisfaciendum pro intereſſe, prout euenerit: conuenire autem de aliquo certo ſoluendo loco præfati intereſſe incerti, eſt alia noua obligatio, ad quam mutuatarius nec ratione mutui, nec ratione ceſſantis lucri tenebatur, ſe ſola contrahentium conuentione, per quam mutuans illud à mutuatario tempore mutuationis exigit.

Verum quicquid ſit de hac, quę in argumēto tāgitur ſubtilitate, nō opus eſt à conditione recedere, cū ipſa ſit rationabiliter poſita: eò q̄ dato oppoſito, in prōptu eſt inconueniens, qđ inde vt in plurimum ſequeretur. ſ. quod mutuatarius cogeretur ratione intereſſe minoris ſoluere tantum, quantum ratione intereſſe maioris, quod apertam in ſe continet inæqualitatem. Et ſequela patet. poſito caſu, quod indigens petat mutuo. 15. ad certum terminum ſoluendos, cum quibus eſt tunc veriſimile mutuantem fuiſſe in illo interim. 5. lucraturus parum plus minúſue, deductis laboribus & expenſis. &c. ait mutuans: faciam quod petis, modo illico ſoluas mihi, 5. pro ceſsione, qua ob tui cauſam cedo lucro aliàs probabiliter euenturo: & alter cōſentiēs accipit à mutuante quindecim de quibus illico iuxta conuentionem ſoluit eidem quinq; & ita remanent apud mutuatarium decem & ratione mutui, quia. ſ. 15. mutuo accepit, tenebitur in termino ſoluere. 15. & ita perinde eſt ac ſi mutuatarius mutuo, decem acciperet ſoluturus ratione mutui ſimul & intereſſe in termino præfixo. 15. Ac proinde ſequitur intētum, quod ſi. 15. mutuo recepiſſet, erat. 5. ratiōe intereſſe ſoluturus, & recipiendo mutuo tantum. 10. ſimiliter eſt ratione intereſſe alia: 5. ſoluturus, cum tamen non ſit veriſimile, qđ mutuans tantū fuiſſet lucratus cū decem quantū cum. 15. Et ratio eſt intuenti clara.

Prætera accideret, qđ mutuatarius nil in re ipſa mutuo acciperet, qđ apđ ipſum ad ſui vtilitatē permaneret, & tn̄ teneretur mutuāti ad ſoluendū ſortē, quā verè nō accepit. Vt ponamus q̄ indigens petat mutuo. 15. & q̄ ſit veriſimile q̄ mutuans cum illis. 15. eſſet lucratus alia. 15. in negotiatione iuſta,

idq; deductis laboribus & expenſis, & forte fuiſſet plus quam.15. lucratus: iam ſi licita eſſet pręſata conuentio de ſtatim ſoluendo intereſſe, ſtatim ꝙ indigens mutuo acciperet.15. deberet illa.15. illico mutuanti ratione intereſſe dare: & ita nil ſortis apud ipſum remaneret, & tamen teneretur in termino ſortem ſoluere, ac ſi apud ipſum remanſiſſet, quo nil abſurdius, Ac proinde ſtetur in conditione.

Nec obſtant, quæ in oppoſitum adducta ſunt. Non eſt enim Simile, quod primo fuit allegatum, de eo, qui vẽdit pro precio ad ſtatim fructus incertos euẽturos: illud enim iuſtum eſt, ſuppoſito ꝙ ſeruetur æqualitas inter precium taxatum, & mercem, quę eſt, ius percipiendi fructus vẽturos pręfatę vineę: qđ quidem ius transfert dominus vineę in emptorem. In nonſtro autem caſu non fit talis venditio, quia mutuans nil in mutuatarium tranſfert, niſi id, quod mutuat. Et quamuis cedat lucro veriſimili alioqui euenturo, eo ipſo, ꝙ ſtatim pro tali ceſsione aliquid mutuanti ſoluit, fit iniuſtitia pręđicta. ſ. ꝙ tãtum ſoluat pro minori intereſſe, quanto pro maiori, vt deductũ eſt. Quod ex caſibus in oppoſitum adductis minimè ſequitur.

Ad ſecundum dicendum, ꝙ argumentũ bene probat intentum. ſ. nõ ideo præfatum contractum vitiari, quia mutuatari⁹ ſoluere cogitur pro intereſſe ptiuſquam in effectu ipſum intereſſe eueniat. Nec ex eo, ꝙ mutuans obligat mutuatarium ad aliquid, ad qđ nec ratione mutui, nec ratiõe intereſſe alioqui teneretur, ſed quia obligat illum ad plus, quã æquum & iuſtum ſit: quia. ſ. vt deductum eſt, obligat illum ad ſoluendum pro intereſſe minori quantum deberet pro maiori ſoluere, vt patet de ſe. Idq; dixi vt in plurimum ex oppoſito conditionis ſequi: nam nõ nego poſſe cõtingere non minus intereſſe pati mutuantem, minus mutuando, quam ſi multum mutuet, vt ſi ad lucrum ſperatum obtinendum requirebantur centum ducati, nec pauciores ſuffeciſſent, tunc ſi mutuet ex illis decẽ ducatos, aut vnum, non minus lucrum perdit, quam ſi omnes centum mutuaſſet: in tali caſu non minus deberet mutuatarius ratione intereſſe ſoluere, vnum ducatum mutuo accipiẽdo, quam ſi omnes centum mutuo accepiſſet.

Eſt ergo reſulutio, ꝙ ad iuſtificandũ exactionem, qua mutuans tempore mutuationis à mutuatario aliquid certum ratiõe intereſſe exigit, hæc requiruntur. Primùm, ꝙ tempore contractus ſit veriſimile pręfatum intereſſe, & ſi omnino certum non ſit ſecundum ꝙ id, quod ratione intereſſe exigitur, ſit ita moderatum, vt tempore contractus ſit veriſimile dubium lucrum futurum cui ceditur, fore pl⁹ minuſue, quam id, quod exigitur, vt æqua ſit vtriuſq; conditio. Tertiùm, ꝙ teſte conſcientia ipſius mutuantis indifferens ſit eidem mutuare adiecto pacto cum tali exactione, aut pecuniam ſuam retinere, & lucrum ſperatum proſequi. Quartũ, ꝙ tale intereſſe cogatur pati ipſe mutuans ratione mutuationis, ad quod opus eſt mutuationem fieri ad inſtantiam mutuatarij. Quintùm, ꝙ non ſit mutuatarius tanta neceſsitate pręſſus, ꝙ nec habeat, nec habere ſperetur vnde poſsit pro intereſſe prædicto ſatiſfacere, poſsit tamen mutuatam ſortem ſuo tẽpore ſoluere, idq, ſiue mutuatio in caſu ſit cõſilij ſiue pręcepti. Sextùm, ꝙ exactio non fiat eo modo, vt mutuatarius teneatur ſtatim pro intereſſe ſatisfacere, ſeu exactum ſoluere. Septimũ eſt, ꝙ in tali exactione deducãtur labores & expenſæ, quas mutuans erat alioqui in lucri proſequutione facturus. Poſtremum eſt, ꝙ caueatur ab infamia & abſcandalo, ꝙ in omnibus contractibus & operibus humanis eſt ſeruandum. His omnibus concurrentibus licita erit mutuatio cũ præfata exatiõe, & ſiue poſtmodũ appareat, ꝙ mutuans plus longe ſuiſſet lucratus, aut etiam nil, tenebitur mutuatarius mutuanti ſoluere iuxta conuentionem pręfatam, q̃ non veritati lucri euenturi, ſed veriſimilitudini tũc rationabiliter habitæ innitebatur idq; de rigore cõtractus. Sed quoniã in his, qui mutuant aut ad terminum vendunt & emũt ratiſsimè hæc omnia requiſita concurrũt, ideo tales contractus, in quibus aliquid vltra capitale ratiõe intereſſe lucri ceſſantis exigitur diſſuadendi ſunt ante quam fiant, poſt factum autem diligenter attendendum, an omnia requiſita concurrant nec ne, ne poſt factũ aliquid temere, vel iuſtiſicetur, vel condemnetur. Er ob hanc cauſam papa viſus eſt tales contract⁹ diſſuadere in capi. In ciuitate de vſuris, dicẽs. Ideo ciues ſaluti ſuæ bene conſulerent, ſi à tali cõtractu ceſſarẽt, cũ cogitationes hominũ omnipotenti deo nequeant occultari.

Sequitur ex dictis, q̃ periculoſè errent homines, qui pecunias, quas mutuant, erant in arca ſeruaturi, & tamen inde lucrum quærunt ratione intereſſe lucri, quod habere potuiſſent. Non enim eſt habenda ratio intereſſe, quod quis lucrari potuiſſet, ſed quod veriſimiliter de facto fuiſſet lucratus.

Nec minus errant mercatores, qui cũ pecunias mutuãt, vel merces ad terminum vendunt, aliquid ratione intereſſe exigũt etiam ſi cum illis pecunijs alioqui fuiſſent lucraturi, ſi alias totidem pecunias in arca habeant, mediantibus quibus idem lucrum aſſequi potuiſſent, maximè ſi eas pro vſu ſuarum negotiationum ſeruatas habeant.

Errant præterea, qui ratione intereſſe lucri ceſſantis tantum exigunt, quantum eſt veriſimile alioqui lucraturos eſſe non defalcando labores, pericula, & expenſas, quas in lucri proſequutione expendiſſent. Et etiam errant, ſi ea attendentes, & ſecundum eorum quantitatem & æſtimationem tantundẽ defalcantes, totum in ſummo exigunt, quod lucrari poſſent, aut veriſimiliter lucraturi fuiſſent. Cum interſit inter habere, & prope eſſe, & poſsit etiam huiuſmodi lucrum impediri.

Errant præterea pſati negotiatores, qui in præfatis caſibus malunt potiꝰ habere certum lucrum, ſuper quo ratione intereſſe conueniunt, quam cum ſuis pecunijs negotiãdo, lucro incerto ſe exponere, cum ad minus dederent eorum affectus in æquilibri lance conſiſtere vt dictum eſt in tertio requiſito.

Errant præterea mercatores, qui cũ mutuant, vel ad terminum vẽdunt, non ſolum rationem habẽt intereſſe, quod ex carẽtia ſuę pecunię veriſimiliter patiẽtur, ſi alio qui ad ſtatim erant vẽdituri, ſed etiã ad intereſſe lucri, quod emendo vel vẽdẽdo ad terminũ fuiſſent lucrati. Queadmodum errãt mercatores, qui merces carius emerunt, eo ꝙ ad terminum ſibi venditę fuerunt, ſi quãdo poſtea eas vẽdunt, volunt vltra alia, quę iuſtè lucrari poſſunt, precium augere ob id. quia & ipſi carius ad terminum eas emerunt, vt ſuprà tactum eſt, quando de precio iuſto agebamus.

Sequitur amplius errare eos, qui cum poſsint res, quas habent, ad ſtatim pro precio currenti vẽdere, quærũt potius emptores, quibus eas ad terminum carius vendãt, ratione intereſſe lucri quod alioqui eſſent habituri. Sicut & ſimiliter errant mercatores, qui quęrunt, quibus pecunias mutuent, aliquid ab eis ratione intereſſe exigentes, quãdoquidẽ ratio intereſſe habenda, non eſt niſi qñ mutuatarij cauſa ſunt, vt mutuans tale intereſſe patiatur: hoc eſt, quando mutuans non ſe ad mutuãdum offert, ſed ad mutuatarij inſtantiã mutuatione facit, aut res ſuas ad terminum vẽdit. Alioqui ſi ipſi mutuatarios aut emptores, qui ad terminum emant, quærunt, intereſſe non mutuatarijs, ſed ipſis mutuantibus venit imputandum.

Circa intereſſe illud notãdum eſt, quod eſt quoddã intereſſe immediatum ſeu propinquũ: aliud verò remotũ. Exemplũ primi. Si mutuans erat gallinã aut rem aliã fructiferã empturus, vnde fructus ſperabat, & tamẽ ob cauſam mutui impeditur, ne rẽ illã fructiferam emat, vnde neceſſe eſt eũ fructus præfatos amittere. Exẽplũ ſecũdi, vt ſi empta gallina, ſeu ouo, ouũ lucretur, & inde ſperat pullũ ſeu pullã, ex qua rurſus alia oua ſperat. &c. De pto primo fructu ſperato, reliqui dicuntur lucrũ mediatũ, & remotũ, & carẽtia illius ob cauſam mutui, dicitur intereſſe remotũ. Qđ ergo dictũ ẽ, mutuatariũ teneri ad intereſſe, cui mutuatio cauſam dedit, ꝓcedit de ĩterreſſe ꝓpinꝗ non de remoto: alioqui cũ intereſſe remotum videatur in infinitũ procedere, ita etiam & ſatisfactio deberet in infinitũ procedere, ꝙ eſſet abſurdum. Et ſicut diſtinguitur de intereſſe lucri ceſſantis, Similiter de intereſſe damni emergentis diſtinguatur. Et hæc de ſecunda cauſa, rõne cuius poteſt aliqđ vltra ſortem exigi, nõ ſolum poſt mutuationem, ſed etiam tempore mutuationis.

TERTIA cauſa, ratione cuius poteſt mutuans aliquid vltra ſortem recipere, licet non exigere, eſt donatio ipſiꝰ mutuatarij. Huiꝰ rõ eſt clara. Quia nõ eſt homo peioris conditionis ad recipiẽdũ donatũ per hoc, qđ mutuauit quã ſi nil mutuaſſet, cęteris paribꝰ, imo melioris cũ ob beneficiũ mutuationis dignꝰ ſit, cui pmiũ, vel gratificatio aliqua fiat, vt ſignificatur in capit. Peruenit. de fide iuſſo. Cũ ergo is, qui nullũ mutuationis beneficiũ alteri fecit, poteſt ꝙ ſibi ſponte donatum fuerit, recipere: igitur à fortiori is, qui mutuum dederat.

Sunt tamẽ aliqua ad id iuſtificãdum obſeruãda, quibꝰ deficientibꝰ, præfata receptio vitiabitur. Primũ eſt ex parte mutuatarij, & eſt, qđ ita ſit, qđ mutuatarius ſpõte & liberaliter offerat, quod donat, non tanquã vi mutuationis debitũ, nec metu, quo timet, mutuãtẽ nõ ãpliꝰ illi mutuaturũ, niſi aliqua huiuſ mõ donatione illi facta. Nã ſi hoc ipſi mutuãti cõſtiterit, oblatum recipere, ſicut nec retinere. Cuius ratio eſt etiam nota: quia, ſi poſſet, maximè rõne donationis ſibi factæ: ſed tunc donatio locum non habet quia ſi vi mutui offerat? præcij mutuationis potius quã doni rationem habere videtur. Si ex præfato metu oblatio huiuſmodi fiat, non ergo eſt donatio, de cuius ratione eſt ſpontanea & liberalis datio: qualis non eſt,

non eſt,quando metus illi cauſam pręſtat. Secundum requiſitum,eſt ex parte mutuantis,& eſt,ꝙ mutuans id,quod ſibi ſponte offertur, p viam donationis recipiat,hoc eſt,tanquam donatũ,& non tanquam ſibi ratione mutui debitum. Ratio etiam eſt nota.Quia ſi non tanquã donatũ,ſed velut vi mutui debitũ, id recipiat, vſura eſt,vt ex diffinitione vſuræ patet. Tũ etiã Quia ſi aliquid eum aſſecuraret, maximè donatio per mutuatariũ eidem facta:ſed donatio in caſu completa eſſe non poteſt,cum ex parte donatarij eiuſdem acceptatio deficiat. Exẽplum huius eſt apertum.Si Petrus mihi veſtẽ, quam habet,ſponte donare intendit, ego autẽ donationem huiuſmodi non acceptans,ipſum per vim ex parte mea illatam veſtem ſpolio, apertum eſt, me minimè à peccato excuſari, per liberalem ſpoliati donationem: nec veſtem ſic ablatam potero iuſtè retinere,quãdiu ex præſato deprauato affectu eam retineam, niſi affectu mutato, veſtis donationem acceptare incipiam. Tertium requiſitum & generale eſt, quòd talis rei oblatæ receptio, nec aliorum ſcandalizatiua ſit, nec ipſius recipientis infamatiua. Quæ conditio de ſe ſatis nota eſt. Quartum requiſitũ etiam ex parte recipientis eſt, vt ſuprà tetigi, ꝙ conſtet illi mutuatarium ſponte & liberaliter donare,aut ſaltem id veriſimiliter præſumat. Secus ſi oppoſitum præſumatur,aut cauſa oppoſitũ pręſumendi habeatur: nam ſtante aliqua huiuſmodi cauſę oppoſitæ præſumptione illicita erit pręfata receptio,vt ſi mutuatarius,qui munus offert,eſt paupertate preſſus, aut illiberalis,qui talia munera liberaliter offerre non ſolet, ſed ob beneficium inde ſperatum, puta vt ſibi in poſterũ cũ indiguerit mutuetur: aut ſi munus ante ſortis mutuatæ ſolutionem offeratur, quia in his caſibus iuxta qualitatem perſonæ iuſtè præſumitur,ꝙ non gratis & liberaliter munus offertur,ſed vel vt terminus ſolutionis ſortis prorogetur,ꝙ eſt ſecundo mutuare:vel vt poſtmodum cum ipſe oblator indiguerit,illi mutuetur. Similiter ſi mutuator tẽpore mutuationis verbis, aut ſignis inſinuauit ſe aliquod munus ex mutuo ſperare,etiã ſi iocoſe id dixerit,mutuatariꝰ autem ſerioſe id dictũ eſſe acceperit, ratione cuius poſtea munus aliquod offert,iuſtè pręſumitur,illum non liberaliter donare, ſed quia quodammodo fuerat exactum.Itaq; his aut alijs cauſis exiſtentibus,quibus præſumitur,aut rationabiliter pręſumi poteſt, muneris oblationem non ſponte & liberaliter,ſed vi mutui accepti,vel poſtmodum accipiendi fieri,illicita erit receptio.

Sed nunquid hoc ſit vniuerſaliter verum, ꝙ non liceat mutuatori munus oblatum ante ſolutionem ſortis,aut poſt eam ſolutam accipere,quando pręſumitur offerentis intentionem hanc eſſe.ſ. vt mutuator poſtea cũ ipſe offerens indiguerit,aut petierit,eidem mutuet. Quodq; nõ aliter munus eſſet oblatum? Et videtur ꝙ non, ſuppoſito ꝙ ipſe offerẽs nõ neceſſitate preſſus, ipſam muneris oblationẽ faciat,ſed ſit competenter diues,nec præſumitur ꝙ mutuum petet ex indigentia, ſed ad lucrum inde ſibi quærendum, aut ad alia opera citra indigentiam exercendum. Durum eſſet in caſu ipſum mutuatorem, ſi taliter oblatum recipiat,condemnare, ſecluſo ſemper periculo ſcandali & infamiæ.Poteſt tamen,qui talia offert,tripliciter ſe habere. Vno modo,explicãdo ſuum intentum,dicendo ſe ideo offerre, vt poſtmodum cũ mutuũ petierit, ſibi concedatur:& hoc modo eſt donatio modalis, cuiꝰ cauſa principalis & finalis eſt futura mutuatio: & tunc illicita eſt talis muneris receptio, cum nõ liberaliter,ſed pro futura mutuatiõe donetur, & ideò eſſet vſuraria huiuſmodi receptio. Poteſt ſecundo munus offerri,intentum ſimiliter explicãdo.ſ.ſe à donatario beneficium mutuationis ſperare,non quidem intendendo ei onꝰ hoc poſtmodum mutuandi iniungere, ſed eũ quodammodo ad amicitiã ſui atrahere, vt tandem ſit diſpoſitus facilius offerentis petitioni poſtmodum cõſentiat.Et hoc modo tenet donatio,ſiue ſpes illa offerentis opere compleatur,ſiue non,eò ꝙ præfata muneris oblatio nõ pro ſpe future mutuationis facta eſt,ſed in ſpe. Refert autem pro ſpe, aut in ſpe retributionis aliquid agere,vt ſuprà tetigimus. Et ita in tali caſu licita videtur eſſe talis receptio: quemadmodum licita eſt mutuatio in ſpe, non pro ſpe retributionis facta. Tertiò modo poteſt munꝰ offerri,ſpe ſola mente concepta,& non exteriꝰ ſignificata,& tunc coniecturis opus eſt. Si eñ præſumitur cauſam finalem offerentis,futurã mutuationem eſſe, idem eſt,ac ſi exterius mẽtem explicaret,& eſſet in caſu modalis donatio. Si autem præſumitur offerentem directè & immediate intẽdere animum donatarij mollificare & diſponere, vt facilius poſtmodũ mutuet, donatio tenet, & licita eſt receptio. Pro quibus vide, quod ſupra de donatione ob cauſam diſſerebamus. Sicut etiam excuſatur Iudex,cui munus ſponte & liberaliter offertur, non animo iuſtitiam emendi, nec ipſum iudicem corrumpendi,nec ipſi iudici onus ad iniu

ſtè ſen-

ſtè ſentenciandum imponēdi, ſed animo eum propitium habendi: ſeu eum ad id, quod iuſtū eſt, iudicandum diſponēdi, atq; alliciendi, etiā ſi in his caſibus vbi de effectu optato deſperaretur, muneris oblatio minimè fieret.

Hinc apparet, quid dicēdum ad caſum ſequentem, qui (vt aiunr) frequenter inter dominos & Principes exercetur. Reges, Duces, alijq; temporales domini, ſuis millitibus, aut ſeruitoribus, alijſq; perſonis certum ſtipendium in termino ſoluere obligati, cum id ſortè in eodem termino ſoluere nō poſsint, mercatores quęrunt, ſeu alios diuites, cum quibus datis ſuis ſchedulis, taliter conueniunt, vt præfati diuites, debita ipſorum dominorum in termino ſtatuto ſoluant, & promittūt ſe vltra ſortem certum quid illis reddituros, vt ſi diuites præfati pro dominis centum ſoluerint, reddentur eiſdem centum & decem, aut plus, ſecūdum ꝙ domini præfati promittere velint. Adduntq; in ſchedula ſe ex nunc pro tunc gratis & liberaliter præfati incrementi ipſis mercatoribus donationem facere, ne metu vſuræ, aut obligationis reſtituendi à præfata ſolutione pro dictis dominis agendo, reuocētur. Quęritur an huiuſmodi mercatores in tali caſu ſint ab vſura & debito reſtituendi immunes, ob donationem mutuatarij illis vt præfertur factam? Et pro parte affirmatiua videtur. Quia ratione donationis licitum eſt mutuanti vltra ſortem accipere, & acceptum retinere, Nec refert donationem ante incrementi receptionem, aut poſtea fieri. Nam ſi dominus rei, quā aliquis furto ſubripuit, liberam donationem illius rei ipſi furi faciat poſt rem furto ſublatam, valebit donatio, & tutus erit fur à peccato ſimul & debito reſtituendi poſt huiuſmodi donationem illi factam. Similiter etiam erit tutus. Si anre patratum furtum, dominus rei libere & ſponte donationem illi taliter faciat, ſcilicet, vt ſi rem illam fuerit furatus, ex nunc pro tunc gratiam & donationē eius illi facio. Igitur pari forma in noſtro caſu donatio ante incremēti receptionem facta liberabit recipiētem à culpa ſimul & debito reſtituendi: ſicut donatio poſt incrementi receptionem facta, eūdem recipientem liberaret.

Oppoſitum tamen videtur tenendū. ſ. ꝙ illa donatio ante mutuatinnem ſeu ſolurionē nonune regis factam, non liberat mutuantem, nec à culpa vſuræ, nec à debito reſtituendi ſuperacceptum. Cuiꝰ ratio videtur aperta. Quia mutuatio virtute præfatę ſchedulæ facta, nō gratis, vti debet, fit, ſed pro lucro in ſchedula nomine donationis promiſſo. Nā ipſa regis promiſsio dat cauſam præfatę ſolutioni, quæ virtualiter quædā mutuatio eſt, vt conſtat: qua promiſsione & ſecuritate lucri ſeu donationis ſecluſa, mercator p̄fatam ſolutionem non feciſſet, ac proinde talis mutuatio vſuraria eſt.

Tum etiam, ſi mercator in̄ caſu poſſet ab vſura & reſtitutione ſuperaccepti excuſari, maximè ratiōe donationis in ſchedula contentæ: ſed illa non eſt vera donatio, eo ꝙ non ſponte & liberaliter fit, imo ex neceſsitate, qua rex pecunia indiget, ad ſuis creditoribus ſatisfaciendum, quam non niſi per viā mutui reperire poteſt. Nec talem donationem rex ipſe faceret, niſi id, quo indiget, ſibi mutuetur. Ac proinde illa incrementi promiſsio, non ex liberalitate, ſed ex neceſsitate, & ratiōe mutui, quo indigit, fieri videtur, & per conſequēs non liberat ſic mutuantem.

Confirmatur, ſi rex in tali neceſsitate conſtitutus mercatori daret in promptu.10. hac lege, vt pro illo ſoluat centum, addens ꝙ ſi ſoluerit, eo ipſo facit ei donationem liberam illorum.10. certè & ſi verbis donationis vtatur, donatio tamen ſimpliciter dicenda non eſt, ſed pactum adiectum de mutuando centum, ſeu tantūdem pro rege ſoluendo, trahit ipſam donationē in aliā ſpeciē cōtractꝰ. ſ. Do, vt facias. Do, vt mutues. Vnde in contractibus non tam verba, quā res ipſa ſunt attēdēda: cū ſępe contrahentes vtātur nomine mutui, vbi non mutuū, ſed venditio ſir, & è contra. Cuius exēplū clarū eſt, Si quis ita cum altero contrahat. Mutua mihi centum ducatos, ꝙ dabo tibi quolibet anno donec eos reſtituā.10. Talis contractus nō mutuatio eſt, ſed venditio cenſus, vt patet. Aut è contra, ſi ita quis contrahat. Vende mihi cenſum, quo ſingulis anuis mihi ſoluas.10. & dabo tibi centum ducatos, appoſito pacto, ꝙ in fine quattuor annorū reddas mihi capitale. Talis contractus non venditio eſt, ſed mutuatio vſuraria: quia pactum appoſitum de reuocando capitale, eſt contra naturam emptionis & venditionis, & eſt de natura mutui. &c. Ita igitur in noſtro caſu, & ſi verbo donationis rex ipſe vtatur, vere donatio non eſt. &c. Et ita qui pro rege, vt p̄fertur, ſoluit, nec ab vſura, nec à debito reſtituēdi ſuperacceptum erit liber, etiā ſi in p̄fata ſchedula hæc clauſula fuerit appoſita. ſ. Quod ſi fortè mercator poſt ſortem ſimul cum incremento promiſſo manſerit in conſcientia mihi obligatus ad ſuperacceptum reſtituendum, ego ex nunc

nunc pro tunc illi remitto pręfati incrementi
debitum.&c. Nam ſicut promiſsio atquè do-
natio mutuationem præcedens nõ libera fuit,
nec vera donatio, ita nec remiſsio huiuſmodi
ante mutuationem pro tempore futuro facta,
eſt libera & vera remiſsio ob eandem cauſam.
Et ita virtute præfatę ſchedule prædictus mer
cator nec incrementum promiſſum recipere,
nec illud receptum retinere poterit, niſi poſt
mutuationem noua donatio,& noua remiſsio
mutuatarij ſuperueniat:nam tunc virtute hui⁹
nouę donationis,ſeu ſpõtaneæ remiſsionis po
terit mutuator à debito reſtituendi liberari.

Nec eſt ſimile, quod pro ſimili adductũ
eſt,de donatione ante furtum com-
miſſum facta,& de donatione ante mutuatio-
nem facta.Nam prima nõ habet vnde vitietur
ſicut ſecũda. Prima enim fit abſolute abſq; pa
cto aliquo, aut conuentione adiecta. Secunda
verò nõ fit niſi cum pacto de mutuando. Pri-
ma fit non ex indigentia & neceſsitate, ſed ex
liberalitate.Secunda vero non niſi ex indigen
tia,vt poſitum eſt.

Et procedit præſata ad caſum reſponſio
de illis mercatoribus,quibus ipſa lucri
ſeu doni promiſsio cauſa eſt ſine qua non, vt
mutuent lucrum ipſum promiſſum intenden
tes,& de rege aut domino promiſsionẽ ex ne-
ceſsitate faciente.Tum enim duplici titulo pec
cat,& tenetur ſuperacceptum ipſe mercator re
ſtituere.Tum,quia lucrum eſt vſurarium. Tũ
etiam,quia donatio non fuit ſatis valida. Ad-
uerte tamen, ꝙ ſtat in caſu mutuationem eſſe
vſurariam,& non doni promiſsi receptionem:
& tunc quamuis peccet mercator ſic mutuan-
do,non tamen tenebitur ſuperacceptum reſti-
tuere. Vt ſi donatio in ſchedula cõtenta fuit
valida,& mercator tempore, quo incrementũ
promiſſum recipit, non ratione mutui, quod
fecit,ſed ratione donatiõis ipſum recipiat, etiã
ſi noua poſt mutuationem donatio, aut remiſ
ſio non fiat. Quod enim poſsit donatio præce
dens mutuationem ſicut & ſubſequens valida
eſſe,apparet,ſi non ex indigentia aut neceſsita
te, quæ voluntarium tollat, procedat. Vnde
ſtat,ꝙ rex præfatam promiſsionem faciens,eã
agat ex neceſsitate ſubueniendi ſibi,& familię
ſuæ,aut ex neceſsitate ſuum regnum ab hoſti
bus defendendi & cõſeruandi, cum aliter illud
conſeruare non poteſt. Aut tertio ex neceſsita
te,qua pecunijs indiget ad regnum ſuum am-
pliandum, ſeu noua regna lucrandum. Aut
quarto ex neceſsitate,qua pecunijs indiget,ad
alia opera voluntaria agendum. Si donationẽ
prædictam ex prima aut ſecunda neceſsitate fa
ciat, non dubium quin voluntarium ta-
lis neceſsitas tollat: cum non ſolum pecuniæ
ſint regi in caſu ad pręfatos fines neceſſarię,ſed
ipſi fines intenti ſunt per regem neceſſario in-
tendendi, & per conſequens talis donatio ſeu
remiſsio mutuationem præcedens,non reddit
tutum mercatorem,quominus teneatur ſuper
acceptum reſtituere,niſi noua ſuperueniat re-
miſsio. Si autem præfata donatio in ſchedula
contenta ex ſecunda aut tertia neceſsitate fiat
non ita videtur de ſe inuoluntaria, nec inuali-
da:quia quãuis pecuniæ ſint regi ad illos duos
fines neceſſariæ,ex quo tamen huiuſmodi fi-
nes neceſſarij illi non ſint,ſed merè voluntarij
vt ſuppono, ideo dicerem talem donationem
validam eſſe: & per conſequens in tali caſu
ſi mercator tempore ſolutionis incrementum
promiſſum ratione donationis prędictę reci-
piat, etiam ſi donatio noua non ſuperueniat,
non eſſet in conſcientia ad reſtituendum com
pellendus.

QVARTA cauſa ratione cuius licito eſt
mutuati aliquid vltra recipere,eſt pœ
na,quæ contra mutuatarium moroſum inſti-
tuitur per eum ſoluenda, ſi ſortem in prefixo
termino non reddat.Eſt autem huiuſmodi pœ
na triplex,legalis,iudicialis,& cõuentionalis.
Legalis dicitur.quæ à lege,vel ſtatuto impoſi-
ta eſt,vt ſtatutũ eſt in aliqua ciuitate, ꝙ tutor
de pecunijs pupilli, quę ad manus eius perue-
niunt,teneatur emere poſſeſsiones, vel reſpon
dere pupillo ad rationem.5.pro centenario. Si
tunc tutor pecunias pupilli,nõ pro pupilli vti
litate,ſed pro ſua propria exponat,cogetur ſol
uere de centum.5. Quæ quinq; dicuntur pœ-
na legalis.Iudicialis dicitur,quæ à iudice cõtra
debitorem coniunctum imponitur, niſi ſtatu-
to die creditori ſatisfaciat.Conuentionalis ve-
to eſt,quę de conſenſu contrahentium contra
moroſum debitorem ſtatuitur. Et de pœna le
gali & iudiciali non dubium, quin poſsit im
poni, & iuſtè à moroſo debitore exigi: modo
ſit moderata,quæ etiam ad finem,ad quem im
ponitur, deſeruiat. Nã poteſt eſſe adeo parua,
ꝙ nil,aut parũ ex metu eius debitor ad ſoluen
dũ mouebitur.Poteſt etiã eſſe adeo exceſsiua,
vt impiũ ſit,eã exequutioni mãdare, ſi quanti
tati culpę proportionata nõ ſit. Et quãuis mo
roſus debitor ex cõtractu quodammodo furi
æquiparetur,nõ tamen tanta debet contra de-
bitorẽ huiuſmodi pœna imponi, quanta con-
tra furem,aut alium debitorem ex delicto.

De pœna etiam conuentionali non dubitatur, quin iuſtè ex partium conſenſu ſtatui poteſt, ſimiliter & ſuo tēpore exigi, & recipi. Cuius ratio clara eſt. Quia iuſtè poteſt ex partiū conſenſu pœna ſtabiliri contra eū, qui rē alterius eo inuito, retinuerit, & ſuo tēpore nō reddiderit: nam talis retentio eſt iniuſta, & peccaminoſa, & per conſequens aliqua pœna nō ſolum apud Deū, ſed etiā apud homines digna. Tum etiam, quia talis pœnalis conuentio, nulli eſt iniurioſa: quia vel eſſet iniurioſa legi, talē conuentionē ꝓhibenti, & hoc non, quia ſuppono nulla lege præfatā cōuentionē ſimpliciter eſſe ꝓhibitā. Vel eſſet iniurioſa ei, cōtra quē imponitur, & hoc nō quia volēti & cōſentiēti nō fit iniuria, modo ambo cōtrahentes in tali pœna libere conſentiant. Sed nec eſt iniurioſa ipſi mutuāti, cū in ei⁹ fauorē, & volūtate ipſius inſtituatur, vt conſtat. Igitur. Pro quo etiam facit communis praxis. Quia in cōtractibus cenſualibus communiter ſolent apponi pœnæ contra moroſum debitorem, quæ quidem iure non modo non reprobantur, ſed approbantur, & adimpleri mandātur: quemadmodum & reliqua pacta, quæ iure non reprobantur, ſunt tenenda, & ſeruanda, vt patet ex titulo de pactis. Ergo etiam mutuator poterit pœnam contra mutuatarium moroſum ex eius conſenſu imponere.

Oportet tamen aliquas conditiones ſeruari, vt huiuſmodi conuētionalis pœna licitè imponatur, & exigatur. Vna eſt, ꝙ mutuator mallet in conſcientia ſortem, quā mutuat, in termino ſtatuto ſine pœna rehabere, quam mutuatarium talem pœnā ex mora incurrere. Nam dato oppoſito, videretur prętendere lucrum ex mutuo. Sed nunquid hæc conditio ſit limitanda, ſicut ſuit limitata ſuprà, qñ de intereſſe loquebamur. ſ. ꝙ mutuanti ſit teſte conſcientia indiferens vnum de duobus eligere. ſ. ſortem ſolam in termino pręfixo habere, aut ſortē cum pœna ſtatuta poſt moram habere: ceſſare nanq; tunc videtur lucri cupiditas, cum vtrunq; æqua lance penſetur. Dicendum, ꝙ quantum attinet ad vitandum culpam vſuræ tenet huiuſmodi limitatio maximè ſi præfata pœna apponatur in recompenſam grauaminis, quod mutuator timet ſe paſſurum ex mora mutuatarij. Eſt enim multis moleſtum & graue, & quibuſdam plus, quibuſdam minus debitores in termino ſtatuto illis deficere: & hoc grauamen & moleſtia precio extimabile, ac proinde vicem habet intereſſe, ratione cuius pœna contra moroſum apponitur. Et ſi hæc ſit mutuantis intentio principalis. ſ. per pœnę iniunctionem præfatū grauamen & moleſtiam euadere, aut recompenſare, tunc pœna impoſita deberet proportionari præfato grauamini, & diceretur exigi poti⁹ ratione intereſſe, quam ratione pœnæ. Si ta-men non ſit hæc principalis intentio mutuantis, quia forte parum, aut nil moleſtū erit ipſi mutuanti, ꝙ mutuatarius terminum ſtatutum aliquantulū tranſgrediatur, ſed potius ad pœnam ſtatuendum mouetur ex zelo iuſtitię, & odio in iuſtitię quam iniuſtitiā cōmitteret debitor ſine creditoris conſenſu, in termino debitum nō ſoluendo, tunc habet proprie rationē pœnæ: & tunc non habet locum præfata limitatio conditionis pręſentis, quia nō debet eſſe indifferens ipſi mutuāti, ſed potius debet malle mutuatarium in termino ſolam ſortem ſoluere, quam poſt morā ſortem cū pœna ſoluere. Quia ſi ſortem in termino ſoluat, nulla eſt culpa, ſi vero non in termino ſoluat, ſed ex mora pœnam incurrat, interuenit culpa, vt cōſtat intuēti. Et ita ſi pœna præfata (proprie de pœna loquendo) ſtatuatur, ſtat prima conditio poſita. ſ. ꝙ mutuans mallet ſortem in termino nudam habere, quam mutuatario in mora exiſtente, ſortem ſimul habere cum pœna. Et ſi eſſet id (hoc modo conſideratū) indifferens ipſi mutuanti, peccaret quidem contra charitatē, tanquam is cui indifferens eſt, proximum peccare, aut non, non tamē peccato vſurę, niſi pœnam per modum lucri intenderet.

Secunda conditio, Quod caueat, qui pœnam huiuſmodi imponit & exigit, ne inde infametur, aut alios ſcandalizet, aut ne contra illum ſiniſtre aliquid præſumatur. Quæ conditio, vt dixi, generalis eſt in omni contractu ſeruanda.

Tertia conditio. Quod dilatio ſolutionis ſortis nō ſit de pręcepto. Poteſt enim mutuatarius adueniente termino ſolutionis tam impotens, aut inops eſſe, ꝙ cōtra charitatē eſſet, eum ad ſolutionē ſortis cōpellere: maximè ſi vel nil habeat, vel vnicam veſtem quam habet, aliamue ſupellectilem eidē neceſſariā vendere cogatur. Tūc enim ſicut impotētia, aut tam notabilis inopia cum à ſolutione ſortis pro tūc deobligat, ita à fortiori à ſolutione pœnę: cū iniuſtū ſit pœnā ſentiat, qui culpā nō admiſit. Nec in tali caſu dicetur propriè moroſus debitor, cū per eum non ſtet, quominus ſoluat. Sicut ſi tēpore ſolutionis eſſet vel captiuus, vel incarceratus, aut in loco diſtanti infirmus, aut aliter impeditus, quominus in illo termino

mino ſoluere poſsit, non illi imputatur mora,
nec culpa, & ideo debet eſſe ĩmunis à pœna.
Et procedit hoc quãdo huiuſmodi debitor nõ
incidit prçfatam impotentiam ex culpa ſua.
Nam tunc ſicut non liberatur ob culpabilem
impotentiam à debito ſoluendi ſortem,& inte
reſſe,ita nec à debito ſoluendi pœnam, quan-
do.ſ.potens fuerit.

Correlariè ſequitur, ꝙ qñ huiuſmodi pœna non pro intereſ-
ſe,ſed pro culpa & mora debitoris imponitur,
non opus eſt,ſit ipſi intereſſe proportionata:
quia etiã omni intereſſe ſecluſo, locum habet
præfata pœna. Quare impertinens videtur,qđ
ait Scotus.& alij poſt ipſum. Qđ cauſa quare
iuſtè imponitur eſt,quia fortè mutuator patie
tur magnũ,ſeu aliquod damnũ ſi ſibi in termi
no debitum nõ ſoluatur. Nã ſiue illud pati ti-
meat,ſiue non,ſiue actu illud patiatur,ſiue nõ
ſola culpa & mora debitoris facit eum pœnę
debitorem, ex quo ipſe ſponte ſe ad pœnam
obligauit. Maximè cum ipſe Sco. diſtinguat
inter pœnam & intereſſe, dicens diuerſum eſſe
aliquid vltra fortem per viam pœnæ recipere,
& ratione intereſſe.

Sequitur amplius differentiã eſſe inter pœnam,& intereſſe. Quia ſi
mutuatario in termino prçfixo non ſoluente,
mutuator aliqđ intereſſe patiatur, tenebitur
mutuatarius qñ poterit,ad ſatisfaciendũ pro-
tali intereſſe,etiam ſi impotentiam in termino
ſoluendi ſine culpa inciderit,non tñ ita tenebi
tur ad pœnã.Ratio diſcriminis clara eſt. Quia
in recompenſatione pro intereſſe agenda non
requiritur culpa recompenſatis, qualis requi-
ritur in pœna ſoluenda,vt patet ex dictis. Ad
has igitur quatuor cauſas reliquæ reduci poſ-
ſunt,propter quas licitũ eſt aliquid vltra fortẽ
exigere,aut oblatum recipere. In quib' caſib'
non vera vſura eſt,ſed ſimilitudinaria. Et quẽ-
admodum præfatę cauſę à culpa vſurę mutua-
torem excuſant, ita & à debito reſtituendi eũ
immunem faciunt.

De vſura reſtituenda.

SVper eſt nunc de
vſura vera quo ad debitũ
reſtituendi aliquid dicere.
De qua eſt generaliter q̃-
rendum. An omnis vſura
vera inducat obligationẽ
reſtituendi. Et ratio diffi-
cultatis eſt,quia multoties cõmittitur vſura, p
quam mutuatarius non damnificatur,nec ali-
quid vltra ſortem mutuanti ſoluit, quod eidẽ
alioqui debitum non ſit, Igitur tunc nil erit ab
vſurario reſtituendũ.Antecedens patet,ſi mu-
tuator mutuat hac lege, vt mutuatarius poſt-
modum mutuanti remutuet:aut ad officinam
ſeu molendinum eius potius quã alterius em-
pturus,aut moliturus veniat. Et ita de alijs po
teſt exemplificari,ſuppoſito ꝙ in emptione &
molitione præfatis, mutuator non niſi, quod
iuſtum fuerit,ſit exacturus. Quod enim in hu
iuſmodi caſibus, in quibus mutuatio fit cũ pa
cto de ineundo alio contractu etiam iuſto vſu-
ra ſit,apparet ex capi.Nauiganti.de vſuris.vbi
damnatur hic contractus tanquam vſurarius,
quo.ſ.quis certam pecunię quantitatem mu-
tuat,periculum pecuniarum pro aliqua certa
mercede,de qua inter eos conuenitur,in ſe ſuſ-
cipiens,quamuis merces ipſa prçfatę aſſecura-
tioni iuſtè correſpondeat.Quod autem in hu-
iuſmodi caſibus nil ſit de neceſsitate mutuata-
rio reſtituendum,apparet:quia nil indebitum
ab illo exactum,aut receptum eſt.

Secundo ad idem arguitur de vſurario mentali, qui omni pacto ſe-
cluſo,ſola mente ſpem lucri retinet,quod etiã
poſtmodum per mutuatarium oblatum reci-
pit: talis non videtur teneri ad reſtituendũ ſu-
per acceptum.Nam ſimoniachus mentalis, nõ
tenetur reſtituere: igitur nec vſurarius menta-
lis. Conſequentia apparet parietate rationis.
Et antecedens patet ex capi.finali.de ſimonia.
vbi præmittens de acquiſitione temporalium
& ſpiritualium,nullo pacto, ſed affectu animi
præcedente,dicit,quod hoc caſu ſufficit delin-
quentibus per ſolam pœnitentiam ſuo ſatisfa
cere creatoris, Igitur.

Tertio arguitur ad idem de vſurario reali ex pacto reali lucrum acquirẽ
te,ꝙ reſtituere non tenetur. Quia vſurarius ac
quirit dominium lucri per mutuum acquiſiti,
igitur non tenetur illud reſtituere. Antecedẽs
apparet,quia ad acquiſitionem illius lucri con
currit voluntas proprij domini.ſ. mutuatarij:
modo autem nil tam conueniens eſt naturali
æquitati,quam per voluntatem domini volẽ-
tis rẽ ſuam in alium traſferri, ratam haberi, vt
habetur inſtituta de rerum diuiſione. Alioqui
ſequeretur,ꝙ non poſſent alij cũ vſurarijs cõ-
mercia facere,nec illis aliquid vendere, nec ali-
quid ab eis recipere,ſaltem ſi nil habeant,prç-
ter ea,quæ vſurarie acquiſierunt.Nã quicquid
alij ab vſurario huiuſmodi reciperent,eſſet alie

num.ſ. creditorum, à quibus illud per vſuram extorſerunt: & ita rem alienam inuito domino ſicut & ipſi vſurarie contrectarent.

Quarto arguitur ad idẽ. Quia ſi lucrũ vſurarium eſſet neceſſario reſtituendũ, ſimiliter ergo eſſet reſtituendũ, quicquid cũ pecunia fœnebri vſurarius acquiſiuerit, cum non minus mortiferum ſit ſecundum lucrum, quam primum, iuxta illud ad Ro.11. Si radix mortifera, etiam & rami.

Quinto arguitur ad idẽ. Quia ſi vſurarius lucrũ taliter acquiſitũ teneretur reſtituere, ſimiliter ergo tenerẽtur hęredes eius, ſi ipſe in vita non reſtituit: cum hæreditas cum ſuo onere ad hæredes tranſeat. Tenerentur etiam cæteri cum vſurario ad vſuras exercendum cooperãtes. Quemadmodum cõcurrentes cum fure tenentur ſicut ipſe, iuxta regulam iuris. Qui cauſam damni dat, damnũ dediſſe videtur.

His non obſtantibus oppoſitum tenendum eſt. Pro quo illud notandum, quod ſuprà dicebamus. ſ. aliud eſſe mutuationẽ eſſe vſurariam, aliud vero lucrũ. Stat enim alterum ſiue altero vſurarium eſſe. Redditur mutuatio vſuraria, ſi pactum de lucro apponatur, & eſt vſura pactionalis. Similiter ſecluſo pacto, ſi ex mutuo ipſo lucrũ principaliter intendatur, ſeu ſperetur, vt ſuprà dicebamus, & dicitur vſura mentalis. Lucrum autem dicitur vſurarium tam in ipſa lucri acquiſitiõe, quam in eiuſdem retentione, ſi ratione mutui retentum, aut acquiſitum ſit. Vſura autẽ accipitur aliquãdo pro mutuatione vſuraria. Aliquãdo vero ꝓ lucro vſurario. Si igitur ꝓ lucro vſurario accipiatur, nõ dubiũ eſt, talẽ vſuram eſſe de neceſſitate reſtituendã, ſiue mutuatio fuerit pactionabilis, ſiue mentalis. Cuius rõ eſt manifeſta. Quia q̃ñcũq; lege dei prohibetur non ſolũ lucri acquiſitio, ſed etiã ipſum lucrũ, quicunq; illud receperit, tenetur illud reſtituere: lege autem dei prohibetur non ſolum acquiſitio lucri vſurari: ſed ipſum lucrum, & eiuſdem receptio. Igitur illud eſt neceſſario reſtituẽdum. Maior patet. Quia illa eſt ratio, quare meretrix nõ tenetur lucrũ turpiter acquiſitũ reſtituere. Quia licet modus acquirendi ſit lege diuina vetitus: non tamen lucrum ipſum meretricium. Meretrix enim, vt ait lex, quamuis turpiter agat, nõ tamen turpiter recipit. E contra verò qui ſimulatione paupertatis eleemoſynam accipit, cum vere pauper non ſit, tenetur eleemoſynam reſtituere, quia illicitum eſt ei eleemoſynam recipere, ſicut & Iudici pro iniqua ſententia ferenda lege vetitum eſt munera recipere, ideo tenetur acceptum reſtituere. Et eſt cõmunis doctrina. Qđ aũt lege dei prohibita ſit lucri vſurarij receptio, patet per illud Ezechielis. 18. vbi dominus oſtẽdens quomodo filius iniqui patris nõ morietur, inter cætera ait: ſi virũ nõ contriſtauerit, pignus nõ retinuerit, rapinã nõ rapuerit, panẽ eſurienti dederit, nudũ operuerit veſtimento, à pauperis iniuria manũ ſuam auertit, vſuram & ſuperabundantiã non acceperit, hic non morietur. &c. Vnde patet ipſum lucrum vſurarium eſſe in ſe prohibitum.

Idem etiã patet ex Lucę. 6. Mutuũ date, nil inde ſperantes. Vbi cũ ſpes lucri expreſſe prohibeatur, à fortiori intelligitur lucri receptio prohibita. Et ꝙ hic locus valeat ad probandum neceſsitatem huiuſmodi lucrũ reſtituendi, patet. Quia alias nuſquam in lege euangelica fundata eſſet neceſsitas reſtituendi vſuras, ſiue cum pacto, ſiue ſine pacto facta fuerit mutuatio, quod eſt abſurdum, & cõtra omnium ſanctorum ſententiam, vt ſuprà deduximus. An autẽ ex mutuatione vſuraria oriatur ſimiliter obligatio reſtituendi, & qualis, patebit in difficultate ſtatim mouenda.

Ad rationes antea factas reſpon. Ad primã, in qua tãgitur difficultas de eo, q mutuat cum pacto alterius contractus ineundi. Dicendum varie reſpondiſſe doctores. Et vt aliorum opiniones omittamus, dixit Adrian⁹ poſt Grego. de Arimino, ꝙ talis mutuatio etiã cũ tali pacto facta, nec vſuraria eſt, nec obligationem reſtituendi inducit. Pro qua ſententia arguitur primo. Quia mutuans nullum lucrũ alioqui indebitũ inde acquirit, quia ſi ſic, maxime obligationem ciuilem, qua mutuatariũ obligat, ad de ſua officina emendum. &c. Sed acquiſitio talis obligationis non vitiat mutuationem. Patet in caſu ſuprà poſito, quando de diffinitione vſuræ loquebamur. Suppoſito enim, quod defunctus mihi legauit. 10. ſciente hęrede eius, teſtamentum tamen in foro exteriori ob defectum ſolemnitatis fuit nullum, & ideo hęres nõ eſt mihi obligatus obligatione ciuili ad ſoluendum legatũ, licet ſit in conſcientia ad id obligatus. Ego ſi illi mutuem, adiecto hoc pacto, quod. ſ. vltra capitale ſoluat mihi legatum, nõ pecco, nec mutuatio eſt vſuraria, ex quo non lucrum intendo, ſed quod per illum mihi debitũ eſt, recuperare deſidero. Et tamen in mutuatione illa obligationem ciuilem contra pręfatum hæredem acquiro: igitur ciuilis obligatio per mutuationem acquiſita, nõ de ſe vitiat ipſam, nec obligationẽ reſtituẽdi inducit

& per conſequens licitum erit mutuare cum pacto de emendo pro iuſto precio mercis ipſi⁹ mutuantis.

Secundò, quod ex tali contractu, quo mutuās mutuatariū obligat emēdū de mutuātis officina, ſeruata, æqualitate ꝑcij, nulla oriatur obligatio reſtituēdi, ꝓbatur. Quia tūc ipſe mutuator nō poſſet ſeruare & retinere id qđ iuſtè ſibi debitur. Nā totū ꝑciū, quod pro merce mutuatario vendita recipit, ſibi ratione mercis debitū eſt. Immò eſſet obligatus min⁹ retuere, quamſibi iuſtè debetur, quod videtur implicare. Sequella patet, ſi talis mutuator poſt mutuationē rē aliquā ipſi mutuatario pro iuſto precio, in infimo tamen gradu vendat. Iam ſi de illo teneretur aliquid ementi reſtituere, ſequitur quod illatum eſt.

Tertiò ſi quis mutuat colono pecuniā, vnde poſsit iumenta, aut currum aut alia neceſſaria emere, vt terras ipſius mutuantis colat, ne illæ terræ incultæ maneant. & ꝓ terris colendis iuſtam ipſi colono mercedē tribuat: ille non tenebitur aliquid reſtituere, alioqui teneretur colono maius preciū, quam ſit iuſtum pro ſua opera dare. Suppoſito, quod ꝑcium, pro quo cū illo cōuenerat, ſit in gradu rigido: nam tenebitur ratione conuentionis illud aſsignatum precium colono ſoluere, & vltra aliquid ratione pacti mutuationi adiecti reſtituere, & ita intentum. &c.

Quartò, ſi quis locauit alteri operas, pro certo denario ſibi ſoluto, & nolit, vel non poſſet operari, niſi conductor mutuet vnde medio tempore viuat, talis cōductor mutuando, non eſt vſurarius, nec aliquid reſtituere tenetur, vt cōmuniter tenent doctores, etiam ſi mutuet, non alias mutuaturus, cū nullā ſuperabundantiā ex mutuo quęrat. Igitur ſicut licet poſt obligationem mutuare, vt obligationi ſatisfaciat, ſimiliter licebit ab initio mutuare, vt pro iuſto precio conueniat.

His nō obſtantibus, videtur contrarium eſſe tenendum, quod. ſ. mutuatio, de qua difficultas hæc mota eſt, eſt vſuraria, & illicita. Qđ inde patet, & eſt argumentū ad hominem cōtra ipſum Adrianū. Quia ſi licitū eſſet mutuare cum pacto de ineundo aliū cōtractū, vt dictū eſt, ſequitur qđ etiā eſſet licitū mutuare cū pacto de poſtea remutuando: & ita naturalem obligationem ex mutuo ortā, liceret in pactū deducere, quod tamen negat ipſe Adrianus. Excepto, niſi cū certa modificatione præfatū pactum apponatur. ſ. ſi mutuem tibi hoc pacto, vt tu, quādo ego indiguero, tenearis mihi ſimiliter mutuare. Cuius limitationis cauſa eſt, quia tūc ego nō exigo à mutuatario aliqđ indebitū, ſed potius debitū, cum vere ita ſit vt pono, quod mutuatarius tenebitur, mihi tunc ſub pœna peccati ingratitudinis mutuare.

Tum etiam. Quia mutuare cum tali pacto, eſt mutuatariū obligare ad aliquid, ad quod alioqui non tenetur, nec ex natura mutui, nec ex cauſa alia, & ita eſt mutuatarium indebitè grauare, obligādo illū, vt on⁹ tale in ſe ſuſcipiat, quo. ſ. ſua libertate amiſſa, teneatur merces mutuātis emere. aut ad ſuū venire molendinū, ſeu officinam. Hanc autem libertatem perdere, & ſe alteri, vt dictum eſt, ſubijcere, eſt aliquid precio æſtimabile, vt conſtat: & ita eſto mutuator nullum alliud lucrū ex mutuo acqrat, niſi actionē hāc cōtra mutuatarium habere, eſt commodum precio æſtimabile. Et eſto quod ſibi formaliter non eſſet cōmodum aut lucrum, bene tamen virtualiter. Nam damnum ſeu grauamen ipſi mutuatario per mutuantem impoſitum, ipſi mutuanti eſt ad ſuperabundantiam & lucrum imputandū. Quemadmodum è contra, damnum, & grauamen mutuantis, quod ex mutuo patitur, reputatur quaſi mutuum ipſi mutuatario traditù: & ideo mutuatarius tenetur vltra ſortem aliquid in recompenſam reddere, vel mutuantē à tali damno & grauamine releuare, vt ex dictis de intereſſe ſatis patet.

Inde ſequitur illam mutuationem vſurariam eſſe, qua quis alteri certam pecuniæ quantitatem mutuat, qui pro eo, quod in ſe periculū ſuſcipit, aliquid vltra ſortem eſt receptur⁹, iuxta capit. Nauiganti, de vſuris. Et quanquam Adrianus dicat hunc textum inniti præſumptioni, attamen iuxta cōmunem intellectū, non pręſumptioni, ſed veritati innititur: idq; ſi pactū de tali periculo ſuſcipiēdo apponitur ex parte mutuantis, quia tūc ratione mutui exigit à mutuatario aliquid indebitum. Et ideo quamuis merces ꝓ periculo ſuſcepto exacta, ſit iuſta, non excuſatur contractus à vitio vſuræ ſicut nec præcedentes. Secus ſi pactū apponatur ex parte mutuatarij, & per mutuātem acceptetur, quia tūc non eſt vſura, vt conſtat. Vnde fallitur, vt videtur. Conra. qui gloſam in hoc caſu reprehēdit, cū gloſa caſum text⁹ condēnet, qñ prædictū pactū apponitur ex parte mutuantis, & rectè eum damnat.

Inde etiam ſequitur, quod ſimiliter erit vſuraria mutuatio, quę fit cum pacto, quo mutuatarius cōferat ipſi mutuanti aliquod officiū, vel beneficiū, quod cū alioqui

non ſit

non ſit illi debitum, non dubium illo modo eſſe vſurarie acquiſitum. Nec refert ſtipendiũ tali officio annexum excedere operas, labores & ſolicitudinem ex officio tali impendendas, aut eiſdem ęquari. Quod etiã contra eundem Adrianum ponitur qui ait, præfatam mutuationem vſurariam eſſe, ſi ſtipendium præfatas operas & labores excedat, non tamen ſi eiſdẽ æquetur. Cuius diſcrimen aſsignat: quia quã do excedit, iam ex mutuo lucrum aſſequitur: quando autem ęquatur, nullum aſſequitur lucrum. In quo præſupponit actum emptionis, & venditionis, aut locationis & conductionis, alteriuſue iuſtę permutatiõis, in qua precium iuſtum ſeruatur, nõ poſſe emi, aut vendi: quia tunc neceſſe eſſet à iuſto præcio deficere, aut excedere. Sed oppoſitum docet cõmunis pratica ſimul & ratio. Nam cum fructus eccleſię vel communitatis his, qui vulgo dicuntur, arrendadores, venduntur, communiter illis proponitur, ꝙ ei, qui tantum, vel tantum pro fructibus illis dederit, dabitur certũ quid. In quo caſu manifeſtà ipſe actus emptionis pro tanto vel tanto, venditur, vt conſtat. Similiter ratio idem docet. Quia hoc, quod eſt, emptores reperire, eſt valde per mercatores deſideratum, & eſt precio ęſtimabile. Vnde & ſæpe mercatores cum aliquo tertio conueniunt, vt emptores quęrat, & ſuas merces per alios emi faciat, promiſſo, vel dato illi tertio aliquo ſtipendio: quod maximè in nundinis fieri videmus. Ita ſimiliter poteſt aliquis cum aliquo tertio conuenire, vt faciat ſibi aliquod officium publicũ conferri, promiſſa illi tertio certa mercede: idquè etiam ſi ſtipendium illius officio operas, & labores non excedat. Lucrum igitur reputatur reperire emptores, reperire venditores, reperire qui ſuam operam locent, & cui eam locent, reperire mutuatores, qui ſuo tẽpore mutuent, reperire etiam, à quibus beneficia & officia lucroſa, etiam vbi ſtipendium excesſiuũ non ſit, obtineant. Quę omnia conſtat precio eſſe ęſtimabilia. Ac proinde mutuatio facta cum pacto aliquo ſuper his, quæ dicta ſunt, nõ dubium quin ſit vſuraria.

Sequitur amplius, fideiuſſorem poſſe pro eo quod fide iubet, aliquid exigere & recipere: non obſtante, quod id, ad quod fideiuſſor ſe obligat, quod eſt pro principali debitore ſoluere, ſit quodammodo mutuare. Correlatiũ patet, quia obligatio ad pro debitore ſoluendum eſt aliquid ęſtimabile precio: ideo nanq; illicitum & vſurarium eſt mutuare cum pacto poſtmodum remutuandi, vt ex dictis patet. Et procedit hoc Correlariũ, ſiue fideiuſſor ſe exponat periculo perdẽdi, qđ pro debitore ſoluerit, ſiue nõ, quia ille eſt alius titulus, quo poſsit pro mercede, ſeu pro precio fideiubere: ſed illo ſecluſo, ſola ipſa obligatio pro debitore ſoluẽdi, ſicut & obligatio ciuilis poſtea mutuandi, eſt precio æſtimabilis, vt tenet Caietanus cũ. Tho. 2.2. quęſt. 78. Quanquã ſanctus Bernardinus in ſuo tractatu de reſtitutione dicat illicitũ eſſe fideiuſſori aliquid pro fideiubendo exigere, ſed hic ſanctus habuit reſpectũ ad mutuũ futurũ, ad quod fideiuſſor ſe obligat, ratione cuius mutui nil exigi poteſt, non tamen ad ipſam obligationem, qua ad poſtea mutuandum ſe obligat. Et hęc eſt, vt puto cauſa, quare Cõradus. quęſt. 40. hunc caſum minimè iuſtificat. ſed pro intereſſe, quod fideiuſſor ſe paſſurum timet, & pro periculo, cui ſe fideiubendo exponit, ait eſſe illi licitum aliquid exigere. Quanquã in. quæſtio. 36. dicit, vſurarium eſſe mutuare cum pacto poſtmodũ remutuandi. Et dat cauſam. Quia obligatio ad mutuandum, eſt precio ęſtimabilis. Ac proinde non deberet damnare fideiuſſorem pro precio fideiubentem, etiam ſi nullum timeret periculum. nec intereſſe.

Suppoſito ergo præfatos contractus, qui fiunt cum pacto de ineundo alium contractum per ipſum mutuantem appoſito, eſſe vſurarios, eſſet dubium iuxta quęſtionẽ principalem. An ex illis oriatur obligatio reſtituendi, & cui, & quomodo. Reſpon. huiuſmodi contractus triplices eſſe. Quidã ſunt, per quos aliquid lucrũ ipſi mutuãti acquiritus. Quidã ſunt, ꝑ quos ipſi mutuãti à aliquid, qđ lucro ęquiparatur, acquiritur. Quidã vero ſunt, ꝑ quos & ſi lucrũ formaliter mutuãti nõ acquiratur, mutuatario tñ onus aliquod alioqui indebitũ imponitur. Exemplum primũ, vt ſi quis ex mutuo aſſequatur beneficiũ aliquod, aut officium lucroſum, ſiue ſtipendium ſit excesſiuum, ſiue non. Exemplum ſecundi, vt ſi quis ex mutuo aſſequatur hoc, qđ eſt mutuatarium eſſe ſibi obligatum, ad colendum terras ſuas, ſeu ad de officina eius emendum. Exemplum tertij, vt ſi quis ob mutuum compellat mutuatarium actu emere res mutuantis, aut actu ſecum alium contractum inire, quem mutuatarius alioqui minime inijſſet. Et ſi reſtitutio ſtrictè accipiatur pro eo, quod eſt alicuius rei iniuſtè retentæ redditio, cõſtat nõ ex omni contractu vſurario debitum reſtituẽdi oriri, ex quo nõ ex omni tali aliquid cõmodũ eſt formaliter mutuanti acquiſitũ. Si tamen

large accipiatur reſtitutio pro eo, quod eſt, rē
alteri debitam eidem reddere, & pro damno
ſeu granamine iniuſtè illato ſatisfacere: tunc
ex omni tali contractu pactionali videtur ori-
ri obligatio reſtituendi, eo quod per omnem
talem aliquod commodum formaliter, vel vir
tualiter mutuanti acquiritur, aut ſaltē aliquod
grauamen mutuatario infertur.

Inde ſequitur, quod qui ex mutuatione pactionali beneficium aliquod, aut
officium acqiſiuit, tenetur ſic acceptum reſig-
nare, & in poteſtate eius, qui illud cõtulit, ſiue
prælatus ſit, ſiue princeps, aut alius dominus
temporalis reponere, vt ſi poſtea velit eidem li
bere & ſine pacto aliquo cõferat. Huius ratio
eſt clara. Quia tali officium, aut beneficium
eſt aliquod commodum vſurarie acquiſitum:
nullum autem taliter acquiſitum poteſt licitè
retineri, ſicut nec recipi, vt ſuprà ex iure diui-
no oſtenſum eſt. Igitur. Et concluſio eſt do-
ctoris ſancti, qui in hoc ſententiæ Adriani cõ-
trarium tenentis, eſt præferendus. Fructus ta-
men ſeu redditus atq; ſtipendium tali officio
annexum, quod ante officij reſignationem
acceptum eſt, non opus eſt reſtituere, eo quod
tale ſtipendium ratione officij debebatur. Ex-
cepto, niſi talis fructus & reditus ſint exceſſi-
ui: quia tunc id, quod plus eſt, quam operę &
labores impenſi mereantur, reſtituendum eſt.
Idem dicendum ſi ſit beneficium eccleſiaſticũ
vſurarie acquiſitum, quod. ſ. reſignandum eſt,
& fructus recepti reſtituendi, demptis labori-
bus & expenſis, quæ ſemper veniunt defalcã
da. Si autem mutuans ex mutuo acquirit o-
bligationem contra mutuatarium ad poſtmo
dum aliquid emendum agendum, aut dicen-
dũ. &c. tenetur huiuſmodi actioni, ſeu obliga-
tioni taliter acquiſitæ, cędere, ipſum mutuata-
rium in ſua libertate relinquendo, ita vt ratio-
ne pręfacti pacti nullatenus maneat ciuiliter
obligatus. Si verò mutuãs ratione mutui obli-
gat, ſeu compellit mutuatariũ, vt illico res ali-
quas emat, aut vẽdat, antequã pactũ actuetur,
tenetur eũ liberũ relinquere vt emat, aut ven-
dat, ſi velit. Poſt pactum tamẽ actuatũ, tenetur
ad vnum de duobus, vel ad reſcindendũ pręfa-
tam emptionem & venditionem vt mutuata-
rius maneat liber, ſicut ãte mutuationẽ fuerat.
vel in recõpenſam grauaminis mutuatario illa
ti, aliquid ad iudiciũ boni viri reddere tenetur.

Correlariè ſequitur, non eſſe omnino verũ. quod dixit Ioan:
Andreas in regula iuris. Peccatum. & Panor. in
cap. finali. de vſuris, quod in præfatis caſibus
reſtitutio non mutuatarijs, ſed pauperibus eſt
agenda. Nam cũ cõſtet mutuatarios obligatio
ne indebita grauari, conſequens eſt ipſis graua
tis eſſe ſatisfaciendũ, vel eos à grauamine rele-
uando, vel loco grauaminis aliquid illis repen
dendo. Quanquam illi Doctores cum de reſti-
tutione pauperibus agenda loquuntur, nõ de
huiuſmodi ſatisfactione pro grauamine agen-
da loquuntur, ſed de alio lucro mediato ſeu re
moto ex mutuo acquiſito, quale eſt fama, &
concurſus aliorum ementium, aut aliud huiuſ
modi, quod mutuantibus ex pactis pręfatis in
eſſe poſitis ſolet euenire.

Iam patet reſponſio ad rationes pro Adriano ſuperius factas. Ad primam,
in qua arguitur, qnod mutuatio, ratione cuius
acquiritur ciuilis obligatio, nec vſuraria ē, nec
obligationem reſtituendi inducit, vt illic pro-
batur per exemplum de hærede. &c. Dicendũ
illud eſſe falſum regulariter, etiam ſi in exem-
plum illic adducto ſit verum. Pro quo id notã
dum, quod ſuprà tetigimus, quod dupliciter
ſtat mutuantem contra mutuatarium obliga-
rionem ciuilem acquirere, quam ante non ha-
bebat. Vno modo ita, vt mutuatarium obliget
ad id, ad qđ alias ſecluſo mutuo, particulariter
tenebatur, vt in caſu argumenti, in quo hęres
ille in cõſciẽtia (vt ſupponitur) tenebatur par-
ticulari obligatione, & ex iuſtitia ſoluere lega
tum illud: & tũc obligatio huiuſmodi ciuilis p
mutuum acquiſita, nõ vitiat mutuationem, cũ
mutuans in caſu non petat à mutuatario niſi
id, quod alioqui ipſi mutuanti debebat. Secun
do modo poteſt obligatio acquiri talis, vt mu
tuãs mutuatarium obliget ad aliquid, ad qđ
alioqui non erat particulariter obligatus. vt in
caſibus ſupra expoſitis eſt exemplificatum,
& tunc redditur vſuraria ipſa mutuatio: &
obligationem reſtituendi, quam ſupra diximꝰ
inducit. Quare autem dicam vſuram non eſſe
mutuatarium obligare ad id, ad quod alias par
ticulariter tenebatur, patet ex dictis. Quia om
ni pacto ſecluſo, mutuatarius tenetur obliga-
tione naturali remutuare, ſed non ad id parti-
culariter tenetur: cũ poſſit in alijs rebus abſq;
remutuatione ſe gratum mutuanti exhibere:
ideo ſi mutuans particulariter illũ ad remutuã
dum obligat, vſura eſt. Adde etiam, quod ſi
mutuatarius ſecluſo pacto tenetur ex charita-
te etiã particulariter ad aliquid pro mutuante
agendum, & tale ſit, qđ nõ teneatur gratis age
re, obligare illum per mutuum ad illud gratis
agendum, vſura eſt. Secus ſi obligaret illum
ad agendum, licet non gratis. Vt ſi mutuo
medico

medico hac lege, vt me ægrotantem curet ſi alius ſit, qui me curare poſsit, vſura eſt. Si etiam pactum ſit, vt me gratis curet, etiã ſi alius, qui me poſsit curare non ſit, vſura eſt. Si deniq; pactum eſt, vt me curet, vbi alius non ſit, qui me curare poſsit, modo nõ addatur, gratis, vſura non eſt. Quia nil indebitum ab illo exigo, quod ſecluſo mutuo mihi particulariter nõ deberet. In caſu autem, ſuper quo diſputamus, in quo. ſ. mutuans mutuatariũ ad emendum de officina mutuantis obligat, vſura eſt. Quia exigit aliquid alias indebitum.

Quando ſecundo pro Adriano arguebatur, qđ ſequeretur mutuãtem nõ poſſe iuſtè retinere preciũ iuſtum ſibi ratione mercis debitum. &c. Reſponſio. Ratio parum valet. Nam nil inconuenit vendentem, & ſe ad vendendum offerentem, à precio iuſtò communiter currente, deſcendere, & minus habere, quam ſit precium iuſtũ: quod alias ſi ad inſtantiam emptoris mercem ſuam venderet, habuiſſet: vt ſuprà quando de precio iuſtò loquebamur, diximus. Modo autem in caſu præſenti ipſe mutuans non ſolum ſe ad vendendũ offert, ſed ipſum mutuatarium ad emendũ cõpellit. Tum etiam. Quia non mirum ſi totum precium iuſtum retinere non poſsit, ſi ex altera parte ipſi ementi ad aliquid teneãtur. Sicut in præſenti caſu poſt actuatũ pactum tenetur. ſ. vel contractum reſcindere, vel recompenſam pro grauamine mutuatario illato, eidem repẽdere. Et ita ſi mutuãs minus habet, quam alias iuſtè habere poſſet, imputet ſibi, qui mutuatarium indebite grauauit.

Quando tertio arguebatur, de eo, qui colono mutuat cũ pacto, qđ terras ei⁹ colat. &c. Dico eſſe vſurã, & teneri ad reponendum colonũ in ſua libertate, ſi pactũ actuatũ non ſit, vel conſummatũ: vel in recompẽſam ꝓ grauamine & onere iniuncto, illi ſatiſfacere. Nec erit inconueniens, qđ facta ſatisfactione, colonus habeat plus, quã alioqui iuſtè eſſet habiturus: quia illud plus non per viam mercedis, ſed per viam ſatisfactionis habebit, vt de ſe ſatis conſtat.

Quãdo quarto arguebatur, ꝙ poſt conuentionẽ factã ſi colonus nolit terras colere, poterit dñs illi mutuare cũ pacto ꝙ terras colat. Igitur ſimiliter ab initio poterit eidẽ mutuare, vt de colẽdo cõueniat. Cõſequẽtia nil valet, quia in caſu antecedẽtis mutuans nõ exigit niſi ſibi debitũ: qđ nõ fit in caſu cõſequẽtis, vt ſatis notũ eſt. Et ꝑ hęc patet ad primũ argumentum quęſtionis principalis.

IN ſecundo argumento principali illud quęrebatur, an. ſ. vſura mentalis inducat obligationem reſtituendi, ſicut eam inducit vſura pactionalis, de qua primum argumentum quęrebat. Et loquor de vſura mentali, qua mutuum fit propter lucrum ſperatum, & poſtmodum realitèr obtentum. Nam quantumuis mutuans corruptam habeat intentionem mutuando, ſcilicet, propter lucrum ſperatum. Si nullũ inde lucrum acquirat, locum reſtitutio nõ habet, ſed de corrupta intentione eſt pœnitendum. Nec opus eſt hic repetere, quod ſuprà in declaratione diffinitionis vſuræ diximus. An. ſ. omnis ſpes lucri reddat mutuationem vſurariam, & ſi non omnis, puta ea, quę non dat cauſam mutuationi. An ſaltem ea ſpes, quę eſt cauſa ſine qua non, mutuationis, reddat eam vſurariam? Nam dicendum quod non, niſi talis ſit ſpes, quod propter lucrum ſperatum & intentum mutuatio fiat. ita vt lucrum ſperatum ſit cauſa finalis mutuantis, & non cauſa impulſiua. De qubus vide, quæ ſuprà diximus. His ergo omiſsis, & loquendo de ſpe lucri intenti, propter quod ipſa mutuatio fit, quam non dubium eſt vſurariam eſſe, procedit quæſtiuncula præſens. Et video communiter doctores diſtinguere. Nam ſi mutuans cum ſpe corrupta inſinuat intentionem ſuam, ipſi mutuatario, ita vt mutuatarius agnoſcat animum mutuantis eſſe lucrum ex mutuo acquirere, tunc talis vſura mẽtalis inſinuata, inducit obligationem reſtituendi, quod fuerit lucratus. Secus ſi vſura illa mentalis inſinuata non ſit. Cuius diſcriminis ratio eſt. Quia quando inſinuatur, & mutuatarius mẽtem mutuantis intelligit, & ſi illi lucrum cum ſorte ſoluat, non tamen videtur donare liberaliter: quia ideo ſoluit, quia virtualiter fuerat à mutuante exactũ, etiã ſi de hoc pactũ non pręceſſerit. Sic videtur tenere Sco. in. 4. Similiter & Ricar. diſt. 15. & alij. Quib⁹ etiam Caietan⁹ in opuſculis aperte conſenſit. Sec⁹ ſi inſinuata non fuerit præfata mutuãtis intentio: quia tunc ſi quid vltra ſortem mutuatarius ſoluit, donare videtur, & ita ſic acquiſitũ non eſt reſtituendũ.

Pro qua ſententia facit primo, qđ ſuprà in argumento citatũ eſt, quia. ſ. ſimonia mentalis cũ beneficij aſſequutione, non inducit obligationem reſtituendi, ſeu reſignandi, igitur nec vſura mentalis.

Secundo facit. 1. quæſtio. 2. capitulo. Sicut. vbi ait Gregori. Ei⁹ oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ nõ ex ambiẽtis petitione proceſsit. Cum ergo nullo

pacto nulla inſinuatione præcedẽte, ni mutuãs petierit, ſequitur licitum illi eſſe taliter oblatũ recipere, nec illud teneri reſtituere.

Tertio facit ratio. Non obſtante deprauata mutuãtis intentione, ipſe poteſt licitè recipere, ꝙ alter ſibi naturali obligatione debet: ſed mutuatarius ratione gratitudinis benefactorib⁹ debitę, tenetur naturali obligatione regratiari. Ac proinde ſi ipſe velit huic obligationi aliquid vltra ſortẽ offerendo ſatisfacere, licitè poterit mutuator illud recipere & retinere, & ita nõ tenebitur illđ reſtituere.

Quarto facit ſimile. Quia in venditione ſola intentio corrupta vendentis defraudãdi emptorem aliquid vltra iuſtum preciũ extorquendo, non inducit obligationẽ reſtituendi, ſi quid exceſiuũ ipſe emptor ſpõte obtulerit. Igitur nec in præſenti caſu, in quo deprauata mutuãtis intentio exterius nõ inſinuatur, oritur talis obligatio.

His non obſtantibus, videtur quod ad obligationem præſatum lucrum reſtituendi impertinens eſt vſuram mentalẽ exterius inſinuatam eſſe, aut non. Cuius ratio eſt manifeſta. Quia ſi mutuans ex eadem corrupta intentione, qua mutuationem fecit, lucrũ ipſum illi oblatum recipiat, vſurariũ eſt lucrũ ſicut & mutuatio, & per conſequens reſtituendum: ſecluſa libera & gratuita donatione mutuatarij, ſiue pręfata intentio fuerit inſinuata, ſiue non. Id patet ex his, quę de lege diuina ſuperius adduximus, ad probandum omne lucrum vſurarium eſſe reſtituendum. Si autem illa lucri acceptio non ex deprauata intentione fit (quæ fortè, iam eſt emendata) ſed ideo recipitur, quia ſponte & liberaliter ſibi donatur licitè recipitur & retinetur, nec eſt de neceſsitate reſtituendum, ſiue præſata deprauata intentio fuerit inſinuata, ſiue nõ. Itaq; illa exterior inſinuatio impertinens eſt ad in re ipſa obligationẽ reſtituendi inducendũ. Imo nec pertinẽs eſt, pactum realiter pręceſſerit de tali lucro ſoluendo, vel non pręceſſerit ad pręfatam reſtitutionẽ. Nam ſi mutuatarius ſpõte & liberaliter & non ratiõe pacti prioris tale lucrum mutuãti offert, & vt taliter oblatum à mutuante recipitur, non tenetur illud reſtituere, ſiue pactũ præceſſerit, ſiue nõ. Si autẽ non eſt per mutuatariũ ſponte & liberaliter oblatum, ſed ratiõe mutui tanquam ob id debitum ſolutum, tunc tenetur mutuans illud reſtituere, ſiue pactum pręceſſerit, ſiue non, vt conſtat.

Secundo idem patet ex capitulo. Conſuluit. de vſuris, vbi dicitur patere ex euangelio Luce, quod homines ſine omni conuentione pro intẽtione lucri quam habent, in lege iudicandi ſunt male agere, & ad ea, q̃ taliter ſunt accepta, in animarũ iudicio effficaciter ſunt inducẽdi reſtituere. &c. Vbi nulla mentio de exteriori inſinuatione fit, ſed de hoc. ſ. qualiter ſint accepta: & ita obligatio reſtituendi non ex inſinuatione oritur. ſed ex lucro taliter accepto. ſ. ratione mutui. &c.

Dicendum igitur primo, qđ ex mutuatione vſuraria mentali ante lucri aſſequutionẽ, nulla reſtituẽdi obligatio naſcitur, eo, quod per ſolam huiuſmodi mutuationem, ſiue deprauata mutuantis intẽtio inſinuetur, ſiue non: nec aliquid à mutuario iniuſtè aufertur, nec ipſi damnum, aut grauamen aliquod infertur, vt patet.

Dico ſecundo, quod de lucri perceptione eſt diſtinguẽdum. Quia vel mutuatarius libere & ſponte illud mutuanti donat, vel non. Si primum mutuans id ſciens, aut rationabiliter præſumens, poteſt illud tanquã donatum recipere, & nõ tenetur illud reſtituere, nam tunc non eſt lucrum vſurarium cũ nõ propter mutuum recipiatur, ſed quia donatũ eſt. Dico notanter, ſi mutuans id ſciat, aut rationabiliter pręſumat: nã ſi putat mutuatariũ non donare, ſed quaſi debitum ob mutũ, aut quaſi exactum reddere, tunc tali conſcientia ꝑſeuerante, tenebitur ratione conſtientiæ lucrũ reſtituere, etiam ſi in re verè, donatum ſit.

Similiter, eſto qđ vere donatum ſit, ipſe autem non tanquã tale recipiat, ſed tanquã debitũ ob mutuũ factũ, tenebitur ad vnũ de duobus, vel ad mutuandũ talem deprauatã intentionẽ, incipiẽdo. ſ. lucrũ ratione donationis retinere, & erit à reſtitutione imunis. vel ad taliter acceptũ nõ pauperib⁹ vt aliqui dicunt, ſed mutuatario reſtituendũ. Cuius ratio eſt. Quia ſi non ratione donatiõis illud accipit, aut retinet, ſed propter mutuum quaſi ſibi debitũ, non videtur donationẽ acceptare, rõne cui⁹ ſolũ erat ſibi licitũ illđ recipere & retinere. Igitur tenetur illud ipſi donanti reſtituere, eo quod donatio perfecta non eſt, quando per donatarium non acceptatur,

Si autem tale lucrũ non ſit verè à mutuatario donatum, ſed propter mutuũ quaſi debitũ, aut exactum ſolutũ, & id ſciat aut præſumat ipſe mutuator, ſiue pręceſſerit inſinuatio ſiue non, tenebitur illud lucrum ipſi mutuatario reſtituere. Secus ſi veriſimiliter pręſumat illud ſibi vere donatum eſſe: nam tunc conſciẽtia quandiu in ea perſeuerat, illum à debito reſti-

to reſtituēdi excuſabit, ſed cum veritatē agnouerit, tenebitur lucrū reſtituere: excepto niſi cū bona fide conſumptū ſit, & non ſit inde factus locupletior, vt tenet Caietanus.

Patet ex dictis, quod dixi, inſinuationē prędictam impertinentem eſſe ad obligationem reſtituendi lucrum per mutuatarium oblatum, ſed ad intentionem mutuatarij lucrum offerentis, & ad conſcientiam ipſius recipientis eſt attendendū. Confert tamen mētalem vſuram inſinuatam eſſe, aut non, ad cauſandum rationabilem pręſumptionem de animo offerentis: nam ſi inſinuata ipſi mutuatario ſit, tunc rationabiliter præſumitur, qđ mutuatarius non animo donandi lucrum ipſum offert, ſed quaſi à mutuante exactum tacitè vel expræſſe: & exiſtente huiuſmodi præſumptione, reſtituendum taliter acceptum. Si autem inſinuata non ſit, tunc rationabiliter præſumitur, quod mutuatarius ſponte vult tale lucrum donare, & ſic non erit neceſſario reſtituendum. Et hoc modo ſunt intelligēdi Theologi, qui ad inſinuationem præfatā dicunt eſſe attendendum. Verū cum hi pręſumptioni innitantur, ſi veritas oppoſita conſtiterit, illi, & non præſumptioni ſtandum erit.

Correlariè ſequitur, non eſſe indiſtinctè verum, qđ ait Ioan. Andreas in mercurialibus. in regula. Pactū. Et Panormit. in capitulo. Conſuluit. de vſuris, quod vſurarius mentalis tenetur ſemper lucrum acquiſitum reſtituere: ſed limitandum eſt ad caſum, quo tale lucrum ex deprauata intentione vſuraria, ex qua mutuatio proceſsit, recipiatur tunc enim lucrum illud vſurarium eſt, & tenet etiam quod dicunt, quod contractus ab initio vitioſus, effectum ſortitur vitioſum.

Iam ad rationes pro priori ſententia factas Reſpon. Ad primum in quo quæritur, quare vſura mētalis inducit obligationem reſtituendi, iuxta capitulum. Conſuluit. de vſuris, & non ſimonia mentalis, iuxta cap. finale. de ſimonia. cum multi multa dixerint, inquit. Adrianus, quod ideo eſt, quia reſtitutio ſimoniacè acquiſitorum fieri habet eccleſiæ, quę in hoc facultatem habet ius ſuū remittere ſi vult, ſed reſtitutio vſurarum debetur perſonis priuatis, à quibus vſuræ fuerunt extortę: quam obligationem nec Imperator, nec Papa, nec eccleſia ſine illorum conſenſu remittere poteſt, &c. Verum capitulum. finale, de ſimonia, in eo, quod ait, per ſimoniam ſolam mentalem non teneri ad reſignationes ſpiritualium, aut temporalium. &c. non videtur procedere per viam gratiæ & remiſsionis, quam illic. Eccleſia huiuſmodi ſimoniacis faciat, ſed per viam declarationis procedit, cum illi Papa ad propoſitam conſultationem reſpondeat, vt patet ex textu ipſo. Itaquè declarat mandatum apoſtolicum, de quo ſonat illic textus ad Abbates extendi. Declarat ſecundo per ſimoniam mentalem puram non teneri homines ad reſignationem temporalium & ſpiritualium taliter acquiſitorum, ſed per ſolam pœnitētiam ſuo ſatisfaciunt creatori. Ideo videtur dici aliter poſſe, quod ſicut vſura mentalis reſtitutionem in iudicio animarum inducit, vt ait capitulum. Conſuluit, ita & ſimonia mentalis cæteris paribus, nec eſt diſcrimem in hæc aſsignādum. Ad textus autem citatos dicendum, qđ capitulum Conſuluit, procedit in animarum iudicio, vt ex ipſo aperte conſtat. capit. autem finali. de vſuris. procedit in iudicio humano, in quo non tenentur ſimoniaci mentales ad prędictas reſignationes. Quod ita eſſe apparet. Quia quod à Papa quæſitum eſt in cap. Conſuluit. eſt, ad quid illi vſurarij eſſent in iudicio animarum compellendi. Quod conſtat forum conſcientię concernere: ſed in cap. finali de ſimonia, quęſitum eſt, ad quid ſe mādatum apoſtolicum extenderet circa ſimoniacos, qui aliquo dato religionem, ingreſsi ſunt. Quod apertum eſt, forum & iudicium hnmanum concernere: nam hęc erat conſultantis intentio. ſ. ſcire quomodo virtute mandati apoſtolici ſe erga ſimoniacos illos cū pacto & ſine pacto, habere deberet. Et ita nulla eſt repugnātia vt videtur.

Quando ſecundo arguebatur ex Decreto Gregorij dictis Eius oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambientis petitione proceſsit. &c. Dicēdum ꝙ loquitur de oblatione gratuita & liberali, quę ſicut offerentē non maculat, ita & nec recipientem, quando eo modo recipit, quo offertur, puta ratione gratuitæ & liberalis donationis. Secus ſi recipiatur ex corrupta cupiditate, & propter ſpirituale prius miniſtratū: nā tūc vel mutuanda eſt huiuſmodi deprauata intentio, vel taliter acceptum eſt reſtituendum.

Quando tertio arguebatur, ꝙ licitè poteſt mutuator recipere, ꝙ mutuataris naturali obligatione illi retribuere tenetur. Dicendū ꝙ verum eſt, modo illud, qđ ſic illi offertur, non propter mutuum factū, ſed rōne liberalitatis & donationis ipſius mutuatarij recipiat, & tunc nō tenebitur reſtituere. Secus ſi quod per viā gratitudinis offertur, propter mutuum factum recipiatur.

S 4 Quādo

Quando quarto arguebatur de vendẽre.& corruptam mentẽ habẽte,ꝙ non inde tenetur reſtituere,ſi quid exceſſiuũ emptor ſpõte donauerit.Dicendũ ꝙ ſi talis vẽditor illũ exceſſum recipit, nõ tanquã donatũ,ſed tanquã ſibi ratione mercis debitũ(cũ non ſit)niſi intentionẽ huiuſmodi mutet, non poterit illud retinere. Quia nec ratiõe valoris mercis,cũ nõ valeat tantũ,nec ratione donationis cũ illã nõ acceperit in tali caſu. Secus ſi exceſſum illum tanquam donatum accipiat.&c.

IN tertio argumẽto principali alia tangitur difficultas. An.ſ.vſurarius acquirat dominium vſurę. Antiqua eſt quæſtio quę, pro vtraq; parte ſautores habet non paucos. Sunt igitur qui dicũt vſurariũ effici dominum rerum, quas vſurarie acquiſiuit,nõ ſolũ earum rerum quæ vſu conſumuntur,ſed & aliarum non vſu conſumptibiliũ.Quorũ ſententia videtur poſſe probari,primò.Quia vt arguebatur ex Inſtituta.de rerum diuiſione. Nil tam conueniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre, ratã habere. Cum ergo mutuararius ſua voluntate lucrum illud in vſurarium transferat,ſequitur &c. Nec obſtat dicere, quod non volũtate ſimplici & abſoluta,ſed quodammodo coacta lucrũ illud perſoluit. Non,inquam, obſtat: tum quia pono ipſum mutuatarium non aliqua neceſsitate compulſum mutuum petijſſe,& ſe ad vſurę ſolutionem obligaſſe,ſed diues erat,& cum pecunijs mutuatis amplius lucrari prætendebat,& ita non inopia præſſus, nec timore compulſus,ſed lucri amplioris cupidus, mutuum cum pacto de lucro ſoluendo petijt:hæc autem cupiditas voluntarium non impedit,ſicut impediret metus,& ignorãtia, ſeu coactio. Quod inde apparet: quia ſi homo ex nimia carnalis voluptatis cupidine mot⁹,aliquid ſuæ focarię,aut meretrici donet,tenet donatio,nec voluntarium impeditur ob id,quod ex illa exceſsiua cupidine fiat: & meretrix dominium rei traditæ,ſeu donatæ acquirit,vt ſuprà ſuo loco oſtenſum fuit.Si ergo cupiditas voluptatis voluntarium non tollit,nec ergo cupiditas lucri voluntarium tollet.

Item ad idem, ſi ex hoc qnod mutuatarius lucrum ſoluens,habet aliquid inuoluntarium admixtum,impediretur dominij ipſius lucri tanslatio,ſequitur quod quandocunquè aliquis inopia preſſus & neceſsitate compulſus rem ſuam pro iuſto precio vendit, impediretur translatio dominij illius rei venditę in ementem,quod nemo dixit:ſuppoſito ꝙ nemo venditori illi vim inferat,aut metum ingerat,quo eum ad venditionem præfatam compellat.Et tamẽ ſequela nota eſt:quia multo plus eſt de inuoluntario in eo qui rem ſuam,vt dictum eſt,vendit, ꝙ̃ in mutuatario rẽ ſuam vltra ſortem vſurario ſoluente.

Item ad idẽ. Nam plus etiam eſt de inuoluntario in eo,qui metu mortis rẽ ſuã vim inferẽti tradit,quã in mutuatario, qui lucrũ vſurario ſoluit: quod ſuppono certũ eſſe & tamẽ traditio ex præfato metu facta,eſt valida,& in ea transfertur dñium, vt colligitur ex cap.Abbas.De his,quę vi, mutuſue cauſa fiũt. Etiam ſi ex tali metu facta debeant reuocari, & reſtitui. Ex quo verbo apparet huiuſmodi traditionem ex metu factam,non eſſe nullam, cum non ſit de his, quæ iure nõ permittuntur. Quę autẽ facta ex metu valida ſint, & quæ nõ in verſibus illis communiter notantur. Terror iudicium.dos.ſacrum.copula.votum. Hæc ſex vi facta,de iure ſcias fore nulla. Cætera ius patitur,ſed poſtea reſtituentur.

Secundo arguitur. Quia ſi vſurarius nõ acquireret dominiũ lucri vſuratij,eſſet ſecundo ex eo,ꝙ mutuatarius cũ lucrum tradit,non intendit dominiũ illius in vſurarium transferre, ſed ſolum intendit rem illã tradere:quod quidem diuerſum quid eſt ab eo quod eſt dominium transferre,ſed hoc dici nõ poteſt. Probatur, quicquid ſit de intentione, quam actu habet is, qui lucrum vſurarium ſoluit,intentio tamen,quam debet habere hęc eſt vt non ſolũ rem tradere, ſed dominium eius in vſurarium transferre intendat. Tum quia hęc eſt vſurarij intentio cum mutuatario de lucro paſciſcente,vt.ſ.mutuatarius lucrũ,de quo conuentum eſt,ita mutuanti ſoluat,vt à ſe omne ius quod in illo habuerat,in mutuantẽ trãſferat:quandoquidem lucrum nõ petit per viã pignoris,nec per viam mutui,vel commodati, nec per viam depoſiti, nec per aliquam aliam, qua ius lucri in ipſo mutuatario permaneat: quam mutuantium intentionem certam eſſe ſuppono.Et cum mutuatarius ſe obliget iuxta intentionem alterius ſecum contrahentis, aut ſaltem ſe iuxta illam debet obligare,ſi vult à mendacio & deceptione immunis eſſe, ſequitur intentum. Nec quacunq; calliditate ipſe mutuatarius vtatur,à culpa excuſabitur,niſi iuret aut promitat,ſe vſuram ſoluturum ad mentem ipſius exigentis,iuxta illud, quod habetur cap.Quacunq;.22.q.2.vbi dicitur. Quacunq; arte verborum quis iures. Deus tamen qui conſcientiæ teſtis eſt, ita hoc accipit, ſicut

tur ille, cui iuratur, intelligit. Et ita ſi vſurariꝰ à mutuatario iuramentum de lucro ſoluendo exigat, & ille iuret, tenebitur ad mentem exigentis ſeruare iuramentum, iuxta cap. Debitores. de iureiurando. Igitur tenebitur vſuram ita vſurario ſoluere, vt totum ius, quod in illo habebat, in vſurarium transferat. Et pro maiori firmitate pone vſurarium hanc ſuam intentionem mutuatario explicuiſſe, quam reuera ſtando in communi hominum intelligentia, non opus eſt explicare.

Tertiò arguitur. Quia ſi vſurarius præfati lucri dominium non acquireret, eſſet tertiò ex eo, quòd non oſtante mutuatarij voluntaria traditione, voluntas tamē domini ſuperioris, ſcilicet, Dei, ſimul & lex ipſa tali tranſlationi reſiſtit: cùm conſtet ex dictis vſuram omni iure prohibitā eſſe. Sed hoc non obſtat. Probatur, tum quia lex diuina, naturalis, & humana non aliter præfatæ tranſlationi reſiſtet, niſi quia vſuram prohibet & dānat: ſed cùm non prohibeat, ne mutuatarius vſuram ſoluat & tradat, nec prohibeat, ne mutuatarius dominium lucri ſoluti in vſurarium transferat, cúm id licitum & liberū ſit ipſi mutuatario, ſed ſolùm dare ad vſuram, & eādem exigere, & retinere prohibeat, conſequēs eſt, nec Deum, nec legem præfato dominio tranſferendo reſiſtere. Quēadmodum Deus & lex eius reſiſtunt, ne quis metu, aut lucri cupiditate, aut ex concupiſcētia inducat fœminam vt ſecum contrahat: & tamen ſi de facto contra hanc, transfertur dominium corporis vnius in alteram, & è contra. Reſiſtit etiam lex violationi voti & iuramenti, vt ſi quis vouit caſtitatem & vxorē non ducere, ſi tamen ducat, tranſfertur corporis dominium. Si quis iurauit ſe nō donaturum, aut non vēditurū domum alicui certæ perſonæ, reſiſtit lex tali donationi & venditioni, & tamen ſi contra iuramentum donet, aut vendat, transfertur domus dominium in donatarium & emptorem.

Alij verò inſignes etiam doctores renuerūt oppoſitū, q.ſ. vſurariꝰ nō acquirit dn̄ium vſurę. Pro qua ſentētia in rationibꝰ īmediatè antea poſitis nōnulla fundamēta tacta ſunt, videlicet quia voluntas mutuatarij vſurā ſoluētis habet inuoluntarium admixtū, quia non dare niſi quodāmodo coactus, eò. ſ. ꝙ non poteſt aliter mutuū reperire. Tū etiā, quia & ſi intendat vſuram tradere, non tamen intēdit eam donare nec dominiū eius à ſe abdicare. Sicut qui merces in mare tempore tempeſtatis proiicit, voluntate proiicit, non tamen ius & dominium earum à ſe abdicat: cùm ſi quis poſtea eas repererit & acceperit, teneatur proiiciēti reſtituere. Tum etiam, quia eſto mutuatarius lucrum in vſurarium transferri vellet ob cauſam mutui: Deus & lex talē tranſlationem non approbāt, ſed potius eidem reſiſtere videntur. Verùm hæ rationes ſuprà videntur infirmatè.

Addit Caieta. aliam rationē, quia vſurarius tenetur reſtituere fructꝰ vſuræ pceptę, ſi fructifera ſit, ex ſententia omniū: non autem ad id teneretur, ſi vſura illa fructifera eſſet verè ſua, & de dominio ipſiꝰ: ex quo fructus rei ad illum pertinent, ad quem dominium ipſius rei fructiferæ &c. Hæc tamen ratio minimè cōcludit: quia ſicut tenetur vſurā reſtituere: quia eſt lucrū vſurariū & vſurariè acquiſitum, ita & fructus vſuræ tenebitur reſtituere, quia ſimiliter ſunt lucrum vſurariū, & ex mutuo intentū, ex quo vſurarius ex mutuo vineam non intenderet, niſi quia fructus eius intendit, vt conſtat. Tum etiam, quia ex quo tenetur vineam vſurariam illico reſtituere, ex cōſequenti tenetur fructus eiuſdem reſtituere, non quia ſui non ſint, ſed quia mutuatario debiti: cui enim debetur res fructifera, ex conſequēti debetur fructus eiuſdē à poſſeſſore, quandiu eſt in mora percepti: cûm certum etiam ſit creditorem ex mora debitoris prædictis fructibus iniuſtè priuari, & à fructibus illis habendis iniuſtè impediri, & ideo tenetur ad vſuram fructiferam, & fructus eiuſdem tanquam qui aliū ab aſſequutione alicuius boni ſibi debiti iniuſtè impedit.

Addit Altiſiodorēſis rationē aliā. Quia vſurarius tenetur vſurā ei, à quo eam extorſit, reſtituere, & non niſi qui non ſua, ſed alterius, à quo eam extorſit: ſi enim alterius puta mutuatarij non eſſet, non illi eſſe reſtituenda, ex quo ille à ſe dominium illius rei abdicauit, vt oppoſita tenet opinio, ſed vel eam retinere poſſet, vel pauperibus eſſet eroganda. Sed nec hæc ratio concludit. Quia ad hoc, quòd vſurarius huiuſmodi lucrum reſtituere teneatur, impertinens eſt dominium illius ad vſurarium pertinere, vel nō: quia ſiue teneamus ad eum pertinere, ſiue non, retineri ab vſurario non poteſt, eò quòd iniuſtè, & contra legem eſt receptum, ſeu retentum. Vt ſi lucrum ſit pecunia non ſignata, quam aliis pecuniis ſimilibus miſcuit, dominium illius ſicut & alterius pecuniæ iuſtè quęſitę ad vſurarium pertinet, & tamen reſtituere tenetur quantum per viā mutui fuerat

lucraturus. Quemadmodum mutuatarius dominium habet pecuniæ ſibi mutuatæ, & tamē adueniente termino ſolutionis, reſtituere tetur quantum mutuo accepit &c. Et quādo dicitur, quòd tunc non mutuatario, ſed pauperibus eſſet erogāda, imo ipſi mutuatario, à quo iniuſtè extorta eſt, venit reddenda: non quia dominium vſuræ apud mutuatarium manſit, ſed quia eam indebitè ſoluendo, fuit per mutuantem non aliter mutuare volentem iniuſtè damnificatus.

Addit Ricardus aliam rationem, dicēs: Quicunq; eſt dominus alicuius rei aliquo iure, non iniuria eſt dominus eius: ſed rei fenebris non eſt vſurarius dominus aliquo iure, ſeu titulo iuſto: quia non iure emptionis, vt conſtat: nec iure liberalis donationis, cùm mutuatarius nō liberaliter velit vſuram donare: ſed quia exactus, vel quodammodo coactus: nec iure locationis, cū in locatione dominiū non trāsferatur: nec iure permutationis, vt conſtat: nec iure mutui: quia pro mutuo aliquid vltra ſortem recipere, non eſt ius, ſed iniuria, vt patet: nec iure ſoluti ex promiſsione præuia, nam talis promiſsio eſt iure reprobata, nec inde aliqua naturalis, aut ciuilis obligatio oritur. Ad hunc modum repelli poſſent alia iura, ſeu tituli, quibus ſolet dominium rerum acquiri. Verùm nec hęc ratio cōuincit, nam poſſet dici cum Innocentio, quòd vſurarius efficitur dominus vſuræ ſolutæ iure contractus, ſeu conuentionis, aut pacti: contractus enim ex conuentione legem accipiūt: & ita quia mutuans & mutuatarius taliter conuenerunt, vt ille mutuaret: alter verò vltra mutuum aliquid amplius daret. Nec obſtat tale pactum iure eſſe reprobatum: quia quòd ius reprobat eſt id, quod prohibet, & damnat, hoc autē eſt exactio lucri, & receptio eiuſdem, non autem ſolutio, aut datio, etiam cum dominio, vt ſuprà dicebatur. Et ideo poſſet ſecundò dici, quòd vſurarius acquirit dominium vſurę iure donationis, ſaltem illiberalis, quia mutuatarius donat pro mutuo, quod ſe donaturum promiſit.

Addit Silueſter poſt Angelum & alios aliam rationem, ſcilicet. Ex contractu nullo, & cui lex reſiſtit, nunquam dominium transfertur: contractus autem vſurarius eſt nullus, cui omnis lex, vt ſuprà oſtenſum eſt, reſiſtit. Igitur. Sed nec hæc ratio concludit. Quòd enim de reſiſtentia legis dicitur, iam ſuprà ſolutum eſt. Quòd verò de nullitate contractus vſurarij dicitur, non obſtat: quia ex hoc, quod contractus eſt nullus, nil aliud ſequitur, quàm quod ex illo nulla oritur obligatio: & ita nec mutuatarius inde manebit obligatus ad vſuræ ſolutionem. Hoc tamen admiſſo, ſtat, quòd mutuatarius abſque tali obligatione ſoluat & det, quod ſe daturū prędixerat: & ideo poterit dando rei dominium ex parte ſua in alium transferre: quæ tranſlatio per contractus nullitatem minimè impeditur. Aliud enim eſt præfatum contractum vſurarium per leges annullari. Aliud verò donationem mutuatarij per eaſdem leges annullari. Et ideo ſtat contractum vſurarium nullū eſſe, vbi donatio quamuis illiberalis ex parte mutuatarij facta nulla nō ſit, ſtipulatio enim in re turpi nulla eſt, nullamque parit obligationem, & tamē ſi res ſtipulata actu ſoluatur, ſeu donetur, ètiam ob cauſam turpē, valebit: vt ſuprà tetigimus. Adde quòd non videtur omnino certum contractum vſurarium nullum eſſe, ita vt nullam pariat obligationem. Nam tunc ſi ſuperadderetur iuramentum, tale iuramentum eſſet nullum, nec teneret: nam ſi principale non tenet, nec acceſſorium, vt habetur capi. Si diligenti. De foro competenti. Pro quo etiā facit exēplū de eo, qui ex metu res eccleſiæ tradidit, quā traditionem iureiurando firmauit, certum eſt iuramentum non tenere, cū nec ipſa principalis traditio teneat. Si tamen mutuatarius cōtractui vſurario, quo ſe ad vſuræ ſolutionem obligauit, iuramento firmabit, tenet iuramentum. Iuxta cap. Debitores. de iureiurando. Igitur à fortiori tenet principale, quod eſt p̄fatus cōtractus vſurari⁹.

His tamen non obſtantibus, videtur ad ſecundam opinionem declinandū. ſ. quòd vſurarius non efficitur dominus rei per vſuram acquiſitæ, ſecluſa gratuita & liberali donatione per mutuatarium facta. Nam ſi talem donationem gratuitam facere intendat, tempore, quo lucrum ſoluit, aut poſtea non dubium totum dominium & ius mutuatarij in mutuantem transferri, & ceſſabit ex tunc obligatio aliquid pro lucro accepto reſtituendi, ſuppoſito quòd vſurarius non vi mutui, ſed vi donationis gratuitæ velit rem accipere, aut retinere, vt ſuprà diximus. Huius exceptionis ratio eſt manifeſta, quia obligatio, qua vſurarius tenetur vſuram reſtituere, eſt in fauorem ipſius mutuatarij inſtituta, à quo nil indebitum eſt extorquendum. Huic autem iuri & fauori poteſt libens ipſe mutuatarius cedere, vt conſtat: cedit autem, quando gratuitè liberaliter lucrum donat, ſeu remittit. Hac tamen

men donatione ceſſante non videtur dominium lucri ſoluti in vſurarium tranſire: cuius potiſsima ratio illa eſſe videtur: quia ſcilicet, dominus Deus non conſentit in tali tranſlatione, nec in dominij abdicatione ab ipſo mutuatario vſuram ſoluente, quãdo propter mutuum exactus quodammodo eam ſoluit. Et quòd ita ſit, inde apparet, quia Deus non approbat, quòd vſurarius lucrum illud accipiat, aut quòd illud apud ſe retineat, ſed vult lucrum illud illicò, & ſine mora mutuatario reſtitui: & hoc idem lex naturalis, & humana ſimiliter voluit: ergo vſurarius non acquirit dominium vſuræ. Antecedens notum eſt ex dictis. Nam leges omnes iubent, quòd quicquid ſuperacceptum fuerit, illicò reddatur. Et ita ſi vineam, aut domum, aut rem aliam vſurarius taliter acceperit, illam eandem tenetur reddere: ad quod non teneretur, ſi eius verum dominium acquiſiuiſſet, quia ſatis eſſet valorẽ talis rei, aut aliam rem æquiualentem mutuatario reddere. Si enim verum illius rei dominium acquiſiuiſſet, poſſet igitur re illa vti, & in ſui facultatem eam aſſumere & alienare, vel donando, vel vendendo, vel aliter permutando quandiu ipſe vſurarius manet potens ad integrè mutuatario ſatisfaciendum. Quòd ſi rem illam nec accipere, nec retinere, nec aliter pro voluntate, vt dictum eſt, alienare: poteſt certè non verum dominium, ſed vanum, & irritum & inane in re illa diceretur habere.

Deinde ſi verũ acquireret dñium, verè igitur mutuatarius à ſe dñium & ius, quod ad rem ſic ſolutã habebat, amiſit, & à ſe totaliter abdicauit: hanc tamen abdicationẽ dñs Deus nõ approbauit, alioqui nõ eſſet vſurarius cõpellẽdus vſurã mutuatario reſtituere, ſed aliis. ſ. pauperibus erogare, aut in alias pias cauſas expendere. Cùm autẽ dñs & leges iubeant vſuram perſoluenti reſtitui argumentum certum eſſe videtur, ꝙ ceſsionem & abdicationem prælati dominij per mutuatarium factam, nec dominus Deus, nec leges approbauerunt, & per conſequens lucri ſoluti dominium verè apud mutuatarium mãſit. Proſtremò idem apparet ex ratione Caietani, in dictis Tho. fundata. Quia vſurarius tenetur rem vſurariã fructiferã ſimul cũ fructibus reſtiture. Vel ergo ad id tenetur ratione dñij, quod apud mutuatariũ mãſit, & ſi ſic habetur intentũ. Vel ratione intereſſe, quod mutuatarius ex mora vſurarij patitur: quia. ſ. priuatur fructib' rei ſolutę, quibus non priuaretur, ſi res eſſet illicò ſibi reſtituta. Sed hoc cõuenienter dici nõ poteſt propter duo. Primò, quia ſi apud mutuatarium dominiũ rei ſolutæ non manſit, ſed apud vſurarium, non igitur tenebitur vſurarius niſi ad reddẽdum aliquid, quod rei ſolutæ æquiualeat, hoc eſt quantum valebat res ſoluta tempore ſolutionis. Sicut qui mutuum accipit, in quo dominiũ acquiſiuit, non idem numero, quòd accepit, ſed æquiualens tenetur reſtituere. Et ita non eſſet habenda ratio fructuum inde poſtea perceptorum. Secundò. Quia ſi ad intereſſe haberetur reſpectus in fructuum reſtitutione, ſequitur ꝙ vbi mutuatarius ſi rem apud ſe habuiſſet, nullum ex re fructuũ percepiſſet, ꝙ nõ tenebitur vſurarius fructus, quos ipſe percepit, reſtituere, ex quo nullum ex mora vſurarij intereſſe paſſus eſt. Conſequens eſt falſum. Quia ſiue mutuatarius eſſet alioqui fructũ ex re percepturus, ſiue non, tenetur vſurarius fructus perceptos reſtituere, ex quo non minus ſunt vſurarium lucrum, ꝗ̃ res ipſa fructifera, vt conſtat.

Deniq; ſi vſurarius dominium acquireret, maximè ex voluntate mutuatarij volente lucrũ non ſolùm tradere, ſed dare, vti mutuans tempore, quo lucrum exegit, intendebat: verũ eſto mutuatarius tali animo lucrum exactũ ſoluat, ex parte. ſ. ſua, pro vt poteſt donãdo, talis tñ donatio nec tenet, nec dominium in vſurarium trãsfert, eò quòd vt valida ſit donatio, requiritur donatarium eſſe capacem talis donationis, alioqui non tenet, vti ſi quis velit donare aliquid fratri mendicanti, qui capax talis donationis non eſt, non tenet donatio: ſed vſurarius, qui propter mutuum aliquid à mutuatario donatum recipit, talis donationis capax non eſt, ob cauſam dictam: nam Deus contradicit, & nec ad momentum permittit vſurarium præfatum lucrum retinere, quin illicò teneatur idem mutuatario reſtituere. Igitur non acquirit dominium &c.

COrrelariè ſequitur, vſurarium res præfatas per vſuram acquiſitas diſtrahere, conſumere, aut alienare non poſſe, nec titulo oneroſo, puta vendendo, ſeu permutando, nec titulo gratioſo puta donando, ſine conſenſu verò, vel rationabiliter præſumpto ipſius mutuatarij, de cuius dominio fuit. Id patet. Quia eſſet rem alienam domino inuito cõtrectare. Dico notãter ſine cõſenſu verò, vel rationabiliter præſumpto &c. Quia in duobus caſibus poteſt rebus illis vti, non expectato actuali conſenſu creditoris. ſ. in extrema neceſsitate ſui,

ſui,ſeu aliorum,quibus non ſit, qui poſsit,aut velit ſuccurrere, præter ipſum vſurariũ: tunc poterit res ad præfatum finem neceſſarias cõſumere,aut diſtrahere,prout neceſsitas poſtulauerit,ſed tunc creditor conſentit actu ſaltem debito: idque ſiue res præfatæ ſint vſu cõſumptibiles, ſiue non. Secundò poterit res vſurarias vſu conſumptibiles diſtrahere tam titulo oneroſo,quàm etiam gratioſo, modò ipſe maneat potens ad integrè ſuperaccepta reſtituẽdum,vt.ſ.ſi habeat aliundè bona legitimè acquiſita,quæ ad ſatisfaciẽdum ſufficiant. Nam ex quo ſunt res,quæ functionem recipiunt,& nil interſit creditoribus,res eædem numero, aut aliæ omnino ſimiles, & æquales illis reddantur merito præſumitur creditores non eſſe inuitos in talium rerum diſtractione. Et ita in hoc caſu poterunt vſurarij ſine peccato huiuſmodi res,quæ functionem admittunt,vendere, & cum pecunia ſenebri ſimiliter emere, & ſimiliter ea conſumere,& donare,manente vt dico in eiſdem potentia ad ſufficienter reſtituendum. Quòd tamen in rebus,quæ functionem non admittunt,non ita facere poterit,niſi præuio creditorum conſenſu. Si tamen ex talium rerum diſtractione efficiatur impotẽs ad integrè reſtituendum, tunc nec has,nec illas res poterit ſine neceſsitate diſtrahere. Vt ſi vſurarius nil habeat,quod reſtitutioni obnoxium non ſit,non poterit aliquid donare, nec pro diminuto precio vendere, nec pro alia re minoris valoris rem plus valentem permutare. Quæ omnia clara ſunt,& communiter conceſſa,etiam ab his, qui tenent vſurarium non acquirere dominium vſuræ. Vnde Alexander de Hales hanc opinionem tenens in quarta parte ſummæ.q.xc.ait, quòd de pecunia habita per vſuram, vel furtum,poteſt fieri eleemoſyna,ſi raptor vel vſurarius proponat reſtituere æquipollentem, & habeat vnde reſtituat. Vt ſi dando non reddat ſe impotentem ad reſtituendum. Hęc ille. Et procedit de eleemoſyna extra caſum extremæ neceſſitatis: nam in illo nil refert,ꝙ ſe ad integrè reſtituendum impotẽtem efficiat. Ex quibus patet, ad quid deſeruiat diſtinctio illa.ſ. quòd res vſurariæ quædam ſunt,quæ vſu conſumuntur, & functionem admittunt,quædam verò non &c.

Sequitur amplius reſponſio ad vulgare dubium,quod eſt. An poſſint homines aliquid de manu vſurarij recipere per viã donationis, aut emptionis, aut venditionis. Et quidem diſtinguendum eſt vt ſuprà:nam res,quæ non vſu conſumũtur, & per vſuram acquiſita ſunt,ſicut vſurarius,ſine creditorum conſenſu alteri tradere non poteſt, ita nec alter ea ſcienter recipere,nec titulo gratioſo,nec oneroſo, quia eſſet rem alienam inuito domino contrectare.

Si autem loquamur de rebus,quę vſu cõſumũtur,poterit alter eas de manu vſurarij recipere, tam per viam donationis, quã per viam alterius honeſti contractus, modò per hoc non maneat vſurarius impotens ad integrè ſatisfaciendum: ideo ſi nil habet pręter ea,quę per vſuram acquiſiuit,aut ſi habet, omnia tamen ſunt illi neceſſaria ad reſtituendum,ſicut ipſe donare non poteſt, ita nec alij per viã donationis aliquid ab eo recipere poſſunt:alioqui peccato donantis ſe ſociarent, & cauſam efficacem præſtarent, quominus debita reſtitutio creditoribus fiat. Vnde Auguſtinus ait. Illud fidentiſsimè dixerim,qui pro homine ad hoc interuenit,ne malè ablata, reſtituat, & qui ad ſe confugientem quantum honeſtè poteſt ad reddendum non compellit, ſocium eſſe fraudis & criminis. Vnde à fortiori ſequitur ſocium eſſe fraudis & criminis, qui non ſolùm ad reddendum non compellit, ſed rem malè ablatam,puta furtiuam ,aut vſurariam tranſlatam dono ſuſcipit, maximè cùm id ſine creditorum iniuria,ſeu pręiudicio non fiat ſicut in caſu,poterunt tamen alij per viam venditionis, aut emptionis res tales, quæ vſu conſumuntur,recipere:tantùm ipſis vſurariis trãdendo, quantũ de eorũ manu ſuſceptũ eſt, ita vt maneant vſurarij æquè potentes ad reſtituendum ſicut ante talem emptionem, & venditionem erant.

Si verò bona vſurarij tanta ſint, vt ſibi ſuperesſe poſsint, facta integra reſtitutione, tunc alij poterunt res eius accipere titulo oneroſo,ſimiliter & gratioſo, manẽte ſemper vſurario potente ad integrè ſatisfaciendum: modò caueãt,ne res vſurarias eaſdem, quę vſu non conſumuntur, ſcienter accipiant à quib⁹ reſtituendum eſt ſicut & à rebus furtiuis. Eſt tamen dubium. An ſeruitores vſurarij, barbitonſores,& filiorum ſuorum præceptores, & alij huiuſmodi poſsint ab vſurario mercedem obſequio dignam recipere, quando eam recipiendo manet vſurarius impotens ad reſtitutionem faciendum. Idem quæri poteſt de aliis creditoribus vſurarij ex contractu, vel ex delicto,an poſsint ab vſurario ea exigere & recipere, ſi per hoc vſurarius maneat impotens. In quibus quæſtiunculis varia videntur doctores ſenſiſſe. Mihi tamẽ abſq; aliorũ præiudicio

dicio videtur iuxta dicta eſſe diſtinguendum. Nam vel vſurarius ille habet bona propria legitimè acquiſita, vel non, ſed omnia ſunt vſuraria. Si primum, eſſet iterum videndum, an debita aliorum creditorum præcedunt debitum vſurarium, vel ſequuntur illud. Si præcedunt, poterunt alij creditores non ſolùm ſua debira ab vſurario recipere, ſed etiam exigere, non obſtante, quod inde maneat vſurarius impotens ad vſuras reſtituendum: quia magis tenentur ſibi, quàm aliis creditoribus, & iure etiam ſunt præferendi, ex quo eorum debitũ eſt tempore priùs. Si autem aliorum creditorum debita ſunt poſteriora vſuris, poterũt ea per vſurarium oblata, & ſoluta recipere, non tamen videtur quòd poſſunt ea exigere, ſi ex tali ſolutione maneat vſurarius impotens ad ſoluendum vſuras. Ratio huius eſt, quia in tali ſolutione, qua vſurarius poſterioribus creditoribus ſoluit, poſtpoſitis priorib⁹, videtur peccare ordinem reſtituendi debitũ non ſeruando, ideo exigendo & vſurarium ad huiuſmodi ſolutionem incitando, videtur tales creditores ad peccatum vſurarij ordinem iuſtitię prætermittentis cooperari: ſecus ſi merè paſſiuè ſe habentes ſua debita per vſurarium oblata recipiant: modò caueant ne ſolutio huiuſmodi illis fiat de bonis eiſdem numero vſurarij acquiſitis, quæ concluſum eſt ad dominiũ mutuatariorum pertinere.

Si autem præfatus vſurarius nil habet legitimè acquiſitum, ſed omnia ſua bona ſunt vſuraria tunc alij creditores non poterunt ſua debita ab illo vſurario recipere, nec exigere, ex quo omnia illa aliena ſunt, eorum ſcilicet, à quibus fuerunt extorta, & ideo illis tantùm ſunt reſtituenda.

Correlariè ſequitur differentiã eſſe, iter duos vſurarios, quorũ alter nihil habet legitimè quęſitũ, ſed ſolũ ea, quæ per vſuras acquiſiuit, alter verò nil habet de his, q̃ per vſuras acquiſiuit, omnia tñ, q̃ habet, ſunt illi neceſſaria ad integrè reſtituendum q̃ per vſuras extorſit, nam alij creditores nil poterũt à primo exigere nec recipere loco eorũ, quæ illis debita ſunt, & ſi recipiũt, tenentur ea reſtituere, eò ꝙ talis ſolutio per illum vſurariũ facta, eſt inualida, quia de rebus alienis facta: poterũt tamẽ à ſecũdo vſurario pręfata debita recipere, abſq; obligatione ea reſtituendi, eò ꝙ hmõi ſolutio à ſecundo facta valida fuit: quia de rebus propriis ipſius vſurarij facta, quas res ſuppono non eſſe ſpecialiter vſuris hipotecatas, ſeu obligatas obligatione reali, etiam ſi eſſent aliàs obligatæ obligatione perſonali, quandiu, ſcilicet, fuerunt in parte perſonæ debitricis. i. vſuriari.

Vnde fortè non ſatis ſufficienter Caietanus in opuſculis indiſtinctè dicit, in his non eſſe habendum reſpectum, niſi ad hoc, an ſcilicet, vſurarius alia debita ſoluẽs, ſeu bona, quæ habet diſtrahens maneat potẽs integrè reſtituere an nõ? Si ſic, inquit quomodocũq; res diſtraxerit, ſiue titulo oneroſo, ſiue grarioſo recipientes bona de manu illius ĩmunes ſunt à reſtitutione, ſi nõ manet vſurari⁹ potẽs &c. qui bona de manu illi⁹ acceperit ab ipſo, alioqui legitimè acquiſita, ſiue ea acceperit titulo oneroſo, ſiue lucratiuo, tenetur accepta reſtituere, quod credo fallit quando talia, q̃ ſic accipiũtur ſunt alioqui ipſis accipientib⁹ debita: ex quo illa vſurarij bona legitimè per eũ acquiſita, omnib⁹ ſuis creditorib⁹ erãt perſonaliter obligata, & maximè ſi tempore, quo vſurarius ſe illis creditoribus debitorem facit: neſciebãt ipſi creditores oĩa bona vſurarij eſſe vſuraria, aut reſtitutioni obnoxia, vnde cũ bona fide cum vſurario cõtraxerũt, vel illi mutuãdo, vel obſequiũ impendẽdo, vel aliter cõtrahẽdo, nam tunc, vt ait Adrianus in quarto poterũt mercedẽ obſequij impẽſi, aut aliud debitũ ab vſurario exigere, & recipere, etiã ſi inde maneat impotens ad vſuras ſoluendum.

An autem idem tenendum ſit de his, qui cùm ſciant vſurarios adeò debitis grauatos, vt omnia quæ habent ſint ad reſtituendum neceſſaria: cum illis tamen contrahunt mutuando illis, aut res conſumptibiles vendendo, aut etiam non conſumptibiles, ſolutionem tamen precij expectando, aut aliquod obſequium illis impendendo, an inquã, peccent ſic ſcienter cum illis contrahendo, & poſt modum mercedem, aut debitum exigendo, & recipiendo: & an ſic recepta teneantur reſtituere, & in hoc caſu puto Caietanum dixiſſe, tales peccare, & taliter accepta teneri reſtituere, quodque illis eſt imputandum: quia ſcienter cum tali vſurario, tot & tantis debitis grauato, contraxerunt. Sed quanuis hæc diſtinctio de ſcienter cum vſurario tali cõtraxiſſe, aut neſcienter conferat ad culpam contrahentis, vel excuſationem ab ea, ad obligationem tamen reſtituendi ab vſurario acceptum, non videtur ſatis idonea, nam obligatio reſtituẽdi, potius naſcitur, ex efficaci cauſa data, ne mutuatariis à quib⁹ vſurę extortę fuerunt debita reſtitutio fiat: ad id autẽ cauſa efficax datur, non per cõtractum ſcienter, vt di-

ctum

ctum eſt factum, ſed per receptionem debiti per vſurarium ſoluti, tunc enim vſurarius redditur impotens ad reſtituendum, non tempore quo tales creditores cum illo contraxerũt, vt conſtat, & ita ſi qua eſt in talibus creditoribus obligatio reſtituendi, non ex contractu ſcienter, aut ignorãter facto oritur, ſed ex debiti ſoluti receptione, quemadmodum ſuprà diximus, obligationem reſtituendi vſurã non ex vſuraria naſci mutuatione, ſed ex lucri vſurarij receptione, & ita vel qui ſciẽter cum vſurario, vt præfertur, contraxit, erit immunis à reſtitutione ſibi per vſurarium ſoluti, vel qui cum bona fide contraxit, tenebitur taliter ſolutum reſtituere, ſuppoſito, quòd ambo ſciẽter ſolutum debitum receperunt, ſcientes, ſcilicet, inde reddi impotentem vſurarium ad vſuras reſtituendum.

IN quarto argumento principali, aliud dubium tangebatur. ſan ſicut vſurarius tenetur primum lucrum vſurarium reſtituere, ſimiliter teneatur ſecundum lucrum, quod cum pecunia fenebri lucratus fuerit, reſtituere, & dixit Altiſiodorenſis, & poſt eum alij doctores, tam Theologi, quàm Iuriſtæ, quòd ſic & probant, primo, ex Paulo ad Roma.11. vt ſuprà inductum eſt, ſi radix ſancta & rami, igitur è contra ſi radix infecta & mortiſera & rami ſimiliter erunt infecti & mortiferi, cùm ergo primum lucrum vſurarium, ſit velut radix vnde ſecundum lucrum eſt acquiſitum, & primum eſt mortiferum: quia ſine peccato retineri non poteſt, igitur ſecundum erit mortiferum & ſine peccato retineri non poterit, pro quo etiam facit quòd ſuprà dictum & ab omnibus approbatũ eſt, quòd ſcilicet, vſurarius tenetur reſtituere non ſolùm vſuram, ſed etiã fructum vſuræ ſi fructiſera ſit.

Secundò quia dolus & fraus nemini debet patrocinari, patrocinaretur autem vſurario ſuus dolus & fraus, ſi ſecũdum lucrum mediante lucro vſurario acquiſitum efficeretur ſuum, ita vt nõ teneatur illud reſtituere: dolus enim & fraus & iniuſticia eſt rem alienam inuicto domino diſtrahere, & alienare qualiter pecuniam fenebrẽ mutuatario debitam diſtrahit quando cum ea ſecundum lucrum acquirit.

Tertiò vſurarius, qui lucrum vſurariũ recipit & non reſtituit eſt fur, & raptor, vt dicitur. xiiij. q. iiij. c. Si quis vſurã raptor autem non ſolùm tenetur rapinam reſtituere, ſed quicquid illi ex rapina illa euenerit, pro quo facit ipſius raptoris cõſciẽtia propria qui ſi ad cor reddeat, & quid fecerit conſideret abſq; dubio ſtimulo conſcientiæ agitabitur rapinam & quòd ex rapina euenit reſtituere, modò autem vnuſquiſq; tenetur id agere quòd conſcientia recta illi dictauerit, alioqui ex ſententia Pauli, contra conſcientiam agens ędificat ad gehennam.

Quartò moroſus debitor, qui ratione moræ cauſa eſt creditorem damnificãdi, vel eum à lucro iuſto impediendi tenetur non ſolùm ad principale, ſed ad dãni dati refuſionem. Iuxta. c. fina. de iniuriis, & damno dato, ſed vſurarius non illicò vſuram reſtituens, eſt moroſus, creditorem impediens ne hoc ipſum lucretur quòd vſurarius cum pecunia fenebri, lucratur: igitur tenetur non ſolùm vſurariam pecuniam, ſed quicquid cum ea lucratus eſt reſtituere, maximè cùm ſuprà fuerit oſtenſum debitorem moroſum teneri ad intereſſe damni emergentis, & lucri ceſſantis ipſius creditoris.

Quintò merx, quã vſurarius cum pecunia fenebri cõparat tenet vicem pecunię & eidem ſuccedit, & ita non habet ad mercedem maius ius, quàm habebat ad pecuniam fenebrem, ſed ad pecuniam fenebrem nullũ habebat ius, cùm aliena eſſet, igitur nec ad mercem ſic cõparatam habebit ius, & ita tenetur mercẽ reſtituere, ſicut pecuniam ipſam reſtituere tenebatur, pro quo facit. c. Cũ tu. de vſuris vbi mãdatur, poſſeſſiones, q̃ cũ pecunia fenebri cõparatæ ſunt vẽdi, & his à quibus vſurę extortæ erãt precia reſtitui. His tñ nõ obſtãtibus aliter dicẽdũ eſt diſtinguẽdo de illo ſecũdo lucro, quod cũ vſura ipſe vſurarius lucratur, nam vel prouenit ex ipſa re vſuraria, vt ſi fructifera ſit, & ex ſe vtilitatem, aut cõmodum, ſeu fructum aliquem pariat, & tale lucrum reſtituendum eſt, ſicut res ipſa vſuraria, vt ſuprà concluſum eſt: vel tale ſecundum lucrum prouenit non ex re vſuraria, quę de ſe inutilis eſt, vt eſt pecunia, quæ non parit, ſed ex induſtria, & arte, ac labore ipſius vſurarij cum pecunia fenebri negociantis, & tale lucrum ſecundum, ipſius negotiãtis eſt non creditoris, & ideo non eſt illi reſtituendum. Si tamen ex mora vſurarij primum lucrũ non reſtituentis, ipſe creditor damnum aliquod, aut intereſſe patiatur, tenebitur vſurarius illis ſatisfacere, quæ cũ de ſe ſatis ſint nota non opus eſt probationes afferre.

Ad rationes igitur ſuprà factas, reſpondetur. Ad primum, ex Paulo citatũ, dicendum nil ad propoſitum facere arguentis,

tis,

tis, eò quòd pecunia fœnebris, nō ſe habet ad ſecundū lucrum tanquam radix ad ramos, ſed tanquam inſtrumentum & materia, rami enim, ex radice ſuum eſſe ſortiuntur, lucrū autem ſecundum, de quo loquimur non ex pecunia, ſed ex induſtria & arte negotiātis procedit, ideo tale lucrū ipſius negotiantis efficitur. Vt ſi quis cum alieno inſtrumento rem artificioſam ſculpat vnde magnum lucrum illi paratur, non tenetur tale lucrum domino inſtrumenti reddere. Satisfacit ſi inſtrumētum reddat, & pro vſu eius ex quo res locabilis eſt, aliquid ſimiliter pſoluat. Quòd in pecunia, quę inſtrumentum eſt ad lucrandum, locū nō habet, ex quo pecuniæ vſus eſt eius conſumptio ideo locari nō poteſt ſaltē q̄tenꝰ pecunia eſt.

Ad ſecundum dicendum, quod verè ita eſt, ꝙ dolus & fraus nemini patrocinatur, ſed potius notabiliter obeſt, ſicut & omne peccatū ipſi operanti nocet, quòd antē ad lucrū, ipſi vſurario ſuffragatur, eſt ſua īduſtria & ars negotiādi, nec negandum eſt vnū, & idem opus nocere, operanti, quo ad animā, & eidē prodeſſe quo ad corpus & burſam, vt, patet in eo, qui operā ſuā in alterius vtilitatē locat. Eſto ꝙ operā illā cum mala circūſtātia, ſeu ex lucri cupiditate operetur, & per conſequēs in ea peccet, ſtat tamē quod corporis ſanitati conueniat, & ſuum ſtipendium temporale mereatur, ita ergo, vſurarius, & fur, & raptor, & ſi peccent alienam pecuniā diſtrahendo, & cum ea negotiando licitè poterunt lucrum taliter acquiſitum ſibi ipſis retinere.

Ad tertium, dicendum aliud eſt ſtimulo conſcientiæ agitari, aliud verò per iudicium conſcientiæ ad aliquid obligari, dicitur conſcientiam ſtimulare quando per modum inuitantis, ſeu exhortātis, ad aliquid agēdum inclinat, quemadmodum inclinat, ad ea, quæ honeſtiora ſunt & digniora, ratio enim ſemper ad optima dep̄catur: excepto niſi homo totaliter ſinthereſim rationis amiſerit, at tali ſtimulo conſcientiæ non tenemur ſemper cōformari alioqui ſemper teneremur ad agendum, quę meliora ſunt, quòd ſuppono falſum & erroneum, cùm ad ea, quæ ſunt de conſilio & ſi meliora ſint minimè teneamur, dicitur autem iudicium conſcientiæ obligare, quando ratio, ſeu conſcientia dictat quid nobis ſit neceſſarium agere, an abſtinere & tali conſcientiæ non poſſumus contrauenire, quin peccemus, vt ex Paulo allegatum eſt, ad propoſitū, eſto, quòd fur & raptor & vſurarius qui cum pecunia infecta aliquid ſunt lucrati ſtimulo conſcientiæ ad omnia reſtituendum, vel pauperibus erogandum agitentur, non tamen ob id tenentur ſub pœna peccati ſe tali ſtimulo conformare, vt patet de ſe.

Ad quartū dicendum quòd tenetur vſurarius non ſolùm ad vſuræ reſtitutionem, ſed ad intereſſe creditoris, concurrentibus cōditionibus ad id requiſitis de quibus ſuprà, non tamen ob id tenetur ſecundū lucrum reſtituere tanquam alienum, aut tanquam alteri eo ipſo debitum, nam quantum attinet ad ſatisfactionem pro intereſſe agendam, impertinens eſt vſurarium cum pecunia fœnebri lucrari, aut perdere.

Ad quintum, dicendum, quod falſum eſt quod non habeat maius ius vſurarius ad mercem ex pecunia fœnebri empta, quàm ad ipſam pecuniam, nam per negotiationem merx illa efficitur negotiantis, etiam ſi pecunia cum qua eſt empta aliena fuiſſet, ſicut è contra, ſi quis rem furtiuam pro pecunia vēdat, licèt loco rei furtiuæ pecunia ſuccedat, tamē fur maius ius habet ad pecuniam pro re acceptā, quàm ad ipſam rem furtiuā, vtrūq; videtur in iure fundatum, ſi enim quis cum pecunia depoſita mercē emat, merx illa non deponētis, ſed ipſius ementis efficitur, vt habetur. l. ſi ex ea pecunia. C. de rei vēdicati. de precio etiā rei furtiuę quod efficiatur ipſiꝰ furis, habetur. ff. de fur. l. Qui vas. Vbi rectè reſponſum, dicitur, ſi nūmos per vim dominus à fure extorſerit, in quos furtiua res reddacta fuerit furtū cōmiſit &c. ac proinde in emptione & venditione & ſi precium merci, & è contra merx precio ſuccedat, non tamen opus eſt mercem in eadē obligatione ſuccedere, in qua erat pecunia, nec è contra, nec obſtat. c. Cùm tu. de vſuris ſuprà citatum, in quo mandatur, poſſeſsionis ex pecunia fœnebri emptas vendi, & precium his à quibus vſurę extortæ ſunt reſtitui, quia de precio illo in tantum eſt mutuatariis reſtituendum quantum ab illis fuerat extortum, & ſi quid inde ſuperſit, non mutuatariis reddendum eſt, ſed ipſi vſurario conuenit, ſuppoſito quòd poſſeſsiones illas pro iuſto precio emerit, cùm id, quod ſupereſt ſit lucrum ex induſtria vſurarij iuſtè, & non iniuſtè quæſitū, ex hoc tamen textu apparet poſſeſsiones cū pecunia fœnebri emptas ſpecialiter eſſe mutuatariis hipotecatas nō ſolū perſonali obligatione, ſed reali, & cū tali obligatione tranſeunt ad ſecūdum poſſeſſorē, ſaltē ſi titulo gratioſo ad eū peruenerit. In quinto & vltimo argumento principali illa alia dubi-

dubitatio tangebatur, an obligatio reſtituendi vſuras ſolis vſurariis cõueniat, an etiam hæredibus, & aliis cum vſurario cooperantibus &c. Ad quod ſine diſputatione dicendum, ꝙ non ſolùm vſurarius, ſed hæredes ſui, ſimiliter & hij, qui cooperantur ad exigendum & retinendum vſuras, aut ad earum reſtitutionẽ impediendum. Et quidem de vſuris ex dictis cõſtat, de hæredibus autem ratio eſt clara; quia bona defuncti tranſeunt ad hæredes cum onere & hæredes ſicut defuncto in bonis ita, & in oneribus & obligationibus ſuccedunt: ita de hæredibus vſurarij ſpecialiter declaratum eſt in cap. Tua nos. de vſuris. in quo capi. gloſſa mouet quæſtionem, an ſi duo ſint vſurarij hæredes quorum altero impotẽte ad reſtituendum facto, alter potente remanẽte, teneatur is, qui potens eſt in integrum reſtituere, in qua quæſtione, communis fuit antiquorum canoniſtarũ opinio, quòd tenetur, quorum ratio potiſſima hæc eſſe videtur, quia bona omnia vſurarij ſunt ei, à quibus vſuræ extortæ ſunt ſpecialiter hipotecata, idq; in odiũ vſuræ, & per conſequens ad quẽcunque hæredem talia bona perueniant, tenebitur iuxta vires hęreditatis ad eum peruenientis. Et inde fit, vt altero hærede facto impotente, alter, qui potens eſt teneatur inſolidũ, eò quòd omnia bona, quæ ad eos peruenerunt, erant indiſtinctè mutuatariis obligata. Facit pro hac ſententia cap. citatum. ſ. Tua nos. de vſuris, vbi dicitur quòd filij, ſeu hęredes vſurarij defuncti tenentur reſtituere, ſicut defunctus ſi viueret teneretur, ſed ſi viueret & medietas ſuorum bonorũ deſtructa eſſet, de alia reſidua medietate teneretur integrè vſuras reſtituere, igitur etiã ſi medietas bonorum defuncti in parte vnius hæredis pereant altera medietate apud cohæredem remanente, de illa remanẽte tenebitur cohæres reſtituere totum quod defunctus ſi viueret teneretur.

Aliorum tamen opinionem æquiorẽ & veriorem eſſe puto, quod ſ. quãdo plures ſunt hæredes vnuſquiſque tenebitur pro debitis defuncti iuxta portionẽ hæreditatis ad ipſum attinẽtis, cuius ratio eſt: quia in diuiſione hæreditatis vſurarij, non ſolùm bona defuncti diuiduntur, ſed æs alienũ, quod quodammodo alienũ dicitur: quia creditoribus debitum, ac proinde ſi ſolus vnus eſſet hæres defuncti, ad eum ſolum æs alienum perueniret, ſi plures, inter plures diuiditur, æs autem alienum in caſu inter plures diuidi hæredes, non aliud eſt, quã obligationẽ, qua defunctus creditoribns ſatisfacere tenebatur, inter ſuos hæredes diuidi, quemadmodũ & eiuſdem bona inter eos diuidũtur, ac proinde nõ tenetur quilibet hæres inſolidũ, ſed in parte iuxta proportionem hæreditatis ad eum ſpectantis, & per conſequens ſiue alter cohæres efficiatur impotens, ſiue non, ſatisfacit alter, ſi pro parte ad eum attinente reſtituat, idque in foro conſcientiæ, quicquid ſit de foro contentioſo.

Nec obſtat fundamentum prioris opinionis quod eſt, omnia bona vſutararij eſſe mutuatariis ſpecialiter hipotecata, nam demptis bonis, quę eadem numero ſunt, per vſuram acquiſita, quæ conſtat ſpecialiter mutuatariis eſſe hipotecata, cùm de ipſorum dominio ſint, cætera tamen bona vſurarij, ſiue aliàs legitimè acquiſita, ſiue mediãte pecunia fœnebri lucrata, non ita ſunt obligatione reali mutuatariis hipotecata, ſed tãtùm perſonali quod inde apparet, quia vltra quod in iure illud dictum fundamentum non fit, ſi tamen eſſet, vt dicunt, ſequitur: quòd non ſolùm hæredes, ſed legatarij & quicunq; alij donatarij & ſtipendiati ab ipſo vſurario, tenerentur pro ſua portione mutuatariis reſtituere, maximè, principali. i. vſurario non reſtituente, & ſequela patet, quia non minus eſſent obligata bona, quæ ad donatarios legatarios aliosq; prædictos peruenerũt quàm bona hæredum, ſed conſequens non eſt concedendum, cùm tales legatarij & donatarij non teneantur mutuatariis reſtituere, maximè ſi ex tali legato & donatione nec defunctus nec hæredes manſerũt ad reſtituendum impotẽtes &c. Nec obſtat. c. Tua nos. in quo dicitur quòd hæredes vſurarij ea ſunt diſtrictione cogendi, ad vſuras reſtituendum, qua parentes ſui ſi viuerẽt cogerentur, nam ex hoc textu nil aliud colligitur, quã quod obligatio reſtituẽdi ipſi⁹ defuncti trãſeat ad hæredes. Quòd autem, ita ad hæredes tranſeat, vt vnuſquiſq; hæres teneatur inſolidum, aut plus quam hęreditatis proportio ad eum attinens exigat, nullo modo colligitur, quod autem nõ inde colligatur, bona omnia vſurarij eſſe obligatione reali ſpecialiter vſuris hipotecata, apparet: quia non minus ſunt hæredes compellendi cęteris creditoribus defuncti ſatisfacere: quàm his à quib⁹ vſuræ extortæ fuerint, vt conſtat. Sed non ob id colligitur omnia bona defuncti omnibus creditoribus eſſe ſpecialiter hipotecata, hipoteca reali, vt notum eſt quanquam ſpeciale ſit, in poſſeſsionibus, & mercibus ex pecunia fœnebri

empiis

emptis, quæ in defectum aliorum bonorum
vendi ad vſuras reſtituendum mandantur. c.
Cùm tu. de vſuris.

De cooperantibus autē cum vſurario ad
exactionē retentionē, aut nō reſtitu-
tionē vſurarū, ꝙ teneātur ſicut ipſe vſurarius
cōſtat, quia ſua cooperatione dānificāt mutua
tariū, ſicut & principalis, cū ſint, cauſa ſine q̄
nō, aut ſaltē cauſa ſunt, vſurarium ad damnifi
cādū mutuatariū mouēs, nam ſi cauſa nō ſint,
non tenebuntur, vt ſuprà quādo de currētibꝰ
cū fure loquebamur diſſeruimus. Sed aduer-
te aliud eſſe coopari vſurario ad mutuationē
vſurariā, aliud ad lucri acceptionē, ſeu nō reſti
tutionē, ex primo nō naſcitur obligatio reſti-
tuēdi, ſed ex ſecūdo, eò ꝙ per ſolā mutuationē
ante lucri acceptionē nondū dānificatur mu-
tuatariꝰ, aliud etiā eſt cooperari ad vſuræ ſolu
tionē, aliud verò ad eius pro mutuo receptio-
nē, nā ex primo nō oritur obligatio reſtituen
di, ſicut nec culpa, qñ is, q mutuatario coope-
ratur, vt vſurā ſoluat, nō vſurarij, ſed mutuata
rij rē vtiliter agere intēdit, quia fortè videt ꝙ
niſi vſura ſoluatur, nō iterū mutuatarius mu-
tuū reperiet, ſecꝰ ſi vſurarij vtilitatē prętēdat.

Sequitur inde ꝙ iudices, aut domini,
ſeu cōmunitates, quę in ter-
minis ſuis verbo, aut opere, aut ſtatuto, vſura-
rios in vſurarū receptionē iuuāt, compellētes
mutuatarios, vt vſuras ſoluāt, vltra ꝙ peccant
ad malū cooperātes: tenētur in ſolidū reſtitue
re, aut ſaltē quātę ſunt vſuræ (eorū cauſa) ſolu-
tę. An autē ſimiliter peccēt, & reſtituere teneā-
tur, ex hoc ꝙ vſurarios pmittūt, etiā ſi eis nul-
lum pręſtent auxilium, aut fauorē, vt patebit
poſtea quando de cambiis agetur.

Nec ſolū iudices, qui ad inſtantiā vſura-
riorū mutuatarios vſuras ſoluere
cōpellūt, tenētur: ſed ipſi, qui vſuras exigūt, &
ad quorū inſtantiā mutuatarij ſoluere cogun-
tur, ſiue nomine ſuo, ſiue alieno eas exigāt, &
ſolui faciant, ideo famuli, factores, procurato-
res, aduocati, qui ad præfatā vſuræ exactionē
ſiue etiam ſolutionem cōcurrūt, tenētur quan
tum ſua cauſa mutuatarium dānificarint, rem
alienā. ſ. ipſius mutuatarij dño ſaltē ſuperiore
inuito cōtrectātes, aut per alios iniuſtè cōtra-
ctari ꝑtendentes. Nec hmōi factores, aut famu
li ob mandatum dñi vſurarij excuſantur, cùm
oporteat Deo magis q̄ hominibꝰ placere. Ma
ximè cùm vt ſuprà diximus rei vſurarię do-
minium nō in recipientē trāſeat, ſed in mutua
rio remaneat. Nec poſſunt tales excuſari, quin
miniſterium iniquitatis exerceant.

Sequitur ꝙ tabellio qui ſcripturā vſu
rarij contractus facit, ſi nihil
aliud faciat, q̄ factū pro vt ſit ſcribere, nec pec-
cat, nec ad reſtitutionē tenetur, ſed ſui operis
mercedē iuſtam recipere poteſt: eò quòd ſcri-
ptura illa de ſe non dat cauſam exactioni, nec
acceptioni, aut non reſtitutioni vſurarū. Sed
eſt velut teſtimoniū veritatis. Sed obiiciet ali-
quis quòd tabellio talem ſcripturam vſurario
exhibens, tradit ei arma iniquitatis, eò quòd
virtute talis inſtrumenti coget mutuatarium
ad vſuræ ſolutionem, & ita videtur perinde,
ac ſi tradat arma furioſo, aut ſi tradat cibum,
quo accipiens ieiunium temerè violet, aut ſi
tradat cartas, taxillos, aliáve inſtrumenta his,
quos ſcit rebus huiuſmodi abuſuros. Reſpon
detur quòd non eſt ſimile eo quo inſtrumen
tum tabellionis per ſe non valet niſi ad cogni
tionem veritatis, nec vſurarius poterit eo con
tra mutuatarium vti, niſi virtute illius eum co
ram iudice conueniendo. Iudex autem iuſtè
iudicando non compellet vſuram ſoluere, ſup
poſito (vt procedo) quòd tale inſtrumentum
ſit verum & purum, quod contractum vſura-
rium verborum mutatione, aut arte aliqua nō
palliet: & eſto in iure ciuili aliquę vſuræ per-
mittantur, vt ſuprà tactum eſt, ex quo tamen
leges illæ ſunt per ius canonicum abrogatæ,
non poterit iudex iuſtè iudicando mutuata-
rium ad vſuræ ſolutionem compellere: imo
ſecluſo iure canonico ſi alicubi expediret, ſe-
cūdum leges ciuiles iudicare, vbi ſcilicet, com
pertum ſit, vſuras aliquas eſſe tollerandas ad
reipublicæ neceſsitatibus ſubueniendum, ad-
huc inſtrumentum tabellionis vſurario exhi
bitum, non eſſet inſtrumentum iniquitatis,
ſed iuſtitiæ, eò quòd in tali caſu virtute illius,
ſimul & legis iuſtè in foro exteriori veniret
mutuatarius ad ſolutionem vſurarum com-
pellendus nec ob id eſſet tabellio ad reſtitu-
tionem cogendus. Quemadmodum ſi inſtru-
mentum venditionis in qua alter eſt citra di-
midium defraudatus, exhibeat: & virtute il-
lius defraudatus per iudicem compellatur ſta
re contractui, vnde in re defraudatus maneat,
non tenebitur talis tabellio ad reſtituendum
aliquid ipſi defraudato: ſicut nec iudex iuxta
leges defraudatum condemnando: quemad-
modum etiam is, qui in teſtem productus eſt,
vt veritatem contractus prius celebrati depo-
nat: quia fortè inſtrumentum ſuper illo con-
tractu nō eſt: & id coram iudice referat, quòd
ipſe verè inter cōtrahentes fieri vidit: & ſi in-
de iudex legem iudicando alterum in illo fo-

ro condemnet: in quo verè defraudatus, aut læſus maneat, non ob id tenebitur ille teſtis ad taliter læſo ſatisfaciendum: igitur nec tabellio veritatis inſtrumentum exhibendo, quod non eſt aliud quàm teſtimonium veritatis.

Adde quòd præfatum inſtrumentum veritatis æquè valet mutuatario ſicut & mutuanti: quia cognita per ſcripturam illam: conditione contractus quòd, ſcilicet, fuit vſurarius poterit virtute eius agere contra vſurarium in omni foro: vt vel vſuras ſolutas reſtituat, vel non ſolutas non exigat, & iudex iuſtè iudicando vſurarium condemnabit: alioqui iudex ipſe tenebitur ſatisfacere: (ſicut & vſurarius) ſi iniuſtè contra mutuatarium iudicet. Vnde in Clementina vnica de vſuris ſub excommunicatione præcipitur iudicibus, & cæteris officialibus, ne ſecundum ſtatuta in fauorem vſurariorum alicubi facta iudicent. vide ibi.

De cambiis & lucro per eadem acquiſito.

DE cambiis ſolet communiter dubitari. An licita ſint: an illicita. Multi quidem ea tanquã vſuraria condẽnant, ac proinde illicita eſſe, & in republica tolleranda non eſſe, dicunt. Hanc quæſtionem nonnulli elucidare volentes tãta verborũ multiplicitate vtuntur: vt eam obſcuriorem reddãt: quam credo clariorem euaſuram, ſi eam paucioribus abſoluamus. Et primò videndum eſt, quid propriè dicatur cãbiũ, & in quo à vẽditione, & mutuo, differat: & quotuplex ſit deinde an ſit licitũ, & per quid vitiari, ſeu iniuſtũ fieri poteſt, & quid eorũ dicatur vſurarium & non permittẽdum. Dicendũ ergo ꝙ cãbiũ propriè loquendo eſt ꝑmutatio pecuniæ vnius rationis pro pecunia diſsimili, ſeu alterius rationis, ſtat autẽ pecuniã à pecunia differre, & alteri diſsimilem eſſe, tripliciter. Primò in materia, vt ſi vna ſit aurea, altera argẽtea. Secũdò in forma, vt ſi vna ſit vni⁹ imaginis & inſcriptionis, altera verò alterius differẽtis. Tertio modo in materia ſimul & forma: vt ſi vna ſit aurea, & vnius inſcriptionis, alia verò ſit argẽtea, & alteri⁹ diuerſę inſcriptionis q̃cũq; talis diuerſitas, ſeu diſsimilitudo numiſmatũ ſit, quorũ alterũ ꝓ altero ꝑmutatur, dicitur cãbiũ propriè loquẽdo.

Correlariè ſequitur cambiũ nec venditionẽ eſſe propriè, nec mutuationẽ. Quod enim vẽditio nõ ſit apparet, quia in emptione & vẽditione ꝓpriè loquẽdo oportet alterũ extremũ eſſe pecuniã, alterũ verò mercẽ aliã à pecunia differentẽ. In cãbio autẽ vtrũq; extremum eſt pecunia, ſeu numiſma, aut moneta, q̃ pro eodẽ in pręſentiarũ accipio. Quod mutuũ nõ ſit apparet, quia de ratione mutui eſt ꝙ res mutuata reddatur eadẽ in ſpecie, vt ſi mutuatur triticũ: triticum eſt reddendũ, ſi oleũ, oleum, ſi pecunia aurea, aurea ſimilis eſt reddẽda, niſi mutuator cùm alia velit eſſe cõtentus, & ita de aliis. In cambio autem non ſic: ſed ſi propriè cambium eſt, neceſſaria eſt diuerſitas, & diſsimilitudo inter datũ & acceptum, ſimiliter mutuũ fit in rebus omnibus, quæ vſu conſumuntur: & quæ functionem admittunt, ſiue ſit pecunia, ſiue aliquid comeſtibile, ſiue potabile. Cambium verò nõ niſi in numiſmate fit. Deinde de ratione mutui eſt temporis interuentus, inter mutuationem & ſolutionem: in cambio autem nõ ita: quia propriè ſumptum cambiũ ad ſtatim fit: loquendo de cambio puro.

Pro quo aduertendum quòd cambium dicitur duplex, quoddam purum, quoddam verò impurum: dicitur purũ quando eſt ſimplex permutatio pecuniæ pro alia pecunia diſsimili ſtatim tradenda: cui non eſt alius contractus mutui admixtus: nec alia diuerſitas illic concurrit, quàm diuerſitas numiſmatum, quæ permutantur. Dicitur autem impurum, ſeu mixtum cambium quando alia diuerſitas in tali cambio concurrit ratione cuius alius admiſcetur contractus: vt ſi interueniat diuerſitas loci, aut tẽporis, vt ſi campſor exiſtens Compluti tradit pecuniam Petro ibidem: & ſolutio eſt illi agenda in alio loco diſtante, pura in Hiſpali, aut ſi Compluti facienda eſt, determinatur tempus aliquod in fine cuius veniat præfata ſolutio agenda: in quibus cãbiis interuenit diuerſitas loci, aut temporis: & cùm non poſsit eſſe diuerſitas loci, quin aliquod tempus interueniat. Ideo in huiuſmodi cambiis reperitur mutuatio tacita, quemadmodum reperitur in venditione & emptione ad terminum: & ideo talia cambia dico impura, ſiue mixta, propter admixtum tacitum mutuum. Sed aduerte iterum quòd nõ ſemper quòd interuenit loci, aut temporis diuerſitas eſt mutuum ex parte campſoris: ſed tunc quando campſor prius numiſmata ſua tradit poſtea ſolutionẽ recepturus,

tunc

tunc enim eſt mutuum ex parte campſoris. Nam aliquando oppoſitum ſit, ſcilicet, ſi campſor prius pecuniam, à campſuario recipit, ſolutiõem in alio loco, aut tempore facturus: vt exemplariter patet de clericis Romam euntibus, qui campſori Toleti exiſtenti tradunt centum ducatos, exempli gratia: ſolutionem Romæ recepturi, tunc enim nullum eſt ex parte campſoris mutuum, ac proinde in huiuſmodi cambio vſura reperiri ex parte campſoris non poteſt: vt de ſe ſatis conſtat. Itaq; omnia cambiorum genera ad tria, vt videtur reduci poſſunt, ſecundum tres diuerſitates ſuprà aſsignatas, quæ ſunt diuerſitas numiſmatum, diuerſitas loci, diuerſitas temporis. Sed vt hæc omnia propriè dicantur cambia, ſiue pura, ſiue mixta, neceſſaria eſt numiſmatum diuerſitas, nam eſto ſit diuerſitas loci, aut temporis, ſi non ſit pecuniarum diuerſitas, vt dictum eſt, tales contractus degenerãt à cambio: & remanet purum mutuum, vt ſi pecunia ſoluẽda eſt ſimilis pecuniæ prius datæ, ſiue in eodem loco, ſiue in diuerſo ſoluatur, mutuum eſt: & nõ cambium. Ac proinde qui pecunias tradunt, aut etiam recipiunt, quibus impertinens eſt, tempore ſolutionis eaſdem ſpecie, vel alias diſſimiles ſoluere, ſeu recipere, propriè campſores dici non poſſunt: ſed mutuatores potius dicendi ſunt, & ita ſi in hoc iniuſtitiam commiſerit, talis iniuſtitia vſuraria iudicabitur.

Quibus præmiſsis concluſio eſt certa quòd cambium ſiue purum, ſiue mixtum, vt dictum eſt, ſecundũ ſe eſt contractus licitus, & reipublicæ ſatis vtilis. Huius ratio eſt certa: quia per huiuſmodi cãbia multorum hominum indigentiis cõmuniter ſubuenitur: multorum etiam hominum damna & diſpendia communiter euitantur. Quòd de cambio puro patet: quia ſæpe homines indigẽt pecuniis minutis ad res ſibi & domui ſuæ neceſſarias emẽdum, ad quod nil illi pecuniæ groſſæ, quas habent deſeruiunt, his per cãbia pura ſubuenitur. Multi etiam ſunt qui de patria ſua egreſſuri, & in patriã alienã, aut regnũ peragraturi, vbi pecuniæ quas habẽt minimè; ſicut in patria propria currũt: indigent pecuniis in alia patria currentibus, aut etiam pecuniis groſsis, quæ per viam faciliùs, & cum minoribus expenſis atq; periculis deportentur: his etiam per cambia pura ſubuenitur. Multi etiam ſunt, qui cùm pecunias habent, quibus Romæ exiſtentes indigent, quas ſecum Romam portare non poſſunt, eo quòd lege vetitum ſit, pecuniam è regno educere, aut quia ſine periculo probabili eas amittendi portare non poſſunt, indigent alterius opera, qui Romæ illis reſpondere faciat &c. His ſubuenitur per cambia impura: vt conſtat. Multi & pro maiori parte ſunt, qui pecunias nullas habent, & alienis indigent, vt neceſſaria ſibi & ſuis comparent, & procurent: his ſimiliter per cãbia impura, cui eſt mutuatio admixta ſubuenitur. Et omnium prædictorum hominum pecunia aliena indigentium multa damna pericula & diſpendia per huiuſmodi cãbia tam pura, quàm impura vitantur, vt de ſe ſatis conſtat. Hæc dixerim de cambiis ſecundum ſe conſideratis, quæ non minus vtilia ſunt, & interdum neceſſaria ipſi reipublicæ, quàm ſint emptio, & venditio, aut aliæ humanæ negotiationes.

VErùm quẽadmodum aliæ negotiationes, quæ de ſe licitæ ſunt, & reipublicæ vtiles ſolent multipliciter vitiari ob diuerſas circunſtantias concurrentes. Vt ſuprà qñdo de mercatione dicere cœpimus, explicuimus, ita & cambia poſſunt ſimiliter multipliciter viciari: ex parte. ſ. perſonę, quia non omnibus cãbire conuenit, ex parte loci & tẽporis: quia non in omni loco: puta ſacro, nec in omni tempore puta feſtiuo, cambire cõuenit. Ex parte modi defraudando, mentiendo, peierando &c. ex parte finis lucrum. ſ. tanquam præcipuum finem appetendo: nec in alium meliorem finẽ illud referẽdo. Deniq; vitiatur ex parte lucri, in cambio quidẽ puro, ſi lucrũ eſt excesſiuũ, in impuro autẽ ſimiliter ſi exceſsiuum ſit, aut ratione mutui admixti receptũ. Seu ſi abſq; alia iuſta cauſa, quæ inæqualitatem excuſet, accipiatur, ſeu exigatur. Pro quo id aduertendum quod ſuprà dictum eſt, cùm contractus cambij ad iuſtitiã cõmutatiuã pertineat, neceſſe eſt in illo ſicut & in mutuatione, & emptione & vẽditione ęqualitatẽ inter datũ & acceptum ſeruare, à qua æqualitate ſi abſq; cauſa aliqua iuſta plus q̃ datũ ſit recipiẽdo, excedatur, iniuſtũ erit hmõi cambium: & ſi impurũ ſit, cenſendũ eſt vſurariũ. Si enim propter admixtum mutuum ſuperaccipiatur, ſiue parũ ſit, ſiue multũ quod ſuperaccipitur, ſine dubio erit vſura. Si autem non propter mutuũ admixtum, ſed propter aliquã aliam cauſam lucrum exceſsiuum recipiatur: tunc & ſi vſura non ſit, erit tamen iniuſtitia. Sunt autẽ duæ cauſæ in genere propter quas licitè poteſt cãpſor lucrum exigere, & recipere, hoc eſt, plus quàm dat recipere, ſcilicet, obſequium quod campſuariis præſtat, & intereſſe damni emer-

gentis,& lucri ceſſantis, quod ipſe campſor ex cambio patitur, obſequium certum eſt à campſuariis & reipublicæ per campſores fieri, ex quo ſuam induſtriam, & ſolicitudinem apponunt, in quærendo multiplicem numiſmatum differentiam, & ea conſeruando, & ſuo periculo ſuſcipiendo, & domi relictis aliis negociis ſedendo, vt qui tali, aut tali numiſmate indiguerit facilè apud ipſum campſorem inueniat. Tale autem obſequium cùm gratis fieri nõ debeat, cõſequens eſt mercenarium eſſe, hoc eſt dignum, cui ſua merces correſpondeat: & habet locum hæc ratio in omni cambio propriè ſumpto, ſiue purum ſit, ſi mutuationi admixtum, intereſſe etiam tam damni emergentis, quàm lucri ceſſantis cauſam ſufficientem eſſe: ad aliquid loco eius exigendum & recipiendum, conſtat ex his, quæ ſuprà latè diſſeruimus: modò conditiones ſuprà poſitę concurrant (quas tamen difficilè arbitror in campſoribus concurrere) habet autem locum hęc ratio, ſeu cauſa, tam in his, qui ex officio habent cambire, qui propriè dicuntur campſores, quàm etiam in aliis, qui cambiunt, etiam ſi id ex officio non habeant. In quo differt hæc ſecunda cauſa, quæ intereſſe concernit, à priori quæ de obſequio poſita eſt: nam intereſſe in vtriſque locum habet, obſequium autem non niſi in his, qui propriè campſores ſunt, id eſt, qui id ex officio ſolent exercere.

Correlariè ſequitur quòd omni intereſſe campſoris ceſſante poterit iuſtè lucrum aliquod ex cãbio prætendere, ratione, ſcilicet, obſequij, quod reipublicæ & cãpſuariis impẽdit: non minus quàm alij mercatores, qui ſuam induſtriam, & ſolicitudinem cum expenſis applicant, ad quærendum mercium diuerſitatem, vt illis indigẽtibus p̃ſtò poſſint ſubuenire: qui vltra quã merces illis conſtiterunt: poterunt aliquod lucrum prętendere, ratione expenſarum, laboris, & periculi, aliorumque quæ ſua remuneratione digna eſſe conſtat: quod cùm certum ſit in cambio puro vbi ſola pecunia diuerſitas inuenitur: Similiter in cambio in quo loci diuerſitas reperitur, imo etiam in cambio in quo cum pecunię diuerſitate, diuerſitas etiam temporis, & non loci interuenit, eò quòd in his omnibus, ratio propria cambij reperitur, ſcilicet, permutatio monetę pro alia ratione differente: quæ quidem cambij ſubſtantia per loci, aut temporis varietatem non tollitur.

De cambio in quo ſola temporis diuerſitas interuenit.

DE cambio tamen in quo ſola temporis diuerſitas interuenit, eſſet dubium. An ſit licitum ex illo lucrũ quęrere: quòd quidem cambiũ, propriè cambium non eſt: ſed purum mutum ex quo nõ interuenit diuerſitas inter numiſma traditum & ſoluendum: nec etiam interuenit loci diuerſitas, ſed ſola ſolutionis, per tempus ſtatutum, ſpectatio: & ideo eſt purum mutuum. Hac ratione videntur doctores communiter moueri, ad dicendũ quòd in tali contractu non eſt licitum quicquã lucrari: qui eſſet vſura: & ita campſores Hiſpanos: qui huiuſmodi cambiis, vt plurimũ vtũtur abſolutè condemnant.

Hoc tamen in præſentiarum conuenit examinare, ne indiſtinctè dãnemus, quòd ſalua conſciẽtia poſſumus excuſare: aut è contra. Ideo contra prædictam ſententiam huiuſmodi campſores abſolutè & indiſtinctè damnantem arguitur. In tali campſore concurrit eadem cauſa aliquid lucrandi: quę concurrit in campſore propriè ſumpto, qui vnum numiſma pro alio diſsimili permutat. Igitur poterit vterque lucrum quærere, vel neuter. Aſſumptum patet, quia in vtraque eſt ſimile obſequium, dempto hoc, quod vnus obſequitur mutuando, alter verò cambiendo. De quibus obſequiis nunc non loquor, quia talia obſequia venalia non ſunt: nec inde licitũ eſt, lucrum quærere: quia ſicut in mutuo requiritur ęqualitas inter datum, & acceptum, ita in permutatione vnius monetæ pro alia diſsimili requiritur ſimiliter ęqualitas, vt iuſta ſit permutatio. Quòd ſi aliquid poteſt lucrari verus campſor eſt ratione alia: quia. ſ. induſtriã & diligentiã appoſuit in pecunias diſferentes congregãdo, & eaſdẽ ſeruando: & periculum earum in ſe ſuſcipiendo, & domi indigentes expectando: vt illic facilè ea quibus indigent reperiant. Sed hęc omnia reperiuntur in cãpſore de quo loquimur, vt pono, igitur ob illã cauſam poterit lucrũ acquirere, ſicut ob eãdẽ cauſam, alter verus cãpſor acquirit. Si dicas, ꝙ verus campſor aliã cauſam habet. ſ. qa tenet ĩ diuerſis locis famulos & factores, ſeu miniſtros, idq; nõ ſine expẽſis ꝓpriis,

vt.iſ.

vt.ſ.multorũ indigẽtiis in multis locis prouideat:ſed hoc nihil obſtat: quia pono ego ſimiliter cāpſorem impropriè ſumptũ in diuerſis locis tenere miniſtros,ita vt cętera ſuit paria, dẽpto hoc ꝙ in cābio illius,q ꝓpriè dicitur cāpſor,interuenit diuerſitas monetarũ, ſimiliter & tẽporis,aut loci:in cambio verò impropriè ſumpto de quo loquimur,non niſi tẽporis diuerſitas,aut loci interuenit,& non monetarũ, ita vt ſit purũ mutuum:aut pono ꝙ in neutro cambio interueniat loci diuerſitas, ſed in vno interueniāt tantũ monetæ, & tẽporis diuerſitas,in alio verò ſola tẽporis expectatio, & reliqua.ſ.pecuniarũ aggregatio : labor, periculũ, & expenſæ ſint paria.Iam ſi propter hæc licitũ eſt vni lucrari:quare propter eadẽ nõ erit alteri licitum ſimiliter lucrari? Cõfirmatur hoc ex ratione Scoti, ſi reſpublica vellet hominẽ cõducere,qui ſe ad illa omnia obliget.ſ.ad cõgregandũ diuerſa monetatũ genera groſſa, & gratialia,ea ſuo periculo conſeruandũ:& propoſitis aliis negociis,domi ſedeat indigẽtibus mutuatur⁹, nõ eſt dubiũ quin tali homini ſic conducto,ſua merces de iuſtitia debeatur.Igitur ſi homo ille ſua volũtate officiũ illud, ſeu miniſteriũ cũ p̃ſatis onerib⁹ aſſumat,cũ à rep. ſtipẽdiatus nõ ſit,iuſtè poterit ab his (quibus cũ ſuo miniſterio ſeruit)aliquā recipere,& exigere mercedem. Hac em̃ ratione ꝓbat Scotus eſſe licitum mercatoribus cariùs q̃ conſtiterit merces ſuas vẽdere,hoc eſt,propter onera prędicta ad habendũ præfatas merces indigẽtib⁹ paratus pręreqſita. Hac eadẽ ratione probat Cõra.poſt alios eſſe licitũ, vero,& puro campſori,aliqnid lucrari,ratione.ſ.hmõi onerum, quæ voluntate aſſumpſit, ad indigẽtibus per ſuum miniſterium ſubueniendum. Hac eadẽ ratione mutus fuit Durandus in.3.d.37.q.2.ad tenendum in forma id,quod hæ rationes prætendunt, ſcilicet , quòd eſto campſor nullum aliud officium pecunias permutādi ſuſcipiat: ſed ſolùm miniſterium mutuandi cum labore,cura,periculo & expenſis ſuprà dictis, iuſtè poterit ſuum lucrum ex illis quærere, licèt nõ ex mutuo.

Præterea, ſi hmõi cāpſori,qui propri⁹ mutuator dicẽdus eſt, nõ eſſet licitũ in acquirendo lucrum,habere reſpectum ad præfata onera ab eo pro aliis aſſumpta,ideo eſſet, quia principale miniſteriũ ſuũ quo indigentibus ſeruit, eſt mutuare illis:hoc autem miniſterium gratuitè agendum eſt:ſed hoc nihil impedit quominus poſsit mercedẽ dignam præfatis oneribus accipere,patet hoc exemplariter,quia non minus gratuitè eſt ferendum teſtimonium, quàm ſit gratuitè mutuādum:ſed ſi teſtis,vt teſtimoniũ ferat , opus eſt expenſas faciat , aut aliqua onera ſubeat, de loco in locum eundo, poterit : non ſolùm expenſas exigere:ſed & mercedem oneribus per eum ſuſceptis condignam recipere:eſto ꝙ nihil pro teſtificando recipiat. Idem patet de iudice cuius principale miniſterium eſt iuſtitiam in republica facere : quòd quidem officium de ſe venale non eſt , ſed gratuitè agendum, ſicut & mutuum , & tamen propter laborem & curam & cætera onera tali officio annexa, licitum eſt iudici mercedem exigere, & recipere. Idem patet de ſacerdote, qui ſi in eccleſia aliqua eſt miniſtraturus , ſiue miſſam celebrādo,ſiue per mẽſem, aut annũ illi ſeruiẽdo,quāuis ipſum ſpirituale miniſteriũ venale nõ ſit,ſed gratuitè agendũ,nihilominus laboris & operæ aliorũq; onerũ,ad pręfatum miniſteriũ requiſitorũ , mercedẽ dignā poterit iuſtè recipere.Quare igitur p̃ſatus mutuator, q id ex officio aſſumit,non poterit onerũ ad id requiſitorũ,& laboris & induſtriæ,dignā accipere mercedem,dum tamẽ pro ipſa mutuatione,ſiue ad mẽſem fiat, ſiue ad annum , ſiue ad duos annos,nihil penitus lucrari intendat.

Præterea ſi clericus,loco proprio deſerto,iter arripit, vt his, qui in alio loco diſtanti ſunt,ſacramẽta miniſtret, & medicus ſimiliter iter arripuit. Vt infirmis, qui in loco diſtanti ſunt, medeatur, & iudex, qui ſimiliter iter arripit , vt his , qui in loco diſtanti ſunt , iuſtitiam faciat , terminos viſitet , & ſtatuat . &c. Nónne tales pro arrepto itinere & labore , atque onere ibidem ſumpto , iuſtè poterunt dignam mercedem exigere , & recipere ? quare igitur diues, ſi ſimiliter iter arripiat , vt his , qui in loco diſtanti ſunt , per mutuum ſubueniat , non poterit arrepti itineris , & laboris , atque oneris ibidem ſuſcepti , mercedem dignam exigere: & recipere ? quòd ſi poteſt, quare igitur propter alia onera, ad indigentibus per mutuum ſubueniendum , aſſumpta , non poterit mercedem dignam recipere ? Si dicas , ideo non poſſe : quia huiuſmodi mutuator , ſeu fictus campſor , non aliorum vtilitatem , ſed proprium lucrum quærit , ideo non aliis ſeruire, ſed ſibi ipſi intendit prodeſſe. Contra hoc ſtat ratio : quia ſimiliter mercatores , qui aliundè merces cum magnis laboribus , & expenſis, & periculis, afferunt ſuum proprium commodum , & lucrum quærunt , & ſibi

ipſis prodeſſe intendunt, ſed non ob id ipſorũ lucrum moderatum eſt cõdemnandũ, cùm in re ipſa reipub. miniſtrent. Quicquid ſit de eorum intentione, miniſtrant autẽ eundo, redeũdo, merces cum periculo & labore, atq; expenſis portãdo. Similiter præfati mutuatores miniſtrant. An dices miniſtrant mercatores merces vendendo, quaſi mutuator præfatus non ſimiliter miniſtraret pecunias mutuando. Sed dices tale miniſterium mutuandi gratuitè debet fieri, ſimiliter etiam, gratuitè ipſa venditio fieri debet: cùm actus iuſtitiæ ſit, quæ ęqualitatem requirit, nec mercatores pro ipſo actu venditionis in precio aſcendunt, vt ſuppono, ſed pro oneribus ſuſceptis, vt patet.

Poſtremò in cõfirmationẽ primæ rationis arguitur. Imptinens eſſe videtur numiſmatũ, q̃ in cãbio puro permutãtur diuerſitas, ad hoc quod lucrũ poſsit inde acquiri, ſed quod ad id pertinens eſt, eſt obſequiũ ipſius cãpſoris, quod cãpſuario impendit, & per conſequens vbi ſit ſimile obſequiũ: etiam ſi nõ ſit numiſmatũ diuerſitas, erit ſimiliter lucrum licitum, antecedens patet. Nam quæro, hic purus campſor, qui dicitur cambium mutuum exercere, quã ob cauſam quærit lucrum? an propter permutationem pecuniæ, ſed hoc non: quia ipſa pecuniæ permutatio ſicut alterius mercis vẽditio æqualitatem requirit: ac proinde ſi mercator tantum accipit in precio quantum merx ipſa valet, iuſta eſt venditio: & ſi aliquod lucrum ſuperaccipit, alia cauſa iuſta quęrenda eſt vltra ipſam venditionem: ita campſor purus ſi tantum in pecunia diſsimili recipit quantum dat campſuario, iuſta & æqua eſt permutatio, & ita ſi lucrum amplius quærit, alia cauſa aſsignanda eſt præter ipſam permutationem iuſtam: illa autem alia cauſa non eſt niſi obſequium: hoc autem eſt præſata onera: periculum, laborem, & curam ſuſcipiſſe. Quòd ſi ita ſit, impertinens ergo omnino eſt ad præfatum lucrum iuſtificandum quod moneta ſoluenda ſit diuerſa ſpecie ab ea quam campſor dedit, vel non, modò in valore æquiualeant omnino: & per conſequens ſi adſit idem obſequium, & non eadem monetæ diuerſitas erit lucrum ſimiliter iuſtificandum. Itaque videtur, huiuſmodi campſores (qui proprius mutuatores dicendi ſunt) non eſſe ob id ſimpliciter condemnandos quòd cum aliquali lucro mutuant, non quidem ex mutuo ſperato, ſeu intento, ſed ex honeſto obſequio mercenario per eos impenſo. Si autem condemnandi ſunt, cauſa erit exceſſus lucri: quia ſcillicet, præfato obſequio non proporcionatur, ſed ſuperexcedit: quod experientia ipſa ſatis commoſtrat, cùm videamus huiuſmodi campſores ex pauperibus breui tempore ditiſsimos euadere: aliis quibus ſeruire ſe dicunt depauperatis, & rebus ſuis miſerabiliter ſpoliatis. Sunt etiam condemnandi ob pacta alia quæ ipſi in ſuis cambiis, ſeu mutationibus, in ſuam vtilitatem aliorumque damnum apponere ſolent: de quibus eſſet particularis habenda notitia, antequam vel damnentur, vel approbentur, quod enim nunc diſputando concluſum eſt: tale eſt, ſcilicet, quòd campſores ſiue cambient, ſiue merè mutuent, poterũt lucrum moderatum & præfatis oneribus per eos aſſumptis correſpondens, exigere: ſicut cęteri mercatores ob ſimilem cauſam poſſunt in precio aſcendere: iuxta ea, quæ ſuprà de vẽditione diximus, quæ ſententia amplius confirmatur per bullam Leonis ſuper monte Pietatis tradita, de qua infrà in quæſtio. ſequente. Cambia tamen quemadmodum de facto fiunt, non approbo: quia nec debitum ſeruatur moderamen, nec ad ſolum obſequium reſpectus habetur, ſed ad tempus, nam quanto tardius eſt agenda ſolutio, eo plus augent lucrum, quod nonullum argumentũ eſt intentionis vſurarię.

Correlariè ſequitur quantò maiora, & plura ſunt onera ob cauſam cambiendi, ſeu mutuandi ſuſcepta, tantò magis licitum eſt in lucro aſcendere, & è contra, eò quòd lucrũ ob illam cauſam acceptum debet cauſæ ipſi proportionari. Sunt autem huiuſmodi onera in triplici differentia, quædam dicuntur antecedere, quædã concomitari, quædam verò ipſum cambium, ſeu mutuationẽ ſubſeq. Quæ antecedũt ſunt ea, quę ſuprà diximus, pecunias diuerſorũ generũ q̃rere, & aggregare & miniſtros in pluribꝰ locis, aut vno ad cãbiendũ paratos habere &c. Quę cõcomitantur ſunt, pecunias mutuãdas, ſeu cãbiendas numerare, & ſi in alio tempore, aut loco ſolutio agenda eſt in libris ſcribere, & periculo ſæpe huiuſmodi pecunias mutuatas exponere. Quæ autẽ ſubſequuntur ſunt, intereſſe aliquod pati, timor iuſtus, & anxietas de ſolutione: non ſine expẽſis & lite agenda, & expẽſę ipſę in capitalis recuperatione factę: & alia multa poſſunt ipſi cãbio, ſeu mutuationi accidere: quæ omnia nõ tenetur cãpſor, ſeu mutuator gratis ꝑ mutuatario ſuſtinere: ſed ꝑcio poſſunt omnia illa æſtimari, vt ſuprà

dictũ

dictum eſt, ac proinde his auctis, aut diminutis licitum eſt lucrum correſpondens augere, aut diminuere: attẽto ſemper ne inde infamia, aut ſcandalum ſubſequatur.

Correlariè ſequitur plures cauſas ad lucri augmẽtum concurrere in cambio impuro, in quo vltra diuerſitatem monetæ, diuerſitas loci & temporis interuenit, quàm in cambio puro, quod fit ad ſtatim, in eodem. ſ. loco & tẽpore. Sequitur etiã non eaſdem cauſas concurrere ad lucri acceptionem in perſonis priuatis cambientibus, q̃ in his, qui ex officio ſuſcipiunt. Vt de ſe ſatis conſtat, non tamen ob id eſt omnino illicitũ eiſdem priuatis lucrum aliquando prætendere: quia eſto illa omnia antecedentia non concurrant: quemadmodum in veris campſorib⁹ inueniuntur: poſſunt tamen alia omnia in eiſdem priuatis inueniri.

De pecunia an vendi poſsit.

ESſet tamẽ dubiũ an dempta ratione intereſſe ſimiliter & obſequij prędicti poſsint campſores lucrari ratione valoris, ſeu qualitatis numiſmatũ: puta quia pecunia aurea maioris valoris ſit ratione materię, q̃ argẽtea. Et vt intelligo ſunt doctores, qui tenẽt partem affirmatiuã dicentes pecuniã eſſe venalẽ ſicut & aliæ res, nõ quidẽ ratione valoris, quẽ habet pecunia quatenus pecunia eſt, quẽ valorẽ dicunt legalẽ, quia lege iam inſtitutũ eſt, quãtum valeat florenus, quantum ducatus, & ita de aliis: & talis valor legalis ĩuariabilis eſt, quãdiu durat lex ipſa, q̃ valorẽ talẽ inſtituit. Cõſiderãdo tamen qualitatem monetæ habet aliũ diuerſum valorẽ à legali diſtinctũ: ratione cuius vna moneta plus valet, q̃ alia etiam ſi legalis earũ valor ſit idem. Vt plus valent centum ducati in auro, quàm in argẽto, & plus in argento, quàm in ęre, ſeu metallo inferiori, id patet cõparando aurũ ad argentũ, nam aurũ valet ad deaurandũ, valet ad certo modo medẽdũ: valet quia diuturnius eſt & incorruptibilius, valet quia moneta aurea facilius poteſt de loco in locũ portari, q̃ argentea, aut ærea, propterea quia minus ponderoſa. Valet etiã, quia melius domi cõſeruatur aurea, q̃ alię monetę, exiſtente ſemper earũ eodẽ valore legali. Valet etiã, quia vna vniuerſalius eſt diſtrahibilis, quia in pluribus regnis & locis currit & expenditur, quã alia. Valet etiam, quia non ita facilè valor legalis bonæ pecunię variatur, ſicut valor aliarum pecuniarum inferiorum, quæ magis ſunt periculo diminutionis expoſitę. Itaque non ſolũ aurea pecunia valet plus quàm alia inferior moneta: ratione materiæ, ſed etiam quatenus pecunia eſt, & talis qualitatis dicitur plus valere ob præfatas & alias vtilitates, in quibus vna moneta aliis monetis eſt pręferenda: ideo dicunt hac ratione poſſe pecuniam vendi cariùs, quàm ſit valor eius legalis, & per conſequens poſſe campſores non ſolùm ratione obſequij, ſeu officij cambiẽdi, aliquod lucrum intẽdere, ſed ex ratione qualitatis numiſmatis, quòd permutãt, ſeu cãbiũt. Et ſi ab his q̃ratur, quid igitur operatur lex, quæ valorem determinatum pecuniæ inſtituit, & ſi poteſt cariùs pecunia vẽdi, quàm valor ille legalis requirat, dicunt, valorem legalem ſeruire ad cõmutationes rerum, quæ pro pecunia fiũt. Vt ſi quis velit emere triticum, aut oleũ, aliáſve merces, nil refert pro illis ſoluat decem ducatos in auro, aut in argento. Secus in cõmutatione pecuniæ pro pecunia, quandoquidem vſus principalis ad quem pecunia fuit inſtituta, ſeu inuenta: non fuit cambire, hoc eſt pecuniã pro pecunia permutare. Sed emere, & vendere res alias, quę cõmuniter ſunt ad vitam hominũ neceſſariæ, quas cùm non omnes vbique homines habeant, nec res, quas actu habent, illis ad habẽdum alias quibus indigent, proſint: vt de ſe ſatis cõſtat, ideo neceſſariũ fuit aliquid inſtituere, quod vbiq; valorẽ haberet, & vbiq; pro rebus aliis poſſet cõmutari, vt mediante illo homines ea, quę ſibi neceſſaria ſunt, valeant vndecunq; comparare: tale eſt numiſma, & ita immediatè fuit ad inuentum ad merces alias comparandum. Verùm quoniam numiſmata ſunt inter ſe diuerſa, nec omnia vbiq; expenduntur, nec omnia vbiq; reperiuntur, & eorum quę reperiuntur, & expenduntur, quędam ſunt quibus homines magis indigent ad res (quas volunt) comparandum, quędã verò, quę ad id non ita illis deſeruiunt, ideo hęc numiſmatum varietas induxit neceſsitatem cambiendi, hoc eſt, pecuniam pro pecunia permutandi: nam ſicut nobis neceſſarium eſt panem, & vinum, & veſtitum, aliaq; neceſſaria quęrere: ſi non ea habemus, nec ea ſine pecunia poterimus inuenire, ideo ex cõſequẽti neceſſarium nobis eſt, pecuniã q̃ ad id nobis deſeruiat q̃rere, hãc autẽ inuenimus, vel res nr̃as pro pecunia vẽdẽdo, vel

pecunias noſtras, quæ non ita ad neceſſaria emendum nobis deſeruiũt, pro alia cõmodiori nobis pecunia permutando. Itaq; pecuniæ pro pecunia permutatio eſt eius ſecundarius vſus non propter ſe, ſed propter alium priorem principaliter intendendus. Et ita dicunt, legalem valorem ad primum vſum deſeruire, & pecuniam in principali eius vſu cariùs expẽdere, quàm ſit valor eius legalis, eſſet peccatum, quo lex ipſa violaretur, ſecus in ſecundario eius vſu, quo pecunia pro pecunia permutatur, in quo non eſt neceſſariũ ſtare valori legali. De hoc modo loquendi videtur primò, quòd nõ magis ſuffragetur cãpſoribus quàm aliis, quia illas eaſdem commoditates, quas pecunia aurea ſuprà argenteã, aut aliam inferiorem in poteſtate campſoris habet, eaſdem habet in poteſtate non cãpſoris, vt de ſe patet, ac proinde, ſi campſori eſt licitũ talem pecuniã vendere cariùs, quàm ſit valor legalis, ob eãdẽ cauſam erit hoc idem licitum cuicunque alij,

Secundò eſto ſuffragetur cãpſoribus, qui cãbiũ purũ exercẽt, aut etiã impurũ, modo cãbiũ propriè ſumptũ ſit, non tamẽ deſeruit aliis, qui cõmuniter dicuntur cãpſores, cùm ſint potiꝰ verè mutuatores: quibꝰ ſ. impertinẽs eſt tẽpore ſolutionis aurea, aut argentea moneta ſoluatur, imo & conueniũt, vt tẽpore ſolutionis eadẽ ſpecie, aut melior moneta, quã fuerit tradita ſoluatur, & tamen cùm hoc lucrum ſuum quęrũt, vt paſsim in cãbüs, quę ſunt in vſu in Hiſpania videmꝰ.

Tertiò quòd nec campſores, necnon campſores per hunc modũ excuſentur, apparet: quia credendum eſt, legiſlatorem, qui certum valorem ipſi pecuniæ inſtituit omnes ipſius pecuniæ commoditates, ſeu qualites attendiſſe, alioqui nulla videretur ratio quare aurum in decuplo plus, quàm argentum eiuſdem ponderis, & argentum ſimiliter multò plus, quàm aliud inferius metallum valere, ſit inſtitutũ, niſi quia cognouit legiſlator, aurum longè plus, & ad plura quàm argentum valere, & argentũ ſimiliter longè plus, & ad plura quàm alia inferiora metalla prodeſſe: ac proinde velle perſonas priuatas, non habito principis, aut legiſlatoris cõſenſu, valorẽ, ſeu preciũ monetæ augere, putãdũ eſt, ex cupiditate ĩordinata mercatorũ potius q̃ ex neceſsitate, aut publica vtilitate, eueniſſe. Quare non videntur excuſandi, lucrum ex valore monetæ contra leges inſtitutum prætendentes, niſi ad obſequium, vel intereſſe, vt dictum eſt, recurratur.

Quartò quia ſicut moneta melioris materiæ ſuas habet cõmoditates, quia faciliùs numeratur, ſeruatur, & trãſportatur: ita etiam monetę minutiores, aut vilioris materię, ſuas ſimiliter habent cõmoditates, & cõmunibus hominũ neceſsitatibꝰ per illas faciliùs ſubuenitur. Nam ſi homines inter ſe conſeramus, longè plures ſunt indigentes, quàm diuites, indigentibꝰ autẽ multò magis proſunt pecuniæ minutę, vt res quibus indigent ſibi cõparent, quàm alię groſsiores quales ſunt aureę, imo & ipſis diuitibꝰ ſępius ſunt magis neceſſarię pecuniæ minutæ, quàm groſſę, ad ſibi & ſuis neceſſaria comparandum: & ita ſicut ad certum effectũ plus valet aurea, q̃ argentea vel alia inferior, ita ſimiliter ad ſuũ certum effectum plus valet argentea, & inferior, quàm aurea: & ita ſi campſor, dando auream monetam, poſſet: ob talis pecuniæ commoditatem, lucrari: ita alter, qui pecuniam minutam campſori tradit: deberet ſimiliter inde lucrari, cuius oppoſitum ſemper videmus. l. ꝙ campſor qualẽcunq; pecuniam cambiat, ſiue meliorem pro peiore, ſiue è contra, ſemper à campſuario lucrum ſuum quęrit.

Quintò dicere ꝙ valor legalis ſeruit pro aliis cõmutationibus, & nõ pro cãbio, nõ videtur oĩno verũ, nã ſi propter valorẽ legalẽ tantũ triticũ, ſeu oleũ reperitur pro decẽ ducatis in argẽto, ſicut pro decẽ ducatis in auro, & è contra, ſequitur ꝙ decẽ ducati in auro, & decẽ in argento æquiualent vni tertio, puta tritico in tali quãtitate, & per cõſequens æquiualebũt inter ſe: & ita ſi decẽ ducati in auro pro decẽ in argẽto, permutẽtur æqua, & iuſta erit ꝑmutatio, qualis eſſet permutatio decẽ ducatorũ in auro, aut decẽ ducatorũ in argẽto, pro illa aſsignata tritici quãtitate. Adde ꝙ numiſmati nõ per res alias venales valor impoſitus eſt, ſed per alia numiſmata, vt ducatus inſtitutus eſt, vt valeat. ccclxxv. dipõdia, regale argẽteũ inſtitutũ eſt, vt valeat. xxxiiij. dipondia, ad hunc modũ de aliis monetis maioribus dicẽdũ eſt, ꝙ earum valor eſt per minores monetas taxatus, & determinatus, ac proinde iuſta erit permutatio, ſi moneta maior pro minoribus eiuſdem valoris legalis permutetur: iniuſta verò ſi à tali æqualitate recedatur, excepto niſi alia cauſa iuſta talis receſſus aſsignetur, vt ſi is, qui pecunias melioris materiæ erat in alium locum portaturus, & ad alterius inſtãtiã, eas pro aliis inferioris materiæ permutet, iuſtè poterit aliquid vltra valorem legalem exigere: aut ſi eas erat ad

alium

aliúm finē conſeruaturus, quarũ conſeruatio eſſet ſibi facilior, aut ſi erat aliquid deauratur ſeu pecuniã ſuã ad aliũ finem locaturus: in his & ſimilibus caſibus ſua intereſt, talē pecuniã pro tunc non diſtrahere, ac proinde, ratione talis intereſſe, poterit plusq̃ valet alia pecunia, p qua ſuã permutat, exigere. Si tamē nil ſua interſit, illã, vel aliã pecuniã pro ſua accipere, nõ video quare non ſit prefata ęqualitas in tali pmutatione ſeruãda: qua pecunia pro pecunia permutatur, ſicut ſeruanda eſt in alia qua pecunia pro merce alia commutatur.

Hęc dixerim de pecunia, cui ex lege, aut cõmuniter cõſuetudine patrię certus & determinatus valor cõueniat, & cõmuniter iuſtus valor reputatur, & ſecundũ illum eſt pecunia permutãda, & expẽdẽda, vbi lex illa vim ſuam habere, & cõmuni conſuetudine approbatam eſſe dignocitur. Secus de pecunias & loco, in quo ſecundum legem aut cõmunem cõſuetudinē certum & determinatum valorē nõ habet, ſed variũ, pro vt aliarũ rerum venalium preciũ variari ſolet, vti fieri dicunt in nonnulis locis & ciuitatibus Italiæ & Flandiæ, nam tũc non negarē, pecuniam huiuſmodi vendi poſſe ſicut & aliæ res, quæ venales cõmuniter dicũtur, & haberet talis pecunia aliarũ rerum venalium conditionem quantum ad hoc quod eſt habere ſuam latitudinem iuſti precij, & quantum ad aſcendendum, & deſcendendum in valore, ſecundum abundãtiam aut penuriam talium pecuniarum, & ſecũdum multitudinem & paucitatem venditorum & emptorum, q̄ tamen locum non habet in locis vbi pecuniæ ſuus certus valor per legem communiter conſuetudine approbatam, eſt determinatus. Quod notanter dixerim, quia ſi à lege per appoſitam conſuetudinem receditur, & conſuetudo tanta ſit, quæ principi conſtet, & nõ cõtradicat, tunc non etiam condemnarē factum, quo pecunia carius vẽditur, quam ſit valor eiꝰ legalis, vti nunc dicitur introducta cõſuetudo vendendi duplos ducatos aureos, pro viginti tribus regalibus, & amplius: lege tamen ſuam vim retinente, vendi niſi ſecundum valorem legalem non poſſunt, nec licitum eſt ducatos huiuſmodi permutanti, vltra quam lege ſtatutũ eſt, pro illis accipere, niſi aliqua alia cauſa illiꝰ ſuperacceptionis interueniat, puta obſequiũ cambiẽtis, ſi campſor ſit, aut aliquod intereſſe iuxta ea quæ dicta ſunt.

Inde fit vt moneta, quę in regno aliquo aut patria non currit, vendi poſsit, ex quo nullum illic valorem habet in quantũ pecunia, ſed in quantum talis & tanta materia eſt ſit inſuper, vt ſi certũ aut probabile ſit, certã monetã breui fore in valore legali diminuẽda, iuſtè poſſe permutari pro alia, quę à valore quē illa actu habet deficiat, & cauſa eſt diminutio valoris breui futura. Sicut etiam licitum eſt pro multa pecunia in naui tempore tẽpeſtatis exiſtente, longe minorem dare, & cauſa eſt periculum cui pecunia nauis expoſita eſt, & pro centum ducatis in hiſpali, aut in alio loco diſtãti ſoluendis, licitum eſt aliquid minus dare: & cauſa eſt onus iniũctũ ei, qui illos propio labore, cura & expenſis, eſt recuperaturus. Ad hũc modũ de alijs inferri & exemplificari poſſet. Itaq; ad excuſandum cãpſores & mercatores qui in pecunijs permutandis, & expendendis tractant: vt inde aliquid licitè lucrari poſſunt, non opus eſt ad facultatem vẽdendi monetas recurrere: cum illis ſecundum legem ſuus certꝰ valor ſit inſtitutus. Sed vt contractus iſte pecuniarius iuſtꝰ ſit, modo permutatio ſeu cambiũ ſit, modo mutuũ, neceſſe eſt ęqualitatem, inter datũ & acceptũ, ſeruare: excepto niſi cauſa aliqua iuſta, q̃ inęqualitatē excuſet, interueniat: & per hoc faciliimũ eſt de omnibus cambijs iudicare: ſi liciti ſint, an vſurarij, an iniuſti.

De cauſis ob quas ſolent cãpſores lucrum augere.

ILlud item eſt aduertendum q̄ vltra cauſas ſuprà aſsignatas ob quas licitum eſt plus in cãbio lucrari, quã eis non exiſtentibus, ſolent ob alias cauſas cãpſores lucrũ augere. ſ. rõne loci diſtãtiores: idq; in cãbijs ad locũ in quibus. ſ. loci diuerſitas interuenit, nã quo ad diſtãtiorē locũ cambitur, eo maius lucrũ exigitur ſimiliter rõne quãtitatis pecunię cãpſę. Nã quo maior pecunię quantitas in cambio datur, eo maiꝰ lucrũ exigitur: idq; tã in cãbio puro, quã etiã impuro. Similiter ratione tẽporis, cãpſuario ad hoc q̄ ſoluat conceſſi. Nam quo maius tempus illi ad ſoluendum conceditur, eo magis lucrari cãpſores volunt. Similiter attendũt ipſi cãpſores & mercatores ad abundantiã & penuriam pecuniæ in tali loco & tempore exiſtentem, & quo maiorem penuriam pecuniæ illic eſſe agnoſcunt, eo, magis lucrũ augent, De quibus lucri augmentis ob cauſas huiuſmodi dubitatur, an licita ſint, & prefatæ cauſæ ſuffi-

cientis ſint, ad præfatũ lucri augmentum. Et
dicendum ꝙ nulla ex his cauſis eſt de ſe ſuffi-
ciens ad pręfatum lucrum augendum, ſecus ra
tione adiuncti ſi alia. ſ. cauſa iuſtior concurrat.
Et quidem de loci diſtantia cõſtat ꝙ per ſe nil
conferat ad lucrum augẽdum ſed ratione one-
ris adiũcti. ſ. quia capſor qui hic pecunias dat
alibi eas recuperaturus ſuſcipit in ſe onus hoc.
ſ. mitendi ad locum diſtantem famulũ: ſeu mi-
niſtrum: qui tales pecunias ſuo tempore recu-
peret, & quia hoc onus videtur quaſi per ſe an
nexum cambio, quod ad locum diſtantem fit,
ideo de hac cauſa non dubitatur quin ſufficiat
ad augendum lucrũ ſecundũ exigentiam diſtá
tiæ cum maior diſtantia maiores labores, & ex
penſas requirat, quam minor.

De alia cauſa quæ tempus intermedium
concernit, ſimiliter dicendum ꝙ per ſe
non eſt cauſa ſufficiens ad lucrũ augẽdũ. Qui.
n. ob ſolutionis expectationem lucrũ quęrit
vſurarius eſt: & quo maius lucrũ ex maiori di-
latione intendit, peior vſurarius eſt lucrum ex
mutuo intendens, cum ipſa ſolutionis per tem
pus expectatio: quædam mutuatio ſit, ex adiũ
cto tamen non inconuenit lucrum quęrere: &
illud augere, vt ſi ex dilatione ſoluendi conceſ
ſa ipſe campſor aut etiam mutuator aliquod
verum intereſſe patiatur, ſiue damni emergen-
tis, ſiue lucri ceſſantis licitè poterit ratione ta-
lis intereſſe aliquid vltra capitale exigere, ſer-
uatis conditionibus ad intereſſe requiſitis, de
quibus ſuprà: & quo mai⁹ eſt tale intereſſe, eo
maius lucrũ poteſt exigere. Vnde errãt qui in
diſtinctè condemnant eos campſores qui, quo
per mai⁹ tempus ſolutionem expectãt, eo ma-
ius lucrum à campſuarijs exigunt, recta quidẽ
eſt condemnatio ſi tales ob temporis magnitu
dinem principaliter lucrũ augent, non tamen
recta eſt ſi huiuſmodi augmentũ ratione inte-
reſſe quod ex tanta dilatione patiuntur, exi-
gunt, idq; in conſcientia & veritate: ſecus ſtan-
do in preſumptione, quia ſemper contra huiuſ
modi campſores preſumitur maximè cum ipſi
fateantur ſe non recompenſam pro intereſſe,
ſed lucrũ intendere.

De alia cauſa lucrũ augendi quæ eſt quã
titas pecuniæ quæ cambitur, dicendũ
ꝙ nec hanc cauſam per ſe ego iuſtificarem, niſi
alia ſecum iuſtior ad lucrũ augendũ concurrat
nam loquamur exempli gratia in cambio ad
locũ, puta ad Romam, quod campſor det Tole
ti campſuario centũ ducatos aut ducentos, Ro
mę ſibi ſoluendos, parum refert ad hoc ꝙ ipſe
campſor lucrũ duplet, ſi ducentos det, nam ad
hoc ꝙ Romæ recuperet ducentos non maior
labor, nec maiores expenſę requirũtur, quam
ſi ſolũ centum eſſet ibidem recuperatur⁹, dein
de ſiue campſor illos ducentos det per viã mu-
tui, ſiue per viam cambij, ex quo alia tanta pe-
cunia eſt ſibi ex iuſtitia ſoluenda, iniquũ vide
tur & iniuſtũ, lucrũ quęrere, & augere, ex hoc
ꝙ multa pecunia mutuatur, aut pro alia ſoluẽ-
da permutuatur. Deinde ſi maioritas pecunię
campſæ per ſe ſufficeret ad lucrum augendum
ſequitur quod ita ſufficeret in non campſore,
ſicut in campſore, hoc autem eſt falſum quia
ſi is, qui nõ eſt ex officio campſor mutuet, vel
cambiet magnam pecuniæ ſummam, non po-
teſt ob id lucrum magnũ intendere, immo nec
paruũ ſi nihil ſua interſit, paruã aut magnã pe
cuniæ quantitatem mutuare, ſeu permutare, i-
gitur ſola maioritas pecunię mutuatę aut cam
pſę non ſufficit ad iuſtè lucrũ augẽdũ, niſi alia
cauſa iuſtior concurrat, puta intereſſe campſo
ris, quia poteſt accidere ꝙ ſi magnam pecuniæ
ſummam cambit, aliquod inde verum intereſ-
ſe patietur quod pro campſuario gratis ſuſti-
nere non debet, ideo ratione talis intereſſe po-
terit lucrũ correſpondens exigere, & illud au-
gere, qđ certum eſſe ſuppono.

Sed fortè inſurget quis contra id qđ di-
xi. ſ. non eſſe licitũ lucrum augere ad
augmentum pecunię quę cambitur, cũ paſsim
videam⁹ lucrũ illud, tam in cambio reali per li-
teras, quam etiam in cambio puro minuto tan
to magis augeri, quanto maiore ſumma pecu-
niæ cambitur, & hoc eſt communiter appro-
batum. Vt ſi campſor vnũ regale cambit, vnũ
dipondium lucratur, ſi. 10. 10. dipõdia lucratur,
ſi centũ, centũ, & idem in cambio ducatorum
fit. Reſpondetur primò, argumentum ex facto
non valet ad iuſtitiam contract⁹. nam ſicut idẽ
fieri videmus, vt lucrum tanto magis augeatur
quanto maior, ſumma pecuniæ cambitur, ita ſi
militer videmus de facto fieri, vt quanto per
maius temp⁹ cambitur, tanto maius lucrũ exi-
gitur, Nec propter hoc id venit iuſtificadũ. Di-
cendũ. 2. ꝙ ſi licitum eſt lucrum augere, ad aug-
mentũ pecunię campſæ, hoc non eſt licitũ de
per ſe, ſed ob aliam cauſam concurrentem, vt
de intereſſe exemplificauimus.

Sed nũquid dempto intereſſe concurrit
alia cauſa: quare lucrũ augeri poſsit,
in caſu, dicendũ, ꝙ ſic. ſ. onera ob cauſam cam-
bij ſuſcepta, q̃ (vt alia omittam⁹) ſunt, campſo-
rem ſuam induſtriam, curam, laborem, & ſoli-
citudinem, in tanta pecuniarũ varietate acqui-
renda appoſuiſſe, & expenſas ob eandem cau-
ſam

ſam feciſſe, & miniſtros aut famulos in diuerſis locis ſuis expenſis, ob eandem cauſa tenere. Quæ omnia cum ſuum habeant valorem, quia mercenaria ſunt, totus omnium horum onerũ valor eſt in agregata pecunia, ad illum finem deſtinata, quodammodo contentus: & inter ipſas pecunias ꝓportionabiliter diuidendꝰ, ita vt qui inde multam pecuniam per viã cambij accipit multum valoris præfatis omnibus correſpondente ſoluat, qui paucã accipit, paucum pręfati valoris ſoluat, & ita ſi quanto maior pecunia cãbitur, tanto maius lucrum exigitur, non eſt hoc per ſe, ratione hac, quia multa eſt pecunia campſa, ſed quia multam talem pecuniam: multum oneris præfati conſequitur, huius exemplum eſt clarum in mercatore, qui ad nundinas it, multas inde merces allaturus, qui eundo, & redeundo, & merces apportãdo, multam curam, & induſtriam, apponit, multum laborem ſubit, multas expenſas facit, quę omnia ſuum habent valorem, & eorum valor quodãmodo in ipſis mercibus continetur, & proportionabiliter eſt diuidendus, vt qui plures merces emerit, plus præfati valoris ſoluat: qui paucioris, minus. &c. Ita vt merces duplicem valorem contineant: alterum proprium, qui illis correſpondeat, alterũ extraneũ, ex pręfatis, labore induſtria, & expenſis mercatoris, prouenientem. Ita ſimiliter de pecunia campſoris dicendum eſt, ꝙ habet duplicem valorem, alterum proprium, qui legalis eſt, alterũ extraneũ oneribus à campſore ratione cambij ſuſceptis, correſpondentem: & ideo non mirum ſi ad augmentum pecunię campſæ, lucrum proportionabiliter augeatur, non quidem per ſe ob augmẽtum pecuniæ, ſed ob valorem illum extraneum pecunię illi aduentitium, vnde fit vt ſi aliquis multam pecuniam cambiat, vnde nullũ intereſſe patiatur: qui non id ex officio campſoris habet: & alius vere campſor tantundem cambiat, vnde ſimiliter nullum intereſſe patiatur, priuus nullum lucrum poterit iuſtè prętẽdere, cum apud eum pecunia ſua non habeat præfatum valorẽ extraneum, quem habet pecunia capſoris, vt dictum eſt.

Sed iterum obijcies, quia ſi pecunia campſa in quantitate aucta: licitum eſt lucrum augere, ob duplicem valorem, quem pręfata pecunia cõtinet. Sequitur ꝙ eſto campſor pecuniam illam non propriè cambiat, ſed vere mutuet, poterit inde ſimiliter lucrũ etiam auctum quærere, ex quo ſiue cambiatur, ſiue mutuetur, ſuum duplicem valorẽ retinet. Reſpon. ſi verè ita eſt ꝙ talis pecunia cum præfatis omnibus fuit agregata, non ſolum ad propriè ſed etiam ad impropriè cambiendũ: quod propriꝰ mutuũ eſt, fateor ꝙ ob ꝑfata onera, in ipſa pecunia virtualiter contẽta, ſeu permanentia, poterit talis campſor ſiue cambiat, ſiue mutuet, lucrum quęrere, non tamen ex ipſo mutuo: & hoc conſonat his quæ ſupra dicta ſunt, de cambio in quo ſola temporis varietas interuenit. Secus ſi pecunia non niſi ad vere cambiendũ fuit agregata, quia tunc non à mutuatarijs, ſed à campſuarijs eſt lucrum exigendum, quia nõ propter mutuatarios, ſed ꝓpter campſuarios talia onera aſſumpta fuerunt. Hũc modũ quo pecuniæ ad præfatum finem agregatæ, illum duplicem valorem attribuo, puta legalem, & aduentitium, nõ intelligas diuerſum eſſe in re, à communi ſententia: quæ tenet campſori pecuniã ſuam alij danti duplicem pecuniam ab illo alio deberi, alteram quæ pecunię datę reſpõdeat, alteram quę merces ſit obſequio cãpſoris & oneri per eum ſuſcepto, correſpõdens, ſeu ꝓportionata explicatur tñ per modum pręt actũ iuſtificatio lucri acquiſiti, habito reſpectu, ad quantitatem pecuniæ, quę cambitur.

Aduerte etiam ꝙ paucitas, aut pluralitas campſorum, ſicut & paucitas ac pluralitas campſuariorum confert, ad iuſtè augendum, & diminuendũ lucrũ: quia lucrũ huiuſmodi, iuſtificatur ꝓpter obſequiũ cãpſoris: vt ſępe tactum eſt: & ideo lucrum tale ꝓ tali obſequio recipere, pertinet quoddammodo ad locationem, modo autẽ quando plures ſunt qui operam ſuam alicubi locãt, minor ſolet illis merces exiberi. Maior autem qñ eſt penuria eorũ qui talem operam locãt, cęteris paribus ſimiliter ſi cætera ſint paria augetur merces, quando ſunt plures qui alienam operam conducant, è cõtra vero minuitur, quãdo ſunt pauciores conducentes, quemadmodum etiã cęteris paribus creſcit precium rerum venaliũ, quando eſt earum penuria, & ementium abũdantia, è contra vero decreſcit: quando eſt mercium abundantia, ſed pauci qui eas emant, ita igitur in præſenti creſcere debẽt merces, campſori debita, ſi pauci campſores ſint, aut multi cãpſuarij, è contra vero decreſcere debet. ſi multi ſint campſores, pauci aũt campſuarij.

Illud tñ ad quod in augẽdo lucrũ ipſi cãpſores attendũt, mihi nõ placet. ſ. ſi eſt pecuniarũ abundantia: aut penuria, in loco aut nũdinis, vbi ſe reperiũt, aut in loco vbi ſolutio eſt agẽda, augẽt. n. lucrũ qñ penuriã pecuniarum eſſe ſentiunt, è contra vero diminunt. Si. n. pecuniã venderent, iuſtè poſſent ad id habere

bere reſpectum, attamen nec pecuniã vendunt nec abundantia, aut penuria pecuniç cauſa eſt quare lucrum in cambio prętendant, ſed obſequium ſeu onus ipſius cambij, per campſorẽ in aliorum vtilitatem aſſumptum, aut intereſſe, ſi quod ex cambio ipſi patiantur, vt dictum eſt, ac proinde cęteris paribus nil refert, cãpſores multam aut paucam habere pecuniam, vt in lucro intento poſsint aſcendere, aut deſcendere, quemadmodum multum aut paruum tẽpus, campſuarijs ad ſoluendum acceptum, cõcedere: nihil agit ad pręfatum lucrum augendum, vt dictum eſt. Ac proinde in cambio, ad locum diſtantem facto, ſi volumus eius iuſtificationem, aut vitium agnoſcere, diligenter eſt attendendum, quę pacta & conditiones apponantur, & quam ob cauſam lucrum exigitur, aut in lucro aſcenditur, ſi enim ratione maioris diſtantiæ, maius lucrum exigitur, nõ eſt de ſe damnandum, ob rationem ſupra dictam. Similiter ſi ratione maioris pecuniæ campſę, ob cauſam concurrentem (vt ſuprà expoſui) ſimiliter ſi ratione paucitatis campſorum, aut multitudinis campſuariorum. Si tamen maius egigitur lucrum: ob maioritatem temporis: quo expectatur ſolutio, vſuram eſſe pręſumendum eſt, & iudicãdum. Similiter ſi propter pecuniarum penuriã, cęteris paribus maius exiget lucrum, quamuis vſura non ſit, erit tamen iniuſtitia. Et quantum ad reſtitutionem attinet: parũ refert, vſura ſit, an iniuſtitia, quia ex vtroq; naſcitur obligatio reſtituendi.

Patet hinc quod de hoc cambio iudicandum ſit, campſor dat. b. mille ducatos Toleti, quos. b. habet Valentiæ, aut Barchinonię ſoluere, hac lege vt pro cambio ſoluat. b 30. aut. 40. ducatos inde. ſ. ad duos menſes, quãdo capitale cum lucro, ſoluere ex conuentione debet. Si tamẽ. b. pro ſolutione petit quatuor mẽſes, duplat cãpſor aut ſaltem auget lucrũ: certum eſt hunc contractum eſſe mutuationẽ, cum nulla ad pecuniæ datę, & ſoluendæ diuerſitatem, ratio habeatur, & non tamen inde cõdemnandus eſt, quia lucrum ſimpliciter prætẽdit, ſed quia vel exceſsiuum, vel vſurarium ratione. ſ. temporis ad ſolutionem agendam conceſsi. Errant ergo qui indiſtinctè hæc omnia cambia condemnant, nihil in condemnando aliud attendentes: quam in talibus vt plurimũ mutuũ commiſceri: aut ex pecunia quæ non parit: lucrum quæri, quæ nimis ſuperficialiter ab his doctoribus dicuntur, & ſuperficialius res ipſa per eos indagatur, vnde accidit vt damnent eos: qui excuſandi ſunt, è contra vero excuſſent, quos condemnare debuiſſent incidentes in illud per Eſaiam prædictum. Vę his qui dicunt bonum malum, & malum bonum.

De quibuſdam cambijs in particulari.

VT ergo eorum quæ dicta ſunt, notitia aliqualis per practicam haberi poſit, cõuenit exempla nõnulla ponere, pro vt cambia ſolent diuerſimode exerceri, & primo exẽplum de cambio reali, ꝙ ſolet minutũ dici clarum eſt. Sit ergo campſor. A. ſit autẽ campſuarius. B. B. igitur pecunijs paruis indigens, venit ad. A. qui eas ipſi. B. tradit, recipiens ab eodem. b. alias groſsiores aut è contra, hoc eſt verum & ꝓprium cambium in quo vna pecunia pro altera, ratione differente permutatur & nullũ eſt mutuum, cum temporis diuerſitas non interueniat, ſed ad ſtatim fit, ideo illic vſura eſſe non poteſt, & ſeruata æqualitate inter datum & acceptum eſt, iuſtum cambium. Si autem lucrum aliquod ipſe. a. accipiat, ſicut & recipere poteſt, & moderatum ſit, erit iuſtum lucrum, ſi immoderatum, erit iniuſtum, debet autem eſſe moderatum, hoc eſt proportionatũ obſequio ipſiꝰ cãpſoris iuxta cõmunẽ cõſuetudinẽ, aut iuxta arbitriũ bonorũ virorũ exptorũ: & licet hoc dicatur cambiũ purũ, eo ꝙ non eſt mutuũ admixtum, non tamen eſt contractus ſimplex ſed mixtus ex cambio, ꝙ eſt permutatio pecuniæ pro pecunia: & ex alio contractu in quo campſor obſequium ſuum quodammodo vẽdit, ſeu locat, pro illo incremento ꝙ cambiendo lucratur, aut ſi ſit alia cauſa iuſta, preter obſequium puta intereſſe, ratione cuius poſsit tale incrementũ accipere, erit illic & eſt alius implicitus contractus: quo ipſe campſor aut etiã non campſor, pro certo lucro ob cauſam illius cambij: patitur aliquod intereſſe, ſeu aliquod onus ſubit, ꝙ gratis pro campſuario ſubire nõ tenetur.

Dicitur aliud cambium reale per literas, & fit dupliciter, quia vel cãpſor dat pecuniam, prius ſolutionem expectãs vel recipit ipſe pecuniam: prius alibi ſoluturꝰ. Exemplum primi. A. campſor dat centum ducatos. b. Toleti, ſolutionem ad terminum deſignatum Romæ, vel in alio loco diuerſo recepturus

pturus. Dico hoc cambium eſſe non ad ſtatim ſed ad locum diuerſum,& videndum eſt, an pecunia alibi ſoluenda: debeat ex conuentione eſſe diſsimilis ei quam campſor Toleti dedit. An non referat ſimilem, aut diſsimilem eſſe. Si primum eſt verum cambium,quia permutatur pecunia vnius rationis:pro alia diſsimili alibi ſoluenda,eſt etiam impurum cambium in eodem caſu, quia ex quo expectatur ſolutio, ad certum terminum agenda, eſt tacitum mutuum,vt conſtat, & ſi ratione huius dilationis lucrum intenditur,vel exigitur,eſt vſura. Si autem lucrum intendatur, ratione obſequij, aut intereſſe aut oneris,ob cauſam talis cambij ſuſcepti,& ſit ſimiliter moderatum, iuxta exigentiam ipſius cauſæ,licitum erit tale lucrum,& ſi pecunia alibi ſoluenda ſit ęqualis pecunię per campſorem datæ, dempto præfato moderato lucro,erit totus cõtractus licitus, ex quo hi cõtractus in quos reſoluitur liciti ſunt,puta permutatio monetæ,pro alia tantundem alibi valente,vbi ſoluenda eſt,& mutuum implicitum quod gratuite fit,cum non inde lucrum aliqđ prætendatur: ſed ꝓportio lucri ad cauſam iuſtam,obquam recipitur.

Si autem ex conuentione nil refert:pecuniam ſoluendam ſimilem, aut diſsimilẽ eſſe,ei quę Toleti à campſores tradita fuit. Tũc non eſt vere cambium,ſed purum mutuum,cũ illic concurrant ſuſtantialia mutui,nam pecunia à campſore data,ſacta eſt de dominio campſuarij,& ſtat periculo eiuſdem campſuarij, & eſt illa eadem in ſpecie ſoluenda:igitur eſt mutuum, & per conſequens ſi inde pretendatur lucrum:erit vſura.Si autem ex alia cauſa iuſta,lucrum pretenditur immoderatum erit iniuſtitia,ſi moderatum, erit totus contractus licitus, quia reſoluitur in duos locitos, puta in mutuũ ratiõe cuius nil ſperatur,& in alium innominatum, in quo lucrum proportionatur cauſæ, ob quam recipitur, ſiue ſit obſequium à campſore impenſum,ſiue intereſſe,ſiue onus ob cauſam pręfati mutui acceptum,& in omnibus ſeruatur ęqualitas,nec refert ꝙ maior ſumma pecuniæ,ſit alibi ſoluenda, quã ſit ea, quã campſor tradiderat:quia illa maior ſumma ſoluẽda, eſt diuidẽda in duas partes:quarũ altera ſit æqualis pecuniæ per campſorẽ traditę, altera vero ſit lucrum correſpondens cauſę iuſtę ex parte cãpſoris ſe tenenti.

Secundo modo ſit hoc cãbiũ reale per literas: taliter vt campſor pri⁹ recipiat centũ ducatos,exempli gratia Toleti, à cãpſuario,qui eis Romę indiget:pro negotijs ſuis,& cãpſor dat illi ſuam ſchedulã (vti ſolet) per quam ſactor,ſeu miniſter campſor.s ⸰ũ certa ſumma pecuniæ: puta.95.ducatis, ipſi campſuario Romę reſpondebit, loco centũ, quos ipſe campſor Toleti acceperat,& diſtinguatur vt prius:quia ſi conuentũ eſt vt pecunia Romę ſoluenda:ſit alterius rationis,ab ea quã cãpſor Toleti accepit,verũ cãbium eſt,quia permutatio monetæ pro alia ratione differente, alias non eſt cambiũ ſed mutuum, non quidem ex parte campſoris qui nil in tali caſu campſuario mutuat,ſed potius ipſe campſuarius,pecuniam ſuam campſori mutuat, eam Romæ recepturus,ac proinde non poteſt campſor in hoc caſu de vſura argui etiam ſi immoderatæ lucretur quamuis de iniuſtitia argui poſsit,vt de ſe ſatis conſtat. Ad videndũ igitur iuſtus ne. An iniuſtus ſit, huiuſmodi contractus: diuide vt prius maiorẽ ſummã,quę eſt illa quã cãpſor Toleti accepit, quę ſunt centũ ducati, diuide (inquã)in duas partes:quarum altera ęquetur ſummæ minori,Romę per campſorẽ ſoluendę altera vero ſit lucrũ quod inde campſor lucratur, & ſi tale lucrum ſit moderatũ,& cauſę ob quã recipitur ſit proportionatũ, totus contractus erit iuſtus, quia ſeruatur æqualitas inter datum & acceptũ: & inter lucrũ, & cauſam ob quã receptum eſt,ſecus ſi ſit exceſsiuũ lucrum quia tunc erit iniuſtum,& reſtituendum.

Patet etiam ad caſum hunc quid dicendũ,& vt ferunt,cõmuniter eſt inter mercatoribus in vſu,Petrus mercator habet in Metina mille ducatos,qui totidẽ flandrię, ob certas merces inde allatas ſoluere tenetur, qđ vt ſine dãno,immo cũ lucro ſuo faciat,aliũ mercatorẽ quęrit,cui Metine,illos mille ducatos, ad cambiũ tradat,adeſt mercator ſecundus, qui illos ad cãbium accipit, totidem pro Petro flandriæ ſoluturus,Petrus inſuper inde lucrũ,quærit, ſuper quo inter ſe conueniunt, & ita ſit vt Petrus ſoluat cum lucro, quod flandrię ſoluere tenebatur.&c. Dicendum huiuſmodi cambium eſſe purũ mutuũ,cum nulla ratio habeat diuerſitatis:inter pecuniam datam, & ſoluẽdã, & ideo lucrum per Petrum ex tali cambio acquiſitum,vſurarium eſt iudicandum,eo ꝙ nulla alia cauſa illud exigẽdi appareat, pręter mutuũ præfatum.Obſequium.n. in caſu ex parte Petri alteri impenſum non apparet, cũ potius alter mercator,ipſi Petro obſequatur, onus illud pro eo ſubeudo quo.ſ. ſe obligat ad ſoluẽdũ mille ducatos flandrię, ratione cuius iuſti⁹ poterat.2.mercator,lucrũ quod Petro acquiritur,ipſe ab eodem exigere: intereſſe etiam Petri in

tri in caſu non concurrit, cum ipſe Petrus illos ducatos aliòqui erat in Flandriam miſſurꝰ, vel aliquem qui pro eo illos illic ſolueret quęſiturus, quemadmodum & quęſiuit, immo eſto Petrus inde aliquod intereſſe pateretur, non eſt illius habenda ratio, ex quo ipſe Petrus ſpontè ſe obtulit, & nō ad alterius inſtantiam ſuos mille ducatos: alteri mutuauit. Immo eſto Petrus in caſu illud lucrum non exigeret, ſed tantum mille ducatos vt pręfertur, alteri daret, adiecto per eum pacto ꝙ ille alter totidem in flādria pro eo ſolueret, eſſet vſurarius contractus nam tale pactum per Petrum appoſitum facit vt non gratuite pręfata mutuatio fiat, cum nolit ſummam illam alteri mercatori dare, niſi p̄fatum onus illi iniungendo, ad quod ex natura mutui minimè tenebatur.

Secus fortè eſſet: ſi.2. mercator ſponte ad Petrum veniret: eumq; ſua inſtantia induceret, vt illi præfatam pecuniæ ſummā cambiat, ſeu mutuet, adiecto per ipſum mutuatarium pacto: ꝙ eandem flandriæ ipſi mutuāti ſoluet, oblato inſuper ſolito lucro ipſi Petro nam tunc non video: vnde talis contractus ſit condemnandus, ſi enim Petrus ſummam illā non erat alioqui flandriæ ſoluturꝰ, iuſtus eſſet contractus, & iuſtum ſimiliter eſſet, præfatū lucrum per Petrum acquiſitum, ꝙ autem ipſe erat ſummam illam flandriæ ſoluturus, contractum non vitiat, cum ad illum omnino per accidens ſe habeat, ratio autem, hunc caſum iuſtificandi, ſimiliter & lucrū, videtur, quare Petrus mutuans, ad alterius inſtantiā onus ſubit quod pro illo gratis ſubire non tenetur. ſ. ſolutionem alibi. ſ. flandriæ recipere. Dempta ratione intereſſe, ſi qđ ex tali mutuatione patitur, ſpecialiter ſi Petrus flandriæ factorem ſtipendiarum habet: ad finem huiuſmodi cambia faciendi, etiam ſi gratia mercantiæ illum illic habeat, quia iam videtur quoddammodo campſor eſſe ex officio, vnde licitum eſt ei cōmodum quærere.

Eſt aliud.3. cambium quod ſiccum dici ſolet, quia cum mutuum ſit, quęrit inde campſor lucrum, & exemplificant multipliciter. Vt ſi campſor dat Petro hic centum ducatos hac lege, vt totidē in alio loco ſoluat. Vbi certum eſt ducatos plus valere, quam hic valeant verum non eſt hoc indiſtinctè condemnandum, niſi aliud deprauans pactum apponatur: ſed diſtinguendum per quem apponatur, tale pactum, an per campſorem, an per campſuarium. Si primum mutuatio illa nō gratuite ſit, ſed cum onere mutuatario iniuncto, ad quod ratiōe mutui minimè tenetur, et ideo vſurarius eſt contractus ille. Si vero pactum per mutuatarium apponatur, tunc mutuatarius imponit campſori onus: mittēdi famulum in illum aliū locum, qui ſolutionem recipiat. Et hac ratione poterit aliquid vltra datum exigere, quod tali oneri proportionetur: & ideo ſi exceſſus ducatorum illius alterius loci vbi ſolutio agēda eſt: ſupra ducatos hic à cāpſore datos, talis ſit, qui non excedat exigentiam, ſeu proportionem oneris pro mutuatario ſuſcepti, iuſtus erit contractus.

Campſor dat hic in nundinis Petro centum ducatos: hac. l. vt in fine menſis ſoluat, quantum infra decem dies valuerint centum ducati: & ſupponimus, ꝙ in illis nundinis in dies variatur ducati valor, ita vt aliquando valet.375. vt pono valere tempore contractus, aliquando.380. aliquando.370. attamen vt in plurimum valet pluſquam.375. Dicunt hunc contractum vſurarium: quia ex mutuo ſperatur lucrum, eo ꝙ vt in plurimum, ſolet valere vltra.375. Secus ſi eſſet veriſimile dubium, plus minuſue ſit ducatus valiturus, tēpore ſolutionis, iuxta. cap. In ciuitate. de vſuris. Dicendum ꝙ in caſu eſt mutuum, cum ſola tp̄oris diuerſitas interueniat. Et cōtractus eſſet vſurarius, ob lucrum illud ſperatum, ſi nulla alia cauſa iuſta illius lucri præter mutuum adeſſet, attamen ſi vere campſor ex officio ſit, qui onera cābij in ſe ſuſcepit (de quibus ſupra diximus) non eſt damnandus contractus ſimpliciter, per hoc ꝙ lucrum ſperet, nō ex mutuo, ſed ex obſequio impenſo, vel ex onere ob cauſam talis cambij ſuſcepto, modo illi ſit proportionatum. Qui tamen contractum ſimpliciter cōſiderant, nihil aliud quam mutuum attendentes, non mirum ſi vniuerſaliter huiuſmodi cōtractus damnēt. Si tamen id ex officio non habeat nec onera ſuſcipit, nec ſuſcepit ob cauſam cambiendi, & indigentibus ſubueniēdi, eſſent ſimpliciter condemnandi.

Sunt multi diuites, qui diuitias acquiſierunt, non ad cambiendum, ſed ad alias negotiationes honeſtas emptiones, & venditiones, exercendū, in quibus lucrari aliquid iuſtè ſoliti ſunt, qui cum videant ad ſe multos pecunijs indigentes venire, mutuum petentes, & non minus lucrum quam ipſi alioqui lucrarentur, offerentes, dimiſſis negotiationibꝰ mutuant: & lucrantur, & domi cum pecunijs ſedēt: ſperantes ſi quis ab eis pecunias mutuo petat. &c. an illi ſint excuſandi? Dicēdum. ꝙ tales nō campſores, ſed mutuatores ſunt, pro vt forma

caſus

caſus ſonat. Nec videntur onera cambij ſuſcepiſſe, cum diuitias non ad cambiendum, ſed ad aliter negociandum, acquiſiuerint, ideo excuſandi non ſunt niſi ad intereſſe quod ob mutuationem patiuntur recurrãt, Verũ cum ipſe lucrum ſentientes: ſponte negotiationes reliq̃runt, eligentes potius mutuare, quã negotiari, locũ intereſſe nõ habet: iuxta ea q̃ ſupra de intereſſe latius diximus. Secus ſi tales mercatores vere parati, & determinati eſſẽt, aliter negotiari, & ad mutuatariorũ inſtantiam, à negotio alio impedirentur: his teſtis ſit eorum conſciẽtia. Habet vltra talis modus viuendi ſpeciem mali, habet ſecum infamiã, & parit ſcandalum Eſt igitur illis mercatoribus iniungendũ, vt à talibus deſiſtant. Cauſa quare huiuſmodi cambia in quibus fit mutuatio, vt in plurimũ condemnantur: eſt clara, quia. ſ. notum eſt mutuũ quod in illis fit, quando cambia ſunt impura. Notũ etiam eſt lucrum quod ipſi cãpſores ſeu mercatores intendunt: & tñ non eſt nota alia cauſa iuſta ob quã licitum ſit, lucrũ tale exigere: ideo vt in plurimum, vſuraria iudicantur. Verũ in conſcientia plura ſunt inquirenda: vltra ea quæ apparent, vt vel damnentur, vel excuſentur, vt iam ſatis ſuprã ſignificatum eſt.

De caſu ſimili monti pietatis.

EX dictis patere poteſt reſponſio, ad caſum ſequentem, ſimilem monti pietatis, qui in nõnulli Hiſpaniæ locis eſt introductꝰ. Cũ quiddam diues agnoſceret, quanta pauperes miſerandi patiuntur, pecunias quibus indigent: nec in campſoribus, nec non campſoribus, abſq; lucri (vltra capitale) ſolutione minime repeřẽtes, pietate quadam ſancta commotus, certam ducatorum ſummam, cuidam cõmunitati, vbi ipſe vitã agebat, tradidit: his legibus appoſitis. ſ. ꝙ illa cõmunitas teneretur curã præfatę ſummę habere, ad indigentibus illius loci, certam partem ei, mutuandum, puta decem ducatos vni pauperi in vno anno mutuando, à quo ſuum pignus reciperent, & in fine anni pręfatus mutuatarius decem ducatos quos mutuo acceperat (accepto ſuo pignore) reddat quodq; pręfata pecunia in alios vſus, p̃terquam ad indigentibus mutuandum, nõ expendatur. Et quia res per communitatem tam cõmode fieri non poteſt, niſi domum & miniſtros deputando, qui præfatam curam in ſe ſuſcipiant, & in domo ad id deputatã permaneant, parati indigentibus ad eos, venientibus mutuare. Qui etiam debent ea quæ mutuauerint, & quibus, & pignora quæ acceperit in ſuo libro ſcribere, & poſtmodum tempore ſolutionis capitale recipere: & pignora ſuis dominis reddere. Super quibus ſtatutum eſt, vt quicunq; mutuum ab illis miniſtris acceperint, vltra capitale aliquid certum contribuant, ita, ſcilicet, vt pro ſingulis menſibus, quibꝰ pecuniam mutuatam retinuerint ſeptem vel octo dipondia ipſis miniſtris perſoluant. Talis eſt in ſententia mons pietatis: & ſicut caſus de pecunijs poſitus eſt, ita & de frumento, quo vt in plurimum pauperes quotanis indigent, poni poſſet, ſicut & in certis locis Hiſpaniæ praticatur. Quęritur quid de caſu ſentiendum.

Caietanus late hunc caſum in ſuis opuſculis tractat, vbi tenet ꝙ eſt iniuſtus, & vſurarius, quia quamuis iuſtũ ſit, ꝙ pręfati miniſtri aliquod ſtipendium pro ſuis operis (quas locare poſſunt) accipiant, attamen non eſt iuſtum: ꝙ pauperes mutuum accipientes, illud totaliter ſoluant. Pro cuius exẽplificatione diſtinguit opera illorũ miniſtrorum, dicens aliqua eſſe quibus ſua merces debetur: alia vero quæ non pro mercede, ſed gratis agenda ſunt. Miniſtri enim pecunias cuſtodiunt, parati ſunt indigentibus mutuare (pignora à mutuatarijs accipiunt, & hęc omnia in libris ſcribunt, pignora in ſuper cuſtodiunt, & cum opus fuerit) ea excutiunt. Tãdem mutuatum recipiunt: & pignora ſuis dñis reddunt, expenſas etiam in domo cõducẽda, & libris emẽdis faciunt. Ex his quædam ſunt, quibus nulla merces debetur. ſ. mutuare, & pignus ſuo domino reddere. Alia vero ſuam mercedem merentur: verum hæc ſunt duplicia. Nam quędam ſiunt in fauorem mutuantis, ſeu domini ipſarũ pecuniarum, ſeu communitatis, in cuius nomine miniſtri mutuant, quædam vero in fauorẽ mutuatarij. Habere enim curam cuſtodiendi pecunias illas, & in aſſecurationem mutui pignus accipere: & in eiuſdẽ aſſecurationẽ, pignꝰ acceptum cuſtodire, & mutuatam pecuniã ſcribere: & (adueniente termino) pecuniam mutuatam recipere. Hæc omnia (inquit) in fauorem cedunt mutuantis, vt. ſ. eius pecunia ſecura ſit, eſſe autem miniſtros in certa domo paratos, vt illuc venientibꝰ poſſint ſuccurrere, id in fauorem eſt indigentium. Cum ergo miniſtris

dignam

dignam retribuere mercedem, illis conueniat in quorũ fauorẽ eorũ cedit miniſterium (hoc autem pro maiori parte in fauorẽ cedit domini ipſarũ pecuniarũ) ſequitur ꝙ iniuſtè agitur cũ pauperibus, qui mutuũ accipiunt, eos ad totũ ſtipendiũ miniſtris ſoluendũ, cumpellendo Cũ id non ipſis, ſed dño ſeu cõmunitati prædictæ, ob cauſam dictã eſſet iniungendum.

Eſt etiam (vt ait) alia iniuſtitia, quia pauperes ęquale mutuũ per idẽ tẽpus accipientes: ęquale ſoluunt miniſtris ſtipendium, cũ tamen accidat, ꝙ pignora ab vno eorũ data vel ipſius cuſtodibus oneroſa nõ ſunt, nec excuſsione indigent: vel ſaltem non adeo oneroſa ſunt, ſicut pignora ab altero paupere tradita. Et cũ pignora cuſtodire, excutere, expandere, & orum periculum ſuſcipere, ſit vnũ de his quæ mercede ſunt digna, ſequitut non eſſe iuſtũ, omnes pauperes mutuũ accipientes, diſparia vt dictum eſt pignora tradentes, in ſtipendij ſolutione æquales eſſe.

Patet Tertio alia cauſa aſsignari, quare præfatus contractus ſit vſurarius, quia ſecũdũ prędictas leges, aut pacta, pauper mutuatarius tanto plus vltra capitale ſoluit, quanto per plures menſes mutuũ apud ſe retinet, exigere autẽ vltra ſortẽ, & lucrũ augere ratione maioris dilationis, aut tẽporis, eſt vſurariũ (vt ſuprà ſæpe tactum eſt) igitur.

Oppoſitum tamen videtur eſſe tenẽdũ, idq; ex fundamento ipſiuſmet Caietani, quod eſt. Opera miniſtrorũ, per eos ſtipendianda fore, in quorũ fauorẽ ipſa opera cedunt, in caſu autem præſenti, omnes actus præfati miniſtrorũ, cedunt in fauorẽ & vtilitatem, indigentiũ mutuatariorũ: & non in fauorẽ aut vtilitatẽ, diuitis, qui pecuniã (vt dictum eſt) donauit: nec ipſiꝰ cõmunitatis, cui ad prędicatũ, vſum tantũ donata eſt, pro vt caſus ſonat. Hoc patet, quia ſi præfati actus cederẽt in fauorẽ diuitis, aut cõitatis, maximè quia omnes illi: pro maiori parte valent ad pecuniam prædictam aſſecurandũ, ſed huiuſmodi aſſecuratio, non cedit in vtilitatem diuitis, qui eã donauit. Nam ille iam totũ dominiũ, & ius, ad præfatã pecuniã, omnẽq; inde euenibilem cõmoditatẽ, à ſe abdicauit vt patet. Sed nec cedit in vtilitatem pręfatæ cõmunitatis, quatenus, à ſingularibus ſuppoſitis diſtinguitur. Nam ſiue pręfata pecunia ſecura ſit, ſiue non, nihil accreſcit ęrario publico, illius cõmunitatis, nec decreſcit: quando quidẽ præfata cõmunitas, nullum ius habet in præfatã pecuniam, ad publicos redditus in emendũ, ſeu meliorandum, cũ preciſſe in vſum particulariũ perſonarũ indigentiũ ſit pecunia illa expendenda. Soli igitur Pauperes mutuo indigentes ſunt, qui ex amiſsione prẹfatæ pecunię iacturam paterentur: & ex eiuſdem conſeruatione & ſecuritate cõmodum ſentirent, Et ita non dñi diuitis, nec cõmunitatis, ſed particulariũ pauperum intereſt, pecuniã ſecurã, & tutam, in cõmunitate illa teneri, ac proinde omnes præfati actus qui pro pecuniæ aſſecuratione fiunt, in commodum cedunt mutuatariorũ, ſeu pauperũ mutuo indigentium.

Prẹterea prædictæ cõmunitati (pro vt à ſuppoſitis diſtinguitur) non fuit per prẹfatum diuitẽ (qui donationem fecit) vlla gratia facta, nam illa cõmunitas nõ acquiſiuit dñium illius pecuniæ, ita vt poſſet ea ad ſui vtilitatem vti, ſed potius ſuſcepit onus, & obligationem, prẹfatam pecuniã conſeruandi: & eam ſecuram, & tutam ſeruandi, vt ſuo tẽpore indigentibus mutuetur, pro quo onere, & obligatione iuſtè poſſet reddi & exigi merces: non à prẹfato diuite, qui tam piam ſuarũ pecuniarum donationem fecit, igitur ab illis in quorum vtilitatem, pecunia donata eſt, & ſimiliter expendenda. Hi autem ſunt indigẽtes, qui præfata pecunia in ſui vtilitatẽ vtuntur. Cũ igitur Præfatum onus, quod cõmunitas (vt præfertur) in ſe ſuſceperat, in miniſtros per cõmunittatẽ deputatos tranſierit, ſequitur, ꝙ iuſtè poſſunt præfati miniſtri: ſtipendiũ ab his qui mutuũ accipiunt, recipere: ſi quidẽ illis præciſſe, per ſuum miniſteriũ ſeruire videntur. Secus eſſet, ſi prædicta cõmunitas (prẹfatum onus in ſe liberaliter ſuſcepiſſet, ita vt ſe obligare intenderit (abſq; vllo ſtipendio aliunde reddendo) pecuniam (vt dictũ eſt) iuxta mentem donãtis diſtribuere. Nam tunc de ſuis proprijs bonis, debuiſſet prædictos miniſtros ſtipẽdiare. Hoc autem non apparet, ex caſu, ex quo ab initio ſtatutum eſt, vt ipſi mutuatarij dignam mercedem miniſtris redderent.

Præterea hẹc eadem ſententia per exẽpla confirmatur, nã qui officia publica ſuſcipiunt, in quibus priuatis perſonis reipublicæ miniſtrant, ſi à republica ſtipendiati non ſunt, licitè ab illis perſonis priuatis, quibus miniſtrant, dignã mercedem recipiunt, vt videre licet in aduocatis, in procuratoribus, in tabellionibus, in mercatoribus, in artificibus, immo & in cãpſoribus, qui in ſola pecunia tractant. Qui cum publica exerceant officia: ſeu miniſteria, licitè poſſunt ſuum ſtipendiũ ab his, quibus ſeruiunt exigere, & recipere

In caſu

In caſu autē præſenti, inter publica officia, ſeu miniſteria, venit computandū onus, per illos miniſtros ſuſceptum, in quo cum ſolis mutuatarijs miniſtrēt, & ſeruiant, ſequitur intentū.

Et per hoc patet Reſponſio, ad motiua ſupra pro Caietano inducta. Ad primū dicendum, ꝙ falſo innititur fundamento, pro minori. ſ. ꝙ opera præfatorum miniſtrorū, pro maiori parte, cedunt in fauorem p̄fačti diuitis, ſeu cōmunitatis, & pro minori parte, i fauorem mutuatariorum. Immo in nullo cedūt in fauorem diuitis donantis, nec cōmunitatis, p̄fatum onus ſubeuntis, ſed omnia in fauorem mutuatariorum vt oſtenſum eſt.

Ad ſecundum dicendum, ꝙ eſto ita ſit, ꝙ quorundam pignora ſint magis periculoſa ad ea cuſtodiendum, aut magis oneroſa, ꝗ alia, vnde maior labor, & maius periculū, p̄fatis miniſtris ſuperueniat, ratione cuiꝰ maiorem merebantur mercedem, ꝗ ſi non oneroſa forent, ſed quoniam res ad exactam ęqualitatem, reduci in omnibus nō poteſt, ratio ipſa dictat, debere in huiuſmodi partium donationem comiſceri. Sunt enim in p̄ſenti contractu, duo cōtractus admixti, alter eſt mutuatio, in quo cum certa ſit quantitas quæ mutuatur, certa etiam eſt quantitas in termino ſoluenda, Alter eſt locatio, præfatorum miniſtrorū, qui pro operis, & onere illis iniuncto, mercedem ab his quibus miniſtrant, recipiunt. Quantum autē ad equate & p̄ciſſe mereatur opera miniſtrorum, non eſt ita certum, & determinatū, ſicut nec exacte determinari poteſt. Ideo i hoc contractu & ſi non adequata æqualitas ſeruetur, non inde redditur contractus iniuſtus, ob tacitam & rationabilem donationem commixtam, quemadmodum idem accidit, in quocū; alio contractu locationis: & ſimiliter in contractu emptionis, & venditionis, & in alijs permutationibus, in quibus iuſtitia, non in indiuiſibili conſiſtit, vt ſuprà (quando de venditione egimus) dicebamus.

Ad Tertium dicendum, illud poſſe quemquam mouere, ad damnandum præfatū ſtatutum, ſeu cōtractum tanꝗ vſurarium, vt ob eandem cauſam ſupra diximus, multa cambia eſſe damnanda, qui tanto magis lucrū augēt, quāto cāpſuarius maius tempus ad ſoluendum acceptum, exigit. Si tñ recte conſideramꝰ, & non ita ſuperficialiter, factum hoc ſuam habet excuſationē, ſeu cauſam iuſtam, hæc autē eſt non ipſa ſolutionis dilatio, ſed p̄fatorum miniſtrorum obligatio, qui ſe obligarunt, nō ſolum ad mutuandū, ſed etiam admutuatū recuperandum, & interim pignora retinendum, ſeruādum, & excuciendū: & mutuati ſolutionē expectādum. Modo conſtat, ꝙ quanto diutiꝰ mutuatarius ſolutionem differt, tanto diutius ſub præfata obligatione, & onere manent miniſtri, ob cauſam mutuatarij, vt conſtat. His autem omnibus gratis ſubeſſe, ipſi miniſtri non tenentur, qui nō rem propriā, ſed alienā agūt. Secus de campſoribus, alijſq; mutuatoribus rem propriam agentibus, & lucrum ex temporis dilatione, querentibus.

Facit pro præfata noſtra ſententia, ꝙ p̄fatus mons pietatis, eſt à Romanis pontificibus approbatus: idq; cognita priꝰ cōtrouerſia inter doctores, tam theologos, ꝗ iuriſtas, ſuper præfato caſu orta: & per concilium lateranēſem ſub Leone. 10. Sit idem mons pietatis cū ſtatuto, & pactis ſuprà poſitis, cōfirmatus: & bulla ſuper eodem caſu, ab eodem leone emanauit, in qua gratias, & indulgentias multas, his qui manus adiutrices præfato monti porrexerint, ipſe cum anteceſſoribus ſuis conceſſit: & pauperes mutuatarios expenſas præfatis miniſtris, debere ſoluere declarauit: & cōtra eos, qui contrarium docuerint, aut ſcripſerint, cenſurā excōmunicationis appoſuit. Bullæ autem tenor ſtatim adijcietur.

Nec valet, Caietani euaſio. ſ. Romanum pontificem montem pietatis approbaſſe, non tamē capitula, & pacta ipſius montis, niſi cum hac adiectione. ſ. niſi ſacris canonibus ſint contraria. Hoc inquam, non valet, neç probabile eſt, Romanum Pontificem in præſenti caſu, cum hac exceptione reſpondiſſe, nā præfata capitula fuerunt pontifici propoſita, & ſuper eiſdem, fuerat late per doctores ꝗſtio ventilata: & ſuper eiſdem fuit conſultus, vt id quod tenendum ſit, declararet. Et cum ad ipm̄ pertineat declarare, eſſent ne præfata capitula ſacris canonibus contraria, nec ne, ipſius erat alteram partem diffinire: & non cum tali exceptione reſpondere. ſ. niſi ſacris canonibus cōtraria non ſint. Nam ſi ita reſpondiſſet certe ꝗſtionem ſuper qua conſulebatur, minime declaraſſet, ſed tam ambiguam eā, ſicut prius erat reliquiſſet, ipſe autem ſup queſtione cōſultus, in initio bullę declarare, & diffinire, quid ſit tenendum, ſe offert, vti poſtea declarat. Nec etiā credendum eſt, ſolum fuiſſe conſultum ſuper hoc puncto. ſ. an ſit licitum, pecunias dare ad p̄fatum vſum, puta vt per eas indigentibus mutuo ſubueniatur, pignore in ſecuritatem accepto: nam hoc indignum erat quod in queſtionem verteretur, nec conſultatione indigebat.

Illud igitur quod q̃ſtionem habere videbatur. ſ. an licitum eſſet ſtatuere, quod mutuatarij miniſtris præfatis pro eorũ miniſterio ſatisfacerent, aliquid vltra capitale ſoluendo, eſt ſuper quo Papa creditur eſſe conſultus, nam ſuper hoc puncto erat tota inter doctores controuerſia, & declarauit partem affirmatiuam.

Concluditur ergo ꝙ ſicut præfatus diues beneficium fecit indigentibus, pecunias ſuas ad dictum effectũ donando, ita cõmunitas eiſdem indigentibus, beneficium fecit, onus cuſtodiendi præfatas pecunias ad vſus indigentiũ ſubeũdo. Et ſicut diues ille non tenebatur donare, ita nec cõmunitas tenebatur præfatũ onus acceptare. Et ſicut diues facta donatione, p̃dictam pecuniam proprijs expẽſis tutam & ſecuram, non tenebatur ſuſtẽtare, ita nec cõmunitas proprijs expenſis, tenebatur onus præfatum ſubire. Cum igitur huiuſmodi miniſtrorum expenſas, nec diues ille nec cõmunitas ſoluere, teneatur, ſupereſt, vt mutuatarij (in quorum vtilitatẽ donatio facta, & p̃fata, onera ſuſcepta ſunt) ipſis miniſtris ad quos onus illud deuolutũ eſt ſatiſfaciant. Sequitur bulla leonis.

Bulla concilij, in. 10. ſeſsione ſuper materia mõtis pietatis lecta, per reuerẽdũ patrem dñum Vertrandum, epum adrieñ. oratorem ducis ferrariæ, in romana curia.

Leo Epiſcopus ſeruus ſeruorũ dei, ad perpetuã rei memoriã ſacro approbãte cõcilio, inter multiplices noſtræ ſollicitudinis curas, illam in primis ſuſcipere pro nr̃o paſtorali officio debemus: vt quæ ſalubria & laudabilia ac catholicę fidei conſona, & bonis moribus conformia, noſtro tempore nõ ſolum enucleentur, verum etiam ad poſteros propagentur, & quę materiam ſcandali præbere poſſet, penitus ſuccidantur, & radicitus extripentur, nec pullulare vſquã ſinantur in agro dñico, & vinea dñi Sabaoth: dũtaxat cẽſeri pmittẽdo, q̃bus fideliũ mentes paſci ſpũaliter poſsint, eradicatis zizanijs, & oleaſtri ſterilitati ſucciſſa.

Sane cum olim inter nõnullos dilectos filios ſacrę theologiæ magiſtros, ac iuriſutriuſq; doctores, controuerſiã quandã, non ſine populorum ſcandalo, & murmuratione exortam, & nuper his diebus innouatã eſſe, compererimus, circa pauperũ releuationẽ, in mutuis eis publica authoritate faciendis, qui montes pietatis vulgo appellantur: quique in multis Italiæ ciuitatibus, ad ſubueniendũ per huiuſmodi mutuũ pauperum inopiæ, ne vſurarum voragine deglutientur, à ciuitatũ magiſtratibus, & alijs Chr̃i fidelibus, ſunt inſtituti: atq; à ſanctis viris diuini verbi pręconibus, & laudati, & perſuaſi: ac à nõnullis etiã ſummis pontificibus, p̃deceſſoribus nr̃is, probati, & cõfirmati, ſint ne pręfati montes à chriſtiano dogmate diſſonantes vel nõ? Vtraq; parte diuerſimode ſentiente, atq; prædicante.

Nonnullis enim, magiſtris, & doctoribus dicentibus, eos montes non eſſe licitos, in quibus aliquid vltra ſortem pro libra, decurſo certo tempore, per miniſtros huius montis, ab ipſis pauperibus quib' mutuũ datur, exigitur: & propterea ab vſurarũ crimine, iniuſtitia ve, ſeu ab aliqua certa ſpecie mali, mundos non euadere. Cũ dñs noſter, luca euangeliſta atteſtante, aperto nos pręcepto obſtrinxerit, ne ex dato mutuo quicquã vltra ſortem ſperare debeamus: ea. n. ꝓpria eſt vſurarũ interpretatio, quando videlicet ex vſu rei, quæ nõ germinat, nullo labore, nullo ſumptu, nullo ve periculo, lucrum fœtuſq; conquiri ſtudetur. Addebant etiam ijdem magiſtri & doctores, in his montibus nec cõmutatiue, nec diſtributiue Iuſtitiæ fieri ſatis, cum tamẽ iuſtitiæ terminos, contractus huiuſmodi excedere non debeant, ſi debeant approbari. Idq; propterea probare nitebantur, quia impenſę ꝓ huiuſmodi montium conſeruatione, à pluribus (vt aiunt) debitę, à ſolis pauperibus quib' mutuum datur extorqueantur, pluraq; interdum vltra neceſſarias, & moderatas impenſas, non abſque ſpecie mali, ac incentiuo delinquendi, quibuſdam alijs perſonis (vt inſerre videntur) exhibeantur.

Alijs vero pluribus magiſtris, & doctoribus contra aſerentibus: & in multis Italiæ gymnaſijs, verbo, & ſcripto clamantibus, pro tanto bono, tanq; rei publicæ neceſſario, modo ratione mutui nil petatur, nec ſperetur, pro indemnitate tamen eorundẽ montium, impenſarum videlicet miniſtrorum eorundem, ac rerum omniũ ad illorum neceſſarium conſeruationem pertinentium, abſque montium huiuſmodi lucro, idque moderatum & neceſſarium, ab his qui ex huiuſmodi mutuo commodum accipiunt, licitè vltra ſortem exigi, & capi poſsit, non nil licere. Cum regula iuris habeat, ꝙ qui commodum ſentit, onus quoq; ſentire debeat, præſertim, ſi apoſtolica accedat authoritas. Quam quidem ſententiam à fe. 2. Paulo. 2. Sixto. q. Innocentio. 8. Alexandro. 6. & Iulio. 2. Romãnis pontificibus, prædeceſſoribus noſtris probatam, à ſanctis quoq; ac deo deuotis, & in magna ob ſanctitatis

ctitatis opinionem,exiſtimatione habitis,Euãgelicæ veritatis prædicatoribus, prædicatam eſſe,oſtendunt. Nos ſuper hoc pro vt nobis eſt conceſſum,ex alto opportune prouidere valẽtes,alterius quidem partis iuſtitię zelum ne vorago aperiretur vſurarum.alterius pietatis & veritatis amorem,vt pauperibus ſubueniretur vtriuſq; vero partis ſtudium commendantes, cum hæc ad pacem, & tranquillitatem totius rei publicæ chriſtianæ, ſpectare videantur, ſacro approbante concilio,declaramus, & diffinimus,montes pietatis ſuprà dictos, per reſpublicas inſtitutos,& authoritate ſedis appoſtolicę hactenus approbatos,& cõfirmatos,in quibus pro eorum impenſis,& indemnitate,aliquid moderatũ ad ſolas miniſtrorum impenſas, & aliarum rerum ad illorum conſeruationem(vt præfertur)pertinentium, pro eorum indemnitate duntaxat :vltra ſortem abſq; lucro eorundem motium recipitur: nec ſpeciem mali præferre : nec peccandi incentiuum pręſtare,nec vllo pacto improbari:quinimo meritorium eſſe, ac laudari & probari debere, tale mutuum minime vſurarium putari, licereq; illorum pietatem & miſericordiam populis prędicare:etiam cũ indulgentijs à ſancta ſede apoſtolica, eam ob cauſam conceſsis, ac deinceps alios etiam ſimiles montes,cum apoſtolicæ ſedis approbatione erigi poſſe. Multo tamẽ perfectius,multoq; ſanctius fore, ſi omnino tales montes gratuite conſtituerentur : hoc eſt ſi illos exigentes,aliquos cenſus aſsignarent, quibus ſi non omni ſaltem vel media ex parte,huiuſmodi miniſtrorum ſoluantur impenſæ. Vt ad leuioris eris ſoluendis, portionem, medio hoc,pauperes grauari contingat. Ad quos cum huiuſmodi cenſus aſsignatione, pro impenſarum ſupportiõe,erigendos.Chriſti fideles maioribus indulgentijs inuitandos eſſe decernimus. Omnes autem Religioſos, & eccleſiaſticas ac ſeculares perſonas, quæ contra pręſentis declarationis,& ſanctionis formam, de cętero prædicare, ſeu diſputare, verbo vel ſcriptis auſi fuerint, excõmunicationis latę ſententiæ pœnã (priuillegio quocunq; non obſtaute) incurrere volumus. Non obſtantibus præmiſſis,ac conſtitutionibus & ordinationibus apoſtolicis,cæteriſq; contrarijs quibuſcunq;. Nulli ergo omnino hominum liceat, hanc paginã noſtræ declarationis,diffinitiõis,decreti,& excõmunicationis,infringere:vel auſu temerario contra ire. Si quis autẽ hoc attentare præſumpſerit,indignationẽ omnipotentis dei, ac beatorum Petri & Pauli apoſtolorum eis, ſe nouerit incurſurum. Datis Romę,in publica ſeſsione in lateranenſi ſacro ſancta Baſilica ſolemniter celebrata , anno incarnationis dominicæ. 1515. Quarto nonas Maij, Pontificatus noſtri anno Tertio. Placent vobis patres, q̃ per lecta ſunt? Fuit reſponſum per omnes. Placet.

Ex hac prenarrata deciſsione,videtur Reſponſum ad caſum ſimilem qui in quibuſdam Hiſpaniæ locis practicatur, ſolo hoc addito, ꝙ pręfati mutuatarij,vltra id quod pro miniſtrorum impenſis ſoluũt, aliquid amplius ſoluãt,vt ſumma illa aſsignata ſiue pecunia ſit, ſiue triticum,annue creſcat, & dicendum , tale non eſſe licitum,quia vel illud ſuperadditũ ſolueturrõne operum miniſtrorum , vel ratione mutui. Primum non,quia ſine illo ſoluitur ſtipendium ſufficiens. Secundum non,quia tunc eſſet vſura. Nec releuat bona intentio,ob quã illud ſuperadderetur,quia tunc vſurarij,per ſimilem bonam intentionem excuſari valerent. Et ita in hac bulla ſupra poſita eſt ſatis aperte ſignificatum. Aliquibus tamẽ viſum eſt, ꝙ poſſet modus dari,quod licitè poſſet pręfata ſumma augeri, vt ſi triticum ſit,indigentibus per viam venditionis tradatur,tunc.ſ. qñ carius vẽdi ſolet,obligando illos vt ſolutionem in tritico tempore Auguſti faciant,quando vilius vẽdi ſolet,in quo illis gratia fieri poteſt. Vt non quantum de rigore venditionis tenebãtur, ſed aliquid minus poſtea perſoluant:ſemper tamẽ vltra q̃ acceperant, Verum cum hæc venditio ad terminum ſit mutuatio , ſi intentio ſic vendentis vera non ſit vere.ſ.vendendi , ſed ad terminum vendendi, & illo modo lucrum pręfatũ acquirendi,idem pœnitus eſt,ac ſi vere cum pacto lucri mutuaret. Ideo niſi ſtatutum huius mõtis mutetur ego illud nõ excuſarẽ.

Sequitur etiam hanc præfatam quæſtionis,ſimul & bullæ deciſſionem valere,in confirmationem eorum quæ ſupradicta ſunt de cambio,in quo ſola temporis diuerſitas interuenit. ꝙ.ſ. poteſt iuſtè lucrũ aliquod moderatum exigi,propter onera cambij,ab ipſo campſore in commodum mutuatariorũ aſſumpta. Vnde ad hoc ꝙ in caſu ſupra poſito mutuatarij aliquid licitè vltra capitale perſoluaut,nihil refert ad cuius dominiũ præfata pecuniæ ſumma pertineat,ſiue.n. tale dominiũ maneat apud prædictum diuitem , ſiue apud cõmunitatem,nihil refert: quia non pro pecunia,nec pro vſu eius illud incrementũ per ſoluitur ſed pro miniſtrorum impenſis. Nec refert etiam qui ſint tales miniſtri.ſ. ipſemet diues qui pecuniam ad prædictum effectum do-

 nauit,

nauit, an alius, quia non propter perſonã, ſed propter miniſteriũ & impenſas eius ſoluitur p̃fatam incrementum, ac proinde ſi ipſemet diues valet præfatũ miniſterium, & onera eius vt pręfertur ſuſcipere, & de pecunijs propris, alienis indigentijs per mutuum ſubuenire, certe illud miniſterium & onus taliter ſuſceptum nõ minus mercenarium eſt, aut mercede dignum q̃ ſi ab alia perſona fuiſſet ſuſceptũ. Et ita manet verificatum, quod ſuprà dictum eſt de campſore, aut de quocunq; alio, onera cambij ſuſcipiente, ad finem hunc. ſ. vt alienas indigentias de ſuis proprijs pecunijs per viam mutui releuet, aliquod ſtipendium ſeu mercedem nõ ex mutuo, ſed ex præfatis miniſterio & onere ſuſceptis expetando, & hoc non eſt lucrũ ex mutuo intendere, ſed mercedem obſequio, & impenſis dignam habere velle.

De cenſibus quo ad eorũ inſtitutionem.

Solet pręterea cõmuniter in queſtionẽ verti. An licitum ſit cenſus tã redimibiles, quam irredimibiles pro precio emere, vti paſsim in Hiſpania emi & vendi videmus, De quibus cum plures doctores latiſsime locuti fuerint, quid nobis tenendũ videtur, breuiter explicabimus. Si prius quid nomine cẽſus veniat intelligendum, & quotuplex ſit cenſus notemus. Eſt enim cenſus ius percipiendi fructum, ſeu rem aliquam vtilem, aut etiã pecuniã, de re illa in qua dicitur cenſus conſtitutus. Aut eſt ius percipiendi penſionem aliquam de re ipſa in qua eſt cenſus. Et capitur hic cenſus formaliter, non materialiter, nam materialiter ſumptus, eſt ipſa penſio, quę ex pręfata re percipitur. Nec ad pręſens curo, quę entitas ſit ius illud. An ſit Relatio rationis, vt reales volunt, an homo ipſe facultatem habens pręfatam penſionem exigendi & recipiendi. Ex hac deſcriptionẽ apertè ſequitur, non eſſe de ratione cenſus, ꝙ is qui cenſum ipſum habet (quem dicemus cenſualiſtam) habeat dominium directũ, in re in qua cẽſus eſt cõſtitutus: patet hoc quia diuerſum quid eſt dñium in re habere, & ius de re ipſa penſionem percipiendi, patet hoc in locato, & conducto, in quo qui rem alterius conduxit, nullũ in re ipſa dñium habet: ſed ius tãtũ ea vtendi. Patet etiam de vſufructuario, cui ius fructuum percipiendi, ſine dominio rei cõuenit. Hoc idem patet ex differentia, q̃ ſole cõmuniter aſsignari, inter emphiteoſim, & cenſu nam in emphiteoſi dominium directum ei cõuenit, cui conuenit ius penſionem aliquam dẽ re ipſa leuandi, In cenſu autẽ non ita pro quo facit. c. cõſtitutus, de religioſis domib⁹. & gloſ. ibidẽ vbi hæc differentia notatur, q̃q̃ in contractibus cenſualibus qui in Hiſpania cõmuniter praticantur, ad modũ emphiteoſis cenſus ipſi inſtituũtur. Et cẽſualiſta ſimul cũ cenſu dominium directũ rei acquirit, manente vtili dñio, apud inſtituentẽ. Verũ hoc nõ eſt de ſubſtãtia cẽſus, proprie loq̃ndo, vt ab emphiteoſi diſtinguitur. Niſi vellim⁹ de cẽſus inſtitutione, dupliciter loqui, ita vt q̃ddam ſit inſtitutio reſeruatiua, qualis eſt qua quis, fructiferã in qua dñium habet cõpletum, rem ipſam cũ dñio alteri tradit, reſeruato ſibi iure certã penſionẽ de re eadẽ pcipiẽdi. Et de hoc cenſu reſeruatiuo, loquitur textus, & gloſa ſuprà citat⁹, qñ inter cẽſum & emphiteoſim præfatam aſsignat diferentiã. Alia eſt cenſus inſtitutio tranſlatiua, & eſt, qñ is qui rei dominiũ habet cũ iure fructum inde percipiendi, in alterũ transfert ius percipiendi penſionem ſeu fructus aliquos illius rei. Et q̃q̃ hoc ius ſine dominio aliquo, poſsit de vno in alterũ transferri, cum alterum alteri annexum ex rei natura non ſit: ex communi tñ pratica, & cõſuetudine inter eos qui contractus cenſuales faciunt obſeruata, videtur, ꝙ cum iure penſionẽ pręfatã recipiendi, ſimiliter dñium directũ ipſius rei tranſit, &c. Ideo cenſus qui eſt in cõmuni pratica, nõ pur⁹ cenſus eſt, ſed emphiteoſi admixtus: aut eidẽ ſimilis, vt ex ipſa ſcriptura q̃ ſuper hoc fieri ſolet aperte colligitur.

Sequitur amplius, cenſum de quo loquimur, ſcilicet, formaliter ſumptum, diuerſum quid eſſe, à fructibus ex re ipſa perceptis, ſeu appenſione, quã ſingulis annis percipi ſolet. Hoc patet de ſe: tamen quia prius eſt ius ipſum, quam quis fructum rei percipiat: eo enim ipſo, ꝙ contractus cenſualis eſt celebratus, dicitur ipſe cenſualiſta præfactum ius ad penſionem annuam habere: & tamen nondum penſionem percipiet, immo nec forte percipiet. Tum etiam quia multi illius rei, actu fructus percipiuntur, qui tamen nullum ius ad eos pcipiendũ habent. Tum deniq;, quia fructus illi, ſunt res mobiles, & corporales, quæ corpore aprehendi poſsunt, vt cõſtat, cenſus autem, nec res mobilis eſt, nec corporalis, quia non corpore aprehẽditur: ſed im-

mobilis

mobilis & incorporalis. Et ita inter bona ĩmobilia,ſolet cõnumerari. Vt habetur in Clemen. Exiuit de paradiſo,de verborũ ſignificatione.§.Cunq, annui redditus.

Sequitur amplius,cenſum inſtitui nõ poſſe,niſi in re quę fructum vel vtilitatem illam,ſeu penſionem ad quã percipiendam,ius ipſum eſt inſtitutũ.Hoc.n.aperte ſignificat prętata cenſus deſcriptio:ac proinde cenſus in rebus,quæ vſu conſumũtur, inſtitui nõ poteſt,nec in rebus alijs infructiſeris, eſſet ſi vſu nõ cõſumãtur.Id patet, tum ex deſcriptione poſita,tũ eſſet , quia dominus rerum q̃ vſu conſumuntur,aliarumq; rerũ penitus inutilium,nullus ins habet,ad fructum,ſeu penſionem aliquam de rebus illis habendum. Igitur nec poteſt,ius aliquid tale in alterum transferre,aſſumptum patet,cum cõſequentia ſit nota quia res,quę vſu cõſumuntur non pariũt , nec aliter poſsidentibus proſſunt , niſi per eorum conſumptionem,aut diſtractionem, quę eſt etiam ipſarum conſumptio. Ac proinde,cenſus in illis inſtitui non poteſt. Quare ſi diues ſit quis,qui non niſi pecunias,triticum,vinum,oleum , aut alias huiuſmodi habet , non poteſt (quantũuis ditiſsimus ſir) in bonis ſuis cẽſum inſtituere realẽ : quamuis bona illa poſsit ſuis debitis obligare,ſeu hipotecare.

Sequitur amplius , cenſum non poſſe in re aliqua inſtitui etiam ſi fructiſera ſit,ſi non valet rantum fructum pręſtare,deductis laboribus, & expenſis , quanta eſt penſio,à cenſualiſta percipienda. Huius ratio etiam eſt manifeſta. Tum ex deſcriptione cenſus ſupra poſita , tum etiam ex ratione facta:quia ſi dominus illius rei fructiſere,ex re illa tanta ne penſionẽ ſeu fructum percipere nõ poteſt,quicũq; labor & induſtria apponatur, ſequitur,ꝙ non habet ius,ad tantam penſionẽ ex illa re percipiendum,& per conſequens qđ ipſe non habet, non poterit in alterum transferre,nec in re illa illud inſtituere,ex quo non eſt capax tanti redditus.&c. Cum tamen videamus paſsim,oppoſitum in his contractibus fieri,vt ſi quis habet completum dominium vniꝰ domus,mille ducatos aut plus valentis , cuius domus fructus non alius eſt q̃ pecunia,aut aliquid pecunia comparabile,quod per viam locationis præſtare poteſt:& ſi locetur,non reperientur ꝓ huiuſmodi locaro.1 o. ducati ad ſummum,& tamen in domo huiuſmodi tanti valoris,ſolet pinguior inſtitui cenſus,triginta.ſ.aut quadraginta ducatorũ: Quod qualiter veniat excuſandum videbitur poſtea.

Sequitur amplius, poſſe cenſum inſtitui in rebus mobilibus , ſicut & in ĩmobilibus,licet differenter:id pater quia multę ſunt res mobiles quæ fructuficant,vt ſũt animalia quę pariunt,dico differenter,quia in huiuſmodi ſe mouentibus cenſus perpetuꝰ inſtitui non poteſt,ſicut in alijs immobilibus,vt in agris,& terminis.&c.cuius diſcriminis ratio de ſe ſatis nora eſt.Nec ſolum poteſt cenſus realis ſeu fructuarius,in huiuſmodi rebus inſtitui ſed etiam pecuniarius,eſto,ꝙ res illæ immediate pecuniam non pariant, quæ dicitur numiſma.Nam large pecuniam accipiendo, nomine pecunię omnia bona temporalia (quę precio æſtimari poſſunt)veniunt intelligenda iuxta illud Auguſtini. Totum quicquid homines habent in terra,omnia quorum domini ſunt,pecunia vocatur,ſernus,vas,ager,arbor,pecus,quicquid horum eſt,pecunia dicitur.Ideo autẽ pecunia vocatur,quia antiqui quod habebãt , in pecoribꝰ habebant,& habetur.1.q.3. Totũ.&c. vnde quamuis ager,directè numiſma non fructificet,aut pariat,parit tamen fructum numiſmati equiualentem.Et quando pecuniarius cẽſus in re aliqua inſtituitur,& alteri traditur, tacite illic implicatur cõtractus alius,quo ex partium conſenſu,loco fructus ex re percipiendi, ſoluatur pecunia æquiualens. Poteſt ſimiliter cenſus,ſiue fructuariꝰ,ſiue pecuniarius, in alijs cenſibꝰ aut redditibus inſtitui , quemadmodũ videmus in redditibus regalibus , paſsim cenſus & iura alia inſtitui,& alijs tradi. Et quãuis redditus (qui res quædam incorporalis eſt) à natura ſua non pariat , cum penſio & fructus annui læuandi aliunde realiter manent, & producuntur:in hac tamen re ius ipſum ſeu redditus ęquiparatur rei fructiferę. Quia quamuis fructus,qui percipitur ex redditu illo, tanq̃ ex cauſa proprie ſumpta,non naſcatur,eſt tamen conſequens illum,velut cauſam ſine qua non: & ſicut dominus rei,qui habet completum ius ad omnem illius rei fructum percipiẽdum , poteſt in parte,ius illud in alterum transferre , & ita cenſum inſtituere:ita is,in quẽ tale ius trãſlatum eſt,poterit in parte , huiuſmodi ſuum iꝰ in alterum transferre:& hoc erit cẽſum ſeu ius in tali redditu inſtituere. Verum q̃q̃ in regijs redditibus,tute poſsit cenſus inſtitui ob ſui ſecuritatem,& certitudinem, ſimiliter in redditibus ordinarijs aliorum dominorum : in redditibus tamen priuatarum perſonarum , maximè ſi redimibiles ſunt, non ita tuti erunt cenſus,ibidem inſtituti, ob præfatorum redditũ incertitudinem:cum facile ſit eos redimere, &

redemptione facta, extinguitur redditus, in quo.2.cenſus inſtitutus erat: & ita expirauit ille 2. Quod cauſa eſt vt multi facile dicipiantur qui cenſus emunt, in alijs cenſibus redimibilibus, inſtitutos.

Poteſt autem, cenſus præfatus tripliciter inſtitui.ſ. ex volũtate ſuperioris, ex voluntate ipſius cenſualiſtę, & ex voluntate ipſius qui cenſum ſoluit. Primum patet, quia ſic in veteri teſtamẽto fuerunt, authoritate dei, decimæ inſtitutæ: ſimiliter & primitiæ, tam de frumentis quam de animalibus. &c. Exod.22.& Liui.27.& in alijs locis. Similiter authoritate eccleſię, in tẽpore gratię inſtitutũ eſt, vt decimas & primitias homines ſoluant. Similiter Imperatorum legibus inſtitutum eſt vt regibus, & principibus, ſua certa iura, cenſus & tributa perſoluantur: & talia illis debita ſunt, vt docet Paulus, ad Romanos. 13. ad tales enim cenſus, tenentur homines etiam inuiti. Secundum patet in dominis res aliquas fructiferas habentibus, qui eas alijs pro voluntate tradunt, ſeruantes ſibi certam penſionem inde percipiendam, modo ſeruent rerum illarũ dominium directum, modo non liberũ enim eſt illis res ſuas in alios pro voluntate transferre. Sic legimus Ioſeph prædia multa Egyptijs tradidiſſe, ſeruata ipſi Pharaoni certa penſione annua ſoluenda. Geneſeos. 47. Tertium etiam patet, in dominis res aliquas fructiferas habentibus, in quorum poteſtate eſt (ſeruato ſibi rerum dominio) ius percipiendi fructum, in toto vel in parte, in alterum transferre. Sic videmus quamplures dotationes, & fundationes eccleſiarum & monaſteriorum, factas per multos, qui redditus in rebus ſuis inſtitutos, Eccleſijs illis tradiderunt. Sic etiam paſſim inter homines, fieri videmus, nec id damnandum eſt quandoquidem vnuſquiſq;, in rebus ſuis eſt moderator, & arbiter. Et ſicut poteſt alteri rem tradere, ſeruato ſibi vſu, ita & è contra. Et ſicut poteſt dominium, & jus omne quod in re ſua habet, in alterum transferre, ita poteſt partem iuris alteri dare, parte reliqua ſibi reſeruata. Et hoc eſt rationi naturali maximè conforme, vt ſuprà, ex inſtituta deduximus. Ac proinde non eſt dubitandum de cenſuum inſtitutione ſecundum ſe, quin licita ſit, quamquam poſsit per multas circunſtantias (ſicut & cæteri humani contractus) vitiari, vt poſt videbitur.

SED queret aliquis. An ſicut cenſus poteſt in rebus fructiferis (vti præfertur) inſtitui, poſsit ſimiliter inſtitui in perſona, ſeu perſonis, qui dicatur cenſus perſonalis, ſicut primus dicitur realis & pro parte negatiua arguitur, primò, quia perſona libera non poteſt obligari, vt habetur extra de pignoribus capit. ſecundo. Secundo nemo poteſt, ſe in ſeruitutẽ alterius redigere, cum id eſſet contra ius naturę. Natura enim omnes homines pares fecit, & ita libertas vnicuiq; videtur iure naturę cõpetere, ſi autem cenſus poſsit in nuda perſona inſtitui, ipſa perſona efficeretur ſerua cenſualiſtæ. Pro hoc facit. c. Ius naturale. d. i. Tertio videtur idem ex Paulo.i.ad Corin.7.colligi.d.p̃cio empti eſtis, nolite fieri, ſerui hominũ. Quarto quia nemo eſt dominus ſuorum membrorum, vt dicitur ĩ. l. liber homo. ff. ad. l. Aquiliam igitur nec erit quiſquam dominus ſuę perſonę Et ita ſuam perſonam vendere, aut in ſeruitutem redigere, nemo poteſt. Quinto quia. l. ciuili prohibetur, liber homo vendi, & ſtipulari, quia liber homo non eſt in comertio noſtro, vnde in. l. Si in emptione. §. liberum. ff. de contrahenda emptio. dicitur. liberum hominem, ſcientes, emere non poſſumus. &c. Et in. l. Poſt certe. C. de libe. cauſa, ait gloſſa, ꝙ ſamuli noſtri, non poſſunt ſe obligare perpetuo, ad ſeruiendum. Et ratio illic datur, quia huiuſmodi promiſsio ſapit naturam ſeruitutis: igitur multo minus poterit homo ſe ſeruum, aut cenſualem facere. &c. Ex his & ſimilibus, nõnulli moti ſunt, ad dicendum in pura ſeu nuda perſona libera, cenſum inſtitui non poſſe. Dico nuda, hoc eſt, niſi bona alia habeat, de quibus creditori ſeu cenſualiſtæ ſatisfacere valeat.

Hęc tamen ad eorum intentum probandum, minime ſufficere videntur, vnde & oppoſitũ videtur tenendũ.ſ. ꝙ homo poteſt, in ſua perſona cenſum inſtituere: & ſe ad ſolutionẽ penſionis obligare, ſiue alia bona habeat, ſiue non, modo talis ſit, cui nec vires ad laborandum, nec induſtria, aut ars, ad aliquid acq̃rẽdũ deſit. Si.n. talis ſit, qui nec actu, nec ſpe, aut potentia quicq̃ habet, vnde penſionẽ cõmode ſoluere poſsit, non dubium in huiuſmodi perſona, tanq̃ in re omnino inutili, cenſum inſtitui non poſſe. Vt ſuppono. Concluſionem præſentem facile eſt probare, quia perſona quę in actu, vel in potentia habet, vnde annuam penſionem ſoluere poſsit, eſt res apta, ad hoc ꝙ in ea cenſus inſtituatur: tam ex volũtate legiſlatoris, q̃ etiam ex voluntate propria ipſiuſmet. Inde enim in lege veteri à deo, ſimiliter in noua à Papa, inſtitutum eſt, vt homines non ſolum decimas prædiales, ſed etiam perſo-

perſonales, ſoluerent, vt habetur Deuterono. 12. Vbi precipiebatur filijs Iſrael, vt in loco illo quem dominus deſignaſſet, offerrent, victimas, & decimas manuum ſuarum. Et Neemiæ. 10. fideles cõſtituerunt redditum annuum tertię partis ſicli, pro neceſsitatibus, & hoc ſuper ſe ipſos. Vnde & in cap. Non eſt. de decimis dicitur. Sancti patres in ſuis ſcripturis, tradiderũt de vino, grano, fructibus arborum, pecoribus, ortis negotiatione, de ipſa militia, venatione, de omnibus decimę ſoluendę ſunt miniſtris eccleſię. Ita etiã Cęſari ſtatutũ eſt, vt vnuſquiſq; cẽſum certũ ſolueret: vt tradũt doctores ſuper Lucam cap. 2. Quod autẽ propria volũtate, poſſit quis perſonã ſuã cenſualẽ facere, patet, quia ius habet, & facultatem transferendi in alium, fructum ex ſua perſona, & induſtria, atq; labore euenibilẽ: modo maneat ipſi, vnde alias valeat competenter ſuſtentari, quandoquidẽ nõ maius dominium tranſlatiuum, habet fructuũ ex agro ſuo euenientium, q̃ fructuum perſonalium, ſed primum poteſt in alium transferre, ergo, & ſecundum.

Nec obſtant quę ſuprà in oppoſitũ ſunt allegata, quæ duo videntur prętendere. ſ. ꝙ perſona libera nõ poteſt ſe alteri obligare, nec in ſeruitutem redigere. &c. Cum tamẽ vtrunq; ſit falſum. Quod enim poſsit homo liber ſe alteri obligare, appertum eſt in multis, nam per contractũ maritalem vir ſe vxori obligat, & è contra, cũ alter alteri vinculo indiſſolubili colligetur. Per contractum etiam venditionis, & emptionis alter alteri ſe obligat, & in alterum actionem perſonalem acquirit. Idem patet per contractum locationis, in quo qui ſe ipſum locat alteri ad certas operas ſuam perſonam obligat. Qualiter etiam cathedratici, ſe ipſos etiam ad ſemper legendũ, obligant, quam obligationem conſtat perſonalem eſſe, ſicut & qui religionẽ profitetur, ſuam perſonam religioni ad ſemp obligare, dignoſcitur. Sicut et cõfratres, ſolent ſe ad certã penſionem hoſpitali peſoluendam obligare. De ſeruitute etiam, idẽ apparet, quia tam iure canonico, q̃ ciuili aprobatum eſt, vt homo liber in ſeruitutem, ob certas cauſas redigatur, non ſolum iuris diſpoſitione, & in pœnam delinquentis. Quemadmodum de raptore virginis, iure canonico ſtatutum eſt, vt efficiatur ſeruus eius. 36. quæſtio. 1. de raptoribus, & de his qui ſarracenis mittunt arma, ferrum, lignamina, quod efficiuntur ſerui capientium: quemadmodum & capti in bello contra hoſtes Romani imperij indicto, qđ efficiuntur capientium. Quæ omnia ſatis nota eſſe, ſuppono ſed etiam propria voluntate poteſt quis, ſe ſeruum ob cauſam aliquam facere, vt ob propriam neceſsitatẽ. Similiter ad liberandum proximos à captiuitate, & miſeria vt nonnullos ſanctos feciſſe legimus, de quibꝰ alias. Ac proinde concludẽdum eſt, ꝙ ſicut poteſt liber homo ad multa ſe alteri obligare, & quod plus eſt ſe ipſum vendere, & in ſeruitutẽ redigere: à fortiori igitur, poterit ſuam perſonam ad aliquam penſionem annuam ſoluendam alteri obligare. Et ita ſicut in rebus, ita & in perſonis, poteſt cenſus inſtitui: & ſi in perſonis priuatis ſeu particularibus, ita à fortiori in cõmunitate, ſeu vniuerſitate, ex quo in tali cõmunitate nunq̃ deſunt, qui vel bona habeant actũ, vel induſtriam, & artem vnde præfatam penſionem ſoluere poſsint.

Ad illa autem quæ pro priori ſententia fuerunt allegata, facile eſt reſpõdere. Ad primum ſumptum ex ca. 2. de pignoribus, quia. ſ. perſona liberi hominis obligari nõ poteſt, dicendum (vt alias explicuimus) illud eſſe verum in hoc ſenſu, ꝙ indignum eſt, & iniquũ, liberam perſonam debitoris ob pecuniarum debitum, ſeruilis facere conditionis, nec tenetur cum perſona ſatisfacere, cũ ſatis illi ſint bona quæ habet creditoribus reddere, ſi ſufficiãt, ſin autem ſatis eſt, ſi bonis cædat, & manebit libera perſona debitorum. Et ita in ſententia tenet ibidem gloſa, cum doctoribus. Sic enim ait lex ob ęs alienum. C. de actionibus, & obligationibus ob æs alienum, ſeruire liberos creditoribus iura compelli, non patiuntur. Non tamen negandum eſt, debitorem teneri ad debita ſoluendum, & ꝙ propterea in carcerari poſsit, ſi ſoluere nollit: nec enim creditor actionem, contra debitorem haberet, niſi debitor illi eſſet obligatus: quãdoquidem obligatio eſt mater actionis.

Ad ſecundum ſumptum ex cap. ius naturale. d. prima. Vbi inter ea quę ſunt de iure naturali, connumeratur cõmunis omniũ vna libertas. Dicendum illud, referendum eſſe, ad ſtatum naturæ integræ, in quo nullum fuiſſet dominium diſpoſitum, ſed omnibus vna fuiſſet libertas. Secus poſt ſtatum, naturæ corruptę, in quo propter peccatũ, iuſtè homines aliquando in ſeruitutem rediguntur. Vt ait Auguſt. 19. De ciuitate dei. d. Deus ita hominẽ condidit, vt ipſum rationalem ſactum, ad imaginem ſuam, voluit non niſi irrationabilibus dominari, non hominem homini, ſed hominẽ pecori, conditio aũt ſeruitutis merce intelligitur impoſita peccatori. Aut intelligatur præfa

tũ decretũ ꝙ de iure naturali eſt cõis omnium vna libertas negatiue.i. ꝙ ius naturale nemini alteri ſeruũ fecit, ſed quod natura nõ fecit, po tuit poſtea peccatum facere, quemadmodum in eodem textu, dicitur ꝙ de iure naturæ eſt cõmunis omnium rerum poſſeſsio, quod ſecũ dũ cõmunem etiã intelligentiã, accipitur negatiue.i.naturale ius nemini rem vllam appropriauit, ſed propter iniquitatẽ, alius dixit hoc meũ, alius illud. De quo uide quę ſupra diximus in principio huius codicis.

Ad tertium, ex Paulo ſumptum, precio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominũ. Dicendum ꝙ non loquitur de ſeruitute hac, qua alteri ſubiectus eſt, de hac enim dixit, ſeruus vocatus es, non ſit tibi curæ, ſignificans licitã eſſe ſeruitutem huiuſmodi, quodq; in ea poteſt homo, vitam ęternam apud Deum mereri. Et idem Paulus, ſimiliter & Petrus, hortantur ſeruos. Vt dominis ſuis ſine remurmuratione ſeruiant, & obtemperent. Itaq; cum ait Paulus nolite fieri ſerui hominum, de illa ſeruitute loquitur, qua homo mauult hominib⁹, q̃ deo placere, & traditiones humanas (diuinis poſpoſitis) adimplere.

Ad quartum in quo dicitur, ꝙ nemo eſt dominus ſuorum membrorũ, & ex cõſequenti, nec ſuę perſonæ. Dicendum id verũ eſſe, quantum ad hoc quod eſt, ſeipſum mutilare, aut percutere, ſeu occidere. Deus enim eſt dñs vitæ, & mortis, non homo. Cum hoc tamẽ ſtat, ꝙ homo ſit ſuorum membrorum, & proprie perſonæ dominus, quantum ad hoc ꝙ eſt ſeipſum locare, & membra ſua, ad alterius vtilitatem operibus applicare, & ſeipſum ad pẽſionem aliquam ſoluendam obligare.

Ad quintum in quo dicitur, ꝙ ſecundum leges, liberum hominem vendere, nõ poſſumus, dicendum, ꝙ leges huiuſmodi procedunt de validitate, & inualiditate talis venditionis, & prętendunt huiuſmodi venditionem nullã eſſe de iure: maxime ſi emptor ignoret. Sic enim ait lex liberi. ff. de contrahenda emptione liberi hominis, emptionem contrahi poſſe, pleriq; exiſtimauerunt, ſi modo inter ignorantes fiat, quod idem placet etiam ſi venditor ſciat, emptor autem ignoret, ꝙ ſi emptor ſciens liberum eſſe emerit, nulla emptio cõtrahitur. Hæc ibi. vnde patet, leges loqui de inualiditate emptionis. Inde etiam ſequitur, differẽtiam eſſe inter vendere rem alienam, & vendere liberum hominem, quia venditio rei alienæ, tenet, etiam ſi vterq; ſciuerit, vt ſupra quando de rei alienę venditione, agebamus, viſum fuit, Venditio autem liberi hominis, ſciente emptore, non ita, ſed de hoc ad dominos iuriſtas. Ad de ꝙ ad propoſitum noſtrum, videtur impertinens, aſſumptum huius argumenti, quia eſto vnus homo, alterum liberum vendere nõ poſſit, ſtat tamen, ꝙ homo ſe ipſum poſsit, ob cauſam vendere, & ſe alteri ad ſolutionem cenſus obligare. Et quod vltra ex gloſa citatur. ſ. qđ famuli noſtri non poſſunt ſe obligare, ad perpetuo ſeruiendum. Dicendum ꝙ vel ab illa recedendum eſt, ſi vniuerſaliter & indiſtĩctẽ accipiatur, vel eſt limitanda, ad caſum quo famul⁹ cõpellitur, perpetuo alteri ſeruire, quod ſic, cõpulſus non poteſt ſe taliter obligare, quia ſ. obligatio nõ tenebit, teneret tñ, ſi ſpõte, ob cauſam aliquam iuſtam ſe taliter obligaret.

De cenſibus quo ad eorum emptionem & vẽditionem. Et primo de perpetuo.

Preſuppoſito ergo, cenſum poſſe tam in perſona, q̃ in reb⁹ inſtitui, & gratuite in alterum trãſferri, eſſet dubiũ. An poſſit huiuſmodi cenſus pro precio iuſtẽ & licite emi, & vendi, & loquor nunc de cenſu ſimplici, & & puro. Vnde eſt cenſus purus, & impurus. Vt ſupra ſimiliter de cambio diſtinguebam⁹. Cenſus purus eſt, cui non eſt alius contractus admixtus. Impurus autem cui alius admiſcetur contractus, quod ſit per alicuius pacti appoſitionem. Sed de pactis poſtea dicetur. Eſt autem cenſus purus, multiplex quidam perpetuus, quidam temporalis indeterminata temporalitate, aut vitalitium, quidam vero temporalis determinata temporalitate. Vt qui in certis & determinatis annis ſoluendus eſt. &c. puta in.10.vel.15.vel.20.&c. Et procedit diſtĩctio, ex parte temporis ſumpta. Si autem ſumantur ex parte rei, in qua cenſus eſt inſtitutus, quidã eſt perſonalis, quidam realis. Si ex parte penſionis ſoluendæ, quidam eſt pecuniarius, quidam vero fructuarius. Et iterum quidam eſt quo pẽſio certa & determinata ſingulis annis ſoluenda eſt, puta.10. quidam vero, quo penſio ſoluenda non eſt, ſic determinata, puta quando quota fructuum ſoluenda eſt, ſiue magna ſit, ſiue parua, vt quando decima ſoluenda eſt, vel alia pars aliquota.

Loquẽ-

Loquendo ad preſens, de cenſu perpetuo puro, viſum eſt olim multis doctoribus inſignibus, talem cenſum iuſtè emi, aut vendi non poſſe, ſpecialiter ſi pecuniarius ſit. Pro quibus faciunt, quæ ſequũtur. Primò, quia talis cenſus pecuniarius, non eſt niſi contractus mutui, ex quo extremalit°, ſunt pecunia data, & per quotas paulatim accipienda. Nec enim videtur quid ſit in illo contractu, quòd teneat vicem mercis, ſi venditio ſit: nam qui cenſum vendere dicitur, vel vendit perſonam ſuam, quæ ſe ad penſionum ſolutionem obligat, vel vẽdit fundũ, in quo cenſum conſtituit, vel vendit penſionem ipſam annuè ſoluendã, vel vendit ius ad annuè penſionem aliam percipiendum. Sed nullum ex his, dici poteſt. Perſonã enim non vendit, quòd ſuppono maximè cùm loquamur de cẽſu reali non perſonali. Fundum, ſeu agrum, aut domum in qua cenſus inſtituitur, non vendit, quòd etiam ſuppono: cùm ex tali cõtractu nihil aliud ipſi emptori acquiratur, preterquam facultas recipiendi penſionẽ ſuper qua conuenitur. Penſionem recipiendam etiam non vendit, cùm illa ſit pecunia, vt ſuppono: pecunia autem vt talis venalis non eſt, ius etiam penſionis non vendit: quia ius illud l. eſt perſona vendentis, vel fundus, vel pẽſio, ſed hæc non venduntur, vel eſt relatio: & cùm relatio non ſit aliquid corporale, ſed ſpirituale, & in ſe nullius ſit valoris (cùm ſit relatio rationis, quæ quaſi entitatem non habet) ſequitur quod talis n... iuſtè venditur, ita concludere putat Henricus in ſuis quotlibetis, talem cõtractum, non niſi mutuum eſſe, & cùm fiat cauſa lucri, videtur quòd ſit vſurarius.

Secundò eſto, formaliter vſurarius nõ ſit, ad minus videtur iniuſt°: eò quòd inter datum, & accipiendum, æqualitas ſeruari non poteſt, cùm pecunia pro cenſu data ſit determinata. Exempli gratia, centum ducati, pro quibus ſingulis annis eſt. 6. aut. 7. ducatos percepturus. Ita vt in ſine. 15. aut. xx. annorum, rehabebit ſuos centum ducatos, quos ab initio dederat: & nihilominus poſtea in perpetuum ſuam penſionẽ eſt percepturus, in quo aperta eſt inæqualitas prædicta: & ex conſequenti eſt iniuſtus contractus.

Tertiò quia plus valet cenſus perpetuus (cæteris paribus) quàm valeat cẽſus tẽporalis determinata tẽporalitate, puta ad. xx. annos, vel ad. xxx. Sed cẽſus tẽporalis, ad. xx. aut. xxx. annos, in quorum quolibet ſex, vel ſeptem ducati ſunt recipiendi, ſufficiẽter emitur pro cẽtũ ducatis, igitur cẽſus perpetuus, quo ſingulis annis, alia tanta pẽſio eſt percipiẽda, nullatenus iuſtè emitur, pro centũ ducatis, nec pro ducẽtis, cùm perpetuus, abſq; proportione excedat tẽporalem, cæteris paribus. Et ita inter cẽſum perpetuũ, & p̃ciũ pro eo ſoluendum, non poteſt æqualitas reperiri.

Quartò de ratione cẽſus, vt ab emphiteoſi diſtinguitur, eſt quod cenſualiſta rem totam cum dominio eiuſdem transferat in alium, qui penſionem annuã eſt ſoluturus. Hoc autem eſſe non poteſt, niſi cõtractus cẽſualis (qui eſt in communi practica) taliter fiat, vt qui cenſum emit, ipſum fundũ, integrè & completè emat: & cùm ſuum factũ fuerit, illum eundem completè, priori poſſeſſori tradat, ſeruato ſibi iure certam, ſeu incertam penſionem inde percipiendi, & tunc propriè erit cẽſus, & vera rei emptio. Sed ad hoc, quòd id iuſtè fiat, neceſſarium eſt, quòd precium iuſtum quod valori fundi correſpondeat, pro illo tradatur, hoc autem nunquam, in tali contractu cenſuali tradi vidimus: ſed aliud à valore fundi longè deficiens, ac diminutum: & ita ſemper eſt iniuſtus contractus.

Quintò, quòd ex alia ratione, veniat talis contractus condemnandus, ac ſi vſurarius eſſet, apparet: quia emptor quęrit lucrũ ex ſudore & induſtria, & ex re aliena, vt manifeſtũ eſt. Datur etiam ocaſio, vt, hmõi cẽſus (vnde viuere poſſunt) ementes, negotium & laborem fugiant: & in ocio vitã degant. Datur etiam modus multas miſerabiles perſonas, depauperandi, & facultates eorum exhauriendi, ne diuites longè ditiores faciendi vti experientia apertè conſtat, cùm vix ſit homo, de his, qui agros colũt, & vineas, aliaſq; poſſeſsiones habent, qui cenſibus huiuſmodi grauatus, notabilem penuriam non ſuſtineat, propter hæc enim, cõmuniter ſolent vſurarij condemnari. Adde quòd cùm huiuſmodi cenſuum emptiones, multi doctores cõdemnent (etiã ſi multi eaſdem approbent) qui cenſus emunt, non videtur, periculũ cui ſe exponunt euadere: cùm id quod certũ eſt licitum eſſe: relinquant: & quòd incertum eſt amplectantur. Hæc ſunt, quæ vim habere videntur, ad præfatas cenſuum emptiones condemnandum.

His tamen non obſtantibus, videtur oppoſitum tenendum, ꝙ. ſ. cenſus tam fructuari°, q̃ pecuniarius, tam perpetu°, q̃ temporalis, ſit ſecundum ſe venalis: & ꝙ cõtractus cẽſualis precio interueniente, eſt vera emptio & vẽditio. Id probatur quia vbi ſunt omnia

ſubſtantialia emptionis,& venditionis,eſt vera emptio &c. Sed in huiuſmodi contractu, omnia emptionis ſubſtantialia cõcurrunt, puta merx,& precium,& contrahentium cõſenſus. De conſenſu quidem, ſimiliter & de precio,ſupponitur. De merce etiã patet,quia cenſus ipſe,ſeu redditus,ſeu ius annuę penſionem aliquam de rebus aliquibus recipiendi,eſt res habens vicem mercis,eſt enim res,quæ à pecunia & penſione recipiẽda diſtinguitur. Vt ex ſuprà dictis patet. Et eſt ſecundum ſe venalis, cùm ſit aliquid precio æſtimabile, & realem vtilitatẽ afferens poſſeſſori, & inter bona immobilia connumeratur, vt ex Clementina ſuprà citata patet, Exiui, de verborum ſignifica. Nec obſtat quòd cenſus præfatus ſit aliquid incorporale,ex quo illa diſtinctio communiter eſt approbata.ſ. quòd res quæ venduntur, & emuntur,ſunt duplices, quædam ſunt corporales,quædam incorporales, qualia ſunt iura recipiendi res corporales,vti ſunt redditus, & actiones,ac nomina debitorũ,ſic enim vendi ſolet ius ſtillicidij in alieno ſolo,ius tranſeũdi per agrum alterius,ius ducẽdi riuum aquæ, per pratum alterius,& alia huiuſmodi, quæ pretio ſolent comparari.

Secundò idem patet, quia contractus cenſualis per leges eſt approbatus,imo aliquando iuſſus,vnde in.l. fin. C. de rerum permutatione, approbatur contractus,quo quis donat alicui mille, reſeruando ſibi aliquod annuum,vel menſtruum ſoluendum, etiam ſi fieri poſsit quòd illa menſtrua, vel annua longè excedunt illa mille donata: & tamen conſtat talem contractum virtualiter eſſe cenſualem,nam perinde eſt, ac ſi quis alteri daret mille ducatos,pro iure recipiendi ab eodem penſionem aliquam annuam, aut menſtruã. Et in autẽtica, vt hi, q ſe habere ꝓhibent. §. Licebit. diſponitur, ꝙ tutores, & curatores (ne pereant pecuniæ minorum) debeant eis comparare redditus. Quòd quidem diſpoſitum eſt, ad tollendum materiam peccandi, vt ibi dicitur. Vnde argumentum ſumitur, talem emptionem cenſus,ſeu redditus,tanquam licitam approbari. Et quia fortè aduerſarij dicerent ex legibus ſufficiens argumentum ſumi non poſſe,ad iuſtificandum emptionẽ cenſus,cùm alibi vſuras aliquas, leges ipſe permittãt,arguo ex iure canonico,nam hoc permittit & concedit,vt redditus eccleſiæ aliquando vendantur,ſaltẽ ad tempus. Vt habetur Clementina prima,de rebus eccleſiæ non alienandis. Et prælati cum diſpenſatione papę: frequẽter vendunt prælatis aliarum eccleſiarum, decimam prædialem. Nec valet dicere redditus prædiales vendi quidem poſſe. Sed non pecuniarios. Non inquam valet, nam redditus prędialis, poteſt pro pecuniario redditu permutari, hinc, inde ſeruata æq̃litate, ergo ſicut prædialis poteſt pro pecunia vendi, ſimiliter ergo & pecuniarius, quia ſi aliquid obſtaret quominus redditus pecuniarius pro pecunia vendi,& emi non poſsit, eſſet: vel quia pecuniariꝰ redditus, eſt aliquid ſpirituale, cui repugnat vẽditio, vel quia non poteſt dari pecunia, quę reddituí, pecuniario æquetur: ſed neutrum dici poteſt. Non primũ, quia tunc redditus pecuniarius, ſicut pro pecunia vẽdi non poſſet, ita nec pro alio redditu prædiali, nec pro alia re temporali poſſet permutari: ex quo ſpiritualitas rei æquè repugnat permutationi pro re temporali, ſicut & venditioni, vt conſtat. Nec ſecundum dici poteſt, quia ex quo redditus prædiales, poſſunt alicui pecuniario adæquari, pro quo etiam permutari poteſt pecunia, igitur quæ æquiualebit reddituí prędiali, æquiualebit etiam reddituí pecuniario. Quòd enim vni duorum æqualium æquale eſt, reliquo ſimiliter erit ęquale: & ita redditus, tam prędialis, quàm pecuniarius, pecunia poteſt comparari.

Tertiò ſi Petrus in bonis ſuis cenſum etiam pecuniarium inſtituat, & Titio in perpetuum illum gratis donet, poterit Titius poſtea præfatum cenſum, alteri tertio pro pecunia vendere, igitur. Petrus poterat ſimiliter, illum cenſum ipſi Titio, pro pecunia vendere. Antecedens aduerſarij concedunt, dicentes cenſus olim inſtitutos, poſtea vendi poſſe, non tamen eos, qui de nouo, tempore quo venduntur, inſtituuntur. In quo dicto, ſufficiens diſcrimẽ per eos, aſsignare non poteſt, niſi dicant, de ratione venditionis eſſe, quòd merx quæ venditur, præexiſtat ipſi venditioni, alioqui non erit vera venditio. Sed cõtra hoc ſtat ratio, tum quia ſæpe res, quæ nõdum ſunt, vendũtur: vt ſæpe fructus ex vinea, vel agro, colligendi hoc anno, venduntur. In mari etiam ſæpe piſces per iactum retis capiendi, venduntur. Hæreditas etiam futura, nondũ exiſtens, ſæpe vendi & licitè ſolet, quales contractus, etiam iure approbatos eſſe conſtat. Tum etiam, quia falſum eſt quòd cẽſus de nouo inſtitutus, non præexiſtat eiuſdem venditioni: nam cùm cenſus non ſit, niſi ius penſionem aliquã de re aliqua vtili, percipiendi, hoc autem ius habet dominus ipſius rei antequã

cenſum

cenſum in alterum transferat, vt conſtat: igitur cenſus, qui de nouo, per venditionem in alterum transfertur, præexiſtit in ipſo vendente, Et ita tenuit prima conſequentia, quòd, ſcilicet, ſi Titius cenſum in eum tranſlatum, poteſt pro pecunia vendere, ergo etiam Petrus, qui cenſum tranſtulit, potuit eum pro pecunia transferre, & ita vendere. Adde quòd ita ſummos pontifices, eſt declaratum, puta per Martinum quintum, & Caliſtum tertium de cēſu perpetuo redimibili, quòd poteſt pro pecunia emi, & vendi, de quo tñ maior eſt difficultas, quàm de cenſu perpetuo non redimibili, cùm multi irredimibilem approbent, redimibilem autem, tanquam vſurarium condemnent. Et ita patet veritas, propoſitæ ſententiæ & reſponſio ad quæſtionem. Supereſt, ad rationes ante oppoſitum factas reſpondere. Ad primum in quo arguitur, in contractu cenſuali purum mutuum eſſe &c. Dicendum id eſſe falſum, ſed eſt vera emptio, & venditio, cùm illic omnia ſubſtantialia emptionis, concurrãt, vt oſtenſum eſt, & cùm quæritur quid illic venditur? Dicendum, quòd redditus, ſeu cenſus, quicquid ſit de entitate ipſius, nec obſtat eum relationē eſſe, aut aliquid ſpirituale, quia licet incorporale ſit, non tamen propriè eſt ſpirituale, ſpiritualitate eccleſiaſtica, ratione cuius, ei repugnet emi poſſe, licèt ſit ſpirituale ſpiritualitate phiſica, ſeu metaphiſica, nec emitur propter ipſius entitatem, ſed propter terminum ad quem eſt.

Ad ſecũdum in quo arguitur, talem contractum iniuſtum eſſe, eò quòd inter precium datũ & penſiones recipiendas, ęqualitas dari non poteſt &c. Dicendũ quòd falſò innititur fundamēto, nam ratio hæc procedit, ac ſi precium daretur, pro penſionibus illis, tanquam pro merce, quòd falſum eſt, cùm nõ detur niſi pro redditu, ſeu cenſu, qui aliquid diſtinctum eſt, ab ipſis penſionibus percipiendis, nec æqualitas precij eſt attendenda, ex quantitate penſionum percipiendarum, ſed ex valore ipſius redditus, ſecundum concurrentem, & approbatam conſuetudinem, & communem hominum æſtimationem. Communis autem regula, ad valorem redditus cognoſcendum, hæc eſſe ſolet, vt preciũ pro redditu datum ſit tantũ quòd poſsit quis in patria illa, poſſeſsionē aliquã emere, quæ (deductis laboribus & expenſis) poſsit tantã poſsidenti cõmoditatem dare, quãtus eſt redditus, cum illa pecunia emptus. Sed quoniã poſſeſsiones, quę cum illa pecunia emi poſſent, ſunt differētes: & diuerſas, & inæquales commoditates pariant, vt patet de domo, q̃ cùm cariùs vendatur, minores tamen tribuit commoditates: & de vinea, quæ cùm viliùs vendatur, maiores tribuit: & de agro, qui talis eſſe poteſt ꝙ multum fructum tribuat, & è contra talis: qui parum, ideo non videtur regula illa omnino firma, & certa. Quare recurrendũ eſt, ad communem hominum æſtimationem, & currentē & approbatam conſuetudinem, interim ꝙ ſuper his, precium certum, per publicam authoritatem taxatum non eſt. Quēadmodum de iuſto precio, aliarum rerum venalium, ſuprà diximus. Quòd autem exceſſus, pēſionum percipiendarum ſuprà precium datum, nõ viciet ipſam emptionem, inde patet, quia tunc ager, qui ſingulis annis (deductis laboribus & expēſis) parit certam commoditatem in perpetuũ, pro nullo precio iuſto finito, emi poſsit, quòd eſt abſurdũ. Similiter vitioſa eſſet emptio iumenti, pro precio currenti, & cõmuniter approbato, ex quo per viam locationis, lõgè maiorem commoditatem pariet emptori, quàm ſit precium pro illo ſolutum.

Ad tertium, fateor plus valere perpetuũ cenſum, quàm tēporalem: & eſto cenſus ad. xx. vel. xxx. annos. ſufficienter pro centum ducatis ematur (de quo tamē poſtea) non ſequitur inde, ꝙ cenſus perpetuus, pro nullo precio emi poſsit. Habet enim vnuſquiſq; cenſus, valorem ſuum iuxta cõmunem & approbatam conſuetudinem, vt dictum eſt. Nec valor cenſus perpetui, eſt menſurãdus per quantitatem penſionũ percipiendarum, vt dixi, ſed per communem curſum &c. Quare ratio illa, parui momenti eſt, ſicut & præcedens.

Ad quartum, dicendum, quòd cenſus in quo ratio illa ſeruatur, ſeu de cuius ratione eſt, quòd cēſualiſta, rem omnino (etiã quo ad dominium in eum, qui penſionem ſoluturus eſt) transferat, eſt cēſus reſeruatus, nõ autem cenſus tranſlatus: & ita non omnes cēſus in ratione illa conueniunt, eſto quòd omnes cenſus huiuſmodi, venales ſint. Ac proinde falſum eſt quòd contractus cenſualis, reſoluatur in duos quorum alter ſit pura emptio fundi in quo cenſus inſtituitur. Alter verò rei redditio, cum reſeruatione iuris, ſeu redditus præfati, ſed directè redditus ipſe, ſeu cēſus venditur & emitur, vt expoſitum eſt.

Ad quintum, quòd hoc eſt lucrum, ſeu commoditatem ex alieno labore, & induſtria quærere, non eſt de ſe malum, ſed ſit licitum per donationem, ſit etiã licitũ per precij

precij debiti ſolutionem,vt patet de cōducente alium,ad colendum agros,ſeu ædificandū, ſeu etiam ad nomine ſuo negotiādum. Quòd etiam homines cenſus emant, vt inde ſuſtententur,non eſt de ſe malū,maximè ſi ſint perſonæ,quæ rebus ſpiritualibus, aut literis, aut regimini publico,aut etiam militiæ incūbūt: aut ſi ſint perſonæ ad negotiandum inabiles, ſimiliter & artes aliquas exercēdum, hæ enim cauſæ iuſtæ ſunt,vt homines ex cenſibus,& redditibus viuant. Nec inde fit, vt in ocio vitā degant,quòd ſi aliqui de neceſſariis ſecuri, in ocio viuant,vitium eſt perſonæ, non contractus cenſualis,vt de ſe cōſtat. Quòd autem ex cenſibus,paſsim emi permiſsis,ocaſio præſtetur ad multos depauperandos &c. Fateor, ſed non ob id eſt contractus cenſualis dānandus: nam ſi perſonæ indigentes,ſicut cenſus in bonis ſuis pro precio inſtituunt,vt propriam releuent indigentiam,ita ipſa met bona, & poſſeſsiones ſimpliciter venderent, iuſta poſſet eſſe venditio,& tamen lōgè miſerabiliùs depauperarentur. Itaq; ratio hæc potius ſuadet principes,& prælatos in re hac, certum debere ponere modum,quàm probet contractus cenſuales illicitos,iniuſtos,aut vſurarios eſſe, vt conſtat. Nec etiam hæ rationes,ſeu inconuenientia,ſunt ꝓpter quæ vſurarij ſimpliciter condemnantur, ſed quia contra legem diuinam, naturalem, & humanam vſuras exercent, vt ex ſuprà dictis apertè conſtat.

De cenſu temporali determinata temporalitate.

Quemadmodum de cenſu perpetuo,cōcluſum eſt,eū poſſe licitè pro iuſto & æquali ꝓcio emi, & vendi,ita idem de cenſu temporali tenendum eſt, ſiue fructuatius ſit ſiue pecuniarius. De cenſu tamen tempotali,determinata temporalitate,eſſet dubium, quod eſſet eius iuſtum precium. Sit, exempli gratia, cenſus percipiendi decem ducatos ſingulis annis ex decē annis immediatè ſequētibus, eſt quæſtio,an precium iuſtum huiuſmodi cenſus debeat eſſe tantum, quantum erit totum percipiendum,in decem prædictis annis,puta centum ducati:an liceat talem cenſum,pro minore emere, puta pro nonaginta ducatis. Dixit Conradus. q. lxxx. quòd de rigore ſcolaſtico,non eſt neceſſarium, precium eſſe æquale toti ſummæ per illos annos percipiendæ, ſed poteſt dari minus, puta nonaginta ducati in caſu propoſito, quod ait, poſſet fieri tripliciter. Primò. Si emptori ſit indifferens, illos nonaginta ducatos ſibi ſeruare,aut illos pro cenſu præfato tradere. Secundò,quòd mallet ſuos nonaginta ducatos ſeruare,quàm cenſum illū ꝓ illis ducatis emere. Tertiò, ꝙ è contra,mallet præfatum,cenſu loco nonaginta ducatorū habere,quàm ipſos nonaginta ducatos. In quibus caſibus,videtur ad damnandum hunc tertium declinare,alios duos excuſando. Attamē quo ad iuſtitiam,vel iniuſtitiam cōtractus cēſualis præfati in ſe purum reſert,quàm ex tribus præfatis intētionib⁹, habeat ipſe emptor. Nam. L. nonaginta ducati ſunt in re, iuſtū precium præfati cenſus temporalis. L. iniuſtum: ſi primum quancunque ex dictis intentionib⁹ habeat, erit contractus in ſe iuſtus. Si ſecundū per nullam talem intentionem, ab iniuſtitia excuſabitur. Itaque impertinentem eſſe puto diſtinctionem illam, ad iudicandum de iuſtitia. L. iniuſtitia cōtractus in ſe,& multò impertinentior eſt, ad reſtitutionem aliquam agendam,aut non agendam. Illa ergo diſtinctione dimiſſa,arguitur primò pro ſententia Conradi, pro centum ducatis poteſt iuſtè emi cēſus perpetuus,qui plus valeat quàm præfatus cenſus temporalis, igitur præfatus cenſus decennalis, poterit iuſtè pro minori precio, quàm ſint centum ducati, emi. Conſequētia videtur nota & antecedens probatur, quia pro centū ducatis,poteſt iuſtè emi cēſus perpetuus,quo ſingulis annis,ſoluātur(exēpli gratia) quinq; ducati(ſuppono enim illud eſſe,pro loco & tempore precium cammuniter currens,& approbatum) ſed plus valet cenſus perpetuus, ſingulis annis quinque percipiendi, quàm cēſus temporalis,viginti annorum, ſingulis annis eadem quinque percipiendi, vt de ſe conſtat. Igitur cenſus hic viginti annorum, poterit pro minori precio quàm ſint centum ducati,iuſtè emi. Sit igitur eius iuſtum precium nonaginta, iam ſequitur, quòd cenſus percipiēdi per viginti annos,ſingulis annis quinq; iuſtè emitur,pro precio quod ſit min⁹, quàm tota ſumma,per illos viginti annos percipienda. Nam per illos viginti annos ſumma percipienda, ſunt centum ducati, vt patet. Et talis cēſus,emitur iuſtè pro nonaginta ducatis, igitur. Cenſus autem temporalis viginti annorum,ſingulis eorum leuando quinque, æquipatatur

paratur cenſui temporali decem anniorum, ſingulis eorum leuãdo decem:cum tota ſumma ex his cenſibus percipienda ſit æqualis,vt patet intuenti. Sequitur ergo præfatum cenſum decennalem (ad decem ducatos ſingulis annis percipiendos, poſſe iuſtè pro nonaginta ducatis emi,quod eſt intentum.

Secundò arguitur, & eſt ratio Conradi, ad humanum vſum, & commoditatem plus valent centum ducati in promptu, quàm valeant centum ducati paulatim per decem annos ſoluendi, communiter enim eſt hominibus,amabiliùs, & in maiori æſtimatione habitum, vt experientia docet. Sit igitur illud plus, in quo centum ducati in promptu,excedunt valorem centum ducatorum, paulatim per decem annos ſoluendorũ (exempli gratia)ſex,vel decem, quibus defalcatis à centũ ſuperſunt nonaginta, ergo nonaginta in prôptu, æquiualebunt centũ in decẽ annis paulatim ſoluẽdis, & per conſequẽs cenſus decennalis,ad decẽ ducatos quotãnis percipiendos, ſufficienter emitur pro nonaginta ducatis in promptu,quod eſt intentum.

Tertiò, ad idem arguitur, quia ſi valor cenſus eſſet per quãtitatẽ ſummæ percipiendæ menſurãdus, ſequitur, quòd poſtquã cenſualiſta,ſucceſſu tẽporis percipit, tantã ſummam,quantum fuit preciũ, pro cenſu datũ,quod non poſsit iuſtè, aut licitè poſtea penſionem aliquã recipere, quin teneatur perceptam reſtituere: conſequens eſt falſum: vt patet apertè in cenſu perpetuo tam redimibili,quàm irredimibili. Similiter, in vitalitio, in quibus licitè ſingulis annis, aſsignata penſio percipitur, etiam ſi per partes tantum ſit perceptum, quantum fuit in precium ab initio datum, quod nõ à nomine condemnatur. Et per conſequens ad iuſtitiam cõtractus cenſualis temporalis, determina tẽporalitate nõ eſt neceſſarium,precium æquari toti ſummæ, per tempus illud percipiendæ. His non obſtantibus, videtur oppoſitum tenendum,& probatur arguendo ſimul, contra præfatam ſententiam, quod ſi licitum eſſet,cenſum temporalẽ pro minori emere,quàm ſit tota ſumma præcipienda, ſequitur quod hic contractus eſſet licitus, accipe nonaginta ducatos, & dabis mihi in fine decem annorum, centum ducatos ſimul. Sed conſequẽns ſuppono falſum,cùm ſit manifeſta vſura, niſi per aliud excuſetur (excludo tamẽ omne per quod excuſari poteſt)& ſequelam probo: quia per te, hic contractus eſt licitus,accipe nonaginta ducatos,& dabis mihi centum,paulatim per decem annos ſoluẽdos,ita vt quolibet anno ſoluas decem,igitur eodẽ modo erit licitũ cõuenire, vt illa cẽtum ſimiliter ſoluas in fine decẽ annorũ,nam quantum ad ſubſtantiam mutui attinet,parũ refert cõuenire,quod mutuatum paulatim, aut ſimul, poſt tẽpus aliquod ſoluatur.Imo maiorẽ gratiã tibi videor facere, ſi dando tibi nunc nonaginta, non te obligo, vt ſingulis annis aliquid reddas, ſed per totos decem annos tibi ſolutionem agendam expecto. Ac proinde, ſi alter ex his cõtractibus eſt vſurarius, igitur & reliquus. Et confirmatur, quod in his cõtractibus ſit mutuũ, quia vtrobiq; eſt datio pecuniæ in eadẽ ſpecie reuocabilis:eſto quòd in altero eſt reuocabilis paulatim & per quotas, in altero vero ſimul, quòd vt videtur,mutui ſubſtantiam non variat.

Præterea, ſi mercem aliquã tibi ad terminũ vẽdo, quæ ad ſummũ valet centũ ducatos, & eam ad terminuũ vẽdo pro centũ & decem,in tribus,aut quatuor annis,paulatim,ſine in fine triũ annorum ſimul ſoluendis,talis cõtractus eſt vſurarius,quia cũ illic(vt ſuppono)ceſſet omne intereſſe damni emergẽtis,& lucri ceſſantis, nulla alia videtur cauſa in precio aſcendendi,niſi ſolutionis per tẽpus aliquod dilatio. Igitur à fortiori,cùm in promptu tibi do centũ ducatos,vt mihi in tribus,aut quatuor annis centum & decem paulatim, ſeu in fine quatuor annorũ ſimul ſoluas,erit contractus vſurarius: cum cauſa lucri in caſu non ſit niſi ſolutionis dilatio.

Præterea, & retorqueo rationem contra Conradum,quia ſi eſſet licitus cõtractus pſatus,in quo datur precium minus,q̃ ſit tota ſumma percipiẽda,ideo eſſet, quia plus valet nonaginta in promptu, quàm nonaginta paulatim per decẽ annos ſoluẽda, ex hoc arguo, quòd licitũ etiã erit,dare in prõptu nonaginta,vt in fine certi tẽporis red datur ſimul cẽtũ,quia plus valent ad cõmoditatem,& humanũ vſum nonaginta in prõptu, q̃ nonaginta in fine certi tẽporis ſoluenda, & ita intentũ:ſed illud eſt aperta vſura,& eſt confirmatio primæ rationis. Cõfirmatur,quia ex eodem fundamẽto ſequitur,quòd eſſet licitũ, actionem alterius ad centum, in fine anni ſoluendos emere pro minori, quàm ſit centum: quia ad vſum, & cõmoditatem humanã plus valent centum in promptu, quàm actio ad cẽtũ,in certo termino ſoluẽdos. Cõſequẽs eſt ſuprà, cõtra Caietanũ oſtẽſum eſſe falſum, qñ de venditione actionis agebamus,igitur.

Suppo-

Suppoſita igitur cõſequẽtis falſitate, ſtat argumẽtum ad propoſitũ, actio ad decem ducatos in fine vnius anni ſoluendos, valet decẽ: actio ad viginti in duobus annis ſoluẽdos, valet viginti, actio ad triginta in trib⁹ annis ſoluẽdos valet triginta: igitur actio ad centũ, in decem annis ſoluendos, valet cẽtũ. Et per conſequens precium iuſtum cenſus temporalis determinata temporalitate, debet æquari toti ſummæ percipiendæ.

Poſtremò ſi ego do tibi cẽtũ in promptu mutuo, in fine decẽ annorum mihi ſoluẽdos hac lege, vt impignores mihi agrũ tuũ, qui quotãnis (deductis laboribus & expẽſis) parit mihi fructũ valentẽ decẽ, adueniẽte tẽpore ſolutionis, ego teneor cõputare in ſortẽ, omnes fruct⁹ per me ex pignore pceptos, ex ſentẽtia omniũ, alioqui eſſet vſura. Et ita ſi per decẽ annos, pignus poſſedi, in quib⁹ in valore cẽtũ ducatos lucratus ſum, debeo cũ illis pro capitali eſſe cõtẽtus: & pignus ſuo dño liberũ reſtituere. Quòd ſi vltra decem annos, prætendã pignus detinere, & ampliores fructus mihi lucrari, erit vſura, ergo omnino eodẽ modo, ſi do tibi centum ducatos, in fine decem annorũ, mihi reddẽdos, hac. l. vt ſingulis annis, mihi ſoluas decem, adueniẽte tempore præfixo (quando erit verum quod meos centum ducatos recuperauerim) debeo cum perceptis, eſſe contẽtus: & ab ampliori perceptione ceſſare. Perinde enim eſt in illis decem annis habere pignus, quotannis mihi decem fructificans, & habere cenſum tẽporalẽ, mihi decem ſimiliter fructificantem.

Et ita videtur hæc ſecũda poſitio tutior, & tenẽda, quia vltra quod pręfatus cõtractus, habet ſpeciẽ mali; & magnã cum vſurario cõtractu ſimilitudinẽ, ſequuntur inconuenientia prædicta: & alia, quæ ex vero cõtractu vſurario ſolẽt euenire. Sicut ergo ſuprà dictũ eſt, preciũ pro actione ſolutũ, debere æq̃ri rei debitæ, ad quam eſt actio (ſuppoſito quod ſit debitum omnino certũ, quodq; in eius recuperatione nullæ expenſæ ſunt agendæ, nullum periculũ ſubeundũ, nullũ intereſſe quod is, qui actionem emit, ex ſolutione precij patiatur &c.) ita in cenſu tẽporali determinata tẽporalitate, videtur tenendũ precium debere ſummæ percipiendæ æquari: ſuppoſitis eiſdẽ, quæ modò in emptione actionis, ſeu debiti; ſupponẽda eſſe diximus. Secus ſi penſionum recuperatione, timetur expenſas eſſe faciendas: aut ipſa pẽſio ſoluẽda eſt in periculo: aut ſi quę alia cauſa huiuſmodi interueniat. Tum enim ſicut in emptione alieni debiti, licitum eſt, in precio deſcendere, ita in emptione cenſus temporalis, ſicut & in emptione cẽſus perpetui. Similiter & in emptione cuiuſcunq; alterius rei, poſt tempus aliquod tradẽdæ, ſi periculũ, vel cauſa aliqua concurrat, quæ faciat rem, cenſum, vel debitũ minus æſtimari: & minoris eſſe valoris licebit in precio deſcendere.

Ad motiua ſuprà ante oppoſitum adducta (& ſi apparentiſsima ſint) poteſt reſponderi. Ad primum; fateor quod plus valet cẽſus perpetu⁹, cæteris paribus, quàm temporalis, determinata temporalitate. Admitto inſuper cenſum recipiendi quinque ad ſemper, poſſe iuſtè pro centum emi: & quãdo infertur, ergo cenſus recipiẽdi quinque annuè, per viginti annos, poteſt pro minori emi, q̃ ſint centum: & per conſequens poteſt cenſus temporalis, determinata temporalitate, pro minori, quàm ſit tota ſumma percipienda emi. Hoc etiam fateor, quando tempus per quod penſio ſoluenda eſt, eſt longum, non quidem ob ſolam temporis quantitatem, ſed quia in longo tempore, vt in plurimum ſolent res variari, debitores mori: & alij ſuccedere, qui vel non ſoluent, vel non ſine lite, vel erunt vitæ perditæ, aut fugitiui, aut etiam res ipſa, in qua cenſus eſt conſtitutus, eſt in longo tempore pluribus, aut certioribus periculis, expoſita, quàm in breui. Itaque ob has & ſimiles cauſas, licitum eſt in precio deſcẽdere, adeò vt non ſit tantum, quanta eſt ſumma tota percipienda. Concluſio autem noſtra ſuper approbata, procedit de cenſu temporali ad paucos annos, quando, ſcilicet, præfata pericula, veriſimilia non ſint, vt ſuprà tactum eſt. Et inde non valet argumentum illud, ad longum tempus protendendo, ſcilicet, cenſus percipiendi decem in vno anno, valet decem, cenſus percipiendi viginti in duobus annis, valet viginti, cenſus percipiendi quinquaginta in quinque annis, valet quinquaginta, cenſus percipiendi centum in decem annis, valet centum, ergo cenſus percipiendi. cc. per viginti annos, & quatuorcentum per quadraginta annos, valet. cc. aut quatuor centum. Itaque non creſcit valor, & precium cenſus, in ea proportione, qua ſe habent tempora, in quibus ſoluendi ſunt. Alioqui cenſus percipiendi quinque ducatos, per centũ annos, pręciſè valeret quingentos ducatos: & cẽſus percipiendi quinq; ducatos, in perpetuum ſoluendos, valeret centũ ducatos: quod eſt abſurdum. Itaq; proportio valoris, non

non ſequitur temporis proportionem, ſed vt dictum eſt, valor cenſuum, ſicut & rerum aliarum, cognoſcitur, & judicatur: ex communi curſu & conſuetudine communiter approbata. Quòd verum eſt, in cenſu perpetuo, & vitalicio. Secus de temporali determinata tēporalitate, de quo diuerſum eſt iudiciū, eò quòd huiuſmodi cenſus, vel mutuum eſt, vel mutuo valde affinis, ideo in eo æqualitas eſt ſeruāda: excepto niſi cauſa iuſta inæq̄litatis cōcurrat.

Si vrgeas, quòd etiam ſi cætera ſint paria in cenſu huiuſmodi temporali, & perpetuo, quo ad hoc, ſcilicet, quòd ęquè certa eſt penſionis ſolutio, nullum periculum, nullæ expenſæ, ne lis timetur &c. Adhuc cenſus perpetuus, cæteris paribus valet plus, quàm temporalis ad viginti annos, & per conſequens, tunc etiam erit licitum, pro cenſu viginti annorum minus dare, quàm ſit tota ſumma leuāda. Dicendum (quicquid ſit de antecedente) conſequentia non valet: quia de contractu tēporali determinata temporalitate, & de valore eius, iudicandum eſt, ac ſi eſſet mutuum, ob rationes ſuprà dictas, ideo æqualitas eſt in illo ſeruanda, nec valor vnius, eſt alterius valori commenſurabilis.

Ad ſecundum admiſſo quòd ad humanū vſum, & commoditatem, plus valeant centum in prōptu, quàm centū, in decem annis paulatim ſoluēda, non ſequitur, quòd debeat, aut poſsit in p̄cio deſcendi, ob id quod illa centū ſint paulatim ſoluēda. Ratio eſt, ex dictis clara: quia de tali cōtractu, & valore cenſus tēporalis, idē quòd de mutuo, eſt iudicādū. Ac proinde ſicut qui mutuat cētū in prōptu, non poteſt vltra centū exigere, ſiue paulatim, ſiue ſimul poſtea ſoluantur, non obſtante, ꝙ plus valeant centū, in prōptu data, quàm centum poſt tempus recipienda, ita in propoſito.

Ad tertium dicendū nō eſſe ſimile, quod pro ſimili adducitur: nam in cēſu perpetuo, & vitalicio, licitū eſt annuam penſionē recipere, etiam poſtquam cēſualiſta perceperit tātū, quantū ab initio, pro cēſu empto dederat, ſicut qui agrū emit pro centum, poterit quolibet anno, fructus inde ꝓuenictes, ſibi recipere, etiā poſtquam in fructibus tantū, aut plus receperit, q̄ fuit p̄ciū pro agro datum: quia vtrobiq; eſt vera emptio, & venditio. In cēſu autem tēporali, determinata tēporalitate, nō ita: quia illic mutuū eſt, & tanq̄ de mutuo iudicandū: ideo illic poſtq̄ cenſualiſta recipit, quātū ab initio dederat, ceſſare debet ab vlteriori pceptione. Et ꝓcedunt quæ dicta ſunt de cenſu tēporali non ſolū determinata tēporalitate, ſed etiā determinata penſione annuè ſoluenda in pecunia. Vt ſi quinq; ducati annuè debeāt per decē annos ſolui. Nam ſi ſtāte temporis determinatione, ipſa penſio ſoluēda nō ſit determinata, ſed indeterminata, vt certa quota: aut ſit pēſio fructuaria: nō opus eſt tūc p̄cium ſit æquale toti ſummæ actu percipiendæ, ſatis eſt ſit ęquale ſummæ, quæ veriſimiliter percipietur, vt ęqualitas debita ſi nō actualis, ſaltem rationabiliter præſumpta ſeruetur. Et tunc quamuis accidat plus, minúſve illo tēpore percipere, quàm fuerit precium ab initio datum, non inde vitiatur contractus. Præfatis tamen non obſtantibus, non nego in rigore ſcholaſtico, deffenſari poſſe ſententiam Conradi, ſuprà poſitam, quod. ſ. præfatus cenſus temporalis, ad determinatū tempus, & ad determinatā penſionem pecuniariam, poſsit emi, pro precio minori, quàm ſit tota ſumma percipienda, ſi alicubi talis eſſet conſuetudo, & communiter approbata: eò quòd in tali contractu cenſuali, propriè & verè non mutuum, ſed emptio & venditio eſt. Quòd inde patet: quia eſt illic precium, & merx, quæ eſt cenſus dictus, à pecunia ſoluenda diſtinctus: & eſt contrahentium conſenſus, igitur emptio & venditio. Deinde, de ratione mutui eſt, quòd mutuator habet actionem ad ſortem mutuatam, & ſi ſors ipſa in poteſtate pereat mutuatarij, ipſi non mutuanti perit: & ſi cætera bona mutuatarij pereant non mutuanti, ſed mutuatario pereunt. In præſenti autem cōtractu è contra fit: quia cenſum huiuſmodi emens non habet actionem ad precium per eum ſolutum, ſed ad penſionem annuè leuandum, ſeu percipiendam. Et ſi bona, in quibus cenſus præfatus eſt inſtitutus, pereāt, ſimiliter perit cenſus: ita vt nulla poſtmodum actio cenſualiſtæ, contra eum, qui cenſum vendiderat, relinquatur. Et ita verè non eſt mutuum, ſed emptio, & venditio, & per conſequens precium iuſtum talis cenſus, non opus eſt in indiuiſibili conſiſtat, nec quòd fructibus inde percipiendis, æquale ſit, ſed poterit aliquantulum inferius eſſe. Maximè, ſi (vt dixi) alicubi talis vigeat communis conſuetudo, qua pro minori precio, quàm ſit tota ſumma percipienda ematur. Et ita poſſet facilè ad rationes, quas pro ſecūda ſentētia fecim⁹, reſpōderi. Attamen diximus, quòd tutiùs eſt: & magis quàm oppoſitum conſulendum, conformiter ad id, quod ſuprà, de emptione actionis, ſeu debiti alieni, diximus. Et ſi dixi de

iuſtè poterit emi alius cenſus longè valentior
quàm vitalitiũ,puta cenſus perpetuus annuè
leuandi.xx.Florenos,vt ſuppono, igitur p̄ciũ
vitalitij p̄aſsignatũ,iuſtum non fuit. Et ſimili-
ter poteſt ratio ꝓcedere,quodcunq; aliud pre
cium vitalitij aſsignetur,vt patet intuenti.

Confirmatur, quia æqualitas inter
preciũ pro vitalitio
dandum,& ipſum vitalitium, pendet ex hoc,
quod ipſe emptor vitalitij tot vel tot annos,vi
uet. Vt ſi plures annos victurus ſit, p̄cium ſit
maius,ſi pauciores minus. Sed ſecluſa Dei re-
uelatione ſciri non poteſt, quantum quiſq;
victurus ſit,igitur:nemo poteſt ſcire precium
adæquatum,valori vitalitij,& ita præfata em-
ptio iuſtè fieri non poteſt.

Tertiò quòd huiuſmodi emptio ſit ali
ter peccaminoſa apparet: quia
illa emptio ſemp procedit ex radice infecta. ſ.
aut ex diffidẽtia de diuina ꝓuiſione, aut ex ti
more defficiẽdi in neceſſariis, aut ex ſolicitu-
dine tẽporaliũ,aut ex cupiditate lucri, aut ex
appetitu viuẽdi in ocio, q̃ oĩa videtur illicita,
vt ad p̄ſens ſuppono.Deinde in tali contractu
tam emens,q̃ vendẽs,bona ſua periculo fortu
næ exponũt. Vt ſi emptor,diu vixerit, perdet
vẽditor:ſi è cõtra breui moriatur, perdet em-
ptor.Et ita æquiparatur ludo alearum, qui ſo
let cõmuniter dãnari, tunc maximè quando
gratia lucri ſit. Adde quòd cùm lucrũ venden
tis,ex breuitate vitæ emptoris depẽdeat,& da-
tur ocaſio,vt tales venditores deſiderent mor-
tem emptorem. Et ita nunquam, aut vix po-
teſt talix contractus,ſine peccato fieri.

His tamẽ non obſtantibus tenendum eſt
oppoſitum. ſ. quòd vitalitium inſti-
tui poteſt,& pro p̄cio emi,& vẽdi,tam pro vi-
ta ementis,q̃ ipſius vendentis,aut alicuius alte
rius,non obſtante humanæ vitæ incertitudi-
ne. Et de inſtitutione gratuita,non dubitatur,
de emptione autem & venditione probatur:
quia licitum eſt alicui, contractum præcari-
um facere,& eſt iure canonico ſimiliter & ci-
uili approbatus. De canonico patet.x. quæſt.
ij.c.p̄cariæ,&.c. Capſellas.§.Si economus. vbi
iuris ciuilis approbatio ponitur, & habetur
in.l.Iubemus.§. Sanè.C.de ſacro ſanct. eccle-
ſiis. Hic autem contractus, talis eſt, Petrus ha
bet prædium,& dat illud eccleſiæ, hac lege,vt
eccleſia ipſa, eidem ad vitam ſuam reaſsignet
tria prædia,ad vſufructuandum. i. ad percipiẽ
dum vſumfructum de illis, pro vita ſua. Qui
contractus non eſt,niſi vitalitium, vt conſtat,
& non gratuitè factus:ſed pro agro ab ipſo cẽ
ſualiſta tradito, & cùm ager traditus precio
aliquo certo ſit comparabilis,poſſet igitur de
ſe idem vitalitium,pro precio,agro æquiualẽ
ti,iuſtè emi.

Pręterea, Petrus poteſt agrum ſuum
Ioanni,ad vitã ipſius pro cer
ta penſione annuè ſoluenda,locare, quòd ne-
mo eſt,q neget,in quo quid aliud agit Ioãnes,
quã pro pẽſione p eum tradita, ſeu tradẽda vi
talitiũ ſibi comparare.i.Ius p̄cipiendi fructus
illius agri,per vitã ſuam. Igitur vitalitium in-
ſtitui,& alteri tradi poteſt non ſolùm gratui-
tè,ſed etiam pro aliquo alio,in recompenſam
eius accepto,quod cùm ita ſit ſequitur, quòd
poteſt etiã vẽdi,& emi pro pecunia, nam cùm
infiniti valoris non ſit, nil inconuenit pecu-
niam aliquam,illi vitalitio æquiualere.

Præterea in Clemẽtina.j.de rebus ec-
cleſiæ non alienandis, habe
tur,ꝙ exigẽte neceſsitate,vel eccleſię vtilitate,
poteſt p̄latus redditus & poſſeſsiones eccleſię,
ad vitã eius,ſeu ad aliud certũ tẽpus, pecunia
inde recepta concedere. Hoc autem non aliud
eſt,quàm vitalitium pro precio vendere,qua-
le eſt ius percipiendi fructus, ex poſſeſsioni-
bus,& redditibus ſic conceſsis pro vita p̄lati.
Et ſicut pro vita prælati, id fieri poteſt,ita ni-
hil repugnat idem pro vita emẽtis fieri poſſe,
& gloſa ibidem in verbo. Eius,ait,pro vtriuſq;
vita,tam vendentis,quàm emẽtis præfatũ con
tractum fieri poſſe. Similiter prælatus eccle-
ſiæ non religioſus(vt puta rector) poteſt ſine
alterius conſenſu contrahere,etiam ſuper bo-
nis immobilibus eccleſiæ, quando tantum ſit
ad vitam rectoris,vt notat Panormi.in.c. Ve-
niens.de tranſactionibus.

Itaque non dubitatur,poſſe vitalitium
cenſum emi, & vendi, idque lici
tè,& iuſtè: modo iuſtum pro eo precium tra-
datur. Etiam ſi contractus huiuſmodi, poſsit
per multas circunſtantias vitiari, ſicut & reli-
quæ negociationes. Non enim dubium eſt,
poſſe Petrum ſe,& ſua bona obligare, ad dan
dum Ioanni decem, per ſingulos annos, qui-
bus vixerit:& tali obligationi, correſpondet
in Ioanne ius, ſeu actio percipiendi & exi-
gendi illa decem. Nec dubium eſt huiuſmo-
di ius,Ioanni acquiſitum, vtile eſſe ipſi Ioan-
ni, ad ea, quæ vitæ humanæ ſunt neceſſaria,
Nec tale ius eſt valoris infiniti,cùm nec ager,
in quo fundatus eſt,ſit infiniti valoris: quem
tamen conſtat,maioris eſſe valoris, q̃ ſit cẽſus
in eo inſtitutus. Super ergo,quod ſicut eſt da-
bilis pecunia,quæ toti agro æquiualebat,poſ-

ſit ſimiliter dari pecunia, q̃ præfato iuri vitalitio, ſimiliter æquiualeat. Et ita ꝑ illa poterit iuſtè emi, & vẽdi, ſicut & ipſe ager, in quo ius illud eſt inſtitutũ. Qualiter autẽ poſsit iuſtũ ꝑciũ taxari, nõ eſt ita clarũ. Eſſet vnus modꝰ, ꝑcium illud ꝑ vitalitio taxãdi, talis videlicet, habito reſpectu ad annos, quibus is, qui vitalitiũ vult emere (puta Petrus) poteſt ſecundum cõmunem curſum naturæ viuere, attentis eius ætate, moribꝰ, & cõplexione, ratione quorum poteſt de vnĩꝰ vita, magis q̃ de alterius dubitari, & illo tẽpore, vitę ꝓbabilis, aſsignato, & medio eius accepto, illud dicetur ꝑciũ iuſtũ talis vitalitij quod æquiualeat toti ſummæ in illo tẽpore medio ꝑcipiẽdæ. Vt ſi Petrꝰ ſit ſexagenarius, de quo eſt ꝓbabile ſecũdũ cõmunem curſum naturę, quod amplius victurus eſt. xx. annos: & eſt etiam ſatis cõtingens, ante vnum annum completum mori. Summatur mediũ huius contingentiæ, & eſt decem anni, & ita ſi vult emere ius ꝑcipiendi decem ducatos quolibet anno, vitæ reliduæ, ꝑcium iuſtũ erit centum ducati, qui ęquiualent toti ſummæ leuandæ, in pręfatis annis decem. Ratio huius regulæ, ſeu modificationis, in promptu eſt, quia ſ. illo modo, æqua eſt vtriuſque conditio, cùm ambo æquè ſe periculo, & lucro exponunt.

Verùm ſtatim ſe offert obiectio, quia ſi regula hęc vniuerſaliter eſſet vera, dabitur ꝙ vitalitiũ, & cẽſus ꝑpetuus (vbi cætera ſint pari) ſint eiuſdem valoris, & precij. Imo quòd cęteris paribus vitalitiũ ſit maioris valoris & ꝑcij, quàm cẽſus ꝑpetuus irredimibilis, quod eſt abſurdum. Et ſeq̃la patet, ſi Petrꝰ, qui ſibi vult vitalitium decem ducatorũ emere, ſit iuuenis, puta viginti annorũ, qui ſecundum communem curſum naturæ, poteſt annum octuageſimum attingere: & ſimiliter contingens eſt ante annum vitam finire. Medium tempus, inter. xx. & octuageſimum eſt. xxx. anni, vt conſtat, & ita precium iuſtum talis vitalitij eſſet, quanta eſſet ſumma tota in. xxx. annis ꝑcipiẽda, hæc autem eſt. ccc. ducati. Sed pro. ccc. ducatis, poſſet iuſtẽ ſecundum cõmunem curſum, & approbatã conſuetudinem, emi cenſus perpetuus irredimibilis, quo ſingulis annis, percipiantur pluſquam decem ducati (vt ſuppono) igitur correlariũ illatum verũ, quod maius eſſet precium præfati vitalitij, q̃ cenſus pręfati perpetui irredimibilis.

Alius modus prędictum precium taxãdi eſſet, ſcilicet, quod ſit precium tantum, quanta eſt ſumma tota ꝑcipienda per omnes annos, quos emptor poteſt ſecundum communem curſum naturæ viuere. Verùm hæc regula, rigidior eſt, & non vera. Tum quia eſſet iniquus contractus, ex quo longè melior eſſet conditio vẽdentis, quàm emẽtis, cùm vendens ponat ſe omnino in tuto: ẽ contra emens in periculo, vt de ſe conſtat. Tum etiam: quia ſequitur idem incõueniẽs, quòd ſuprà contra præcedentem regulam illatũ fuit, & longè durius. Quia tunc ſi emptor ſit iuuenis, puta. xx. annorũ, & poteſt ſecũdum cõmunem curſum naturæ, viuere vſq; ad octuageſimũ annũ, iuſtum ꝑcium eſſet, quanta eſſet ſumma per. lx. annos ꝑcipienda. Hæc autem eſt ſexcẽti ducati, cũ quibꝰ apertum eſt, poſſe iuſtè emi cẽſum perpetuum irredibimilem, annuè leuandi in duplo plus, quàm per vitalitiũ perci pitur. Ac proinde videtur (quòd ſuprà etiã dixi) quòd precium iuſtum horum cẽſuum non eſt commenſurandũ ſecundũ quantitatẽ ſummæ percipiendæ, ſicut ſi ager totus ematur, eius precium iuſtum, non opus eſt æquari, toti ſummę fructuum percipiẽdorum, cùm ſine dubio longè plures fructus percipiētur, quàm ſit valor precij pro agro aſsignati. Nec etiam ꝑciũ iuſtum vitalitij, eſt ſecundum primam regulã vniuerſaliter taxandũ. Vt ratio ſatis clarè deducit, ſed ſecundũ cõmunẽ curſum & conſuetudinem communiter approbatã, à bonis, & prudentibus. In patria autẽ, ſeu regno, in quo talis cõſuetudo vitalitia emendi, nõ reperitur, nec aliud manuductiuũ, ſeu documentũ, vnde precij æqualitas ſummi poſsit. Videtur hoc manuductiuũ deſeruire. ſ. attenta ætate, qualitate, officio, conditione, atq; cõplexione ipſiꝰ, qui vitalitium vult emere: ſimiliter & loci (in quo eſt habitaturus) temperie, ſeu qualitate: & cæteris, quæ ſolent vitam hominis prolongare, aut abreuiare. Et ex oppoſito aſsignato aliquo certo precio, ſi illud tantum ſit, quod ſi homini prudẽti daretur optio, ad vnum de duobus eligendum, puta ius percipiendi decem, per ſingulos annos vitæ illius emptoris, aut præfatum precium in promptu darum: & animus illius eſſet ad vnum, vel alterum eligendum indifferens, aut ſaltem parum plus, ad vnum, quàm ad alterum declinaret, illud diceretur precium iuſtum illius vitalitij. Huius ratio eſt clara: quia cùm homo ille prudẽs ſit pręſumitur eum ſcire commoditatem, ex precio illo homini euenibilem: & cõmoditatem ſimiliter præfati vitalitij. Et cùm ęquè ad vtrũq; declinet, argumentum eſt, ęquam fore precij, & vitalitij cõmoditatem, iuxta rationabilem & diſcretam pręſumptionẽ. Sed in his

non

non eſt multum inſiſtendum. Vnde apertum eſt, emptionem vitalitij poſſe ita fieri, vt nec vſuraria ſit, nec iniuſta, nec aliter vt arguebatur peccaminoſa.

Ad rationes igitur ante oppoſitũ factas, reſpondetur. Ad primum in quo arguitur, talem contractum vſurarium eſſe. Negatur. Nec contractus illi, qui pro ſimilibus afferuntur, ſunt ſimiles. Et apperta eſt diſsimilitudo, nam in primo, eſt verum mutuum, cum pecunia illa detur reuocabiliter: & maneat in mutuante actio ad mutuatam ſortem. In ſecũdo vero, nec pecunia datur reuocabiliter: nec in dante manet actio ad eam, ſed ad pẽſionem certam annuè leuandã. Et ſi emptor breui moriatur, nulla ſuis hæredibus actio relinquitur, contra venditorem vitalitij, qualiter relinqueretur, ſi verum mutuum fuiſſet.

Ad confirmationem dicẽdum, quòd ſpes lucri non ſemper reddit contractum vſurarium, aut vitioſum. Alioqui omnis emptio, & venditio diceretur vſuraria, & vitioſa: quia mercatores nunquam, aut quaſi nunquam, emunt & vendunt, niſi intendentes aliquam commoditatem, quam (ſecluſa eorum mercatione) non aſſequerentur. Sed illa ſpes lucri, ſeu commoditatis reddit contractũ vſurarium, qua lucrum, vel commoditas ex mutuo vltra ſortem, intẽditur. Quòd locum non habet in his, qui cenſus emũt, ſiue perpetuos, ſiue temporales, vt conſtat.

Ad ſecundum dicẽdum, quòd etiam contractus vitalitius, poteſt ab iniuſtitia excuſari, & precium iuſtum pro illo aſsignari, vt ſuprà dictum eſt. Argumentum autẽ peccat: quia p̃ſupponit quòd precium iuſtum vitalitij eſt taxandum ſecundum probationem poſsibilis, aut probabilis ætatis, ipſius emptoris, quod ſuprà oſtenſum eſt eſſe falſum: ſed taxandum eſt, vt ſuprà tetigimus.

Ad confirmationem dicendum, admiſſo quòd precium eſſet augendum, aut è contra minuendum, ſi certitudo de vitæ breuitate, aut longitudine emptoris haberetur: admiſſo etiam, quòd hæc certitudo humanitus haberi non poſsit, nõ ſequitur inde, quòd precium iuſtum vitalitij, aſsignari non poſsit. Nec eſt neceſſaria prælata certitudo, ad huiuſmodi precium taxandum. Quemadmodũ, vnius equi precium eſſet augendum, aut minuendum, ſi certa de ipſius vitæ breuitate, aut longitudine haberetur cognitio. Ea tamen nõ habita, iuſtum ſolet p̃cium pro eo aſsignari, ſicut etiam de iactu rẽtis in mari, ſolet communiter exemplificari, de cuius ſucceſſu cũm nulla poſsit haberi certitudo, precium tamen iuſtum, pro illo taxatur ita igitur in propoſito.

Ad tertium dicendum, eſto quòd præfata emptio vitalitij poſſet peccaminoſa fieri, ex animo deprauato ipſius emptoris, illa tamen deprauatio, & vitiũ, potius emẽtis eſt, quàm ipſius emptionis in ſe, vt conſtat. Hoc idem poſſet, in quacunque alia rei venalis emptione accidere. Poteſt tamen emptor prędictus rectam habere intentionem, cum vitalitium emit, puta à negociis humanis abſtinere, per quæ erat alioqui neceſſaria quæſiturus: vt ab illis ſemotus aliis melioribus operibus vaccet, tam ſpiritualib' quàm corporalibus: quòd non modo abſque alicuius præiudicio, ſed cùm multorũ profectu fieri poteſt. Et ad quod additur, quod ſcilicet, tam venditor, quàm emptor, bona ſua periculo, & fortunæ exponunt ſicut luſores &c. Dicẽdum (eſto id ita ſit) non ob id, eſt præfatus contractus cõdemnandus. Alioqui qui emunt, & vendunt iactum retis in mare, eſſent ſimiliter condemnandi. Et qui emunt fructus terræ, aut vineæ ante eorum maturitatem (quãdo multis ſunt periculis expoſiti) peccarent. Et qui emunt & vendunt res futuras precio anticipato, ex iuſta præſumptione taxato, ſimiliter eſſent damnandi. Similiter qui merces (per mare vehendas) aſſecurant, earum periculum in ſe ſuſcipiendo, peccarent. Quæ omnia ſuppono pro nunc falſa eſſe. Et tamen ſequela patet: quia in omnibus his, homo ſua bona periculo, & fortunæ exponit, vt conſtat &c. Illi ergo culpandi ſunt, qui ſua bona periculo & fortunæ temerè exponunt. Sicut & qui perſonam ſuã in bello, periculo temerè exponit: non qui diſcretè, & prudenter &c. Quòd de ludo ibidem dicitur, vide quod ſuprà de ludo alearum diximus. Quòd autem is, qui vitalitiũ vendit mortem emptoris deſideret, accidit ipſi contractui: & culpa eſt vendentis, non contractus. Nam multi etiam filij, deſiderant mortem parentum, vt parentum bona poſsideant, non tamen ob id, damnanda eſt inſtitutio, qua inſtitutum eſt, filios debere parentibus ſuccedere &c. Et coadiutores, ſeu alij in beneficio aliorum ſucceſſuri, ſæpe illorum mortem deſiderant. Non tamen ob id damnandum eſt ius, coadiutoribus, aliisque ſucceſſuris cõceſſum.

De cenſu redimibili.

NVnc de pactis, q̃ contractui cenſuali ſolẽt apponi, breuiter videndũ eſt. Hæc autem (vt intellexi) communiter, in regno hoc Toleti apponũtur, in cenſu redimibili, ſcilicet, quòd venditur cenſus perpetuus, hac lege, vt quoties venditor, reddiderit emptori precium acceptum, extinguatur cenſus, & maneãt bona venditoris, à cenſu illo libera. Secundò quòd interim quòd durat cenſus, teneatur venditor bona illa (in quibus cenſus eſt inſtitutus) conſeruare: & conſeruata, atque bene reparara, tenere, idque ſuis laboribus & expenſis. Tertiò quòd illa bona, non poſsint per venditorem, abſq; cenſualiſtæ conſenſu, vendere, aut permutare, nec ea alteri hipotecare. Alioqui eo ipſo, omne ius quod in illa habebat, amittat: & integrum eorum dominium, in cenſualiſtam eo ipſo trãſferatur. Si tamen de conſenſu cenſualiſtæ, ea vendiderit, teneatur decimam eidem cenſualiſtæ ſoluere. Quartò quòd ſi venditor per duos annos continuꝰ ſteterit, quominus debitam penſionem ſoluat, eo ipſo ſimiliter bona illa amittat: & cenſualiſtæ applicentur. Quintò apponunt aliqui aliud pactum, quo ſcilicet, ita tutus ſit cenſus, vt ſiue bona, in quibus eſt conſtitutus, pereant: ſiue non, ſemper ipſe venditor, teneatur penſionem ſoluere, non obſtante quocunque caſu fortuito.

De quibus pactis dubitatur, an vicient præfatum contractũ. Et primò de pacto redemptionis, & arguitur quòd tale pactũ viciet emptionem cenſus: quia dantur contractus vſurarij, ſimillimi contractui cenſuali facto, cum pacto redemptionis, igitur hic ſimiliter erit vſurarius. Antecedẽs patet, ſit Petrus vſurarius, qui ait ad Ioannem, ego mutuo tibi centum ducatos, quos petis, & interim quòd mihi eos iũctos ſimul reſtitues, ſoluas mihi ſingulis annis octo, vel decem, prout inter ſe conueniunt. Et quibuſdam annis elapſis, Ioannes illa centum, quæ mutuo acceperat reſtituit: & Petrus tunc ſuam ſortem recuperat: & vltrà ſibi retinet penſiones, quas interim Ioãnes ſoluerat, non computãdo illas in ſortem. Iam talis contractus eſt vſurarius nomine, & re. Nomine, apparet: quia Ioannes mutuo petierat centum ducatos, & Petrus mutuo dixit ſe illi ducatos illos tradere. Re etiam idem apparet, cùm conſtet vltra ſortem redditam aliquid Petrum ipſum lucrari. Et nihilominꝰ talis contractus nihil differt ab hoc, ſcilicet, quo Petrus dat centum ducatos Ioanni pro cenſu, quo de bonis ipſius ſingulis annis certam penſionem, puta octo percipiat, hac lege, vt quoties Ioannes idem precium reddiderit, extinguatur cenſus: fructus medij temporis in ſortem non computando. Quòd enim ſimillimi ſint, apparet: quia ſunt eædem perſonæ, eadem pecunia data, & poſtmodum reddita, eadem penſio ſingulis annis percepta. Igitur. Alius caſus, Petrus centum ducatis indigens, eos mutuo à Ioanne petit, Ioannes dat: non tamen ſine pignore fructifero puta agro, ſeu vinea, de qua interim quòd mutuatũ ſibi redditur, vult fructus percipere: & mutuato reddito fructus medij temporis ſibi ipſi retinet, & lucratur, non computando illos in ſortem. Hic eſt contractus vſurarius, & tamen ſimillimus eſt contractui cenſuali, adiecto pacto redemptionis, vt ſuprà, igitur. Alius caſus, ſi legarem tibi.xx. florenos, & mandarem hæredi meo, quod toto tempore, quo tibi non pręſtarentur illa.xx. deberet tibi per hæredẽ meũ dari aliqua quantitas annuè, tunc enim perinde eſſet, ac ſi tu illa.xx. imburſares: & è contra, ea dediſſes hæredi meo pro iure percipiendi annuam pẽſionem, donec hæres meus tibi reſtituerit illa.xx. qui haberet liberam facultatem ius illud redimendi ſoluendo illa.xx. Iam primus caſus eſt vſurarius, igitur ſecũdus cùm ſimillimi ſint.

Confirmatur hoc ex leui. xxv. vbi cũ Dñs cõceſsit, poſſeſsiones vendere cũ pacto redẽptionis, p̃cepit vt tẽpore redẽptionis, fructꝰ medij tẽporis cõputarẽtur in ſortẽ. Sic.n.ait, ſi vẽditor, inuenerit p̃ciũ ad redimẽdum, cõputabũtur fructꝰ ex eo tẽpore, quo vendidit: & quod reliquũ eſt reddet emptori &c. Quæ quidẽ lex, cũ iuxta fuerit, ex quo Deꝰ nil iniuſtũ facere, aut ĩſtituere poſsit, ſeq̃tur ſuã oppoſitã iniuſtã eſſe. Scilicet ꝙ tempore redemptionis, fructus medij temporis non computentur in ſortẽ, ſicut nec cõputentur in redẽptione cẽſus priùs vẽditi.

Secundò, eſto præfatus contractus vſurarius non ſit, videtur tamen iniuſtus, & iniquus, quia non eſt vtriuſque æqua cõditio: ſed melior eſt cõditio vendentis, ex quo in eius libera poteſtate eſt rem venditam reddito precio rehabere velit: nolit, alter, qui emit: aut etiam precio accepto vti pro vt ſibi libuerit. Confirmatur, quia ſi licitus eſſet contractus præfatus cum pacto

ćto redemptionis, exiſtente facultate redimendi in poteſtate venditoris, ſimiliter eſſet licitus, ſi facultas redemptionis, eſſet in poteſtate ipſius emptoris. Itaque ſi illud pactum, in fauorem venditoris appoſitum, contractum non viciat: nec viciabit illum, ſi in fauorem emptoris ponatur. Sed conſequẽs eſt falſum: quia ſi ex parte ementis, præfatum pactũ apponatur, erit contractus ille mutui: quia eſt datio pecuniæ reuocabilis, pro volũtate ipſiꝰ dantis. Et tamen quòd æquè poſsit in fauorẽ vnius ſicut & alterius apponi apparet in emptione aliarum rerum, puta equi, aut domus, aut agri, in qua poſſunt taliter conuenire, vt dicat venditor emptori, quandocunque tibi emptio diſplicuerit, reſcindatur contractus: & dabo tibi p̃cium: tu autem reddes mercẽ. Aut poſſent ambo ita cõuenire, vt cuicunque eorum emptio & venditio diſplicuerit, reſcindatur contractus, in quo æqua erit vtriuſq; conditio. Et tamen erit vſurarius contractus, aut iniuſtus, niſi fructus medij temporis computentur in ſortem, alioqui iterũ melior eſſet cõditio ementis quàm vendentis. Cùm ergo hęc in contractu cenſuali redimibili non ſeruẽtur conſequens eſt illum eſſe iniquum.

Tertiò, quòd præfatus contractus ſit illicitus eo modo, quo eſt in vſu, apparet: quia in cõtractu cẽſuali appoſito pacto redẽptionis, in fauorem venditoris, datur p̃cium pro illo cenſu valde diminutum. Nam cenſus vnius floreni ſi irredimibilis ſit, cõmuniter ſolet pro triginta florenis, parũ plus, minúſve, emi, & eſt p̃cium iuſtum. Si autem pactum redemptionis apponatur, deſcẽditur in p̃cio ad ſubduplum, & amplius, ita vt pro cenſu vnius floreni, non dentur niſi .xiiij. floreni: & aliquãdo .xij. & aliquãdo .x. vt experientia docet. Et ita eſt illic defraudatio, vltra dimidiũ iuſti p̃cij. Modo autẽ quando aliquid emitur, adiecto pacto redemptionis: & p̃cium eſt diminutum, reprobatur contractus, tanquam vſurarius, vt patet ca. Ad noſtram. de emptione & venditione, igitur contractus de quo agimus erit ſimiliter condemnandus.

Quartò, p̃ſatus cõtractus videtur ex alia parte ſimiliter illicitus, quia .ſ. cõuenitur, vt tẽpore redẽptionis idem p̃ciũ reddatur, quod fuerat tẽpore venditionis acceptũ. Sed hoc videtur ſępe iniquũ eſſe, quia accidit, vt redditus, ſeu merx alia cũ pacto redẽptionis empta, valeat plus tempore redemptionis, q̃ valuit tẽpore prioris venditionis. Obligare igitur emptorem, qui rem pro iuſto p̃cio emit, vt rem eãdẽ poſtea reuendat, q̃n res maioris erit valoris: & quòd nõ poſsit p̃cium valori rei correſpondens exigere, & accipere, ſed diminutum, videtur iniquum. Hoc autem fit in contractu p̃ſenti, de quo agimus, vt conſtat. Sunt enim illic duæ emptiones, prior, & poſterior. Sicut ergo in priori, vt iuſta eſſet, debuit p̃cium valori rei pro tunc correſpondens, dari, ita in poſteriori, vt iuſta ſit, debet p̃cium valori rei pro tunc correſpondens, ſimiliter dari. Et ita non opus eſt, quòd ſemper in redemptione detur idem p̃cium, quod fuit in priori emptione datum. Alioqui licitus eſſet contractus, quo Petrus emit pullum, pro decem, exempli gratia, hac lege, vt quandocunque venditor illi reddat illa decem, teneatur Petrus equum (etiam ſi pfectus equus factus ſit) eidem reddere, cùm valeat tempore redemptionis cẽtum ducatos. Eſſet etiam hic cõtractus licitus, quo Petrus vendit vnam fanecam tritici, ꝓ quatuor regalibus, quæ ſunt tunc p̃cium iuſtum eius, hac lege, vt illam vel aliam fanecam ſibi reuendat, pro eiſdem quatuor regalibus, quando Petrus illa quatuor regalia, quæ acceperat reddat. Et tamen accidit quòd quando regalia reddit, faneca valet octo regalia. In quibus caſibus videtur apptè grauari emptor.

In his, diuerſæ tanguntur difficultates, ad quas paulatim eſt reſpondendũ. In prima, illud tãgitur, an ſit licitus cõtractus cẽſualis, adiecto pacto redẽptionis in fauorẽ ipſius vẽditoris. Et dicendũ ꝙ ſic, quòd patet primò ratione: quia ſecluſo illo pacto contractus maneret licitus, vt ſupponimus: pactũ autem tale adiectũ, nec vlla lege ꝓhibitum eſt: nec eſt alteri ex cõtrahentibꝰ iniurioſum, aut p̃iudiciale, igitur licitè apponitur. Quòd enim nulla lege ſit tale pactũ ꝓhibitũ, ſuppono; & patebit ex dicendis. Quod autẽ neutri eorum ſit iniurioſum, inde patet: quia nõ vẽdẽti, cùm in eius fauorem apponatur, vt conſtat. Non etiã emẽti, ex quo ipſe ſciens, & ſpõte, nulla deceptione ſeductus, nulla p̃ſſus neceſsitate, huiuſmodi onus in ſe ipſo ſuſcipit: quo ſe ꝓ voto vendentis ad reuendendum obligat, volenti autẽ & conſentienti, iniuria non fit.

Præterea, ſi illicitus eſſet, hoc eſſet vel quia vſurarius eſt, vel quia iniuſtus ob p̃cij inæqualitatẽ. Vel quia alteri eorũ, oneroſus magis q̃ alij. Sed hoc non, primò, vſurariꝰ nõ eſt: quia pecunia nõ fuit data reuocabiliter, nõ eñ manet facultas p̃cium repetẽdi, in ipſo emptore, vt ſupponimꝰ. Quãuis

maneat in venditore facultas, ad reddendum preciũ: & rem ſuã rehabendũ. Iniuſtus etiã nõ eſt: quia ſuppono ꝙ ſit datum iuſtũ preciũ: ꝓ cenſu illo cum tali onere ſuſcepto, ille enim cenſus cum tali onere ſuſcepto, alicuius valoris eſt, vt cõſtat: & nõ infiniti, igitur dabile eſt preciũ ſibi correſpõdens: & illud erit iuſtum. Ac proinde ſi tale pro cenſu illo traditum ſit, non erit cõtractus iniuſtus, ob precij & mercis inęqualitatẽ vt conſtat. Quòd autẽ alteri eorũ ſit magis q̃ alteri oneroſum, cõtractus iniuſtitiã nõ arguit, ex quo ſciẽter & volũtariè onus illud fuit per ipſum emptorem ſucceptum: in quo etiam gratiã fecit venditori. Quòd inde amplius aptũ eſt: quia vel emptor ratione oneris in ſe ſuccepti, deſcẽdit in precio, ſicut deſcẽdere potuit, vel nõ. Si primũ, iam ergo præfatum onus eſt per precij diminutionẽ reconpẽſatum: quia tãtum deſcendit in precio, quantũ pręfata oneris ſuſceptio merebatur, & ita oĩa erunt ad æqualitatẽ redacta. Si ſecundũ, ſequitur quòd emptor, aptam gratiã & beneficium facit ipſi vẽditori, gratis & ſine recõpenſa aliqua volẽs ſe vẽditori obligare, ad ꝓ voto ipſi⁹ cõtractum reſcindendũ: & per conſequẽs pactum tale appoſitum, & per emptorem acceptatũ, non modo non facit ipſum emptorem culpabilẽ, ſed laude potius, & p̃mio dignum.

Quòd iterũ cõfirmatur: quia ſi ſimpliciter quis emit redditũ, ſeu rem aliã venalẽ, & poſtmodũ ad p̃ces vẽditoris, velit rem eandẽ reddito, precio venditori reuendere, nõ eſt condẽnãdus. Ergo nec eſt condemnandus ſi tẽpore cõtractus, hoc ipſum voluerit. ſ. ſe ad reuendendum obligare reddito per vẽditorem eodẽ p̃cio. Antecedens eſt de ſe notum: & cõſequentia patet: quia ſicut poſt contractũ, ita ĩ ipſo cõtractu potuit emptor grãm vẽditori facere, p̃ſatum onus ꝓ illo ſubeũdo.

Præterea, ꝙ pactũ redẽptionis cõtractui appoſitum, uon per ſe ipſum viciet, apparet ex triplici iure. Primò ex diuino, ex Leuiti. 25. vbi Dñs pręcipit, ne qs poſſeſsionem ſuã alteri venderet, niſi reſeruata eidem facultate reemendi. Quòd licèt fuerit veteris legis pręceptũ, & ad iudicialia mãdata pertinens, atq; ideo nunc vim vllam non habeat, attamen deducitur inde emptionem alicuius rei adiecto pacto redemptionis, non eſſe de ſe malã, alioqui Deus; tale præceptũ in lege veteri minimè tradidiſſet. Hoc idem apparet in iure canonico ex. c. Ad noſtram de emptione & vẽdi. Vbi dãnatur emptio cũ pacto redẽ dẽptionis facta, qñ p̃cium nimis modicũ ꝓ re ipſa traditũ eſt, vt ſuprà tãgebatur. Vnde à cõtrario colligi videtur, talẽ emptionem cum tali pacto factam (ſi iuſtum & non diminutum p̃cium tradatur) licitam eſſe. Idem ex iure ciuili aptè conſtat, in. l. Si fundũ. C. de pactis inter empt. & vendi. Vbi diſponitur, quod ſi parentes alicuius vẽdiderint fundũ, eo pacto quod qñcunq;, vel infra certa tẽpora ipſi, vel eorum hęredes offerrẽt p̃ciũ emptori: & hęres emptoris nollet obedire p̃dicto pacto, cũ tñ vẽditor, vel eius hęres parat⁹ ſit preciũ reſtituere. Tũc dabitur vẽditori: vel eius hęredi duplex actio, contra emptorẽ, vel eius hęredẽ. Scilicet actio ex præſcriptis verbis, & actio, ex vendito. Et nihilominus tenebitur emptor, ad reſtitutionẽ, vel refuſionẽ eorum, quæ ex illo fundo ad emptorẽ, poſt oblatam pecuniã peruenerint. Et ex aliis multis legibus hoc idem apertè deducitur, quod tanq̃ certum ſuppono. Quòd cùm de emptione aliarũ rerum venaliũ verũ ſit, ſequitur hoc idem verum eſſe, de emptione cẽſus, cùm cenſus inter bona immobilia quãuis incorporalia, venalia tñ, connumeretur, vt habetur in Clemẽti. Exiui. de verbo. ſignifica.

Poſtremò hoc idem in p̃ſenti caſu de quo agim⁹, aptè declaratũ eſt, per Martinũ. 5. in extrauagante q̃ incipit. Ad futurã rei memoriã &c. & idem etiã eſt declaratũ per Calixtũ. 3. in ſua extrauagãte ſimiliter incipiente. Qui ſup propoſito caſu conſulti, hoc diffinierũt & declararunt. ſ. præſatũ cõtractum cenſualẽ cum pacto redemptionis, iuſto interueniente p̃cio licitum eſſe: liberũq; eſſe vẽditoribus, per redditionem accepti precij p̃ſatum cenſum extinguere &c. Itaq; iam non videtur cuiquam licitum rem hanc amplius in quæſtionem vertere.

Aduerte tñ, ꝙ p̃ſatũ pactum redẽptionis, in fauorẽ vẽdẽtis appoſitũ, poteſt fieri cum tẽporis determinatione, & ſine temporis determinatione. Secũdo modo, ſic, ꝙ qñcunq; vẽditor reddat p̃ciũ acceptum, extinguatur cẽſus, nullũ illi tẽp⁹ determinando. Primo modo ſic, ꝙ venditor poſsit infra duo, aut tres annos, cẽſum redimere, alioq; maneat irredimibilis. Aut ſic, ꝙ vẽditor poſsit cẽſum redimere, poſt lapſum duorũ, aut trium annorũ, & nõ antea. Aut ſic, ꝙ vẽditor poſsit (quocũq; anno velit) cẽſum redimere, non tñ quacũq; parte anni, ſed in fine anni. Et qualitercunq; tale apponatur pactum redemptionis, poteſt cõtract⁹ iuſtificari. Et quidẽ ſi ſit pactũ redẽptionis, ſine tẽporis determinatione, notum eſt ex fundamẽtis ſuprà poſitis: ſimul & de-

& declaratione per Martinū, & Calixtum factā. Quod autē idem verum ſit ſi fiat pactum cum tēporis determinatione, vt dictum eſt patet: quia cenſus cum aliquo ex pactis prædictis venditus, eſt alicuius valoris, vt conſtat, & non infiniti, vt certū eſt. Supeſt ergo eſt, vt poſſit preciū finitū aſsignari, valori illius cēſus pactionalis proportionatū, ſeu æquale, & ſi illud pro illo tradatur iuſtus remanet contractus. Deinde (quodcunq; ex illis pactis contractui apponatur) gratia fit ipſi venditori, cùm melior ſit ipſius cōditio, ſi ſit ſibi poteſtas redimēdi conceſſa, vt prædictū eſt, quàm ſi nullo modo ſit ipſi conceſſa. Quòd ſi ratione huius facultatis, empor in precio non deſcendat, non dubium gratiā & beneficiū ipſi venditori fieri. Si verò in precio decenſum eſt, quātum ob præfatam facultatē venditori cōceſſam merebatur, res ad equalitatē eſt reddactā. Et iterum fit, vt nulla illic fiat iniuſtitia. Itaq; in his pactis prædictis ſi iuſtum precium ſeruetur, non eſt emptio cēſus cōdemnāda. In taxatione autem precij, vt iuſtū ſit, habendus eſt reſpectus, nō ad cenſum in ſe præciſè conſideratum, ſed etiā ad conditionem & pactum appoſitū, per quod emptor ſe libertate aliqua priuat, obligationem reuēdendi ſubeundo. Idq; in fauorē & libertatem venditoris, & quanto maiot illi libertas ad redimendū tribuitur, tāto magis licitū eſt in precio deſcendere. Et quāto minor, minus. Vnde ſumma libertas, quæ vēditori ad redimendum cōcedi poteſt, eſt, vt quādocūq; ipſe velit, & poſsit cenſum prius venditum redimat: & tunc multum in precio licitum eſt deſcendere. Limitatur autem præfata libertas, per aſsignationem termini redemptionis. Qui terminus poteſt aſsignari, vt ante illum redimat, & non poſt: aut poſt illum redimat, & nō antè. Et ſi aſsignetur vt ante illum redimat, & non pòſt, quantò eſt maius tempus, ſeu maior terminus præfixus, tantò maior eſt venditoris libertas. Et ſi aſsignetur, vt poſtea, & non antea cenſum redimat, quanto eſt extenſior terminus, tanto minor eſt venditoris libertas. Et ſecundum hæc, poteſt parum, aut multum in precio deſcendi. Quare falluntur qui pro eodem precio volunt cenſum emere, non attendentes ad pactorum oppoſitorum varietatē, per quę minor, aut maior libertas ad redimendum, venditori conceditur. Precium autem in quo dico eſſe ob diuerſa pacta, parum, aut multum deſcendendum, eſt precium illius cenſus, ſi redimibilis eſſet. Ab illo enim eſt ſecundum exigentiam pacti, tantum vel tantū deſcendendum. Nam contractus mixti quales ſunt hi, quibus huiuſmodi pacta & conditiones apponuntur, per ſimplices ſunt regulandi, non è contra. Inter emptiones autē cenſuū, quæ ſimplicior eſt, eſt emptio cenſus perpetui irredimibiſis.

Eſſet dubium, quod in confirmatione argumenti primi tangitur, an facultate redimēdi cenſuum exiſtente in poteſtate venditoris (ſic enim hactenus proceſsimus) teneatur, emptor, tempore redēptionis, fructus medij temporis computare in ſortem? Et videtur dicere Panor. in. c. illo Vos de pignoribus. diſtinguēdo de pacto redemptionis appoſito, nam ſi taliter ſit appoſitū ꝙ reſolutio contractus pendeat ex alio, & non ex volūtate vēditoris, vt ſi tale fuerit, vendo tibi cenſum, ſeu agrū, hac lege, vt ſi emptor meliotis conditionis occurrerit, redito tibi precio, reſoluatur contractus, & cēſus extinguatur: vel ager, ad me redeat &c. tunc tempore redemptionis, tenetur emptor fructus perceptos, in ſortem computare: quia non ſtetit per vēditorē, quominus cēſum antea redimeret: quia non antea occurrerat emptor, melioris cōditionis. Si tamē reſolutio cōtractus, pendeat ex volūtate ipſius vēditoris, vt ſi tale fuerit pactum, vendo tibi cenſum, vel agrū, hac lege, vt quādo mihi diſplicuerit præfata venditio (redito tibi precio) reſcindatur cōtractus. Tunc ait non tenetur emptor, tempore redemptionis fructus perceptos computare in precio, eò quòd per venditorem ſtetit, quominus cēſum antea redemerit, cùm in poteſtate ipſius erat, antequam emptor fructus aliquos perciperet, de venditione facta diſplicere. Ideo imputet ſibi ſi pſatis fructibus careat.

Verū, quicquid ſit de præfata diſtinctione in foro iudiciali, attamen in foro cōſcientię difficultatē habet. Vnde videtur, quòd ſicut in ſecundo membro, ita & in primo, poterit emptor, fructus medij temporis ſibi reſeruare, nō computando illos in precio redemptionis, vel in neutro. Nam vel in caſu propoſito, fuit vera emptio prior: vel fuit impignoratio, ſeu mutuum verū. Mutuum verum non fuit: quia nulla in emente actio, ad precium manſit, vt ſuppono. Impignoratio non fuit: nam cenſus præfatus, ſi tempore medio qualitercunq; periiſſet, ipſi cēſualiſtæ, ſeu emptori periiſſet: nec eſſet ob id ſibi precium datum reſtituendum, etiā ſi omnino abſq; culpa cēſualiſtę periiſſet. Nec loco cenſus ſic perditi, manet cenſualiſta obligatus, aliquid venditori reddere, etiam ſi ex culpa cenſualiſtæ periret: ac proinde non

eſt impignoratio,vt conſtat. Deinde impignoratio,nõ eſt niſi ad aſſecuratione debiti, quòd impignorans debet creditori. Sed facta venditione cenſus,vel agri, ſeruata facultate redimẽdi,ipſi venditori,in nullo manet vẽditor obligatus emptori,ratione cuius debiti aſſecuranti,agrum vel cenſum ipſi emptori, impignorauerit,vt paret. Reſtat ergò quòd illic ſit vera emptio,& venditio. Ac proinde interim,quòd cõtractus reſcinditur,res empta eſt ipſius emptoris:& per conſequens fructus inde prouenientes ſunt ſimiliter ſui. Et ita tempore redẽptionis non tenetur fructus perceptos reſtituere,nec eos in precio computare: ſiue redẽptio pendeat ex voluntate venditoris, ſiue alterius. Quòd ſi verum mutuum fuerit, & vera impignoratio,fructus perceptos teneretur reſtituere: aut in ſortem computare: vndecũque penderet redemptio per venditorem agenda. Et ita in foro conſciẽtiæ non ſatis video, quid præfata diſtinctio operetur, ad id, quod quęritur.ſ.an pcepti fructus ſint tempore redemptionis in precio computandi.

Ac proinde videtur,aliter diſtinguẽdũ de pacto redẽptionis appoſito, ſecundũ quod eſt pactũ reſolutiuũ contractus, ſeu potius annullatiuũ,vt ſi ſic fiat vẽditio. Vendo tibi cẽſum,vel domũ,vel agrũ, hac lege, vt quãdocũq; pcium tibi reddidero, eo ipſo contractus hic ſit nullus: & perinde ac ſi factus non fuiſſet, & tunc propriè non eſt pactũ redemptionis. Et ita quando redditur precium, per venditorem prius acceptũ, res priùs venditæ, cum omnibus fructibus inde perceptis,deductis laboribus & expenſis,reddeunt ad venditorem,non minus quàm ſi venditio facta non fuiſſet. Aliud verò eſt pactum redemptionis quod nõ eſt reſolutiuum,ſeu annullatiuũ cõtractus,& tunc cõtractus factus per ſubſequẽtem redemptionem non annullatur,ſed interrumpitur,quo ad ſui effectum, ita vt non habeat amplius emptor illud ius ad rem emptã, & fructus inde percipiẽdos, quòd habuit ante redemptionem. Et in hoc caſu fructus medij temporis,nec reſtituendi ſunt, nec in precio redemptionis computandi. Differunt autem hæc duo pacta:quia ſi ſit pactum reſolutiuum contractus, non opus eſt,alio ſecundo cõtractu redẽptionis, ſed eo ipſo,quo vẽditor pcium reddit,ſeu deponit,acquirit rem,quam vendiderat. Si tamẽ ſit pactum redemptionis, opus eſt ſecundo cõtractu, quo emptor iterũ rem,quam emerat, priori venditori reuendat. Et ante hanc reuenditionem (etiam ſi pcium reaſsignet, & offerat, & deponat) non acquirit rem,quã vendiderat. Cùm ergo in cõtractu cẽſuali,adiecto pacto redemptionis pro vt cõmuniter fit,nulla mentio fiat de nullitate, aut reſolutione contractus,ſed quòd quoties vẽditor reddiderit pciũ ipſi emptori, extinguatur cẽſus:& poſſeſsiones vẽditoris,à pfato cẽſu ex tunc maneant omnino liberę. Tunc cùm contractus priùs factus,non reſoluatur,nec annulletur,conſequẽs eſt,emptorem nec teneri,fructus pceptos reſtituere: nec eos in pcio redemptionis,computare. Illud enim pactum taliter adiectum,ęquiparatur pacto redemptionis.

De his vide ſi vis. C. de pactis. inter emptorem & venditorem. l. Si fundum. & .l. Si à te.in quibus legibus, ponuntur caſus de vtroq; pacto. Cognoſcitur autem pactũ reſolutiuum,per exemplum ibidem poſitũ, vbi diſponitur,quod ſi.A. emiſſet à.B. aliquã rem eo pacto interueniente,quòd ſi.B. infra certũ tempus reſtituat pcium, illa res ſit inempta. Tunc. B. poterit venditionem reſoluere per hoc quod offert precium &c.

Sequitur hinc, quòd quoties emptio cenſus ob aliquã cauſam eſt nulla: quia.ſ.venditor poteſtatẽ non habuit, ad cẽſum illũ vendendũ,nec in bonis illis inſtituendum:quia vel non erant ſua, vel erãt aliis cẽſibus onerata,aut etiam fuit cẽſus ille inſtitutus,ſine authoritate ſuperioris, ſi fortè illa erat neceſſaria,aut ob aliquã aliã cauſam emptionẽ annullantẽ,aut diſſoluentẽ, nõ poterit virtute talis emptionis: ipſe emptor pẽſiones illius cenſus recipere. Sed receptos tenebitur reſtituere,aut in ſortẽ cõputare: & debet ſuo pcio eſſe contentus, eò quòd proinde eſt ac ſi cenſum illum non emiſſet. Habebit tñ actionem cõtra venditorem,ad intereſſe tam damni emergẽtis,quàm lucri ceſſantis, ſi quod fortẽ ex tali cõtractu,emptor ipſe paſſus eſt. Excepto niſi ſciens rei defectum, & contractus nullitatem,cum voluerit inire: quia tunc ſibi, non alteri erit id imputandum. Si tamen cum bona fide cenſum illum emit, & cum eadem fructus pcepit,& conſumpſit, de conſumptis cum bona fide non tenebitur. Inde alia oritur dubitatio, an ad iuſtificationem contractus ſit neceſſariũ quòd precium tempore redẽptionis ſit ęquale pcio priùs dato, tempore emptionis,an licitum ſit paciſci de alio pcio.ſ. maiori, quàm fuit pcium emptionis, aut ſaltem licitum ſit paciſci,quòd tẽpore redẽptionis dabitur pcium,pro vt tunc res ipſa valuerit? Nam ſtat quòd valeat plus, tempore redemptio-

demptionis,quam valuit tempore prioris emptionis. Et facit dificultatem ca. illo. Vos de pignoribus, vbi damnatur quidam, qui cum certam pecuniæ ſummam(acceptis agris, ſeu terris) alteri dediſſet, pacto redemptionis appoſito, addidit, vt tempore redemptionis reſtituta præfacta pecunia, aliquid ampli⁹ eidem daret, offerens ſimul ſe ad computandū fructus medij temporis in ſorte, vnde argumentum ſumitur, quod ſi emptio rei cū pacto redemptionis damnatur, de maiori precio tempore redēptionis conueniendo, fructibus medij temporis in ſorte computatis, à fortiori ergo damnabitur idem contractus, fructibus illis in precio redemptionis non computatis, ex quo maior gratia ſit venditori fructus computando, quā non computando, vt conſtat. Et quanquam caſus illius capituli ſit, quando emptor reſeruat ſibi facultatem reuendendi attamen quantum ad difficultatem propoſitam, perinde eſt, ac ſi facultas redēptionis eſſet in poteſtate vēditoris, eo ꝙ cum Papa illum contractum condemnauit, non habuit reſpectum ad facultatē redimendi, in hoc vel illo exiſtentē, ſed ad hoc quod emptor exegit maius precium, tempore redemptionis ſibi tradi, quam ipſe tradiderat: & quod volebat fructus medij temporis in precio computare. Hæc autem ratio cōdemnationis, ęqua habet locum quādo facultas redimēdi eſt in poteſtate vēditoris, ſicut ſi eſſet in poteſtate emptoris, vt conſtat.

Secundò quia per illud pactum ꝙ. ſ. vēditor, tempore redemptionis maius precium emptori ſoluat quam ipſe pri⁹ ſoluerat, eſt melior conditio emptoris quam venditoris. Cum ex parte emptoris certum ſit lucrum, ex parte autem venditoris certum ſit damnum, cum rem ſuam rehabere non poſſit, niſi vltra precium reſtitutum, aliquid de ſuis bonis(alioqui indebitum) ſoluat.

Tertiò quod contractus huiuſmodi, à vicio excuſari non poſſit, nec ab iniquitate, apparet, quia preciū quod emptor dedit, fuit precium iuſtum, igitur precium maius, quod pro eadem re exigit, tempore redemptionis, erit iniuſtum. Aut ſi precium illud maius, quod tempore redemptionis, eſt virtute cōtractus dandū, eſt iuſtum, igitur preciū ab emptore datū, fuit iniuſtum. Ac proinde vt ęquitas, & iuſtitia vtrobiq; ſeruetur, oportet preciū redemptionis non eſſe maius, quam fuit precium emptionis. Propter has rationes, motus eſt Conr. q. 84. poſt alios doctores, ad tenendū id quod rationes ipſæ prætendunt.

Mihi tamen non videntur motiua hæc ad modum efficacia, ad probandū, neceſſarium eſſe ad contractus iuſtificationē, ꝙ precium redemptionis, ſit ęquale precio emptionis. Siue ſit pactum, de fructus medij temporis in precio computando, de quo eſt caſus textus citati, ſiue non ſit tale pactū. Et loquamur primo, quando ex pacto, non ſunt præfacti fruct⁹ in ſortē cōputādi. Cū igitur in huiuſmodi cōtractu, cū pacto redemptionis ſeu de retro vendendo celebrato, duę venditionis cōtineantur, altera quæ actu fit: altera. ſ. reuenditio quæ ſub pacto ponitur, neceſſarium eſt ad iuſtitiam contractus, quod vtrobiq; æqualitas inter precium, & mercem ſeruetur. Sed ſtat qđ tempore reuenditionis, res quę reuenditur ſit maioris valoris, & precij, ꝙ erat, quando primo fuit vendita, igitur non erit iniquum, ſi in tali caſu maius fuit precium redemptionis, ꝙ fuerit p̄cium emptionis. Et per conſequens non erit iniquum, tale pactum apponere, ꝙ. ſ. tempore redemptionis venditor ſoluat maius preciū, ꝓ re illa rehabenda, ꝙ fuerit pro ea datum, ſi res in valore ac precio poſtmodum creuerit. Pro quo etiam faciunt exempla, quę ſupra in quarto argumento principali adduximus.

Et cōnfirmatur, quia ſuppoſito quod emptor in priori emptione precium iuſtū traddiderit, & poſtea alij tercio, eandem rem vendat, poterit ab illo tercio, p̄cium correſpōdens, valori ipſius rei tp̄ore illius ſecundæ venditionis, exigere, etiam ſi maius longe ſit, ꝙ fuerit p̄ciū ab eo prius datū, nā ſtat qđ res tp̄ore reuenditionis ſit meliorata, igitur etiā ſi eandē rē, poſtea velit ipſe vēditor reemere, poterit ab eodē ſicut, ab alio tertio, mai⁹ p̄teciū ꝓ illa exigere, quàm ipſe prius pro eadem dederat. Et per conſequens, ſi tempore contractus velit venditor emptorem obligare ad rem eandem, eidem venditori reuendendū, iuſtē poterit emptor, pactum acceptare, taliter vt venditor poſtea tempore redemptionis augeat precium, ad augmentum valoris ipſius mercis.

Confirmatur iterū, quia ſi Petr⁹ vēdat Ioāni domū ꝓ iuſto p̄cio, adiecto pacto qđ Ioānes aliam ſuam domū quā habet, vendat poſtea eidē Petro, quā ipſe Petrus cum pecunia parata id petierit. Ioānes poterit pactum illud acceptare, tali lege vt Petr⁹ eidem ꝓ domo illa poſtea vendenda, p̄cium eius iuſtum dederit. Et ſit ita ꝙ dom⁹ Ioānis poſtea vendenda, valeat plus, ꝙ valet dom⁹ quam Petrus prius vendidit. Iam talis contractus, cum præfatis pactis eſt licitus, & iuſtus, &

cio proportionato obligare, non obſtante incertitudine quæ de quantitate fructuum percipiendorum habetur. Sicut non obſtāte incertitudine piſcium capiendorum, & fructuum tēpore meſsis colligendorum, poteſt quis ſe obligare, ad eos pro precio aliquo alteri tradendo. Et per conſequens caſus ille totus, poterit iuſtificari in re ipſa: modo (vt dixi) ſana ſit ſemper ementis intentio. Non obſtante quod tales contractus, ante factum ſint diſſuadendi, quia habent ſpeciem mali, & ſimillimi ſunt impignorationi: & ideo p̄ſumuntur in fraudem vſurarum fieri.

Ad motiua igitur ſupra ꝓ conrado adducta, facile eſt reſpondere. Ad primum ſumptū ex. ca. illo. Vos, de pignoribus, dicendū, quod textus dānat contractū illū, poti⁹ ex p̄ſumptione, q̄ ex rei veritate, ideo. ſ. quia valde aſsimilatur impignorationi. Eo qđ emptor vult fructus medios in p̄cio cōputare: & etiam quia qui contractū illū fecerat erat vſurari⁹, & ita p̄ſumitur eū mutuare, potius quā vere emere, intendere, & ex mutuo lucrū q̄rere. Et talibus p̄ſumptionib⁹ ſtātibus, non dubiū pctm̄ eſſe, tales contractus facere, quia ſcādalizatiui ſunt ſimul, & cōtrahentiū infamatiui. Cū hoc tū ſtat, veritatē tali p̄ſumptioni opponi, & tūc in conſcientia veritati poterit ſtari, etiā ſi iudices iuxta iuris p̄ſumptionē debeant iudicare.

Ad ſecundum dicendum, quod falſum eſt eſſe meliorem conditionem emptoris quam venditoris, ſed potius æqualē in caſibus ſupra iuſtificatis. Cum omnia poſsint ad ęqualitatem reduci, vti expoſitum eſt. Falſum etiā eſt, quod certum ſit, lucrum emptoris, & damnum venditoris (accipiēdo lucrum pro cōmodo alioqui indebito) nam eſto maius precium ſibi ſit tempore redemptionis reddendum, q̄ ipſe dederat. Illud tamen incrementum, debetur emptori, vel ob valorem rei auctum, vel loco defalcacionis, quam à iuſtò precio (ratione pacti redemptionis) potuit facere, & non fecit. & ita ęqua manſit vtriuſq; conditio,

Ad Tertium dicendū, quod ſtat, vtrunq; p̄cium tam emptionis, quam redēptionis iuſtū eſſe, etiā ſi ęqualia nō ſint. Eo qđ rei venditæ valor, poteſt diuerſis temporibus varius eſſe, vt ſatis ex dictis conſtat. Et ita rō nil aliud probat, niſi tunc cōtractū illū eſſe dānandū, in quo conuenitur de maiori p̄cio tp̄ore redemptionis, q̄ fuit datū tempore emptionis. Quādo. ſ. à p̄cio rei iuſto, id qđ potuit ob pactū redemptionis, defalcari, fuit defalcatum, & cum hoc etiam tempore contractus veriſimile non eſt, rem emptam plus tempore redēptionis eſſe valituram. Secus ſi ſingula quæ ſuprà dicta ſunt, conſiderentur, & ſeruentur.

Hic tamen eſt vnum addendum, pro clariori eorum quæ dixi noticia habenda, ſimul & pro cōmunis ſententiæ intelligentia, vt contraria ſententia, & hæc noſtra quam explicuimus, poſsint ad concordiam reduci. Quod quando in huiuſmodi contractibus, alter ex contrahentibus pactum in fauorem ſui apponit, ratione cui⁹ alterum onerat, ille alter poterit in recōpēſam pręfati oneris, quod gratis pro alio ſubire nō tenetur aliquid aliud exigere, quod ſimiliter in ſui cedat fauorem, ſiue ſit precium, ſiue aliud precio cōmenſurabile. Et quanto plura onera alter, ad alterius inſtantiam ſubit, tāto maius precium, poteſt in recōpenſam ab illo altero exigere. Quod fundamētū, ad innumeros caſus decidendum valet. Ad propoſitum tamen noſtrum id aplicādo, dicēdum, ſi Petrus cenſum aut rem aliam à Ioanne emit, pro quia Petr⁹ preciū integrū, & iuſtum ipſius rei emptę tradere intendit, Ioannes poteſt pactum apponere, quod Petrus teneatur, quando Ioannes voluerit, rem eandem eidē reuendere, non determinando precium redemptionis. Sed vt teneatur Petrus rem illam reuendere, pro precio quod res tempore redemptionis valuerit, & hoc eſt in fauorem ſuum. Poteſt etiam in pacto exigere, vt Petrus rem illam teneatur ſibi poſtea reuendere, pro eodem precio quod ipſe accepit, etiam ſi res poſtea in valore aſcenderit, & hoc eſt magis in fauorem ſuum.

Si Ioannes ſine precij determinatione exigit, vt Petrus teneatur rem illam ipſi Ioanni reuendere, loco huius poteſt ſuam recompenſam Petrus exigere, etiam ſi pactum fuit de reuendendo rem, pro precio tempore redemptionis curſuro. Recompenſa autem, fieri poteſt vel precium emptionis minuendo, vel precium redemptionis augendo, vt ſatis expoſitum eſt. Et in tali caſu nulla eſt iniuſtitia, ſi minus precium ſit ab initio datum, & maius tēpore redemptionis reditum. Si illa minoritas prioris p̄cij, aut maioritas ſecundi, ſit propter onus reuendendi ab emptore ſucceptum, eſto quod res in valore non aſcenderit.

Si tamen Ioānes in pacto exigit, non ſolū qđ Petrus teneatur rē ſibi poſtea reuēdere, ſed determinat p̄cium, puta ꝓ aliquo qđ eſt veriſimile, quod erit longe minus, quā res tempore redemptionis valebit. Poterit in recompenſam exigere Petrus aliquid ab eodē Ioāne,

puta

puta quod amplius deſcendatur in precio emptionis. Et ita tunc poterit duas deſalcationes facere, alteram ratione pacti de retro vendẽdo. Alteram ratione pacti de retro vendendo pro minori quã res valuerit tpore redemptionis.

Si deniq; Ioãnes in pacto exigit, quod Petrus teneatur rem illam retro vendère, pro eodem precio, quod ipſe accipit, ſicut eſt in communi practica, ſiue res creuerit in valore, ſiue non & tamen ſit veriſimile rem plus valituram. Tunc duplex etiam fiat deſalcatio à precio iuſtò ipſius rei. Altera quia arctat illũ ad reuendendum. Altera quia arctat illum ad precium determinatum, quod minus eſt, quã veriſimiliter putatur fore tpore redemptionis, vt dictũ eſt; quod enim hęc onera, diuerſa ſint, & vtrunq; precio æſtimabile, patet, quia ſi qs ad alterius inſtantiam, ſe obligat ad vendendũ illi poſtea domum quam habet ꝑ precio tpore emptionis curſuro, etiam ſi credat domum plus tunc valituram, quam nunc, poteſt pro tali onere aliquid exigere, vt conſtat. Poteſt etiã ſe obligare ad vendendum domum ꝑ minori ꝓcio, quam valebit tpore quo eam emet, & hoc onus aliud eſt à priori, & poteſt ꝑ illo amplius exigere, ita igitur in propoſito. Et facta illa duplici deſalcatione, manebit iuſtus & æqualis contractus. Si tamen non eſt veriſimile, rem in valore aſcenſuram, ſed in eodem permanſurã tpore redemptiõis, fiat vnica deſalcatio à ꝓcio iuſtò ipſius rei, ſed aliquantulum maior, quam ſi eſſet pactum de reuendendo, ꝑ precio curſuro tpore reuenditionis. Cuius ratio eſt clara, qa ſi eſſet pactum de reuendendo pro precio curſuro, quod exempli gratia erit centum: & nũc etiam tpore emptionis ꝓcium rei in ſe eſt etiã centum, aliquid eſt deſalcandum ab hoc ꝓcio manente ipſo venditore obligato, ad reemendum pro centum. Si igitur pactum eſt, qđ fiat reuenditio pro ꝓcio in emptione dato, quod eſt ꝓcium rei, quodammodo diminutum ob ꝓdictam deſalcationem, igitur venditor nõ vult manere obligatus, ad dandum centum tempore redemptionis, ſed minus. Et per conſequẽs hac ratiõe debet maior deſalcatio, à precio emptionis fieri. Et illa facta, manet æqua vtriuſq; conditio, & contractus iuſtus, & ita patet intelligentia, dictarum opinionum quæ inter ſe cõtrariæ videbantur. Nam prior, quæ ait contractum emptionis cum pacto redemptionis iniquum eſſe, ſi ſecundum precium ſit inæquale priori, procedit, quando integra facta eſt à priori ꝓcio deſalcatio, iuxta exigentiam totius pacti. Quam autem nos prouabimus, ꝓcedit oppoſito modo, quando nõ fuit integra deſalcatio facta, & ita omnia coherent.

Ex dictis alia naſcitur dubitatio, an. ſ. certum ſit quod pro certo preſupoſitum eſt. ſ. quod in emptione cenſus cum pacto redemptionis per vẽditorem appoſito, licitum ſit in ꝓcio deſcendere, minus. ſ. dando, quam daretur ſi cenſus eſſet irredimibilis. Quæ difficultas ſupra, in tertio argumento principali tãgebatur, & dixit Henriquus de Hoita, ꝙ non. Imo ꝙ tantũ ꝓciũ, debet ꝑ cẽſu, ſeu re redimibili dari, quãtũ ſi irridimibilis eſſet. Probatur. 1. quia res (cũ eadẽ ſit, nec p verba nr̃a mutata) eũdẽ valorem habet vendita cum pacto redemptionis, quem haberet ſine huiuſmodi pacto. Quando quidem pactum appoſitum, ſicut naturam rei non variat ita nec eius valorem, vt vnus pulcher equus, tantum valet venditus cum pacto redemptionis ſicut ſine illo.

Secundò, ſi eſſet licitum in ꝓcio ob ꝓfactum pactum deſcendere, ideo eſſet quia alias fieret preiudicium aliquod ſeu damnum emptori, ſed hoc non. Nam ſi vẽditor nunq̃ redimet, rem quam vendiderat, tũc emptor, ita bene rem illam poſsidebit, ac ſi ſine pacto redemptionis eam emiſſet. Si autem venditor eam nunq̃ redimet, tunc idem ꝓcium quod emptor dederat, eidem reddetur: & vltra erit, lucratus fructus medij tporis, igitur nullũ emptori ꝑiudicium ſit ſi ꝓcium rei integrum proea ſoluat.

Tertiò, quia qui propter ꝓfactum pactum decendit, in ꝓcio alioqui iuſtò, agit contra charitatem proximi, ex qua tenemur proximum ſicut noſmet diligere: & eum in ſuis neceſsitatibus adiuuare, nõ verbo, tantum ſed opere, & veritate, pro vt ait Ioãnes in ſua canonica. 1. Ioan. 3. Oppoſitum tamẽ agit qui proximo rem ſuam ob neceſsitatem vendenti, minus ꝓcium illi dat, quam res in ſe valeat, ob pactum reuenditionis, cum ex tali pacto nullum illi preiuditium fiat.

Quartò, quia in. ca. Ad noſtrã. de emptione & venditione. damnatur emptio, facta cum pacto redemptionis ob diminutum ꝓcium pro re illa dactum. Maxime cum ſoleat ꝓcium adeo diminutum, pro cẽſu redimibili dari, vt medietatem iuſti ꝓcij non attingat, vt ſuprà in tertio argumento principali deducebatur.

Oppoſitum tamen videbitur, cum Gerſone, & cæteris doctoribus tenendum. Cuius ratio aperta eſt, tam ex parte ementis, quam ex parte vẽdentis, quã

etiam

etiam ex parte ipſi⁹ rei, cum pacto redemptionis venditæ. Ex parte quidem emptoris, nam qui rem ſeu cenſum emit, cum pacto redemtionis, in fauorem venditoris apposito, manet obligatus poſt rem emptam, eam quando venditor petierit, illi reuẽdere, vellit nolit ipſe emptor. Hoc autem onus, & obligatio, precio eſt æſtimabilis, igitur tantum poterit emptor, in precio cenſus deſcendere, quantum poteſt ipſa oneris ſuſceptio æſtimari. Vnde inde mutuatio illa dicitur vſuraria, qua quis alteri mutuat hoc pacto, vt mutuatarius teneatur poſtea, res ſuas mutuanti vendere, velit nolit, aut res ipſi⁹. mutuantis emere, velit nolit, vt ſupra in codice de vſura oſtenſum eſt. Et non niſi quia p̄fata obligatio mutuatario impoſita, eſt p̄cio ęſtimabilis, Ex parte etiam venditoris idem apparet, quia non eſt iuſtũ, venditorem tantum preciũ pro re per eum vendita exigere, quãdo nõ trãſfert cõpletum dominiũ illius rei in emptorem quantũ exigere poſſet, completũ dñium in emptorẽ transferendo. Modo autem in venditione rei cum pacto redemptionis, venditor ipſe reſeruat ſibi ius quoddã, ad rem ipſam venditã Nam qñ precium reddiderit poterit rem ad ſe retrahere, inuito poſſeſſore vt conſtat, igitur licitum erit, immo iuſtum, in precio talis rei taliter vẽditæ deſcẽdere, ex parte etiã ipſius rei ſic venditæ. Idq; patet, quia res aliquo onere onerata, ſeu obligata, non eſt ſimpliciter tanti valoris, quanti eſſet ſi omnino à tali onere eſſet libera. Vnde fund⁹ per quẽ poteſt qs inuito poſſeſſore riuulũ, in agrum ſuum ducere? aut currũ ſuum cũ iumentis agere, non eſt tanti valoris, in cõmuni hominũ ęſtimatione, quãti eſſet ſi tali oneri nõ ſubijceretur. Et dom⁹ per cuius ſolũ, aquę puteales, aut fluuiales alterius dom⁹ emitũtur, nõ eſt tãti p̄cij, quãti eſſet ab illo onere libera, igitur res ſeu cenſus reuenditioni cõtra voluntatem poſſeſſoris, ſubiectus, min⁹ valeat quam ſi ab illo onere eſſet immunis. Vnde vt in leuitico. 25. legimus. poſſeſsiones quę nõ ſine prefato onere vendebantur, tanto vilius emebantur (deo inſtituente) quanto ꝓpinqor erat annus iubilei in quo ad priorem poſſeſſorẽ redibãt. Et quanq̃ tunc t̃poris fructus medij temporis, computarentur in precio, accidit tamẽ hoc emptioni rei redimibilis. Ipſum enĩ pactũ redemptionis appoſitũ per ſe facit rem poſſe vilius emi, ſiue fructus medij temporis in ſortem computentur, ſiue non.

Quantũ autem ſi in precio dicendum, nõ ita per regulã certam apparet, niſi ad cõmunem patrię conſuetudinẽ, inter bonos & non tales aprobatam, recurram⁹, Hæc enim eſt, vbi taxa principis deeſt, quę precium iuſtum rerũ determinat. Ac proinde parum refert, precium pro cenſu redimibili datũ eſſe dimidium, aut infra, reſpectu precij iuſti eiuſdem cẽſus irredimibilis, modo p̄cium illud diminutum, ſit per loci aut patriæ cõmunem conſuetudinem, inter diuites & pauperes bonos & non tales aprobatum. Quod ſi vltra p̄fatam communem conſuetudinẽ, quis in precio deſcendat, iam erit iniuſtum precium ob ſui diminutionem. Vnde fit, vt in diuerſis locis & temporibus aliud & aliud ſit iuſtum preciũ, huiuſmodi cenſuum, ſicut & reliquarum rerũ venalium, vt de ſe ſatis conſtat. Immo & in eodem loco, & tempore, ſtat æqualem cẽſum redimibilem plus aut minus valere, pro vt tutior eſt, & à periculis magis remotus. Nam qui pluribus eſt periculis expoſitus, minus valet, vt ſatis certum eſt.

Sequitur ex dictis, quod ſi Petrus olim emit cenſum aliquem ꝓ decẽ & ſucceſſu tẽporis immo & nunc (ſi cenſus ille de nouo emeretur) valeret quidecim, eo quod rerũ ſimilium p̄cium variatũ eſt, nõ tenetur in cõſcientia p̄ciũ olim datũ augere, vſq; ad p̄ciũ nunc currens, puta ad quindecim. Nec tenetur minorem penſionem quam ſolitus eſt ob id recipere, ſed tutus erit ſolitam penſionem recipiendo, & nil in precio augendo. Idq; ſuppoſito ꝓ tempore quo illum cenſum emit ꝓ decem, ipſa decem fuerit iuſtũ precium tunc cõmuniter currens. Correlariũ eſt clarum à ſimili. Si Petrus tunc emiſſet domũ, q̃ pro tunc valebat cẽtum, & erat hoc p̄cium iuſtum eiuſdem, nũc autem domũ valor aſcendit ad duplũ, ita vt ſi domus illa nũc venderetur p̄cium iuſtum eius eſſet. 200. tut⁹ eſt in conſcientia Petrus, etiam ſi precium paruũ olim datum, non augeat, & fructum integrũ ſuæ domus percipiat.

Sed pone Petrum cenſum præfatum per decẽ emiſſe, cũ t̃pore contractus valeret qdecim, & p multos annos pẽſionẽ pcepiſſet. Nũquid tenebitur fruct⁹ pceptos, in pte reſtituere? an ſatisfaciat, ſi diminutũ preciũ p eũ olim datũ, ad æqualitatẽ reducat. Reſpon. in tali caſu non opus eſt abſolute contractum reſoluere, ſuppoſito quod dolus non dedit cauſam contractui, Sed tenetur ad vnũ de duobus. Vel illum reſoluere: & pro intereſſe ſatisfacere venditori. Vel preciũ ad æqualitatẽ reducere, ſatiſfaciendo ſimul venditori, ꝓ intereſſe, ſi quid vẽditor ex hoc quod precium debitum, ſuo tempore non fuit illi datum, patiatur. Itaq; ſtando in

do in contractu ſuppleat quod in precio deſue rat: ſecũdo videat ad arbitrium boni viri, quid & quantum, tanto tempore veriſimiliter vẽditor fuiſſet lucratus (ſi preciũ integrum ſuo tempore fuiſſet illi ſolutũ) & illud ſimiliter illi reddat. Et ſi hoc non poterit vt dicunt quidam alia via ſatisfacere, ſcilicet reddẽdo tantã quantitatẽ, de penſionibus annuis perceptis, quanta eſt ſuper excreſcens vltra quantitatem proportionatam precio ſoluto, vt ſingulis annis percepit vnũ ducatum, pro quo annue leuando debuiſſet ſoluere. 15. & tamen non ſoluit niſi decem, tenebitur tertiam partem omnium penſionum, quas percepit, reſtituere. Cũ pro decem ducatis non potuit tunc iuſtè emere cenſum, quo ducatum integrum annue perciperet, ſed duas eius tercias, vt patet intuenti. Et quodcunq; horũ fiat res videtur ad æqualitatem redacta.

De iure tamen & rigore iuſtitiæ ad primum tenetur potius quã ad ſecundũ nec ſecundũ eſt ad eo iuſtum ſicut primũ. Nõ enim videtur ambas vias iuſtas & æquas eſſe. Quod inde patet, quia ſtat quod venditor nullum ſit intereſſe paſſus, ex hoc quod non fuit integre ſibi p̃cium ſolutum, aut ſi ſit erit parũ. Exẽpli gratia quia potuit amplius vnum ducatum lucrari, qui adiunctus ei quod p̃cio deerat quod eſt quinq;, reddunt ſex, & ita reſtituẽdo ſex, eſſet res ad equalitatem redacta. Et tamen per ſecundam viam ſuppoſito quod per triginta annos penſiones illas perceperit, deberet reſtituere terciam partẽ, quæ ſunt decem Et ita videtur alteram illarũ viarum non equã eſſe, eo ꝙ ſi vtraq; æqua eſſet, per vtranq; res eſſet ad æqualitatem redacta, quod eſſe non poteſt, cum plus per ſecundam quam per primã viam, ſit reſtituendum.

Deinde pone non niſi per duos annos penſiones percepiſſe, & rem in qua inſtitutus erat cenſus, in tertio anno totaliter perire. Iam ſecũdum ſecundam viam ſatiſfaceret reſtituendo duas tercias ducati. Et per primam teneretur precium ad æqualitatem reducere, teſtituendo quinq; & aliquid vltra, ratione intereſſe. Quæ viæ iterum ſunt inequales vt conſtat, igitur altera eſt minus iuſta.

Ideo dico eodum ꝙ prima via eſt quæ iuſta eſt, ſcilicet p̃cium ad æqualitatẽ reducere, ſimul intereſſe ſoluendo. Patet hoc quia venditor non dicitur defraudari, per hoc quod emptor annuæ penſiones ſui cenſus percipit. enim penſiones ſuæ ſunt, & velut fruct⁹ ſui cenſus ſunt: & ita iuſtè illas recipit: ac proin de illis nihil reſtituere tenetur. Sed venditor in ſolo precio fuit defraudatus, & ex cõſequenti in intereſſe quod inde paſſus eſt, ideo de iuſtitia, precium eſt ad æqualitatem reducendũ: & tutus erit penſiones perceptas retinendo. Vnde impertinens eſt: plures aut paucas penſiones receperit. Et ſi paucas receperit eo q̃d perijt cenſus (pereunte re, in qua erat conſtitutus) non minus tenetur emptor, ad reſtituendum precium, quouſq; ad æqualitatẽ illud reduxerit, q̃ ſi multas percepent penſiones. Cui⁹ rei exẽplum eſt clarum, ſi quis emit agrũ ipſum ꝓ precio tamẽ diminuto, quod tamẽ non ſuffecerit ad nullitatem cõtractus, reſtitutio per emptorem agenda, non venit cõmenſuranda, per fructus ex agro illo perceptos. de illis enim nihil reſtituere tenetur, ſiue paucos ſiue multos perceperit, quia ſui ſunt & ex re ſua percepti, ſed tenetur precium ad æqualitatem reducere, facta inſuper pro intereſſe ſatiſfactione. Et ita fallitur Conradus, qui ait vias æque ſatiſfactorias, & iuſtas eſſe, & poſſe emptorem quancunq; earum eligere.

Sequitur amplius, quod ſi cenſus fructuarius ſoluendi ſcilicet annue certas menſuras tritici, fuit pro iuſtò precio emptus, quantunlibet paruũ fuerit p̃cium. Et ſucceſſu temporis menſura tritici multum in valore aſcẽdat, puta vt valeat hoc anno vnũ ducatum, cũ tamen t̃pore contractus valeret tria regalia, aut duo, aut etiam vnum, tute poterit cenſualiſta illas menſuras tritici annue percipere, ad quantumcunq; valorem aſcenderint abſq; hoc quod aliquid inde teneatur reſtitue re, ſeu defalcare. Cui⁹ ratio eſt aperta, quia emẽ te agrum ſeu fundũ pro iuſtò precio (quantũuis paruũ ſit) tute poterit poſtea fructus illius agri percipere, ad quantuncunq; valorem aſcẽ derint. Nec tenebitur inde aliquid vẽditori reſtituere, vt conſtat, eo ſcilicet quod fructus rei ſuæ percipit. Cum igitur annuæ penſiones à cẽ ſualiſta perceptæ, ſint velut fructus cenſus per eum empti, ſequitur intentum. Vnde quemadmodum cenſualiſtæ licitum eſt penſiones quã plures, per quamplures annos percipere, quantunlibet plures ſint, ita eidem licitum eſt, penſiones eaſdem percipere, quanticunq; valoris ſint. Et correlarium etiam verum eſt, eſto quod cenſualiſta diminutum & non iuſtum precium pro tali cenſu dederit, Nam tunc ſatisfaciet ſi precium augeat & ad æqualitatem reducat, ſimul & pro intereſſe aliquid proportionatum perſoluat, vti in Correlatio prӕcedenti dictum eſt.

Sequitur amplius, pragmaticā regiam qua vt ferūt, ſtatutū ē, vt qui cenſus fructuarios cū pacto redemptionis habebant, pēſionem fructuariā non amplius exigerent, ſed eam in pecuniariā cōmutarent, ita vt pro. 14. vnū annuē perciperent, non impedire, quominus cenſus pecuniarius redimibilis pro minori precio poſsit emi, ſcilicet dando. 12. aut decem pro vno annue leuando, quemadmodum in multis locis paſsim huiuſmodi cenſus emuntur. Ratio correlarij eſt clara. Tū quia vt dicunt, qui pragmaticę tenorem viderunt (quem fateor me non vidiſſe) pragmatica non precium certum cenſibus emendis imponit, ſed veteres cenſus fructuarios, ad certā nor normam reducit. Quæ tñ conſtat eſſe diuerſa. An autem principis intentio ea fuerit, vt iuxta normam illam cēſus noui emerentur, mihi nō conſtat, ex verbis tamen pragmaticæ non ſatis apertè colligitur. Ideo non ſunt damnādi, qui cenſus nouos pro precio in loco illo communiter currente emunt, ſiue. 14. ſiue. 12. ſiue. 10. pro penſione unius ſoluenda cōmuniter dentur. Tū etiam eſto illa eſſet principis intentio, veteres cenſus & nouos in precio æquare, eſt tñ tam freqns in multis locis in oppoſitū conſuetudo (quam nec principē latet nec illi renititur) adeo vt merito preſumatur principis mētē non eſſe, talem conſuetudinē prohibere, ſed libere id permittere & concedere.

Ad rationes autem, pro Henrico ſuprà factas, reſpondetur. Ad primum, dicendum, ꝙ quamuis res vendita cum pacto redemptionis, aut ſine illo in ſe valorem non variet, ſed vnius eſt valoris, attamen emptori non valet tantum vendita cum pacto redemptionis, quanto valeret ſine illo pacto, vt ſatis ſuprà oſtenſum eſt. Dicitur ſecundo, ꝙ ad huc ipſa res tali oneri ſubiecta, non valet tantum, quantū ſi à tali onere libera eſſet. Nam valor rei nō ex natura ipſius ſummitur, ſed ex communi curſu & communi hominum æſtimatione. Cum ergo res oneri ſubiecta, non ſit in tanta apud homines ęſtimatione, in quanta eſſet ſi libera ab onere foret, vt conſtat, ſequitur intentum. Itaq; rō probat, quod pactū appoſitū ſicut naturam rei nō variat, ita nec valorem naturalē. Variat tamē valorem vſualē, quia nō poteſt homo tā liberè, & cōmodoſe, re onerata vti, quan ltū poſſet ſi libera eſſet ſaltē quantū ad diſtrahendum, & alienandum & vendendum, & meiorandum rem ipſam.

Ad ſecundū dicendū, qđ ſi emptor tantū preciū pro re cū pacto redemptionis vendita ſoluat, quātum ſolueret ſine pacto illo ipſe ēptor grauatur, quia ſoluit exceſsiuū preciū conſiderādo rē emptā cū pręfato onere. Et quanq̄ ex alia parte lucretur fructus medij tēporis, nihil refert, quia illos æq̄ lucraturus foret, ſi rē ſine pacto illo emiſſet, ſicut cum pacto: & ſui ſunt, quia de re ſua ſunt orti. Et ſiue lucretur, ſiue non fructus ipſos, cū liet rē illo tēpore nil fructificare, id impertinens eſt, ad iuſtificationē contract⁹, de rōe eius, eſt ęqualitatem inter precium, & mercē, ſic vel ſic circūſtantionatam, ſeu onera tam aut liberam ſeruare.

Ad tertium negandū eſt, eſſe contra charitatē in caſu deſcendere in precio, cū enim iuſtitia cōmutatiua illum deceſum requirat, hæc autem charitati non aduerſetur, quan doquidem nulla vera virtus eſt charitati contraria, conſequens eſt non eſſe contra charitatem, nec obſtat vendentis paupertas, quia iuſtitia cōmutatiua nec ad diuitias: nec ad paupertatem habet reſpectum, ſed æqualitatem inter datū & acceptū attendit. Tanta tñ poſſet eſſe vendentis neceſsitas, ꝙ carens re quam vendit, precio etiam pro ea accepto, non poſſet ſe & familiam ſuſtentare, ſed in extrema vel quaſi neceſsitate, permanerent, ꝙ tunc teneretur emptor vel rem emptā eidem redere, vel aliud ad eius indigentiam releuādum dare. Idq; ex precepto charitatis, quę quidē nō obligat emptorem per viam precij plus dare, quā res valeat, ſed obligat eum ad venditores inopiam & indigentiam ſubleuandū. Itaq; ad iuſtificationem contractus, emptionis & venditionis, nil refert voluntate, an neceſsitate etiam extrema, preſſus, venditor ipſe rem ſuam vendat.

Ad quartum ex. ca. Ad noſtrā, ſumptum, dicendum, quod emptio de qua text⁹ loquitur, merito dānatur, qa non fuit precium iuſtū ꝓ rebus emptis datū, ſed diminutū (diminutum inquā) non ſolum à precio qđ res ipſe ab omni onere liberè valerent, ſed à ꝑcio quod res ipſæ ſic oneratæ valebant, quod eſt ꝑcium iniuſtum, Adde quod qui contractum illū fecerat, erat vſurarius, qui ſolit⁹ erat, vſuras exercere. Ideo merito ꝑſumitur ꝑfata emptio vſuraria, vltra quod erat iniuſta.

Quæ de pacto redemptionis hactenus diximus, procedunt de pacto ex parte venditoris, & in fauorem eius appoſito. Ideo eſſet dubiū de pacto reuēditionis ex parte, & in fauorē emptoris appoſito. An ſcilicet tale poſsit licitè apponi, & eo appoſito ſit idē precium ſeruandum. Et an fructus medij temporis ſint in precio tempore redemptionis compu

computandi. Quæ difficultas ſuprà in ſecũdo argumento principali tangebatur. Et video cõmunem doctorum ſententiam pro maiori parte dicentium, tale pactum apponi quidem poſſe, fructus tamen medij temporis non emptori ſed venditori cedere debere, ſeu (quod idem eſt) in precio debere computari. Id probant. Primo, quia talis emptio, & ſi nomine emptio ſit, re tamen eſt mutuatio, eo quod datur precium reuocabiliter, quod eſt conditio & natura mutui, vt ſæpe tactum eſt, ac proinde quicquid vltra ſortem fuerit lucratus erit vſura: Et ideo tenebitur fructus medij temporis cũ omnibus acceſsionibus & emolumentis perceptis reſtituere, ſeu in precio computare, vt vult, Panor. in. ca. Illo vos. de pignoribus.

Secundò demus emptionem cẽſus, ſeu rei, cum pacto redemptionis ex parte venditoris appoſito, eſſe iuſtam, vti eam iuſtificari poſſe ſupra oſtenſum eſt, quando vtriq; licitum ſit fructus medij temporis tã rei venditæ, quam precij accepti retinere, & cęteris eodem modo ſe habentibus, emptor velit habere facultatem reſcindendi contractum: & talem facultatem redimendi apud vẽditorem non manere. Manifeſtum eſt ſi primus contractus erat iuſtus, hunc ſecundum eſſe iniquum. Et quia venditor priuatur facultate redimẽdi, quam in primo cõtractu habebat. Et quia emptor vult illam facultatem habere, quam prius non habebat. Et ideo ſi cætera maneant eadẽ, apertum eſt hunc ſecundum contractum eſſe iniquum, pręſupoſita prioris iuſtificatione. Nã ſi prior erat iuſt⁹, in priori æqua erat vtriuſq; conditio. In hoc autem venditoris conditio efficitur peior quam prius, & emptoris melior quam prius vt conſtat, igitur.

Tertiò demus in caſu, veram emptionẽ eſſe & non mutuationem, ad huc ex alia parte videtur iniqua emptio, quia melior eſt conditio emptoris q̃ venditoris, eo qđ venditor rem ſuam non vendidiſſet, niſi quia precio indigebat, quod vt in plurimum accidit precio autem non indigebat, niſi ad res alias emendum, ſeu ad alijs creditoribus ſatisfaciendum, deniq; ad pecunias diſtrahendum. Et ita ſi illis diſtractis emptori placeret contractum priorem reſcindere, ſuum precium repetendo, quando venditor pecunias iam diſtraxerit, nõ dubium magnum eſſe venditoris grauamen. Qui fortè compelletur res alias vilius vendere, vel pecunias ad vſuram accipere, vt habeat vnde precium emptori præfato reddat. Tale autẽ grauamen non ita fit emptori, quando facultas reddimendi eſt apud venditorem. Cum emptor in promptu habeat cenſum, vel fundum (quem emerat) ad reuendendum. Et ſi perijt, anteq̃ venditor illud redimat, nullum fit venditori pręiudicium, tali enim. l. rem in emptorem transtulerat, vt illa pereunte vtriq; periret ex quo vterq; ſuum ius qualecunque in rem illam habebat.

Quibus non obſtantibus, videtur, præfatum contractum de ſe illicitum, non eſſe, modo iuſtum interueniat preciũ, & ſcandalum, infamia, & mens deprauata ceſſent. Nam per hæc non dubium, omnem contractum & humanum opus vitiari poſſe. Si enĩ illicitus eſſet præſatus cõtractus, aut eſſet quia vſurarius, aut quia iniquus, & iniuſt⁹. Sed neutrum eſt dicendum, patet. Quod enim vſurari⁹ non ſit, aptum eſt, quia illic eſt vera emptio, & non mutuum, nam interuenit preciũ, & merx quę eſt cenſus, ſeu res cum tali pacto empta. Et ſi res illa, vel cẽſus ante redemptionem pereat, perit emptori, & nulla ei relinquitur actio, ad precium quod dederat, non igitur eſt mutuũ. Nec impignoratio, alioqui pignore, ſeu re illa pereunte, maneret actio emptori, contra venditorem ad precium, qđ illi dederat, quod eſt falſum. Non igitur eſt mutuũ, & per conſeq̃ns, nec illic locum vſura vera poteſt habere. Qđ iniquus & iniuſtus non ſit de ſe, patet, quia maximè ob id quod melior eſſet emptoris conditio, quam venditoris vt ſuprà arguebatur. Sed hoc de ſe, non vitiat contractum, ſi illa melioritas per aliquid aliud, venditori vtile, compenſetur. Nam nec pactum redemptionis ex parte venditoris appoſitum (quod eius conditionẽ meliorem facit de ſe) cõtractum reddit iniquũ, ſi aliquid emptori recompenſatio fiat, vt patet ex dictis. Ac proinde, ſi in caſu propoſito ſimilis venditori fiat recompenſatio, quæ proportionetur melioritati conditionis ipſius emptoris, erit contractus iuſtus, quia ad ęqualitatem redactus. Poteſt autem illa recompenſatio fieri, aſcendendo in precio, quemadmodum fiebat in precio deſcendendo, quando facultas redimendi erat apud venditorem, vt ex ſupra dictis conſtat.

Præterea hic contractus de ſe non eſt illicitus. ſ. ſi vis quod emam à te hanc domum, q̃ mihi vendis faciam, hac tamen lege, vt aliam domum æqualem huic (quam alibi habeo) tu quando mihi placuerit emas, precio iuſtò hinc inde ſeruato. Igitur nec iſtè alius erit de ſe illicitus. ſ. ſi vis emã à te hãc domum (quam mihi vendis) faciã, hac tamẽ. l.

vt quan

vt quando mihi placuerit, tenearis hanc eandē domum reemere, precio iuſto hinc inde ſeruato. Nam hij caſus, ſunt quo ad ſuſtantiam omnino ſimiles, dempta domus venditæ, & vendēdę diuerſitate, quæ tamē diuerſitas ad iuſtitiā vel iniuſtitiam contractus, nil penitus facit. Maximè cum ponam in priori caſu, domos illas eſſe penitus eiuſdem valoris.

Præterea licitus eſt hic cōtractus, quo vineam meam pro horto tuo permuto, ſuppoſita eorum ęqualitate, hoc pacto appoſito ꝙ quando mihi placuerit, reſcindatur contractus, etiam fructus medij temporis in precio non cōputando. Ergo pari forma hic noſter caſus erit licitus, quo emo à te domū pro tanto precio, hac lege vt qñ mihi contractus diſplicuerit, reſcindatur, & tu reddas ꝓciū, ego aūt domū. Et ſequella inde apparet, quia loco rei permutatæ, ſeu permutandæ, ſucceſsit pecunia rei ipſi æquiualens, vt ſuppono.

Adde quod tale pactū de contractu reſcindendo, tam appoſitum in fauorem emptoris, quā etiam venditoris, eſt ſecundū iura approbatū, vt patet. Et refert Panormitanus in. c. Illo vos. ſupra citato. & glo. ibidē. Et habetur in. l. Quod ſi nolit. §. Si quid ita. ff. de edi. edic. & in. l. Si ita res. C. de contrahenda emptione. Et ſi nil de tēpore redēptionis ſeu reſolutionis contractus, conuentū fuerit, non tenetur venditor ad inſtantiam emptoris, contractum reſoluere, niſi infra ſexaginta dies, vt habet gloſſa, in præfato. cap. Illo vos. poſſunt tamen conuenire, vt quandocunq; emptor velit, reſoluatur contractus.

Itaq; loquendo dę contractu in ſe, & de rigore iuſtitiæ, videtur, pręfatum contractum poſſe iuſtificari, precio iuſto ſeruato. Hoc autem ſeruabitur, ſi emptor (in cuius fauorem pactum illud appoſitū eſt) in ꝓcio iuxta exigentiā pacti, ſeu oneris (quo ex tali pacto venditor grauatur) aſcendat. Demus enim emptionem vnius cenſus, non adiecto pacto redēptionis iuſtam eſſe, qua pro centum res illa ſeu cenſus emptus eſt. Si cum hoc vult emptor habere facultatem, quando ſibi placuerit, precium repetendi, & cenſum priori poſſeſſoris reddendi, poterit alter hoc acceptare, etiam ſi ſibi graue ſit, hac lege, vt ſcilicet emptor recōpenſam illi pro præfato onere faciat, vel in precio vltra centum aſcendendo, vel aliud quid

concluſum fuit, vſuram eſſe mutuare cum pacto, quod mutuatarius ad emēdum, vel ad molendum in domum mutuātis veniat. Ideo pręfata recompenſatione facta, nullam in contractu iniuſtitiam video.

Sequitur ex hoc, maioris valoris ſeu precij eſſe cenſum, ſeu rem venditam, cum pacto reuenditionis in fauorē ſolius emptoris appoſito, ꝗ ſit cenſus ſimpliciter irredimibilis, ſuppoſito ꝙ pfata recompenſa, fiat per augmentum ꝓcij. Patet hoc quia dēpto illo pacto, manet cenſus irredimibilis, igitur appoſito pacto illo in fauorem emptoris, & in grauamem venditoris, maius precium debet dari, vt conſtat.

Sequitur inde, tempore redemptionis non eſſe iuſtum, venditorem tantum preciū in caſu reddere, quantū ab initio accepit, ſed quantū valebat purus cenſus irredimibilis, Patet hoc, quia reſiduum quod vltra accepit, non pro cenſu aut fundo vendito accepit, ſed pro onere quod in ſe ſuſcepit, qđ tamen ex natura contractus, ſuſcipere non tenebatur. Quod ſi conuentum eſt, vt tantū precium teneatur venditor reddere, quantum integrè ab emptore accepit, tunc maius fuit grauamen, venditori impoſitum, quia cogitur reddere precium rei ſimul, & precium oneris quod ſuſcepit. Et ideo debuit emptor aliquantulum plus, in precio aſcendere. Itaq; in taxando precium, debet haberi reſpectus, non ſolū ad hoc, ꝙ venditor pro voto emptoris cenſum, aut rē venditam redimere teneatur, ſed ad precium pro quo debet cenſum redimere. Si ſcilicet ſit illum redempturus pro precio, currente, tempore redēptionis, an pro precio currēte, tpore emptionis an pro precio eodem integro quod accepit, ſecundū quod Paulo ante diſcutiebamus, quando agebamus de pacto redemptiōis in fauorem venditoris appoſito.

Eſt tamen differentia inter pactum pro emptore, & pactum ꝓ venditore appoſitum. Quia quādo in fauorem vēditoris apponitur, facit rem oneri ſubiectā & per conſequēs minoris eſſe valoris. Quando vero apponitur in fauorē emptoris, nō facit rē ꝓprie meliorem, aut maioris valoris eſſe, huius diſcriminis ratio eſt aperta, quia in priori caſu vēditor habet actionem, non ſolum ad perſonam, ſed ad rem venditam, quam iure conuentionis po-

ris exiſtens, & actio quam emptor ex tali pacto acquirit eſt perſonalis, quia poteſt venditorem compellere, ad rem illam reemendum. Et illa eſt ratio quare longe plus deſcenditur in precio rei emptæ cum pacto redemptionis, ꝓ venditore appoſito, quam aſcẽdatur in precio eius, ob pactum pro emptore appoſitum. Nã actio realis in huiuſmodi pręſtat actioni perſonali. Immo proprie loquendo ratione pacti ꝓ emptore appoſiti, nil in precio aſcendendum eſt, quamuis aliquid vltra ſit addendum ratione oneris perſonalis venditori impoſiti. Id patet quia cenſus leuandi annuè vnũ ducatum ſine pacto redemptionis, valet ſecundũ communem curſum nunc currentem .30. ducatos. Et ſi apponatur pactum pro venditore deſcenditur ad .14. vel .15. aut etiam infra vt etiã experientia mõſtrat. Et tñ ſi apponeretur illud pactum in fauorẽ emptoris, parũ vltra .30. dari ſolet.

Inde iterum fit, illa duo pacta eſto ſint precio æſtimabilia, non tamen ſunt in æſtimatione æqualia. Alioqui tantum deberet, ob vnum eorum precium augeri, quantum ob aliud diminui, & per conſequens appoſito pacto in fauorem emptoris, deberet precium in duplum augeri, ſicut in ſubduplũ minuitur, pacto pro venditore appoſito, idq; ſi ſit proportio geometrica ſeruanda. Vel ſi ariſmetica, tantum deberet emptor vltra precium iuſtum dare pacto pro ſe appoſito, quãtum defalcatur à precio iuſtò, pacto pro venditore appoſito. Et ita ſi emit cenſum vnius ducati, appoſito pro ſe pacto reuenditioois, deberet pro illo dare vel. 6 o. ducatos geometricæ, vel. 4 5. arithmeticę, vt patet intuenti. Hoc autem nemo iuſtificaret vt puto.

Inde iterum fit illum cõtractum iniquũ eſſe cæteris paribus, quo cenſus ſeu fundus emittur, appoſito vtrinq; pacto redemptionis. Ideſt quod emptor habeat facultatẽ quando velit ad contractum reſcindendum. Similiter & venditor eandem habeat facultatem. Quod dicitur in vſu eſſe inter nobiles in nonnulis locis, quaſi pactum pacto æquale eſſet, cum tamen non ſit. Nam per alterum acquiritur actio realis. Per alterum verò perſonalis, quæ looge inferior eſt quam realis. Et Correlarium iterum patet, quia ex appoſito ſequitur, hunc contractum nullum eſſe, quo quis pro ceoſu valente trigiuta, ſi ſiue pacto redemptionis emeretur, illum pro eiſdem triginta emat, pacto inſuper in vtriuſq; fauorem appoſito. Eo ꝙ illic datur precium iuſtum ipſius cenſus in ſe, & ſi pactum pro vno apponitur, aliud ſimile pro altero apponitur. Quæ pacta ſi æqualis æſtimationis eſſent, totus contract⁹ eſſet ęquus & iuſtus. Sed conſequẽs eſt falſum quia in hominum ęſtimatione, longe plus valet cenſus ſimpliciter irredimibilis, in quo plenum dominium ipſe emptor habeat, nulla facultate in venditore remanente, quam cenſus idem in quo tam diminutum acquiritur dñm vt in põtate vẽditoris ſit poſſeſſorẽ illo priuare quandocũq, emptor habeat facultatẽ cõpellendi venditorem, ad reſcindendum contractum.

Ideo ad iuſtificationem talis contractus neceſſarium eſt, vel gratia, & liberalitas contrahentium interueniat, qua gratis velint onus reuendendi, pro onere emendi ſubire, non obſtante eorum in ęqualitate. Vel precium minuere, iuxta exigentiam maioris grauaminis vnius pacti q̃ alterius. Et ita precium ioſtum in tali contractu, debet mediare inter precium illius cenſus irredimibilis, & precium eiuſdem pro voto venditoris redimibilis, ita vt nec ſit .30. nec .15. ſed aliquid ſupra quindecim, quantũ valet pactũ in fauorem emptoris appoſitum, quę omnia patent intuenti.

Ad motiua pro priori ſententia adducta, reſpondetur. Ad primũ, patet io caſu non eſſe mutuationem, quanq̃ habeat ſimilitudinem cum illa. Quamuis enim emptor, poſsit precium quod dederat reuocare, vt reſcindatur contractus, ſeu vt reuenditio fiat, non tamẽ ob id eſt mutuum. Quod inde apertè apparet, quia io mutuo manet actio directè, ad rem mutuatam, non habito reſpectu ad aliarum rerum interitum, vel permanentiam, nec ad contractum alium. Ideo quæcumq; in alijs rebus mutuatio fiat, ſemper mutuatarius manet debitor mutuanti. In noſtro autem caſo, non manet directè & per ſe in emptore actio ad precium, quod pro re dederat abſolute, ſed ad reſcindendum contractum. prius celebratũ. Seu ad reuendendum rem prius emptam. Quæ quidem actio, longe diuerſa eſt, ab actione quam mutuator habet. Vnde ſi res prius empta non ſit, ceſſat actio emptoris, quæ erat ad reſcindendum contractum, eo quod talis reſciſsio amplius locum habere non poteſt.

Ad ſecundum dicendum, ꝙ ratio probat hmõi cõtractũ in caſu eſſe iniquũ, & iniuſtũ, ſi preciũ nõ ſit mutatũ, ſeu auctũ, qđ cõcedimus. Si tñ detor preciũ correſpõdens valori cẽſus in ſe, dempto pacto redẽptionis ex parte venditoris, & vltra aliquid ſuperaddatur, ob pactũ reuenditionis, in fauorem emptoris appoſitum, omnia erunt ad ęqualitatẽ redacta.

Ad

Ad tertium etiam reſponſio patet ex dictis,quia non obſtante illo grauamine venditoris, potuit tamen in precij taxatione compẽſatio,pro illo grauamine, & reliquis (ſi quæ ſint)fieri. Ita vt æqua maneat vtriuſq; conditio,ex quo enim illa grauamina,& onera ſunt precio æſtimabilia,omnia poſſunt per pecuniam compenſari.

Hæc dicta ſunt, conſiderando contractũ & naturã eius in ſe. Qui & ſi(vt prefertur)iuſtificari poſsit,eſt tamen talis contractus diſſuadendus. Tum quia videtur habere ſpeciem mali, ob nõnullã ſimilitudinẽ quã cũ mutuo habet.Tum etiã,quia daretur anſa vſurarijs ſuas vſuras palliate exercendi. Dicerent enim his qui mutuo petũt,nõ mutuabo, ſed emã à vobis rem vel cenſum, ſeruata mihi facultate contractum reſcindendi,Et ita quando aliquid eſſent lucrati contractũ reſcinderent, in quo idem aut plus quã per apertã vſurã lucrarentur.Et ita cõtractus huiuſmodi merito præſumitur vſurarius, Et hoc maximè de illis præſumendũ eſt,quí vſuras exercere ſolent, ſpecialiter ſi precium diminutum pro re ſic empta dederint.Quod ſi integrum precium dederint, & pro onere venditori impoſito,compenſatio nem iuſtam fecerint,& vſuras exercere non ſoleant,quamuis eorum contractus vſurarius nõ præſumatur:& poſt factũ poſsit tollerari,nihilominus ante factũ diſſuadeatur,ne inde vſurarij occaſionẽ ſumãt ad ſuã peſsimã intentionẽ opere quamuis palliate complendum.

Redeundo igitur ad contractum , de quo q̃ſtio principalis mota fuit,& ad pacta cum quibus ſolet cõiter cenſus redimibilis emi. Eſſet dubium de illo alio pacto.quo.ſ. vẽditor obligatur poſſeſsiões (in quibus cenſus eſt inſtitutꝰ)bene cultas,& reparatas tenere,nec poſsit eas ſine conſenſu cẽſualiſtæ vendere,& de venditis decimam cenſualiſtæ ſoluere.Secundo de pacto cõmiſsi.ſ. quod ſi per duos annos penſionem non ſoluerit, eo ipſo integrũ dominiũ prædictarũ poſſeſsionũ in cenſualiſtã transferatur.Tertio de pacto poſtremò,quo aliquando venditor obligatur ad penſiònis ſolutionem,etiam ſi ob temporis ſterilitatem poſſeſsiones fructificare deſsignant, aut etiam ſi omnino pereant.Quæ breuiter veniunt,abſq; diſputatione abſoluenda. Ad primũ,videtur illud pactum tenere naturã emphi illas ſine conſenſu cenſualiſtæ vendere nõ poſſit.Similiter quod de venditis decima cenſualiſtę ſoluatur,quod fit in ſignum dominij quod in illis poſſeſsionibus ipſe cenſualiſta habet, hoc tamen magis proprium eſt emphiteoſi vt patet,q̃ cenſui.Ideo cẽſus qui modo ſunt in vſu non videntur puri,ſed mixti.Differunt tamen ab emphiteoſi proprie loquendo,quia in emphiteoſi(vt ſupra dicebam)dominus poſſeſsionis ſeruato ſibi dominio directo , illam poſſeſſionem in emphiteotã quo ad vtile transfert, vt inde annue certam ab illo penſionem percipiat.In cenſu autem qui nunc eſt in vſu,ipſe cẽſuarius (qui dominus poſſeſsionis eſt) ſeruato ſibi vtili,directum dominium in cenſualiſtam transfert,obligatus eidem certam penſionem annue ſoluere. Contractum tamen celebrato emphiteoſis & cenſus conueniunt,quoad directum,& vtile,& penſionem, & obligationẽ decimam ſoluendi, & in poſſeſsionis venditione conſenſum cenſualiſtæ exigendi.Quo ſuppoſito,dicendum quod hæc omnia licitè fieri poſſunt,nec de ſe malitiam aliquã inuoluunt. Vnde poteſt qui poſſeſsiones proprias habet alteri eas donare in toto & in parte,& ita poteſt in alterum directum transferre vtili ſibi ſeruato.Poteſt ſe obligare etiam pro volũtate ad alteri penſionem annuam ſoluẽdum , & illa alia oĩa poterit ꝑ voluntate & gratis ſubire, Et ſicut hęc omnia dñs poſſeſsionũ ꝑ voluntate & gratis ſubire poteſt,ita & eadẽ onera in ſe ſuſcipere poteſt precio interueniente, quandoquidem oĩa illa precio ſunt æſtimabilia,vt de ſe cõſtat.Et per conſequens tale & tantũ p̃cium poteſt pro illis omnibus oneribus dari , vt ſeruetur æqualitas,& iuſtitia.Ac proinde nõ eſt dubitandũ,in pacto illo priori , quin licitè poſsit apponi modo iuſtum ſeruetur precium. Hoc aũt non ſemper eſt idem aut æquale, nã cenſus præfatus,leuandi annue vnum ducatum,maioris valoris eſt,quanto in pluribus & melioribꝰ poſſeſsionibus eſt inſtitutus. Non ſolum propter maiorem ſecuritatem penſionis ſoluendę ſed etiam propter dominium directum,& ius percipiendi decimam,ſi poſſeſsiones illæ vendantur,nam ex pluribus & maioribus poſſeſſionibus,ſi vendantur,maior decima ſperatur, cęteris paribus.Sicut etiam cæteris paribus cẽſus maioris valoris eſt,quanto res in qua eſt inſtitutus,eſt magis venalis , aut frequentius vẽ-

Quantum tamen, pro ſingulis cenſibus pre-
tium dari debeat, non poteſt ſub regula certa
comprehendi, ſed recurrendum eſt ad commu
nem & approbatam conſuetudinem, ſimul &
ad iudicium virorum prudentum, vt ſciatur
quando, & quantum, vltra communem cõſue-
tudinem ſit in precio aſcendendum, aut è con-
tra deſcendendum.

Quantum ad ſecũdum. ſ. de pœna cõ-
miſſi, ſi cenſuarius penſio-
nem per biennium non ſoluerit. Dicendũ, illã
pœnam non eſſe longe à iure remotam, nã em
phiteota & colonus ſi per biennium penſionẽ
non ſoluerint, iure re ipſa priuantur. Vt habe-
tur. de iureiurando. c. Querellam, & idem habe
tur. 10. q. 2. Hoc iꝰ. Quamq̃ illic dicit gloſſa, hoc
ius tantum eccleſiæ conuenire. Quod & ſi ve-
rum ſit de iure, nil tamen inconuenit, hoc idẽ
priuatis perſonis ex conuentione priuata, ſimi
liter competere, vt in emphiteoſi & in locato
fit. Non tamen dubium eſt poſſe pœnam con
uentionalem contra cenſuarium, penſionem
ſuo tempore non ſoluentem imponi. Ad hoc
tamem quod huiuſmodi pœna executioni iu-
ſtæ tradatur, id videtur attendendum. An. ſ. cẽ-
ſuarius per bienium non ſoluendo, ſit in culpa
an non. Nam ſi in culpa non ſit, ita vt per eum
nõ ſtet, quominus penſionem ſoluerit, iniquũ
& iniuſtum videtur, præfatam pœnam execu-
tioni mandare, quandoquidem vbi non eſt cul
pa, iniuſtè infligitur pœna, vt ſi paupertate p̃ſ-
ſus non ſoluit. Nam tunc non ſolum impium
eſt, pœnã cõtra illum inopem exequi, cum ſit
afflicto afflictionem adiungere, ſed & illum ad
penſionis ſolutionem compellere, cum ex cha
ritate ipſe cenſualiſta teneatur, illi vel penſio-
nem pro tunc remittere, vel ad ſoluẽdum eidẽ
dilationem ſeu tempus concedere, & etiam ſi
opus ſit de ſuis proprijs bonis illi ſubuenire
(Quod vtinam aduerterent cenſualiſtæ, & alij
creditores, quibꝰ debitores in termino aſsigna
to paupertate præſsi, ſoluere non poſſunt) ſecꝰ
ſi non neceſsitate ſeu aliquo legitimo obſtacu
lo impediti, ſed voluntate & negligentia ſolue
re prętermittãt tunc enim ob morã digni ſunt
qui pœnam ſtabilitam ſoluant, quẽadmodum
ſupra, q̃ndo de vſura agebamus, diximus.

Et procedit hoc de pœna per contrahen-
tes impoſita, moderata quidem nõ ex-
ceſsiua. Ita vt nec tam parua ſit, quod metu eiꝰ
debitor ad ſoluẽdum in termino aſsignato nõ
moueatur. Nec tam magna ſit, vt impium ſit
eam exequutioni mandare, cum ſit culpæ, ſeu
moræ debitoris diſproportionata. De pœna
autem commiſsi (quæ contractui ſolet appo-
ni) videtur quod exceſsiua ſit, & immoderata.
Quamuis in emphiteoſi, colonatu, & locato
& alijs huiuſmodi, exceſsiua non ſit, ſed iuſta.
Cuius diſcriminis ratio eſt aperta, nam in em-
phiteoſi, ſi emphitiota ob non ſolutionem per
biennium, re ipſa totaliter priuatur nulla illi
iniuria aut damnum ſit, eo quod hac lege fun-
dum illum à ſuo domino ſuſcepit, vt ſi per biẽ
nium penſionem non ſolueret, reddeat fundus
ad dominum ſuum, qui illum emphitiotę tra-
diderat. Et ita redeunt res ad ſtatum in quo e-
rant ante contractum emphitioticum. In con-
tractu autem cenſuali (vti nũc in vſu eſt) ſi fun
dus in quo cenſus eſt conſtitutus ob non ſolu-
tionem penſionis, efficeretur totaliter cenſua-
liſtæ, res non ita, ad priorem ſtatum redirent,
ſed cenſuarius maneret ſuo fundo priuatus,
quem ante contractum tanquam proprium
plenariè poſsidebat. Et cenſualiſta eundem
fundum plenariè ſibi acquireret, quem ante
contractum minime habebat. Vnde cenſua-
liſta manet notabiliter cum lucro, & cenſua-
rius notabiliter cum damno, & tanto cum ma
iori damno, quanto maioris precij &, valoris
erat fundus, in quo cenſus fuit conſtitutus.
Vnde ſtat, fundum cenſualem valere qua-
tuor milia ducatorum: & cenſum ibidem cõ
ſtitutum eſſe paruum, puta leuãdi annuè vnũ
ducatum pro. 30. aut. 20. ducatis emptum. Et
fieret vt per non ſolutionem penſionis, cenſua
liſta totum fundum illum ſibi acquireret lo-
co. 20. ducatorum, quæ pro cenſu tradiderat,
quod eſt exorbitantiſsimum.

Preterea ſi pœna legis cõmiſſoriæ, in
cenſuali contractu locum ha-
beret, ſimiliter locum haberet in pignoribus,
Vt licitũ ſit mutuare vel emere aut vẽdere ali-
quid accepto pignore: hac lege vt ſi in termino
prefixo debitor nõ ſoluerit ipſum pignus effi-
ciatur creditoris, loco eiꝰ qđ illi erat ſoluendũ.
Hoc aũt eſt reprobatũ in. c. Significãte. de pigno
ribus, & merito eo qđ obligatio pignoris com
muniter ſolet fieri pro longe minori quantita
te, quã valeat pignꝰ vt cõſtat. Et ideo ſi tale pa-
ctũ valeret, multũ defraudaretur debitor. Quæ
quidẽ ratio, longe maiorẽ vim habet in contra
ctu cenſuali, cũ ſemper poſſeſsiones ſeu bona
in quibus fundatur cenſus, longe maioris valo
ris ſunt, quam precium pro cenſu datum.

Et ita videtur talis pœna cõmiſsi, emptio
ni cenſus cõtra venditorẽ appoſita eſſe
iniqua & iniuſta nec executiõi tradẽda, etiã ſi
cẽſuariꝰ per biẽniũ ex negligẽtia aut alia culpa
penſio-

penſionis ſolutionem omittat. Nec obſtat dicere, contractus cenſuales (qui in vſu ſunt) emphiteoſi aſsimilari, vt ſuprà tãgebatur. Quia illa aſsimilatio, conſiſtit in aliis conditionib⁹ ſuprà poſitis, non tamen æquiparantur quo ad pœnam legis commiſſoriæ. In qua ſi vellet cenſualiſta alteri æquari, oporteret cenſualiſtam tempore contractus non tam diminutũ precium cenſuario dare, ſed tantum quantum fundus in quo cenſum conſtituit valet, & ſeruato ſibi directo vtile dominium in cenſuario pro penſione certa trãsferre. Tunc enim iuſtè poſſet pœnam commiſsi contractui apponere, & eam executioni mandare, ſicut in emphiteoſi ad iuſtè fieri poteſt. Alioqui poſt pœnæ executionem, non manerent æquales, vti ante contractum cenſualem erant, ſed longè melior maneret conditio cenſualiſtæ, quàm cenſuarij. Manerent autem æquales poſt pœnam executioni mãdatam, ſicut in emphiteoſi manent, ſi cenſualiſta tantum precium pro fundo dediſſet, quantum valebat ipſe fundus. Et tunc æquipararetur per omnia eius cõtractus emphiteoſi: & haberet locum pœna legis commiſſoriæ: & poſſet iuſtè executioni mandari. Quia tunc perinde eſt, ac ſi fundum in emphiteoſim daret, dando precium quod fundo æquiualeat.

Quòd ſi cenſualiſta (qui non niſi precium communiter currẽs dedit) vult pœnam ſimilẽ apponere, qualis in emphiteoſi apponitur, poterit quidẽ ſi rẽ ipſam attendat. In executione enim pœnæ contra emphiteotam, penſionem ſuo tempore non ſoluentem, id fit in re ipſa, ſcilicet, quòd emphiteota priuatur, eò quòd dominus emphiteoſis illi tradiderat, tradiderat autem ei ſolũ vtile dominium & illud per pœnam reddit ad dominum, quòd in re nil aliud eſt quàm contractum emphiteoticum reſcindere. Et certè hoc ipſum poterit cenſualiſta facere, vel tempore contractus talem pœnam, ſeu pactũ apponere, vt ſi per biennium pẽſio illi ſoluatur, ipſe cẽſuarius priuetur eò quòd dominus cenſus illi tradiderat, tradiderat autem non fundum in quo erat cenſus inſtitutus, ſed preciũ certum. Quòd perinde eſt, ac ſi apponeret pactum, de reſcindẽdo contractum ob non ſolutionem penſionis per biennium. Et in hoc aſſimilabitur hæc pœna per cenſualiſtam appo

quem nunquam habuit, ſibi vendicare. Quòd autem pœna legis commiſſoriæ, ſit per reſolutionem contractus, apparet ex dictis, & etiam ex gloſa. c. ſignificante, de pignoribus, vbi ait legem commiſſoriam ſic fieri. Vendo tibi fundum pro decem hac lege quòd niſi infra certum terminum ꝑcium ſolueris res ſit inempta. In quo inuenitur quòd dictum eſt, ſcilicet, per executionem legis commiſſoriæ res ad priorem ſtatum redire, qualiter non redirẽt, ſi pœna cõmiſsi contractibus cenſualibus (vt ſunt appoſita) executioni tradatur. Et ſicut dixi de p̃fata pœna ob non ſolutionem penſionis appoſita, ita videtur dicendum de eadem cõmiſsi pœna contra cenſuarium fundum ſine licentia cenſualiſtæ diſtrahentem appoſita, ꝙ ſcilicet, non eſt licitum huiuſmodi pœnam apponere, cum animo eam exequendi. Sicut nec licitum eſt eam exequi, hæc dixerim in foro conſcientiæ, quicquid ſit de foro exteriori.

Quantum ad tertium pactum, quo ſ. emptor cenſus venditorem obligat, vt penſionem quolibet anno ſoluat (non obſtante quocunque caſu fortuito, etiam ſi res in qua cenſus eſt inſtitutus, omnino pereat) multis viſum eſt, hoc pactum iniquum eſſe. Tum quia tale pactum, eſt contra naturam contractus cenſualis, quæ eſt quòd pereunte re in qua eſt inſtitutus cẽſus pereat & cenſus, pereunte autem cenſu, non amplius manet ius in cenſualiſta, ad percipiẽdam penſionem & ita velle penſionem percipere ſine iure percipiendi eſſet non iure, ſed iniuria aliena percipere.

Tum etiam, quia tales penſiones poſt rei interitum ꝑceptæ, aut debẽtur cenſualiſtæ ratione p̃cij quòd ab initio dedit, vel tanquam fructus cenſus, quem emit. Neutrum dicendum videtur. Non primum: quia huiuſmodi penſiones annuè leuatæ non ſunt merx, quam ꝓ illo p̃cio cenſualiſta emit, vt ex dictis eſt manifeſtum, nam per precium illud non penſiones, ſed cenſus fuit emptus. Nec videtur ſecundum dicendũ, quia ex quo pereunte re periit cenſus, ex tunc non poſſunt penſiones illæ dici fructus cenſus. Sicut nec rei in q̃ erat inſtitutus, ex quo iam periiſſe ponitur.

Tum tertiò, hic cõtractus eſt iniuſtus, quo emo à te agrum, ſeu fundum pro iuſto p̃cio, qui ſolet annuè deductis labo-

reat, aut omnino fructificare deſinat, ipſe vēditor teneatur mihi ex tunc quolibet anno centum menſuras tritici ſoluere, igitur ſimiliter erit iniuſtus caſus de quo loquimur, ex quo ſunt omnino ſimiles. Et tamen videmus hanc legem ſeu pactum, paſsim in emptione cēſus etiam redimibilis apponi.

Reſpondetur, his, non obſtātibus videtur pactum illud de ſe non deprauare contractum, ſi loco talis oneris quod venditori iniungitur, emptor proportionabiliter in precio aſcendat. Id patet, quia omnia huiuſmodi onera) vt iam ſæpe tactum eſt) ſunt precio æſtimabilia, ac proinde poterit præfato oneri aliqua pecuniæ quantitas proportionari, qua pro huiuſmodi onere ſoluta, erit æqua vtriuſque conditio. Non igitur de ſe deprauat cōtractum pręfati pacti appoſitio, ſed precij diminutio.

Secundò ille contractus cum tali pacto celebratus, videtur poſſe in duos de ſe licitos reſolui, puta in contractum emptionis, qua cenſus emitur. Et in contractu aſſecurationis, quo venditor in ſe periculum cenſus pręfati in omni euentu ſuſcipit. Si igitur in vtroque iuſtum precium ſeruetur (attenta qualitate fundi, ſeu poſſeſsionis in qua eſt cenſus inſtitutus, ſi eſt periculis paucis, aut multis expoſita) totus contractus manebit licitus, & iuſtus, vt patet.

Tertiò iſte contractus non eſt de ſe illicitus, quo emo à te cenſum ſuper vinea tua inſtitutum, hac lege, quòd & ſi aliquo anno (ob caſum aliquem etiam fortuitum) non fructificet, ſoluas tunc penſionem, ac ſi fructificaret. Nam aliâs vt in plurimum damnarentur cenſus fructuarij, aut etiam pecuniarij, in terris triticum fructificantibus inſtituti, de quibus quolibet anno ſoluatur pēſio, cùm tamen non quolibet anno fructificent, ſed alternatiuè, vno anno ſemina ſuſcipiunt, & fructificant, alio verò quieſcunt, & tamen penſionis ſolutio non quieſcit. Sicut igitur cōtractus de ſe non eſt illicitus, ſi pactum apponatur de penſione ſoluenda, eſto vno anno fundus deſinat fructificare, igitur pari forma poterit licitè pactum apponi, quod penſio ſoluatur etiam ſi duobus annis deſinat fructificare, & ita ſi tribus, & ita ſi quatuor, & per conſequens ſi ſemper. Ac proinde ſi ſemper fructificare deſinat, perinde eſt, ac ſi fundꝰ perierit, ſequitur poſſe pactum apponi, quòd etiam ſi fundus pereat, penſionis ſolutio non ceſſet.

Quartò iſte contractus non eſt de ſe illicitus, quo cenſum emo in fundo tuo ſpecialiter inſtitutum, ſed non ſolùm, ſed etiam in reliquis bonis tuis habitis, & habendis, & in perſona tua. Quandoquidē cenſus perſonalis eſt inſtituibilis, ſicut & realis, vt ex dictis conſtat. Sed talis eſt cenſus, cui apponitur pactum, de ſemper ſoluenda penſione, etiam ſi fundus ille omnino pereat, cū maneant alia bona venditoris, vnde ſolui poſſit, & de illis ad pereuntibus, manet perſona ipſius debitoris. Sed hac & illis pereuntibus perit tunc ſimiliter cenſus, & extunc percipi penſio non poterit vſque tunc, tamen ſemper manet in emptore ius ad penſionem exigendum, quandiu venditor potens eſt, eam ſoluere. Et ita patet reſponſio data, quòd ſcilicet, illud grauamen ſeu onus, quo pereunte fundo manet venditor ad ſemper penſionem ſoluendum obligatus, ſi per iuſtum precium debita compenſatio fiat, contractus non eſt damnandus. Eſt tamen damnandus tanquam iniquus & iniuſtus, ſi pro tali cenſu ita aſſecurato, ſeu qualificato, non detur maius preciū, quàm ſoleat ſine tali aſſecuratione dari. Debet autem emptor, in tantum precium augere quantum valet præfati cenſus aſſecuratio, ad arbitrium boni & prudentis viri.

Nota tamen, quòd clauſula, quæ in contractibus huiuſmodi ſolet communiter apponi, non eſt quòd vēditor ſe obliget ad ſolutionem penſionis, etiam caſu quo res in qua fundatus eſt cēſus perierit, ſed obligat ſe manente re illa, ad præfatam penſionis ſolutionem, quicunque caſus fortuitus accidat, quo, ſcilicet, fundus deſinat fructificare. Nec talis clauſula eſt interpretanda, ita vt ad caſum, quo fundus, vel res omnino pereat extendatur, niſi de hoc expreſſa in cōtractu mētio fieret, maximè cùm precium communiter currens pro huiuſmodi cenſibus redimibilibus ſatis tenuè ſit.

Ad rationes ante oppoſitum factas reſpondetur. Ad primum dicendum, non ſequi, pactum apponitur contra naturam contractus, igitur deprauat ipſum, quia abſq; deprauatione poteſt apponi alium contractum inducendo, vt ſuprà ſatis oſtenſum eſt. Et ita illud pactum, quodammodo inducit contractum aſſecurationis. Et ſecundum hoc eſto perierit cenſus re ipſa pereunte, adhuc ratione aſſecurationis tenętur venditor penſionem ſoluere, ac ſi cenſus extaret. Dicendum ſecundò, quòd in caſu quodammodo eſt

cenſus

cenſus in omnibus bonis,& perſona venditoris inſtitutus,& ita qnanuis aliquis fundus ſignatus pereat, non ideo perit conſenſus , & per conſequens penſiones illas,tanquam fructus ſui ſenſus poterit percipere,& per hoc patet ad primum,& ſecundum.

Ad tertium dicendum, contractū de quo ſonat argumētum, non eſſe de ſe illicitum,cùm ſit mixtus ex emptione agri,& aſſecuratione fructificationis . Et ideo ſi pro vtroque ſuū iuſtum precium detur,non video in eo iniquitatem,ſicut nec in emptione cenſus eodem adiecto pacto. Adde quòd ſi hæ rationes probarent intentum,ſcilicet , illicitum eſſe pactum,de ad ſemper penſionem ſoluendo,etiam probarent pactum eſſe illicitum de penſionem ſoluendo, illis annis , quibus fundus non fructificauerit , ex quo rationes illæ æquè poſſunt ad hunc caſum applicari , ſicut ad alium,vt patet intuenti,ſed conſoquens eſt falſum , igitur , de his hactenus . Et quoniam ex his,quę hîc tractata ſunt,& deciſa,arbitror notū eſſe,quid ad rationes , quas in initio huius quęſtionis propoſuimus ſit reſpondendū. ideo in his non opus eſt amplius inſiſtere.

FINIS.

SALMANTICAE;

Excudebat Andreas de Portonariis.

M. D. L.

A D
P